

ევრაზიის ილუმინალი ისტორია

ჩვენ, ქართველები ...

ზურაბ ჭკადუა

ევრაზიის იდუმალი ისტორია
ჩვენ, ქართველები ...

რედაქტორი: გულიადა ჭკადუა

წიგნი I

თბილისი-2018 წ

სარჩევი

ავტორისაგან!	1
წინასიტყვაობა	3
... პელაზგები ..	46
...და კენები (ხალიბები)	119
იბერია-ქართლი	210
ალექსანდრე მაკედონელი და საქართველო.....	236
დურძუკეთი, ალბანეთი, სანარია, ჰერეთი, ლეკეთი.....	289
ლაზები:ზან-ზიხები,ჭანები.....	365
მისიმიანები.....	468
ა ფ შ ი ლ ე ბ ი	487
სვანები	493
ი მ ე რ ე თ ი.....	507
აზოის ტომი.....და სხვები.....	513
კერკეტები და ახაიელები.....	568
ბოსფორი,ხერსონესი.....	591
საქართველოს ისტორიის არასწორად	622
წაკითხული ფურცლები.....	622
სახელობითი გზათმკვლევითი	682
რუქები	692

ავტორისაგან!

წინამდებარე ნაშრომის ავტორი ისტორიკოსი არ გახლავთ. ისტორია მისთვის უფრო მეტია, ვიდრე პროფესია.

ისტორია მისი ჰობია!

მადლობით მინდა მოვიხსენიო პროფესორი გოჩა ჯაფარიძე, ბატონები მიხეილ ოტიაშვილი და თამაზ ყოლბაია უანგარო დახმარებისათვის!

წინასიტყვაობის მაგიერ

დევნილი გახლავართ აფხაზეთიდან. ყველაზე ქმედითი იარაღი, რითაც სეპარატისტები გვიპირისპირდებოდნენ, შეკითხვა იყო-ვისი მიწაა?

შეკითხვა თავისთავშივე გულისმობდა პასუხს-თქვენი!

რამდენიმე წელიწადი გრძელდებოდა სიტყვიერი კენჭლაობა ჩვენს აფხაზ ძმებთან (ამ სიტყვებს ყოველგვარი ირონიის გარეშე ვამბობ. რამეთუ იქითა მხარეც ჩვენი, ქართველების სისხლი და ხორცი იყო უთუოდ).

მაგრამ ჩამოყალიბებული აზრი, გარდა იმისა, რომ აბაზგები ჩრდილოეთ კავკასიიდან მეთექვსმეტე საუკუნეში გადმობარგებული ტომია, ქართველთა მხრიდან ვერ მოვისმინე! მეტნაკლებად ღირებული საბუთი ჩვენი ავტობიოგრაფიისა ვერ წარმოვადგინეთ.

მეოთხედი საუკუნე გავიდა აბაზგებთან კონფლიქტის მერე, მაგრამ ზოგიერთი ქართველის არგუმენტი მხოლოდ ისაა, რომ არ დავადგეთ მკვდრად შობილ იდეას და არ ვექებოთ წერილობითი დასაბუთებული ცნობები ჩვენი აბორიგენობისა.

არადა, როგორი საშურია თურმე!

ისტორიული და ლიტერატურული წყაროები, რომლითაც სარგებლობენ ჩვენი ოპონენტები, მე-19-ე საუკუნის რუსი ავტორების (შემდგომში ისტორიის შემქმნელი მწერლები) ბუტკოვის, დუბროვინის და პოტტოს გონებისა და კალმის ნაყოფია მხოლოდ!

ამ თემებს ჩვენ ნაშრომის ბოლოს შევხებით, მაგრამ წინასწარ ვაანონსებთ, რომ ამ წყაროების მიხედვით, აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებული ქართული ელემენტები, მე-18-ე, მე-19-ე საუკუნეების შემოტანილია მხოლოდ! აქ, ამ საკითხში ჩანს ქართული გულარხეინობა, რომელმაც არ (თუ ვერ) იზრუნა ისტორიული სიძარტლის დასადგენად.

პირადად კვლევა დავწყე იმ მიზნით, რომ გამერკვია, გვაქვს თუ არა ისტორიული ფესვები იქ, აფხაზეთში. კვლევის პროცესში საკმაოდ მალე მივიღეთ არსებითი, მტკიცებითი შედეგები.

...მაგრამ აფხაზეთში მცხოვრები ტომების, თემების გენეზისის კვლევისას, ისტორიის ისეთ სიღრმისეულ პლასტებში აღმოვჩნდით, რომელმაც საკითხის დამატებითი შესწავლა და შესაბამისად, დამატებითი დრო მოითხოვა.

ჩვენს მიერ არჩეულმა მიმართულებამ, რომ კვლევით პროცესში დავყრდნობოდით მხოლოდ პირველად, უძველეს წყაროებს (და არა მე-18-ე, მე-19-ე საუკუნეების მკვლევართა ინტერპრეტაციებს) საშუალება მოგვცა მინიმუმამდე დაგვეყვანა შესასწავლი წყაროები.

...უფრო მეტიც, უძველესი წყაროების ანალიზის საშუალებით შესაძლებელი გახდა იმ შცდომების აღმოჩენაც, რომელიც ათეულობით საუკუნეები ურყევ ჭეშმარიტებად იყო მიჩნეული.

კვლევის საკვანძო ობიექტი ჩვენთვის, აფხაზეთში დაფიქსირებული ტომი-ჰენიოხი გახდა. ეს ის ტომია, რომელთა წარმომადგენლობასაც ჩემულობენ აბაზგები, ადიღეელები თუ ჩრდილოეთ კავკასიელები, თუმცა ტომის განსაკუთრებული ღვაწლი არც ერთი ქვეყნის ისტორიაში არ დაფიქსირებულა-უბრალოდ, ეს ტომი მოიხსენიება იქ, აფხაზეთში, როგორც ავტონომი და ფაქტიურად პირველმოსახლე!

წინასწარ დავაანონსებთ, რომ ჩვენი არჩევანი უკიდურესად სწორი და მომგებიანი აღმოჩნდა. ჰენიოხთა ტომი ისტორიის უცნობი ფურცლების გასაღები გახდა და არა მხოლოდ საქართველოს!

მკითხველო! შენ აქ საქართველოს სხვა ისტორიას იხილავ!

...უფრო მეტიც, სხვა საქართველოს ისტორიას იხილავ!

და ის არ იწყება საქართველოსა და კაბადოკიაში!

... საქართველოს ისტორია ევროპაშიც გადადის და არა მარტო ევროპაში!

დავამთავრებ გურამ დოჩანაშვილის წინასწარმეტყველური იტალიური ფრაზით:

იო მოდო ლა კაზა! - მე მივდივარ სახლში!

წინასიტყვაობა

ელამი

შუმერულად-ნიმი, აქადურად-ელამტუ, თვითდასახელება ჰაიტამტი- ისტორიული ოლქი და უძველესი სახელმწიფო (ჩვ.წ. აღრიცხვამდე მე-3-ე ათასწლეულის მე-6 საუკუნის შუა წლები, თანამედროვე ირანის სამხრეთ დასავლეთით, ხუზისტანის და ლურისტანის პროვინცია) ცენტრი (დედაქალაქი) სუზა.

ელამის ენა

გენეტიკურად ელამური ენა იზოლანტია, თუმცა არსებობს დრავიდულ ან აფრაზიულ ენებთან მისი ნათესაობის ჰიპოთეზები. გრამატიკული თვალსაზრისით ის აგლუტატიური ერგატიული ენაა. ჩვეულებრივი თანამიმდევრობა სიტყვებისა- SOV (ქვემდებარე-დამატება-თხრობითი) თავდაპირველად გამოიყენებოდა პროტოელამური პიქტოგრაფიული დამწერლობა, ჩვ. წ. აღრიცხვამდე XXIII - ელამის ხაზოვანი დამწერლობა, შემდეგ- ლურსმნული.

ელამის ისტორია

ელამის ისტორია პირობითად შეიძლება დაიყოს სამ პერიოდად, რაც ორ ათასწლეულზე მეტ დროს მოიცავს. პირველ პერიოდზე უფრო ადრინდელი ცნობილია როგორც პროტოელამური.

- პროტოელამურ პერიოდად ითვლება ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 3200-2700 წწ ლოკალურად სუზაში;
- ძველი ელამური პერიოდი-ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 2700-1600წწ, ადრეული პერიოდი სუზაში ეპარტიების დინასტიის მოსვლამდე.
- ახალი ელამური პერიოდი- ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 1500-1100წწ, პერიოდი ბაბილონის სუზაში შემოჭრამდე;
- ახალი ელამური პერიოდი-ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 1100-539 წწ. ეს პერიოდი ხასიათდება ირანულ-სირიული გავლენით. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 549 წელს ელამი სპარსელებმა დაიპყრეს, თუმცა ისინი იმდენად ადაპტირდნენ დაპყრობილი

ქვეყნის კულტურაში, რომ იოსებ ფლავიოსი ელამიტებს სპარსელთა წინაპრებს უწოდებს.

აღწერა

ელამად ადრე იწოდებოდა მდინარეების კარუნისა და კერხეს ქვემო, ხოლო საშუალო ეპოქაში- ზემო დაბლობი, სპარსეთის ყურის დღეს უკვე დამშრალ ლაგუნაში, აღმოსავლეთით მდინარე ტიგროსი, ასევე, ახლო მდებარე მთიანი რაიონები- უკიდურეს ნაწილი ახლანდელი ირანის ოლქები ხუზისტანი და ფარსი, შესაძლებელია უფრო დაშორებულებიც (აღმოსავლეთით), თავად ელამურ ტექსტებში ქვეყანა იწოდება Hatamti, გვხვდება Hal-tamti ფორმა, შესაძლებელია უფრო არქაული (ელამურად hat-ქვეყანა)

ჩვ.წ. აღრიცხვამდე III ათასწლეულში შუმერულ-აქადური წყაროებიდან ცნობილია მთელი რიგი ელამური ქალაქ--სახელმწიფოები : შუშენი (სუზა), ანშანი (ანჩანი), სიმაშკი, პარახსე (გვიან მარხაში) ადამდუნი (ალბათ შუმერული ფორმა ტერმინი Haltamti-სა) და მრავალი სხვა. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე II ათასწლეულში ელამის მნიშვნელოვანი ნაწილები იყო შუშენი და ანჩანი. ელამის მეფეები განუწყვეტლივ აღნიშნავენ ამ ორ ქალაქს თავიანთ ტიტულატურაში. შუშენი- ეს ბერძენი ავტორების სუზია, კარგად შესწავლილი ქალაქი მდინარეებს - კარუნსა და კერხეს შორის დასახლება, მიმანიშნებელი ჩვ. წ. აღრიცხვამდე IV ათასწლეულზე. ანჩანი- ეს არის ნაქალაქარი ტეპე-მელანია, ქალაქ შირაზის მახლობლად, ფარსში.

ელამის მეფეები ავანის დინასტია

პირველი ცნობები ელამის სამეფოს შესახებ დაფიქსირებულია ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 27-ე საუკუნის ბოლოს და 26-ე საუკუნის დასაწყისში, მაშინ, როდესაც ჩრდილოეთ შუამდინარეთში მბრძანებლობდნენ ავანის მეფეები. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე დაახლოებით 2500 წელს, შუმერის ქალაქ კიშის მმართველებმა შეძლეს ელამის ბატონობის გადაგდება. ამ დროისათვის ავანში ახალი დინასტია გაძლიერდა, რომლის დამფუძნებელიც პელი უნდა ყოფილიყო. ამ პერიოდის ისტორია ძალიან ცუდადაა ცნობილი. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე დაახლოებით 2300 წლისთვის, ელამი აქადის სამეფომ დაიმორჩილა, მაგრამ აქადელებმა ვერ შეძლეს ქვეყანაში თავიანთი ძალაუფლების შენარჩუნება და იძულებული გახდნენ რამდენიმე წლით დაეტოვებინათ ის. აქადის ახალმა მეფემ რიმუშმა შესძლო ისევ დაეპყრო ელამი და მთლიანად დაარბია იგი.

ამასთან, აქადის მეფეებმა, რიგი ლაშქრობების მიუხედავად, საბოლოოდ ვერ დაიმორჩილეს ელამი, ამიტომ მანიშტუს ძმისშვილმა, მეფე ნარამ-სინმა ელამელებთან წერილობითი ხელშეკრულება დადო, რომლის მიხედვით ელამმა ივალდებულა საკუთარი საგარეო პოლიტიკა შეეთანხმებინა აქადის სამეფოსთან, მაგრამ შეინარჩუნა შიდა დამოუკიდებლობა. ეს ჩვენთვის მსოფლიო ისტორიაში ცნობილი პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულებაა. ის დაწერილია ელამის ენაზე, თუმცა აქადის ლურსმნულით, რომელმაც ამ დროისათვის ელამში გავრცელება დაიწყო. ავანის დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენლის კუტიშე-ინშუშინაკის დროს, როდესაც აქადი გუტიების შემოტევის შედეგად დაეცა, ელამმა დამოუკიდებლობა დაიბრუნა, მაგრამ გუტიი თავს დაესხა ელამსაც, რის შედეგადაც სახელმწიფო რამდენიმე ოლქად დაიყო, მხოლოდ ასი წლის შემდეგ შეძლო ქვეყანამ გაერთიანება და სიმაშკის დინასტიის მეფეების ხელმძღვანელობით ელამის ახალი აღზევება დაიწყო.

სიმაშკების დინასტია

მალე ავანის სამეფოს და დინასტიის სრული დაქუცმაცების შემდეგ, ელამის სამეფო დაპყრობილ იქნა ურის მეფის შულგის მიერ. რამდენიმე ათეული წელი ქვეყანას მართავდნენ შუმერი ჩინოვნიკები. მხოლოდ ურის მეფის შუ-სუნის დროს გაჩნდა ცნობა, რომ ელამის ქალაქ სიმაშკს მართავს ვინმე მეფე გირნამე. მისმა მემკვიდრემ, ენპილუხანამ შეძლო ურიდან განთავისუფლება და დაიპყრო ქალაქები ავანი და სუზი. თუმცა ემპილუხანი მალე დაატყვევა შუმერთა ჯარმა. ელამმა ამ დროისათვის სრულიად გადააგდო შუმერთა მბრძანებლობა. ურის გარნიზონი ელამის ყველა კუთხიდან იდევნებოდა. თავად შუმერებს მალე მოუწიათ ქვეყნიდან გაქცევა. ელამელებმა მეფე ხუტრანტემპის მეთაურობით დაიწყეს შუამდინარეთის ტერიტორიებზე თავდასხმები და მალე შეძლეს ურისთვის ეზღვევინებინათ ელამის დაპყრობისათვის. ურის მესამე დინასტიის უკანასკნელი მეფე იბზი სუმი დამხოვილ იქნა ელამელთა ჯარის დახმარებით, რის შემდეგაც ელამის გარნიზონი განლაგებულ იქნა ურში და შუმერთა სხვა დიდ ქალაქებში. მიუხედავად ამისა, მათ რამდენიმე წელიწადში შუმერის დატოვება მოუწიათ. მეფე იდატუ პირველის მეთაურობით სიმაშკის მმართველებმა დაიმორჩილეს მთელი ელამი, თუმცა ელამის სახელმწიფოს აყვავება ნახევარ საუკუნეზე ნაკლებ ხანს გაგრძელდა. მალე სიმაშკის მეფეებმა დაიწყეს თავიანთი ძლიერების დაკარგვა და ჩვ. წ. აღრიცხვამდე დაახლოებით XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, ელამში ძალაუფლება ახალი დინასტიის-სუკალ-მახების ხელში გადავიდა.

სუკალ-მახების (ეპარტდების) დინასტია

სუკალ-მახების (ეპარტდების) დინასტიის დამფუძნებელი ვინმე ეპარტი იყო, დაბალი ფენის წარმომადგენელი, რომელმაც ხელისუფლება მიიღო არა მემკვიდრეობით, არამედ ბრძოლის შედეგად. ეპარტის მემკვიდრეებმა, განსაკუთრებით დედოფალმა შილხახამ, შეძლეს არსებითად განემტკიცებინათ სამეფო ხელისუფლება და გაეძლიერებინათ ელამის სახელმწიფო. ელამის ხელისუფლება წარმოადგენდა თავისებურ ტრიუმვირატს. ქვეყანაში ერთდროულად არსებობდა სამი მმართველი. 1. სუკალი სუზისა, 2. სუკალი ელამისა და სამაშკისა, 3. სუკალი მახი. ქვეყნის მეფედ ფაქტიურად ითვლებოდა სუკალი მახი. მისი რეზიდენცია მდებარეობდა სუზაში. მისი სიკვდილის შემდეგ, როგორც წესი, ელამის ტახტზე ადიოდა ელამის და სიმაშკის სუკალი. ჩვეულებრივ ეს იყო გარდაცვლილის ძმა, ხოლო სუზის სუკალად (დედაქალაქის მმართველად) სუკალ-მახი ნიშნავდა თავის უფროს შვილს. ამგვარად, ხელისუფლება ელამში გადადიოდა არა მამიდან შვილზე, როგორც ეს მაშინ მიღებული იყო სხვა ქვეყნებში, არამედ უფროსი ძმიდან უმცროსზე. სუკალ-მახების დინასტიის პოლიტიკური ისტორიის შესახებ ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ცნობათა ნაწყვეტებმა. ელამი მაშინ გარდამავალი წარმატებებით აწარმოებდა ომს ბაბილონთან და აქადის სამეფოსთან. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე XV საუკუნის დასაწყისში, სუკალ-მახების დინასტია მოულოდნელად შეწყდა. არაა ცნობილი რატომ, მაგრამ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ელამი დაპყრობილ იქნა კასიტების მიერ. მხოლოდ ასწლეულის შემდეგ შემლო ელამმა დამოუკიდებლობის დაბრუნება ანშანის და სუზის მეფეების მმართველობის დროს.

ანშანების და სუზის მეფეების დინასტია (იგეხალკიდები და შუტრუკიდები)

ეს უდაოდ ყველაზე დიდებული პერიოდია ელამის ისტორიაში, რომელმაც დატოვა შედარებით დიდი რიცხვი არქეოლოგიური ძეგლებისა, კერძოდ, ცნობილი ზიქურათი დურ-უნტაში (ახლანდელი ჩიგა ზამბილი), რომელიც აშენებულია მეფე უნტაში-ნაპირშეს დროს. ახალ ელამურმა დინასტიამ, სავარაუდოდ, ამ დროისათვის შემლო გაეტეხა ადგილობრივი დიდებულების სეპარატიზმი და განემტკიცებინა ცენტრალური ხელისუფლება. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე XIII საუკუნის დასაწყისიდან ელამის დაპყრობების ახალი სერია იწყება. ელამელებმა შეძლეს მიეტაცათ დიდი ოლქი მდინარე დიალეზე, მათ შორის, ქალაქი ეშუნუ (მეფე) უნტაში-ნაპირშეს ზეობისას. (ეს უკანასკნელი მეფე გახდა ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 1275 წელს). ამ ოლქზე გადიოდა საქარავნო გზა შუამდინარეთიდან ირანის ზეგანისაკენ. ელამელების ამ გამარჯვებამ ხელი შეუწყო კასიტების დინასტიის კრიზისს ბაბილონში და ელამელების სრულ განთავისუფლებამ ბაბილონელთა ბატონობისგან.

მეფე კიტენ-ხუტრენის დროს (მეფობდა ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 1235 წ.)

განხორციელებულ იქნა ორი დაპყრობითი ლაშქრობა ბაბილონიაზე, აღებული იქნა ნიპპური, მერე ისინ-ი. მაგრამ ელამის მმართველის მთელი ძალისხმევა განემტკიცებინა თავისი ძალაუფლება ბაბილონში, ჩაშლილი იქნა ასირიის მეფის თუქულთ-ნინურთა I-ის მიერ, რომელიც თავად იყო დაინტრესებული ბაბილონის დამორჩილებით, და რომელსაც ამ კუთხით უფრო მეტი წარმატებები ჰქონდა, ვიდრე ელამის მეფეს. მალე კიტენ-ხუტრუნის სიკვდილის შემდეგ, ელამის ხელისუფლებაში მოდის ახალი დინასტია- შუტრუკიდები, რომლის სახელწოდებაც მეფე შუტრუკ-ნახუტუს სახელთან არის დაკავშირებული. ამ მეფემ ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 1160 წელს წარმატებული ლაშქრობა განახორციელა ბაბილონში, მთლიანად გაძარცვა ქალაქი და უზარმაზარი ხარკი წამოიღო ბაბილონიდან. სამხედრო ნადავლს შორის იყო ცნობილი სტელა ჰამურაბის კანონებით, რომელიც არქეოლოგების მიერ სუზაში ნახულია გვიან. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 1157 წელს, ბაბილონის კასიტურმა დინასტიამ არსებობა შეწყვიტა, მაგრამ ელამმა ვერ შეძლო სრულად დაემორჩილებინა ბაბილონი. ელამის სახელმწიფომ უდიდეს განვითარებას მიაღწია მეფე შილხაკ-ინშუშინაკის დროს, რომელმაც მნიშვნელოვნად გააფართოვა ელამის სახელმწიფო, განსაკუთრებით ზაგრის მთებისკენ და მისგან აღმოსავლეთით. მან შეძლო შეჭრილიყო ასირიაში, სადაც დაიკავა სამხრეთ ასირიული ქალაქი ეკკალლატე.

ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 1130 წელს, ბაბილონის მეფის ნაბუქოდონოსორ I-ის მიერ ელამის დამარცხების შემდეგ (ომი მდინარე ულაისთან), ხოლო ჩვ.წ. აღრიცხვამდე მესამე საუკუნის ბოლოს ასირიის მეფის ტიგლატპალასარ პირველის მიერ ბაბილონის დამარცხების შემდეგ, ორივე ქვეყანა, ელამი და ბაბილონი რეგრესს განიცდის, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ბაბილონი არ კარგავს მიმზიდველობას როგორც დაპყრობის ობიექტი. აღსანიშნავია, რომ შემდგომში, მთელი სამი საუკუნის განმავლობაში ელამის შესახებ ცნობები არ არსებობს . ელამში აღდგენას იწყებს ან ნარჩუნდება ადგილობრივი დიდებულების ბატონობა. მკაცრი ცენტრალიზებული ხელისუფლების არარსებობა და უკიდურესად არამყარი სამეფო ხელისუფლება, რომელიც ადგილობრივი დიდებულებისათვის სათამაშოდ არის გადაქცეული, დამახასიათებელია პირველი ათასწლეულის ელამის ისტორიისათვის.

ახალელამური დინასტია

1. ხუმბატ ტახ-რახი (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 762-742წწ.), დინასტიის დამფუძნებელი, მათზე მცირეოდენი ცნობებია შემონახული.

II. ხუმბატ ნიკაში (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 742-719 წწ. შვილი წინა მმართველისა. მართავდა დიდი ასირიელი თვითმპყრობელობის ჩამოყალიბებისას ტიგლატპალასარ

მესამის დროს. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 781 წელს დარასთან დაამარცხა მისი შვილი სარგონ მეორე.

III. შურტულუკ-ნახუნტე (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 711-699 წწ.) ხუმბატ ნიკაშის დისშვილი. მხარს უჭერდა სარგონ მეორის წინააღმდეგ ბაბილონელი მეფის, ხალდეური წარმოშობის მარდუკ- ალლადაინ მეორეს. გააფართოვა ელამის საზღვრები. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 709 წელს, სარგონ მეორემ დაიპყრო ბაბილონი, ხოლო მისმა შვილმა სინაქერიბმა ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 702 წელს, კიშთან სასტიკად დაამარცხა ხალდეის და ელამის ჯარი. შურტულუკ-ნახუნტე მეორე ჩამოგდებულ და დატუსლებულ იქნა მისივე ძმის, ხალლუტუმ-ინშუშინაკ მეორის მიერ. ხალლუტუმ- ინშუშინაკ II-მ (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 699-693წწ.) ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 694 წელს სიპართან დაამარცხა და ტყვედ აიყვანა სინაქერიბის შვილი, ბაბილონის მეფე აშურ- ნადიმ -შუმი და მალევე გარდაიცვალა (თუ მოკლეს) ელამში. ბაბილონის ტახტზე (ელამის მეფემ) დასვა ნერგალ-უშეზიბა. ჩვ. წელთა აღრიცხვამდე 693 წელს სინაქერიბის მიერ დამარცხებულ იქნა ნიპურში. ნერგალ-უშეზიბა ტყვედ ჩავარდა და საჩვენებლად ნინევიაში, გალიაში მოთავსებული ქალაქის კედელთან გამოიყვანეს. თავად ხალლუტუმ- ინშუშინაკ მეორე გაიქცა სამშობლოში, მაგრამ ელამის დედაქალაქის, სუზის მცხოვრებლებმა მას ქალაქის კარიბჭე დაუკეტეს და მოკლეს.

IV. კუტირ-ნახუნტე (ჩვ. წელთა აღრიცხვამდე 692-683 წწ.) ხალლუტუმ ინშუშინაკ მეორეს უფროსი შვილი. მისი მმართველობის პერიოდში ელამში შემოიჭრა სინაქერიბი, თავად კუტირ-ნახუნტე მალევე მოკლულ იქნა აჯანყების დროს.

ხუმბატ- ნიმენა (ჩვ. წ. აღ-მდე 692-688 წწ) უმცროსი შვილი ხალლუტუმ - ინშუშინაკ მეორესი, ბაბილონთან კავშირში აგრძელებდა ომს ასირიასთან. ჩვ. წ. აღ-მდე 689 წელს დამბლა მიიღო, რამაც სინაქერიბს ბაბილონში გალაშქრების საშუალება მისცა , რაც იმავე წელს ბაბილონის დაქვეით და მთავრებულა.

ხუმბათ ხალტამ I (ჩვ. წ. აღ-მდე 688-691წწ) ბიძაშვილი ორი წინა მეფისა, ქვეყანას მშვიდობიანად მართავდა. მოკვდა უეცრად. (რაც არ გამორიცხავს მის მოწამვლას).

შილკას- ინშუშინაკ II (ჩვ. წ. აღ-მდე 681-668 წწ.), ბიძაშვილი სამი წინა მეფისა, მართავდა სუზას, თანამმართველად ჰყავდა ბიძაშვილი ხუმბატ- ხალტამ II (ჩვ. წ. აღ-მდე 681-675წწ), ორივე მეფე ცდილობდა ასირიის მეფე ასარქადონთან, სინაქერიბის შვილთან მშვიდობიან ცხოვრებას, რის გამოც მოკლეს კიდეც ელამში გამოქცეული ნაბუ-ზერ კიტილიშირი, მარდუკ-ალლა -დინ II-ის შვილი. მაგრამ ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 675 წელს ხუმბატ -ხალტამ II თავს დაესხა სიპპირს, რის შემდეგაც „ მოკვდა ისე, რომ ავადმყოფობის არავითარი ნიშანი არ ჰქონდა“. სავარაუდოდ, ასირიის სპეცსამსახურებმა მოკლეს.

სუმბატ -ხალტაშ II-ს მემკვიდრე გახდა მისი ალალი ძმა ურტაკი (ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 675-663წწ.) სიცოცხლის ბოლოს თავს დაესხა ბაბილონს, სადაც მას მხარი დაუჭირეს ადგილობრივმა თავადებმა. ელამში დაბრუნებისას ყველა ისინი მოულოდნელად გარდაიცვალნენ. სავარაუდოდ, ასირიის მომხრეების მიერ იქნენ დახოცილნი.

V. ტემპტი- ხუმპან- ინშუმანაკი (ასირიულად ტე-უმმანი, ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 668-653წწ.), შვილი შილკახ- ინშუმინაკ II-ისა. თავიდან მართვდა მხოლოდ სუზაში. ურტაკის სიკვდილის შემდეგ მისი სამფლობელოც მიიტაცა. ელამის სამეფო ოჯახის 60-მა წევრმა, ურტაკის სამი შვილის და სუმბატ-ხალტაშის 2 შვილის ჩათვლით თავშესაფარი ჰპოვეს ასირიაში. ელამის შემოგარენში მცხოვრები ტომების წინააღმდეგ წარმატებულად ჩატარებული ლაშქრობის შემდეგ, ელამმა განუწყვეტელი ომებისგან ამოისუნთქა და აყვავება დაიწყო.

ეგვიპტემ გამოაცხადა რა საკუთარი დამოუკიდებლობა, ლიდისგან მხარდაჭერილმა, ასირიის წინააღმდეგ გაილაშქრა, რამაც ტე- უმმანსაც უბიძგა ასირიის წინააღმდეგ ომისკენ და გაქცეული ნათესავების დაბრუნება მოითხოვა, მაგრამ ასირიის მეფემ აშურბანაპალმა ეგვიპტესთან და ლიდისთან ზავის დადება მოახერხა, რის შემდეგაც ასირიის არმია მთლიანად მოუტრიალდა ელამს. სუზის ახლოს ელამიტებმა სრული მარცხი განიცადეს. ტე-უმმანი ტყვედ იქნა აყვანილი და ელამის ტყვედჩავარდნილი არმიის წინაშე დასჯილი. ელამი ასირიაში თავშეფარებული ტე-უმმანის ნათესავების მიერ იქნა განაწილებული.

ანტატხამიტტი-ინშუმინაკი (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 653 წ.), ბიძაშვილი ტე-უმმანასა. მოკვდა თავისი სიკვდილით სუზაში.

სუმბატ-ნიკაშ II (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 653-651 წწ.), ურტაკის შვილი. მხარს უჭერდა შამაშ-შუმ-უკინის აჯანყებას ბაბილონში (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 652-648წწ). მაგრამ ბაბილონში გაგზავნილი არმია დამარცხებულ იქნა, ხოლო სუმბატ -ნიკაშ მეორე დამხობილ და დასჯილ იქნა საკუთარი ძმის, ტამარიტუს მიერ.

ტამარიტუ (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 653-649წწ), ურტაკის შვილი. მან ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 649 წელს ასირიასთან ომი განაახლა, მაგრამ დამხობილ იქნა დიდებულის, ინდაბიგაშის მიერ. ტამარიტუ გაიქცა, მაგრამ ასირიელებმა ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 646 წელს დააკავეს. ასირიელების მიერ გამეფებულ იქნა ელამში. მალევე აჯანყდა მათ წინააღმდეგ, მაგრამ დამარცხდა და ტყვედ ჩავარდა.

ინდაბიგაში (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 653-648 წწ) არ დაეხმარა უკვე განწირულ შამაშ- შუმ - უკანს, მაგრამ ბაბილონის დაცემის შემდეგ უარი განაცხადა გაეცა ნაბუ-ბილ-შუმატი,

მარდუკ-ალლა-დან II-ის შვილიშვილი და სხვა ბაბილონელი ლტოლვილები. მალე მოკლულ იქნა სუმბატ-ხალტაშ III-ის მიერ.

VI. სუმბატ-ხალტაშ III (ასირიულად უმმანალდაში, ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 648-644წწ.), შვილი ატახამიტტი-ინშუმინაკისა. ასევე, უარი თქვა ბაბილონელი ლტოლვილების გადაცემაზე. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 646 წელს ასირიელთა შემოსევის დროს დაიძალა მთებში . მეფედ იქნა დასახელებული უმბახაბუა, რომელიც ასირიელთა მოახლოებასთან ერთად გაიქცა „ ცალკეული წყლების წიაღისაკენ“. (ტბისკენ? ავტორი)

ასირიელებმა ტახტზე დასვეს ტამმარიტუ, რომელიც მალე აჯანყდა და დატყვევებულ იქნა ასირიელების მიერ.

ასირიული ჯარის წასვლის შემდეგ სუმბატ- ხალტაშ III დაბრუნდა და ისევ დაიკავა ტახტი. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 645 წელს ისევ მოხდა ასირიელთა ახალი შემოსევა თავად აშურბანაპალის ხელმძღვანელობით. სუმბატ-ხალტაშ III დამარცხდა და ისევ მთებს შეაფარა თავი. ელამის მეფედ დასახელდა პასე, რომელიც მალევე დანებდა ასირიელებს. აშურბანაპალმა გაძარცვა სუზა და დაარბია მთელი ქვეყანა.

ასირიელების წასვლის შემდეგ სუმბატ- ხალტაშ III დაქცეულ მადაკტაში დაბრუნდა და ზავი დადო, დათანხმდა გაეცა ნაბუ-ბელ- შუმატი. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 640 წელს ასირიელები ისევ შემოიჭრნენ და შემდეგ წელს ელამელთა წინააღმდეგობა საბოლოოდ გატეხეს. მთას შეფარებული სუმბატ-ხალტაშ III ადგილობრივმა ტომებმა ასირიელებს გადასცეს.

ელამის სამი მეფე- სუმბატ ხალტაშ III, პასე, ტამარტუ და დატყვევებული არაბი შეიხი აშურბანაპალის საბრძოლო ეტლში შეაბეს ელამის დამორჩილებისადმი მიძღვნილ ზეიმზე. ელამი გახდა ასირიის პროვინცია და დამოუკიდებელი არსებობა შეწყვიტა.

ელამიტების რელიგია

ელამიტების რელიგია-პოლითეიზმი, მრავალი ნიშნის მიხედვით მეზობელი მესოპოტამიის რელიგიის მსგავსია. მთავარ ღვთაებად ჩვ. წ. აღრიცხვამდე III ათასწლეულში იყო ქალღმერთი პინეკირი. (არსებობდა კიდევ 2 ქალღმერთი- პარიტი და ქირირშა). ათასი წლის შემდეგ „ტახტზე“ ის შეცვალა მამრობითმა ღმერთმა ხუმპანმა. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, აგრეთვე, ქალაქ სუზის ღმერთის ინშუმანაკის კულტს. სხვა ცნობილი ღმერთები- ხუტრანი (ხუმპანის შვილი), მენზატი, ნახხუნტე, ნერუნდი.

ელამიტების რწმენით, ყოველი ღმერთი ფლობდა ზებუნებრივ აურას-კიშენს, რომელსაც შეეძლო გადაქცევა მეტალურ ან ქვის ნიშნად-ტაბუ. ღმერთებისთვის მიჰქონდათ შესაწირავი და თავყვანს სცემდნენ ტაძრებში. მესოპოტამიურის მსგავს საფეხურებიან

პირამიდაზე- ზიქურათებზე. ასეთი ზიქურათი შემონახულია დღევანდელ ჩოგა-ზამბილში. ის აშენებულია მეფე უნტაშ-ნაპირშის დროს. გარდა ამისა, ცნობილია ღმერთებისადმი თაყვანისცემის რიტუალები წმინდა ტყეებში, რომლებიც ბორცვების ახლოს იზრდებოდნენ.

დამწერლობა

ელამიტური ენის გავრცელების არეალში დამოწმებულია სამი სახეობის დამწერლობა.

- „პროტოელამური დამწერლობა-შემორჩენილია 1600-მდე ტექსტი, აღმავალი ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 3100-2900 წწ. პერიოდი. ჰქონდა პიქტოგრაფიული ხასიათი, გაუშიფრავია, და ამდენად გაუშიფრავია ეს ენა ელამურია თუ არა.
- ხაზოვან-ელამური-ვითარდებოდა პროტოელამურიდან ჩვ.წ. აღრიცხვამდე XXIII საუკუნემდე დაფიქსირებულია 19 წერილობითი ძეგლი (10 ამოჭრილია ქვაზე, 7 გამოყვანილია თიხაში, 1 ამოკაწრულია ნალესზე, 1 ამოტვიფრულია ვერცხლზე). ატარებდა სილიბურ (მარცვლოვან) ხასიათს ჩამატებული ლოგოგრამებით, გაუშიფრავი.
- ლურსმნული- მთლიანად გამოდევნის ელამურ ხაზოვან დამწერლობას დაახლოებით ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 2200 წ.

იწერებოდა მარჯვნიდან მარცხნივ.

ერთი შეხედვით ელამის სახელმწიფოს ისტორია ფაქტიურად საკმაოდ შესწავლილი ჩანს, თუმცა...

ისტორიის მამა ჰეროდოტე სუსას (სუზი) მემნონის ქალაქად მოიხსენიებს, იმ მემნონისა, რომელმაც ომის ბედი ელინ-ბერძენთა და ტროელთა დაპირისპირების დროს, კინაღამ ამ უკანასკნელთა მხარეს გადმოხარა. მართალია, ჰეროდოტე ერთ სიტყვასაც არ ძრავს მემნონის ეთნიკური კუთვნილების შესახებ, მაგრამ კონტექსტიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ის მემნონს ეთიოპად თვლის (1). თავად ჰეროდოტეს მემნონის ეთნიკური კუთვნილების შესახებ ორი წყაროთი შეეძლო ესარგებლა:

1.ჰესიოდე,თეოგონია (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VII ს.);

2.არკტინ მილეტელის პოემა „ეთიოპიადა“ (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VIII ს.).

ლოგიკურია ჩაითვალოს, რომ თავად ჰესიოდე, რომელიც გაკვრით ეხება მემნონის (და მისი ეთიოპობის) თემას, განსჯის წყაროდ იგივე არკტინ მილეტელის ჩვენამდე მოუღწეველ პოემას „ეთიოპიადას“ იყენებს, ისევე როგორც ჰეროდოტე. როგორც ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული მონაცემებით მტკიცდება, ტროას ომის პერიოდი ემთხვევა ანშანების სამეფო დინასტიის ზეობას ელამსა და სუსაში. ამ პერიოდისთვის

ელამის ქვეყანა განიცდის პოლიტიკურ აღმავლობას, ანხორციელებს დაპყრობით ომებს ბაბილონის მიმართულებით... და თუ ტროას ომი რეალობაა (და რომ ეს რეალობაა დაამტკიცა ტროას ტერიტორიაზე ჩატარებულმა არა ერთმა გათხრებმა) ამ დროისათვის ელამთა სამეფოში ეთიოპთა (აფრიკული ტომის) ზეობა უბრალოდ წარმოუდგენელია!

რიგი მეცნიერების მოსაზრებით, არკტინ მილეტელის „ ეთიოპიადა“ უსწრებს კიდევ დროში ჰომეროსის უკვდავ პოემებს, ხოლო ზოგიერთი მოსაზრებით, იგი დამაკავშირებელი რგოლია ჰომეროსის ორი პოემისა. არკტინის პოემაში აღწერილია ომის მიმდინარეობა ჰექტორის დაღუპვის შემდეგ. მოთხრობილია აქილევის მიერ ამაზონების წინამძღოლის, პენტესილეას დამარცხების ეპიზოდზე, ტროელთა ომში საშველად „ეთიოპიელი“ მემნონის მიერ აზიიდან უთვალავი მეომრის ჩამოყვანაზე. ომი აზიელი მემნონის მეთაურობით ევროპელი (პელაზგი, აქაველი, ელინი) მეომრების წინააღმდეგ. მემნონის დაღუპვა, აქილევის სიკვდილი, აიანტის სიკვდილი, ტროას განადგურება... სამწუხაროდ, არკტინ მილეტელის პოემას ჩვენამდე არ მოუღწევია, თუმცა ერთი რამ დაბეჭდით შეიძლება აღინიშნოს: თავად „ ეთიოპი“ მემნონი, ისევე როგორც აქილევი, ღვთიური წარმოშობისაა და მასაც ზუსტად ისეთივე ჯავშანი აცვია (სპილენძის იარაღისათვის მოუწყვლადი) როგორც აქილევსს (2)....როგორც ირკვევა აიანტსაც...

ელინისტ მეცნიერთა მიერ საყოველთაოდ გააზრებულია ოფიციალური ვერსია, რომ არკტინ მილეტელის პოემის მოტივები (ნაწილობრივ მაინც) გაზიარებული აქვს კვინტუს სმირნელს (IV ს.ჩვ.წ აღრიცხვით) საკუთარ პოემაში ტროას დაცემის შესახებ. აქ აღწერილია მემნონის მიერ შავკანიანი მეომრების ჩამოყვანა, მათი პირისპირ შერკინება აქილევსთან, აქილევსის დაჭრა და საბოლოოდ აქილევსის ხელითვე მათი დაღუპვა. აღსანიშნავია, რომ ჰესიოდე არსად არ აღნიშნავს მემნონის (და მისი მეომრების) სიშავეს. უფრო მეტიც, ჰესიოდე ამ „ეთიოპების“ სამშობლოდ ემაფიას ასახელებს. რაც ელამისა და ელამიტთა ბერძნული დასახელება ჩანს უთუოდ (ამ დასახელებების გენეზისის თემა სცილდება წიგნის ფარგლებს). ეთიოპთა კანის ფერს არც ჰეროდოტე აღნიშნავს. არც სტრაბონის ნაშრომებშია კანის ფერზე აქცენტირება. ცხადია, არც არკტინ მილეტელის „ეთიოპიადაში“ იყო მოსალოდნელი ეთიოპთა პიგმენტაციის შესწავლა. ეთიოპთა (და, საერთოდ შავკანიანთა) კანის ფერზე აქცენტირება და სეგრეგაცია, სავარაუდოდ, უკვე II საუკუნიდანაა სავარაუდებელი(3).

უცნაურია, მაგრამ თითქმის იგნორირებულია დიკტის კრეტელის ანალოგიური. პროზაულად დაწერილი, სპეციალისტთათვის „ტროას ომის დღიურად“ ცნობილი ნაწარმოები. თავად დიკტის კრეტელი იდომენევსის თანამერძოლად და ტროას ომის თანამონაწილედ ასალებს თავს, თუმცა მისი ვერსიის სიყალბე აშკარაა და თვალშისაცემი(4). შესაძლებელია თამამად ჟღერდეს, მაგრამ დიკტის კრეტელის

ცხოვრების და (შესაბამისად, ტროას ომის დღიურის) ნაწარმოების დაწერის პერიოდის ლოკალიზაციაც კი ჩანს შესაძლებელი. დიკტის კრეტელის მოღვაწეობის პერიოდი ჩვ. წ. აღრიცხვამდე IV- III- საუკუნით შეიძლება განისაზღვროს (5). მართალია, დიკტის კრეტელს არქაულობისა და ორიგინალობის პრეტენზია აქვს, თუმცა არქტინის პოემისგან დიდად განსხვავებული ტექსტის შეთხზვა მას არ შეეძლო! ეს უშუალოდ იმ დროის მკითხველისთვის გაუგებარი და მიუღებელი იქნებოდა, რომელიც ასე თუ ისე ჩახედული იქნებოდა „ეთიოპიადის“ თუნდაც ფაბულაში.

შესაბამისად, ელამელი (სუსელი) მემნონის მიერ კავკასიიდან და ფინიკიიდან მეომრების ჩამოყვანა იმავე არქტინის პოემისათვის უცხო თემა არ უნდაყოფილიყო! ახლებურად არის გასააზრებელი მთელი რიგი მოვლენები შორეული ისტორიისა:

როგორც კვლევის შედეგად ირკვევა (მოცემულია ამავე წიგნის შემეცნებით ნაწილში), ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დალაშქრული და მისივე თანამებრძოლი მემატიანების, არისტობულესა და პტოლომეოსის მიერ ნახსენები პაროპამისი- ეს ჩრდილო კავკასიაა, პაროპამისელები- სვან-ინგუშები!. უფრო მეტიც, ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დალაშქრული არახოსია და ინდები (სხვადასხვა წყაროების მიხედვით თეთრი ინდები, მთის ინდები, უშინაგანესი ჰინდონი) აღმოსავლეთ საქართველოა, უფრო გვიან სახელდებული შესაბამისად, იბერია და ფხოვად!

კიდევ უფრო მეტი, ისტორიის მამად წოდებული ჰეროდოტეს მიერ სპარსული სატრაპიების ჩამონათვალაში, მეჩვიდმეტე სატრაპია, ასიის (აზიის) ეთიოპები და პარიკანები- შესაბამისად, აღმოსავლეთ საქართველოს რეგიონების მცხოვრებნი, არახოტები-იბერები , და სპარსული ტომი, ჰირკანები ყოფილან! მეთექვსმეტე სატრაპია იმავე ჰეროდოტესი, გაერთიანებული საკების და კასპებისა , შესაბამისად ფხოველთა სახლიკაცები და კახებია! უფრო მეტიც: დარიოს პირველის მიერ ჩვ.წ. აღრიცხვამდე მეექვსე საუკუნეში, ბეხისტუნის წარწერებში მოხსენიებული სატრაპია ხარახვატი (ზოგიერთი მეცნიერის წაკითხვით არახოტია), იმავე არახოსია ყოფილა, ზემოთ ნახსენები მეჩვიდმეტე სატრაპია სპარსეთისა! ასევე აქვე ნახსენები სატრაპია ზრანკა-ეს კახეთია, სატრაპია საკა-დასავლეთ კასპიისპირეთის უკვე არ არსებული სატრაპია ფხოველთა სახლიკაცებისა, საკებისა!

სწორედ გეოგრაფი და ისტორიოგრაფი სტრაბონის შეცდომებმა დაუკარგა კავკასიური გამარჯვებების ნაწილი ალექსანდრე მაკედონელს, ხოლო საქართველოს 24 საუკუნის ისტორია... ისტორია, მისთვის ჩვეული გამირული ომისა მომხდურთა წინააღმდეგ! ეს მისმა შეცდომამ (რომელიც სათავეს , სავარაუდოდ, გაცილებით ადრე იღებს) აქცია არახოსია- ავღანეთად, არახოტები და თეთრი ინდები- ბელუჯებად! სწორედ ავღანელებს მიეწერებათ ის მეომრული შემართება და რიხი, რომელმაც კინალამ

იმსხვერპლა მრავალ ომგადახდილი ალექსანდრე მაკედონელი, რომელიც რამდენჯერმე დაიჭრა და სასწაულებრივად გადაურჩა სიკვდილს გურ- ასაკენების (ფხოველების) ქალაქის შტურმისას!

სწორედ არახოტებთან (იბერებთან) შეტაკებისას დაიმსახურა ალექსანდრე მაკედონელმა თავის მხედრულ ცხოვრებაში ერთადერთი შავი ლაქა, როდესაც ომით ვერდამარცხებულ და მის ფიცს მინდობილ მეომრებს გაშლილ ადგილას ალყა შემოარტყა და საშინელ, უთანასწორო შეტაკებაში შეძლო მათი ამოჟლეტა, რაც არანაკლები მსხვერპლი დაუჯდა მაკედონელთა მხარეს, და სავარაუდოდ, არა მხოლოდ მაკედონელთა... როგორც ირკვევა, მაკედონელის გამარჯვებათა სიაში ლომის წილი ისევ ქართულ გენს მიუძღვის...

ბელუჯებს (ავღანურ ტომებს) უწოდებენ აზიის ეთიოპებს წიგნში „ირანის უძველესი ცივილიზაცია“, იმავე ბერძნული წყაროების მოშველიებით, რაც აბსოლუტურად არასწორია! არქაული ბერძნული წყაროები ბელუჯებს „აზიის ეთიოპებს“ ვერ შეარქმევს. ტერმინი „ბელუჯი“ ავღანური ტომის მიმანიშნებლად მხოლოდ ჩვ. წ. აღრიცხვით მე-10-ე საუკუნეში თუ ფიქსირდება. იმავე სტრაბონის ფატალური შეცდომის გამო არახოტები და თეთრი ინდები (იბერია და ფხოვი) ავღანურ ტერიტორიაზე მცხოვრებ ტომებად ითვლებიან. საკმარისია აღინიშნოს, რომ იმავე არქაული ბერძნული წყაროს მიხედვით არახოსია პონტოს (შავი) ზღვის მიმდებარე სამეფოდ მოიხსენიება, რომელ ზღვასაც ავღანეთიდან რამდენიმე ათასეული კილომეტრი აშორებს!

...და კიდევ, შეუძლებელია ავღანეთის არქაულ მოსახლეობას პრომეთეს მითი გააჩნდეს, რომლის კლდეზე მიჯაჭვის ადგილს არახოსიაში აჩვენებენ ალექსანდრე მაკედონელს და მის თანამოლაშქრეებს!... და, როდესაც დაბეჯითებით ვიცით, რომ არახოტებს და ინდებს (მთისას თუ თეთრს) უძველესი ბერძნული წყაროები „აზიის ეთიოპებს“ უწოდებენ, სამართლიანია დაისვას კითხვა, რატომ ეთიოპებს? უბრალო შედარება გვარწმუნებს, რომ არქაულმა ბერძნულმა ლიტერატურამ ქუშანთა ეთიოპური (აფრიკული) ტომი და ქუშთა აზიური ტომები ერთმანეთში აურია! აზიელ ქუშთა ტომი აფრიკელ ეთიოპებად, ქუშანებად მიიჩნია!

მართალია ელამელებსა და ელამს ამ სახელს სხვები უწოდებენ, მაგრამ იმავე ჰესიოდეს მონაცემებით, მათ ემაფია ჰქვია, ხოლო ეთნიკური თვითდასახელება ხუსები-ხუმებია! ასირიულ ლურსმნულ ძეგლებში „ხუსას“ და „ხუმალხის“ სახელით დაფიქსირებულია სახელმწიფოები სპარსეთის ყურეში, მეწამული ზღის სანაპიროზე (იქ, სადაც ელამის სამეფო მდებარეობდა). უნდა აღინიშნოს, რომ ეთნიკური ჯგუფი „ხუმის“ სახელით დაფიქსირებულია არმენიულ ძველ წყაროებშიც კავკასიის მთიანეთში

(ქისტების და დიდოელების უშუალო სიახლოვეს). უფრო მეტიც, ინგუშები დღესაც ხევსურებს ხუმებს უწოდებენ!

ყოველივე ზემოთმოყვანილი ფაქტი გვაიძულებს სულ სხვა კუთხით შევხედოთ ელამიტა სამეფოში სუკკალ-მახების დინასტიის გაქრობას ჩვ. წ. აღრიცხვამდე XV საუკუნეში. აღნიშნული დინასტიის სახელი, როგორც აღმატებული პიროვნებისა, თავს იჩენს საქართველოს სხვადასხვა სივრცეში, რომელსაც არ შეიძლება შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდეს!

არქაული ფხოვური ლეგენდის მიხედვით, ამირანის (პრომეთეს) მამა მონადირე სულკალმახია! სულა კალმახელის სახელს (სავარაუდოდ, ტიტულს) ატარებენ საქართველოს მოპირდაპირე კუთხეში მესხეთში (ადრინდელ ტაოში) ჩორდვანელები. მკითხველს შევახსენებ, რომ ქართველი პოეტის, აკაკი წერეთლის ისტორიული პოემის „თორნიკე ერისთავის“ მთავარი პერსონაჟი თორნიკე ბერი, გვარად ჩორდვანელი გახლდათ. ეს მან იტვირთა ქართველთა (ტაოს) ლაშქრის მთარსარდლობა ბიზანტიის მცირეწლოვანი იმპერატორის, ბასილის ტახტის გადასარჩენად. ჩორდვანელთა გვარის უძეოდ გადაშენების შემდეგ, ტიტულის მფლობელი ჯაყელთა გვარი ხდება, სავარაუდოდ, ჩორდვანელთა გვერდითი შტო. ზემოთ მოყვანილ ფაქტებზე დაყრდნობით მტკიცდება, რომ სუკკალ-მახების დინასტია არ გადაშენებულა. ის ქრება ელამში XV საუკუნეში ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, მაგრამ აღორძინდება ქართულ პროვინცია ტაოში და დღესაც განსხეულებულია ჯაყელთა გვარში! (სახელი, ტერმინი იმდენად სპეციფიკურია, რომ ყოველგვარი შემთხვევითი ფონეტიკური თანხვედრა გამორიცხულია!)

...და, მაინც, არსებობს თუ არა სხვა წყარო, ვიდრე სრულიად რეალური სამტკიცი სუკკალ-მახების საქართველოში მკვიდრობისა? ასეთი არქაული წყარო არსებობს და თანაც არა ერთი... როგორც ირკვევა, იგივე სტრაბონის მიერ ნახსენები ტეარკონ ეთიოპი, რომელმაც ჰერაკლეს სვეტებს (გიბრალტარს) მიაღწია, სხვა არავინაა, თვინიერ თარხონ ქუშისა-იბერიელისა (დამამტკიცებელი ფაქტის ხილვა შეიძლება აქვე, წიგნის შემეცნებით-მეცნიერულ ნაწილში).

თარხონ ქუშის (იბერიელის) ლაშქრობის თარიღის განსაზღვრა შესაძლებელი ჩანს. ერთის მხრივ ის წინ უნდა უსწრებდეს ეგვიპტის ფარაონ სესოსტრისის (ჩვ. წ. აღრიცხვამდე XIV ს.) ლაშქრობას, ვინაიდან სტრაბონი ქრონოლოგიურად ასე აღწერს ლაშქრობათა მიმდევრობას, ხოლო მეორე მხრივ დინასტია სუკკალ-მახების ელამში გაქრობა (და საქართველოს გამოჩენა) ძვ. წელთაღრიცხვით XV საუკუნეში ხდება. (ირიბი ცნობებით თარხონ ქუშის ლაშქრობა ჩვ. წ. აღრიცხვამდე არაუგვიანეს XX საუკუნეში ჩანს განხორციელებული!) უნდა აღინიშნოს, რომ სტრაბონი ამ ცნობებს ვინე მეგასთენეს

ნაწერებიდან იღებს, რომელიც ჩვ.წ. აღრიცხვამდე IV-III სუკუნეში მოღვაწე ისტორიკოსია. (მკითხველს ვაუწყებთ, რომ მეგასთენე თავად არახოსელია, ქუშ-იბერი და შესაბამისად, მისი მოწოდებული ცნობები ამ თემაზე უაღრესად კომპეტენტურია)

პირენეის ნახევარკუნძულზე იბერების ლაშქრობა უხსოვარ დროში ბერძენი და რომაელი ავტორების მიერ მოწოდებული სხვა ცნობებითაც მტკიცდება (იხ. წიგნის შემეცნებით-მეცნიერულ ნაწილში). ამავე მიმართულებით ახორციელებენ ლაშქრობებს ფინიკიელი და სპარსელი მოლაშქრეებიც. სპარსელ მოლაშქრეებში ეჭვმიუტანლად იგივე ელამიტები იგულისხმება, ბერძენთა მიერ სპარსელთა წინაპრებად ჩათვლილები, რასაკვირველია, არასწორად. (რაც შეეხება ფინიკიელთა საკითხს, თემა წიგნის ფორმატს სცილდება). იმავე არქაული ავტორების ცნობით, ესპანელები-ეს იბერებისა და კელტების ნაერთი რასაა, რომელიც დროთა განმავლობაში ამ ორი ერის საომარი თუ სამშვიდობო კონტაქტების შედეგად ჩამოყალიბდა !...უფრო მეტიც, ლუზიტანია (პორტუგალია) ეს სუფთა იბერთა მოდგმის ხალხია! (რასაკვირველია, აქ აღმოსავლეთი იბერია იგულისხმება, რამეთუ დასავლეთი იბერია- ეს შემდგომ დროში მათვე მიერ შექმნილ-ჩამოყალიბებულია!). ლუზიტანელთა (იბერთა) საცეკვაო ილეთები, მშვიდობიან პერიოდში ომისთვის მზაობის საწვრთნელი ეტაპი ყოფილა მხოლოდ!

იმავე რომაული წყაროების მიხედვით, დასავლეთის იბერიიდან ჩამოსახლებულმა სიკანთა ტომებმა დაასახლეს კუნძული სიცილია, უკვე სხვა ტომთან (ილირიულთან და ფინიკიურთან) ერთად. სიკანების სატომო სახელი ალექსანდრე მაკედონელის კავკასიაში ლაშქრობისას, გამოძახილს ფშავ-ხევსურთა ტომთან პოულობს! ისტორიკოს ჰეროდოტეს მიხედვით, კუნძული კრეტა პირველად იმ ხალხების დასახლებულია, რომელთაც რკინის მოპოვების საიდუმლო აჩუქეს მსოფლიოს! ეს ის კრეტელებია, საიდანაც სახელმწიფოს მმართველობის საუკეთესო კანონები გადმოიღეს არაელინმა ლაკედემონოლებმა... არქაული ბერძნული წყაროების ცნობით, კრეტის მოსახლეობა ახალგაზრდობის წვრთნისას (ბერძენ-რომაელებისათვის მუღებელ-გაუგებარ) რკინის იარაღს იყენებს... ჯერ კიდევ მე-19-ე, მე-20-ე საუკუნეებში საომარი წვრთნის ბრწყინვალე მაგალითი იყო ხევსურული კეჭნაობა, რომელიც მხოლოდ ფოლადის საბრძოლო იარაღით ტარდებოდა! ყოველივე ზემოთ თქმულის საფუძველზე სულ სხვა დატვირთვას დებულობს ხევსურთა უძველესი საცხოვრებლის კედლებში ჩატანებული ქვა-პიქტოგრამები, რომელიც ელამური (იბერიული) მსოფლიო ანბანური დამწერლობის წინარე ნიმუშებს წარმოადგენს უთუოდ!

მოკვლეული წყაროების შეჯერება საშუალებას იძლევა ვამტკიცოთ, რომ საქართველოს ტერიტორიის ათვისება ხდება-ჩვ.წ. აღრიცხვამდე XV საუკუნეში(...სავარაუდოდ გაცილებით უფრო ადრეც...როგორც ირკვევა, ტეარკონ -ეთიოპის ლაშქრობა გიბრალტარის მიმართულებით ერთადერთი არ ყოფილა. იკვეთება სრულიად სხვა

სალაშქრო მარშრუტებიც, რომელთა შორის საქართველოც მოიაზრება...სავარაუდოდ სხვა ტერიტორიების, მათ შორის საქართველოს ათვისების პროცესი პარალელურია ტეარკონ -ქუშის მიერ ჩატარებული ექსპედიციისა და ამ ლაშქრობებსაც საკუთარი თარხონები ყავდა უცილობლად. თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) ამ დროს ერთდროულად ათვისებულ იქნა ორი რეგიონი: ტაო-მესხეთი და ქართლი, შესაბამისად იბერი და ქუშის ტომის მიერ. არ არის გამორიცხული, რომ ამავე დროს იქნა მიგრირებული, ასევე, ქართველური ტომები კასპები-კახების წინაპარნი, თუმცა, სავარაუდოა რომ მათი მიგრაციის პერიოდი არ ეთხვეოდეს ქუშების მიგრაციას. სავარაუდოა, რომ გზა მეწამული ზღვის სანაპიროდან კასპიის ზღვის სანაპიროზე პირდაპირ ხაზოვნად გადის.(თემა აშკარად სცილდება წიგნის ფარგლებს)

რაც შეეხება საკუთრივ ქართებს, ისინი გაცილებით გვიან ჩანან მიგრირებული საქართველოსაკენ. მართალია, მათი თავდაპირველი მიგრაციის ამოსავალი წერტილი უეჭველად ელამი და შუამდინარეთი ჩანს, თუმცა მიგრაციის დრო და შუალედური წერტილი აბსოლუტურად განსხვავებულია წინამორბედებისგან.შესაძლებელია ქართ-იბერთა იმ ნაწილის მიგრირების ზუსტი ამოსავალი თარიღის დასახელებაც, რომლებიც პირველი ნაკადისაგან განსხვავებით არა ევროპისაკენ, არამედ ისევ აზიისკენ მიემართებიან: ჩვ. წ. აღრიცხვამდე 646 წ. ისინი ელამიდან მიგრირდებიან ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთი მიმართულებით, ქმნიან საკუთარ პოლიტიკურ წარმონაქმნს (თუმცა არა ურარტუს!)

... და კოლხეთი...

არქაული ანტიკური წყაროების შეჯერება თვალნათლივ მიანიშნებს, რომ იმ კოლხეთის ტერიტორია, საითაც „ არგოს“ მეზღვაურებმა ილაშქრეს ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად, იონიისა და ადრიატიკის ზღვის შესაყარში მდებარეობდა, დღევანდელი ალბანეთისა და საბერძნეთის საზღვარზე. (ამ სამეფოს მოგვიანებით ეპირის სამეფო ეწოდა, აქილევსის შვილის, ნეოპტოლომის ჭაბუკობის სახელის მიხედვით) გვიანდელი ეპირი- ეს გახლდათ კოლხთა ტომის ისტორიული სამშობლო, დასავლეთის პელაზგთა სამშობლო! აქვე იყო აღმოსავლეთ პელაზგიიდან (სკოუტექსიდან) გადმოტანილი დოდონას სამისნო, უძველესი მთელი შემდგომი საბერძნეთის ტერიტორიაში!

აქ შესწირა ლტოლვილმა ფრიქსემ ვერძის ტყავი დოდონას სამისნოს! სწორედ ამ კოლხეთის (ეპირის) და მისგან რამდენიმე კილომეტრზე მდებარე კუნძულ კორკირის სუზერენი იყო კოლხი აიეტი და არა ასეული კილომეტრით დაშორებული კორინთოსი, რაც უძველესი (ანტიკური ბერძნებისთვის ხელმისაწვდომი) წერილობითი წყაროს შეცდომა ჩანს მხოლოდ.(6) სწორედ ამ ეპირში ილაშქრა დორიელთა და პელაზგთა აღმოსავლურმა შტომ ვერძის ტყავის დასაბრუნებლად, რომელზედაც ოქროს (და არა

მისი მოპოვების) წესია გამოსახული, თუმცა ელინებმა მაინც ვერ შეძლეს ამ ეტრატის მნიშვნელობის გააზრება. ამის პრეროგატივა სრულიად სხვა ხალხს, ფინიკიელებს ხვდა წილად .

კოლხეთში (ეპირში) ლაშქრობა უაღრესად სახიფათო იყო არა იმიტომ, რომ ის შორს, სამი ზღვის იქით მდებარეობდა, არამედ იმ მიზეზით, რომ კოლხეთის და ელინთა გამყოფ მდინარეს აქერონტი - სულეთის მდინარე ერქვა. ამ მდინარის გადალახვა სიკვდილის ტოლფასია! ამ გზით ცდილობს კოლხეთი- დასავლეთის პელაზგია ელინთა სამყაროსგან იზოლაცია-დისტანცირებას, რომელმაც თვალსა და ხელს შუა აღმოსავლეთის პელაზგია ელადა გახადა, გააელინა მისი მოსახლეობა! მხოლოდ მოგვიანებით დაერქვა აღმოსავლეთის პელაზგიას თესალია, იაზონისა და მედეას საერთო შვილის, თესალის მიხედვით, რომელიც მამის სამკვიდრეო ტახტზე კოლხებმა (ეპირელებმა) დასვეს, სადაც ეს უკანასკნელი იზრდებოდა!...ვერ უშველა კოლხეთს და კოლხებს იზოლაციის მცდელობამ. სულ მალე კოლხთა ის ნაწილი, რომელმაც გაელინება არ მოისურვა, დაადგა გრძელ და ძნელ მიგრაციულ გზას შავი ზღის სანაპიროსკენ! როგორც ჩანს, ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VII საუკუნეში კოლხებს თავიანთი მიგრაციის გზაზე მინიმუმ მარმარილოს ზღვა (ჰელესპონტი) უკვე გავლილი აქვთ. სავარაუდოა, რომ ისინი უკვე შავ ზღვაზე სინოპას ნახევარკუნძულსაც გაცილებული არიან, საიდანაც ტროას ომში ჩასულ მოლაშქრეებს ახსენებს ჰომეროსი და კოლხებზე ერთ სიტყვასაც კი არ ძრავს. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VI საუკუნეში, ისინი უკვე ტრაპეზუნდიდან ფაზისამდე (ფოთი) გავრცელებული ჩანან. ადგილზე დარჩენილი ნაწილი საკმაოდ დიდი ხანი ინარჩუნებს დამოუკიდებლობას და არც ელინთა კავშირში შემავალი ქალაქი-სახელმწიფოა. საკმარისია აღინიშნოს, რომ ალექსანდრე მაკედონელის დედა, ოლიმპიადა, ეპირის მეფის ქალიშვილია. ის აღმოსავლელი პელაზგის, აქილევის შვილის, ნეოპტოლომის შთამომავალი, რომლის ჭაბუკობის სახელიც პირია და ზუსტად ეპირში (კოლხეთყოფილში) იზრდებოდა კიდეც!

აღსანიშნავია, რომ ეპირის საბოლოო დაპყრობა-დამორჩილება რომის იმპერიამ საკმაოდ გვიან, უკვე ახალი წელთა აღრიცხვის საუკუნეებშიდა შეძლო! უნდა აღინიშნოს, რომ ტრაპეზუნდის მეფეები, კომნენები, რომლებსაც ბერძნები ირონიულად კოლხების, ლაზების მეფედ იხსენიებენ, თავიანთ სამკვიდროდ ასევე მიიჩნევენ ეპირს, ათასეული კილომეტრით დაშორებულს ტრაპეზუნდიდან, და ინარჩუნებენ კიდეც მასზე გარკვეულ უფლებებს.

ლიდიელები

სხვა აღმოსავლურ- ქართველური ტომები, პელაზგ-მეონები, ასევე, მიგრირდებიან აზიის კონტინენტიდან ევროპისაკენ. თარხონ „ეთიოპისაგან“ (თარხონ-ქუმისაგან)

განსხვავებით, ამ ექსპედიციასაც საკუთარი თარხონი (სარდალი) ჰყავს, მშვიდობიანი ხასიათი აქვს და მიმართულია ხმელთაშუა ზღვის მიმდებარე აზიის ნაწილიდან ჭარბი მოსახლეობის განტვირთვისაკენ. როგორც ჩანს, პელაზგ-მეიონებმა, რომლებიც რამდენიმე ათწლეული უმოსავლო წლების შემდეგ შიმშილობის ზღვარზე იმყოფებოდნენ, პრობლემის გადაწყვეტა მოსახლეობის მიგრაციის გზით გადაწყვეტეს. აუცილებლობას არ წარმოადგენს იმის განსაზღვრა, თუ მოსახლეობის რომელი ნაწილი განიცდის უმოსავლობის პრობლემას და მის გადაწყვეტას მიგრაციის გზით, მოსახლეობის ხელოვნური შემცირებით ცდილობს. ჰეროდოტეს თქმით, ეს ლიდიელი პელაზგებია, სტრაბონის სიტყვებით, ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთის ნაწილის კუნძულების, ასევე, პელაზგი მოსახლეობაა. ფაქტის კონსტატაცია შესაძლებელია: ეს პელაზგური მოსახლეობა, მათი წინამძღოლის სახელის მიხედვით ტირსენებად არის წოდებული.

ევროპელ ექსპერტთა ვარაუდით, აზიიდან ევროპის მიმართულებით, იტალიისკენ მიგრირების პერიოდი ჩვ. წ. აღრიცხვამდე IX-VII საუკუნით უნდა თარიღდებოდეს (ირიბი წყაროები მიგრაციის თარიღს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე XIV საუკუნეს მიანიშნებს) როგორც არქაული წყაროებით მტკიცდება, მიგრაციის ამ პროცესს საკუთარი მეთაური ჰყავს და ის სპეციფიკური სახელით- თარხონად იწოდება! ის, რომ თარხონ ქუშის და თარხონ ტირსენის ეპითეტები, როგორც წინამძღოლებისა, ფაქტიურად, ერთმანეთს ემთხვევა, იმის მიმანიშნებელია, რომ ლიდიელ-მეიონთა მიგრაციის პერიოდისათვის ელამისა და ლიდიის მოსახლეობის ენა ჯერ კიდევ ახლოს დგას ერთმანეთთან! (თავად ტერმინი თარხონი გვიანი საუკუნეების რუსული ტერმინის, „ვოევოდას“ შესატყვისი ჩანს და სამხედრო მეთაურს, ომის საქმეთა განმკარგულებელს, სარდალს უნდა ნიშნავდეს).

საინტერესოა, რომ ლიდიელ პელაზგ-მეიონებს მეორე სახელი იბერიც შენარჩუნებული უჩანთ. ის უკვე ფიგურირებს როგორც იტალიური მდინარის, ტიბროსის სახელით, რაც ტირსენტა ჰეროდოტესეული ვერსიის, მათი აზიის კონტინენტიდან წარმომავლობის ნიშანი უნდა იყოს! ამასთან, ნიშანდობლივია ისიც, რომ თავად მიგრირებული მოსახლეობის უმაღლესი კლანის წარმომადგენლები არქმევენ შვილებს სახელად ტიბერიუსს- წარმომავლობის მიმანიშნებელ სახელს! საკმარისია აღინიშნოს, რომ ტირსენტა, ეტრუსკთა თემიდან ცნობილია იმ დროის ზესახელმწიფოს, რომის ხუთი იმპერატორი! უფრო მეტიც, თავად მარადიული ქალაქი რომიც ტირსენტა დაფუძნებულია! ტოსკანა, იტალიის ხელოვნების აღორძინების ცენტრი- ეს ტუსკანაა, ტუსკთა ქვეყანა, რომელმაც კაცობრიობას მისცა ისეთი გენიოსები, როგორც ლეონარდო და ვინჩი და მიქელანჯელო ბუნაროტია!

ლიდიელ პელაზგ-მეიონებს მიეწერება მრავალი სასარგებლო გამოგონება. ჰეროდოტეს სიტყვებით, სწორედ მათ მოჭრეს პირველად ოქროსა და ვერცხლის მონეტები. მათივე გონების ნაყოფია მრავალი გასართობი საშუალება, რომლითაც ცდილობდნენ შიმშლობის გამკლავებას, მათ შორის ბურთისა და ზარის თამაშიც კი! კუნძული კორსიკა, ნაპოლეონის სამშობლო, ეტრუსკთა კუთვნილ მიწა-წყალზე მდებარეობს და თავად ნაპოლეონი ეტრუსკული ფესვებიდან იღებს სათავეს!

ეტრუსკები ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს არ ქმნიან: ისინი კმაყოფილდებიან ერთმანეთთან პოლიტიკურად თითქმის დაუკავშირებელი ქალაქით, რომელსაც საკუთარი მმართველი, ლუკუმონი ჰყავთ (სიტყვა აშკარად უკვე ევროპეიზებულია, მისი შესატყვისი სიტყვა ელამში უთუოდ ლუხუმი უნდა ყოფილიყო, რომელსაც ფშავ-ხევსურეთში ოდესღაც ამავე ფუნქციის დატვირთვა უნდა ჰქონოდა. (სწორედ ბერი ლუხუმი ხევსურთა მეომარი რაზმის სამხედრო ხელმძღვანელი, როდესაც ისინი ბახტრიონს მიემართებიან თანამომე კახთა დასახმარებლად) ეტრუსკთა ტერიტორიები იტალიის თითქმის მთელი ტირენის ზღვის სანაპიროს მოიცავს. ვრცელდება შორს ჩრდილოეთით, თითქმის ადრიატიკის ზღვის სანაპირომდე.

(სულ სხვა საკითხია, თუ რომელი ტომი ჩანს შერეული იბერებში, რომელთაც ამ უკანასკნელთ ეტრუსკთა სახელი დაანათლა! იხ. ეტრუსკები)

თემს, რომლის ენას „გაფუჭებულ ეტრუსკულს“, ხოლო ხასიათს, ასევე, ეტრუსკთა გაფუჭებულ ხასიათს ადარებენ, რეტები ეწოდება. რეტები განსახლებული იყვნენ ენეტებამდე (ვენეციამდე). ყველა ნიშნით ეს ენაგაფუჭებული ეტრუსკები, რეტები- ის ტომებია, რომელთაც მოგვიანებით მაკრონები და მოსინეკები ეწოდათ. რეტებსა და ვენეტებს შორის, ასევე, რომელი ისტორიკოსების მიერ დაფიქსირებულია კენომანების (და კარნების) თემი, რომელსაც არცთუ მცირე როლი განეკუთვნა მსოფლიო ცივილიზაციის წინსვლაში. ისტორიული მასალები მიანიშნებს, რომ კენები უხსოვარი დროიდან არიან დაძრული ევროპის კონტინენტიდან. სავარაუდოა, რომ მათი მიგრირება რკინის მოპოვება- ათვისებასთან და მისი საკმაოდ დიდი რაოდენობით გაყიდვასთან იყოს დაკავშირებული (7).

კენების აზიისკენ მიგრაციის სავარაუდო შუალედური პუნქტი დღევანდელ საბერძნეთში, თერმოპილეს მიდამოებში ფიქსირდება. მეორე და უეჭველი-ეს თრაკიის ტერიტორიაა (დღევანდელი ბულგარეთი). მესამე და, ასევე, უეჭველი პუნქტი კენების მიგრაციისა სინოპას ნახევარკუნძულია, უკვე შავ ზღვაზე. ბერძნებისგან ისინი ინათლებიან თავიდან ხალიბებად (მეფოლადეებად), ხოლო შემდგომ- ჰენიოხებად (ხალიბთა ჰენიოხად გადანათვლის პროცესზე იხ. წიგნის მეცნიერულ-შემეცნებით ნაწილში).

მკ. წ. VII საუკუნეში, ყირიმის ნახევარკუნძულზე მოსახლე სინდური ტომები (დღევანდელი საზომით რუმინული) ყირიმიდან გამოდევნილები სკვითებისაგან (ასევე, დღევანდელი უკრაინელებისაგან) შავი ზღის სანაპიროსა და კოლხეთის გავლით განიფანტნენ და ხალიბთა მეზობლად ამავე ნახევარკუნძულზე დამკვიდრდნენ (შემდგომ პაფლაგონიელები). შევიწროებული ხალხები (ჰენიოხები-კენები) შავი ზღვის სანაპიროს გაყოლებით მიგრირებენ. (როგორც ირკვევა, მათი აფხაზეთისაკენ მიგრაციას განსაკუთრებული წინარე პირობა გააჩნია. თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) უკვე მათ მცირერიცხოვნებას მიანიშნებს ქსენოფონტე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე V-VI საუკუნის მიჯნაზე, რაც მათი ნაწილის მიგრაციის უცილობელი შედეგი ჩანს. კენტა (ხალიბთა, ჰენიოხთა) მიგრაციის ადრინდელი და ყოველი შემდგომი მიგრაციის კვალი ზღვის სანაპიროსთანაა დაკავშირებული, რაც, შესაძლოა, მიგრაციის საზღვაო ხასიათზე მიუთითებდეს.

საყურადღებოა, რომ ევრაზიის კონტინენტზე, რომლის ცენტრალური ნაწილის აქტიური მოთამაშენი ქართველური ტომები არიან, ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VI საუკუნეში, პოლიტიკური კატაკლიზმის სამ მოვლენას აქვს ადგილი. სამივე პროცესის მონაწილენი და დაზარალებულები ქართველური ტომები არიან. ამ პროცესებმა მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა საქართველოს პოლიტიკური კონფიგურაცია კი. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VI საუკუნეში მიდიამ ურარტუს ქართველური სამეფოს სახელმწიფოებრიობა გაანადგურა. დიდი სახელმწიფოს განადგურების ხმაურიანმა პროცესმა გადაფარა სამი სამეფოს (სავარაუდოდ, ქალაქი-სახელმწიფოების), ასევე, დაქცევა-განადგურება მიდიის მოკავშირისა და თანამებრძოლის ბაბილონის სახელმწიფოს მიერ. ისტორიის ფურცლებზე არსებობს მინიშნება იმის შესახებ, რომ ბაბილონის მეფემ, ნაბუქოდონოსორ II-მ (სხვათაშორის, ეროვნებით ხალდმა, თუმცა არა ჭანმა) გაანადგურა ედომის ებრაული სამეფო. ისტორიკოსთა ჩუმი თანხმობით მიჩნეულია, რომ ეს იუდეის გვერდით მდებარე იდუმეის სამეფოა, თუმცა ეს უკანასკნელი ნაბუქოდონოსორ II-ის მოკავშირედ მოიაზრება კიდევ იუდეასთან ომში. დუმს ბიბლიაც იდუმეის სამეფოს განადგურების შესახებ.

როგორც ქვემოთ მოყვანილ ნაშრომში ირკვევა, ედემი- მინამსგავსი ზეციური სასუფევლისა (ისრაელის შვილების მიერ შექმნილი სახელმწიფოს სამართლიანი მოწყობის გამო) ისრაელის შვილების იმ ათი მუხლის მიერ შექმნილი სამეფოა ე.წ. არმენიის ზეგანზე, ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთ 200- კილომეტრის მოშორებით, რომელიც ასირიის მრისხანე მეომრებმა ტყვედ წამოასხეს 722 წ. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე. ედომის სამეფოს გვერდით ორი ძლიერი ქართველური სამეფო მოიაზრება: ქუში და ხავილა, რომელთა შესახებ ბიბლია დაბადების მეორე თავში გვამცნობს. ნაბუქოდონოსორ II-ის მიერ დაქცეული სამეფოებიდან იბერიული (ქუში) მოსახლეობა შიდა საქართველოსკენ, მცხეთისკენ მიემართება. აქეთკენ აქვს აღებული მიმართულება იბრების (ეს სახელი მიაჩნიათ სწორად ბიბლიის ებრაელ მკვლევარებს) ერთ ნაწილსაც,

მეორე ნაწილი კავკასიის მთიანეთში ნაწილდება, კავკასიის ქედის დასავლეთ და ჩრდილო კალთებზე. მათი ნაწილი უფრო შორი სივრცეებისაკენ ჩანს გადაადგილებული: ასტრახანსა თუ ყირიმში. ხავილას სამეფოს მოსახლეობა შავი ზღის სანაპიროსკენ ჩანს ლტოლვილი, რომელიც სინოპას ნახევარკუნძულის სიახლოვეს ბინავდება, ტიბარანიის პოლიტიკური ერთეულის სახელით (გვიანდელი გურია).

რეტები

ადრიატიკის ზღვის სამხრეთ სანაპიროს მცხოვრებლები, რომელთა ეტრუსკულთან აშკარა ენობრივ მსგავსებას აღნიშნავენ რომაელი ისტორიკოსები, და რომელთაც სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური მოწყობის ზუსტად ისეთივე პრინციპები გააჩნიათ, როგორც ეტრუსკებს, და მათგან მხოლოდ „გაფუჭებული ენით და ხასიათით“ გამოირჩევიან, ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 594 წელს გალების მიერ განიცდიან აწიოკებას. რეტების ნაწილი მთების სიღრმისკენ (შვეიცარიის ალპებში) იხევენ უკან და დღესაც განაგრძობენ არსებობას კონფედერაციული შვეიცარიის ერთი კანტონის სახით (ენა-რუტო-რომანიული, რაოდენობა-70 ათასი კაცი) და ტიროლი ავსტრიასა და იტალიაში. რეტების მეორე ნაწილი, ისტორიკოსებისათვის ცნობილი მაკრონებად და მოსინიკებად, ვენეტიკის და ილირიკის სანაპიროების გავლით მიგრირდება აზიის კონტინენტისაკენ. მათ უკვე დაცალკეებულ ტომებს, მაკრონებს (სვან-ინგუშებს) და მოსინიკებს (ლეჩხუმ-რაჭველებს) უკვე შავი ზღვის სანაპიროზე აწყდება იგივე ქსენოფონტე V-VI საუკუნეების გასაყარზე, სინოპას ნახევარკუნძულისა და ტრაპეზუნდის სიახლოვეს. (მათი ნაწილი ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროს გაყოლებით ტროასაკენ ჩანს მიგრირებული). 70-იოდე წლის შემდეგ, მაკრონების მიგრაციის ბოლო პუნქტი კავკასიაში ხვდება ალექსანდრე მაკედონელს პაროპამისელთა სახელით.

... აი, ასეთი ამოსავალი წერტილი დახვდა კავკასიისა და , კერძოდ, საქართველოს სახით ალექსანდრე მაკედონელსა და მის მოლაშქრეებს, რომელთა სისხლში პელაზგური გენი დომინირებს (მაკედონელთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხი სცილდება წიგნის ფორმატს). ... რაც არ უნდა საოცარი იყოს, დედით ეპირელი (კოლხეთყოფილი) ქალის შვილის , ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრის კავალერიის საუკეთესო ნაწილი თესალიელი მხედრებია, რომელთა აღმატებულმა მხედრულმა ოსტატობამ და სიმამაცემ მეტწილად განაპირობა მაკედონელთა ლაშქრის წარმატება! (მკითხველს კიდევ ერთხელ შევახსენებთ, რომ თესალია ეს ყოფილი პელაზგია, რომელსაც ეს სახელი თესალის-იაზონისა და მედეას ცოცხლად გადარჩენილი ერთადერთი შვილის სახელის მიხედვით დაერქვა!

... საუკეთესოზე საუკეთესო ნაწილი კავალერიისა, რომელსაც მემატეანეები ალექსანდრეს „მეგობრებს“ უწოდებენ, ერთმნიშვნელოვნად საბერძნეთისა და

მაკედონიის ცალკეული მხედრები ჩანან, თუმცა მათ ძირითად ბირთვის, როგორც ირკვევა, ალექსანდრეს ეპირელი (კოლხეთყოფილი) სიყრმის მეგობრები, ნაწილს „ანთემენტელი“ და პელაზგყოფილი ეტრუსკები წარმოადგენენ! რაც შეეხება ალექსანდრე მაკედონელის ქვეით ლაშქარს, მათ ერთ ნაწილს ილირიელი მოლაშქრეები, ზანები და ზიხები წარმოადგენენ, მეგრულენოვანი ტომები!

უნდა აღინიშნოს, რომ მაკედონელებმა კავკასიაში პირველად პაროპამისი დალაშქრეს, დღევანდელი გადასახედიდან ჩრდილო კავკასია. მაკედონელი ჯარისკაცები, რომლებიც ჩრდილო კავკასიისთვის დამახასიათებელ დიდთოვლობასა და ყინვაში მოჰყვნენ, ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა, ძირითადად სვან-ინგუშებმა გაყინვასა და თოვლში ჩამარხვას გადაარჩინეს და შეიფარეს. ფაქტიურად. მათ შორის საომარ კონტაქტს ადგილი არც ჰქონია. მაკედონელთა ლაშქრობა სტუმარ-მასპინძლობის პროცესში გადაზრდილი ჩანს, რაც ქართველურ ტომებს არც არასდროს ეშლებოდათ. მხოლოდ სტუმართა რაოდენობა მოჩანდა ერთობ მრავალიცხოვანი და ძნელი გამოსაკვები, თუმცა მასპინძლის ამ მოვალეობასაც ქართველმა მთიელებმა, ყოფილმა რეტებმა, თავი ღირსეულად გაართვეს.

გაცილებით უფრო ხისტი გამოდგა არახოტების (იბერ-კახების) და მაკედონელთა შეხვედრა. მათ ერთხელ უკვე გადაუჯვარედინებიათ მახვილი მდინარე გავგამელთან (ქალაქ არბელასთან) ომში. რიცხოვრივი უპირატესობით ზურგმომაგრებულმა მაკედონელებმა ალექსანდრე მაკედონელის წინამძღოლობით, როგორც მემატიაზე იტყობინებინ და როგორც დიოდორე სიცილიელი გადმოგვცემს, რამდენიმე დღეში შეძლეს დამხვდურთა წინააღმდეგობის გატეხვა. თუმცა არახოტების დედაქალაქ არახოტასთან, რომელსაც ამავე დასახლების მდინარე ჩაუდის, სასტიკი შეტაკება გაიმართა- რიცხოვრივმა უმეტესობამ მაინც თავისი გაიტანა...

უძველესი ქართული ცნობებით, ალექსანდრე მაკედონელი შიდა ქართლის დაპყრობას მთელი ექვსი თვე მოუწია, ხოლო სარკინეთის ციხე იქ გამაგრებული დიდოელებით, თერთმეტი თვე უძლებდა ალყას, რის შემდეგაც მათ მიმდებარე კლდე გახვრიტეს და სამშვიდობოს გააღწიეს...რასაკვირველია. ქართული წყაროების მიერ მითითებულ ექვს თვეში ის დროც შედის, რაც მაკედონელებმა ფხოვის (მათივე მემატიაზე ცნობით, გურ-ასაკენების, ინდების) აღება-დამორჩილებას მოანდომეს.

მართალია, აქ ჩატარებული ბრძოლები ისეთი მასშტაბური ხასიათისა არ ჩანს, როგორც გავგამელის ან თუნდაც გრანიკის ომები იყო, თუმცა ბრძოლის წარმოების სიმძაფრით კიდევაც აღემატება ამ უკანასკნელებს. საკმარისია ითქვას, რომ ამ ომში თავად ალექსანდრე მაკედონელი რამდენიმეჯერ დაიჭრა კიდეც, ხოლო ერთ-ერთ შეტაკებაში უბრალოდ უზენაესმა ისურვა, რომ ის ცოცხალი გადარჩენილიყო და ინდოეთი

(ნამდვილი ინდოეთი, დიდი ინდოეთი) დაელაშქრა. (დეტალური ცნობები მაკედონელის ლაშქრობებზე იხ. წიგნის შემეცნებით-მეცნიერულ ნაწილში).

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობამ ძირეული ცვლილებები მოახდინა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთლიანად კავკასიასა და აზიის დიდ ნაწილზეც, რაც კარდინალურად შეეხო საქართველოს ეთნიკურ ისტორიას. საქართველოში მკვიდრდებიან ეპირელები (ევროპელი კოლხყოფილები). სწორედ ისინია ქართული უძველესი მატინის “არიან ქართველები”. აქვე მკვიდრდებიან პელაზგყოფილი ეტრუსკები ქალაქ ამფიპოლიდან. საქართველოსა და კავკასიაში მკვიდრდებიან ზანების და ზიხების ტომები (ილირიელი არდიები და ავტარიატები).

არდიები (არტები, ლაზები) რომელსაც შუა საუკუნეების არაბული წყაროები აფხაზებს უწოდებს, კავკასიის ერთ-ერთ კარიბჭესთან მკვიდრდებიან, რომელსაც გაცილებით გვიან ეწოდა დარი-ალანი, კარი ალანებთან (ამ კარს ყველა დროში ქართული მოსახლეობა და ქართველური გარნიზონი აკონტროლებდა!). თავად ალექსანდრე მაკედონელის ნებასურვილით ჩანს აშენებული კასპის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ქალაქი-დასახლება, ციხე-სიმაგრე ალექსანდრია, გვიან პერიოდში ტარკად წოდებული. გამომდინარე ევროპა-აზიის, მომთაბარე და მიწათმოქმედ ტომების შორის საზღვრის დაფიქსირება-დაცვის მნიშვნელობიდან, აშენებულ იქნა დერბენტის ციხე-სიმაგრე, მის მიერ ასევე ალექსანდრიად წოდებული, სადაც დამცველებად ილირიელი ქართველური ტომი, ლეგი (და არა ლეკი) იქნა დასახლებული. ოდნავ მოგვიანებით სახლდებიან კასპის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროსა და მდინარე ალაზნის ჩრდილო სანაპიროზე კავკასიის მთებამდე უკვე ზანები (იგივე ლაზები) და გელების ტომი. სწორედ ამ ტომის სახელის სპარსულ ენაზე პირდაპირი თარგმანი ხდება ყველა ქართველის და საქართველოს აღმნიშვნელი-გურჯი-გურჯისტანი!

კასპის მეორე, აღმოსავლეთის კარიც ჩანს გამაგრებული მაკედონელის მიერ. საკუთარი, დაპყრობილი იმპერიის საზღვრების მყარად მოსახაზავად მას დრო და სახსრები არ დაუშურებია. აღნიშნული კარის მნიშვნელობისა და მისი დაცვის გამძლეების კვალობაზე (დასაცავი პერიმეტრის განვრცობის გამო) მას აქ სამი საყრდენი პოსტი, სამი სხვადასხვა ტომი განულაგებია: ზიხები (არაბული წყაროების მიხედვით- დიხები) აზოის მრავალსახელა ტომი (აზაზგები და დეილემები) და იგივე ლეგები-ტიბარისტანელები. (აღსანიშნავია, რომ სამივე ტომი ასევე ილირიულია).

და ისევ საქართველო და ქართველური ტომები...

ისტორიული ქართული ალბანეთი, რომელიც უკვე მოიხსენიება ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების გარდამავალ პერიოდში, ასევე, ილირიელი მოლაშქრეებისა და ეპირელი მოახალშენეების დაფუძნებული ჩანს. ეთნონიმმა „ალბანეთი“ მთლიანად გადაფარა უძველესი ტომების, კასპების სახელი, რომელიც ამ რეგიონში მოსახლეობდა და, რომელმაც თავისი სახელი დაარქვა ზღვას. (უეჭველია, რომ აღმოსავლური ქართული ტომის ეს სახელი მჭიდროდ უკავშირდება კოსეების სახელს, რომელიც სტრაბონის თქმით, კასპიის ზღვიდან თითქმის წითელ ზღვამდე იყო გავრცელებული) ამ კასპებს მიდიის შემადგენლობაში განიხილავს სტრაბონი, რომელთაც სომხებმა წაართვეს ეს ოლქი კამბისენასთან (კამბეჩოვანი-ქიზიყი) ერთად. საუკუნეების შემდეგ კასპები საკუთარ სატომო სახელს კახების სახელით იბრუნებენ, ხოლო ისევ დიფერენცირებული ალბანეთის მეორე, ალაზანგადამა ნაწილს- ჰერეთი (სატომო სახელი გელის ამგვარი ინტერპრეტაცია)ეწოდა.

ეპირელები, არტები ჩანან ჩამოსახლებული სამხრეთ საქართველოში, არტაანში. მათი ჩამოსახლება აზონს მიეწერება, იმ „ჰრომაელ“ მხედარს, რომელიც საქართველოს განაგებდა ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შემდეგ და, რომელსაც ფარნავაზი აუჯანყდა. ვერ უშველა აზონს ეპირელების (კოლხეოფილების) ჩამოყვანამ. მან ომიც და თავიც წააგო საქართველოს ახალ მეფე ფარნავაზთან დაპირისპირებაში. თითქმის ამავე ეპოქას ეხება ფარნავაზის შვილის, საურმაგის მიერ რეტების-სვანების ჩამოსახლება საქართველოს მთიანეთში. (სვანური ტომების ჩრდილო კავკასიიდან ჩამოსახლების დამადასტურებელი ფაქტები მოყვანილია ამავე წიგნის შემეცნებით-მეცნიერულ ნაწილში).

ჩვ. წ. აღრიცხვამდე III საუკუნეში უკვე მოიპოვება უტყუარი წერილობითი ცნობები ხალიბთა (ჰენიოხთა) შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე განსახლებასთან დაკავშირებით. ისინი დიოსკურიადა-ნიკოფსის (ქართული წყაროების მიხედვით ნიკოფსია) მდინარეებს შორის არიან განსახლებული.

ზუსტი ცნობა არ არსებობს, თუ რომელ საუკუნეში დაიწყო ზანებისა და ზიხების მიგრაციის შეუქცევადი პროცესი ადრიატიკის ზღვის ჩრდილო სანაპიროდან, თუმცა სავარაუდოა, რომ ეს აზონის მიერ არტაანის დასახლებლად გადმოყვანილი ეპირელების (კოლხეთეოფილების) მომდევნო პროცესია და არა უგვიანეს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე III საუკუნით უნდა დათარიღდეს.(8). ჩვ. წ. აღრიცხვამდე II საუკუნეში მითრიდატე ევპატორის ზეობისას, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს, ჰენიოხების გაყოლებით ზიხები იკავებენ. უფრო მეტიც, ისტორიულ ცნობებზე დაყრდნობით შავი

ზღვის სანაპიროზე თვით ზიხების განლაგების სქემა ბუნდოვანიც კია, იმდენად სხვადასხვა ინტერპრეტაცია არსებობს მათი განსახლების შესახებ. იმავე სტრაბონის ცნობებზე დაყრდნობით უშეცდომოდ შეიძლება ითქვას, რომ საუკუნეების გასაყარზე ზან-ზიხთა მიგრაციის პროცესი დასრულებული არაა. ზანური და ზიხური ტომები (არდიები და ავტარიატები) ადრიატიკის სანაპიროზე კარდინალურად ჩანან შეთხელებული, თუმცა არა ერთმანეთთან ომის შედეგად, როგორც ამას სტრაბონი თვლის-მაკედონელთა ლაშქრობიდან მოყოლებული მთელი 300 წელია მიმდინარეობს ამ უკანასკნელთა მიგრაცია შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსაკენ.

ზიხები (ავტარიატები) და ლაზები (არდიები) (9).

თუ სტრაბონის ცნობის მიხედვით ზიხები შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე უკვე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე მეორე საუკუნეში ფიქსირდება, ლაზი (როგორც ტერმინი და როგორც ეთნოსი) მთელი ორი საუკუნით გვიან აღინიშნება მეორე რომაელ ისტორიკოსთან, პლინიუს უფროსის ნაწერებში. უკვე ჩვ. წ. აღრიცხვით მეორე საუკუნეში ლაზთა მიგრაციას იმდენად მასშტაბური ხასიათი აქვს მიღებული, რომ თავად ტოპონიმი კოლხიც კი ლაზით ჩანს ჩანაცვლებული, მიუხედავად კოლხი მოსახლეობის პრიმატისა ამ ტერიტორიაზე.

ქართველური ისტორიისათვის უკიდურესად მნიშვნელოვანი ისტორიკოსი აქვე ამპრევტების ტომს ასახელებს, რომელიც მომავალში იმერელთა ტომს უდებს საფუძველს. ეს რომაელი ისტორიკოსი ისტორიაში პირველად ახსენებს აფსართა ტომს, კოლხყოფილებს, რომლებიც შემდგომში აფსილეთში (დღევანდელი გულრიფშისა და სოხუმის რაიონები) ფუძნდება.

ბუნდოვანი და გაურკვეველი ჩანს მოსინიკური ტომების (რაჭა-ლეჩხუმის) შემოსვლის თარიღი საქართველოში. მიუხედავად სტრაბონის ცნობისა, სავარაუდოა რომ მაკრონთა და მოსინეკთა ნაწილი გაერთიანებულია ანატოლიის ზეგანზე და უკვე 70 წლის შემდეგ პაროპამისელების სახით ხვდება ჩრდილო კავკასიაში ალექსანდრე მაკედონელს.... მაგრამ 50-100 წლის შემდეგ პლინიუს უფროსის ჩანაწერებში მოსინიკების კვალი შეინიშნება აფხაზეთშიც.... სავარაუდოდ, ისინი უსწრებენ აფსილების, ლაზების და ამპრევტების ჩამოსახლების პროცესს და იმ ტერიტორიაზე ჩანან განსახლებული, რომელსაც მოგვიანებით მისიმიანეთი ეწოდება! (სავარაუდოა, რომ რაჭა-ლეჩხუმელთა საქართველოს მთიანეთში ჩამოსახლების პროცესი სვანური ტომების პარალელურად ხდება ასევე ჩრდილო კავკასიიდან)

გაკვრით ახსენებს ისტორიკოსი მარდებსაც, რომელთა აქ მიგრირებაც მხოლოდ იმ რეგიონებიდანაა შესაძლებელი, სადაც მათ ალექსანდრე მაკედონელის თანამებრძოლი მემატეანეები აფიქსირებდნენ, კერძოდ, კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროდან.

საინტერესოა, რომ კასპის ზღვის ამ სანაპიროს აღწერისას, პირველად ისტორიაში, იმავე ისტორიკოსთან აზოვის მრავალსახელა ტომიც არის დაფიქსირებული! აზაზგები, აზოვის ამ მრავალსახელა ტომის ნაწილი, ნახევარი საუკუნის შემდეგ დაფიქსირებულია უკვე მათ ახალ ისტორიულ სამშობლოში (დღევანდელი გუდაუთის რაიონი). ისინი მარდების კვალდაკვალ ჩანან მიგრირებული კასპის ზღვის სანაპიროდან და დასახლებული ჰენიოხთა (უკვე სანიგებად, ჭანებად წოდებულთა) ოდინდელ მიწა-წყალზე (სავარაუდოდ, ამ უკანსაკნელთა თანხმობით და ნებართვით, მაშინ როდესაც მარდები ხმელეთის სიღრმისაკენ, კოდორის და ამტყელის ხეობაში მოიაზრებიან განსახლებული).

პართიის ქართველური სახელმწიფოს კრახმა III საუკუნის შუახანებში შესამჩნევი ცვლილება შეიტანა აღმოსავლეთ საქართველოს კონფიგურაციაში. პართიის ყოფილი სახელმწიფოს შემადგენელი ქართველური ტომების ნაწილი, რომლისთვისაც ახალშქმნილ სპარსულ იმპერიაში სპარსელთა დომინანტობა მიუღებელი აღმოჩნდა, კავკასიისაკენ დაიძრა. პართიის კატაკლიზმის შედეგად გამოწვეული პროცესებით უნდა იყოს გამოწვეული სანართა (ჭანთა, ხალდთა) ორი ტომის შემოსვლა კავკასიის ტერიტორიაზე: ერთი ტომი ხალდებისა, სანართად წოდებული, ხევსურეთის დასავლეთით იკავებს ტერიტორიას, წილკანის უღელტეხილს აკონტროლებენ. არაგველები, შემდგომში დუშეთის და თიანეთის რაიონები, 300 არაგველის სამშობლო.... მეორე ტომი ხალდებისა, სანარედ სახელდებული, მტკვრისა და არაქსის შესაყართან, შირვანის მახლობლად იკავებს ტერიტორიას. ეს ტომიც საკუთარ კვალს ტოვებს საქართველოს ისტორიაში, სამწუხაროდ, არა ისეთ დადებითს, როგორც არაგველებისაა.

ამავე კატაკლიზმის შედეგი ჩანს ჩრდილოეთ კავკასიური სამეფოს, სერირის შემადგენელი-ფილანის ნახევრად დამოუკიდებელი პოლიტიკური წარმონაქმნი. ეს ტომი არაერთგზის და არაერთგან მოიხსენიება შუა საუკუნეების მოგზაურებისა და ისტორიკოსების ჩანაწერებში. არსებული და მოკვლეული ყველა ნიშნის მიხედვით, ტომი, ასევე, ხალდეური (სანარიული, ჭანური) ჩანს. ასევე, ხალდეური ჩანს, ამავე ავტორების მიერ მოხსენიებული პოლიტიკური ერთეული იმავე სერირის შემადგენლობაში, გუმიკი. თუმცა ამ შემთხვევაში ჰენიოხთა მჭიდრო ტომთან უნდა გვექონდეს საქმე, რომელსაც რომელიღაც ისტორიკოსი ტაციტი კასპის ზღვის ახლოს მცხოვრებ ტომად მოიხსენიებს. სავარაუდოა, რომ ელამურ-ქუშურია ხოზონახეთის (ხუნძახის) ქართველური ტომი, დღეისათვის თუშებად ცნობილი. ხუნძახის ტომს ქართველი მეცნიერები სრულიად უსამართლოდ და გაუაზრებლად მე-17-ე საუკუნის მესამე მეოთხედში ჩამოსულ ავართა ტომებად თვლიან.

ოვსები

მართალია ისინი პართიის სამეფოს არ ეკუთვნიან, მაგრამ როგორც ჩანს მიდიის ის ნაწილი, რომელიც ვერ ეგუება სპარსელთა დომინანტობას, ასევე, ჩრდილოეთ კავკასიისკენ მიიწევს (ოვსთა, ალანთა გენეზისის საკითხი სცილდება წიგნის ფორმატს). ასეთი პოლიტიკური ვითარებითა და კონფიგურაციით ხვდება საქართველო (და ჩრდილო კავკასია) ადრეულ შუა საუკუნეებს, თუმცა თეთრი წერტილები საქართველოს შუა საუკუნეების, გვიანი შუა საუკუნეებისა და თვით მე-18-ე, მე-19-ე საუკუნის ისტორიაში მრავლად მოიპოვება!

ბაგრატ მეოთხის მონაგარი ჩანს XI საუკუნეში ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში გურია, გაცილებით აღმოსავლეთით მდებარე იმ პერიოდისათვის და ბიზანტიის იმპერიაში შემავალი პოლიტიკური წარმონაქმნი. იგი კიდევ 15 საუკუნის წინ ცნობილი ტიბარინიად და შემდგომ გურიადაა წოდებული (სავარაუდოდ, ამ ტერიტორიის და მოსახლეობის დედასამშობლოში დაბრუნების საქმეში ფხოველთა ლაშქრის დიდი წვლილისათვის, რომელიც ჯერ კიდევ ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობიდან გურ-ასაკენებად იწოდებოდა). დავით აღმაშენებლის შემომტკიცებული ჩანს XII საუკუნეში მთათუშეთი ერთიანი საქართველოს იურისდიქციაში, ძველქართული ისტორიის ხოზაონდი, ხოზონახეთი.

მძიმე ისტორიული პერიოდი უდგება საქართველოს XIII საუკუნის დამდეგიდან. თუმცა საქართველოსთვის ბედის ჩარხის უკუღმა ტრიალი სინამდვილეში XIV საუკუნის ბოლოს იწყება. თემურ ლენგის უსასრულო და დამქანცველმა ლაშქრობებმა წელში გატეხა ქართლი, საქართველოს ხერხემალი. ასეთივე ბედი ეწია ჩრდილო-კავკასიურ ქართველურ სახელმწიფოს, რომელსაც არაბი ავტორები სერირს (იშვიათად სერირ-ალანს) უწოდებენ, და რომლის შემადგენლობაშიც რამდენიმე ქართველური ტომი მოიაზრება. მათ მოგვიანებით შემდეგი სატომო სახელები ეწოდათ-ინგუში, სვანი, ბალყარი, დიდო.

....და ერთი დადებითი მომენტი: მე-15-ე საუკუნეში თემურ-ლენგის მიერ დარბეული ზიხეთის ტერიტორია (ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირა სამეგრელო) ერთიანი სამეგრელოს იურისდიქციაში შემოდის. თავად ქალაქ ვატის (დღევანდელი ანაპა და მთელი ტამანის ნახევარკუნძული) ჩათვლით. დადიანი ამ პერიოდისთვის ტიტულს ბედიანსაც ითვისებს. ...უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ისტორიულ პროცესებს ვახუშტი ბატონიშვილი მოგვიანებით სავსებით არასწორად აფასებს.

კიდევ უფრო რთულდება სიტუაცია XVI საუკუნეში, როდესაც აღმოსავლეთით, სპარსეთის ამორფული სახელმწიფოს ადგილას ერთიანი იმპერია ყალიბდება (1502წ). სავარაუდოდ, ამ ერთიანი იმპერიის სივრცეს გამოეყცა თავისუფლებისმოყვარე აფხაზთა

(სანარე) და დეილემების ნაწილი, რომელიც ჩრდილო კავკასიის გავლით დღევანდელი სოჭის მიმდებარე ტერიტორიაზე ჩამოსახლდებიან. ამავე ტომების დასასჯელად ჩანს გამიზნული 1533 წლის უჩვეულო მეგრულ-გურული საზღვაო ლაშქრობა, რომელსაც ამ უკანასკნელთა სასტიკი დამარცხება და სოჭს იქითა ტერიტორიების საბოლოო გაუცხოება მოჰყვა. (გაუცხოება და სამეგრელოსგან იზოლაცია იმ დონემდეც კი, რომ სოჭს იქითა ქართველურმა მოსახლეობამ, ზიხებმა-ძიგებმა, საკუთარი ენაც კი დაკარგეს.).

ვახუშტი ბატონიშვილს ასევე არასწორად აქვს ინტერპრეტირებული აღმოსავლეთ საქართველოში ჭარ-ბელაქანის პროვინციის წარმოშობის საკითხიც. აღნიშნული პროვინცია შექმნილი ჩანს 1578 წელს ოსმალის სარდლის მუსტაფა ლალა-ფაშას ლაშქრობის შედეგად. მართალია, იმავე ვახუშტის მიხედვით მან ვერ შეძლო საქართველოს დამორჩილება, მაგრამ პირიქითა კავკასიის ქართული სახელმწიფოს, უკვე ტაუსტანად წოდებულს ჩამოაჭრა, ასევე, პირიქითა ჭარი და გადასცა დაღესტანს. შექმნილი რეალობით შეწუხებული ქართველური ქრისტიანობა გადმოდის კახეთში, სახლდება ტერიტორიაზე, რომელსაც იმავე სახელს ჭარს არქმევს...

მე-17-ე საუკუნიდან მოყოლებული, თვით მე-19-ე საუკუნის გენოციდამდე, რომელიც რუსეთის იმპერიამ ზიხებს და აფხაზებს მოუწყო (მხოლოდ და მხოლოდ ქართველური, მეგრული წარმოშობის ტომებს და არა აბაზებს). შესაბამისი წერილობითი წყაროების უქონლობის გამო, გაძნელებულია ისტორიული პროცესების ჭეშმარიტი აღწერა. მხოლოდ და მხოლოდ დამახასიათებელი გვარების გადაადგილება-განსახლების დინამიკააა ის ერთადერთი საშუალება, რომელიც ისტორიული მოვლენების მეტნაკლები სიზუსტით განჭვრეტის საშუალებას იძლევა!

ქრესტომათიული მაგალითი პირიქითა კავკასიის ქართველურ-ჭარელთა ვინაობის გარკვევა:

1) არასწორი ჩანს, ბატონიშვილ ვახუშტის მოსაზრებები, რომ ფიფინეთს მეფე ლევანმა ლეკები დაასახლა. (სწორი ფორმაა ლეგები, როგორც ამას რომაელი ავტორები ახსენებენ). ლეკები დერბენტთან ცხოვრობენ, ასეული კილომეტრის დაშორებით ვახუშტისეული მდინარე ბელაქანიდან და ჭარიდან. სხვა რეალობაა, რომ საქართველო ეთნიკურად ძალიან ჭრელ დაღესტანს მთლიანად ლეკეთს ემახის!

2) კავკასიის იქითა ქართველური პოლიტიკური წარმონაქმნის ნაწილი, ასევე ქართველური ჭარი, ლალა ფაშამ ამ უკანასკნელთ წაართვა და დაღესტანს გადასცა. ჭარიდან დისკომფორტშიქმნილი მოსახლეობა, რომელიც საქართველოს ეკედლება, მხოლოდ ქართული შეიძლება იყოს! სხვა სიტუაციაა, რომ მან ადგილობრივ კახელებზე უკეთ იცის ცენტრალური კავკასიონის მარადთოვლიანი მწვერვალებისკენ გზასავალი

და უჭირველად შეუძლია კახთბატონს ლევანს ყინული ჩამოუტანოს იქიდან. ეს ჰუმანური მეფეც ლტოლვილ ხიზანს მხოლოდ ასეთი სახის ბეგარას ავალდებულებს.

3)ფიფინეთს პირველად ვახუშტი ბატონიშვილი ახსენებს. ამასთან, ახსენებს მას წარსულ დროში, და კონკრეტულად იმ პერიოდში, როცა კახთა მეფემ ლევანმა „ლეკები დასვა აქ“. ვახუშტის აღწერიდან ვერ ირკვევა, ამ ადგილის ტოპონიმი „ფიფინეთი“ ადრევე იყო აქ, თუ ის კავკასიის იქითა ჭარელებმა დაანათლეს მათ. სავარაუდოა, რომ ზუსტად ეს უკანასკნელია.

4) ჭარ-ბელაქნის საკითხთან დაკავშირებით ორი არცთუ მრავალრიცხოვანი გვარი იქცევს ყურადღებას: ჭარაია და ბელქანია. ეს გვარები იმ ხალხით დასახლებულ რეგიონშია გავრცელებული, რომელიც გამოირჩევა ჭანური- (სანარიულ-ხალდეური), აფხაზური (ზანურ-ლაზური) მოსახლეობით: გალისა და წალენჯიხის რაიონებში, განსაკუთრებით დაბა ჯვარზენის მიმდებარედ.

5)შეიძლება ტერმინ ჭარ-ბელაქანთან ამ გვარების აბსოლუტური დამთხვევა შემთხვევითობად ჩაითვალოს, თუ არა ერთი შეხედვით ასეთივე „შემთხვევითი“ უცნაურობა: აქვე, ამავე ჭანურ-ლაზურ გარემოცვაში ფიქსირდება ფიფიათა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი გვარი.

6)უფრო მეტიც, ამ უკანასკნელთაგან ოდნავ მოშორებით, სვანეთში ფიქსირდება მცირერიცხოვანი გვარი ფილფანებისა, რომელთა გვარი თითქმის აბსოლუტურად ემთხვევა ჩრდილოკავკასიურ სატომო სახელს-ფილანს.ფილანი ეს ის ტომია, რომელიც არა ერთგზის და არაერთგან აღნიშნულა არაბი ავტორების მიერ ჩრდილო კავკასიაში, სერირის სახელმწიფოში შემავალი თუ დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული !

უკვე მოპოვებული არგუმენტების ერთობლიობა იმავე საფუძველზე საშუალებას გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ ფილანთა სანარიული (ჭანური, ხალდეური) ტომი, რომელიც ბინადრობდა ჩრდილო კავკასიაში, და, რომელიც აქ არსებული ქართველური პოლიტიკური გაერთიანების ნაწილობრივ დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული იყო, 1578 წლის სიახლოვეს დაღესტანს შეუერთა ოსმალმა სარდალმა მუსტაფა ლალა-ფაშამ.ფილანთა დიდმა ნაწილმა, რომლისთვისაც მიუღებელი აღმოჩნდა მუსულმანური დაღესტნის შემადგენლობაში ყოფნა, თანამემამულეებისაკენ, ჰერეთისაკენ გამოსწია. ეახლა კახთა მეფეს და სამოსახლოც გამოსთხოვა.

ადრინდელი სამშობლოს მიხედვით, ახალ საცხოვრისს ფიფინეთი დაერქვა (ფიფიათა საცხოვრისი). მოგვიანებით მას ჭარი ეწოდა, ისევე როგორც წინარე სამშობლოს. მუსულმანთა მოძალების შემდეგ ჭარის მცხოვრებთა დიდი ნაწილი სამეგრელოსკენ, წალენჯიხისკენ მიემართება, სადაც ადრე ხსენებულ სამ საგვარეულოს უდებს სათავეს.

ცხადია, ფილანთა სანარიული (ჭანური, ხალდეური) ტომი პართიის ქართველური სამეფოს დეზინტეგრირებული ნაწილი უნდა იყოს. თავად პართიაში, ასევე, დეზინტეგრირებული ურარტუს ქართველური სამეფოდან თუ მოხვდებოდნენ... საერთოდ, მათი წარსული კვალი შუამდინარეთსა და ბაბილონისკენ იკარგება. (ხალდეების გენეზისის თემა სცილდება წიგნის ფორმატს).

არ არის გამორიცხული, რომ ასევე სანარიული (ჭანური, ხალდეური) ტომი იყოს თუმები, ერთიანი საქართველოს იურისდიქციაში თითქმის ყველაზე გვიან შემოსულ-შემომტკიცებული(10).

თურქი მოგზაური ევლია ჩელები შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მოგზაურობისას, პირველად, კაცობრიობის ისტორიაში აღწერს ტომს, რომელსაც ის კამიშებს უწოდებს. მათსავე მეზობლად და გვერდით იგი აღწერს დამბეს ტომს, რომლებიც, სავარაუდოდ, კამიშების უახლოესი ეთნიკური ნათესავი უნდა იყოს! მათ ეთნიკურ კუთვნილებას ის ზუსტად ვერ საზღვრავს. უწოდებს რა მათ ხანდახან აფხაზებს (ლაზებს), ხანდახან ჩერქეზებს. 200 წლის შემდეგ იგივე ტომები უბიხებად იწოდება, აბაზგთა ნათესავ ტომად. რომაული წყაროების მიხედვით აბზოის მრავალსახელა ტომი მოხსენიებულია კასპიის ზღვის სამხრეთ- აღმოსავლეთ სანაპიროზე. აქვე აღინიშნებიან ისინი მე-10-ე საუკუნის არაბული წყაროებითაც. თუმცა მათი სამხრეთ სანაპიროზე გადმონაცვლებაც სახეზეა. მათი სახელი და თვითდასახელება სხვადასხვა ავტორებთან დილიმნიტები, დეილიმატები, დეილემებია. დროთა განმავლობაში ისინი ჩნდებიან შირვანის მიმდებარე ტერიტორიაზე და თავდასხმებს ახორციელებენ მასზე.

...და როდის და რა გზით და ვისთან ერთად ჩანს ჩამოსული ეს ტომი შავი ზღვის სანაპიროზე? რასაკვირველია, არასერიოზულია ვიფიქროთ, რომ ეს ტომი ევლია ჩელების მოგზაურობისას მცირე ხნის ჩამოსახლებული იყოს. ტომი უკვე კარგად ჩანს ადაპტირებული ადგილობრივ გარემოში. არც დადიან-ბედიანის და გურიელის მიერ 1533 წელს ჯიქეთში მოწყობილი სადამსჯელო აქცია ჩანს ამ უკანასკნელთა მონაწილეობის გარეშე... აკი სწორადაც აღნიშნავს ვახუშტი ბაგრატიონი, რომ ქართველები ძველად ჯიქებში სხვა ჯიქებს გულისხმობდნენ, უფრო შორს მეოტიისაკენ მცხოვრებთ მათგანვე...

...და მაინც რა ფაქტორს შეეძლო დეილემის ტომის საკუთარი ტერიტორიებიდან აყრა? ამის მიზეზი დეილემის ტომის თავისუფლების მოყვარეობასა და ყოველგვარ ბატონობასთან შეუთავსებლობაში უნდა ვეძებოთ. საუკუნეების განმავლობაში, თვით პართიის სახელმწიფოს რღვევის შემდეგ ეს ტომი არ ცნობდა არავის გამგებლობას. მაგრამ 1502 წელს სპარსეთში ცენტრალიზებული ხელისუფლება დამყარდა. ზუსტად ამ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს დაუმორჩილებელი ტომი ჩანს დეილემები. რომლებიც

ადრეულ შუასაუკუნეებში როგორც მხოლოდ დაქირავებული, თავისუფალი თემის მოქალაქენი მონაწილეობდნენ სპარსულ ლაშქრობებში (მათ შორის საქართველოსა და აფხაზეთის ტერიტორიებზედაც). 1533 წელს იგივე ტომი თავისუფლებისათვის მებრძოლი ჯიქების რიგებშია და, სავარაუდოდ, სათავეშიც....და მაინც, ის ვინც ავბედითი როლი (როგორც ისტორიის მსვლელობამ აჩვენა) ითამაშა ამ ომში, ცანდია ინალ-იფაა (ინალ-დაფითა, ინალიშვილი). ტომით ჭანი, იგივე სანი ჩანს, რომელიც მისსავე სახელში იკითხება.

...და რომელი ჭანი? (სანი)

აქ წინა პლანზე ამოტივტივდება ისევ და ისევ ჩელების ცნობა, რომ სადამ აფხაზები ყველა სხვა აფხაზური ტომისთვის მიუღებელი თემია, რომელსაც ყველა ტომი უკლებლივ მტრულ ტომად აღიქვამს!და მანც რატომ, რა მიზეზით? შესაძლოა, გვეფიქრა, რომ სხვა აფხაზებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ჩელებისავე სიტყვებით, ლაზური ტომებია, სადაშები (როგორც სახელი ცანდია-ჭანდია მიანიშნებს) აშკარად ჭანები ჩანან! დიდად საყურადღებოა, რომ ჭანები (სანები) არიან პირველმოსახლე ტომებიც, დიდი და მთის ჩანდები, ჭანები- ყოფილი ჰენიოხები, რომელთაც, როგორც ჩანს, მშვენიერი ურთიერთობა ჰქონდათ ლაზურ ტომებთან. უფრო მეტიც, ადრეულ შუასაუკუნეებში ისინი ერთ პოლიტიკურ ერთეულს შეადგენდნენ მათსავე მიწაზე (და , სავარაუდოდ, მათივე თანხმობით) ჩამოსახლებულ აზაზგებთან.

ის, რომ სადაშები ეთნიკური კუთვნილებით ჭანები ჩანან, (არა ჰენიოხები, კენი ჭანები). ამ ტომის გვიანდელ ჩამოსახლებას უნდა მიუთითებდეს, არა ილირიიდან! მათი თანამეზობლობა და მშვიდობიანი თანაცხოვრება კამიშებთან (დეილემებთან) სავარაუდოდ, ამ ორი ტომის ერთი და იმავე ადგილიდან და ერთდროული მიგრაციის შედეგი ჩანს! მათ ოდითგანვე აფხაზებს უწოდებს არაბული წყაროები. მაგრამ ისინი საფუძველშივე განსხვავებული არიან აქ, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მცხოვრები აფხაზებისაგან (არამცთუ აზაზგებისა, რომელთაც ამ უკანასკნელთა სახელი შეთვისებული უჩანთ). ის, რომ აფხაზეთ-სამეგრელოს ტერიტორია საკმაოდ ხშირად ჩანს დასახლებული აშკარა ჭანური წარმოშობის გვარის მატარებელი ხალხებით (არა ჩანდებით) აშკარად მიანიშნებს, რომ ჭანური ელემენტი უცხო არაა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსათვის. დიახ , ისინი ჭანები გახლავთ, თუმცა არა ჰენიოხები, არამედ პართიის სამეფოს ნამსხვრევები, აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები ხალხების ნაწილი. ესენი, სავარაუდოდ, იმ მრავალრიცხოვანი ხალხური ტომის წარმომადგენლები არიან, რომლებიც უხსოვარი დროიდან ფიქსირდებიან შუამდინარეთის ტერიტორიაზე, არც ურარტუს სახელმწიფოშია სავარაუდო მათი ნაკლებობა და არც შემდგომ ქართველურ სახელმწიფოში-პართიაში. ამ უკანასკნელის

დეზინტეგრაციის შემდეგ ისინი ბინადრობენ შირვანსა და მის შემოგარენში, ე.წ. სანარეში.

უდავოა, რომ ჰენიოხებისა და სანარების პირველსამშობლო მხოლოდ და მხოლოდ ენეტიკა უნდა იყოს (დღევანდელი ვენეცია). თუმცა მათი ისტორიული გზები შორეულ წარსულში ჩანს გაყრილი. ასეთ მიმართებაშია ისინი აფხაზებთან (ლაზებთან), რომელთა გვერდითაც უხდებათ მათ ცხოვრება შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე. ამ ისტორიული გაუცხოების შედეგი უნდა იყოს აფხაზების (ლაზ-ჭანების) მხრიდან შირვანის ტერიტორიებიდან ჩამოსახლებულთა მიმართ მტრული დამოკიდებულება, რომელსაც აღნიშნავს კიდევ თურქი მოგზაური ევლია ჩელები. სადაშ აფხაზებს მტრობენ ყველა სხვა აფხაზები! თუმცა იგივე ჩელები კამიშთა და სადაშთა შორის ანალოგიურ მტრობის ფაქტს არ ახსენებს. სრული დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ სადაშები და კამიშები (სანარები და დეილემები) 1502-1533 წლების პერიოდში მიგრირდებიან კასპის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთის სანაპიროდან. მათი შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე (დღევანდელი ქალაქ სოჭის დასავლეთით) ჩამოსახლების თარიღის უფრო მეტი ლოკალიზება გაძნელებულია პირდაპირი მტკიცებულების არარსებობის გამო, თუმცა რამდენიმე ირიბი მონაცემი მათი ჩამოსახლების თარიღის დასაზუსტებლად, მაინც არსებობს:

ქართველი ხალხის კოლექტიური მეხსიერება ინახავს ფაქტს საქართველოს (და სამეგრელოს) ხელდებულ ტერიტორიაზე, კერძოდ სოჩიდან ნიკოფსიამდე მონაკვეთზე მთის გადაღმელ (ჩრდილო კავკასიიდან) ჩამოსახლებულთა შესახებ, რომელსაც მე-16-ე საუკუნეს უკავშირებენ. უცილობელია, რომ მეგრულ-გურულთა შეტაკებას 1533 წელს ჯიქებთან, (ვახუშტის სიტყვებით, არა ადრინდელ ჯიქთა) ქალაქ სოჩის დღევანდელი ტერიტორიების მიმდებარედ მოხდა, რომელიც ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში იმყოფებოდა (სხვა საკითხია, რომ თემურ-ლენგის ლაშქრობის შემდეგ სამეგრელოს მთავარის, დადიან-ბედიანის ძალაუფლება გავრცელებული ჩანს როგორც მინიმუმ ანაპამდე მაინც), ეს ხალხი აქტიურად მონაწილეობს. ქართული გენეტიკური მეხსიერების მიერ აღნიშნული თარიღი, მე-16-ე საუკუნე, ზუსტად ჯდება სადაშ-კამიშთა სავარაუდო ჩამოსახლების პერიოდში და დამატებით ერთ ინფორმაციასაც იძლევა: სადაშ-კამიშთა მიგრაცია კასპის ზღვის სამხრეთი სანაპიროდან ჩრდილოეთ კავკასიის გავლით ხდება.

ურიგო არ არის გავიხსენოთ სტრაბონის ნათქვამი იმის შესახებ, რომ ეს ტომი (დეილმიტები) უფრო ხილდება თავისი წარმოშობის მაჩვენებელ სიტყვა-სინონიმს „დალმის“. აღნიშნავთ მხოლოდ, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში, დაღესტანში მე-18-ე საუკუნეში დაფიქსირებული სოფელი „დალი“, აჯანყებულ მთიელთა პოლიტიკური ცენტრი ასევე, დაღმატების, დეილმიტების ჩამოყალიბებულ-დასახლებული უნდა იყოს.

ზუსტად ამ შუალედური პუნქტიდან, ჩრდილო კავკასიიდან (და არა კასპიისპირა სტეპებიდან) ხდება დეილემთა და სანართა ერთდროული ჩამოსახლება შავი ზღვის სანაპიროზე. თუ ჩავთვლით, რომ სოფელი დალიი და დეილემთა საცხოვრებელი 1502 წლიდან იწყებს ფუნქციონირებას, სავარაუდოა, რომ მათივე და სანართა გამოჩენა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მე-16-ე საუკუნის 20-იან წლებში ხდება, რასაც თითქმის მყისიერად მოჰყვება მათი დაპირისპირება სამეგრელოს სუზერენთან.

კიდევ ერთი კატაკლიზმი სამეგრელოს ოდინდელ ტერიტორიაზე ნაჟანეულსა და ხოირში (გაგრა-ხოსტის და კოდორ-ამტყელის ხეობა) 1704 წელს ხდება. საბედნიეროდ, ეს ფაქტიც დაფიქსირებულია ქართულ ისტორიულ და ტერიტორიულ დოკუმენტებში, რომლებიც ჩვენამდე გაშიფრულიც არ ყოფილა. 1704 წელს ჭირის ეპიდემიამ ერთიანად შეცვალა დემოგრაფიული მდგომარეობა და ძალთა ბალანსი აღნიშნულ რეგიონში. იგივე ქართული საისტორიო წყაროებში აღნიშნული რეგიონის მოსახლეობა ჭირისგან მთლად ამოწყდა. რასაკვირველია, ინფორმაცია მთლად არ შეესაბამება სინამდვილეს. თუმცა რეგიონის თითქმის სრული დაცარიელება რეალური ფაქტი ჩანს.

ნაჟანეულის (დიდი ჩანდების, ჰენიოხების, ხალიბების, კენების) ტომს თავშესაფარი მიქებთან უპოვნიათ (ადიგე). უკვე 1724 წელს მიქებთან დაფიქსირებულია უძლიერესი და ერთ-ერთი ყველაზე მრავალრიცხოვანი ტომი, უკვე მიქთა (ჩერქეზთა) სტატუსით. ტომი საკუთარ თავს ორმაგი სახელს კემგუის და თემირგოს უწოდებს. (სიტყვა-სიტყვით ეს კენის შთამომავალს, რკინის შთამომავალს ნიშნავს). ამ ტომის ქრისტიანებში გადასული ნაწილი (უკრაინა, რუსეთი) გვარში საკუთარი წარმოშობის ორმაგ თიკუნს ინარჩუნებს: ისინი კანტემიროვებად იწოდებიან! დიდი ჩანდების მცირე ნაწილი სამეგრელოს აფარებს თავს, თუმცა, სავარაუდოდ, ბატონყმობის უღელს ვერ იტანს და სვანეთში გადადის, ბატონიანი და უბატონო სვანეთის მიჯნაზე.

მცირე ჩანდების ერთი ნაწილი, სავარაუდოდ, მცირე ჩანდების დასავლეთი ნაწილის მცხოვრებნი, დიდი ჩანდების და არლანების (აბაზგების) მეზობელი, არტების აფხაზურ(ლაზურ) ტომს აფარებს თავს დღევანდელი ქ. სოჩის მიდამოებში.

მცირე ჩანდების აღმოსავლეთი ნაწილი გადაურჩა ჭირის ეპიდემიას, თუმცა ტერიტორიიდან მიგრირების პროცესს საბოლოოდ ვერც ისინი გაურბიან. უნდა აღინიშნოს, რომ ჩანდების მიერ მიტოვებული ტერიტორია უყურადღებოდ არ დარჩენილა. დროთა განმავლობაში იგი აითვისეს სუბემიდან გადმოსულმა, ჩელებისეული და ვახუშტისეული „მეთაფლია“ აფხაზების ტომებმა (ტომის სახელი საუკუნეების განმავლობაში მჭიდროდაა დაკავშირებული კოლხურ თაფლთან). სამი თაობის შემდეგ, 1780 წელს ოსმალეთის მიერ სამეგრელოს წინააღმდეგ მოწყობილ სამარ ექსპედიციაში დიდი ჩანდებიც მონაწილეობენ. მათ, როგორც ჩანს, უკვე

დავიწყებული აქვთ მეგრელებთან (კოლხებთან) ოდინდელი ნათესავ-მოყვრობა და მათ წინააღმდეგ იბრძვიან მდინარე ენგურთან... ამ ომის მონაწილე ქართველი პოეტი ბესარიონ გაბაშვილი მათ კემურგებად ახსენებს...

...და დიდი უზუსტობანი ე.წ. მუჰაჯირობის პროცესთან დაკავშირებით. მუჰაჯირთა საერთო სიის თვალის უბრალო გადავლევაც კი საკმარისია, რომ ნებისმიერი საღად მოაზროვნე ადამიანი დარწმუნდეს: სიები აშკარად გაბერილია! გაბერილია ის უკვე რუსული შტაბის უმაღლესი ოფიცრების მიერ. არც მუჰაჯირთა რიცხვის უზომოდ გაზვიადება უნდა წარმოადგენდეს გამოუცნობ საიდუმლოს: რუსეთის იმპერატორის, ალექსანდრე მესამის ბრძანებით თითოეულ სულზე გამოყოფილი ჩანს საკომპენსაციო თანხა. სიების გაბერვა საკომპენსაციო თანხის მითვისებასთან და კორუფციასთან არის დაკავშირებული, რითაც რუსი სამხედრო ელიტა ყოველთვის გამოირჩეოდა. უშუალო გაანგარიშება ცხადყოფს, რომ ნახევარი მილიონი გადასახლებული- ჩერქეზ-აფხაზიდან 200 000 აღმატებული, გაბერილი ციფრია, მკვდარი სულებია!!!...რატომღაც ისტორიკოსების ყურადღების მიღმა რჩება ფაქტი, რომ რუსეთის თვითმპყრობელის ალექსანდრე მესამის ბრძანება, რომელიც წყვეტდა ჩრდილო შავი ზღვისპირა მცხოვრები ჩერქეზების (ძიქების და აფხაზების) შემდგომ ბედს, ითვალისწინებდა ორ ალტერნატიულ გამოსავალს:

1. მშობლიური ზღვისპირეთის მიტოვებას და რუსეთის შიდა (არაზღვისპირა) გუბერნიებში გადასახლებას.
2. ასევე მშობლიური ზღვისპირეთის მიტოვებას და თურქეთში გადასახლებას.

...ცალსახად უნდა აღინიშნოს, რომ მუჰაჯირობა აზოვის აბაზგთა ტომს საერთოდ არ შეეხებია! აბაზგი ხალხი გამოცხადდა რუსული იმპერიისათვის არასაიმედო ხალხად და მათ ზღვის სანაპიროდან ათეულ კილომეტრზე დასახლება აეკრძალა! ამ იარლიყის და აკრძალვის მოხსნა შეძლო რუსეთის იმპერატრიცა სოფიას მორგანეტულმა ქმარმა, მავანმა პრინცმა შერვაშიძემ!

ჩერქეზების (ძიქების) ერთი ნაწილი ყარაჩაი-ჩერქეზეთში გადასახლდა, ზღვის სანაპიროდან საკმაოდ შორს. სავარაუდოა, რომ მათ კომპენსაცია მიიღეს. ჩერქეზთა ის ნაწილი, რომელიც ადიღეში (აძიქეში) რაღაც მანქანებით დარჩა საცხოვრებლად, გადასახლებას თავ არიდებულნი ან გადასახლების შემდგომ დაბრუნებული ჩანან მშობლიურ ადგილებში, სადაც უკანასკნელი 17 საუკუნეს იცხოვრეს!...და თითქმის არაფერია ცნობილი ჩერქეზების (ძიქებისა და უბიხების) და აფხაზების (ლაზ-ჭან-კოლხი) ტომების იმ ნაწილზე, რომლებიც საცხოვრებლად რუსეთის სხვა გუბერნიაში გადადიან!

რასაკვირველია, აქ ყველა ფორმალობა შესრულებულია, ჩერქეზ-აფხაზები რუსეთის გუბერნიის არაზღვისპირა რეგიონში ბინავდებიან, თუმცა, როგორც ეტყობა, რუსებისთვის გაგრა-ანაპის საზღვაო სანაპიროს მოსახლეობისაგან დაცლა ჩანს პრიორიტეტული და ამ ნაწილის მოსახლეობის ზღისპირა სამეგრელოს (თუ სხვა) რეგიონში განსახლებას ფაქტიურად არ ეწინააღმდეგება! (გუდაუთა-სოხუმის აბაზგურ მოსახლეობას რუსეთმა ზღვის სანაპიროდან ათეულ კილომეტრზე დასახლება აუკრძალა)

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ძიქების ნაწილს სამეგრელოსაკენ მიგრაციის გზები და ადგილიც ადრიდანვე უკვე ნაპოვნი უჩანთ საკითხი ეხება პირველ რიგში ჩელებისეულ შანებს, რუსი ავტორების ჟანებს, დიდსა და პატარას. უდაოდ მცირე ხაზარეთში შემავალი ტომები მე-10-ე საუკუნეში წარმატებით უმკლავდებიან მტერ-მოყვარე ოვსთა დავლაზე დაგეზილ თარეშს. მათ საკმაოდ საშიში მეზობელი ჰყავთ მე-12-ე საუკუნიდან ყირიმელი თათრების (ნაქართველარი ყივჩაღების) სახით. ძიქურ ტომებს მე-13-ე საუკუნეში მრისხანე და საშიში მეზობელი გამოუჩნდა ჩინგიზ-ხანის მონღოლი მეომრების სახით, არანაკლებ საშიში მე-15-ე საუკუნის დამდეგს, თემურ ლენგის ახალმონღოლების, ნოღაელების სახით..

ამ უამრავ ავისმოსურნე მეზობლებთან ძიქების პირველი ფორპოსტი შანები იყვნენ, ეს უმამაცესი ძიქური ტომები.. სწორედ მათ მეზობლებთან პერმანენტულ ომებს მიემდგნა ის ლეგენდები, რომელიც ძიქურ ეპოსშია გახმოვანებული და რუსული აღწერილობების მიხედვითაა ჩვენამდე მოღწეული. ოსმალთა მიერ ყირიმის დაპყრობის შემდეგ (1475 წ.) შანების მდგომარეობა უფრო და უფრო რთულდება. ოსმალეთი მეთოდურად იწყებს ტამანის ნახევარკუნძულის დაპყრობა-ათვისებას. ყირიმელი თათრები, გაძლიერებული ოსმალური შენაერთებით, შანებისათვის დაუძლეველი ძალა ხდება, რომლებიც ტამანის მიმდებარედ ცხოვრობენ..... და უკვე იწყებს მოქმედებას ქართველისათვის უხსოვარი დროიდან ნაცნობი პრონციპი: საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს, კარგისა მამაცისაგანო! შანები აღმოსავლეთისაკენ ჩანან მიგრირებული, თუმცა ძირითადად სამეგრელოში კონცენტრირდებიან.

„აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხობის დიდ დავთარში“, რომელიც 1621 წლით თარიღდება, მოხსენიებულია მავან შამბიათა საგვარეულო. ტექსტში მოხსენიებული გვარის ფონეტიკა აშკარად გვიჩვენებს, რომ იგი შორს დასავლეთიდან შემოსულ მოსახლეებს ეკუთვნის: თვით სუბვი-სუბეშშიც კი (ქალაქ ტუაფსესთან) გვარი დამთავრებული ბაიათი, ბიათი არ ფიგურირებს, მაშინ, როდესაც ზიხურ და აბაზგურ გვარებს ეს ბოლოსართი საყოველთაო უჩანთ, ისევ და ისევ თათრული ბაის გავლენით.

შამბიების განსახლების ადგილმდებარეობა და ბეგარის სპეციფიკა (მენავეობა და მეთევზეობა) გვიჩვენებს, რომ საუბარი აშკარად შამგონას ეხება, სოფელს ზუგდიდის რაიონში, მდინარე ენგურის ორ ტოტს შორის, რომელსაც ზღვაზე გასასვლელი ახლოსვე უჩანს. სოფელი ტოპონიმიკის მიხედვით, შამუგიათა საგვარეულოს სოფლად, მათ სამშობლოდ მოიაზრება. გვარის ადრინდელი ჟღერადობა შან-ბია უნდა ყოფილიყო. თუმცა ბგერათა წარმოქმნის თავისებურებამ იგი შამბიად აქცია! (ბგერა ნ და ბ, რომლებიც გვარის დასახელებისას გვერდიგვერდ დგას, სამეტყველო აპარატის მიერ სხვადასხვა მეთოდით წარმოითქმება, მაშინ, როდესაც გახმოვანების მიხედვით მ და ბ აბსოლუტურად იდენტურია. ასევე, დროთა განმავლობაში ასო ბ ასო გ-თი ჩანს ჩანაცვლებული) რაც შეეხება სოფელ შამგონას ტოპონიმიკისა და დასახელების ქართულ ვერსიას, ის აშკარად არასწორი ჩანს. თავად სოფელ შამგონის დასახლების ქართულ თარიღი, სავარაუდოდ, ამ ადგილის უკვე მეორედ დასახლების ისტორიაა, როდესაც შამბიები უკვე გადანაწილებული ჩანან დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და სოფლებში. (მეგრული კილოკავში ეს გვარი დღესაც, ასევე, შამბიად წარმოითქმება!)

ძნელი სათქმელია ვამტკიცოთ, შანების რომელ ტომს ეკუთვნიან შამბიები (შამბიები, შამუგები) დიდსა თუ პატარა შანებს, თუმცა საღი აზრი მეორე ვარიანტზე ჩერდება: დიდი შანები, გამომდინარე საკუთარი მრავალრიცხოვნებიდან, თავს ასევე, შედარებით დაცულად იგრძნობდნენ და შეეცდებოდნენ მომხდურთან ადგილზევე გამკლავებას. შესაბამისად, ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილის მიმდებარე ტერიტორიებიდან, პირველად ლტოლვილი ჩრდილო სამეგრელოსაკენ, ეს მცირე შანების ტომი უნდა იყოს. მათი მცირე ნაწილი აფხაზეთშიც ჩანს დამკვიდრებული...

შანების მეორე ტომი, დიდი შანების ნაწილიც შიდა სამეგრელოსაკენ ჩანს მიგრირებული, თუმცა გაცილებით გვიან(11). მათი კომპაქტური დასახლება აღინიშნება დაბა ჯვართან, საშანოს (ოშანეს) უბნის დასახლებით. სავარაუდოა, რომ ეს ორი ტომი მცირე და დიდი შანებია, მიქთა პირველი ტალღა, რომელიც ამიქედან შიდა სამეგრელოსაკენ დაიძრა და საკუთარი მიგრაციით მიქთა და აფხაზეთა (ლაზეთა) ტომებს გზა-სავალი უჩვენა შედარებით უსაფრთხო ადგილისაკენ.ამავე ტომის წარმომადგენლები ჩანან იმერელი შანიძეებიც. ადგილზე დარჩებილი შანები ეპიდემიებს და თათარ-თურქთა მახვილს ემსხვერპლდნენ, ხოლო შეთხელებული და კანტიკუნტი მოსახლეობა რუსულენოვანი ავტორების ცნობით ე.წ. შავიზღვისპირა კაზაკებმა ამოწყვიტეს.

ასევე, ქართულ ანდაზის მიხედვით იქცევა სხვა, შაგაკეს მიქური ტომი, თუმცა ანდაზასაც ასევე, სხვა შინაარსი აქვს: „დათვი რომ მოგერევა, ბაბა დაუძახეო“. შაგაკეს ტომმა იმყოფილია ახალმონღოლური ტომი, რომელიც მათზე გაცილებით მრავალრიცხოვანი იყო, თანაც ოსმალთა ქვეშევრდომი. ეს იდილია დიდხანს არ გაგრძელებულა. რუსეთ-თურქეთის ომის დაწყებისას, ოსმალთა ქვეშევრდომმა

ნოღაელთა ტომმა ახალი სამშობლოს დაცვა არ ისურვა და ვოლგისპირა სტეპებისკენ გაირეკა საკუთარი ჯოგები. შაგაკეს ტომის კვალი რუსეთ-თურქეთს შორის დატრიალებული სისხლის კალოში იკარგება...

თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების მიერ შაგაკეს აღმოსავლეთ მეზობლად დასახლებულია კიუტსების ძლიერი ტომი. ეს ის კიუტსები ჩანს, რომელთა ანალოგიური დასახლების ქალაქს ჯერ კიდევ პირველ საუკუნეში ყირიმის ნახევარკუნძულზე ასახლებს პლინიუს უფროსი. სავარაუდოდ, ისინი ოსმალთა მიერ ყირიმის დაპყრობის (1475წ) შემდეგ გადაადგილდებიან აღმოსავლეთ, ანაპის მიდამოებში. აფხაზეთის საკათალიკოსოს გლეხობის დიდი დავთარი ჩელებიზე ადრე, 1610 წელს მიაწინებს მოხეგრე გლეხებს სუბემის რაიონში, გვარით კიტებს. (ის, რომ დავთარი მართლაც შეესაბამება 1610 წელს, იმ არქაული სიტყვებითაც მტკიცდება, რომელიც მოიპოვება დავთარში და, რომლის ანალოგია სულხან-საბასთან უკვე აღარ ჩანს. (12).

ძნელი სათქმელია, მუჰაჯირობის დროს (1878წ) ხდება კიუტთა მიგრაცია სამეგრელოსა და გურიის (ძირითადად ზღვისპირა) რეგიონებში, თუ უფრო ადრე, თუმცა ფაქტი სახეზეა: გურიაში მიგრირებული კიუტები ადვილად ამოსაცნობი ჩანს გვარის სპეციფიკური დაბოლოებით-ტი, როგორცაა ჯიბუტი, ღლონტი, ჟღენტი. წარმატებით ინიღბება კიუტთა გვარები სამეგრელოში, მეგრული გვარებისთვის დამახასიათებელი ა დაბოლოებით: ხუბუ-ტი-ა, ჯუმუ-ტი-ა, მირგა-ტი-ა, გელან-ტი-ა, კვირ-ტი-ა, ეგუ-ტი-ა, ჩიკვატი-ა, თვით კიუტიც კი.... მათ შორის აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დავთარში მოხსენიებული კიტია, ასევე ჩხეტი-ა (გვარი მოგვიანებით ლაზთა თავადებად ფიქსირდებიან ხოფასა და რიზეს შორის მდებარე ტერიტორიაზე) რაც შეეხება იტალიურ გვარებთან კიუტების გვარების ფონეტიკურ მსგავსებას, შესაძლოა, ის შემთხვევითი სრულებითაც არ იყოს. (13).

ევლია ჩელების მიერ მე-17-ე საუკუნეში დაფიქსირებული ბოზდუკები (მათი ნაწილი აფხაზია -ლაზი და ნაწილი ჩერქეზი -ზიხი). იგივე ხალხი, უკვე რუსი მწერლისა და გენერლის მიერ დაფიქსირებულია ბჟედუგების სახელით და მიკუთვნებულია ჩერქეზული ეთნოსისათვის. მათი დიდი ნაწილი, სავარაუდოდ, ასახლებს ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ჩერქეზულ ნაწილს, უკვე ზღვის სანაპიროდან მოშორებით ჩრდილოეთისაკენ. ნაწილი რაღაც მანქანებით რჩება ძველ სამშობლოში, ადიღეში. ეთნიკური ბჟედუგების ნაწილი ჩანს მეგრული მოსახლეობა დღევანდელი აფხაზეთის აღმოსავლეთ ნაწილში გვარებით: ბჟალავა, ბჟინავა, ბჟანია. ისეთივე მიგრაციული პროცესი უჩანთ აბამეხებსაც, რომელთა ეთნონიმში პირდაპირ იკითხება აფხაზებისა და ძიქების სახელი...

ძიებების მიგრაციის მძლავრი კვალი ჩანს აფხაზეთის აღმოსავლეთისაკენ, ძირითადად გალის რაიონისაკენ. აქ გვხვდება ზიხების(ჯიქების, ზიგების, ძიგების) მახასიათებელი გვარები: ჯიქია, ზუხბაია, ეზუგბაია, ძიგუა. არსებობს ნიშნებიც, რომ სამეგრელოს შიდა რაიონებში განსახლებული ღურწკაიებიცა და ცაავებიც ამავე წარმოშობის არიან.

უცხოელი ავტორები ორი ათეული საუკუნის წინ სუბემის სიახლოვეს ასახელებენ დასახლებულ პუნქტ ლაიას. ყოველგვარი ქართველურის ხმალამოღებული დამცველი პავლე ინგოროყვა ამ ტოპონიმის ქართული წარმოშობის დამტკიცებას ცდილობდა და არგუმენტად, ასევე, წალენჯიხის რაიონში არსებული ქართული სოფლის თითქმის ანალოგიური დასახლება „ლია“ მოჰყავდა. დიდი ქართველი ისტორიკოსი აქ ნაწილობრივ ცდება, რამეთუ თავად სუბემის ლაიადან გადმოსახლებულთა დასახლებული ჩანს წალენჯიხის ლია. თავად წალენჯიხის და გალის რაიონი- შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროდან ძალდატანებითი გზით მიგრირებულთა თავშესაფარი ჩანს, რომლის პრაქტიკული ცენტრს დაბა ჯვარი წარმოადგენდა.

შიდა სამეგრელოსკენ ჩანან მიგრირებული სადაშებიც. როგორც ზემოთ ვთქვით, ისინი სანარები (ხალდეები, ჭანები) ჩანან და, შესაბამისად, მათი მახასიათებელი შემდეგი გვარები ჩანს: ჭანტურია და ჭანია. ამ თემის-სადაშების, საძების კუთვნილება ჩანს საჯაიებიც. თვით უბიხების დიდი ნაწილიც ქართველურ-მეგრულ სივრცეში ჩანან ინტეგრირებული (საკითხი სცილდება წიგნის ფორმატს).

გალის რაიონის სოფელ ხუმუშქურის (ხუმფუმ სკურის, ხუმფუს წყაროს) და აქვე რუკაზე შემორჩენილი ხუმენი-ნათოფურუს შემორჩენილ ტოპონიმში სუბემელი, აშელალელი და სუკ-სუს აღმოსავლეთისაკენ მიგრირებული მოსახლეობის კვალი უნდა იკითხებოდეს. სავარაუდოა, რომ მიგრაციის პროცესი გაცილებით ადრინდელია, ვიდრე მუჰაჯირობა, და ის ქართველური მოსახლეობის ისლამის რელიგიის მოძალებისგან ლტოლვას ჰგავს. ტოპონიმში აშკარად იკითხება ხუფენიათა და თოფურიათა გვარები, რაც, სავარაუდოდ, თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების „მეთაფლია“ აფხაზებთან ასოცირდება (ასეთივე პასაჟი იკითხება მოგვიანებით ბატონიშვილ ვახუშტის გეოგრაფიაშიც).

სამეგრელოსაკენ ჩანან მიგრირებული ჩელებისეული კეჩი-ლარებიც, რომლებიც სოჩის დასავლეთით ფიქსირდებიან არტ-ლარების მეზობლად., რომლებიც ერთ დროს პირველობას ეცილებოდნენ კიდევ შერვაშიძეებს. ეს მათი წარმომადგენელია ალბათ, სოხუმის კომენდანტი ჩერქეზი გეჩი. როდესაც შერვაშიძეების კლანს თურქეთთან ურთიერთობა დაძაბული ჰქონდა, სოხუმის კომენდანტი გეჩი, სავარაუდოდ, ჯვარზენისა და მის მიმდებარედ შემდგომში დაბინადრებული გეთიათა

საგვარეულოდან იყო. ამავე კეჩი-ლარების თემის კუთვნილება ჩანს გუჩუათა აქვე დაბინადრებული გვარიც.

უფრო დიდი სპექტრით არიან წარმოდგენილი ამავე რეგიონში ჩელებისეული არტ-ლარები, რომლებიც ჩელებისთან სოჩის რაიონში ფიქსირდებიან. დღევანდელ სინამდვილეში ისინი არქანიათა გვარს ატარებენ (მათი გვარის წარსული ჟღერადობა უსათუოდ ართა-ნია უნდა ყოფილიყო!) ამ საკმაოდ მრავალრიცხოვან გვარს გვერდს უმშვენებს თანატომელები, ქ-არდა-ვები. შედარებით მცირერიცხოვანი ჩანს იმავე არტების თანამოგვარეები მცირეოდენი ინტერპრეტაციებით: არდია, ს-ართა-ნია, ეს-ართია, ართი-ლაყვა, ვ-არდა-ნია, ვ-არდაია, ნ-არდა-ია, ბ-ართა-ია.

ასევე, სუბემის რეგიონიდან ჩანან მიგრირებული „მეთაფლია“ აფხაზთა მეორე შტოც, რომელიც გეჩების და არტების გავლით იკავებენ დიდი ჭანდების მიერ 1704 წელს მიტოვებული ტერიტორიებს- ბზიფსა და ხოსტას შორის. განსხვავებით ლაზებისა და ზიხებისა, ისინი წარმოშობით კოლხები ჩანან. სწორედ მათ აფიქსირებს ქსენოფონტე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე ოთხი საუკუნით ადრე გიუმნასში (დღევანდელი გიუმრი, არმენიის შემადგენლობაში). იგივე ხალხი უკვე ტრაპეზუნდის მახლობლად ფიქსირდება სტრაბონთან, ჩვ. წ. აღრიცხვამდე პირველ საუკუნეში. მათი უპირველესი გვარი კოლაიები უნდა ყოფილიყო . შემდგომში ისინი თათრულ ყაიდაზე, ყოლბაიებად იქნენ წოდებული. მათ ჯერ კიდევ წინა თაობას კარგად ახსოვდა, რომ მათი საგვარეულო ხატი ბზიფში მდებარეობდა. ბზიფი-ხოსტას ტერიტორიის დაკავება მათ მხოლოდ 1704 წლის შემდეგლა შეეძლოთ, როდესაც უძველესმა მოსახლეობამ, დიდმა ჩანდებმა (ჭანებმა, ჰენიოხებმა, ხალიბებმა, კენებმა) ჟამიანობისგან ლტოლვილებმა მიატოვეს თავიანთი სამშობლო და თავი აძიქეს შეაფარეს.

უხუცეს ყოლბაიათა გადმოცემით, მათი სუზერენები თავადი აქირთავები იყვნენ. სწორედ აქირთავები ეცილებოდნენ პირველობას შერვაშიძეებს. გიულდენშტედტის ცნობით, მუდავიოდ (მეთაფლიად) წოდებულნი....და, თავად აქირთავათა გვარს რა წარმოშობა აქვს?

1878 წლის მუჰაჯირობის სიაში ნაჩვენებია დასახლებული პუნქტი აქირთავა-წყუ, რაც , სავარაუდოდ, აქირთავათა წყალს, მდინარეს უნდა აღნიშნავდეს.სავარაუდოდ, ის ხოსტის მონაკვეთის აღმოსავლეთით უნდა ყოფილიყო. სიმპტომატურია, რომ ამ დასახლებიდან მუჰაჯირად განდევნილთა აბსოლუტური უმრავლესობა, ერთი ასეული ოჯახი მარშანიათა გვარს ატარებდა. ცხადზე ცხადია, რომ აქირთავათა საგვარეულო თავად მარშანიას გვარის განაყოფია!.

„მეთაფლია“ აფხაზების (კოლხების) მიერ დიდი ჩანდებისგან მიტოვებული ტერიტორიების დაკავების და მისი საზღვრების დაზუსტებაც კი შესაძლებელი ჩანს.

ისინი მხოლოდ დიდი ჩანდების (ჭანების) ტერიტორიებს იკავებენ გაგრა-ხოსტის მონაკვეთში, ხოლო ამ ტერიტორიების ათვისება 1704-1772 წლებს შორის პერიოდში მერყეობს(14). გაგრის მთებისკენ დუბროვინის მიერ აღწერილი თემი (ბრაკი თუ ბარაკა) სავარაუდოდ, ბარქაიებისა და ბარკალაიების გვარებს უდებენ სათავეს.

უფრო რთული ჩანს სიტუაცია მცირე ჩანდებთან (ჭანებთან) მიმართებაში. უნდა ვიცოდეთ, რომ ე.წ. „ აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დიდი დავთარი“ მოიცავს მხოლოდ და მხოლოდ საეკლესიო გლეხების იმ სიას, რომლებიც ეკლესიის საკუთრებას წარმოადგენდნენ, ან ვალდებულნი იყვნენ ამ უკანასკნელის წინაშე. რასაკვირველია, დავთარში ჩამოთვლილი გვარები იმავე ნაჟანეულის მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილს წარმოადგენს, ამასთან, დავთარში მოხსენიებული გვარები , სავარაუდოდ, ეხება როგორც მცირე, ისე დიდ ჩანდებს. ასევე, სავარაუდოა, რომ ნაჟანეულში ნახსენები გვარები, რომლებიც ქართული სინამდვილიდან გამქრალია, დიდ ჩანდებს (ჭანებს) შეეხებოდა. აი, მათი სავარაუდო სია:ბუბუტია (თუ სუბუქია), კუატარა, სამელია, მატოფია, ჯომნია, ციკუტია, ღრუბლაია, მესტუმრია, ცისტარია, რუსაყია, ჭვიტიშია, ფიოლია, სოხერდია;

მცირე ჩანდების(ჭანების) თემის წარმომადგენლები ჩანან: უჩაია (უჩადე), ჯაკობია, დიდია, კოდია (კოდუა), ჯგუბურია, შუშანია, აბრამია, მჭითანა (ჭითანავა) ძაძუა, გოგილა (გოგილუა,გოგილაძე). ქაჯაია, კოჩილა(ქორჩილავა),გურუა (გურჯუა), ლოგუა, ელიშია, კონჯარია, კოტარია, კონტარია, ასევე, მცირე ჩანდების თემიდან ჩანან კაკუები (კაკუბა, კაკუბავა) და კაკულიები. (მკითხველს შევახსენებ, რომ დასახლებული პუნქტ გაგრის უძველესი და უპირველესი დასახლება კაკური იყო!)

დალის ხეობიდან გამოდევნილი ქართველების გვარი- ხორავა ჩანს, მათი სამშობლოს დასახლება ხოირიდან! დალის ხეობის თემის წევრები ჩანან:მარშანიები, მარშავები, მარღანიები, მარხულიები, ქიშმარიები, მარგიანები და მარგველანები...

მცირერიცხოვანი აფხაზური ტომის, ბაგის სუზერენი ჩანს ბაგაფშთა საგვარეულო. (ბაგა-ფში, ჩერქეზულად ბაგების დასახლების მთავარია)ასეთივე გენეზისისა ჩანს ძიაპშიპათა თავადური გვარი, რომლის ბოლოსართი აშკარად დამახინჯებული ბოლოკიდური ბაი ჩანს. ფუძეში აშკარად იკიხება ძიქა -პში, ძიქების მთავარი (ერთ-ერთი გვარი, რომელიც შერვაშიძეებს ხელისუფლებაში ეცილებოდა, ასევე მარშანიათა გამონაყოფი გვარი ჩანს)

ასევე საინტერესოა წარჩინებული გვარის,ანჩაბაძეების გენეოლოგია. ანჩბეები და ანჩაბაძეები ქართველობენ, ხოლო აჩბები აბაზგებად თვლიან თავს, თუმცა ამ გვარის წარმომავლობა სამხრეთ საქართველოდან მოდის (15)ასევე ჩრდილო საქართველოდან, ხევიდან (სტეფანწმინდის-ყაზბეგის რაიონი) ჩანს ჩამოსახლებული ტყვარჩელელი არშბები, რომელთა საგვარეულო ციხე აქვე მდებარეობს. ამავე ადგილიდან ჩანან

ჩამოსახლებული გალელი და ზუგდიდელი ჩხოტუები, რომელთა ადრინდელი საცხოვრისი არშის ციხის ქვემოთ მდებარე აჩხოტის ხევი ჩანს.ეს არის ის მოკლე და არასრული მონაცემები, რომლის მოძიებაც ჯერჯერობით მოხერხდა. კვლევის პროცესში გამოიკვეთა რიგი სხვა საკითხები (მტკიცებულებებით), რომლის გამოქვეყნება ამ ეტაპზე და წიგნის ამ ფორმატში, ავტორმა მიზანშეუწონლად ჩათვალა!

სამიუბელი კიდევ ბევრია...

შენიშვნები

1. ჰეროდოტეს მიხედვით მემნონის საჭურველის ერთი ნაწილი ეთიოპურია, მეორე- ეგვიპტური, რაც მის ეთიოპობას უნდა მიაწინებდეს.
2. რასაკვირველია, ვერც აქილევსისა და ვერც მემნონის ჯავშანი მჭედლობის ღმერთ ჰეფესტოს გამოჭედილი ვერ იქნებოდა. ის იმ დროის მჭედლობის „ღმერთების“ - ხალიბების, კენების გამოჭედილი ჩანს. ის, რომ ჯავშანი ხელმისაწვდომია აქილევსისა და მემნონისათვის (ასევე აიანტისათვის), ამ უკანასკნელთა ხალიბების ტომთან გენეტიკური ახლოობის მიმანიშნებელი ჩანს,
3. კანის ფერის სიმუქეს, ამ შემთხვევაში ინდიელებისას, უკვე აღნიშნავს ფლავიუს არიანე „ალექსანდრეს ლაშქრობა“-ში.
4. დიკტის კრეტელი საკუთარ ნაწარმოებში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ იგი დაწერილია ფინიკიური ანბანით. დიკტისის მიზანი აშკარაა: ის ცდილობს დაამტკიცოს, რომ წიგნი იწერება იმ ეპოქაში, როდესაც ბერძნული ალფაბეტი ჯერ კიდევ არაა შემოღებული.
...და დიკტისის შეცდომაც ესაა! სრულიადაც არაა საჭირო ფინიკიური ანბანისათვის ხაზგასმა, ვინაიდან იმ პერიოდისთვის ანბანი მხოლოდ ფინიკიური იყო!
. დიკტის კრეტელი ალექსანდრე მაკედონელის ძლევამოსილი ლაშქრობის შემდგომი ეპოქის ლიტერატორი ჩანს. სავარაუდოდ, მას უკვე წაკითხული აქვს არისტობულის თუ პტოლემოსის მემუარები მაკედონელთა მიერ განხორციელებული ლაშქრობების შესახებ. მართალია, დიკტისს ამ ლაშქრობამდეც შეეძლო სცოდნოდა მემნონის მიერ კავკასიიდან მეომრების ჩამოყვანის შესახებ (სავარაუდოდ, იმავე არქტინ მილეტელის პოემიდან), თუმცა, ამავე კავკასიელ მეომრებს „ინდები“ წერილობით წყაროებში მხოლოდ ალექსანდრე მაკედონელის თანამოლაშქრე მემუარისტების არისტობელის და პტოლომეოსის ჩანაწერების მიხედვით ეწოდათ! ცხადია დიკტისი ქრისტემდე IV- III საუკუნეზე ადრინდელი მწერალი ვერ იქნება!
7. როგორც ირკვევა ბერძნების მიერ კუნძულ კორკირისა და კორინთოს აღრევა გარემოებათა გარკვეულმა დამთხვევამ გამოიწვია: კუნძულ კორკირასა და კორინთოს მოსახლეობა ეთნიკურად ერთგვაროვანი ყოფილა! შესაბამისად, კორინთელები ასევე კოლხები ჩანან., თუმცა არა აიეტის ხელქვეითნი. გარდა ამისა, კორინთოს მთავარი ქალაქი ეფირად იწოდება, ეპირის საწინააღმდეგოდ, რომელმაც ბერძნებში ამ უკანასკნელთა აღრევა გამოიწვია.
8. ერთი საქმეა რკინის მიღება-გამოჭედვის საიდუმლოს ფლობა, მაგრამ, ასევე, არანაკლებ რთული ჩანს მისი პოპულარიზაცია-გაყიდვის პროცესი. კენები,

სავარაუდოდ, თავიანთ მიერ მიგნებულ რკინის დამორჩილების საიდუმლოს სხვა ტომებს არ უმხელდნენ და თავიანთ ცოდნას საიდუმლოდ ინახავდნენ (ისევე, როგორც სხვა მრავალ აღმოჩენას კაცობრიობის ისტორიაში. მათ შორის, ქალაქის, აბრეშუმის, ფაიფურისა თუ სარკის დამზადებას).

ნაკეთობის დიდი წონა მის სავაჭროდ ტრანსპორტირებასაც ზღუდავდა, რამაც კენტა ცალკეულ თემებს მიგრაციისკენ უბიძგა! კენტების ახალ-ახალი მცირე თემი სავარაუდოდ გადადიოდა მეზობელი ტომის ტერიტორიაზე და მათსავე მიწაზე იწყებდა რკინის მოპოვება-რეალიზაციის პროცესს. 3-4 თაობის შემდეგ კენტები ერწყმოდნენ ამ ტომებს და კარგავდნენ დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს, ამიტომაც აღნიშნავს სტრაბონი მათ ყველგანმყოფობას, ხოლო შემდგომ გაუჩინარებას... ცხადია, კენტა მიგრაციას ადგილი ჰქონდა შიდა ევროპისაკენ, რომელი პროცესიც არქაულ ლიტერატურაში, უბრალოდ, ასახული არ ჩანს. სტრაბონის ვერსიის მიხედვით, სწორედ ილირიკა განიცდის დაცარიელებას და არა ეპირი. ხალხმრავალი ჩანს ეპირის მოსახლეობა ოდნავ მოგვიანებითაც, რომელი ავტორების ტაციტის და ტიტუს ლივიუსის ნაშრომებშიც, აღნიშნული მომენტი თვალნათლივ მიაჩნიათ, თუ რომელი ტერიტორიიდან ხდება პონტოს ზღვისა და კავკასიის მთისწინეთის ათვისება ადრიატიკიდან წამოსული ქართველური ტომებით.

9. აღსანიშნავია, რომ ზიხების გამოჩენა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, არსებული ინფორმაციით, მინიმუმ ორი საუკუნით წინ უსწრებს ლაზების გამოჩენას, თუმცა მკვეთრი ზღვარი ამ ტომებს შორის არ არსებობდა არც ილირიკაზე და არც შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე. ტერმინი ლაზი- წინა ქართველური თავსართით „ლა“ ჩანს წარმოებული, რომლის ფუძეს „ზი“ წარმოადგენს. ბოლოსართი ხი-თი ჩანს წარმოქმნილი ტერმინი ზი-ხი, რომელის ფუძეც ასევე „ზი“ ჩანს. ბოლოსართითაც ქართულ ჩვეულებრივ ტომთა დასახელებას აწარმოებს: კოლ-ხი, მეს-ხი, ტაო-ხი, კა-ხი, უბი-ხი...

10. შესაძლოა, ამ ჰიპოთეზის სამტკიცო (თუმცა სუსტი) უძველესი თუშური სოფლის დოჭუს დასახელება იყოს, რომელიც მხოლოდ მეგრულ ენაზე იშიფრება...თუმცა არსებობს თუშების წარმოშობის სულ სხვა ვერსია, უძველესი....

11. შანების ტამანის ნახევარკუნძულის მიმდებარედ ცხოვრებას აღნიშნავს თურქი მოგზაური ევლია ჩელები 1650 წლის სიახლოვეს. ისინი ამ დროისათვის საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჩანან, თუმცა რეგიონში ე.წ. შავი ზღვისპირელი კაზაკების გამოჩენისას მე-18-ე საუკუნის ბოლოს ისინი არსებითად შემცირებულ-შეთხელებული არიან.

12. სულხან-საბა ორბელიანი, რომლის მიერ ქართული ლექსიკონი რამდენიმე ათწლეულით გვიან შეიქმნა, ვიდრე „ აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხობის დიდი

დავთარი“, არ (ვერ) ახმოვანებს იმ ქართულ სიტყვებს და მცნებებს, რომელიც ამ დავთარშია მოცემული. ასე მაგალითად:

ხეში- ეს უცილობლად იხვის უპირველესი ქართული სახელი ჩანს.

გოწრაული- ასევე, ინდაურის, ინდური ქათმის შესატყვისი.

ოზურლი- მოზვერის უპირველესი ფორმა.

თარხანი-საბას განმარტებული აქვს როგორც უცხო სიტყვა, თუმცა ის აშკარად ქართული ჩანს. თარხონს ისეთივე მნიშვნელობა უჩანს, როგორც რუსულ ვოევოდას და სამხედრო საქმეთა გამგებელს, სარდალს შეესაბამება-ნამდვილად უცხო სიტყვას.

13. კიუტები, როგორც მტკიცდება, ადრიატიკის ზღვის ჩრდილო სანაპიროს მცხოვრები ტომებია და ისინი კოლხობაზე დებენ თავს. თუ მათ პირველი სამოსახლო ადგილი სამი ზღვის იქითა სანაპიროზე, ყირიმში ჰპოვეს, არც ადრიატიკის ვიწრო ზღვის გადაცურვა და იტალიაში დასახლება უნდა გასჭირვებოდათ!

14. რამდენადაც ცნობილია, დიდმა ჭანებმა გაგრა-ხოსტის მონაკვეთი 1704 წელს დატოვეს, ხოლო 1772 წელს აკადემიკოს გიულდენშტედტი უკვე აღწერს ვინმე თავად მუდავიოს, რომელიც პირველობას ეცილება აბაზგია-აფსილიის მთავარს შერვაშიძეს. რასაკვირველია, მუდავიო მხოლოდ შერვაშიძის უშუალო მეზობელი შეიძლება იყოს, ხოლო ტერმინი მუდავიო რუსულენოვანი გერმანელი მეცნიერის მიერ პირდაპირ თარგმნილი „მეთაფლიაა“. ამ პერიოდისთვის „მეთაფლია“ აფხაზთა სუზერენი თავადი მარშანია (ან მათი გამონაყოფი აქირთავა ან ძიაპში) ჩანს, რომლებიც საერთოდ არ ცნობდნენ შერვაშიძეთა უზენაესობას.

15. ანჩა-ეს მეტროპოლია იყო კლარჯეთის მხარეში. არსებული წყაროების მიხედვით (გიორგი მერჩულე, პავლე ინგოროყვა) მეტროპოლია დაარსებულია მე-6-ე, მე-7-ე საუკუნის მიჯნაზე. ეს აქედანაა გადმოსვენებული ანჩის წმინდა ხატი, თბილისში, სადაც ამ ხატის სახელობის ტაძარიც არსებობს. ანჩელები-ეს კლარჯები არიან!

... პელაზგები ...

პირველი ანბანური სამწერლობო პოემის "ილიადას" გამოჩენასთან ერთად პელაზგთა სახელიც გაიელვებს. გაიელვებს ისეთ აღმატებულ რანგში, რომ პელაზგთა ტომის უკვდავი წარმომადგენელი, აქილეუსი, 21-ესაუკუნეში კინოს ბესტსელერად იქცა.... თუმცა ცოტა ვინმემ თუ იცის, რომ იგი აქაველი ან ელინი მოლაშქრე არ ყოფილა, არამედ მხოლოდ მოკავშირე ტომის პირველ- მეომარი..... უფრო ცოტა ვინმეს თუ ჰქონდა წარმოდგენილი, თუ ვისი გორისა იყო აქილეუსი....

ჭეშმარიტად უკვდავი და უაღრესად ზუსტი ფორმულირების მატარებელია პომპონიუს მელას უკვდავი ფრაზა, ერები არ ქრებიან, ისინი აგრძელებენ ცხოვრებას თავისსავე ტერიტორიაზე სხვისი სახელის ქვეშ, ან სხვა ტერიტორიაზე საკუთარი სახელით, ან ასევე სხვა ტერიტორიაზე სხვისი სახელით...

იგივე ბერძნები, ჰომეროსის ეპოქიდან მოყოლებული, სახელის რიგ ტრანსფარმაციას განიცდიან, რომელიც ძირითადად ამავე პოეტის ძალისხმევით შედეგად შემორჩა ისტორიას: აქაველები, დანაელები, არგიველები, ელინები და ბოლოს ბერძნები.

შეუძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ასეთსავე ტრანსფარმაციას არ განიცდის პელაზგთა სახელიც, რომელსაც სამწუხაროდ ისეთი მემატთანე არ აღმოაჩნდა, რომელიც ჰომეროსის მსგავსად დააფიქსირებდა პელაზგთა შემდგომ სახელცვლილებებს. ეს სახელცვლილებები უნდა მოიძებნოს იმ ქვეყნის მოქალაქეების მიერ, რომელსაც ამ უკანასკნელებთან პირდაპირი მემკვიდრეობის პრეტენზია აქვს და რომელთაც ეს კვლევა ხელეწიფებათ! იმ ასეულ ტომებსა და თემებს შორის, რომელიც მოხსენიებულია ანტიკურ ლიტერატურაში, უშეცდომოდ მოძებნოს პელაზგთა შთამომავალნი, ასევე მყარი წერილობითი სამტკიცის საფუძველზე!

უნდა ითქვას, რომ ჰომეროსის ნაწარმოები "ილიადა" არ არის გადატვირთული ცნობებით პელაზგთა ტომის შესაძლო ვინაობით და საკმაოდ ძუნწ ცნობებს იძლევა მათ შესახებ. (ტროელების თრაკიული, რუმინული წარმოშობის შესახებ ჩვენ სხვაგან ვილაპარაკებთ).

საინტერესოა ჰომეროსის ხომალდთა სია, თუ ვისი შეიარაღებული რაზმები რომელ მხარეს იბრძვიან, ვინ არის ამ საქმეში ელინთა (აქაველთა, დანაელთა, არგიველთა) მხარდამხარ და ვინ ჰყავს მოკავშირედ ტროას. ხომალდთა ჩამონათვალის სიას ჰომეროსი აბანტებით იწყებს, კუნძულ ევბეას მცხოვრებლებით, დღევანდელ ხალკიდასთან.

ორქომენი- ჰელესა და ფრიქსეს სამშობლო-მინიები, ფინიკიური ტომი

ფოკელები- ცენტრალურ საბერძნეთში, ყველა ნიშნით ეოლიელები.

ლოკრები-ქალაქი სახელმწიფო საბერძნეთის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, კუნძულ ევბეას პირდაპირ.

ათენი-საბერძნეთის დღევანდელი დედაქალაქი, იონიელები

ბეოტია-ათენსა და კორინთოს ჩრდილოეთით, ფინიკიური წარმოშობის ტომი.

სალამინი-კუნძული ატიკის სამხრეთ დასავლეთ ნაწილში.

არგოსი-(ტირინთი, ჰერმონე, ასინე, ტროიდენი) ქალაქები არგოლიდასა და ლაკონიაში-დორიელები

აიგინა-კუნძული ეგეოსის ზღვაში (ათენსა და არგოსს შორის)

კორინთო, მიკენი-იონიური, მოგვიანებით დორიული

სპარტა-პელოპონესი, ჯერ კიდევ იონიელები.
 პილოსი-ჯერ კიდევ იონიური
 არკადია-მხარე ცენტრალურ პელოპონესში, იონიური.
 კეფალონია-კუნძული საბერძნეთის დასავლეთით, ასევე იონიური.
 კრეტა-კუნძული-დორიული
 როდოსი- კუნძული მცირე აზიის სამხრეთ- დასავლეთით.
 ეტოლია-თერმოპილეს კარიბჭის სამხრეთ- დასავლეთით, ფინიკიური ტომი
 მოკავშირე პელაზგები
 ალოსი-პელაზგია, შემდგომი თესალია.
 ტრექისი-ქალაქი მალის უბეში, თერმოპილესაგან დასავლეთით.
 ფთია-ფტიოტისი, აქილევსის სამშობლო.
 ფილიკე- (ფილისი) ადგილი ჩრდილო აღმოსავლეთ თრაკიაში.
 იოლკოსი, არგონავტელთა ლაშქრობის საწყისი პუნქტი, მდებარე ასევე პელაზგთა მიწა-
 წყალზე.
ტროადის მხარეს
 ტროა-ცნობილი წარმომადგენელი ჰექტორი.
 დარდანია-ასევე ცნობილი წარმომადგენელი ენეასი.
 ლარისაში დასახლებული პელაზგები-სავარაუდოდ აზიელები.
 ჰალიდონები-ალიბები მცირე აზიიდან.
 პაფლაგონები-სინოპას ნახევარკუნძულზე დასახლებული ტომები (ასევე თრაკიული,
 კიმერიელები)
 ცხადია ჰომეროსი გემების (შესაბამისად ტომებისა და თემების) მისეულ აღწერაში იმ
 რეალობას გულისხმობს, რაც მისი ეპოქისათვის (ტროას ომიდან 6-7 საუკუნის შემდეგ)
 ჩამოყალიბდა. (1) ტომების ამ განლაგების მიხედვით, ძნელი არ უნდა იყოს ელინური
 ტომების გავრცელების სურათის აღდგენა. მხედველობაში მისაღებია ის რეალობა, რომ
 მოსახლეობის რაოდენობა მთელ მსოფლიოსა და მათ შორის საბერძნეთში განუზომლად
 მცირე იყო, შესაბამისად ტერიტორიებიც მეჩხრად დასახლებული. ელინები,
 მიუხედავად გაბატონებული მოსაზრებისა, ინდოეთის ოკეანის სანაპიროს გაყოფებით
 ჩანან სამხრეთ ევროპისაკენ მიგრირებული. (ელინთა მიგრირების პროცესი
 დამატებითი კვლევის ობიექტს წარმოადგენს) ბერძნებმა დაიკავეს პელოპონესი,
 არგოლიდა, კეფალონია, (ნაწილობრივ) ხალკიდა. სავარაუდოდ ამ ტერიტორიებზე
 შედარებით მეჩხრად დასახლებული პელაზგების სრული ასიმილაცია ხდება იმავე
 ელინურ ტომში, რომელიც სტრიქონებს შორის იკითხება იმავე იაზონის კოლხური
 ლაშქრობისა თუ ტროას ომის შესახებ ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ლეგენდებში.
 საინტერესოა ჰომეროსისეული ფრაზა, რომლითაც ის აღმოსავლეთ პელაზგურ მიწებს
 აღწერს (იმათ, რაც მისი ეპოქისათვის ჯერ კიდევ შემორჩა არა ასიმილირებული
 ბერძნებთან, ელინებთან):
**"ახლა ვუმღეროთ პელაზგურ არგოსში მცხოვრებთ, ალოსს, ალოპეს, ტრექისსა და
 ფტიაში დასახლებულთ" (ილიადა,II- სიზმარი, ბეოტია ანუ ხომალდთა სია. თბილისი
 1978 წ)**

ალოსი, ტრექისი და ფტია- დღესაც ადვილად საპოვნელი რეგიონებია რუქაზე. როგორც
 ფრაზის კონტექსტიდან ჩანს, ასეთივე ცალკე მდგომი, დამოუკიდებელი რეგიონია

პელაზგური არგოსი. ჰომეროსის მთელ ნაწარმოებს წითელ ხაზად გასდევს, რომ არგოსი დანაელთა და იმავე არგიველთა სამშობლო და მათი კუთვნილი (უკვე კუთვნილი!) ტერიტორიაა. ცხადია ელინური და პელასგური არგოსი ორი სხვადასხვა რეგიონი და ტერიტორიაა. პელასგური არგოსის შესახებ მეტ მონაცემებს პოეტი არ ახმოვანებს. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ჰომეროსის აზრით, პელაზგური არგოსის ხსენებით მან სრულყოფილად მიანიშნა მისი ადგილმდებარეობაც. ასეთ შემთხვევაში, პელაზგური არგოსის მიმართებულ ერთადერთ ატრიბუტად მისი ფორმა გვევლინება, რომელიც იმ მეორე, ელინური არგოსის იდენტური უნდა იყოს. ასეთი ნახევარკუნძული ნამდვილად არსებობს და ეს ხალკიდიკა უნდა იყოს, ათონის ყურესთან, რომელიც იოლკოსთან (ასევე პელაზგური ტერიტორია) უერთდება ფტიას(2), ასევე პელაზგურ ტერიტორიას თერმოპილესთან, რომელიც ფაქტიურად არგოსის (ელინურის) შემცირებულ კონტურებს იმეორებს. კვლევის თვალსაზრისით საინტერესოა აქილევსის ერთი ფრაზა, რომელსაც ჰომეროსი ათქმევინებს:

"პელაზგთა და დოდონათა ღმერთო " (იქვე, გვ 147)

აქილევსის მონლოგიდან ჩანს, რომ უძველესი პანთეონი ღმერთებისა-პელაზგთა კულტურის განუყოფელი ნაწილია. რაც შეეხება ფრაზის მეორე ნაწილს, დოდონას არა ერთხელ ახსენებს ისტორიკოსი ჰეროდოტე, და ის ყოველთვის ადგილის აღმნიშვნელი ეპითეტია და არა ტომისა, ან თუნდაც თემისა (სავარაუდოა რომ ქართულ თარგმანში ტექსტის არასწორ ინტერპრეტაციასთან გვაქვს საქმე) პელაზგთა ტომის სამართალმემკვიდრეთა ძიებისას, ყურადღებას იქცევს ტერმინი აგილია და მისი სხვადასხვა ინტერპრეტაციები, როგორცაა ეგიალე, არგილი, არგილიელები, აგილიელები:

"კრომნას ირგვლივ, ეგიალს და ერიფენის კლდეებს ასახელებენ" (ილიადა 2-855)

თითქოს დადიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს, თუ რას გულისხმობს ჰომეროსი ტერმინ ეგიალის სახით: გელების ტომის აღმნიშვნელი სიტყვა გელე-ბერძნულად ჭაობს შეესაბამება, ხოლო ეგიალე-სანაპირო ზოლს. ჰომეროსი ერთი შეხედვით ეგიალს სანაპირო ზოლთან აიგივებს და ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით, ამავე ადგილის აღწერის შესახებ სულ სხვა აზრს შეიცავს სტრაბონის ცნობა და ამაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ. ჰომეროსი, რომელიც ხელმძღვანელობს მისი დროისათვის არსებული რეალობით, თავისი ნაწერებით არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ განისაზღვროს პელაზგთა ეთნიკური მიკუთვნებულობა, თუმცა უდავად მრავალ საინტერესო ცნობებს გადმოგვცემს მათზე (და არა მხოლოდ მათზე)

(პელაზგთა ტომის ვინაობის გარკვევის მეტ-ნაკლებად ზუსტ საშუალებას სულ ორი ისტორიკოსის ცნობების შეპირისპირება გვაძლევს: დიოდორე სიცილიელისა და ჰეროდოტესი. ამდენად ეს ავტორები თემის ბოლოს იქნება განხილული)

გაკვრით შეეხო პელაზგთა თემას აპოლონ როდოსელიც:

"მალე ნისლებში თვალს მიეფარა პელასგთა მიწა ყანები უხვი"

(აპოლონ როდოსელი; არგონავტიკა; წიგნი I-580 თბილისი 1975 წ)

სახელთა საძიებელში, ტექსტის განმარტებაში ნაჩვენებია, რომ პელასგთა თემი-ეს თესალიელთა თემია, რაც მთლად კორექტული არ უნდა იყოს. ჰეროდოტეს მიხედვით, ყოფილ პელასგიაში უკვე თესალიური ტომები ცხოვრობს. ამის შესახებ სადღაც უკვე

დავწერეთ, რომ თესალიელები-ეს იაზონის კუთვნილი ტომისა და დასავლეთ პელაზგური შტოს გაერთიანებული ტომია, რომლებიც თესალიელიად მხოლოდ იაზონის შვილის გამეფების შემდეგ იხსენება. ტომი მუდმივად განიცდის ელინიზაციას და ეს პროცესი ჰეროდოტეს ეპოქისათვის უკვე დასრულებული ჩანს და ტომი უკვე ბერძნულენოვანია (3)

არგონავტების თემას, შესაბამისად პელაზგებს გვერდს ვერ უვლის სტრაბონიც:

"დემეტრი ამბობს, რომ აქილევსმა დაარბია ლესბოსი და სხვა ადგილები, მაგრამ დაინდო ლემნოსი და მეზობელი კუნძულები იასონთან და მის შვილთან, ევნემთან ნათესაობის გამო, რომელიც მაშინ კუნძულ ლემნოსს ფლობდა. როგორ შეიძლება, რომ პოეტმა (ჰომეროსმა) რომელმაც იცოდა რომ აქილევსი და იასონი იყვნენ ნათესავები, თანამემამულენი თუ მეზობლები თუ რაღაც მეგობრები (და ეს ნათესაობა აიხსნება არა სხვა რაღაცით, თუ არა იმით, რომ ორივე თესალიელები იყო-ერთი იოლკოსიდან, ხოლო მეორე აქაიური ფტიოტიდიდან" (4)

(სტრაბონი; წიგნი I; 2-38)

სახელგანთქმული ისტორიკოსი აქ უზნად ცდება: თუ მისი ეპოქისათვის, (თვით ჰეროდოტეს ეპოქისათვისაც) ფტიოტიდა და იოლკოსი-ეს თესალიაა, აქილევსის და იაზონის ეპოქაში-ეს პელაზგიაა (თესალიას ეს სახელი დაერქვა იაზონის და მედეას შვილის, თესალის სახელის მიხედვით), პელაზგიურია აქვე მდებარე ნახევარკუნძულიც, რომელსაც ჰომეროსი კარტოგრაფიული მსგავსების გამო პელაზგიურ არგოსს უწოდებს და რომლის ფტიოტიდასთან შეერთების ადგილას ქალაქი იოლკოსი დევს, პაგასეს ყურესთან და რომელსაც აპოლონ როდოსელი ერთმნიშვნელოვნად მინიურად აცხადებს. იაზონისა და აქილევსის ნათესაობა უბრალოდ გამორიცხულია: ერთი მინიაა, მეორე პელაზგი, თუმცა ეს ხელს არ უშლით, რომ ორივეს ერთი და იმავე აღმზრდელი (რასაკვირველია სხვადასხვა დროს) ჰყავდეთ, კენტავრი ქირონი. იაზონი და აქილევსი მხოლოდ მეზობლები ჩანან....

"რომაელები ახსენებენ ტირენელებს ეტრუსკებად და ტუსკებად....უნდა ითქვას ქალაქ კერეს (ეტრუსკულიქალაქი) მცხოვრებთა გმირობაზე;კერელებმა დაამარცხეს გალატები, რომელთაც რომი აიღეს. ისინი თავს დაესხნენ უკან გამობრუნებულ გალატებს საბინთა ქვეყანაში, წაართვეს მათ მთელი ნადავლი, ასევე ის, რაც რომაელებმა თავისი ნებით მისცეს გალატებს, გარდა ამისა, მათ შეიკედლეს ყველა ლტოლვილი, მათ შორის რომაელები. დაიხსნეს მუდმივი ცეცხლი ვესტის ქურუმ ქალთან ერთად.....ბერძნებთან ამ ქალაქმა სახელი გაითქვა ვაჟკაცობით და სამართლიანობით. სინამდვილეში, ისინი არა მარტო თავს იკავებდნენ მეკობრეობისაგან, თუმცა ქალაქი საკმაოდ მძლავრი იყო. სწირავენ დელფოს სამისნოს ეგრეთ წოდებულ აგილიელების განძს, თანამედროვე კერეიას ადრე აგილია (5) ერქვა და როგორც ამბობენ დაფუძნებული იყო პელაზგების მიერ (6), ჩამოსულები თესალიიდან.....რაც შეეხება პელაზგებს, თითქმის ყველა თანახმაა, რომ რომელიღაც უძველესი ტომი ამ სახელით გავრცელებული იყო მთელ საბერძნეთში, განსაკუთრებით ეოლიელებსა და თესალიელებს შორის. ეფორი ფიქრობს (მისი სიტყვებით) რომ ისინი იყვნენ პირველად არკადიელები, აირჩიეს მეომრის ცხოვრება, და გადააქციეს ბევრი ასეთივე ცხოვრების მიმდევრებად, ყველას გადასცეს თავისი სახელი, ძალიან გაითქვეს სახელი ბერძენტა და სხვა ხალხებს შორის, რომელთანაც

მხოლოდ მათ არ უხდებოდათ ურთიერთობა. დანამდვილად, ისინი იყვნენ კრეტაზე დასახლებულებიც, როგორც ჰომეროსი ამბობს: სხვადასხვა ისმის აქ ენა: იქ პოულობ აქაელებს, მეომარი კრეტელების პირველ ტომს; კიდონები იქ ცხოვრობენ, დორიელები ხუჭუჭთმიანები, პელასგთა ტომი...

და თესალიას (პენეის შესართავსა და თერმოპილს შუა მთიან ქვეყნამდე პინდამდე) ეწოდება პელასგური არგოსი, იმიტომ როდესაც პელასგები ფლობდნენ ამ ქვეყანას, ასევე დოდონას ზევსს თვითონ პოეტი არქმევს პელასგურს: ზევსი პელაზგური, მზრძანებელი, დოდონელი. ბევრი უწოდებს ეპირულ ტომს პელაზგურს, ფიქრობს რომ პელაზგებმა გაავრცელეს თავიანთი ძალაუფლება ამ საზღვრამდე. ისედაც მრავალ გმირს არქმევდნენ პელასგის სახელს, გვიანდელმა ხალხმა ამ გმირების სახით მრავალ ხალხებს დაანათლეს სახელი. ასე მაგალითად, მათ დაარქვეს ლესბოსს პელაზგური, და ჰომეროსი კილიკიელთა მეზობლებს ტროადაში პელაზგებს უწოდებს:

ჰიპოფრეი მეთაურობდა შუბით მეზრძოლ პელაზგებს,
ისინი, რომლებიც ბორცვებიან ლარისაში,
ღრუბლიან მინდვრებზე ბინადრობენ.

გარდა ამისა, ესქილეს «მახვეწარები» თუ «დანაიდები» გამოყავს მათი წარმომავლობა არგოსიდან, რომელიც მიკენის ახლოსაა. ეფორის ცნობით, პელოპონესი იწოდებოდა პელასგისად.(7) ევრიპიდე «არხელაეში» ასევე ამბობს:

ორმოცდათი გოგოს მამა დანაე,
მისული არგოსში, დაარსა ინახეში ქალაქი,
და ყველა პელაზგთა სახელს ვინც ატარებდა,
დანაელთა სახელის ტარება უზრძანა ელადაში.

შემდეგ ანტიკლდი იყვებოდა, რომ პელასგებმა პირველებმა დაასახლეს ტერიტორიები ლემნოსის და იმბროსის ახლოს და სინამდვილეში მათი ნაწილი, ტირენეს მეთაურობით, ატისის შვილისა, გადავიდა იტალიაში(8). და შემდგენელი «ატფიდის ისტორიისა» გვამცნობენ აგრეთვე პელაზგების ყოფნას ათენში. (სტრაბონი; წიგნი V; თავი 2;3-4)

უნდაგავითვალისწინოთ, რომ პელაზგთა ტომის ეთნიკური მიკუთვნებულობის შესახებ მრავალრიცხოვანი ცნობა მხოლოდ სტრაბონთან და ჰეროდოტესთან იძებნება, ამდენად მათი ყოველი კომენტარი ამ ტომის შესახებ, უკიდურესად საყურადღებოა და ყურადღებით შესასწავლი.

1) ის, რომ პელაზგყოფილი ეტრუსკები დელფოს სამისნოს სწირავენ აგილიელთა განძს (რომლის მიღება მხოლოდ წინაპარი აგილიელებისაგან შეეძლოთ) პირდაპირ მიანიშნებს ამ ხალხების, ადგილობრივი პელაზგების და შემდეგ ჩამოსახლებული აგილიელთა შერწყმას, რა პროცესის შედეგია ეტრუსკთა ამ კერძო ტომის წარმოშობა.

2) სტრაბონის სიტყვებით, კერძო ქალაქი - პოლისი ელინიზირებულია და ის ბერძნულ ენაზე საუბრობს, განსხვავებით ლიდიელი ეტრუსკებისა, რომელთაც საკუთარი მეტყველება გააჩნიათ.

3) სტრაბონისვე სიტყვებით, პელაზგური ტომის ყველაზე მეტ გავრცელებას ეოლიელებს და თესალიელებს შორის აქვს ადგილი. თესალიელები, ეს ადგილობრივი (ადგილობრივი- ეოლიური და ჩამოსახლებული მინიური) და იონიური (ეპირული- კოლხური) ტომების ურთიერთშერწყმული შედეგად ჩამოყალიბებული ტომია.

- 4)ის, რომ პელაზგებმა დაასახლეს ტერიტორიები კუნძულ ლემნოსის ახლო-მახლო და მათი ნაწილი ატისის შვილის , ტირენეს მეთაურობით გადავიდა იტალიაში, ეტრუსკთა პელაზგურობას უსვამს ხაზს.(თუმცა როგორც ირკვევა, ეტრუსკთა პელაზგურობა სრულიადაც არ უშლის ხელს მათსავე ლიდურობასაც).....
- 5) სტრაბონი ერთპიროვნულას აცხადებს ეპირულ ტომს პელაზგურად, რაც იძლევა საშუალებას ამავე ტომის იდენტიფიცირებისა სხვა, საზოგადოებისათვის უფრო ცნობადი დასახელების ტომით (იხ. ქვემოთ)
- 6)ის, რომ საბერძნეთი ელინური ტომების შემოსვლამდე თითქმის მთლიანად პელაზგური ტომებით იყო დასახლებული, თვით სტრაბონის სიტყვებიდანაც საეჭვო აღარ უნდა იყოს (ასეთივე აზრისაა ჰეროდოტეც)
- 7)სტრაბონის (ეფორის) სიტყვებით, ეს ის ტომია, რომელმაც აირჩია მეომრის ცხოვრება და ეს ხელოვნება სხვასაც კი შეასწავლა!
- 8)სტრაბონის სიტყვებით, თვით კუნძულ კრეტას პირველმცხოვრებლებიც პელაზგები იყვნენ.
- 9) სტრაბონისვე მოწოდებული ცნობებით, თვით პელოპონესი იწოდებოდა პელასგისად. სტრაბონის სიტყვები სრულიად რეალურ დატვირთვას იძენს, ვინაიდან როგორც ანტიკური მწერლების ცნობებითვე ირკვევა, არკადიელი პელაზგები, კორინთელები (კოლხები) და თვით არგოსიც (ელინური!), ელინთა ჩამოსახლებამდე პელაზგები ყოფილან.
- 10)სტრაბონის სიტყვებით, თვით ევრიპიდეც დარწმუნებული იყო, რომ არგოსიც (ელინური!) თავდაპირველად პელაზგებით ყოფილა დასახლებული.
- 11)ის რომ პელაზგური მოსახლეობა ვრცელდება თვით ეპირშიც (რასაკვირველია მის ორგანულ ნაწილშიც, ილირიასა და ენეტიკაშიც) რომელიც ჩვენი კვლევების თანახმად კოლხთა პირველსამშობლოა,ქართველური (პელაზგური) ტომის დასავლეთი შტოსი, კვლევას ხელშესახებ და რეალურ მიმართულებას აძლევს!
- 12)....და ყველაზე სენსაციური, იგივე სტრაბონის ბოლო აბზაციდან გამომდინარე, **ეს დანაემ, ორმოცდაათი ქალიშვილი მამამ, პელაზგ სიძეებს დირექტიულად უბრძანა, ელაპარაკათ მხოლოდ ელინთა ენაზე....** როგორც იტყვიან, კომენტარები ზედმეტი...

"თესალია დაყოფილია 4 ნაწილად. ერთ ნაწილს ეწოდება ფტიოტიდა, მეორე-გასტიოტიდა, მესამე—თესალიოტიდა და მეოთხე პელასგიოტიდა.

(სტრაბონი; წიგნი IX; თავი 5-3)

თვით სტრაბონის ეპოქაშიც კი, როდესაც პელაზგების ელადაში დაჩენილი ნაწილი დიდი ხანია ასიმილირებული ჩანს ბერძნებში, ქვეყნიერების ნაწილს მაინც შემორჩენილი უჩანს მათი სახელი.

"შედარებით მეტი მნიშვნელობა ჰქონდა სკიროსს, ლიკომედსა და აქილევსს შორის ოჯახური ნათესაობის გამო, ასევე ამ კუნძულზე აქილევსის შვილის, ნეოპტოლომეს დაბადებისა და აღზრდის გამო" (იქვე; წიგნი IX; თავი 5-16)

ციტატით იკვეთება კუნძულ სკიროსის, როგორც პელაზგთა (პელაზგი აქილევსის სისხლისმიერი ნათესაობა) მიკუთვნებულობის საკითხი, რომელიც როგორც ელადის უმრავლესი ნაწილი, ასევე პელაზგური ყოფილა,

"თეოპომპის სიტყვებით ეპირული ტომი 14-ია. ყველაზე ცნობილები მათგან ხაონები

და მოლოსებია....უკანასკნელებმა მიაღწიეს უფრო დიდ აღიარებას , თავიანთი მეფეების მაღალი ჩამომავლობის გამო (ისინი მიეკუთვნებოდნენ ეაკიდთა საგვარეულოს, რომელსაც ჩამომავლობა ზევსიდან მოჰყავდა) ასევე იმიტომ , რომ მათ ქვეყანაში მდებარეობდა დოდონას სამისნო, უძველესი და ცნობილი" (სტრაბონი; წიგნი მე-7-ე; 7-5)

სტრაბონი ერთმნიშვნელოვნადა ცხადებს, რომ ეპირში, დოდონაში მდებარეობდა პელაზგთა უძველესი სამისნო:

"წარსულ დროში, როგორც მე ვთქვი, მთელი ეპირი და ილირია იყო მჭიდროდ დასახლებული, თუმცა ესქვეყანა უსწორმასწოროა და დასერილია მთათა სისტემით. ახლა დიდი ნაწილი დაცარიელებულია და დასახლებული ოლქები წარმოდგენილია მხოლოდ სოფლებით და ნანგრევებით. გაჩუმდა თვით დოდონას სამისნოც, როგორც სხვა სამისნოები" (სტრაბონი;იქვე; წიგნიVII-9)

აღსანიშნავია, რომ სტრაბონი ერთად ახსენებს და არ განაცალკევებს ეპირს (კოლხეთყოფილს) და ილირიას (ზან-ზიხეთს) მათ ერთ ორგანიზმად თვლის(9) რომელიც ისტორიის ადრეულ ეტაპებზე, ერთი და იმავე, დასავლურ-პელაზგური ტომებით იყო დასახლებული. გაცილებით გვიან, ვიდრე ჰეროდოტე, მაგრამ უფრო ადრე, ვიდრე სტრაბონი, წერდა რომელი პოლიტიკოსი და პუბლიცისტი ციცერონი (2-1 საუკუნე ჩ. წ. აღრიცხვამდე) ეპირისა და დოდონას სამისნოს შესახებ:

"დავითვალთქვი თუ იმისა მონაკვეთი ტერენციისა. რა შემძლია გითხრა? თუ არ ჩავთვლით დოდონას მუხის არ არსებობას აქ, არაფერი გვიშლის ვიფიქროთ, რომ ჩვენ ვლობთ თავად ეპირს" (ციცერონი; წერილი 31-5)

ცხადია, ჰეროდოტეს, ციცერონის, სტრაბონის და პლინიუს უფროსის ცნობები ეჭვგარეშე მიუთითებს დოდონას სამისნოს ეპირში მდებარეობას. ციცერონის სიტყვებით, თვით მისი ეპოქისათვისაც კი, დოდონას მუხა და შესაბამისად სამისნოც უკვე აღარ არსებობდა.

რაც შეეხება ციცერონის ილუზორულ ფიქრებს რომის მიერ ეპირის ფლობის შესახებ, თითქმის ორი საუკუნე დასჭირდა რომს ამ უკანასკნელის სრულ დამორჩილებისათვის.

"ეს სამისნო, ეგორის სიტყვებით, პელაზგების მიერ იყო დაარსებული და პელაზგები იყვნენ უძველესი იმ ტომთაგან, რომელნიც მბრძანებლობდნენ საბერძნეთში. ჰომეროსი ამბობს მათზე ასე:

ზევსი პელასგური, დოდონური, შორს მცხოვრები მბრძანებელი.....და საერთოდ, დავუძახოთ თუ არ ამათ გელები, პინდარეს მიხედვით, თუ სელები, როგორც ფიქრობენ უნდაიკითხებოდეს ჰომეროსთან, ამაზე შეიძლება გარკვეული პასუხის გაცემა.... (სტრაბონი; წიგნი VII-9)

კიდევ ერთხელ სტრაბონის კალმით გაცხადებულ უძველეს ჭეშმარიტებას, რომ პელაზგები საბერძნეთის პირველმაცხოვრებელი (და ერთადერთი) ტომია. რაც შეეხება ეპირის ტომის პინდარესეულ (აგრეთვე ჰომეროსისეულ) დასახელებას, გელები, ამ სატომო სახელის საეჭვოდ მიჩნევაც კი არასწორია და არაკორექტული. თავად სტრაბონი აფიქსირებს აღმოსავლეთ საქართველოში, ალბანეთსა და მის მეზობლად, ლეგთა და გელთა ტომს. ლეგთა ტომი ალექსანდრე მაკედონელის მიერ აქ დატოვებული ილირიელი (და ეპირელი) მოლაშქრენი ჩანან, რამდენიმე ათასიანი სამხედრო

კონტინგენტი. გელები- პარტიის ქართველურ სახელმწიფოში შემავალი სანარიული (ხალდეური) ტომი. ამტომაც ამ სახელის- გელის (აღმოსავლეთ-ქართულის მგელი, დასავლეთ -ქართულის გერი, ხოლო სვანურის გელი) პირდაპირი თარგმანი სპარსულ ენაზე დაედო საფუძვლად აღმოსავლეთ საქართველოსათვის გორჯისტანის, გურჯისტანის, სამგლეთის დანათვლას!

"ძველ დროს დოდონა ფესპროტების ძალაუფლების ქვეშ იყო, როგორც მთა ტომარი, რომლის ძირში დევს სამისნო, ტრაგიკოსები და პინდარე უწოდებენ დოდონას «ფესპროტულს». შემდგომში ის გადავიდა მოლოსების ხელისუფლების ქვეშ"(იქვე;VII-11)

სტრაბონის ეპოქაში, როგორც თვითონვე აღნიშნავს, დოდონას სამისნო (როგორც სხვა დანარჩენი სამისნოები) "გაჩუმდა". ცხადია, სამისნოს ფესპროტებიდან მოლოსებზე გადასვლა, სტრაბონზე და თვით ციცერონზე უფრო ადრეულ პერიოდს შეეხება, რომელთა ეპოქაში დოდონას სამისნო მათივე სიტყვებით, უკვე გაჩუმებული ჩანს....
...მაგრამ ფლობდნენ თუ არა ფესპროტები (რომელთა კოლხური, შესაბამისად ქართველურ ტომებად დამტკიცება გართულებულია) დოდონას სამისნოს დაარსებიდანვე?

"კინეია მზობს, რომ თესალიაში არის ქალაქი , რომ მუხა და ზევსის სამისნო გადატანილია აქედან ეპირში.წარსულ დროში სამისნო მდებარეობდა სკოუტექსის ახლოს, პელაგოტიდის ქალაქისა. მას შემდეგ, რაც ვილაცამ დაწვა ხე, სამისნო აპოლონის მისანის გამკარგულებით, გადატანილ იქნა დოდონაში" (სტრაბონი; წიგნი-VII; ფრაგმენტები 1-1ა)

უფრო პირდაპირი მტკიცების პოვნა უბრაოდ შეუძლებელია, დოდონას სამისნო გადატანილ იქნა პელაზგიის ერთი ნაწილიდან, ყოფილი ეოლიელებიდან (ხალდეებიდან) მეორეში, ასევე პელაზგებთან, იონიურ (კოლხურ) ტომში, პელაზგიოტიდიდან-ეპირში (პელაზგიეში)

სავარაუდოა, რომ სამისნოს გადატანის სტრაბონისეული ვერსია ზედაპირულია, არასწორი და მუხის გადაწვასთან სავარაუდოდ კავშირი არც უნდა ჰქონდეს. სავარაუდოა, რომ დასავლეთის პელაზგების კომპაქტური დასახლება კოლხების (და ზან-ზიხების) სახით, შედარებით მეტ ხანს დარჩა ელადაში (უკვე ელადაში) ვიდრე აღმოსავლეთის პელაზგებისა, ეოლიელებისა და იბერებისა, რომლების დიდი ნაწილი მიგრირებული ჩანს აზიის კონტინენტზე. თვით აიოლიდის ქვეყანა, ეოლიელების საბინდარო, ძირითადად თესალიელებმა დაიკავეს, უკვე ნაწილობრივ ელინიზირებულმა ტომებმა . საყურადღებოს, რომ ფოკიდას (დელოფოს) სამისნო ეოლიურია (ხალდეურია) ასევე ფუნქციონირებს და ზუსტად ის წარმოადგენს აპოლონის სამისნოს....

ვერც კოლხებმა აუარეს ელინიზაციის პროცესა გვერდი, ხოლო მოგვიანებით მათივე ბედი გაიზიარეს ილირიელებმა, ზანებმა და ზიხებმა. (ასევე ისტრების კოლხურმა ტომმაც, ილირიელთა გაგრძელებაზე ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე) რაც შეეხება ილირიის და ისტრების გაგრძელებას, ასევე პელაზგურ ენეტიკას (ჭანებს-ხალდეებს) მათ შეძლეს თავიანთი საცხოვრისი ტერიტორიების შენარჩუნება, რამეთუ მე-4-ესაუკუნიდან ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, უკვე რომის მფარველობის (შესაბამისად მოქალაქეობის) ქვეშ იმყოფებოდნენ, თუმცა მთლიანად დაკარგეს ერის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი, ენა...

.....და ერთი საჩოთირო საკითხი, რომელსაც მონდომებით უვლის გვერდს ბერძნული პოეზია: თუ გავიხსენებთ ოქროს საწმისის მოტაცების (მოპარვის) სურათს, პელაზგმა და ელინმა გმირებმა დოდონას ახალი სამისნო გაძარცვეს:

აქ მწვანე ველზე მოდრიკა მუხლი პირველად ვერძმა , როცა კოლხეთში ჩამოიყვანა ქებული ფრიქსე, მინეოს ათამანტის ძე.

იქ ჩანდა ფუძე გაჭვარტლული და ჩამოქცეული საკურთხეველისა, რაც აღუმართა ოდესღაც ფრიქსემ ლტოლვილთა მფარველ ფიქსიოს ზევსსა, როდესაც ოქროს ის საოცრება მსხვერპლად შესწირა უზენაესსა-მას შემდეგ , რაც მას კეთილი ზრახვით შეხვდა ჰერმესი, და ესუბრძანა.

ახლა მედეა და იაზონი აქ გამოგზავნეს, არგოსის რჩევით წმინდა ჭალაკის ბილიკს დაადგინენ დაფეხაკრეფით წავიდნენ წინა, რათა ეპოვათ უზარმაზარი ბებერი მუხა, რომლს თავზეც ოქროს საწმისი ეკიდა მალლა, შესახედავად ღრუბელს რომ ჰგავდა "
(იქვე; წიგნი IV ; 116-125)

უკიდურესად საყურადღებოა, რომ აქ აპოლონ როდოსელი ფრიქსეს ტომობრივი მიკუთვნებულობის შესახებ ცნობას იძლევა, ის მას მინეოსს უწოდებს, რაც ზუსტად შეესაბამება ამავე ადგილზე ჰომეროსის მიერ დაფიქსირებულ მინიათა ტომს!

საინტერესოა, რომ სტრაბონი პელაზგთა მრავალრიცხოვან ჩამონათვალში (იხ. წინა ციტატა) რეალურად პელაზგთა მხოლოდ ერთ ტომს, ეოლიელებს აღნიშნავს. მის მიერ პელაზგთა ჩამონათვალში მოხსენიებული: არკადიელები, თესალიელები, ეპირელები, ლესბოსელები, ლემნოსელები, იმბროსელები -რეალურად პელაზგთა საცხოვრის ადგილს, რეგიონს ასახავს და არა მათ ტომობრივ მიკუთვნებულობას.

რაც შეეხება მის მიერ ამავე ციტატაში ნახსენებ აგილიელებს, აქ დახმარება უკვე სხვა ავტორებმა უნდა გაგვიწიოს:

„ამის შემდეგ ჰეკატა გათხოვდა აიეტზე და გაუჩინა მას ორი გოგო-კირკე და მედეა, ასევე ვაჟი ეგიალეა“

(დიოდორე სიცილიელი; წიგნი IV-45)

მკითხველს მოეხსენება, რომ ჰეკატა აიეტის მეუღლე არ ყოფილა და არც კირკეა მისი ქალიშვილი, აქ საინტერესოა აფსირტეს ეგიალედ მონათვლის ფაქტია.

„დაპყრობილი მიწების ნაწილს ის უერთებდა თავისი სიმამრის სამეფოს, რომ გაექარებინა მისთვის წინა ლაშქრობით მიყენებული წყენა, რომლის დროსაც იაზონმა მოიტაცა აიეტის ქალიშვილი მედეა, და მოკლა მისი ვაჟი ეგიალეა“

(პომპეი ტროგი, ფილიპეს ისტორია)

ანალოგიურად, აქაც ჩვენი კვლევის საგანს არ წარმოადგენს იაზონის (ვითომცდა) სხვა ლაშქრობები, რომლის დროსაც ის აფართებს კოლხთა სამეფოს , თუმცა აფსირტეს ეგიალეთი ჩანაცვლება აქაც სახეზეა.

აფსირტეს ეგიალედ გადაქცევის ფაქტს გამოეხმაურა ციცერონიც:

„ხოლო რა ვთქვა მის ძმა აფსირტეზე (პაკუვიისთან ის ატარებს სხვა სახელს-ეგიალეს, მაგრამ ის ძველი სახელი უფრო გამოიყენება ძველ წიგნებში)“

(ციცერონი, ღმერთების ბუნებაზე; წიგნი IV-46)

ის რომ „ახალი“ მწერლების მიხედვით აფსირტეს სახელი უკვე ეგიალეა, და რომელიც ციცერონის სიტყვებით პაკუვიიდან (III-საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) ღებულობს

სათავეს , ცხადად მიანიშნებს: ეგიალე შედარებით ახალი, პელაზგების შემდგომი ტერმინია ანტიკურ ლიტერატურაში. ყველა ნიშნით, ეს დორიული ტომის ის წარმომადგენელი უნდა იყოს, რომლებიც შემდგომში ქართვების (ქუშების) სახელით ფიგურირებენ კავკასიაში თუ მის ფარგლებს გარეთ.

პელაზგების თემაში გარკვეული სინათლე შეაქვს თუკიდიდეს, მონაწილეს და ავტორს „პელოპონესის ომების ისტორიისა“:

„დასახლებულია ის ორენოვანი ბარბაროსული ტომებით. მათი მცირე ნაწილი ხალკიდელებია (ელინები) ძირითადად ესენი პელაზგებია ტირსენთა ჩამომავალი, რომლებიც ოდესღაც ცხოვრობდნენ ლემოსსა და ათენში:

(თუკიდიდე, ისტორია პელოპონესის ომებისა; წიგნი 4 -109)

ეს ის გამონაკლისი შემთხვევაა , როდესაც ტირსენები და პელაზგები მოხსენიებულია წინაპართა და შთამომავალთა რანგში და თავისთავად უნიკალურ ლიტერატურულ-ისტორიულ დოკუმენტს წარმოადგენს. უყოყმანოდ შეიძლება ითქვას, რომ ეს ორი ტომი, ეთნოსი უმჭიდროესად არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული.(სტრაბონთან პირიქით, ეტრუსკებია პელაზგთა ჩამომავალი)

ამასთან, თუკიდიდეს მიერ ნახსენები ტერმინი-ტირსენი, ცალსახად მიუთითებს მათი რაღაც პერიოდი იტალიაში ცხოვრების აუცილებლობას.(ტირსენყოფილი პელაზგების ამ ცალკეული ჯგუფის კვლევა სცილდება წიგნის ფორმატს)

„ქალაქში იმყოფებოდნენ აგრეთვე ჩამოსახლებულნი არგილიდან(ანდროსის კოლონია) და სხვა ვილაგები, შეთქმულთა მომხრენი (ერთნი შეაგულიანა პერდიკამ, სხვა ხალკიდელებმა) განსაკუთრებით დაეხმარნენ გამცემებს არგილიელები. არგილიელები ცხოვრობდნენ რა ამფიპოლის სიახლოვეს, ათენელებში ისინი დიდი ხანია ეჭვს იწვევდნენ თავიანთი პრეტენზიებით ამ ქალაქზე. არგილიელებმა უკვე დიდი ხანია დაიწყეს მოლაპარაკება თავიანთ თანამემამულეებთან ამფიპოლში ქალაქის ჩაბარებაზე. ახლა როდესაც ბრასიდის (ლაკედემონელთა წინამძღოლი) მოსვლით დადგა შესაფერისი მომენტი, ისინი აჯანყდნენ ათენელების წინააღმდეგ და შემოუშვეს ქალაქში ბრასიდი. შენიშვნა: ქალაქი არგილი მდებარეობდა მდინარე სტრიმონზე, ამფიპოლსა და სტაგირს შორის. ის იხდიდა დაახლოებით 1000 დრახმის ტოლ გადასახადს)

(იქვე; წიგნი 4-109)

თუკიდიდე აქ ქალაქ არგილს აღნიშნავა, თუმცა ქალაქის დასახლება მისივე მოქალაქეების, აგილიელების სახელიდან მოდის.

აქაც, თუკიდიდეს წინა პლანზე აქვს გამოტანილი არგილთა თემა, რომლებიც ქალაქ ამფიპოლში მომხდარი დრამის აქტიური მონაწილენი ჩანან: ისინი პელაზგებზე უფრო აქტიურად მოქმედი პირნი ჩანან თუკიდიდესთან და ეს სრულიად კანონზომიერი მოვლენაა: პელაზგთა ტომი-ეს ფაქტიურად წარსულია თუკიდიდეს ეპოქისათვის, მაშინ როდესაც არგილები-დორიული ტომი-ეს აწმყოა!

ქალაქ - პოლისი, ამფიპოლი გადასახადს არ იხდის, თუმცა მთელი რეგიონის გადასახადების ადმინისტრირება ამფიპოლიდან ხდება.

რაც შეეხება საკუთრივ ქალაქ არგილს, როგორც წინა შენიშვნიდან ჩანს, ათენელთა კავშირში ის 1000 დრახმას იხდის. ამასთან, არგილი ცდილობს ათენელთა დიქტატისაგან განთავისუფლებას, რაც ამ კავშირში არგილის წევრობის არა ნებაყოფილებითი ხასიათის აშკარა ნიშანია. ცხადია, რომ ტომი არაა იონიური, რაც

მათი ათენელებისადმი ანტიპათიას და ქალაქ ამფიპოლისადმი პრეტენზიას განაპირობებს, სავარაუდოდ ანდროსელები-ეს დორიული ტომია. თუკი დიდეს კომენტატორის განმარტებით, ედონელები-ეს იგივე გრესტონელებია, რაც არ შეესაბამება რეალობას. გრესტონია, იმავე ჰეროდოტეს სიტყვებით ყოფილი პელაზგიაა, უძველესი ავტობიონი მოსახლეობით, მაშინ როდესაც ედონელები-ეს ყველა შემთხვევაში შედარებით გვიან მოსული ტომი ჩანს.

უფრო სიტყვამრავალია პელაზგებისა და მათი საცხოვრისი ადგილების აღწერისას ჰეროდოტე. ის ფაქტიურად პელაზგებს ყველგან წარსულ დროში ახსენებს და ხაზს უსვამს მათ ასიმილაციას ბერძენებთან:

"თუ რომელ ენაზე ლაპარაკობდნენ პელაზგები, ამის თქმა არ შემძლია დანამდვილებით, ხოლო თუ შესაძლებელია იმ პელაზგების მიხედვით, რომლებიც ახლაც არიან და ცხოვრობენ ტირსენტა ზემოთ (10) ქალაქ კრესტონში (11) და რომლებიც ემეზობლებიან ახლა დორიელებად წოდებულებს (მათ ეკუთვნით ის მიწა, რომელიც ახლა თესალიოტიდად იწოდება) (12) ან თუ შეიძლება იმ პელაზგების მიხედვით, რომლებიც ჰელესპონტში ცხოვრობენ, პლატიესა და სიკელიეში და რომლებიც ათენთან მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული, და ასევე პელაზგური პუნქტების მიხედვით, რომლებმაც სახელი გამოიცვალეს, თუ ამის მიხედვით შეიძლება მიხვედრა, მაშინ პელაზგები ლაპარაკობდნენ ბარბაროსულ ენაზე. პელაზგური მოდგმის ატიკურმა ტომმა, ელინური რომ გახდა, თავისი ძველი ენაც დაივიწყა. მე ვფიქრობ, ელინური ტომი, თავისი შექმნის დღიდან სულ მუდამ ერთსა და იმავე ენაზე ლაპარაკობდა, პელაზგურ ტომს რომ გამოეყო, ის სუსტი იყო; დასაწყისში ის მცირე იყო, გადიდდა და მრავალრიცხოვან ტომად იქცა. ეს განსაკუთრებით იმის შედეგად, რაც მრავალი პელაზგური ტომი შეუერთდა მას და კიდევ სხვა ბარბაროსული ტომები. ხოლო მე ვფიქრობ, რომ პელაზგური ტომი, რომელიც ბარბაროსული იყო, არასდროს გამრავლებულა დიდად" (13) (იქვე I-57-58)

ჰეროდოტე პირდაპირ აღნიშნავს, რომ პელაზგური ტომის დიდი ნაწილი შეუერთდა ელინებს და საკუთარი ენა დაივიწყა! თვით ატიკური ტომიც კი, ელინურად გახდომამდე პელაზგური იყო! რაც შეეხება ბოლო ფრაზას (თუ იგი სინამდვილეში მას ეკუთვნის) ისტორიკოსი აქ აშკარად ცდება. მომდევნო საუკუნეების ისტორიკოსის პომპონიუს მელას პერეფრაზირებას თუ მოვახდენთ, ტომები (მათ შორის პელაზგები) ან აქვე აგრძელებენ არსებობას სხვისი სახელის ქვეშ, ან სხვაგან თავიანთი სახელით, ან სხვა სახელით ასევე სხვაგან. პელაზგების შემთხვევაში მელასეული სამივე ვარიანტი მოქმედი ჩანს.

"არგოს მეზღვართა შვილიშვილები გამოაძევეს ლემნოსიდან იმ პელაზგებმა, რომლებმაც ბრავნონიდან მოიტაცეს ათენელი ქალები" (იქვე, წიგნი IV -145)

ჰეროდოტე აქ ლემნოსის პელაზგიზაციის პროცესს აღნიშნავს.

"ოტანესმა დაიპყრო ლემნოსი და იმბროსიც, ორივენი მაშინ ჯერ კიდევ პელაზგებით დასახლებული" (იქვე, წიგნი V-26, ტერფსიქორე)

ცხადია ამ კუნძულებზე პელაზგები "არგოს" ლაშქრობიდან მალევე გამოჩენილან (მათ არგონავტთა შვილიშვილები გამოაძევეს აქედან) და მანამ ფლობდნენ მათ სანამ:

"ხოლო მილტიადესი, კიმონის ძემ ლემნოსი ასე დაიპყრო: პელაზგები ატიკიდან ათენელებმა გააძევეს, სამართლიანად თუ უსამართლოდ. ვერაფერს ვიტყვი...

...ჰეკატაიოსი (მილეტელი) ამბობდა, თავის ისტორიაში, უსამართლოდო... ..(ბერძნებს შემურდათ პელაზგების კარგად დამუშავებული მიწები)... ..როგორც კი მოვიდოდნენ ქალები (წყლის ასაღებად) პელაზგები ძალას ხმარობდნენ ამას ათენელები ჰყვებიან....იმ პელაზგებმა, რომლებმაც დაიკავეს ლემნოსი, მოინდომეს ათენელებისათვის სამაგიერო გადაეხადათ... აქედან ამ ქალთაგან ელინთაგან ბევრი მოიტაცეს. (იქვე VI-137-139 ; ერატო)

დაზარალებულმა ბერძნებმა პელაზგებისაგან დაკმაყოფილება მოითხოვეს. მოსთხოვეს პელაზგებს დაეტოვებინათ საცხოვრისი და სხვაგან გადაბარებულ იყვნენ. დამნაშავე პელაზგები ათენელებს შეჰპირდნენ მიწის დაცლას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ჩრდილოეთის მხრივ მომქროლავი ქარის მიმართულებით, დაფარავს მანძილს ხომალდი თქვენი ქვეყნიდან (ატიკიდან) ჩვენამდეო. პელაზგები დარწმუნებული იყვნენ, რომ ეს შეუძლებელია, რადგან ატიკა შორს, ლემნოსიდან სამხრეთისაკენ მდებარეობს. მრავალი წლის შემდეგ, როდესაც ჰელესპონტის ქერსონესი ათენელთა ხელში იყო, მილტიადეს კიმონის ძემ წლიური ქარების ქროლოვის დროს ქერსონესიდან ლემნოსამდე მანძილი ერთ დღეში დაფარა, შეახსენა პელაზგებს თავიანთი სიტყვა და აიძულა ისინი დაეტოვებინათ ლემნოსი. მარტივი ანგარიშით, პელაზგები კუნძულ ლემნოსს 700 წელზე მეტ ხანს ფლობდნენ:

"იონიელებმა 100 ხომალდი მოიყვანეს. ისინი ისე იყვნენ აღჭურვილი, როგორც ელინები. როგორც ელინები ამბობენ, იონიელებს, რომლებიც პელოპონესის ამ ნაწილში ცხოვრობდნენ, რომელსაც ამჟამად აქაია ეწოდება, დანაოსისა და ქსუთოსის პელოპონესში მოსვლამდ ეწოდებოდათ პელაზგი -აიგილები, იონიელები ეწოდათ ქსუთოსის ძის, იონის მიხედვით.

კუნძულის მცხოვრებთ ჰყავდათ 17 ხომალდი....ისინი ისე იყვნენ შეიარაღებული, როგორც ელინები. ესეც პელაზგიური ტომი იყო, შემდგომში მათ იონიური ეწოდათ...ეოლიელებმა სამოცი ხომალდი მოიყვანეს, ისინიც ელინებივით იყვნენაღჭურვილი და როგორც ელინები ამბობენ, ბევრად მათაც პელაზგები ეწოდებოდათ " (იქვე 7-94-95 პოლიმნია)

"დიდი სისულელეა იმის თქმა, თითქოს ეს იონიელები რაღაცით უფრო მეტნი არიან სხვა იონიელებზე, ანდა რაღაცით უკეთესი თავისი წარმოშობით, პირიქით, მათ შორის მცირე ნაწილი როდი უჭირავთ აბანტებს, რომლებიც ევბეიდან არიან და რომელთაც იონიასთან სახელიც კი არაა ქვეთ საერთო, ამის გარდა ორქომენელი მინიები შეერვივნენ მათ... ..არკადიელი პელაზგები... ..და მრავალი სხვა ტომი" (იქვე; წიგნი 1-146; კლიო)

ხოლო დაღუპული ნაგების ხალხი კართაგენელებმა და ტირსენებმა იგდეს ხელთ, ბევრი მათგანი გამოიყვანეს ნაპირზე და ჩაქოლეს. ამის შემდეგ, აგილიელთაგან ყოველივე, რაც კი ჩაუვლიდა ამ ადგილას, სადაც ჩაქოლეს ფოკეელები, იღრმობდა რასმე, დასახიჩრდებოდა და დაშლა ეცემოდა“ (იქვე I-167, კლიო)

ჰეროდოტეს ისტორიის სხვადასხვა წიგნიდან მოყვანილი ნაწყვეტები, რამდენიმე დასკვნის საფუძველს იძლევა:

1)ბერძნების მიერ დღევანდელი საბერძნეთის დაპყრობა -ათვისების პროცესში, გარდა კომპაქტურად ჩასახლებული აღმოსავლეთის და დასავლეთის პელაზგებისა, ელინებს

ასიმილირებული უჩანთ პელაზგური ტომები ცენტრალურ საბერძნეთშიც.

2)მართალია პელაზგები ათენის ტერიტორიაზე ჰეკატე მილეტელის მიხედვით აკროპოლის კედლის შემოსავლებლად ჩანან მოწვეული, ხოლო შემდგომ ამავე ათენის ტერიტორიიდანვე უსამართლოდ განდევნილები, თუმცა ისინი ათენში ათენისვე მახლობელი ტერიტორიებიდან უნდა ყოფილიყვნენ მოწვეული და არა ქვეყნიერების მეორე ბოლოდან.

3)ჰეკატე მილეტელის მიხედვით, პელაზგების ელინების მიერ განდევნის მიზეზი ამ უკანასკნელთა თვალხარბობა ხდება, მათ შემურდათ პელაზგების კარგად მოვლილი მიწების ხილვა, რომელიც მათ გასამრჯელოდ მისცეს ამ უკანასკნელებს და რომელ მიწებსაც თვითონ უვარგისად თვლიდნენ.

4)ის, რომ ელინებმა პელაზგების განდევნის საბაზად ქალებზე ძალადობა დაასახელეს, ამ ვერსიის უსუსურობას ამტკიცებს კიდევ: მათ დაჭერილი უჩანთ ამ ინციდენტში მონაწილე პელაზგები, თუმცა არ სჯიან პირადად მათ, სანაცვლოდ მთელი თემის გადასახლებას მოითხოვენ და აღწევენ კიდევ ამას.

5)მხოლოდ ამის შემდეგ იპყრობენ ეს პელაზგები კუნძულ ლემნოსს და სდევნიან აქედან მინიათა შთამომავლებს, არგონავტების შვილებს, რომელსაც ლაკედემონი შეიფარებს....
.რომლებიც ამ უკანასკნელებს თავისიანებად თვლიან.... .

6)მხოლოდ ამის შემდეგ მოიფიქრეს უკვე ლემნოსელმა პელაზგებმა ათენელი ქალების მოტაცება ათენელებზე შურისძიების მიზნით და აღასრულეს კიდევ.

7)აქედან, კუნძულ ლემნოსიდან აიძულა გადასახლება პელაზგებს მილტიადეს კიმონის ძემ, თითქმის 700 წლის ცხოვრების შემდეგ.

8)ის რომ იონიელების ადრინდელ საცხოვრებელ ადგილას უკვე აქაიელები ცხოვრობენ, ამ ორ ტომს შორის აშკარა გაუცხოებაზე მეტყველებს.მართლაც, აქაიელთა მიერ იონიელების გაძევებაზე საუბრობს ჰეროდოტე (იქვე -145) და რომელსაც ადრე პელაზგია აერქვა

9)ტომს პელაზგები ჰქვია, თუმცა ერთობ საყურადღებოა მათი მეორე სატომო სახელიც **აიგილები**, რომელიც არაერთგზის გვხვდება სხვადასხვა ანტიკურ ავტორებთან, ტერმინ პელაზგებთან ერთად თუ მის გარეშე და ყველა ნიშნით ქართველური ტომის აღმნიშვნელი ჩანს!(14)

10)ჰეროდოტეს სიტყვებით, იონიელებს ადრე პელაზგები ერქვათ (15)

11)მისივე სიტყვებით, ეოლიელებიც პელაზგები არიან (იქვე VII-95)

12)ჰეროდოტეს სიტყვებით, არკადიელებიც პელაზგები არიან

13)როგორც ზემოთმოყვანილი ამონარიდიდან ჩანს, ლაკედემონელებიც (დორიელები) პელაზგური ტომია!

14)კორინთელებიც ასევე პელაზგები ჩანან (იხ, კოლხეთში)

როგორც V საუკუნის შემდგომი ისტორიკოსის, სტრაბონის ნაშრომებშია მითითებული, ჰეროდოტეც სულ რამდენიმე ავტობთონ ტომს ახსენებს, ყოფილ პელაზგებს, სხვა დანარჩენი აქაც მხოლოდ პელაზგთა საცხოვრის ადგილად გვევლინება: იონიელები, ეოლიელები, ელინები, დორიელები:

„ხოლო ათენელები, სანამ პელაზგებს ეპყროთ დღევანდელ ელადად (მთელი საბერძნეთი)!წოდებული ქვეყანა, თვითონაც პელაზგები იყვნენ და ეწოდებოდნენ კრანაები, მეფე კევროპის დროს კევროპიდები ერქვათ, ხოლო როდესაც მმართველობა

ერებთვესმა დაიმკვიდრა, მაშინ დაერქვათ ათენელები. მაგრამ იონ ქსუთოსის ძე რომ გახდა მხედართმთავარი, ათენელებს მისი სახელის მიხედვით ეწოდათ იონიელები. (იქვე; VIII-44)

ჰეროდოტეს ვერსიის თანახმად, ეს პელაზგებს ეწოდათ ათენელთა ახალ მიღებული სახელის მიხედვით იონიელები. სავარაუდოა, რომ ეს ათენელთა ამ ახალი სახელის მიხედვით ეწოდათ დანარჩენ პელაზგებს იონიური ტომი!

...თუ შესაძლებელია ატიკური (ელინური) ტომის პელაზგებთან შესაძლო ნათესაობაზე ვისაუბროთ, ეს მხოლოდ და მხოლოდ იონიური ტომის მეშვეობით ხდება!

იონიური ტომის პელაზგურობა, ისევე როგორც ეოლიურისა, ეჭვს ქვეშ არა დგას!

„მან (კროისოსმა, ლიდის სუზერენმა) გამოიკვლია და გამოარკვია, რომ ლაკედემონელები და ათენელები არიან უპირატესნი ელინ ტომთა შორის, პირველი დორიულ ტომში, მეორე - იონიურში. ესენი არიან გამორჩეული, რადგან ერთი არის უძველესი პელაზგური ტომი, ხოლო მეორე - ელინური“ (იქვე, I-56)

...და რა მანქანებით ხდება დორიული ტომი პელაზგური?

ის რომ მრავალ დორიულ ტომებს შორის მხოლოდ ლაკედემონელებს უწოდებს ჰეროდოტე უძველეს პელაზგურ ტომს, ცხადად მიანიშნებს: აქ დორიულობა უბრალოდ არავითარ შუაშია! პელაზგურობა ლაკედემონელებს იმ ტომისაგან მოდგამთ, რომელსაც ის შეერწყა!

„ლაკონიელთა მიწა-წყალზე, პელოპონესში, სადაც თავდაპირველად ცხოვრობდნენ ლელეგები, აქაიელები შემოიჭრნენ, განდევნეს რა ლელეგები. მოგვიანებით პელოპონესის ტერიტორია დაიპყრეს დორიულმა ტომებმა. მთავარი ქალაქი გახდა სპარტა, რომელმაც როგორც დანარჩენმა აქაიურმა ქალაქებმა, პოლიტიკური უფლებები დაკარგეს. აქაიური და დორიული მოსახლეობა შეერია ერთმანეთს. ლაკედემონს (სპარტას) ორი მეფე ყავდა (ფიქრობენ და ალბათ სწორადაც, რომ ეს ორი ავტონომიური ტომის გაერთიანების ნიშანია). მიღებულია, მოსაზრება, რომ რომ ლაკედემონის მოსახლეობის დორიული ნაწილი-ეს არისტოკრატიაა, პოლიტიკურად უფლებო, თუმცა პიროვნულად თავისუფალი ადამიანი-ეს ახაიელია, რომელსაც პერიკი ეწოდება. პერიკს გააჩნია საკუთრების (მათ შორის მიწის) უფლება, ასევე უფლება ხელოსნობისა და ვაჭრობისა. მესამე კატეგორია წოდებული ილოტებად-სახელმწიფო მონებია.“ (ვიკიპედია, იბეჭდება შემოკლებით)

როგორც ამონარიდიდან ჩანს, ლელეგები განიდევნენ პელოპონესიდან და ისინი დორიული ტომების უძველეს პელაზგ ტომებად მოხსენიებაში ვერავითარ მონაწილეობას ვერ დებულობენ. რაც შეეხება ახაიელებს, საბერძნეთის ტერიტორიაზე შედარებით გვიან შემოსულ ტომად ითვლება, და ის ერთმნიშვნელოვნად ინდო-ევროპეიზირებული ტომი ჩანს: ჰომეროსი თვით დანაელებზე უპირატესად და უადრეს უწოდებს მათ ელინებს. ისინი საბერძნეთის ტერიტორიაზე მოსვლისთანავე (როგორც ეტყობა მანამდეც) ევროპეიზირებულები არიან, დორიელები-არა. გამორიცხულია შემოსული ინდო-ევროპული ახაიური ტომის პელაზგობა თუნდაც იმიტომ, რომ ჰეროდოტე პელაზგთა არაინდოევროპულობას-ბარბაროსობას აღნიშნავს.

ამავე დროს, ფაქტიურად არ მტკიცდება ახაიელთა უფლებრივი დისკრიმინაცია:

„როდესაც კლეომენესი (ლაკედემონის მეფე) ავიდა აკროპოლზე მის დასაპყრობად,

შევიდა ღმერთქალის სამლოცველოში, თითქოს სალოცავად, ხოლო ქურუმი ქალი ტახტიდან უწინ წამომდგარა, ვიდრე ეს ბჭეს გადააბიჯებდა და უთქვამს შემდეგი: ლაკედემონელო სტუმარო, გაბრუნდი, ნუ შემოხვალ სამლოცველოში, რადგან დორიელთათვის აქ შემოსვლა არაა ნებადართული. ხოლო კლეომენესმა მიუგო:ქალო, დორიელი კი არა , აქაიელი ვარო“ (იქვე; V-72)

როგორც ტექსტიდან ირკვევა, ახაიელს ლაკედემონში არამც თუ არისტოკრატის უფლებები, არამედ მეფის თანამდებობის დაკავებაც კი შეუძლია.

როგორც ჩანს, დორიელები გამოუკლებლად ყველა არისტოკრატები-მეომრები არიან, ხოლო აქაიელები-როგორც არისტოკრატები-მეომრები, ასევე პერიკები, ხელოსან-ვაჭრები. აქაიელის პოლიტიკური უფლება, თვით მეფობამდე აღზევებასაც ითვალსწინებს.

სავარაუდოა, რომ ახაიელთა ნაწილი პერიკები, ვაჭრები, ხელოსნები და მიწათმოქმედები, ეს მშვიდობიანი, არამეომარი ხალხია არც საომარ მოქმედებებში ევალებათ მონაწილეობის მიღება.

და მაინც, შედარებით ახალ ჩამოსული ინდო-ევროპული ტომი ვერ იქნება პელაზგი, რომელიც პეროდოტესვე სიტყვებით ბარბაროსული ტომია და ახაიელთა მიგრაციის პერიოდისათვის უკვე გაქრობის გზას ადგას:

„მე ვფიქრობ, იონიელებმა თორმეტი ქალაქის კავშირი შექმნეს და არც უნდოდათ ამ კავშირში მეტის მიღება იმის გამო, რომ როდესაც პელოპონესში ცხოვრობდნენ, 12 ნაწილად იყოფოდნენ, ისევე როგორც ახლა 12 ნაწილად იყოფიან აქაიელები, რომლებმაც გააძევეს იონიელები“ (იქვე;I -145)

მართალია ჰეროდოტე დარწმუნებულია, რომ აქაიელებმა გამოაძევეს პელოპონესიდან იონიელები, სიტუაცია სულ სხვა შედეგს გვკარნახობს:

- 1)შეუძლებელია დორიულ ტომს პელაზგოფილი დაუძახო, თანაც უძველესი, თუ დორიული ტომის საფუძველში იონიურ ტომს არ ვიგულისხმებთ.
- 2)ასეთი სიტუაცია მხოლოდ ერთ შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს: აქაიელებს არ გაუძევებიათ იონიური ტომი და ის უკვე მათ რიგებში მოიაზრება.
- 3)როგორც ჩანს, აქაიელებს შეთვისებული უჩანთ იონიელების მიერ ქალაქმოწყობის და მათი ურთიერთკავშირის ფორმებიც.
- 4) ჰგავს, ახაიელები უბრალოდ შეერივნენ შედარებით მეჩხერად მცხოვრებ იონიელებს, არც შიდა მოწყობის სისტემა შეუცვლიათ: უბრალოდ, უფრო მრავალრიცხოვანმა მოსულებმა,აქაიელებმა თავიანთი სახელი მისცეს დამხვდურ იონიელებსაც. ზუსტად ასეთ სიტუაციას ჰქონდა ადგილი დასავლეთ საქართველოში, როდესაც პეროდოტეს მიერ კოლხეთად სახელდებული ქვეყანა, 2-3 საუკუნეში ლაზების დიდი რაოდენობით შემოსვლის შემდეგ ლაზიკა ხდება, თუმცა კოლხი მოსახლეობის განადგურებას ან განდევნას ადგილი არ ჰქონია!

ჰეროდოტეს მიხედვით ელინები საკმაოდ ძლიერ ჩანან გაჯერებული სხვა ტომებით, რომელთა შორის აბსოლუტური უმრავლესობა პელაზგები ჩანან. პელაზგური ჩანს ელინთა ზეციური პანთეონიც:

"ელადაში ყველა ღმერთის სახელი ეგვიპტიდანაა შემოსული, ეს სახელი ბარბაროსთაგან არის გადმოღებული ეს დანამდვილებით შევიტყვე გამოკითხვის

შედეგად, ხოლო მე უფრო ის მგონია, რომს წორედ ეგვიპტიდან შენოვიდა ელადაში ეს სახელები.....ღმერთების სახელები, რომელზედაც ეგვიპტელები ამბობენ არ ვიცითო, მე ვიქრობ, დარქმეულია პელაზგების მიერ.. ...ხოლო ჰერმესის ქანდაკებათა კეთება გამართული სარცხვენელით ეგვიპტელთაგან კი არ გადმოუღიათ, არამედ პელაზგებისაგან და ელინთა შორის პირველად ათენელებმა გადმოიღეს, ხოლო ამათგან დანარჩენებმა (იქვე; წიგნი II-50-51)

"როგორც მე დოდონაში მოვისმინე, პელაზგები პირველად ყოველგვარ მსხვერპლშეწირვას ლოცვას ღმერთების მიმართ ისე ახდენდნენ, რომ სახელით ან ზედწოდებით არ მიმართავდნენ....პელაზგებმა სახელთა შესახებ დოდონეში იკითხეს" (იქვე; წიგნი II-52 ევტერპე)

"იმ სამისნოების შესახებ, რომელთაგან ერთი ელინთა შორისაა., ხოლო მეორე ლიბიეშია. ეგვიპტელები შემდეგ ამბავს მოგვითხრობენ: თებელი ზევსის ქურუმებმა მითხრეს, რომ ორი ქურუმი ქალი წაუყვანიათ თებედან ფინიკიელებს და ერთი მათგანი , როგორც მათ შეიტყვეს, გაუყიდათ ლიბიეში, ხოლომ ეორე-ელინებში. აი ეს ქალები იყვნენ , რომელთაც პირველებმა დაარსეს სამისნო ზემოთხსენებულ ხალხებში ...,დოდონას წინასწარმეტყველი ქალები შემდეგს ამბობენ: ორი შავი მტრედი აფრენილა ეგვიპტის თებედან, იმათგან ერთი ლიბიეში დამჯდარა, ხოლო მეორე მათთან მოფრენილა. ეს დაჯდა მუხაზე და ადამიანის ხმით დაილაპარაკა, რომ აქ ზევსის სამისნო უნდა იყოსო. დოდონას მცხოვრებლებმა ეს გამოცხადება ღვთის ნება-სურვილად მიიღეს და ამის შესაბამისად მოიქცნენ. ამბობენ, რომ წასულმა მტრედმა უბრძანა ლიბიელებს, ამონის სამისნო დაეარსებინათ, ესეც ხომ ზევსის სალოცავიაო. ეს მიაძხეს დოდონის ქურუმმა ქალებმა.. ..მათივე აზრისა იყვნენ სხვა დოდონელებიც, რომლებიც ამავე სალოცავს ემსახურებოდნენ.

....მე კი ამის შესახებ ამ აზრისა ვარ: თუ კი ფინიკიელებმა მართლა წაიყვანეს წმინდა ქალები და ერთი მათგანი ლიბიეში გაჰყიდა, ხოლო მეორე ელადაში, მე ვფიქრობ რომ ეს ქალი გაიყიდა დღევანდელი ელადის სწორედ იმ ნაწილში, რომელსაც უწინ პელაზგიე ეწოდებოდა, სახელდობრ თესპროტებით დასახლებულ ნაწილში. (16) შემდეგ მან მონობაში მყოფმა დააფუძნა აქ მუხის ქვეშ, ზევსის სამლოცველო, რაც სრულიად ბუნებრივი იყო., თებეში ის ზევსის ტაძარს ემსახურებოდა....ჩემი აზრით, დოდონელებმა ამ ქალებს იმიტომ უწოდეს მტრედები, რომ ქალები ბარბაროსები იყვნენ და დოდონელებს ეჩვენებოდათ, რომ ისინი ჩიტის მსგავსად ლაპარაკობდნენ. დოდონელები ამბობდნენ, ხანი რომ გავიდა, მტრედი ადამიანის ენაზე ალაპაკდაო" (იქვე; წიგნი II-54-55---56--57 ევტერპე)

ასევე საგულისხმო დასკვნების გაკეთებაა შესაძლებელი ჰეროდოტეს ისტორიის ამონარიდიდან:

- 1)ჰეროდოტეს აზრით, ღმერთების სახელი ელინებმა ეგვიპტურისაგან აიღეს, თუმცა არა პირდაპირი გზით, არამედ პელაზგების საშუალებით, რომელთაც ის უშუალოდ ეგვიპტელებისაგან შეითვისეს.
- 2)მართალია ჰეროდოტეს აზრით ელინებმა ღმერთების სახელები ეგვიპტელებისაგან გადმოიტანეს, თუმცა ეგვიპტელებისათვის უცნობი ღმერთების სახელებს ის ერთ მნიშვნელოვნად პელაზგთა პანთეონს აკუთვნებს.

3) როგორც ჰეროდოტესთან ჩანს, დოდონა (დოდონე) სატომო სახელი არაა, არამედ ადგილის სახელი, რომელიც დოდონას სამსხვერპლოს ადგილსამყოფელს დაერქვა. (სავარაუდოა, რომ დოდონა თავად წარმოადგენს პელაზგური პანთეონის უზენაეს ღმერთთაგანს, რომელსაც პელაზგები სამსხვერპლოს უგებენ და რომელი ღმერთის სახელი არა ჩანს გადასული ელინთა პანთეონში, სავარაუდოდ ეს დიდი-ნანა უნდა იყოს)

3) როგორც ცნობილია, ეგვიპტის (ოთხივე ნაწილის) უზენაესი ღვთაება ამონი იყო (და არა ზევსი) მას გამოსახავდნენ ვერძის სახით. ჰეროდოტეს მიერ ამონისა და ზევსის (რომაელთა იუპიტერის) გაიგივებას მხოლოდ ერთი გამართლება თუ აქვს, ორივე უზენაესი ღმერთი იყო.

4) თვით აქილევსის მიერ წარმოთქმული ფრაზა ზევსზე და დოდონაზე ადასტურებს, რომ ორივეს კულტი მინიმუმ 700 წლით უფროსია ჰეროდოტეზე (მასა და ჰომეროსს შორის ასაკთა სხვაობას თავად ჰეროდოტე აზუსტებს, თუმცა საეჭვოა ეს დაზუსტება ჰეროდოტეს კალამს ეკუთვნოდეს) თებელი ქურუმი ქალები რომ მოეტაცათ ფინიკიელებს, გაეყიდათ ლიბიისა და პელაზგიეში, თებელი ქურუმი ქალი პელაზგიეში ამონის სალოცავის დაარსებას თუ შესძლებდა, ისე როგორც მისი და აფრიკაში, ვინაიდან ლოგიკურია რომ უზენაესი ღმერთის სახელი ზევსი აქ არც უნდა არსებულიყო! ცხადია ზევსის კულტი ელინებში, განსაკუთრებით პელაზგებში მანამდეც უნდა არსებულიყო, ხოლო თებელი ქურუმი ქალის დამსახურება უკვე არსებული ღმერთის, ზევსის სამსხვერპლოს გახსნა შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ (ეგვიპტურის ანალოგიურად) პელაზგიე-თესპროტები, ეს ჰეროდოტესვე სიტყვათა განმარტებაში განმარტებულია, როგორც ხალხი ეპიროსში, მდინარე აქერონტთან:

5) უფრო ძველი, უფრო პირდაპირი, უფრო წონადი და უფრო ავტორიტეტული წყაროს პოვნა შეუძლებელია! თვით ისტორიის მამად ცნობილი ჰეროდოტე ამტკიცებს, რომ თესპროტების ტერიტორიას ადრე პელაზგია ერქვა. ადრე ამ ტერიტორიას და ამ ხალხებს (ელინთა მიერ ასიმილაციამდე) სხვა სახელი ერქვა: კოლხეთი და კოლხები!

"ეს ზღუდე შეშინებულმა ფოკეელებმა ააგეს, მაშინ როდესაც თესალიელები მოვიდნენ თესპროტების ქვეყნიდან და დაასახლეს აიოლიდის ქვეყანა. რომელიც ახლა უჭირავთ" „(იქვე; წიგნი VII-176; პოლიმნია)

"ყველა ეს მოლაშქრე ცხოვრობს თესპროტებისა და მდინარე აქერონტის აქეთა მხარეს, რადგან თესპროტები ამპრაკიოტებისა და ლევკადების მეზობლები არიან; ესენი კი ელადის უკიდურესი ქვეყნიდან მოვიდნენ სალაშქროდ" (იქვე; წიგნი VIII-47; ურანია)

"მაშ ასე, დასახლდა რა კორინთიში, მან იცხოვრა ათი წელი მედეასთან, რომელმაც გაუჩინა მას შვილები-თავიდან ტყუპები თესალი და ალკიმენა, მერე მესამე, გაცილებით უმცროსი ტისანდრი.....ის იმდენად განრისხდა, ეჭვიანობით და გაშმაგებით რომ ის (იასონი) გადაურჩა ხიფათს და არ დაიღუპა თავის საცოლესთან ერთად, მედეამ მიაყენა მას სასტიკი ტანჯვა, დახოცა რა მათი საერთო შვილები. ერთმა შვილმა შეძლო გადარჩენა, მაგრამ ორი დანარჩენი მედეამ აჩეხა... ..დედის ხელიდან სიკვდილს გაქცეული თესალიგაიზარდა კორინთოში, მაგრამ შემდეგ მივიდა მამის სამშობლოში – იოლკოსში. რამდენადაც მანამდე ახლო ხანებში გარდაცვლილიყო აკასტი, მეფე პელეასის შვილი, მან მიიღო მისი კუთვნილი სამეფო ხელისუფლება, ხოლო მის ქვეშევრდომებს დაარქვეს თესალიელები მისი სახელის მიხედვით" (დიოდორე

სიცილიელი; წიგნი IV-44-45)

საინტერესო პარალელები იკვეთება და საინტერესო დასკვნების გაკეთების საშუალებასაც იძლევა ამ ორი არქაული ისტორიკოსის მიერ დანახული რეალობანი იმ დროისათვის.

1) თესალიელების და მინიების გაძლიერების კვალდაკვალ, ეოლიელები თმოზენ საკუთარი მიწა-წყლის ნაწილს და ოლიმპოს მთისკენ გადაადგილდებიან, ამასთან ააგეს დამცავი ზღუდეები და...სახელიც კი გამოიცვალეს, მათ უკვე ფოკეელები ეწოდებათ.

2) ჰეროდოტე ფაქტიურად ელადის საზღვრის დელიმიტიზაციას ახდენს, როდესაც ამ საზღვრად მდინარე აქერონტს და თესპროტებს (ეპირს) ასახელებს. მართლაც, აქერონტს აქეთა მხარე, გარდა გამონაკლისისა, წარმოდგენილია ქალაქი პოლისების სახით, სხვადასხვა კავშირში შემავალი, ეპირი კი უკვე სამეფოა, რომელსაც აქილევსის შთამომავალნი მართავენ.

3) მართალია ელადის საზღვარი მდინარე აქერონტზე ჩანს, თუმცა ამ მდინარის აღმოსავლეთით მცხოვრები ამფილოხები ელადის დასაცავად ლაშქარს არ აგზავნიან. ცხადია მდინარე აქერონტი პირობითი საზღვარია, რომლის ორივე მხარეს მცხოვრები ტომი ორენოვანი ჩანს (17)

4) დიოდორეს სიტყვები ხსნის იმ საიდუმლოებასაც, თუ რატომ და როდის დაერქვა პელაზგთა კუთვნილ ტერიტორიას თესალია და ვინ არიან თესალიელები სინამდვილეში. როგორც ჰეროდოტეს სიტყვებიდან ირკვევა, ისინი პელაზგთა დასავლური შტოა, რომელიც თესპროტებიდან (იმავე კოლხეთიდან) მოვიდა პელაზგთა აღმოსავლეთის შტოსყოფილ ტერიტორიაზე, რომელსაც უკვე მინიები ფლობენ და იაზონის მამის კუთვნილ ტახტზე მისივე შვილი თესალი გაამეფა.

5) შეუძლებელია ითქვას, რომ ამ გამეფების შედეგად იაზონის მამის ტერიტორიაზე მცხოვრები ტომები, მინიები, განიდევნნენ: დამხვდური ტომი და კოლხური წარმოშობის პელაზგები ასიმილირებულნი ჩანან ერთმანეთში.

6) ჰეროდოტეს სიტყვებით, თესალიელები თესპროტებიდან (კოლხეთიდან) გადმოვიდნენ აღმოსავლეთის პელაზგიეში, ხოლო დიოდორეს სიტყვებით სახელი მათ წინამძღოლის სახელის მიხედვით დაერქვათ. თესალმა შეიძლება კოლხების ჯარი გაიყოლიოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც იაზონისა და მედეას გადარჩენილი შვილი იზრდება კოლხეთში და არა კორინთოში!

7) თესალი ერთადერთ შემთხვევაში შეიძლება გაიზარდოს კოლხეთში, თუ ის დედასთან იზრდება (კოლხეთში) სადაც მედეა თქმულების მიხედვით დაბრუნდა და არა კორინთოში!

8) თუ თესალი კოლხეთში იზრდება დედასთან და არა კორინთოში, ცხადია დედა (მედეა) მას მოსაკლავად არ დასდევს!

9) თუ მედეა მოსაკლავად არ დასდევს თესალს, იაზონისაგან ჩასახულს, აპრიორი არც დანარჩენი ორი შვილი, ალკიმენა და ტისანდრი ჩანს მის მიერ მოკლული.

10) თუ იაზონის და მედეას საერთო შვილები მედეას არ დაუხოცია (და რომ ისინი ნამდვილად ტამარში დახოცეს, იმავე დიოდორე სიცილიელის ნაწერებშიც გამოსჭვივის) მათი დახოცვა მხოლოდ კორინთელებს შეეძლოთ!

11) აბსოლუტურად მართებული ჩანს ვერსია, რომ კორინთელებმა ფული გადაუხადეს ტრაგიკოს დრამატურგს ევრიპიდეს, რომ როგორმე ბავშვების დახოცვის ცოდვა

ჩამოერეცხათ. ამ უკანასკნელმაც ეს ცოდვა მედეას მიაწერა.

12)ის, რომ მედეა დაბრუნდა სამშობლოში, გათხოვდა და სათავე დაუდო მიდიელთა (სპარსულ?) ტომს, ისეთვე ისტორიული შეცდომა ჩანს, როგორც ჰეკატე მილეტელისეული მესხეთის მთებში აღწერილი კორაქსების ძებნა მდინარე კოდორთან. მედეა ვერ მისცემდა სათავეს ტომს, რომელსაც მიდი ჰქვია და არა მედი. მედეები, აი ამ თრაკიულ- ილირიულ ტომს მისცა სათავე ლეგენდარულმა მედეამ, დაბრუნებულმა კოლხეთში, რომელიც ამავე თრაკიისა და ილირიკის გვერდზე მდებარეობდა. სულ სხვა საკითხია, რომ სავარაუდოდ აქედანვე მიგრირებული მედეები აზიის კონტინენტზე მიდების სახელს იღებენ.

ის. რომ პელაზგური (და პელაზგთაგან ელინების შეთვისებული) ღმერთების პანთეონი სრულიად ვერ იქნება შეთვისებული ეგვიპტელთაგან, თვით ჰეროდოტეს ნაშრონშივე იკვეთება:

„როგორც მე დოდონეში მოვისმინე და შევიტყვე პელაზგები პირველად ყოველგვარ მსხვერპლშეწირვას და ალოცვას ღმერთების მიმართ ისე ახდენდნენ რომ სახელით და ზედწოდებით არ მიმართავდნენ არცერთ მათგანს , რადგან არ გაეგონათ ასეთი არაფერი...ამის შემდეგ დიდმა დრომ რომ განვლო, პელაზგებმა შეიტყვეს ეგვიპტელთაგან შემოსული სხვადასხვა ღმერთების სახელები.... .პელაზგებმა სახელთა შესახებ დოდონეში იკითხეს. ეს სამისნო უძველესად ითვლება ელინთა სამისნოებს შორის, ხოლო ამ დროს ის ერთადერთი იყო ...ხოლო ამის შემდეგ ელინებმა გადაიღეს“ (ჰეროდოტე;წიგნი II-46;ევტერპე)

ჰეროდოტეს ამ ციტატიდან ირკვევა, რომ პელაზგებს გაცილებით ადრე გააჩნდათ სამისნო, ვიდრე ღმერთების სახელებს შეიტყობდნენ (თუ თებელი ქურუმი ქალის ვერსია შეეფერება სინამდვილეს) რაც აბსოლუტური აბსურდია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პელაზგთა ადრინდელი სალოცავი დიდი-ნანა, ყოველივეს წარმომშობ ღმერთს უნდა გულისხმობდეს.

.....და ურთიერთობის რა დონეზე იმყოფებიან იგივე იონიელები და თესპროტები ელინებთან?

"სამოსიდან მოციქულებად მოვიდნენ ლანპონი, თრასიკლესის ძე , ათენაგორესი, არქესტრატედესის ძე და ჰეგესისტრატოსი, არისტაგორესის ძე. ისინი სპარსელთადა მათ მიერ დაყენებული თავისი ტირანის, თეომესტორ ანდროდამასის ძისაგან ჩუმად გამოეგზავნათ სამოსელებს . როდესაც ისინი მოვიდნენ მხედართმთავრებთან, ჰეგესისტრატოსმა, ილაპარაკა ბევრი ყოველმხრივ დასაბუთებულად , რომ იონიელენმა ოღონდ კი დაინახონ ელინები მაშინვე გადაუდგებიან სპარსელებს" (იქვე;წიგნი IX-90 კალიოპე)

".....რომელთაც მოაქვთ ის დასავლეთისაკენ, ვიდრე ადრიას არ მიაღწევენ. ხოლოა აქედან სამხრეთისაკენ იგზავნება და ელინთა შორის მას დოდონელები ღებულობენ"

(იქვე; წიგნი IV-33; მელპომენე)

1)ციტატიდან გამომდინარე, იონიელები ჯერ კიდევ ელინებად არ თვლიან თავს და არც (ჰეროდოტე) უწოდებენ მათ ელინებს. ჰეროდოტესვე სიტყვებით, იონიელ (პელაზგ) ტომში შერეულია აბანტები, ორქომენელი მინიები, კადმეელები, დრიოპები, გამდგარი ფოკიდელები, მოლოსები, არკადიელი პელაზგები ,ეპიდავრელი დორიელები,და მრავალი სხვატომი.

2) განსხვავებით აზიელი იონიელებისა, რომლებიც გარკვეულ სხვაობას მაინც ინარჩუნებს ელინებისაგან, თესპროტები, ეს ყოფილი კოლხეთი მთლიანად ასიმილირებული ჩანს ელინებში და მათ ასევე უწოდებენ.

მომიებული და სისტემაში მოყვანილი მასალების საფუძველზე, შესაძლებელია კონსტატირება, რომ პელაზგები-ეს იონიური და ეოლიური ტომია და სხვა არც ერთი, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ არგუმენტები ირიბი ხასიათისაა. ჰეროდოტეს და დიოდორე სიცილიელის ერთი ცნობის შეპირისპირება იძლევა საშუალებას, არგუმენტი კიდევ უფრო გამყარდეს:

„ხოლო კადმოსთან ერთად მოსულმა ფინიკიელებმა, რომელთაგანიც იყვნენ გეფირაიები, ეს ქვეყანა დაასახლეს, ბევრი სხვადასხვა ცოდნა შესძინეს ელინებს და განსაკუთრებით აღსანიშნავია მათ შორის დამწერლობა, რომელიც უწინ არ ჰქონდათ ელინებს. მე მგონია პირველად იმ დამწერლობას ხმარობდნენ, რომელსაც იყენებდა ყველა ფინიკიელი, ხოლო დრო რომ გავიდა, ენის შეცვლასთან ერთად შეიცვალა ასოების მოხაზულობაც. ხოლო იმ დროს მოსული ფინიკიელების ირგვლივ ქვეყნის მეტი წილი ელინთაგან ეჭირათ იონიელებს. ამათ ისწავლეს ფინიკიელთაგან ასოები, მცირედ შეუცვალეს მოხაზულობა და ისე იყენებდნენ მათ, , ხოლო ხმარებისას, როგორც სიმართლე მოითხოვდა, ამბობდნენ რომ ფინიკიური დამწერლობა ეწოდებაო, რადგანაც ფინიკიელების მიერ იყო შემოტანილი ელადაში. ბერძნები ძველიდანვე წიგნებს ტყავებს უწოდებდნენ, რადგანაც ოდისღაც ჭილის ნაკლებობის გამო ისინი ცხვრისა და თხის ტყავებს ხმარობდნენ საწერად. ჯერაც ჩემს დროს, ბევრი ბარბაროსი ამისთანა ტყავებზე წერს“ (იქვე, წიგნი V-58)

....და თითქმის ანალოგიური ციტატა დიოდორე სიცილიელისა:

„მანვე (ლინმა) პირველმა შეუთანწყო ელინურ დიალექტს ასოები, ჩამოტანილი კადმოსის მიერ ფინიკიიდან; ყოველი მათგანისათვის მან დაადგინა სახელი და გარკვეული მოხაზულობა. ამ ასოებმა მიიღეს საერთო დასახელება ფინიკიურისა იმიტომ, რომ ისინი გადმოღებული იყო ელინების მიერ ფინიკიელებისაგან, ხოლო რამდენადაც პელაზგებმა პირველებმა გამოიყენეს გადმოღებული ნიშნები, ამ ასოებმა მიიღეს კერძო დასახელება პელაზგურისა“ (დიოდორე სიცილიელი, წიგნი III- LXVII) ფაქტიურად, ჰეროდოტეს და დიოდორეს ციტატები იდენტურია, ერთი მცირე განსხვავებით: ამონარიდთა შედარება უყოყმანოდ იძლევა საშუალებას დაისვას ტოლობის ნიშანი პელაზგებსა და იონიელებს შორის!

(ერთი „მცირე“ შესწორებით... კარიელები და მისიელები, რომელთაგან პირველი ყველა ანტიკური ავტორის მიერ თითქმის გაიგივებულია იონიელებთან, მეორე არც თუ იშვიათად, გენეტიკურ იონიელებს არ წარმოადგენენ: კარიელები, ეს ფინო-უგორული ტომის ხალხი ჩანს, მისიელები, თრაკიულ-რუმინული. ორივე ხალხი ათეული საუკუნით გვიან ჩანან ამ ტერიტორიაზე შემოსულ-დაფუძნებული. თემის განხილვა ცდება წინამდებარე კვლევის ფარგლებს)

..... და ეოლიელები? ის მეორე ტომი, რომელიც ასევე პელაზგური ჩანს და რომელსაც ჰეროდოტე ახსენებს (იხ . ზემოთ VII-95) და ვინ არიან ისინი?

ეოლიელები ჰეროდოტეს სიტყვებით მცირე აზიაში ცხოვრობენ, დარდანოსიდან სმირნამდე (ფაქტიურად ტერიტორია დარდანელის სრუტიდან ქალაქ იზმირამდე)

ეოლიელების პელაზგურობა, განსხვავებით იონიელებისა, იმდენად შორეული ფაქტი ჩანს, რომ როგორც ჰეროდოტეს ციტატიდან ჩანს, ეს ამბავი მხოლოდ ყურმოკვრით იცის. ...და რატომ ეოლიელები? ხელმოსაჭიდი მხოლოდ ეს დასახელება გვაქვს...

ხომ არ ნიშნავს ეს ტერმინი ამომავალი მზის ქვეყანას, მსგავსად იაპონიისა? მაგრამ განსხვავებით იაპონიისა, რომლის მოსახლეობისათვის მზე უშუალოდ ოკეანიდან, წყლიდან ამოდის, ეოლიელები მცირე აზიის სამხრეთ-დასავლეთით ცხოვრობენ ეგეოსის ზღვასთან და მათთვის მზე ვერც ერთ შემთხვევაში ზღვიდან ვერ ამოვა.

...როგორც ირკვევა, ეოლიელების წინარე სამშობლო სულ სხვაგან მდებარეობს, კერძოდ თესალიაში. ეოლიელების ყოფილი სამშობლო მინიელებს, იოლკოსელებს უკავიათ, ის იაზონის სამკვიდროა:

„ეს ზღუდე შეშინებულმა ფოკეელებმა ააგეს მაშინ, როდესაც თესალიელები მოვიდნენ თესპროტების ქვეყნიდან და დაასახლეს აიოლიდის ქვეყანა, რომელიც ახლა უკავიათ“ (ჰეროდოტე, წიგნი VII-176)

ციტატის მიხედვით, ეს თესალიელებმა (თესპროტელებმა, კოლხებმა) დაასახლეს აიოლიდის ქვეყანა, უთუოდ XIII საუკუნეში ქრისტეს წინ, თუმცა ტერიტორიას მათ მოსვლამდე ერქვა აიოლიდი და თესალიელებთან არაფერი კავშირი არ უჩანს.

სავარაუდოა, რომ ის ეოლიელთა წინარე სამშობლოა... ფოკეელები-ყოფილი ეოლიელები, რომლებმაც თესალიელების მოსვლასთან ერთად ოლიმპოს მთისკენ დაიხიეს. მაგრამ ვერც ეოლიელთა ამ ყოფილ საცხოვრისზე შეიძლება თქმა, რომ ის ამომავალი მზის ქვეყანაა და მისთვის მზე პირდაპირ ზღვიდან ამოდის. ერთადერთი ადგილი, რომელიც ამომავალი მზის ქვეყნის სახელს ამართლებს, ეს ენეტიკაა, ხალდების ყოფილი სამშობლო. ეოლიელებიც, მათი განსახლების ადგილის მიხედვით, მხოლოდ ხალდები(ჭანები) შეიძლება იყოს.

....რასაკვირველია ასეთი მყიფე სამტკიცით შეუძლებელია დაამტკიცო, რომ ეოლიელთა სამშობლო-ეს ენეტიკაა. არსებობს უკიდურესად საიმედო მტკიცებულება, რომ ისტორიამდელ წარსულში ენეტიკას და მიმდებარე რეგიონს სულ ორი ტომი, ხალდი (ჭანი) და კოლხი იკავებდნენ. (თუმცა ამ სამტკიცის გამომწვეურებას ნაადრევად მივიჩნევთ)

რაც შეეხება იბერებს, მათი მცირე აზიის ტერიტორიაზე დასწრებულობა აქსიომაა. როგორც დაკვირვებით ირკვევა, იბერები იგივე იონიური და ეოლიური ტომის წევრები არიან. მცირე აზიის ტერიტორიაზე გადასვლა და მდინარე ტიბროსის (ეს ჩანს მდინარის უპირველესი დასახელება) აუზში რაღაც დროით ცხოვრება, ამ ტომებს ტიბერების-იბერების სახელს ანათლავს.

....და ელინები?

როგორც ჩანს, ძალიან შორს არ უნდა იყოს სტრაბონის მტკიცება (იხ. ზემოთ, წიგნი V-II-4) რომ 50 ქალიშვილის მამამ, დანაემ ქალიშვილები დაათხოვა პელაზგებზე და სიძეებს ამიერიდან მხოლოდ ელინურ ენაზე საუბარი უბრძანა....

....და ებრაელები....

ამ ხალხის შესახებ უამრავი ლიტერატურა არსებობს. მრავალი ისტორიული თუ ლიტერატურული ნაწარმოებია შექმნილი საუკუნეების განმავლობაში, იწერებოდა და ისწავლებოდა მისი ისტორია..... გარემოებათა უცნაური დამთხვევის გამო, თუ ხასიათის

თავისებურებიდან გამომდინარე, ამ ერის ისტორია მჭიდროდ ჩანს გადანასკვული ქართველი ერის ისტორიასთან, რომელიც საერთოდ მოვიწყებული ჩანს და არა სათანადოდ გაშუქებული.

ჩვენი კვლევის საგანი ამ ერის ისტორიის იმ პერიოდს მოიცავს, რაც იზრავლის შვილების ეკლესიათა გაყოფას ემთხვევა.

სოლომონ მეფის სიკვდილის შემდეგ, იზრავლის ხალხი ორ სამეფოდ, ორ სახლად გაიხლიჩა.

1) იზრავლის სახელმწიფო, მასში შემავალი ათი თემით (მუხლით)

2) იუდეას სახელმწიფო, მასში შემავალი ორი მუხლით (თემით)

"722 წელს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, ჩრდილოეთ ისრავლის სახელმწიფოს დედაქალაქი სამარია, განადგურებულ იქნა ასირიის მრისხანე მეომრების მიერ, ხოლო მისი მოსახლეობა, შთამომავალი იმ ათი მუხლისა იზრავლის შვილებისა, გადასახლებულ იქნა მიდიაში. ტყვეობაში წაყვანილი იზრავლის ხალხი უკვალოდ გაქრა აღმოსავლეთის ხალხებს შორის.

თქმულება ათ დაკარგულ თაობაზე პოპულარული იყო ებრაული, ქრისტიან და მუსულმანურ ფოლკლორში. ამ დრომდე გავრცელებულია აღმოსავლეთის ებრაულ საზოგადოებაში და იუდეურ მოძრაობაში. ერთი ვერსიის თანახმად, ისინი დაბრუნდებიან მესიის მოსვლის წინ" (ვიკიპედია)

ისტორია ძველი იზრავლისა და იუდეისა.

მართალია ძველი თქმულებების მიხედვით, იზრავლის ათი თაობა უკვალოდ განიფანტა აღმოსავლეთის ხალხებში, მაგრამ..., თუ პომპონიუს მელას შეფასება ერების შესახებ უნივერსალურია, არც ეს ათი მუხლი უნდა იყოს უკვალოდ გამქრალი.....

"ზაფხულში 586 წელს ქრისტემდე, აპრიის არმია ისევ გამოჩნდა სამხრეთში, ემუქრებოდა რა ბაბილონის ლაშქარს, რომელსაც იერუსალიმისათვის ალყა ჰქონდა შემორტყმული, მაგრამ განდევნილ იქნენ და 18 ივლისს 586 წელს ქრისტემდე იერუსალიმი, გატანჯული შიმშილით და ეპიდემიით, დაეცა. სამხედრო მეთაურებს შორის გამოირჩა ნერგალ-შარ-უცური, ბაბილონის შემდეგი მეფე. მეფე სედეკია შეეცადა გაქცეულიყო, მაგრამ დაიჭირეს იერიქონთან, დააბრმავეს და გააგზავნეს ბაბილონში. სოლომონის ტაძარი დანგრეულ იქნა, იერუსალიმი გადაიწვა, ხოლო მისი კედლები მოითხარა. ალყასა და შტურმს გადარჩენილი იუდეის მცხოვრებნი მონებად გარეკეს.... .მერე ნაბუქოდონოსორმა დაიპყრო ქალაქი სიდონი და გაანადგურა სახელმწიფო ედომი...." (ვიკიპედია; ნაბუქოდონოსორმე-2-ე)

სახელმწიფო ედომში ერთმნიშვნელოვნად იდუმეა მოიაზრება. პერიოდი იერუსალიმის დაცემიდან სპარსელების მირ ბაბილონის დაპყრობამდე, ბიბლიის ყურადღების მიღმა რჩება. ისტორიისათვის უცნობია ისეთი შორეული რაიონებისადმი, როგორც იდუმეა, ნაბუქოდონოსორის ინტერესი, თუმცა ზოგიერთი ისტორიული წყარო, ნაბუქოდონოსორის მიერ ესპანეთის დალაშქრვასაც რეალურ ფაქტად უთვლის. ესპანეთის დალაშქრვა ბაბილონის მეფის მიერ, რომელსაც ფლოტი არც გააჩნია, სრული უტოპიაა, ხოლო ვერსია-კიდევ ერთი ისტორიული შეცდომა. ნაბუქოდონოსორის მიერ ასე შორეული ლაშქრობის მოწყობის ფაქტად, სტრაბონი მეგასთენეს ცნობას თვლის, რომლის მიხედვით ნაბუქოდონოსორმა იბერია დალაშქრა. როგორც გავარკვეით, მეგასთენეს ცნობა იმ იბერიას ეხება, რომელიც ვანის ტბის და შესაბამისად ბაბილონის

უმუშალო სიახლოვეს მდებარეობდა და არა ესპანეთს, რომლის დასაღალაშქრავად მისთვის ფლოტი ფიზიკურ აუცილებლობას წარმოადგენდა. დუმს ბიბლიაც იდუმების სამეფოს ბაბილონის მიერ ანექსიაზე.

ბიბლია, როგორც სამეცნიერო-დოკუმენტალური ლიტერატურა, ერთი ერის, იზრაელის შვილების მიერ გამოვლილი ისტორიული სასიცოცხლო გზის ასახვაა. გამწვანებულია წიგნში მოინახოს ხალხი, (გარდ იზრაელის შვილებისა) რომელიც დადებით კონტექსტშია მოხსენებული.....

ცხადია, ბიბლიური ედემის ბაღის მცხოვრებლებიც, ასევე მხოლოდ იზრაელის შვილებშია სამიებული.....

სრულიად რეალისტური ჩანს ედემის ბაღი, რომელიც სამოთხის მიწიერი მინამსგავსი ჩანს მხოლოდ...

ასევე სრულიად რეალისტურია ბიბლიისეული ედემის ბაღის კოორდინატებიც...

ედემის ბაღის ტერიტორიული ადგილმდებარეობის გაშიფრვადი მონაცემები ასეთია:

- 10) მდინარე მოედინება ედემიდან ბაღის მოსარწყავად, მერე იტოტება და იქმნება ოთხ ნაკადად**
- 11)ერთის სახელია ფიშონი: იგი გარს უვლის ხავილას ქვეყანას, სადაც ოქროა.**
- 12)კარგია ამ ქვეყნის ოქრო. აქ არის ანთრაქას ქვაც და ზურმუხტიც.**
- 13)მეორე მდინარის სახელია გიხონი. იგი გარს უვლის ქუმის ქვეყანას.**
- 14)მესამე მდინარის სახელია ხიდეკელი, იგი ჩაუდის აშურს, მეოთხე მდინარეა ფერატი.**

(დაბადება, თავი მეორე)

რამდენიმე სრულიად რეალისტური ფაქტი საშუალებას იძლევა ბიბლიური ედემის ბაღის ადგილსამყოფელი განისაზღვროს:

- 1)ბიბლიაში საუბარია ერთ რომელიღაც ადგილზე, სადაც ოთხი მდინარე იღებს სათავეს, ამასთან ამ მდინარეებიდან ორის სახელი უშეცდომოდაა ცნობილი:ტიგროსი და ევფრატი.
 - 2)მდინარე ევფრატი აქ ხიდეკელადაა მონათლული, რომელიც აშურს(ასურეთს) ჩაუვლის, თუმცა ზოგი მოსაზრებით ხიდეკელი-ეს ტიგროსია!
 - 3) ამ შემთხვევაში ფირატი მდინარე ევფრატია. მართლაც, დღევანდელ რუკაზე მდინარე ფირატი ევფრატის სათავედაა დაფიქსირებული და ის სულ რამდენიმე ათეულ კილომეტრს მოიცავს.
 - 4)ბიბლიაში ნახსენები მდინარე ფისონი-ეს სავარაუდოდ არაქსის სათავეა, რომელსაც ჯერ კიდევ ჩვ.წ.აღრიცხვამდე IV-V საუკუნეების მიჯნაზე ფასისად მოიხსენიებს ქსენოფონტე, რომელმაც აქ ბერძნული ათი ათასიანი ლაშქრით ჩაიარა.
 - 5) რაც შეეხება მეოთხე მდინარე გიხონს, სავარაუდოდ ეს მდინარე მურატია, აქვე მომდინარე.
 - 6) ტერიტორიას დღეის მდგომარეობით არმენიის ზეგანი ეწოდება და ათა თურქის სახელობის წყალსაცავს ეკვრის გარს.
- მეცნიერთა უმრავლესობის აზრი შეჯერებულია იმაზე. რომ ძველი აღთქმის ტექსტის ფორმირება და წერილობითი ჩამოყალიბება, მე-6-ე, მე-7-ე საუკუნეს ქრისტემდე, უკვე დამთავრებულია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ედემის ბაღის მცხოვრებლებად იზრაელის შვილები იგულისხმებიან უთუოდ...

ცხადია, ამ ეპოქისათვის, ამ ადგილას (ასირიისა და მიდიის უშუალო სიახლოვეს) გამოჩენილი იზრაელის შვილები, ედემის მოქალაქეები მხოლოდ იმ ხალხის შთამომავალი შეიძლება იყოს, რომელიც იმავე ასირიამ წამოასხა ტყვედ და რომელიც იუდეველთა ვერსიით მიდიის ხალხებში გაიბნა..... არ გაბნეულან..... ძველი წელთაღრიცხვის 605 წლიდან, ასირიამ, როგორც სამეფომ, საერთოდ შეწყვიტა არსებობა, რომელიც ბაბილონელთა და მიდიელთა მიერ იქნა დაპყრობილ-განადგურებული.

მართალია იზრაელის სახელმწიფოს დამაქცევარი, თვითონვე დაიქცა მისივე მეზობლების მიერ, მაგრამ იზრაელის ათი მუხლის ჩამომავალს, სავარაუდოდ ტყვეობიდან თავდაღწეულს, არც არავინ შეაქმნევინებდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ახალ ტერიტორიაზე. იზრაელის შვილების ნატყვევარი ათი მუხლი გარიდებული ჩანან მიდიასა და ბაბილონს ასევე ასირიასაც, რადგან ებრაული სახელმწიფო ედომი გაცილებით ადრინდელი პრიმატი ჩანს.... და საკუთარი სახელმწიფოებრიობა სხვა ტერიტორიაზე, კერძოდ არმენიის ზეგანზე შეუქმნია, რაც ასევე ძლიერი მფარველი თუ მოკავშირე სახელმწიფოს გარეშე შეუძლებელი ჩანს. იზრაელის შვილების ამ ახალ სახელმწიფოს ედომი ჰქვია, ხოლო მისი მფარველი (თუ მფარველები) მისივე მეზობლები, ქუში და ხავილას სახელმწიფოები ჩანან (18)

ამ მიწაზე დაამარცხა და გააცამტვერა იბერების და ტიბარანების ძლიერება ნაბუქოდონოსორმა, აქიდან აიძულა მათ უკან დახევა, ტიბარანებს შავი ზღვის სანაპიროსაკენ, იბერ-ქუშებს კავკასიის მთებისაკენ და არა ესპანეთის იბერიიდან, სადაც არც არასდროს ულაშქრია!

.....ილაშქრა იმ იბერებზე, რომლებმაც დიდი ხნის წინათ თარხონ- ქუშის მეთაურობით, მანამდე არნახული სიშორის ლაშქრობა მოაწყვეს ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, დაასახლეს ის, და რომელზედაც უძლევლობის ორეოლი ასეული წლოვით თაობიდან თაობას გადაეცემოდა..... ამ ლაშქრობით დაენათლა უძლევლის სახელი იბერს, ხოლო მის დამმარცხებელ ნაბუქოდონოსორ მე-2-ეს-ჰერაკლეზე ძლიერი.....

ამავე კომპანიის, ამავე ომის შედეგი ჩანს ედომის, იზრაელის შვილების სახელმწიფოს იავარქმნა-განადგურებაც. როგორც ბიბლიის მკვლევართათვის ცნობილია, ამავე პერიოდიდან ღებულობს ზედწოდებას იზრაელის შვილებიც. ეს ასევე მდინარე ტიბროსი (და არა ტიგროსი) გვევლინება მათ ნათლიად (ისევე, როგორც იბერებისა და ტიბარანებისა)

იბრი- ამ ვარიანტს გვთავაზობენ ბიბლიის მკვლევარები იზრაელის შვილების არქაულ სახელად.

ის, რომ აქ მდებარე ედემი (ედომი) მართლაც იზრაელის შვილების სახელმწიფოა, რამდენიმე დამატებითი არგუმენტიტაც მტკიცდება:

1)მხოლოდ ეს მდინარე (ტიბროსის ზემო წელი) აძლევს თემებს საკუთარ სახელწოდებას ეს აქედან წასული ტიბროსელები არქმევენ იტალიის მდინარეს ანალოგიურ სახელწოდებას,

2)აქედანვე წასული თემი აარსებს ტიბარანიას შავი ზღვის სანაპიროზე, ნაბუქოდონოსორთან დამარცხებული იბერთა ტომი, აქედან მიემართება მცხეთისაკენ, იმავე იზრაელის შვილების ერთ ნაწილთან ერთად.

3) მხოლოდ აქედან წასულ ებრაულ ტომს შეეძლო დაესახლებინა ჩრდილოეთ კავკასიის დიდი ნაწილი, სადაც რამდენიმე ტომს აღნიშნავს თურქი მოგზაური, ევლია ჩელები: მამშუხი. ტაკაკუ, და არა აზია აფრიკის საზღვრიდან მიგრირებულებს.

4) მდინარე ვოლგის შესართავთან ტაჩაგუზების სახანოს აღნიშნავს იგივე მოგზაური, რომელიც ასევე ებრაული ჩანს.

5) არ იგრძნობა იზრაელის შვილების ნაკლებობა ყირიმის ნახევარკუნძულზეც, სადაც მათ კრიმჩაკების სახელით იცნობენ.

5) იზრაელის შვილები ცხოვრების წესითაც აშკარად განსხვავდებიან კავკასიელი მთიელებისაგან. მათი მშვიდობისმოყვარული ცხოვრების წესის გამო, მათი ცხვრის ფარები მწყემსის გარეშე ბალახობს და მგელიც კი არ ეკარება, არამცთუ დავლას დახარბებული მთიელი

6) მე-8-ე საუკუნის მიჯნაზე, კავკასიის ჩრდილოეთით მდებარე უძლიერესი სახელმწიფოს ხაზარეთის მმართველი ელიტა, მათ შორის მეფეებიც, ებრაული წარმოშობისა ჩანან.

7) თვით საქართველოს და არმენიის ბაგრატიონთა მირონცხებულ სამეფო დინასტიას საკუთარი ჩამომავლობა ებრაელთა მე-2-ე მეფისაგან, მეფსალმუნე და მეშურდულე დავით მეფისაგან მოყავთ: ბიზანტიის იმპერატორის, კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობით, ისინი დავით მეფისა და ბერსაბეს (ურია ხეთელის ცოლყოფილი) შთამომავლებად თვლიან თავს.

8) ამავე ადგილიდან მიგრირებულ ებრაელთა აშკარა კვალი ჩანს ევროპის კონტინენტზეც, სადაც მათი სახელმწიფო წარმონაქმნიც კი არის დაფიქსირებული. (თემა სცილდება წიგნის ფორმატს)

9) თვით საქართველოში ებრაული საერისთავოც კი ჩანს დაფიქსირებული, სავარაუდოდ რაჭის მთიანეთში (თემა ასევე სცილდება წიგნის ფორმატს)

დიდი ალბათობით, ნაბუქოდონოსორის მიერ ქუშის, ხავილასა და ედომის სახელმწიფოების იავარქმნა-განადგურება 585 წ. ქრისტემდე ჩანს მომხდარი, მაშინ როდესაც ნაბუქოდონოსორის მოკავშირე მიდიის სახელმწიფო ანალოგიურად უსწორდება ურარტუს (ასევე ქართველურ) სახელმწიფოს. ამ უკანასკნელთან მიდიის სამეფოს ხმაურიანმა ომმა გადაფარა შედარებით მცირე სახელმწიფოების, ქუშის, ხავილას, ედომის დარბევა და ვერ ხვდება ისტორიის პირველ ფურცლებზე.....

.....ჰპოვებს თუ არა გამოხმაურებას სხვა რომელიმე ისტორიულ წყაროებში, გარდა ბიბლიისა, იბერთა და ებრთა სახელმწიფოები? პასუხი დადებითია, ხოლო წყაროები- პირველხარისხოვანი....

ესაა ჩამონათვალი პროვინციებისა, დამოკიდებული და დამოუკიდებელი სამეფოებისა, აშურბანაპალის მმართველობის დროს (669-652 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე)

ხილაკუ-კილიკია, დამოუკიდებელი იყო ასირიის სამეფოს დაცემისას

ია[მა] ნა-საბერძნეთი, ალბათ იგულისხმება კვიპროსი

[.....]-?

[შიბარტე]-?

ისკალუნა-ასკალონი პალესტინაში) არ იყო მიერთებული ასირიას

უდუმუ-(ედომი, იდუმეა ტრანსიორდანიასში) ტრანსიორდანიას არ იყო მიერთებული

მა'აზა -(მოაზი ტრანსიორდანიასში) ასირიას, მისი მეფეები იბრძოდნენ

ამმა [ნა]-(ამმონი ტრანსიორდანიში) ასირიასთან კავშირში ბაბილონთან
ეთიოპია-არასდროს არ იყო ასირიული ძალაუფლების ქვეშ
მადაი-მიდიის სამეფო, როგორც ჩამონათვალის ადგილიდან ჩანს დამოუკიდებელი
ქვეყანა (მანნიებისა)-იყო დამოუკიდებელი მთელი VII საუკუნე
ზღვისპირეთი-დამოუკიდებელი ხალხური ტომები სპარსეთის ყურეში
(И. М. Дьяконов. История Мидии от древнейших времен до конца IV в. до. н э стр-303)

მეფე აშურბანიპალს ისრაელის სახელმწიფოც არ უჩანს დაპყრობილი, არამცთუ იდუმეა
(როგორც უდუმუს, ედომს) ინტერპრენირებს დიაკონოვი....არადა ედომი წინამდებარე
დოკუმენტის საფუძველზე მის ხელქვეით, სატელიტ ქვეყნად მოიაზრება
...რასაკვირველია, უდუმუ იუდეა არაა, არამედ ისრაელის შვილების მიერ არმენიის
ზეგანზე შექმნილი სრულიად ახალი სამეფოა....

ჩვენთვის საინტერესო აქ ეთიოპიაცაა, რომელიც დიაკონოვის მოსაზრებით არასდროს
არ ყოფილა ასირიული ძალაუფლების ქვეშ. რამდენად სწორია დიაკონოვის ეს
მოსაზრება?

რასაკვირველია ეთიოპია (აფრიკის, ნამდვილი ეთიოპია) ასირიელების ძალაუფლების
ქვეშ არც არასდროს ყოფილა, თუმცა ასირიის ძალაუფლების ქვეშ ხშირად ექცეოდა
ელამის სამეფო, რომელსაც აღნიშნული პერიოდისათვის ასევე ეთიოპიას და ემაფიას
ემახის ჰესიოდე. ქვეყნის დედაქალაქს აღნიშნული დოკუმენტიდან ორი საუკუნის
შემდეგაც მემნონის ქალაქად ახსენებს ჰეროდოტე. ამასთან, ის აღნიშნავს მემნონის
ეთიოპობასაც. ასიელი (აზიელი) ეთიოპები მის დროს და მისივე აღწერით უკვე
სრულიად სხვა რეგიონში ფიქსირდებიან, თუმცა ადგილზე დარჩენილი ელამელების
ნაწილი (ხუზები) სპარსულ სივრცეში ჩანან ინტეგრირებული. ინტეგრირებულნი იმ
დონეზე, რომ მათ სპარსელების წინაპრადაც კი თვლიან, თუმცა ეთნიკურ
განზოგადობასა და თვით ენასაც X საუკუნეშიც კი ინარჩუნებენ.

შესაბამისად, აქ ჩამოთვლილი ქვეყნები ასირიის ვასალურ სამეფოებად მოიაზრება, მათ
შორისაა ედომი, ისრაელის შვილების სამეფო დევნილობაში....რომელიც დიაკონოვის
მიერ (რასაკვირველია არასწორად) ასევე ტრანსიორდანიშია ნაგულისხმევი.....

ორი სახელმწიფო ჩანს ბიბლიაში ედემის გვერდით, ქუში და ხავილა.

.....ორი ქართული ტომი ჩანს დარბეული ნაბუქოდონოსორ მე-2-ის მიერ, იბერი და
ტიბერი.....და ვინ ვინ არის?

შეუძლებელია ქუში (ქუშის სახელდებაში სავარაუდოდ წინა პლანზე ფიზიოლოგიური
თვისებები გამოდის) დაუმახო ტიბარანებს, რომელსაც მთელი ადრეული
შუასაუკუნეების რომაელი და ბიზანტიელი ისტორიკოსები, მსოფლიოში ყველაზე
მხიარულ ხალხს ემახდა (იხ. ტიბარანები)

ხავილა—ეს ტიბარანიაა!

ქუში-სავარაუდოა, რომ ამ ხალხს ეს სახელი თავიანთი სიზვიადის გამო ეწოდათ. მათ
პიროვნულ სიზვიადეს ისტორიკოსი ასე აღნიშნავს:

"მან (ბარდა ფოკამ) მტრული გეზი აიღო და თავისთვის შეკრიბა იბერიელთა ჯარი (ეს
ხალხი სიმაღლით მეათე ფუტს აღწევს და წარბებიც მრისხანედ აქვთ შეჭმუხვნილი)"

(გეორგიკა; ტომი მე-6-ე; მიქაელ პსელოსი. გვ !). თბილისი 1966 წ)

ქუშები მოხსენიებულია VIII საუკუნის ნაწარმოებში, ცნობილი „სომხური ანონომური

გეოგრაფიად“ . კონტექსტის მიხედვით ასე ხევისურებს ეწოდებათ. დღესაც კი ინგულები ამ უკანასკნელთ ხუშად იხსენებენ. სრულიად სხვა აზრისა ჩანან თავად ფხოველნი (ფშავ-ხევისურნი):

"ფშაველებს და ხევისურებს პირქუში ერთ-ერთ ძლიერ გმირთაგან , ღმერთადაც კი მიაჩნდათ და ხევისურეთში, სოფელ ბაცალიგოში, პირქუში ძლიერ ხატად ითვლება" (ივ. ჯავახიშვილი; ტომი 1; გვ 191 თბილისი 1979 წ)

ქუშებად ფხოველნი თავიანთ სახლიკაცებს ,იბერებს (ქართლებს) თვლიან და აბსოლუტურად სწორადაც(თემა დამატებითი კვლევის საგანს წარმოადგენს)

ქუში—ეს იბერიაა!

"სესოსტრის ეგვიპტელი და ტეარკონ ეთიოპი ევროპამდე მივიდნენ.

ნაბუქოდონოსორი, რომელიც ხალდეებში უფრო სახელოვანია, ვიდრე ჰერაკლე, მივიდა სვეტებამდე (ჰერაკლეს სვეტები, გიბრალტარი) ამ ადგილებს, მეგასთენეს სიტყვებით მიაღწია ტეარკონმაც, ხოლო სესოსტრისი კი იბერიიდან დაიძრა თრაკიასა და პონტოს წინააღმდეგ" (სტრაბონი; წიგნი XV- 1-6)

ნაწყვეტი სტრაბონს ეკუთვნის, თუმცა როგორც კონტექსტიდან ჩანს, ის ამოღებულია მეგასთენეს ჩვენამდე მოუღწეველი ნაშრომიდან "ინდოეთი". ეს ის მეგასთენეა, რომელსაც ანტიკური წყარო იონიელ ბერძენად იცნობს, ცხოვრობს არახოსიაში (დღევანდელი იბერიაში) და სავარაუდოდ ასევე იბერიელი ჩანს.

ეს მისი ციტატიდან გამომდინარე წერს სტრაბონი, რომ სესოსტრისი იბერიიდან დაიძრა თრაკიასა და პონტოს წინააღმდეგ: გეოგრაფიაში მცირედ გარკვეული მკითხველიც კი ადვილად დარწმუნდება, რომ ეგვიპტელი სესოსტრისის ლაშქრობის საწყისი პუნქტი მხოლოდ ის იბერია შეიძლება იყოს, რომელიც შუამდინარეთთან მდებარეობდა, მე-14-ე საუკუნეს ქრისტეს წინ!

ეს ამ ციტატიდან გამომდინარე წერს სტრაბონი, რომ ნაბუქოდონოსორი, უფრო სახელოვანი ხალდეებში, ვიდრე ჰერაკლე, მივიდა გიბრალტარამდე, სადაც სტრაბონს ნაგულისხმევი აქვს იბერთა დამარცხება მის მიერვე! (რასაკვირველია იბერები ნაბუქოდონოსორმა ანატოლიის ზეგანზე დაამარცხა)

ეს ამ ციტატიდან გამომდინარე წერს იგივე სტრაბონი, რომ სუზელი, ელამელი (ხუში, დღევანდელი ხუზისტანის პროვინცია სპარსეთში) ტეარკონი ეთიოპია! (ეთიოპ კუშანთა და იბერ ხუშანთა სატომო სახელთა თანხვედრის გამო...?)

ისტორიული ექსკურსი

.....და ვინ ახსენებს ისტორიაში ეთიოპიას პირველად, ან ვინ და რომელი ხალხი იგულისხმება ამ ტერმინის ქვეშ?

მემნონს, როგორც ეთიოპთა მეფეს, ანტიკურ ლიტერატურაში პირველად ჰესიოდე ახსენებს:

"ეოსმა—აისმა ტიფონისაგან შვა ეთიოპთა მეფე მემნონი სპილენძის იარაღიანი, ემაფიის მეფე"

საინტერესოა, რომ ემაფია აფრიკის ეთიოპიას არასდროს რქმევია...ემაფია აზიის ეთიოპია ჩანს, რომელსაც მემნონი ფლობს მემნონის სამეფოს უხსოვარი დროიდან ელამი ჰქვია.....ჰესიოდე და მისი სტრიქონები „თეოგონიიდან“ ჩანს ის მიზეზი, რის გამოც ხუშების (ხუზების, ქუშების) სამეფო აზიელ ეთიოპებად გადაიქცა იმავე

ჰეროდოტესთანაც კი, რომ არაფერი ვთქვათ უფრო გვიანი ხანის ისტორიკოსებზე!...
.მემნონის აბჯარი, ისევე როგორც აქილევსისა, მჭედლობის ღმერთ ჰეფესტოს
გამოჭედილია! როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ღმერთი აქ არაფერ შუაში ჩანს, აქილევსის
აბჯარი ფოლადისა ჩანს და ის ქართველური ტომის, ხალიბების (კენების, ჰენიოხების,
სანიგების) გამონაჭედი შეიძლება იყოს მხოლოდ!
ასეთივე იარაღის მფლობელი ჩანს „ეთიოპი“ მემნონი. მისი მოკვლა, ისევე როგორც
ჰექტორისა, რომელიც აქილევსისეულ ჯავშანში ჩანს გამოკვართული, აქილევსმა
მხოლოდ ჯავშანისაგან დაუცველ ადგილას, ყელის არეში შუბის ჩაცემით შესძლო!
ცხადია აქილევსმა იცის, რომ ასეთი აბჯრით შემოსილი მოწინააღმეგის მოწყვლადი
ადგილი მხოლოდ მისი ჯავშნისაგან დაუცველი ნაწილია! ზუსტად ამიტომ ჰგავს წყლის
ორი წვეთით მემნონისა და აქილევსის აბჯრით შეჭურვილი ჰექტორის მოკვდინების
სცენა აქილევსისვე მიერ!

ზუსტად ამიტომაც ვერ ახერხებს აიანტი უფაროდ დარჩენილი მემნონის მოკვლას, სანამ
აქილევსი ყელში, აბჯრისგან დაუცველ ნაწილში მუხანათურად არ ჩასცემს შუბს!
ჰესიოდეს მიხედვით, მემნონის ბიძამ აღმართა მემნონის სამახსოვრო ფრიგიაში.
მართალია აქილევსი ხალიბთათვის უახლოესი მონათესავე ტომის ჩამომავალი ჩანს და
მისთვის ხალიბური აბჯარი, რომელიც მტერზე უდიდეს უპირატესობას აძლევს,
ხელმისაწვდომია, როგორ მოხვდა იგი ეთიოპთა მეფის, მემნონის ხელში?

**"თუ კარგად გავზომავთ სამეფო გზას ფარსანგებით, სარდედან სამეფო
სამყოფელამდე, ე.წ. მემნონამდე 13500 სტადიონია (2655კმ)"**

(ჰეროდოტე, წიგნი V-ტერფსიქორე -53;თბილისი-1975წ)

ეს მანძილი საბერძნეთიდან სუზამდე მანძილია და ერთობ მნიშვნელოვანი ჩანს...
ჩვენის მხრივ დავუმატებთ, რომ საუბარი შეეხება ელამის სამეფოს დედაქალაქ სუსას
მეწამული ზღვის სანაპიროზე. ამავე ქალაქს, როგორც მემნონის (ყოფილ) ქალაქს, უკვე
დედაქალაქს მიდიისას, რამდენჯერმე ახსენებს იგივე ჰეროდოტე

**„პართები, ხორასმები, სოგდები და არიები იხდიდნენ 300 ტალანტს, ესაა მეთექვსმეტე
სატრაპია. პარიკანიები და ასიელი ეთიოპები იხდიდნენ 400 ტალანტს, ესაა მეჩვიდმეტე
სატრაპია. მატინებს სასპერებს და ალაროდებს შეწერილი ჰქონდათ 200 ტალანტი, ესაა
მეთვრამეტე სატრაპია (იქვე წიგნიIII-93-94 თალეია)**

როგორც ირკვევა (იხ. იბერებში) ჰეროდოტეს მიერ აქ აღწერილი სატრაპია აზიელი
ეთიოპებისა და პარიკანიებისა, სხვა არავინ არ შეიძლება იყოს, თვინიერ ჰირკანებისა და
ქუმ-იბერებისა, რომელიც ტერიტორიულად უკვე კავკასიაში (იბერიაში, არახოსიაში)
ჩანს განლაგებული და არსად სხვაგან! ეთიოპის სახელი, უკვე აზიელი ეთიოპისა,
ქართების ქართველურ ტომთან ჩანს გაიგივებული, რომლის ადრინდელი სახელწოდება
ქუმი ჩანს. რაც შეეხება ელამელთა ეთიოპიასთან გაიგივებას, მისი მიზეზი უკვე ზემოთ
ვახსენეთ(....და როგორც ირკვევა, სხვა მიზეზთა გამოც....თემა აშკარად ცილდება წიგნის
ფორმატს)

**"ესაპიდან (....) მანძილზე , ამაღლებულ ბორცვზე , მიუთითებენ მემნონის ყორღანს,
ტიფონის შვილისა, აქა დასახლება მემნონი" (სტრაბონი, წიგნიXIII ; 1-11)**

დასახლებული ადგილი ტროადის უშუალო სიახლოვესაა, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ
აქ მემნონის დაღუპვის ადგილია მინიშნებული. მართლაც, მემნონის დასაფლავების
ადგილს სტრაბონი მოშორებით მიუთითებს:

"როგორც ამბობენ, სუსა დაარსებულია ტიფონის მიერ, მემნონის მამისა.....სუსას აკროპოლს უწოდებენ მემნონისას....მემნონი , ამბობენ დასაფლავებულია პელტის ახლოს, სირიაში მდინარე ბადასთან" (იქვე, წიგნი XV ; 3-2)

როგორც ვხედავთ, მემნონის მშობლიურ ქალაქად სუსა ითვლება, (უკვე) სპარსეთის დედაქალაქი, თუმცა მისი სასაფლაო უკვე სხვა სახელმწიფოში, სირიაშია.

.....კვანძის გახსნის კულმინაციური მომენტი, ანტიკური მწერლის, დიკტის კრეტელის ნაწარმოებშია მოცემული:

"შემდეგ დღეს მოვიდა მემნონი, ტირინთის და ავრორას შვილი, უამრავი ჯარით ინდუსებისა და ეთიოპებისა.. . იგი გარემოსილი იყო ხმამაღალი დიდებით, იმდენად რამდენადაც შეკრიბა ერთად მრავალი ხალხი სხვადასხვა წარმომავლობისა. მემნონმა ტროაში ყველა ისინი მოიყვანა კავკასიის მთებიდან,, ხოლო დანარჩენები, არანაკლები რიცხოვნებისა, გამოაგზავნა ზღვით, დაუყენა რა მათ მეთაურად ფალი. როცა ისინი მოვიდნენ როდოსში და მათ ნახეს, რომ ეს ბერძენთა მოკავშირეა, თუმცა უფრო ხოლოდნენ, რომ როდესაც როდოსელებს , როცა გაიგებდნენ რაში იყო საქმე, გემებისათვის ცეცხლი არ წაეკიდებინათ, მაინც იქვე დარჩნენ.....ცოტა მოგვიანებით როდოსელებმა დაადანაშაულეს ფალი, რომ მისი სურვილია ალექსანდრეს დახმარება, რომელმაც არცთუ ისე დიდი ხნის წინ გაძარცვა მისი სამშობლო სიდონი და ამით იგი შეურაცხყო.....ხოლო ფინიკიელებმა, რომლებიც წარმოადგენდნენ ფალის ჯარის უმრავლესობას.ჩაქოლეს იგი ქვებით.ამ დროს ჯარი, რომელიც მოვიდა მემნონთან ერთად, დაბანაკდა ღია ადგილას (ქალაქის კედლებში ამდენი ხალხის მოთავსება გაჭირდა). სხვადასხვა ხალხი ვარჯიშობდა საკუთარ ყაიდაზე. თვით ერთი და იგივე იარაღი არ იყო სრულებით ერთნაირი და პასუხობდა ცალკეული რეგიონების გემოვნებას; ასე, სხვადასხვა მხარეში გამოჭედილი შუბი იყო სხვადასხვანაირი, ხოლო განსხვავებული ფარების და მუზარადების მრავალსახეობა ჰქმნიდა ომის შემაშფოთებელ სურათს"

(დიკტის კრეტელი, ტროას ომის დღიური; წიგნი IV ; 4-4-5)

დიკტის კრეტელი-ეს ბერძნული მწერლობის არქაული პერსონაჟია. გადმოცემის მიხედვით, დიკტისი იდომენევის ამხანაგია ტროას ომის დროს. წიგნი ნათარგმნია ფინიკიურიდან ლათინურად მე-4-ესაუკუნეს და ცნობილია "ტროას ომის დღიურის სახელით". მეცნიერებს მის რეალურობაში ეჭვი ეპარებათ (19)

აღვნიშნავთ, რომ მემნონი, მემნონ-ეთიოპიელი, ზუსტად იმავე მიზეზით ჩანს ეთიოპიელად შერაცხული, როგორც ტარხონი (თარხონ-ქუმი) და რომელსაც მეომართა ძირითადი მასა იმავე კავკასიის მთებიდან მოყავს, რომელიც ქართვების ერთი ნაწილის ოდინდელი სამშობლო ჩანს! ... თუმცა ჰესიოდეს ეპოქისათვის ქუმის ქართველურ ტომებთან იდენტურობა დაკარგული ჩანს. (20)

მეწამული ზღვა და მარმარილოს ზღვა-აი ქუმის იმ დროინდელი სამეფოს გავლენის სფეროს აღმოსავლეთი და დასავლეთი საზღვარი, ჩრდილოეთითისა კი დიკტის კრეტელის მიხედვით, კავკასიის მთებს აღწევდა. ჩრდილო-დასავლეთის საზღვრის მონახვა მისი პერიოდისათვის გაძნელებულია, თუმცა ჰომეროსის მიხედვით, ეს შეიძლება ალიზე და პაფლაგონია იყოს(21)

(ერთიანი სახელმწიფოს შექმნას თავისუფლების მოყვარე ქართველური ტომები აზიაში, ისევე როგორც ევროპაში, თავს არიდებდნენ)

"მას შემდეგ, როდესაც რიგები გადაეწყო ახალი წესრიგით და ყველგან იწყება შუბების ტყორცნა, იხოცება მრავალი ხალხი ყოველ მხარეს, და ბრძოლა არ შეწყვეტილა იმ დრომდე, სანამ მემონი საომარი ეტლით არ შემოიჭრა ბერძენთა შუაგულში სრული სიჩქარით, გადააქცია და წააქცია ყოველი, ვიმც წინ შემოხვდა. როცა ბევრი ჩვენნიანი დაიღუპა, ყისმათი ჩვენგან შეტრიალდა და არ დაგვიტოვა არავითარი იმედი გადარჩენისა, გარდა გაქცევისა. ბელადებმა აღიარეს მემონის გამარჯვება. ამ დღეს დაიწვებოდა და განადგურდებოდა ყველა გემი, თუ არა ღამეს, უბედურება შეყრილთა თავშესაფარს, არ შეეშალა ხელი მტრებითვის თავდასხმის განზრახვაში. იმდენი იყო მემონში ძალა, გამოცდილება და შესაძლებლობა დაემარცხებინა ჩვენები" (იქვე)

განსხვავებით ჰექტორისა, რომელიც აქილევსის იძულებითი უმოქმედობის დროს ჩაგრავს ელინებს, და შემლებისდაგვარად თავს არიდებს აქილევსს, მემონი ჩაგრავს ელინებს თვით აქილევსის თანდასწრებით და სავარაუდოდ მისი აქტიური წინააღმდეგობის პირობებშიც კი!!!

უფრო ჰგავს, რომ თავად აქილევსი ერიდება მასთან პირისპირ შეხმას!

თავად ფინიკიელები, ფალის მეთაურობით, რომლებმაც ზღვიდან გაილაშქრეს ტროასაკენ, (მეწამულ ზღვასთან მცხოვრები ქუშელების, მემონელების გარდა) ამ უკანასკნელთა მოკავშირეები ჩანან: ომს ნამდვილად ევროპა-აზის შეტაკების სახე უჩანს, როგორც მას ჰეროდოტე აღნიშნავს კიდევ!

თავად დიკტის კრეტელი ამ ომის შესახებ გაცილებით ინფორმირებული ჩანს, ვიდრე ჰესიოდე და თვით ჰომეროსიც კი, რომ არაფერი ვთქვათ ჰეროდოტეზე!

"მერე ისინი (ელინები) თათბირობდნენ მემონთან მომავალ ორთაბრძოლაზე;

გადაწყვიტეს, რომ კენჭისყრა გადაწყვეტს საერთო სახელს ბელადისა, რომელიც მას შეერკინება. აქ აგამემონმა ა გამორიცხა მენელაოსი, ულისე, იდომენევსი, დარჩენილებიდან წილისყრა საერთო ერთობით ირჩევს აიაქს ტელამონის ძესმალე აიაქსმა, შეარჩია რა მოხერხებული დრო, გამოვიდა ორ ლაშქარს შუა, გამოიწვია მემონი, გააფრთხილა რა წინასწარ ოდისევსი და იდომენევსი, რომ დაეცვათ იგი დანარჩენებისაგან. მემონმა, რა დაინახა აიაქსის მისკენ მიმართება, ჩამოხტა საომარი ეტლიდან და შეება მას ქვეითად. ორივე მხრიდან უყურებდნენ შიშითა და მოლოდინით, როცა ჩვენმა ბელადმა მთელი ძალით ესროლა შუბი მოწინააღმდეგის ფარს, თითქმის გახვრიტა იგი და დააწვა რა მთელი სიმძიმით, მთელი ძალებით მიმართა შუბი (მემონის) გვერდისაკენ. ნახეს რა ეს, გამოიქცნენ მეფის მომხრეები, ცდილობდნენ აიაქსის განდევნას. მაშინ აქილევსმა, ნახა რა ბარბაროსების ჩარევა ორთაბრძოლაში, გამოვიდა მათ წინააღმდეგ და ყელში ჩასცა შუბი მტერს, უფაროდ დარჩენილს" (იქვე, წიგნი IV- 6)

დიკტისის ცნობები ყოვლისმომცველი და უმდიდრესია, რომელიც სათანადო განხილვას იმსახურებს:

1)მემონი უძძლავრესი მეომარი ჩანს, თვით ჰექტორზე აღმატებული. იგი არ უფრთხის აქილევსთან საომარ ასპარეზზე შეხვედრას, უფრო პირიქით!

2)მემონთან შესაბამელ გმირებთანგან აგამემონმა იმთავადვე გამორიცხა მენელაოსი, ოდისევსი, იდომენევსი.რასაკვირველია, ამ გმირების რიცხვს თავად აგამემონიც ემატება! ელინთა საერთო წინამძღოლმა მემონთან შეხმა ფაქტიურად ყველა ელინ

გმირს აუკრძალა! მემნონის წინააღმდეგ საბრძოლველად მხოლოდ პელაზგი გმირები რჩებიან!

3) როგორც დიკტის კრეტელის დღიურიდან ჩანს, კენჭისყრას ფაქტიურად ადგილიც არა ჰქონია, დარჩენილმა გმირებმა მემნონთან შესაბამელაად აიაქსი აირჩიეს! (და არა აქილევსი) მკითხველს შევახსენებ, რომ აიანტსაც და აქილევსსაც სპილენძის იარაღისათვის მოუწყლვადი ჯავშანი აცვიათ, სავარაუდოდ რკინის ჯაჭვის პერანგი, ისევე როგორც მემნონს.

4) სავარაუდოა, რომ თვით აქილევსი ურთხის მემნონთან შერკინებას, რომლის წინაშე მას არავითარი უპირატესობა არა აქვს, ორივე ხალიბთა მიერ გამოჭედილ ფოლადის (სპილენძის იარაღისათვის) მოუწყვლად ჯავშანს ატარებენ!

5) აიაქსმა შეძლო მემნონის ფარის (სავარაუდოდ არა მძიმე ფოლადისა) თითქმის გახვრეტა შუბით. ფარიდან ნაწილობრივ გამოჩრილი შუბის წვერით და აღმატებული, გოლიათური (22) ძალით იგი ცდილობს შუბის წვერი მიმართოს მემნონისაკენ, თუმცა ვერ ახერხებს მისი ჯავშანის დაზიანებას.

6) არ ჩანან მემნონის დასახმარებლად გამოქცეული "ბარბაროსების" წინააღმდეგ იგივე ოდისევსი და იდომენესი, რომლებიც აიაქსმა ამ მისიით წინასწარვე აღჭურვა.

7) არ ჩანან აიანტის მშველელი ოდისევსი და იდომენესი, მაგრამ მემნონის უფაროდ დარჩენით მშვენივრად ისარგებლა აქილევსმა, აიაქსთან ხელდახელ შერკინებით შებოჭილ მემნონი ყელში შუბის დარტყმით განგმირა !

8) მართალია მემნონი დიკტისის მიხედვით უფაროდ ჩანს დარჩენილი, თუმცა ეს უმძლავრესი მეომარი როგორმე შესძლებდა ჯავშნით დაუფარავი ყელის დაცვას თვით აქილევსისაგანაც კი, მაგრამ ამ უკანასკნელმა შესძლო ბრძოლით გართული მემნონის მოკვლა. აქილევსის შუბის დარტყმა მუხანათურსა ჰგავს, თუმცა დიქტისი მის გამართლებას ცდილობს, თითქოსდა აქილევსი ორთაბრძოლაში ჩაერთო მხოლოდ მასში ბარბაროსთა ჩარევის მცდელობის შემდეგ.

9) სავარაუდოა, რომ მემნონის დაძლევის ეს გეგმა აიანტსა და აქილევსს წინასწარ ჰქონდათ კიდევაც დამუშავებული, რამეთუ ცალ-ცალკე ისინი მემნონს ვერც დაძლევდნენ! (აკი აღნიშნავს მემნონის თესალიელთა ჩასაფრებაში მოყოლას და დალუპვას სხვა ანტიკური ავტორი, ჩასაფრება კი თავისთავად გამორიცხავს რაინდულ ორთაბრძოლას!)

როგორც ირკვევა, „ეთიოპი“ მემნონის შესახებ სხვა, უფრო ზუსტი ცნობებიც არსებობს, რომელიც საერთოდ იგნორირებულია:

„თუ ერთი მხრივ, კტესიამ არ იცის ის, რომელიც არ შეიძლებოდა მას არ ცოდნოდა, თუ ის სარგებლობდა მეფის ქრონიკებით (არქივით) მაგრამ მან (იცის) ის, რაც იქ (არქივებში) არ უნდა ყოფილიყო: მაგალითად ის ჰყვება რომ (ბარბაროსული) ქრონიკები გვატყობინებს მიმოწერის შესახებ რომელიღაც (ასირიელი) მეფის ტევტამასა და.... მის ქვეშევრდომ მითიურ პრიამოსთან, ტროის მეფესთან, რომელიც თხოვდა გამოეგზავნა დახმარება ბერძნებთან ომში, რომელსაც აგამემნონი მეთაურობდა. ვითომცდა ტევტამმა გაგზავნა ტროაში მემნონი 10000 ეთიოპით (!) და 10000 სუზელით. მემნონი როგორც ცნობილია, გამოყვანილია ბერძნულ ეპოსში როგორც ქალღმერთ აისისა და ტიფონის შვილად და პრიამოსის მოკავშირედ. კტესიამ კი დააკავშირა მისგან გამოგონილი ასირიული ისტორია და საკუთარი ხალხის ისტორია“

(И. М. Дьяконоа История Мидии стр 26-27 Баку-2012 «нагыл Ева“)

ცხადია, დიაკონოვმა იცის მემნონის საომარი ისტორიის შესახებ ტროაში, იმავე ჰესიოდეს, არკტინის თუ გვინდელი ვერსიების მიხედვით, თუმცა მისთვის მიუღებელია ის, რომ ანალოგიური ვერსია კტესიას სპარსეთშიც აქვს გაგონილ-წაკითხული, შესაბამისად არა სპარსულ ან ასირიულ ენაზე)

საინტერესოს, რომ კტესიის ტყვეობაში ყოფნის (თუმცა ის სპარსეთის იმპერატორის პირადი ექიმა) დიდი პერიოდი ქალაქ სუსაზე მოდის, მემნონის ქალაქზე (როგორც მას ჰეროდოტე უწოდებს)

ამასთან, ერთობ ყურადსაღებია, რომ ეს თქმულება „ბარბაროსებში“, შესაბამისად ხუზებში (და სუსელებში) არსებობა და არა სპარსელებსა თუ ასირიელებში!

მცირედ, მაგრამ განსხვავდება კტესიასა და დიკტისის ვერსიები:

1)კტესიის ვერსიის მიხედვით, მემნონი ასირიის მეფის განკარგულებით მიდის ტროელთა დასახმარებლად, შესაბამისად ეთიოპია (ხუმი-ხუშაღხი,)ასირიაზე დამოკიდებული სამეფო ჩანს.

2)დიკტისის მიხედვით არა ჩანს, დამოუკიდებელია თუ არა მემნონის სამეფო, თუმცა ცნობილი წყაროებით, XIV საუკუნე ჩვ. ერამდე, ელამის სახელმწიფოს აღორძინების წლებია, როდესაც ის დაპყრობით ომებს აწარმოებს თავად ბაბილონის მიმართულებით, რომლის დაპყრობაშიც მეტოქედ ასირია უჩანს. თავად ელამის სამეფო ამ პერიოდისათვის ასირიისაგან აბსოლუტურად დამოუკიდებელი ჩანს.

3)კტესია 10000 სუხელ და 10000 ეთიოპ მეომარზე საუბრობს.

4) დიკტისი კი ეთიოპიელ და ინდუს მეომრებზე მუთითებს.

5)ცხადია კტესიას ნახსენები მემნონის ლაშქარი,სუხელი და ეთიოპი მეომრები, იგივე დიქტისის ნახსენები ინდუსი და ეთიოპი მეომრები!

ცხადია, კტესია მხოლოდ და მხოლოდ აბსოლუტურ სიმართლეს ჰყვება: ეს ხუშების უძველეს ჩანაწერებში არსებობს გმირული ფურცლები მემნონის შესახებ, იმ „ბარბაროსებისა“,რომელიც აღმოსავლეთ ქართველთა ტომების წინარე სამშობლოს წარმოადგენს და რომელთა წიაღშიც მსოფლიოს ანბანური დამწერლობის განვითარების საფუძვლები უნდა ვეძებოთ....

.....ზოგიერთი მონაცემის გათვალისწინება დიკტისის მოღვაწეობის ეპოქის უფრო დაზუსტების საშუალებასაც კი იძლევა.(23)

ტროას ომს, ევროპისა და აზიის ფაქტიურად უპირველეს მსოფლიო ომს ქართველური გენის გარეშე არ ჩაუვლია: ერთის მხრივ, ევროპის მხარეს იბრძოდნენ პელაზგები, თითქმის ელინიზირებული ქართველური ევროპული ტომები, ხოლო აზიის მხარეს, ჰომეროსისეული შუბით მეზობლი აზიელი პელაზგები და იბერ-ქუშები, იმ დროის ცივილიზირებული სამყაროსათვის ქუშის სახელით ცნობილნი.

ყოველივე ზემოთ თქმული გათვალისწინებით, სულ სხვა დატვირთვის მატარებელი ჩანს სტრაბონის ამონარიდი იმავე მეგასტენესაგან:რასაკვირველია მეგასტენეს ზემოთ აღნიშნული ცნობის მისეულ ვარიანტს ჩვენ უკვე ვეღარ ვიხილავთ. იგი სტრაბონის მიერ მისივე დროის პრიზმაში (უფრო კალიედოსკოპში) ჩანს გატარებული. (გავიხსენოთ, რომ მეგასტენე 300 წლით ადრე წერს თავის "ინდოეთს", ვიდრე სტრაბონის ისტორია დაიწერებოდა!)იმაზე, რომ ეგვიპტის ფარაონი სესოსტრისი თრაკიასა და პონტოსაკენ

მხოლოდ "ლიდიის იბერიიდან" თუ შესძლებდა დამგრას, ჩვენ ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. მეგასთენეს ცნობებშიც უცილობლად მხოლოდ იბერია იყო აღნიშნული, თუმცა სავარაუდოდ მისი ადგილმდებარეობის ჩვენების გარეშე. სტრაბონის დროს, ეს იბერია უკვე აღარ არსებობდა, ხოლო აღმოსავლეთში არსებული იბერიის საომარ მარშრუტში, ეგვიპტე, თრაკია, პონტო ვერაფრით ეწერებოდა (სხვათაშორის, ისევე როგორც დასავლეთის იბერია, რომელიც როგორც ასევე ანტიკური წყაროებით ირკვევა, სესოსტრის ეგვიპტელის ლაშქრობის დროს არც არსებულა! სტრაბონის ეს ცნობაც, გეოგრაფიულ ანაქრონიზმად რჩება მისსავე ისტორიაში)

მსოფლიო ისტორიას ნაბუქოდონოსორმე-2-ემ თავი დაამახსოვრა იმით, რომ საზღვრისპირა ომებს აწარმოებდა მოსაზღვრე სახელმწიფოებთან და არავითარი ამბიციაც (სავარაუდოდ უნარიც) არ გააჩნდა შორეული ლაშქრობების მოსაწყობად, როგორც ჰერაკლეს სვეტები (გიბრალტარი) არის.

საკითხავია ვინ ცდებდა, მეგასთენე თუ სტრაბონი? სიტუაციასი გასარკვევად, ოდნავ უკან უნდა დავიხიოთ:

VI. ხუმბან -ხალტამ III (ასირიული უმამალდაში) 648-644 წ. ჩვ. ერამდე, შვილი ახტახამიტი-ინშუშანაკისა, ასევე უარი თქვა გაეცა ბაბილონელი ლტოლვილები (ასირიისათვის) 646 წ. ჩვ. ერამდე, ასირიელების შემოჭრისთანავე, თავი შეაფარა მთებს. მეფედ გამოცხადდა უმბახაბუა, რომელის ასირიელების მოახლოებისთანავე ასევე ასევე გაიქცა „ცალკეული წყლების წიაღში“ (ვიკიპედია, ელამი)

მიუხედავად ვიკიპედიის ვერსიისა „ცალკეული წყლების წიაღი“ ვერ იქნება სპარსეთის ყურის რომელიმე კუნძული. ტექსტში პირდაპირაა საუბარი, რომ საქმე შეეხება „ცალკეულ წყლებს“- ჩვენს შემთხვევაში ზღვასა და ოკეანისაგან გამოყოფილ საწყალოსნო სივრცეს, ანუ ტბას! მაგრამ რომელ ტბას?

„ბოლოს და ბოლოს კოლხეთს დაეუფლა პოლემონი, მისი სიკვდილის მერე მართავდა მისი მეუღლე პითადორიდა, რომელიც იყო დედოფალი კოლხეთისა, ქალაქ ტრაპეზუნდისა, ფარნაკიისა და ზემოთ მდებარე ბარბაროსული ოლქებისა, რომელზეც მერე ვილაპარაკებთ. მოსხების ქვეყანა, რომელშიც მდებარეობს სამისნო, იყოფა სამ ნაწილად: ერთი ნაწილი კოლხების ძალაუფლების ქვეშაა, მეორე იბერიელებისა, ხოლო მესამეს ფლობენ არმენები. იბერიაში არის აგრეთვე ქალაქი (ფრიქსეს ქალაქი) თანამედროვე ედესა, კარგად გამაგრებული პუნქტი კოლხეთის საზღვარზე“ (სტრაბონი; წიგნი XI, II-18)

.....და სად მდებარეობს იბერიული ქალაქი ედესა? მართალია ამ ქალაქის არსებობას დიდი ქართველი მეცნიერი, პავლე ინგოროყვა ანატოლიის ზეგანზე ვარაუდობს, თუმცა ადგილმდებარეობას ვერ აზუსტებს....

„მან (ტიგრანმა) დაიმორჩილა ატროპატენა და გორდიენას (ქურთისტანის) მბრძანებლები და მათი დახმარებით მესოპოტამიის დანარჩენი დაწილი. გადავიდა რა ევფრატზე, მან დაიპყრო თავად სირია და ფინიკია. ამალდა რა ასე მაღლა საკუთარი ძლიერებით, ტიგრანმა დაარსა ქალაქი იბერიის ახლოს, ამ ადგილას და ზევგმას შორის ევფრატზე“ (იქვე; წიგნი XI -15)

ქართველი მეცნიერები (და არა მარტო ქართველი) ვარაუდობენ, რომ სტრაბონს შეემალა და ევფრატის სიახლოვეს იბერია არასდროს არ დაფიქსირებულა!

„ქალაქი (ანტიოქია) დევს მთა მასიის ძირში, ისევე როგორც ტიგრანოკერტი“

(იქვე, წიგნი XVI; 1-23)

მკითხველს შევახსენებ, რომ აქ და ქვემოთ მეზობელ ტერიტორიებზე იქნება საუბარი, კერძოდ: ქალაქ ტიგრანოკერტის შესახებ, რომელიც ევფრატზე მდებარეობს და ქალაქ ანტიოქიაზე, რომელის იმავე მასიის მთის ძირში მდებარეობს, როგორც ტიგრანოკერტი. მაგრამ ქალაქ ტიგრანოკერტის მდებარეობა საკმაოდ ცნობილი ფაქტია, ეს ქალაქი სილვანია დიარბექერის ახლოს დღევანდელ თურქეთში....

„ევფრატსა და ტიგროსს შორის მდებარეობს კიდევ ერთი მდინარე-ბასილი, ხოლო ანთემუსის ახლოს მეორე, აზორა. გადადიან ევფრატზე მოგზაურები ანთემუსის ახლოს, მესოპოტამიაში. მდინარიდან 4 სხონზე (18კმ) განლაგებულია ქალაქი ზამბიკა, რომელსაც ედესა და გიეროპოლად (წმინდა ქალაქი) უხმობენ“ (იქვე; 1-27)

ზუსტად ეს ქალაქი, ედესა (გიეროპოლი) ჩანს იბერების მიერ დაარსებული, მდინარე ევფრატის მახლობლად. აქითკენვე ჩანს ასირიისაგან ლტოლვილი ელამის მეფე უმბახაბუა, რომელსაც საკუთარი ქალაქი პოლისი ვანის ტბიდან ასეული კილომეტრით სამხრეთ-დასავლეთით, იბერების გვერდით უჩანს გაშენებული. აქვე ჩანს მათი საზღვარი კოლხეთთან, რომლის სიმძიმის ცენტრი სავარაუდოდ ჯერ კიდევ ტრაპეზუნდია! ეს ამ კოლხებთან ერთად წყვილდება ლაშქრობისას მარები, რომელთა სამშობლო სავარაუდოდ დღევანდელი ქალაქ კახრამანმარაშის მიდამოებშია საგულელებელი! ეს მდიდარი „წმინდა ქალაქი“ ედესა ჩანს გამარცვული სინოპელი ფარნაკესა და მითრიდატე პერგამოელის მიერ!

ცხადია სტრაბონია ეპოქისათვის აქ უკვე იბერები ვეღარ იქნებიან, ვერც მესხების უკიდურესი ფრთა უწევს ედესამდე, ისინი ნაბუქოდონოსორ II მიერ განდევნილები დიდი ხანია მცხეთას არიან შემოფარებული, ამ ახალ იბერიაში. ქალაქ ედესას შესახებ ცნობები სტრაბონს მხოლოდ მეგასთენეს ნაშრომიდან შეეძლო ამოეღო, რომელიც თავად გახლავთ ამ ახალი იბერიის მოქალაქე! (როგორც ირკვევა, სტრაბონთანაც ფიქსირდება ამ ტერიტორიაზე იბერიული ტომი, უკვე სრულიად სხვა სახელით...)

ცხადია მეგასთენეს რეალისტურ ტექსტში მითითებულია ნაბუქოდონოსორის მიერ იბერების უკუქცევა, ძალდატანებითი გადასახლება მათ ახლანდელ საცხოვრისში იმ **იბერიიდან, რომელიც** უკვე არ არსებობდა სტრაბონის ეპოქაში.

სტრაბონი არ იცნობს ამ სახელმწიფოებს, თუმცა მეგასთენეს ცნობები მასზე სტრაბონის ეპოქისათვის ნამდვილად არსებული ჩანს. იგივე სტრაბონი არმენტა მეფის, ტიგრანის მიერ აშენებულ ქალაქს, ტიგრანოკერტს ევფრატზე ახსენებს, მისივე სიტყვებით, იბერთა მოსაზღვრედ. აქ კი მხოლოდ მეგასთენეს მიერ აღწერილი იბერია შეიძლება იყოს ყოფილიყო. (დღესაც, ათეულობით საუკუნეების შემდეგ შემორჩენილია იბერ-ქუშების სახელი თანამედროვე რუკაზე: არავითარ სირთულეს წარმოადგენს ქუშ-ტეპეს მოძიება ათა- თურქის სახელობის წყალსაცავის დასავლეთ სანაპიროზე, რაც ქუშების აქ **ოდინდელი დასწრებულობის აშკარა ნიშანი ჩანს!**)

შემდგომი ეპოქის ისტორიკოსებისათვის, იბერები ნაბუქოდონოსორის მიერ დასავლათის იბერიიდან გადმოსახლებული ტომია: (იხ, ვესევი კესარიელის ნაწყვეტები იბერების თემიდან იბერიის, ნაბუქოდონოსორ მე-2-ის და ლიბიის შესახებ)

ცხადია, რატომაც "ილაშქრა" სტრაბონის ნაბუქოდონოსორმა ესპანეთამდე, დასავლეთის ამ იბერიამდე, საიდანაც მან იბერები გადმოსახლა საქართველოში.

მაშინ იმავე მეგასთენეს გადმოცემით, ვინ ილაშქრა ჰერაკლეს სვეტებამდე?

.....გიბრალტარამდე ტეარკონ ქუშმა ილაშქრა!!! და რატომ ეთიოპიელი სტრაბონისათვის? ის ქუშის სამეფოს არ ცნობს, მის დროს ის უკვე რამდენიმე საუკუნის არარსებულია! მაგრამ მის დროს არსებობს ეთიოპთა ქუშანის სახელმწიფო, რომელიც ტეარკონის სამშობლოდ ჩათვალა! (დღესაც ისტორიაში მიღებულია ვერსია, რომ ეთიოპია ანტიკურ ხანებში ფლობდა სუზას?!)

ეს ტეარკონმა (თარხონმა) ქუშის სამეფოს მთავარსარდალმა შესძლო ჰერაკლეს სვეტებამდე , გიბრალტარამდე ლაშქრობა!

.....და სულ სხვა, თითქმის შვიდი საუკუნის შემდგომმა თარხონმა, მთავარსარდალმა, ტირსენ ატისის ძემ, უკვე ლიდიიდან, მეიონი და პელაზგი მოლაშქრეებით სხვა ეტრუსკულ კულტურას ჩაუყარა საფუძველი ეტრურიაში!

ეს ის ხალხია, რომელმაც რომი, მარადიული ქალაქი ააშენა და რომელთა წიაღიდან გამოსული რომელი იმპერატორები ტარკვინიუსის სახელს ირჩევენ, და ეს სავარაუდოდ ტეარკონის ჩამომავლობისათვის ხაზგასმანა მხოლოდ, რომლითაც ეს უკანასკნელი სამართლიანად ამაცობენ კიდევ.

ეს ის თარხონია, რომელიც ომის ღმერთის სახელით მკვიდრდება ხეთურ პანთეონში!

ეს ის თარხონია, რომლის სახელი ამა თუ იმ ფორმით მოჩანს მითანელი, არზანანის მილიდელი თუ გურგუმელ სამეფო სახელებში!

ეს ის თარხონია, რომელზეც ლეგენდები თვით არმენებსაც კი შემოუნახავთ!!

ეს ის თარხონია, რომელსაც თავისი (მარსის დღისათვის) განკუთვნილი სახელი სამშაბათისათვის, თახას დღისათვის გადაუცია დასავლეთ ქართულ ენაში-მეგრულში!

ეს ტეარკონის სამშობლო, ქუშის ახალი სამეფო გაანადგურა ნაბუქოდონოსორმა, ამიტომაც ჩათვალა სტრაბონმა, რომ ამ უკანასკნელმა ჰერაკლეს სვეტებისაკენ ილაშქრა, თუმცა ქუშის სამეფო გიბრალტარიდან სულ სხვა მხარესაა.

რეზიუმე:

ქუშის ბიბლიური სამეფო-ეს იბერიაა!
 ხავილას ბიბლიური სამეფი-ეს გურიაა!

ედემის ბალი-ეს ებრალთა ათი მუხლის მიერ შექმნილი სახელმწიფო ედომია!

ქუშის და ხავილას ქართული სახელმწიფოები, მათ გვერდით მდებარე , იზრაელის შვილების სამეფო ედომთან ერთად, განადგურებული და ამოძირკვეული აქვს ნაბუქოდონოსორმე-2-ეს. ამ უკანასკნელის ეს ლაშქრობა უნისონში მოდის მისი მოკავშირის, მიდიის მიერ ურარტუს ასევე ქართველურ სამეფოს განაგურების პერიოდთან. მიდია და ბაბილონი ამ ომში მოკავშირეები იყვნენ, ხოლო მათ მიერ განადგურებული ოთხი სახელმწიფო ვანის ტბის უშუალო სიახლოვეს იყო განლაგებული. აქედან ლტოლვილი იბერთა ტომი მკვიდრდება მათივე ნათესავი მესხი ტომების კუთვნილ მიწა-წყალზე. მათსავე გვერდით სახლდება იზრაელის შვილთა გარკვეული ნაწილი, უკვე იბრ-აელად წოდებული. იზრაელთა გარკვეული ნაწილი გადასული ჩანს ჩრდილოეთ კავკასიაში, ვოლგისპირეთსა და ყირიმშიც კი. მათი ნაწილი, სახანოს სახითაც კი ფიქსირდება, ტაკაკუ-ხანის სახელით ასტრახანთან. ამ ებრაელების გავლენით ჩანს ხაზართა ელიტა და სამეფო სახლი ებრაული. ებრაული წარმოშობისაა თვით ქართველი და არმენი მეფეები, ბაგრატიონები.

ეს ბაგრატიონებმა მოახერხეს თავისუფლების მოყვარე ქართული ტომების

დარწმუნება, რომ ძალა ერთობაშია!

ლტოლვილ იბრაელთა ნაწილი საბერძნეთშიც კი ჩანს გადასული. სავარაუდოდ, ევროპის ებრაელობაც საბერძნეთიდან ჩანს მიგრირებული. (საკითხი აშკარად ცდება წიგნის ფორმატს).

აქედანვე, ვანის ტბის მიმდებარე ტერიტორიიდან ლტოლვილი მეორე ქართული შტო, ტიბარანიას აარსებს შავი ზღვის სანაპიროზე, სინოპაზე. ამავე პერიოდისა ჩანს ტაოს იბერიული შტოც....

ის, რომ თქმულების მიხედვით იზრაელის შვილები დაბრუნდებიან იერუსალიმში მესიის მოსვლის წინ, უკვე აღსრულებულია. ზუსტად ისინი, იზრაელის „უკვალოდ“ გამქრალი ათი მუხლის შთამომავალი ჩანს ის ვოლხვები, რომლებმაც მესიის, ქრისტეს დაბადების თარიღი გამოთვალეს და დაიძრნენ იზრაელისაკენ. მათივე ნაწილი ჩანს ქართველი ებრაელობა, რომლებმაც მოგვიანებით, ქრისტეს სამსჯავროზე ორი ქართველი ებრაელი მიავლინეს.

ჭეშმარიტად გენიალური ჩანს პომპონიუს მელას გამონათქვამი: ერები არ ქრებიან, ისინი განაგრძობენ ცხოვრებას იქვე სხვა სახელის ქვეშ. ან სხვაგან თავიანთი სახელით, ან სხვაგან სხვისი სახელის ქვეშ.....

.. და ეტრუსკები.....

....ისევ და ისევ ანტიკურ ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით, სრული დარწმუნებით შეიძლება ფაქტის კონსტატირება, რომ პელაზგები მხოლოდ და მხოლოდ დასავლურ ქართული ავტოხთონური ტომები: ხალდეები (იგივე ჭანები) კოლხები და იბერებია, რომლებიც გავრცელებული ჩანან ანტიკური საბერძნეთის და (ნაწილობრივ) იტალიის ტერიტორიაზე. კოლხური ტომები გავრცელებული ჩანან ეპირის და კორინთოს ტერიტორიაზე, თესალიასა და აღმოსავლეთ საბერძნეთში, ეგრეთ წოდებული საბერძნეთის იონიაში. იბერები- მცირე აზიის ფაქტიურად მთელს ტერიტორიაზე. ხალდეების ერთი ნაწილი ასევე გავრცელებული ჩანს მცირე აზიაში, კერძოდ შუამდინარეთში და ენეტიკაში, დღევანდელ ვენეციაში, იტალიაში, ასევე ცენტრალურ საბერძნეთში ფოკეელების სახელით.

ასევე ანტიკურ ლიტერატურაზე დაყრდნობით მტკიცდება პელაზგებისა და ეტრუსკების მჭიდრო კავშირი, როგორც წინაპარისა და მემკვიდრისა!

...მაგრამ პელაზგებს და ეტრუსკებს შორის უბრალო ტოლობის ნიშნის დასმა აბსოლუტურად არასწორი ჩანს.

აღსანიშნავია, რომ ადრეულ შემთხვევაში ქართველურ ტომებს შერეული სხვა ტომების ერთობლიობას ეტრუსკები არ ეწოდება! ფაქტიურად, პირენეის და აპენინის

ნახევარკუნძულების, ასევე ელადის ამთვისებელი ხალხები ერთი და იმავე წარმომავლობისა ჩანან, თუმცა პირველებს ძირითადად კელტ-იბერები ეწოდებათ. (კვლევის პროცესში გამოიკვეთა, რომ ესპანეთის ათვისება მინიმუმ შვიდი საუკუნით წინ უსწრებს იტალიის ათვისებას და ორივე პროცესი გაცილებით ძველი ჩანს, ვიდრე დღევანდელი ვერსიით ითვლება)

მართალია არახოსიელი (იბერიელი) მეგასტენე სტრაბონის პირით გვაუწყებს, რომ თარხონ-ქუში (იბერიელი) ჰერაკლეს სვეტებამდე (გიბრალტარამდე) მივიდა, ლაშქრობა გიბრალტარის სრუტის მეორე სანაპიროზე ჩანს გაგრძელებული!

მდინარე იბერის სახელწოდება (აქედანვეა ესპანეთის სახელწოდება იბერია)

შემთხვევითი და აღმოსავლეთის იბერიასგან დამოუკიდებელი არა ჩანს და აქ როგორც ირკვევა, ბერათა უბრალო დამთხვევასთან ნამდვილად არა გვაქვს საქმე:

"მარკ ვარონი გადმოგცემს , რომ მთელი ესპანეთი (სხვადასხვა დროს) მოყვა იბერების, სპარსელების, ფინიკიელების და ასევე კელტების და კართაგენელების თავდასხმების ქვეშ" (24)

პლინიუსუფროსი; წიგნი მე-3-ე;პარაგრაფი 1-8)

ის, რომ იბერები მოხსენიებულია აღმოსავლეთის ხალხების (სპარსელები, ფინიკიელები, კართაგენელები) გვერდით და მათზე წინ, გამორიცხავს ყოველგვარ ეჭვს, ეს აღმოსავლეთის იბერიაა! დასავლეთის იბერია იმ ეპოქისათვის არც არსებობდა!

ზუსტად იმავე თეზისის მატარებელი ჩანს ტაციტიც, რომელიც აღმოსავლეთის იბერებს დასავლეთის იბერების წინაპრებად ასახელებს! (იხ, იბერები)

სპარსელების და კელტების ქვეშ რასაკვირველია ქუშები, ანტიკური წყაროების „ეთიოპები“ იგულისხმება!

ასევე, პლინიუსი არ ღალატობს საკუთარ ჩვეულებას და ერთი და იმავე ტომის დუბლირებას ახდენს:ფინიკიელები და კართაგენელები ერთი და იმავე ტომია!

....იბერებს როგორც ეტყობა, არა მარტო ულაშქრნია, არამედ ახალშენი (სავარაუდოდ ახალშენები) დაუტოვებია პირენეის ნახევარკუნძულზე: სტრაბონი თავის წიგნში (სტრაბონი, წიგნიIII; თავი4-3), ყვება ესპანეთში მდინარე იბერთან მდებარე ქალაქ ამფილოხზე, ვითომცდა ვინმე მითიური ამფილოხის მიერ დაარსებულზე. როგორც სხვა თავებიდან სარწმუნოდ მტკიცდება, ამფილოხების სახელის ქვეშ, ერთ-ერთი ქართველური ტომი იგულისხმება, დღევანდელ რეალობაში იმერლებად წოდებულნი.

უფრო სენსაციური ცნობების მატარებელია მეორე ანტიკური ისტორიკოსის დიოდორე სიცილიელის ცნობები, თუმცა სანამ ამ ცნობების განხილვაზე გადავიდოდეთ, შეძლებისდაგვარად უნდა გაიმიჯნოს ისტორიული პროცესები და მათში მონაწილე სუბიექტები:

1)ანტიკური ისტორიკოსების, ჰეროდოტეს, ანტიკლიდის, სტრაბონის(თუმცა ამ უკანასკნელს ეკუთვნის ცნობა ტეარკონ ეთიოპის მიერ გიბრალტარამდე ლაშქრობის შესახებ) და ტიტუს ლივიუსის ფაქტიურად ანალოგიური ცნობები პელაზგთა ნაწილის მშვიდობიანი გადასახლებისა იტალიის ტერიტორიაზე, ატისის შვილის ტირსენეს მეთაურობით-ეს ერთი მშვიდობიანი პროცესია, რომლის შედეგად ჯერ კიდევ რომის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე, დღევანდელ იტალიაში ეტრუსკები მკვიდრდებიან.

2)მეგასტენეს მიერ ნახსენები ტეარკონის ეთიოპის (თარხონ იბერიელის, თარხონ ქუშად ცნობილის) ლაშქრობა ესპანეთში, რომელმაც ეს უკანასკნელი მცირე აზიის

ტერიტორიაზე ომის ღმერთი რანგამდე აიყვანა-ეს უკვე სხვა, ქუშ-იბერიული ტომის ექსპედიციას, ასევე დაუსახლებელი ტერიტორიების ათვისებისა!

3) ქუშების, იბერების ეს ლაშქრობა აქვს მხედველობაში არახოსიელ (იბერ) მეგასთენეს!

4) ქუშების იგივე ლაშქრობა ჩანს მარკ ვარონის მიერ, პლინიუს უფროსის პირით ზემორე მოხსენებულ ციტატაში ესპანეთის შესახებ!

5) სწორედ იბერების (ქუშების) ლაშქრობის ამ შედეგებზე გვესაუბრება დიოდორე სიცილიელი ესპანეთის აღწერისას:

"სასარგებლოა დავაზუსტოთ რაღაცა, მრავალთათვის უცნობი. ხალხები, რომლებიც ცხოვრობენ მესალიის ოლქებში (მარსელი) და ალპებთან, ასევე პირენეის მთების ამ მხარეს, იწოდებიან კელტებად, ხოლო ხალხები, რომლებიც ცხოვრობენ ამ კელტიკის ჩრდილოეთით, ოკეანის მახლობლად და გერინის მთასთან თვით სკვითიამდე, ეწოდებათ გალლები.....

.....ვისაუბროთ მათ მეზობელ კელტ იბერებზე. უძველეს დროს იბერები და კელტები იბრძოდნენ ერთმანეთში ამ ქვეყნის გამო, თუმცა შემდეგ შეწყვიტეს შუღლი და დაწყეს იქ ერთად ცხოვრება. დაიწყო ტომთაშორისი საქორწილო კავშირები და შერევის შედეგად მიიღეს ასეთი სახელწოდება. იმდენად რამდენადაც ერთმანეთში შერეული ხალხები იყვნენ მძლავრები, ხოლო მათი დასახლებული ქვეყანა შესანიშნავი, კელტიბერები სარგებლობენ დიდებით.....

ომში კელტიბერები განთქმული არიან არა მხოლოდ როგორც ბრწყინვალე მხედრები, ასევე ქვეითთა შესანიშნავი ღონითა და გამძლეობით. ისინი ატარებენ მკვრივ შავ მოსასხამს, ჩოხისას, თხის ბალნის მინამსგავსს

ომს კელტ-იბერები აწარმოებენ ორი ხერხით: იბრძვიან რა ამხედრებულნი, მოიგებენ ბრძოლას თუ არა, ისინი ჩამოხდებიან ცხენიდან და იბრძვიან ქვეითთა მწყობრში, იწვევენ მხილველთა აღტაცებას.

ავისმოქმედთა და მტრების მიმართ კელტიბერები მკაცრნი არიან, ხოლო სტუმრებთან—მეგობრული და კაცთმოყვარე. ასე, მათთან მოსულ უცხოელს ყველა ცდილობს თავდ უმასპინძლოს, კამათობენ ერთმანეთში მასპინძლობის უფლების შესახებ, ხოლო ვისთანაც უცხოელი ჩერდება, აქებენ და თვლიან ღვთის რჩეულად.

.....ყველაზე მამაცად იბერებიდან ითვლება ლუზიტანელები (პორტუგალია), რომლებიც ატარებენ მცირე ზომის ფარებს. ...ადვილად ამოძრავებენ ამ ფარებს ბრძოლისას ყველა მხარეზე (მეომარი) ადვილად იგერიებს მისთვის ნასროლ ისრებს....მაგრამ მწყობრში ჩეხვისას მნიშვნელოვნად ჩამორჩებიან კელტიბერებს. მშვიდობიან დროს ისინი ვარჯიშობენ, ასრულებენ რა მსუბუქ ცეკვას, რომელიც მოითხოვს ფეხების საკმაო ძალას”

(დიოდორესიცილიელი. წიგნი მე-5-ე; 32-33-34)

1) დიოდორე სიცილიელის მიხედვით, სამხრეთ- და დასავლეთ გალიის მცხოვრებლებს კელტები ეწოდებათ. ხოლო ყველა დანარჩენებს თვით ოკეანემდე და სკვითიამდე: გალები.

2) ამავე ციტატიდან გამომდინარე, კელტებში დიოდორე სიცილიელი სხვა ტომებს გულისხმობს (არაინდოევროპელებს), ქუშებს (აზიელ ეთიოპებს ჰეროდოტეს მიხედვით) სიკანებსა(იხ შემდეგ ციტატაში) და როგორც ეტყობა ფინიკიელებსაც..

.ცხადია, ქუშების (და შესაბამისად სიკანების და ფინიკიელების) კონტაქტი იბერებთან

მცირე აზიის ტერიტორიაზე ჩანს მომხდარი და არა ევროპის კონტინენტზე. იბერებმა, იმავე ვარონის (და არა მარტო მისი სიტყვებით) ილაშქრეს ტერიტორიაზე, რომელსაც შემდგომ ესპანეთი ეწოდა და წარმოადგენენ მათსავე წინაპრებს. ...იბერების ლაშქრობა იმავე ტეარკონ ეთიოპის (აზიელი ეთიოპის-თარხონ ქუშის) წინამძღოლობით კი იმის მტკიცებულებაა, რომ იბერები და კელტები (ქუშები, სიკანები და ფინიკიელები) ლაშქრობამდე უკვე შეხვედრილნი და შერეულნი არიან ერთმანეთთან, რომელიც მხოლოდ მცირე აზიის ტერიტორიაზე შეიძლება მომხდარიყო! წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარია რატომ და როგორ ილაშქრეს იბერებმა ქუში(ეთიოპი) ტეარკონის მეთაურობით პირენეის ნახევარკუნძულზე

3) იბერების (ლაპარაკია აღმოსავლეთის იბერებზე, რამეთუ დასავლეთის იბერები იმდროისათვის ჯერაც არ არსებობენ) და კელტების(დორიული ტომის) ნაჯვარი რასა-ეს ესპანელებია!

4) კელტიბერები თვით იმ დროშიც შავ მოსასხამს ატარებენ, რომელიც სავარაუდოდ ქართული ნაბადის შორეული პროტოტიპია!

5) კელტ- იბერები ასევე ომის დიდოსტატები არიან, როგორც მეომარ პელაზგთა შთამომავლობას ეკადრება.

6) მასპინძლობის ზუსტად იმავე თვისებები აქვთ შენარჩუნებული, რითაც იბერია და ყოველი საქართველოც დანარჩენი მსოფლიოსაგან გამოირჩეოდა და გამოირჩევა!

7) კელტიბერები, - ეს დღევანდელი გადასახედიდან ჩანს, მთელი ესპანეთის და სამხრეთ საფრანგეთის მოსახლეობაა!

8) ლუზიტანიელები (პორტუგალიელები) -ეს უკვე ნაჯვარი ტომი არაა, ისინი აღმოსავლეთის იბერთა პირდაპირი შთამომავალია!

9) ლუზიტანიელები, ისევე როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელები, მცირე ზომის ფარს ატარებენ, რომლითაც ისევ, როგორც ეს უკანასკნელები, ადვილად იგერიებენ მოწინააღმდეგისაგან წამოსულ საფრთხეს! და ბოლოს. მათ დავლაზე ლაშქრობის ზუსტად ისეთივე მეთოდი უჩანთ, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელებს.

10) თვით ქართული ცეკვის ელემენტები, ეს საომარი ვარჯიშის ელემენტები ყოფილა.....

11) მართალია აქ დიოდორე სიცილიელი არ აღნიშნავს, თუმცა როგორც სხვა წყაროებით მტკიცდება, ქუშებსაც (ეთიოპებს) დამოუკიდებელი ტერიტორიული წარმონაქმნი შეუქმნიათ უკვე გიბრალტარის სრუტის მეორე მხარეზე, რომელსაც შემდგომ მაროკო (შესაძლოა ალჟირიც) დაერქვა!

12) ამავე ლაშქრობის შედეგი უნდა იყოს დღევანდელი კატალონია, რომელიც ფინიკიელების დაარსებული უნდა იყოს და რომელიც დღეს სეპარატისტული პოლიტიკით გამოირჩევა!

"ძველად ამ კუნძულს მისი მოხაზულობის მიხედვით უწოდებდნენ ტრინაკრიას, ხოლო მასზე დასახლებული სიკანების გამო ეწოდა სიკანია....

აუცილებელია ასევე მოკლედ ვილაპარაკოთ სიკანებზე, რომლებიც ამ კუნძულის პირველი მცხოვრებნი იყვნენ.....ასე, ფილსტი გვამცნობს, რომ ისინი დასახლდნენ ამ კუნძულზე ჩამოსულები იბერიიდან, ხოლო დასახლებ მძინარე სიკანიდან იბერიაში....ისინი არ ემორჩილებოდნენ ერთი მეფის ხელისუფლებას, მაგრამ ყოველ მათმმართველს ჰქონდა ცალკე ქალაქი.დაბოლოს, მრავალი თაობის შემდეგ

იტალიიდან სიცილიაში გადმოსახლდა სიკულების ხალხი მთლიანად. და ბოლოს სიცილიაზე დაფუძნდა ელინური მოსახლეობა.....შეერივნენ რა ერთმანეთს და იმ მიზეზით, რომ ზღვიდან მრავალი ელინი მოცურდა და შეითვის ეს მათი ენა და ცხოვრების წირი (კუნძულის) მცხოვრებლებმა ბოლოს და ბოლოს შეიცვალეს თავიანთი ბარბაროსული ენა და თავიანთი დასახელება, იწოდებიან უკვე **სიცილიელებად"** (იქვე; წიგნიმე-5-ე 2-1; 6-1)

როგორც წინამდებარე ციტატიდან ირკვევა, სიკანებს ჩამოსულად თვლიან იბერიიდან (უკვე დასავლეთის იბერიაში) მდებარე მდინარე სიკანის სანაპიროდან...ცხადია, ამ მდინარის სახელი იმავე სიკანური ტომის მიერ ჩანს სახელდებული, რომლებიც აქ ტეარკონ-ეთიოპის ლაშქრობის შედეგად უნდა იყვნენ მოხვედრილი (სიკანთა ტომის გენეზისის საკითხი სცილდება წიგნის ფორმატს) რასაკვირველია, ტრინაკრიის და იბერიის დამსახლებელი სიკანები ერთი და იმავე ტომის სხვადასხვა თემები ჩანან და არა ესპანეთიდან მობრუნებულები.

ტომები, რომლებმაც პირენეის ნახევარკუნძული აითვისეს, ფაქტიურად იგივე ტომები ჩანან, რომლებმაც შვიდი საუკუნის შემდეგ აპენინის ნახევარკუნძული აითვისეს და სახელად ეტრუსკები დაენათლათ.როგორც ჩანს შვიდი საუკუნით ადრე ტომთა კულტ-იბერიული გაერთიანება საკმაოდ მყიფეა (ამას მათ მიერ ცალკე პოლიტიკური წარმონაქმნების შექმნა მეტყველებს) რომ ერთი ტომობრივი გაერთიანება შექმნან ერთი დასახელებით.

საოცარია, მაგრამ დიდი ალბათობით სიკულების, სიცილიაში სიკანთა შემდეგ დასახლებული მეორე ტომის ეთნიკური მიკუთვნებულობის გარკვევაც შესაძლებელია: **"(პირველად) ამ სანაპიროს (იტალიაში, დალმატიის პირდაპირ) დიდ ნაწილზე ცხოვრობდნენ სიკულები და ლიბურნები, განსაკუთრებით პალმის, პრეტუტიის, და ადრიას ახლოს. ეს ხალხი განდევნილ იქნა უმბრების მიერ, ესენი ეტრუსკების მიერ, ეტრუსკები გალების მიერ"** (პლინიუს უფროსი; ბუნებრივი ისტორია , წიგნი III-14) ეტრუსკები განდევნილ იქნენ VI საუკუნის დასაწყისს ქრისტემდე, ხოლო მათ მიერ უმბრების განდევნა და ამ უკანასკნელთა მიერ სიკულების განდევნა გაცილებით უფრო ადრინდელი ჩანს.

"ამ მდინარეზე 12 მილზე ზღვიდან დგას ქალაქი სკარდონი, რომლითაც მთავრდება ლიბურნია და იწყება დალმატია....დიომედეს კონცხი....ცნობილი მარმარილოთი ტრუგერი-რომის მოქალაქეობით; სიკული- ადგილი სადაც ღვთაებრივმა კლავდიუსმა (რომის იმპერატორი) დაასახლა ვეტერანები." (იქვე, 22)

მართალია აქ პლინიუს უფროსი ადგილის დასახელებას სიკულს(დალმატიაში)აცხადებს და არა ტომებს, თუმცა ეს აბსოლუტურად რეალური ისტორიული პროცესი ჩანს:

სიკულებმა, რომელთაც საკუთარი სატომო სახელი დაანათლეს დალმატიის ამ კუთხეს, ვეტერანების დასახლებიდან ათეული საუკუნით ადრე მიატოვეს ის.**სიკულები-ეს იმავე ჰეროდოტეს მოხედვით ფინიკიური ტომები ჩანან დიდი ალბათობით აბასკები (დალმატებთან ერთად) სიკულელთა ერთ ერთი თემთაგანია, რომელსაც მოგვიანებით იმავე პლინიუს უფროსი აზოის მრავალსახელა ტომს უწოდებს, უკვე კასპიის ზღვის სანაპიროსთან....**

დაბეჯითებით შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ კუნძულ სიცილიის მოსახლეობის ფესვები ფშავ-ხევსურული -სიკანური და ფინიკიური-სიკულურია....

იმავე ფილსტის მიხედვით სიცილიის კუნძულის პირველ -მცხოვრებლები, ეს სიკანთა ტომია, რომელთაც ეს სახელი ამავე სახელწოდების მდინარისაგან მიიღეს, რომელიც მდინარე იბერს ერთვის. პლინიუს უფროსის მახვილგონივრული მინიშნებით, ეს ტომები არქმევენ ადგილმდებარეობას (მთა, მდინარე) თავიანთ სახელს და არა პირიქით. პლინიუსის თეზისი ამ შემთხვევაშიც გამართლებული ჩანს, წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარი იქნებოდა სიკანთა ცხოვრება იტალიის სხვა ტერიტორიაზეც. (ვირგილიუსი მათ ახსენებს იტალიის სხვა ადგილასაც ; წიგნიVII- 796; წიგნიVIII- 328;)
ცხადია ეს სიკანებმა მისცეს სახელი მდინარეს და არა პირიქით. სავარაუდოა, რომ სიკანთა ტომი ტარხონის (თარხონ ქუშის) იმ სახელგანთქმული ლაშქრობის მონაწილე თემია, როდესაც იბერთა ტომი ამ უკანასკნელის მეთაურობით მკვიდრდება ტერიტორიაზე, რომელსაც შემდგომში ესპანეთი ეწოდა.....

.....არცთუ ისე განსხვავებული ჩანს თემის სატომო სახელი სიკანი-ასაკენისაგან, რომელთა დასაპყრობად გააფთრებული ომის წარმოება დასჭირდა ალექსანდრე მაკედონელს (ფლავიუს არიანეს სიტყვებით) არახოსიაში. (იბერიასა და არა სტრაბონისეულ მითიურ ავლანეთში)

**„...შემდეგ ანტიკლიდი ყვებოდა, რომ პელასგებმა პირველებმა დაასახლეს ტერიტორიები ლემნოსისა და იმბროსის ახლოს და სინამდვილეში მათი ნაწილი ტირსენეს მეთაურობით, ატისის შვილისა, გადავიდა იტალიაში. და შემდგენელი ატფიდის ისტორიისა გვამცნობს აგრეთვე პელაზგების ყოფნას ათენში“
(სტრაბონი, წიგნი V, 2-4)**

მართალია ანტიკლიდი სტრაბონის ენით გვამცნობს, რომ პელაზგები და ეტრუსკები-ეს ერთი და იგივე ხალხია, ანტიკლიდის ვერსია სწორი არ უნდა იყოს: პელაზგი მხოლოდ მაშინ ხდება ეტრუსკი, როდესაც ის სხვა (ჯერჯერობით ამ ტომს სახელს ნუ დავარქვათ, ვინაიდან ის არ წარმოადგენს კლასიკური გაგებით ინდო-ევროპელ ტომს, თუმცა მისი წინარე სამშობლო-ეს ულაპარაკოდ ინდოეთია) ტომთან არის შერეული....და მაინც, სტრაბონის მიერ გახმაურებული ვერსია პელაზგთა და ეტრუსკთა მჭიდრო ნათესაობაზე მეტყველებს, ფაქტიურად წინაპრისა და შთამომავალისა.

„ადამიანთა შორის ლიდიელები პირველები არიან, ვინც კი ჩვენ ვიცით, რომელთაც მოსჭირეს და გამოიყენეს ოქროსა და ვერცხლის ფულები. ესენი იყვნენ პირველი წვრილვაჭრები. თვითონ ლიდიელები ამბობენ, რომ თამაშობანი, რომელიც იმართება მათთან და ელინებთან, მათი გამოგონილია (იგულისხმება ოლიმპიური თამაშობანი) ამბობენ , რომ ეს გამოგონეს მაშინ, როდესაც ტირსენიე დაასახლეს. ხოლო ამის შესახებ ჰყვებიან: მანესის ძის, ატისის მეფობის დროს მთელ ლიდიაში საშინელი პურის ნაკლებობა იყო, ლიდიელები ერთხანს ითმენდნენ, ხოლო შემდეგ, რადგანაც არ გათავდა ეს შიმშილობა, გამოსავალს ეძებდნენ., ზოგი რას იგონებდა და ზოგი რას. მაშინ იქნა გამოგონილი კამათელის,ზარის,ბურთისა და ყველა ყველა სხვა სათამაშოების სახეები, გარდა კოჭებისა; აი ამის აღმოჩენას ლიდიელები არ იჩემებდნენ. შიმშილობის წინააღმდეგ გამოიგონეს და შემდგენაირად იცეოდნენ: ორი დღიდან ერთს მთლიანად თამაშობაში ატარებდნენ, რათა არ მოსდომებოდათ საჭმელი, ხოლო მეორე დღეს თავს ანებებდნენ და სჭამდნენ. ასე გაატარეს მათ 2 წელ ნაკლები 20. მაგრამ გაჭირვება არ შენელებულა, ის კი არა უფრო გამძაფრდა. ამიტომ მატმა მეფემ ყველა ლიდიელი ორ

ნაწილად გაჰყო და კენჭი ხვდა მხოლოდ ერთს, ხოლო მეორე ნაწილს ერგო ქვეყნიდან წასვლა. იმ ნაწილს, რომელსაც წილად ხვდა დარჩენა, ია თვითონ დაუდგა მეფედ, ხოლო იმას, რომელიც უნდა წასულიყო, მან მეფედ დაუყენა თავისი შვილი, სახელად ტირსენი. ის ნაწილი, რომელსაც ერგო ქვეყნის დატოვება, წავიდა სმირნაში და იქ ააგო ხომალდები, დააწყო ზედ ყოველივე, რაც კი ესაჭიროებოდა ცურვისათვის და გასცურა სარჩოსა და მიწის საძებრად. მათ ბევრ ხალხს ჩაუარეს და მივიდნენ ომბრიკებამდე. აქ მათ დაარსეს ქალაქები და აქვე ცხოვრობენ დღემდე. ლიდიელების ნაცვლად მათ ახალი სახელი დაირქვეს იმ მეფის ძის მიხედვით, რომელმაც ისინი თავის ახალ ქვეყანაში წაიყვანა. მისი სახელწოდების მიხედვით იწოდებიან ისინი ტირსენებად.

(ჰეროდოტე, წიგნი I-94)

საეჭვოს, რომ ჰეროდოტეს ფრაზა, რომ ლიდიელებმა მრავალ ხალხს ჩაუარეს, სწორი იყოს: ჰეროდოტე თავისი პერიოდისათვის იტალიის დასახლების სიხშირის მიხედვით მსჯელობს. იტალიის პირველმოსახლენიც სავარაუდოდ ტირსენები (ეტრუსკები) ჩანან.მაგრამ ვინ არიან ლიდიელები?

„აგრონის უწინარესი მეფეები იყვნენ ლიდოს ატისის ძის ჩამომავლები, ამის მიხედვით დაერქვათ სახელი მთელ ამ ლიდიელ ხალხს, უწინ მეიონებად წოდებულს“ (იქვე, I-7) მამასადაძემ, პელაზგებს (იონიელებს და ეოლიელებს) შერეულ მეიონებთან გვაქვს საქმე.....

აპოლონ როდოსელი არგონავტიკის პერსონაჟი, არგონავტები, იმ გამონაკლისის გარდა, როდესაც ლაშქრობებში მონაწილეობენ პელაზგები (კასტორი და პოლიდეკე, პელევსი-აქილევსის მამა, ოილევსი-პელევსის ძმა და აიანტის მამა) ძირითადად მინიები და ელინები არიან. იაზონის მშობლიური ქალაქი იოლკოსი, მინიური ჩანს, თუმცა ისინი პელაზგთა ყოფილ ტერიტორიაზე, ეოლიაზე, აიოლიდის ქვეყანაში ცხოვრობენ. მინიურია ორქომენიც და ამას ამგვარად ხსნის აპოლონ როდოსელი:

„აქ იაფეტის ძემ დიდებულმა, პრომეთემ შექმნა პირველი მეფე. დევკალიონი სახელოვანი, ვინც დასაბამი მისცა ქალაქებს, აუგო უკვდავ ღმერთებს ტაძრები, ხოლო მოკვდავთა გახდა ხელმწიფე. აქ ჰემონიად ხმობილ მხარეში ჩემი იოლკოსია.

იმ იოლკოსის კიდევან ბევრი დასახლებული ქალაქიც არის, სადაც ხალხს დღემდე არც კი სმენია, თუ არის სადმე აიაია.

ამბობენ ძველად ჰემონიიდან კადმოსის მხარეს გაეშურაო მინიას მეფე, ეოლისის ძე, და დაარსა ორქომენიო-

ის ორქომენი, რაც ესაზღვრება კადმოსელების დიდებულ მხარეს...“

(აპოლონ როდოსელი, წიგნი III-1087; თბილისი-1975წ)

საყურადღებოს, რომ ორქომენის დაარსების დრო თვით იაზონისათვისაც კი უცნობია, და მის დაარსებას ლეგენდის დონეზე ყვება-ცხადია მინიების ტომი მე-13-ე საუკუნეზე გაცილებით ადრე ჩანს საბერძნეთში დაფუძნებული.

....და ერთი უაღრესად საინტერესო პასაჟი:

ხომალდ „არგოს“ მეზღვაურთა შვილთაშვილები გამოაძევეს კუნძულ ლემნოსიდან პელაზგებმა. გამოძევებულები მივიდნენ ლაკედემონში (სპარტაში) სპარტელთა კითხვაზე, თუ რატომ მოვიდნენ აქ, მათ უთხრეს, რომ პელაზგებისაგან გამოგდებულებმა მამებს (ლაკედემონელებს) მიაშურეს. ლაკედემონელებმა მინიები

მიიღეს.

მკითხველს შევახსენებ, რომ კუნძულ ლემნოსის მდედრობითი მოსახლეობა (მამრობითი დედაკაცებმა გაწყვიტეს) ტომით სინტიები იყვნენ, შესაბამისად-დარდანები, თრაკიელები. რასაკვირველია, მათი და არგონავტების შთამომავლობა პელაზგებმა მინიებად ჩათვალეს. (მიუხედავად არგონავტების ლაშქრობაში პელაზგების მონაწილეობისა). ცხადზე ცხადია, ლაკედემონელებმა მინიები მიიღეს როგორც თანატომელები... (იხ ჰეროდოტე, წიგნი IV-145)

„მან გამოიკვლია და გამოარკვია, რომ ლაკედემონელები და ათენელები არიან უპირატესი ელინ ტომებს შორის. პირველი დორიულ ტომში, მეორე იონიურში; ესენი არიან გამორჩეული, რადგან ერთი არის უძველესი პელაზგური ტომი, ხოლო მეორე- ელინური.... ხოლო ჰისტიაოტისიდან ისინი გამოაძევეს კადმელებმა და მაკედონელებად წოდებულნი დასახლდნენ პინდოსში, აქედან დრიოპიდიდან მოვიდნენ პელოპონესში და ეწოდათ დორიელები,“ (ჰეროდოტე, წიგნი I-56)

არ ვიცი, ვინ როგორ შეაფასებს ამ ფაქტს, ჩემთვის როგორც მკვლევარისათვის სრული მოულოდნელობაა ასეთი ცნობის მოძიება, რომ ლაკედემონელები და მაკედონელები-ორივე ერთი და იმავე ტომის წარმომადგენლებია. წარმომადგენელია დორიული ტომისა, რომელსაც მიუხედავად ჰეროდოტეს მტკიცებისა ელინურთან და ინდო-ევროპულ ტომებთან მეზობლობის გარდა გენეტიკური ნათესაობაც კი არ უჩანს! ის, რომ მინიები, მეიონები და თვით მეფე მინოსის ქვეშევრდომები-ერთი და იმავე ხალხია, დორიული ტომები, ეჭვიც კი არ უნდა შეგვეპაროს (ამ ვერსიის სრული მტკიცებულება არსებობს, რომელიც სამწუხაროს სცილდება ამავე წიგნის ფორმატს)და ეს დორიული ტომი მინიებისა, პელაზგურ (იბერიულ-ხალდეურთან) ტომთან შერეული, მცირე აზიის ტერიტორიაზე ქმნის ლიდიურ ტომს, ევროპაში აპენინის ნახევარკუნძულზე ტირსენტა-ეტრუსკთა ტომს!

ეტრუსკთა ტომის სრულიად გასაშიფრავად, მისი შემადგენელი ერთ-ერთი კომპონენტის, დორიული ტომის გაშიფრვადაა საჭირო!

კოსი-დორიული კუნძული მცირე აზიიდან სამხრეთ-დასავლეთით

ასეთია განმარტება კუნძულისა თავად ჰეროდოტესთან.

კოსი, კოსელები-ეს ის ხალხია, რომელსაც ქუმებისაგან, აზიელი ეთიოპთაგან საერთოდ არაფერი ჰყოფთ, ხანდახან სატომო სახელიც კი! დღევანდელ სინამდვილეში ისინი კახებად იწოდებიან!

(მრავალი არგუმენტის მოყვანა შეიძლება იმავე კოსელების და სუზელების (ელამელების) ძმობაზე იმავე სტრაბონის დამოწმებით, თუმცა ამას საჭიროდაც კი არ ვთვლით: მოიპოვება პირდაპირი ცნობები ქუმ-კოსალთა იდენტურობისა (ამ სამტკიცს ურწმუნოთათვის და მეორე ნაშრომისათვის შემოვინახავთ)

....რაც შეეხება „აზიის ეთიოპებს“ ის ქართველთათვის

კარგად ცნობილი ქართლის ტომია.... მეიონები, ეს

დორიული ტომის ის ნაწილი გახლავთ, რომელსაც

არასწორად ეწოდათ ფინიკიელები. მათ საერთო წინაპარი

უჩანთ ქუმებთან და ისევე მრავალი დასახელება

ანტიკური პერიოდისათვის, როგორც ქუშებს. ავტორისათვის ცნობილი მათი თვითდასახელებაც...

უცნობი არაა ტირსენების (ეტრუსკების) ჩამომავლობის ჰეროდოტისეული ვერსია სტრაბონისთვისაც, რომელიც ჰეროდოტეს ეპოქიდან 4,5 საუკუნის შემდეგ მოღვაწეობს და სწერს მსოფლიო ისტორიის მისეულ ვარიანტს. ზუსტად ახდენს ჰეროდოტისეული ვარიანტის ციტირებას (წიგნი V. თავი II-2) აღნიშნავს მხოლოდ რომ რომაელები ამ ხალხს ეტრუსკებს, ტუსკებს უწოდებენ, ხოლო ბერძნები ტირსენებს.

ამ ქვეყანას სახელი მისცა მათმა ახალმა მეფემ, ატისის ძემ ტირსენმა, რომელმაც დაარსა აქ 12 ქალაქი და მათ მომწყობად დანიშნა ტარკონი (თარხონი!). სტრაბონის სიტყვებით, ტრიუმფალური და საკონსულო მორთულობანი, ისევე როგორც ნაჯახები, მიწები, წმინდა რიტუალები, მკითხაობის საიდუმლოებანი და მუსიკა რომაელებმა ტირსენებისგან (ეტრუსკებისაგან) შეითვისეს....ნაშრომის ამ თავში ჩვენ პელაზგების თემის მუსირებას არ ვახდენთ, თუმცა სტრაბონი მრავალ საქებარ ეპითეტს მათი მისამართით არ იშურებს. ჩვენთვის საინტერესოა სტრაბონისეული (უფრო სწორედ მასზე სამი საუკუნით ადრე მოღვაწე ათენელი ისტორიკოსის ანტიკლიდის) ვერსია ტირსენტა (ეტრუსკთა) ჩამომავლობის შესახებ:

..შემდეგ ანტიკლიდი ჰყვება, რომ პელაზგები პირველები დასახლდნენ ლემნოსის და იმბროსის ახლოს და სინამდვილეში, მათი ნაწილი ტირენეს მეთაურობით, ატისის შვილისა, გადავიდნენ იტალიაში, (სტრაბონი, წიგნი V თავი III-4)

ერთი შეხედვით, ჰეროდოტეს და სტრაბონის (ანტიკლიდის) ვერსიები წინააღმდეგობაში მოდის ერთმანეთთან, თუმცა მეგასტენეს ცნობების გათვალისწინებას ისინი სრულ ჰარმონიაში მოყავთ:

1) ჰეროდოტეს მიხედვით, ტირსენები (ეტრუსკები) აზიიდან, ლიდიიდან იტალიაში გადმოსახლებული ხალხია.

2) სტრაბონის (ანტიკლიდის) მიხედვით, ტირენები (ეტრუსკები) პელაზგებია, თუმცა მათი აზრით ისინი ლემნოსიდან, იმბროსიდან (საერთოდ თესალიიდან) ჩამოსახლებულელებია. იმ შემთხვევაში ანტიკლიდი ფაქტიურად მიუთითებს რომ ეტრუსკები (იგივე ტირსენები) ეს პელაზგთა ყოფილი ტომია, მაგრამ მან არ იცის სხვა საცხოვრისის შესახებ ლიდის მახლობლად და ლიდიაშივე, თუმცა ლემნოსსა და იმბროსზე მათი ცხოვრების ფაქტზე ინფორმირებულია.

3) ქრონოლოგიურად ტირსენტა (ეტრუსკთა) მიერ იტალიის ნაწილის დასახლება ფაქტიურად ასეული წლებით წინ უსწრებს ნაბუქოდნოსორის მიერ იბერთა განდევნას ლიდის მეზობელ ტერიტორიიდან. ცხადია, ლიდის მიმდებარე და თავად ლიდის

ტერიტორიიდან პელაზგოფილთა იტალიაში ჩამოსახლება ნამდვილად ნებაყოფლობითი პროცესი უნდა იყოს. პელაზგთა (ლიდიელთა) მეორე ნაწილი აზიის კონტინენტზე ჩანს დარჩენილი.

რაც შეეხება ენობრივ სხვაობას ტუსკთა და თანამედროვე ქართულს შორის, ნაწილობრივი პასუხი პომპეუს ტროკითანაა : „ბერძნულმა ტომებმა მას შემდეგ დაიკავეს არა იტალიის ნაწილი, არამედ მთლიანად მთელი ქვეყანა. ახლაც ამ დრომდე, რამდენი საუკუნის მერეც, მრავალი ქალაქი ამჟღავნებს ბერძნულ წესებსა და ადათებს: ტუსკი ხალხი, რომელიც ფლობს ქვემო ზღვის სანაპიროს ლიდიიდან მოვიდნენ. ხოლო ვენეტები რომლებიც ცხოვრობენ ზემო ზღვის სანაპიროზე, მოიყვანა აქ მათმა ბელადმა ანტენორმა, როცა აღებული და დამორჩილებული იქნა ტროა. ადრია ილირიის ზღვის პირას მდებარე და ადრიატიკის ზღვის სახელმძღვანელო, უკვე ბერძნული ქალაქია. (Эпитома, сочинение помпеа трога; История Филипа книга 20- თავი-1)

„დაიღალნენ რა (შინააშლილობით) ისინი (გალეები) მოვიდნენ იტალიაში, გარეკეს დასახლების ადგილებიდან ტუსკები და დააფუძნეს მედიოლანი, კომი, ბრიკსიუ, ვერონა, ტრიდენტი, ვიცეტინი. ტუსკებმა დატოვეს თავიანთი წინაპრების მიწა და რეტის წინამძღოლობით დაიკავეს ალპები და დააფუძნეს რეტების ტომი ბელადის სახელის მიხედვით.“ (ტიუს ლივიუსი თავი 5-34, 35)

მწვავედ დგება საკითხი ეტრუსკთა (ტირსენტა) ენის შესახებ, რომელიც ლექსიკით ძლიერ განსხვავებულია ძველ იბერიულ-ქართული ლექსიკისგან....და პირველ რიგში ეს ენათა აღრევის შედეგი უნდა იყოს....

რასაკვირველია, მთავარი სიტყვა აქ ლინგვისტებზეა, თუმცა კვლევის შესაძლო მიმართულება შეუიარაღებელი თვალითაც კი ადვილად განსასაზღვრია:

1) იბერიული ენა არ (აღარ) წარმოადგენს პელაზგურ ენას, რამეთუ პელაზგური ენა ეს პროტოქართველურია (და არა პროტოქართული) პელაზგურისაგან წარმოშობილი ენათა ჯგუფები საკმაოდ დიდ სხვაობას ავლენენ ერთმანეთის მიმართ: იბერიული, კოლხური და ჭანური (ჭანურად რატომღაც ჩათვლილია ლაზთა ტრაპიზონული თუ ვიწურ დიალექტი) სავარაუდოა, რომ ჭანური დიალექტი იმდენადვე განსხვავებულია ლაზურისაგან, როგორც საკუთრივ ლაზური კოლხურისაგან. ჭანთა უძველესი საცხოვრისი, ვენეცია გაცილებით ჩრდილო დასავლეთისაკენ დევს ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე, ვიდრე ლაზებისა)

2) ქართვეური ტომები ექსტრემალურ სიტუაციაში საკმაოდ მალე ითვისებენ უცხო დიალექტს, ხოლო შესაბამისი პირობების შემთხვევაში, თითქმის კარგავენ საკუთარ ენას, ამის ცხადი მაგალითია ჯიქთა (ზიხთა) მიერ მშობლიური მეგრული დიალექტის თითქმის უკვალოდ დაკარგვა და ჩერქეზულის (ყაბარდოულის) ათვისება, ინგუშთა მიერ მშობლიური სვანურის დაკარგვა და ჩერქეზურის ენის გათავისება. ჰერთა მიერ

მშობლიური მეგრულის დაკარგვა და ქართულის ათვისება (ბედნიერი გამონაკლისი) ასევე დიფერენცირებული ჩანს თავის მხრივ დორიული ენაც. პირობითად ის შესაძლოა სამ კომპონენტად დავყოთ (თუმცა სინამდვილეში ბევრად მეტია) ქუშების, ფინიკიელების და რეტების. მათი შერევა სხვადასხვა პელაზგურ ენებთან, ეტრუსკულ ენას წარმოშობს, რომლისთვისაც ენობრივი გრადაცია კიდევ უფრო გაძლიერებულია....

3) პელაზგური ენის მიერ მეზობელი ერების დიალექტების გათავისების თვალნათელი მაგალითი მოცემულია იმავე სტრაბონის ნაწარმოებში: „ეს მე ვთქვი ცნობილ ტირენელებზე. საჭიროა ვახსენოთ კიდევ ქალაქ კერეს მცხოვრებთა გმირობაზე; ეს მათ დაამარცხეს გალატები, რომლებმაც აიღეს რომი. ისინი თავს დაესხნენ გალატებს ამ უკანასკნელთა დასაბრუნებელ გზაზე საბინიანთა ქვეყანაში და წაართვეს მათ როგორც ნადავლი, ასევე რომაელთა მიერ ნებაყოფლობით გაღებული ხარკი. გარდა ამისა, მათ მისცეს თავშესაფარი ყველა გამოქცეულს რომიდან და იხსნეს მუდმივი ცეცხლი ვესტას ქურუმ ქალთან ერთად. რომაელებმა, სავარაუდოდ, თავიანთი მაშინდელი მმართველების მიზეზით, არ გაიხსენეს საკმარისი კეთილგანწყობით მათთვის გაწეული სამსახური. მართალია მათ დაასაჩუქრეს კერეელები სამოქალაქო უფლებებით, მაგრამ არ ჩარიცხეს ისინი მოქალაქეთა რიცხვში და სდევნიდნენ კიდევ სხვა პირებს, რომელთაც არ ჰქონდათ ისონომები.(25) სწერდნენ მათ კერეელთა რიგებში, ბერძნებში ეს ქალაქი სახელქანთქმული იყო ვაჟკაცობით და მისი მცხოვრებლების სამართლიანობით. სინამდვილეში ისინი არა მარტო თავს იკავებდნენ მეკობრეობისგან, თუმცა ქალაქი იყო საკმაოდ მძლავრი, არამედ შესწირეს პითიას ეგრეთ წოდებული აგილიელთა განძი. თანამედროვე კერე ადრე იწოდებოდა აგილიად და როგორც ამბობენ, დააფუძნეს პელაზგებმა, მოსულებმა თესალიიდან როცა ლიდიელები, რომლებმაც შეიცვალეს თავიანთი სახელი ტირენელებზე, გამოვიდნენ აგილიელთა წინააღმდეგ სალაშქროდ, ერთ-ერთი მათგანი მივიდა ქალაქის კედლებთან და კითხა ქალაქის სახელი; მაშინ ერთმა თესალიელმა, მდგარმა კედელზე. პასუხის ნაცვლად მიმართა მას მისალმებით; ხერე(26). ტირენელებმა მიიღეს ეს კარგ ნისნად და აღებულ ქალაქს სახელი შუცვალეს ასეთნაირად“. (სტრაბონი წიგნი 5, თავი 2-3)

პელაზგთა ერთი ნაწილი, გადმოსახლებული თესალიიდან (საბერძნეთიდან) ქალაქს აგილიას არქმევს და რაც ყველაზე უფრო საინტერესოა, უკვე ლაპარაკობს არა პელაზგურ, არამედ ბერძნულ ენაზე! ქალაქისთვის ლიდიელი პელაზგთა, (ეტრუსკთა, ტირსენტთა) მიერ შერქმეული სახელი კერე, სტრაბონის ვერსიისთ თესალიელი პელაზგის მიერ წარმოთქმული ბერძნული სიტყვა ხერე ხდება! ცხადია, თესალიელი პელაზგი უკვე ბერძნულად საუბრობს! კიდევ ერთი დამამტკიცებელი ფაქტი, რამდენად პლასტიკურია პელაზგური (ქართველური) გენი ენობრივ მიმართებაში. როგორც წინა თავში აღინიშნა, პელაზგური და ეტრუსკული ენების სრული იდენტურობა გამორიცხულია.

ეტრუსკული ენა-პელაზგურის და ერთ-ერთი დორიული ენის კონგლომერატი, ნარევი

ენაა. რიგ შემთხვევაში დორიული ენები, რომლებიც შეერევინ პელაზგურს, უკვე დიფერენცირებულია. დიფერენცირებულია თავად პელაზგური ენა ზემოთ ნახსენებ სამ ტომს: იბერიულს, კოლხურს და ჭანურს შორის.

.....და ის, რაც აუცილებლად უნდა ითქვას, ეტრუსკულში დორიული ენა დომინირებს და არა პელაზგური....

ლექსიკაში იბერ-ტიბარანთა და ტირსენების ენების განსხვავების მიზეზების კვლევა ლინგვისტთა კვლევის საგანია, ფაქტიურად ამოუწურავი მასალა, რომლის გარკვეული კონტურები მიენიშნა კიდეც. უალრესად საინტერესოა ვულკან ვეზუვის ამოფრქვევის შედეგად პირველ საუკუნეში ლავით დაფარული ეტრუსკული ქალაქის, პომპეის მდიდრული ვილის კედელზე შემონახული წარწერიანი მხატვრობა. კედელზე გამოსახულია ეტრუსკთა ნადიმის პროცესი. ახალგაზრდა მამაკაცი ფიალით ხელში (სავარაუდოდ ღვინით სავსით) მიმართავს მოპირდაპირედ მსხდომთაგან ერთ-ერთს სიტყვებით: „ჰეი ლარგენ, დალიუს!“ წინა საუკუნეებში მკვლევართა მიერ მხოლოდ მოკრძალებული (ვერ გახმაურებულ და მხოლოდ ქართველ მკვლევართა ყურისათვის გამიზნული) კითხვა წარმოიშვა; ნუთუ? აქ საკამათოდ კი არაფერი უნდა იყოს! ეს სიტყვები სინამდვილეში ეტრუსკულია და ის ზუსტად იმავეს აღნიშნავს რასაც ქართულში: ჰეი ლარგენ, დალიე! ..და კიდეც.....მეცნიერებაში მიღებული მოსაზრება, რომ ჰარუსპიკები ეტრუსკები (ტირსენები) არიან, არასწორია!

„რომაელებმა გაათავისეს კანონი-სძულდეთ ყველა მეფე, იმიტომ რომ მათ ჰყავდათ ისეთი მეფეები, რომელთ მხოლოდ სახელის გაგონებითაც წითლდებოდნენ, ველური მწყემსები, საბინელი ჰარუსპიკები, კორინთელი განდევნილები, ეტრუსკი მონები და მათი შვილები და ხალხი, რომლებიც ატარებდნენ ზედმეტ სახელს, ამაყი.“

(პომპეუს ტროგი. ფილიპეს ისტორია წიგნი 38 თავი 6)

ცხადია ჰარუსპიკები საბინების ტომიდან ყოფილან, ეტრუსკთა მხოლოდ მეზობლები და არა თვითონ (არ არის გამორიცხული, ეს წინასწარმეტყველი ჰარუსპიკები- საბინები, ხალდები იყვნენ) რაც შეეხება იტალიკებს, ეტრუსკები პირველ რიგში თავად თვლიან თავს იტალიელებად, წინააღმდეგ ლათინებისა, რომლებიც რომაელების თითქმის თანაბრად იტალიური ერის და კულტურის მამათმთავრებად იღიარებიან. ეტრუსკთა შემდგომ ასიმილაციაში იტალიის საერთო ეროვნულ სხეულში, არა მცირე როლი ვეზუვის ამოფრქვევამაც შეასრულა, ჰერკულანუმი და პომპეი ეტრუსკული ქალაქები იყო. ეტრუსკთა მიერ საკუთარი ენის დაკარგვა და ადგილობრივი, ერთიანი იტალიკური ენის ათვისება გამონაკლისი შემთხვევა არ უნდა იყოს. ფაქტიურად რომაული, ლათინური ეტრუსკული თუ სხვა ენები, გავრცელებული

ქვეყნების ამ ნაწილში, საბოლოოდ იტალიკურ ენად ჩამოყალიბდა. როგორც ადრე აღვნიშნეთ, ქართველური თემები საკმაო ელასტიურობას იჩენენ ენობრივი თვალსაზრისით.

რაც შეეხება ეტრუსკთა ძლიერების დაცემას, რომლებიც ამ ტერიტორიის ერთ-ერთი უძლიერესი და უმამაცესი მეომარი ტომები იყვნენ, მიზეზი მარტივია და ზედაპირზევე დევს; ეტრუსკებს ერთიანი სახელმწიფო არა ჰქონიათ, ისინი 12 დამოუკიდებელ ქალაქისგან შემდგარი კავშირი იყო. თითქმის ასეთივე წყობის მიმდევარი იყვნენ ბერძნები. (მათ რიცხვიც დიდად არის გაჯერებული ქართველური ტომებით) მხოლოდ ერთიანი სახელმწიფოს შექმნით შეძლეს ბერძნებმა წინ აღდგომოდნენ ისტორიის ქარტეხილებს. რაღა შორს წავიდეთ, პელაზგებმა გაუერთიანებლობის გამო დაუთმეს პირველობა საბერძნეთში ელენებს. ეტრუსკებმა, პელაზგოფილებმა, ამავე მიზეზით პირველობა რომაელებს დაუთმეს. პელაზგოფილთა და ეტრუსკთა მეორე შტო, ქართველები, როდესაც ახერხებდნენ ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის, მთელს კავკასიას და ახლა აღმოსავლეთს აზანზარებდნენ. თუმცა მათთვის უცხო არ იყო განთითობა, განცალკავება, დაქუცმაცება მცირე სამთავრო-სახელმწიფოდ, რამეთუ „ნათესავი ქართველთა ღალატია არს.“

ეტრუსკებმა, რომლებიც სავარაუდოდ დიდად აფასებდნენ დამოუკიდებელი ქალაქების იდეას, ვერ შეძლეს ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება. ერთიანი სახელმწიფო, შემდგომ იმპერია, მათვე მეტოქე რომაელებმა ჩამოაყალიბეს, რომელთა გავლენის ქვეშაც ეტრუსკები მოექცნენ, რომის იმპერიამ თავის წიაღში გადახარშა მთელი რიგი ხალხები, ლათინები, იტალკები, საბინები, სამნიტები, ვენეტები და სხვა. მათ რიცხვში მოხვდა ეტრუსკებიც, რომელთაც საკუთარი ენა, გამომდინარე მათი ეთნიკური თვისებებიდან, საკმაოდ მალე დაკარგეს. (უნდა გავიხსენოთ, რომ კორსიკაც ეტრუსკთა სავანე იყო). რაც შეეხება ბასკებს, სავარაუდოა, რომ ისინი ილირიკიდან ესპანეთში რომაელთ მიერ ჩასახლებული ერთ-ერთი მრავალრიცხოვან კოლონიათაგანია, რომელსაც ადგილობრივ ესპანელ იბერებთან, პირდაპირი სისხლისმეური ნათესაობა არ აკავშირებთ, თუმცა ბასკების შესაძლო გენებს სხვა თავში შევხებით.

„მათ (გალებმა) დაიკავეს მიწები, რომელსაც ადრე ამუშავებდნენ ეტრუსკები. თითქოსდა კლუზიელმა არუნტმა მიიტანა ღვინო გალებთან იმისათვის, რომ მიეზიდა ეს ტომი-ის გაბრაზებული იყო ლუკუმონზე, რომლის მეურვე ადრე ის იყო. იმისათვის რომ მან შეაცდინა მისი მეუღლე, და რამდენადაც ეს ჭაბუკი ფლობდა ისეთ ძალაუფლებას, რომ შეუძლებელი იყო მისი დასჯა, თუ არა უცხოტომელთა ძალების მიერ. ვითომდა ამ არუნტმა გადმოიყვანა მტერი ალპებზე და გახდა კლუზიის გარემოცვის მიზეზი. მე არ ვუარყოფ, რომ კლუზიას გალები მიუსია არუნტმა, ან სხვა ვინმე სხვა კლუზიელმა, მაგრამ სრულიად ცხადია, რომ კლუზიის გარემოცვა არ იყო პირველი: გალებმა ხომ გადმოლახეს ალპები ორასი წლით ადრე კლუზიის გარემოცვამდე და რომის აღებამდე

(600 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე)

გალების მეომრები ეომებოდნენ არა ამ ეტრუსკებს, ბევრად ადრე ისინი არაერთხელ შეჯახებიან მათ, რომლებიც ცხოვრობდნენ აპენინსა და ალპებს შუა.

ჯერ კიდევ რომის სახელმწიფოებრიობის შექმნამდე, ეტრუსკთა ხელისუფლება ფართოდ იყო გავრცელებული ხმელეთაშუა ზღვაში..სამტკიცე იმისა, თუ რამდენად დიდი იყო მათი ძლიერება, ამტკიცებს ზემოთა თუ ქვემოთა ზღვის სახელებიც, რომლითაც როგორც კუნძული გარშემორტყმულია იტალია; ერთ-ერთ მათგანს იტალიური ტომები უწოდებენ ტუსკებს, ამ ხალხების საერთო სახელის მიხედვით, ხოლო მეორეს ადრიატიკისას- ადრიიდან, ტუსკების კოლონიიდან. ბერძნები უწოდებენ ამ ზღვებს ტირენისა და ადრიატიკისას. ტუსკებმა დაასახლეს მიწები ერთი ზღვიდან მეორემდე. თავიდან დაარსეს თორმეტი ქალაქი, აპენინების იმ მხარეს, ქვემო ზღვაზე, შემდეგ გამოიყვანეს სხვა კოლონა ქალაქების რიცხვის მიხედვით. ამ კოლონიებმა დაიკავეს პადს იქით, თვით ალპებამდე, ვენეტების კუთხის გარდა, მცხოვრებნი ზღვის ბოლოს. რასაკვირველია მათვე მისცეს დასაბამი ალპურ ტომებს, პირველრიგში რეტებს. მართალია ადგილმა, სადაც ცხოვრობდნენ რეტები, გახადეს ისინი მრისხანენი, არ დაუტოვეს არაფერი, გარდა ენისა და ისიც გაფუჭებული" (ტიტუს ლივიუსი. წიგნიV, 33)

ტიტუს ლივიუსის ეს (და სხვა) ციტატა ერთობ მნიშვნელოვანია ეტრუსკთა (შესაბამისად პელაზგოფილთა) გავრცელების საზღვრების მოსანიშნავად:

1)ლივიუსის სიტყვებით, ეტრუსკთა ხელისუფლება (და შესაბამისად ცივილიზაცია) მნიშვნელოვნად წინ უსწრებს რომაელთა მმართველობას და კულტურას.

2)ტუსკების საცხოვრებელი, იმავე ლივიუსის მიხედვით, არა მარტო ტირენის ზღვის სანაპირო დ ეტრურია ყოფილა (სამხეთი იტალია) არამედ მთელი პადს იქითა მხარე თვით ადრიატიკის ზღვამდე ვენეტებამდე და თვით ალპებამდე. ეს იტალიის მთელი დასავლეთ ნაწილია ზღვამდე, რომელზედაც ლივიუსის სიტყვებით, უკვე რეტების -- სახელმძღვანელო ეტრუსკები ცხოვრობენ,

3)ეტრუსკებს არ აკუთვნებს ლივიუსი ვენეტებს, რომლებიც მართალია ისეთივე პელაზგოფილები არიან, როგორც იონიელები, თუმცა ისინი პელაზგთა დასავლეთი შტოს წარმომადგენლები არიან, რომლებიც დიდი ხანია უკვე რომაელთა მფარველობის ქვეშ იმყოფებიან.

4)მართალია ლივიუსი რეტებს ეტრუსკებად მიიჩნევს თუმცა აქ სახელგანთქმული ისტორიკოსი მცირედ უნდა ცდებოდეს: მართალია რეტებს ცხოვრების და მმართველობის ისეთივე ფორმა უჩანთ, მაგრამ განსხვავდებიან ეტრუსკებისაგან სალაპარაკო დიალექტით, რომელსაც ეს უკანასკნელი გაფუჭებულ ენას უწოდებს. გარდა ამისა რეტები ხასიათითაც კი განსხვავდებიან ეტრუსკებისაგან, რასაც ლივიუსიც აღნიშნავს. რეტებს, რეციას არაერთხელ აღნიშნავენ ისტორიკოსები ჯერ კიდევ იმ პერიოდიდან, როდესაც პელოპონესზე მესენიური ომები მძვინვარებდა VIII-VII საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე.როგორც ჩანს, რეტიელები და მესენიელები ერთი და იმავე დორიული ტომის წევრები არიან, თუმცა მათი მიგრაციის გზა ევროპისაკენ განსვავებული და სხვადასხვა მოჩანს. რეციელები მორალურ მხარდაჭერას უცხადებდნენ მესენიელებს, თუმცა ქმედითი დახმარება ვერ შესძლეს. მესენიელთა

დამარცხების შემდეგ, მათი ნაწილი თავშესაფარს სიცილიაზე, ნაწილი თვით აფრიკის კონტინენტზე და ნაწილი რეტებთან პოულობენ. სწორედ ეს ნაწილი ჩანს რეტელებთან ერთად გალების მიერ აწიოკებული და დარბეული მე-6-ე საუკუნის დასაწყისში ჩვ.წ. აღრიცხვამდე და რომელსაც გაკვრით აღნიშნავს კიდევ პლინიუს უფროსი.

რეტების ენა ეტრუსკულის მსგავსია, რამეთუ ერთიც და მეორეც დორიული ტომია. რეტების ენა „გაფუჭებული“ ჩანს იმიტომ, რომ მათ და დანარჩენმა დორიულმა ტომებმა მიგრაციის სხვადასხვა გზა აირჩიეს. მიგრაციისა რომელიც რამდენიმე საუკუნოვანი მოჩანს. რაც მთავარია, ეს ხასიათ და ენაგაფუჭებული ეტრუსკები წყლის ორი წვეთივით გვანან მაკრონებს, სვანებს, რომელთაც ანატოლიის ზეგანზე ხვდები ბერძენი მოლაშქრე, ქსენოფონტე.

რეტ-მესენიელთა ერთი ნაწილი, ილირიკის გავლით დარდანელის სრუტეთი გადასული მცირე აზიის ტერიტორიაზე, ტროას ნანგრევების მახლობლად ქალაქ-პოლისს აარსებს:

„დილით გამირებმა დამაშვრალეებმა ზღვა ზემო მხარეს დატოვეს უკან, ღამით კი გაჰყვა მათი ხომალდი შეუსვენებლად იმ გზას, რომელიც იქით რეტის ნაპირსა რწყავს და მარჯვნივ კი უძევს იდე მთიანი დარდანიასაც რომ ჩაუარეს, მალე აზიდოსს მიასგნენ კიდევ“
(აპოლონ როდისელი; არგონავტიკა, წიგნი I-927-930)

ცხადია, მე-3-ე საუკუნის პოეტი როცა რეტას ილიონთან აღწერს, მას ეს ცნობები უფრო აღრინდელი ისტორიკოსისაგან უჩანს აღებული. ყველა ნიშნით აპოლონ როდოსელის რეტები იმ მაკრონ-მოსინეკების ნაწილსა გავს, რომელსაც ქსენოფონტე გადააწყდა ანატოლიის ზეგანსა და შავი ზღვის სანაპიროზე, ტიბარანების გვერდით.

„მერე მდებარეობს რეტი-ქალაქი გაშენებული ბორცვზე და მიმდებარე რეტასთან დაბალი სანაპიროთი, რომელზედაც მდებარეობს სასაფლაო და სამსხვერპლო ეანტისა და მისი სტატუით...სიგეაზე მდებარეობს სამსხვერპლო და სამახსოვრო აქილევსისა, ასევე სამახსოვროები პატროკლესი და ანტილოხისა. ყველა ამ გამირებს, როგორც აიანტს, ილიონელები (რეტები) მსხვერპლს სწირავენ, მაგრამ ჰერაკლეს ისინი პატივს არ სცემენ, მის მიერ მიყენებული ნგრევისა და განადგურებისათვის...მაგრამ იმავე გამირებმა , რომლებსაც ისინი თვლიან ღირსეულად მსხვერპლშეწირვისათვის და პატივს სცემენ როგორც ღმერთებს , გაანადგურეს ქალაქი ძირამდე. ილიონელებს შეეძლოთ თავის გასასამართლებლად მოეყვანათ ის მოსაზრება, რომ ამ გამირებს მიჰყავდათ სამართლიანი ომი“

(სტრაბონი, წიგნი XIII, I-30-32)

1) ის რომ სტრაბონი რეტებს ილიონელებს უწოდებს, ცხადად მიანიშნებს, რომ ისინი დიდი ხანია აქ ცხოვრობენ. იმდენად დიდი ხანი, რომ სტრაბონმა არ იცის მათი წარმოშობა და მათ ილიონელებად თვლის.

2) რეტები რასაკვირველია პატივს არ მიაგებენ დორიელ ჰერაკლეს, რომელიც მათ თანატომელად ან ნათესავად არ მიაჩნიათ. ასევე არ სცემენ პატივს დორიელ გამირს მემნონს.

3) სავარაუდოა, რომ მაკრონები საკუთარ თავს უკვე ეოლიურ ტომებთან ხალდეებთან აიგივებენ, და ეოლიელ პელაზგებს საკუთარ წინაპრად თვლიან.

4) როგორც ჩანს, ისინი აქილევსს, აიანტსა და პატროკლეს პატივს მიაგებენ როგორც ევროპელ პელაზგებს.

".....ეტრუსკული ნაკადით აქ გზა მოჭრილი ვართ ჩვენ,
იქიდან რუტულები გვაფიწროვებენ .
....მეზობლად ცხოვრობენ, დააფუძნეს ძველ ფრიალოზე
ქალაქი აგილი, ხალხი მეომრული სიმამაცით განთქმული:
მოვიდა ის ლიდიიდან და მთებს შორის დასახლდა ეტრუსკებში
მრავალი წელი ავიწროებდა შეუპოვარი მეზენციი
ამ ამაყ ხალხს , დაიმორჩილა იარაღის ძალით
.....მეტის მოთმენა ხალხმა ვერ შეძლო, უამრავი სიავის თმენა
ქალაქი აღსდგა მეფეზე: სასახლე გარშემორტყმულია შეიარაღებულებით,
მაშხალებს ესვრიან და ტირანის მეგობრებს ანადგურებენ.
მაგრამ ხოცვისას გაიპარა და რუტულებს შეეფარა მეზენციი.
დამნაშავე სტუმარი შეიფარა ტურნმა სიამოვნებით,
ახლა ეტრურია მთლიანად, სამართლიანი შურისძიებით ანთებული,
მოითხოვს მის გაცემას, იმუქრება მარსის ძალით.
მე შენ ენეას, ამ ურდოს სათავეში დაგაყენებ:
შეკრული მწყობრით დგანან მათი გემები, ომისთვის მზადნი,
საომრად მიიწევენ ბაირაღაწეულები, მხოლოდ ჭაღარა მისანი
ცდილობს მათ შეკავებას, ღალატებს: მეონიელთა თაიგულო,
მშობელთა სიამაყევ! მეომრის სიმამაცე და სამართლიანი რისხვა
თქვენ გიბიძგებენ მტრისაკენ, და მეზენციი შურისძიების ღირსია,-
მაგრამ არ შეგვიძლია ასე მძლავრი ხალხის დამარცხება იტალიელებს
საჭიროა უცხოელი ბელადის მოძებნა! და საომარი ძალა ეტრუსკებისა
ამ მინდვრებზე დარჩა, უკვდავთა ნებით დაშინებულნი.
თვით ტარხონმა გამოგზავნა ჩემთან ელჩები.....

(ვირგილიუსი, წიგნი VIII-, 473-504)

.....ჭალა და მისი შემოგარენი, როგორც ამბობს გადმოცემა, სილვანს,
ნათესებისა და ჯოგების ღმერთს, უძველეს დროში შესწირეს პელასგებმა
უწინარესად და შორეულ დროში მფლობელებმა ლათინთა მხარისა.....

(იქვე, 600-603)

ქალაქი აგილია სტრაბონის სიტყვებით, მისი ეპოქისათვის კერედ იწოდება და
საბერძნეთიდან გადმოსახლებული პელაზგების დაფუძნებულია, რუტულები-ეს
ლათინებია, რომელთაც ამავე ვირგილიუსის მიხედვით პელაზგები განდევნეს ჯერ
კიდევ შორეულ დროში, მაგრამ ვირგილიუსთან იკვეთება ერთი
კანონზომიერება.....ეტრუსკების, ამ პელაზგყოფილების სატომო სახელი (უსათუოდ
ლიდიიდან იტალიაში გადმობარგებამდე და ხანდახან მერეც , როგორც წინარე
შემთხვევაში) მეიონებია!

.....და სტრაბონისეული ტეარკონი ნამდვილად ტარხონია (ქართული ალფავიტის
თარხონი!

..... საოცრებაა ის, რომ ეტრუსკთა წინამძღოლი თარხონი, ამავე ეტრუსკებს (მეიონებს)
საპირისპიროდ ლათინებისა, იტალიელებს უწოდებს! ვირგილიუსის მიხედვით,
ეტრუსკები ნაღდი იტალიელები არიან, ხოლო ლათინები არა...)

...სავარაუდოდ, იტალიის სიდიდით მეორე კუნძულის, სარდინიის სახელწოდებაც სარდედან მოდის, ლიდის დედაქალაქიდან....

რეზიუმე:

ობიექტური რეალობიდან გამომდინარე, პელაზგები მხოლოდ და მხოლოდ დასავლეთ-ქართველური ავტონომური ტომები ჩანან, საბერძნეთის (ნაწილობრივ იტალიის) ტერიტორიაზე.

ანტიკური ავტორებისათვის ეს იბერიული და კოლხური ტომებია. იმავე ჯიშისაა ჭანური (ხალდეური) ტომებიც, თუმცა მათი საბერძნეთიდან დიდი დაცილების გამო, ვერ ხვდებიან ელინთა თვალსაწიერში.

უნდა აღინიშნოს, რომ სამივე ტომი ერთი საერთო ფესვიდან ჩანს აღმოცენებული და სამტკიცი მასალა ზედაპირზევე დევს. (თემა სცილდება წიგნის ფორმატს)

განსხვავებული სურათი იკვეთება ეტრუსკებთან მიმართებაში. საწყისი მასალა, რომელთა საფუძველზე ეტრუსკები ყალიბდებიან, ამავე სამი ტომის წარმომადგენლები ჩანან, თუმცა ერთობ მნიშვნელოვანია, თუ რომელი დორიული ტომი უერთდება ასევე პელაზგურ (უკვე) სხვადასხვა ტომს.

ეტრუსკების ძირითადი მასა სარდელი პელაზგები (იბერ-ხალდეები) ჩანან. მათთან შერეულ-ასიმილირებული დორიული მეიონის ტომი ჩანს, თუმცა შორეულ წარსულში (სხვა ტომებთან ერთად) ისინი სულ სხვა სახელის მატარებელნი ჩანან.

იმავე იონიელებთან, თუმცა თესალიაში მცხოვრებლებთან (შესაბამისად მეიონ-კოლხებთან) შერეული ჩანს უკვე ინდო-ევროპული ტომი, რომლებიც იტალიის ტერიტორიაზე ასევე ეტრუსკებად, კერძოდ ვეი-ებად იწოდებიან. (ვეის ტომის ეტრუსკების თემა ასევე სცილდება წიგნის ფორმატს)

ასევე პელაზგებთან, თუმცა უკვე ენეტებთან (ხალდეებთან) ჩანს შერეული კიდევ ერთი დორიული ტომი, ქუშების სახლიკაცები რეტები, რომელთაც ეს სახელი ასევე წინამძღოლის სახელის მიხედვით დაენათლათ. რასაკვირველია, შორეულ წარსულში სხვა სახელის მატარებელნი ჩანან, როგორც ქუშები. იბერიულ-მეიონური ეტრუსკების სალაპარაკო ენა ისევე და იმდენადვე ჩანს განსხვავებული ხალდურ-რეტიულისაგან, რამდენადაც საკუთრივ იბერიული და ხალდეური.

ავტონომი მონახლეობას შერეული დორიული ტომები ანტიკურ ისტორიკოსთათვის -ეს ეტრუსკებია, პელაზგოფილი ტომებია და მართლაც მათ საუძველში და გენებში პელაზგური ტომები ჩანს.

...და კიდევ, ის რომ გალები, ფრანგების წინაპარი, გადმოდიან ტუსკებთან ღვინით მოხიბლულები, ნათლად აჩვენებს თუ ვისი პრიმატია ღვინოს კულტურა. ის მხოლოდ ეტრუსკულ პელაზგური ბრენდი შეიძლება იყოს! მართალია მისი სამშობლო ამ კერძო შემთხვევაში კახეთი არ ჩანს, მაგრამ სრული დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ყურძენი პირველმა ქართველმა დაწურა და იგემა! არა აქვს მნიშვნელობა, ეს მოხდა საქართველოს ტერიტორიაზე, იტალიასა თუ მაკედონიაში!

.....უცნობია, თუ რა ფაქტებს და ცნობებს ემყარებოდა დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი და მოაზრობნე-ჰეგელი, როცა აცხადებდა, რომ ცივილიზაციის სათავეში კავკასიური რასა იდგა....

შენიშვნები

- 1) სიზუსტეს მოკლებული ჩანს ჰომეროსის მიერ ელინური ხომალდების დახასიათება. იგი მათ ყოფს ორმოცდათნიჩბიან ნავებად და ტრიერებად (სამგემბანიან ხომალდებად). ეს უკანასკნელი, როგორც წინარე შენიშვიდან ირკვევა, ტროას ომიდან რამდენიმე ასწლეულის მერე იქნა შექმნილი. ცხადია, აქ ჰომეროსს ტროას ომის ეპოქის ხომალდებად მისი თანამედროვეობის დროინდელი გემები აქვს წარმოდგენილი.
- 2) ფტია-ფტიოტიდა, ეს დღესაც ამავე სახელით არსებული ტერიტორიაა, აქილევსის სამშობლო, პელაზგია.
- 3) ჰეროდოტე არსად არ აღნიშნავს თესალიელთა ბარბაროსობას და მათ ყოველთვის ელინურთან კონტექსტში ახსენებს.
- 4) იაზონი აქილევსისათვის შესაძლებელი იყოს მხოლოდ უფროსი მეგობარი, როგორც მამის-პელევსის თანამებრძოლი, რომელიც თან ახლდა იაზონს კოლხეთის ლაშქრობაში. ნათესაობა ამ ორ პერსონაჟს შორის ფაქტიურად გამორიცხვული ჩანს, აქილევსი-პელაზგია, იაზონი-მინია.
- 5) საკუთარ ნაშრომებში სტრაბონი არა ერთხელ აღნიშნავს პელაზგთა მიერ დაარსებულ ქალაქს კერეს.
- 6) კერე, ეს იტალიაში მდებარე პელაზგების მიერ აშენებული ქალაქი, ეტრუსკების მიერ ანექსიამდე ბერძნულენოვანი იყო, რომელიც შემდეგ უკვე ეტრუსკულად იხსენიება.
- 7) ის რომ პელოპონესი ეფორის მიერ იწოდება პელაზგისად, არავითარ სენსაციას არ შეიცავს: ისტორია პელაზგებად აღნიშნავს აქვე მცხოვრებ არკადიელებს, პელაზგურია აგრეთვე კორინთო, რომელიც დორიული ტომით გაჯერებამდე კოლხური იყო, პელაზგყოფილად აცხადებს ჰეროდოტე ლაკედემონის დორიულ ტომსაც. უფრო მეტიც, ანტიკური მწერლები პელაზგყოფილებად თვლის თვით არგოსსაც, ელინთა ტომის აკვანს.
- 8) ფაქტიურად არ მართლდება სტრაბონის (ანტიკლიდის) ვერსია იტალიის კუნძულები პელაზგებით დასახლებისა, თუმცა ეტრუსკებში პელაზგთა კომპონენტის აუცილებლობა უსვამს ხაზს.
- 9) მართალია სტრაბონი ერთ ორგანიზმად თვლის ეპირსა და ილირიას, მაგრამ ანტიკური წყაროები მათ მაინც ცალ-ცალკე განიხილავს: ეპირი-კოლხეთი უხსოვარი დროიდან ცენტრალიზირებული მონარქია იყო, თუმცა ამავეს ვერ ვიტყვით ილირიის შესახებ.
- 10) შეუძლებელია ამ ტერმინში ჰეროდოტე იმ ტირსენებს გულისხმობდეს, რომელთა ტერიტორია ტირენეის ზღვის სანაპიროზე, იტალიაში იყო განლაგებული. ცხადია, ტირსენთა ნაწილი მას აქვე, საბერძნეთშივე ეგულება.
- 11) კრესტონი-ამ ტერმინის ქვეშ ის ტერიტორია იგულისხმება, რომელიც თუკიდიდეს გრესტონიად, შესაბამისად ეტრუსკების დასახლებად აქვს მოხსენიებული. ცხადია, ჰეროდოტეს პელაზგები და თუკიდიდეს ეტრუსკები, ეს ერთი და იმავე ხალხია!
- 12) თესალიოტიდა, თესალის ადგილ-მამული, ასე ეწოდა ყოფილ პელაზგიას, იაზონის შვილის, თესალის სახელის მიხედვით, რომელმაც მამის კუთვნილი სახელმწიფო დაიბრუნა ეპირელთა (იკითხე კოლხთა) დახმარებით, რომლებთანაც ის იზრდებოდა! (აპოლოდორეს მიხედვით)
- 13) ეს უკანასკნელი ფრაზა სავარაუდოდ შემდეგ ჩამატებული უნდა იყოს, იმდენადაა ის

იმავე ჰეროდოტეს აზრებისაგან დაცილებული. ეს ელინური ტომი ჩანს ჰეროდოტეს სიტყვებით მცირერიცხოვანი და სუსტი, სანამ სხვა ტომებს (მათ შორის ძირითადად პელაზგებს) შეიერთებდ ა და არა ეს უკანასკნელი.

14) აიგილები-ეს კიდევ ერთი სახელი ჩანს ქართველური ტომებისა, რომელიც ჩვენთვის ცნობილ ყველა შემთხვევაში ტერმინ პელაზგებისა და ეტრუსკების გვერდით (ან მათ აღსანიშნავად იხმარება. მრავალი შემთხვევაა ავტორის მიერ დაფიქსირებული, რომ იგივე ტერმინი, უკვე ირიბად, არა ბერძნულ, მაგრამ დაუმტკიცებელ ქართველურ ტერიტორიას თუ დასახლებას უნდა აღნიშნავდეს.

15) ის, რომ ჰეროდოტეს მიხედვით იონიელებს ადრე პელაზგები ერქვათ, ერთ-ერთი უცილობელი მტკიცებულებაა იმისა, რომ ისტორიისათვის "იონიელ ბერძენად" ცნობილი მეგასთენე ქართველური წარმომავლობისაა, კერძოდ იბერი და ამას მისი არახოსიაში ცხოვრება ამტკიცებს კიდევ.

16) თესპროტებით დასახლებული ნაწილი, ეს ეპირია (რომლის სახელი სავარაუდოდ აქილევსის შვილის, ნეოპტოლომის სახელიდან მოდის, რომლის სიყრმის სახელი პირი იყო), კოლხეთყოფილი. ერთობ საყურადღებოა, რომ მას ჰეროდოტე პელაზგიას უწოდებს. ეს დასავლეთის პელაზგიაა, განსხვავებით აღმოსავლეთისა, რომელიც პელაზგიოტიდად იწოდებოდა.

17) ამფილოხების ორენოვნებაზე თუკიდიდე მიუთითებს, ხოლო თესპროტების ორენოვნება თავად ჰეროდოტეს სიტყვებიდან გამომდინარეობს: თუ თესპროტებს ადრე პელაზგიე ჰქვია, ცხადია ისინი ამ ენას უნდა ფლობდნენ კიდევ, თუმცა ეს უკანასკნელი პელაზგურ დიალექტს კრესტონებთან მიუთითებს, ცხადია თესპროტები უკვე ელინურ ენაზე მეტყველებენ. ჰეროდოტე, როგორც ქვემოთ მოყვანილ ციტატაში ცხადი ხდება, მათ უკვე ელინებად თვლის კიდევ

18) შეუძლებელია იმ პირობებში, როდესაც ადამიანი ადამიანისათვის, მით უმეტეს სახელმწიფო სახელმწიფოსათვის მგელია, შორეული ისრაელიდან ასირიის მიერ ტყვედ ჩამოსხმულმა იზრაელის შვილებმა დამოუკიდებლად შეძლონ სახელმწიფოს დაარსება-ჩამოყალიბება. ქართველური ტომები, რომლებიც პელაზგების და დორიელების ჩამომავალნი, თავისუფლების მოყვარე ტომები, ცენტრალურ სამეფოს არ ქმნიან. ისინი ცალკეული ქალაქების ნებაყოფილებით გაერთიანებას სჯერდებიან, რომელთაც მხოლოდ სამხედრო თავდაცვა აკავშირებთ. (მხოლოდ ამით შეძლეს რომაელებმა და ლათინებმა პირველობა წაერთმიათ მათთვის, როდესაც ცენტრალიზირებული სახელმწიფო შექმნეს) სავარაუდოა, რომ ეს ორი ქალაქი-პოლისი, ქუში და ხავილა მფარველობს ისრაელის შვილებს სახელმწიფოს შექმნის პროცესში.

19) დიქტისი თავს ტროას ომის თანამედროვედ ასახელებს, ტროას ომის ერთ-ერთი გმირის, იდომენევსის გარემოცვიდან, თუმცა მისი ვერსია რასაკვირველია არასწორია (იხ, შენიშვნა N 23)

20) მემნონის ქუშად ხსენება ჩანს ზუსტად ის მიზეზი, რომლის მიხედვით ჰესიოდე მას ეთიოპად თვლის (თუმცა მისი ქალაქ სუსიდან წარმოშობის შესახებ იცის) ხოლო დიკტის კრეტელის მიერ ხსენება მეომრების კავკასიიდან ჩამოყვანის შესახებ, ერთ საკითხს უეჭველად ხდის ფარდას: ჰომეროსამდე, ჰესიოდემდე და რასაკვირველია დიქტის კრეტელამდე ადრე არსებობდა წერილობითი მასალა ტროას ომის შესახებ, სადაც მემნონი ქუშად იყო ნახსენები.

21) არ არის გამორიცხული, მემონის სამეფოს გავლენის ზღვარი ჩრდილო-დასავლეთით ალიბე ყოფილიყო, რომლის მეომრები საკუთარი სურვილით მიდიან ტროელთა დასახმარებლად, პაფლაგონიელების მხარდამხარ (ალიბე არმენიის ის პროვინცია ჩანს, რომელიც არმენებში ასიმილირდება და ისტორიაში ალმნების სახელითაა ცნობილი.

22) აიაქსის გოლიათური ფიზიკური ძალა ცნობილი იყო იმ ეპოქისათვის-ის თვით ჰერაკლესაც კი ედრებოდა ფიზიკური შესაძლებლობებით.

23) მართალია დიქტისი მთელი შესაძლებლობებით ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ ის ტროას ომის თანამედროვეა (დღიურსაც კი ფინიკიურ ენაზე წერს) მისი ერთ-ერთი ციტატა აშკარად „ყიდის“ მას, მისი სიტყვებით, მემონის მიერ მოყვანილი ხალხების შუბები გამოჭედილია სხვადასხვა ყაიდაზე. საქმეც ის არის, რომ ტროა ომის დროს გამოყენებული იყო მხოლოდ ბრინჯაოს იარაღი, რომელსაც მხოლოდ ჩამოსხმის წესით ღებულობენ. შესაბამისად, დიქტისი იმ დროის მწერალი ჩანს, როდესაც ფოლადის იარაღი ჩვეულებრივი მოვლენაა და ჩვეულებრივ ის მზადდებაჭედვის საშუალებით. კენჭისყრის ჩატარებისას, დიქტისი აღნიშნავს, რომ პროცესი ფინიკიური ანბანის საშუალებით ჩატარდა.....აი ზუსტად ამის ხაზგასმა არ იყო საჭირო, ანბანი იმ ეპოქისათვის მხოლოდ ერთი, ფინიკიური იყო....

მისივე სიტყვებით, აქილევსის შვილი, ნეოპტოლომი მამის სიკვდილის შემდეგ მოლოსებთან მივიდა.....ვერ მივიდოდა.....იქ ჯერ კიდევ ჰეროდოტეს ეპოქაში თეს-პროტები ფიქსირდებიან ამ უკანასკნელის მიერ.

უფრო მეტიც, მემონის მეომრების ინდებად დასახელება აშკარად აჩვენებს, რომ დიქტისი ალექსანდრე მაკედონელის შემდეგი ეპოქის მწერალია: ეს მაკედონელის ეპოქაში უწოდეს ფხოველებს თეთრი, თუ მთის ინდები.

24) პლინიუს უფროსის სიტყვები, რომ მარკ ვარონის თქმით პირენეის ნახევარკუნძული გარდა იბერებისა დალაშქრეს ფინიკიელებმა, პირდაპირი მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ: თვით ესპანეთის ქალაქი კარტახენა ფინიკიური (კართაგენული) წარმოშობისა ჩანს, ხოლო სპარსეთის მიერ პირენეისაკენ გალაშქრება უბრალოდ ფაქტის დუბლირება უნდა იყოს: ელამის სამეფო, საიდანაც გაილაშქრა თარხონ ქუმმა, ვარონის და პლინიუსის დროს უკვე სპარსეთის შემადგენლობაშია.

25) საარჩევნო ხმის უფლება. მოქალაქეებს საარჩევნო ხმის გარეშე წერდნენ ე.წ.

„კერეელთა სიაში“

26) ხერე-ბერძნული შიტყვაა, შეესაბამება გამარჯობას (სიტყვასიტყვით, გაიხარე)

კოლხეთი

კოლხეთის პირველი ხსენება საისტორიო წყაროებში ჰეკატე მილეტელისაგან მოდის ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე მე-6-ე საუკუნეში. აქ კოლხეთი აწმყო დროში არის მოხსენიებული, თუმცა მისი ხსენება არქაულ ბერძნულ ლიტერატურაში უფრო ადრე იწყება, უკვე წარსულ დროში. ცნობილია თქმულება არგონავტებზე, (რომელსაც მიზეზთა და მიზეზთა გამო მითს ვერ ვუწოდებთ). ფაქტიურად ეს თქმულება ორმოქმედებიანია. პირველი მოქმედება- ეს არგონავტების მიერ ხომალდ არგოს აგება (სავარაუდოდ, არგო არის ერთ-ერთი პირველი ბერძნული ხომალთთაგანი) და ხომალდისა და მისი ეკიპაჟის გაცილება შორეულ (ბერძენთათვის) და სახიფათო ნაოსნობაში.

„თვითონ ფილირეს ვაჟი ქირონი მთის მწვერვალიდან დაბლა დაეშვა, ზღვასთან მივიდა, დადგა იქ, სადაც ტალღა ტყლამუნით ეცემა ნაპირს. ჯერ წყალში ჩადგა წინა ფეხები, მერე ასწია მძიმე მარჯვენა, სალამს უთვლიდა მიმავალ გმირებს, გზას ულოცავდა, აძლევდა რჩევებს და უსურვებდა ბრძენი კენტავრი მათ უხიფათოდ შინ დაბრუნებას. ქირონს თან ახლდა თავისი ცოლი, ყრმა აქილევსი ეჭირა ხელთა და მალღა სწევდა აღსაზრდელს, რათა მამამისს, პელევსს ეხილა შორით“

(აპოლონ როდოსელი, არგონავტიკა, წიგნი1,-552-557, თბილისი,1975წ.).

აქილევსის, ტროას ომის ამ ცნობილი გმირის მამა პელევსი სალაშქროდ მიდის კოლხეთში, ხოლო კოლხეთის ლაშქრობიდან ერთი თაობის მერე (16-17 წ) პელევსის შვილი აქილევსი ტროაში იბრძვის. ტროა- ეს ჩვ.წ აღრისხვამდე მე-12-ე, მე-13-ე საუკუნის მიჯნის ისტორიული მოვლენაა, რაც თვალსაჩინოდ დაამტკიცა გერმანელმა ებრაელმა შლიმანმა თავისი გათხრებით. ამდენად, შეუძლებელია ბერძენთა მიერ კოლხეთში ლაშქრობას მითი და არარეალობა უწოდო. აქილევსის მამამძუძუზე, კენტავრ ქირონზე, სინამდვილეში მხედარ კერკეტზე და შემდგომში ყაბარდოში დამკვიდრებულ ჩერქეზზე და ატალიკობის ინსტიტუტზე სხვა თავში ვისაუბრებთ. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ მხედარი მთებიდან ეშვება ძირს და მისი აღსაზრდელი- ეს ტომით პელაზგი აქილევსია!

იმდენად, რამდენადაც ტროას ადგილსამყოფელი, ომი და მისი ქრონოლოგია ზედმიწევნით არის განსაზღვრული, ასევე რეალური ჩანს ბერძენთა კოლხეთში ლაშქრობაც....მხოლოდ, საკითხავია, რომელ კოლხეთში? პოემაში არსებობს, აშკარად ანომალური რამდენიმე მოემნტი, რომელსაც ისტორიკოსთა ჯეროვანი ყურადღება ჯერჯერობით არც მიქცევია.

1.აპოლონ როდოსელზე თითქმის ორი საუკუნით ადრე მოღვაწე, ისტორიის მამად ცნობილი ჰეროდოტე, კოლხთა საზღვარს მდინარე ფაზისზე (რიონზე) მონიშნავს:

„ხოლო მაიეტის ტბიდან მდინარე ფასისამდე და კოლხებამდე არის 30 დღის სავალი მსუბუქად შეიარაღებული კაცისთვის.(ჰეროდოტე, ისტორია, წიგნი 1, კლიო 104, თბილისი.1975წ)

შეუძლებელია კოლხთა დედაქალაქი პირდაპირ საზღვარზე ყოფილიყო გაშენებული!

2. ჰეროდოტე საერთოდ არ ახსენებს კოლხთა დედაქალაქს კუტაიას, მას ახსენებს აპოლონ როდოსელი ორი საუკუნის შემდეგ.

3.ერთობ ბუნდოვანია ელინ მოლაშქრეთა ლტოლვისა და მათი კოლხთა მიერ დევნის მარშრუტი! როდოსელის ვერსიით, ლტოლვილი ბერძნები კოლხეთიდან (ფაზისიდან) ჯერ აღმოსავლეთის მიმართულებით მიცურავენ, მესამე დღეს პაფლაგონიას (სინოპას ნახევარკუნძულს) ჩაუარეს, გასცდნენ ბოსფორის სრუტეს, გაუარეს კუნძულ პეკკას, ისტროსთან (დუნაისთან) შესცურეს დუნაიში და მისი მეორე (არარსებული) ტოტით მოხვდნენ ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე. ჭეშმარიტად ფანტასტიკური კრუიზია! აპოლონ როდოსელის ვერსიით, მათ თითქმის მთელ შავ ზღვას შემოუარეს!

4.კოლხებმა, რომელთაც არ იციან „არგოს“ მარშრუტი, ზუსტად მისი გზა გაიმეორეს, გაუსწრეს კიდევ მათ და მათზე ადრე აღმოჩნდნენ ადრიატიკის ზღვაში, დღევანდელი ტრიესტის ყურეში ისტროსის (დუნაის) არარსებული ტოტით და შესაბამისად, მარშრუტით.

5.უცილობელი და უეჭველი ფაქტი ისაა, რომ კოლხურმა მდევარმა ადრიატიკის ზღვაში, ტრიესტას ყურესთან მიუსწრო ბერძნებს. ბერძნებმა ღალატით მოკლეს აფსირტე, მედეას ძმა, რომლის დანაწევრებული გვამი ახლო-მახლო კუნძულებზე მიმოფანტეს. ამ კუნძულებს შემდგომში აფსირტიდები დაერქვათ.

ფანტასტიურია კოლხებისა და ბერძნების ადრიატიკის ზღვაში მოხვედრის ფაქტი, თუმცა მათი შეხვედრის სურათი სრულიად რელისტური ჩანს. თუ დავუშვებთ, რომ ბერძნები ჰელესპონტით დაბრუნდნენ ხმელთაშუა ზღვაში, გაუგებარია, რატომ გასცდნენ ისინი ასე შორს საბერძნეთს. აღნიშნული ფაქტი არგონავტების შესახებ თქმულების სისწორეს კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს, თუმცა გმირები, მათ შორის აქილევსის მამა, რეალური პიროვნებები ჩანან! პრობლემის გასაღები ისევ თქმულებაში უნდა ვეძიოთ. არგონავტიკაში აღწერილ მოქმედებასა და როდოსელის დაწერილ პოემას შორის თითქმის მთელი 900 წელია. მართალია, აპოლონ როდოსელს ჰყავდა წინამორბედი პოეტები, რომლებმაც ჩვენამდე მოუღწეველი არაერთი პოემა მიუძღვნეს ამ თემას, თუმცა მხატვრული თუ რეალური ისტორიოგრაფია მხოლოდ ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე მე-6-ე საუკუნიდან ვითარდება. გეოგრაფიული მდებარეობის აღწერის პიონერი ჰეკატე მილეტელი იყო. თუ თქმულება ტროას გმირთა შესახებ 600-700 წელი

ზეპირსიტყვიერად გადაეცემოდა შთამომავლობას, არგონავტებზე თქმულება ამავე მეთოდით, მინიმუმ 900 წლის გამავლობაში გადაეცემოდა მომდევნო თაობებს. სტრაბონის პირველი საუკუნის ცნობა ქალაქ პოლას (დღესაც არსებული ტრიესტას ყურეში) კოლხური წარმოშობის შესახებ სოფოკლემდე მიდის (496-406 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე), მაგრამ სხვა ცნობები კოლხეთის და შესაბამისად, კუტაიას ადგილმდებარეობის შესახებ, დაცული არ ყოფილა. (1) რეზიუმეს სახით ამგვარად შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ ცნობები, რომლებიც აპოლონ როდოსელს თავისი ეპოქისათვის გააჩნდა:

1. არსებობდა მითიური კოლხთა ძლიერი სახელმწიფო დედაქალაქ კუტაიათი, თუმცა მისი ადგილსამყოფელი მისთვის უცნობი ჩანს. (ის რომ კუტაია აპოლონ როდოსელის ეპოქისათვის უკვე არსებული ქალაქია, ნათლად მიანიშნებს ასეთი ქალაქის რეალურად არსებობას არგონავტების ლაშქრობის პერიოდისათვის)

2 სახელგანთქმული ელინი (და პელაზგი) გმირები, რომელთა რიცხვი 50-ზე მეტია, კოლხეთის დასალაშქრად მიემართებიან ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად.

3. კოლხური ხომალდების მიერ ბერძნების დევნის პროცესი ადრიატიკის ზღვაში ხდება, მის თითქმის უკიდურეს დასავლეთის ნაწილში!

4) მისთვის ცნობილია კოლხთა (მისი ეპოქის) საცხოვრისი შავ (პონტოს) ზღვაზე.

აი, ამ ინფორმაციის მცონდე ჩანს აპოლონ როდოსელი, როცა პოემა „არგონავტიკას“ ქმნიდა.

კოლხთა განსახლების დინამიკას თუ დავაკვირდებით,, პოემის შექმნის მომენტისათვის კოლხები ცხოვრობდნენ ზუსტად იქ, სადაც აპოლონ როდოსელსა აქვს აღწერილი და ჰეროდოტეს ეპოქისაგან განსხვავებით, მათი დასავლეთით გავრცელების არეალი მდინარე ფაზისს (რიონს) კარგა მანძლით გაცილებული ჩანს! როგორც ირკვევა, როდოსელისეული არგონავტების მოგზაურობა შავ ზღვაზე აპოლონ როდოსელისავე პოეტური ფანტაზიის ნაყოფი ჩანს მხოლოდ და ამ უკანასკნელის მიერ შავი ზღვის გეოგრაფიის კარგ ცოდნას ადასტურებს მხოლოდ.

ქართველი მეცნიერის გიორგი მელიქიშვილის დასკვნით, ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე მე-13-ე საუკუნეში, არც ისტორიული და არც არქეოლოგიური მასალა მდინარე რიონის მიდამოებში ესოდენ მაღალგანვითარებულ კულტურას არ აჩვენებს. მისი მოსაზრებით კოლხეთი და კუტაია მდინარე ჭოროხის ზემო წელში არის საძიებელი. მისი ეს მოსაზრება ერთდროულად სწორიც ჩანს და მცდარიც. სწორი- პირველ ნაწილში, სადაც ის რიონის ტერიტორიაზე აიეტის სამეფოს არსებობას უარყოფს და მცდარი, მეორე ნაწილში, სადაც ასეთ ტერიტორიად მდინარე ჭოროხის ზემო წელი მიაჩნია. პროკოფი

კესარიელი, ჩვენს წელთა აღრიცხვის მე-6-ე საუკუნეში აღნიშნავს, რომ ჭოროხთან მცხოვრები ჭანები, ძირითადად მეცხოველეობას მისდევდნენ და მიწათმოქმედებას-ნაკლებად იცნობენ და ეტანებიან. ამასთანავე, ჭოროხის სათავეები სახნავ-სათესად მცირემიწიანი ტერიტორიებია, რაც მიწათმოქმედების მაღალ დონეს გამორიცხავს. გავიხსენოთ, რომ კოლხეთის მეფე აიეტი ფაქტიურად მიწათმოქმედებაში ცდის იაზონს სპილენძის ჩლიქიანი (ალბათ, სპილენძის ნალებით დაჭედილი) ხარების საშუალებით. თვით სტრაბონიც აღნიშნავს, რომ კოლხეთის ეპითეტი უძველესი დროიდანვე „ოქრომრავალი“ იყო, ხოლო მისი ეპოქისათვის ოქრო წამლადაც არ მოიპოვება კოლხეთში.

როგორც კვლევებით ირკვევა, ენეტები (ვენეცია) ჭანური ტომის მოსახლეობაა, რომლებიც იკავებენ ადრიატიკის ზღვის უკიდურეს დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროს, ხოლო გაგრძელებას თვით ქალაქ ანკონამდე სვანთა რეტიული ტომები იკავებენ. ენეტების მიმდებარედ, ადრიატიკის ჩრდილო სანაპიროს ზანები, ლაზები და ზიხები იკავებენ, ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ტომი მეგრულენოვანია. მხოლოდ მათში, ან მათ მეზობლადაა საძიებელი, ასევე მეგრულენოვანი კოლხური ტომი, რომელთაგან მას მხოლოდ კილო-კავი აშორებს (სავარაუდოა, რომ ჭანური იმ დოზით განსხვავდებოდა ლაზურისაგან, როგორც საკუთრივ ლაზური კოლხურისაგან). მეგრულენოვანი კოლხეთი ენობრივ განვითარებას და ჩამოყალიბებას მხოლოდ მათ გვერდით თუ შესძლებდა.

წინარე კოლხეთის ძიების თვალსაზრისით ერთობ მნიშვნელოვანია დღეს საბერძნეთის შემადგენლობაში მყოფი ეპირის ოლქი, რომელიც უშუალოდ, დღევანდელ ალბანეთს ესაზღვრება ადრიატიკისა და იონიის ზღვის შესაყართან (ადრეული პერიოდის ილირიის, ზანების პირველსამშობლოს მიმდებარედ). ჯერ კიდევ ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე მე-5-ე საუკუნეში, მაკედონია და ეპირი საბერძნეთად არც კი ითვლებოდა. ცნობილია, რომ მაკედონელებს ბერძნულ ოლიმპიურ თამაშობებში მონაწილეობა ეკრძალებოდათ, როგორც არაბერძნებს. სავარაუდოა, რომ ეპირიც ასეთსავე დისკრიმინაციას განიცდიდა. საყურადღებოა, რომ მეოთხე საუკუნეში, ფილიპე და ალექსანდრე მაკედონელების ეპოქაში ბერძნული ქალაქი-პოლისები დემოკრატიული მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა, ან უკიდურეს შემთხვევაში, ტირანი მართავდა. მაკედონიასა და ეპირის ამ დროისათვის მეფეები მართავდნენ (საკმარისია აღინიშნოს, რომ ალექსანდრე მაკედონელის დედა ოლიმპიადა, ეპირის მეფის ქალიშვილი იყო). ბერძნებისგან განსხვავებით, მათი მმართველობითი ორგანო დემოკრატიული, სახალხო და ხალხის არჩეული არ ყოფილა.

პირდაპირი, წერილობითი ცნობები იმის შესახებ, რომ წინარე კოლხეთი-ეს ეპირია, ბერძნულ ლიტერატურაში არ მოიპოვება. ბერძნული წერილობითი წყაროები ასეთ

ისტორიულ ფაქტებს ვერ აფიქსირებს, იმდენად შორეული ჩანს ეს ფაქტები. და მაინც, კოლხური სული აღნიშნულ ტერიტორიაზე კიდევ დიდხანს ტრიალებს. თუმცა ამ ტერიტორიას დიდ ხანია ეპირი ჰქვია. აქვეა კუნძული კორკირა, რომლის მცხოვრებნი პელოპონესის (IV საუკუნე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე) ომებში ყოველთვის დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას ცდილობდნენ და თავად ამ კუნძულის სახელი ბერძნებს კირკედან, აიეტის დისგან მოჰყავდათ. იმ პერიოდისათვის, როდესაც ტრიესტას ყურეში (დღესაც კი) მდებარე ქალაქი პოლა უკვე ვეღარ კოლხურობს, ის სოფოკლესათვის წმინდა კოლხური ქალაქი იყო ძველ წელთა აღრიცხვის მე-6-ე საუკუნეში. სტრაბონისათვის მისივე გავლენით, ასევე კოლხური ქალაქია ახ. წელთა აღრიცხვის 1 საუკუნეში, თუმცა ამავე წიგნის სხვა ტომში მას უკვე ისტორიულ ქალაქს უწოდებს. უაღრესად საინტერესოა სტრაბონის მსჯელობა კოლხეთისადმი ჰომეროსის დამოკიდებულებაზე:

„...ზუსტად ასევეა, კოლხებზე რეალური ცნობების მიხედვით, იასონის აიაში ლაშქრობის შესახებ. იცოდა რა მოგონილი თუ ნამდვილი ნაამბობი კირკესა და მედეაზე (ჯადოსნურ ბალახებზე, მათი ხასიათისა და ცხოვრების წილის მსგავსებაზე) ჰომეროსმა მოიგონა მათი სისხლისმიერი ნათესაობის შესახებ, თუმცა ისინი ცხოვრობდნენ შორს ერთიმეორისაგან (ერთი-პონტოს უშორეს ნაწილში, მეორე-იტალიაში) განათავსა ორივე ისინი ოლქში, მდებარე შორს ოკეანეში(2), შესაძლოა, რომ იაზონი დაეხეტებოდა თვით იტალიამდეც კი. ხომ არსებობს რამდენიმე მაჩვენებელი არგონავტთა მოგზაურობისა კერეენის მთების რაიონში, ადრიატიკის ზღვის მახლობლად, პოსეიდონის ყურეში და კუნძულებზე, ტირენიის წინ მდებარეზე. (სტრაბონი, წიგნი 1, 2-10).

სტრაბონი, რომლისთვისაც როგორც ჩანს კარგადაა ცნობილი აპოლონ როდოსელის არგონავტიკა და მის მიერ არგონავტთა მოგზაურობის მარშრუტი, რომლისთვისაც ასევე კარგადაა ცნობილი კოლხთა მისი ეპოქისეული საცხოვრისი პონტოზე (შავ ზღვაზე), ჰომეროსის მოგონილად მიიჩნევს კირკეს და მედეას ნათესაობას. კირკეს, მედეას მამიდის საცხოვრისი კუნძული კორკირას მიიჩნევენ (და სრულიად არასწორად), იონიისა და ადრიატიკის ზღვის შესაყარზე, ხოლო მედეა იმავ როდოსელის სიტყვებით, პონტოს (შავ) ზღვაზე ცხოვრობს. თუმცა სტრაბონი ვერ უარყოფს იაზონის ლაშქრობის მისი დროისთვისაც არსებულ ვერსიას, რომ ლაშქრობა ადრიატიკის ზღვის მიმართულებით ჩატარდა თვით იტალიამდეც კი! გასაგებია, აპოლონ როდოსელისა და სტრაბონის პოზიციებიც, რადგანაც მათი დროისათვის კოლხთა სამშობლო- ეს უკვე ევექსინის პონტოა, როგორც მათზე გაცილებით ადრე ჰეროდოტე აღნიშნავს და არსად სხვაგან!

ჰომეროსისთვის, რომლის ეპოქისათვის კოლხთა პირველსამშობლო ჯერ კიდევ ერთადერთი სამშობლოა, ან უკიდურეს შემთხვევაში, კოლხთა პირველსაცხოვრისის

კერძო ჯერაც არ ჩამქრალა და კვალი არ წაშლილა ადრიატიკაში, იასონის ლაშქრობა ადრიატიკის მიმართულებით სრულიად რეალური ჩანს, ხოლო კირკე-მედეას სისხლისმიერ ნათესაობა-უცილობელი. (ჰომეროს სტრაბონის თემას ოდნავ მოგვიანებით დავუბრუნდებით) ის რომ არგონავტების „არგო“ რაღაც მანქანებით მოხვედრილია ადრიატიკის ზღვაში, ტრეგესტის (უშორეს) ყურეში, მუსირებს არქაულ ბერძნულ წყაროებში, სავარაუდოდ აპოლონ როდოსელამდეც კი. აპოლონ როდოსელი ადასტურებს ამ ცნობას, რომელსაც ფაქტიურად სტრაბონიც იზიარებს. ხოლო სტრაბონის უმცროსი თანამემამულე, პლინიუს უფროსის მიხედვით კი :

„მრავალი ავტორი, მათ შორის ნეპოტი (92-24 წ ქრისტემდე) რომელიც თვითონ ცხოვრობდა პოზე, შეცდომით ამტკიცებდა, რომ მდინარე გისტერი (დუნაის ნაწილი) გამოყოფილი მდინარე დუნაიდან, ჩაედინება ადრიატიკის ზღვაში პადის შესართავის წინ..... მაგრამ თავის თავად არ არსებობს არავითარი მდინარე, რომელის გამოყოფილია დუნაის და ჩაედინებოდა ადრიატიკის ზღვაში. მე ვფიქრობ, რომ (ეს ავტორები) მოტყუებული იყვნენ (გადმოცემით რომ ხომალდი) „არგო“ მდინარეზე ეშვებოდა ადრიატიკის ზღვაში ტერგესტის ახლოს-გაუგებარია რომელი მდინარით. უფრო ჩაფიქრებული (მკვლევარები) ამბობენ, რომ არგონავტებმა გადაიტანეს თავიანთი გემი ალპებზე (!) მხრებთ, შემდეგ გაცურეს გისტერით ზემოთ, მერე სავაზე (მდინარე), მერე ემონიასა და ალპებს შუა აღმავალი ნუპორტით“ (პლინიუს უფროსი, წიგნი III- ბუნებრივი ისტორია-128)

პლინიუს უფროსის მიერ განმეორებული „მოაზროვნეთა“ მიერ შეთხზული მარშრუტი იმდენად ზღაპრულია, რომ ლეგენდის რეალობას სერიოზული ეჭვის ქვეშ აყენებს, თუმცა არგონავტების ისტორია აშკარად რეალური ჩანს, რამეთუ ეს მათი შვილების თაობა იბრძვის ტროადაში ბერძენთა მხარეზე, იგივე აქილევსის და აიანტის სახით.

„გისტრიის ქალაქები რომაული მოქალაქეობით (შემდეგია) : ეგიდა, პარანტი, როდესღაც დაარსებული კოლხების მიერ კოლონია პოლა. ახლანდელი პიატას-იულია, ტერგესტიდან 105 მილი. მასზე შემდეგ უცებვე ქალაქი ნესაკტი და მდინარე არსია, ახლანდელი საზღვარი იტალიისა. პირდაპირი მანძილი ანკონიდან პოლამდე 120 მილი“ (იქვე-129)

„მდინარე ნერონის იქით, ას მილზე ეპიდავრის კოლონია, ეპიდავრს იქით ქალაქები რომის მოქალაქეობით: რიზინი, აკრუი. ბუტუანი, ასევე ოლკინია, რომელიც ადრე კოლხინიად იწოდებოდა და როგორც ამბობენ, კოლხების დაარსებული (იქვე -144)

„სანაპიროზე დგას ქალაქი ორიკი, დაარსებული კოლხების მიერ“ (იქვე 145)

ყველა ზემოხსენებული ქალაქი-ეს ადრიატიკის ზღვის ქალაქია! უნდა ითქვას, რომ ზემოხსენებული სამი კოლხური ქალაქი, დღევანდელი კოლხეთის „უკანა ეზო“ ვერ იქნებოდა. მათ შორის რამდენიმე ზღვა მდებარეობს, შავი, მარმარილოს, თრაკიის, ეგეოსის, იონიისა და საბოლოოდ ადრიატიკის ზღვა, სადაც ეს უკანასკნელნი არიან განლაგებული. საზღვაო სივრცით გაზომილი მარშრუტი მინიმუმ 2500 კილომეტრია! ცხადია კოლონიებს ასეთ სიმორეზე არც არავინ აარსებს, განსაკუთრებით იმ პერიოდის საკომუნიკაციო საშუალებათა გათვალისწინებით. ცხადია ზემოთ ხსენებული ქალაქები კოლხეთის უძველეს კვალს წარმოადგენს ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე, იმ კოლხეთისა, რომელიც ამავე ზღვის სანაპიროზე უნდა ყოფილიყო გაშენებული!

.....და სრულიად მოულოდნელი და სენსაციური ცნობა პავსანიასი, II-საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსისა:

პოეტი (ეგმელი) გვაცნობებს, რომ ჰელიოსმა მისცა ასოპიის ქვეყანა ალოეს, ხოლო ეეტს-ეფირი და რომ ეეტმა, მიმვალმა კოლხთა ქვეყანაში, გადასცა ეს მიწა ბუნს-ხოლო ბუნი იყო შვილი ჰერმესისა და ალკიდამიისა....შემდგომში რადგანაც კორინთმა, მარათონის შვილმა, არ დატოვა მემკვიდრე, კორინთელებმა გამოიწვიეს მედეა იოლკოსიდან და გადასცეს ხელისუფლება.“

(პავსანია, ელადის აღწერა, წიგნი II, თავი 3-10)

რასაკვირველია ლეგენდაზე ხელალებით დაყრდნობა შეძლებელია: ის უბრალოდ გვამცნობს გაბატონებულ შეხედულებებს იმ საზოგადოებაში, დროის იმ მონაკვეთისათვის.....თუმცა არსებობს გაცილებით უფრო არქაული ცნობები კოლხეთის შესახებ, იმდენად არქაული, რომ დათარიღებას არც კი ექვემდებარება, და რომელიც ცნობებითაც იმავე პავსანია სარგებლობს:

შემდეგ კი, როდესაც დაიბადა ეეტი ალოესთან ერთად-

გელეის შთამომავალი, მისცა ანტიოპამ ქვეყანა თანაბრად

ჰიპერიონის ბრწყინვალე შვილმა გაუყო შთამომავალთ:

მისცა ღმერთების ტოლ ალოეს მან ასოპიის მიწები,

ყველა მფლობელობა ეპირის მდიდრისა, ერგო ეეტს.

თავისი ნებით მან ბუნს გადასცა სამეურვეოდ

სანამ თვითონ არ დაბრუნდება, ან რომელიმე მისი შთამომავალი,

შვილი ან შვილიშვილი, თავად გაემართა კოლხეთის მიწისაკენ.

(ევმელი; მოღვაწეობის თარიღი უცნობია! ნაწყვეტი შემონახულია რუბრიკაში:

ელინი პოეტები VIII-III საუკუნე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე)

ევმელი იმდენად არქაული ეპოქის პოეტი ჩანს, რომ მისი მოღვაწეობის თარიღი იდენტიფიკაციას არც კი ექვემდებარება! ის თავად ჰომეროსზე უფროსიც კი ჩანს! (ეს უკანასკნელი ჩვ.წ. აღრიცხვამდე არა უადრეს 625 წლის პოეტი ჩანს, ევმელოსი-მთელი საუკუნით უფროსი) ის ფლობს ისეთ ცნობებს კოლხეთის შესახებ, რომელსაც სავარაუდოდ ჰომეროსიც ეპოქისათვის უკვე მივიწყებულია! (თუმცა სავარაუდოდ ჰომეროსიც ფლობს ინფორმაციას ეპირისა და არქაული კოლხეთის იდენტურობის შესახებ) ცხადია, პავსანია-ეს კოლხეთზე არქაული (მისთვისაც კი) ცნობების გამტარია მხოლოდ!

1.თვით პავსანიასათვისაც კი და იმ პერიოდისათვისაც კი ცნობილია ეპირის და კორინთოს, კოლხური ტომების მჭიდრო ნათესაობა, ფაქტიურად იდენტურობა.

2.აიეტი ერთმნიშვნელოვნად დასახელებულია ეპირის პირველ სუზერენად-მეფედ, და რადგანაც ის ეპირის მეფეა ჯერ კიდევ მედეას გათხოვებამდე, ეპირი-ეს ერთმნიშვნელოვნად კოლხეთყოფილია!

3.ასევე ერთმნიშვნელოვნად არის ნაჩვენები პირადად აიეტის გადაადგილება კოლხეთისაკენ.

4. წინამდებარე სიუჟეტი კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს, რომ დღევანდელი კოლხეთი, ეს ეპირიდან და კორინთოდან გადაადგილებული კოლხების მასაა.

5. ეპირი,კუნძული კორკირა და კორინთო ერთი და იმავე ტომის ხალხის, კოლხების მიერ არის დასახლებული.

6.ფაქტიურად ჩანს იმ ლეგენდის უსაფუძვლობაც, რომლის მიხედვით მედეა ათენის მეფის ცოლი გახდა.

...ფაქტიურად, შესაძლებელია კოლხეთის თემა ამოწურულად ჩავთვალოთ კიდევ, თუმცა მოძიებული მონაცემები არ იქნება ზედმეტი მკითხველთათვის;

„პოლები ქალაქია ეპირში, დაარსებული იმ კოლხების მიერ, რომლებიც მედეას დაედევნენ და ვერ შეიპყრეს. ხოლო აიეტის შიშით იქვე დასახლდნენ და ქალაქი დაარსეს, რომელსაც კოლხური ენით პოლები ეწოდება, ხოლო „პოლა“ კოლხურად ლტოლვას ნიშნავს, როგორც ამბობს კალიმაქე.“

(გეორგიკა, ტომი VII, იოანე ცეცე, გვ.37, თბილისი).

პოლა კოლხურად გაქცევას ნამდვილად არ ნიშნავს. სიტყვა დამალვასთან-ფოლა-სთან ძალზე ახლოს დგას (ფაქტიურად იდენტური სიტყვებია, ქართველური ფოლა ლათინური ალფაბეტის პოლაა) სავარაუდოა, რომ ისინი აიეტის რისხვას აქ, (ტრიესტას ყურეში, დღევანდელი ქალქი პელა) დაემალნენ და ამისთვის დიდი მოხერხების გამოჩენა არც დასჭირვებიათ, მათ მხოლოდ მეგრულის კოლხური კილო-კავი ლაზურზე გაცვალეს! კოლხებს ლაზურ ტომად თვითონ იოანე ცეცე აცხადებს. (იქვე).

ცხადია, ეპირში კოლხები, განსაკუთრებით აიეტისგან გამოქცეულები, არ დასახლებულან და იოანე ცეცეს სიტყვები კოლხების აქ ჯერ კიდევ დასწრებულობის აშკარა ნიშანია.! უფრო მეტიც, იმავე იოანე ცეცეს განცხადებით:

„იმ კოლხთაგან, რომლებიც მათ (არგოს) დაედევნენ , ერთნი კერევენს მთებში დასახლდნენ, სხვები კიდევ ილირიადასა და აფსირტეს კუნძულებზე, ზოგიერთები კიდევ ფეაკიაში“.(იქვე).

მკითხველს შევახსენებთ, რომ კერევენის მთები- ტრაპეზუნდის ზემოთ აღმართული მთიანი სისტემებია, ილირიადა და აფსირტეს კუნძულები ადრიატიკის ზღვაში, ხოლო ფეაკები, ისევ იოანე ცეცეს სიტყვებით, იონიის კუნძულებზე მცხოვრებნი არიან (ეპირთან უშუალო სიახლოვეს).რატომღაც იოანე ცეცეს ეს უაღსესად მნიშვნელოვანი ცნობა ქართველი მეცნიერების ყურადღების გარეშე რჩება. არადა ეს ციტატა იოანე ცეცესი აშკარად მიგვანიშნებს, რომ ჯერ კიდევ მის თანამედროვე (მე-12-ე საუკუნე) ილირიკასა და აფსირტიდებზე კოლხური და ლაზური ელემენტი (მათ შორის სალაპარაკო ენაც) დომინანტურია!საინტერესოა, რომ ბიზანტიელი ისტორიკოსი გიორგი პახიმერე, ტრაპიზონის იმპერატორს კომნენოსს ლაზს ეძახის,შესაბამისად, მთელ მის საგვარეულოს . ფაქტიურად, ლაზად თვლის (იქვე, გვ.74).საინტერესოა ამავე პერიოდის ბიზანტიელი მოღვაწის ნიკიფორე გრიგორასის განცხადება, რომ:

„მაშინ ზოგიერთები დამარცხებული იყვნენ, სხვები კიდევ თავისი ნებით დაემორჩინენ და ამგვარად მიემხრნენ მას, გარდა ალექსი კომნენოსისა, რომელიც კოლხიდის ქვეყანას (ტრაპეზუნტს,ლაზისტანს, ავტორი) ფლობდა და იმის გარდა, რომელიც ევროპაში განაგებდა თესალიასაც და იმასაც, რასაც ძველად ეპირს ეძახდნენ,- ეს იყო ანგელთა გვარიდან მიხეილ კომნენი... მიითვისეს ძალაუფლება და დღემდე ფლობენ მას და თავიანთ შვილებს და შვილთაშვილებს გადასცეს იგი, ვითარცა რაღაცა მამისეული მემკვიდრეობა (იქვე, გვ.174).

ის, რომ ბერძენთა მიერ ლაზებად შერაცხული საგვარეულოს ერთი წარმომადგენელი მართავს ტრაპიზონის იმპერიას (ბიზანტიელთა თქმით, ლაზისტანს, კოლხეთს),ხოლო მეორე მმა ეპირს და თესალიას, დაშორებულს პირველიდან თითქმის ორი ათასი კილომეტრით და არამცთუ მართავს, არამედ სამემკვიდრეოდ გადასცემს შვილთა

შვილებს, როგორც წინაპრისეულ მემკვიდრეობას, აშკარად მიაჩნებოდა კოლხური წარმოშობის კომენტა გვარის მემკვიდრეობით უფლებებზე როგორც ერთ, ისე მეორე პოლიტიკურ წარმონაქმნზე. ის, რაც ჩვენთვის დღეს კვლევის საგანს წარმოადგენს, კომენტათვის და მისი თანამედროვე ქართველთათვის იმთავითვე ცნობილი ისტორია ჩანს. ეპირი-ეს ყოფილი კოლხეთია, თესალია-აღმოსავლეთის და დასავლეთის პელაზგოფილებით დასახლებული ტერიტორია (იხ, პელაზგები)

ეს უკანასკნელი მიგნება აშკარად სპობს იმ შეთავსებლობას აპოლონ როდოსელის პოემაში, რომელსაც ვერც მისმა წინამორბედებმა და ვერც მისმა მიმდევრებმა შესაბამისი ახსნა ვერ მოუძებნეს: ესაა არგონავტიკისა და კოლხების გამოჩენა ადრიატიკის ზღვაში. ახსნა საკმაოდ მარტივია და ზედაპირზევე დევს: ცბიერმა ბერძნებმა სწორად განსაზღვრეს, რომ მედეას მოტაცებას აუცილებლად მოჰყვებოდა მდევრის დადევნება. ღია ზღვაში ბერძნების სწრაფმავალი „არგო“ აშკარად ნელმავალი გამოჩნდებოდა კოლხების მსუბუქ ნავეებზე- რომაელთა და ლიბურნთა ნავეების პროტოტიპებზე. ღამის სიბნელეში ბერძნებმა გეზი ადრიატიკის ზღვის სიღრმეებისაკენ, დასავლეთისაკენ აიღეს, საბერძნეთის მიმართულების საწინააღმდეგოდ. მაღევარმა კოლხებმა იონიის ზღვისკენ გაცურეს, კონტინენტალური საბერძნეთის მიმართულებით. დიდი მანძილის გაცურვის შემდეგ მიხვდნენ ელინთა მიერ გამოყენებულ ცბიერებას, რომ ისინი ასე შორს ვერ მოასწრებდნენ გაცურვას. კოლხური არმადა შემობრუნდა და საპირისპირო მიმართულებით, ადრიატიკის ზღვის სიღრმისაკენ გააგრძელეს დევნა. დევნა ორივე შემთხვევაში ნაპირის თვალსაწიერის გაყოლებით ხდებოდა(იმ დროისთვის და გაცილებით გვიანაც ცურვა კაბოტაჟური იყო და მხოლოდ ნაპირის გაყოლებით ხორციელდებოდა).შესაძლებელია, სწორი კვალი ილირიის სანაპიროზე მცხოვრებმა თანამომხებმა ზანებმა ან ზიხებმაც მიაჩნინეს, რომელთაც არ გამოეპარებოდათ უცხო კონფიგურაციის ხომალდის ილირიის სანაპიროსთან ცურვა..

როგორც ზემოთ ვთქვით, ელინ-კოლხთა შეხვედრა ტრიესტის ყურეში მოხდა, სდააც მედეას ძმა აფსირტე ღალატით იქნა მოკლული. მისია შეუსრულებელმა კოლხებმა აიეტის შიშით უკან დაბრუნება გადაიფიქრეს. ქალაქი პოლა დაარსეს, ხოლო ელინები იონიის ზღვაში და სამშობლოში, სავარაუდოდ, ადრიატიკის ზღვის დასავლეთის სანაპიროს გაყოლებით ჩავიდნენ. გარდა იმისა, რომ ადრიატიკის ზღვის სამხრეთი სანაპიროთი დაბრუნება ელადაში გამართლებულია კოლხთაგან უსაფრთხოების თვალსაზრისით, არსებობს სხვა მოტივიც: მედეას სურს განწმენდა მიიღოს მამიდამისის, კირკესაგან, რომელის ადგილსამყოფელი მას ეცოდინებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის მისგან მიუწვდომლად შორს არ ცხოვრობდა:

„გაცილებით უკეთესად კირზე (კორსიკაზე) იხედება კუნძული ეფალია (ელბა) რომელიც უფრო ახლოსაა მატერიკთან, ისე რამდენადაც განლაგებულია მისგან

თითქმის 300 სტადიონზე და ასეთსავე მანძილიდან კირნიდან....ეფალიაზე არის ნავმისადგომი არგოსი, როგორც ამბობენ, ხომალდ არგოს სახელის მიხედვით. ეს ამ უბეს მოადგა იაზონი, კირკეს ადგილმდებარეობის მაძიებელი, იმიტომ რომ მედეამ მოინდომა ქალღმერთის ნახვა....ასეთი მითიური ისტორიები ამყარებს ჩემს მტკიცებულებას, რომ ჰომეროსს ყველაფერი არ გამოუგონია“ (სტრაბონი, წიგნი V; II-6)

მედეა, რომელიც განწმენდას საკუთარი მამიდისაგან, კირკესაგან ელის, ეძებს მას ადრიატიკიდან არც ისე შორს, ტირენეის ზღვაში! აბსოლუტურად რეალისტური ჩანს ჰომეროსისეული ვერსია კირკე-მედეას ნათესაობის შესახებ, რომელიც სტრაბონს ზღაპარი ჰგონია! ვერც ერთ შემთხვევაში მედეას არ ეცოდინებოდა და ვერ მიაგნებდა კირკეს ადგილსამყოფელს ტირენეის ზღვის კუნძულზე, თუ თავად მედეას საცხოვრისი პონტოს (შავი) ზღვა იქნებოდა! იმ დროისათვის, ნავიგაციის გარიჟრაჟისათვის, შესაბამისი რუქების უბრალოდ არ არსებობის გამო ეს წარმოუდგენელი იყო!

....და კიდევ, ელადიდან ლტოლვილი მედეა კოლხეთში დაბრუნდა(2) მედეას მეორე ქორწინებიდან შეეძინება შვილი, მედოსი(სავარაუდოდ არსწორი ცნობით ათენის მეფისაგან) რომელიც თავისი სახელობის სახელმწიფოს აარსებს. რატომღაც მედოსის სახელთან მიდიის სახელმწიფოს აკავშირებენ, რომელსაც კოლხეთიდან ათასეული კილომეტრი აშორებს, თანაც მედეას შვილს მედოსი ჰქვია და არა მიდოსი. არა ერთხელ არის აღნიშნული მედეების ტომი მაკედონიისა და ეპირის სიახლოვეს სხვადასხვა ისტორიკოსების მიერ, რაც . სავარაუდოდ, მედეას ვაჟთან, მედოსთან არის დაკავშირებული. (სხვა თემაა,და სავარაუდოდ კი, რომ მიდიის სამეფო დააფუძნეს ევროპიდან აზიაში მიგრირებულმა მედეებმა, მედეას შთამომავალმა)

ეპრთან და უკვე აქ მცხოვრებ თესპროტებთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული მათივე მეზობელი ამპრაკიოტები, რომელთაც მდინარე აქერონტი ჰყოფთ. მდინარე ტალღებს იონიის ზღვისკენ მიაქანებს. სავარაუდოა, რომ ამავე მდინარე აქერონტის სანაპიროზეა საძებარი კოლხთა უპირველესი დედაქალაქი კუტაიაც!.....და ცხადი ხდება, თუ რატომაა ეგზომ სახიფათო ელინთათვის კოლხეთის სამეფოში მგზავრობა! აქ მთავარი მანძილი კი არა ჩანს, არამედ ის ურთიერთობა, რომელიც ჩამოყალიბებული ჩანს ელინთა და კოლხთა შორის: გულუბრყვილობაა ვიფიქროთ. რომ ამ უკანასკნელთა გამყოფ მდინარეს შემთხვევით ჰქვია სახელად აქერონტი, რაც მკვდრების მდინარეს ნიშნავს! ამ მდინარის მეორე ნაპირზე მოხვედრა ელინურ ეპოსში, გარდაცვალებას ნიშნავს! სავარაუდოდ ამ მეთოდით იცავს თავს კოლხეთი ელინთა ექსპანსიისაგან, რომლებმაც კოლხების თვალწინ შესძლეს აღმოსავლეთის პელაზგიის გაელინება! გაელინებული პელაზგებისა და ელინთა პირველი შეღწევა დასავლეთის პელაზგების სამკვიდროში ის პრეცედენტი გახდა, რომელსაც მოკლე დროში ამ უკანასკნელთა ელინიზაციაც მოყვა (გარდა იმათი, ვინც გაერიდა ელინიზაციის პროცესს და ახალი სამშობლო მოძებნა, უკვე შავ ზღვაზე. ამ

უკანასკნელთა მიერ ახალი სივრცეების ათვისების პერიოდი ჩანს ჰეროდოტეს ისტორიაში ასახული)

იხ. რუქა N6

ისტორიული ექსკურსი

“კოლხეთის ახლოს მდებარეობს კირკეს კუნძული აია.....აიეტის სახელიც კი აქედან იწარმოება.....რომ მრავალ წამალთა შემცველია ელადის ქვეყანა, ნათელყოფს პოეტი (ჰომეროსი!) და ამბობს რომ მედეა ათენიდან გაიქცა ეგეოსის შიშით, რადგან მან (მედეამ) თეზევსს საწამლავი ჩაურია და დასახლდა ელადის მახლობლად ეპირში“

(გეორგიკა, ტომი VIII; ევსტათი თესალონიკელი, გვ-12 . 1970წ)

ჰქონოდა მედეას რამენაირი შეხება ათენთან თუ არა, ამაზე საკმაოდ ვისაუბრეთ. ჩვენთვის სიახლეა ვერსია, რომ ამ თემაზე ჰომეროსი საუბრობდა....თუმცა ჩვენთვის მთავარი სამტკიცო ისაა, რომ მედეა ეპირში დასახლებულა, არა ელადში....ყველაფერი სწორია მკითხველო! მედეა სამშობლოში დაბრუნდა, კოლხეთში, რომელსაც მოგვიანებით დაერქვა ეპირი....სავარაუდოდ მას შემდეგ, რაც კოლხთა დიდმა ნაწილმა დატოვა იგი....(ვინც ამ გზით გაერიდა ელინიზაციის პროცესს)..... თუმცა ზოგიერთი ბერძნული წყარო მიზეზად ნეოპტოლომს ასახელებს, აქილევსის შვილს, რომელიც აქ იზრდებოდა და რომლის სიყრმის სახელი პირი იყო....

„ალექსანდრე (მაკედონელი) მამის მხრიდან ჰერაკლეს ჩამომავალი იყო დედის მხრიდან ეაკისა.....თესალიელები პირველი დაარწმუნა მან, მიენიჭებინათ მისთვის სახალხო დადგენილებით ჰეგემონია, რომელიც მამამისისაგან მემკვიდრეობით გადმოდიოდა; მან შეახსენა თესალიელებს, რომ ისინი უძველესი დროიდან მასთან დაკავშირებული არიან ნათესაობით ჰერაკლეს მეშვეობით“

(დიოდორე სიცილიელი; წიგნი XVII, I-III)

ალექსანდრე დედის მხრიდან ენათესავება თესალიელებს, რომელთა სახელი იაზონისა და მედეას შვილის, თესალის მიხედვით მოდის და რომელიც მამის ტახტზე ეპირელებმა გაამეფეს.....

„მდინარე აუსი, წოდებული ვინმე ეასი-ს სახელის მიხედვით. აპოლონია, კორინთელების კოლონია, დაშორებული ზღვიდან ოთხ მილზე.ხმელეთზე დგას ქალაქი ორიკი, დაფუძნებული კოლხების მიერ. აქ იწყება ეპირი“

(პლინიუს უფროსი; ბუნებრივი ისტორია, წიგნი III-23)

არც პლინიუს უფროსმა იცის თუ ვის სახელს ატარებს მდინარე ეასი, ეპირის დასავლეთ საზღვართან, მასა და ილირიას შორის.....ამავე მდინარეს სტრაბონი ეანტ-ს, ეანფ-ს უწოდებს

“მაკედონელებს შორის გაჩაღდა დიდი შეჯიბრი სიმამაცეში: ვინ პირველი ავა (მოწინააღმდეგის) კედელზე. პირველი ავიდა ნეოპტოლომი, ერთ-ერთი „მეგობარი“, წარმოშობით ეაკი-დი“

(ფლავიუს არრიანე; ალექსანდრეს ლაშქრობა, წიგნი II, 27-6)

მნელი სათქმელია, იცის თუ არა ფლავიუს არრიანემ მის მიერ ნახსენები ნეოპტოლომის ზუსტი გენიოლოგია, მაგრამ თავად სახელი, რომელიც ამ მეომრის საგვარეულო სახელი ჩანს, მის აქილევსის შთამომავლობაზე მეტყველებს, ეაკიდთა ჩამომავლობა კი აიეტის ჩამომავლობის ტოლფასია!

ეაკიდები-მითიური ეაკის შთამომავალნი, მოლოსების მეფისა

(სტრაბონი, საკუთარ სახელთა და გეოგრაფიული პუნქტების მაჩვენებელი)

მოლოსების დედოფალი ანდრომახაა, ჰექტორის ცოლყოფილი, რომელიც აქილევსის ვაჟმა, ნეოპტოლომმა ცოლად შეირთო და ეპირში წაიყვანა! მოლოსები, ხაონები და თესპროტები -ეს კოლხური ტომებია, შემდგომში გაელინებული! ეს აიეტის საპატივცემლოდ ჰქვია ეპირისა და ილირისს გამყოფ მდინარეს ეასი-აიასი!.....თავად ნეოპტოლომის ეპირიდან წარმომავლობა კიდევ ერთხელ თვალნათლივ აჩვენებს, თუ ვინ წარმოადგენს ალექსანდრე მაკედონელის „მეგობართა“ ძირითად ბირთვს. თავად ბერძნულ ეპოსსი არსებული მოარული ლეგენდა ჰერაკლეს მიერ კოლხეთში განხორციელებული ლაშქრობის შესახებ, ახსნას იმავე ანტიკურ ბერძნულ ლიტერატურაში ჰპოვებს:

„გერიონთან მიმართებაში, რომელთანაც არგოსელი ჰერაკლე გაგზავნა ევრისთევსმა, რომ წაერთვა გერიონისათვის ძროხები და მიეგვარა ისინი მიკენში, ლოტოგრაფი ჰეკატე (მილეტელი) ამბობს, რომ აქ საუბარი არაა იბერთა (ესპანეთის იბერია) მიწებზე და ჰერაკლე გაგზავნილი იყო არა კუნძულ ერიფეიზე, მდებარე დიდი ზღვის(ოკეანის) იქით: მატერიკზე, ამბრაკიასა და ამფილოხიას შორის ცხოვრობდა მეფე გერიონი, ამ მატერიკიდან ჰერაკლემ გამოირეკა ძროხები და მართლაც დიდი გმირობა იყო. ჩემი მხრიდან დავუმატებ, რომ ეს ადგილი მდიდარია საძოვრებით, და ძროხები იქ ძალიან ლამაზია. შესაძლებელია ევრისთევსამდე მივიდა ქება ეპირელთა ძროხებისა და რომ ეპირის მეფეს მართლა ერქვა გერიონი“

(ფლავიუს არიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა, წიგნი II; 16- 5,6)

როგორც ცნობილია, ჰერაკლეს თანამედროვე მეფე კოლხეთში აიეტი იყო, და ამ უკანასკნელთა პირად დაპირისპირებაზე არაფერი იცის ბერძნულმა ეპოსმა. თუმცა როგორც ტექსტიდან ირკვევა, ჰერაკლე ამ შემთხვევაში არც ჩასულა ეპირში (კოლხეთში) მან მხოლოდ მისი სამეზობლოდან გამოირეკა ძროხები და დაარბია მეფე გერიონი. თუმცა ბერძნულმა ეპოსი მაინც აღნიშნავს მის ყოფნას იქ: ერთ შემთხვევაში როდესაც ის ვითომდა ესპანეთიდან ბრუნდება უკან გერიონის ძროხების გამორეკვის შემდეგ და გზადაგზა ეფირს გაივლის (დიოდორე სიცილიელი წიგნი IV-XXV) და მეორე შემთხვევა, როდესაც ის ლაშქრობას აწყობს თესპროტების წინააღმდეგ (აპოლოდორი, მითიური ბიბლიოთეკა, წიგნი II, VII-6)

რასაკვირველია ორივე შემთხვევაში ჰერაკლე კოლხეთში იმყოფებოდა(თუ რასაკვირველია ის მართლა იმყოფებოდა ეპირში) თუმცა ლეგენდის შექმნის დროისათვის ეპირის კოლხეთყოფილობას ათეული საუკუნის დავიწყების მტვერი აღევდა!

„აია, კოლხთა ქალაქი, აშენებული აიეტის მიერ, ზღვიდან დაშორებულია სამასი სტადიონით; არის კიდევ თესალიის აია, რომელსაც იხსენებს სოფოკლე; პირველის შესახებ ის ამბობს, <აიაში მისცურავდა> ხოლო მეორის შესახებ ის ასე ამბობს: არის რომელიღაც აია თესალიელთა სამფლობელო. არის აგრეთვე წყარო მაკედონიაში, როგორც ამბობს ანტიმაქე“

(გეორგიკა, ტომი III სტაფანე ბიზანტიელი; გვ-274, 1936 წ)

თესალიის აია იმ გადმოსახლებული კოლხები მეომრების დაარსებული ჩანს, რომლებმაც მედეასა და იაზონის შვილი თესალი გაამეფეს პელაზგიაში, და რომლის მიხედვითაც ამ უკანასკნელს თესალია ეწოდა.საინტერესო პასაჟია ეგვიპტის ფარაონის სესოსტროსის ლაშქრობაც. ჰეროდოტეს სიტყვებით:

„მან გააკეთა ეს და გადაიარა ხმელეთი, ვიდრე აზიიდან ევროპაში არ გადავიდა და დაიმორჩილა სკვითები და თრაკიელები. მე ვფიქრობ, რომ ის უშორესი ადგილია, სადამდეც მივიდა ეგვიპტელთა ლაშქარი, სწორედ აქ იყო, რადგან ამათ ქვეყანაში კიდევ ჩანს მათ მიერ დაყენებული სვეტები, ხოლო ამათზე შორს კი აღარ არის. აქედან შემობრუნდა და უკან წავიდა. შემდეგ კი მდინარე ფასისტან იყო. მე არ შემიძლია დაბეჯითებით იმის თქმა, რომ ამ ადგილას თვით მეფე სესოსტროსმა გამოყო თავის ლაშქრის რაღაც ნაწილი და დატოვა აქ, ამ ქვეყნის მაცხოვრებლად, ამ კიდევ იმიტომ, რომ ზოგიერთი ჯარისკაცთაგანი, გადაღლილი ხეტიალით დარჩა მდინარე ფასისტან. (ჰეროდოტე, ისტორია, წიგნი II, ეგტერპა 103, თბილისი, 1971 წ.).

როგორც ჰეროდოტე წერს, მისი დასკვნა ეყრდნობა ეგვიპტელებისა და კოლხების მიერ წინდაცვეთის წესის დაცვას და სხვა არაფერს. შესაძლებელია, კოლხებმა მართლაც

ეგვიპტელებისგან აითვისეს წინდაცვეთის წესი და იმ კოლხეთში დარჩა კიდეც სესოსტრისის გადაღლილი ჯარის ნაწილი, თუმცა ეს ქმედება შეიძლებოდა მომხდარიყო მხოლოდ და მხოლოდ ეპირში. სესოსტრისის ლაშქრობის ტრასის თანხვედრილად და არა დღევანდელ კოლხეთში, ვინაიდან იგი ფარაონ სესოსტროსის სავარაუდო ლაშქრობის ტრასიდან განუზომლად შორს დევს. კოლხეთში ჩასვლა ფარაონ სესოსტრისისათვის ახალი ლაშქრობის ტოლფასი იქნებოდა, რომელიც თრაკიის ლაშქრობიდან (დღევანდელი ბულგარეთ-რუმინეთი) ბრუნდებოდა შინ. ...

„კიდეც სხვა რამის თქმა შემძლია კოლხების შესახებ, რითაც ისინი ეგვიპტელების მსავსნი არიან. მაგალითად კოლხები და ეგვიპტელები ამუშავებენ სელს ერთნაირად; მთელი ცხოვრება და ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის. კოლხურ სელს ელინები სარდონულს უწოდებენ, ეგვიპტიდან შემოსულს კი-ეგვიპტურს“ (იქვე, II-105)

ჰეროდოტეს ეს ცნობა კი ძირშივე ცვლის რეალობას.... როგორც ჩანს, კოლხების და ეგვიპტელების შეხვედრა ფარაონ სესოსტრისის თრაკიაში ლაშქრობისას დღევანდელი საბერძნეთის ტერიტორიაზე ხდება, რომელსაც ეს ლაშქრობა უშუალოდ გვერდზე ჩაუდის.....

რეზიუმე:

უძველესი ბერძნული წყაროები, თუმცა ერთობ ძუნწი და ირიბი ცნობებით, კოლხთა პირველ სამშობლოდ მხოლოდ და მხოლოდ ეპირს მიანიშნებს! აქ და მხოლოდ და მხოლოდ აქ, დასავლეთ-ქართული ტომების გვერდით და მათშივე მოიაზრება კოლხური ენის ჩასახვა და განვითარება. აქ, იონიისა და ადრიატიკის ზღვების შესაყარზე მდებარეობდა ანტიკური კოლხეთი. აქვე ილაშქრა დორიელთა და აღმოსავლეთის პელაზგთა ნარჩევმა ვაჟკაცებმა ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად, ვინაიდან სასაზღვრო მდინარის, აქერონტის (მკვდრების მდინარე) გადალახვა ელინთათვის სიკვდილის ტოლფასი იყო! ასევე ბერძნული წყაროებით ირკვევა, რომ დოდონეს სამისნო მდებარეობდა ეპირში, დასავლეთის პელაზგიაში და ის აღმოსავლეთ პელაზგიის ქალაქიდან, სკოუტექსიდანაა აქ გადმოტანილი!

თავად ვერძის, კრიოსის ტყავი, რომელის დოდონეს სამისნოს შეეწირა, ორქომენიდან, ასევე აღმოსავლეთის პელაზგიიდანაა აქ მოხვედრილი ფრიქსეს საშუალებით. ის ისეთსავე სიწმინდეს წარმოადგენს აღმოსავლეთის პელაზგთათვის, როგორც დასავლეთის პელაზგთათვის-ეპირელთათვის.

კოლხთა ტომის შემდგომი ისტორიული გზა ასე გამოიყურება: კოლხთა ერთი, არცთუ მცირე ნაწილი მთლიანად ასიმილირდება ელინებში. ნათელი მაგალითი კუნძულ კორკირას მცხოვრებლებია, რომლებიც V- IV საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე პელოპონესური ომების მსვლელობისას დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას

ცდილობენ და ხშირად აღწევდნენ კიდეც. ასევე ასიმილირებული ჩანს ეპირის დიდი ნაწილიც. კოლხთა დანარჩენი ნაწილი მიგრირებული ჩანს მცირე აზიისაკენ, შავი ზღვის სანაპიროს გაყოლებით, ჩრდილო აღმოსავლეთისაკენ. ჰეროდოტეს ეპოქაში ისინი მდინარე ფაზისს (რიონს) აღწევენ, ხოლო სტრაბონის ეპოქისათვის მდინარე კოდორის სანაპიროს. კოდორს იქით კი უკვე ჰენიოხთა (სანიგთა) ტომის მიწებია!

თემა გვინდა დავხუროთ ზეელიგერის სიტყვებით:“ სისულელე იქნებოდა აიას გეოგრაფიული მდებარეობის განსაზღვრა რომ ვცადოთ (არგონავტიკა, , გვ.36). ჩვენი მხრივ, დავუმატებთ, რომ ვცადეთ და მოვნახეთ კიდეც!

P.S. სტატიაში არც ერთი სიტყვა არაა ნათქვამი კოლხთა ტომის მიერ შეტანილ წვლილზე კაცობრიობის ცივილიზაციის მონაპოვარში. ასეთი წვლილი უდავოდ არსებობს, თუმცა ავტორი ამ მომენტისათვის თავს იკავებს მისი გამომზეურებისაგან.

... ზოგიერთი ვაი-ისტორიკოსი კოლხეთის მთავარ დამსახურებად ამ მიმართულებით მხოლოდ „არგონავტებზე“ შექმნილ ლეგენდებში ხედავს, თუმცა კოლხეთი ამ ლეგენდებში სტატისტიკის ფუნქციას ჯერდება მხოლოდ...

შენიშვნები

1. კოლხეთის სახელი პირველად მოხსენიებული ყოფილა ევმელოს კორინთელის გენეალოგიურ პოემა „კორიანთიაკა“ ძვ.წ. აღ. მე-8-ე საუკუნეში. პოემა თქმულების უძველესი კორინთულ ვერსიას გადმოსცემდა. (აპოლონ როდოსელი, არგონავტიკა, გვ. 10, თბილისი-1975 წ.). კიდევ ერთი ისტორიული გაუგებრობა რომელიც არგონავტებისა და კოლხეთის თემას შეეხება, მჭიდროდაა დაკავშირებული კორინთოსა და კირკეს თემას. ბერძნულ ავტორთა შორის გავრცელებული მოსაზრებით, აიეტი დასახლებულია კორინთოსა და კოლხეთის მეფედ! კორინთოს დღევანდელი კოლხეთიდან ათასეული კილომეტრები აშორებს, ხოლო ეპირიდან (კოლხეთყოფილიდან) ასეული. ისტორიულ გაუგებრობას სავარაუდოდ ორთოგრაფიული შეცდომა უდევს საფუძვლად: აიეტის სამეფო კოლხეთის გარდა კორკირა ჩანს, კუნძული, ეპირიდან 7 კილომეტრის დაცილებით მყოფი ზღვაში. კუნძული მთელი ადრეული ანტიკური პერიოდი ეპირისაგან დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას ცდილობდა და აღწევდა კიდევ.

რაც შეეხება კორინთოს, როგორც ირკვევა ის იმავე ეთნიკური მიკუთვნებულობის ხალხებით, შესაბამისად კოლხებით ყოფილა დასახლებული და მასაც გააჩნია ქალაქი სახელით ეფირი, რომელმაც ბერძნებში ცნობათა ზემოთ მოხსენებული აღრევა გამოიწვია. ეს კორინთოს მეფის ქალიშვილს გაუმიჯნურდა იასონი, რომელიც მედეას მამიდაშვილად (სისხლისმიერ ნათესავად) ერგება! რაც შეეხება იაზონს, იმავე ბერძნულ ლიტერატურაში არსებობს ცნობები, რომ ის სამშობლოში არ გაჩერებულა, ჩაესიდა აიეტს კოლხეთში.

„პელეასის შვილებმა ის ისევ განდევნეს თესალიიდან. მაშინ იაზონმა მრავალრიცხოვანი მხლებლებით, რომლებიც მოხიბლული იყვნენ მისი დიდებით და ვაჟკაცობით, დაიწყეს თავმოყრა მასთან სხვადასხვა ტომებიდან, გაემართა უკან კოლხებისაკენ; მას მოაცილებდა მისი ცოლი მედეა, რომელსაც ის ადრე დაცილდა, მაგრამ განდევნილის სიბრალულის გამო ისევ დაიბრუნა მის შვილთან მედთან ერთად, შობილი მედეასა და ათენის მეფის ეგეისაგან. კოლხებში იაზონმა აღადგინა თავის უფლებებში თავისი სიმამრი აიეტი, რომელიც დამხოზილი იყო ტახტიდან. მერე იაზონი ეწეოდა მძიმე ბრძოლებს მეზობლებთან. დაპყრობილ ტერიტორიებს ის უერთებდა სიმამრის სამეფოს, რომ გაექარვებინა მისთვის წყენა წინა ლაშქრობისა, რომლის დროსაც იაზონმა მოიტაცა აიეტის ქალიშვილი და მოკლა მისი ვაჟი ეგიალე“ (ეპიტომა, თხზულება პომპეი ტროგისა „ფილიპეს ისტორია“ წიგნი -42, თავი 2-3)

სავარაუდოა რომ ტროგი უსაფუძვლო მითს ეყრდნობა იაზონის და მისი თანმხლების, არმენის ლაშქრობის შესახებ სომხეთისა და საქართველოს ტერიტორიაზე, რომელსაც არავითარი საფუძველი არ გააჩნია და რომელსაც იმეორებს სტრაბონიც. სავარაუდოდ,

ორივე ერთი და იმავე (არასწორი) წყაროთი სარგებლობს. პომპეი ტროგის ეს ისტორია , დაწერილი პირველ საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, სავარაუდოდ მრავალ ქრონოლოგიურ დარღვევას შეიცავს და ეს არც უნდა იყოს საკვირველი: არგონავტების ისტორია იმდენად ძველია, რომ მასა და ბერძნულ ანტიკურ ლიტერატურას შორის საუკუნეები შუალედიანია, რომლის განმავლობაში ლეგენდა მხოლოდ ზეპირსიტყვიერებით გადაეცემოდა მომავალ თაობას. ცხადია ტროგი სარგებლობს იმ უძველესი ლიტერატურული თუ საისტორიო წყაროებით, რომელიც მისი დროისათვის არსებობდა და რომელიც მხოლოდ ზემოხსენებული გზით თუ მოაღწევდა მის წინამორბედებამდე . მართალია პომპეი ტროგი იაზონის დაპყრობილ და კოლხეთთან შეერთებულ ტერიტორიებად ახალი კოლხეთის მოსაზღვრე ტერიტორიებს თვლის, თუმცა ეს შესაძლებელია მხოლოდ პირველი კოლხეთი, ეპირი ყოფილიყო, რამეთუ ახალი კოლხეთი იაზონის ეპოქისათვის უბრალოდ არ არსებობს, ვერ იარსებებდა!

...და კენები (ხალიბები)

გამარჯობა აფხაზეთო....

„პაფლაფონიელთა სპას მიუძღოდა პილემენი მკერდჯაგრიანი.

-ყველას, მოზინადრეს ენეტებში, სადაც ჯოგდებიან ველური ჯორები, იმათ ვინც კიტორს ფლობდა და სესამის ახლოს ცხოვრობდნენ. პაფლაგონიის სანაპიროსთან მშვენიერ სახლებში ცხოვრობდნენ, ერიფიმის მწვერვალებზე, და ეგიალეში ცხოვრობდნენ, კრომნაში“.

წინამდებარე ჰეგზამეტრის ნაწყვეტი ჰომეროსს ეკუთვნის, კაცობრიობის ისტორიაში პირველ ისტორიულ პოემა-რომანს-ილიადას. მკითხველს შევახსენებ, რომ ეს ისტორიული ბერძნული საგა შეიქმნა VIII საუკუნეს ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე (როგორც უკანასკნელი კვლევებით ირკვევა, გაცილებით გვიან 630-625 ჩ.წ აღრიცხვამდე....). მაშინ, როდესაც ტროას ისტორიული ომი იყო 1290-1280 ჩ.წ. აღ-მდე. ისტორიულად ომიდან პოემის ქალაქზე გადატანამდე არანაკლებ 650 წელია გასული. ეს 650 წელი პოემა-ლეგენდა გადმოცემის სახით არსებობდა ხალხში, რომელი ლეგენდის ნაწყვეტები ჰომეროსმა სათითაოდ შეაგროვა და პოემად ჩამოასხა. ომის ფაქტსა და ომის აღწერას შორის ექვს საუკუნე ნახევარი სხვაობა არ იძლევა საშუალებას, რომ ჰომეროსის პოემის ყოველი პასაჟი უკრიტიკოდ იქნას მიღებული. არსებობს მინიმუმ ორი თვალშისაცემი შეუსაბამობა, რაც წარსულში მომხდარი ფაქტების აუცილებელ კორექტირებას მოითხოვს:

1. ჰომეროსი თავის პოემა „ილიადაში“ ბერძენ მეზღვაურ-მეომრებს ტრიერებზე (ხომალდი სამსართულიანი გემბანით) ათავსებს, გარდა ფილოქტეტეს ორმოცდაათ ნიჩბიანი ნაგებისა.

2. ჰომეროსის პოემის არასწორი წაკითხვა გახდა მიზეზი იმისა, რომ ომის მონაწილედ კენებიც (ენეტები) გამოცხადდა, რამაც საშუალება მისცა ელინ დრამატურგებს, ენეტიკა (ვენეცია) ტროას ომიდან დაბრუნებულ ენეტთა მიერ დასახლებულად გამოეცხადებინათ. (აქ და შემდგომ, ავტორს წყაროები, სამტკიცი არგუმენტები წიგნის მეორე ნაწილში გადააქვს, შენიშვნებში რამეთუ მთავარი ნაწილი მსჯელობით არ გადაიტვირთოს და მთავარი ხაზი არ დაიკარგოს. წიგნის მეორე ნაწილი, შენიშვნები, რომლის წაკითხვაც სასურველია პარალელურ რეჟიმში, არანაკლებ საინტერესო საკითხავია).

ბერძენთა საზღვაოსნო მიღწევა, „ნოუ-ჰაუ“ ამ პერიოდისათვის მხოლოდ ორმოცდაათ ნიჩბიანი ხომალდი იყო! (1) რაც შეეხება ფოლადის იარაღს, ტროას ომის ეპოქა, ბრინჯაო-რკინის გარდამავალი პერიოდით ხასიათდება. ტროას ომში ფოლადის სულ ორი აბჯარი მონაწილეობდა: აქილევსის პირველი საჭურველი, რომელიც, რომელიც გმირმა

ჰექტორმა აართვა დამარცხებულ პატროკლეს, და ასევე, აქილევსის მეორე საჭურველი, რომელიცპოემის მიხედვით ჰეფესტომ გამოჭედა! (2)

ილიადას წინამდებარე ნაწყვეტში პაფლაგონიელთა ბელადის, პილემენის ეპითეტი „მკერდჯაგრიანი“ ერთობ გასაგებია და მისაღებია ქართველთათვის, თუმცა პილემენი ქართველური წარმოშობისა არ ყოფილა! სტრაბონის მიხედვით, რომელიც ამავე რეგიონიდანაა, პაფლაგონიელებსა და კაბდოკიელებს ერთი და იმავე სასაუბრო ენა აქვთ. (სავარაუდოდ სირიული, შეთვისებული პაფლაგონიელების მიერ). რაც შეხება სინოპელ ენეტებს,კენებს, ჩვენი კვლევებით (როგორც ამას ქვემოთ დავინახავთ) ეს ის თემია, რომელსაც ორიოდ საუკუნით გვიან ხალიბებად, ფოლადის პირველმომპოვებლებად იხსენიებენ!

ზემოთ მოყვანილი ჰომეროსის ციტატა, რომ ომში პაფლაგონიელები მონაწილეობენ (და არა ენეტები) პოემისზემოთ მოყვანილ ნაწყვეტშიც მკაფიოდ იკითხება. ენეტთა ტომის საცხოვრისი ადგილის მითითებით, რომლებიც უძველესი მცხოვრებნი ჩანან ამ ადგილისა, და რომლის შესახებ ელინური საზოგადოება ინფორმირებული ჩანს,ჰომეროსი მიაჩნებს და საზღვრავს გვიან ჩამოსახლებული პაფლაგონების ბინადრობის ადგილს. მეტიც, შემდგომი კვლევებით მტკიცდება, რომ პაფლაგონიელები ამ ტერიტორიაზე მოგვიანებით არიან შემოჭრილი. როგორც ზემოთ ითქვა, ჰომეროსი საკუთარი ეპოქის სინამდვილეს აღწერს და გვიან დასახლებულ პაფლაგონებს არ შეეძლოთ ტროას ომში მონაწილეობა. უფრო მეტიც, პაფლაგონთა ხსენება სინოპას ნახევარკუნძულზე, პოემა „ილიადის“ შეთხზვის თარიღის კორექტივასაც კი მოითხოვს!

იმავე მიზეზით, რომ ხალიბები(ენეტები) ამ პერიოდისათვის უკვე ფლობენ ფოლადის იარაღს (და მისი წარმოების ტექნოლოგიას), მათი მონაწილეობა ტროას ომში გამორიცხულია! წინააღმდეგ შემთხვევაში, იქ არა ერთი აქილევსი იქნებოდა ფოლადის იარაღ-საჭურველის მფლობელი, ვინაიდან ხალიბები (ენეტები) თავიანთი გამოკვერილი ფოლადის აბჯარ-იარაღით მიიღებდნენ მონაწილეობას ომში!...და მაინც, ეს ქართველ ტომთაგან ერთ-ერთი პირველი ხსენებაა ანტიკურ ლიტერატურაში.

ქრონოლოგიურად ხალიბების ხსენება უკვე ჰეკატე მილეტელთანაა, VI ს. ჩვ. წ. აღ.-მდე. ჰეკატე მილეტელი (3) ბერძენი მოგზაური და ისტორიკოსია, „დედამიწის აღწერილობის“ ავტორი. ჩვენამდე მოღწეულია რამდენიმე ფრაგმენტი, მაგრამ უკიდურესად მნიშვნელოვანი!ჰეკატესეული შემორჩენილი ფრაგმენტი იყოფა ფაქტიურად ორ ნაწილად:“აზია“ და „ევროპა“, შემონახული ბიზანტიური ე. წ. სვიდას ლექსიკონში, სადაც ზოგიერთი განმარტებითი სახის შენიშვნა გვიანაა გაკეთებული. „ აზიის „ ჩვენთვის საინტერესო ფრაგმენტი ასე გამოიყურება.

185. კორაქსი, კოლხური ტომი, კოლების მეზობელი, კორაქსების ქვეყანა და კორაქს კედელი.

186. კოლები, ხალხი კავკასიის მთებთან, კავკასიის მთისწინეთი, კოლების მთებად იწოდება, კოლები ქვეყანა.

187. ჰეკატეს მიხედვით, ფაზისი არ ერთვის ზღვას?!

188. მოსხები კოლხური ტომი, მატინების მეზობლად.

189. გიონე, მატინების ქალაქი, გორდიელების მეზობლად.

ამ ქალაქის მცხოვრებში იცვამდნენ პაფლაგონიელების მსგავსად.

190. ხოი, ბეხირების მეზობელი ტომი, ხოის აღმოსავლეთ საზღვარზე ცხოვრობენ დიზერები.

191. მაკრონები, ამ დროისათვის სანები.

192. მარები, მოსინიკების მეზობელი ტომი

193. ტიბარანების აღმოსავლეთ საზღვრებზე ცხოვრობენ მოსინიკები. მათ აქვთ ქალაქი ხოირედესი.

194. ტეირეა, ლევკოსირების ქალაქი.

195. ხალიბები, მცირერიცხოვანი ხალხი პონტოსთან, თერმოდონტზე, ხალიბების სამხრეთით ეკრობა არმინა. (4)

196. სტემენა, ხალიბთა ქალაქი

197. გერმონესა, ადგილი (კოლონია) ტრაპეზუნტთან

198. პატრასისი, ქალაქი პონტოსთან.

199. კროსსა, ქალაქი პონტოსთან.

212. ამაზონიონი, ასე ადრე ეწოდებოდა კიტას, სადაც ცხოვრობდნენ ამაზონები.

რაც შეეხება ჰეკატე მილეტელის „ევროპის“ აღწერას, აქ ჩვენთვის საინტერესო მხოლოდ ერთი ფაქტია:

„დანდარიები, ტომი კავკასიის მახლობლად, როგორც ამბობს ჰეკატე „ევროპაში“ (სტეფანე ბიზანტიელი, გეორგიკა, წიგნი მე-3, გვ. 277).

ჰეკატე მილეტელის ჩვენს დრომდე მოღწეული ნაწყვეტების კვლევა №187 მუხლით დავიწყით. ამ მუხლის მიხედვით, მდინარე ფაზისი ზღვას არ ერთვის. აქსიომაა, რომ მდინარე, რომელიც ზღვაში არ ჩაედინება, ერთვის ან ტბას, ან სხვა მდინარეს. რა მდგომარეობაა ჩვენს მდინარე ფაზისთან (რიონთან) დამოკიდებულებაში? პალიასტომის ტბა ფაქტიურად ლიმანია (ლაგუნა), რომლის მსგავსი არაერთია შავი და აზოვის ზღვების გასაყარზე. ჰეკატეს პერიოდში, ჩვ.წ.აღ.-მდე მე-6 საუკუნეში ფაზისი რომ პალიასტომის გავლით შესულიყო შავ ზღვაში, ასევე ჩაითვლებოდა, რომ ის ზღვას უერთდება. შავი ზღვა-პალიასტომი-ფაზისი, ჰეკატე მილეტელისეული ვარიანტიდან უნდა გამოირიცხოს. არსებობს თუ არა სხვა მდინარე ფაზისი, რომელიც ასევე, მდინარეს უერთდება? პასუხი დადებითია, ასეთი მდინარე არსებობს! ის მდინარე არაქსის ზემოწელია, რომელსაც ამავე სახლით არაერთგზის ახსენებს ბერძენი ისტორიკოსი და მოლაშქრე-ქსენოფონტი. ის, რომ მოინახა მდინარე, ფაზისად სახელდებული, რომელიც ზღვაში არ ჩაედინება, ვერ იქნება სამტკიცი იმისა, რომ ჰეკატეს აზიის ეს მდინარე აქვს მხედველობაში. საჭიროა დამატებითი სამტკიცები.

„რატომაა მისი საზღვრები- ნილოსი, რომელიც ითვლება ეგვიპტის მდინარედ და ფაზისი, კოლხეთის მდინარე (ხოლო სხვები ასახელებენ მაიეტის მდინარეს ტანაისს და კიმერიულ გადასასვლელს) არც სახელები ვიცით იმათი, რომლებმაც ასე დაჰყვეს დედამიწა, და არც ის, თუ საიდან დაარქვეს ეს სახელი“.
(ჰეროდოტე, ტომი 1, ნაწილი IV-45 მელპომენე, თბილისი, 1975).

ჰეროდოტე აქ აფრიკა, აზია, ევროპის საზღვრებზე საუბრობს. ჰეროდოტეს სიტყვებიდან გამომდინარე ჰეკატე მილეტელი (ფაქტიურად ჰეროდოტეს ერთადერთი წინამორბედი) ევროპა-აზიის საზღვრად მდინარე ფაზისს (რიონს) უნდა გულისხმობდეს, განსხვავებით, სხვა არცთუ მრავალრიცხოვან გეოგრაფთაგან. მხედველობაში რომ არ მივიღოთ სტაფანე ბიზანტიელის ზემოთ მოყვანილი ციტატა იმავე ჰეკატესეული ნაშრომიდან, რომელიც დანდარიებს ევროპაში ასახელებს, სხვა აზრისაა დანდარიების შესახებ მოგვიანებით სტრაბონი:

„მეოტების რიცხვს მიეკუთვნებიან სინდები და დანდარები, ტორეტები, აგრები და აპრები, ასევე ტერპეტები, ობიდაკენები, სიტაკენები დოსკები და ზოგიერთი სხვა“
(სტრაბონი, წიგნი XI, II-11)

სტრაბონი ევროპა-აზიის საზღვრად ერთმნიშვნელოვნად მდინარე ტანაისსს (დონს) მიიჩნევს. გამომდინარე ამ პოსტულატიდან, დანდარები, ტორეტები და ზემოთ ჩამოთვლილი სხვა ტომები, რომლებიც მეოტიის ტბის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობენ, სტრაბონისათვის უკვე აზიაა, მდინარე ტანაისის აღმოსავლეთით მდებარე! იგივე ტომი დანდარიებისა, ჰეკატე მილეტელს ევროპაში აქვს მოხსენიებული! ცხადია,

ჰეკატე მილეტელისეული საზღვარი ევროპა-აზიას შორის, მდინარე ფაზისზე (რიონზე) გადის! თუ ევრაზიის საზღვარი მდინარე ფაზისია (რიონი), ჰეკატე მილეტელის „აზიის“ აღწერაში მოხსენიებული კოლები და კორაქსები ვერანაირად მოხვდებოდნენ ქალაქ სოხუმთან, ვინაიდან ეს ტერიტორიები უნდა მოხვედრილიყო „ევროპის“ აღწერაში! ცხადია, ჰეკატე მილეტელის ჩვენამდე მოღწეული „აზიის“ აღწერა იწყება მესხეთის მთებით, კოლების და კორაქსების აღწერით. მიყვება როგორც შავი ზღვის სანაპიროს სამხრეთის მიმართულებით, ასევე აზიის კონტინენტს რამდენიმე ასეული კილომეტრის სიღრმეზე. №185-186 პუნქტი ჰეკატესეული ცნობებისა, რომელიც კოლებსა და კორაქსებს შეეხება, განთავსდება მესხეთის (კორაქსის) მთების ზემოთ. ასე რქმევია VI ს. ჩვ. წ. აღმდე, ასე ჰქვია პლინიუს უფროსთან I საუკუნეში, ასევე უწოდებს პროკოფი კესარიელი VI საუკუნეში ამ მთებს!

კორაქსების ტომების განთავსება სოხუმთან ახლოს გამოწვეულია ზემოთ აღნიშნული ჰეკატესეული ტექსტის არასწორი წაკითხვით: ჯერ ფსევდო სკოლაქს კარიანდელის, შემდგომ პომპონიუს მელას მიერ. საბოლოოდ რუკაზე შესაბამისი კოორდინატების დატანა მოხდა კლავდიოს პტოლომაიოსის მიერ. კორაქს კედელი, როგორც სვიდაში ჩანს, შესაძლებელი იყო მხოლოდ VI საუკუნის მერე ჩვ.წ. აღრიცხვით იყოს შეტანილი. ვურჩევდი ქართველ, (და არა მხოლოდ ქართველ) მეცნიერებს, კორაქსთა ტომის უნაყოფო ძებნას თავი დაავანებოთ კელასურის კედელთან, რომელიც იუსტინიანე კეისარის ხელშეწყობითაა აშენებული VI საუკუნეში ქრისტესით. ამრიგად, ექვმიუტანლად დამტკიცებულია, რომ კორაქსების მთები და შესაბამისად კორაქსები მესხეთის (ჰეკატესეული მოსხების) გვერდზე არიან განლაგებული. სავარაუდოა, რომ ჰეკატე ტერმინ კოლებში- ქართველებს გულისხმობს. კოლები, კორაქსების ახლოს, რასაკვირველია, კოლას მიდამოში მცხოვრები ქართველური ტომები იგულისხმება, რა ვერსიასაც უდიდესი ქართველი მკვლევარი, პავლე ინგოროყვაც აწვითარებს. დამაფიქრებელია, რომ ამ დროსათვის არტანნი იქ არ ჩანს. (ჯერ არ ჩანს....)

მატიენები, ეს ინდოევროპული ტომი ჩანს კონტინენტის სიღრმეში. მისი ლოკალიზაცია შესაძლებელია ჰეროდოტეს ისტორიის მიხედვით. ბეხირები- სავარაუდოდ, ქართველური ტომი (ბახარი- ასეთი დასახლებული პუნქტი დღესაც არსებობს დღევანდელ თურქეთში. ტრაპეზუნტ-კერასუნტს შუა, კონტინენტის სიღრმეში). ხოი, მაკრონები, მარები, ტიბარანები, მოსინიკები, უმრავლესობა ადგილნაცვლებულია (საქართველო სახელმწიფოს ფარგლებში თუ ფარგლებს გარეთ). მათი იდენტიფიკაცია, განსახლების შუალედური თუ საბოლოო პუნქტების აღმოჩენა- დამტკიცება ხდება ანტიკურ ავტორთა ექვმიუტანელი ცნობების საფუძველზე. ტომების გადაადგილებისა და მათი საბოლოო განსახლების ადგილების პოვნა ბიზანტიური, თურქული და რუსული წყაროების საშუალებით ხდება შესაძლებელი.

„ტომები არ ქრებიან, ისინი განაგრძობენ არსებობას სხვა სახელის ქვეს ან სხვაგვან“ (პომპინიუს მელას პერიფრაზა) დაუჯერებელია, მაგრამ ზოგიერთი ტომის წარმომადგენელთა გვარებიც კი არის დაფიქსირებული, ხოლო ზოგიერთი გვარის ამა თუ იმ ქართველური ტომისათვის უშეცდომოდ მიკუთვნებაც კი არის შესაძლებელი! ჰეკატე მილეტელის ცნობა:

ხალიბები, მცირერიცხოვანი ხალხი, მცხოვრები პონტოსთან, თერმოდონტზე.

ხალიბების სამხრეთილ ეკვრის არმინა...ერთობ საყურადღებოა. ის, რომ აქ ხალიბების მცირერიცხოვნობაზეა საუბარი, რომელსაც ჩვენ მოგვაანებით შევეხებით. - ხალიბები, სავარაუდოდ, სამხრეთის მიმართულებით მდინარე თერმოდონტიდან მოყოლებული, ზღვის სანაპიროს გასწვრივ მეჩხრად ცხოვრობენ, არცთუ მრავალრიცხოვანი არიან. სახეზეა ხალიბთა რაოდენობის მნიშვნელოვანი კლება ამ ადგილებზე, სავარაუდოდ, მათი სიმჭიდროვის ხარჯზე. ტერიტორიულად ისინი მდინარე თერმოდონტიდან სინოპის მთელ ნახევარკუნძულზე ჩანან მიმოფანტული, ვინაიდან არმინა- ეს პროვინცია სინოპელთა ნავმისადგომია, სინოპიდან 6-9 კილომეტრი სამხრეთით.

.....წიაღსვლანი.....

მართალია პირველი ცნობა ენეტა შესახებ ჰომეროსთან მოიპოვება, ხოლო ქრონოლოგიურად შემდეგი, ეს ჰეკატე მილეტელია, რომლებიც ენეტებს ერთმნიშვნელოვნად სინოპას ნახევარკუნძულზე ათავსებენ, მაგრამ ისინი ვერ საზღვრავენ მათ უპირველეს სამშობლოს, თუ საიდან არიან ისინი სინოპაზე ჩამოსახლებული. სინოპას ნახევარკუნძულის მათ სამშობლოდ ჩათვლამ ბერძენ დრამატურგებს საშუალება მისცა ემტკიცებინათ, რომ ვენეტები ტროას ომიდან დაბრუნებული სინოპელი ენეტები არიან, რომელიც ამ უკანასკნელთათვის სრულიად უცხო ბელადმა, ანტენორმა წაიყვანა ენეტიკაში (ვენეციაში). საბედნიეროდ, არსებობენ გეოგრაფები, რომლების ზუსტად საზღვრავენ ამ ხალხის ჩამომავლობასაც და (როგორც მინიმუმ) წინარე სამშობლოს:

„პადის მხარეს ცხოვრობენ გენეტები და ისტრები, მოზინადრენი ამ სივრცეში თავად პოლამდე. გენეტებს ზემოთ ცხოვრობენ კარნები და კენომანები, მედიაკები და სიმბრები. ამ ხალხებიდან ერთნი იყვნენ რომაელების მტრები, კენომანები და გენეტები იყვნენ მათი მოკავშირეები, როგორც ჰანიბალის ლაშქრობის წინ (როცა რომაელები იბრძოდნენ ბოიებისა და სიმბრების წინააღმდეგ) ასევე მას მერე“ (სტრაბონი, წიგნი V; 1-9)

ამ ხალხის, კენომანების ხსენება სტრაბონთან ამ ამონარიდით თითქოსდა მთავრდება, თუმცა მათი მიგრაციის კვალის პოვნა შესაძლებელი ჩანს:

„ეგზეაზე დევს კენეი-კონცხი მიმართული დასავლეთისაკენ...“ (იქვე, წიგნი IX; IV-4)

სავარაუდოა, რომ კენეის კონცხი-კენომანების მიგრაციის ერთ-ერთი პირველი შესამჩნევი წერტილი იყოს. მიგრაციის ეს და ყველა შემდგომი სავარაუდო დასახლების ადგილი ზღვის სანაპიროს სიახლოვესაა განლაგებული, რაც მათი მიგრაციის საზღვაო ხასიათს მიაჩნებდა:

„მაგალითად, ის დაეხმარა დემეტრის, სელვეკის შვილს, დაემარცხებინა ომში ალექსანდრე, ანტიოხის შვილი, ხოლო რომაელთა მხარეს იბრძოდა ფსევდო-ფილიპის წინააღმდეგ და ლაშქრობაში თრაკიის წინააღმდეგ. დაამარცხა დიაგელი, კენების მეფე“ (იქვე, წიგნი XIII, IV-2)

მართალია სტრაბონის წიგნის ანონსში კენომანი ერთგან განმარტებულია როგორც კელტური ტომი, ხოლო მეორეგან-კენები-როგორც თრაკიული. სინამდვილეში ეს ტომი ერთი და იგივე-გენეტიკის ცალკეული თემი ჩანს, გვიანი დროის ვენეტებისა. სავარაუდოდ, ამავე ტომიდანაა მაკედონელის სარდალი კენიცი, რომლისთვისაც სავარაუდოდ ეს მეტსახელია! არ აუვლია გვერდი კენომანების თემისთვისაც პლინიუს უფროსს:

„დაშორებული ზღვიდან ნაწილი მეათე კოლონიისა: კრემონა, ბრიკსია კენომანების მიწაზე, ატესტე ვენეტების მიწაზე“ (პლინიუს უფროსი,; წიგნი III; გეოგრაფია ესპანეთიდან მეზიამდე -19)

კენომანების, კენების მოსახლეობის დაქსაქსულობა სავარაუდოდ საკუთარი ნაწარმის, ფოლადის მოპოვება-რეალიზაციასთან ჩანს დაკავშირებული. სავარაუდოა, რომ მათ ფოლადის გამოჭედა სინოპას ნახევარკუნძულზე მოსვლამდე ისწავლეს, ჯერ კიდევ ენეტიკაში (ვენეციაში) ბინადრობისას, თუ უფრო ადრე არა.....

ქრონოლოგიურად შემდეგი ავტორი, რომელთანაც ჩვენთვის საინტერესო ცნობებია, ჰეროდოტეა, ისტორიის მამად სახელდებული. ჰეროდოტეს „ისტორია“ იყო პირველი წერილობითი (ანბანური) ფორმატიანი ისტორიული ნაშრომი, სადაც მოცემულია ქვეყნიერების იმ დროისათვის ცნობილი გეოგრაფიული და ისტორიული მონაცემები. წიგნში მოქმედება მიმდინარეობს საბერძნეთ-სპარსეთის ომის ფონზე, რომელშიც ჩათრეული აღმოჩნდა იმ დროისათვის მეტ-ნაკლებად ცივილიზებული ტომები ევრაზიისა.

განცვიფრებას იწვევს ჰეროდოტეს თუნდაც ფრაგმენტული ცოდნა ევრაზიის კონტინენტის იმ ნაწილისა, რომელზედაც დღეს რუსეთია განლაგებული. სამწუხაროდ, დღეს ჰეროდოტეს მიერ აღწერილი ჩრდილოეთის და ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიწები, იმავე ანტიკური მწერლების მიერ ჩათვლილია როგორც შავი ზღვის ჩრდილოეთ

სანაპიროს აღწერა (5) და რევიზიას არ დაქვემდებარებია მთელი 25 საუკუნის მანძილზე! ინფორმაციას ამ ტერიტორიის შესახებ, რომელსაც ფლობს ჰეროდოტე, მეორე ცნობილი ისტორიკოსისათვის, სტრაბონისთვის, ხუთი საუკუნის შემდეგაც მიუწვდომელია და ზღაპრად თვლის.

ტერიტორიები ქერჩიდან, კიმერიული ბოსფორიდან მდინარე ფასისამდე (რიონამდე) ჰეროდოტეს ყურადღების მიღმა რჩება, შემოიფარგლება მხოლოდ ცნობით, რომ ეს მანძილი 30 დღის სავალია მსუბუქად აღჭურვილი ქვეითი მეომრისათვის (6) ამასთან ჰეროდოტეს ჰიპოთეზა, რომ კოლხეთი ეგვიპტელების შთამომავლები არიან, სრულიად სხვა გააზრებას მოითხოვს (7) საინტერესოა ჰეროდოტესეული აღწერა აზიის დომინანტი სახელმწიფოს, სპარსეთის მიერ ტერიტორიების სატრაპიებად დაყოფისა, სახელმწიფო მოწყობისა. (8) მოსხები, ტიბერანები, მაკრონები, მოსინიკები, მარები, ეს მეცხრამეტე სატრაპში გაერთიანებული ქართველური ტომებია, სავარაუდოდ, სასპერებიც ქართველური ტომებია, ტერიტორიული განზოგადების გამო გადანაწილებული მეთვრამეტე სატრაპიაში.

რაც შეეხება კოლხებს, პრაქტიკულად მათ დამოუკიდებლობა შინარჩუნეს, ხალიბები ჰეროდოტეს ამ ჩამონათვალში არ ხვდებიან, თუმცა ისინი სპარსელების მოხარკენი ჩანან. კიდევ უფრო საინტერესოა ტომების სამხედრო დაწყვილება, ჩვეულებრივ ორ-ორად და სავარაუდოდ, ნებაყოფლობით, ერთი სპარსელი სარდალის მეთაურობენ.(9). ეს დაწყვილება თითქმის უშეცდომოდ გვიჩვენებენ ტომების ეთნიკურ-ტომობრივ მიკუთვნებულობას, როგორც ქართველურ, ასევე, არაქართველურ ტომებში. მართალია, ორიენტირი ეთნიკურობისა სატრაპებად დაყოფაც კი შეიძლება იყოს, მაგრამ ეს დაყოფა მაინც პირობითია.

„საგამგებლოებად რომ დაჰყო, საგამგებლოებს გამგებლები დაუყენა და დაუწესა ხარკი, რაც მისთვის უნდა გადაეხადათ ცალკეული ხალხების მიხედვით, ხოლო ამ ცალკეულ ხალხებს მიაწერა მათი მეზობლებიც. მახლობელ ხალხებს რომ გასცდა, დანარჩენები-ზოგი ერთ ხალხთან გაანაწილა და ზოგიც მეორესთან.“

(ჰეროდოტე, ისტორია, წიგნი III -89თალია, თბილისი1975 წ.)

შემდეგი მემატია, რომლის მცირე, მაგრამ ერთობ საგულისხმო ფრაგმენტი შემონახული, ჰელანიკე მიტილენელია (480-400 წწ ჩვენს წ. აღრიცხვამდე). ეს ცნობა დიდი ვნებათა ღელვის საგანია ქართველ ისტორიკოსთა შორის. აი, ისიც:

„კერკეტებს ეკრობიან მოსხები, ხოლო ქარიმანტები ფლობენ პარფენიას ევქსენის პონტომდე“ და მეორე „ კერკეტებს ზევით ცხოვრობენ მოსხები და ქარიმანტები, ქვევით ჰენიოხები, ხოლო ზემოთ- კორაქსები“. (გეორგიკა, ტ. III , თბილისი, 1936 წ. გვ. 288-289).

აქ ქართველი (და არა მარტო) მეცნიერთა დავის საგანი იყო მოსხების (მესხების) კერკეტების, კორაქსების (ტომი შცდომით დაფიქსირებულია აფხაზეთში) ფაქტიურად გვერდიგვერდ მოხსენიება. ახლა, როდესაც ისტორიული შეცდომა, მომდინარე 20 საუკუნის განმავლობაში გასწორებულია, ცნობების წინააღმდეგობრივი ხასიათიც ამოწურულია. მოსხები, კერკეტები და კორაქსები შედარებით კომპაქტურად ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნდ-ბათუმის ზემოთ განლაგებული მთების სიახლოვეს. მართალია, ცოტა მოშორებით, მდინარე პართენიის ზემოწელში, რომელიც აღნიშნული მთების სიახლოვეს დებულობს სათავეს, უცხოვრიათ ქარიმანტებსაც(ტერმინი მოგვიანებით დასახელებულ მდინარე ქარიენტსა და სოფელ ქარიატაში ჩანს დაუნჯებული) და ყველაზე საყურადღებო ჩავენტვის: ოთხი საუკუნის შემდეგ, სტრაბონის მიერ ამავე ადგილზე დაფიქსირებული კერკიტები მხოლოდ და მხოლოდ იგივე ჰელანიკესელი კერკეტები შეიძლება იყოს. კერკეტები აქაც ქართველთა მეზობელი (და მოკეთე) ტომი ჩანს....

შემდეგი მემატინე , რომელსაც მოუხდა უშუალო შეხება ქართველურ ტომებთან, ანტიკური მეომარი, სარდალი და ისტორიკოსი ქსენოფონტეა. 401 წე;ს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, უფლისწული კიროსი, სპარსეთის კანონიერი მეფის, არტაქსერქსის ძმა, აუჯანყდა მეფეს. კიროსმა, ქსენოფანტის მიხედვით გამორჩეული ბუნების ადამიანმა, არც თუ ისე ცოტა მომხრე შეიძინა სარდეში, ლიდიამი, სადაც ის მეფისნაცვლის როლში იყო მივლინებული. კიროსი, მიუხედავად მისი ახლგაზრდობისა, წინდახედული და ჭკვიანი პოლიტიკოსიც აღმოჩნდა. აზიის ბერძნულ ნაწილში არაერთი ბერძენი მოლაშქრე იქნა დაქირავებული, რომელთა საბოლოო რიცხვმა 14 . 000-სს გადააჭარბა.ქსენოფონტე ახალგაზრდა, ენერგიული და როგორც გაირკვა, გონიერი ბერძენი მოლაშქრეც, მათ შორის აღმოჩნდა.

მეფე არტაქსერქსის და უფლისწული კიროსის ლაშქრები ბაბილონში, ქალაქ კუნაკსთან შეეჯახნენ ერთმანეთს. კიროსი, რომელიც არტაქსერქსის პირისპირ აღმოჩნდა, უშიშრად შეიჭრა არტაქსერქსის არმიის რიგებში, დაჭრა კიდეც პირადად არტაქსერქსი, მაგრამ მოკლული იქნა მეფის დაცვის მიერ. ფაქტიურად, ერთი შეტაკებით ომი დამთავრდა კიდეც. სამფო ტახტის მეორე პრეტენდენტი უკვეფიზიკურად აღარ არსებობდა. აქტიური გახდა ბერძენ მოქირავნეთა საკითხი. მეფე არტაქსერქსი მათ მოლალატეებად თვლიდა, შესაბამისად, იარაღის დაყრა მოითხოვა. მოლაპარაკების პროცესში ბერძენ მოლაშქრეთა მეთაურები დაპატიმრებული და დასჯილი იქნენ. უმეთაუროდ დარჩენილ ბერძნებს ქსენოფონტემ უმეთაურა, ფაქტიურად, რაზმში შემთხვევით მოხვედრილმა (ჩვენდა და ბერძენთა საბედნიეროდ) ახალგაზრდა მოყვარულმა მეომარმა.

განსაზღვრა რა სწორად, რომ თუ სპარსელებმა შეიარაღებული 14.000-იან არმიას მეთაურობა უბოდიშოდა დაუხოცა, განიარაღებულ ბერძნებს ან სიცოცხლესთან

მოუხდებოდათ გამოთხოვება, ან თავისუფლებასთან, გადაწყვიტა სამშვიდობოს იარაღის ძალით გასულიყო. მოქირავნე ბერძენ მეომრებს მეფე არტაქსერქსმა თავის ერთ-ერთი სატრაპი მიუსია. ბერძნებს მძიმე არიერგარდული ბრძოლებით მოუხდათ უკანდახევა. ბერძნებმა წვრილ-წვრილი შეტაკებებით გაიარეს კარდუხებით (ქურთებით) დასახლებული ტერიტორიები. შემხვედრი მდინარის გადალახვის შემდეგ, რომელიც კარდუხ-არმენთა საზღვარი აღმოჩნდა, ისინი არმენიის ტერიტორიაზე მოხვდნენ. ნიშანდობლივია, რომ მდინარის სანაპიროზე არმენთა მხარეს მთელი დღის სავალზე სახლები არ არსებობდა, რაც კარდუხ-არმენთა ომით ყოფილა გამოწვეული. არმენთა ტერიტორიების მშვიდობიანად გავლის შემდეგ, ბერძენი მოლაშქრეები ტაოხთა მიწა-წყალზე მოხვდნენ. ტაოხებმა ბერძნებს წინააღმდეგობა გაუწიეს, თუმცა ამ წინააღმდეგობას სპონტანური, არაორგანიზებული ხასიათი ჰქონდა. (10). არმენთაგან წამოსული ბერძნები მდინარე ფასისს მიაღწენ, რომლის მოპირდაპირე მხარეზე შეიარაღებული ხალიბები (11), ტაოხები (12) და ფაზიანები (ზასიანები) იყვნენ განლაგებული.

ტაოხთაგან წამოსული ბერძნები, რომლებიც თავს მარცვა-გლეჯით ირჩენდნენ, (ახლა ამას მაროდორობა ჰქვია და ჟენევის კონვენციით იკრძალება) ხალიბების (სავარაუდოდ არა ხალიბების, არამედ ხალდების) ტერიტორიაზე ხვდებიან რომელსაც ბერძენი ავტორები ერთმანეთში ურევენ. ხალიბებიდან წამოსული ბერძნები შვეითინების (13) დიდ, ხალხმრავალ და მდიდარ ქალაქში, გიუმნიასში ხვდებიან. ქალქის თავმა, სავარაუდოდ დააპურა და მოამარაგა ბერძენი მოლაშქრეები, გააყოლა გზამკვლევი და მშვიდობიანად გააცილა საკუთარი ტერიტორიიდან. ხუთი დღის მომქანცველი მგზავრობის შემდეგ, მოქირავნენი მივიდნენ მთა ფეხესამდე (14), საიდანაც ზღვა დაინახეს.

აქედან ბერძენი მოქირავნენი მაკრონთა (15) სოფელში აღმოჩნდნენ. ერთ-ერთი ბერძენი მოლაშქრე, მონაყოფილი, ადგილობრივი ენის მცოდნე აღმოჩნდა. მიხვდა, რომ ამ ხალხის შთამომავალია და მათთან მოლაპარაკება შესთავაზა მეთაურს, ქსენოფონტს. მოლაპარაკების შედეგად მაკრონებმა დააპურეს მოლაშქრეები და კონფლიქტის გარეშე გაატარეს. ის, რომ მონაყოფილი მაკრონი აღმოჩნდა, საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ მაკრონთა ტომობრივი მიკუთვნებულობა, წინააღმდეგ გაბატონებული მოსაზრებისა მაკრონები სვანურ ტომთან იდენტიფიცირდებიან.

მაკრონთაგან წამოსული ბერძენი მოლაშქრეები სამი დღის სავალის შემდეგ კოლხების საზღვრებში შეიჭრნენ. გაფანტეს რა კოლხთა ლაშქარი, დაბანაკდნენ მოსახლეობისგან დაცლილ კოლხთა სოფლებში. ბერძნები გააკვირვა დიდი რაოდენობის ფუტკრის სკამ. მათრობელა თავლით მთვრალ-მოწამლულმა ბერძნებმა მხოლოდ სამი დღის შემდეგ

შემდგეს გზის გაგრძელება. (თაფლით განთქმული მეგრულენოვანი ტომი კიდევ ამოტივტივდება ქართულ ისტორიაში, უკვე ადგილგადაცვლებული).

„მეთაფლების“ სოფლებიდან დაძრული ბერძნები სამი ათეული კილომეტრის გავლის შემდეგ ტრაპეზუნტში აღმოჩნდნენ. ტრაპეზუნტში ბერძენი მოლაშქრეები თბილად მიიღეს, ადგილობრივმა ბერძნებმა მოამარაგეს ისინი საკვებით, დაეხმარნენ ადგილობრივ კოლხურ თემთან მოლაპარაკებაში, რომელთაგან, ასევე, საჩუქრად მსხვილფეხა პირუტყვის ნახირი მიიღეს. კოლხებს როგორც ეტყობა საჩუქრებმა ვერ უშველა(16). პროვიანტგამოლეული ბერძნები თავს მარადიურობით ირჩენდნენ. (სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ეს მოვლენა საერთო ჩანს ყველა ეროვნების არმიისათვის ანალოგიურ პირობებში). ახლომახლო საკვები მარაგის განადგურების შემდეგ, ბერძნები იძულებული ხდებიან უფრო შორეული ლაშქრობები მოაწყონ დრილთა(17) ტომის წინააღმდეგ.

შემდეგი ტომი ბერძენ მოლაშქრეთა გზაზე, ზღვის გაყოლებით მოსინიკები აღმოჩნდნენ. მოსინიკთა ტომი ორ ბანაკად ჩანს გაყოფილი. გაიხადეს რა მოკავშირედ ერთნი, მათთან ერთად ბერძნებმა დაამარცხეს მეორენი, მოიმარაგეს საკვები და გასცდნენ მოსინიკებით დასახლებულ სოფლებს. მოსინიკების შემდეგ თავიანთი მსვლელობის გზაზე ხალიბებს შეეჩვენნენ. ქსენოფანტეს სიტყვებით, ხალიბები მცირერიცხოვანი ჩანან და ემორჩილებიან მოსინიკებს. ხალიბებს სინოპიდან, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ, მთელი 300 კმ-ით დაუხევიათ უკან.

ხალიბების შემდეგ დასავლეთით ტიბარანთა ქალაქი კოტიორაა. პირადპირი ომი კოტიორელ ტიბარანებთან ბერძნებს არ უწარმოებიათ, თუმცა მარადიურობის მრავალი შემთხვევა იყო დაფიქსირებული. კოტიორის გავლის შემდეგ, ბერძნებმა პაფლაგონიის ტერიტორიაზე გადაინაცვლეს, რომელიც ამ პერიოდისთვის კოტიორას უწევდა.. ქართველური ტომების ტერიტორიული დანაკარგი ორი საუკუნის განმავლობაში ზღვის სანაპიროს 250-300 კილომეტრია! პაფლაგონიის შემდეგ ბერძენი მოლაშქრეები გემით გაემგზავრნენ და ქსენოფანტეს მეტი შეხება ქართველურ ტომებთან არ ჰქონია.

ევრაზიისა და ნაწილობრივ აფრიკის კონტინენტების ვრცელი აღწერილობა მოგვცა სტრაბონმა თავის გეოგრაფიაში 64-63 წწ ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, 24-23 ჩვ. წ. აღრიცხვით. სტრაბონის მრავალტომეულში უამრავი საინტერესო გეოგრაფიული თუ ისტორიული ცნობაა დაცული. არაერთგზის და არაერთგან დავუბრუნდებით სტრაბონის შესაბამის ნაშრომს. სტრაბონის განხილვას ჩვენ სინოპის ნახევარკუნძულიდან უნდა დავიწყოთ, შავ ზღვაში ღრმად შეჭრილი კონცხით, ბათუმიდან ზღის გაყოლებით 700 კმ-ით სამხრეთით. აი, აქ, ქალაქ სინოპიდან 240 კმ სამხრეთით გადის ანტიკური მდინარე პართენია, დღეს ბარტინად სახელდებული.

„მისი სიტყვებით, კავკონები განლაგებული იყვნენ ჰერაკლიიდან და მარიანდების ოლქებიდან ლევკო-სირიელებამდე, რომელსაც ჩვენ ვეძახით კაპადოკიელებს და კავკონთა ტომი, რომლებიც ცხოვრობდნენ ტიეიასთან, გადაჭიმული იყვნენ მდინარე პართენიამდე, მაშინ, როდესაც მეზობელი ტომი გენეტებისა (19) კოტორის მფლობელები ბინადრობდნენ პართენიის იქით და კიდევ ვიღაც კავკონები ცხოვრობენ პართენიასთან.“
სტრაბონი, წიგნი XII-III-5).

კალისტენე, საიდაანც სტრაბონს მოხსენიებული აქვს ეს ნაწყვეტი, წერს ამ სტრიქონებს IV საუკუნის შუაში ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, რომელიც, რასაკვირველია, ადრეულ, ჩვენთვის უცნობ წყაროებს ეყრდნობა. მართალია ქსენოფანტე წერს, რომ ხალიბებს შეხვდა რამდენიმე ასეული კილომეტრით აღმოსავლეთისაკენ, მოსინიკებთან, მაგრამ ეს ცნობა ვერ გამორიცხავს კალისტენეს მონაცემებს, რომელიც VIII-IV საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე პერიოდს მოიცავს. თვითონ ქსენოფანტე და მისი მოლაშქრეები არც მისულან მდინარე პართენიამდე. ისინი პაფლაგონიიდან გემებით გაემგზავრნენ საბერძნეთში.

„ტიეია-დაბა საერთოდ არც ღირდა დასახელებად. აქედან რომ არ ყოფილიყო ფილეტერი, ატალიდების სამეფო გვარის დამფუძნებლები. მერე მოდის მდინარე პარფენი, რომელიც მოედინება ისეთ ადგილას, რომელიც დაფარულია ყვავილებით. მდინარის სათავეები პაფლაგონიაშია“ (სტარბონი-იქვე).

ატალიდების დინასტია, ეს პონტოს სამეფოს სახელმწიფო დინასტიაა- ევერგეტებისა, ევპატორებისა. ტიეია- ეს კავკონების მთავარი ქალაქია... მითრიდატე-ტომით კავკონია....

„შემდეგ მოდის პაფლაგონია და ენეტები. საკამათოა, რომელ ენეტებს გულისხმობს ჰომეროსი, როც ამბობს: „ბელადი პილემენი, პაფლაგონიელების წინამძღოლი გულჯაგრიანი, წამოყვანილებს გენეტებიდან, სადც ჯოგდებიან ველური ჯორები“. როგორც ახლა ამბობენ, პაფლაგონიაში აღარაა ენეტები, თუმცა სხვები ამტკიცებენ, რომ ამ სახელის ტომი, მცხოვრები კაპადოკიელების მეზობლად, ერთად ებრძოდნენ კიმერიელებს და განდევნილი იქნენ ადრიატიკის ზღვის მიმართულელებით. მეტ-ნაკლებად მიღებული თვალსაზრისი, რომ ეს ენეტები ყველაზე მნიშვნელოვანი პაფლაგონიური ტომია, ვისგანაც იყო წარმოშობილი პილიმენი. გარდა ამისა, უმრავლესობა ენეტები იბრძოდნენ მის მხარეს. წინამძღოლდაკარგული ენეტები, ტროას დაცემის მერე გადავიდნენ თრაკიაში და თვიანთი ხეტიალის დროს მივიდნენ თანამედროვე ენეტიკაში. ზოგიერთი მწერლის მიხედვით, ანტენორი და მისი შვილები მონაწილეობდნენ ამ ლაშქრობაში და დასახლდნენ ადრიატიკის ზღვია ყველაზე დაშორებულ ნაწილში (20). (სტრაბონი XII-III-8)

ნიშანდობლივია, რომ სტრაბონის მიერ განხილულ სამივე ვარიანტში გენეტები-ენეტები ადრიატიკის ზღვის უშორეს სანაპიროზე მიგრირდებიან, სტრაბონის თანამედროვე და

უფრო ადრინდელ ენეტიკაში, ცხადია, სტრაბონისათვის და უფრო ადრინდელი თაობებისთვისაც, სინოპის გენეტ- ენეტები და ადრიატიკის ენეტ-ვენეტები ერთი და იმავე ტომის ხალხია!

„მდინარე პარფენის შემდეგ მოდის ამასტრია... ამასტრია შექმნა 4 დასახლების გაერთიანებამ: სესამა, კიტორა, კრომნა (რომელსაც ჰომეროსი ასახელებს ხომალდთა საბრძოლო განლაგებაში) და ტიეია, რომელიც მალე ჩამოშორდა გაერთიანებას (სტრაბონი, წიგნი XII, 3-10).

მართალია, სტრაბონი არ ასახელებს მიზეზს, თუ რა მიზეზით ჩამოშორდა ტიეია ამასტრიას, თუმცა როგორც ჩანს, ტიეია და კავკონები(21) აღმოჩნდნენ სხვა ტომის, მარიანდინების შემადგენლობაში, ხოლო 3 დანარჩენი დასახლება, მათი მცხოვრებლებითურთ, პაფლაგონიის შემადგენლობაში. საფიქრებელია, რომ ტიეია და კიტორა ერთი და იმავე ხალხის სხვადასხვა დასახლებაა, გაყოფილი ბუნებრივი ზღუდით, მდინარით და გადანაწილებული ორ მეზობელ აგრესორ ტომს, მარიანდინებსა და პაფლაგონიელებს შორის. (ინდოევროპული ტომები). ამასტრიის შემდეგ მოდის ეგიალის ტერიტორია. მომდევნო არმინა, სადამდეც აღწევდა ხალიბთა საზღვარი აღმოსავლეთიდან არმენამდე ჰეკატე მილეტელის ეპოქაში, ხოლო მომდევნო 8-9 კილომეტრზე აღმოსავლეთით დასახლებული პუნქტი სინოპა.

„სინოპა კეთილმოწყობილია ბუნებრივად და მოსახლეობის მონდომების შედეგად, ის აშენებულია ნახევარკუნძულის ყელზე, ნახევარკუნძული გარშემორტყმულია სანაპიროთი, დახრამული კლდეებით, რაღაცნაირი ტაფობებით მათში თითქოსდა ორმოებით, რომელთაც „ხენტიკებს“ უძახიან.(22). ეს ორმოები ივსება წყლით ზღვის დონის აწევისას, ასე, რომ ამ მიზეზით ადგილმდებარეობა ადვილი მისადგომი არაა, და კიდევ იმიტომ, რომ კლდეების მთელი ზედაპირი დაფარულია ეკლნარით და მასზე ფეხშიშველა სიარული არ შეიძლება (სტრაბონი XII , III-11).

ხინტკილი, გოხინტკილი-პირდაპირი ფორმაა გაჭრილისა(ხისა) გეხინტკილი, -ასევე პირდაპირი ფორმაა ნაჭდევისა, ნაჭდევისა, რომელსაც სტრაბონი ახსენებს... როგორც ეტყობა, ზმნის ეს ფორმა სინოპას ნახევარკუნძულიდან იღებს სათავეს და როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იგი სრულიად სხვა გარემოსა და სხვა ეპოქაშიც ვრცელდება...„ხენტიკი“, რომელიც ვერ იხსნება ბერძნულ ენაზე, მშვენიერ გამოძახილს პოულობს მეგრულ ენაზე, და ზუსტად ასახავს ამ უცნაური ორმოების არსს- ისინი მართლაც ხელოვნურ ნაჭდევებს ემსგავსებიან! ეტყობა სიტყვა ხინტკი თავად ხენიდან ლებულობს სათავეს. რაც შეეხება ჰენიოხს, ხენიოხს, სატომო სახელი კენი, რიგ შემთხვევაში ფიქსირდება როგორც ხენი. სატომო სახელის ქართული ვარიანტი-ეს უსათუოდ ხენი-ხი იქნება, საიდანაც ერთი ნაბიჯია ჰენიოხამდე, რაც ბერძნულ ენაზე

მეეტლეს ნიშნავს. აქედან ჩანს მითი კენების მეეტლეობისა, რომელსაც ბერძენი ავტორები მიაწერენ. გენეტი-ენეტი-კენი-ხენი- ეს ერთი და იმავე ტომის ჟღერადობით ახლომდგომი სახელებია. ტომი (თუ ტომის ნაწილი) ცხოვრობდა სინოპას ტერიტორიაზე. უძველესი ანტიკური მწერლების მრავალსაუკუნოვანი პოლემიკა, მონაწილეობდა თუ არა ეს ტომი ტროას ომში, უსაფუძვლოა. როგორც ზემოთ დაავამტკიცეთ, ფოლადის მოპოვების საიდუმლოებას ნაზიარებ ტომს ტროას ომში მონაწილეობა არ მიუღია.

არქეოლოგიური ცნობებით, ტროას ომიდან 2-3 საუკუნით ადრე, ფოლადის გამოჭედვის ტექნოლოგია ცნობილი იყო სინოპაში მცხოვრები ტომებისათვის (Античные города юго-восточном причерноьория, Максимова М. И.).

რაც შეეხება ხალიბებს, ისინი ჰომეროსის პოემაში ვერ იქნებოდნენ ნახსენები, რამეთუ ეს სახელი მათ უფრო გვიან უჩანთ მიღებული, მაგრამ არა უგვიანეს VI საუკუნისა ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე, რადგანაც ამ დროს ჰეკატე მილეტელი ასე იხსენიებს მათ. ვფიქრობთ, რომ რამდენიმე საკვანძო აღმოჩენა, რომელიც მთელ კაცობრიობას ეკუთვნის, მოხდა ერთხელ და ერთგან. ამის ქრესტომათიული მაგალითი სახეზეა და შეგვიძლია ჩამოვთვალოთ:

1. აბრეშუმი (ჩინეთი)
2. ფაიფური (ჩინეთი)
3. რკინა-ფოლადი (სინოპა)
4. ქალაღდი (ჩინეთი)
5. ვენეციური სარკე (ვენეცია)
6. აცრა (ლაზეთი).

თითოეული მათგანი ასწლეულების განმავლობაში მკაცრ საიდუმლოს წარმოადგენდა. (23). ცნობილია, რომ აბრეშუმი და ფაიფურის წარმოება საუკუნეების განმავლობაში ჩინელთა მკაცრ საიდუმლოს და მონოპოლიას წარმოადგენდა. ქალაღდის წარმოების საიდუმლოს ჩინელები თითქმის 10 საუკუნის განმავლობაში ფლობდნენ გაუვრცელებლად. ვენეციური სარკე, რომელიც ვენეციელთა მონოპოლიის საგანს და სიმდიდრის წყაროს წარმოადგენდა, ოთხი საუკუნის მანძილზე მხოლოდ ვენეციის გამდიდრებას ემსახურებოდა. რაც შეეხება აცრას, ინგლისელმა დიპლომატმა ის მე-18-მე საუკუნის ბოლოს აითვისა სტამბოლში ლაზისაგან და განავრცო!.

რასაკვირველია, ფოლადის წარმოებაც მხოლოდ ერთგან და ერთ ადგილას იქნა ათვისებული. აღმოჩენის საიდუმლო კენტა ვენეტურ ტომს ეკუთვნის და ის გაცილებით ადრე მოხდა, ვიდრე ტომი სინოპაზე დასახლდებოდა! ეს ის შემთხვევაა, როცა ნაწარმი მცირე ხნით (3-5) საუკუნე, თავის სახელს აძლევს მწარმოებელს. კენები-ხენები-მე-6-ე საუკუნიდან ხალიბებად, ფოლადის ბერძნული სახელის ხალიბკოს (ფოლადი) მიხედვით ეწოდა. რამდენიმე საუკუნეში თემი თავის სახელს იბრუნებს, თუმცა ამა თუ იმ ფორმით რკინა-მჭედელი ამ თემის ხალხების დასახლებაში ძირითადად ფიგურირებს.

საქონლის თავისებურებიდან გამომდინარე (სიმძიმე, მადნის შეზღუდულობა) თემი იძულებული ხდებოდა ევრაზიის კონტინენტზე მისი გავრცელებისთვის სპეციფიკური სახე მიეცა. რამდენიმე ახლობელი ოჯახის კოოპერირებს შემდეგ, რომელიც უზრუნველყოფდა ახალწარმოქმნილი თემის თავდაცვისუნარიანობის, შრომისუნარიანობის (რკინის მადნის მოპოვების უნარიანობის) ვაჭრობისუნარიანობის შემდეგ, ისინი განითესებოდნენ ევრაზიის დიდ სივრცეში. რასაკვირველია, რამდენიმე თაობის შემდეგ, კავკონები თუ კენები ასიმილირდებოდნენ ადგილობრივ ტომებში, როგორც ენობრივი, ისე ახალი სათემო პირობების ათვისებით. ზუსტად ეს მიზეზი ჩანს კენების კონცხზე, თრაკიაში სინოპაზე და პართენიაზე ჰეკატე მილეტელის, ქსენოფანტის და სტრაბონის ეპოქაში, ხალიბების შემცირება, გაქრობისა.

მტკიცდება ასევე, რომ კენები უკვე ენეტების ჭანური ტომის ნაწილად გრძნობს თავს! (ისევე როგორც სვანური ტომი, თუმცა ერთის და მეორეც აღმოსავლურ ქართული ტომები ჩანან.... კენების ტომის იდენტიფიკაციის თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) ჭანი ამ ტომს მოგვინებით დაერქმევა. ქსენოფანტეს დროს (400 2. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე) ამ ტომს ხალდეები ჰქვია. ხალდეები, ეს დიდი ტომია, მრავალსახელა, როგორც ამას პროკოფი კესარიელი ამბობს. მართალია კენების ტომი უკვე ხალდეებას თვლის თავს (ხალდეების მეზობლად დიდი ხნით ცხოვრების გამო) თუმცა საკუთარ სახელს კენებს, ხენებს მაინც ინარჩუნებს (დროის მცირე მონაკვეთში მათ ხალიბებსაც უწოდებენ). მდინარე პართენიის დასავლეთით მცხოვრები ტომი ასევე აღმოსავლურ-ქართველური ჩანს, რომელიც სავარაუდოდ, ასევე ფლობს ფოლადის გამოდნობის საიდუმლოებას, და კავკონები ჰქვიათ. ისინი არა და ვერ ატარებენ ხენების სახელს.

სხვა ხალდეები- ესენი ისეთივე ჭანური ტომებია, მაგრამ არ ფლობენ ფოლადის გამოდნობის ხელოვნებას. ზუსტად ამიტომაც ის ხალდეები, რომლებიც ბერძენ მოქარავენებს შეეყარნენ ანატოლიის ზეგანზე, თოკისგან მოქსოვილ ჯავშანში იყვნენ გამოწყობილი და არა რკინის აბჯარში. ჰომეროსის სიტყვებზე დაყრდნობით შეგვიძია ვამტკიცოთ, რომ XIII ს. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე ენეტები, კენები სინოპაზე ცხოვრობენ. თურქულ არქეოლოგიასა და პროფესორ მაქსიმოვაზე დაყრდნობით შეგვიძია

ვამტკიცოთ, რომ XV ს. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე სინოპაზე მიდინარეობდა რკინის მოპოვების სამუშაოები. ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ითქვას, რომ ეს ამ თემმა, ხენებმა აზიარა კაცობრიობა ფოლადის გამონობის ხელოვნებას, თვითონვე გამოდიოდა ამ ხელოვნების კულტივიზატორად ევრაზიის კონტინენტზე. რაც შეეხება ამ თემის იმ ნაწილს, რომელმაც რაღაც მოსაზრებებით კომპაქტურად ერთად ირჩია ჩასახლება საქართველოში, ჩვენს მიერ მოკვლეული პირველხარისხოვანი წერილობითი წყაროებით, ის ორი მიმართულებით ჩანს გავრცობილი.

აჭარის შვილი, ერთი ქართველი!

სტრაბონი, რომელიც გამორიცხავს ხალიბების არსებობას სამხრეთ საქართველოში, თავისდაუნებურად ამტკიცებს მათი გარკვეული ნაწილის არსებობას მისსავე სამშობლოში, ამასტრიაში, როცა იქ გენეტთა არსებობას ადასტურებს. (იხ. ზემოთ).

„შემდეგ ლაპარაკობენ, რომ სომხეთი ადრე პატარა სახელმწიფო იყო, გაფართოებული არტაქსისა და ზარიადრის მიერ. ისინი თავიდან სარდლები იყვნენ ანტიოხ დიდისა, ხოლო მისი დამარცხების შემდეგ გახდნენ მეფეები... მათ ერთობლივად გააფართოეს თავიანთი სამფლობელოები, ჩამოაჭრეს რა ნაწილი მეზობელ ხალხებს, სახელდობრ მიდიელებს მათ წაართვეს კასპიანა, ფავნიტიდა და ბასოროპედა, იბერებს- პარიადრის მთისწინეთი, ხორზენა და გოგარენა, რომელიც კირის (მტკვრის) მეორე ნაპირზე მდებარეობს; ხალიბებს და მოსინიკებს- კარიენტიდა და ქსერქსენა, რომელიც ესაზღვრება მცირე სომხეთს და წარმოადგენს მის ნაწილს, კატაონელებს- აკილისენა და ოლქები ანტიტავრის ირგვლივ და ბოლოს, სირიელებს ტარონტოდა, ამიტომაც ყველა ეს ხალხები ლაპარაკობს ერთ ენაზე (სტრაბონი, წიგნი XI, XIV-5).

ჩვენი მხრივ დავუმატებთ, რომ იბერიის მეფემ ფარსმანმა ნაწილობრივ დაიბრუნა ქართული ტერიტორიები, მაგრამ ვერა კარიენტიდა და ქსერქსენა- სტრაბონის სიტყვებით, ხალიბების და მოსინიკების მიწები, შესაბამისად ახლანდელი ყარსის და ბაიბურთის ოლქები! მართალია, სტრაბონი არ აღნიშნავს, მაგრამ უდავოდ არმენთა გაფართოების პროცესს შეეწირა ალაროდთა ტომი და მათი საცხოვრისი ადგილებიც, რომელზედაც სხვა თავში გვექნება საუბარი. სტრაბონი ორი საწინააღმდეგო მიმართულებით და ორ სხვადასხვა წიგნში აღწერს ჩვენთვის საინტერესო სამხრეთის მიმართულებას.

„ტრაპეზუნდსა და ფარნაკიის ზემოთ განლაგებული არიან ტიბარანები, ხალდეები, სანები, რომელთაც ადრე მაკრონები ეწოდებოდათ და მცირე სომხეთი. აპპეტები ადრე კერკიტებად ცნობილები, ცხოვრობენ ამ ადგილების ახლოს. ამ ოლქებს გადაკვეთს კლდეების მთაგრეხილი სკიდისი, შეერთებული მესხეთის მთებთან, რომელიც კოლხეთის ზემოთაა (მწვერვალები უკავიათ ჰეპტაკომიტებს) და მთა პარიადრე,

რომელიც გადაჭიმულია სიდენის ოლქიდან და თემისკირიდან მცირე სომხეთამდე, ჰქმნის რა პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს. ამ მთიანი ოლქების მცხოვრებნი მთლად ველურები არიან, მაგრამ ჰეპტაკომიტები ყველას აჭარბებენ. ზოგიერთები ცხოვრობენ ხეებზე, ან კოშკებში, ამიტომაც ძველები მათ მოსინიკებს ეძახდნენ, რამდენადაც მათ კოშკებს „მოსინები“ ჰქვია. ისინი იკვებებიან ნადირთა ხორციით და ხეთა ნაყოფებით. ისინი თავს ესხმიან მგზავრებსაც, რომელთაც ზევიდან ახტებიან ხეებზე მოწყობილი თავიანთი ფიცრული ქოხებიდან. ჰეპტაკომიტებმა გაანადგურეს პომპეუსის არმიის სამი მანიპულა, როცა მათ გაიარეს ეს მთიანი მხარე; ბარბაროსებმა მოამზადეს გზებზე ჭურჭლები მათრობელა თაფლით, რომელსაც ხის ტოტებისგან ამზადებენ. მერე ისინი თავს დაესხნენ რომაელ მეომრებს, თაფლდალეულებს და გრძნობადაკარგულებს. და ადვილად დახოცეს ისინი. ზოგიერთი ამ ბარბაროსთაგან იწოდება ბიძერებად. (სტრაბონი, წიგნი XII, III-18-19).

სტრაბონი აქ ერთმანეთში ურევს ხალდეებსა და ხალიბებს (ისევე როგორც არაერთი მისი წინამორბედი თუ უკანამორბედი). პროფ. მაქსიმოვას მოსაზრებით მთის და ზღვისპირა ხალიბები რადიკალურად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ფოლადის გამომდნობლები, თუნდაც მათი სავაჭრო ურთიერთობიდან გამომდინარე, ზღვისპირა ხალიბები არიან, ხოლო მთიელი ხალიბების უნიკალური თვისება მათი მაღალი საომარი განწყობაა. ჩვენი მხრიდან დავუმატებთ, რომ ზღვისპირა ხალიბები და მთის ხალდეები უკვე ერთიდაიგივე ჭანური ტომია, პირდაპირი სამტკიცი პროკოფი კესარიელთან იპოვება.

შემდეგი შავი ზღვისპირეთის აღწერის ავტორი, ფსევდო სკილაქს კარიანდელის სახელით ცნობილი ავტორია. მეცნიერულ წრეებში მიღებულია, რომ ის აღწერს გეოგრაფიულ დისპოზიციას, რომელიც დამყარდა მე-4-ე ს. ჩ. წ. აღრიცხვამდე. სამტკიცი ინსტრუმენტი, რომ ის სინამდვილეში ამ დროს მოღვაწეობს არ არსებობს, საწინააღმდეგო-მრავლად. (24). ჩვენი შეხედულებით, ნაწარმოები I ს. ჩ.წ. აღრიცხვის ძეგლია, რომლის თარიღის დაზუსტებაც კი შესაძლებელია. მისი „პერიპლიუსი“ დაწერილი უნდა იყოს ჩვ. წ. აღრიცხვის 25-47 წწ. ყველა მეცნიერი თანხმდება, რომ ფსევდო-სკილაქსის წყარო ჰეკატე მილეტელი, ან თვითონ სკილაქს კარიანდელიცაა, ფსევდო სკილაქსამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე მცხოვრებლებისა და შესაბამისად, მონაცემებიც ძველია, თუმცა რიგ შემთხვევაში ეს ასე არაა. .პომპონიუს მელაა ის შემდეგი გეოგრაფი, რომელიც შავიზღვისპირა ტომებს გაკვრით აღწერს. (43 წ. ჩვ. წ აღრიცხვით) თუმცა სამხრეთ საქართველოს მიმართულებით მას ხალიბები ან ჰენიოხები დაფიქსირებული არა აქვს. შემდეგ სოლიდური გეოგრაფი პლინიუს უფროსია, 22-79 წ. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე.

{მდ. თერმოდონტს იქით ცხოვრობენ} კენტა ტომი (Caenarum) ხალიბები დევს ქალაქი კოტიორა, შემდეგ ტიბარანია, მასინები ტატურიებული ტანით, მაკროკეფალთა (დიდთავიანების) ტომი, ქალაქი კერასუნტი, პორტი კორდუელა, ბეხირთა ტომი, მდინარე სიდენა, პოლემონიონის ქალაქის კედლებთან, ამისიიდან 120 მილზე, შემდეგ მდინარე იასონიისა, მელანტიისა და ქალაქი ფარნაკია ამისიიდან 80 მილზე, ტრიპოლი ციხე-სიმაგრე და მდინარე, შემდეგ ფილოკალია და ლივიოპილი მდინარის გარეშე. და 100 მილი ფარნაკიიდან თავისუფალი ქალაქი ტრაპეზუნტი, შემოსაზღვრული თავისუფალი მთებით“. (პლინიუს უფროსი, წიგნი VI, თავი IV-11).

პლინიუს უფროსს აღწერის რთული, მეტად თავისუფალი მეთოდი აქვს, რომელიც მის სწორად გაგებას ძალიან ართულებს. პრაქტიკულად პლინიუს უფროსმა ერთ ფრაგმენტში შეიძლება გააერთიანოს ყველა მის მიერ წაკითხული ცნობა, რომელიც ქრონოლოგიურად ძალიან დაშორებულია ერთმანეთისაგან. ამასთან, პლინიუს უფროსი საყრდენ ათვლით წერტილს აფიქსირებს და მის ორივე მხარეზე, ხან ერთ მხარეს, ხან მეორე მხარეს უჩვენებს მანძილს ათვლის წერტილიდან ობიექტამდე. (როდესაც ეს დანამდვილებით იცის), ხანაც თავს არიდებს მანძილის განსაზღვრას (სავარაუდოდ, როცა ზუსტი ცნობა არა აქვს), თუ ამას დაუვმატებთ იმ ფაქტსაც, რომ პლინიუს უფროსი ხანდახან ვერ ანსხვავებს სხვადასხვა ავტორის მიერ სხვადასხვა ინტერპრეტაციით აღწერილ რომელიმე ტომს, შეიძლება ერთსა და იმავე ადგილას ერთი და იმავე ტომის სახელი რამდენჯერმე განმეორდეს, ასევე, სხვადასხვა ინტერპრეტაციით ან ერთი და იგივე ტომი რამდენიმე ადგილას იქნას მოხსენიებული. ყველა შენთხვევაში მისი მონაცემები სწორია, სხვა გეოგრაფებისგან თუ მოგზაურებისგან ამოკითხულ-მიღებული. თუმცა ადგილმდებარეობა და მანძილების ზუსტ განსაზღვრას არ ცდილობს. (სავარაუდოდ, ზუსტი რუკების უქონლობის გამო).

წინა პარაგრაფში მას საყრდენ წერტილად მდინარე თერმოდონტი აქვს აღებული. კენები, გენეტები მის წინამორბედ სტრაბონსაც აქვს დასახელებული (სტრაბონის ცნობები ამ რეგიონის შესახებ პრიორიტეტულია, ვინაიდან ის თვითონ გახლავთ ამ რეგიონის, ამასტრიის მცხოვრები, ხალიბების არსებობას კი ამ დროისთვის კატეგორიულად უარყოფს) ტერმინი ხალიბი ამ დროისათვის აღარ იხმარება. რასაკვირველია, პლინიუს უფროსს ჰეკატე მილეტელის, ქსენოფონტის, ფსევდო სკილაქსის ცნობებით აქვს ნასარგებლელი.

ქალაქი კოტიორა- ტიბარანები, მასინები (ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ პლინიუსს უფროსი მოსინიკებს მასინებს უწოდებს). ქალაქი კერასუნტი, ბეხირები და ბუქსერები- ეს აღწერა ყველა აღმოსავლეთის მიმართულებისაა. მდინარე მელასი- აღნიშნული აქვს არიანეს კოტიორიდან აღმოსავლეთით 60 სტადიონის, 11 კმ-ის მანძილზე. სიდენა- მდინარე პოლომონიონის ქალაქი. პოლომენიონი ეს ქალაქი დასავლეთით საკმაოდ

შორსაა მდინარე მელასიდან. მათ შორის მანძლი დაახლოებით 66 კმ-ია, 370 სტადიონი, თუმცა პლინიუსი მათ გვერდიგვერდ მოიხსენიებს. ამასიიდან 120 000 ნაბიჯი, ასე ახასიათებს პოლემონიის ქალაქს პლინიუს უფროსი. შემდეგი მდინარე იასონისაა- დღევანდელი იასონ-ბურენი-ასევე, აგრძელებს აღწერას დასავლეთის მიმართულებით და 80 000 ნაბიჯი ქალაქ ფარნაკიამდე- აღწერის მიმართულება ისევ აღმოსავლეთისაკენ ტრიალდება. სიმაგრე და მდინარე ტრიპოლი, ფილოკალია და 100 000 ნაბიჯი ფარნაკიიდან ტრაპეზუნტამდე- ისევ აგრძელებს აღმოსავლეთის მიმართულებით აღწერას. აი, ასეთი და უფრო რთული აღწერის მანერა აქვს პლინიუსს. მისი ცნობები პრაქტიკულად სწორია, მაგრამ, ძნელად გასაშიფრი. აქ უამრავი თეთრი ლაქებია მკვლევართათვის და ძალზე საინტერესო. პლინიუს უფროსზე დაყრდნობით ავტორმა რამდენიმე მცირე ისტორიული აღმოჩენა მოახერხა კიდევ.

„ტრაპეზუნტის წინ -მდინარე პიქსიტი, მის იქით ტომი სან-ჰენიოხებისა, მდინარე აბსარი და თანამოსახელე ციხე-სიმაგრე შესართავთან, ტრაპეზუნტიდან 160 მილის დაშორებით. ამ ადგილას მთებს იქით იბერიაა, ხოლო ხმელეთზე ჰენიოხები, ამპრევტები, ლაზები, მდინარე აკამფსისი, ისისი, მოგროსი, ბატისი, კოლხთა ტომები, ქალაქი მატისი, მდინარე ჰერქკლეა და კონცხი მისივე სახელობისა და პონტოს ყველაზე სახელგანთქმული მდინარე-ფასისი. (პლინიუსი, წიგნი VI IV12).

ამ ნაწყვეტში შედარებით გასაგებადაა სიტუაცია აღწერილი, თუმცა მანძლები მთლად კორექტული ვერ არის. ვერ ხერხდება გაშიფვრა მხოლოდ ქლაქ მატისისა, მდინარე და კონცხი ჰერაკლიისა, თუმცა პლინიუსის აღწერილ ამ დიდი მანძილზე, ტრაპეზუნტიდან ფასისამდე კიდევ ბევრი სიურპრიზია მოსალოდნელი მკვლევართათვის. პლინიუსის ნახსენები არმენოხალიბები, სავარაუდოდ სტრაბონის ზემოთ აღწერილი ნაწყვეტიდან იღებს სათავეს, სადაც სტრაბონი საუბრობს არმენების მიერ ხალიბების კუთვნილი კარიენტიდის მოტაცების შესახებ. პლინიუსის ვარაუდით (ალბათ სწორი) რადგან სტრაბონი ახსენებს, რომ არმენთა მიერ მიტაცებულ მიწებზე უკვე ერთ ენაზე ლაპარაკობენ ხალიბთა (ხალდთა) ნაწილი ასიმილირებულია უნდა იყოს არმენებთან. რაც შეეხება სან-ჰენიოხებს, ის არავითარ ტომთა გაერთიანებას არ წარმოადგენს. სანი-ჰანი - ეს ტომის საერთო სახელია, ხოლო ჰენიოხი- მისი ერთ ერთი თემი. ნებისმიერ შემთხვევაში, პლინიუს უფროსის მიერ ტერიტორიაზე, საქართველოში დაფიქსირებულია ჰენიოხ-ჰენები-კენები, მცხოვრებნი ამ ტერიტორიაზე.

შემდეგი მოგზაური რომელმაც ამ ტერიტორიების შესახებ ამომწურავი და სანდო ინფორმაცია შემოგვინახა, რომელიც მოხელე, მეფისნაცვალი ფლავიუს არიანეა. მისი „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“ შედგენილია 131 წელს. არრიანე ამ დროისათვის რომის მეფისნაცვალს წარმოადგენდა კაბადოკიის პროვინციაში, ხოლო დაწერილი „პერიპლუსი“ რომის იმპერატორისათვის წარსადგენად გახლდათ დანიშნული.

„ შემდეგი ტომები გავიარეთ: ტრაპეზუნტელების მოსაზღვრენი. როგორც ქსენოფონტე ამბობს: არიან კოლხები და ტრაპეზუნტელების მოსისხლე მტერი, ქსენოფონტე დრილებს უწოდებს, მე კი ვფიქრობ, რომ ისინი სანები არიან. ესენი მეტად კარგი მეომრები არიან და და ახლაც დიდი მტრები ტრაპეზუნტელებისა. გამაგრებულ ადგილებში ცხოვრობს ეს ტომი. მეფე არ ჰყავთ. ძველთაგანვე რომაელების მოხარკეა, მაგრამ ყაჩაღურ ცხოვრებას ეწევა. და სისტემატურად არ შემოაქვს გადასახადი. მაგრამ, ამის შემდეგ, თუ ღვთის ნება იქნება, ან წესიერად გადაიხდის, ეს ტომი გადასახადს, ან ჩვენ გავაძევეთ მათ ქვეყნიდან.

ამათ გვერდით არიან მაკრონები და ჰენიოხები. მათი მეფე ანქიალეა. მაკრონებისა და ჰენიოხების მეზობლად ძიდრიტები არიან, ესენი ფარსმანის ქვეშევრდომები არიან. ძიდრიტების გვერდით ლაზებია, მათი მეფე მალასაა, ტახტი შენგან აქვს მიღებული“.

(ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღის გარშემო პარაგრ. 11 , გვ. 42, თბილისი 1961 წ).

ტრაპეზუნტელების მოსისხლე მტრებში, სანებში, რა თქმა უნდა ჰანები იგულისხმება. შემდგომში ბიზანტიურ წყაროებში ეს ტერმინები სანი-ჰანი იდენტური ჩანს. მაკრონები-ეს ზემოთ განვმარტეთ, აშკარად, სვანური ტომებია, რალაცნაირად და როგორღაც შემორჩენილი ტრაპეზუნტის სანაპიროსთან. საინტერესოა, რომ ჰენიოხებისთვის-კენებისთვის უცხო არაა მონათესავე, ენობრივად განსხვავებულ ტომთან შეკავშირება. ეს მომენტი კიდევ უფრო წინა პლანზეა წამოწეული აბაზგებთან მიმართებაში. ჩვენთვის საინტერესოა, რომ ჰენიოხების- ხენების-კენების- ხალიბების კვალი უწყვეტია შავი ზღვის სამხრეთის სანაპიროზე.

ამავე ნაწარმოების ფაქტობრივი რევიზიის მცდელობა ანონიმი სახელი ცნობილი, იმავე დასახლების და იმავე სიუჟეტის „პერიპლუსი“. ავტორი იმავე ფლავიუს არიანეს ერთ გველაპარაკება, გამოყენებულია წინამორბედის სიუჟეტი, ფაბულა და მოქმედი პირებიც კი. დაფიქსირებულია ის ცვლილებებიც, რომელიც მოხდა ამ პერიოდში შავი ზღვის სანაპიროზე. ასახავს რეალობას, რომელიც შეიქმნა მე-5 საუკ. ჩვ. წ. აღრიცხვით, აღნიშნულ სანაპიროზე.

„... გავიარეთ შემდეგი ტომები: ტრაპეზუნტელების მეზობლად, როგორც ქსენოფონტე ამბობს, ცხოვრობენ კოლხები და ისინი, რომლებიც მას მიაჩნია მეტად კარგ მეომრებად და ტრაპეზუნტელების მოსისხლე მტრებად. ქსენოფონტე მათ დრილებს უწოდებს. მე კი მგონია ისინი სანები არიან. ესენი ახლაც მეტად კარგი მეომრები არიან და ტრაპეზუნტელების დიდი მტრები. გამაგრებულ ადგილებში ცხოვრობენ, მეფეები არ ჰყავთ. წინათ ისინი რომაელების მოხარკენი იყვნენ, მაგრამ ახლა ყაჩაღური ცხოვრების წესს ეწევიან და სრულიად არ იხდიან ხარკს. კოლხებს ზემოთ მაქელონები და ჰენიოხები ცხოვრობენ. ჰენიოხების ტომები შერეულია. ზოგიერთნი ამბობენ, რომ ამათ

ჰენიოხები ჰქვიათ ამფისტატესაგან და ტელქისგან, კასტორისა და პოლიდეკის მეეტლეებისგან. ხომ გადმოგვცემენ, რომ ისინი აქ მოვიდნენ იაზონთან ერთად ლაშქრობის დროს. ამ ადგილებში დასახლდნენ თავისიანებისგან მიტოვების შემდეგ.

ასე მოგვითხრობს მითი. ჰენიოხების ზემოთ ეგრეთ წოდებულ კასპის ზღვაა. მას გარშემო ჰყავს შემოხვეული ბარბაროსთა ტომები, რომელნიც ცხენის ხორციით იკვებებიან, მათ შორის მიდიელთა საზღვარია. მაქელონთა და ჰენიოხთა მეზობლად მიდრიტები ცხოვრობენ, ფარესმანის ქვეშევრდომები არიან.

(ანონიმი, V ს, ახ. წ. აღ. , მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, პარაგრ. 8-9, გვ. 88-89-90, თბილისი, 1961 წ)

ის, რომ ჰენიოხთა ტომები მეეტლეთა შთამომავალია, რასაკვირველია ბერძნული მითია და ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. მითი დაფუძნებულია სიტყვათა მსგავსებაზე ხენი-ჰენი; ეს ტომის წარმომადგენლის სახელია. ხენიხი-ჰენიხი ეს კი უკვე მთელი ტომის ქართველიზირებული ვარიანტია, ისევე როგორც კოლი- კოლხი. სიტყვების ჰენიხის და ჰენიოხის მსგავსებამ სინოპელი ჰენიხები დიოსკურელთა მეეტლეებად გადააქცია (ჰენიოხი ბერძნულად მეეტლეს ნიშნავს) არ არის სწორი ფსევდო-არიანეს განცხადებაც, რომ ჰენიოხები რაღაც შერეული ტომია. ჰენიოხებს საკუთარ თვისტომთა, ჭანთა ტომებს შორისაც კი განცალკევებულად უჭირავთ თავი და სხვა ტომებთან მხოლოდ თანასწორუფლებიანობის, კონფედერაციის საფუძველზე თუ ერთიანდებიან. ჰენები, ვინც ერთად, კომპაქტურად გააღწყვიტა ცხოვრება, საკმაოდ პურიტანულად იცავენ ტომის, თემის სიწმინდეს (მათ შორის ოჯახის შექმნის საკითხში) ფლავიუს არიანედან მოყოლებული, ანონიმ ავტორამდე, თითქმის 3, 5 საუკუნე, სამხრეთ საქართველოში ტომთა ადგილმონაცვლეობას ფაქტიურად ადგილი არ ჰქონია. ასეთივე სიტუაცია ჩანს შემდეგ საუკუნეებშიც, რადგანაც ამ ტერიტორიაზე ძალთა შედარებითი ბალანსი დამყარებული ჩანს.

ირიბი, მაგრამ საყურადღებო ცნობა ინახება ბასილი სოფენელთან, მოთავსებული ძეგლში სახელით, რომელი ლიტერატურაში ცნობილია სახელწოდებით *Nolita dignitalum*. ეს ძეგლი შეიცავს რომის იმპერიის ყველა როგორც სამოქალაქო, ისე სამხედრო თანამდებობის პირთა ნუსხას. იგი შედგება ორი ძირითადი ნაწილისგან. პირველ ნაწილში ჩამოთვლილი არის აღმოსავლეთის პროვინციის მოხელეები, ხოლო მეორეში- დასავლეთისა. ამ ნუსხის უკანასკნელი რედაქცია მკვლევართა აზრით, მეხუთე საუკუნეს (413-415 წლები) მიეკუთვნება. აღმოსავლეთის მმართველთა სიაში დასახელებულია ცამეტი სარდალი. ერთი მათგანია *Dux Armeniae*. არმენიის დუკს ექვემდებარება მთელი „პონტოს სასაზღვრო ხაზი“ (*Limen Ponticum*). დუკის განკარგულებაშია ერთი მხრივ ის

სამხედრო ერთეულები, რომლებიც შედის შიდა არმენიაში, ხოლო, მეორე მხრივ, პოლემინიის პონტოში ჩაყენებული დანაყოფები. ამ უკანასკნელს ეკუთვნის

Praefectus legion primae Ponticao Trapezuntx

Ala Rizena Aladxlearis

Ala Theodosiana, apud Avaxain

Ala felix Theodosiana Silvanis

Ala prima Sovia Felix chaszanenica

Ala felix Theodoosiana Pithiae

Cohors prima Theodosiana Valentia

Cohors Apuleia civinm Bomanorum Usiporto

Cosors prima Lepidiana, Caene Paranbole

Cohors prima Claudia oquitata, ,Sebastopolia

Cohors secunda Valentina, Zigane

Colors Mochora

ამგვარად, პოლემონიის პონტოში დგას ერთი ლეგიონი, რომლის საბინადრო ადგილია ტრაპეზუნტი, რაზმი ცხენოსანთა (ala) და ექვსი კოჰორტა. მოგვყავს პროფესორ სიმონ ყაუხჩიშვილის თვალსაზრისი:

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ნ. ადონცის (სომეხი პროფესორი) აზრი მცდარია, აქ მოხსენიებული გეოგრაფიული პუნქტები ძველ ლაზეთშია მოთავსებული.

1. Pithiae გამომცემლის (ო. ზვეკის) აზრით არის Putyunte, ე. წ. ბიჭვინთა.

2. Sebastopolis-ზემოთმოყვანილი სიის კონტექსტში სხვა არაფერი შეიძლება იყოს, გარდა აფახეზეთის სებასტოპოლისისა (ე.ი. სოხუმისა).

3. Mochora-ძალიან მოგვაგონებს ბიზანტიელი ისტორიკოსების მიერ აღწერილ მუხურისს, რომელსაც ბიზანტიის მმართველები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ.

4) Caene Parambole- ადონცის აზრით, საკუთარი სახელი უნდა იყოს. ნამდვილად კი პროკოფი კესარიელის მიერ (D aed III) მოხსენიებული Bouryabeuc ლათინური სახელია.

(Burgus nous-ახალი ციხე) და ზედმიწევნით უდრის ბერძნული (ახალი ბანაკი). ეს ციხე აგებული იყო ჭანეთის საზღვარზე, ჭანთა თავდასხმის საწინააღმდეგოდ.

5.usiportio-როგორც ცნობილია, წარმოადგენს ბერძნული (ჰისოს ნავსადგურის ლათინურ თარგმანს და უდრის დაბა სუსურმენეს, რომელიც ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთით მდებარეობს.

ასეთ კონტექსტში Zigane-სავარაუდებელია არა შიდა არმენიაში, არამედ სამხედრო სუბორდინაციის თავლსაზრისით, იმავე პონტოს დაქვემდებარებული სამხედრო გარნიზონთა სადგომ ადგილას.... რადგან საეპისკოპოსო ეკლესიებში მოხსენიებული არის ზიგანევი, რომელიც ფასისის (ფოთის) მეტროპოლიას ეკუთვნის. უნდა ვიფიქროთ, რომ Notitia Dignitatum-ის Zigane იგივეა,...სახელდობრ ზიგანე, რომელ არს გუდაყვა“.

(ს. ყაუხჩიშვილი, გეორგიკა, ტ IV.ნაწ.2, გვ. 191,192,193, თბილისი, 1952 წ.)

ნაწილობრივ ვეთანხმებით პროფ. ს. ყაუხჩიშვილს და დავუმატებთ, ჩვენი დიდი პატივისცემის მიუხედავად, რომ რიგ საკითხებში აშკარად ცდება.

1)Pithiae-ბიჭვინთა ნამდვილად არ არის. სტრიქონების ავტორის გამოკვლევით პითია- ეს ბერძნული სახელია ქალაქისა, რომელიც ქობულეთის ფიჭვნარში მდებარეობდა, ლათიმურად პინუსად წოდებული.

2).Caene Parambole-ეს სიტყვა სიტყვით ბერგუსნოსი არაა. მისი პირდაპირი თარგმანი ზემოთმოყვანილი სტრიქონებიდან გამომდინარე კენტა ბანაკია, ჭანების ბანაკი.

კიდევ ერთხელ ჩნდებიან კენები ისტორიის ფურცლებზე და ხაზს უსვამენ თავიანთ წარმომავლობას.

პროკოფი კესარიელი 545-553 წ.მაღზე საყურადღებოა მრავლისმომცველი ცნობებია დაცული პროკოფი კესარიელის „ჭანებში“, თუმცა რეალობა საკმაოდ ძნელად დასაჭერია:

„... ეს ქვეყანა სამ ჯვარედინ გზად არის გასერილი, აქედან იწყებენ ხომ გაყრას რომაელთა პერს-არმენიელთა და თვით ჭანთა საზღვრები. აქ იუსტინიანემ ძალიან მტკიცე ციხე ააგო, რომელიც წინათ არ ყოფილა, სახელად ჰორონონი და ამით საფუძველი ჩაუყარა ზავის საქმეს. პირველად ხომ აქედან გახდა შესაძლებელი ჭანეთში შესვლა. აქვე ჩააყენა ჯარის მთავარი, რომელსაც დუკს ეძახიან. ერთ სოფელში, რომელიც ჰორონონიოდან ორი დღის სავალი გზით არის დაშორებული და სადაც საზღვრებია ეგრეთწოდებული. ოკენიტის ჭანების (ჭანები ხომ მრავალ ტომად განიყოფებიან), სადაც სიმაგრე იყო, ძველადვე მცხოვრებთა მიერ აშენებული, რომელიც კარგა ხანია ნანგრევებად ქცეულა მოუვლელობის გამო. მისი სახელია ხარტონი. იუსტინიანე მეფემ ის განაახლა, ჩაასახლა

იქ ხალხი კარგა ბლომად და დაავალა ამ ადგილების დაცვა და მოვლა. იქედან რომ მოდიხარ აღმოსავლეთის მიმართულებით, ერთი კლდიანი ნაწილია. გადაჭიმული ჩრდილოეთისადკენ. აქ იუსტინიანემ ციხე ააგო, სახელად ბარხონი. გადაღმა მთის ძირში ბოსლებია, სადაც ეგრეთწოდებული ოკენიტის ჭანების საქონელია მოთავსებული, რომელსაც ჭანები ინახავენ იქ არა მიწის ხვნის დროს გამოსაყენებლად, ვინაიდან ჭანები სრულიად უქნარანი არიან და მათთვის მიწათმოქმედების სამუშაოები უცხოა.

უკვე როგორც ვთქვი, მათ არც ხვნა იციან და მიწათმოქმედების სხვა საქმიანობა. საქონელს ისინი ინახავენ იმისთვის, რომ წველონ ხოლმე და მისი ხორციტ გამოიკვებონ თავი. შემდეგ მთის ძირს, სადაც დაკავებულ ადგილას სოფელი კუნა არის. დასავლეთის მიმართულებით რომ იარო,, არის ერთი ციხე, სახელი მისი სისილასიონი, რომელიც ძველადვე აშენებულია, ხოლო დროთა ვითარებაში გაუკაცურებულია. იუსტინიანე მეფემ ის განაახლა და როგორც სხვა დანარჩენ ციხეებშიაც, აქაც რომაული ჯარისკაცებისაგან შემდგარი საკმაროცხოვანი მცველი რაზმი ჩააყენა. აქედან რომ მიდიხარ მარცხნივ ჩრდილოეთის მიმართულებით, არის ერთი ადგილი, რომელსაც ადგილობრივი მცხოვრებნი ლონგინეს თხრილს ეძახიან, რადგან წინა ხანებში რომაელთ სტრატეგოსი ლონგინე, ტომით ისავრიელი, ერთხელ ჭანების წინააღმდეგ რომ ულაშქრია, აქ დაბანაკებულა. ჩვენმა მეფემ იქ ააშენა ციხე, სახელად, ბურგუსნოისი, რომელი სისილასიონიდან ერთი დღის სავალზეა. სისილასიონის ეს ციხე, რომელიც ცოტა ზემოთ ვთქვი, ამავე მეფის მიერ არის მტკიცედ აშენებული. აქედან ეგრეთწოდებული კოქსილანის ჭანთა საზღვრები იწყება, ამჟამად აქ აგებულია ორი ციხე; ერთი ეგრეთწოდებული სქამალინიხონი და მეორე ის - რომელსაც ჯანზაკონს უწოდებენ. აქ იუსტინიანემ ჯარის მეორე მთავარიც ჩააყენა. (ს. ყაუხჩიშვილი. გეორგიკა ტომი II. გვ. 216-217.218. თბილისი ...).

წინამდებარე, ნაყოფიერი ნაწყვეტი საკმაოდ შორის მიმავალი დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა.

1.ოკენიტ ჭანებს თავიანთი საზღვრები მკაფიოდ აქვთ მოხაზული. ხარტონის უძველესი, ჭანების აშენებული ციხე, ასევე სისილასიონი, რომლებიც ასევე ოკენიტი ჭანების აშენებული ჩანს ძველთაგანვე, სოფელი - დასახლების კენას მახლობლად. ოკენიტ ჭანებს მოწყობილი საზღვრები უჩანთ როგორც რომაელებთანაც, ასევე კოქსილან ჭანებთან, რაც კენტა, (იგივე ხენტა, ჰენიოხთა) შერეულობას კიდევ ერთხელ გამორიცხავს. რასაკვირველია ოკენიტი ჭანები - ეს კენი ჭანებია! ... და კიდევ , პროკოპი კესარიელის კოქსილანი ჭანები - ეს მხოლოდ და მხოლოდ კორაქსებია, ჰეკატე მილეტელის თუ ჰელანიკე მიტილენელის ჭანები, რომელსაც ყველა შემდეგი დროის ისტორიკოსი (ქართველი თუ არაქართველი) მდინარე კოდორთან დაემებს.... შემდგომი ისტორიკოსი თუ ისტორიული მოღვაწე, ძველი თუ ახალი დროის ისტორიკოსი, ისტორიული

გაუგებრობი მსხვერპლია!... ფაქტიურად, მე-13-ე საუკუნე ჩვ.წ.ადრიცხვამდე უწყვეტი ჯაჭვი სამხრეთ საქართველოში კენტა თემის არსებობისა სახეზეა. შემორჩენილი თუ არა კენტა (ხენტა, ჰენიოხთა, ხალიბთა) ხელშესახები კვალი დღევანდელი სამხრეთ საქართველოში? რასაკვირველია!

საკითხის კვლევამ მაჭახელას ხეობამდე მიგვიყვანა. ხეობა, რომელიც იარაღის და შესაბამისად ფოლადის წარმოებასთან საუკუნეების მანძილზე უწყვეტად, (თვით მე-20-ე საუკუნემდეც) მყარად იყო დაკავშირებული. არქაულ საქართველოში სულ ორი დასახელების ადგილობრივი წარმოების თოფი იპოვებოდა: ჯაზაირი (-აღმოსავლეთ საქართველოში და მაჭახელა-დასავლეთ საქართველოში. ... და მაინც რატომ სახელი **მაჭახელა? მაჭი - ერქვანის სახელური (ლექსიკონი ქართული. სულხან - საბა)** განმარტება რასაკვირველი ალოგიკურია, რომელსაც ჩვენს საძიებელ ელემენტთან საერთო არაფერი აქვს. საბედნიეროდ სიტყვამადლიანი ქართული ლიტერატურა ამ კითხვაზე ამომწურავ ინფორმაციას იძლევა:

„ გაღმა მხარისა და შიგნით კახეთისათვის“ ხოლო კუალად ბელაქნის წყლის შესართავს ზემოთ მოერთვის ალაზანს მაწის წყალი. გამოსდის ხუნზახსა და ამათ შორისს კავკასს, . ჩრდილო-აღმოსავლის შუიდამ დასავლით სამხრეთს შუა. ამ ხევზედ არს, მთასა შინა, თოღა, სასახლე მეფეთა, ფრიად მშვენვარე ზაფხულს, ამას ეწოდა მაჭი. (ქართლის ცხოვრება ტომი 4 გვ. 543. თბილისი 1973წ.).

მშუებელი - მშვებელი, შვების მოქმედი (სულხან -საბა იქვე) წინადადება თანამედროვე ენაზე ასე უნდა წავიკითხოთ: სასახლე მეფეთა, ფრიად შვების მოქმედი ზაფხულში, ამას ეწოდა მაჭი! მაჭი - ეს საზაფხული სადგომი, საზაფხულო აგარაკი ყოფილა! ვფიქრობ, ხენტა განსახლების კომპაქტური ადგილი სამხრეთ საქართველოსთვის ყველასთვის უდავოა! ეს მაჭახენას (და არა მაჭახელას) ხეობა, მასში შემავალი სოფლებით, ხენტა საზაფხულო სადგომებია! სოფლები: ზემო ჩხუტუნეთი, ქვედა ჩხუტუნეთი, ცხემლარა, სკურდიდი, აჭარის აღმართი, ქედქედი. სინდიეთი, ჟანივრი, გორგამეები, საფუტკრეთი. რასაკვირველია, რაიონის დასახელება ხელვაჩაურიც დამახინჯებული სახით არის შემორჩენილი. ადგილმდებარეობის პირველადი სახელწოდება უდაოდ ხენვაჩაური უნდა ყოფილიყო!

სავარაუდოდ რამდენიმე თაღოვანი ხიდის არსებობა, ხელვაჩაურის, ქობულეთის და სოხუმის რაიონში მდინარე ბესლეთზე, ერთი და იმავე ტომის (შესაძლოა ერთსა და იმავე ქვისხუროთა) ოსტატობის უმაღლესი გამოვლინების ნიმუში უნდა იყოს!

შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო

შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო, განსაკუთრებით მისი ის ნაწილი, რომელიც კოლხეთს ესაზღვება, საკმაოდ გვიან ექცევა ბერძენი ისტორიკოსების თვალთახედვის არეში. უძველესი ისტორიკოსის, ჰეკატე მილეტელის „აზიის“ შემორჩენილი ფრაგმენტი მესხეთის მთებში იწყება. ასევე „ევროპის“ აღწერის შემორჩენილი ვარიანტი დანდარიების ტომით იწყება, რომელიც ტანაისის (დონის) აღმოსავლეთითაა მხოლოდ. დასაშვებია, რომ ჰეკატე მილეტელისეული მსოფლიოს აღწერაში შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროც ყოფილიყო კიდევ, მაგრამ ჩვენამდე მირჩეულ ფრაგმენტებში ის ვეღარ ფიგურირებს. პირველი ბერძენი ისტორიკოს, ვინც ამ ტერიტორიებს გაკვრით მაინც ეხება, ეს ჰეროდოტეა:

„ ხოლო მეოტიდის ტბიდან მდინარე ფასისამდე და კოლხებამდე არის 30 დღის სავალი, მსუბუქად შეიარაღებული კაცისათვის (ჰეროდოტე, წიგნი I-104 კლიო, თბილისი 1975 წ)

ჰეროდოტე არავითარ ინფორმაციას არ იძლევა არც პიტიუნტზე . არც დიოსკურიაზე, არც აქ მცხოვრებ ბერძენ მოახალშენეებზე (სავარაუდოდ იმ დროს არც არსებობენ). არც მდინარე ფასისის (რიონის) პირას მდებარე ბერძნულ მოსახლეობაზე იძლევა მინიშნებას, თუმცა ადგილობრივი კოლხური მოსახლეობა აღნიშნული მდინარის პირას ნახსენები აქვს! ძალიან და ძალიან საყურადღებოა, რომ ჰეროდოტესათვის იმ პერიოდში არსებული კოლხების განსახლების არეალის საზღვარი მდინარე ფაზისია, თუმცა ექვსი საუკუნის შემდეგ მისივე უმცროსი კოლეგა სტრაბონი ამ საზღვარს ირიბად გაცილებით ჩრდილოეთით აჩვენებს. ფსევდო სკილაქსის სახით ცნობილი ავტორი, სინამდვილეში I ს.ჩვ.წ. აღრიცხვის მოღვაწე ჩანს, და ის ვერანაირად ვერ ასახავს რეალობას. ერთადერთი ჩვენამდე მოღწეული წყარო, ეს სტრაბონია, რომელიც იმოწმებს და იყენებს რიგ წინამორბედი ავტორების ნაშრომებს, რაც საშუალებას გვაძლევს ჩავღრმავდეთ სტრაბონამდე ორიოდ საუკუნის წინა ეპოქაში:

„სინდების და გორგოპიას შემდეგ, რომელიც ზღვაზეა, მოყვება ნაპირები ახიელებისა, ზიგებისა და ჰენიოხებისა, დიდწილად ნავმისადგომების გარეშე და მთიანი, რამდენადაც ეს წარმოადგენს კავკასიის ნაწილს. ეს ხალხები ცხოვრობენ ზღვაზე ყაჩაღობით, რისთვისაც მათ აქვთ არცთუ დიდ ზომის ვიწრო და მსუბუქი ნაგები, დაახლოებით 25 კაცის ტევადობით, იშვიათად -30; ბერძნები მათ კამარებს უწოდებენ, როგორც ამბობენ, ახაიაში დასახლდა ფტიოტიელი ახაიელები იაზონის არმიიდან, ხოლო ლაკონიელები დასახლდნენ ჰენიოხიაში, რომელთა წინამძღოლები იყვნენ კრეკასი და ამფისტრიტი, დიოსკურების მეეტლეები; ცხადია, ჰენიოხებმა მიიღეს თავიანთი სახელი მათგან. ასეთი „კამარებით შედგენილი ფლოტილით ესხმიან რა სავაჭრო გემებს, რომელიმე ქვეყანასაც კი ან ქალაქს, ისინი ბატონობენ ზღვაზე. ზოგჯერ,

მათ ეხმარებიან ბოსფორის მცხოვრებნიც, უთმობენ თავიანთ ნავმისადგომებს, ბაზარს ნადავლის გასასასლელად. როდესაც ისინი ბრუნდებიან საკუთარ მხარეში, ნავმისადგომის უქონლობის გამო მათ უხდებათ თავიანთი ზურგით გადაიტანონ „კამარები“ ტყეში, სადაც ისინი ცხოვრობენ, ამუშავებენ მწირ მიწას. როცა დგება დრო ზღვაზე გასვლისა, მათ ისევ უკან მოაქვთ ნავეები სანაპიროზე. ზუსტად ასე იქცევიან ისინი სხვის ქვეყანაში, სადაც მათ კარგად იციან ტყიანი ადგილები: იქ ისინი მაღავენ თავიანთ „კამარებს“, ხოლო თვითონ ქვეითად დაეხეტებიან დღე და ღამე. იტაცებენ ხალხს მონებად გასაყიდად. მოტაცებულებს ისინი სთავაზობდნენ გამოსასყიდით გაშვებას, აცნობებენ რა მოტაცებულების ნათესავეებს ზღვაში გასვლის შემდეგ. ამ ადგილებში, რომელიც ემორჩილება ადგილობრივ ხელისუფალთ, მმართველები ეხმარებიან ძალადობის მსხვერპლთ, ისინი ხშირად თვითონ ესხმიან თავს ავაზაკებს და აკავებენ რა მათ „კამარებს“. მოყავთ უკან ეკიპაჟთან ერთად. ოლქები, რომლებიც ემორჩილებიან რომაელებს, უფრო უძლური არიან ამ ბოროტების წინააღმდეგ, იქ გაგზავნილი მმართველების უსუსურობის გამო.

ასეთია ამ ხალხების ცხოვრების წესი. ხელმძღვანელობენ მათ ე.წ. „სკეპტუხები“, ხოლო ეს უკანასკნელნი თვითონ ემორჩილებიან ტირანებს და მეფეებს. ასე მაგალითად, ჰენიოხებს ჰყავთ 4 მეფე. იმ პირობებში, როცა მითრიდატე ევპატორი, განდევნილი თავისი წინაპრების ქვეყნიდან ბოსფორში, მიდიოდა მათ მიწაზე, ეს ქვეყანა ადგილი გასავლელი აღმოჩნდა, ხოლო ზიგების ქვეყანაზე გავლისაგან მას თავის შეკავება მოუხდა მათი სიმკაცრისა და ველურობის გამო. მხოლოდ გაჭირვებით შეძლო მითრიდატემ გაეგლო სანაპიროს გასწვრივ. გზის დიდი ნაწილი გაიარა ზღვის კიდეზე, სანამ არ გადავიდა ახაიელთა ქვეყანაზე, მათი მხარდაჭერით შესძლო მეფემ თავისი მოგზაურობის დამთავრება ფაზისიდან- არანაკლებ 4 ათასი სტადიონი(712 კილომეტრი, სინამდვილეში მანძლი რამდენადმე ნაკლებია-560 კმ).კოროკონდამიდან საზღვაო გზა ერთბაშად მიდის აღმოსავლეთისაკენ. 180 სტადიონზე (27 კმ) მდებარეობს სინდების ნავმისადგომი და ქალაქი, შემდეგ 400 სტადიონის (58კმ) მანძილზე მდებარეობს ე.წ. ბატი- დასახლება და ნავმისადგომი იქ, სადაც სამხრეთის მიმართულებით, როგორც ფიქრობენ, თითქმის საწინააღმდეგოდ ამ სანაპიროსი დევს სინოპა იმისი მსგავსად, როგორც კარამბისის კონცხი დევს კროუმეტოპონის საწინააღმდეგოდ.

ბატის შემდეგ არტემიდორი ასახელებს კერკეტების სანაპიროს, (სადაც არის ნავმისადგომი და დასახლება), სიგრძით თითქმის 850 სტადიონი (116 კმ), შემდეგ ჰენიოხების სანაპირო- 1000 სტადიონი (148 კმ), შემდეგ დიდი პიტიუნტი-360 სტადიონი (53 კმ) თვით დიოსკურიამდე. მითრიდატული ომების ისტორიკოსები, რომლებიც იმსახურებენ მეტ ნდობას, პირიქით ასახელებენ თავიდან ახაიელებს, მერე ზიგებს, მერე ჰენიოხებს, მერე კერკეტებს, მოსხებს, კოლხებს, მათ ზემოთ მცხოვრებ ფტიროფაგებს და სვანებს და სხვა მცირერიცხოვან ხალხებს კავკასიასთან (მთებთან). თავიდან სანაპირო,

როგორც მე ვთქვი მიიწევს აღმოსავლეთისაკენ და მიმართულია სამხრეთისაკენ, მაგრამ ბატიდან ის ნელ-ნელა აკეთებს მოხვევას და შემდეგ მიმართულია დასავლეთისაკენ, მთავრდება პიტიუნტსა და დიოსკურიასთან; ეს ადგილი კოლხეთისა ხომ უერთდება ზემოთ დასახელებულ სანაპიროს, დიოსკურიის შემდეგ მოყვება დანარჩენი სანაპირო კოლხეთისა და მიმდებარე მასთან მნიშვნელოვანი მოხვევის შემდეგ სანაპირო ტრაპეზუნტისა. მთელი სანაპირო ახაიელებისა და სხვა ხალხებისა თვით დიოსკურიამდე და ადგილებამდე, განლაგებული პირდაპირ ხაზზე სამხრეთით მისგან და ქვეყნის სიღრმეში დევს კავკასიის მთების ძირში“. (სტრაბონი, წიგნი XI, XI-14).

ბევრის მომცემია სტრაბონისეული ეს ცნობები (კიდევ უფრო მეტისა, სტრაბონისეული სხვა ცნობები, რომელთაც აქ არ შევეხებით).მარტო აღწერა და გადაზომვა სანაპიროსი ბერძნულ-რომაული საზომავით, სტადიონით, ადვილად გვარწმუნებს, რომ ეს გაზომვები და შესაბამისად, ტომთა დისპოზიცია არტემიდორისეულია! გაცილებით ადრინდელი, ვიდრე მითრიდატე ევპატორის იმ ისტორიკოსებისა, რომელნიც სტრაბონამდე მოღვაწეობდნენ, კერძოდ, II-1 ს.ჩვ.წ.აღრიცხვამდე. შესაბამისად ტომთა დისპოზიცია და მათ მიერ დაკავებული მანძილები ამავე საუკუნეებისაა.(განსხვავებით ზიგების ხსენებისა, რომელიც არტემიდორის ეპოქაში აქ საერთოდ არ ჩანან). არტემიდორ- სტრაბონის მიხედვით:

სინდების ნავმისადგომი-27კმ ქერჩის ყურიდან, ეს დღევანდელ დაბა ვესიოლოვსკაიას ახლოს უნდა იყოს ვიტიაზოვსკი (გაერთიანებული) ლიმანის შიგნით, სადაც ლიმანი-ზღვის გამყოფი ხმელეთის ზოლის ნაწილი ლიკვიდირებული იყო, ხოლო სინდთა ნავსადგური ლიმანის შიგნით მოქცეული. (საერთოდ, ჩრდილო შავიზღვისპირეთის აღწერის შემორჩენილი ვარიანტები სკრუპულოზურ შესწავლას მოითხოვს). ბატი - კერკეტების ნავმისადგომი და ქალაქი, ეს დღევანდელი ქალაქი ანაპაა, სინდების ნავმისადგომიდან 58 კილომეტრის მოშორებით. აქვე გრძელდება კერკეტების სანაპირო, სიგრძით 116 კილომეტრამდე, რომელსაც ახაიელების სანაპირო მოსდევს, 72,5 კმ-ი. შემდეგი უკვე ჩვენთვის ეგოდენ საინტერესო სანაპიროა - ჰენიოხებისა, სიგრძით 148 კმ-ი. დიდი პიტიუნტი - 53 კმ. დიოსკურიამდე.არტემიდოროსაგან განსხვავებით, რომელიც შემდეგი თანამიმდევრობით ალაგებს ტომებს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე: სინდები, კერკეტები, ახაიელები, ჰენიოხები თვით დიოსკურიამდე.

„ მითრიდატული ომის ისტორიკოსები, რომლებიც იმსახურებენ უფრო მეტ ნდობას, პირიქით, ასახელებენ თავიდან ახაიელებს , მერე ზიგებს, მერე ჰენიოხებს, მერე კერკეტებს. მოხსენს, კოლხებს, მცხოვრებ მათ ზემოთ ფტიროფაგებს და სვანებს და სხვა მცირე ერები კავკასიის მთების ახლოს (სტრაბონი იქვე).

თვალში საცემი, რომ არტემიდორი და შესაბამისად სტრაბონიც, დიოსკურიამდე ჰენიოხებს ახახელებს, ხოლო დიოსკურიასთან ერთბაშად კოლხეთი იწყება:

„თავიდან ხმელეთი, როგორც მე ვთქვი გადაჭიმულია აღმოსავლეთისაკენ და მიმართულია დასავლეთისკენ, მაგრამ ბატიდან ის ნელნელა უხვევს და ბოლოს მიემართება დასავლეთისაკენ, მთავრდება პიტიუნტთან და დიოსკურიამდე; დიოსკურიის შემდეგ ხომ კოლხეთის ეს ადგილი უერთდება ზემოთ მოხსენებულ სანაპიროს“. (სტრაბონი იქვე).

რასაკვირველია, სტრაბონის მიერ ნახსენებ მითრიდატეს „მეტად“ სანდო ისტორიკოსებთან ჰენიოხების მერე მოხსენიებული კერკეტები, მოსხები, კოლხები (მაღლა, მთებში მცხოვრები ფტიროფაგებისა და სოანების გარდა) ჰენიოხების მერევე მცხოვრები კოლხური ტომების სიღრმეში და მათშივე იგულისხმება, როგორც მოხსენიებულა მოსხები სტრაბონთან, მათივე გვერდით კერკეტები და რასაკვირველია კოლხები. ერთობ თვალშისაცემია, რომ ჰეროდოტეს შემდეგ გასულ ხუთ საუკუნეში, კოლხთა საცხოვრისი ფაზისიდან, მინიმუმ დიოსკურიამდე გაგრძელებულა! ფაქტიურად უცნობია სტრაბონისეული მითრიდატეული ომების ისტორიკოსები, თუმცა მათ მიერ აღწერილი შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს აღწერის ვარიანტი: ახაიელები, ზიგები, ჰენიოხები, სინამდვილეში მითრიდატე ევპატორის დროისათვის შექმნილ რეალობას უნდა ასახავდეს. ჩამონათვალს აშკარად აკლია სინდები, თუმცა სატომო სახელის ეს ხსენება უკვე გამქრალია ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში (ეს მხოლოდ ფსევდო-სკილაქთანაა) შემორჩენილია მხოლოდ ადგილის სახელწოდება, სინდიკე.(25.) მითრიდატეული ომების ისტორიკოსების და სტრაბონის აღწერით, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთიდან გამქრალია კერკეტთა ტომი, ადგილმდებარეობა შეინარჩუნეს ახაიელებმა და ჰენიოხებმა, ჩამოსულია ახალი ტომი ზიგების სახით. ვფიქრობთ აქ რეალობა დამახინჯებულია:

„ხოლო მითრიდატე, წასულა პონტში, ებრძოდა კოლხებს და ბოსფორელებს, მისგან განდგომილებს. კოლხებმა მოსთოვეს მას მიეცათ მათთვის მეფედ მისი შვილი, მითრიდატე, რომლის მიღებისთანავე ისინი მორჩილ იქნენ“ (აპიანე მითრიდატეული ომები 64).

ცოტა მოგვიანებით, აპიანე ახმოვანებს ომის შედეგებს ახაიელებთან:

„გამოიყენა რა სიმშვიდე, მითრიდატე შეეცადა დაუფლებოდა ბოსფორს და დაენიშნა ბოსფორელებისათვის მმართველად ერთ-ერთი თავისი შვილი, სახელით მახარე. დაესხა რა თავს კოლხების ჩრდილოეთით მცხოვრებ ახაიელებს, რომელთაც თვლიან ტროის ომის დამთავრების მერე გზადაბნეულ მეომრებად და დაკარგა თავისი არმიის ორი

მესამედი ომებში. ყინვისა და ჩასაფრებებისაგან. ის დაბრუნდა უკან და გააგზავნა რომში რწმუნებულები, რომ დაედოთ ხელშეკრულება“ (აპიანე მითრიდატული ომები 67).

რასაკვირველია, მითრიდატე, ტაქტიკურად დამარცხებული ახაიელთა მიერ მათსავე ტერიტორიაზე, დროებით შერიგებული ჩანს მარცხთან, მაგრამ ემზადებოდა რა გადამწყვეტი ომისათვის რომაელთა წინააღმდეგ, საკუთარ ტერიტორიაზე მტერს ვეღარ მოითმენდა. სავარაუდოდ სწორადაც გათვალეს ახაიელებმა და კონტინენტის სიღრმისკენ გაცლა ამჯობინეს. (სავარაუდოდ ახაიელები - ეს ვაინახთა ტომი უნდა იყოს). ვაინახების კოლექტიური მეხსიერება ინახავს ცნობას, რომ ისინი შამიდან (სირიიდან) არიან , ცოტა ხანს ქართველების გვერდით იცხოვრეს და მერე მოვიდნენ იქ, სადაც დღეს ცხოვრობენ. სტრაბონი აშკარად ურევს ერთმანეთში მოანთესავე კერკეტებსა და ახაიელებს. დაცარიელებული ადგილები დაკავებული ჩანს ზიხების, ახალი ტომის მიერ, ხოლო სტრაბონის ახაიელები სხვა არავინ შეიძლება იყოს, გარდა ამავე სანაპიროზე მცხოვრები კერკეტებისა. (მკითხველს ვაფრთხილებთ, რომ აპიანე, ეს რომაელი მწერალი სხვა მითრიდატული ომების ავტორია, II საუკუნით გვიან მცხოვრებნი მითრიდატეს მემატანებისა.) ჩვენთვის ერთობ მნიშვნელოვანი, რომ სტრაბონთან საუკუნეების გასაყარზე დაფიქსირებულია დიოსკურიადიდან დღევანდელ ნოვომიხაილოვკამდე, თითქმის 200 კმ-ის მანძილზე, ჩენთვის ესოდენ საინტერესო კენტა, (ხენტა-ჰენიოხთა) ჭანური -ქართველური ტომი. ქრონოლოგიურად შემდეგები გეოგრაფიული აღმწერი, ვინც ხსენებული სანაპირო გაკვრით მაინც აღწერა ეს პომპონიუს მულაა. ჩვ. წ.43.

„ ხმელეთის მოხვევის ადგილას მდებარეობს ქალაქი, რომელიც როგორც ამბობენ, დააარსეს ბერძენმა ვაჭრებმა, დაარქვეს მას კიგნი, იმიტომ, რომ როცა ქარიშხალს დაჰქონდა ისინი უკუნეთში (ზღვაზე) და მათ არ იცოდნენ , სად მდებარეობს მიწა, გედების წივილმა მათ მისცა ნიშანი. დანარჩენ ნაწილს სანაპიროსას ფლობენ ველური და უხეში ტომები, დასახლებული ზღვის სანაპიროზე: მელანხლაინები, ტორეტები, ექვსი კოლიკე, კორაკსები, ფტიროფაგები, ჰენიოხები, ახაიელები, კერკეტები და უკვე მეოტიდასთან სინდები. (პომპონიუს მელა ხორიოგრაფიის შესახებ 110).

ხმელეთის მოხვევის ადგილას დაარსებული ქალაქი კიგნი (გედი) მხოლოდ კინდლი შეიძლება იყოს, რომლის ეტიმოლოგიას ვერ ხნის მეგრული, აფხაზური თუ სვანური ენები. ჯერ კიდევ 1970 წელს, ზღვის სანაპიროზე შეიძლებოდა ნახვა საკმაოდ კარგად შენახული ციხე-კოშკისა, რომელიც ზღვას გადაჰყურებდა ათეულობით მეტრ სიმაღლიდან, ყოფილი სმხედრო ნაწილის გვერდით, შუქურას შენობასთან. რაც შეეხება დანარჩენ ტომებს, აღვნიშნავთ, რომ დღევანდელი კინდლის და აზოვის ზღვას შორის ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია ჰენიოხთა (კენტა) ტომების ბინადრობა. ჰენიოხების ბინდრობის ადგილის დაზუსტება შესაძლებელია სხვა , შედარებით ზუსტი წყაროებით პლინიუს უფროსისა 78წ. ჩ.წ. აღრიცხვით:

„ზოგიერთი ავტორი ფიქობს, რომ ის (დიოსკურიადა) დაარსებული იყო კასტორისა და პოლუქსის მეეტლების, ამფიტისა და ტალხისაგან, საიდანაც საკმაოდ სარწმუნო წყაროებით მოყავთ თავიანთი წამოშობა ჰენიოხებს. ქალაქი ჰერაკლეა ჩამორჩება დიოსკურიას 100 მილზე, ხოლო სევასტოპოლი 70 მილზე. ახელები, მარდები, კერკეტები, მათ იქით სირაკები, კეფალოტომი, ამ სივრცის შიგნით უმდიდრესი ქალაქი პიტუნტი იყო გამარცვლი ჰენიოხებისაგან . მათ უკან ცხოვრობენ ენეგერიტები, სარმატული ტომი კავკასიურ მთებში, ხოლო მათ იქით სავრომატები.
(პლინიუს უფროსი წიგნი VIV -16).

პლინიუსის წერის თავისებულებებიდან გამომდინარე, არც ისე ადვილი მისი ყველა ცნობის გაშიფრვა. ქალაქი ჰერაკლეა ჩამორჩება დიოსკურიას 100 მილზე, ხოლო სევასტოპოლი 70 მილზე - ცხადია, პლინიუსს ორი სხვადასხვა ცნობა აქვს გაერთიანებული. სინამდვილეშიც, ჰერაკლიიდან (ანაკლიადან) სოხუმამდე (სევასტოპოლამდე) მართლაც დაახლოებით 105 კმ-მდეა, 70 მილი. რაც შეეხება მერე ჰერაკლიდან დიოსკურიაამდე დღევანდელ სოხუმამდე - აქ მანძილი მოცემულია მოპრდაპირე მხრიდან, არიანეს ჰერაკლეს კონცხიდან და მდინარე ნესოსიდან, სადაც აღნიშნულია კონცხი და ალბათ ქალაქიც ჰერაკლეა არსებობდა, 140-150 კილომეტრია, 100 მილი. ცხოვრობენ ახელები, მარდები, კერკეტები, მათ იქით სირაკები, კეფალოტომი, ამ სივრცის შიგნით უმდიდრესი ქალაქი პიტუნტია, გამარცვლი ჰენიოხებისაგან, -- რასაკვირველია პლინიუსს აქ სხვადასხვა სხვადასვა ეპოქის წყაროებიდან მოყვანილი აქვს ყველა მის მიერ წაკითხული ცნობა, რომელიც დროის რაღაც მომენტში სწორი იყო. ერთმა მხოლოდ ღმერთმა უწყის, გამარცვს თუ არა თავიანთი ქალაქი ჰენიოხებმა, შესაძლოა პლინიუსმა ერთმანეთს „ მყარად“ დაუკავშირა „ მდიდარი“ ქალაქი პიტუნტი და ზღვის მეკობრეენი ჰენიოხები, თუმცა საეჭვოა მათ თავიანთი ქალაქი გაემარცვათ.

ახელებს და კერკეტებს აქ უკვე ერთად აფიქსირებს პლინიუსი, 50 წლით ადრე ფლავიუს არრიანეზე, თუმცა ასეთი წიაღსვლა უცხო არაა პლინიუსისათვის, რომელიც დროის დიდი დიაპაზონის ცნობებით სარგებლობს. მარდები-სენსაციური ცნობა პლინიუსისა, რომელიც ასე ბლომად მოიპოვება მის თხზულებებში. საქმე იმაშია, რომ მარდები აშკარად სპარსეთში მცხოვრები ტომებია, კასპიის ზღვისგან სამხრეთით მცხოვრებნი და არავითარ შემთხვევაში დიოსკურიადის სიახლოვეს!. (მარდების თემა განიხილება ამავე წიგნში, აზოურ ტომებთან ერთად)..... და ბოლოს, ყველა შემთხვევაში (არაერთგან) პიტუნტთან პლინიუსის ეპოქაში ჰენიოხები ცხოვრობენ და მოღვაწეობენ.

ფლავიუს არიანე (შესრულებულია 131წ. ქრ) უკიდურესად ზუსტი და საიმედო, თვითმხილვლის თვალთ დნახული. კაბადოკიის პროვინციის მეფისნაცვალის ფლავიუს არიანეს მიერ დათვალიერებული და აღწერილი პროვინციის ის ნაწილი,

რომელიც მთელ შავზღვისპირეთს მოიცავს და რომლის ანგარიში რომის იმპერატორს გაეგზავნა:

„ ლაზების მეზობლები, აფსილები არიან, მათმა მეფემ იულიანემ მეფობა შენგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები არიან. აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგან აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი. სანიგთა მეფემ სპადაგამ შენგან მიიღო ტახტი.

(ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო გვ. 43 თბილისი 1961წ).

ის, რომ ზოგიერთი ტომის მეფე დანიშნულია იმპერატორის მამის (შესაბამისად წინა იმპერატორის) მიერ, ხოლო ზოგიერთი ტომის მეფე უკვე ამ იმპერატორის მიერ, განსაზღვრული ჩანს მხოლოდ მეფეთა ასაკით. ცხადია, ყოველი ტომის ახალ მეფეს იმპერატორი ნიშნავს (ჩვეულებრივ წინა მეფის შვილს) და უგზავნის შესაბამის სამეფო რეგალიებს. ფლავიუს არიანეს აღნიშვნა მეფეთა დანიშვნის შესახებ, ამ პროცესის სიტყვიერი შეხსენებაა მხოლოდ. ჩვენთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ ყოველი ტომის დამოუკიდებელ ელემენტს, რომელიც აკონტროლებს ტომის კუთვნილ ტერიტორიას, დამოუკიდებელი მეფეები ჰყავს: ანქიალე, ფარესმანი, მალასა, იულიანე, რესმაგა, სპადაგა. მნიშვნელოვანია ხაზგასმა, რომ სებასტოპოლისი (სოხუმი) ჰენიოხთა მიწაზე იმყოფება, რასაკვირველია ის ტერიტორიები, რომელიც სებასტოპოლისს ჩრდილოეთით იმყოფება, ასევე ჰენიოხების მიწას უნდა წარმოადგენდეს! ნომინალურად მაინც! საყურადღებოა, რომ კოლხთა ტომობრივი სახელი მთელი ტერიტორიის სიგრძეზე ჩანაცვლებულია ლაზებით, ამ სანაპიროს უკვე არა კოლხეთი, არამედ ლაზეთი, ლაზიკა ჰქვია!

„ზემოთ მოტანილი მანძილები ტრაპეზუნდიდან დიოსკურიადამდე, გამოანგარიშებულია მდინარეების მიხედვით. სულ ტრაპეზუნდიდან დიოსკურიადამდე, ახლანდელ სებასტოპოლამდე, ესაა ორიათას ორას სამოცი სტადიონი. ესაა მანძილი ბიზანტიიდან დიოსკურიადამდე, თუ მისცურავ (პონტოში შესვლის შემდეგ) მარჯვნივ. აქ მთავრდებ რომალთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეში მოცურავეთათვის“ (ფლავიუს არიანე, იქვე)

ფაქტიურად, ერთადერთი შემთხვევაა, როცა მეფისნაცვალი ფლავიუს არიანე დიოსკურიადაზე როგორც რომაელთა ბოლო პუნქტზე ლაპარაკობს , რომელიც მისივე სიტყვებით ჰენიოხთა მიწა- წყალზე მდებარეობს.(თუ რატომ და როგორ დასახლდნენ აბაზგები ჰენიოხების კუთვნილ მიწა-წყალზე, როგორც ჩანს ყოველგვარი კონლიქტის გარეშე, სცილდება ნაშრომის ფორმატს) მნიშვნელოვანია, რომ ფლავიუს არიანეს სიტყვებით, სებასტოპოლისში მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეზე. ძალიან დიდი ალბათობით , პლინიუს უფროსის მოყვანილი ციტატა,

ბიჭვინთა, უმდიდრესი ქალაქი, გამარცვული ჰენიოხების მიერ, სიმართლეს არ უნდა წარმოადგენდეს. მართალია, ჰენიოხი ზღვაზე თუ ხმელეთზე მეკობრისა და მძარცველის სტატუსით სარგებლობს, მაგრამ სებასტოპოლი, მით უმეტეს პიტიუნტი, რომელიც მის მიწაზე არსებობს, ფაქტიურად მისი საკუთრებაა. თავის აკუთრებას კი არავინ არ ძარცვავს.

„ამრიგად, დიოსკურიდან რომ მიდიხარ, პირველი სადგურია პიტიუნტში, სამას ორმოცდაათი სტადიონის მანძილზე. აქედან ნატიკემდე ას ორმოცდაათი სტადიონია. აქ ძველად ცხოვრობდა სკვითთა ტომი, რომელსაც იხსენებს იტორიკოსი ჰეროდოტე. მათ ის გირჩის მჭამელებს უწოდებს (ფთიროფაგებს)... ეს აზრი დღემდეა შემონახული მათ შესახებ, ხოლო ნატიკედან მდინარე აბასკოსამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია. ბორგისი აბასკოსს დაშორებულია ას ოცი სტადიონით: ნესისი ბორგისს - სამოცი სტადიონით; აქ არის კონცხი ჰერაკლეა. ნესისიდან მასატიკამდე ოთხმოცი სტადიონია. აქედან მდინარე აქეუნტამდე - სამოცი. ეს მდინარე ჰყოფს ძილქებსა და სანიგებს. ძილქების მეფე სტაქემფაკია. ამასაც შენგან აქვს ტახტი მიღებული. აქეუნტიდან ჰერაკლეს კონცხამდე ას ორმოცდაათი სტადიონია. აქედან ას ოთხმოცი სტადიონია ბორცვამდე, რომელიც იცავს (მოგზაურს) თრასკიული ქარისაგან და ბორეასისგან. აქედან ძველ ლაზიკედ წოდებული ადგილამდე ას ოცი სტადიონია. აქედან ძველ აქაიამდე - ას ორმოცდაათი. აქედან ნავსადგური პაგრამამდე - სამას ორმოცდაათი. პაგრამიდან ჰიერონის ნავსადგურამდე - ას ორმოცი. აქედან სინდიკამდე - სამასი“. (ფლავიუს არიანე. მოგზაურება შავი ზღვის გარშემო გვ. 52. თბილისი 1961წ.).

არსებულ რუკებთან შედარების საფუძველზე, მარტივია მდინარეების თუ სხვა პუნქტების იდენტიფიკაცია.

ნატიკე - გაგრა

აბასკისი - მდ. ჭანდრიშში

ბორგისი - მზიმთა

ნესოსი - ხოსტა, აქვე ჰერაკლე კონცხი

მასატიკი - მდ. მაცესტა

აქეუნტი - მდ. დაგომისი (საზღვარი ჭანებსა და ზიხებს შორის).

ჰერაკლეს კონცი - ლაზურნი ბერეგი.

თრასკიული ქარისაგან დამცავი ბორცვი - პსეზუაპსე

ძველი ლაზიკე - მდ. შეპსი

ძველი აქაია - ნოვომიხაილოვკა

ნავმისადგომი პაგრამი - გელენჯიკი

ჰიერონის ნავმისადგომი - ნოვოროსიისკი

სინდიკე - ანაპა

უამრავი ინფორმაციაა დაკვირვებული მკითხველიათვის. მართალია, ფლავიუს არრიანეს არა აქვს დაფიქსირებული საზღვარი ლაზებსა და აფსილებს, აფსილებსა და აბაზებს, აბაზებსა და სანიგებს შორის, მაგრამ საზღვარი სანიგებსა და ზიხებს შორის ზუსტად აქვს ნაჩვენები - ეს მდინარე აქეუნტია (დაგომისი). საინტერესოა, რომ მდინარე დაგომისს აღმოსავლეთით თვით ანაპის ჩათვლით, მას მხოლოდ ერთი ტომი და შესაბამისდ ერთი მეფე, ზიხები და სტაქემფაკია მოხსენებული! მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ახაილებს ეს ტერიტორია მითრიდატესთან ომის შემდეგ უნდა დაეტოვებინოს, მართლდება. მართლდება ეს თეორია აგრეთვე ძველი ახაიის არსებობით, სადაც აქაიელები უკვე აღარ ცხოვრობენ.

ასევე, კერკეტების ყოფილი ნავმისადგომი ბატი, (ანაპა) ფლავიუს არიანეს სინდთა ნავმისადგომად აქვს მიჩნეული. გამომდინარე არრიანედან, კერკეტებსაც ეს პოზიციები მიტოვებული აქვთ და კონტინენტის სიღრმეში ჩანან დახეული. ამასთანავე, სინდთა ტომი, როგორც ზემოთ ვივარაუდეთ, არ იხსენება არიანეს მიერ. უფრო მეტიც, სინდთა ნავმისადგომი, რომელიც სტრაბონთან ყურის დასაწყისშივე იხსენება რამდენიმე ათეულ კოლომეტრზე, უკვე აღარ არსებობს. სავარაუდოდ, ლიმანის მიტოვებული ყელი ბუნებრივად დაიხურა, სინდთა ნავმისადგომი განადგურდა. (სინდების ნავმისადგომად, განსხვავებით სტრაბონისაგან, ფლავიუს არრიანე ანაპას თვლის) ძალზე საყურადღებოა, რომ კოლხეთის სახელცვლილებას ლაზიკად, გავლენა არ მოუხდენია სანიგთა ტომობრივ სახელზე - ის ისევ სანიგად, ჭანიგად იწოდება და არა ჭანად.

ფსევდო არიანე (Vs. ჩვ.წ.).ფსევდო-არიანეს სახელით ცნობილი ნაწარმოების ავტორი, სარგებლობს იმავე ფაბულით, იმავე მოქმედი პირებით, ფლავიუს არიანეს, იმპერატორს თუ ადგილობრივი მეფეები სახელებით, თუმცა აფიქსირებს იმ ახალ რეალობებსაც, რაც განვლილი პერიოდის განმავლობაში ტერიტორიაზე თუ ტომთა ცხოვრებაში მომხდარა.

„ დიოსკურიიდან, ანუ სებასტოპოლიდან მდინარე აფსარიოსამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი, კოლხებად წოდებული, ახლა ლაზებად სახეშეცვლილი“. (ანონიმი. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო. Vs. ახ. წ. გვ. 88. პუნქტი 7. თბილისი 1961წ.).

ფსევდო არიანე ნამდვილი არიანესაგან განსხვავებით კონსტატაციას აკეთებს, რომ ლაზებს ადრე კოლხები ერქვათ, ამასთან აჩვენებს ლაზთა ზუსტ საზღვარსაც - აფსაროსი (მდინარე ჭოროხი)- დიოსკურია (სებასტოპოლისი).

„ეს მდინარე აქეუნტი (იწოდება ბასისად) და ძიქებსა და სანიგებს შუა არის. ძიქების მეფე სტექემფლასია. ამასაც შენგან აქვს მეფობა მიღებული. ამრიგად, მდინარე აქეუნტიდან მდინარე აბასკოსამდე სანიგები ცხოვრობენ. (ფსევდო - არიანე , იქვე).

განსხვავება ფსევდო-არიანესა და არრიანეს აღწერას შორის ისაა, რომ არრიანესაგან განსხვავებით, ფსევდო არიანე სანიგების ორივე საზღვარს იძლევა, როგორც აღმოსავლეთით, ისევე ჩრდილო-დასავლეთით: აქეუნტი (დაგომისი) - აბასკოსი (ჭანდრიპში). ტერიტორიები დიოსკურიასა (სებასტოპოლის) და ჭანდრიპს შორის, შესაბამისად აფშილი და აბაზგი ტომები ჩანს განლაგებული.

პროკოპი კესარიელი(545-553 წ. ჩვ.წ.აღ). უამრავი და ღირებული მასალა იპოვება პროკოპი კესარიელთან, თუმცა გეოგრაფიის მისეული ცოდნა მოიკოჭლებს (სავარაუდოდ დამახინჯებული, მასშტაბის შეუსაბამო რუქებით სარგებლობის გამო). როგორც ს. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, პროკოპი კესარიელი სარგებლობს სახელმწიფო პიტაკებით. შედეგნილი ცალკეული სარდლების მიერ, თუმცა გეოგრაფიული მოზაიკის ცალკეული ნაწილებისაგან სრული პოლიტიკური გეოგრაფიული რუკის შედგენა უჭირს. შევეცადოთ პოლიტიკური რუკის აღდგენას კესარიელის ცალკეული ცნობების მიხედვით:

„ ქალაქ აფსარუნტიდან ქალაქ პეტრამდე და ლაზთა საზღვრამდე, სადაც ევქსენის პონტო თავდება, ერთი დღის სავალი გზა არის. პონტო რომ მთავრდება აქ ქმნის ნახევარი მთვარის მსგავს ნაპირს. ამ ნახევარმთვარის გადასავალი უდრის ხუთასორმოდგაათ სტადიონს, ხოლო მას უკან მდებარე მთელი ქვეყანა არის ლაზური და ასეც ეწოდება“. (გეორგიკა ტომი II გვ. 126 თბილისი 1965წ.).

..... ამ მთებით, რომლებიც აქ არის, ჩამოდის მდინარე ფაზისი, რომლის სათავე კავკასიის მთებშია, და პონტოს ერთვის ნახევარმთვარის ნაპირის შუაში. ზოგიერთები ამობობენ, რომ აქ ფაზისი ორად ჰყოს ხმელეთს. ჩამომდინარე წყლის მარცხნივ არის აზია, ხოლო მარჯვნივ ევროპად იწოდება. ევროპის ნაწილშია ლაზთა ყველა საბინადრო ადგილები, ხოლო მეორე ნაწილში არც რაიმე ქალაქი აქვთ ლაზებს, არც რაიმე სიმაგრე, არც დაბა, მოხსენების ღირსი გარდა იმისა, რომაელებმა აქ პეტრა ააშენეს წინათ....“ (იქვე , გვერდი 127).... მამასადამე, ფაზისი აქ მომდინარე, როგორც ჩემს მიერ მოთხრობილი, ერთვის ევქსენის პონტოს, იქ სადაც ეს უკანასკნელი თავდება. ნახევარმთვარის იმ ერთ დასაწყისში, რომელიც აზიისა არის, მდებარეობს ქალაქი პეტრა, ხოლო მის პირისპირ , მეორე ნაპირას, ევროპის ნაწილში აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზთა ქვეშემდრომები არიან და და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები იყვნენ (პროკოპი კესარიელი იქვე გვ. 128).

პროკოპი კესარიელის აღწერის ამ ეპიზოდში, ფაქტიურად უშეცდომოდ არის მითითებული ამ დროისათვის არსებული პოლიტიკურ-გეოგრაფიული პალიტრა. პროკოპი კესარიელი იმეორებს ძველ (ჰეკატე მილეტელისეული) ვერსიას, რომ ევრაზიის გამყოფი მდინარე ფაზისია. ასევე აღნიშნავს, რომ ფაზისის მარცხნივ, აზიის ტერიტორიაზე ლაზებს მნიშვნელოვანი არაფერი აუშენებიათ გარდა რომაელები მიერ

ამენებული პეტრასი (ციხისძირი). რასაკვირველია, ლაზების ძირითადი საბინადრო ადგილები ლაზიკის ევროპულ ნაწილშია, როგორც ზემოთვე აღნიშნავს კესარიელი, ერთმნიშვნელოვნად ფაზისის (ფოთს) მარჯვნივ . (წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარი იქნებოდა ლაზთა ძირითადი სიმაგრეების და ქალაქების მდებარეობა საერთოდ).

რასაკვირველია სწორია პროფესორ ლომოურის წაკითხვა ტექსტისა, რომ აფშილეთი მდებარეობს არა ფაზისის გადაღმა, მარჯვნივ, არამედ ნახევარმთვარის მეორე ნაპირზე. რუკაზე დაკვირვებით ცხადია, რომ ნახევარმთვარის ერთი ნაპირია ბათუმის მიმდებარე ტერიტორია, ხოლო ნახევარმთვარის მეორე ნაპირი, ეს დღევადენლი მდინარე კოდორი და შესაბამისად პროკოფი კესარიელისეული აფშილებია.

„აფსილებისა და ნახევარმთვარის ნაპირის შემდეგ, მეორე ნაწილში, ზღვის პირის აბაზგები მოსახლეობენ,, რომელთა საბინადრო ადგილები კავკასიონის მთებამდე გრძელდება. აბაზგები ოდითგანვე ლაზების ქვეშემდომები იყვნენ, ხოლო მუდამ ჰყავდათ ორი თვისტომი მთავარი, ამათგან ერთი დაწესებული იყო დასავლეთის ნაწილში, ხოლო მეორე აღმოსავლეთში.... მალე ორივე მოსპეს აბაზგებმა და გადაწყვიტეს თავისუფლად ეცხოვრათ.... აბაზგების საზღვრების შემდეგ, კავკასიის მთის გასწვრივ ცხოვრობენ ბრუხები, აბაზგებსა და ალანებს შუა, ხოლო ევქსენის პონტოს ნაპირზე ზიქები არიან დამკვიდრებული. ზიქებს ძველად რომაელთა თვითმყრობელი უყენებდა მეფეს, ამჟამად ეს ბარბაროსები არაფერში ემორჩილებიან რომაელებს. ამათ შემდეგ ცხოვრობენ საგინები ამათი მიწა-წყლის ზღვისპირა ნაწილი ძველთაგანვე ეპყრათ რომაელებს. რომაელებმა აქ ზღვისპირას ორი სიმაგრე გაშენეს: სებასტოპოლისი და პიტუნტი, რომლების ერთმანეთს ორი დღის სავალი გზით არიან დაშორებული და იმთავითვე ჩააყენეს მათ მცველთა რაზმები. პირველ ხანებში რომაელ ჯარისკაცთა რაზმებს ეჭირათ მთელი ადგილები ტრაპეზუნტის საზღვრებიდან დაწყებული ვიდრე საგინების ქვეყნამდე, როგორც ეს ჩვენს მიერ უკვე ითქვა: ამჟამად მათ დარჩათ მხოლოდ ეს ორი სიმაგრე, სადაც ჩვენს დრომდე ჰქონდათ სადარაჯოები. ხოსრომ, სპარსთა მეფემ, ლაზები რომ წამოუძღვნენ მას პეტრისაკენ, გადაწყვიტა იქ სპარსთა ჯარის გაგზავნა ამ სიმაგრეების ასაღებად და იქ სადარაჯოებში ჩასადგომად. როდესაც რომაელთა მხედრებმა ეს წინასწარ გაიგეს, დაასწრეს და გადასწვეს სახლები, ძირამდე დაანგრიეს კედლები, დაუყოვნებლივ ჩასხდნენ ხომალდებში, გასწიეს პირისპირ მდებარე ხმელეთისაკენ და მივიდნენ ქალაქ ტრაპეზუნტში. საგინების ზემოთ დამკვიდრებულია ჰონთა მრავალი ტომი“. (გეორგიკა ტომი II გვ133-136, თბილისი, 1965წ)

საინტერესოა, რომ მიუხედავად გეოგრაფიის აღრეულობისა, პიტუნტს და სებასტოპოლისს კესარიელი საგინების კუთვნილ ქალაქებად აღნიშნავს.აფსილების და ნახევარმთვარა ნაპირის შემდეგ, მეორე ნაწილში, ზღვის პირას აბაზგები მოსახლეობენ -

ასე განსაზღვრავს პროკოპი კესარიელი აბაზგთა საცხოვრის ადგილს. აზუსტებს თუ არა აბაზგის აღმოსავლეთ საზღვრებს პროკოპი კესარიელი? აზუსტებს და აი როგორ:

„ აფსილიის საზღვრების შემდეგ აბაზგის შესასვლელში ასეთი ადგილია: მაღალი მთაა გადაჭიმული, რომელიც კავკასიის მთებიდან იწყება და თანდათან ეშვება როგორც კიბე და ევქსინის პონტოსთან თავდება. ამ მთის ძირში აბაზგებს ძველადვე აუშენებიათ უმტკიცესი სიმაგრე ღირშესანიშნავი სიდიდისა. აქ შეხიზნულები მუდამ იგერიებდნენ შემოტევას მტრისას, რომელსაც არსად არ შეუძლია ამ ძნელი ადგილის გადალახვა. არავითარი შესაძლებლობა არ არის იქ გასვლისა, თუ არა თითო-კაცად და ისიც ფეხით. ამ გზას ზედ ადგას ნაპრალი, მეტად საზარი, რომელიც ციხიდან ზღვამდეა გადაჭიმული. თვით ადგილიც ამ ნაპრალის შესაფერ სახელწოდებასაც ატარებს: იქაური მცხოვრებლები ელინურად მას ტრაქეას უწოდებენ (პროკოპი კესარიელი იქვე გვ. 158-159).

ცხადია, აბაზგების აღმოსავლეთი საზღვარი აფსილებთან (ხაზგასმულია რომ ეს სხვადასხვა ტომია) ტრაქეასთანაა, აბაზგების გამაგრებულ ადგილთან. ტრაქეა - აბაზგების გამაგრებული ადგილი, როგორც არქეოლოგიური ნაშთებით და ისტორიული წყაროებით მტკიცდება, ეს ანაკოფია, დღევანდელილ ახალი ათონი. აფსილეთ-აბაზგების საზღვარი, დამტკიცებულად ახალ ათონთანაა. რაც შეეხება აბაზგების ჩრდილო-აღმოსავლეთის საზღვარს, აქ პროკოპი კესარიელი ერთმნიშვნელოვნად ასახელებს ბრუქებს (ბრუხებს) კავკასიონის მთის გასწვრივ, აბაზგებსა და ალანებს შორის მცხოვრებთ. ამ თემას ჩვენ სხვა თავში შევეხებით, აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ბრუქები (ბრუხები) ის ტომი უნდა იყოს, რომლის სახელიც მარუხის უღელტეხილს უჩანს შემონახული.

რთულადაა საკითხი აბაზგეთის სამხრეთ- დასავლეთის საზღვართან მიმართებაში, თუმცა ეს საკითხი გარკვევით და გასაგებად აქვს აღწერილი თურქ მოგზაურს, ევლია ჩელების მთელი მილენიუმის შემდეგ. შევეცადოთ პროკოფი კესარიელისვე ჩანაწერებით სინათლე შევიტანოთ ისტორიის ამ გორდიას კვანძში. კესარიელი მართალია არ აღნიშნავს აბაზგის სამხრეთ-დასავლეთის საზღვარს, თუმცა ასეთად ერთმნიშვნელოვნად აბაზგის შემდეგ მცხოვრებ ზიქებს ასახელებს. როგორც ადრინდელი (არიანე, ფსევდო არიანე) წყაროებიდან ცნობილია, აბაზგთა შემდეგ სანიგები ცხოვრობენ, მხოლოდ შემდეგ ზიქები. ამასთანავე, პროკოპი კესარიელი ზიქების შემდეგ, სადღაც შორს ასახელებს საგინებს (სანიგებს), რომელთა მიწა-წყლის სანაპირო ზოლი ძველთაგანვე სჭერიათ რომაელებს და მათსავე მიწებზე ორი სიმაგრე გაუშენებიათ, სებასტოპოლისი და პიტიუნტი. კესარიელისვე სიტყვებით, ეს ქალაქები, ერთმანეთისაგან ორი დღის სავალზე მყოფნი, უკვე აღარ არსებობენ, ვინაიდან რომაელებმა იგი თავისივე ხელით დაანგრიეს. ცხადია აბაზგების და სანიგების ეს

ურთიერთგანლაგება (უცხოთათვის ვიტყვი, რომ სანიგთა მიწაზე აშენებული პიტუნტი და სებასტოპოლისი გაცილებით აღმოსავლეთითაა, ვიდრე აბაზგთა კუთვნილი ტრაქეა! ცხადია, პროკოპი კესარიელი აქ ცდება (შესაძლოა შესაბამისი რუკის უქონლობის გამო) ერთმანეთში ურევს ძველ და ახალ ცნობებს და პრაქტიკულად კარგავს სანიგეთს, რომელიც მის შემდეგ ფაქტიურად აღარ იხსნება (თუ არა შეცდომით).

სავარაუდოა, რომ პროკოპი კესარიელი ორი სხვადასხვა პიტაკით სარგებლობს, რომელთაგან ერთი აღწერილია ფაზისიდან სებასტოპოლისის (ფოთი-სოხუმი) მიმართულებით, მეორე რომელიც მეზღვაურებისათვის ტრადიციული სინოპა-ყირიმის პირდაპირი საზღვაო ტრასიდან გამომდინარე, ბატი-სებასტოპოლისი (ანაპა-სოხუმი). მხოლოდ ამ შემთხვევაში ფიქსირდებიან სანიგები (პროკოპისეული საგინები) ზიხების შემდეგ.....და მაინც სად „კარგავს“ სანიგეთს პროკოპი კესარიელი? სხვათაშორის, როგორც ისტორიული ცნობებით ირკვევა, გაცილებით მრავალრიცხოვან და ძლიერ პოლიტიკურ ერთეულს, ვიდრე რეალური აბაზგეთია....

„ იმის შიშით, რომ ამიერიდან რომაელთა მონებად არ გამხდარიყვნენ, მათ კვლავ დაიყენეს თავსთვის მთავრები, აღმოსავლეთი ნაწილისათვის ოფსიტე სახელად, ხოლო დასავლეთისთვის სკეპარნა...“ (პროკოპი კესარიელი იქვე გვ. 157).

კესარიელის სიტყვებით აქ აბაზგებს, ერთ ტომს, ორი , მთავარი ჰყავთ. რამდენად არის ასეთი სიტუაცია მისაღები რომისთვის და რომაული სამართლისათვის? იურიდიული და უფლებრივი საკითხების გარკვევისათვის, უნდა დავიხიოთ ოდნავ უკან, ვისარგელოთ ფსევდო - არიანეს სანაპიროს აღწერით და ამ სანაპიროზე მცხოვრებ ტომთა პოლიტიკური აღწერით: ტრაპიზუნტელების მეზობელ კოლხებს მფე არა ჰყავთ. იგულისხმება რომ ისინი რომის უშუალო მმართველობის ქვეშაა, ხოლო ფლავიუს არიანე მათი მმართველი.

მაკრონების და ჰენიოხების მეფე ანქიალეა;

ზიდრიტები ფარესმანის ქვეშევრდომები არიან

ლაზების მეფე მალასაა

აფსილების მეფე იულიანეა

აბასკთა მეფე რესმაგაა

სანიგთა მეფე სპადაგაა

ძილქების მეფე სტაქემფაკია.

რომთან, რაღაც ფორმით, დაკავშირებული ნებისმიერ ტომს რომი უმტკიცებს ადგილობრივი მოსახლებისაგან არჩეულ, ჩვეულებრივ ძველი სიუზერენის შვილს მეფედ. გარდა მაკრონ-ჰენიოხთა პოლიტიკურ-ეთნოლოგიური გაერთიანებისა, ერთი ტომისათვის ერთი მთავარია მიზანშეწონილი და რომაული სამართლისათვის ორი მთავრის დანიშვნა მიუღებელია.

„ მეფე გობაზი და მისი შვილი

გობაზმა ელჩობა გაგზავნა რომაელებთან. რომაელებმა უპასუხეს გობაზის მოციქულებს, რომ შესწყვეტენ ომს, თუ ან თვითონ გობაზი გადადგებოდა ტახტიდან, ან შვილს გადააყენებდა მეფობიდან: ძველი კანონების თანახმად არ არის კანონიერი, რომ ორივე მეფობდეთო; ასე რომ, ერთ-ერთი უნდა იყოს კოლხიდის ტახტზე, ან გობაზი ან მისი შვილი და მაშინ შევწყვეტთ ომსო-ურჩევდა ევფემოსი, რომელსაც მაგისტროსის თანამდებობდა ეჭირა... ასეთი არჩევანი მისცეს გობაზს, იმან აირჩია გადამდგარიყო სამეფო ტახტიდან შვილის სასარგებლოდ და თავის სამეფო ნიშნები გაიძრო, და რომაელთა მპყრობელის მოციქულები გაუგზავნა თხოვნით: უკვე ერთი კოლხი მეფობს და ნულარ ჯავრობ, იარალი დაჰყარეო“.(პროსკე პანიონელი, გეორგიკა ტომი I გვ 254-255. თბილისი 1961წ.)

თუ რომაელთა ძველი წესებით, კოლხეთს არ შეიძლება ჰყავდეს ერთდროულად ორი მმართველი, რომელსაც რამდენიმე პოლიტიკური ერთეული, ტომი ემორჩილება, შეუძლებელი ასეთი უფლება ჰქონდეს პოლიტიკურად განუზომლად მცირე აბაზგეთს. ტერმინ აბაზგიის ქვეშ, რასაკვირველია ორი ტომი იგულისხმება, აღმოსავლეთით- აბაზგია მისი მმართველი ოფსიტეთი, დასავლეთით - სანიგეთი, მმართველი სკეპარნათი. ლოგიკურია კითხვა, რა გარემოებამ გამოიწვია სანიგთა ტომის სახელის ცვლა? არც ერთ ბიზანტიელი ისტორიკოსი თუ სახელმწიფო მოხელე, ამ ტერიტორიას კოლხეთს არ ეძახის, ის უკვე ლაზიკაა. (კოლხეთი სამხრეთ- აღმოსავლეთით რჩება, ტრაპეზუნდის მიმდებარედ და მდინარე აფსაროსამდე) მეფე გუბაზი ძირითადად იხსენება, როგორც ლაზიკის მეფე. ტერიტორიულად ლაზების მეზობლად მისივე ხელქვეითნი, აფსილები ცხოვრობენ, მათ შემდეგ აბაზგები, მხოლოდ მათ შემდეგ თითქმის იმავე ენაზე მოსაუბრე სანიგები, იგივე ჭანები, მათივე ხელქვეითები. დასავლეთ ქართულს, მეგრულს ამ კუთხის აღმნიშვნელი სახელი აფხა-ლაზი განაპირა ლაზი უჩანს, რომელიც ძირითადი ლაზიკისაგან ორი მონათესავე ტომით არის დაშორებული და რომელიც ამ უკანასკნელის ხელქვეითი ჩანს.

ქართველი ისტორიკოსთა გამოკვლევებით მეგრული ენა ასო ლ-ს სირბილისათვის კარგავს ხოლმე

სიტყვის თავში

ლელვი - ლული - იული

სიტყვის ბოლოში

დედალი - დადული - დადუი

სიტყვის შუაში

მონაზონი - მალაზონი - მაიაზონი.

ზუსტად ეს ვარიანტი გვაქვს სიტყვა აფხალაზთან მიმართებაშიც;

„ ნაბედი ჯარით შეიჭრა ლაზიკეთში და სხვა ისეთი ღირშესანიშნავი არაფერი მოუმოქმედებია, ხოლო ამ ჯარითურთ ჩადგა რომალებისა და ლაზებისაგან განდგომილი აფხაზთა ქვეყანაში“. (პროკოპი კესარიელი იქვე გვ. 156).

ეს ერთ-ერთი შემთხვევაა (თუ ერთდაერთი არა) როცა ბერძენი ავტორი აფხაზეთად და არა აბაზგიად იხსენიებს ამ კუთხეს. საკუთარი არსებობის მთელ მანძილზე ბიზანტია ჯიუტად ამ კუთხეს აბაზგიას ეძახის. ასეთივე სიჯიუტით პასუხობს ქართული და მთელი აღმოსავლეთის მწერლობა, როდესაც ამავე კუთხეს მხოლოდ აფხაზეთს უწოდებს. ცხადია, ქართული აფხაზეთი თუ ბერძნული აბაზგია, ერთი და იმავე ტომთაშორისი გაერთიანების სხვადასხვა სახელია, რაც არსებით ვითარებას არა ცვლის, აფხაზეთი-ტომთა კონფედერაციული გაერთიანება ჩანს, რომელიც ომის წარმოების საკითხებს წყვიტავს მხოლოდ და თავდაცვის უნარიანობის ამალგებს ემხაზურება უთუოდ:

„ აბაზგთა ერთი წინამძღოლთაგანი, სახელად სკეპარნა, სპარსეთში იმყოფებოდა; ცოტა ხნის წინათ ის ხოსროსთან დაეპარებინათ და იქ წასულიყო. ხოლო მეორემ, რომ შეიტყო რომაელთა შემოტევის შესახებ, შეკრიბა ყველა აბაზგი და გადაწყვიტა დახვედროდა მტერს“. (პროკოპი კესარიელი იქვე გვ. 158).

როგორც ჩანს, პირველი დარტყმა აბაზგიამ მიიღო. რიცხოზრივმა უპირატესობამ გამარჯვების სასწორი რომაელებისაკენ გადახარა. დამარცხებულმა აბაზგეთის მთავარმა ოფსიტემ კავკასიის მთებს შეაფარა თავი. დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აბაზგია- აფხაზეთის ტერმინის ქვეშ ყოველთვის იგულისხმება გაერთიანების ერთ-ერთი სულისჩამდგმელი, სანიგთა (ჭანთა კენური ტომი) , რომელიც აშკარად მხოლოდ მე-17-ე საუკუნის თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების ნაშრომში ამოტივტივდება.

პირდაპირი ცნობები ხსენებული ტერიტორიების შესახებ საკმაოდ დიდი ხანი ქრება, თუ არ ჩავთვლით ჯუანშერის ნახევრად ზღაპრულ ცნობებზე მირსა და არჩილზე, დაწერილს (როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს და ჩვენც სრულიად ვიზიარებთ)

არაუადრეს მე-11-ე საუკუნისა. ბიზანტიური წყაროები ამ ეპოქის შესახებ დუმილს ამჯობინებენ. ქართული (არასაიმედო) წყაროების მიხედვით, არაბთა ლაშქრობის უკუქცევა მოხერხდა მხოლოდ ანაკოფიის კედლებთან. მე-8-ე საუკუნის 50-იან წლებში, არაბთა ხალიფატში შიდაარეულობაა, დინასტიათა ცვლილება. ამავე დროს მიმდინარეობს ბიზანტიის იმპერიის აღორძინების პროცესი და სართაშორისო გავლენის გაძლიერება. ამ პერიოდისათვის დასავლეთ საქართველო არაბთა ბატონობისაგან თავისუფალი ჩანს.

ისტორიის თვალსაზრისით, არაა მიზანშეწონილი და საინტერესო კვლევა, თუ ვინ არის უკვე ერთიანი აფხაზეთის მეფე (აზაზგი თუ ახვალაზი) ვინაიდან, როგორც ცნობილია, მეფეს ეროვნება არ გააჩნია, ის ერთა -ტომთა გაერთიანების მეფეა. გაერთიანებულ აფხაზეთს უკვე შემოერთებული უჩანს აფსილები, მისიმიანები და კიდევ რამოდენიმე ტომი. ლეონ II, რომლის ქვემდებარე მამულები აშკარად აღემატება მთავრის ტიტულატურას, დგამს გადამწყვეტ ნაბიჯს და იღებს მეფის წოდებას:

გაადგა ბერძნეთა, დაიპრო აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე“. (მატიანე ქართლისაი გვ. 441.218).

ამ პერიოდიდან შესაძლებელია ქართულ წყაროებზე დაყრდნობა, საისტორიო მწერლობას უკვე საკმაოდ დიდი ტრადიციები გააჩნია საქართველოში. გაერთიანებული აფხაზეთა სამეფო ლიხამდე ვრცელდება. ჩრდილოეთის და სამხრეთის მიმართულებით მისი საზღვრების ზუსტი კოორდინატები მოგვიანებით გამოიკვეთება. ბიზანტია აფხაზეთის განდგომას ასე იოლად არ შერიგებია:

....“და კიდევ, აფხაზეთში გაგზავნილ იქნა თეოფობე და თეოდორას ძმა ბარდა დიდძალი ძალით და სასტიკად დამარცხდნენ ისე, რომ ძალიან ცოტანილა დაბრუნდნენ იქიდან უკან; (თეოფანეს გამგრძელებელი. გეორგიკა ტომი II. გვ.327 თბილისი).

პრაქტიკული დამოუკიდებლობის მიღწევის შემდეგ აფხაზეთი ცდილობს მიაღწიოს იდეოლოგიურ დამოუკიდებლობას ბიზანტიისაგან. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს კათედრათა ნოტაციების (ნუსხების)საშუალებით ირკვევა, რომ მე-6-ე საუკუნის ნახევრიდან მე-8-ე საუკუნემდე (ჩათვლით) , ე.ი. იმ ხანებში, როდესაც დასავლეთ საქართველო ბიზანტიის მმართველობის ქვეშ იმყოფება, დოკუმენტებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ნაწილად იხსენება დასავლეთ საქართველოში არსებული საეკლესიო ოლქები.

ნოტაცია N6-ით ცნობილი დოკუმენტით, რომელიც კეისარ ლეონ IV (886-911) ეკუთვნის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს შემადგენლობაში უკვე აღარ არის მოხსენებული დასავლეთ საქართველო. სახელდობრ დასახელებული არაა დასავლეთ საქართველოს

შემდეგი ექვსი კათედრა: ფასისის მიტროპოლია, საეპისკოპოსო ძიღანებისა, ცაიშისა, პეტრასი, ვარდიციხისა, აგრეთვე. სამთავარეპისკოპოსო ნიკოფსიისა (აფხაზეთის ჯიქეთისა), როგორც პავლე ინგოროყვა აღნიშნავს, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ფარგლებში ნოტაცია N6-ში, დასავლეთ საქართველოდან აღნიშნულია მხოლოდ ერთადერთი კათედრა: სებასტოპოლისი.

პავლე ინგოროყვა ასკვნის, რომ სებასტოპოლისის ამ კათედრის სამწყსოს სავარაუდოდ შეადგენდა მარტოოდენ ქალაქ სებასტოპოლისის ბერძნული კოლონია, რომელსაც არ შეუწყვეტია ეკლესიური ერთობა კონსტანტინოპოლთან. არგუმენტად პავლე ინგოროყვას გეოგრაფიული მდებარეობა მოყავს. მისი აზრით, თუკი კონსტანტინოპოლს ჩამოშორებული იყო თანამედროვე იმერეთი, გურია და ოდიში, მეორე მხრივ ნიკოფსის კათედრა, ჩამოშორებული უნდა ყოფილიყო სებასტოპოლისიც. გურია, რომელსაც ჯერაც არ მიუღია ეს სახელი, გაცილებით გვიან ჩანს შემოსული ქართულ სასულიერო სივრცეში. (სავარაუდოდ ამიტომაც იყო ბიზანტიური საეკლესიო სახელების სიუხვე გურიის მოსახლეობაში). კონსტანტინე პორფიროგენტი 949 წელს ბიზანტია - საქართველოს საზღვარს სოტორეპოლისთან ათავსებს:

„ჯიქეთის საზღვრეთის შემდეგ ესეიგი ნიკოფსიიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტოროპოლისამდე უჭირავს აზაზგის ქვეყანას“.
(კონსტანტინე პორფიროგენტი გვ. 233).

ჩვენი მხრიდან დავუმატებთ სოტეროპოლისი -ეს უფრო საეპისკოპო კათედრა ჩანს, თუმცა შესაძლებელია მცირე ქალაქის არსებობაც ბუჯნარის მიდამოში, ან ციხისძირში. ნიკოფსიის ჯიქეთის საეკლესიო კათედრა დანრჩენებთან ერთად გაემიჯნა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს. უნდა აღინიშნოს, რომ ნიკოფსია არ არის სანიგების (ჰენიოხების) მიწა-წყალზე, ის ჯიქების ტერიტორიაზეა განლაგებული. ამ მოვლენამ მოითხოვა განსაკუთრებული ყურადღება ჯიქებისადმი. შედეგი გამოგნებელი გამოდგა, ჯიქები ქართველური ტომებია! ჯიქებზე ცალკე თავში ვისაუბრებთ. რაც შეეხება სებასტოპოლისს, პ. ინგოროყვას აზრით, სებასტოპოლისის კათედრა ადგილზე მცხოვრები ბერძნების გავლენით რჩენა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ხელდებული.

შემდეგი მოგზაური , რომელსაც გარკვეული შეხება აქვს აფხაზეთის სანაპიროსთან. იტალიელი ვაჭარი, დიპლომატი და მოგზაური იოსაფატ ბარბაროა, რომელსაც დიდი ხნის განმავლობაში (1436.-1456წ) უცხოვრია იტალიურ ფაქტორიაში, ტანაში (დონის შესართავთან) ის შესწრებია ნოღაელთა (მონღოლური ტომების) ჩამოსახლებას შუა რუსეთის სტეპებიდან დონის და ყირიმის მიმდებარე ტერიტორიებზე. თვალნათლად ჩანს ის სურათი, რასაც ქართველი მემატთანე დიდი თურქობას უწოდებს. ნათელია ამ

გამანადგურებელი პროცესის მთელი სიღრმე და შესაბამისად, ამ მოვლენის აღმკვეთი ღონისძიება, რაც გაუტარებია დიდ დავით აღმაშენებელს მათ განსაღებნად.

„დავუბრუნდები ტანას შესახებ თხრობას. მე გავყვები დასავლეთ სანაპიროს, ზაბაკის ზღვის გაყოლებით, ხოლო მისგან გამოსვლის შემდეგ მოვბრუნდები მარცხნივ. შემდეგ გავივლი ცოტაოდენს, დიდ ზღვაზე თვით პროვინციამდე წოდებულს სამეგრელომდე თუ ვივლით ტანადან, ნახსენები ზღვის (აზოვის) გაყოლებით, სამი დღის მგზავრობის შემდეგ შეგვხვდება ოლქი კრემუკად წოდებული. აქ მშვენიერი სტეპია და მრავალი და შესანიშნავი ტყე, მრავალი მდინარე. დიდებულები ამ რაიონებში ცხოვრობენ იმით, რომ დადიან სტეპებში და ძარცვავენ, ძირითადად (სავაჭრო) ქარავნებს, მიმავალს ადგილიდან ადგილამდე. აქ მცხოვრებთ მშვენიერი ცხენები ჰყავთ, თვითონ ისინი ძლიერი აგებულებისა და ეშმაკი ხასიათის არიან. სახით ისინი გვანან ჩვენს თანამემამულეებს. პური აქვთ მრავლად, ასევე, ხორცი, სპილენძი, მაგრამ ღვინო არა აქვთ. ამ ხალხს იქით არის ოლქები, დასახლებული სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომებით, მაგრამ არცთუ ძლიერ დაშორებული ერთმანეთს. ეს ტომებია კიპკე- chipce; ტატარიკოსია-Tataricosia-Titarcosia; სობაი-Sobai; kaverta-chaveritei-charbati; ასი ანუ ალანები, რომელზედაც ჩვენ ვილაპარაკეთ ზემოთ. ისინი განლაგებული არიან ერთი მეორის შემდეგ სამეგრელომდე, 12 დღის სავალ მანძილზე.

ამ სამეგრელოს აქვს საზღვარი კაიტალებთან(დაღესტანი), რომლებიც ცხოვრობენ კასპიის მთების ახლოს. და ნაწილობრივ საქართველოსთან და დიად ზღვასთან, ასევე, მთის ქედთან, გამავალს ჩერქეზეთში. ერთი მხრივ აქვთ მდინარე ფაზოდ სახელწოდებული, რომელიც მას შემოუვლის და ჩაედინება დიდ ზღვაში.ამ ოლქის მმართველს ეწოდება ბენდიანი. ის ფლობს ორ სიმაგრეს დასახლებულ ზღვაზე: ერთ ეწოდება ვატი, მეორეს- სევასტოპოლი. ამათ გარდა მათ აქვთ სხვა სიმაგრეებიც. მთელი ქვეყანა ქვიანია და უნაყოფო. იქ არაა პური სხვა ხარისხისა, გარდა ფეტვისა, მარილი აქ მოაქვთ კაფადან. მცხოვრებნი ქსოვენ მცირე რაოდენობის ტილოს, საკმაოდ ცუდს. ხალხი აქ ველურია.(იოსაფატ ბარბარო-მოგზაურობა ტანაში).

ბარბაროს ლიტერატურულ-ისტორიული ნაწარმოები, „მოგზაურობა ტანაში“ რუს ისტორიკოსებს თავდაყირა აქვთ დაყენებული, რომელსაც ჩუმი თანხმობით კვერს უკრავენ ქართველი ისტორიკოსებიც.ბარბარო ერთმნიშვნელოვნად ლაპარაკობს , რომ მისი მოგზაურობის ტრასა მიყვება ზაბაკის (აზოვის) ზღის დასავლეთ სანაპიროს. რუსულ ისტორიულ კვლევებში აზოვის აღმოსავლეთ სანაპიროა მხოლოდ განხილული. შეუძლებელია ვამტკიცოთ , რომ თავისი დროის განსწავლულ პიროვნებას, ვაჭარსა და დიპლომატიურ მოღვაწეს აღმოსავლეთი და დასავლეთი სანაპიროები ერთმანეთში აერიოს და გაუსწორო მისი მოგზაურობის მიმართულება 500 წლის შემდეგ!

უბრალოდ, რუს ისტორიკოსებს მე-19-ე საუკუნის რეალობა ავტომატურად გადააქვთ მე-15-ე საუკუნეში, რა დროსაც ვენეციელი დიპლომატი მსახურობდა და აღწერა ტომების ის დისპოზიცია, რომელიც მისი ეპოქისათვის იყო დამყარებული.

იოსაფატ ბარბარო ნათლად ამბობს თავის სათქმელს, რომ ტანადან გამოსვლის შემდეგ მიუყვება ზაბაკის ზღვის დასავლეთ სანაპიროს, სანაპიროდან გამოსვლის (დამთავრების) შემდეგ მობრუნდება მარცხნივ, გაივლის ცოტაოდენს შავი ზღვის სანაპიროზე და მივა სამეგრელოს პროვინციამდე. ტანადან გამოსვლიდან სამი დღის მოგზაურობის შემდეგ (სავარაუდოდ, ცხენებზე) მიდის კრემუკამდე. თანამედროვე რუკაზე დაკვირვებთ დავრწმუნდებით, რომ ეს თანამედროვე მარიუპოლის მიმდებარე ტერიტორიაა. ბარბაროს მიერ აქ დანახული მოსახლეობა სამხრეთ ევროპული ტიპაჟია. მათ ის ბიბერდის ხალხს (ტომს) უწოდებს. ბიბერდი-ეს მოგვიანებით „ჩერქეზეთის,“ აძიხეს ტერიტორიაზე ფიქსირებული „ჩერქეზული“ ტომია. 12 დღის სავალ ნაწილზე (ზაბაკის, აზოვის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე) განლაგებულია თათრული მოსახლეობა. ამავე ზღვის დასავლეთი სანაპიროს ბოლოს, განლაგებულია ასების (ოსების) ალანური ტომი.

ზაბაკის ზღვიდან გამოსვლის შემდეგ, დიდი ზღვის (შავი ზღვის) სანაპიროზე ცოტაოდენი მანძილის გავლის შემდეგ მიდის სამეგრელომდე! ცხადია სამეგრელო-ეს ვატია, ანაპა და არა ბათუმი, რომელიც ამ დროისათვის საერთოდ არც კი შედის სამეგრელოს შემადგენლობაში-ის ამ დროისათვის სამცხეს შემადგენლობაში შედის და ჯაყელების (ყვარყვარე-გორბოლა) მამულს წარმოადგენს! რუსული ისტორიოგრაფიული ლიტერატურის დიდი მტკიცების მიუხედავად, რომ ვატი-ეს ბათუმი და სანაოსნო ტრასა ბოსფორიდან ბათუმზე გადის, რბილად რომ ვთქვათ სიმართლეს არ შეესაბამება! სანაოსნო ტრასა, როგორც აღწერილია XIV-XV საუკუნის ლოციაში, ბოსფორი-სინოპა-ვატია (ანაპა) და არა შემოვლითი გზა ბათუმზე! (დაწვრილებით ნახეთ ზიხებთან) ბარბაროს სიტყვები, რომ სამეგრელოს აქვს საზღვარი კაიტალებთან (დადესტანის მომლოლური ტომი) დამაფიქრებელია, თუმცა მისი შესანიშნავი ახსნა მოიპოვება თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების ჩანაწერებში.

საინტერესოა ევროპელთა მიერ დანახული საქართველო მე-15-ე საუკუნის შუა წლებისათვის. 1459 წელს. საქართველოს მეფე-მთავრებს შორის ზავი უკვე ჩამოგდებულია და ხელშეკრულებაც დადებული. პაპი პიოს -II მიერ გამოგზავნილი ელჩისათვის, ლუდოვიკო ბოლონიელისათვის ქართველთა მიერ შეთავაზებული სამხედრო (ქრისტიანული) კოალიცია კონსტანტინეპოლის განსათავისუფლებლად და წარდგენილი 1460 წელს ელჩების მიერ ევროპაში, ასე გამოიყურება:

ბენდას-სამეგრელოს და აფხაზეთის მეფე;

ბაგრატი-იბერთა, რომელნიც აწ გიორგიანებად იწოდებინ;

მანია-გურიის მთავარი;

ფაბია-ანგოსის მთავარი, სხვა წყაროებით რებია-ანაკოფიის მთავარი;

ეს უკანასკნელი დღევანდელი გუდაუთის თავადს ნიშნავს, სავარაუდოდ შერვაშიძეს, ჩაჩს, რომელიც ხელშეკრულების საფუძველზე უკვე დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული ჩანს. ანაკოფიის თავადი-ეს თავისთავად ნიშნავს, რომ ის აფსილეთის და შესაბამისად სებასტოპოლის (სოხუმის) მთავარი არ არის, ჯერ არ არის. სებასტოპოლისი ბენდიანს და შესაბამისად კოლხეთს ეკუთვნის. რატომღაც კითხვაც კი არავის გასჩენია, თუ სად მდებარეობს ბენდიანის კუთვნილი აფხაზეთი? ცხადია ბენდიანის კუთვნილი აფხაზეთი მხოლოდ ბზიფის ხეობის ჩრდილო-დასავლეთით იგულისხმება!

საყურადღებო და მნიშვნელოვანი, რომელიც საქართველოს ამ ნაწილში ხდება, აღწერილი აქვს ბატონიშვილ ვახუშტის:

„შემდგომად შეიკრნენ დადიანი მამია და გურიელი მამია. და წარვიდეს ჯიქეთს სპითა, რამეთუ ეკირთებოდნენ ისინი ოდიშს და გურიას. ზღვით ნავითა მისულთა ჯიქეთს, ეწყვნენ ჯიქნი სიმაგრის გამო, ჰყვეს ბრძოლა ძლიერი და აოტნეს სპანი იმერთა, მოკლეს დადიანი მამია და შეიპყრეს გურიელი მამია და დაიხსნა ვერცხლით ძემან მისმან როსტომ და მოვიდა გურიასვე“ (ქართლის ცხოვრება; ტომი IV- გვ 811, ტბილისი-1973 წ)

უნდა გავიხსენოთ, რომ რამდენიმე ასეული კილომეტრი საზღვაო საზღვრის მქონე საქართველოს საზღვაო ფლოტი არასდროს ჰყოლია და ხსენებული საზღვაო ლაშქრობა ამკარად იძულებითი ხასიათს ატარებს. ოდნავ განსხვავებულია ცნობები თედო ჟორდანიასთან ქრონიკებში:

-ქ'კსა: სკა: დადიანი მამია და გურიელი მამია წავიდეს ჯიქეთს საზრძოლად ზღვით ნავებითა და შეიბნეს თვესა იანვარს აღ: პირველსა დღესა ამათ გაემარჯვა. მეორე დღესა პარასკევს, განრისხდა ღ-თი ოდიშელთათვის უღალატეს და გამოექცნეს დადიანი და გურიელის ლაშქარი დაუტევეს. მოეხვივნეს ჯარნი და შეიბნეს; მრავალი დახოცეს დადიანმა, გურიელმა და გურიელის ლაშქარმა; მოკლეს გურიელის შვილი გიორგი, დაღალულნი (დამალულნი) ომისაგან შეჩვენებულმა ცანდიას ინალდაფითა გაინდუნა; დადიანი გააშიშვლეს სრულიად, შიშველი დაჭრეს; გურიელნი და სამნი მისნი ძმანი და მისი ეპისკოპოსი და მისი ლაშქარი ტყვედ ყვეს. წავიდა მალაქია კათალიკოზი და გამოიხსნა ცოცხალნი და მკვდარნი ფასით იყიდა და მისნი აზნაურისშვილნი“

(თ ჟორდანიას; ქრონიკები. ტ II გვ 378-379)

1)როგორც აღვნიშნეთ, ეს საზღვაო ლაშქრობა იძულებით ხასიათს ატარებს. მეგრულ-გურულთა, როგორც ყველა ქართველთა ჩვევაა ამხედრებულებმა იბრძოლონ, თუმცა ამ შემთხვევაში ეს გამორიცხულია:ცხენებს ნავეებით ვერ გადაიყვამდნენ. ცხადია, აქ დამოუკიდებლობა მოპოვებულმა აბაზგეთმა გაერთიანებული ლაშქარი არ გაატარა!

2)მართალია ვახუშტი 200 წლის შემდეგ ლაშქრობის მიზეზად ჯიქთა ოდიშისა და გურიის ადრინდელი დაწიოკებას მიიჩნევს, ხოლო ჟორდანასეული ქრონიკები მიზეზზე საერთოდ დუმან,ომის მიზეზი უფრო ღრმად მოჩანს საძიებელი.

3)როგორც ქრონიკა აღნიშნავს, პირველ დღეს გურულ-ოდიშართა გაემარჯვნათ, მაგრამ მეორე დღეს ღალატით დამარცხდნენ. „მაგრამ ვინ იღალატა? ღალატი მხოლოდ შინაურს შეუძლია, მტერი მაინც მტერია....თუ დავაკვირდებით კონტექსტს, აშკარა ხდება, რომ ეს ოდიშელთა ლაშქარია....**დადიანის და გურიელის ლაშქარი მიატოვეს....მრავალი დახოცეს დადიანმა, გურიელმა და გურიელის ლაშქარმა...**სავარაუდოა, რომ დადიანის კოლხურმა ლაშქარმა არ მოინდომა ბრძოლის გაგრძელება ჭანებსა და ზიხებთან, ასევე მეგრელებთან...

4)ცანდია ინალდაფითა (ინალ-იფა, ინალიშვილი, სახელის მიხედვით აშკარად ჭანი ჩანს, ხოლო სიტყვა გაინდუნა-ეს სავარაუდოდ არ დანდობას ნიშნავს. (გვარი დღესაც მეგრულ სინამდვილეში ფიგურირებს) მთავარი შედეგი დადიანის დაჭერა და მოკვლა არ უნდა იყოს....

5)როგორც იოსაფატ ბარბაროს ცნობებიდან ირკვევა, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს მთლიანად აკონტროლებენ მეგრელები (კოლხები, აფშილები, ჭანები და ზანი-ზიხები) გარდა ანაკოფიის მონაკვეთისა, რომელსაც აბაზგები (არლანები) ფლობენ (სავარაუდოდ ასევე ჭანების კეთილი ნებით). ბარბაროსვე ცნობით ირკვევა, რომ მთელი ამ მხარის დომინანტი (სავარაუდოდ თემურ -ლენგის ზიხების ამოხრებელი ლაშქრობის შემდეგ) სამეგრელოს მთავარი დადიან-ბედიანია. კონსტანტინეპოლის დაცემის შემდეგ მალე, 1475 წლიდან, ოსმალეთის პორტა ყირიმის სუზერენიც გახდა.

ვაჭრობის მონოპოლია, როგორც ბიზანტიასთან, ასევე ოსმალეთთან, ზღვისპირა ქართველური ტომებისა ჩანს. თუ ბიზანტიის პირობებში, სადაც მონებით ვაჭრობა აკრძალული იყო, ოსმალეთის შავ ზღვაზე გაბატონებასთან ერთად ეს ხელობა აყვავებას იწყებს. ვაჭრობის მთელი მონოპოლია სამეგრელოს თავადობის ხელში უნდა ყოფილიყო კონცენტრირებული. გარდა ამისა, XVI- საუკუნის დასაწყისში, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე შირვანიდან ჩრდილო კავკასიის გამოვლით შემოსული ჩანს აფხაზური(ჭანური) და დეილემის ტომები. თავისუფლებისმოყვარე ბუნებიდან გამომდინარე, ისინი ტრადიციულად ვერ ჰგუობენ ფეოდალურ-პატრონყმურ წყობას. (თემას მოგვიანებით დაწვრილებით განვიხილავთ).ამავე დროს ჩრდილო სანაპიროს

მცხოვრები ადგილობრივი ტომებისათვის აქტუალური ხდება სამეგრელოს მთავრისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვების საკითხი. აბაზგების ამოცანა კი ამ ეტაპზე დამოუკიდებლობის შენარჩუნება- განმტკიცება ჩანს. საკუთარი ამოცანების გადაწყვეტა ყველამ მეტ-ნაკლებად მოახერხა, დადიან-ბენდიანის უფლებები შემცირების ხარჯზე.

1) აფხაზურმა და დეილემურმა ტომებმა მოახერხეს დადიანისაგან დამოუკიდებლობის მიღწევა და ზღვისპირა გარკვეული ტერიტორიების კონტროლქვეშ აყვანა.

2) ჩრდილო-შავზღვისპირეთის ქართველურმა ტომებმა მოახერხეს სამეგრელოს მთავრის სუბერენობისაგან თავის დაღწევა. ამასთან მათ დაკარგეს გარკვეულ ზღვისპირა ტერიტორიებზე კონტროლი, რომელის სადაშებმა და დეილემებმა მოიპოვეს.

3) აბაზგეთმა შესძლო საკუთარი სუვერენიტეტის დაცვა-განმტკიცება, რომელიც მალე დადიანის კუთვნილი აფსილეთის ნაწილის მიერთებითაც დაგვირგვინდა,

4) სამეგრელომ წააგო ომი მოპირდაპირესთან, დაკარგა არცთუ ისე დიდი ხნის მოპოვებული უფლებები ჯიქეთზე, უახლოეს მომავალში დაკარგა აფსილეთის დიდი ნაწილიც, ხოლო თავად დადიანმა-სიცოცხლე.

უნდა აღინიშნოს, რომ ანაკოფიისა (მდინარე ბზიფის) ჩრდილო დასავლეთით მდებარე ტერიტორიები ჩამოსცილდა ქართულ (მეგრულ) პოლიტიკურ წარმონაქმნს ტერიტორიულად, თუმცა სასულიერო ერთიანობას ქართველურ სახელმწიფოსთან კიდევ საუკუნეების მანძილზე ინარჩუნებს. მტკიცებულება ქართულ სასულიერო ლიტერატურაში საკმაოდ მოიპოვება, თუმცა სათანადო ყურადღება ამ თემაზე არ გამახვილებულა. (თემას ქვემოთ დავუბრუნდებით) ქრონოლოგიურად შემდეგი ავტორი, ვინც ჩვენთვის საინტერესო რეგიონს აღწერს, არქანჯელო ლამბერტია, იეზუიტი იტალიელი სასულიერო მოღვაწე, რომელიც დიდი ხანი მოღვაწეობდა საქართველოში, კერძოდ სამეგრელოში. მისი ისტორიული ნაწარმოები „სამეგრელოს აღწერა“ დაწერილია 1654 წელს. ნაშრომში მოყვანილი სინამდვილე ასახავს სამეგრელოს (და აფხაზეთს) იმ საზღვრებში, რომელიც იმ დროისათვის იყო ფიქსირებული.

„კოლხიდა მდებარეობს იმერეთის (აგრეთვე ბაში-აჩუქად წოდებულისა) და აფხაზებს შორის, იმერეთი აღმოსავლეთით აქვს და აფხაზეთი ჩდილოეთით, იმერეთისაგან მას ყოფს სახელგანთქმული მდინარე ფაზისი, რომელიც მკვიდრთაგან იწოდება რიონად. ეს მდინარე გამოდის კავკასიის მთებიდან. მას შეერთვის მეორე მდინარე, სახელად ცხენის-წყალი) რომელსაც ძველი ბერძნები ჰიპოსად (ცხენი) უწოდებენ.

რიონი ჰყოფს აგრეთვე სამეგრელოს და გურიას, და ბოლოს წყნარად შეერთვის ზღვას სებასტოპოლისის მახლობლად, დღეს კი წყალში ჩანთქმულია. კოლხიდის საზღვარი აფხაზების, ანუ აბაშების მხრით მდინარე, რომელიც მკვიდრთაგან იწოდება კოდორად

და ჩემის აზრით კი ძველი კორაქსია. სამხრეთის მხრივ კოლხიდის საზღვარია შავი ზღვა ანუ ევქსენუს პონტუსი, რომლის უკიდურესი ადგილი სტრაბონის სიტყვით სწორედ აქ არის. ჩრდილო- დასავლეთით იწყება კავკასიის მთების „ზურგი“ (არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა; გვ-23, „მთაწმინდა“, თბილისი 2011წ)

მართალია არქანჯელო ლამბერტი ცნობილ გეოგრაფს, სტრაბონს იმოწმებს, თუმცა გეოგრაფიის ცოდნით ვერ დაიკვებნის. ქალაქი ფაზისის ანტიკური ნანგრევები პალიასტომის ტბასთან სებასტოპოლისი ჰგონია, გაცილებით ჩრდილოეთში მდებარე ასევე ანტიკური ქალაქის ნანგრევები. სამეგრელოს აფხაზეთის (აბაზგეთის) მხრიდან საზღვარს მდინარე კოდორს ასახელებს ლამბერტი თუმცა:

„მართალია ზღვის მხრიდან ზოგან არც ტყე არის და არც ჭაობი და იქიდან მტერი ადვილად შესძლებდა შემოსვლას, ამ ადგილების დასაცავად აუშენებთ რამდენიმე ხის ციხე, სადაც თოფით შეიარაღებული მცველები დგანან. ასეთივე საშუალება აქვთ ნახმარი მთების მხრიდანაც:რადგან ერთ ადგილს, რომელსაც ოდუშე ჰქვია, მთები გახსლილია და მტერს ადვილად შეეძლო აქედან შემოსვლა და ქვეყნის აოხრება,-დიდის ხარჯით ამოუყვანიათ კედელი. სიგრძით სამოცი ათასი ნაბიჯი და კედელში აქა იქ აუშენებიათ კოშკები, რომელშიაც დგანან თოფით შეიარაღებული მცველები. რომ ამ კოშკებს დარაჯი არასდროს არ მოაკლდეს, ოდიშის ეპისკოპოსებს, თავადებს და დიდებულებს თავის შორის მორიგეობა გაუნაწილებიათ თვეობით, ისე რომ თითოეული თითო თვეს იცავს ამ ადგილებს თავისი კაცებით (იქვე; გვ-188)

მართალია არქანჯელო ლამბერტი არ მიანიშნებს კედელის კოორდინატებს, , თუმცა მისი ადგილმდებარეობის ზუსტი ადგილი საყოველთაოდ ცნობილია, ის კელასურის დიდ კედლად იწოდება:

„შემორჩენილია ლევან II დადიანის მიერ აფხაზი ფეოდალების შემოსევის შესაჩერებლად XVII საუკუნეს აშენებული სასიმაგრო ნაგებობათა სისტემა (საერთო სიგრძე 60 კმ) კედელი იწყება მდინარე კელასურის შესართავიდან, მიუყვება მდინარის მარცხენა ნაპირს, შემდეგ უხვევს ჩრდილო -აღმოსავლეთისაკენ და ფანავის ქედის ძირის სამხრეთის მხრიდან გრძელდება მდინარე ლალიძგის ხეობაში“ (ბერაძე თ; ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომიV; გვ-462 თბილისი 1980წ)

ცხადია მდინარე კელასურის მარცხენა სანაპიროზე დაწყებული კედელი, რომელიც მდინარე კოდორის ჩრდილო-დასავლეთითაა მთელი 15-კმ-ით, ფაქტიურად ნეიტრალური ტერიტორიაა ოდიშის პრიორიტეტით. მდინარე კელასური თითქმის შუაზე ყოფს აფშილთა საცხოვრისს, ამდენად ლამბერტის ცნობები მთლად კორექტული ვერა ჩანს. რაც შეეხება ჩრდილოეთის მხარეს, დალის ხეობას, თავდასხმები ოდიშზე აქიდანაც ხორციელდებოდა, თუმცა ისინი სხვა, აბაზთაგან განსხვავებული ტომები იყო

და მათ შესახებ სხვა თავში გვექნება საუბარი. საინტერესოა, რომ ლამბერტის აღწერილ საზღვრებში ხვდება დღევანდელი დრანდის ტერიტორია და მოქმედი საეპისკოპოსო დრანდაში, თუმცა ჟან შარდენის დროისათვის ეს ეკლესია ეტყობა აღარც მუშაობს და კოდორს იქითა ტერიტორია აფშილეთისა მთლიანად აბაზგეთის საზღვარშია მოქცეული.

ოდნავ წინ გავუსწრებთ მოვლენებს ~, დავარღვევთ ქრონოლოგიას, 1672 წელს დასავლეთ საქართველოზე გაიარა და აღწერა მოგზაურმა და დიდვაჭარმა, ებრაული წარმოშობის ფრანგმა, ჟან შარდენმა:

„კოლხიდა მდებარეობს შავი ზღვის სანაპიროზე. აღმოსავლეთიდან მას ესაზღვრება პატარა სამეფო, რომელიც საქართველოს ნაწილს შეადგენს და რომელსაც ადგილობრივი მთავრები იმერეთს, თურქები კი ფაშაჩუკს ანუ ფაშა ქუჩუკს უწოდებენ, რაც მცირე მთავარს ნიშნავს. სამხრეთით კოლხიდას შავი ზღვა აკრავს, დასავლეთით აფხაზეთი, აღმოსავლეთით კავკასიის მთები. ეს ქვეყანა გადაჭიმულია ზღვიდან მთამდე, სიგანით კი აფხაზეთიდან იმერეთის სამეფომდე. მას საზღვრავს კორაქსი და ფაზისი, ძველი ისტორიკოსების მიერ ცნობილი მდინარეები, რომელიც დღეს კოდორისა და რიონის სახელწოდებითაა ცნობილი. (შარდენის მოგზაურობა; გვ-107, თბილისი 1975 წ.)

საყურადღებოა რომ დასავლეთის პოლიტიკური საზღვარი აფხაზეთთან უკვე მდინარე კოდორია, და არა კელასური. რატომ? როგორც ცნობილია, ლევან II დადიანი გარდაიცვალა 1657 წელს. ლევან დადიანის მერე ვერ ხერხდება კელასურის დიდი კედლის სისტემატური დაცვა. პოლიტიკური საზღვარი მდინარე კოდორზე, ბუნებრივ ზღუდეზე გადმოდის. აფშილთა ტომი მთლიანად რჩება სამეგრელო-აფხაზეთის პოლიტიკურ საზღვარს დასავლეთით, აფხაზეთა მხარეზე.

პირველხარისხოვანი ცნობები, ფაქტიურად ფასდაუდებელი, მოიპოვება თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების „მოგზაურობათა წიგნში“. ჩვენთვის საინტერესოა ეპიზოდი, როდესაც ჩელები შავი ზღვის აღმოსავლეთით მოგზაურობს, მე-17-ე საუკუნის შუა წლებში:

„300 მსროლელი იანიჩარის და ხუთი მენიჩბის თანხლებით, გავემართეთ ლაზური ბარკასებით, მუნკესილებით. ისინი კეთდება ძველი ჭადრისაგან, რომელიც იზრდება მდინარე ჭოროხთან. შედგება სამი ფიცრისაგან, ორი მათგანი წარმოქმნის ბარკასის კედლებს, მესამე ფსკერს. კედლები შემოჭედილია ლელქაშით, ორჯერ უფრო მსხვილი ადამიანის მაჯაზე და ეს გარსსაცმი იცავს მას ქარიშხლის დროს ჩაძირვისაგან, რომელიც მძვინვარებს შავ ზღვაზე, უკავიათ რა მუნკესილები წყალზე როგორც საცობი. მათ არა აქვთ კიჩო და არც საჭე. ისინი ერთნაირია ორივე მხრიდან და ეწოდება მუნკესილები. ასეთი ბარკასით ჩვენ გამოვცურეთ გონიიდან. ზურგქარის დახმარებით მივედით ნავსადგურ სოფარში, სამეგრელოს საზღვარზე. ნავმისადგომზე (iskele, scala, echelle)

შესამჩნევია ძველი ნავმისადგომის კვალი, ხოლო ნავმისადგომ იარისაში ციხის ნანგრევები, სადაც ახლა თხების სადგომია. ნავმისადგომი რაიჯი (ridjer) ასევე ნავსადგურის გარეშეა, არის ციხე სიმაგრის ნანგრევები. ეს ხუთი ნავმისადგომი ყველა არის სამეგრელოს საზღვრებში, მხოლოდ ზაფხულში მოდიან მონებით მოვაჭრეები. მთებში ცხოვრობენ მეომარი მეგრელები 40000 დან 50000-მდე. ჩავუარეთ რა ამ ნავმისადგომებს, შემდეგ დღეს მივედით მდინარე ფაზისამდე, გონიოდან ასი მილის მოშორებით“ (ევლია ჩელები: თურქი მოგზაურის მგზავრობა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე; თარგმანი ფ. კ. ბრუნი -1875 წ)

პირველ რიგში გარკვევით უნდა ითქვას თუ რა მდინარეა ჩელებისეული ფაზისი, რომ ყოველგვარი ორმაგი წაკითხვის შანსიც კი არ არსებობდეს (თავად ბრუნი მის ფაზისად, რიონად ჩათვლასაც კი არ გამორიცხავს) (სტრიქონების ავტორს უნახავს შავი ზღვის იტალიური რუკები, სადაც სახელწოდებით „ფაზო“-მდინარე ჭოროხია აღნიშნული)

!) მანძილი ევლია ჩელებისეული გონიოდან :“ფაზისამდე“-ასი მილია. ჩელების პერიოდისათვის რომაული მილი უკვე ისტორიის კუთვნილებაა, ხმარებაშია ინგლისური-ევროპული მილი.

1 სახმელეთო მილი-1609 მეტრი.

1 საზღვაო მილი უდრის 1853 მეტრი.

!) ჩელები, რომელიც საზღვაო ტრანსპორტიტ მოძრაობს, სავარაუდოდ საზღვაო მილს ხმარობს. მანძილი გონიოდან კოდორამდე ხმელეთის გასწვრივ 175-185 კმ-ია, რაც ზუსტად ემთხვევა ჩელებისეულ 100 მილს.

2) თითქმის ჩელების თანამედროვე ჟაკ შარდენისა და არქანჯელო ლამბერტის მიერ სასაზღვრო მდინარედ სამეგრელო-აფხაზეთს შორის დაფიქსირებულია მდინარე კოდორი.

3) ევლია ჩელების მიერ ნახსენები ნავმისადგომი echelle- იტალიური იმავე პერიოდის რუკების მიხედვით ის მდინარეა, რომელიც უშუალოდ აღმოსავლეთიდან ჩამოუდის ზღვის სანაპიროზე მდგომ ეკლესიას. რასაკვირველია ეს წმინდა გიორგის სახელობის ილორის ეკლესიაა, მდინარე -კი ღალიძგა, რომელიც სავარაუდოდ ამ პერიოდისათვის ეგრის წყალის სახელს ატარებს (მტკიცდება ვახუშტის გეოგრაფიითაც) ფაზისი-ეს უდიდესი მდინარეა სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვარზე, რომელიც ჩელებისეული echelle-ს დასავლეთით მოედინება. რასაკვირველია ის მხოლოდ მდინარე კოდორი შეიძლება იყოს. როცა „ფაზისის“ საკითხი საბოლოოდ გარკვეულია, სამეგრელოს დანარჩენი ნავმისადგომების განსაზღვრა ძნელი არ უნდა იყოს. პირველი მიტოვებული ციხე სიმაგრე, სადაც ჩელების მიხედვით თხებია დამწყვდეული, მხოლოდ ციხისძირი

(პეტრა) შეიძლება იყოს-ჩელებისაგან იარისად წოდებული. მეორე ციხე ზღვის სანაპიროზე-ეს ბერძნების მიერ აშენებული კიგნი უნდა იყოს (იგივე კინდლი)-რაიჯად, ციხედ წოდებული ჩელების მიერ. (ანაკლიის ოსმალური ციხე იმ პერიოდისათვის ჯერ კიდევ არ იყო აშენებული)

სურიი-ეს სავარაუდოდ რიონის ზემოწელი აღნიშნული იმავე დასახელების ქალაქი უნდა იყოს. Echelle-როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დღევანდელი ოჩამჩირის ტერიტორიაზე, მდინარე ღალიძგაზე (იმ დროის ეგრის წყალი) არსებული ნავმისადგომია. Iskele-ეს შარდენისეული ისგაური (სქურჩა) უნდა იყოს.

„ჩავუარეთ რა ამ ნავმისადგომებს, შემდეგ დღეს ჩვენ გავედით მდინარე ფაზოსთან, გონიოდან ასი მილის მოშორებით. ეს მდინარე სიდიდით დუნაის გავს. ზოგიერთ ადგილას აქვს მთელი მილის სიგანე, სხვაგან მხოლოდ ნახევარი მილი, სიღრმით 8-10 საჟენი. წყალი მასში სუფთაა, ისევე როგორც ადამიანის ცხოვრების დასაწყისი. უერთდება იგი შავ ზღვას ჩრდილოეთ ნაპირას, 1300 მილი კონსტანტინეპოლიდან. ის გამომდინარეობს კავკასიის მთებიდან, უბურიდან და სადაშიდან, რწყავს ჩერქეზეთს, დაღესტანს, საქართველოს, სამეგრელოს და მათ შორის აფხაზეთს, უერთდება შავ ზღვას. აღმოსავლეთ სანაპიროზე დევს მეგრული სოფლები, დასავლეთით აფხაზური და ორივე სანაპირო დაფარულია ხშირი ტყით. ორივე ხალხი ჰპარავს ერთმანეთს ბავშვებს ორივე სქესისას და ჰყიდიან მონებად. გადავლაზე რა ფაზისი, ჩვენ გავემართეთ დასავლეთისაკენ. მივდიოდით მთელი დღე შავი ზღვის სანაპიროზე. ეს ხმელეთი გადაჭიმულია ფაზისიდან ანაპის ციხემდე, ტამანის კუნძულთან ახლოს“ (იქვე)

ჩელები აქ მეგრელებსა და აფხაზებს შორის საზღვარს აფიქსირებს, მდინარე კოდორს, თუმცა როგორც ირკვევა, ეს პოლიტიკური საზღვარია და არა ეთნიკური. საინტერესოა ევლია ჩელებისეული სიცოცხლის ხე, რომელიც მუსულმან ჩელების არაბი ეთნარქისაგან მოყავს:

„მათი ბიძა არაბი გახდა ომანის მფლობელი, და კისი, მათი მამა და ორ ძმა, ლაკზი და აბაზი, ხალიდ ბენ-ვალიდისაგან ლტოლვილები, მივიდნენ თავიდან კონიაში, მერე კონსტანტინეპოლში.....აქ ჯორუგის (ჭოროხის) სანაპირო ციხე-სიმაგრე გონიოთი დაეთმო ლეზგებს, რომლებიც ასევე არაბული წარმოშობისანი არიან. აბაზებმა მიიღეს ქვეყანა, რომელსაც დღესაც მათი სახელი ჰქვია. ასე რომ ჩერქეზები, ლაზგები, აფხაზები, ალბანელები, არაბულ მუხლს, ტაი-ს და კისს მიეკუთვნება, კორეიშების გვარისას“ (იქვე) დამაფიქრებელი და დასაფიქრებელი მსჯელობაა!

1)ჩელები, როგორც თავისი დროის განათლებული პიროვნება, ცდილობს პარალელი გაავლოს ჩერქეზებს, ლაზგებს, აფხაზებს, ალბანელებს (უთუოდ ნაგულისხმევია ადრიატიკის ალბანეთი) არაბულ მუხლს შორის. რასაკვირველია არაბული წარმოშობის

ტაი და კისი ჩელების მიერ ყურით მოთრეული მცნებებია, თუმცა სხვა ტომების ნათესაობის შესახებ სხვა წყაროებიც ამტკიცებს.

2)ჩელები ხანდახან ხმარობს ტერმინ ლაკუს, ლაზგი, მაგამ მათი განსახლების ადგილი ჯორუგი (ჭოროხი) და ციხე სიმაგრე გონიო მხოლოდ მათ ლაზობას ამტკიცებს.

3)ჩელები გონიოსთან მცხოვრებ ლაზს და აფხაზს ძმებად ასახელებს, რაც აფხაზთა სახელით აბაზგთა გულისხმობას საერთოდ გამორიცხავს (რაც მისივე მემუარების გაგრძელებაში თვალნათლივ მჟღავნდება კიდევ)

4)ევლია ჩელები, თურქი ემისარი, ბიზანტიის და კონსტანტინეპოლის სამართალმემკვიდრე, დაჟინებით გაურბის ტერმინ აბაზგიას და აბაზგის ხმარებას, ტომის აღმნიშვნელად ის ქართულ აბრავიატურას, აფხაზეთს და აფხაზს იყენებს, ისევე როგორც ქართველები.

5)ასევე უკიდურესად საინტერესოა, რომ ჩელებისათვის აფხაზური სანაპირო მდინარე კოდორიდან იწყება და ანაპათი მთავრდება. არც ერთ დროში აბაზგთა, ანუ ანაკოფიის საერისთავო პოლიტიკურად თუ ეთნიკურად ანაპამდე არ ვრცელდებოდა (28)

ჩელებისათვის ტერიტორია კოდორიდან ანაპამდე, კავკასიონის ქედის დასავლეთით, პოლიტიკური აფხაზეთია, ერთმანეთთან პოლიტიკურად ნაკლებად დაკავშირებული. კავკასიის ქედს ჩრდილოეთით, ჩელებისათვის ჩერქეზეთია, პოლიტიკურად ასევე ნაკლებად დაკავშირებული.ტომთა შორის განსხვავებულობას ჩელების მახვილი თვალი ადვილად ამჩნევს:

„აფხაზეთის მთავარი ტომი ჩაჩია, იმავე მეგრულ ენაზე მოლაპარაკე, რომელიც მეორე მხარეზეა გამოყენებული. ისინი საკმაოდ მამაცები არიან. მათი რაოდენობა 10000 კაცამდეა. ისინი არ აღიარებენ ერთ რომელიმე რელიგიას და შფოთიანი ხალხის თავყრილობას წარმოადგენენ. მათი მთები სავსეა ნაყოფით, განსაკუთრებით თხილით. კაკლითა და აბრიკოსით. არაბების მსგავსად ისინი შეიარაღებული არიან მშვილდებით, ისრებითა და შუბით. მხედრობა მათ ნაკლებად ჰყავთ, მაგრამ ქვეითი შესანიშნავი. მათი ნავმისადგომია ლაკია, დასავლეთით ორი დღის სავალზე ტრაპიზუნდიდან, მაგრამ სამხრეთის და აღმოსავლეთის ძლიერი ქარების გამო, გემებს აქ გამოზამთრება არ შეუძლიათ (იქვე)

მოვინიშნოთ, რომ ჩაჩის ტომი მთავარი ტომია აფხაზეთში და იგი ხაზგასმულად მხოლოდ მეგრულ(იმავე მეგრულ) ენაზე საუბრობს .(აფსილების თემას შესაბამის თავში განვიხილავთ)...და მაინც რატომ ჩაჩი?აქ უხსოვარი დროიდან აფსილებია მოხსენებული და მათი ადგილმონაცვლების შესახებ ცნობები არ მოიპოვება:

„გამოვედით რა აქედან, ჩვენ მივედით ადგილას, სახელით ფენლი პრევილი, ეს დიდი დასახლების ცენტრია, ტრაპიზონს დაქვემდებარებული. მთელი მოსახლეობა ჩიჩუა..... გავაგრძელეთ რა ჩვენი გზა, მივედით ადგილამდე ხოფა. ეს ლამაზი ადგილია ტრაპიზუნდის მიწაზე. ზღვის სანაპიროზე გაშენებულია ვენახები და ბაღები. მთელი მოსახლეობა-ლაზები-ჩხეტია“ (ევლია ჩელები, მოგზაურობის წიგნი, თავი 2-3, 1983 წ)

ცხადია ევლია ჩელები გურული და ლაზი თავადების, ჩიჩუასა და ჩხეტის გვარებით იხსენიებს მთელ მათ კუთვნილ სათავადოებს, მათ შორის კუთვნილ გლეხებსაც. ზუსტად ასევე, ჩელები ჩაჩად მოიხსენიებს აფშილეთის მთელ მოსახლეობას, რომლის სუზერენი ახლა ჩაჩია (ჩაჩიბაია, შერვაშიძე)

„შემდეგ დასავლეთისაკენ ზღვის სანაპიროზე დევს ხაფალი, არლანის ტომის სასაზღვრო სოფელი. (ტომი) შედგება 10000 მამაცი ვაჟკაცისაგან. მათი ნავმისადგომია ლაჩიგა. ჩვენ ღამე გავატარეთ ამ ნავსადგურში, სადაც გემებს შეუძლიათ გაჩერდნენ ზამთარშიც და ზაფხულშიც“ (ევლია ჩელები; თურქი მოგზაურის მოგზაურობა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. თარგმანი ფ.კ.ბრუნე 1975 წ)

ერთობ საგულისხმოა, თუ რატომ არ აღნიშნავს თურქი მოგზაური არლანთა ტომობრივ მიკუთვნებულობას, ის არც მათ ეთნიკურ მიკუთვნებულობაზე აკეთებს აქცენტს....ტერიტორიულად არლანთა საცხოვრისი ყველა დროში და ყველა პარამეტრებით აბსოლუტურად ემთხვევა ანაკოფიის საერისთავოს-აბაზგეთს. ცხადია ევლია ჩელების ამ „მცირე აფხაზეთში“ ანაკოფიის საერისთავო უნდა ვიგულისხმოთ, რომლის ერისთავი ჩაჩია(შერვაშიძე) და რომელსაც მიტაცებული აქვს ლაზიკის, შემდგომი სამეგრელოს კუთვნილი აფშილეთი მდინარე კოდორს დასავლეთით. ჩელების სიტყვებით, აქ მთავარი ტომი ჩაჩია (აფშილი) მეგრულ ენაზე მოსაუბრე. მართალია იგი არლანების ენის შესახებ არ ლაპარაკობს, ცხადია ის მხოლოდ აბაზგური შეიძლება იყოს.

„დასავლეთით ორდლიანი სიარულის შემდეგ ჩვენ მივალწით ჩანდების ტომის საზღვარს. ისინი ჭეშმარიტი აფხაზები არიან, რიცხვით 1500-მდე მამაცი ვაჟკაცი და იწოდებიან მთის ჩანდებად. მათი ნავსადგურია კაკური. მათ ახლოს დევს სოფელი ხაკე, გარშემორტყმული ბაღებით ზღვის სანაპიროს გასწვრივ. შემდეგ ასევე მასთან (სანაპიროზე) სამი დღის სავალზე, არის დიდი ჩანდების საცხოვრებელი; ისინი 15000-მდე ვაჟკაცია 25 სოფელში. მათი ნავმისადგომია ჩანდალარი. ზამთარში ის უსაფრთხო არაა“ (იქვე)

საყურადღებოა, რომ მათი მეზობელი არლანების ტომისაგან გამოსაყოფად ჩელები ჩანდებს ჭეშმარიტ აფხაზებს უწოდებს! არც მიზეზი ჩანს ძნელი მისახვედრი: ზემოთ, გენიოლოგიური ხის აღწერისას, ჩელები ლაზს და აფხაზს ძმებად მიიჩნევს-

რასაკვირველია ძმები მხოლოდ ერთ ენაზე საუბრობენ! (მათგან აბსოლუტურად განსხვავებული ჩანს აბაზგური ენა, რის გამოს ამ ენის შესახებ ჩელები ხმას არა ძრავს!

1)სამხრეთ საქართველოში მცხოვრები ჭანები ბერძნულ ლიტერატურაში სანებად გარდაიქმნებიან!

2)აღმოსავლეთ საქართველოში მათივე თანამოძმე წანარები, იმავე ბერძნულ ლიტერატურაში სანარებად გარდაიქმნებიან.

3) შავი ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ სანაპიროზე უხსოვარი დროიდან მოსახლე ჰენიოხები, კენები, იმავე ბერძნული წყაროს სანიგები ხდება.

4)იმავე ხალხი, ჩელებისეული (Chand)-ქართველი ისტორიკოსების მიერ წაკითხულია ცანდებად....

რასაკვირველია ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი სახელი ერთი ტომის, ჭანების კუთვნილი დამახინჯებული სახელებია(ლათინური ანბანში ქართულ მთელ რიგ ასოებს არც წერს და არც გამოთქვამს-ჭ; წ; ც;ყ; მოყვანილ ასოებს როგორც წესი, -ს- ასო ცვლის. ზემოთ მოყვანილ სახელებში ასოები აღდგენილი და ჩასმულია მთარგმნელის შეხედულების მიხედვით.რასაკვირველია განსხვავებით ანაკოფიის საერისთავოსი, რომელიც ლაპარაკობს აბაზგურ (და სავარაუდოდ მეგრულ) ენაზე, ჭანიდები ჭანურ, „ჭემმარიტ აფხაზურ“ და შესაბამისად საკუთარი ძმის, ლაზურ ენაზე საუბრობს (და რომელსაც არცთუ მცირეოდენი სხვაობა კოლხურ ენასთან უჩანს) ჩელების უაღრესად საინტერესო ჩანაწერების პუბლიკაციას აქ დროებით ვწყვეტთ, მისივე ნაწერებში ჩვენთვის საინტერესო ჰენიოხ-სანიგთა ტომის დაფიქსირების შემდეგ.

ისტორიული ექსკურსი

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა შეუფასებელმა დოკუმენტმა, შემონახული ისტორიის ანალებში სახელწოდებით „ აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხობის დიდი დავთარი“ წიგნის სათაური მიგვანიშნებს, რომ იგი ეკუთვნის „დიდ აფხაზეთს“, რომელიც აღმოსავლეთით ლიხის ქედამდე ვრცელდება, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთით..... წიგნი მოძიებულია და გამოცემულია სერგი კაკაბაძის მიერ. ხელმოწერის ბოლო ფურცელზე მიწერილია: „ჩაწერილ არს კომიტეტსა შინა საეკლესიო ჩყლვ წელსა, (1835 წ N111 ქუთაისი) ზემოთ მოხსენებული დავთარის ჩანაწერი დამთავრებულია როგორც ბოლო მინაწერიდან ჩანს 8 ნოემბერი 310 ქორონიკონს (1621 წელი). მასში ჩამოთვლილია დასახლებული პუნქტები და იმ გლეხობის სიები, რომელთაც აფხაზეთის საკათალიკოსოს წინაშე გარკვეული ვალდებულებები და ბეგარა გააჩნიათ. დასახლებულია გვარებიც კი.

არს ნაჟანეულს:სასახლე:და:მრთებლი:გამოსავალი:მოსაკრებელა:

დასახელებულია მრევლის გვარები:უჩაია, ჯაკობია, დიდია, ჯგუბურია, ბუბუტია, სუბუქია, შუშანია, კუატარია, აბრამია, მჭითანა, ძაძუა, მარსალია, სამელია, გოგილა, მარტოფია, ხისტარია, ცისტარია, ლოგუა, კოდია, რუსაყია, ელიშია, კონჯარია, ჭვიტიშია, ფიოლია, კოტარია, კონტარია.

არის:ხოირს:სასახლე:და მრთებლი:გმსვლი:მოსაკრებლისა.

დასახელებულია გვარები:დიდია, ჩაგუა, ლასურია, მუზურგია, მულია, ქუნია, ჯიტა, გრიგოლია, ჯიქია, ბიჭვა, დამკოჩია, ხუხულია, ამბალია, ჯომნია, კაკუა, ქურია, კოსატაია, გამკერვლია, ხერგუა.

ქართული ისტორიოგრაფია ნაჟანეულსა და ხოირს შესაბამისად გალის რაიონის სოფლებად, აჩიგვარად და ოხურეიდ გულისხმობა, რაც აბსოლუტურად არ შესაბამება სიმართლეს:

„საფიცარი წიგნი ყვაპუ შერვაშიძისა გრიგოლ კათალიკოსისადმი.

....ესე საფიცარი ფიცი და წიგნიმივეციტ ჩვენ შერვაშიძემ ყვაპუმ და ჩვენმა შვილმა ავთანდილ, თქვენ კათალიკოზ ბატონ გრიგოლს, ასე და ამა პირსა ზედან რომე ჟამთა ვითარებითა ქვეყანა ამოწყდა და საკათალიკოზო ნაჟანეური და ხირული კაცები ჩვენა გვყავს, თავს ხატისთვის და მემ (sic)თქვენთვის სამსახუროთ მომირთმევია, თავს და ერთი მოსახლე კაცი ბაბადიში კონდარია, მეორე მოსახლე ხუცესი ღრუბელია, მესამე მოსახლე კაკა ელიშია, მეოთხე მოსახლე ზუმალეი კოდია, მეხუთე მოსახლე ჯიმადიში უჩამე, მეექვსე მოსახლე მამაკოჩი სუბუქია, მეშვიდე მოსახლე ხუხუტა ჯგუბურია, მერვე მოსახლე ციცორია, მოჯალაზე ბაძღალეი მარკოზია, ამის გარეთ მოსახლე სახირო მიაშია ბიგავა და ათი მოსახლე კაცი მოჯალაზიანად როგორც ცხვა ქათალიკოსს სახურობდა (sic)აგრეთვე გემსახუროთ და თქვენი სამსახური არ დაუშალოთ და არც ჩვენგან ამ კაცებს არც აყრით და არც გაყიდვით არა უშავდეს რა. აწ ამის თავდებით გასათავისუფლებლად მომიცია თავად ღმერთი და ყოველი მისი წმინდანი ზეცისანი, ქვეყნისანი, უხორცონი და ხორციელი. ამაზე მიწერილს წმინდათ მადლმან ხელით მართალის გულით ჩაგვირთავ“ აქ დასმულია ჯვარი; ქრონიკები 1696-1704 წ

როგორც მკითხველი ადვილად მიხვდება, ყვაპუს წერილის შინაარსი აფხაზეთის კათალიკოზისადმი ისაა, რომ სადღაც ყვაპუს სამფლობელოს მახლობლად საეპისკოპოსო ნაჟანეული (ნაწილობრივ ხოირიც) მთლიანად გამწყდარა, ისე რომ კათალიკოსს ამის შესახებ ვერც ვერაფერი გაუგია! იმისათვის, რომ აღსდგეს მე-18-ე საუკუნის დამდეგის აქ აღწერილი სრული სურათი, აუცილებელია დაწვრილებით იქნას

განხილული სამეგრელო-აფხაზეთს შორის იმ პერიოდისათვის დაფიქსირებული საზღვარი და აფხაზეთის (დიდი აფხაზეთის) რეგიონებად დაყოფის ვერსია:

„სორეხ შარვაშიძემ და მისმა სახლიკაცმა ყვაპუმ, მათი მომხრე აფხაზი ფეოდალების დახმარებით, რამდენჯერმე სცადეს ენგურის დასავლეთით გადასვლა, მაგრამ ყოველთვის უკუგდებულ იქნენ. სამაგიეროდ მტკიცედ დამკვიდრდნენ ოდიშის ჩრდილო ნაწილში, ენგურის მარჯვენა მხარეს. ასე შეიქმნა XVII საუკუნის ბოლოს მდინარე ენგური აფხაზეთისა და ოდიშის საზღვრად“

(საქართველოს ისტორიის ნარკვევები; ტომი IV გვ354, თბილისი 1973წ)

.....და რაც არ უნდა უცნაურად მოგვეჩვენოს, წყაროდ დასახელებულია ვახუშტის ქართლის ცხოვრება!

„ამას ჩრდილოით დის მდინარე ეგური, წოდებული დაბის გამო. გამოსდის მასვე სუანეთს და ოდიშს შორის კავკასს, მოდის აღმოსავლიდან დასავლეთად, მოერთვის ზღვას ანაკრიას....კუალად ამ ეგურს ჩრდილოეთით დის დადის წყალი (ოქუმი) წოდებული დადის დაბის გამო....გამოსდის მასვე აღმოსავლეთის კავკასსა, და მიდის დასავლად, და მოერთვის ზღუას.ამ დადის წყალს ჩრდილო-დასავლად დის ეგრის წყალი, წოდებული ეგროსად, თარგამოსის გამო. გამოსდის მასვე კავკასს დის დასავლად და მოერთვის ზღვას ილორს.ხოლო ზღვის კიდებედ, ამ წყლის დასავლეთს კიდებედ, არს ილორის ეკლესია წმინდას გიორგისა. ამას უდის აღმოსავლით ეგრისი, დასავლით მდინარე მოქვისა და უძეს სამხრით ზღუა და ჩრდილოთ ველი....აქ მოიყვანს ხარს ყოველწლივ ი“ ნოემბერს, რომელსა დაჰკლავენ და განიყოფენ მეფე დიდებულითურთ გარნა არა ფრიად სასწაულმოქმედი ჭემმარიტსა ზედაცა“

(ქართლის ცხოვრება; ტომი IV, გვ-779-780 ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსი საქართველოსი, თბილისი -1973 წ)

როგორც ვხედავთ, ვახუშტის მიერ მდინარე ეგური (ენგური) არც პირდაპირ და არც ირიბად მეგრელო-აფხაზეთს საზღვრად არაა მოხსენებული. უფრო მეტიც, ენგურიდან გაცილებით ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ეკლესია ილორისა მოქმედი ჩანს და ეკლესიისათვის შეწირულ ხარის ხორცს მეფე (უცილებლად იმერეთისა) და დიდებულები ინაწილებენ კიდევ.

“ხოლო ამ ეგრისის მდინარესა ზედა (იგულისხმება ღალიძგა), მთასა შინა არის ეგრი, სადაც მოვიდა პირველად ეგროსი, ძე თარგამოსისა, და აქა აღაშენა ქალაქი და და ზღვარი თვისი....არამედ მას შემდგომად უწოდეს ბედია, რომელი დასუა მეფემან ფარნაოზ ქუჯი ერისთავად რიონის დასავლეთსა, ვინაიდან ჰპოვა ბედი. მერმე აფხაზეთა მეფე ლევანისაგან განიყო, და ცხომის ერისთავი სხუა, ბედიისა სხუა, აფხაზეთა სხუა, თამარ მეფემდე ესრეთ. შემდგომად რუსუდანისა-ოდიშისა დადიანი, და ბედიელი მას

აქეთისა, არღარა ცხომისა, აქავ ბედიას, აღაშენა ნ-დ მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდ-
შუენიერ გუმბათიანი და შეამკო სიმდიდრითა ფრიად. ამისთვის წერილ არს: ვისაც
გენებოს სიდიდე და სიმდიდრე ბაგრატ ნ-დ მეფისა, განიხილე ბედიის ეკლესია და მით
სცნობ. დასუა ეპისკოპოზი ოდიშისა და აწცა ზის, და მწყემსი არს დადის-წყლისა და
მოქვის წყლის შუათისა ადგილისა” (იქვე)

ბაგრატ მეფის მიერ აშენებული ბედიის ეკლესია ოდითგანვე ოდიშის კუთვნილება
ყოფილა, თუმცა ვისი კუთვნილება იყო ის მე-18-ე საუკუნის პირველ ნახევარში,
როდესაც ვახუშტი თავის გეოგრაფიულ ტრაქტატს ადგენს?

„ხოლო ამ ეგრის მდინარესა(ღალიძგა) დასავლით დის მოქვს მდინარე ჩრდილოდამ
სამხრით. გამოსდის კავკასს და მოერთვის ილორს ზღუას. ამ მდინარესა ზედა მთაში არს
მოქუს ეკლესია, გუნბათიანი, დიდნაგები. აღაშენა ის მეფემან აფხაზთამან ლეონ
შემკობითა დიდითა. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი კოდორის მდინარისა და მოქუს დის
მოქუამდე (იგულისხმება სოფელი მოქვი) აღმოსავლიდან დასავლად. ხოლო მოქუს
მდინარის დასავლად დის კოდორის მდინარე. ამ წყალზედ არს ეკლესია დრანდას,
მთაში, გუმბათიანი შუენიერი, დიდშენი. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი კოდორისა და
ანაკოფიას შორის ადგილთა. არამედ აწ აფხაზთაგან არღარა არიან ორთა ამათ შინა
ეპისკოპოზნი“ (იქვე, გვ780-781)

არქანჯელო ლამბერტს „სამეგრელოს აღწერაში“ მოცემული აქვს სამეგრელოს ექვსი
საეკლესიო კათედრა: დრანდა, მოქვი, ბედია, ცაიში, წალენჯიხა, მარტვილი. დრანდისა
და მოქვის კათედრალი, ბატონიშვილი ვახუშტის მიხედვით, უკვე უმოქმედო ჩანს!
ბედიის მოქმედი ეკლესია მდინარე მოქვის გაყოლებით, ისევე როგორც ადრე, ოდიშის
ადმინისტრაციულ ერთეულს შეადგენს! ვახუშტის მიხედვით, საზღვარი მდინარე მოქვი
ჩანს და არა ენგური!, ქრისტიანობისაგან ზურგ შექცეულ აბაზგების კონტროლირებად
ტერიტორიებზე, მდინარე მოქვის ჩრდილოეთით ღთისმეტყველება შეწყვეტილია,
განსხვავებით ოდიშის კონტროლირებად ტერიტორიაზე მდებარე ილორის და ბედიისა.
საზღვარი სამეგრელო-აბაზგეთისა მდინარე მოქვს გაყვება! ცხადია, ნაჟანეული და
ხოირი ვერ იქნება შესაბამისად აჩიგვარა და ოხურეი (გალის რაიონი) წინააღმდეგ
შემთხვევაში, აფხაზეთის კათალიკოსი გაცილებით ადრე შეიტყობდა ამ საეპისკოპოსოს
ამოწყვეტას, ვიდრე აბაზგების მთავარი ყვაპუ! ცოცხლად გადარჩენილი მოსახლეობა
ოხურეისადა აჩიგვარის ტერიტორიიდან, ვერაფრით ვერ მოხვდებოდა აბაზგების
კონტროლირებად ტერიტორიაზე ყვაპუ შერვაშიძესთან. ცხადია ნაჟანეული და ხოირი
აბაზგეთის ტერიტორიის სიღრმეშია სამიებელი!და მაშინ რომელ ამომწყდარ
ქართულ საეპისკოპოსოზეა საუბარი?

„ მუწუს წყალს დასავლით არის ბიჭვინტის ეკლესია დიდი, დიდშენი კეთილი ფრიად, გუმბათიანი, ზღვის კიდესა ზედა, ეს აღაშენა იუსტინიანე კეისარმან შემკობითა დიდითა. პირველი იყო საეპისკოპოზო. ჟამთა აფხაზთა მეფეთა იქნა საკათალიკოზოდ და აწ არს საყდარი აფხაზთა კათალიკოზისა, არამედ აწ ხუცის ამარად, ვინაით „ამ მუწუს წყლის დასავლით არის ბიჭვინტის ეკლესია დიდი, დიდშენი, კეთილი გან აფხაზნი არღარა მოწმობენ რჯულისა და სარწმუნოებისა“ (იქვე; გვ784-785)

სიტუაციაში გასარკვევად, აუცილებელი ჩანს აფხაზეთის საერისთავოს იმ პერიოდისათვის ჩამოყალიბებული სამმართველო რგოლი და სტრუქტურა სკრუპულოზულად იქნეს განხილული:

„XVII-XVIII საუკუნის მიჯნაზე აფხაზეთის სამთავრო პატარ-პატარა ფეოდალურ სამფლობელოებად იყო დაშლილი. მთავარ ზეგნაყ შერვაშიძის შვილებმა, სამთავროს ტერიტორია გაიყვეს: უფროსს როსტომს ერგო აფხაზეთის ჩრდილო ნაწილი. მდინარე ბზიფსა და კოდორს შორის მდებარე მიწები. შუათანას ჯიქეშიას-შუა სოფელი (აბჟუა) ტერიტორია მდინარე კოდორსა და მდინარე ლალიძგას შორის, ხოლო უმცროსს-ყვაპუს-მდინარე ლალიძგასა და ენგურს შორის მდებარე მხარე, რომელიც სამეგრელო-აფხაზეთს შორის მდებარე ომის დროს ძალიან მოოხრდა. ყვაპუ შერვაშიძემ თავის სამფლობელოში ბზიფის ხეობიდან მოყვანილი აფხაზები ჩამოასახლა. აფაზეთის მთიანი თემები, მაგალითად წებელდა(წიბელი, დალის ხეობა) მთავრის ხელისუფლებისაგან თითქმის დამოუკიდებელი იყვნენ“ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები; ტომი IV გვ-468 თბილისი 1973 წ) გადმოცემით, ყვაპუს მემკვიდრე მურზაყანმა ეს მხარე „აღაყვავილა“ და ამის გამო ამ ტერიტორიას სამურზაყანო დაერქვა (იქვე)

1)დავიწყეთ იქიდან, რომ აფხაზეთის დაყოფის ეს „ქრესტომათიული“ მაგალითი აღებული ყოფილა ჟურნალ „კვალის“ უავტორო სტატიიდან !?(კვალი 1897 წ)

2)როგორც ზემოთ დამტკიცდა, აღნიშნულ პერიოდში ტერიტორია მოქვიდან ენგურამდე არ შედიოდა აფხაზეთის შემადგენლობაში, რაც ამ საეჭვო ხასიათის ცნობის არასწორობას ამტკიცებს.

3)ამავე „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“ იმავე ტომის გვ354., ყვაპუს ძმად სორეხია დაფიქსირებული და არავითარი მინიშნება როსტომსა და ჯიქეშიაზე არ არსებობს!

4)ყვაპუს წინამდებარე წერილში, მემკვიდრე შვილად ავთანდილი ჩანს და არავითარი მურზაყანი!

5) ამავე წერილის მიხედვით, ბზიფის ჩრდილეთით მდებარე ტერიტორიები აფხაზეთს არ ეკუთვნოდა და ვერავითარი არ არსებული მურზაყანი ვერ ჩამოიყვანდა არარსებულ ბზიფელ აფხაზებს ე.წ. „სამურზაყანოში“

6) „ მურზა“-თათრული გავლენით, ქართული აზნაურის სინონიმია. „სამურზაყანო“ სააზნაუროს, საუმცროსოს ნიშნავს, საპირისპიროს სათავადოსი და ასეც იყო ძველ აფხაზეთში. სათავადო, საუფროსო-ეს გუდაუთა და სოხუმი ჩანს, სამურზაყანო, საუმცროსი, გულრიფში და ოჩამჩირე.

მთელი ეს ისტორია აფხაზეთის პოლიტიკურ-ქრონოლოგიური მოწყობისა, ისეთივე მითი ყოფილა, როგორც არა ერთი შეთხზულა კაცობრიობის ამა თუ იმ ნაწილის წარმოშობის და განვითარების შესახებ, ანტიკური ბერძნებით დაწყებული და თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების ვერსიით დამთავრებული ლაზების არაბული წარმოშობის შესახებ. ცხადია ყვავ შერვაშიძე აფხაზეთის ერთმმართველია. აფხაზეთის არავითარ დაყოფას ბუნებაში ადგილი არა ჰქონია, ხოლო ნაჟანეული და ხოირი აფხაზეთის სიღრმეშია საძიებელი! ხოირის (ყვავუსეული ვარიანტით ხირის) ადგილმდებარეობის გარკვევაში, ილორის წმინდა გიორგის ხატის წარწერა დაგვეხმარება, რომელი ხატიც ლევან დადიანმა შესწირა ილორის ეკლესიას აფხაზ ფეოდალებზე გამარჯვების აღსანიშნავად:

„.....მიუვარდით შერვაშიძესა ზუფუს (ლიხნს), მუწუს წყალს აქეთ ავაოხრეთ და სადაცა სიმაგრე იყო ავიღეთ და გავაცუდეთ. და კაპოეტს წყალზედ(ბზიფი)შემოგვეგებეს ზუფუარი და სიხუარი მარშანიები და გაგვემარჯვა და დავხოცეთ. ზოგი ხელთ დაგვრჩა და გამარჯვებული მოვედით...“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები; ტომი IV გვ-340, თბილისი 1973 წ)

ცხადია აქ „სიხუარი“ მარშანია-ხვარელ, ხოირელ მარშანიას ნიშნავს, მარშანიას-რომელთა ბზიფის წყალზე შემოეგება თავდამსხმელ დადიანს და რომლის საგანმგებლო კოდორისა და ამტყელის ხეობას მოიცავდა!და არსებობს თუ არა სხვა მტკიცებულება, ხირელთა (ხოირელთა) აფხაზეთის მთიანეთში ბინადრობისა? თურმე არსებობს:

„აფხაზეთი იყოფოდა სამ მთავარ ნაწილად: საკუთრივ აფხაზეთი, რომელიც ბოლო დრომდე მთლიანად იყო ფეოდალური გვარის, შერვაშიძეების მფლობელობაში, განივრცობოდა ზღვის სანაპიროზე, გაგრის ვიწროებიდან და მდინარე გაგრიპშიდან და ფსხუდან, მდინარე ღალიძგამდე. აფხაზეთში მცხოვრებთა რიცხვი არ აჭარბებდა 80000 სულს. წებელდელებს, ანუ ზამბალეებს, მცხოვრებთ აფხაზეთის ზემოთ, მთების ხეობებში, კოდორის ზემო წელში, უპირატესად დალის ხეობაში, ჩერქეზები ეძახიან წებელდელებს, ხირბ-კუაჯს....ამ ორი თემის სამხრეთით, მდინარეებს დიდსა დაპატარა ლაზას შორის, ცხოვრობდა 500 სულამდე ყიზილბეკები (იგივე ყაზბებ-ყაჯი) რომელთა

შორის ბატონობდა მარშანიების გვარი....სამხრეთ აღმოსავლეთით, მდინარე ურუპისპირა და დიდი ზელეჩუკის ზემო წელთან, ცხოვრობდნენ ბაშილბეები. ისინი იმყოფებოდნენ მარშანიების ხელისუფლების ქვეშ და მათი რიცხვი არ აჭარბებდა 1800 სულს“ (Истщрия войны и владечество русских на Кавказе; Н. Дубровин. ТомI книгаII стр2-3 Петербург 1871 г)

ცხადია გარდა ზამბალეებისა (წებელდელებისა) რომელსაც ჩერქეზები ხირ-პიტებს ეძახიან (ხირელებს) ყაზილბეკები და ბაშილბეები ისეთივე ქართველური ტომები ჩანან, როგორც თავად დუბროვინისეული ჩერქეზები. მდინარე ლაბასა და ურუპისპირა მათი გადახვეწა სავარაუდოდ იმავე ჟამიანობის შედეგია, რომელმაც ნაჟანეულელების დიდი ნაწილი იმსხვერპლა, ნაწილმა აძიხეში გაქცევით უშველა თავს. თავად მარშანიების სამფლობელო ხოირი-ეს აფხაზეთის მთიანეთი ჩანს, კოდორისა და ამტყელის ხეობების ზედა წელი. ისინივე აკონტროლებენ უცილობელ უღელტეხილებს ქლუ-ხორსა და მარუ-ხს, რომელთა ტოპონომში მათივე სატომო სახელი იკითხება კიდევ. (ხოირელების, მისიმინების თემა ამავე წიგნში განიხილება) ცხადია, ხოირი-ეს აფხაზეთის მთიანეთის აღმნიშვნელი ტოპონომია, მისი მეზობელი ნაჟანეული კი მდინარე ბზიფის დასავლეთით მდებარე სანიგეთი, ჩელებისეული დიდი და პატარა ჩანდებია უთუოდ!

„სიგელი აფხაზეთის კათალიკოზის გრიგოლ ლორთქიფანიძისა, დაწერილი ქაღალდზე, ზომით 140X20 სანტიმეტრი, ნუსხა ხუცურად, დაცულია ბიჭვინთის ტაძრის საბუთებში N75 თავში. დასმულია ბეჭედი გრიგოლ კათალიკოზისა, ნიშნად ფრიად იშვიათად იხმარება წერტილი და სამი წერტილი.კიდევ ნაჟანევეს სფლი სკზონემსაძე კზის ელშიდ აფხაზისაგან აყრილიყო, ყვაპ შერვაშიძეს სხვა დაეყიდა და ექუსი მოსახლე კაცი ყველა. ის კზიც ბევრს ედავადა ჩნც, მაგრამ არც მს და არცჩნდა ა ნიშნად მართებული ავიღეთ და ექუსი მოსახლე კვის მეტი აღარ იყო და ის წამოვიყვანეთ მისის ყისფერით: ღრუბელაია ამხსნელი და მისი სახლის კ'ცი ელიშია ხუტალია, და მისი ძმები. კიდევ ელიშია ხუხია და მისი ძმები ზუმალი კოდა და მისი შვილები; კიდევ ჯგუზურია და სუბუქია და ბიგვაა, კიდევ ერთი მოსახლე კაცი ჯღერის ნაყმევი პაპაი ხუცო ბავა და მისი ძმა შარვაშიძისაგან სადეო კ;ცი იყო ჩნი და იმიშად წამოვიყვანეთ და ხობს დავასახლეთ, არმანაი ყვაპუსეული კაცი მაგიერშიდ ამოვიყვანეთ და ხიბლას დავასახლეთ“ (ქრონიკები 1706 წ) (29)

რასაკვირველია აქ ხალხის იმავე ჯგუფზეა საუბარი, რომელსაც წინა ეპიზოდში ყვაპუ ჟამისაგან გადარჩენილად აცხადებს. კათალიკოსს არ სჯერა ვერსია ნაჟანეულელების ჟამისაგან გაწყვეტისა. მისი აზრით, კენი ჭანები, აბაზგებმა აყარეს. რასაკვირველია ცდება კათალიკოსი....კენების და ხოირელების სამხედრო ძალა დაუძლეველი ჩანს შერვაშიძის სამთავროსათვის, რომელიც აღემატება კიდევ ამ უკანასკნელს რიცხოვნობით.კათალიკოსისავე აზრით, დარჩენილი მოსახლეობა ჟამს კი არ

გაუწყვეტია, არამედ ყვაპუს მიერ გაყიდულად მიაჩნია! რასაკვირველია აქაც ცდება კათალიკოსი....რომც მოენდომებინა გადარჩენილი ნაჟანეულელებისა და ხოირელების გაყიდვა ყვაპუს, ან ვინ შევიდოდა სატყვევნელად ტერიტორიაზე, სადაც ჟამი მძვინვარებდა და ან ვინ იყიდიდა აქედან ამოყვანილ ტყვეს?

.....და სად გაქრნენ ჟამიანობას გადარჩენილი კენები (ხალიბები, ჰენიოხები). თუ ისინი მთლიანად იმსხვერპლა ჭირმა? ყურადღებას იპყრობს ერთი უცნაური ტომი აძიხეში, (დღევანდელი მაიკოპის ახლოს) კურგანსკის ტერიტორიაზე..... თურქი მოგზაური, ევლია ჩელები, რომელმაც ყველა მიმართულებით გადასერა კავკასია 60 წლის წინათ, აღწერს ყველა შემხვედრ ტომს, თუნდაც 300 კაცის შემადგენლობით, თუმცა არაფერს ამბობს ფაქტიურად ამ უდიდესი „ჩერქეზული“ ტომის შესახებ. ის პირველად ყირიმში ფრანგი კონსულის თვათახედვის არეში ჩნდება:

„მერე მდებარეობს ოლქი გამირგია (ანუ გემირგოი) მართული ორი ბეის მიერ, რომელთაგან ერთი იწოდება ოლქის სახელით, მეორე ატარებდა სახელს მოკოსიგალანს. ახლა არსებობს მხოლოდ ერთი ბეი, რომელიც ატარებს ორივე დასახელებულ ტიტულს და მართავს 2000 სახლს“ (აღმოსავლური ლიტერატურა; დოკუმენტები, ფრანგი კონსული ყირიმში და პირველი ექიმი ბახჩისარაიში, კსავერიო გლავანი. 20 იანვარი, 1724წ)

ძნელი სათქმელია, შეუერთდა თუ არა რომელიმე მომთაბარე ნოღაურ ტომს გაგრა-ხოსტის მონაკვეთიდან ლტოლვილი დიდი ჩანდები, თუმცა მომდევნო პერიოდში ტომი ასევე ორმაგ სახელს ატარებს: თემირგოი და კემგუი. აქედან პირველი რკინის ნაშიერებს ნიშნავს (თემირი თათრულად რკინაა) ხოლო მეორე კემის-კენის ნაშიერებს...თავად „ჩერქეზულივე“ ვერსიით, ტომი უდიდეს გავლენას ახდენს ჩერქეზული რასის ეთნიკურ ჩამოყალიბებაში... მაიკოპსა და არმავირს შორის მდებარე ოლქში, მე-18-ე საუკუნის მეორე ნახევარში თემირგოის, იგივე კემგუის 15000 მოსახლეობას ასახელებს რუსი მწერალი ნ.ფ.დუბროვინი (30) საინტერესოა, რომ ლტოლვილი დიდი ჭანების ნაწილი რომელმაც ქრისტიან კაზაკებს შეაფარა თავი, საკუთარი ორმაგი სახელის (თიკუნის) შენარჩუნებას ცდილობს და ახერხებს კიდევ. კანტემიროვი-ეს დიდი ჭანების გასლავებული გვარი გახლავთ, სადაც ორივე კომპონენტი, კენიც და ტემირიც სახეზეა! ეს გვარი და ტოპონომიც კი აქტუალურია დონის როსტოვში, დონეცკში და ვორონეჟის ოლქში..

ის, რომ 60000-იანი მოსახლეობა (31) მოხუცი თუ ახალგაზრდა, მორჩილად დაეღებოდა ღვთის განაჩენს, არარეალურია. რასაკვირველია მოსახლეობის ახალგაზრდული ნაწილი, ჭარმაგი ნაწილის რჩევით (და სავარადოდ ბრძანებითაც) დატოვებდა ინფიცირების კერას. მოსახლეობის ასაკოვანი ნაწილი საკუთარ მიწაზე და კერაზე შეეცდებოდა ჭირთან გამკლავებას. ვერ გაუმკლავდა..... ყვაპუ სულ რამდენიმე გადარჩენილ ოჯახზე საუბრობს..... შეუძლებელია რომ ჰენიოხებმა, არქაული დროის

ხელოსნებმა, ვაჭრებმა და...მეკობრეებმა საზღვაო სივრცე და ხომალდები არ გამოიყენეს თავის საშველად. სავარაუდოა, რომ ჭანების ნაწილმა ჟამისაგან გასარიდებლად მათივე ცნობილი კამარები და მუნკესილები გამოიყენეს და საფრთხეს ასე გაერიდნენ. ზუსტად ეს კვალი უნდა ჩანდეს ოდიშისა და შემდგომ ზემო სვანეთის ისტორიაში ჩაკარგული...

უცნაური სოფელი ჩნდება ოდიშში მე-18-ე საუკუნის დასაწყისს. არსებობს სოფლები სამეგრელოში, მაგალითად: ნაჯაიანუ. ნაგვაზაუ, ნაცატუ, რაც აღნიშნული გვარის ამ ტერიტორიაზე ადრე მოსახლეობის დასტურია. ცნობები; ლე-სიჭინე, ლე-დგებიე-ასევე ამ გვარის ხალხების თანამედროვე საცხოვრისის მიმანიშნებელი. განსხვავებით ჩამოთვლილთაგან, სხვა დატვირთვის მატარებელი ჩანს ზუგდიდის რაიონის სოფელი ჭკადუაში. დასახელება აშკარად კუთვნილებითი სახისაა, თუმცა გვარი არამცთუ თავადად, აზნაურადაც კი არ ფიქსირდება. სწორი ჩანს ოფიციალური ვერსია, რომ სოფელში ჭკადუ-ებს უცხოვრიათ, თუმცა ერთი ხელობის ხალხის კომპაქტურად ერთ სოფელში ცხოვრება ნონსენსია, ისინი უბრალოდ თავიანთი ნაკეთობისათვის გასაღების ბაზარსაც კი ვერ მოძებნიდნენ. სავარაუდოა, რომ იმ პერიოდისათვის სამეგრელოს სუზერენმა ჩიქოვან-დადიანმა გარკვეული გასამრჯელოს ფასდად მიჰყიდა ხსენებული ადგილი თემს, რომელსაც საწარმოო, სავაჭრო თუ სამეკობრეო წარსულიდან გამომდინარე, მამულის ყიდვის საშუალება აუცილებლად ექნებოდა. (ცხადია ისინი ცნობას ჟამიანობის შესახებ არავითარ შემთხვევაში არ გაავრცელებდნენ, რითაც აიხსნება კათალიკოსის არაინფორმირებულობა ამ საკითხზე). ამავე ჩიქოვან-დადიანის მიერ ჩანს დანათლული გვარი ჭკადუაც, რაც მათი საერთო პროფესიის მიმანიშნებელი ჩანს. (რასაკვირველია, მათგან ყველა მჭედელი ვერაა) არ არის ცნობილი ის ფაქტი, თუ რამ გამოიწვია კენტა კიდევ ერთხელ ლტოლვა, უკვე ზემო სვანეთისაკენ, თუმცა ამ საკითხზე ჰიპოთეზის დონეზე მსჯელობა შეიძლება:

1)ახალგაზრდა კენებმა ვერ გამოჰედეს ის საოცარი იარაღი (სავარაუდოდ ჩიქოვან-დადიანისათვის შეპირებული) ჯავშნის მკვეთელი „გორდა“

2)კენებმა ვერ იგუეს სამეგრელოს ფეოდალური წყობისათვის დამახასიათებელი ბატონყმური დამოკიდებულება და ამ მხრივ მეტ-ნაკლებად თავისუფალი სვანეთი ირჩიეს.

3)არც მატერიალური დაინტერესების გამორიცხვა შეიძლება, რომელიც ამ უკანასკნელთ მშვენიერ პერსპექტივას უქადდა კიდევ.

ფაქტი, რომ იტყვიან სახეზეა, სოფელი ჭკადუაში დაცარიელდა ამ უკანასკნელთაგან, რომლებიც ზემო სვანეთში სოფელ ლახამულას აფუძნებენ.კენტა ნაწილი.

რომლისთვისაც აფხაზეთის მთავრის, შერვაშიძის სუზერენობა მისაღები აღმოჩნდა, აბაზგეთსა და აფშილეთს (ამავე გვართ) და მდინარე მოქვს იქითა ტერიტორიას

შეაფარეს თავი (მოქვეს აქეთა ტერიტორია უკვე ოდიში იყო)რაც შეეხება ლახამულის ჭანურ თემს, აი ასე აღწერს მათ რუსი დიდმოხელე, გენერალყოფილი დუბროვინი:

„მთელი მათი (სვანების) სავაჭრო საქმიანობა ებრაელი ლახამულელების ხელშია. მცხოვრებნი დაახლოებით 50 ოჯახშია, საბატონო სვანეთში. მიუხედავად იმისა, რომ ლახამულელები ქრისტიანები არიან, ლაპარაკობენ ადგილობრივ ენაზე, ჰყავთ მღვდელები, სვანები ვერ იტანენ მათ, არა აქვთ მათთან ურთიერთობა.არამცთუ არავინ არ შესჭამს საჭმელს ლახამულელთან ერთად, ლახამულელის ხელით დაკლულ საქონლის ხორცსაც კი არ შესჭამს“

(Дубровин Н Ф История воини и владечество русских на Кавказе Том I книга II стр-87)

მიუხედავდ რუსი ავტორის მტკიცებულებისა, ლახამულელები (ჭანები) შეუძლებელია ებრაელები იყვნენ. მსოფლიოს არ ახსოვს ასეთი პრეცედენტი, რომ კომპაქტურად მცხოვრებ ებრაელ ტომს შეეცვალოს რელიგია და ერთბაშად ქრისტიანულ აღმსარებლობაზე გადასულიყოს, ქრისტიანობის ყველა ატრიბუტით (მათ შორის ეკლესიის აგებით და მღვდელების ყოლით)....და რატომ ასე დიდი გაუცხოება ადგილობრივი მოსახლეობისა ჭანური თემისადმი, რომელიც იმავე დუბროვინის სიტყვებით (უკვე!) ადგილობრივ დილექტზე საუბრობს? სვანების რწმენა, რომ ეს თემი არაა სვანური, ეყრდნობა რასაკვირველია იმ ფაქტსაც, რომ თემი გაცილებით გვიან მე-18-ე საუკუნის მეორე-მესამე მეოთხედშია ჩამოსახლებული სვანეთში, თუმცა დუბროვინის პერიოდისათვის უკვე სვანურ დიალექტზე საუბრობს. ასევე სავარაუდოა, რომ კენტა ტომის ცხოვრებით ნირით განსხვავებულია ადგილობრივი სვანური ტომისაგან, თუმცა ჭანების ებრაელობის ვერსიას სხვა სარჩული უჩანს:

„ეს ხალხი (სვანები) როგორც ვთქვი, ფულს არ იღებს მეთქი. ზოგჯერ მე ვცდილვარ შემეგონებინა მათთვის, რომ ფულით კაცს შეუძლია შეიძინოს ყოველგვარი ნივთი, რასაც კი მოისურვებს. მაგრამ მათ აი რა პასუხი მოუციათ ჩემთვის,რა საჭიროა რომ ორჯერ გავსწიოთ ჯაფა: ერთი ფულის შოვნაზე და მეორე ფულით საჭირო საქონლის ყიდვაზე“ (არქანჯელო ლამბერტი; სამეგრელოს აღწერა, გვ190 გამომცემლობა მთაწმინდა, თბილისი 2011 წ)

ცხადია , ვაჭრობა რაც ათეულობით საუკუნის მანძილზე ჭანთათვის, (კენტათვის) ხელოსანი, ვაჭარი და მეკობრე ტომისათვის ყოველდღიური საქმიანობის წყაროს წარმოადგენდა, სვანური ტომისათვის მიუღებელი, არაპრესტიჟული და ებრაელობისათვის დამახასიათებელი ხელობა ყოფილა! აქედან იღებს სათავეს ვერსია ჭანური ტომის ებრაელობის შესახებ, თუმცა ეს ვერსია ამ ბოლო დროს რამდენადმე შერბილებული ჩანს:სვანები ჭანთა ამ ტომს (უკვე!) სვან ებრაელებს ეძახიან! ვაჭრობისათვის ხელსაყრელი და უკონკურენციო გარემო-ერთ-ერთი ფაქტორი ჩანს ჭანური ტომის სამეგრელოდან სვანეთში გადმოსახლებისა! დიდი ჭანების (კენტების,

ხალიბების, ჰენიოხების) თემისადნი კუთვნილება სავარაუდოდ იმ ხალხებს უმტკიცდება, რომელიც ამა თუ იმ ფორმით ცდილობს საკუთარი წარმოშობის სამტკიცო თიკუნის შენარჩუნებას. ამიხეში:თემირგოები, იგივე კემგუიები, სლავებში: კანტემიროვები, ქართველებში და აფხაზებში ჭკადუა, და ჟიბა (ეს უკანასკნელი მჭედლის პირდაპირი თარგმანია აბაზგურ ენაზე)რაც შეეხება ჰენიოხთა იმ შტოს, რომელზედაც ტაციტი მიუთითებს აღმოსავლეთ საქართველოში, სავარაუდოდ მათი შთამომავლები მჭედლიძეები და მჭედლიშვილებია.

უნდა აღინიშნოს, რომ „აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დიდ დავთარში“ აღნიშული ნაჟანეულელი გლეხობის გვარები მოიცავს როგორც დიდ, ასევე მცირე ჭანდებსაც. ცალკეულ შენთხვევებში ხერხდება გვარების თემური მიკუთვნებულობის განსაზღვრაც. ასე მაგალითად, გვარ კონჯარიაში პირველი მარცვალი აშკარად კენი-ს მიმანიშნებელი თავსართი უნდა იყოს. ასეთივე ტიპისა ჩანს გვარები:კოდია, კოტარია და კონტარია. სავარაუდოდ დიდი ჭანდებისაუნდა იყოს გადაშენებული გვარებიც: სუბუქია,სოხერდია,კუატარა,მარტოფია,ღრუბლაია, ცისტარია, რუსაყია, ჭვიტიშია.ყურადღებას იქცევს გვარი ხისტარია ნაჟანეულში და ხერგუა ხოირში. სავარაუდოდ, ამ გვარის წარმომადგენლებმა ჟამიანობას ინდივიდუალურად გაასწრეს ზემო სვანეთში (სავარაუდოდ ხოირის, დალის ხეობის გზით) და სათავეს აძლევენ სვანურ გვარებს:ხვისტანი, ხერგიანი და ხორგუანი.მცირე ჭანების თენის წარმომადგენლები, რომლებმაც ჟამიანობას კოლხეთისაკენ გაერიდნენ, შემდეგი გვარების წარმომადგენლები ჩანან:უჩაია (უჩაძე), ჭითანავა (მჭითანა) ჯაკობია, დიდია, ჯგუბურია, ელიშია, ქაჯაია ძაძუა.

....და ევროპელები...

ჯერ კიდევ Vსაუკუნეს ჩვ. წ. ღრიცხვამდე, ბერძენი დრამატურგი სოფოკლე აღნიშნავდა ტრიესტის ყურეში, ვენეციაში ენეტთა (ხალდთა, ჭანთა) ტომებს, რომლების მისეული ვერსიით ტროას ომის შემდეგ იყვნენ გადმოსული XIII-საუკუნეს ჩვ. წ, აღრიცხვამდე. მთავარი და ყურადსაღები სოფოკლეს ვერსიაში ის რეალობაა, რომ იტალიის ჩრდილო დასავლეთში უკვე იმდროიდან ენეტთა ტომი ფიქსირდება,მათივე გვერდით კი კენტთა არცთუ მრავალრიცხოვანი ტომი.... ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევები გვაძლევს საფუძველს ვამტკიცოთ, რომ სოფოკლეს ენეტთა მიგრაციის პროცესი თავდაყირა აქვს დაყენებული, ეს აქედან მიგრირდებიამ ისინი სინოპასაკენდა არა მარტო სინოპასაკენ.... ენეტთა (ამ ქართველური) ტომის მეზობლები იმავე ვენეციაში, სამხრეთიდან რეტების (სვანური) ტომი წარმოადგენდა, ჩრდილოეთიდან ისტრების კოლხური (მეფე აიეტისაგან შერისხულთა) ტომი. უკვე ადრიატიკის ზღვის ჩრდილო სანაპიროს გაყოლებაზე ზიხების ზანური ტომი, დალმატების(როგორც ირკვევა ჭანური ტომი), სიკულების აბზოური ტომი, ლაზების ზანური ტომი, კოლხები, იმერლები და

მთელი აღმოსავლურ-ქართველური ტომები....აქ უკვე ქართველური ტომების უწყვეტი ჯაჭვი ჩანს მთელ იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ვენეცია, ილირიკი, და საბერძნეთი ჰქვია დღეს...(ენეტების და რეტების სამხრეთით მცხოვრებ ხალხები უკვე სხვა თემა)ეჭვსაც არ უნდა იწვევდეს ენეტების ენეტიკიდან (ვენეციიდან) მიგრირების პროცესი და არა პირიქით! ერთი და იმავე ენა (თუნდაც სხვადასხვა დიალექტი) ამ ტომების ერთად და გვერდი-გვედ ცხოვრების უცილობელი ნიშანია!

თუ სოფოკლე ენეტთა ტომს სინოპადან გადმოსახლებულად თვლის, ამ ვერსიას საეჭვოდ მიიჩნევს სტრაბონი, რომლის აზრითაც შესაძლოა ვენეტები ტრიესტის ყურეში ატლანტის ოკეანის სანაპიროდან (დღევანდელი საფრანგეთის ტერიტორია) გამოჩნდნენ, სადაც მათთან სისხლისმღვრელი შეტაკება ჰქონდა მის თანამედროვე რომაელ დიქტატორს, ცეზარს. ფაქტების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ეს ატლანტისპირელი ვენეტები არიან ენეტთა შთამომავალი და არა პირიქით: ენეტიკაში ენეტები (იგივე ვენეტები) დამწერლობის არსებობის გარიჟრაჟიდან, XIII-საუკუნიდან მოიაზრებიან აქ, მაშინ როდესაც ატლანტისპირა ვენეტები (ნაწილობრივ ფლანდრიელები, იგივე ბელგიელებიც) მხოლოდ მთელი 12 საუკუნის შემდეგ....და კიდევ, ის რომ ტომის პირველადი სახელი ენეტები და არა ვენეტები, ამ პირველისაგან მეორის წარმოქმნას მიანიშნებს და არა პირიქით. (ატლანტიკელი ვენეტების თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) პირველი ამომწურავი ინფორმაცია ადრიატიკის ზღვის ენეტების შესახებ, ჰომეროსის, ჰეროდოტეს და კალიმაქეს შემდეგ სტრაბონს ეკუთვნის:

„მაგრამ გვიან დროს, როცა რომაელებმა მიანიჭეს იტალიელებს სამოქალაქო ფლებამოსილება, მათ გადაწყვიტეს მიენიჭებინათ ასეთივე საპატიო უფლება გალატებისათვის მცხოვრებნი ალპების მხარეზე და გენეტებისათვის და დაემახათ მათთვის ყველასათვის იტალიელები და რომაელები“ (სტრაბონი:წიგნი, V; I-I)

ეს ენეტები კი ზუსტად ის ენეტებია რომელსაც სოფოკლე სინოპადან ტროას ომის დამთავრების შემდეგ წამოსულებად მიიჩნევს XII ჩვ.წ. აღრიცხვამდე დასასაწყისს.

„ერთნი ამტკიცებენ, რომ გენეტები-ეს კოლონისტები არიან თანამედროვე კელტებისა, მცხოვრებნი ოკეანის სანაპიროზე, მეორეთა სიტყვით, გენეტთა ნაწილი გადარჩენილია ტროელთა ომებისაგან პაფლაგონიიდან, ანტენორთან ერთად. ამ უკანასკნელის დასამტკიცებლად მოყავთ მათი გატაცება ცხენების მოშენებით, რომელიც ახლა სავსებით გაქრა, თუმცა ეს ადრე მათთან დიდ პატივში იყო ძველებური პაექრობის გამო, ფშატი ცხენების გამოზრდისა ჯორების გასამრავლებლად. ამაზე ლაპარაკობს ჰომეროსიც:...გამოყვანილია გენეტში, სადაც ჯოგდებიან ველური ჯორები...ასევე დიონისემ სიცილიის ტირანმა მოაწყო ცხენსაშენი თავისი სარბოლო ცხენებისათვის, ასე

რომ გენეტიკური სახელმძღვანელო ულაცების გამრავლებისა და გამოწვრთნისა, ბერძნებთან სახელგანთქმული იყო და ეს ჯიში დიდი ხანი ძვირად ფასობდა“ (იქვე I-5)

რასაკვირველია სტრაბონის მთელი ეს ტირადა ეძღვნება მთლიანად ეძღვნება იმის დამტკიცებას, რომ ვენეტები სინოპელთა ნაწილია და არა ფლანდრიელი ვენეტებისა. ჩვენის მხრიდან დავუმატებთ, რომ სტრაბონის მსჯელობაში რაციონალური მარცვალი არსებობს, თუმცა შეცდომას მაინც ვერ აღწევს თავს: ეს სინოპელები (და სავარაუდოდ ფლანდრიელები) ჩანან ვენეტების ნაწილი და არა პირიქით.....და კიდევ, განსხვავებით ჰომეროსისა, რომელიც პაფლაგონთა ახალი სამშობლოს განსასაზღვრავად სინოპელ ვენეტებს იყენებს, სტრაბონი პირიქით, სინოპიდან ფაქტიურად გამქრალი ვენეტების ყოფილი საცხოვრისის განსასაზღვრავად იმავე პაფლაგონებს იშველიებს, რომელთა საცხოვრისა იმ დროის იმტელიგენტი საზოგადოებისათვის უკვე კარგად ნაცნობი მოჩანს. სტრაბონის სიტყვებით, სახლები ვენეტიკაში მთლიანად აშენებულია ხიმინჯებზე და მათან მოხვედრა მხოლოდ ნავიდან არის შესაძლებელი. რასაკვირველია, აქ სანაპირო ჯერ კიდევ პირველი საუკუნისათვის კარგად ათვისებული ჩანს (წინააღმდეგ ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენტის მტკიცებისა)

საინტერესოს სტრაბონის ერთი სიუჟეტი: აქ, ამ ტერიტორიაზე არსებობს დიომედეს (ტროასთან მებრძოლი გმირი) სალოცავი, სადაც ვენეტები სწირავენ თეთრ ცხენს (ისევე როგორც თეთრ ხარს წმინდა გიორგის ილორში) და სადაც მხეცებიც კი თავს იკავებენ თავიანთი მხეცური ინსტიქტებისაგან. ერთხელ მონადირეებმა შესთავაზეს ცნობილ მონიძლავეს, რომ გაუშვებდნენ დაჭერილ მგელს, თუ მონიძლავე დათანხმდებოდა მგლისგან მოსალოდნელი შესაძლო ზარალის ანაზღაურებას. მონიძლავე დათანხმდა და მგელი გაუშვეს თავისუფლებაზე. მგელმა არც მეტი არც ნაკლები, მონიძლავეს თავლაში მიურეკა დაუდალავი ცხენების რემა. უკანასკნელმა მიიღო ეს საჩუქარი და დაადო ყველა ცხენს მგლის გამოსახულებიანი დამლა. ცხენები გამოირჩეოდნენ სრბოლის სისწრაფით, და მიღებული იყო წესად, რომ ისინი არ გაყიდულიყო სხვებზე, რომ ეს ჯიში სწრაფმავალი ცხენებისა მხოლოდ მათთან, ვენეტებთან დარჩენილიყო.....ლამაზი ლეგენდაა, თუმცა გენეტური დამლა მგლისა გაგრა-ხოსტის მონაკვეთში პოვებს გაგრძელებას, სადაც ხალიბები (კენები) მსოფლიოში საუკეთესო ხმალს „გორდას“ ჭედავდნენ და ამავე დამლით ამკობდნენ (ალბათ ნიშნად უზადლობისა)

„ტიმავს შემდეგ მოდის ისტრიელების სანაპირო პოლამდე, იტალიის მიმდებარედ....პოლა განლაგებულია ნავსადგურის მსგავს ყურეში, მასში ნაყოფიერი კუნძულებით ხომალდთა სადგომებად მოხერხებულები. ის დაასახლეს ძველ დროში კოლხებმა, მედეას საძებნელად წამოსულებმა. მათ ვერ მიაღწიეს მიზანს და თავად მიუსაჯეს თავიანთ თავს განდევნა, როგორც ამბობს კალიმაქი: პატარა ქალაქი, რომელსაც ბერძენი დაარქმევდა განდევნილთა ქალაქს, მათ ენაზე ამას პოლა დაარქვეს;

ოლქებს ჰადს იქით ცხოვრობენ გენეტები და ისტრები, მცხოვრები სივრცეში პოლამდე“ (იქვე I-9)

როგორც სხვა ანტიკური წყაროს მიხედვით გაირკვა, ისტრები-ეს ზუსტად იმ კოლხების შთამომავალნი ყოფილან, რომლებიც მეფე აიეტმა გამოადევნა მედეასა და იაზონს, და რომლებმაც ვერ შეძლეს მათი დაკავება (იხილეთ მასალა აფსილებში) რაც შეეხება კალიმაქეს ვერსიას პოლას დევნილი კოლხი მეომრების მიერ დაარსებისა, ეს სინამდვილე ჩანს და ამავე ქალაქის სახელწოდებაც ამის დასტური ჩანს: ჩვეულებრივ, სტრაბონის (და სხვა არქაულ ტექსტებს) ვკითხულობთ რუსულ თარგმანში, რომლის ასოთა ფონეტიკა ხშირ შემთხვევაში განსხვავებულია ორიგინალისაგან (ლათინურისაგან) ქალაქ პოლას შემთხვევაც არ ჩანს გამონაკლისი. ჩვეულებრივ მას პოლად ვკითხულობთ. მაშინ როდესაც ორიგინალის POLA-გაცილებით უფრო ახლოს დაგას კოლხურ ფოლასთან, რაც გაქცევას კი არა, დამალვას ნიშნავს! არცთუ შორს ჩანან წასული იაზონის და მედეას ძებნაში მდევარი კოლხები, რომ შურისმაძიებელი აიეტი ვერ მისწვდენოდა მათ , ადრიატიკის ვიწრო ზღვის ერთი ბოლოდან მეორე ბოლომდე! (მით უმეტეს უცნობია ის საზღვარი ილირიკის მხარეზე, სადამდის კოლხეთის გავლენა ვრცელდებოდა). სავარაუდოა, რომ მადევარ და ლაშქრობაგაცუდებულ კოლხებს არა გაქცევამ უშველა, არამედ დამალვამ! სავარაუდოდ დასამალავადაც დიდი ძალისხმევა არ დასჭირვებიათ: მათი ახალი სამშობლოს სამხრეთი მეზობელი ენეტიკაა, ჩრდილოეთი ზიხეთი, რომლებიც ორივე მეგრულ დიალექტზე საუბრობდნენ. კოლხებს დასამალავად დიქციის შეცვლადა დასჭირდებოდათ.....ეს ისტრები ჩანან გვიან ხერსონესთან (ყირიმის ნახევარკუნძული) საკუთარი ქალაქით, კიუტსი, და რომელთა პრეტენზიამ კოლხობაზე, რომაელ პოეტს, ვალერიუს ფლავუს აიეტი სკვითიის მეფედ გამოაცხადებინა! შემდეგი რომაელი ავტორი, რომელიც ენეტიკის თემას ეხება, ტიტუს ლივიუსია. მთლიანად ეთანხმება რა სოფოკლეს ვერსიას, რომ ენეტები სინოპას ნახევარკუნძულიდან მიგრირდნენ ვენეციისაკენ, ფართოდ აშუქებს მათ ყოფა ცხოვრებას, სამხედრო პოტენციალსა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას თავად ლაკედემონელთა ოფიციალური ლაშქარის წინააღმდეგ:

„და რამდენადაც მარცხნიდან მას ემუქრებოდა არმისადგომი იტალიური მხარე, ხოლო მარჯვნიდან ილირიელები, ლიბურნები, ისტრები- ველური ტომები, არცთუ ნაკლებად ცნობილნი საზღვაო მარცვით, იგი მიცურავდა უფრო შორს, თვით ვენეციის ნაპირებამდე. იქ გაგზავნა რამდენიმე კაცი ადილმდებარეობის დასაზვერად, და გაიგო, რომ მის წინ მდებარე ხმელეთი-მხოლოდ ხმელეთის ვიწრო ზოლია, რომლის იქით-ლაგუნებია ზღვის წყლით შევსებული, გაგრძელებაზე დაბლობი, მას იქით გორაკები დაბოლოს შესართავი ძალიან ღრმა მდინარისა, სადაც შეიძლება გემების უხიფათო დაყენება (ეს იყო მდინარე მედუკი). მაშინ კლეონმა ბრძანება გასცა შეეყენებინათ გემები შესართავში და ასულიყვნენ ძალა მდინარის გაყოლებაზე. მაგრამ ყველაზე დიდი

გემებისათვის მდინარე გამოდგა წყალმარჩხი. მაშინ მისი მეომრები, გადაინაცვლეს რა უფრო მსუბუქ და პატარა გემებზე, მივიდნენ დასახლებულ ადგილებამდე, სადაც სანაპიროზე იდგა სამი სათევზაო ხომალდი პატავიელებისა. გამოვიდნენ რა სანაპიროზე, მათ დაიწყეს მოსახლეობაზე თავდასხმა, სახლების გადაწვა, მიჰყავდათ საქონელი და ხალხი, და გართულები ძარცვით, სულ უფრო და უფრო შორდებოდნენ გემებს. როცა ყველაფერი შეიტყვეს პატავიელებმა, მისმა მცხოვრებლებმა -ხოლო გალების გვერდით ცხოვრებამ ისინი მიაჩვია მუდმივ მზადყოფნას-გაყვეს თავიანთი ახალგაზრდობა ორ რაზმად.ერთნი დაიდრნენ იქით, სადაც ხმაურის მიხედვით დათარეშობდნენ მძარცველები,ხოლო მეორენი, მათ რომ არ შეეჩახებოდნენ, შემოვლითი გზით გაგზავნეს გემების სადგომებისაკენ-ხოლო იდგნენ ისინი ქალაქიდან 14 მილის მოშორებით. გაწყვიტეს რა მცველები, პატავიელებმა შეუტიეს პატარა გემებს, ხოლო შეშინებულმა გემების ეკიპაჟმა მდინარის მეორე სანაპიროს მიაყენეს ხომალდები. ასეთივე წარმატებული იყო სანაპიროზე დაფანტულ მძარცველებთან შეტაკებაც, ხოლო როდესაც ბერძნები გაიქცნენ უკან ხომალდებისაკენ, მათ გზაზე უკვე ვენეტები იდგნენ. ასე იქნა მტერი ალყაშემორტყმული და განადგურებული. ხოლო ტყვედ აყვანილებმა აღიარეს, რომ სამ მილზე მათგან იდგა დიდი ხომალდები და თავად მეფე კლეონი. მაშინ ვენეტებმა ტყვეები ჩააბარეს მეთვალფურეობის ქვეშ და დაესხნენ ბერძენთა (ლაკედემონელთა)მოუქნელ გემებს, რომელთათვისაც უცნობი წყლები სასტიკი მოწინააღმდეგე აღმოჩნდა, ხოლო გაშლილ ზღვაში გაქცევა-სასიამოვნო წინააღმდეგობა.ვენეტები მათ მისდევდნენ შესართავამდე. აქ დაწვეს რამდენიმე ხომალი მტრებისა, შიშისაგან წყალმარჩხზე შეგდებულები და ასე დაბრუნდნენ სახლში გამარჯვებულნი. კლეონი, რომელსაც მხოლოდ ხომალდების ერთი მეზუთედინაწილიღა შერჩა, წავიდა ადრიატიკის ზღვიდან დამარცხებული“

(ტიტუს ლივიუსი; წიგნი X, 2 (1) 302 წელი ქრისტემდე)

რასაკვირველია ვენეტები თავდაცვისუნარიანები ჩანან ქრისტემდე სამი საუკუნით ადრეც.როგორც ავტორი აცხადებს, ეს მათი მუდმივი მზადყოფნის შედეგია გალების წინააღმდეგ. მართალია რომის ხელისუფლებამ ვენეტების ოფიციალურად უკვე აღიარა რომის მოქალაქებად და შესაბამისად რომის სახელმწიფო ტერიტორიად, რომელსაც რომის სახელმწიფოვე იცავს, მაგრამ თავად ვენეტებიც აბსოლუტურად თავდაცვისუნარინი ჩანან. მათ რომის დახმარების გარეშე შესძლეს ლაკედემონის ბერძნული სამეფო ფლოტის დამარცხება და განდევნა ადრიატიკის ზღვიდან. შემდეგი ისტორიული მოღვაწე, ვინც ვენეციის თემის შესახებ გარკვეულ ინფორმაცია გვაწვდის, ეს კონსტანტინე პორფიროგენტია, იმპერატორი ბიზანტიისა X საუკუნეში. ვერ ვიტყვით, რომ მისი მსჯელობა ვენეტიკის შესახებ გამოიჩევა საკითხის ღრმა ცოდნით:

„უნდა ვცოდეთ, რომ ვენეტიკები, მანამდე სანამ მოცურავდნენ და დასახლდებოდნენ კუნძულებზე, რომელზედაც ცხოვრობენ ახლა, იწოდებიდნენ ენეტებად და ცხოვრობდნენ ხმელეთზე“ (კონსტანტინე პორფიროგენტი; ‘თემებზე“)

უნდა განვაცხადოთ, რომ კონსტანტინე პორფიროგენტის მოწოდებულ ცნობას არც წყარო გააჩნია და არც ანალოგი! ანბანის ისტორია დედამიწაზე ვერ ჩანს იმდენად ასაკოვანი, რომ ენეტების ვენეტიკის გარეთ ცხოვრებაზე ინფორმაცია შემოენახა! სავარაუდოდ, ეს ტომი დგას ცივილიზაციის სათავეებთან დედამიწაზე! (თემა აშკარად სცილდება წიგნის ფორმატს)

„ამბავი იმისა, თუ როგორ იყო დასახლებულიქალაქი, დღეს წოდებული ვენეციად. უნდა ვიცოდეთ, რომ უძველეს დროს ვენეცია იყო უდაბური ადგილი, უკაცრიელი და დაჭაობებული. ახლაწოდებული ვენეტები იყვნენ ფრანკები აკვილიიდან და სხვა ადგილებიდან საფრანგეთისა, დაცხოვრობდნენ ისინი ხმელეთზე, ვენეციის მოპირდაპირედ. როდესაც ატილა, ავარების მეფე მოვიდა, გაძარცვა და გაანადგურა მთელი საფრანგეთი, მაშინ ყველა ფრანკმა მეფე ატილას შიშით დაიწყეს გაქცევა ადგილიდან საფრანგეთის სხვა სიმაგრეებში, მვიდნენ უკაცრიელ კუნძულებზე და ააგეს მათ იქ ქოხები. მაშინ როდესაც მეფე ატილამ გაძარცვა ხმელეთის მთელი სივრცეები, მივიდა რომსა და კალაბრიაში, დატოვა გვერდზე შორს ვენეცია. აქ მცხოვრებმა ხალხებმა მოიპოვეს უსაფრთხოება და როგორღაც ჩამოიფერთხეს შიში. მოინდომეს ყველამ აქ დასახლებულიყვნენ, რაც გააკეთეს და ცხოვრობენ დრომდე აქ. ატილას წასვლიდან მრავალი წლის, მოვიდა მეფე პიპინი“ (იქვე)

კონსტანტინე პორფიროგენტის შემდეგი თხრობით, მეფე პიპინმა მოინდომა ვენეტთა დაპყრობა, თუმცა ვენეტებმა სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს მას. საბოლოოდ მხარეები ზავზე და ხარკზე შეთანხმდნენ, რომლის რაოდენობას ვენეტები წლიდან წლამდე უკლებდნენ. კონსტანტინე პორფიროგენტი ძალიან ცუდი, უვიცი ისტორიკოსია. ის არ იცნობს ისეთ ანტიკურ გეოგრაფებსა და ისტორიკოსებს, როგორც ჰეროდოტე, სტრაბონი, პლინიუს უფროსი, ტიტუს ლივიუსი და აპიანეა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ენეტების(ვენეტების) აქ მოსახლეობა დასტურდება XIII- საუკუნიდან ქრისტემდე და არც ერთი ზემოთ ჩამოთვლილი ისტორიკოსი ამ ტომს გვერდს არ უვლის. უფრო მეტიც, ისინი რომის მოქალაქეობას ღებულობენ IV საუკუნეს ქრისტემდე და ზუსტად იმავე ტერიტორიაზე, სადაც დღესაც მდებარეობს. მკითხველს შევახსენებ, რომ მეფე ატილა-მისი ზეობის წლებია 434-453 წ. ქრისტესით, ხოლო მეფე პიპინი (მოკლე)-მეფობდა 751 წ. ქრისტესით.

ვენეციელთა აქტიურობა საქართველოს მიმართულებით მკვეთრად გამოიკვეთა ვენეტების მიერ დამოუკიდებლობის (1204 წ) მოპოვების შემდეგ. პირველი სავაჭრო

ფაქტორია (ტანა) ევრაზიის კონტინენტის გასაყარზე, მდინარე დონის შესართავთან მათი აშენებულია. დიდი თამარ მეფისათვის ფლოტის შექმნის გეგმა ასევე ვენეციელების ჩანაფიქრი ჩანს, რომელთაც შეიძლება ახსოვთ კიდეც თავიათი ქართველური ფესვები....

ვენეციელთა აქტიურობა საქართველოს ტერიტორიაზე, კარგად ჩანს თვით მონეტარულ პოლიტიკაზე დაკვირვებითაც: სამეგრელო -იმერეთში ფართო ხმარებაში იყო მე-16-ე საუკუნეს მოჭრილი ვერცხლის მონეტები, მარჩილი-რომელიც ვენეციის დოჟ ნიკოლო მარჩელოს პერიოდში მოიჭრა და მისივე სახელს ატარებდა. ოსმალთა იმპერიის მიერ ბოსფორის სრუტის ჩაკეტვამ, ეკონომიური კავშირები შეასუსტა და შეწყვიტა კიდეც....

გაქებ ხმალო ვინცა გჭედა...

ამ სტრიქონების ავტორს 2013 წელს ხელთ ჩაუვარდა მავანი მცირე სტატია ქართულ გაზეთში, რომელიც სამწუხაროდ დაკარგა.....პატიოსან სიტყვაზე უნდა დამიჯეროთ: გერმანიის რომელიღაც ქალაქში, მარტოხელა მოხუცი არქეოლოგი სიცოცხლის ბოლო დღეებს ითვლის.....და რჩება ერთი საიდუმლო, რომლის ამოხსნას სიცოცხლის დიდი ნაწილი ამაოდ შეაღია....საიდუმლო ძველ სკივრში დევს, რომელიც სულთმოზრდავი მოხუცის ლოგინქვეშ დევს.....საიდუმლოს შუა საუკუნეების ხმლის პირის ნატები წარმოადგენს, რომლის ყუა, ძირითადი ნაწილი დრეკადი, ელასტიური ფოლადია.....მჭრელი პირის ვიწრო ხაზი, უბასრესი და უკან დაუხევარი ლეგირებული ფოლადი, რომელიც არქეოლოგისათვის უცნობი ხერხით ხმლის ყუაზეა მიდუღებული....ხმალი საშინელ უპირატესობას ანიჭებს მის მფლობელს, მოწინააღმდეგის ჯავშნის დასაფხრეწად ხმლის პატრონს მარტო მძლავრი მარჯვენა და მისი მძლავრადვე დაქნევა ჭირდება....მოხუცი არქეოლოგი ისე აღესრულა, ვერც სხვადასხვა ფოლადის ურთიერთდაკავშირების ხერხი ამოხსნა და ვერც ხმლის გამომჭედ ქვეყანას მიაკვლია....მოგვყავს რუსი მოხელეს და მწერალის, პოტოს დოკუმენტური ნოველის მცირედ შემოკლებული ვარიანტი, საკუთარივე სახელწოდებით:

ცივი იარაღი

თურქეთთან ომმა და რიგმა ტაქტიკურმა საკითხებმა, წამოჭრა საკითხი რუსული ჯარის ცივი იარაღით მომარაგებაზე. ჩვენ ვხედავდით რამდენად მომთხოვნი იყო პასკევიჩი რუსული კავალერიის მოქმედებაზე, ამიტომ მისი ბუნებრივი სურვილი იყო, კავალერია მოეყვანა შესაძლო სრულყოფილებამდე. მაგრამ კავალერიაში ყველაფერი მნიშვნელოვანია-მხედარი, ცხენი, იარაღი. ნიჟეგოროდელი დრაგუნი სტეპის ულაყზე, მცირდ გაწვრთნილი, მაგრამ მიჩვეული საბრძოლო ცხოვრების ყველა გასაჭირს, საუკეთესო იყო, მაგრამ რაც შეეხება იარაღს, თავისი ხარისხით ის ბევრად ჩამორჩებოდა მოწინააღმდეგისას, რომელთანაც მას საქმე ჰქონდა. მახვილთა შესანიშნავი ნიმუშები, რომელთაც პასკევიჩი ხედავდა სპარსელებთან, თურქებთან, ქურთებთან და ჩვენი ხაზის

კაზაკებთან, ჩააგონა მას აზრი, რომ შეეიარაღებინა ჩვენი რეგულარული კავალერია ზუსტად ასეთი ხმლებით. მეორე მხრივ, ეს საკითხი ასევე აინტერესებდა ფინანსთა მინისტრს, გრაფ კონკრინს, რომელსაც რუსეთის იარაღის ქარხნები ექვემდებარებოდა, მათ შორის ქარხანა თეთრი იარაღისა. ახლო ჟამებში გახსნილი ორენბურგის გუბერნიაში. ეს იყო ახლანდელი ზლატოუსტის ქარხანა, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარა 1812 წელს რამდენიმე ზოლინგენელმა მეიარაღემ, რომელთაც მიმართეს წინადადებით, დაეარსებინათ რუსეთში სახაზინო ქარხანა მხოლოდ ცივი იარაღის საწარმოებლად. ევროპულმა ომებმა, რომლებიც გრძელდებოდა 1816 წლამდე შეაყოვნეს ეს საკითხი, და ის შესრულდა მხოლოდ 1819 წლს, როცა ზლატოუსტში დასახლდა რამდენიმე უცხოელი მეიარაღე, რომელთაც მიუყენეს დამხმარედ რამდენიმე რუსი ოსტატები და საჭირო რაოდენობის მუშა.

ბუნებრივმა მოთხოვნილებამ გაეუმჯობესებინა, რამდრნადაც შესაძლებელი იყო, მაშინ ჩვენთვის ჯერ კიდევ ახალი დარგი, ცივი იარაღის წარმოება, აიძულა კონკრინი მიემართა ცნობებისათვის პასკევიჩისათვის, რომელსაც თავისი აზიური ლაშქრობების გამო სხვებზე კარგად შეეფასებინა აღმოსავლური მახვილები. აღმოსავლური იარაღი ძველთაგანვე იყიდებოდა ევროპაში; მაგრამ იმ პერიოდიდან, როდესაც რუსებმა დაიწყეს ომი კავკასიაში, გახდა ცნობილი ჩერქეზული ხმლები, რომელთა დარტყმა არცთუ იშვიათად თოფის ლულებს ჩეხავდა და ჯავშანსაც კი სჭრიდნენ, მოყავდათ რა ამით ყველა განცვიფრებაში. კონკრინს უნდოდა გაეგო, რომელი მასალით მზადდებოდა ეს იარაღი, მუშაობის პროცესი და ხმლის წრთობის ხერხი. მიმართეს თბილისში საუკეთესო ოსტატს, კახრამან ელიზაროვს (ყარამან ელიზარაშვილი) მან გააკეთა ას ორმოცდაათ ჩერვონცად სასინჯი ხმალი და ხანჯალი ნამდვილი ბულატისაგაბ (ფოლადისაგან)...

ბულატის (ფოლადის) მერე პირველი ადგილი მიეკუთვნება ძველ ევროპულ მახვილებს, განსაკუთრებით ჯვაროსნული ომის პერიოდისას. რატომღაც ძველებური მახვილები სჯობია უახლეს გამოშვებებს-ეს შეიძლება აიხსნას მხოლოდ იმით, რომ ადრე იარაღის გამოშვება ინტელექტუალური ხალხის ხელში იყო, მეცნიერების მცოდნეთა, რომლებიც ხარჯავდნენ შრომას, მთელ თავიანთ ცოდნას, რომ ჩამოესხათ, გამოეჭედათ და გამოეწოთთ მაღალხარისხოვანი მახვილები. მაშინ ერთ მახვილზე მუშაობდნენ მთელი თვეები, ზოგჯერ წლებიც, ასჯერ გადაჭედავდნენ და ასწორებდნენ მას იქ, სადაც შეატყობდნენ რაღაც ცდომილებებს. ახლა ხელის შრომა შეცვლილია მანქანურით, და მახვილებს უშვებენ არა ერთეულ ცალეებს, არამედ მთელი პარტიებით. მეცნიერი ხალხი, რომლებიც იდგნენ ქურასთან და გრდემლთან, შეცვალა უბრალო მუშამ. მაშინ როდესაც ძველი მონათხრობი გვეუბნება ბევრ ცნობილ მეცნიერ-მეიარაღეზე, ასე მაგალითად, ცნობილი გენუელი ფერარი და მცხოვრებნი XIV; XV; XVI საუკუნეებში. სამწუხაროდ ისტორიკოსები ჰყვებიან მათ საოცარ ნაწარმზე და არაფერს ამბობენ გამოკვერვის საიდუმლოებაზე, რომლითაც ისინი სარგებლობდნენ.....

კაზაკები შოულობდნენ ასეთ იარაღს მხოლოდ მთიელებისაგან, მაგრამ რჩება კითხვა-საიდან ხვდებოდნენ ისინი კავკასიაში. ქრისტიანულ საქართველოში კიდევ შეიძლება ახსნა მისი ახლო ურთიერთობებით ჯვაროსნული ომის რაინდებთან, რომელთა ხმაური შეეხო ივერიასაც და ჯვაროსნებს არ შეეძლოთ არ დაეტოვებინათ თავიანთი კვალი მათ იარაღზე. მაგრამ ასეთი მახვილები, თუმცა იშვიათად, მაინც გვხვდებოდა ჩეჩნეთში, დაღესტანში, ოსებთან, და განსაკუთრებით ბევრი იყო ისინი ყუბანში, შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. საფიქრალია, ეს გენუელი და ვენეციური კოლონიების კვალი უნდა იყოს, მათი კოლხეთში და ფანაგორიაში ბატონობის დროინდელი. მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ისინი შემოტანილია ჯვაროსანი რაინდების მიერ. უკიდურეს შემთხვაში ცნობილი, რომ ჩერქეზებს უყვართ საფლავეების და ყორღანების გათხრა, ხშირად ნახულობენ იქ განლეულ ძვლებს, ხოლო მათთან ერთად რაინდების აბჯარს და მახვილს, რომელთაც გადააკეთებენ ხმლებად. ვის ეკუთვნის ეს საფლავეები, თუ არა წმინდა მიწის პილიგრიმ რაინდებს, რომლებმაც ჩაყარეს თავიანთი ძვლები და იარაღი აქ.....

ფერარის და სხვა ოსტატების ნაწარმის მერე, საუკეთესო ევროპული ხარისხის ხმლად ითვლებოდა, ეგრეთწოდებული მგლის ლეკვი. საერთოდ ეს სახელი დაარქვეს რუსებმა, მთიელები ასეთ მახვილს „კალდინს“ ან „ტერს მაიმუნს“ უწოდებენ, თუმცა ეს ორივე ხარისხი განსხვავდება ერთმანეთისაგან გარეგანი ფორმებითაც. კალდინი გვხვდება ძირითადად მთიან დაღესტანში, ხოლო ხევსურებთან-თითქმის გამორიცხულია. ფართო, ერთ მხარეზე ჯვრით წრის ზემოთ, ხოლო მეორე მხარეს-მორბენალი მგელი. ტერს- მაიმუნს აქვს აგრეთვე მცირე ჯვრები, გარკვეული წესრიგით განლაგებული, მხოლოდ მორბენალი მხეცი გამოსახულია რამდენიმე ხაზით, ხოლო მხეცის გვერდზე ხან არის, ხან არ არის ლათინური ასოები H.M.ეს მახვილები დიდად დაფასებულია კავკასიაში, ხშირად გვხვდება ჩეჩნეთში, თუმცა ჩეჩნებისათვის სხვებზე რთულია კარგი მახვილის შექმნა, იმდენად რამდენადაც ისინი შავი ზღვიდან შორს ცხოვრობენ და აგრეთვე საქართველოდან-ამ ორი ცენტრიდან, საიდანაც ხდებოდა იარაღის გავრცელება. გაუგებარია, რატომ დაინახეს ამ მხეცში ჩეჩნებმა მაიმუნი, რის გამოც ისინი ამ მახვილებს ასე ეძახიან. ამ ხმლის წარმომავლობას ისევე ჯვაროსნებს უკავშირებენ. საქმე იმაშია, რომ ცნობილ ფრანგულ გვარს, მონმორანსს გერბზე მგელი ჰქონდა გამოსახული. ერთ-ერთი ეს მონმორანსი, კერძოდ ჰენრი, მონაწილეობდა ჯვაროსნულ ლაშქრობაში და იმ საუკუნეების შესაბამისად, მხლებლები და საჭურისმთვირთელები, როგორც ყველა სხვა არისტოკრატისა, ატარებდა იარაღზე მბრძანებლის გერბს, ამშვენებდა ზოგჯერ საწყისი ასოებით H.M.-ე.ი. ჰენრი მონმორანსი.

ამ იარაღმა, აუცილებლად შეკვეთილი იმ დროისათვის საუკეთესო ოსტატისათვის, მოიპოვა აღმოსავლეთში ხმაურიანი წარმატებები. არაფერია საკვირველი იმაში, რომ ქართველები, რომლებიც თავინთ ლაშქარს აგზავნიდნენ იერუსალიმში ჯვაროსანთა

დასახმარებლად, ცდილობდნენ შეემინათ ეს მახვილები და შემოეტანათ საქართველოში, სადაც ახერხებდნენ მათ გადაკეთებას კუთხის საჭიროებისამებრ, გადააკეთებდნენ მათ ხმლებად. მაგრამ ეს ხმლები გამოდიოდა თითქმის სწორები და მხოლოდ ბოლოში იქლიბებოდა ისე, რომ წარმოადგენდნენ სუსტად მოხრილ ხაზს..... მაგრამ ადგილობრივ ოსტატებს შორის ძველ დროში იყვნენ ისეთები, რომელთა ნაწარმი არამცთუ ჩამორჩებოდა ძველ ევროპულ ნიმუშებს, აღემატებოდნენ მათ, გამიზნულნი ჯავშნის გასაპოხელად. ასეთია მაგალითად მთელ კავკასიაში ცნობილი „გურდა“. ამბობენ, რომ ერთი ოსტატი, რომელმაც უკიდურესი შრომისმოყვარეობით და ძალისხმევით შეძლო ამ საოცარი მახვილების გამოჭედა, შეხვდა მოწინააღმდეგეს, ასევე იარაღის ოსტატს, რომელიც ცდილობდა ამ პირველის ოსტატობის განქიქებას. მოხდა კამათი და პირველმა ოსტატმა, რომელიც ცდილობდა თავისი იარაღის უპირატესობის დამტკიცებას, ყიჟინით გურდა! (ნახე) ერთი დარტყმით გადაჭრა მოწინააღმდეგის ხმალი და თვითონ პატრონიც. ამ ოსტატის სახელი დავიწყებას მიეცა, ხოლო მისი წამოძახილი გურდა! ასევე დარჩა იარაღის სახელად....

ასევე დიდებით სარგებლობდა კავკასიაში მოხუცი ბაზალაის სატევრები, მაგრამ ნამდვილი ბაზალაი ისე იშვიათია, რომ მხოლოდ მცირეოდენმა რაოდენობამ თუ ნახა იგი, უმრავლესობას მასზე მხოლოდ მოუსმენია. ეს მახვილები ჰყრიან ნაპერწკალს არა ნაკლებ კვესისა, და პარსავენ წვერს როგორც საპარსი....თვით ელიზარაშვილი, იმ დროის საუკეთესო ოსტატი, ვერაფერს ამზადებდა გორდასა და მგლის ლეკვის მსგავსს. ყარამანმა ახსნა, რომ საუკეთესო ფოლადები მზადდებოდა რკინის ნალებისაგან, რომელსაც ამუშავებდნენ თურქული თუჯის ფხვნილით და შემდეგ დულდებოდა თურქულ ფოლადთან; თავად იარაღის გამოწრობა ხდებოდა ორიგინალური ხერხით:მის სამჭედლოსთან იდგა გამზადებული მხედარი; საქმენში გავრვარებულ ხმალს მჭედელი გადასცემდა მხედარს ხელში, რომელიც ადგილიდან მოწყვეტდა ცხენს მიაჭენებდა მთელი სისწრაფით ქარის საწინააღმდეგოდ აწეული ხმლით. ფოლადი იწრობოდა ჰაერში სწრაფი ტრიალით....1830 წელს ზლატოუსტიდან გამოაგზავნეს თბილისის ოთხი ოსტატი, ორი გერმანელი და ორი რუსი, რომლებიც მოვიდნენ ელიზარაშვილთან და ორწლიანი სწავლების მერე გაბრუნდნენ უკან; უნდა ვივარაუდოთ, რომ სწავლებამ ქარხანას დიდი სარგებლობა მოუტანა, იმიტომ რომ შემთხვევით თუ არაშემთხვევით-საუკეთესო მახვილები, გამოშვებული ქარხნის მიერ, კავალერიაში ყოველთვის ითვლებოდა ის, რომელზედაც იყო დამლა 1832;1833;1834 წელი, რომელიც ზუსტად ემთხვევა ყარამანის მოსწავლეების პირველი წლების მოღვაწეობას.....გორდა და მგლის ლეკვი იმითაა კარგი, რომ საშიშია ბავშვის ხელშიც კი!“ (Потто В. А. Том- IV –XXXVIII, იბეჭდება შემოკლებით)

უნდა აღინიშნოს, რომ რუს მოხელეს და ისტორიკოს პოტტოს, ცივი იარაღის შესახებ მნიშვნელოვანი მასალა შეუგროვებია, თუმცა მისეული დასკვნები ძალზე შორს დგას

რეალობისაგან. მისივე ცნობებზე დაყრდნობით, შესაძლებელია მთელი რიგი დასკვნების დადება, რომელთა რეალობას მკითხველი განსჯის:

1) როგორც თვითონ პოტტო აღნიშნავს, რუსეთში ცივი იარაღის ქარხნის დამფუძნებელი, ზოლინგენელი (გერმანელი) ოსტატები არიან, რომლებიც დღესაც ევროპაში ცივი იარაღის მოდის მდებელი არიან. რუსების მიერ ოთხი ოსტატის თბილისში გამოგზავნა ხელობის დასაუფლებლად, ცივი იარაღის ევროპული ხარისხით უკმაყოფილებდა.

2) პოტტო დიდ ყურადღებას უთმობს ჯვაროსნული ომების დროინდელ მახვილებს, თითქოსდა მთიელ ჩერქეზთა ხელში ძირითადად ეს იარაღი იმყოფებოდა, ცალ მხარეზე გალესილი და ბოლოში ოდნავ მოღუნული. როგორც ცნობილია, პირველი ჯვაროსნული ლაშქრობა 1095 წელს მოხდა, უკანასკნელი 1204 წელს. ჯვაროსანთა მახვილები, გადაკეთებული ხმლებად, პოტტოს ეპოქისა და კავკასიის ომის პერიოდისათვის, 630-740 წლისა იყო უკვე. ცივი იარაღის მეტ-ნაკლებად მცოდნე ნებისმიერი პიროვნება ერთმნიშვნელოვნად იტყვის, რომ ფოლადი მუზეუმის სტერილურ პირობებშიც კი ვერ ძლებს ამდენ ხანს, არამცთუ ჯვაროსნების საფლავებიდან თუ ყორღანებიდან ამოთხრილი (პოტტოსვე სიტყვებით) რომელიც შავი ზღვის ამ სანაპიროზე არ არსებობს (უბრალოდ ვერანაირად ვერ მოხვდებოდა)

3) პოტტოს მოხსენებული იტალიური ხმლები ფერარიდან XIV; XV; XVI; საუკუნეში შემოტანილი, რომელიც მას კავკასიელ მთიელთა ხელში ეგულება, არ შეიძლება რეალური იყოს. როგორც იარაღმცოდნეთათვის ცნობოლია, ხმალმა შესაძლოა ორ ბრძოლას ან რამდენიმე შეტაკებას გაუძლოს. არ ყოფილა ისტორიულად შემთხვევა კავკასიაში, რომ საუკუნეს უომრად ჩაეგლოს, პირიქით, თითო საუკუნეში რამდენიმე ომია დაფიქსირებული. ვერც 400-200 წლიანი ომგამოვლილი ხმლები იბრძოლებდნენ ეგოდენ წარმატებით მთიელთა ხელში.

4) მართალია იტალიელთა მრავალრიცხოვანი კოლონიები არსებობდა ყირიმს, აზოვს თუ ანაპაში, მაგრამ მათგან უკანასკნელი 1482 წელს, გიზოლფთა საგვარეულო იყო ტამანზე (როგორც ირკვევა, ზიხ თავადთან ზედსიძედ შესული) რასაკვირველია ამ კოლონიაში გამოჭედილი ხმლებიც უკვე მწყობრიდან იქნებოდა გამოსული, ასევე ზემოთ მოხსენებული მიზეზით.

5) ევროპის ფარიკაობის მთელი სკოლა დაფუძნებულია მოწინააღმდეგის ჯავშანში ხარვეზის პოვნაზე, ამ ხარვეზის გამოსაყენებლად და მოწინააღმდეგის დასამარცხებლად. ევროპის, მათ შორის იტალიური იარაღის გამოწრობის თეორია და პრაქტიკა არ იცნობს ჯავშანის მკვეთელი ხმლის საიდუმლოს (ამ საკითხზე დასაწყისში მოხსენებული გერმანელი მოხუცი არქეოლოგის თემაც ნათლად მეტყველებს)

7)დამდა მგლისა, რომელსაც პოტტო ჰენრი მონმორანსის საგვარეულო დამდად თვლის, გაცილებით ძველია.თავად სტრაბონი აღწერს ორი ათასი წლის წინანდელ ამბავს, ვენეტთა მგლისდამდიან ცხენთა რემის შესახებ.

8)თავად პოტტოც აღიარებდა, რომ ადგილობრივი ოსტატების დამზადებული „გურდა“ (გორდა) ყველა მაჩვენებელით ჯობდა ევროპულ (და საერთოდ ყველა სხვა) ხმალს.

9)თავად ყარამან ელიზარაშვილიც კი, რომლის მიერ განსწავლული გერმანელი ოსტატები ამზადებდნენ რუსული კავალერიის საუკეთესო ხმლებს, ვერ ამზადებდა ხმალს, რომელიც თუნდაც ახლოს მივა გორდასთან ან მგლის ლეკვთან მაინც.

10)პოტტოს სიტყვებით, გურდას მიმანიშნებელი არა ოსტატის დამდა და სხვა ნიშნებია, რომელის გაყალბება დამწყებ ოსტატსაც შეუძლია, არამედ ამ ხმლის თვისება დაფხრიწოს მოწინააღმდეგის ჯავშანი და მისი სიბასრე, რომელიც ბავშვის ხელშიც კი ამ ხმალს სახიფათოს ხდის.

ჩვენი მხრით დავუმატებთ, რომ არც ერთ ქართველურ (და არაქართველურ) ენაზე „გურდა“ -ნახეს არ ნიშნავს, გორდას საბასეული განმარტება ასეთია:

გორდა-ხმალია ერთგვარი (ამას ქართველნი ყვარობენ)

თანამედროვე ქართულ ენციკლოპედიაში ის ასე ითარგმნება:

გორდა-უვადო, ოდნავ მოხრილი ხმალი.

საინტერესოა, რომ აღმოსავლურ ქართული ლექსიკა ამ სიტყვას ვერა ხსნის. ვერ ხსნის მას კოლხური ლექსიკაც, რომლის მიხედვით გაღუნული-ეს გოღვანკილია.ზედმიწევნით და ზუსტად ხსნის ამ სიტყვას მეგრული სლენგი, რომელიც თავისთავად არქაული სიტყვა ჩანს და ხმარებაშია ოჩამჩირის, გალისა და წალენჯიხის სოფლებში, რომელიც გაჯერებული ჩანს ჭანურ-ლაზური ელემენტებით.... გორდა-ეს ოდნავ მოღუნულს ნიშნავს, სავარაუდოდ ჭანურ მეტყველებაში. სტრიქონების ავტორს არაერთგზის ახსოვს შემთხვევა, რომ როდესაც უფროსები საიატაკე ფიცარს არჩევდნენ, გვერდზე გადადებდნენ ზოგიერთს იმ მიზეზით, რომ ის „გორდაა“ (გაღუნული) და საიატაკედ ვერ ივარგებს (არ გასწორდება) ადვილი წარმოსადგენია, რა ზომაზე შეიძლება გაიღუნოს მთელ სიგრძეზე ნედლი ფიცარი, რომ ის საიატაკედ ვერ გასწორდეს. აი ზუსტად ესა მოღუნვის ის დოზა, რასაც გორდა ჰქვია, რაც ამ ხმალს სახელად დაენათლა კიდევ....

.....და საერთოდ რამდენად გამართლებულია მსოფლიოში საუკეთესო ხმლის, გორდას გამომწრთობი ქვეყანა და თემის ძებნა სხვაგან, როდესაც აქვე, გაგრა-ხოსტას რაიონში ჰენიოხებს უცხოვრიათ, ხალიბთა კომპაქტური შტოს? სრულიად ნათელია, თუ რატომ ვერ ჰქდავს ყარამან ელიზარაშვილი გორდას ან მგლის ლეკვის თუნდაც მიახლებულ

ფოლადს, ის ხომ მთელი საუკუნით გვიანაა დაბადებული, ვიდრე გორდასა და მგლის ლეკვის საიდუმლო ფაქტიურად სამუდამოს დაიკარგა ისტორიის წიაღში.....ცხადია რატომ ლაპარაკობს პოტტო გორდასა და მგლის ლეკვზე წარსულ დროში, რომ ამ ხმლების შესახებ უფრო გაგონება შეიძლება, ვიდრე ნახვა. საუკეთესო ფოლადის გამოწრობის დროდან პოტტონდე მინიმუმ 130 წლის დისტანციაა.... რასაკვირველია გორდასა და მგლის ლეკვის (32) გამოწრობის საიდუმლო სამარეში გაიყოლიეს იმ ჭარმაგმა თაობამ „დიდი“ ჭანებისა, რომელთაც 2000-წლიან მშობლიურ მიწაზე მოინდომეს ჟამთან გამკლავება და დამარცხდნენ....

...ხოლო ამოუხსნელი საიდუმლო მოხუცი გერმანელი არქეოლოგისა?...საიდუმლო ხომ არც არსებობდა....მოხუცი არქეოლოგი იმფორმაციის ნაკლებობამ დააღალატა:

„არამედ წყალიცა ყანდაარისა შეეკრა სპითა და მოსრულთა ქართველთა, იხილეს რა შეიცურნეს ცხენნი და ერთხმობით განვიდნენ და იქმნა მუნ ბრძოლა ძლერი, მისცა ღმერთმან ძლევა, აოტნეს და მოსწყვდნეს მრავალნი. კუალადცა წარმოსულთა მრავალგზის ეწივნენ, გარნა ქართველნი ძლე ექმნებოდენ, შემდგომისად ეწივნენ ი“ე ჩ“ მხესაზნი, ქართველთა ხუთასთა ბრძვეს ძლიერად, ძალითა ღ“თისითა მოსრნეს, რამეთუ მცირედნილა განერნეს ლტოლვითა და ქართველნი მოვიდნენ გირიშკს გამარჯვებულნი. არამედ საცთურითავე მირვეისისითა არა მისცეს აქაცა ნავნი, შეიცურვეს კუალად ცხენნი და განვიდნენ უვნოდ. არამედ დაშთა კაცი უძლები მუნ კიდესა ზედა, ამას მოუხდნენ ავღანნი, ჰკრა ხმალი ქუეითმან და განკუეთაა ავღანი ჯავშნოსანი სრულიად და შეჯდა ცხენსა მისსა და გამოვიდა იგიცა. ხოლო ავღანთა მიაართუეს განკუეთილი ჯავშანი მირვეისსა და რქუეს: ამის მოქმედთა არა ძალგვიძს ბრძოლა“ (ბატონიშვილი ვახუშტი; აღწერა სამეფოსა საქართველოსი. ტომი IV, გვ.484-485, თბილისი-1973 წ)

ეს ინფორმაცია კი ვახუშტიმ მე-18-ე საუკუნის პირველ მეოთხედში უკვე გაახმოვანა, სავარაუდოდ საუკუნით ადრე მოხუცი გერმანელი არქეოლოგის გარდაცვალებამდედასასრულს,თემას პოტტოსავე სიტყვების პერიფრაზირებით დავამთავრებთ:

... ფერარაში- ევროპაში საუკეთესო ფოლადს (ხმალს) ჭედავდნენ!

....გაგრაში-მსოფლიოში საუკეთესოს!

....აქაც და იქაც მას კენი ჭედავდა!

შენიშვნები:

1) როგორც ცნობილია, არგონავტების ლაშქრობა ტროას ომს 15-18 წლით უსწრებდა. ხომალდ „არგოზე“ ტროაში მეზრძოლთა მამებმა ილაშქრეს. მათი საზრძოლო ხომალდი ბერძნული გემთმშენებლობის უკანასკნელი სიტყვა იყო, უსწრაფესი არსებულ ყველა ბერძნულ ხომალდზე. ცურვის გარკვეულ ეტაპზე ხომალდი სიმპლიგადებს, მოძრავ კლდეებს მიადგა. ბერძნებმა მხოლოდ მას შემდეგ გაბედეს შეცურვა შიგ, როდესაც გაშვებულმა მტრედმა უვნებლად გაასწრო კლდეთა შეჯახებას... „არგოს“ მიერ ამ საწყალოსნო სივრცის გადალახვის შემდეგ სიმპლიგადები ადგილზე გაჩერდნენ, რადგანაც ასე იყო ნაწინასწარმეტყველები: მასში პირველად გაცურული ხომალდის შემდეგ კლდეები ადგილზე უნდა შეჩერებულიყო. ვინაიდან აქამდე კლდეები ვერავის გაეცურა, შესაბამისად „არგო“ თავისი დროის უსწრაფესი ხომალდი იყო, თუმცა მხოლოდ 50 ნიჩბიანი... შეუძლებელია ბერძნულ გემთმშენებლობას ასე მოკლე პერიოდში, როგორც იყო ტროას ომამდე (15-18წელი) ისეთი გარღვევა გაეკეთებინა, რომ ამ ომში მონაწილე ხომალდების უმრავლესობა ტრიერები (სამიარუსიანი ნიჩბიანი გემი) ყოფილიყო, რომლების ერთი-ორად უფრო სწრაფნი იყვნენ, ვიდრე 50 ნიჩბიანი. შეუძლებელია ტროას ომში ბერძნებს სამნიჩბიანი ტრიერები ჰყოლოდათ! მართლაც ძიების პერიოდში ავტორი „შემთხვევით“ წააწყდა ცნობას, რომ პირველი ტრიერები კორინთოში ააშენა გემთმშენებელმა ამინოკლმა 960-980 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, 300 წლის შემდეგ ტროას ომის დამთავრებიდან (თუკიდდე; წიგნი 1-13) რასაკვირველია ჰომეროსმა ბერძენი მეომრები ჩაასხა თავისი ეპოქის სატრანსპორტო საშუალებებში, სინამდვილეში ბერძენ მეომრებს 50 ნიჩბიანი ხომალდები ჰყავდათ...

2) თითქმის იგივე სიტუაციაა საჭურველ-იარაღთან მიმართებაში. ტროას ომის ეპოქა (1290-1280 ჩვ. წ. აღრიცხვამდე) ბრინჯაოს ხანის რკინის ხანაზე გარდამავალი პერიოდია, რომელიც სავარაუდოდ რამდენიმე საუკუნე გრძელდებოდა. ჰომეროსი ორივე მეზრძოლ მხარეს ბრინჯაოს (რვალის) იარაღით აიარაღებს, რაც რეალობის ზუსტი ასახვა ჩანს. ამასთან პოემაში სულ რამდენჯერმე, მაგრამ მაინც რკინაცაა ნახსენები. ორ შემთხვევაში ის ნახმარია მეომრის გულადობის, შეუბრალებლობის სიმბოლოდ:

„პელიდს ცეცხლივით უჭრის მკლავი, სული აქვს რკინის....“ (თავი 20-373; ილიადა)

„...შენ რკინის გული გაქვს მკერდში...“ (თავი 22-358; იქვე)

ორ შემთხვევაში როგორც ღირებულება:

„...აქედან ბევრი მიმაქვს ოქრო, სპილენძი, რკინა....“ (თავი 9-366; იქვე)

....“სახლში მიყრია ოქრო, ვერცხლი, რკინა, სპილენძი...“ (თავი 10-379; იქვე)

ერთხელ როგორც ბლაგვი იარაღი

...“რკინის კომბლით ფლეთდა ფართო ფალანგებს...”(თავი 7-141; იქვე)

და მხოლოდ ერთხელ როგორც მჭრელი იარაღი და ისიც მხოლოდ ნაჯახი დურგლის ხელში ხის მოსაჭრელად;

‘ ალვას, მეეტლე რომ შეარჩევს, ელვარე რკინით მოჭრის....’ (თავი 4-485; იქვე)

შეუძლებელია ჰომეროსის დროს რკინის საბრძოლო იარაღი ხმარებაში არ ყოფილიყო, თუმცა ტროას ომის დროს ის დიდი გამოჩენის ჩანს.....და მაინც, აქილევსის ჯავშანი ფოლადისა ჩანს , რაც მისი უძლეველობის ერთ-ერთი ფაქტორი ჩანდა, მოუწყვლავადობისა-ერთადერთი. გადმოცემის მიხედვით, ქუსლში, შეუჭურველ ადგილას მოხვედრილი ისარი გახდა მისი სიკვდილის მიზეზი. სამტკიცი იმისა, რომ აქილევსის აბჯარი აღმატებული ხარისხისა იყო, ჰომეროსის ვერსიით ვითომცდა მისი უკვდავის, ჰეფესტოს მიერ დამზადებაა. პოეტი ერთობ ხატოვნად აღწერს იარაღის დამზადების პროცესს და განსაკუთრებით ხაზს უსვამს მის მხატვრულ ღირებულებას...

აქილევსისათვის, მეომრისათვის, აბჯრის ღირებულება მისი სიმტკიცეა, მოწინააღმდეგისაგან მოუწყვლავადობა, და არა დეკორატიული სილამაზე. ზუსტად უჯავშნობის გამო ვერ ეშვებოდა აქილევსი ელინებს, როცა ისინი პატროკლეს ცხედრის დაცვას ცდილობენ ტროელებისაგან. ის ამ შეტაკებაში მონაწილეობას ვერ ღებულობს, შორიახლო სერზე შემდგარი, საბრძოლო ყიჟინით ცდილობს ტროელთა დაშინებას. რასაკვირველია მას თავისუფლად შეუძლია ბერძენთა რიგებში ინათხოვროს აბჯარი, ან შეიმოსოს რომელიმე ნაალაფართო, თუმცა ის დალოდინებას ამჯობინებს, სანამ დედა წინა აბჯრის ბადალს არ მოუტანს....

ბევრის მთქმელია ის სცენაც, როდესაც ჰექტორი თავპირისმტვრევით გარბის ილიონისაკენ, რომ ვინმე ტროელმა არ დაასწროს აქილევსისეული აბჯრის დაპატრონება, რომელიც ტროელებმა დამარცხებულ პატროკლეს გახადეს.:გლავკოსის საყვედურს, რომ ის ბრძოლის ველიდან გარბის, ჰექტორი ასე პასუხობს:“მე ბრძოლას არ გავურბივარ! დარჩი ჩემთან და ნახავ, აქილევსის აბჯარ-ბექთარში ჩამჯდარი რა დღეს დავაყრი აქაველთა ლაშქარს“ საყურადღებოა აქილევს-ჰექტორის ორთაბრძოლაც, რომელნიც თანაბრად, მაღალხარისხოვანი ჯავშან-იარაღით ჩანან შეჭურვილი:

„მხოლოდ იქ, სადაც ყელი ჩანდა, ხორხის ნაწილიც იყო შიშველი, სული სიკვდილს ვერ აიცდენდა“ (თავი 22-324-325; იქვე)

რასაკვირველია აქილევსისეული აბჯარ-ჯავშანი უფრო მაღალი ხარისხისა, ვიდრე დანარჩენ ტროელ-აქაველთა მხედრობისა. ასეთი შესაძლებელია მხოლოდ რკინა (ფოლადი) ყოფილიყო, რომელსაც მაშინ მხოლოდ ხალიბები ჰედავდნენ. ამიტომაც არ

ჩანან ენეტები (ხალიბები) ტროელთა მხარეს მებრძოლთა რიგებში, თუმცა მათი მეზობლები, პაფლაგონიელები და კავკონები ტროელთა მხარეს იბრძვიან.

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ თვითნასწავლ არქეოლოგს, შლიმანს, რომელმაც მიკენის სასახლე გათხარა და მისივე ვარაუდით აგამემნონის და მის თანმხლებთა საფლავებს მიაკვლია, ნამდვილად მათთვის უნდა ჰქონდეს მიკვლეული. არქეოლოგთა ვარაუდი, რომ გახსნილი საფლავები აგამემნონის და მის მხლებელთა არ ყოფილა, იმ არგუმენტს ემყარება, რომ საფლავები ბრინჯაოს ეპოქისაა და არ შეიძლება მათ ეკუთვნოდეთ. როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, ტროას ომში მთავრი იარაღი ზუსტად ბრინჯაოსი იყო, გარდა აქილევსისეული ორი კომპლექტი ჯავშნისა!.....და მეორე, შლიმანის აღმოჩენილი ილიონის განძი, თურმე სხვა „ვილაცისა“ ილიონის ადრინდელი მცხოვრებისა იყო, ვინაიდან იგი ადრინდელ ფენებშია აღმოჩენილი, ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. ქალაქი, ციხე-სიმაგრე, რომელიც ათი (ათი!) წელიწადია ელინთა შეტევის ობიექტს წარმოადგენს, რომელსაც უკვე გაუნადგურეს მისი ყველაზე სახელოვანი დამცველები და რომლის ელიტამ იცის, რომ ის განწირულია დასამარცხებლად, განძი მიწაში გადაძალა, ღრმად ჩათხარა!. განძი იმდენად ღრმად ჩათხარა, რომ რამდენიმე კულტურული ფენის ქვეშ მოყვა და რომელსაც ელინებმა (სავარაუდოდ დიდი ცდის მიუხედავად) ვერ მიაკვლიეს! დიახ, შლიმანმა თავისი დროის უდიდეს აღმოჩენა გააკეთა, მაგრამ ტრიუმფი ბოლომდე ვერ იგემა, პროფესიონალი არქეოლოგიური წრეების შურის გამო. . .-უჩემოდ ვით იმღერეთა- მარტო ქართველთა სენი არა ყოფილა!

3)ჰეკატე მილეტელის „დედამიწის აღწერილობის“ფრაგმენტების, „ევროპია“ და „აზიის“ განხილვამდე, აუცილებელია ევროპა-აზიის იმდროინდელი საზღვრების დადგენა.ჰეროდოტეს მიხედვით(იხ ტექსტში) ზოგიერთი ამ საზღვრად კოლხეთის მდინარე ფაზისს (რიონს) მიიჩნევს, ზოგიერთი კი ტანაისს (დონს)...და რომელ მდინარეს მიიჩნევს საზღვრად თავად ჰეკატე მილეტელი?როგორც სტეფანე ბიზანტიელის(იხ.ტექსტში) ჩანაწერებიდან ირკვევა, ჰეკატე მილეტელი დანდარიების ტომს „ევროპაში“ახსენებს. იმავე ტომს სტრაბონი, რომელიც ევროპა-აზიის საზღვრად ტანაისს თვლის, აზიის დასაწყისში, ტანაისიდან პირველს აღნიშნავს.ცხადია ჰეკატე მილეტელისათვის სასაზღვრო მდინარე ფაზისია (რიონი)....და თუ აზიის საზღვარი ჰეკატესათვის ფაზისია, „აზიაში“ ნახსენები კორაქსებიც ასევე აზიაშია და ის ვერაფრით ვერ იქნება დიოსკურიასთან (სოხუმთან), რომელის რასაკვირველია მისთვის უკვე ევროპაა!

„უფრო მეტიც, ქანცგამოლეული მაგრამ ზღვას გადაცილებული(ნთაგრებილზეა საუბარი)ის აძლევს სახელს სხვადასხვა ხალხებს; მარჯვნივ მას ჰქვია ჰირკანიისა და კასპისა, მარცხნივ პარიადრისა და მოსხებისა, ამაზონებისა, კორაქსებისა და სკვითებისა“

(პლინიუს უფროსი; წიგნი V, XXVII-99)

პლინიუსის სიტყვებით ხალხებმა, კერძოდ ჰირკანებმა, კასპებმა, მოსხებმა, კორაქსებმა და სხვა ტომებმა მთის იმ ნაწილს, სადაც თავად ცხოვრობენ, გადასცეს თავიანთი სახელი.

„მდინარე კირი (მტკვარი) იღებს სათავეს ჰენიოხიის მთებში, რომელსაც სხვები კორაქსებს უწოდებენ“ (იქვე, X—26)

რასაკვირველია კორაქსები მესხეთის მთების სიახლოვეს არის საგულელებელი და არა იქ, სადაც მას შეცდომით მიუთითებს ფსევდო სკილაქსი (კიდევ ერთი სამტკიცო, რომ ის პომპონიუს მელას თანამედროვეა) პომპონიუს მელა და მათზე დაყრდნობით უკვე კლავდიოს პტოლომაიოსი.

4) ჰეკატე მილეტელს ნახსენები აქვს არმენა და არა არმენია) როდესაც სვიდას ლექსიკონი დგებოდა, ტერმინ არმინას მნიშვნელობა უკვე დაკარგული ჩანს (ამ ტერმინის მნიშვნელობა არ იცის კონსტანტინე პორფიროგენტმა 948 წელს)

„კარამბისის შემდეგ მოდის კინოლისი, ანტიკინოლისი დაბა აბომუტეოსი და არმენა, საიდანაც წამოვიდა ანდაზა: ვინც უსაქმურობით ეყუდებოდა, არმენას კედლებიც ის იყო. 50 სტადიონზე (დაახლოებით 7, 5 კმ) არმენიდან მდებარეობდა თვითონ სინოპა-სხვებზე აღმატებული ქალაქი ქვეყნიერების ამ ნაწილში“ (სტრაბონი,; წიგნი XII, III-10-11)

ხალიბებს ჰეკატე მილეტელი სინოპასთან, ზღვის სანაპიროზე ასახელებს. როგორც ცნობილია, არმენია ერთადერთხელ გავიდა ზღვის სანაპიროზე და ეს კილიკიის არმენია იყო, გაცილებით სამხრეთით სინოპადან და სრულიად სხვა ეპოქაში, აღწერილი ფაქტიდან მრავალი საუკუნის შემდეგ. რასაკვირველია აქ ლაპარაკი არმენაზეა, დასახლებულ პუნქტზე სინოპასთან და არა არმენიაზე კავკასიაში.

5) გეროსის გადაღმა არის სამეფოდ წოდებული მხარე, სადაც არიან უმამაცესი და სამეფოდ წოდებული სკვითები, რომლებიც სხვა სკვითებს თავის მონებად მიიჩნევენ. სამხრეთისაკენ ისინი აღწევენ ტავრიკემდე, ხოლო აღმოსავლეთისაკენ მიწაყრილამდე, რომელიც მოთხარეს უსინათლოებმა და მაიეტის ტბის სავაჭრო პუნქტამდე, რომელსაც ეწოდება კრემნო. მათი ადგილები ვრცელდება მდინარე ტანაისამდე. სამეფო სკვითების ზემოთ ჩრდილოეთისაკენ ცხოვრობენ მელანქლაინები, ეს სხვა ტომია, არა სკვითური. ხოლო მელამქლაინების ზემოთ არის ტბები და უკაცრიელი ადგილები, როგორც ჩვენ ვიცით“ (ჰეროდოტე; წიგნი IV-20 მელპომენა, თბილისი 1975 წ)

ცხადია აქ აღწერილი ტერიტორია, დღევანდელი უკრაინის ნაწილია ტანაისამდე (დონამდე) როგორც ფრაგმენტიდან ჩანს, მელანქლაინები (შავტანსაცმლიანები) მდინარე

დონის მარჯვენა ნაწილში, მდინარის დინების აყობებით ცხოვრობენ და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსთან არაფერი აკავშირებთ. შემდეგი ისტორიკოსების მიერ აღნიშნული ფრაგმენტის არასწორმა წაკითხვამ, გამოიწვია მელანქლიანების საცხოვრისის არასწორი განთავსება ჩრდილო შავზღვისპირეთში (სავარაუდოდ არა მცირე როლი შეასრულა იმ პერიოდის მასშტაბ დარღვეულმა და დამახინჯებულმა რუკებმა)

„ხოლო ტანაისს რომ გადაივლი, უკვე სკვითია კი აღარაა, არამედ აქაა პირველი სავრომატული ქვეყანა. ეს სავრომატული ქვეყნები იწყება მაიეტსის ტბის უკიდურესი წერტილიდან და ვრცელდება ჩრდილოეთის მიმართულებით 15 დღის სავალ მანძილზე. მთელ ამ მხარეში ვერ ნახავთ ვერც ველურ მცენარეს და ვერც ხეხილს. ამათ ზემოთ მეორე მხარეში ბუდინები ცხოვრობენ. მათ უჭირავთ ქვეყანა. რომელიც დაფარულია სხვადასხვა ხშირი ტყით“ (იქვე IV-21)

ჰეროდოტესეული პირველი (და კონტექსტიდან გამომდინარე სხვებიც)სავრომატული ქვეყანა იწყება დღევანდელი დონის როსტოვიდან და გრძელდება ვორონეჟამდე.მათ ზემოთ მცხოვრები ბუდინები-დაახლოებით დღევანდელი ტამბოვის ოლქის ტერიტორიაზეა საგულებელი.

„ბუდინებს ზემოთ ჩრდილოეთისაკენ პირველია დაახლოებით 7 დღის სავალი უდაბნო, შემდეგ რომ გადაუხვევ უფრო აღმოსავლეთისაკენ, არიან თისაგეტები, მრავალრიცხოვანი და თავისებური ტომი. ისინი თავს ირჩენენ მონადირეობით. მათ მახლობლად იმავე ადგილებში ცხოვრობს ხალხი, რომელთაც სახელად იირკები ჰქვია. ესენიც მონადირეობით ირჩენენ თავს“ (იქვე IV-22)

თისაგეტები და იირკები-დღევანდელი ტამბოვ, სარატოვის ხაზზეა საგულებელი.

„მთელი ეს ქვეყანა, რომელზედაც ვილაპარაკეთ, ვიდრე ამ სკვითების მიწა წყლამდე, დაბლობი და პოხიერ ნიადაგიანია, ხოლო აქედან ქვეყანა ოღრო-ჩოღროა. ამ ოღრო-ჩოღრო მხარის დიდ ნაწილს რომ გაივლი, მაღალი მთების ძირას მდებარე ადგილებში, ამბობენ რომ ცხოვრობენ ადამიანები, რომლებიც დაბადებით ყველანი მელოტები არიან, კაცებიცა და ქალებიც ერთნაირად, მათ აქვთ მიჭყლეტილი ცხვირები და დიდი ნიკაპი(იქვე; IV-23)

ჰეროდოტესეული მელოტები აშკარად მონღოლოიდური რასის წარმომადგენელი ჩანან, მათი სიმელოტე კი სავარაუდოდ რელიგიური თუ კულტურული მოსაზრებით თავის გადაპარსვასთან ჩანს დაკავშირებული. სავარაუდოდ, ეს ის ტომები შეიძლება იყოს, რომელმაც ბაშკირულ ეთნოსს ჩაუყარა საფუძველი.

„ამგვარად, აქამდე მდებარე ქვეყანა ცნობილია, ხოლო მელოტთა ზემოთ რა ხდება, დანამდვილებით ვერავინ ვერაფერს იტყვის, რადგან ისინი მოჭრილი არიან მაღალი, გაუვალი მთებით, რომელზედაც არავინ გადასულა. თვით ეს მელოტები ამბობენ (მე კი ამისი არ მჯერა) რომ მთებში ცხოვრობენ თხისფეხა ხალხი....მელოტებისაგან აღმოსავლეთით, კარგად არის ცნობილი, რომ ისეღონები ცხოვრობენ“ (იქვე IV-25)

რასაკვირველია, ეს მაღალი მთები, რომლის ძირში დასავლეთის მხრიდან მელოტები ცხოვრობენ, ურალის მთებია! ამ მთებს მოგვიანებით რიპეის მთებს უწოდებენ, ისევ და ისევ რუკაზე მასშტაბთა აღრევის გამო სხვადასხვა ადგილას ათავსებენ და რომელსაც ჰეროდოტესაგან განსხვავებით ხუთი საუკუნის შემდეგ სტრაბონი მითად, ზღაპრად, მონაჭორად და სიცრუედ თვლის.

6) ჰეროდოტესეული ოცდაათდღიანი სავალი გზა მსუბუქად აღჭურვილი კარგად მოსიარულე ქვეითისათვის, ეს 600-700 კმ მანძილია.

7) „ქურუმები მოგვითხრობენ, რომ ის პირველი გამოვიდა არაბიის უბიდან გრძელი ხომალდებით და დაიპყრო მეწამულ ზღვასთან მცხოვრები ხალხები.... დაბრუნდა ეგვიპტეში, წამოიყვანა დიდძალი ლაშქარი, გამოიარა ხმელეთი და დაიმორჩილა ყოველი ხალხი.... მან ეს გააკეთა და გადაიარა ხმელეთი, ვიდრე აზიიდან ევროპაში არ გადავიდა, დაიმორჩილა სკვითები და თრაკიელები. აქედან შემობრუნდა და უკან წავიდა, შემდეგ კი მდინარე ფასისთან იყო“ (იქვე; წიგნი II, 102-103 ევტერპე)

თრაკია-ეს დღევანდელი ბულგარული ტომებია, ევროპული სკვითია -ევროპული სლავური ტომები (განსხვავებით უკრაინელებისა, რომელთაც ჰეროდოტე სამეფო სკვითებს უწოდებს) რუკაზე ერთი შეხედვით ცხადი ხდება, რომ ლაშქრობა ფაზისისაკენ ეგვიპტელთათვის ახალი ლაშქრობის ტოლფასია! ჰეროდოტეს სიტყვებით, კოლხებს უფრო კარგად ახსოვთ ეგვიპტელები, ვიდრე ეგვიპტელებს კოლხები. და რაზე საუბრობს ჰეროდოტე, ეგვიპტელების მიერ კოლხეთში ყოფნაზე თუ ფაზისში ყოფნაზე? შექმნილი რაელობიდან გამომდინარე, მას ფაზისი და კოლხეთი გაიგივებული აქვს. და იყო კი ასე ფარაონ სესოსტრისის ლაშქრობისას? როგორც ირკვევა არა! იმ დროის კოლხეთი ფარაონ სესოსტრისის ლაშქრობის ტრასის მხოლოდ ოდნავ გვერდით ყოფილა, სადაც ეგვიპტელთა ლაშქარი უკან დაბრუნების შემდეგ ხვდება! რაც შეეხება კოლხთა და ეგვიპტელთა ნათესაობას, ფესვები გაცილებით ღრმად საძიებელი უნდა იყოს, ვიდრე თუნდაც ფარაონ სესოსტრისის უძველესი ლაშქრობა!

8) „ჰელესპონტელთაგან, რომლებიც ცხოვრობენ მარჯვენა ნაპირზე, მისთვის ვინც მიცურავს ევქსენის პონტოსაკენ, ფრიგიელთაგან, თრაკიელთაგან, რომლების აზიაში არიან, პაფლაგონიელთაგან, მარიანდინებთაგან და სირიელებისაგან 360 ტალანტი იყო გადასახადი, ესაა მესამე სატრაპია“ (იქვე, წიგნი III-90' თალია)

აქ ჰეროდოტეს ორი ტომი აქვს გამოტოვებული“ენეტები პაფლაგონელების გვერდით და კავკონები მარიანდინების გვერდით.ისინი ჰომეროსთან მოხსენიებული არიან 300 წლით ადრე და სტრაბონთან 500 წლით გვიან.ჰეკატე მილეტელისეულ „აზიაში“ ჩვენამდე მოღწეულ ნაწილში პაფლაგონიელების გვერდით ნაჩვენებია ენეტები, რომელთაც უკვე ხალიბები ჰქვიათ. უცნობია ჰქონდა თუ არა ჰეკატეს მოხსენიებული კავკონები, აღწერილობის ეს ნაწილი შემონახული არ არის. ხალიბების და კავკონების იგნორირებას ჰეროდოტეს მიერ სხვა სარჩული უჩანს: ისინი ჰეროდოტეს სრულიად სხვა სახელით აქვს ნახსენები და ეს თემა სცილდება მოცემული წიგნის ფარგლებს....

„მატიენებს, სასპერიებს და ალაროდებს შეწერილი ჰქონდათ 200 ტალანტი, ესაა მეთვრამეტე სატრაპია“ (იქვე; წიგნი III-94 თალეია)

სასპერიებისა და მატიენების გეოგრაფიული მდებარეობა კარგადაა ცნობილი, მატიენა არმენიას ეკვრის, სასპერიები-სირიას. აქვე მათ გვერდითაა საგულეებელიალაროდთა ტომი, არმენიის მახლობლად და კონტინენტის სიღრმეზე.

„მოსხებს, ტიბარანებს, მაკრონებს, მოსონოიკებსა და მარებს შეწერილი ჰქონდათ 300 ტალანტი, ესაა მეცხრამეტე სატრაპია“ (იქვე)

მოსხები, მაკრონები და მარები კომტინენტის სიღრმეში განლაგებული ტომებია. მოსინოიკები და ტიბარანები, ზღვის სანაპიროზე.

9)მოლაშქრე ტომების გამსხვილება-გაერთიანება ტაქტიკური ვარიანტით გამართლებული ჩანს. ვინაიდან ტომთა გაერთიანება ნებაყოფილი ჩანს, სავარაუდოა, რომ ისინი წყვილდებიან ეთნიკური ნიშნით პირველ რიგში კომუნკაციის საშუალების, ენის მახლობლობის გამო. მშვიდობასა და ომში (განსაკუთრებით ამ უკანასკნელში) დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, აქვს და ექნება ქვეგანაყოფთა შეთანხმებულ, სინქრონულ მოქმედებას, რომელსაც ორივე ტომისათვის ერთიანი (ან ერთმანეთთან მიახლოებული) სალაპარაკო ენა დიდწილად განსაზღვრავს კიდევ.

„არმენიელები, რომლებიც ფრიგიელებისაგან მომდინარეობენ, ფრიგიელების მსგავსად იყვნენ მოწყობილები.ამათ ორივეს მართავდა არტოქმესი, რომელსაც დარიოსის ასული ჰყავდა ცოლად“ (იქვე; წიგნი VII-73, პოლიმნია“)

ცხადია, დაწყვილების პრინციპი ახლო ნათესაობა და ენობრივი ბარიერის არ არსებობაა.

„პაფლაგონიელებს და მატიენებს დოტოსი განაგებდა, მეგასიდროსის ძე, ხოლო მარიანდინებს, ლიგიებსა და სირიელებს-გობრიესი, დარიოსისა და არისტონეს შვილი“(იქვე -72)

პაფლაგონიელები, როგორც ცნობილია, ინდოევროპული ტომებია (სავარაუდოდ თრაკიული-სინდური) ასეთივე ჩანან მატყენები. რაც შეეხება დანარჩენებს, საკითხი დამატებით კვლევებს მოითხოვს.

„ მათ მეთაურობდნენ დ განაგებდნენ შემდეგი პირები: მოსხებსა და ტიბარანებს არიომარდოსი, რომელიც დარიოსისა და პარმისის შვილი იყო, ეს უკანასკნელი კი სმერდისის შვილი იყო, კიროსის შვილისა. მაკრონებს და მოსინოიკებს განაგებდა არტაიკტესი, რომელიც ჰელესპონტის სესტოსს მეურვეობდა... მარებს და კოლხებს განაგებდა ფარანდატეს ტეასპისის ძე, ალაროდებსა და სასპერებს. მასისტიოსი, სირომიტრესის ძე (იქვე-77)

მოსხები და ტიბარანები აღმოსავლეთ ქართველური ტომები ჩანს, ერთ დიალექტზე, ქართულად მოლაპარაკე. კოლხები და მარები კი დასავლურ ქართველურზე, მეგრულზე მოლაპარაკე ტომები ჩანან. მაკრონები, როგორც ქსენოფონტეს მიხედვით მტკიცდება, სვანურენოვანი ტომია. მასთან ახლო ხასიათი უჩანს მოსინოიკურ ტომსაც. უფრო რთულადაა საქმე ალაროდებთან და სასპერებთან მიმართებაში. ალაროდების იდენტიფიკაცია გაძნელებულია, თუმცა სასპერთა ტომი ქართულ-არმენიულ ურთიერთთანაცხოვრების წიბოზე აღმოჩნდა. უფრო გვიან ნაწილი არმენიულ გავლენაში ჩანს მოქცეული, ხოლო მეორე ნაწილი ჯერ ქართველურ, ხოლო შემდგომ ბერძნულ გარემოში ასიმილირდება.

10) ბერძენთა 14 ათასიან მწყობრ, დისციპლინირებულ და გაწვრთნილ ჯარს, რომელიც იმ დროის საუკეთესო საბრძოლო მექანიზმი იყო, ვერც სპარსეთის იმპერიის ერთიანმა ჯარმა გაუძლო პირისპირ ომში. ბერძნებმა კუნაქსში სპარსელთა რიცხოვრებამ აღმატებული კავალერია აოტეს. ვერ გაუმკლავდებოდა რასაკვირველია ვერც მეომარ ტაოხთა ცალკეული სოფლებში თუ დასახლებულ პუნქტებში სახელდახელოდ შეკრებილი მოსახლეობის ბრძოლის უნარიანი ნაწილიც, რომელიც მოულოდნელობის ფაქტორიც გათვალისწინებით, თვით ორგანიზაციასაც კი ვერ ახერხებდა. მათ წინააღმდეგობას მხოლოდ სპონტანური ხასიათი ჰქონდა, თუმცა ტყვეობას სიკვდილს არჩევდნენ.

11) ტაოხები, ფაზიანები და ხალიბები-ტაოხები ამ ვრცელ ტერიტორიაზე გაბნეული ტაოელები არიან. ტაო-ხი მთიელს ნიშნავს (სავარაუდოდ ძველქართულად) ხოლო ტომის სახელი ისეთივე ქართული ფორმით ჩანს ნაწარმოები, როგორც კოლ-ხი, კა-ხი, და სხვა. ფაზიანებს -ქსენოფონტე სავარაუდოდ ტომს მდინარის სახელის მიხედვით უწოდებს (მდინარე არაქსის სათავეს ფასისი ერქვა) ხალიბებს კი ასე აღწერს ქსენოფონტე: ხალიბთა ტომი ყველაზე მამაცია მათ შორის, სადაც ელინებმა გაიარეს; ისინი ბერძნებთან ხელჩართულ ომში ჩაებნენ. ხალიბები ატარებენ ბამბის ჯავშნებს,

რომელიც მუხლის ქვედა ნაწილამდე სწვდებათ, ხოლო ჯავშანის როლს ასრულებდა შესკვნილი, ერთმანეთზე მჭიდროდ გადაწული თოკები. ხალიბები ატარებდნენ მუზარადებს, წელზე ხანჯალს, ლაკონური ხმლის მზგავსს....ხალიბებს აგრეთვე ჰქონდათ შუბები 5 წყრთის სიგრძისა ერთი წამახული წვერით;საოცრად არა ჰგავს იმ ტომის შესაძლო შეიარაღებას, რომელმაც სახელი მის მიერვე გამოჭედილი ფოლადისაგან მიიღო. აქაც და შემდგომაც, დიდი ალბათობით ანტიკური ავტორები ერთმანეთში ურევენ ხალიბს და ხალდს, რომელსაც სულ სხვადასხვა დატვირთვა აქვს, თუმცა ისინი უახლოესი ნათესავები არიან.

12)ტაოხები-ქართული ტომის ეს სახელი იმავე დატვირთვისა ჩანს, როგორც სატომო სახელი მოსხი. ჰეროდოტე ყველგან სატომო სახელს, მოსხს ახსენებს, ქსენოფონტე-ტაოხს. გეოგრაფიულად ეს ტომები გადაფარავს ფაქტიურად ერთ ტერიტორიას, რომლის სამხრეთი ფლანგი ტაო-დ იწოდება.(და საერთოდ ტაოხი მთიელს ჰქვია მხოლოდ, რაც წარმატებით მიესადაგება მთიან მესხეთში მცხოვრებ მესხებს)

13) შკვითინები-ქსენოფონტეს „ანაბასისის“ რუსულენოვან განმარტებაში მითითებულია, რომ ეს მრავალრიცხოვანი სკვითური კოლონიების შთამომავალნი უნდა იყვნენ. როგორც ეტყობა რუსები საკუთარ არ არსებულ კვალს ეძებენ აზიაში და სიტყვათა მსგავსება გამოიყენეს მხოლოდ.შკვითინები სტრაბონისეულ ჰეპტაკომიტებს (შვიდსოფლელებს) უკავშირდება და შესაბამისად მეგრულენოვანო ტომი ჩანს (კოლხები ან ჭანები) რომელთა დიალექტზე შკვითი-შვიდს ნიშნავს.

14)ფეხესის მთა-ერთი შეხედვით იდენტიფიკაციას არ ექვემდებარება, თუმცა იგივე მთა დიოდორე სიცილიელთან ჰენიის მთად იწოდება: (წიგნი XIV-29)

მდინარე კირი (მტკვარი) იღებს სათავეს ხენიოხიის მთებში, რომელსაც სხვები კორაქსებს უწოდებენ“ (პლინიუს უფროსი; წიგნი V, X-26)

რასაკვირველია ჰენიის მთები-ეს იგივე ჰენიოხიის მთებია (ამ ვერსიას საბოლოოდ პროკოპი კესარიელის „ჭანეთის აღწერა“ ადასტურებს) საინტერესოა ჰენიხის, როგორც ჰენიოხის გარდამავალი ფორმის აღმოჩენა, საიდანაც სიტყვა ჰენიი, გახმოვანების მსგავსების გამო ჰენიოხად გარდაიქცევა.

15)ბერძენი მოლაშქრეები, რომლების სამშობლოსაკენ მიიკვლევენ გზას ანატოლიის ზეგანზე, შეიარაღებულ კონტაქტში შედიან ტაოხებთან, ამ ქართულენოვან (მესხურ) ტომთან. მოლაშქრეებს შემდეგი შეტაკება ხალიბებთან (ავტორის მტკიცებით ხალდებთან) აშკარად ჭანურ ტომებთან უხდებათ. შემდეგი მათი კონტაქტი , უკვე მშვიდობიანი, შკვითინებთან უჩანთ, მეგრულენოვან ტომთან. და ბოლოს ბერძენი უშუალო კონტაქტში მაკრონებთან აღმოჩნდებიან. მდინარის ერთ მხარეზე ბერძენი

მოლაშქრენი დგანან, მეორე მხარეს სახელდახელოდ შეიარაღებული მაკრონი მეომრები., რომლებიც ცდილობენ ხელი შეუშალონ ბერძნებს მდინარის გადალახვაში. ამ დროს ქსენოფონტეს მიმართავს თანამოლაშქრე, მონაყოფილი, რომელსაც ესმის მაკრონთა გადაძახილი, ხვდება რომ ყოფილ თანატოლებთან აქვს საქმე. ის თხოვს ქსენოფონტს, ბერძენთა ფაქტიურ წინამძღოლს, მაკრონებთან მოლაპარაკების უფლებას. მოლაპარაკება შედგა და ბერძნებმა მშვიდობიანად დატოვეს მაკრონთა ტერიტორია. აღსანიშნავია, რომ მონაყოფილი მოლაშქრე თავიდანვე ახლდა ბერძენ მოლაშქრეებს, მას არ ესმის საკუთრივ ქართული (ტაოხ-მესხური) ენა, არც მეგრული (ხალდ-კოლხური), მაგრამ ესმს და ფლობს მაკრონთა დიალექტს! დასკვნა ერთადერთი შეიძლება იყოს, მაკრონები სვანური ტომია! თავად ტერმინი მაკრონი, რომლის საფუძველზე ამ ტომს მეგრულთან აკავშირებენ, მცდარია! მაკრონი ბერძნული სიტყვაა და ის დიდს ნიშნავს მხოლოდ!

16) ბერძნებმა, რომლებმაც საჩუქრები აიღეს ტრაპეზუნდელი კოლხებისაგან, მაინც გამოუძევებიათ ისინი სახლებიდან, შემოეჭამათ მთელი მათი სიმდიდრე, სარჩო-საბადებელი. მათი კეთილგანწყობა ტრაპეზუნდელთა მიმართ იმაში გამოიხატებოდა, რომ ხელს არ ჰყოფდნენ მათ სიცოცხლეს და არ აჰყავდათ ისინი მონებად.

17) დრილები-უმამაცესი თემი ტრაპეზუნდის შემოგარენში, ნახსენებია მხოლოდ ქსენოფონტეს მიერ. დრი-ლი; ფუძე აქ დრი ჩანს; მი-დრი-ტი, ნახსენები სხვა ანტიკური ავტორების მიერ მოგვიანებით, შესაძლებელია იგივე ფუძის დანახვა.

18) ქალაქი კოტიორა-ტიბარანების ქალაქი, სავარაუდებელია დღევანდელი ორდუს ადგილას თურქეთში. ყურადსაღებია, რომ სინოპადან უკუქცეული ხალიბები ტიბარანიას გაივლიან და მხოლოდ მოსინეკებთან ჩერდებიან საბინადროდ. აქაც სავარაუდოდ პრიორიტეტი ენიჭება კომუნიკაციის საშუალებას, ენას. როგორც ზემოთ ვთქვით, ტიბარანები აღმოსავლურ-ქართველურ ენოვან ტომთა ჯგუფს მიეკუთვნება, ხალიბები დასავლურ-ქართველურს.

19) საყურადღებოა, რომ ჰომეროსი იყენებს ტერმინ გენეტებს, გენეტებს ასახელებს კალისტენეც. ზენოდატი- (ზენოდატ ევესელი, 325-260 ჩვ.წ, აღრიცხვამდე, ერთერთი პირველი ბიბლიოთეკარი ალექსანდრიის ბიბლიოთეკისა; ჰომეროსის პოემების, „ილიადა“ და „ოდისეის“ უდიდესი ექსპერტი იმ დროისათვის) წერს „ენეტები“ და ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს ამასტრიასა და სინოპაზე.

20) სტრაბონის სიტყვები, რომ ზოგიერთი პოეტის აზრით ანტენორი და მისი შვილებიც მონაწილეობდნენ ამ ხეტიალში, სოფოკლეს გულისხმობს, ათენელ დრამატურგს, ტრაგიკოსი 496-406 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე.

რასაკვირველია პოეტის ეს ვერსია სერიოზულად არც შეიძლება ჩაითვალოს, თუმცა ენეტა მიერ ადრიატიკის ძღვის სანაპიროზე უუძველეს ეპოქაში ცხოვრების მაჩვენებლის უცულობელი სამტკიცია.

21)“ასევე შეიძლება ითქვას კავკონების შესახებაც, ახლა უკვე არ არსებულზე, თუმცა ადრე ბინადრობდნენ ბევრ ადგილას“ (სტრაბონი; წიგნი VII: VII-2)

„გეოგრაფის სიტყვებით, კავკონების ტომი მთლიანად გადაშენდა. გეოგრაფი ამბობს, რომ პელოპონესელმა კავკონებმა ვერ აიტანეს ლეპრეის გვარის მზრძანებლობა და გადაიხვეწნენ ლიკიაში“ (იქვე, ფრაგმენტი-63)

“ეს ოლქები იყო :პისიტიდა, რომლის ნაწილია ოლიმპია, ტრიფილია და კავკონთა ქვეყანა“ (იქვე; წიგნი VIII: III-3)

“ზოგიერთი დიმას ასევე ეძახის კავკონიურს, ხოლო დიმას ტერიტორიაზე, დიმასა და ტრიტიას შუა მოედინება მდინარე კავკონად სახელდებული“ (იქვე; -10)

„კავკონებზე არსებობს მრავალი ნათქვამი. მათ, ისევე როგორც პელაზგებს, თვლიან არკადიულ ტომებად, და როგორც პელაზგებს, მომთაბარედ“ (იქვე; -17)

პელაზგების მომთაბარეობაზე სტრაბონს ვერ დავეთანხმებით, თუმცა პელაზგები დღეს არსებულ რამდენიმე ერს უდებენ სათავეს და იღებენ მათ სახელს. რაც შეეხება კავკონებს, სავარაუდოდ ისინი ხალიბთა ბედს იზიარებენ .

22)ხენეტიკი-გაურკვეველი წარმომავლობისა და უცნობი სიტყვა ჩანს სტრაბონისათვის. ხენეტიკი-ხინტიკირი, ეს მეგრულ დიალექტზე ხრტილს ნიშნავს, ხინტიკი-ნაჭდევეს, ხინტიკილი-ნაჭდევიანს. ხენეტიკი-ეს ამავე სიტყვის ჭანური ვარიანტი ჩანს, რომელიც მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია კოლხურისაგან (მეგრულის დღევანდელი ძირითადი დიალექტისაგან)

23)როგორც ჩინური წყაროებიდან ცნობილია, აბრეშუმის წარმოება ძველ ჩინეთში ჩაისახა, ძვ წ, III ათასწლეულში. ჩინელები თითქმის ოცი საუკუნის მანძილზე ინახავდნენ საიდუმლოდ მისი დამზადების მეთოდს და ინარჩუნებდნენ მონოპოლიას აბრეშუმზე. ბევრისათვის ცნობილია აბრეშუმის ჭიის (მურის)გამოპარების პროცესის ვერსია, რომ თესლი გამოტანილ იქნა ღრუ ბამბუკის ჯოხის საშუალებით.ასევე ჩინეთში ჩაისახა ფაიფურის წარმოება, რომლის დაუფლებასაც ევროპა მრავალი საუკუნე ამაოდ ცდილობდა. მხოლოდ XVII-საუკუნეს (თანაც სრულიად შემთხვევით) საქსონიაში შეიქმნა იშვიათი თეთრი ფაიფური, რომელმაც საქსონიას სახელი გაუთქვა და ჩინეთის მონოპოლია დაასრულა.ასევე ჩინელებმა გამოიგონეს ქალაღი, II-საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე. 751 წელს, სამარყანდის მახლობლად არაბებმა მოახერხეს რამდენიმე ჩინელი ოსტატის ტყვედ აყვანა, რომლებიც იძულებული გახდნენ გაეცათ ქალაღის დამზადების ტექნოლოგიის საიდუმლო.

როგორც ცნობილია, სარკის დამზადების ოსტატები ვენეციელები იყვნენ, იგივე ენეტები, რომლებიც დიდხანს ინარჩუნებდნენ სარკის დამზადების ტექნოლოგიას საიდუმლოდ და ამ გზით დიდ მოგებას ნახულობდნენ. საფრანგეთის ფინანსთა მინისტრმა კოლბერმა გაგზავნა ნდობით აღურვილი პირები და ვენეციიდან ოთხი ოსტატი გამოაპარა.. ამ ოსტატებზე აქტიური ნადირობა გამოაცხადეს ვენეტთა დაქირავებულმა მკვლევებმა, რათა დაეცვათ საიდუმლო სარკის დამზადებისა. ვერ მოახერხეს და საფრანგეთიც დაეუფლა სარკის დამზადების ხელოვნებას, თუმცა ვენეტთა მონოპოლია ამ საქმეში მინიმუმ ხუთი საუკუნე გრძელდებოდა. უცნობია, თუ რამდენ ხანს ფლობდნენ ლაზები აკრის ხელოვნებას, სანამ ამ ცოდნას ინგლისელ დიპლომატს, ჯენერის გაუმჟღავნებდნენ.

რაც შეეხება რკინა-ფოლადის დამზადებას, როგორც ყველა დიდი აღმოჩენა კაცობრიობისა, ის ერთხელ, ერთ ადგილას და ერთი ხალხის მიერ ჩანს აღმოჩენილი. ამ მონოპოლიის შენარჩუნებას რასაკვირველია ისინც დიდი ხნით ეცდებოდნენ...მისი დანარჩენ მსოფლიოში გავრცელების გზაც არაორდინარული მოჩანს: ფოლადის ნაკეთობა (პირველ რიგში იარაღი) საკმაოდ მძიმეა ტრანსპორტირებისათვის, ხოლო მისი მადანი ერთ კონკრეტულ ადგილას, ამოწურვადი.(სავარაუდოა, რომ კენებმა ჯერ კიდევ ენეტიკაში მოსვლამდე აითვისეს ფოლადის წარმოება). ფოლადის მოპოვება, დამზადება, რეალიზაციის პროცესებში მონოპოლიის შენარჩუნების გზა შემდეგი ჩანს: მცირე თემებთ, რომელიც საკმარისი იყო თავდაცვისუნარიანობასა და ფოლადის მოპოვება-დამზადებისათვის, თემი გადიოდა სხვადასხვა ტომებში და იწყებდა საქმიანობას, საიდუმლოს სხვებისათვის გაცემის გარეშე. რამდენიმე თაობის შემდეგ თემი ავტომატურად ერწყმოდა იმავე ტომს, რომლი ტერიტორიაზეც საქმიანობდა და მისი განუყოფელი ნაწილი ხდებოდა. ზუსტად ასეთი სიტუაცია ჩანს კავკონებთან მიმართებაშიც, რომლებიც სტრაბონის სიტყვებით ყველგან იყვნენ უახლოეს წარსულში და ამ დროისათვის სრულიად გადაშენდნენ.

24)ფსევდო სკილაქს კარიანდელი, რომელიც ხანდახან არასწორ ინფორმაციას აწვდის მკითხველს (იგივე კორაქსები დღევანდელ აფხაზეთთან მის მიერ ჰეკატე მილეტელის ჩანაწერების არასწორი ინტერპრეტაციაა) გაცილებით გვიანდელი ეპოქის გეოგრაფი ჩანს, ვიდრე მას თვლიან. საკვანძო სიტყვა კაბოტაჟი ჩანს. სიტყვა ესპანური წარმოშობისაა და სანაპირო ნაოსნობას ნიშნავს, როცა ნაპირი თვალსაწიერზე ჩანს. თავად ესპანეთი რომის შემადგენლობაში მოხვდა მეორე პუნქტური ომის შედეგად, 218-208 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, შესაბამისად ესპანური სლენგის გავრცელება მხოლოდ ამის შემდეგა შესაძლებელი მოხვედრილიყო რომაულ სალიტერატურო ენაში.მართალია პროფსორი მაქსიმოვა მთელი სერიოზულობით ამტკიცებს, რომ პირდაპირი ნაოსნობა ყირიმიდან სინოპაზე უკვე ჩვ.წ.არრიცხვამდე IV საუკუნეს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, მხოლოდ ფაქტების არასწორი შეფასება ჩანს მხოლოდ.

უმველესი ბერძენი ისტორიკოსი, რომელიც აღწერს პელოპონესის ომებს (შიდაბერძნული ომები, რომელშიც თავადაც იღებს მონაწილეობას 460-400 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) იგი აღწერს მოწინააღმდეგეთა საომარი ფლოტების იმ დროისათვის გამოყენებულ ნავიგაციურ მეთოდებს. მის მიერ აღწერილია ძირითადად მხოლოდ სანაპირო ცურვა (ე.წ. კაბოტაჟი, თუმცა ამ სიტყვას საერთოდ არ ხმარობს, რომელიც გაცილებით გვიან ჩანს ლექსიკაში შემოსული) თუკიდიდე ორიოდჯერ აღწერს მოწინააღმდეგეთა ფლოტის შებრძოლებას ღია ზღვაში, როდესაც მოწინააღმდეგენი თავს არიდებენ ამა თუ იმ ყურის სივიწროვეს. მხოლოდ ერთი შემთხვევა აქვს აღწერილი თუკიდიდეს, როცა ფლოტი პირდაპირი გეზით მოდის გაშლილ ზღვაში:

„ეფესოდან აღვიდმა საჩქაროდ გაცურა, უფრო სწორედ გაიქცა. კლერთან დგომის დროს იგი შენიშნეს <სალამინიდან> და <პარალადან> (ეს ხომალდები მოცურავდა ათენიდან) ემინოდა რა დევნისა, აღვიდმა აიღო კურსი ღია ზღვისაკენ, ფიქრობდა არ შეეცურა არც ერთ ნავსადგურში“ (თუკიდიდე, პელოპონესის ომები; წიგნი III-33)

სტრაბონის აღწერით, ყირიმის ნახევარკუნძულის უკიდურესი სამხრეთის კონცხიდან, კრიუმეტოპონიდან თითქმის პირდაპირ დევს ასევე სინოპას კონცხი. პირდაპირი ცურვა ამ ორ კონცხს შორის მისი პერიოდისათვის უკვე ხორციელდება. სტრაბონის სიტყვებით, არსებობენ მეზღვაურები, რომელთაც შუა ზრვიდან ხმელეთის ორივე ნაწილი ერთდროულად უნახავს. რა ინფორმაციაშიც თავად უეჭველად დარწმუნებული ვერ არის, რაც ადასტურებს ტრასის შედარებით ახალგახსნილობას. რასაკვირველი ეს ტრასა 400 წლის წინ ვერ და არ იარსებებდა. გეოგრაფიაში (განსაკუთრებით არქაულში) უახლესი ცნობები ფასეულია. ყოველი გეოგრაფი ცდილობს ისარგებლოს წინამორბედის ახალი გეოგრაფიული ცნობებით და არა მოძველებულით. თუ მელას მიერ შავი ზღვის სანაპიროს აღწერას დავაკვირდებით, ის იგნორირებს სტრაბონს და ეყრდნობა ფსევდო-სკილაქსის მონაცემებს, რომელიც მისი შეხედულებით უფრო ახალი და შესაბამისად უფრო სწორია. (ავტორი პირადად თვლის, რომ ფსევდო სკილაქსად სახელდებული ნაშრომი თავად პომპონიუს მელას კალამს ეკუთვნის, მით უმეტეს ერთი და მეორეც ესპანური წარმოშობისანი ჩანან)

25) უცნაურია, მაგრამ ამ დასახელების სოფელი ახლაც არსებობს მაჭახელას ხეობაში. აპრიორი შეუძლებელია გამორიცხვა, რომ ამ სოფელს არავითარი კავშირი არა აქვს ქერჩისპირა სინდთა თემთან. (ან ჟანივარს -ქერჩისპირა ჟანებთან, დიდსა და პატარასთან)

26) სამეგრელო -ყაიტალების საზღვარი განხილვა სხვა თემაა და ამავე ნაშრომის სხვა თავში იქნება განხილული.

27) ტექსტი დამახინჯებული ჩანს, რომლის კონტექსტი შემდეგი უნდა იყოს: ომისაგან დაღალულნი ცანდია ინალ-იფას შეეხიზნენ, რომელმაც არ დაინდო (გაინდუნა, გასცა) დადიანი გადასცა იგი მის მტრებს.

28) **“ამ დროს საქართველოს სამეფო გავრცელებული იყო ირანის მხრიდან თავრიზამდე და თურქეთის, ანუ უკეთ ვთქვა, სამცხის მხრით-არზრუმამდე. კოლხიდისაკენ კი საქართველოს სამეფო მიდიოდა კაფამდე, რომელიც ხერსონესშია” (არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, გვ-29, გამომცემლობა ნთაწმინდა, თბილისი-2011წ)**

კაფა-ეს დღევანდელი ფეოდოსიაა, ხერსონესი-ყირიმის ნახევარკუნძული.

29) თავად ყვაპუ შერვაშიძის მთელი არსი ისევ ქართველი გლეხის ფრთიან გამოთქმაში უნდა ვეძებოთ: გალის თუ ოჩამჩირის რაიონის გლეხი ასე მიაწყველის გაოჩანებულ პირუტყვს, სი ყვაპუში თია-რაც დედა ქართულზე გადათარგმნილი-შე სამგლეს სინონიმია!

30) ტემირგოი-ტემირი თათრულ ენაზე რკინას ნიშნავს, ხოლო ტემირ-გოელები ალბათ რკინის შთამომავალს. ასევე კემგუი, კენ-გუი, კენის შთამომავალს უნდა ნიშნავდეს.

31) ის რომ დიდი და მცირე ჩანდების მოსახლეობა რომ 60 000 აღემატება 1704 წლისათვის, იმავე ჩანდი მეომრების რიცხვიდან გამომდინარეობს: ჩელების სიტყვებით, ჩანდი მეომრების საერთო რაოდენობა XVII შუა წლებისათვის 16500 მეომარია .

32) საინტერესო ისტორიაა ქართულ ლიტერატურაში, რომელიც ფესვებს ხალხური გადმოცემიდან იღებს: ვაჟა ფშაველას ცნობილი პოემის საგანი ხმალია, ხიმიკაურისეული. ვაჟა პოეტურად მიუდგა ხალხის მეხსიერებაში შემორჩენილ სიუჟეტს და ოდნავ გადაასხვაფერა. სინამდვილი კი ოდნავ სხვანაირია და უფრო საინტერესო კიდევ. ეს ამბავი 1937 წელს ჩაუეწერია თელავის მუზეუმის დირექტორს, ალექსანდრე მამულაიშვილს:

ასპინძის ომში ერთ თუმს, გვარად დილოიძეს დიდი ვაჟკაცობა გამოუჩენია. უკან დაბრუნებულებს წალკაში შეუსვენიათ. მეფემ დილოიძე იხმო და ჯილდოდ მთელი წალკის ხეობა შეაძლია. თუში უკმაყოფილო დარჩა: -მიწა წყალი რომ მინდოდეს, განა მთა ველი ცოტააო? მიუგო მეფეს, -მე მეომარი ვარ, კარგი იარაღი მომეც, უფრო გამომადგებაო.-რა იარაღი გიბოძო?- შეეკითხა მეფე. იმავე ომში ყოფილიყო ერთი სახელოვანი ხევსური მეომარი, ძალლიკა ხიმიკაური. მისი ხმალი დილოიძეს ძალიან მოსწონებია. კაცი ხელზე დაიხვევდა და ხელის გაშვებისთანავე ბზრიალით გაიშლებოდა. ამ ხმალზე შევარდნია გული დილოიძეს. მეფემ მისი გულის მოსაგებად ხიმიკაური დაიბარა და ხმალი სთხოვა. ძალლიკა უარს ვერ ეტყოდა მეფეს! სამაგიეროდ

მეფემ სხვა ხმალი და ოქროს ზარნაშიანი თოფი უბოძა. დილოიძე კმაყოფილი დარჩა, ხიმიკაური ნაწყენი. ბევრ დროს არ გაუვლია, რომ მტერი ისევ შემოესია საქართველოს. მეფემ ისევ შეკრიბა ლაშქარი, დილოიძემაც სიხარულით მიაშურა ბრძოლის ველს-დრო იყო მტრის კისერზე მოესინჯა საყვარელი იარაღის ფხა... ძაღლიკა ხიმიკაური კი გაჯიუტდა, განა მე დიაც ვიყავი, მეფემ რომ ხმალი წამართვა და სხვას მისცაო? ხევსურნი უწინამძღვროდ ომში არ მიდიოდნენ, ძაღლიკა კი ადგილიდან ფეხს არ იცვლიდა.

ბოლოს საქმეში დედაკაცები ჩაერივნენ. ერთმა მათგანმა მანდილი მოიხსნა და ძაღლიკას ასე მიმართა: თუ დიაც ხარ აჰა, მანდილი დაიხურე და ჩვენთან დაჯექიო. ეს კი ძალიან იწყინა ხიმიკაურმა და იძულებული გახდა ომში წასვლაზე დათანხმებულიყო. იარეთ და დაგეწევითო, უთხრა ხევსურებს, გამოთალა ხის ხმალი, ჩამოიკიდა წელზე და ჯარს წამოეწია. მეფეს რომ წარუდგინეს, ეუცხოვა ხის ხმალის დანახვა, ერთბაშად ვერ მიუხვდა ძაღლიკას, მერე გულიანად გაიცინა, მხლებლებს სამეფო ხმლის მოტანა უბრძანა და ხიმიკაურს გადასცა. ძაღლიკას შუბლზე ნაოჭები გაეშალა და არც მტერთან შებრძოლებისას შეურცხვენია თავი.

საუკუნეზე მეტი გავიდა მას შემდეგ-წერს ალექსანდრე მამულაიშვილი-მაგრამ ხიმიკაურის ჩამომავლებს, ლიქოკელებს წინაპრის საამაყო ხმალი ჯერაც არ დაჰვიწყებიათ. ერთ-ერთ მათგანს ზემო ალვანში დილოიძეთა შთამომავლებში უძებნია კიდევ-დამიბრუნეთ, კარგ ფასს გავიღებთო. დილოიძეებს ხევსურისათვის ჟანგისაგან შექმული, ქარქაშგაქუცული ხმალი უჩვენებიათ. ხევსურს არ მოსწონებია, მატყუებთ, ეს იმის ხმალი არ არისო და ხელცარიელი გაბრუნებულა უკან. ტექსტის დასასრულს ალ.მამულაიშვილს მიუწერია: ეს თოფი ახლა თელავის მუზეუმშია მოთავსებული. თოფი შედარებით უკეთ არის შენახული, ხმალს კი სადავე და ქარქაში აღარ უვარგა. ყუასთან ლომი აქვს გამოსახული და ისევ კარგი ჭრა აქვს. ეს ხმალი მუზეუმის დირექტორს დილოიძეთა შთამომავლისაგან შეუძენია (ვიკიპედია, კახა კენკაშვილი)

ყველა ნიშნით საქმე „გორდას“ უმცროს „ძმასთან“ მთიელთაგან ნაქებ „ტერს-მიმუნთან“, რუსთათვის „მგლის ლეკვად“ შერაცხულ ხმალთან გვაქვსმამულაიშვილის აღწერილი ლომის თავი ის მგლის თავი უნდა იყოს, რომელსაც ოსტატი შტრიხებით გამოხატავდა მხოლოდ და მთიელებმა მაიმუნს მიაღსგავსეს!

იბერია-ქართლი

ქართული სახელმწიფოებრიობის ერთ ერთი ძირითადი საყრდენი, იბერია, ზღვის სანაპიროს საკმაოდ მოშორებულია, შესაბამისად ბერძენთა და რომაელთა თვალსაწიერზე შედარებით გვიან ხვდება. ირიბი ცნობა, რომელიც მე-7-ე, მე-6-ე საუკუნეს ჩვენს წ. აღრიცხვამდე იბერთა ტომს შეეხება, ასევე ირიბი გზითაა ჩვენამდე მოღწეული.

ნაბუქოდნოსორმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ძლიერი იყო, მას შემდეგ როცა საომარი ჯარი შეკრიბა, მიაღწია ლიბიელთა ქვეყანაში და იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ, გააცამტვერა და დაიმორჩილა. ერთი წილი მათგანი გადაადგილა პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე, იქ დაასახლა. აგრეთვე მეგასთენე ამბობს თავის „ინდოეთი“-ს მეოთხე წიგნში, რომელიც მოგვითხრობს ამის წინ მოხსენიებულ ბაბილონთა მეფის შესახებ, რომ სიმამაცით და საგმირო საქმეებით ჰერაკლეს აღემატებოდა, იმდენად აღემატებოდა რომ ლიბიის (?) და იბერიის მეტი წილი ამბობს იგი, დაიპყრო. (გეორგიკა, ტომი IV წიგნი I ევსევი კესარიელი, ქრონიკები გვ.30 თბილისი 1941წ)

ცნობებში მოხსენიებული ნაბუქოდნოსორი, ეს ბაბილონის მეფე ნაბუქოდნოსორ II-ა, რომლის ზეობის ხანა 605-562წ. ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე. თავად ევსევი კესარიელი სარგებლობს უძველესი ბერძენი (?) ისტორიკოსის (IV-III საუკუნე ჩვენს წ.აღრიცხვამდე) მეგასთენეს ცნობებით. ერთობ საყურადღებოა, რომ მეგასთენესაგან აღებული ცნობაში საუბარია იბერთა ქვეყანაზე, როგორც პოლიტიკურ ერთეულზე და არა იბერთა ტომზე ან მის ნაწილზე. ერთობ საინტერესოა, რომ ევსევი კესარიელი პონტოს ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე გვიჩვენებს და არა კონტინენტის სირღმეში, სადაც სინამდვილეში იბერებია განლაგებული (თუ არ ჩავთვლით მესხთა ტომს, რომელიც პრაქტიკულად იგივე იბერთა ტომია და სინამდვილეში პონტოს სანაპიროს ახლოს ცხოვრობს)

ევსევი კესარიელი (263-340წ ქრისტესით) ისევე როგორც მეგასთენე არ აზუსტებს იმ იბერიის ადგილმდებარეობას, რომელიც ნაბუქოდნოსორმა დაამარცხა და გადასახლება აიძულა, ერთადერთი, რაც ხელმოსაჭიდია ამ ორივე ცნობაში, ლიბიის და იბერიის გვერდიგვერდ ხსენება. აი როგორ განიმარტება ლიბიის ადგილმდებარეობა: **ლიბია-ახლანდელი აფრიკა ან მისი ნაწილი ნილოსიდან დასავლეთით. (ჰეროდოტე გვ.628 თბილისი 1975წ)**

როგორც ჩანს გასული საუკუნეების ლიბიას არც ადგილმდებარეობა შეუცვლია და არც სახელი. ...ნაბუქოდნოსორ მეფე საკმაოდ წარმატებული მეფე იყო, როგორც საომარ ბილიკებზე, ისე ქვეყნის აღმშენებლობაში. 601 წ. ქრისტემდე, ეგვიპტესთან ომში

ბაბილონმა ვერ გაიმარჯვა, თუმცა გამარჯვებას ვერც ეგვიპტე იზიარებდა. ადგილი ჰქონდა ორ შეტაკებას: ხმელეთზე ფაქტიურად ბაბილონის არმიამ სძლია მოწინააღმდეგეს, მაგრამ საზღვაო ბრძოლაში ეგვიპტემ დაამარცხა ტვიროსისა და კვიპროსის ფლოტი, რომელიც ბაბილონის მხარეს იბრძოდა. საკითხი დასკვნას თავისთავად მოითხოვს: ბაბილონი, როგორც სახმელეთო სახელმწიფო, ფლოტს საერთოდ არ ფლობს! შესაბამისად მას მხოლოდ იმ იბერიის პოლიტიკური წარმონაქმნის დამარცხება შეუძლია, რომელიც მასთანვე ახლოს ხმელეთზე მდებარეობს და არა სამ ზღვას იქით მდებარე დასავლეთ იბერიისა, იგივე ესპანეთისა!

..... უფრო მეტიც, უფლოტო სახმელეთო სახელმწიფოს, (რომლის ნათხოვარი ფლოტი ეგვიპტემ დაამარცხა და გაანადგურა) არ შეიძლება დაელაშქრა და დაეპყრო ისეთი სახელმწიფო როგორცაა ლიბია. ეს სახელმწიფო იგივე ბაბილონის გაფართოებული ტერიტორიებიდან გამოყოფილია ეგვიპტით, ზუსტად იმ სახელმწიფოთი, რომლის წინააღმდეგ ბაბილონი პერმანენტულ ომს აწარმოებს საყაიმო შედეგებით. მეგასტენე თავის ნაწარმოებში, განსხვავებით გვიანდელი ბერძნული ინტერპრეტაციებისა, არ აცხადებს რომ ნაბუქოდნოსორმა დასავლეთის იბერები, ესპანელები დალაშქრა და იბერები პონტოს სანაპიროზე დაასახლა, ის მხოლოდ იბერთა დალაშქრაზე საუბრობს. ჩვენამდე მოღწეული ცნობების მიხედვით :

„სირიაში ჩრდილოეთიდან არა ერთხელ შემოიჭრნენ ლიდელები, ეგვიპტელთა მოკავშირეები, რომლებიც ეომებოდნენ მიდიას, ბაბილონის მოკავშირეს. (ვიკიპედია)

მართალია პირდაპირი ომი ლიდია-ბაბილონს შორის არ დაფიქსირებულა, მაგრამ ალიანსი ბაბილონი-მიდია და ეგვიპტე-ლიდია სახეზეა. ... და მაინც, ნაბუქოდნოსორის ისტორიაში ომი ლიბიასთან არასდროს დაფიქსირებულა. მაგრამ, იყო თუ არა ლიბია ყოველთვის მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფო-ტერიტორიალური წარმონაქმნის სახელი? როგორც ირკვევა არა! ჰეროდოტეს ისტორიაში ერთხელაც არ არის ნახსენები აფრიკა! აფრიკის სახელი მთლიანად ლიბიითა ჩანაცვლებული, თუმცა ლიბია ხშირ შემთხვევაში იხმარება იმ ტერიტორიების აღსანიშნავად რომელთაც ეგვიპტეს ეკვრის და დღესაც ლიბია ეწოდება.

„ როგორც ამბობენ მთელი ქვეყანა სამი ნაწილისაგან შედგება: ევროპის, აზიისა და ლიბიისაგან.“ (ჰეროდოტეს ისტორია წიგნი II ვეტერაპე -16. თბილისი 1975წ)

„ეს იყო ხარკი რასაც ღებულობდა დარიოსი აზიიდან და ლიბიის მცირე ნაწილიდან“ (იქვე წიგნი III თალია-96)

„ეს არის უკიდურესი ქვეყნები აზიისა და ლიბიაში(იქვე-115)

„მე ძალიან მაკვირვებს ქვეყნის განსაზღვრა და დაყოფა ლიბიად, აზიად და ევროპად“ (იქვე წიგნი IV მელპოშენე -42)

ზემოთ მოყვანილი ციტატებიდან ცხადი ხდება, რომ ჰეროდოტე (და რასაკვირველია სხვა ანტიკური მწერლები) ხმარობენ ტერმინ ლიბიეს, რომელიც პარალელურ რეჟიმში აღნიშნავს როგორც სახელმწიფო-პოლიტიკურ-ტერიტორიულ ერთეულს, ლიბიას, თუმცა ის უფრო ხშირად მთელ აფრიკის მთელი კონტინენტის აღმნიშვნელად გვევლინება. ...და მაინც როდის და როგორ დაამარცხა ნაბუქოდნოსორმა „ლიბიე“? როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, 601 წელს ქრისტემდე, ნაბუქოდნოსორის ბაბილონს შეტაკება ჰქონდა აფრიკის (ლიბიეს) მაშინდელ სახესთან და ყველაზე დაწინაურებულ სახელმწიფოსთან-ეგვიპტესთან. ამ ომში ნაბუქოდნოსორის მხარეს მეომარი ტვიროსისა და კვიპროსის ფლოტი დამარცხდა ეგვიპტურ ფლოტთან. ამავე დროს ნაბუქოდნოსორის ფეხოსანმა არმიამ ფაქტიურად დაამარცხა ეგვიპტის არმია. ამ ომის შედეგად მოწინააღმდეგე მხარეები იმდენად დაზარალდნენ, რომ ნაბუქოდნოსორს 20 თვე დასჭირდა არმიის ბრძოლისუნარიანობის აღდგენისათვის. ხოლო ეგვიპტის ფარაონი ნეხო იძულებული გახდა უახლოეს მომავალში აზიურ პროვინციებზე პრეტენზიაზე უარი განეცხადებინა. რასაკვირველია, აზიური კოლონიებიდან ეგვიპტის განდევნა ბაბილონის და მათი მეფის ნაბუქოდნოსორის გამარჯვებად იქნა შერაცხული და ზუსტად ამ ფაქტს კონსტატირებს მეგასტენე. რაც შეეხება იბერიების საკითხს, მისი ხსენება ეგვიპტის დამარცხების კვალდაკვალ და ყველა ნიშნით ბაბილონის გვერდით, მათი შუამდინარეთში მოსახლეობის უცილებელი მანიშნებელია. სიპტომატურია რომ მეგასტენეს გახმოვანებულ ნებისმიერი ცნობა იბერიების შესახებ უკომპეტენტურესია და ამის შესახებ ოდნავ მოგვიანებით.....

„მერე ნაბუქოდნოსორმა დაიპყრო სილონი და გაანადგურა სახელმწიფო ედომი (ვიკიპედია).

თუ ვინ არის იდუმალი და ამოუხსნელი სახელმწიფო ედომი და ვინ არის ედომელები - ამაზე ზემოთ ვისაუბრეთ.

ნაბუქოდნოსორ მეფის წინასწარმეტყველება - ბიბლია და მეცნიერება -ავტორი ოპარონი ა.ა. ასეთი სათაურით დევს ინტერნეტ საძიებელზე ნახსენები ავტორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გამოკვლევა.

„ამ მეფის სახელთან პირდაპირაა დაკავშირებული ორი საოცრება ძველი სამყაროსი: დაკიდული ბაღები და ბაბილონის გოდოლი.... ამ მბრძანებელთანაა დაკავშირებული ასირიის იმპერიის დანგრევა, საშინელი დამსჯელი ლაშქრობა ეგვიპტეზე, მოავის ამონიტების, ედომის და იუდეის სამეფოების დაქცევა“ (თავი I ნაბუქოდნოსორ მეფის წინასწარმეტყველება ოპარონი ა.ა.)

ცხადია ამ პერიოდისთვის რუკები გაცილებით გვიან, ათეული საუკუნის შემდეგ არის შესრულებული, ასევე ისტორიაზე (ცნობილზე) დაყრდნობით, თუმცა ამ შემთხვევაშიც არქაული იბერიის ადგილმდებარეობის განსაზღვრისათვის გამონაკლისი არსებობს:

ნაბუქოდნოსორის ბაბილონი ვერ შეძლებდა იბერიის დამარცხებას, მით უფრო ვერ აიძულებდა ლტოლვას, თუ იბერია-ბაბილონის შეხების წერტილი ბაბილონისავე გვერდით, ე.ი. შუამდინარეთში არ იქნებოდა. შეხების ეს წერტილი ტიგროსის სანაპიროზე, ლიდიასა და მიდიას შორის დარჩენილ სივრცეში არის სავარაუდებელი. ცხადია მეგასტენეს ნახსენები იბერთა ქვეყნის დაპყრობა, ტიგროსის სანაპიროზე არსებულ დამოუკიდებელ სახელმწიფო წარმონაქმის დაპყრობას ნიშნავდა, რომელიც არც მიდიას, არც ლიდიას (მით უმეტეს ბაბილონს) არ ემორჩილებოდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ბაბილონის სახელმწიფო ან ერთთან, ან მეორესთან კონფლიქტში იქნებოდა ჩათრეული, რასაც თითქმის ნახევარი საუკუნე ერიდებოდა!

ერთობ საინტერესოა ამ მიმართულებით თავად სტრაბონის ცნობები, თუმცა ის საკუთარი 600 წლიანი სიშორის პრიზმიდან უყურებს წარსულში მომხდარ ისტორიულ პროცესს. მრავალჯერ და მრავალ ადგილას ეყრდნობა სტრაბონი არახოსიელ (როგორც ვახსენე უკომპეტენტურეს) მეგასტენეს ცნობებს ინდოეთის შესახებ. სადაც ამ უკანასკნელმა ელჩის რანგში იმოგზაურა. ჩვენთვის საინტერესოა ის პასაჟი, რომელიც ეძღვნება არა ინდოეთში მეგასტენეს მოგზაურობას, არამედ მეგასტენეს მონათხრობს ეგვიპტის ფარაონის ლაშქრობის შესახებ ევროპისკენ:

„მართლაც სესოსტრის ეგვიპტელი და ეთიოპი ტეარკონი ევროპამდე მივიდნენ, ნაბუქოდნოსორი, რომელიც ხალდეებში ჰერაკლესზე უფრო განდიდდა, მივიდა თვით სვეტებამდე (ჰერაკლეს): ამ ადგილებს (ჰერაკლეს სვეტებს) მეგასტენეს სიტყვებით მიაღწია ტეარკონმაც, ხოლო სესოსტროსი იბერიიდან წამოვიდა ლაშქრობაში თრაკიასა და პონტში“ (სტრაბონი წიგნი XV 1-6)

ტეარკონ ეთიოპის ლაშქრობა ჩვენ უკვე განვიხილეთ. რაც შეეხება ფარაონ სესოსტროსის ლაშქრობას თრაკიასა და პონტოში, უბრალო ნონსენსია თვით განხილვაც კი იმ შემთხვევისა, რომ ეს ლაშქრობა ეგვიპტის ფარაონმა მისგან დასავლეთის მიმართულებით თრაკიისკენ ესპანეთის იბერიიდან დაიწყო, რომელიც ეგვიპტიდან თრაკიაზე გაცილებით დასავლეთისკენაა რამდენიმე ათას კილომეტრზე! იბერთა ის სახელმწიფო, საიდანაც ეგვიპტის ფარაონმა სესოსტროსმა გაილაშქრა თრაკიასა და პონტოს მიმართულებით, ვანის ტბის ახლომდებარე სახელმწიფოებიდან ერთ-ერთი უნდა იყოს სავარაუდოდ მისგან სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით. საერთოდ არ იძებნება იბერიის შესახებ ერთი სიტყვაც კი ისტორიის მამად ცნობილ ჰეროდოტეს „ისტორიაში“ როგორც ირკვევა, ქართველი ტომების (იბერების და სხვა ქართველურიტომების) ხსენებას ჰეროდოტე მაინც ახერხებს, ოღონდ სხვისი სახელით და სრულიად სხვა ადგილას.....რასაკვირველია სიტყვები, რომ ნაბუქოდნოსორმა მიაღწია ჰერაკლეს სვეტებს, თავად სტრაბონის ინტერპრეტაციაა, რომელსაც მხოლოდ აქ

ეგულება იბერია-ესპანეთი. ყველა ნიშნით მეგასთენე მხოლოდ მის მიერ იბერთა დალაშქრვაზე საუბრობდა....

**„და გამოჩნდეს ამასა შინა ჟამნი მრავალნი, მაშინ ნაბუქოდნოსორი მეფემან წამოსტყუენა იერუსალიმი, და მუნით ოტებული ჰურიანი მივიდეს ქართლსა და მოითხოვეს მცხეთელი მამასახლისაგან ქვეყანა ხარკით“
(ქართლის ცხოვრება, ლეონტი მროველი. გვ. 20. 2012წ)**

როგორც წესი ლეონტი მროველი თავის ამ ცნობას რიცხვით თარიღთან არ აკავშირებს (ისევე როგორც მისი სხვა ცნობები) როგორც ისტორიიდან ცნობილია, ნაბუქოდნოსორმა მართლაც დაიპყრო იერუსალიმი (ორჯერ) თუმცა ომს გენოციდის სახე არ ჰქონდა. პირველი ომის შემდეგ მან მეფეც კი დაუნიშნა ებრაელებს, მათივე ტომის კაცი. მეორე ომში ებრაელები მეტნაკლებად დაზარალდნენ, როგორც ჩვეულებრივ ომში. განუზომლად დიდია რომელი იმპერატორების, ტიტუს და ვესპასიენის გამანადგრებელი მოქმედება იზრახელში. მართალია იმ დროინდელი ცნობები რიცხოვნობაზე ძალიან გაზვიადებულია, თუმცა ომში დაღუპულ ებრაელთა რაოდენობა ათასებს და ათი ათასებს აღწევს, ცოცხლად დარჩენილი ებრაელები იუდეიდან ამ ომების შედეგად დაიფანტა მთელ მსოფლიოში, რასაც ვერ ვიტყვით ნაბუქოდნოსორის მიერ წარმოებულ ომზე. მართალია ლეონტი მროველი ტექსტში ურიათ ახსენებს, თუმცა მის ხელთ არსებული ტექსტებში ურიათა კანონიკური სახელი იქნებოდა მოცემული.

„ იუდეველთა სამშობლოდ იოსებ ფლავიუსს და ტაციტთან ფიგურირებს ეგვიპტე, კრეტა, ლიკია და ბოლოს ასირია, ე.ი. ჩრდილოეთ მესოპოტამია. უკანასკნელი მონაცემით ყველაზე მეტად უახლოვდება თანამედროვე მკვლევართა მოსაზრებას. ალბათ ტომების წინაპრები, გამოჩენილები იორდანს იქით, შემდეგ შემოჭრილები პალესტინაში, იყვნენ ამორეველები ზემო მესოპოტამიიდან, რომლებიც XVI-XV ს. ჩვ.წ.აღრიცხვამდე, გამოდევნილი იყვნენ ევფრატიდან მითანელი ხურიტებისა და კასიტებისგან. ევფრატზე გადასულები და მომთაბარენი XIII-XII ს. იორდანის იქით, სუტიელი (ამორეველი) ტომები საკუთარ თავს იბრ-ს-ს უწოდებდნენ“

(ეპიტომა პომპეი ტროგისა, ფილიპეს ისტორია, წიგნი XXXVI შენიშვნა 2-1)

უნდა განვაცხადოთ, რომ ტექსტში გამოთქმულ მოსაზრებებს ებრაელთა წინარე საცხოვრისის შესახებ აბსულუტურად არ ვიზიარებთ და ამაზე შემდგომ თომში ვისაუბრებთ ... მაგრამ რომელი სახელი: იბრი თუ იბერი?

ყველა ნიშნით ჩანს რომ ლეონტი მროველს „მცირე“ შეცდომა დაუშვია, რომელსაც ნაბუქოდნოსორისაგან დევნილი და მცხეთაში დასახლებული იბერები და ადგილნათხოვარი იბრები ერთ ხალხად ჩაუთვლია და ამავე დროს მიგრილებულ იბერებზე სიტყვასაც არ ძრავს. ის, თუ რატომ ეძებენ დასახლებულ ადგილს (და შესაძლოა მფარველობასაც) შორეული იუდეასა და იზრახელისაგან ლტოლვილი

ებრაელები (და არა იზრაელის შვილები) ასე შორს, უკვე ზემოთ ვისაუბრეთ. არსებობს თუ არა რაიმე ხელშესახები ფაქტი, რომელიც შუამდინარეთის ტერიტორიაზე იბერთა ყოფნის ფაქტს ადასტურებს? ფაქტები რომლებიც ამ ტერიტორიაზე იბერთა ყოფნის რეალობას ადასტურებს, (მართალია არაპირდაპირი) ნამდვილად არსებობს. იბერთა ლტოლვიდან თითქმის 200 წლის შემდეგ, 401 წელს ქრისტემდე, ამ ტერიტორიის უშუალოდ სიახლოვეს გაიარა ბერძენთა 14000 მოქირავნე ლაშქარმა და მათმა მეთაურმა „ანაბასისის“ ავტორმა ქსენოფანტემ. მთლიანობაში იბერი, ტაოხი და მოსხი ეს ერთი საერთო ენოვანი ტომის ცალკეული თემებია მხოლოდ. ფასიანები, ბერძენი მოქირავნების წინააღმდეგ ტაოხებთან და ხალიბებთან ერთად გამოდიან, რაც ამ ტომთა საერთო ფესვებს ადასტურებს. ფასიანები (ბასიანები) სავარაუდოდ აღმოსავლეთ ქართველური ტომები არიან, მათი გავრცელების არეალი მდინარე არაქსს სცილდება სამხრეთით, ხოლო არაქსიდან ევფრატამდე და ბაბილონელთა საზღვრამდე ერთი გადასასვლელია მხოლოდ(1)

„მოსხების ქვეყანაში, ნახსენები მდინარეების ზემოთ, არის ფრიქსეს დაარსებული ლევკოთეის სალოცავი და ფრიქსეს სამისნო, სადაც მსხვერპლად ცხვარს არ სწირავდნენ. ოდესღაც მდიდარი სამისნო გაძარცვული იქნა ფარნაკეს მიერ ხოლო მოგვიანებით მითრიდატე პერგამოელის მიერ.... ბოლოს და ბოლოს, კოლხეთს დაეუფლა პოლემონი, ხოლო მისი სიკვდილის შემდეგ ამ უკანასკნელს მართავდა მისი მეუღლე პითადორიდა, რომელიც კოლხთა დედოფალი იყო, ქალაქებისა ტრაპზუნტი და ფარნაკისა და მის ზემოთ ბარბაროსული ოლქებისა, რომელთა შესახებ შემდეგ მოგითხრობთ. მოსხების ქვეყანა, რომელშიც სალოცავია, იყოფა სამ ნაწილად: ერთს ფლოზენ კოლხები, მეორეს იბერიელები, ხოლო მესამეს არმენები. იბერიაში არსებობს აგრეთვე ქალაქი (ფრიქსეს დაბა) თანამედროვე ედესსა, კარგად გამაგრებული პუნქტი კოლხეთის საზღვართან“
სტრაბონი წიგნი XI; 2-17-18)

მკითხველს ვთხოვ, ყურადღება გაამახვილოს იბერიულ ქალაქ ედესაზე...

ფრიქსეს დაარსებული სალოცავს (უსახელოდ) აღნიშნავს აგრეთვე ტაციტი:

„ისინი (იბერები და ალბანები) პატივს სცემენ მის (იასონი) ხსოვნას, ასევე ფრიქსეს სალოცავს და მათგან არც ერთი არ შეწირავს ცხვარს, რადგან თვლიან, ფრიქსე მიიყვანა მათთან ცხვარმა: (ტაციტი ანალები წიგნი VII-34)

მართალია უშუალოდ ბაბილონის ტერიტორიის ახლოს ქსენოფანტე იბერიული სახელმწიფო წარმონაქმნს არ შეხვედრია, თუმცა ცალკეულ ქართველურ ტომებთან შეხვედრა იშვიათობა არ ყოფილა. ქსენოფანტე აღწერს ბერძენთა წინააღმდეგ კოლექტიურად გამოსულ ქართველურ ტომებს ტაოხებს, ფასიანებს და ხალიბებს(2) საჭიროების შემთხვევაში სამივე ტომი ერთად გამოდის საფრთხის დასაძლევად. უძველესი წერილობითი წყაროებზე დაყრდნობით, აშკარად ჩანს ქართველების (იბერების) დასწრებულობა გაცილებით სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ვიდრე დღეს ან

თუნდაც გვიან შუა საუკუნეებშიც არის დაფიქსირებული. ქართველი მეცნიერი პავლე ინგოროყვა მესხებს სამხრეთ იბერებს უწოდებს (სრულად სამართლიანად). თუ პლინიუს უფროსის სიტყვებით ვიხელმძღვანელებთ, მესხი ტომთა ის სახელია, რომელიც მას მოსხის მთამ დაანათლა. რასაკვირველია, იბერიც და მესხიც აღმოსავლეთ ქართველური ტომია და ერთმანეთის იდენტური. მეორეს მხრივ ჰეროდოტე თავის „ისტორია“-ში ყველგან ტერმინ მოსხს იყენებს და იგნორირებას უკეთებს ტერმინ ტაოხს. მეორე ისტორიკოსი ქსენოფონტე 50 წლის შემდეგ იყენებს ტერმინ ტაოხს და არსად არ ახსენებს მოსხს. ტაოხების გვერდით მოსხების არსებობის შემთხვევაში ის მათ აუცილებლად გადააწყდებოდა. ცხადია ქსენოფონტეს მიერ ნახსენები სატომი სახელი ტაოხი მთლიანად მოიცავს შინაარსით მოსხს და მისი იდენტურია(3) სტრაბონი მოსხების ქვეყანაში მდებარე ფრიქსეს სალოცავს ახსენებს. მოსხების ქვეყნის ნაწილი, მისივე სიტყვებით შედის კოლხეთში, რომელიც ტრაპეზუნტამდე აღწევს, სტრაბონისვე სიტყვებით :

„ტიბარანებს და ხალდებს კოლხეთამდე, ფარნაკიასა და ტრაპეზუნტს მართავს პითადორიდა.“ (სტრაბონი. წიგნი 12; III-29).

ქართველური ტომების სახოვრებელი ადგილს, რომელიც ტრაპეზუნდის ტერიტორიას მოიცავს, ზემო კოლხეთს უწოდებს (პლუტარქე, რჩეული ბიოგრაფიები, პომპეუსი გვ.323 თბილისი 1975წ).

თურქი მოგზაური, ევლა ჩელები ტრაპიზონს ქვემო ბათუმსა და ლაზების ქალაქს ეძახის.(ევლია ჩელები, ამიერკავკასიის, მცირე აზიისა და ირანის მიმდებარე მიწები; II ტრაპიზონი გვ 82-83)

თვითონ ფრიქსეს სალოცავი, რომელიც გაიმარცვა ფარნაკეს, ხოლო მოგვიანებით მითრიდატე პერგამოელის (პერგამო სინოპას სიახლოვესა) მიერ, ტრაპეზუნტის ზემოთ მთიანეთშია სამეზარი მხოლოდ, ორივესთვის ადვილად ხელმისაწვდომ და ახლო ადგილას. იბერთა საზღვარი ქალაქი ედესაც აქვეა სამიებელი, სტრაბონის დროს არსებული კოლხეთის საზღვართან.... იბერთა კარგად გამაგრებულ დაბას, ედესას პ.ინგოროყვა ერთმნიშვნელოვნად ანატოლიის ზეგანზე ათავსებს (თუმცა დაუმტკიცებლად). როგორც ცნობილია, სტრაბონამდე ნახევარი საუკუნით ადრე, დიდი სომხეთის მეფემ, ტიგრანმა დაარსა თავისი სახელობის ქალაქი ტიგრანოკერტი:

„მეფემ (ტიგრანმა) გადარეკა ყველა მაზაკელი მესოპოტამიაში, შეადგინა მათგან ტიგრანოკერტის მოსახლეობა (სტრაბონი წიგნი XII; I-9).

მეორე მხრივ: „გადავიდა რა ევფრატზე, მან ძალით დაიპყრო სირია და ფინიკია. ამალდა რა ასე მალა თავისი სიძლიერით, ტიგრანმა დაარსა ქალაქი იბერიის ახლოს, ამ ადგილას და ზევგმას შორის ევფრატზე. შეკრიბა რა მოსახლეობა მის მიერ დარბეული

12 ქალაქიდან, მან დაარქვა ამ ქალაქს ტიგრანოკერტი“(სტრაბონი, წიგნი XI ; თავი XIV--15)
სტრაბონი იბერების ტერიტორიებს ტიგრანოკერტის გვერდით ასახელებს, ქალაქისა, რომელიც მდინარე ევფრატთან იმყოფება! (დღევანდელი თურქული ქალაქის, დიარბექერის სიახლოვეს) ცხადია მისი ეს ცნობა მხოლოდ და მხოლოდ მეგასტენესაგან გამომდინარე უჩანს, რომლის შრომებსაც ის ფართოდ ეყრდნობა ინდოეთის ტერიტორიების აღწერისას და მას კარგადაც იცნობს. თავად მეგასტენე ჩვ.წ აღრიცხვამდე IV საუკუნის ისტორიკოსია და მისი ცნობა გაცილებით უფრო შორეულ წარსულს უნდა ასახავდეს. როგორც ზემოთ ვახსენეთ, ის ისტორიკოსია რომელის ყველა სიტყვა იბერიისა და იბერთა სახელმწიფოს შესახებ სრულ ჭეშმარიტებას უნდა წარმოადგენდეს და რომელშიც უახლესი კვლევის შედეგებით დავრწმუნდებით (4) (როგორც ბოლო დროს მოპოვებული მონაცემებით ირკვევა, სტრაბონი აქვე, ამ ტერიტორიის მახლობლად ახსენებს იბერებს. ახსენებს მათ სრულიად სხვა სახელით. ეს მონაცემები, როგორც მოგვიანებით მოპოვებული, ვერ აისახება წიგნის მოცემულ ფორმატში) მაშასადამე, მე-7-ე საუკუნეს ქრისტემდე, იბერია საკმაოდ წარმატებული პოლიტიკური ერთეული უნდა იყოს, რომელიც ვანის ტბის მახლობლად მდებარეობს. კომენტარები, როგორც იტყვიან ზედმეტია! იბერთა ხსენება მესოპოტამიაში (შუამდინარეთი) არ აღმოფხვრილა აქ I - საუკუნესაც ჩვ.წ. აღრიცხვამდე! საინტერესოა სტრაბონის შეხედულება იბერებზე:

„ სინამდვილეში დიდი ნაწილი იბერიისა ისე კარგად არის გაშენებული, ქალაქებითა და დასახლებებით, რომ იქ კრამიტის სახურავებიც არსებობს, საბაზრო მოედნები და სხვა ნაგებობები, არქიტექტურის წესების გათვალისწინებით. ამ ქვეყნის ნაწილი გარშემორტყმულია კავკასიის მთებით. როგორც მე ავლნიშნე ადრე. მთების განშტოებები მიმართულია სამხრეთის მიმართულებით. ისინი ნაყოფიერია, მოიცავს მთელი იბერიას, მიმდებარეს კოლხეთსა და არმენიაზე. იბერიის ცენტრში არის დაბლობი რომელზედაც მიედინება მდინარეები. ყველაზე დიდი მათგან კირია (მტკვარი). ის იღებს სათავეს სომხეთში და შედის რა აღნიშნულ ზეგანზე, ლეზულობს არაგს (არაგვს), (მიმავალს კავკასიიდან) და სხვა შენაკადები, ხოლო შემდეგ ვიწრო ხეობით მიედინება ალბანეთში. ამ დაბლობსა და არმენიას შორის მდინარე მმლავრად მიედინება დაბლობზე, საძოვრებით საკმაოდ მდიდარზე, ლეზულობს სხვა მრავალ მდინარეებს, მათ შორის ალაზონი, სანდობანი, რატეკი და ხანი (ყველა სამდინაროა) და ბოლოს ჩაედინებაკასპის ზღვაში. ადრე მას ერქვა ქორი.

იბერიის დაბლობზე ცხოვრობს მოსახლეობა, უფრო მეტად მიდრეკილი მიწათმოქმედებასა და მშვიდობაზე, რომლებიც იცვამენ არმენთა და მიდიელთა ყაიდაზე. მთიანი ნაწილი, საწინააღმდეგოდ დაკავებულია მდაბიო ხალხით და მეომრებით, მცხოვრებნი სკვითებსა და სარმატების მსგავსად, რომელთა მეზობლები ისინი არიან. მაგრამ ისინი დაკავებული არიან მიწათმოქმედებითაც. რაღაც საგანგაშო

მდგომარეობის შემთხვევაში, მათ გამოჰყავთ მრავალი ათეული ათასი მეომარი, როგორც თვითონ, ისე სკვითებისა და სარმატების რიცხვიდან. ქვეყანაში არსებობს 4 შესასვლელი. ერთი მიდის კოლხური სიმაგრე სარაპანისიდან (შოროპანი) და ხეობით მის ახლოს. ამ ხეობით ფაზისი (ამ მდინარის დაკლავულობის გამო მათზე გადებულია 120 ხიდი) მქუხარე და სწრაფი დინებით შედის კოლხეთში, კოკისპირული წვიმების დროს ადგილმდებარეობა იფარება მრავალრიცხოვანი შენაკადებით. ფაზისის სათავეები მთებშია, რომელიც იბერიის ზემოთ ძევს, სადაც ის ივსება მრავალი შენაკადით, ხოლო დაბლობში ის ღებულობს სხვა მდინარეებსაც, მათ შორის გლაგვი და ჰიპპი (ცხენისწყალი) ივსება რა შენაკადების წყლით და ხდება სანაოსნო. ეს მდინარე ჩაედინება პონტოში. შესართავთან არის მდინარის თანამოსახელე ქალაქი და ახლოს მისგან ტბა. ასეთია კოლხეთიდან იბერიაში შესასვლელი გადაღობილი მთებით, სიმაგრეებითა და მჩქეფარე მდინარეებით.

ჩრდილოეთის მომთაბარეებისაგან მიდის ძნელი სამდღიანი აღმართი, რომლის შემდეგ მოსდევს არაგის ვიწრო სამდინარო ხეობა, რომელზედაც გადის გზა, კაცისთვის ოთხდღიანი სავალის ტოლი. გზის ბოლო მონაკვეთი დაცულია მიუდგომელი სიმაგრით. ალბანეთიდან შემოსასვლელი მოდის პირველად კლდეებში გამოჭრილი ბილიკით, ხოლო შემდეგ ხევით, შექმნილი ალაზონის (ალაზნის) მიერ, მომდინარე კავკასიონიდან. არმენიიდან შემოსასვლელი ეს კირის და არაგის ხეობაა. ამ მდინარეების შეერთების ზემოთ კლდეებზე გაშენებულია ქალაქები, დაახლოებით 16 სტადიონზე (2,5-3კმ) ერთმანეთისგან. კირზე- გარმოძიკა (არმაზი), მეორე მდინარეზე -სევსამორა (წიწამური). ამ შესასვლელით ისარგებლა თავიდან პომპეუსმა, მომავალმა არმენიიდან, შემდეგ კანიდიიდან. ამ ქვეყნის მოსახლეობა იყოფა 4 კატეგორიად. ერთი კატეგორია ყველაზე მთავარია - აქედან ისინი ირჩევენ მეფეებს, უფროსებს გვარიდან და ასაკით; შემდეგი მნიშვნელოვანი პირები - ეს უმაღლესი მოსამართლეები და სარდლები. მეორე კატეგორია - ეს ქურუმებია, სხვა საქმეთა შორის მეზობლებთან უთანხმოების მომგვარებლები. მესამე თანრიგი შედგება მეომრებისა და მიწათმოქმედებისაგან და ბოლოს მეოთხე - უბრალო ხალხი; ეს სამეფო მონებია, რომლებიც ასრულებენ ყველა სამუშაოს და მოიპოვებენ სასიცოცხლო საშუალებებს. საგვარეულოში მათი ქონება საერთოა, რომელსაც ასაკით უფროსი ინახავს და განკარგავს. ასეთია იბერიელები და მათი ქვეყანა. (სტრაბონი წიგნი XI; III-1-5)

სტრაბონისეული აღწერა იბერიისა საკმაოდ კარგად არის გაშუქებული ქართული ისტორიულ ლიტერატურაში, ჩვენი მხრიდან დავუმატებთ, რომ იბერიის იმ დროინდელი დაყოფა კატეგორიებად, ოდნავადაც არ ჩამორჩება მსოფლიოში პირველი სახელმწიფოს, რომის იმპერიის შინაგან დაყოფას და იბერთა საზოგადოების მაღალი განვითარებულობაზე მეტყველებს.

აი როგორ ახასიათებს იბერებს რომაელი ისტორიკოსი, აპიანე: „**იბერებს, მცხოვრებთ აზიაში, ერთნი თვლიან წინაპრებად, სხვები-ევროპული იბერების კოლონისტებად, მესამენი-მხოლოდ მოსახელე ტომებად; მათ არა აქვთ საერთო არც ზნე-ჩვეულებით, არც ენით.**“ (აპიანე მითრიდატული ომები 101).

ყველა ისტორიკოსის მიერ იგნორირებულია აპიანეს სიტყვები, რომ ეს იბერები, ქართველი იბერები მოხსენიებულია ევროპელი იბერების შესაძლო წინაპრებად და როგორც ირკვევა, სრულიად სამართლიანად. აპიანეს ეპოქაში იბერთა წინა სამშობლოს კონტურებიც და ადგილსამყოფელიც უკვე წაშლილი ჩანს ისტორიული მეხსიერებიდან, (ანალოგიურად კოლხეთის შემთხვევისა), მაშინაც კი როდესაც მეგასთენეს ჩანაწერებიდან ცნობები ჯერ კიდევ ხელმისაწვდომია. შემდგომი დროის ისტორიკოსები უკვე იბერთა წინარე სამშობლოს არსებულ დასავლეთ იბერიასთან, ესპანეთთან აიგივებენ, რამეთუ წინა აზიაში მდებარე იბერთა პოლიტიკური წარმონაქმნი მეხსიერებაში უკვე დაკარგული ჩანს (5) ვეყრდნობით რა ზემოთ მოყვანილ ცნობებს, ერთმნიშვნელოვნად ვასკვნიტ, რომ იბერები ცხოვრობდნენ კაბადოკიის ზეგანზე, მიდიასა და ლიდიას შორის მდებარე სივრცეში, არ მორჩილებდნენ რა არც ლიდიას, მიდიას თუ ბაბილონს 600 წლის სიახლოვეს ჩვენს წელთ აღრიცხვამდე. უკუქცეული იქნა ბაბილონის მეფე ნაბუქოდნოსოს II-ს მიერ, იხევდა უკან რამდენიმე მიმართულებით. ერთ-ერთი მიმართული მიმართულება იყო მესხეთი, შუა ქართლი, რაც მტკიცდება კიდევ უახლესი არქეოლოგიური კვლევებით. იბერთა ნაწილი რჩება ბაბილონის ტერიტორიაზე ფასიანთა (და იმ ტომის, რომელსაც სტრაბონი სრულიად სხვა ხალხებს მიაკუთვნებს) სახით. მომძლავრებული და გამრავლებული იბერთა ტომი ვრცელდება აღმოსავლეთით საქართველოს თითქმის მთელ სივრცეზე. იბერთა და ტიბარიანთა ადრინდელი საცხოვრისის უფრო ზუსტი ადგილმდებარეობა უკვე განისაზღვრა (იხ. პელაზგები)

საყურადღებოა ქართულ სამეცნიერო წრეებში თუ ინტელიგენციაში მიმდინარე პოლიმიკა ტერმინ „გეორგიანების“ და „გორჯის“ წარმოშობის შესახებ. კეთდება სხვადასხვა მოსაზრებები, მანიპულირებები, რომ ერთი მეორესთან დააკავშირონ, მიიღონ იმისაგან, რაც საფუძველშივე არასწორია(6

„კავკასიის ზღვას და შავ ზღვას შორის ცხოვრობს აღმოსავლელი ხალხი, იბერები, რომლებიც ოდესღაც მოვიდნენ პირენეებიდან და სასტიკი ომი აუტეხეს ჰირკანებს.“ (დიონისე პერიგეტი 1-2 საუკუნე).

პირენეიდან იბერთა „მოსვლის“ შესახებ ჩვენ ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ, მაგრამ იბერების და ჰირკანების საომარი კონფლიქტი მხოლოდ მათი ურთიერშეხებისას არის შესაძლებელი. ქართველთა კასპიის ზღვამდე გავრცელება-აქსიომაა! აი რას წერს ამ ხალხების შესახებ მოგვიანებით ბერძენი საისტორიო მწერალი იოანე ზონარა:

„იბერები ალბანელებზე უფრო კარგი მებრძოლები არიან, ისინი არც მიდიელებს და არც სპარსელებს არ დამორჩილებიან და მხოლოდ მაკედონელთა ძლიერებას გაექცნენ. ალექსანდრე მაკედონელმა ჰირკანიის ზღვიდან მოულოდნელი დარტყმით დასცა იბერიელები. მაშინაც არ გაქცეულან იბერები უბრძოლველად, დიდი ბრძოლა (გაუმართეს) ბევრი ამოწყდა და ბევრიც ტყვედ ჩაიგდო მაკედონელმა“.
(გეორგიკა ტომი VI. იოანე ზონარა გვ. 196 თბილისი 1966წ).

იოანე ზონარის ცნობა იბერებზე მაკედონელის დარტყმის მოულოდნელობის შესახებ ჰირკანიის ზღვიდან, ვფიქრობთ კასპიის ზღვის შემოვლას და ჩრდილოეთის მიმართულებიდან მოულოდნელ დარტყმას უნდა გულისხმობდეს. ვფიქრობთ რომ აუცილებელია გადაიხედეს საკითხი ალექსანდრე მაკედონელის ქართული ლაშქრობის შესახებ. იბერიის შემდგომი ისტორია მეტ-ნაკლებად კარგადაა გაშუქებული ქართველი ისტორიკოსების მიერ. ყურადღებას მივიპყრობთ იმ საკითხებს, რომელიც არასაკმაოდ არის შეფასებული ან არასწორადაა გაშუქებული. ერთ-ერთი არასწორად გაშუქებული სიუჟეტი ეხება საქართველოს ამაგდარ მეფეს, დავით კურაპალატს. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, მეფე დავით კურაპალატმა მცირეწლოვან ბიზანტიის იმპერატორს, შემდგომში ბასილ ბულგართმმუსრველად ცნობილს, აჯანყებული სარდალის, ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ 12000 მეომარი მიაშველა. ბრძოლა მდინარე ღალისის პირას (დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია) მოხდა. ბასილ კეისრის გაერთიანებულ ლაშქარს ბარდა ფოკა ხელმძღვანელობდა. ბრძოლაში გაერთიანებულმა ლაშქარმა გაიმარჯვა, ქართველთა არა მცირე მონაწილეობით გადაარჩინა ბიზანტიის კანონიკური საიმპერატორო ტახტი. ტაოს ქართულმა სახელმწიფომ ამ აქციისგან არამცირე სიკეთე მიიღო. კეისარი ბასილისაგან მას საჩუქრად გადაეცა საკმაოდ დიდი ადგილ-მამული. მისსავე საზღვარზე, ასევე ქართველური ტომებით დასახლებულები. მოგვიანებით, უკვე სრულწლოვან ბასილი კეისარს თვითონ ბარდა ფოკა აუჯანყდება. ერთადერთი ისტორიკოსის, იაჰია ანტიოქელის ვერსიით, აჯანყებულთა მხარეს მონაწილეობა მიიღო ტაოს ქართულმა ლაშქარმაც. ისტორიკოსის სიტყვებით სარდალ ფოკას და მეფე დავით კუროპალატს ძველი ნაცნობ-მეგობრობა აკავშირებდათ, ამიტომაც დავითი ლაშქრით მიემშველა ბარდა ფოკას. აჯანყებულთა დამარცხების შემდეგ, დავით კუროპალატი იძულებული გახდა სიკვდილის შემდეგ თავის სამეფოს ბასილ კეისარის შეჰპირებოდა. შესაბამისად იაჰია ანტიოქელის სიტყვებით მეფე დავით კუროპალატმა არასწორი გათვლა გააკეთა რის გამოც, საბოლოოდ საქართველოს ერთიანობის იდეამ იზარალა. არც ერთი სხვა წყაროებით აღნიშნული ფაქტები არ მტკიცდება.

სომეხი ისტორიკოსის ასოლაკის (XI-XII საუკუნე) ცნობით, ბარდა ფოკამ გაუშვა ქართველი მეომრები თავისი რიგებიდან, როდესაც ის ბასილ კეისარს აუჯანყდა! საწინააღმდეგო ცნობები მოიპოვება ბერძნულ ლიტერატურაში: „მან (ბარდა ფოკამ) მტრული გეზი აიღო და თავისთვის შეკრიბა იბერიელთა ჯარი. ეს ხალხი სიმაღლით

მეათე ფუტს აღწევს და წარბებიც ქედმაღლურად აქვთ შეჭმუხნული. მან თავის ახლოს შეაგროვა ქვეითი ჯარი, მე ვგულისხმობ უმამაცესად მებრძოლ იბერიელებს, ყველას ახლახან ამოსვლოდა წვერი და თვით გაფურჩქვნილ ყვავილს ჰგავდნენ, მაღალი ტანისა იყვნენ და თანაზომიერნი, თითქოს კანონის მიხედვით მოზომილნი, შეიარაღებულნი იყვნენ მახვილით, რომელიც მარჯვან ხელში ეჭირათ და შემართებით იყვნენ უძლეველი. ესენი რომ თავისთან ჰყვანდნენ, ის მათ მართავდა ერთნაირი გეზით. ფალანგას წინ მიუძღოდა.... მაშინვე მოწინააღმდეგეთა ფალანგებმა, ორივემ დაინახეს ეს, ერთი მაშინვე დაიქსასა და რადგან საბრძოლო კავშირი დაიშალა, უკუიქცნენ და ყველანი ლტოლვილებად გახდნენ. ხოლო მეორენი, მეფის გარშემო რომ იყვნენ, მაშინვე ეცნენ დაცემულ ტირანს, გაფანტეს იბერიელები, თვით იგი ნაკუწებად აქციეს“.

(გეორგიკა. ტომი VI მიქაელ პსელოსი გვ. 11-12)

ცხადია ყველა ქართველი მეომარი მეათე ფუტის სიმაღლე ვერ იქნებოდა, თანაც იბერიელთა საკმაოდ ადვილად გაფანტვა მათ მცირერიცხოვნობაზე მიუთითებს. ეს ტანმაღალი და წარბშეჭმუხნული მცირერიცხოვანი ჭაბუკი იბერიელი მეომრები, დაქირავებულ მცველებს ჰგვანან და არა დავით კუროპალატის მრისხანე 12000 -იან არმიას. არც დავით კუროპალატი გახლდათ გამოუცდელი პოლიტიკოსი, რომ წინდაუხედავად უზურპატორის მხარე დაეჭირა. ბასილი ბულგართმმუსვრელმა დასაჯა კიდევ ერთ ერთი ბაგრატიონი (ადგილობრივი სუზერენი) სავარაუდოდ ქართველთა ნაწილის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის, თუმცა არა დავით კუროპალატი, რაც ამ უკანასკნელის სწორი და წინდახედული პოლიტიკის შედეგი ჩანს. სომეხი ისტორიკოსის მათე ურჰაეცის ცნობით, დავით კუროპალატი ჯერ მოწამლეს, ხოლო შხამის უმოქმედობის გამო (მან დალია ანტიდოტი) ბალიშით დაახრჩვეს. მონაწილეობდა არქიეპისკოპოსი და თავადები. არისტაკ ლასტივერცი (XI საუკუნე) ემხრობა ამ ვერსიას, თუმცა არქიეპისკოპოსის მონაწილეობაზე ცნობა მას არა აქვს. კრიმინალისტიკიდან ცნობილია, ბოროტმოქმედებას ჩადის ის ვისაც ამ ბოროტმოქმედებისაგან მოგების მიღების იმედი აქვს. დავით კუროპალატის სიკვდილის შემდეგ უმოკლეს დროში ჩამოდის ბიზანტიის იმპერატორი ბასილი ბულგართმმუსვრელი ადრე ნაჩუქარი მიწების დასაბრუნებლად...და რა შეიძლება იყოს ბიზანტიის მიერ „საჩუქრად“ გაცემული მიწების უკან მიტაცების მიზეზი?

„ძლიერ მოეწონა მას ეს გამჭირაზობა, უბოძა მას მაგისტროსის პატივი და უთხრა, სანამ ცოცხალი ხარ, ანისს და ეგრეთწოდებული დიდი არმენიის მმართველი იყავიო. ხოლო მოსთხოვა წერილობითი საბუთი, რომ მისის გარდაცვალების შემდეგ მთელი ეს სამფლობელო გადავიდოდა მისი (მეფის) განკარგულებაში და რომაული სახელმწიფოს ნაწილი იქნებოდა“. (გეორგიკა, ტომი V, გიორგი კედრენე გვ. 56-60 თბილისი 1963)

როგორც კონტექსტიდან ირკვევა, ბიზანტიის იმპერიაში მოქმედებს დაუწერელი (თუ დაწერილი) კანონი, რომლის მიხედვით ბიზანტიის მეზობელი უმემკვიდრო სუზერენის მამულები ავტომატურად გადადის ბიზანტიის იმპერიის მფლობელობაში. შეგახსენებთ რომ, ანისის მმართველი აჯანყების მხოლოდ თანამგრძობი, პასიური მომხრე იყო. (ნაწყვეტი მას ეხება)

„ხოლო დიდმა დავითმა თავისი მიწაწყალი არ მისცა მეფეს, თუმცა უნდა ითქვას, ის აკამფსისისა და მურლულის მიდამოების მოსაზღვრე არის. (გეორგიკა. ტომი IV -ის წიგნი II კონსტანტინე პორფიროგენტი. გვ. 284 თბილისი 1952წ)

ცხადია დიდ იმპერიებს, მათ შორის ბიზანტიასაც ოდითგანვე ერთი ავადმყოფობა ჰქონიათ, მიწით, მეზობლის მიწით გაუმაძღრობა, რისი ქრესტომათიული მაგალითი წინა ორი ნაწყვეტია! ამასთან უდიდესი ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმას, რომ თვითონ იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობით, დავითმა არა თუ ცნობა არ შეადგინა სამეფოს ბიზანტიაზე გადაცემის შესახებ, სიტყვიერი თანხმობაც კი არ გამოუცხადა! ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ თვალნათლივ გვჩვენებს, რომ დავით კუროპალატს არც არაფერი არ შეშლია და არც მის სპას მიუღია ბასილ კეისრის წინააღმდეგ მიმართულ აჯანყებაში მონაწილეობა (გავხსენოთ რომ აჯანყების პასიური მონაწილე ანისის მთავარ იძულებული გახდა ანდერძის წიგნი დაეწერა იმპერატორ ბასილისათვის)

„თვითონ იბერიაში ავიდა, დავით კუროპალატი გარდაცვლილიყო და თავისი სამკვიდროების მემკვიდრედ მეფე დაეწერა“. (იგულისხმება ბასილ კეისარი) (გეორგიკა. ტომი V გიორგი კედრენე თბილისი 1963წ).

რასაკვირველია, წინა ცნობებიდან გამომდინარე, დავით კუროპალატს არაფერი დაუწერია! მას მემკვიდრე დიდი ხანია უკვე ჰყავს, ეს ბაგრატ III-ეა! მაგრამ....

„ცოტა ხნის შემდეგ მან (კეისარმა) მოლაპარაკებები გამართა მეფესთან, დაუთმო თავისი ქვეყნის ის ნაწილები, რომლებიც მეფეს სურდა და ზავი შეიკრა.“

(გიორგი კედრენე, იქვე გვ. 48)

ხომ არ გეცნობა მკითხველო მეზობელ მიწებზე თვალხარბობა დიდი იმპერიისა? შესაძლოა მოინახა კიდევ ვიღაც სულწაწყმედილი ქართველი, სასიკვდილო განაჩენის შემსრულებელი, თუმცა მთელ ამ პერეტურბაციებით მხოლოდ ბიზანტიის იმპერიამ მოიგო, შესაბამისად დავით კუროპალატის მოკვლის მოტივიც მხოლოდ და მხოლოდ მას გააჩნდა!.... სულ სხვა საკითხია, სად და როდის დააბრუნა ბიზანტიის იმპერიამ წაღებული ტერიტორიები....ბიზანტიის იმპერატორის, კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობით, ქართველებმა თეოდოსიუსპილში (არზრუმში) არაფრის დიდებით არ იომეს, თუმცა ამის პირობა დადებული ჰქონდათ:

„და იბერებს მუდამ სიყვარული და მეგობრობა ჰქონდათ თეოდოსიუპოლელებთან, აზნიკელებთან, მანძიკერტელებთან.... იბერებს არ სურდათ, რომ თეოდოსიუპოლი განადგურებულიყო, არამედ უფრო მოწადინებულ იყვნენ, რომ ის სურსათით მომარაგებული ყოფილიყო....

(გეორგიკა. ტომი IV წიგნი II კონსტანტინე პოროფიროგენტი გვ. 263-265 თბილისი)

მიზეზს რის გამოც იბერები თავს იკავებენ ომისაგან, პოროფიროგენტი ასე ხსნის:

„ეს რომ ვქნათ, უპატიოსნობას ჩავიდნით ჩვენი მეზობლების მიმართ, მაგალითად აფხაზეთის მაგისტროსისა და მთავრის, ვასპურაკანელის და არმენიელთა ზემთავრების მიმართ.“ (კონსტანტინე პოროფიროგენტი, იქვე გვ. 264)

მართალია იბერები არმენიელთა ინტერესებსაც ითვალისწინებენ, მაგრამ როცა ეს მათ ინტერესების თანხვედრილი არ არის, ამ უკანასკნელ წინაღობას არაფრად დაგიდევენ.

„და ფარსმანმაც, მოკლა რა თავისი შვილი რადამასტი, ვითომდა ღალატისათვის, ცდილობდა დაემტკიცებინა ჩვენთვის თავისი ერთგულება, დაიწყო მტკიცე მოქმედება არმენთა წინააღმდეგ რომელიც ძველთაგანვე სძულდა. მაშინ პირველად იქნა შემომტკიცებული კავშირში მესხები და ეს ხალხი, ყველაზე სანდო მოკავშირეები რომაელებისა, გაეშურნენ არმენების ყრუ და ძნელად მისადგომი ადგილებისკენ.“

(ტაციტი ანალები წიგნი XIII -37)

ფარსმან II-მ, უკან დაიბრუნა არმენიელთაგან ძველადვე მიტაცებული იბერიული პროვინციები: პარიადრეს მთისწინეთი, ხორზენა და გოგარენა. სტრაბონის სიტყვებით, ხალიბთა და მოსინეკთათვის არმენთა მიერ წართმეული პროვინციების კარენტიდის და ქსერქსენას დაბრუნება, მან ვერ შეძლო. ცხადია ეს ტერიტორიები, რომელზედაც მოგვიანებით ბიზანტიის იმპერიამ ციხეები ააგო, ქართველური ტერიტორიები იყო. სავარაუდოდ თეოდოსიუპოლის თუ მანძიკერტის ციხეების წინააღმდეგ ბიზანტიელთა გალაშქრების დროს, აქ კიდევ ტრიალებდა დასავლეთ ქართველური სული და სავარაუდოდ ენაც. რასაკვირველია ამ ადგილების აწიოკება საწყენი იქნებოდა აფხაზეთის მაგისტროსისათვის რომელიც ამავე ენაზე საუბრობს და ამავე ტომის წარმომადგენელია კიდევ.... იბერებს კარგად ახსოვთ ის საერთო ქართველური ერთობა, ადგილობრივ ტომებთან, რომლებთანაც მათ კონსტანტინე პოროფიროგენტის სიტყვებით ძველი სიყვარული და ძმობა აკავშირებთ.... ბიზანტიელეთა მხურვალე სურვილის მიუხედავად იბერებმა აქ იარაღი არ შეიტანეს, არ დაუთმეს ბიზანტიელებსაც ერზრუმის გარემოცვისათვის ესოდენ საჭირო ქაჯის ციხე რომელსაც თვითონ ფლობენ.

ისტორიული ექსკურსი

უცხოელთათვის მიმართვის წესთა რიგები

იბერიის კუროპალატს ოქროს ბულები ორი სოლიდისა, „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთაგან მავან უდიდეს კუროპალატს,“ კუროპალატს თავისადმი დაქვემდებარებული ჰყავს ოთხი სხვა სამთავრო. ვერიასახის ერსთავს იბერიაში, კარნატის ერსთავს იბერიაში, ყუელის ერსთავს იბერიაში, აჭარის ერსთავს იბერიაში: „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთაგან მავანს“.

ალანიის მთავარს ოქროს ბულები ორი სოლიდისა. „სახელითა მამისითა და ძისითა და სულისა წმინდისათა, ერთისა და მხოლოსა ჭემმარიტისა ღმერთისა ჩვენისითა, კონსტანტინე და რომანოზი თვით ღვთისა მიერ მორწმუნე მეფეები რომაელებისა, ალანიის მთავარს და ჩვენს სულიერ შვილს“

აბაზგიის მთავარს ოქროს ბულები ორი სოლიდისა, „მიმართვა ქრისტესმოყვარე უფალთაგან მავან ბრწყინვალე მთავარს აბაზგიისა“

ალბანეთის ერსთავს; კრევატადთა ერსთავს, ანუ ეგრეთ წოდებულ კრევატასს; კედონის ერსთავს; ჭანარის ერსთავებს, ერსთავს შარვანისას, რომელიც მდებარეობს ალანიასა და ჭანარიას შუა; ერსთავს აჟისას, სადც არის კასპიის კარები; ხრისას ერსთავს; მოკანის ერსთავს(საცოდნელია რომ მოკანიდან იწყება მეოტიდა) ყველა ზემოთ ჩამოთვლილისადმი გაგზავნილი მიმართვას წაეწეროს: „მიმართვა ქრისტეს მოყვარე უფალთა ამა და ამ ქვეყნის მთავარს“

(გეორგიკა, ტომი IV; ნაწილი II კონსტანტინე პორფიროგენტი, გვ 291-292, 1952 წ)

როგორც ზემოთ მოყვანილი ციტატიდან ირკვევა, ბიზანტიელი იმპერატორის საუბრის თემა საქართველოა და აქ მოყვანილი სამეფოები თუ სათავადოები ქართული. სამწუხაროდ ბიზანტიელი იმპერატორის მიერ სკრუპულოზულად მოხსენებულ პოლიტიკური ერთეულები გამიფრული არ ყოფილა...თუმცა ეს დიდ სიძნელეს არ უნდა წარმოადგენდეს...

- 1)აჭარის საერისთავო- ყველა ქართველისათვის ცნობილი პოლიტიკური ერთეულია.
- 2)ყველის ციხე -(შესაბამისად ყველის ციხის საერისთავო) ფიქსირდება სამცხეში.
- 3) ვერიასახის საერისთავო- ვერიასახი, ორმაგი სიტყვაა და სიტყვის მეორე ნაწილი, სახი- ეს აშკარად ციხეს ნიშნავს. პირველი სიტყვა, ვერი-აშკარად მიანიშნებს რომ აქ მტვერის ციხეზე-ხუნანზე უნდა იყოს საუბარი, ან სვერის ციხეზე, რომელიც ცხინვალის ახლოს მდებარეობდა. საეჭვოა, რომ იბერიის სამეფო 950 წლის ახლო პერიოდში ისე შორს ყოფილიყო გადაჭიმული, როგორც ხუნანია(დღევანდელ აზერბეიჯანში) სავარაუდოა,

რომ ვერიასახის საერისთავო-ეს სვერისციხის მფლობელის საერისთავო უნდა იყოს შიდა ქართლში.

4) კარნატაუ- აქ აშკარად იკითხება ორმაგი სიტყვა; კარი-ქართული და ტაუ. ტაუ-ტაი-ტაო, კლდის აღმნიშვნელი ტერმინია. მიუხედავად გავრცელებული აზრისა, რომ ტერმინი თურქულია, ის აშკარად ძველქართული უნდა იყოს, ზუსტად აქედან ჩანს სიტყვები ტავრები და ტაოხები უძველეს ბერძნულში. სიტყვა იშიფრება როგორც კარი-კლდე, კლდეკარი! (არსებობს ტერმინის სხვა ვერსიაც, რომელიც ამ ფორმატში ვერ განიხილება) კარნატაი-ეს კლდეკარის საერისთავოა!

5) ის, რომ ალანიის მთავარს ისეთივე ორსოლიდიანი ბულები ეგზავნება, როგორც იბერიის და აბაზგიის სუზერენებს, ალანიის სიდიდე-სიძლერის და მნიშვნელობის აღმნიშვნელია. ამასთანავე, ალანიის სუზერენისადმი მიმართვა განსხვავდება იბერიის და აბაზგიის სუზერენებისადმი მიმართვისაგან და აშკარად რელიგიური მოტივების წინ წამოწევას ემსახურება. სავარაუდოა. რომ ეს ალანიის შედარებით გვიან გაქრისტიანებით არის გამოწვეული. ამასთან, ალანია მოხსენიებულია კონტექსტში, **რომ შარვანი მდებარეობს ალანიასა და ჭანარიას (ეს უკანასკნელი მდინარეების, მტკვარის და არაქსის შესართავთან მდებარეობდა) შორის. მოხსენიებული ადგილმდებარეობა ალანიასი პირდაპირ მიანიშნებს: კონსტანტინე პორფიროგენტის ალანია-ეს სერირალანია, ქართული წყაროებისათვის დურძუკეთად ცნობილი... ამასთან, იბერიის და ალანიის მთავრების ორ-ორი სოლიდის ღირებულების ოქროს ბულები მათი ფაქტიური თანაბრობის მიმანიშნებელია....ერთია, იბერიის სუზერენი კუროპალატის ტიტულს ფლობს, ალანიისა და აბაზგიისა არა....(ალანია, ჭანარია შარვანის ურთიერთმიმართება შესაბამის თავშია განხილული)**

6) არ ღალატობს ბიზანტიის ჩვევას კონსტანტინე პორფიროგენტიც და ტერმინ აბაზგიას იყენებს, თუმცა როგორც ამავე წიგნიდან ირკვევა, აბაზგი ეთნოსი მხოლოდ ერთი შემადგენელია იმ დიდი გაერთიანებისა, რომელსაც აფხაზეთი ჰქვია და სადაც ეს ეთნოსი არ და ვერ ასრულებს ჰეგემონის როლს....აბაზგის მთავარიც ისეთივე ორსოლიდიანი ბულის საშუალებით მოიკითხება, როგორც იბერიისა და ალანიისა.

7)ალბანეთის ერისთავი-მიუხედავად გაბატონებული აზრისა, ალბანეთის საერისთავი ჯერ კიდევ მე-10-ე საუკუნის შუა წლებში ფუნქციონირებს. აქ სავარაუდოდ ჰერეთის ერისთავი იგულისხმება.

8)კრევატადთა ერისთავი, კრევატასი-ეს კვეტარის საერისთავოა.

9)ჭანარიის ერისთავები-როგორც შესაბამის თავში მტკიცდება, ორი ჭანარია არსებობდა, სანარია-არაგვის ხეობაში და სანარე-შარვანის მიმდებარედ.

10) აჭიის ერისთავი, სადაც არის კასპიის კარები-ეს ტოპონომი აღირიცხება ახმეტის რაიონში, თუმცა პორფიროგენტის მიხედვით ის გაცილებით შორს კასპიის კარებისაკენ არის საგულებელი. სავარაუდოდ, ტოპონომი გვიან გადმოტანილი ჩანს აღმოსავლეთიდან აქ მიგრირებული მოსახლეობის მიერ (სავარაუდოა, რომ კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროდან, დიხისტანიდან გადმოხვეწილი რუზბან-სულის ზიხები კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე დასახლდნენ, შექმნეს აჭიის საერისთავო. გვიან, ისლამის შემოტევას მთიან კახეთში გაერიდნენ.

11) ხრისას ერისთავი-აშკარად იკითხება ტოპონომი ხირსა, დღევანდელ ქიზიყში.

12) ვრეჟანის ერისთავი-ვეჟინის ერისთავი.

13) მოკანის ერისთავი-მოვაკანის ერისთავი. (როგორც მივუთითეთ, მეოტიდა აშკარად მექანიკური შეცდომაა)

რაც შეეხება კედონიის საერისთავოს, ის აშკარად მოითხოვს დამატებით კვლევას და სცილდება წიგნის ფორმატს.

ტიბარანები

ეს ის ქართველური ტომებია, რომლებიც წერილობით წყაროებში პირველად და დაფიქსირებული ჰეკატე მილეტელთან სხვა ქართველურ ტომებთან ერთად.

193) ტიბარანების აღმოსავლეთ საზღვარზე ცხოვრობენ მოსინეკები, მათ აქვთ ქალაქი ხოირედესი.

ამ ძუნწი ცნობით ამოწურულია ტიბარანების თემა ჰეკატე მილეტელთან, თუმცა სრულიად საკმარისი, რომ მათი ყოფნა VI საუკუნეს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე დაადასტუროს.

არ უვლის ტიბარანებს გვერდს ჰეროდოტე: „**მოსხებს, ტიბარანებს, მაკრონებს, მოსინოიკებს და მარებს შეწერილი ჰქონდათ 300 ტალანტი. ესაა მეცხრამეტე სატრაპია.**“ (ჰეროდოტე. წიგნი III თაღია -94 თბილისი 1975წ)

საყურადღებოა, რომ ტომთა სურვილისამებრ დაწყვილების პრეცედენტში, ისინი მოსხებთან წყვილდებიან: „**ლაშქრობდნენ ტიბარანები..... მათ მეთაურობდნენ და განაგებდნენ შემდეგი პირები: მოსხებსა და ტიბარანებს- არიომარდოსი, რომელიც დარიოსისა და პარმისის შვილი იყო, ეს უკანასკნელი კი სმერდისის შვილი იყო, კიროსის შვილისა.**“ (ჰეროდოტე, წიგნი VII პოლიმნია -78 თბილისი 1975წ)

ბაბილონიდან დაბრუნებულ ბერძენ მოქირავნეთა რაზმი თავის მსვლელობის გზაზე შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, გადაეყარა ტიბარანებს და ასე მათ აღწერს ქსენოფონტე.

„იქიდან (ხალიბებიდან) ელინელები მივიდნენ ტიბარანებთან. ტიბარანების ქვეყანა გაცილებით ბრტყელია და მასში არის ზღვის სანაპიროზე განლაგებული და არც ისე ძლიერ დაცული დასახლება. სტრატეგებს უნდოდათ თავს დასხმოდნენ მათ და მიეცათ ჯარისკაცებისთვის გასადარცვად, ამიტომაც არ მიიღეს საჩუქრები, გამოგზავნილი ტიბარანებისაგან. მაგრამ უბრძანებს ელჩებს მოეცადათ თათბირის შედეგებისათვის, შეწირეს მსხვერპლი. მაგრამ მრავალრიცხოვანი მსხვერპლშეწირვის შემდეგ, ყველა წინასწარმეტყველმა ერთხმად განაცხადა, რომ ღმერთები ერთმნიშვნელოვნად არ იზიარებენ ომის იდეას. მერე სტრატეგებმა მიიღეს საჩუქრები და გაიარეს ამ ქვეყანაზე, როგორც მეგობრულზე, ჩავიდნენ ელინურ ქალაქ კოტიორაში, სინოპის კოლონიაზე ტიბარანულ მიწაზე.“ (ქსენოფონტე, ანაბასისი თავი V-1)

ყურადსაღებია რომ ტიბარანები, ისევე როგორც ადრე, ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობენ, ბრტყელ დაბლობზე. ისინი ფლობენ ზღვის სანაპიროს 60-70 კმ-ის ზოლს მიმდებარე მთებით. წერილობითი წყაროები დიდი ხანი დუმან ქართველური ტომის შესახებ შავი ზღვის ამ სანაპიროზე. დიდი ხნის განმავლობაში ელინთა თვალი გონება და ისტორიოგრაფია მიმართულია ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობებისაკენ, რომელიც აცდენილია ამ მიმართულებას. ჩვენამდე მოღწეული წყაროებით, დიდი გეოგრაფი სტრაბონი ეხება ამ სანაპიროსაც და ასევე აღწერს მას.

„ტრაპეზუნტს და ფარნაკის ზემოთ განლაგებულია ტიბარანები, ხალდეები, სანები, რომლებიც ადრე მაკრონებად იწოდებოდნენ და მცირე სომხეთი.“ (სტრაბონი; წიგნი XII თავი III-18)

განვლილი თითქმის ოთხი საუკუნის განმავლობაში ტაბარანებს მიტოვებული აქვთ (არა ნამდვილად ნებაყოფლობით) ზღვის სანაპირო, რამდენიმე ასეული კილომეტრით უკან აქვთ დახეული ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით, სხვა ქართველურ ტომებთან ერთად. ცხადია, ამ მოვლენაში აშკარად ჩანს ინდო-ევროპული ტომების, უკვე რომაელთა სახით, გავრცელება შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. თუ როგორი სახით შეიძლება ყოფილიყო მათი ეს გავრცელება-გაფართოება ზღვის ამ სანაპიროზე, კარგად ჩანს გვიან ბიზანტიურ წყაროებში. ტრადიციულ მანერაში, ბუნდოვნად მიუთითებს ტიბარანების საცხოვრისზე პლინიუს-უფროსი, რომელიც თერმოდონტიდან ტრაპეზუნამდე აღწერს ადგილმდებარეობას და მცხოვრებ ტომებს: „(თერმოდონტს იქით და აღმოსავლეთისაკენ მოყვება) ტომი გენეტთა და ხალიბთა, ქალაქი კოტიორია, ტიბარანთა ტომი, მასინები, რომლებიც სხეულზე ტატუირებას იკეთებან.“ (პლინიუს უფროსი წიგნი V-11)

ქრონოლოგიურად მომდევნო ლიტერატურა, ეს ფლავის არიანე 130წ. ჩვ.წ აღრიცხვით და უკიდურესად სანდო: „მაკრონებისა და ჰენიოხების მეზობლები

მიდრიტები არიან, ესენი ფარესმანის ქვეშევრდომები არიან, მიდრიტების გვერდით ლაზები არიან.“ (ფლავიუს არიანე, თავი 11. გვ 42-43 თბილისი 1961წ)

ყველა ნიშნით მიდრიტები, ფარესმანის ეს ქვეშევრდომები ტიბარანები (გურულები) ჩანან, რომლებიც თვით არქაულ პერიოდში საომარ მწყობრში წყვილდებიან მხოლოდ მესხებთან (აღმოსავლურ ქართულ ტომებთან), სტრაბონის ეპოქიდან საუკუნეზე მეტის გასვლის შემდეგ, ქართველური ტომები, მათ შორის ტიბარანები უფრო უკან ჩანან დახეული. მიდრიტების ტომის განთავსების ადგილის განზადვრა ფლავიუს არიანესთან გამწვანებულია, თუმცა ანონიმი ავტორის ნაწარმოების, შეფასებული V საუკუნის ნაშრომად, რომელიც ამავე სიუჟეტს იყენებს მიდრიტთა სახოვრებელი ადგილი დაზუსტებული აქვს:

„მდინარე აფსაროსიდან (ჭოროხი)მდინარე არქაბისამდე ცხოვრობდნენ ეგრეთ წოდებული ბიძერები (ახლა კი ცხოვრობენ ზიდრიტები)“

(იქვე, ანონიმი V ს ახ.წ აღრ. გვ84)

ფარესმანის ქვეშევრდომებს, ზიდრიტებს (ტიბარინებს) მეორე საუკუნის შუა წლებში, მდინარე ჭოროხის აღმოსავლეთით უცხოვრიათ. ვრცლად ეხება ამ ხალხს მე-6-ე საუკუნის ისტორიკოსი პროკოპი კესარიელი: რიზეს მოსდევს მიწაწყალი ერთი ხალხისა, რომელიც რომაელებსა და ლაზებს შორის მოსახლეობს. იქ მდებარეობს ერთი სოფელი, სახელად ათინა..... ათინას შემდეგ მდებარეობს არქაბეც და აფსარუც, რომელიც კაი სამი დღის სავალი გზით არის რიზეს მოშორებული. ის ძველად აფსირტად იწოდებოდა. მას კაცის სახელი დაერქვა ერთი შემთხვევის გამო: ამბობენ რომ აფსირტე მოკლულ იქნა მედეას და იასონის ვერაგობის გამო და ამ ადგილმა მიითვისა მისი სახელი.... ეს ქალაქი წინათ მრავალრიცხოვანი ყოფილა.... ამჟამად სხვა არაფერია დარჩენილი, გარდა ნაშენობათა საძირკვლებისა... ამბობენ აგრეთვე, რომ რომაელთა თვითმყრობელ ტრაიანეს დროს იქ ვიდრე ლაზების და საგინების ქვეყნამდე დაფუძნებულ იქნა რომაელი ჯარისკაცთა რაზმები, ამჟამად კი იქაური მცხოვრებლები არც რომაელთა და არც ლაზთა მეფის ქვეშევრდომები არ არიან, გარდა იმისა რომ რადგან ქრისტიანები არიან, ლაზათა ეპისკოპოსები უწესებენ მათ მღვდელმსახურებს. ისინი ისწრაფვიან ორივესთან მშვიდობიან და მეგობრულ ურთიერთობაში იყვნენ და ყოველთვის თანხმდებიან ხოლმე მიაცილონ ერთი მხრიდან მეორესთან მიმავალი მოციქულები. ასე იქცევიან ისინი ჩვენ დრომდე: ისინი თავიანთი მსუბუქი ხომალდებით მიაცილებენ ერთი მეფის გზირებს, რომელნიც მეორე მეფესთან მიდიან. დღემდე ისინი არავითარ გადასახადს არ იხდიან.“ (გეორგიკა ტომი II პროკოპი კესარიელი გვ. 123-125 თბილისი 1965წ)

ცხადია იბერიის ხელისუფლების შესუსტებასთან ერთად, იბერთა მეფეებმა დაკარგეს ხელისუფლება მიდრიტებზე (ტიბარან-გურულებზე). არ ემორჩილებიან ისინი ამ დროსთვის რომაელებსაც. როგორც ნაწყვეტიდან ცხადი ხდება, ისინი არ ცნობენ ლაზთა

ხელისუფლებასაც, თუმცა ცდილობენ ნეიტრალიტეტის და ნორმალური ურთიერთობის შენარჩუნებას ყველა მხარესთან. ის, რომ აფსაროსი, რომაელთა მიერ აშენებული ციხე სიმაგრე გავერანებულია, ხოლო ამ ტერიტორიას ფლობს რომაელების არამორჩილი ტომი. თვალნათელი მაგალითია ქართველური ტომების ჩრდილო დასავლეთისკენ გადაადგილებისა.

შემდგომი კომპეტენტური ავტორი, ეს კონსტანტინე პორიფიროგენტი, ბიზანტიის იმპერატორი:

„ჯიქების საზღვრებს შემდეგ, ესეიგი მდინარე ნიკოფსიდან მოკიდებული ზღვის ნაპირი ვიდრე სოტეროპოლისამდე, 300 მილის მანძილზე, უჭირავს აბაზგიას: (გეორგიკა. ტომი IV წიგნი 2 კონსტანტინე პორიფიროგენტი გვ. 233. თბილისი) კონსტანტინე პორიფიროგენტის ნაშრომი ასახავს 959 წლამდე რეალობას. ქართული ისტორიოგრაფიისათვის პრობლემურია თვითონ სოტეროპოლოსის განსაზღვრა. იგივე პავლე ინგოროყვას მტკიცებით, საშუალო საუკუნის ბერძნულ წყაროებში დაცულია ცნობარი რომ: „სოტეროპოლისის მეორე სახელწოდება იყო პთია“ (G. pazthey, Hieroelis Syncdemys.....1886წ. გვ315). იგივე კონსტანტინე პორიფიროგენტის ცნობის მიხედვით, აღნიშნული ქალაქი 300 მილის (444კმ) მანძილზეა დაშორებული ნიკოფსიდან. პავლე ინგოროყვას სიტყვებით ბიზანტია აფხაზეთის სასაზღვრო ზოლი დასახლებულია ყოროლის წყალი, ბათუმთან. აღნიშნულ სექტორთან ახლოს(დღევანდელ ქობულეთთან) უძველესი დროიდანვე დაფიქსირებულია ანტიკური ქალაქი პთია-პინუსი (ბერძნულ რომაული დასახლებები) პლინიუს უფროსის მიერ რომელიც მისივე აღწერის მანერიდან გამომდინარე, დღევანდლამდე გაუშიფრავია:

„მერე სხვა მდინარე ქარიენტი, სალიტების ტომი, ადრე წოდებულ ფტიროფაგებად და სხვა სანები, მდინარე ხობი, ჩამომდინარე კავკასიიდან სუანებიდან, მერე როანი, ეგრიტიკის ოლქი, მდინარე სიგიმა, ტარსი, ასტელფი, ხრისორი, აბსილთა ტომი, ციხე-სიმაგრე სევასტოპოლ-ფასისიდან 100 მილზე, სანიგთა ტომი ქალაქი კიგნი, მდინარე და ქალაქი პენიი, მერე მრავალსახელა ჰენოხები.“ (პლინიუს უფროსი წიგნი VI; IV. 14) პლინიუსს სხვადასხვა ავტორისაგან სხვადასხვა დროს დაწერილ ყველა ცნობა, რომელიც აღნიშნული რეგიონის შესახებ აქვს წაკითხულ მოპოვებული, შეტანილი აქვს საკუთარი მანერის მიხედვით, წინაუკმო. ციტატის დასწყისში მდინარე ხობამდე, აღწერის მიმართულება აღმოსავლეთიდან ჩრდილო დასავლეთითაა, შემდეგ უცებ მოდის ცნობა როანი, რაც სხვა არაფერი შეიძლება იყოს ვიდრე მდინარე რიონის პირველი ხსენება. (ამ ტერმინს იცნობს მისი წინამორბედი ნახევარი საუკუნით ადრე, სტრაბონიც) უბრუნდება ძველ მიმართულებას, ქალაქი კიგნი სხვა არაფერია, თუ არა დღევანდელი კინდლი ოჩამჩირის რაიონში. შემდეგ უკვე მდინარე და ქალაქი პენიი (პთია-პინუსი ბერძნულ-რომაულად ფიჭვს ნიშნავს), არავითარ შემთხვევაში არ

შეიძლება ბიჭვინთა იყოს, რომელიც შემდეგ ეპიზოდში ნახსენები აქვს პიტიუნტის სახით! სავარაუდოა, რომ ეს იმ პერიოდისთვის არსებული საკმაოდ დიდი ქალაქი, ქობულეთის ფიჭვნარი იყოს, რომელსაც პთია-პინუსი (ბერძნულ-რომაული) ჰქვია და რომელი მე-6-ე საუკუნეშიც ცნობილია.

როგორც რომაულ ერთ ერთ საჯარისო ნაწილის ცხენოსანთა ფრთეულის (ალა) დისლოკაციის ადგილი Ale felix, Theodosiana, pithiae.

(გეორგიკა ტომი IV წიგნი 2 ბასილი სოფენელი გვ 191 თბილისი)

სავარაუდოდ იმავე დასახელებას, როგორც კოლხთა ქალაქს პხვენისს აღნიშნავ სტეფანე ბიზანტიელი (გეორგიკა, ტომი III სტეფანე ბიზანტიელი გვ. 289 თბილისი)

მას შემდეგ, რაც ქობულეთის ფიჭვნარი (პთია) დანგრეულ და მივიწყებული იქნა, ქალაქის სახელწოდება ციხისძირზე ან ბუკნარზე გადადის. სწორედ აქ ჩანს სოტეროპოლოსის საკათედრო ტაძარი განთავსებული, ქართულ საეკლესიო იურისდიქციის მიღმა. სოტეროპოლოსი, პავლე ინგოროყვას სიტყვებით, ფიქსირდება როგორც საეკლესიო კათედრა და არა ქალაქი (იმავე კონსტანტინე პორფიროგენტთან) რასაკვირველია სოტოროპოლის კათედრა, რომელიც შეთავსებით ალანის ეპარქიასაც ემსახურება, იმ რეგიონში უნდა იყოს განთავსებული იქ, სადაც ქართულ სასულიერო იერარქია არ ვრცელდება, ასეთად სოტეროპოლოსი-პთია-პინუსი, თანამედროვე ქობულეთის ფიჭვნარი ჩანს გადაქცეული. საზღვარი, მაშინ მსოფლიოს მიწების გადანაწილების უსრული პროცესი, ცოცხალი ორგანიზმი იყო. უკვე კონსტანტინე პორფოროგენტის დროს. 959 წელს, საზღვარი აღმოსავლეთით ათეულ კოლომეტრზე გადატანილი ჩანს. ამასთან ის ინარჩუნებს სოტეროპოლოსის, როგორც კათედრის სახელს და არა პთიას, როგორც ქალაქისა. სავარაუდოა, რომ გურიის მოსახლეობაც ამ ორ სახელმწიფოს და ორ ავტოკეფალურ ეკლესიას შორის არის გაყოფილი. (სავარაუდოდ აქედან უნდა იყოს წინა საუკუნეების გურულთა ბერძნული სტილის სახელებიც)

„ამოიარა და მოვიდა ქუთაისს და მოაყენა ქუთაისისა სამოქალაქოსა ლაშქარი და გურიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოიყვანა ხუფათსა, და დაუდგნენ ფილაკავანნი და ჰბრძოდეს.“ (მატიანე ქართლის ტომი 1 გვ. 237 ბაკურ სულაკაური)

ნაწყვეტიდან ირკვევა, რომ ახალი საზღვარი საქართველო-ბიზანტიისა ხუფათის (ხოფას) სიახლოვესაა. სამწუხაროდ პოზიციები, რომელსაც ფლობენ გურულები 4 საუკუნის წინათ, ქალაქ რიზესთან, უკვე დათმობილია. ერთადერთი ნუგეში, შეიძლება ითქვას ისაა, რომ გურულები, ქართველები უკვე მთლიანად გადმოსულნი ჩანან, ქართული სასულიერო თუ სამოქალაქო იურისდიქციის ქვეშ და იარაღით ხელში იბრძვიან დანარჩენ ქართველთა გვერდით საქართველოს მოპირდაპირეთა წინააღმდეგ.

საინტერესოა ის პასაჟი, თუ რატომ შეერქვა ტიბარანიას სახელად უკვე გურია... და ვინ არიან სამოქალაქოს (ქუთაისი) და უკვე გურულ აზნაურებთან მოხსენებული ლომსიანნი?

ლომისა, წინაქრისტიანული ღვთაება ყოფილა აღმოსავლეთის მთიანეთში, სავარაუდოა, რომ მისი კულტი ამ რეგიონის ავტოხთონი მოსახლეობისაგან ვრცელდება. სანარია-ეს ლომსიანთა ეთნიკური შემადგენლობა უნდა იყოს, რომლებიც ხევსურებთან და იმერლებთან ერთად ლაშქრობენ ტიბარანიის დასაბრუნებლად. ფხოვი - ასეთი იყო წარმართული ფშავ-ხევსურეთის სახელი, თუმცა... ჩვენამდე მოღწეულია არქაული წყაროებით, იმავე ფლავიუს არიანეს აღწერილი აქვს ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა, რომლის აღწერისას ის ალექსანდრეს თანამედროვეობის და თანამებრძოლების მემუარებით სარგებლობს. ფლავიუსის თანახმად, ალექსანდრე მაკედონელმა პირადად უსარდლა ჯარის ნაწილს, რომელმაც გურ-ასაკანების წინააღმდეგ გაილაშქრა. ის რომ გურია ეს სწორად ფხოვის არქაული სახელი ყოფილა, მტკიცდება არაბი გეოგრაფის, მას'უდის ჩანაწერებითაც.

„დავუბრუნდეთ ახლა მთა კაბკის (კაეკასის) აღწერა, ბაბ-ვალ-აბვაბის (დერბენდის) აღწერას, ასევე ამ რეგიონის ხალხებისას, რომელთა დიდი ნაწილი ჩვენ უკვე ავღწერეთ. ალანების გვერდით ცხოვრობენ აფხაზები, ქრისტიანული რელიგიის მიმდევრები და ჩვენს დროში მათ ჰყავთ მეფე. მეფე ალანებისა მათზე ძლიერია და მათი (აფხაზების) ოლქები ვრცელდება კაბკამდე. აფხაზების სამეფოს გვერდით მდებარეობს სამეფო ჯურია, დასახლებული დიდი ქრისტიანული აღმასრულებლობის ტომით: მათ ჰქვიათ ხაზრანები. მათ მმართველს ამ დროისათვის ჰქვია ტაბი და ცხოვრობს ადგილას წოდებულს, ძულ-კარნაინის ტაძრად. აფხაზები და ხაზრანები უხდიან ხარაჯს ტფილისის მოსაზღვრე რაიონის მფლობელს..... ხაზრანის სამეფოს გვერდით მდებარეობს სამსახის სახელმწიფო რომლის მცხოვრებლები ქრისტიანებია, შერეული კერპთაყვანისმცემლებთან, მათ არა ჰყავთ მეფე. სამსახის მეზობლად, ტიფლისსა და ალანების გამაგრებას შორის, რომელიც ჩვენ უკვე ვახსენეთ (დარი-ალანი) მდებარეობს სამეფო სახელწოდებით სანარია, ხოლო მათ მეფეს ეწოდება კურისკუსი. ეს ხალხი ქრისტიანია.“ (მას'უდი. ოქროს მდელოები და ძვირფასი ქვები წყაროები. თავი ჩვიდმეტი. 164,11)

ქართული ანდაზაა, კარგ მთქმელს კარგი გამგონი უნდაო! ცუდია, როცა ისეთ უბველეს ერს, როგორც საქართველოა, ისტორიას სხვები გიწერენ და თავად ბრმად ეთანხმები. აქ რუსი მთარგმნელის ვინმე კარაულოვის მიერ უამრავი შეცდომაა დაშვებული, ფაქტიურად არაბული ტექსტის რუსული თარგმანი თავიდან ბოლომდე ყალბია..... როგორც არა ერთი მისი ანალოგი....

1)ავტორს, მას'უდის ერთმნიშვნელოვნად აქვს მოთხრობილი რომ ალანების ქვეყნის გვერდით ცხოვრობენ აფხაზები, იმ ალანებისა, რომელიც დარი-ალანთან ცხოვრობენ. ალანებს იქით ზღვამდე (შავ ზღვამდე) კემის ხალხი ცხოვრობს. მაშასადამე, ალანები და აფხაზები ცხოვრობენ კაბკის (კავკასიის) მთებს იქით გვერდიგვერდ! თავად აფხაზების ტერიტორია ვრცელდება კაბკამდე! თუ გავიხსენებთ, რომ მუსლიმანი ავტორები ლაზს აფხაზს ეძახიან, ყველაფერი თავის ადგილას დგება! მას'უდის აფხაზეთი ეს დღევანდელი ხევია, თავისი ჰერული მოსახლეობით, რომელიც მართლა ესაზღვრება ალანებს ქედს იქით და მისი ტერიტორია კავკასიის ქედამდე ვრცელდება!

2)აფხაზეთის სამეფოს გვერდით მდებარე ჯურის სამეფო, ეს ფხოვია თავისი ხევისბერით, რომელიც სალოცავში ცხოვრობს, ძულ -კარნაინის სასახლეში.....

3)ჯურის სამეფოს გვერდით მდებარე სამსახა, ქრისტიანული კერპთაყვანისცემელთა მინარევით და უმეფო-ეს თუშეთია! ის რომ სამსახი მხოლოდ მთა-თუშეთის აღმნიშვნელი ტერმინია, ჩანს არაბ გეოგრაფ ხორდადბესთანაც, რომელსაც შესაბამის თავში განვიხილავთ.

.....არასწორი ჩანს ისტორია ტრაპეზუნტის იმპერიის დაარსებისა:

„წარვიდეს მონაზონნი იგი და მიიწივნეს რაი კონსტანტინოპოლად, ესმა მეფესა ბერძენთასა ალექსისა ანგელსა, რომელმან ძმასა თვისსა ისაკს თუალნი დასწუნა და მეფობა წარულო. ეს ყოვლითურთ ბოროტი კაცი იყო და შეუტყობელი მეფობისა, გარნა უმეტეს ანგარებისათვის საძაგელ იყო ყოველთა მიერ. იხილა სიდიადე მათ ოქროსი, რომელ მიეცა თამარს, და წარულო მათ მონაზონთა.“ (ქართლის ცხოვრება. ტომი 2. ბასილ ეზოსმოდღვარი. გვ. 130, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა)

არავითარი საფუძველი არა გვაქვს, ეჭვი შევიტანოთ დიდი თამარის გულუხვობაში და მონაზვნების დიდძალი ოქროთი დასაჩუქრებაში. არც მონაზვნების გამარცვა ჩანს მოულოდნელი იმდროინდელ ბიზანტიის არეულ დედაქალაქში, თუმცა ამის ჩამდენი მემატეიანესათვის საძულველი ალექსი ანგელი ვერ იქნებოდა. ჯვაროსნებმა 1204 წელს ბიზანტიის იმპერიის ანექსირება მოახდინეს:

„რომაელთა სამფლობელოების აღმწერლები დანიშნეს იმ სურვილით, რათა წინასწარ სცოდნოდათ რა ყოველწლიური გადასახადები შემოუვიდოდათ და ამრიგად ისინი გაეყოთ ერთმანეთში წილისყრით, ხოლო სხვა ტომებსა და მეფეებთან არსებული მოხარკე სამფლობელოები და სახლები მაშინვე გაინაწილეს. აღმოსავლელი იბერები და ასირიის ქვეყანაც. (გეორგიკა ტომი VI ნიკიტა ხომიატე გვ.138 თბილისი 1966წ)

ცხადია მონაზვნების მმარცველებიც ჯვაროსნები იქნებოდნენ, რაც შეეხება ხომიატეს მიერ ნახსენებ მოხარკე იბერიას, დიდი პოლიმიკა იყო გაჩაღებული, თუ როგორ შეიძლებოდა მოხვედრილიყო იბერია მოხარკეთა სიაში. პასუხი საკმაოდ მარტივია:

„მორწმუნე მეფე მანუელი, პოროფიროგენტი, რომელთა თვითმპყრობელი, კეთილ სათნო, მუდამ სათნო, აგუსტოსი, ისავრიელი, კილიკიელი, არმენიელი, დალმატიელი, უნგრელი, ბოსთნიელი, ხორვატელი,, ლაზთა, იბერთა, ბულგართა, სერბთა, ჯიქთა, საზართა, გუთთა ღვთივმმართველი, მემკვიდრე დიდი კონსტანტინეს გვირგვინისა, ყველა მის სამართლითა სულით მწყემსავი.“ (ნიკიტა ხომატე იქვე გვ.133)

ყოველივე ზემოთჩამოთვლილი, ეს ბიზანტიის იმპერატორის ტიტულია, მასში ნახსენები ლაზეთი და იბერია სხვა არაფერი არ შეიძლება იყოს, გარდა ჯერ კიდევ გიორგი I-სა და ბასილ ბულგართმმუსვრელის შორის გამართული დავის საგანი ქართველური მიწებისა რომელიც საბოლოოდ ბასილ ბულგართმმუსვრელს დარჩა და საიდანაც იბერიის საკატებანო დაარსდა. მართალია ტერიტორიის ნაწილი დაუბრუნდა საქართველოს გიორგი II-ს ეპოქაში, თუმცა იბერიის საკატებანო მაინც რჩება ბიზანტიის შემადგენლობაში, რომელსაც მემატთანეს სიტყვებით არა ერთი ტერიტორია დაემატა.

გავიხსენოთ, რომ თვით ქალაქ ტრაპიზონსაც დიდი ხნის შემდეგაც ლაზთა, ე.ი. ქართველური ქალაქის წოდება აქვს. რასაკვირველია, ჯვაროსანთა მიერ მონაზვნებისთვის წართმეული ოქრო მხოლოდ ერთ-ერთი მიზეზი ჩანს და არა ერთადერთი. ჯვაროსანთა მიერ ქართველური მოსახლეობის, როგორც დაპყრობილი ტერიტორიის დახარკვა მიუღებელია ძლევამოსილი საქართველოსათვის.

„წარიგზავნა მცირედნი ვინმე ლიხთიქითურნი და წარუღეს ლაზია, ტრაპზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფაბლაღონიისა და პონტოსი; და მისცა ნათესავსა თვისსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვით წინაშე თამარი მეფისა შემოხვეწილი“ (ქართლის ცხოვრება, იქვე. გვ 130-131)

ამრიგად ნათელ ხდება, რომ ტრაპეზონტის სახელმწიფო და შესაბამისად ტერიტორიები დიდმა თამარმა ჯვაროსნებს წაართვა და არა ბიზანტიას, რომელიც ფაქტიურად ამ დროისთვის არც არსებობდა. ნიშანდობლივია, რომ ახალი სახელმწიფოს ტრაპეზუნტის იმპერიის სამხრეთი საზღვრები იმ რაიონში მთავრდება, სადაც მოღწეული ლიტერატურული წყაროებით, დაფიქსირებული იყო ქართველური ტომების უკიდურესი სამხრეთული ფლანგი. (თუმცა ისინი გაცილებით შორიდან ჩანან გადმოადგილებულები აქ)

ბერძენი მემატთანეს აღწერით: „სძლია აგრეთვე მეფე თოდორემ პაფლაგონიის ბრძანებულ დავითს და დაიპყრო ერაკლეა, ამასტრისი და მთელი გარშემო ადგილები და დაბა ქალაქები.“ (გეორგიკა ტომი VII გიორგი აკროპოლიტე გვ 45 თბილისი)

ტერიტორიის ნაწილი ტრაპეზუნტის იმპერიისა მალევე დაუკარგავს, რამეთუ პაფლაგონიის მბრძანებელი დავითი ტრაპეზუნდის იმპერატორის ძმაა, რომელიც დამარცხდა ბიზანტიის სამეფოს მემკვიდრეებთან ომში. რასაკვირველია მდინარე პარფენიაზე, სინოპსა და ამასტრიაზე ქართველური სული უკვე ვეღარ ტრიალებს, ოლქი მთლიანად ელინიზირებულია, ამიტომაც ვერ ახერხებენ პროქართული ორიენტაციის

ტრაპიზუნტელი მეფეები ამ ტერიტორიის შენარჩუნებას. რაც შეეხება საკუთრივ გურიის ისტორიას, ქართული ერთიანი პოლიტიკური სივრცის დარღვევის შემდეგ, იბერია (ქართლი) პოლიტიკურად ვერ აღწევს გურიის ტერიტორიამდე, ხოლო დანარჩენების, სამცხე-ჯავახეთის, იმერეთის და სამეგრელოს ვასალობაზე, როგორც ყოველთვის თავს იკავებს.

.... და კიდევ, ანტიკური თუ მომდევნო ხანის ბევრი ბერძენი ისტორიკოსი აღნიშნავს ამ ხალხის უცნაურ თვისებას, იცინონ გაუთავებლად და ამაში ნახონ ცხოვრების მთელი სიამოვნება... არ ჰგვავს და არც ყოფილა გურული ხალხი ასეთი „ჭკუამხიარული“ არასდროს: ცხადია ენაქილაკა გურული (ახლაც და როგორც ეტყობა მაშინაც!) ამ ამბავის აღმწერ უცხოელს დასცინის, სავარაუდოდ კვიმატური გამონათქვამებით და რასაკვირველია უცხოელისთვის გაუგებარ ენაზე, რაზედაც გურულის თანამემამულეები ხარხარებენ.... უცხოელის „გაბეჩებული“ სახის დანახვაზე გურულები უფრო და უფრო ფიჩინდებიან... უცხოელს ეს მათი ყოველწუთიერი ცხოვრება ჰგონია.....

რეზიუმე: იბერები და გურულები (მესხ-ტაოხებთან ერთად) ერთი ტომის ქართველები ჩანან. მათი წინარე სამშობლო (არა პირველი სამშობლო) ეს ლიდია-მიდიისა და ბაბილონის სამეფოს შორის ჩანს, ეგრეთ წოდებულ არმენიის ზეგანზე ბაბილონის მეფე ნაბუქოდნოსორ მე-2-ის მიერ მათ დამარცხების შემდეგ, იბერთა ნაწილი ჩრდილოეთისკენ, მესხეთის გავლით დღევანდელი ქართლისაკენ ჩანს მიგრირებული, რასაც უკანასკნელი არქეოლოგიური მონაცემები ადასტურებენ. ტომის მეორე ნაწილი დასავლეთისაკენ ზღვის სანაპიროსაკენ მიგრირებს, ხალიბთა და მოსინეკთა შორის იკავებს ადგილს, სადაც აღნიშნავს მათ ჰეკატე მილეტელი. ბერძნული ტომის ზეწოლას (დემოგრაფიული თუ ფიზიკური) შემდეგ ის ნაბიჯ ნაბიჯ ინაცვლებს შავ ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ სანაპიროზე, საბოლოოდ მკვიდრდება ადგილას დღეს გურიად წოდებულად.

შენიშვნები

1)ქსენოფონტის აღწერილი ფასიანები, ეს იგივე ბასიანებია, რომლებიც სხვა ქართველური ტომების, ტაოხების და ხალიბების გვერდით იკავებენ თავდაცვით პოზიციებს მისავე „ანაბასისში“

2)თვით ამ ხალიბების აღჭურვილობა ჰეროდოტესთან მოწმობს, რომ ისინი ხალდეები არიან, მთის მცხოვრებლები, საერთო ჭანური ოჯახიდან და არა ხალიბები.

3)იბერი, ტაოხი, მოსხი-ეს იბერიელი ტომის ცალკე თემია მხოლოდ, რომელიც საცხოვრებელი ადგილთაა გამორჩეული ერთმანეთისგან.

4)მეგასტენე, IV-III ს. ჩვ. წ.აღრიცხვამდე, მოგზაური, ისტორიკოსი და დიპლომატი. სელვეკის დავალებით იმოგზაურა ინდოეთში. მეგასტენეს ცნობები იბერიაზე მით უფრო მნიშვნელოვანია რომ ის თვითონ არახოსიელი-იბერი იყო..

5)შემდგომი საუკუნეებისბერძენი თუ რომაელი ავტორები ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავენ იბერების ესპანეთიდან გადმოსახლებას ნაბუქოდონოსორის მიერ, მიზეზიც მარტივი ჩანს და ზედაპირზევე დევს: მესოპოტამიის (ბაბილონთან მდებარე) იბერია დიდი ხანია აღარ არსებობს და მის ყოფილი ადგილმდებარეობის შესახებ ინფორმაციაც საფუძვლიანად დავიწყებული. თუმცა ინორმაცია, რომ ისინი ნაბუქოდონოსორმა გადმოსახლა (უფრო სწორედ განდევნა) არსებობს. დასკვნა თავისთავად კეთდება, ნაბუქოდონოსორმა იბერები გადმოსახლა....იქიდან რომელი იბერიაც იცის ახალი წყაროს ავტორმა....

6) „ამ ქვეყნის მცხოვრებნი, სინდიკის აზიურ ოლქებთან ერთად, ხარკის სახით მითრიდატეს უხდიდნენ 180000 მედიმნ (ერთეული) ხორბალს და 200 ტალანტ ვერცხლს. ძველ დროში აქედან გაჰქონდათ პური ბერძნებთან, ისე როგორც მიჰქონდათ დამარილებული თევზი სარეწებიდან. როგორც ფიქრობენ, ლევკონმა გაუგზავნა ფეოდოსიიდან ათენელებს 210000 მედიმნი ხორბალი. ხერსონესის (ყირიმის) ხალხებს ეწოდათ „გეორგები“ ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით. იმიტომ რომ სკვითთა ტომი, მცხოვრებნი მათ ზემოთ, იყვნენ მომთაბარეები“ (სტრაბონი; წიგნი VII, IV=6) როგორც ვხედავთ, ტერმინი „გეორგი“ -მიწათმოქმედი, პირველად სტრაბონთან იხსენიება, ყირიმის ნახევარკუნძულის არაბერძენ, არასკვით და არაგოთ მცხოვრებთა აღსანიშნავად. სიტყვა“ჯორჯ“ -„გორგ“ სრულიად სხვა გენეზისი უჩანს , რომელსაც შესაბამის თავში გავახმოვანებთ.

ალექსანდრე მაკედონელი და საქართველო

მაკედონია როგორც პოლიტიკური ერთეული და მაკედონური ტომის შესახებ პირველი წერილობითი წყაროები ჰეროდოტესთან იპოვება, V ს. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე. „როდესაც ალექსანდრემ (მაკედონიის მეფის, ამინტესის ვაჟი) მოინდომა მონაწილეობის მიღება ამავე შეჯიბრში, ის ელინები რომლებიც უნდა შეჯიბრებოდნენ სირბილში აძევებდნენ მას, ამბობდნენ რომ ეს შეჯიბრება ბარბაროსთა ასპარეზობა კი არ არის, არამედ ელინთა ასპარეზობააო, ხოლო როდესაც ალექსანდრემ დაუმტკიცა მათ, რომ ის არის არგოსელი, აღიარეს მისი ელინობა“

(ჰეროდოტე, ისტორია ტომი I თავი V-22 გვ.321 თბილისი 1975წ)

მართალია ალექსანდრემ, ალექსანდრე მაკედონელის წინაპარმა დაუმტკიცა ელინებს რომ ის არგოსიდანაა და მამასადამე ელინია (თუმცა არგოსელები დორიულ ტომებად ითვლებიან და არა ელინურად....), თვითონ მაკედონიას ელინები „ბარბაროსულ“ ქვეყნად თვლიან! (მაკედონიის ეთნიკური მიკუთვნებულობის საკითხი სცილდება წიგნის ფორმატს) თვითონ უფროსი ალექსანდრეს წინაპარი, პერდიკესი შვიდი თაობით უფროსი იყო ალექსანდრეზე (არა მაკედონელზე). არგოსიდან ილირიაში გაქცეული სამი ძმა მათ შორის პერდიკესი ემსახურებოდა ილირიის მეფეს, მისგან გამოქცეულებმა, გადალახეს მდინარე, რომელზედაც გადასვლა მდევრებმა ვერ შეძლეს. ჰეროდოტეს სიტყვებით, ყმაწვილები მივიდნენ მაკედონიის სხვა მხარეში და იქ დასახლდნენ. ეს ადგილი რომ დაიპყრეს, აქედან დაიპყრეს დანარჩენი მაკედონიაც. ჰეროდოტეს სიტყვებით ტერიტორია ეკუთვნოდა მიდესს, გორდიესის ძეს, ფრიგიის ლეგენდარულ მეფეს: ჰეროდოტედან სულ ერთი თაობის მერე, მაკედონია რომელიც ადრე ბარბაროსულად ითვლებოდა, ელინური სივრცის სრულფასოვანი მონაწილეა. პელოპონესური ომის პერიოდში ათენი მაკედონიის მოკავშირეობას მიესალმება. ელინური ქალაქ პოლისებიდან განსხვავებით, სადაც სახალხო მმართველობაა, მაკედონიას, ისე როგორც თრაკიელი ოდრისებს, მეფეები ჰყავთ. ასეთივე მდგომარეობაში ჩანს ეპირიც, საინტერესოა რომ მაკედონიის დედოფალი, ალექსანდრე მაკედონელის დედა ეპირიდანაა, მაკედონელთათვის უცხო ქვეყნიდან, რომელსაც თავის წარმომავლობა აქილევსიდან მოყავს!

აღსანიშნავია, რომ დაარსებულია ბერძნული ქალაქების საგარეო პოლიტიკის წარმმართველი ახალი ინსტიტუტი, შექმნილია საერთო საბჭო და შემოღებულია ელინთა ჰეგემონის ტიტული, რომელიც სამხედრო მთავარსარდლის ფუნქციითაა აღჭურვილი. მთავარსარდლის მოვალეობას, მამის სიკვდილის შემდეგ, ახალგაზრდა ალექსანდრე ასრულებს. ალექსანდრემ შეძლო დაემშვიდებინა ელადის ქალაქ-სახელმწიფოები, წავიდა თრაკიაში, დაიმორჩილა იქაური განდგომილი ბარბაროსული

ტომები. მას შემდეგ, რაც ზურგის უზრუნველყოფა შეძლო, ალექსანდრე მაკედონელმა აზიის დასავლეთში მზადება დაიწყო. დიოდორე სიცილიელის სიტყვებით, მცირე ხანში ალექსანდრემ შეძლო იმაზე მეტი, ვიდრე ყველა მეფემ მის ეპოქამდე: მან 12 წლის განმავლობაში დაიმორჩილა დიდი ნაწილი ევროპისა, თითქმის მთელია აზია.

ალექსანდრე მაკედონელმა პირველ რიგში ჯარების დათვალიერება და აღრიცხვა მოაწყო. „მაკედონელი ქვეითი აღმოჩნდა 12 ათასი. მოკავშირეები 7000, დაქირავებული 5000-ყველა ისინი პარმენიონის დაქვემდებარების ქვეშ იყვნენ. ოდრისები, ტრიბალები და ილირიელები 5000. ეგრეთ წოდებული „მშვილდოსანი აგრიანები 1000. ასე რომ მთელი ქვეითი ჯარი იყო 30 ათასი. მხედარი მაკედონელები 1500, ხელმძღვანელობდა ფილოტა, პარმენიონის ძე, თესალიელები 1500 კალტას ხელმძღვანელობით, გარპალის ძისა, დანარჩენი ელინებს სულ 600, ხელმძღვანელობდა ერიგი. მზვერავი თრაკიელები და პეონები 900 კაცი კასანდრის ხელმძღვანელობით“ (დიოდორე სიცილიელი, წიგნი XVII-XVIII) ოდნავ განსხვავებული ციფრი მოყავს ფლავიუს არრიანეს: მისი სიტყვებით, მსუბუქად შეიარაღებული და ქვეითები ოდნავ მეტი 30000, ხოლო მხედრები 5000.

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა აზიის კონტინენტის სიღრმეში, საკმაოდ კარგად არის ცნობილი. ცნობილია მის მიერ განხორციელებული რეიდის მარშრუტიც. კავკასია თითქოსდა შორს მდებარეობს ამ მარშრუტიდან, რომ მისი დაპყრობა ახალი ლაშქრობის ტოლფასია. ამ თვალსაზრისით სწორი ჩანს ქართველი (და არა მარტო) მეცნიერთა დასკვნები, რომ მაკედონელს კავკასიაში არ უღალატია, თუმცა უძველესი ქართული (და არა მარტო) საისტორიო წყაროები საწინააღმდეგოს ადასტურებენ. სტრაბონის აზრით, მითი ალექსანდრე მაკედონელის კავკასიაში ლაშქრობაზე შეთხზეს ბერძნებმა, რათა ალექსანდრეს, როგორც ძლევამოსილი სარდლის როლი კიდევ უფრო წარმოეჩინათ. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, მცირე აზიის დაპყრობა მაკედონელის ლაშქრმა 334-332 წ. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე დაამთავრა. რამდენიმე ომში დაამარცხა და გაანადგურა სპარსეთის მხედრობა 331-330წ. ჩვ. წ აღრიცხვამდე ფლავიუს არრიანე ასე აღწერს დარიოსის ლაშქრს გავგამელთან მაკედონელებთან მეორე და როგორც აღმოჩნდა გადამწყვეტი ბრძოლის წინ:

„დარიოსის დასახმარებლად მოვიდნენ ინდები, ბაქტრელთა მეზობლები, თვითონ ბაქტრები და სოგდები. მათ ყველას მეთაურობდა ბესი, ბაქტრიის მიწების სატრაპი. მათთან ერთად იყვნენ საკები - ეს საკვითური ტომია, იმ ტომებიდან, რომლებიც ცხოვრობენ აზიაში-ისინი არ ემორჩილებოდნენ ბესს, არამედ იყვნენ დარიოსის უშუალო მოკავშირეები. მეთაურობდა მათ მავაკი. ესენი იყვნენ ცხენოსნები, მშვილდისრით შეიარაღებულები. ბარსაენტი - არახოსის სატრაპი და ეგრეთ წოდებული მთის ინდები(1). სატიბარზანმა, არიის სატრაპმა, მოიყვანა არიელები. პართელები, ჰირკანები

და ტაპურები-ეს სულ კავალერია - მოიყვანა ფრატაფერნმა. მიდიელებს ხელმძღვანელობდა ატროპატი. მიდიელებთან ერთად იყვნენ კადუსიელები, ალბანები და საკასენები. წითელი ზღვიდან ხალხებს მეთაურობდნენ ორონტობატი, არიობარზანი და ორკსინი. სუსიელებს და უკსიებს მეთაურობდა ოკსაფი, აბულიტის ძე. ბაბილონელები მოყავდა ბუპარს, ბაბილონელებთან ერთად იყვნენ „გადასახლებულები“, კარიელები და სიტაკენები. არმენებს ხელმძღვანელობდნენ ორონტიც და მიფრსავტიც. კაზადოკიელებს-არიაკი, კელასარიიდან სირიელებს და შუამდინარეელებს მოუძღოდა მაზი. ამზობენ დარიოსის არმია იყო 40000 ცხენოსანი, 100000 ფეხოსანი, 200 ეტლი ცელებით და 15 სულამდე სპილო, რომელიც მოიყვანეს ინდებმა ამ სანაპიროდან. (ფლავიუს არინე, ალექსანდრეს ლაშქრობა წიგნი III; 8-3-6)

ფლავიუს არიანეს ტექსტი უთუოდ მაკედონელის თანამებრძოლების, პტოლომოსის და არისტობულის მემუარების შეჯერებული ვარიანტი, (როგორ თვითონ არიანე აღნიშნავს) გამოწვლილვით განხილვას მოითხოვს:

- 1)საბრძოლო სპილოთა უჩვეულოდ მცირე რიცხვი, გადამწყვეტი ომის წინ, სპარსელთა მიერ მათი საბრძოლო გამოყენების ტრადიციის არქონას მიანიშნებს.
- 2)ინდები, მოხსენებული არინეს მიერ, ბაქტრიელების მეზობლები არიან, სავარაუდოდ მათვე ეკუთვნით სპილოები, ინდები და სოგდები ბაქტრიელთა ქვეშევრდომები არც ჩანან, ბესი მათ მხოლოდ სარდლობს.
- 3)ამ ინდებისაგან განსხვავებით, არახოსიის ინდებს ფლავიუს არრიანე მთის ინდებს უწოდებს, ამავე მთის ინდებს სხვა წყაროებით თეთრი ინდები ჰქვია. სავარაუდოა, რომ ინდოელთა კანის ფერის კარგად მცოდნე არრიანე ამ ტერმინს ვერ ხმარობს.
- 4)ამ ნაწყვეტში ფლავიუს არრიანე ალბანებს ახსენებს, რომლებიც აქ მხოლოდ ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის მერე ჩანან დამკვიდრებული. როგორც ჩანს, აქ სხვა ხალხების, კასპების (იგივე კოსეების) სახელი იყო მოხსენიებული. ფლავიუს არრიანეს აზრით, მიდიელთა გვერდით მათი ხსენება შეცდომა იყო. როგორც სახელმწიფო მოხელემ, გეოგრაფიის იმავე სტრატონისეული ინტერპრეტაციიდან იცის, რომ მიდია, კადუსია, ალბანეთი და საკასენა მოსაზღვრე რეგიონებია! ფლავიუს არიანე აქ თვითონ „ასწორებს“ მემუარისტის შეცდომას და კასპების (უფრო კოსეების) ადგილას ალბანეთს წერს. (ალბანები არც შეიძლება სპარსელთა რიგებში იბრძოდნენ, ისინი ალექსანდრე მაკედონელის მოლაშქრეებია ამავე დასახელების რეგიონიდან ადრიატიკის ზღვაზე)

5) ალბანეთის გვერდით ის საკესინს ახსენებს- აზიელი სკვითებისაგან განსხვავებით, ისტორიკოსებისათვის ისიდორე ხარასკელისა და თვით სტრაბონისათვის ეს არის საკასტანი, არახოტთა გვერდით მდებარე რეგიონი.

დარიოსის გაერთიანებული ლაშქარი გავგამელთან სასტიკად დამარცხდა. 329-32 წელი, მაკედონიის ლაშქარმა შუა აზიაში იტრიალა, დაიპყრო შუა აზიის ქვეყნები, საიდანაც კავკასია შორეული რეგიონი არ არის.....

„ალექსანდრე თავისი ჯარით შეიჭრა ჰირკანიაში და დაეუფლა ამ ქვეყნის ყველა ქალაქს თვით კასპიის ზღვაზე, რომელსაც ზოგჯერ ჰირკანიასაც უწოდებენ: (დიოდორე სიცილიელი. წიგნი XVII-LXXV)

შეგახსენებთ დიოდორე სიცილიელი II-I ს. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე ისტორიკოსია. უფრო ადრეული პერიოდის ნაშრომი ალექსანდრე მაკედონელზე არ შემონახულა. გავიხსენოთ, რომ ეს ის ჰირკანიაა, რომელიც კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთის ნაწილს აკრავს და რომელსაც:

„კავკასიის ზღვას და შავ ზღვას შორის ცხოვრობს, აღმოსავლელი ხალხი იბერები, რომლებიც ოდესღაც მოვიდნენ პირენეებიდან და სასტიკი ომი აუტეხა ჰირკანელებს“.
(დიონისე პერიგეტი 1-2 საუკუნე)

რასაკვირველია იბერების სამშობლო ესპანეთი არ არის, წინა თავში ჩვენ მივანიშნეთ მისი წინარე საცხოვრისი. ციტატის დედააზრი ისაა, რომ უშუალო კონტაქტის გარეშე იბერები ჰირკანებს ვერ შეებრძოლებოდნენ და ამ კონტაქტის ადგილი ჰირკანის ზღვის სანაპიროა! ჰირკანიის (კასპიის) ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე იბერების დასწრებულობა აქსიომაა! (ამასთან, ჰირკანებს სულ რაღაც ორიოდ საუკუნის წინ მომთაბარებებად თვლის ისტორიოგრაფია და რომელთა კასპიის ზღვაზე ჩამოსახლება სპარსთა პირველ მეფე კიროსს მიეწერება. შესაბამისად იბერებისა და ჰირკანების ომს მაკედონელის ეპოქისაგან ორიოდ საუკუნე უნდა აშორებდეს, ხოლო ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარს იბერიისაგან, სრულიად უმნიშვნელო მანძილი....)

ალექსანდრე მაკედონელმა, რომელმაც ჰირკანია დაიპყრო, საკმაო ხნით რეზიდენციას ჰირკანიაში იღებს:

„ალექსანდრემ დაიმორჩილა ჰირკანია და მისი მიმდებარე ტომები.... გაიარა რა ჰირკანიის სანაპიროზე, ალექსანდრე შეიჭრა ე.წ. მარდების ქვეყანაში..... ალექსანდრემ აიყვანა მძევლებად მეტ-ნაკლებად ცნობილი ადამიანები“.

(დიოდორე სიცილიელი წიგნი XVII-LXXV).

მარდები ეს მიდიის მეზობელი ტომები იყო, რომელსაც მიდია სამხრეთიდან ეკვრის და არმენების მეზობელი, აღმოსავლეთის მხრიდან, ალექსანდრეს ლაშქრობა კასპიის ზღვიდან სამხრეთისაკენაა მიმართული.

ყოველი ლაშქრობის შემდეგ, ალექსანდრე მაკედონელი ბრუნდებოდა ჰირკანიაში.
(დიოდორე სიცილიელი წიგნი XVII-LXXV).

ქრონოლოგიურად შემდეგ ღირსეშანიშნავი მოვლენა ალექსანდრეს ცხოვრებაში, შეთქმულების გამომჟღავნება და მათი დასჯა გახდა. დაისაჯა ცხენოსანთა ჯარის უფროსი ფილოტა და მისი მამა პარმენიონი.

„ამის შემდეგ მოაგვარა რა ყველაფერი დრანგიანაში (სასახლე ჰირკანიასთან) ალექსანდრემ გაილაშქრა ხალხის წინააღმდეგ, რომელსაც ადრე ერქვა არიმასპები, ახლა უწოდებენ კეთილისმყოფელებს.... ასევე (მშვიდობიანად) მოექცა მას მეზობელი ხალხები გედროსიისა“. (დიოდორე სიცილიელი წიგნი XVII-LXXV).

დრანგიანას სასახლე- ეს კასპების სატრაპიაშია, დღევანდელი კახებისა, რომლებიც გაცილებით აღმოსავლეთით სახლობდნენ ადრე. არიმასპები, ეს ის ხალხია რომელიც მოხსენებული აქვს ჰეროდოტეს კასპიის ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით. (სავარაუდოდ არალის ტბისა და ურალის მთების დასაწყისთან) ამასთან (როგორც მტკიცდება) დიოდორესეული გედროსები-ეს არმენიაა, სრულიად მოპირდაპირე მხარეს არიმასპებიდან-ევერგეტებიდან. არმენია, რომელიც უომრად დანებდა მაკედონელს და საიდანაც საქართველომდე სულ ერთი ხელის გაწვდენაა....

მაშასადამე ალექსანდრე მაკედონელი ჯართან ერთად იკავებს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს (ჰირკანია ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში მდებარეობდა გაცილებით ჩრდილოეთით კასპიის ზღვის სანაპიროზე, ვიდრე მოგვიანებით) ლაშქრობს ამავე ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე, იმორჩილებს მარდებს (ბეხისტუნის წარწერების მარგუ) შემდეგ ლაშქრობას აწყობს არიმასპებზე ამავე ზღვის ჩრდილო სანაპიროს მიმართულებით. (მათი იქ ცხოვრება დადასტურებულია ჰეროდოტეს მიერ საუკუნე ნახევრის წინ) რადგანაც ის დრანგიანას სასახლეში ცხოვრობს, მას დაპყრობილი უჩანს ზრანკას (დრანგიანას, კასპების, კახების) სატრაპიაც. ომის გარეშე დაიმორჩილა გედროსები-არმენები, ისევე როგორც არიმასპები. რჩება კასპიის ზღვის ერთადერთი, დასავლეთი სანაპირო, ხელიმასწვდომი ლაშქრობისათვის ჰირკანიიდან და აი ისიც მორიგი ლაშქრობა და მისი დროც: „ამ წლის გასვლის შემდეგ ათენის არქონტი გახდა ევფიქრიტი, ხოლო რომში კონსულის უფლება მიიღო ლუციუს პლავტიმ და ლუციუს პაპირიიმ. მიდიოდა 113 ოლიმპიადა (328 წ. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე). ამ წელიწადს ალექსანდრე გაემართა პაროპამისელების წინააღმდეგ. მათი ქვეყანა დევს უკიდურეს ჩრდილოეთში, ყველაფერი დაფარულია თოვლით და მიუდგომელია სხვა ხალხებისათვის სიცივის გამო. დიდი ნაწილის მისი უტყეო დაბლობია, დაფარული სოფლებით, სახლების სახურავები კრამიტისაა (2)მახვილი კეხით, სახურავის შუაში ტოვებენ სიცარიელეს, საიდანაც ბოლი გადის, სახლის ყველა მხრიდან გარშემორტყმულია ნაგებობით, მცხოვრებლები კარგად არიან დაცული სიცივისაგან. მცხოვრებლები, დიდთოვლიანობის გამო წლის დიდ დროს ატარებენ სახლებში, იმზადებენ რა წინასწარ საკვების მარაგს, ვაზის რტოებს და ხეხილის ხეებს ზამთრისთვის ისინი ფარავენ მიწით, რომელსაც მცენარის გაფურჩქვნის პერიოდისთვის ამორებენ. ქვეყანა არც ტოვებს შთაბეჭდილებას დამუშავებულისა და მოვლილისა. ის

დეეს თოვლისა და გაქვავებული ყინულის მბრწყინავ სითეთრეში. არ დაფრინდება სადმე ფრინველი და არ გადაირბენს გზას მხეცი; ყველაფერი არამეგობრული და მიუწვდამელია ამ ქვეყანაში და მაინც მეფემ, მიუხედავად ამ წინააღმდეგობისა, გადალახა ყველა სიძნელე მაკედონელების ჩვეულებრივი სიმამაცით და შეუპოვრობით, ბევრი ჯარისკაცი და ხალხი, გამცილებელი ჯარისა, გამოიფიტა ძალებისაგან და ჩამორჩა. ზოგიერთები დაბრმავდნენ თოვლის ბრწყინვალეების გამო და სინათლის მკვეთრი არეკვლისაგან. არაფრის დანახვა არ შეიძლებოდა შორი მანძილიდან. მხოლოდ კვამლის მიხედვით მაკედონელები საზღვრავდნენ, სად იყო სოფელი. ჯარისკაცები ნახულობდნენ აქ უხვ საკვებს და აღიდგენენ ძალებს. მალე მეფემ დაიმორჩილა ყველა ადგილობრივი მცხოვრები, ამის შემდეგ ის მივიდა კავკასიასთან და განაღო აქ ბანაკი. ზოგიერთები ამ მთას უწოდებენ პაროპამისს. (დიოდორე სიცილიელი წიგნი XVII-LXXV).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მაკედონელის მოლაშქრეებს ეს ლაშქრობა კასპიის ზღვის შემოვლით უჩანთ ჩატარებული, არიმასპეზზე ლაშქრობის კვალდაკვალ. შესაძლებელია მან ზღვით გადაიყვანა მისთვის სასურველი კონტიგენტი ფეხოსნებისა (ცხენოსნების ლაშქრობა ზამთრის იმ პირობებში, რასაც მისი მემუარისტები აღწერენ, შეუძლებელია) ან შემოუარა ზღვას და მდინარე ვოლგაზე ასევე ნეარხის გემების საშუალებით გადავიდა მეორე მხარეზე, რომლებიც ამ დროისათვის კასპიის ზღვაში დაცურავდნენ და იკვლევდნენ. (თუმცა არ არის გამორიცხული, რომ მაკედონელის ჯარმა გაყინულ მდინარეზე გადაიარა) აქ დიოდორე სიცილიელი პაროპამისზე საუბრობს, რომელიც მხოლოდ კავკასიაში (მის იმიერ ნაწილში) შეიძლება მდებარეობდეს (მხოლოდ კასპიის ზღვის ეს სანაპირო უჩანს ჯერჯერობით დაულაშქრავი მაკედონელს) ამასთან, აღწერილი პაროპამისი მთისწინეთში მდებარეობს, და არა თავად მთებში: მაკედონელი და მისი ჯარისკაცები მხოლოდ პაროპამისის დაპყრობის შემდეგ მიდიან კავკასიის მთებამდე.

უნდა აღინიშნოს რომ ალექსანდრე მაკედონელზე, შექმნილი მთელი რიგი ავტობიოგრაფიული, გეოგრაფიული და ისტორიული ხასიათის ლიტერატურა სათავეს ორი პიროვნებიდან, ორი მემუარიდან ღებულობს:

1) პტოლემეოს 1-სოტერი, ალექსანდრე მაკედონელის სარდალი და თანამებრძოლი, შემდგომში ეგვიპტის მეფე, მემუარების ავტორი ალექსანდრე მაკედონელზე და მაკედონელის მიერ ჩატარებულ ლაშქრობაზე.

2) არისტობულ კასანდრიელი - ასევე ალექსანდრე მაკედონელის თანამებრძოლი, თუმცა გაცილებით დაბალ რანგში - ინჟინერ არქიტექტორი მაკედონიის არმიისა და ასევე მემუარების ავტორი მაკედონიური არმიის მიერ ჩატარებულ ომებისა. ყველა დანარჩენი ისტორიულ-ლიტერატურული ნაშრომი - ეს ამ მემუარებიდან ამოკრეფილ ცნობებზეა დაყრდნობილი: დიოდორე სიცილიელი, სტრაბონი, პლუტარქე, ფლავიუს არიანე და მრავალი და მრავალი სხვა, ჩვენამდე მოღწეული თუ ფრაგმენტულად მოღწეული.

ცხადია, აღნიშნული ისტორიულ-გეოგრაფიული ხასიათის ნაწარმოებები, შექმნილია მემუარებზე გაცილებით გვიან: ორი, სამი, ოთხი და მეტი საუკუნის შემდეგ. ამასთან არც ერთი ავტორი პრაქტიკულად ამ ტერიტორიებზე ნამყოფი არაა და მთელ იმ დროინდელ გეოგრაფია (მათივე საფუძველზე იმავე პერიოდებში შექმნილი რუკები) ამ მემუარებში აღწერილი გეოგრაფიული პუნქტების მათეული ინტერპრეტაციაა.

გათვალისწინებით ამ პოსტულატისა, მემუარის ჩვენთვის საინტერესო გეოგრაფიული ნაწილი აშკარა გადახედვას მოითხოვს.

სტრაბონის მრუდე სარკე

ანტიკური ბერძნულ-რომაული ლიტერატურა ორი მიმართულებითაა დაყოფილი იმ თვალსაზრისში, ილაშქრა თუ არა ალექსანდრე მაკედონელმა კავკასიაში. ერთი მიმართულება, რომელიც იმარჯვებს და პირობითად სტრაბონის მიმართულება დავარქვათ (მის აზრს იზიარებს „ალექსანდრიადას“ კანონიკური ავტორი ფლავიუს არრიანეც) ამ ლაშქრობას საერთოდ უარყოფს. მეორე მიმართულება, პირობითად პლინიუს უფროსის მიმართულება (ამავე აზრის უამრავი დამცველი ჰყავს, დაწყებული იოანე ზონარათი და ლეონტი მროველით დამთავრებული) ამ ლაშქრობაში ეჭვიც არ ეპარება.

... და რა არგუმენტებით სარგებლობს სტრაბონი, გამარჯვებული ვერსის ავტორი?

სტრაბონის სიტყვებით, მდინარე ტანაისი (დონი) ყოფს ევროპასა და აზიას, ხოლო ადგილი კასპიის ზღვასა და ტანაის შორის, აზიის მნიშვნელოვანი ნაწილი არ დაუპყრია ალექსანდრე მაკედონელს. რადგანაც მაკედონელი მთელი აზიის დამპყრობლად არის წარმოდგენილი, ალექსანდრეს მადიდებლებმა შეთხზეს მითი, რომ ორივე წყალსაცავი (კასპია და მეოტია) დაკავშირებულია ერთმანეთთან მიწისქვეშა დინებით და ერთი მეორის (ამ შემთხვევაში მეოტიდაც) კასპიის ნაწილია. ამგვარად ალექსანდრეს მომხრეები აპელირებენ, რომ აზიის მეოტიისა და კასპიის შუა მდებარე ნაწილი შესაბამისად კავკასია მას დაპყრობილი აქვს. მისივე სიტყვებით, კავკასია აღმართული კოლხიდის და ევქსენის პონტის (შავი ზღვა) თავზე, გადაიტანეს ინდოეთის მთებზე და აღმოსავლეთის ზღვაზე (წყნარი ოკეანე) სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ სტრაბონის შეცდომის მიზეზი მისი წინამორბედი ისტორიკოსი, დიოდორე სიცილიელი უნდა იყოს, რომლის ჩანაწერების ბუნდოვნებას მოყვა მისი ის შეცდომა, რომელიც 20 საუკუნე კრიტიკას არც დაქვემდებარებია:

„...ოლქი განლაგებული კავკასიაში და ცნობილი როგორც პაროპამისელების ქვეყანა, გადაეცა ბაქტრიის მეფე ოქსიარტს, რომლის ქალიშვილზე დაქორწინებული იყო

ალექსანდრე....პიფონმა მიიღო მიდია, ფილიპმა-პართია,სტაზანორ კვიპროსელმა არია და დრანგიანა, სტაზანორ სოლიელმა ბაქტრია და სოგდიანა. პიფონს(?) ინდების ნაწილი პაროპამისელების მეზობლად, სამეფოები ინდის იმ მხარეს გადაეცა პორს, გიდასპის აქეთ-ტაქსილს“ (იქვე, წიგნიXVIII)

თუ დიოდორეს ამ ტექსტებს დავაკვირდებით, ცხადი ხდება, რომ ოქსიარტი, რომელიც ბაქტრიის მეფე იყო, პაროპამისის მფლობელადაა დანიშნული და როგორც ჩანს ავტომატურად კარგავს ბაქტრიის მეფობას, რომლის სუზერენი უკვე სტეზანორი ჩანს. ამასთან, ამავე გადაადგილებით სრულიადაც არ ჩანს, რომ ბაქტრია და პაროპამისი გვერდი-გვერდ მდებარე პოლიტიკური ერთეულია...თუმცა, როგორც ჩანს, სტრაბონი სრულიადაც არ ფიქრობს ასე. ასევე, პიფონი, რომელმაც მიიღო მიდია, ტექსტის მიხედვით სრულიად სხვა პიროვნება ჩანს, ვიდრე ის პიფონი, რომელიც პაროპამისელების მეზობლად მდებარე ინდები (არახოსია) გადაეცემა. . მართალია ის აფიქსირებს ინდებს (სავარაუდოდ თეთრ,მთის ინდებს) პაროპამისის მეზობლად, რომლებიც პიფონს გადაეცა, თუმცა აქვე ნახსენები სამეფოები მდინარე ინდის და გიდასპის მხარეს, რომელიც შესაბამისად პორს და ტაქსილს გადაეცა. დიოდორე სიცილიელის მიერ პაროპამისთან ნახსენებ ინდები (რომელშიც მისი წყაროები, პტოლომეოსი თუ არისტობული უეჭველად იბერიას ,მთის ანუ თერ ინდებს, არახოსიას და ფხოვს გულისხმობს), სტრაბონს აფიქრებინა რომ პაროპამისიცა და კავკასიაც ინდოეთის გვერდით მდებარეობს.

..... და სტრაბონის ეს მოსაზრება გამარჯვებულია, მიუხედავად ანტიკურ მოწინააღმდეგეთა დიდი რიცხვისა. რაც შეეხება თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფის, მისთვის სტრაბონის ეს ვერსია უცილებელი ფაქტია, სავარაუდოდ იმიტომ, რომ ეს ვერსია მთელი 100%-ით გაზიარებულია რუსულ მეცნიერებაში, მიუხედავად ლეონტი მროველის მტკიცებისა, რომლისთვისაც მაკედონელის ლაშქრობა საქართველოში ეჭვშეუტანელი აქსიომაა! რას ემყარება პაროპამისის და კავკასიის ინდოეთთან იდენტიფიცირების თეორია? სავარაუდოდ ეს ზემოთ ნახსენები მემუარებისეულ ინტერპრეტაციის სხვადასხვა ვარიანტებია: „მორჩა რა ამას ის გაემართა ბაქტრიისაკენ, ბესის წინააღმდეგ, დაიმორჩილა რა გზა და გზა დრანგები და გადროსები. დაიმორჩილა მან არახოტებიც, სატრაპად მათთან დააყენა მემნონი. ის მივიდა ინდთა მიწებამდე, მაცხოვრებნი არახოტთა მეზობლად. ამ მიწების გავლისას, ჯარი გამოიფიტა იდო დიდი თოვლი და არ კმაროდა საჭმელი.... ალექსანდრე მივიდა კავკასის მთამდე, სადაც დაარსა ქალაქი და დაარქვა მას ალექსანდრია. შესწირა რა მსხვერპლი ღმერთებს, მან გადალახა კავკასიის მთები. (ფლავიუს არიანე წიგნი III; 4-5, გვ-28).

ფლავიუს არიანეს „ალექსანდრეს“ ლაშქრობის ეს ამონარიდი ემთხვევა დიოდორი სიცილიელის წინა ამონარიდის წინა მდებარე ეპიზოდს, თუმცა რიგი განსხვავებაც სახეზეა, რომელიც სავარაუდოდ ალექსანდრეს ლაშქრობის მემუარების სუბიექტური აღქმის შედეგი ჩანს:

- 1) დიოდორე სიცილიელი ერთი ლაშქრობის ეპიზოდად აღიქვამს არიმასპების (ევერგეტების) და გედროსების (არმენიის) დაპყრობას მშვიდობიანად (რასაკვირველია არასწორად, ევერგეტები არაღსადას ტბასთან ცხოვრობენ, არმენები-კავკასიაში)
- 2) ფლავიუს არიანე ასევე ერთი ლაშქრობის შედეგად თვლის დრანგების (კახების) და გედროსების (არმენების) დამორჩილებას. როგორც ჩანს, მშვიდობიანად და მოვლენების ასეთი განვითარებაც აბსოლუტურად სწორი ჩანს.
- 3) დიოდორე სიცილიელის მიხედვით, პაროპამისელებზე ლაშქრობა უსწრებს არახოტების და თეთრი ინდების დალაშქრვას.
- 4) ომის ამ მიმდევრობით წარმოება მაკედონელთა მხრივ მხოლოდ ერთ შემთხვევაში არის შესაძლებელი: პაროპამისელებზე ლაშქრობა მოხდა კასპიის ზღვის აღმოსავლეთი სანაპიროს შემოვლით.
- 5) ის, რომ დიოდორეს მიხედვით პაროპამისელთა საცხოვრისი შორს ჩრდილოეთში უტყეო დაბლობზე მდებარეობს, და მხოლოდ მათი დალაშქრვის მერე მიდის კავკასიის მთებთან, პაროპამისელთა კავკასიის მთისწინეთში ცხოვრებას მიუთითებს.
- 6) ფლავიუს არიანეს მიხედვით, პაროპამისელების დაპყრობა ხდება არახოტების და ინდების (მთის ინდების) შემდეგ.

თუ გავითვალისწინებთ იოანე ზონარას შენიშვნას, რომ მაკედონელებმა იბერების დამარცხება მხოლოდ მიპარვით შეძლო, სავარაუდოა, რომ დიოდორე სიცილიელის ვერსია პაროპამის-არახოსიის დალაშქრვის მიმდევრობისა უფრო რეალური იყოს.

ლაშქრობის სხვა ინტერპრეტაციაა ფლავიუს არიანესთან, მისი სიტყვებით ის არახოტების მეზობელი ინდების დალაშქრვის შემდეგ მივიდა კავკასიის მთებამდე. თუმცა ლაშქრობის ისტორიის თხრობისას მსგავსებასაც ვერ ვლის გვერდს: ორივე საუბრობს დიდ თოვლსა და გაუსაძლის პირობებზე, ორივე საუბრობს კასპიის ზღვისპირა რომელიღაც ხალხის დალაშქრვაზე, ორივე საუბრობს ალექსანდრეს მიერ დაარსებულ ქალაქ ალექსანდრიაზე, ორივე საუბრობს კავკასიის გადალახვაზე. ცხადია ეს ერთი და იმავე საომარი ეპიზოდის ორი (შესაძლო სამივე კი) სხვადასხვა ვერსია: არისტობულისა და პტოლომეოსის თვალთ დანახულ- აღწერილ, დიოდორ სიცილიელის თუ ფლავიუს არიანეს პრიზმაში გატარებული (შეგახსენებთ, რომ

გეოგრაფიული ადგილები მათთვის სრული აბსტრაქციაა) ეპიზოდები ამკარად იდენტურია და ერთსა და იმავე მოვლენის მიმდინარეობას აღწერს. დიოდორე სიცილიელის LXXXIII და LXXXIV -ს შორის არსებული ტექსტში წყვეტაა. და როგორც ჩანს ეს წყვეტა მემუარებიდან მიმდინარეობს. ტექსტის მიხედვით, მაკედონელები, რომლებიც უეჭველად არახოტებს უტევდნენ, მიაღწევნ შეთანხმებას ალყაშემორტყმულთა დედოფალთან, „დაქირავებული“ მეომრები ტოვებენ ციხესიმაგრეს უვნებლობის პირობით. ცხადია გამოტოვებულ ტექსტში არახოტების პოლიტიკური გაერთიანებასთან ბრძოლის დასაწყისია ასახული.....ამ ბრძოლების გაგრძელება ორივე ავტორთან რელიეფურადაა ასახული (რასაც აუცილებლად ამ თავის დამატებაში ავსახავთ) თუმცა მათ ძირითადად ინდების სახელი აქვთ მიკუთვნებული, და რატომ ინდები?

! საუკუნის ბერძენი მწერალი ისოდორე ხარაკელი (3), რომელიც კარგად ჩანს გაცნობილი მაკედონელის მოლაშქრე -ყოფილთა მემუარებს, ასევე დიოდოხოსთა ლაშქრობის და პომპეუსის აზიური ლაშქრობების მატიანებს, თავად ცნობილია ჩვენამდე მოღწეულ ნაშრომით, რასაც „პარტიული სადგომები“ ჰქვია. პარტიაში აქ თითქმის მთელი თანამედროვე სპარსეთია ნაგულისხმევი. მოცემულია სპარსეთის ვრცელ სივრცეებზე განლაგებული სადგომების, სამგზავრო პუნქტების განლაგების გეგმა. ჩვენთვის საინტერესო სულ სამი პუნქტია:

17) აქედან ზრანგიანა, გადაჭიმული ოცდა ერთ სხოინზე, აქაა ქალაქი პარინ და კროროკი.

18) აქედან საკასტანი, რომელიც ასევე იწოდება პარეტეკანად, მიწები სკვითებისა და საკებისა, სიგრძით სამოცდასამი სხოინი. აქაა ქალაქი ბარდა, მინ, პალაკენტი და სიგალი. აქაა დედაქალაქი საკებისა და ახლოში განლაგებულია ქალაქი ალექსანდრია. სოფლები ექვსი.

19) აქედან არახოსია გადაჭიმული ოცდა თექვსმეტ სხოინზე, პართელები მას უწოდებენ თეთრ ინდოეთს. აქაა ქალაქი ბიუტი, ფარისანა, კოროხოაბი, დემეტრია. მერე ბერძნული ქალაქი ალექსანდროპოლი, დედაქალაქი არახოსიისა, მასზე მოედინება მდინარე არახოტა. ამ ადგილამდეა პარტების სამფლობელო.

ჩვენის დიდი პატივისცემის მიხედვად, ავღანელებს თეთრს ვერ დაუმახებთ, თუმცა შესაძლოა ისინიც და ინდებიც ადრე უფრო თეთრები იყვნენ?

„ისინი (ინდები) უფრო შავები არიან, ვიდრე სხვები, გარდა ეთიოპებისა“.
(ფლავიუს არინე. წიგნი V; 4-4)

ინდოელი და ავღანი ორი ათასი წლის წინაც შავი ჩანს და არა მერე გაშავებული.
...და ისიდორე ხარასკელის არახოსიას მეზობელი ქვეყანა საკასტანი სად იყო?

„იგივეს აქვს ადგილი მათიენთა მხარეში, მიდიაში , საკასენასა და არაქსენაში არმენიაში“. (სტრაბონი წიგნი XI; VII-2) ... მდინარე არაქსი მიედინება ალბანეთის საზღვრამდე, ვარდება კასპის ზღვაში. ამ ველის შემდეგ მოდის საკასენა, ასევე ალბანეთისა და მტკვარის მოსაზღვრე“. (სტრაბონი წიგნი XI; XIV-4)

საკაშენა კი- ეს ისიდორე ხარასკელის საკასტანი ჩანს, ფლავიუს არრიანესელი საკესინი! თუ საკაშენა ეს არმენიაა და გამომდინარე კონტექსტიდან არაქსის მხარეა, საკასენას მეზობელი არახოტა-ეს იბერია და მტკვრის ხეობაა მხოლოდ და მხოლოდ! ავღანეთამდე მას ათასეული კილომეტრი აშორებს! შედარებით მოგვიანებით, საქართველოს ორი სამეფოს სახელი ჩნდება ევროპის ისტორიოგრაფიში, იბერია და ალბანეთი თუმცა ეს მაკედონელის ლაშქრობის შემდგომი სახელებია....და რა ერქვა საქართველოს დარიოსის სპარსული იმპერიის არსებობისას? ის, რომ თვით კოლხებმაც ნებაყოფლობით იკისრეს საჩუქრები დარიოსის იმპერიისათვის, უცილობელი ნიშანია იმისა, რომ სპარსეთთან გაცილებით ახლოს მყოფი აღმოსავლეთ საქართველო მისი ერთ-ერთი სატრაპია უნდა იყოს! (როგორც ირკვევა, მეტიც!)

. ...და ბეხისტუნის წარწერები...

მკითხველს შევახსენებთ, რომ ზემოთ მოხსენებული წარწერები შესრულებულია სამ ენაზე, ძველ ირანულზე, ელამურზე და აქადურზე. ელამურ ენაზე წარწერის დუბლირება აშკარად მიანიშნებს ამ სატრაპიის უდიდეს კულტურულ და პოლიტიკურ როლზე სპარსეთის იმპერიაში.

.....ელამელთა ენა პროტო ქართული იყო, ელამი-დორიული ტომის სამშობლო, აღმოსავლეთ ქართველებისა, თვინიერ ფინიკიელებისა, რომელიც ასევე დორიული ტომი ჩანს, თუმცა მისი მიგრაციის ტრასა ოდნავ განსხვავებულია....

მესამე სვეტი 54-64. ამბობს დარიოს - მეფე:ვახიაზდატა, რომელიც ირქმევს ბერდიას, გაგზავნა ჯარი ხარახვატში , ხარახვატის სატრაპის წინააღმდეგ, სპარსელი სახელით ვიენა, ჩემი მონა.ციხე-სიმაგრესთან კაპიკანიშთან მოხდა შეტაკება..... ისევ შეიკრიბნენ აჯანყებულები.... მათ გამართეს ომი განდუტავას ოლქში.... ის მივიდა ციხე-სიმაგრე არშადასთან ხარახვატში.... აი რა გავაკეთე მე ხარახვატში. თარგმნა მ.ა.დანდამაევისა.

ზუსტი ანალოგია ამ ტექსტების თარგმანისა მოეპოვება ვ.ი. აბევსაც.... მხოლოდ ერთი განსხვავებით, მისთვის ხარახვატი-ეს არახოტია!

ხარახვატი-არახოტია; აი სატრაპიის ის სპარსული სახელი, რომლის ქვეშ მაშინდელი იბერია უნდა იმალებოდეს!

პირველი სვეტი 12-17 ამბობს მეფე დარიოსი. აი ქვეყნები, რომლებიც მე მხვდა აჭურაზამდას წყალობით, მათზე მე ვარ-მეფე. სპარსეთი, ელამი, ბაბილონია, ასირია, არაბია, ეგვიპტე, (ქვეყნები) ზღვასთან, სპარდა (სარდე?) იაუნა, მიდია, არმენია კაბზადოკია, პარფია, **ზრანკა**, ხარაივა, ხორეზმი, ბაქტრია, სოგდიანა, გაიდარა, **საკა**, **საგატუ**, **ხარახვატი**, **მაკა-სულ 23** ქვეყანა.

ხარახვატი (არახოტია)-ეს მომავალი იბერია ჩანს!

ზრანკა-ეს მომავალი კახეთია, მდებარე გაცილებით აღმოსავლეთით, ვიდრე დღევანდელ სინამდვილეშია!

საკა-საკაშენა, საკასტანი, ფხოველი მოსახლეობის სახლიკაცებია, ასაკენები, ისევე როგორც გურ-ასაკენები ფლავიუს არრიანისა (ფხოველები) მდებარე მდინარე მტკვარის (ინდის) კასპიის ზღვასთან შეერთების ადგილიდან ჩრდილოეთისაკენ, იმავე ზღვის სანაპიროს გაყოლებით!

(სპარსეთის სატრაპიების, ზრანკასა და საკასტანის შესახებ დაწვრილებით შესაბამის თავში ვისაუბრებთ) ბაქტრიად თვლის ფლავიუს არრიანე ჰირკანიას, ბაქტრიაა მისივე სიტყვებით პარატეკანა, რომელსაც იარალი ჯერაც არ დაუყრია. პარატეკანას წინააღმდეგ გაგზავნილმა მაკედონელთა ჯარმა დაამარცხა ისინი, მათი ერთი სარდალი კატანა ომში დაიღუპა, სხოლო მეორე, ავსტანა ცოცხლად ჩაიგდეს ხელში....თუმცა არრიანესვე ნაშრომში ინდოეთის შესახებ, რომელიც ძირითადად მეგასტენეს წყაროებს ეყრდნობა, პარატეკანა-ეს საკასტანია!

.....და აი გაზაფხულის ბოლოს ალექსანდრე მაკედონელი ინდებზე სალაშქროდ გაემურა. გაემართა რა კავკასიისაკენ, ათ დღეში მივიდა ქალაქ ალექსანდრიაში (4), პაროპამისელების ქალაქში, მისგანვე დაარსებული წინა ლაშქრობის დროს. აქაც მაკედონელი ჩრდილოეთის მხრიდან ჩანს შემოსული, რამეთუ საკასტანის (ასაკენების) აღება უკვე ამ ლაშქრობის შედეგი ჩანს. მან აქ ორად გაყო თავისი არმია. ჰეფესტიონი და პერდიკა გააგზავნა პავლიკოტების მიწისაკენ და მდინარე ინდისაკენ. მისცა დავალება გზაში შეხვედრილი ხალხები დაემორჩილებინა ნებსით თუ ძალით, ხოლო მისული მდინარე ინდამდე, მოემზადებინა ყველაფერი მოპირდაპირე მხარეზე გადასასვლელად. ჰგავს, რომ ჰეფესტიონი და პერდიკა „ნამდვილი - შავი“ ინდოეთისაკენ მიემართებიან. დიდი დრო მოანდომა ალექსანდრე მაკედონელმა „თეთრი“ ინდების დაპყრობას (ლეონტი მროველის სიტყვებით, ექვსი თვე), თუმცა საბოლოოდ შესძლო მათი ნაწილის ამოწყვეტა, ნაწილის განდევნა და ნაწილის დამოჩილება....ომგადახდილი

ალექსანდრე მაკედონელი ინდოეთისაკენ გაემურა, ჰეფესტიონთან შესახვედრად, რომელსაც ამ დროისათვის ფლავიუს არრიანეს (და შესაბამისად მაკედონელის თანამოლაშქრე მემუარების ავტორების თქმით) უკვე ყველაფერი მოემზადებინა მდინარე ინდის გადასალახავად. გადაედო მდინარეზე ხიდი, ორი ოცდაათნიჩბიანი ხომალდი და მრავალი უფრო პატარა ნავი დაემზადებინა.

.....სიტუაციის საკვანძო საკითხი ისაა, რომ ალექსანდრე მაკედონელი არახოსიდან ინდოეთის მიმართულებით ლაშქრობისას ქალაქ ნისას გაივლის, მომავალი პარტიის სახელმწიფოს დედაქალაქს. ქალაქის მდებარეობა დღეის მდგომარეობითაც კარგად ცნობილი ადგილია, იგი დუშანბედან 18 კმ-ის მანძლით არის დაშორებული. ავღანეთიდან ინდოეთში მიმავალი ლაშქარი, როლისთვისაც (ინდოეთი) ავღანეთიდან სამხრეთით და სამხრეთ აღმოსავლეთით იმყოფება, ვერაფრით ვერ მოხდება ქალაქ ნისაში, რომელიც იმავე ავღანეთიდან შორს ჩრდილო-დასავლეთისაკენ იმყოფება! ცხადია, პაროპამისი და შესაბამისად მის ახლოს მდებარე არახოსია ეს ავღანეთი არ არის. კავკასიიდან (საკასტანიდან) ინდოეთისკენ მიმავალი ლაშქარი კი თითქმის აუცილებლად ქალაქ ნისას გაივლის, რომელიც შესაბამისი ტრასის ახლოს ჩანს!და არქაული დროიდან, ქვეყნიერებაზე პრომეთეს მითის ერთადერთი ვარიანტი არსებობს, პელაზგების გახმოვანებული და ელინ-ქართველთა მიერ შეთვისებული.

„ამის შემდეგ ის მივიდა კავკასიასთან და განალაგა იქ ბანაკი, ზოგიერთები ამ მთას უწოდებენ პაროპამისს, გადალახა რა ეს მთები 16 დღეში, მიდიაში მიმავალ გადასასვლელთან დაარსა ქალაქი რომელსაც დაარქვა ალექსანდრია. კავკასიის შუაში არსებობს ფლატე, რომლის გარშემოწირულობა 10 სტადიონია. სიმაღლე ოთხი სტადიონი. ადგილობრივი მცხოვრებლები მიუთითებენ მასში პრომეთეს მღვიმეს, ზღაპრული არწივის ბუდე და ჯაჭვის კვალს“.
(დიოდორე სიცილიელი წიგნი XVII-LXXV).

და კიდევ:

„ის ჰყვებოდა, რომ მაკედონელმა პაროპამისელების ქვეყანაში შენიშნეს გამოქვაბული, რომელზედაც მოისმინეს ადგილობრივი თქმულება, რომ ეს პრომეთეს მღვიმეა, სადაც ის იყო მიჯაჭვული. აქ მუდმივად მოფრინდება არწივი, პრომეთეს შიგნეულების საჭმელად და აქვე მოვიდა ჰერაკლე, რომელმაც მოკლა არწივი და გაანთავისუფლა პრომეთე. მაკედონელებმა თავიანთი ნაამბობით გადაადგილეს კავკასიის მთები პონტოდან აღმოსავლეთის რაიონებისაკენ, პაროპამისების ქვეყანა ინდებისაკენ, პაროპამისის მთას დაარქვეს კავკასია, რომ განედიდებინათ ალექსანდრე, თითქოს ის კავკასიაზე გადავიდა.“

(ფლავიუს არინე, ალექსანდრეს ლაშქრობა წიგნი V ; 3-2-3)

ორივე ავტორი ერთსა და იმავე ლეგენდას იმეორებს, რომელიც რასაკვირველია პტოლომაიოსისა და არისტოტელის მემუარებში მის არსებობას ამტკიცებს.

როცა ელინთა (ბერძენთა) ქვეყნიდან შეიარაღებული ლაშქარი (თუნდაც ნაწილობრივ ბერძნული) ხვდება სხვა უცხო ქვეყანაში, სადაც ადგილობრივი ხალხი აჩვენებს მათ მთას, რომელზედაც პრომეთეა მიჯაჭვულია, იმ არწივს, რომელიც მოფრინდება პრომეთეს ღვიძლის საკორტნავად, შეუცდომლად შეიძლება ითქვას რომ ეს ქვეყანა იბერიაა, თუნდაც მას არახოსია ერქვას და ეს ხალხი ქართველებია თუნდაც მათ არახოტები დაუძახონ!

„არახოსია ასევე ახლო მახლოს მდებარეობს; ის განლაგებულია მთების დასავლეთ კალთებ ქვეშ, გადაჭიმულია მდინარე ინდამდე და წარმოადგენს არიანის ნაწილს“. (სტრაბონი წიგნი XI. X-1)

სტრაბონი რამდენადმე ათასი კილომეტრის სიშორიდან მსჯელობს არახოსიაზე, რომელიც მისთვის აბსტრაქტული მცნება. მთელი მისი ცნობა ეყრდნობა უცილობლად არისტოტელის მემუარების ტექსტს. მათავარი გზის ამბნევი მისთვისაც „თეთრი ინდი“ მოჩანს, აიგივებს რა მას ჩვეულებრივ ინდებთან, მემუარიდან გამომდინარე ათავსებს მას ინდოეთის სიახლოვეს, უცილობლად მთების სამხრეთ კალთებზე, რამეთუ მისი ვერსიით ნახსენები მთები, ტიან-შანი, ყველა შემთხვევაში ინდოეთიდან ჩრდილოეთით მოჩანს გადაჭიმული. მისი ცნობა არახოსიის შესახებ ნაწილობრივ ერატოსთენეზეც ჩანს დამოკიდებული, რომლის სიტყვებით არახოტები და მასაგეტები ცხოვრობენ ბაქტრიის მეზობლად, მათაგან დასავლეთით. რასაკვირველია ერატოსთენე აბსოლუტურად სწორია: არახოტები და კავკასიის საკები ბაქტრებისაგან დასავლეთით ცხოვრობენ, თუმცა მათ კასპიის ზღვა ყოფს და ისინი ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობენ. თვით ერატოსთენეს ცნობები, ალექსანდრე მაკედონელის მემატიანეთა ცნობების მისეული ინტერპრეტაცია ჩანს მხოლოდ. (ვერ ეწერება სტრაბონისეულ პარამეტრებში არახოსია, რომლის ადგილი მისივე მონაცემებით შედგენილ მაგან დიაკონოვისეულ რუკაზე მხოლოდ ბაქტრიისაგან (დღევანდელი უზბეკეთი) სამხრეთით მოიძებნა! ვფიქრობთ არახოსის და არახოტების თემა თითქმის ამოწურულია. არახოტები ნამდვილად ქართველები, იბერები არიან, პაროპამისელები-დურძუკ-სვანები... ქართულ კოლექტიური მახსოვრობას შემოუნახავს ეს ერთ-ერთი უძველესი დასახელება ტოპონიმი იბერიისა, მის უძველეს და ხელუხლებელ კუთხეში, ფხოვში:

„გუმან აქვს გადაავლიონ,

არხოტის თავი მთიანი.“

ხევსურული ბალადის ეს ავტორი ალბათ ყველა ქართველისათვის ცნობილია, ხოლო არხოტი-ეს ხეობაა ულამაზეს და უარქაულებს ხევსურეთში....ფლავიუს არიანეს მიხედვით, არახოსიის და ზრანკას (დრანგიანას) სატრაპი (მეფისნაცვალი) ბარსენტიას ის პიროვნება, ვინც სპარსეთის სუზერენის, დარიოს კოდომანის მოტაცების და შემდგომი მკვლელობის მონაწილეა.

„მათ აცნობეს მას, რომ ნაბარზანმა, მხედრობის ჰილარხმა, გაქცეულმა დარიოსთან ერთად, ბესმა, ბაქტრიის სატრაპმა და ბარსაენტმა, არახოტების და დრანგების სატრაპმა, დააპატიმრეს დარიოსი.... ბესმა და მისმა თანამზრახველებმა სცადეს წაეყვანათ ეტლით დარიოსი, მაგრამ როდესაც ალექსანდრე თითქმის ეწეოდა მათ, სატიბარზანმა და ბარსაენტმა მიაყენეს მრავლობითი ჭრილობები დარიოსს, მიატოვეს იგი და თვითონ გაიქცნენ 600 მხედართან ერთად. (ფლავიუს არიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა წიგნი III გვ. 21; 1-9)

როგორც ვხედავთ, იბერია და მისი მეფისნაცვალი აქტიურად მონაწილეობს ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ პროცესებში და ერთ-ერთ წამყვან ფიგურას წარმოადგენს. დარიოსის მკვლელობაში მონაწილეობისათვის ალექსანდრემ სიკვდილით დასაჯა კიდეც ბარსაენტი.

.....და მაინც საბოლოო წერტილს არახოსია-ავღანეთი-იბერიას საკითხის გადაწყვეტაში ისევ ანტიკური მწერალი სვამს, მისი სახელია კვინტუს კურციუს რუფი, **პირველი საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე**, თავის ნაწარმოებში, ისტორია ალექსანდრე მაკედონელისა გვიამბობს:

„...რომ არ ვილაპარაკოთ სოგდებზე, არახოსიელებზე და სხვა ტომებზე, მცხოვრებნი კავკასიაში, რომლებიც მეოტიდას აღწევენ“
(კვინტუს კურციუს რუფი; ისტორია ალექსანდრე მაკედონელისა, წიგნი 4, თავი 5-1)
მართალია კვინტუს რუფი არახოსიას კავკასიაში ახსენებს დაინტერესებული მხარეს აქ ტექსტის ორმაგი ტრაქტირების საშუალება აქვს, ვინაიდან სტრაბონის მონაცემებით, მაკედონელის ლაშქრობის მემუარების ავტორები მეოტიდად არალის ტბას მიიჩნევდნენ.

„დააყენა რა მათ სათავეში ახიმედინი, დარიოსის ყოფილი მდივანი, მან დაიმორჩილა არახოსიები, რომელთა ქვეყანა ვრცელდება პონტოს ზღვამდე.....არახოსების ნაცვალად დანიშნულ იქნა მემნონი, მცველებად დატოვებულ

იქნა 4 ათასი ქვეითი და 600 მხედარი“ (იქვე;წიგნი 7, თავი3-4)

.....აქ კი უკვე ყველაფერი ნათელია; არახოსია პონტოს ზღვის მიმდებარე ქვეანაა, პონტოს ზღვა-ეს შავი ზღვაა და ავღანეთს ამ ზღვისაგან რამდენიმე ათასი კილომეტრი ამორებს....

რეზიუმე: მიუხედავად სტრაბონის აბსურდული მტკიცებისა, ალექსანდრე მაკედონელს ულაშქრნია ამიერკავკასიაში.....უფრო მეტიც, მის პირველი ლაშქრობის ობიექტი, პაროპამისი, ჩრდილო კავკასია ჩანს. . მხოლოდ ზურგის უზრუნველყოფის შემდეგ ილაშქრანა მან იბერიაზე, სავარაუდოს კასპიის ზღვის ჩრდილო სანაპიროს შემოვლით (იბერებზე მაკედონელთა მიპარვაზე ამახვილებს ყურადღებას იოანე ზონარა და ასევე ჩრდილოეთიდან შემოტევაზე აპელირებს ლეონტი მროველი) სადაც სასტიკი შეჯახებები ჰქონდა ადგილობრივ მოსახლეობასთან, იბერებთან და გურ-ასაკენებთან (ფხოველებთან) მაკედონელის ლაშქრისადმი ლოიალური დამოკიდებულება ჩანს თავად პაროპამისში, თუმცა ბარდავში (საკასტანში) მის არმიას ბრძოლა გაუმართეს. რაც შეეხება იბერიას- არახოსიას და გურია-ფხოვს, აქ მას სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლები გაუმართეს, თავად მაკედონელი რამდენჯერმე დაიჭრა კიდევ.

ისტორიული ექსკურსი

მკითხველო, ეს ის სტრიქონებია, რომლითაც მემუარისტმა 2343 წლის წინათ აღნიშნა იბერთა და ფხოველთა მიერ სამშობლოს გმირული დაცვა და რომელიც დღესდა პოულობს დამსახურებულ ადრესატს.ზოგიერთი სიუჟეტი ანალოგიურია, ორი სხვადასხვა ისტორიკოსის გადმოცემული ერთმანეთისგან 250 წლით დაშორებულებისა. პირველი ისტორიკოსი, ეს დიოდორე სიცილიელია რომლის აღწერილ სიტუაციაში წყვეტაა წინა თავებთან, სადაც მიუცდომლად არახოტებთან ომის დასაწყისია ასახული, რამეთუ ეს ეპიზოდი ალექსანდრეს მიერ ინდოთში სალაშქროდ გამგზავრებამდე მომხდარია...(ასევე წყვეტა უნდა იყოს თავად დედანშიც, არისტობულის თუ პტოლომაიოსის მემუარებში)

„ამაზე შეთანხმდნენ და დედოფალი, გაკვირვებული ალექსანდრეს დიდსულოვნებით, გამოაგზავნა მდიდრული საჩუქარი და შეჰპირდა შეესრულებინა ყველაფერი რაც ნათქვამი იყო....დაქირავებულებმა მაშინათვე, პირობის თანახმად, გამოვიდნენ ქალაქიდან და გაიარეს რა 80 სტადიონი, განთავსდნენ ბანაკად, მომავლის ყოველგვარი შიშის გარეშე. ალექსანდრე ყოველთვის მტრობდა დაქირავებულებს: დააწყო რა თავისი ჯარისკაცები, ისე გაემართა ბარბაროსების კვალდაკვალ და მოულოდნელად დაესხა თავს, ბევრი დახოცა. მოქირავნენი თავიდან ყვიროდნენ, რომ მათ თავს დაესხნენ მოლაპარაკების პირობის საწინააღმდეგოდ და უხმობდნენ ღმერთებს, შეურაცხყოფილნი ალექსანდრესგან. მან ხმამაღლა დაუძახა მათ პასუხად,

რომ ნება დართო წასულიყვნენ ქალაქიდან, მაგრამ ისინი აშკარა მტრები არიან მაკედონელების. მოქირავნენი არ შეუშინდნენ მრისხანე საშიშროებას, დადგნენ მჭიდრო მწყობრში, შეკრეს წრე, სადაც შიგნით მოათავსეს ბავშვები და ქალები, ასე რომ მტერს შემოსეულს ყოველი მხრიდან, პირისპირ ხვდებოდნენ. იბრძოდნენ ისინი მამაცურად და შეუპოვრად: შეტაკება იყო საშინელი, მათ ომებში გამოწრთობილი სიმამაცის გამო და მაკედონელთა მონდომების გამო, რომელთაც არ სურდათ სიმამაცეში დაეთმოთ მათთვის. იბრძოდნენ ხელჩართულად მტრები, შეჯახებულნი მკერდით. გმირავდნენ ერთმანეთს სასიკვდილოდ და აყენებდნენ ერთმანეთს მრავლობით ჭრილობებს. მაკედონელებმა გაარღვიეს რა ბარბაროსთა ფარები შუბით, ჩაარჭვეს რკინის შუბის პირები მათ ფილტვებში; დაქირავებულებნი ისროდნენ რა შუბებს მტრების ერთიან მასაში, ისროდნენ აუცდენელად ახლო მანძილიდან. ბევრი იყო დაჭრილი, არცთუ ცოტა მკვდარი, ქალები იტაცებდნენ დაცემულთა იარაღს და იბრძოდნენ მამაკაცების გვერდით. საშინელმა საფრთხემ დაავიწყა მათ თავიანთი ბუნება და ჩართულიყვნენ ომში. ზოგიერთები, იარაღშემართული, აწყვილებდნენ ფარებს ქმრის ფართან, სხვები თავს ესხმოდნენ მტერს უიარალოდ, სტაცებდნენ მოწინააღმდეგეს ფარს და ძლიერ უშლიდნენ ხელს. ყველა, მამაკაცები და დედაკაცები იბრძოდნენ რა ერთად. იხოცებოდნენ მრავალრიცხოვანი მტრების ხელით, ირჩევდნენ რა მამაცურ სიკვდილს, დამცირებასა და ასე ცხოვრებაზე. ალექსანდრემ მოაბრუნა უკან მხედრობა, წაიყოლა რა უიარალო ბრბო და ომში გადარჩენილი ქალები.“

(დიოდორე სიცილიელი; წიგნი XVII-LXXXIV)

24 საუკუნის შემდეგაც ძნელია გულუძრავად წაიკითხო ქართველ პროფესიონალ მეომართა უკანასკნელი თავგანწირული ბრძოლა აღმატებულ მოწინააღმდეგესთან, სადაც გამარჯვების შანსიც კი არ არსებობდა.... ბევრმა ქალმა ნებაყოფილებით გაიზიარა ქმრის ვაჟკაცური, მაგრამ მძიმე ხვედრი... კვინტუს კურციუს რუფს, რომაელ მწერალს არახოტთა გმირული ეპოპეის ეს სურათი სრულიად უსამართლოდ ჩანაცვლებული უჩანს მაკედონელთა და ლაკედემონელთა ერთ-ერთ მთავარ შეტაკებით, სადაც ამ უკანასკნელთა მეფე აგისი ილუპება კიდევ(5)

მრავალი სხვა ქალაქების ალყაშემორტყმის მერე ანადგურებდა რა მოწინააღმდეგეს, ის მივიდა ქარაფთან წოდებულ აორნად (6) აქ თავი მოიყარა გადარჩენილმა მოსახლეობამ, ამ მთების სრული მიუდგომლობის იმედით. ამბობენ, რომ ჰერაკლემ ალყა შემოართყა ამ სიმაგრეს და მოხსნა ძლიერი მიწისძვრისა და სხვა ნიშნების გამო. ამ ნაამბობმა გაუმძაფრა სურვილი ალექსანდრეს დაეპყრო სიმაგრე და შეჯიბრებოდა ღვთისშვილს დიდებაში. ქარაფის გარშემოწირულობა იყო 100 სტადიონი (17,8კმ) ხოლო სიმაღლე 16 (2,85კმ) ის სრულიად მრგვალი და უნაოჭო, მის სამხრეთის ნაწილს რეცხავდა ინდი, ყველაზე დიდი მდინარე ინდოეთისა (7). დაათვალიერა ეს ადგილი და უარი თქვა შეტევით მის აღებაზე. ამ დროს მასთან მივიდა ვიღაც მოხუცი თავისი ორი შვილით. ის

სრულიად ლატაკი იყო და ამ ადგილების ძველი მცხოვრებები, დასახლებული მღვიმეში, რომლის კლდიდან კედლზე ამოტეხილი იყო სამი საწოლი. მოხუცმა თავისი შვილებით აქ ჰპოვა თავშესაფარი. მან ბრწყინვალედ შეისწავლა მთელი არე-მარე. მივიდა რა მეფესთან, მან მოახსენა საკუთარი თავის შესახებ და უთხრა რომ გაიყვანს ამ უგზოობიდან და ის აღმოჩნდება ბარბაროსებს ზემოთ, მთებზე. ალექსანდრე შეჰპირდა მას მდიდრულ საჩუქარს და აიყვანა ის გზამკვლევად. პირველად მან დაიკავა გასასვლელი, მომავალი კლდისკენ და რამდენადაც ის ერთადერთი იყო, ბარბაროსები აღმოჩნდნენ სრულიად ჩაკეტილები. შემდეგ ჰყავდა რა ბლომად ხალხი, მან ბრძანა ამოეცოთ უსკრული და გაეკეთებინათ მიწაყრილი ქარაფის ძირში. მივიდა რა მასთან მჭიდროდ, მან მოაწყო ენერგიული ალყა. 7 დღის და ღამის განმავლობაში გადაჰყავდა ჯარი შტურმზე. თავიდან ბარბაროსები, რომლებიც იკავებდნენ პოზიციებს უფრო მაღლა, იმარჯვებდნენ. ბევრი მეომარი მედგრად მიმავალ შეტევაზე დაიღუპა. როცა მიწაყრილი დამთავრდა, დააყენეს კატაპულტები, ისრის მტყორცნელები და სხვა მექანიზმები და რომ მეფე არ აპირებს ალყის მოხსნას, ინდები შეშინდნენ. ალექსანდრე მიხვდა რა თუ რა მოხდებოდა, უკუ გაიხმო ჯარისკაცები, რომლებიც გასასვლელს კეტავდნენ და გაუხსნა გზა, ვისაც უნდოდა კლდიდან წასულიყო. ბარბაროსებმა, მაკედონელების მამაცობით და მეფის პატივმოყვარეობით გაოცებულებმა, ღამე დატოვეს კლდე. (იქვე-LXXXV)

ალექსანდრემ ეშმაკობით დაამარცხა ინდები, რომელთათვისაც უცნობი იყო ომის წარმოების ასეთი ხერხი და დაიკავა კლდე, არ ჩაიგდო რა თავი საფრთხეში. გზამკვლევი მან დაასაჩუქრა შეპირებულით, ხოლო თვითონ ჯარით გაემგზავრა. ამ ადგილას აღმოჩნდა ვინმე ინდი, სახელით აფრიკი, 20 ათასიანი არმიით და 15 სპილოთი. ის მოკლეს მისი თავი ალექსანდრეს მიუტანეს და ამ სამსახურით თავიანთი გადარჩენა გაინაღდეს, მეფემ მიიღო ისინი თავისთან და დაისაკუთრა სპილოები, მოხეტიაელნი ქვეყნად. (იქვე-LXXXVI)

დიოდორე სიცილიელის და ფლავიუს არიანეს ტექსტის შედარება ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იმ ადგილამდე სადაც ლაპარაკია აორნის დაპყრობამდე, საქმე ნამდვილად არახოსიას, თეთრ (მთის) ინდებს და იბერებს ეხება. უეჭველია, რომ მაკედონელისეული აორნის მთა-ეს ზედაზენია, რომელსაც მართლაც ჩამოუღის წინ არახოსიის (იბერიის) ყველაზე დიდი მდინარე. ხოლო შემდეგ. სადაც ვინმე აფრიკაზეა საუბარი, ეს უკვე მიმავალ ალექსანდრეზეა ლაპარაკი, რომელმაც დატოვა არახოსია და ნამდვილი ინდოეთისკენ მიმავალ გზას ადგას. აფრიკი მაკედონელს ჰირკანიიდან ნისამდე (აშხაბადამდე) მდებარე ტერიტორიაზე გადაეყარა თავისდა სავალალოდ.

მწირი, თუმცა ერთობ სასარგებლო ცნობა აქვს მოცემული კვინტუს კურციუს რუფუსს, რომელსაც ისტორიკოსს. გარდა იმისა, რომ ეს ისტორიკოსი აზუსტებს არახოსიის

(იბერიის) მდებარეობას (იხ. ზემოთ), რომელიც წერტილს უსვამს ალექსანდრე მაკედონელის კავკასიაში ლაშქრობის შესახებ კამათს, ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ ის სარგებლობს იმავე მემატანის, პტოლომეოსის ჩანაწერებით, ისევე როგორც დიოდორე სიცილიელი, თუმცა ამ უკნასკნელისაგან განსხვავებით აზუსტებს მთის ანუ თეთრი ინდების სადაურობას და ვინაობას. ერთი არანაკლებ საინტერესო დეტალი მისეული აღწერისა სპარსეთ-მაკედონელთა ომში: მაკედონელთა წინააღმდეგ ერთმანეთის მხარდამხარ საბრძოლო მწყობრს იკავებენ არახოსიელები (იბერები) და სუსელები (ელამელები, ხუზები). თუ გავიხსენებთ ჰეროდოტეს აღწერილ დაწყვილებას მეომარი ტომებისა სპარსეთ-საბერძენეთის ომში, აქაც ანალოგიური შემთხვევა ჩანს: იბერიც და ხუზიც ჯერ კიდევ ერთენოვანი ჩანს...

ფლავიუს არიანე „ამ ინდების“ შესახებ: პირველსავე სერიოზულ შეტაკებაზე გაქცეული დარიოსის დანახვაზე გაიქცა სპარსელთა ცენტრიც, თუმცა სხვა ნაწილები განაგრძობდნენ მოწინააღმდეგეზე იერიშს: „მაკედონელებს მარცხენა ფლანგზე საქმე ცუდად ჰქონდათ, მათი რიგები აქ გარღვეული იქნა; გარღვეულზე ინდთა ნაწილმა და სპარსელმა კავალერიამ შეაღწია მაკედონელების ადალში. აქ გაინასკვა ცხელი საქმე, სპარსელები მამაცურად ესხმოდნენ თავს ხალხს, უმრავლესობა შეუიარაღებელს (და არა მომლოდინეთ, რომ მათამდე შეიძლებოდა შეღწევა, ორმაგი ფრონტის ხაზის გარღვევა) (8) ტყვე ბარბაროსები შეუერთდნენ სპარსელებს და მათთან ერთად დაესხნენ მაკედონელებს.... თავიდან ის (ალექსანდრე) თავს დაესხა მტრის გაქცეულ კავალერიას, პართებს, ინდების ნაწილს და სპარსელთა ყველაზე მრავალრიცხოვან და ძლიერ რაზმებს. დაიწყო მხედართა ომი, ყველაზე ცხელი საქმე მთელ ამ ომში. ბარბაროსები, დაწყობილი სიღრმეში რაზმებად, შემობრუნდნენ და დაესხნენ ალექსანდრეს მეომრებს, მათ წინ პირისპირ მდგომთ. ისინი არ უტაცებდნენ ხელს მოწინააღმდეგის შუბებს, წრებს არ ურტყამდნენ, როგორც ეს მიღებულია კავალერიის ომში; ყოველი ჩეხავდა იმას, ვინც მის წინ იყო, ხედავდა რა ამაში თავის ერთადერთ შანსს გადარჩენისას... ბაქტრიიდან გაზაფხულის ბოლოს ალექსანდრე გაემართა ინდებისაკენ. გადავიდა კავკასიაზე ათ დღეში. ის მივიდა ალექსანდრიაში, ქალაქში დაარსებულ პაროპამისელების ქვეყანაში მისი პირველი ლაქრობის დროს ბაქტრიაში (9).... გადაასახლა რა კიდევ ახლო-მახლო მცხოვრებლები ალექსანდრიაში. დატოვა იქვე ჯარისკაები, სამხედრო სამსახურისათვის უვარგისები.... პაროპამისელების და მთელი მიმდებარე მხარის სატრაპად თვით მდინარე კოფენამდე, დანიშნა ტირიესპი. მივიდა რა ნიკეაში (10) და შესწირა მსხვერპლი ათინას, ის გამობრუნდა კოფენისაკენ, გააგზავნა წინ მაცნე და უბრძანა ტაკსილს ამ სანაპიროდან ყველა დახვედროდა მას სასწრაფოდ. ტაკსილი და სხვა კნიაზები გამოვიდნენ მის დასახვედრად საჩუქრებით, რომელიც ინდებში ითვლება უძვირფასესად და შეჰპირდნენ მას სპილოებს, რომელიც მათ ჰყავდათ, რიცხვით 25“. (11)

დიოდორე სიცილიელის სიტყვებით პაროპამისელთა ქვეყანაში მაკედონელმა ორი ალექსანდრია დაარსა (შემდგომ ტარკად და დერბენტად მონათლული). ამ ქვეყნის სატრაპად ტირესპია დანიშნული მდინარე კოფენამდე. ლოგიკურია, რომ ორივე ქალაქი მის სატრაპიაში. სავარაუდოდ მდინარე კოფენი-ეს მდინარე ვოლგაა (პლინიუს უფროსთან მითითებული მანძილების მიხედვით) დერბენტიდან სამხრეთით საკასტანია, უკვე დრანგიანასთან გაერთიანებული. საკასტანი იმავე ფლავიუს არრიანეს მიხედვით -პარატეკანაა. პარატეკანას ნაწილი ხორიენის მეთაურობითა ნებაყოფლობით დანებდა მაკედონელს. დაუმორჩილებელი ნაწილი კატანას და ავსტანას წინამძღოლებით, მაკედონელებმა კრატერის წინამძღოლობით დაამარცხეს ალექსანდრეს პირადი მონაწილეების გარეშე. უცნობია ის ბერძნული ქალაქი ნიკეა, სადაც მაკედონელმა მსხვერპლი შესწირა ათენას, თუმცა ის მდინარე კოფენიდან (ვოლგა) გაცილებით სამხრეთით მოჩანს, სადაც მაკედონელი მოლოცვის შემდეგ ისევ ბრუნდება.

„აქ მან გაყო თავისი არმია; ჰეფესტონი და ჰერიდიკა მან გაგზავნა პავკელაოტების მიწებისაკენ, მდინარე ინდისაკენ, მისცა რა მათ პოლკი გორგისა, კლიტისა და მელეაგრისა, ნახევარი კავალერია „მეგობრებისა“ და მთელი დაქირავებულები კავალერია. მან დააბარა რომ ყველა მიწები, მათ ტრასაზე მდებარე, ან დაემორჩილებინათ, ან შემოიერთებინათ ხელშეკრულების საფუძველზე და ინდთან მისულებს მოემზადებინათ ყველაფერი გადასასვლელად. მასთან გაემართნენ ტაქსილი და სხვა კნიაზები. მივიდნენ რა ინდთან, მათ ისე გააკეთეს, როგორც ალექსანდრემ უბრძანა. ასტისმა, პავკელაოტიდთა კნიაზმა გადაწყვიტა აჯანყება, დაილუპა თვითონ და დალუპა ქალაქი, სადაც გაიქცა. ჰეფესტიონის მეომრებმა აიღეს იგი ოცდაათდღიანი ალყის შემდეგ. თვითონ ასტისი დაილუპა, ქალაქის მმართველობა დაავალეს სანგის, რომელიც კიდევ ადრე გამოიქცა ასტისისაგან ტაქსილთან; მან ალექსანდრე მისადმი ნდობით განაწყობა. ალექსანდრემ წაიყვანა რა ფაროსნები, მხედარი „მეგობრები“ რომლებიც არ წავიდნენ ჰეფესტიონთან ერთად, ქვეითი „მეგობრების რაზმები, მშვილდოსნები, აგრიანები და მხედარი მეშურდულები. გაემართა ასპასიების მიწებისაკენ, გურ-ასაკენებისაკენ. გაიარა რა რთული გზა, მთის მდინარის ხოის ნაპირებით, გაჭირვებით გადავიდა რა მასზე, მან უბრძანა მთელ ფეხოსნებს, ეარათ მის კვალდაკვალ ჩვეულებრივი მარშით. თვითონ კავალერიით, შეაჯინა რა ცხენზე რვა ასული მაკედონელი (ქვეითთა ფარები მათ დაიტოვეს თან) აჩქარებული ნაბიჯით გაემურა წინ, რამდენადაც გაიგო, რომ ადგილობრივი ბარბაროსები გაიქცნენ ირგვლივ მდებარე მთებისკენ და თავიანთი ქალაქებისაკენ, საიდანაც შეიძლებოდა მტრის წარმატებით მოგერიება. მივიდა რა პირველ ქალაქამდე, მან მაშინათვე შერეკა ისინი ქალაქში და გამოკეტა ბარბაროსები, არმია განალაგა ქალაქის წინ, მაგრამ თვითონ დაიჭრა მხარში ისრით, ჯავშანში შეღწეულით. ჭრილობა მსუბუქი გამოდგა, ჯავშანმა არ

მისცა საშუალება ისარს მხარი გამჭოლად გაეხვრიტა.. დაიჭრა აგრეთვე პტოლომოსი, ლაგის შვილი და ლეონნატი“

გურ- ასაკენები-როგორც არაბი ავტორის მასუდის მიხედვით ირკვევა, ფშავ-ხევსურეთს, ფხოვს ეწოდებოდა! თუმცა რომ ეს არახოტების, იბერების მიწაა, ეჭვს არ უნდა იწვევდეს, რამეთუ ქვეყნიერების ამ ნაწილში ინდებს მხოლოდ მათ უწოდებენ, ვინ თეთრს, ვინ მთისას, ცხადია ისიც რომ ჰეფესტონის და ალექსანდრეს მარშრუტები განსხვავებულია, ჰეფესტონი ნამდვილ ინდისაკენ მიდის, ალექსანდრე არა... მიწები ასპასიების ტომისაა იგივე გურია-ასაკენებისაა.....

„მან ისინი გაუვალ ადგილებში განალაგა ქალაქიდან იმ მხარეს, სადაც კედელი შედარებით სუსტი მოეჩვენა, თუმცა ძალიან მონდომებულად აშანებული კედელი (ქალაქი ორმაგი კედლით იყო გარშემორტყმული) მეორე კედელს ბარბაროსები ერთი ხანი ინარჩუნებდნენ, მაგრამ როცა კიბეები მომზადებული იყო და მეომრებს კედელზე ყველა მხრიდან ისრები დაუშინეს, ისინი ვერ დაუდგნენ და ქალაქის კარიდან მთებისაკენ გაიქცნენ, მათი ნაწილი დაიღუპა გაქცევის დროს. ტყვედ აყვანილნი ალექსანდრეს დაჭრის გამო გაბრაზებულებმა გაჟლიტეს. ბევრმა შეძლო მთებს შეფარებოდა: მთები ახლოს იყო ქალაქიდან ალექსანდრემ ბრძანა ქალაქი ბოლომდე მოეთხარათ და თვითონ გაემართა ანდაკისკენ, სხვა ქალაქისაკენ, ანდაკა დანებდა; ალექსანდრემ დატოვა აქ კრატერი, ფეხოსნებთან ერთად, უბრძანა გაენადგურებინა ქალაქები, რომლებიც ნებით არ დანებდებიან, და მოაწყოს ქვეყანაში ყველაფერი საუკეთესოდ იმ დროის შესაფერისად. თვითონ იგი ფაროსნებით, მშვილდოსნებით, კენის და ატალის რაზმებით, ოთხი ჰიპარხით დანარჩენი „მეგობრებისა“ და ცხენოსანი მშვილდოსნების თანხლებით გაემართა მდინარისაკენ, სადაც ასპასიების კნიაზი იყო. გაიარა რა დიდი მანძილი, ის მეორე დღეს მივიდა ქალაქთან. ბარბაროსებმა, რომ გაიგეს ალექსანდრეს მოახლოება, ქალაქს ცეცხლი წაუკიდეს და მთებში გაიქცნენ. ალექსანდრეს მეომრები მისდევდნენ მთებამდე და ამოწყვიტეს ბევრი ბარბაროსი, სანამ დაიმალებოდნენ. პტოლომოსმა ლაგის შვილმა, დაინახა იქაური ინდების მეთაური, გორაკზე მდგომი. მის ირგვლივ იდგნენ მეომრები ფარებით. პტოლომოსს გაცილებით ნაკლები ხალხი ჰყავდა, მაგრამ ის მაინც გაეკიდა ინდებს, თავიდან ცხენით. ცხენებს გაუჭირდათ გორაკზე არბენა, პტოლომოსი ჩამოხტა ცხენიდან, აღვირი გადასცა რომელიღაც ფაროსანს, თვითონ ინდს გაეკიდა. როცა მან დაინახა რომ პტოლომოსი ახლოს იყო, ის და მისი მეომრები მობრუნდნენ მისკენ სახით. ინდმა გაუქანა გრძელი შუბი პტოლომოსს მკერდში; ჯავშანმა შეაჩერა დარტყმა. პტოლომოსმა გაუხვრიტა ბარძაყი ინდს გამჭოლად, დაანარცხა იგი მიწაზე და გახადა მას ჯავშანი. მეომრები დაცემული კნიაზის ნახვაზე შედრკნენ და გაიქცნენ; ისინი რომლებიც უკვე კლდეებში ისხდნენ, ხედავდნენ რა რომ მათ მეთაურის სხეულს მტრები ეუფლებოდნენ, დამწუხრებულებმა ჩამოირბინეს ძირს და გორაკზე გაჩაღდა სასტიკი შეტაკება. გორაკზე

თვითონ ალექსანდრე აღმოჩნდა, მოსული აქ თავისი ქვეითებით, რომლებიც მან ისევ დააქვეითა. მიუხედავად ამ დახმარებისა, ინდები გაჭირვებით განდევნეს გორაკიდან და დაეუფლნენ ბელადის სხეულს. გადაიარა რა მთაზე, ალექსანდრე შევიდა ქალაქში, რომელსაც არიგი ეწოდებოდა, მან მხოლოდ კოცონს მიუსწრო. მცხოვრებლებმა მოუკიდეს ქალაქს და გაიქცნენ მთაში. აქ მოვიდა კრატერი თავის არმიით, რომელსაც უკვე შეესრულებინა მეფის ყველა დავალება. ეს ქალაქი განლაგებული იყო ძალიან ხელსაყრელ ადგილას, მან უბრძანა კრატერს შემოერთყა მისთვის კედელი და დაესახლებინა მახლობლად მცხოვრებნი, ვინც მოისურვებს, ასევე ჯარისკაცები, სამხედრო საქმისათვის უკვე უვარგისები. თვითონ წავიდა იქით, საითაც მისი ცნობით, შეგროვდა აქაური ბარბაროსების დიდი რაოდენობა. მივიდა რა მთასთან, ისინი განლაგდნენ მის ძირში.

სავარაუდოდ, ეს ქალაქი არიგი-ბეხისტუნის წარწერებში ნახსენები არშადის ციხე უნდა იყოს, სადაც მისასვლელად ალექსანდრემ მთა გადაიარა და სადაც ფაქტიურად მესამე ქალაქი დაარსა...ხევი....

პტოლომეოსი ლაგის ძე, გაგზავნილი ალექსანდრეს მიერ ფურაჟზე, გავიდა რა მოშორებით რამდენიმე მეომართან ერთად, მოახსენა ალექსანდრეს, რომ ბარბაროსებს უფრო მეტი კოცონი ენთოთ, ვიდრე ალექსანდრეს ბანაკს. კოცონების სიმრავლის შესახებ ცნობას ალექსანდრე გულგრილად შეხვდა. გაიგო რა, რომ ადგილობრივი ბარბაროსები აქ თავს უყრიან თავის ძალებს, არმიის ნაწილი დატოვა მთის ძირში, სადაც ისინი ბანაკად იდგნენ. თვითონ მან აიყვანა რაოდენობა, შესაბამისი დაზვერვის მონაცემისა, და როდესაც კოცონები უკვე ახლოს გამოჩნდა, გაყო თავისი არმია სამ ნაწილად. ერთს უსარდლა ლეონატი, მცველი, მიანდო მას ატალისა და ბალაკრის რაზმების მეთაურობა, მეორეს წინამძღოლობა დაავალა პტოლომეოსს, ლაგის შვილს-აქ იყო მესამედი მეფის ფაროსნებისა, ფილიპისა და ფილოტის რაზმები, მშვილდოსნების ორი ჰილარხი, აგრიანები და ნახევარი მხედრობისა-მესამეს თვითონ გაუძღვა იქითკენ, სადაც თავი მოეყარა ყველაზე მეტ ბარბაროსს. ბარბაროსებმა, მაღლა მყოფებმა დაინახეს მაკედონელთა მოახლოება თავიანთი რიცხოვნებით დაიმედებულებმა არაფრად ჩააგდეს მათი აზრით მცირე რიცხოვანი მაკედონელები და დაეშვნენ დაბლობში. გაჩაღდა მძაფრი შეჯახება, მაგრამ ამ მოწინააღმდეგეებზეც ალექსანდრემ ადვილად გაიმარჯვა. პტოლომეოსის რაზმი იდგა უსწორმასწორო ადგილას; ბარბაროსები, რომლებიც ბორცვს იკავებდნენ, გადარიგდნენ მწკრივებად სიღრმეში პტოლომაიოსმა წაიყვანა თავისიანები შეტევაზე, იქიდან საიდანაც ჯერ ყველაზე მეტად ადვილი დასაძლევ იყო, მაგრამ ალყა არ შემოართყა მას ყველა მხრიდან, არამედ დატოვა თავისუფალი არე იმისთვის, თუ კი ბარბაროსები მოინდომებდნენ გაქცევას, აქაც ცხარე ბრძოლა გაჩაღდა: ადგილი მოუხერხებელი იყო, გარდა ამისა ინდების შედარება არ შეიძლება სხვა ადგილობრივ ბარბაროსებთან: ისინი თავიანთ მეზობლებზე გაცილებით გულადები არიან.

მაკედონელებმა შეძლეს მათი მთებისკენ შევიწროვება. იმ მესამედი არმიისამ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ლეონატი გააკეთა იგივე; მათაც გაიმარჯვეს თავიანთ მტრებზე. პტოლომეოსი ამბობდა, რომ ტყვედ ჩაიგდეს 40000 კაცი, ხოლო რქოსანი პირუტყვი 230000 ზე მეტი. ამ პირუტყვებიდან ალექსანდრემ ამოარჩია ყველაზე ლამაზები-ისინი გამოირჩეოდნენ სილამაზით და სიდიდით-რათა გაეგზავნათ მაკედონიაში მინდვრის სამუშაოებისთვის.

აქედან მან წაიყვანა ხალხი ასაკულების მიწებისაკენ. მას მოახსენეს რომ ისინი ემზადებიან იმისთვის, რომ მათ ყავთ 2000 მხედარი, 30000 ზე მეტი ფეხოსანი და 30 სპილო. კრატერმა ამ დროისათვის კეთილმოაწყო ქალაქი, რომლის დასასახლებლადაც იყო დატოვებული და წავიდა ალექსანდრესაკენ, მძიმედ შეიარაღებული ჯარით და სააღყო მანქანებით. თვითონ ალექსანდრე ცხენოსანი „მეგობრებით“, ცხენოსანი მეშურდულებით, კენისა და პოლიპერხონტის პოლკებით და 1000 აგრიანელი მემშვილდოსნით გაემართა ასაკულებისაკენ გურების გზის გავლით გაჭირვებით გადავიდა ის მდინარე გურეიზე, რის მიხედვითაც ქვია ქვეყანას სახელი. ის ღრმად, დინება ჩქარი, ფსკერზე მიმოფანტულია მრგვალი ქვები, რომელზედაც მდინარის გადალახვისას ბარბაცდებოდნენ. ბარბაროსებმა რომ გაიგეს ალექსანდრეს მოახლოება ვერ გადაწყვიტეს საერთო შეტაკება, გაიფანტნენ თავიანთ ქალაქებში და გადაწყვიტეს მათი დაცვა მოგერიებით. ალექსანდრე წავიდა თავიდან მასაგაში, ყველაზე დიდ ქალაქზე აქაურობიდან, როდესაც ის მივიდა მათ კედელთან, ბარბაროსებმა შორეული ადგილებიდან დაქირავებული ინდების იმედით, სირბილით მიმართეს მაკედონელებს, როდესაც ისინი ბანაკის გასაშლელად ემზადებოდნენ. ალექსანდრემ შეამჩნია რა, რომ შეტაკება მოხდებოდა ქალაქის კედლებთან, მოინდომა გაეტყუებინა ბარბაროსები შორს კედლისაგან, რომ გაქცეულებს (ის ხვდებოდა რომ ბარბაროსები გაიქცევიან) არ შეძლებოდათ უცებ თავი შეეფარებინათ ქალაქისათვის. მან დაინახა, რომ ისინი გამორბიან ქალაქიდან, მან უბრძანა მაკედონელებს მობრუნებულიყვნენ და დაეხიათ უკან ბორცვისაკენ. დაშორებული იმ ადგილიდან, სადაც მათ გადაწყვიტეს დაბანაკება 7 სტადიონით. მტრება, რომლებიც ფიქრობდნენ რომ მაკედონელები უკვე იხევდნენ, გათამამდნენ და სრულიად უწესრიგოდ დაედევნენ მათ, მათი ისრები უკვე მიფრინავდა მაკედონელებამდე: მაშინ ნიშანზე მოცემულს ალექსანდრესგან ფალანგა შემობრუნდა და სირბილით გაემართა მტრებისაკენ, პირველად შეეჯახნენ ბარბაროსებს ცხენოსანი მეშურდულენნი, აგრიანები და მშვილდოსნები. ფალანგას საბრძოლო წყობით მიყავდა მას თვითონ.

ომის მოულოდნელი შემობრუნებით შემკრთალი ინდები შეკრთნენ როცა საქმე მივიდა ხელჩართულ ომამდე და გაიქცნენ ქალაქისაკენ. დაიღუპა 200 ადამიანი; დანარჩენები ქალაქის გალავანში ჩაიკეტნენ. ალექსანდრემ მიიყვანა თავისი ფალანგა კედელს. ის აქ მსუბუქად დაიჭრა ბარბაყში ისრით გალავნიდან. მოიყვანა რა მეორე დღეს

სააღყო მანქანები კედელთან. მან გაუჭირვებლად გაანგრია ისინი, მაგრამ ინდები მამაცურად თავს იცავდნენ, უკუაგდებდნენ მაკედონელებს, განგრეულ გალავანში შეჭრის მსურველებს. ამ დღეს ალექსანდრემ უკუიხმო ჯარისკაცები. მეორე დღეს მაკედონელებმა მტერს უფრო ენერგიულად შეუტყეს, კედელთან მოყენებული იქნა ხის კოშკი, აქედან ინდებს დაუშინეს ისრები მშვილდებიდან და მანქანებიდან. ბევრი ჩამოყარეს კედლიდან, მაგრამ ქალაქში შეჭრა ვერ შეძლეს. მესამე დღეს ალექსანდრე ისევ გაუძლვა ფალანგას, ბრძანა გადაესროლათ კოშკი იქ, სადაც გალავანი იყო შენგრეული. გაადებიანა ხიდი და მიუშვა ფაროსნები, რომლებიც ასეთივე წესით აიღეს ტირი. (ტვიროსი-ფინიკია) ხალხი ბრძოლისაკენ მიიწევდა. დაიწყო ჭყლეტა, ხიდმა ვერ გაუძლო სიმძიმეს, გატყდა და მასთან ერთად დაეცნენ მაკედონელებიც. ამ სანახაობაზე ბარბაროსებმა ყიჟინით დაიწყეს მაკედონელთა ჩაქოლვა გალავნიდან ქვებით, ისრებით, ყველაფრით რაც ხელქვეშ მოხვდათ. ზოგიერთები გამორბოდნენ პატარა კარებიდან, კოშკურის გალავანში მოთავსებული და ჩეხავდნენ შედრეკილ მაკედონელებს

ალექსანდრე გაგზავნა ალტეკი მისი რაზმით დაჭრილთა ასაყვანად და მათ მოსახმარებლად ბანაკში, ვინც კიდევ იბრძოდა. მეოთხე დღეს მან ბრძანა ასევე გადაეგდოთ სხვა მანქანებიდან გადასასვლელი გალავანზე. ინდები მამაცურად იბრძოდნენ, სანამ მათთან იყო მათი ბელადი. როცა ის მოკვდა, ისრით განგმირული, სასროლი მანქანიდან გაშვებული. როცა ხალხის ნაწილი დაიხოცა ამ განუწყვეტელი ალყის დროს ბევრი დაჭრილი იყო და ომი არ შეეძლო, მაშინ მათ გადაწყვიტეს დაეწყოთ მოლაპარაკება ალექსანდრესთან. მას გაუხარდა, რომ შეიძლება ასეთი მამაცებისათვის სიცოცხლის შენარჩუნება და მოლაპარაკება ინდ-მოქირავნებთან, რომ მათ განათავსებენ მის არმიაში და იმსახურებენ ალექსანდრესთან. ისინი გამოვიდნენ ქალაქიდან და განლაგდნენ ცალკე ბანაკად მაკედონელთა ბანაკის პირდაპირ. ღამით მათ გადაწყვიტეს დაბრუნებულიყვნენ თავიანთ სამშობლოში, არ მოინდომეს იარაღის აღმართვა სხვა ინდებზე. როცა ალექსანდრეს ამის შესახებ შეატყობინეს, მან განალაგა მთელი არმია გორაკის ირგვლივ და ამოხოცა ინდები, მოაქცია რა ისინი ალყაში. ქალაქი მან აიღო-მისი დამცველი უკვე აღარავინ იყო და აიყვანა ტყვედ ასაკანის დედა და გოგო. მთელ ამ ალყაში ალექსანდრემ დაკარგა 25 კაცი.

ფლავიუს არრიანე ნაწარმოებში ინდოეთის შესახებ, საკვების უდიდეს ქალაქად მასაგას ასახელებს, რომელიც ასევე კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროს მახლობლად ჩანს. ზემოთ მოხსენებული ნაწყვეტიდან მოყოლებული სავარაუდოა რომ ის ტერიტორიები და ხალხები, რომელიც ფლავიუს არიანეს (რასაკვირველია მემუარებშიც) აქვს მოხსენიებული, უკვე არახოსის თუ საკასტანის ტერიტორია არაა. შემდეგ მოხსენებული ქალაქი ბაზირა მართალია ნაწარმოებში მასაგას გვერდით იხსენება, სავარაუდოა რომ მათ ტერიტორიულად რამდენიმე ასეული კილომეტრი აშორებთ.

ყველაზე უფრო გულადი ინდოელები, დაქირავებულ მეომრებად რომ მსახურობდნენ , ქალაქიდან ქალაქში გადადიოდნენ, ამ ქალაქებს მამაცურად იცავდნენ და ალექსანდრეს დიდ ვნებას აყენებდნენ. მან ერთ-ერთ ქალაქში ამ ინდოელებთან საზავო პირობა შეკრა, მაგრამ როგორც კი წავიდნენ ისინი, თავს დაესხა გზაში და სულ ერთიანად ამოჟლიტა. ეს საქციელი მის საქმეებს ერთგვარ ლაქად აჩნდა, თუმცა ყველა დანარჩენ შემთხვევაში ალექსანდრე ომს კანონიერად და მეფისთვის საკადრისი წესით აწარმოებდა.“
(პლუტარქე, რჩეული ბიოგრაფიები. ალექსანდრე მაკედონელი გვ.450. თბილისი 1975წ)

ერთი შეხედვით უცნაურია, მაგრამ ალექსანდრე მაკედონელის ყველა მემატთანე ამტკიცებს, რომ ამ „ინდებს“ (თეთრ-მთის ინდებს) დაქირავებულ პროფესიონალი მეომრები ჰყავთ, რაც უსათუოდ სათავეს პტოლამეოსის და არისტობულის მემუარებიდან იღებს. იბერები დაქირავებული საომარი ძალით თითქმის არ სარგებლობდნენ, ისინი საკუთარი მკლავის და გულის იმედით გადიოდნენ ბრძოლაში, თუმცა.... მაკედონელის გამართული ბრძოლებიდან 300 წელზე მეტის შემდეგ, ასე ახასიათებს იბერთა სოციალურ ყოფას სტრაბონი:

„ამ ქვეყანაში ცხოვრობს 4 კატეგორიის ხალხი. ერთი კატეგორია ყველაზე მთავარია-აქედან ისინი ირჩევენ მეფეებს, უფროსებს გვარის და ასაკის მიხედვით: შემდეგი მნიშვნელოვანი პირი-ეს უმაღლესი მოსამართლე და მთავარ-სარდალია. მეორე კატეგორია-ეს ქურუმებია რომელთა იურისდიქციაში, სხვებთან ერთად, მეზობლებთან ურთიერთობების საკითხებია. მესამე კატეგორია შედგება მეომრებისა და მიწათმოქმედებისაგან და ბოლოს მეოთხე-უბრალო ხალხი; ეს სამეფო ტყვეებია, რომლებიც ასრულებენ მთელ სამუშაოს სასიცოცხლო პირობების დასაყმაყოფილებლად. ქონება მათ საერთო აქვთ, მათ განკარგავს და ინახავს უფროსი. ასეთია იბერიელები და მათი ქვეყანა. (სტრაბონი წიგნი XI; III-6)

იბერიაში თითქმის ისეთივე სოციალური წყობა ყოფილა, როგორც ლაკედემონში.... და არც უნდა იყოს საოცარი, ლაკედემონი ხომ იგივე ანტიკური მწერლების ვერსიით, პელაზგიაა.... უფრო მეტიც, ჰეროდოტეს და სტრაბონის მტკიცებით ლაკედემონელებს, რომელთაც მთელს ელადაში საუკეთესო კანონები გააჩნდათ, ეს კანონები კრეტადან გადმოიტანეს, ასევე პელაზგების უძველესი საბინადრო ადგილებიდან. ცხადი ხდება დიოდორე სიცილიელის მიერ აღწერილი სიუჟეტი „მოქირავნეთა“ მიერ გამაგრებულ ადგილის დატოვებისას. იციან რა, რომ მშვიდობიან, შეუიარაღებელ მოსახლეობას მაკედონელები არ ერჩიან, პროფესიონალი მეომარი არახოტები თავს არიდებენ მაკედონელებთან ომის გაგრძელებას, თუმცა ალექსანდრე მათ პოტენციურ მოწინააღმდეგეებად თვლის და მოღალატურად ესხმის თავს. გასაგებია შეტაკების ის სისასტიკეც, რომელიც მრავალ ბრძოლა გამოვლილ

მაკედონელი ლაშქრისა და სასიკვდილოდ განწირული არახოტ მეომარ კასტას შორის ხდება!

სავარაუდოდ, ბრძოლის ეს უკადრისი მეთოდი, ალექსანდრე მაკედონელის ჩაფიქრებული არ ჩანს.....ეტრუსკთა და ეპირელთა (არიან-ქართლი) ელიტა იბერიაში დარჩენას ფიქრობს.....არახოტელი მეომარი კასტის ხოცვა-ჟლეტა მათთვის პოლიტიკური და სამხედრო ასპარეზის მოსუფთავების აქციას გავს.....

...როგორც ეტყობა, კავკასიაში გამართულ ომები უფრო დიდი ემოციების საფუძველია მაკედონელი მოლაშქრეებისათვის, ვიდრო დარიოს კოდომანის დამარცხება თუ ინდთა მეფის, პორის წინააღმდეგ გამართული ომები. ალექსანდრეს ლაშქრობის ისტორიკოსები, რომლებიც უცილობლად არისტობულის და პტოლომაიოსის მემუარებით სარგებლობენ, არაერთგან და არაერთგზის უბრუნდებიან კავკასიაში გამართული საომარი ბატალიების სურათს, რომელიც მათი აზრით ინდოეთში მიმდინარეობს. (ამას ხელს უწყობს მტკვარის, როგორც ინდოეთის უდიდესი მდინარის ინდად მონათვლა, თუმცა ინდი არ წარმოადგენს უდიდეს მდინარეს ინდოეთისას, მტკვარი კი ნამდვილად არის უდიდესი მდინარე კავკასიისა)

ასე მაგალითად, იმავე კვინტუს რუფის მიერ ნახსენები ბრძოლა აორნის მთის ასაღებად, რომელი ამოცანაც ვერ დაძალა ჰერაკლემ, მხოლოდ მცხეთის ზედაზენი შეიძლება იყოს, თუმცა ეს უკანასკნელი ამ ბრძოლას ნამდვილ ინდოეთში გამართულად თვლის (**კვინტუს კურციუს რუფი, წიგნი VIII, თავი X**). ალექსანდრე ამ ბრძოლას იმავე ავტორის მიხედვით, ასაკუნების წინააღმდეგ აწყობს...აქვეა ეპიზოდი (**წიგნი VII თავი XI**) დედოფლის შესახებ, რომლის სარდალი (ალბათ თარხონი!) შვილი მაკედონელებთან ომს შეეწირა. (სავარაუდოდ, ეს ის იბერიელი მეომარი, მეთაური ჩანს, რომელიც ფლავიუს არრიანეს სიტყვებით, სასროლი მანქანიდან გაშვებულმა ისარმა მოკლა) დედოფალი მშვიდობის სათხოვნელად მოდის ალექსანდრესთან-ეს ეპიზოდი თითქმის სრული ანალოგიაა დიოდორე სიცილიელის მიერ აღწერილისა, რაც ამ უკანასკნელის მემუარებში არსებობის უცილობელი ნიშანია...და ამ დედოფლის შვილს- რუფი **არიმაზს** უწოდებს, სახელი რომელიც სავარაუდოდ მცხეთის ერთ-ერთ უბანს შემორჩა...

....ის, რომ ინდები, თეთრი თუ მთისა, არახოტების (იბერიის) განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს, ისეთი ცნობილი დოკუმენტითაც მტკიცდება, როგორცაა დარიოს პირველის ბეხისტუნის წარწერებად ცნობილი სტელა.

სვეტი-3

69-75 ამბობს მეფე დარიოსი:მერე კაცი, რომელიც იყო ჯარის უფროსი, გაგზავნილი ვახაიაზდატას მიერ ვივანას წინააღმდეგ, გაიქცა მცირე მხედრობით, ის

მივიდა მცირე მხედრობით ციხე-სიმაგრე არშადასთან ხარახვატში. ამის შემდეგ ვივანა არმიით გაემართა მის კვალდაკვალ, შეიპყრო იგი და მისი ხალხი, რომლებიც იყვნენ მისი ცნობადი მიმდევრები და დასაჯა ისინი.

75-76 ამბობს მეფე დარიოსი: ამის შემდეგ ქვეყანა გახდა ჩემი. აი რა გაკეთდა ჩემს მიერ ხარახვატში.

როგორც ჩანს, არშადას ციხე ხარახვატში-ეს არშის ციხეა იბერიაში, რომელიც სინამდვილეში კავკასიონის მთავარ კარს იცავს და რომელ კარსაც უქველად თეთრი, მთის ინდები იცავენ. დღევანდელი მოსახლეობა ყაზბეგისა (სტეფანწმინდასი) ალექსანდრე მაკედონელის იმ ილირიელი მოლაშქრეების შთამომავალი ჩანს, რომელიც მაკედონელმა აქ დაასახლა საკუთარი ახალი იმპერიის საზღვრების მოსანიშნავად და დასაცავად!

არახოსია სპარსულ და ბერძნულ წყაროებში

უცხოურ წყაროებში პირველად არახოსიას ნახსენებად თვლიან მე-6-ე ს. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, ეგრეთ წოდებულ ბესისტუნის წარწერის სახელით 520-521წ.

„54-64; ამბობს მეფე დარიოსი: ვახაიაზდატამ, რომელიც უწოდებს საკუთარ თავს ბერდიას, გაგზავნა არმია ხარახვატში, ხარახვატის სატრაპის წინააღმდეგ, სპარსელისა სახელად ვივონა., ჩემი მონა. მან (ვახაიაზდატამ) მათ უფროსად დააყენა ერთი კაცი და უთხრა მათ: წადით და დაამარცხეთ არმია, რომელიც თვლის თავს (არმიად) დარიოსისა. ამის შემდეგ არმია, რომელიც გააგზავნა ვახაიაზდატამ, გაემართა რომ შეჯახებოდა ვივანას. ციხე-სიმაგრე კაპიკამიშთან მათ გამართეს ომი. აჰურაზამდა დამეხმარა მე. აჰურაზამდას წყალობით ჩემმა არმიამ სრულიად გაანადგურა მოჯანყე არმია. მე-13-ე დღეს ანამაკისა (იანვარი 520 წელი) მათ გამართეს ომი.

64-69; ამბობს დარიოს მეფე: მოჯანყეები ისევ შეიკრიბნენ და გაემართნენ, რომ შეტაკებოდნენ ვივონას. მათ გამართეს ბრძოლა განდუტავას მიდამოებში. აჰურაზამდა დამეხმარა მე. აჰურაზამდას წყალობით ჩემმა არმიამ სრულიად გაანადგურა მოჯანყე არმია მე-7-ე დღეს ვიახმას თვეს (მარტი 520წ) მათ გამართეს ომი.

69-75; ამბობს მეფე დარიოსი: მერე კაცი, რომელიც იყო არმიის უფროსი, გაგზავნილი ვახაიაზდატას მიერ ვივანას წინააღმდეგ, გაიქცა მცირე მხედრობით. ის მივიდა ციხე-სიმაგრე არშადასთან ხარახვატში. ამის შემდეგ ვივანა არმიით გაემართა მის კვალდაკვალ, შეიპყრო იგი და მისი ხალხი, რომლებიც იყვნენ მისი ცნობადი მიმდევრები და დასაჯა ისინი.

75-76; ამბობს მეფე დარიოსი: ამის შემდეგ ქვეყანა გახდა ჩემი. აი რა გაკეთდა ჩემს მიერ ხარახვატში. (ბეხისტუნის წარწერები, სვეტი 3)

რასაკვირველია, ბეხისტუნის წარწერების ამ ფრაგმენტში იბერიაზე საუბარი! დასახლებული ციხე-სიმაგრეებიც და დასახლებული პუნქტიც იბერიაშივე მდებარეობს. ბედნიერი შემთხვევის წყალობით არშადის ციხის იდენტიფიკაცია შესაძლებელი ხდება, თუმცა კაპიკამიშის ციხე და დაბა განდუტავა-სამუდამოდ დაკარგული ჩანს ისტორიის წიაღში.... ბეხისტუნის წარწერების თარგმანის ხელმისაწვდომი ორი ვერსია არსებობს, დანდამაევისა და აბაევისა. ძირითადად აბაევის თარგმნა-რეკონსტრუქცია, რომელიც მიზნად ისახავს წარწერის ევროპაში გავრცელებულ ტოპონომიკასთან შეთანწყობას, მცირეოდენ სხვაობას შეიცავს დანდამაევის ზედმიწევნით თარგმანთან შედარებით.

სპარდა დანდამაევთან, რომელის წარწერის ზუსტ თარგმანს წარმოადგენს და რომელიც აღნიშნავს სარდეს-ლიდიის დედაქალაქს და როგორც ეტყობა ქვეყნის სახელს. აბაევთან სრულიად სამართლიანად შეცვლილია ლიდიის სახელმწიფოთი.

იაუნა დანდამაევისა, აბაევთან იონიაა, მცირე აზიის და ხმელთაშუა ზღვის ამ ნაწილის მოსახლეობა, უკვე ნაწილობრივ ელინიზირებული.

ზრანკა დანდამაევისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ კახეთის ერთ-ერთი უძველესი დასახლება, აბაევთან დრანგიანაა, ტოპონომი, რომლითაც მაკედონელის მოლაშქრე მემუარისტები ამ პოლიტიკურ წარმონაქმნს ახსენებენ. (სავარაუდოდ სრულიად სამართლიანად) (12)

ხარაივა დანდამაევისა-აბაევთან ეს არიაა.

საგატუ დანდამაევთან-აბაევთან ეს საგატაგიდიშია.

ხარახვატი დანდამაევისა-აბაევთან ეს არახოსიაა.

ნისეა, სადაც მოიკლა თვითმარქვია მეფე სპარსეთისა, სინამდვილეში მაგი გაუტამა, დანდამაევი მიდიის ქალაქად ახსენებს, აბაევი კი ინდოეთისად და სრულიად უსამართლოდ: არა ერთი ავტორის მიერ აღნიშნულია მიდიელი მაგის მიერ სპარსეთის ტახტის მიტაცება-რასაკვირველია მიდიელი მაგი სატახტო ქალაქად მიდიას აირჩევდა და არა მისთვის უცხო ინდოეთს..... და სპარსეთის სატახტო ქალაქი ინდოეთში არც არასდროს არავისგან არ აღნიშნულა...

პართიისა და ვარკანას აჯანყებაზე ჰყვება დანდამაევის თარგმანი, აბაევთან ეს შესაბამისად პართია და ჰირკანიაა.

დანდამავეის მიხედვით, ვახაიაზდატას დასასჯელად სპარსეთისა და მიდიის ჯარი გაიგზავნა, სპარსეთისა და ინდოეთისა-აბაევის მიხედვით. სავარაუდოდ აქ აბაევი უხეშად ცდება: მიდია და ელამი სპარსეთის სამეფოს ძირითად დასაყრდენად მოიაზრება (სპარსთა შემდეგ) თუმცა ასეთად ინდოეთი არც ერთ ანტიკურ მწერალთან არ დაფიქსირებულა.

...და საინტერესო პასაჟი ბეხისტუნის წარწერიდან: ელამიტებს, ისევე როგორც საკებს, აპურაზამდა არა სწამთ, სპარსეთის სახელმწიფოს ძირითადი რელიგიური მრწამსი...

„ამბობს მეფე დარიოსი; აი ქვეყნები, რომლებიც მე მერგო აპურამაზდას წყალობით, მათზე მე ვარ ხელმწიფე, პერსიდა, ელამი, ბაბილონი, ასირია, არაბეთი, ეგვიპტე, [ქვეყნები] ზღვასთან, სპარდა, იაუნა, მიდია, არმენია, კაბადოკია, პართია, ზრანკა, ხარაივა, ბაქტრია, სოგდიანა, გაიდარა, საკა, საგატუ, ხარახვატი, ხორეზმი, მაკა - სულ 23 ქვეყანა. (ბახისტუნის წარწერა, 1 სვეტი 12-17)

საინტერესოა წარწერის დარიოსეული ვარიანტის შედარება ჰეროდოტესთან, რომელსაც დარიოსის მოღვაწეობის და ელადასთან ომის პერიპეტიები აქვს გადმოცემული, მოქმედებიდან 70-80 წლის შემდგომ.

ბეხისტუნის დარიოსისეულ წარწერაში, დარიოსის მიერ აღნიშნულია 23(ოცდასამი) სხვადასხვა ქვეყანა (სავარაუდოდ ამდენივე სატრაპია!) მაშინ როდესაც ჰეროდოტეს სპარსულ სახელმწიფოს რიგებში მოხსენებული აქვს ოცი სატრაპია! და მაინც რომელი ტყუის? პასუხი ერთმნიშვნელოვანია: არც ერთი!

რასაკვირველია დარიოსის საკუთარ სახელმწიფოს ჩამონათვალი არ ეშლება, თუმცა იმ პერიოდისთვის (ორი-სამი თაობის შემდეგ) ახლო აღმოსავლეთის და მცირე აზიის ტეროტორიაზე დისპოზიცია აშკარად შეცვლილი ჩანს. ამ შეცვლილ პოლიტიკურ სიტუაციას აღწერს ჰეროდოტე და არა მისგან ორი-სამი თაობით წინ სპარსეთში არსებულ პოლიტიკურ სიტუაციას.

მართალია დარიოსს პართია, არია, ხორეზმი და სოგდეები ცალკე ქვეყნებად აქვს ნახსენები, თუმცა ჰეროდოტე მათ მეთხუთმეტე სატრაპიაში აერთიანებს.... და რა მიზეზით? მიზეზი იგივე პოლიტიკური კონიუნქტურის ცვლილებაა: უკვე ბეხისტანის წარწერების შესრულების პერიოდიდან 125 წლით გვიან, ბერძენი ექიმის კტესიის აღწერით, რომელიც სპარსეთის მეფის არტაქსერქსის კარზე მსახურობდა; „უმცროსი შვილი ტანიოკრიტი მართავდა ბაქტრიას, ხორასმიას და კარმანიას.“ (კტესია; წიგნი VII-XI)

ზუსტად სატრაპიების ასეთი დროებით გაერთიანება ჩანს ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი დარიოსეული და ჰეროდოტისეული სატრაპიების განსხვავებული რაოდენობისა.

1) იონიელები და ეოლიელები, კარიელები და ლიკიელები, პამფილიელები - ჰეროდოტეს პირველი სატრაპია, ეს დარიოსის წარწერისეული იაუნა უნდა იყოს.

2) ლიდიელები და მისიელები - ეს დარიოსის სპარდა (ლიდია) ჩანს.

3) ფრიგია, თრაკია, პაფლაგონია და სირია - დარიოსისეული კაზადოკია ჩანს.

4-5) კილიკიელები, ფინიკია, პალესტინა და კვიპროსი, მე-5-ე და მე-6-ე სატრაპია ჰეროდოტესი-დარიოსისეული (ქვეყნები) ზღვასთან უნდა იყოს.

6) ეგვიპტე, ლიბია, კირენე და ბარკე - დარიოსისეული ეგვიპტე ჩანს. (განსხვავებით დარიოსისაგან, ჰეროდოტე არაბეთს დაუხარკავად მიიჩნევს, თუმცა ეს სრულიადაც არ უშლის ხელს არაბები დარიოსის მოლაშქრეთა შორის მოიხსენიოს)

7) სატაგიდები, განდარიები, დადიკები და აპარიტები - ესენი დარიოსისეული სატაგიდიში უნდა იყოს.

8) სუსელები და კისიელები - ამკარად დარიოსისეული ელამიტები არიან.

9) ბაბილონია და ასირია ერთად ჰეროდოტესთან მეცხრე სატრაპიაა, დარიოსის წარწერებში - ცალკეული სატრაპიები

10) აკბატანა და მიდია, აქვეა პარიკანიელებიც, და ორთოკორიბანტები - ეს მეათე სატრაპიაა ჰეროდოტესი, მიდია დარიოსისა.

11) კასპიები და პავსიკები, პანტიმათიები და დარეიტები - ეს მე-11-ე სატრაპიაა ჰეროდოტესი, ანალოგია დარიოსთან არ იძებნება, ვინაიდან დარიოსთან კასპიები ერთი სატრაპიაა, ზრანკა, და მხოლოდ მოგვიანებით, ჰეროდოტეს ეპოქისათვის ჩანს გაყოფილი (თემაზე დაწვრილებით კახეთის რეგიონის განხილვისას ვისაუბრებთ)

12) ბაქტრია - ეს მე-12-ე სატრაპიაა ჰეროდოტესი და ასევე ბაქტრია - დარიოსისა.

13) პაქტიკე, არმენია და მათი მეზობლები - ეს მე-13-ე სატრაპიაა ჰეროდოტესთან და არმენია - დარიოსთან.

14) მეწამული ზღვის კუნძულებზე მცხოვრებნი - ეს მე-14-ე სატრაპიაა ჰეროდოტესთან, იდენტიფიკაციას არ ექვემდებარება დარიოსთან.

15) საკები და კასპიები - მე-15-ე სატრაპიაა ჰეროდოტესთან, ცალ-ცალკე სატრაპიები დარიოსთან, საკა და ზრანკა. (როგორც ჩანს, ჰეროდოტეს ეპოქისათვის საკა და ზრანკა გაერთიანებულან და რომელ გაერთიანებაში საერთო წარმომავლობა ძირითადი არგუმენტი ჩანს!)

16)პართები, ხორასმები, სოგდები და არიები-მე-16-ე სატრაპია ჰეროდოტესი.

პართია-ცალკე სატრაპია დარიოსისა, ისევე როგორც ხორეზმი და სოგდიანა.

არია-ეს ხარაივაა დარიოსთან, ასევე ცალკე სატრაპია.

17)პარიკანიები და ასიელი (აზიელი) ეთიოპები-მე-17-ე სატრაპია

ჰეროდოტესი...სატრაპია, რომელიც ქართველი მკითხველისაგან უდიდეს ყურადღებას მოითხოვს!

18) მატინები,სასპერები და ალაროდები-მე-18-ე სატრაპია ჰეროდოტესი.

19)მოსხები, ტიბარანები, მაკრონები, მოსინეკები და მარები-მე-19-ე სატრაპია ჰეროდოტესი. სავარაუდოდმე-18-ე და მე-19-ე ჰეროდოტესი, გაერთიანებულია ერთ-მაკას სატრაპიაში დარიოსთან

20) ინდოელები-მე-20-ე სატრაპია ჰეროდოტესი.

ჰეროდოტეს მე-20-ე სატრაპიის, ინდოეთის იდენტიფიკაცია გართულებულია, თუმცა ერთი ხელმოსაჭიდი არგუმენტი მაინც არსებობს: ბეხისტუნის დარიოსისეულ წარწერებში, ხარაივას (არიას) ბაქტრიის და სოგდიანას შემდეგ მოიხსენიება გაიდარას სატრაპია, რომელიც ტერიტორიულად მათსავე ახლოს უნდა მოიაზრებოდეს. ასეთ შემთხვევაში გაიდარა-ეს ჰეროდოტესეული ინდოეთი (ავღანეთი) უნდა იყოს, რომელშიც ისტორიოგრაფია განდხარას-ინდოეთის ნაწილს მოიაზრებს.

წარწერაში ვერ ხვდებიან ქართველური (და კავკასიური) ტომების უშუალო მეზობლები პაფლაგონელები, მირიანდინები, რომლებიც ჰეროდოტისეულ მესამე სატრაპიაში არიან გაერთიანებულები. მიზეზი აქვს მარტივი, ჩანს; ბეხისტუნის წარწერებში ეს უკანსაკნელები კაბადოკიელთა სახელის ქვეშ არის ნაგულისხმევი.

სხვა სიტუაცია ჩანს ჰეროდოტეს ეპოქაში, როდესაც ტომების რანგი უკვე დამოუკიდებელი მე-18-ე და მე-19-ე სატრაპიამდე ჩანს ამაღლებული. უფრო მეტიც მე-5-ე და მე-4-ე საუკუნის გასაყარზე ბერძენი მოლაშქრე ქსენოფანტე მცირე აზიაში აღწერს დამოუკიდებელ კარდუხთა (ქურთების) ტომს, რომლებიც სპარსულ გავლენას აღარ მორჩილდებიან. ასევე არ მორჩილებს სპარსელებს ქართველური ტომი, ყოფილი მე-19-ე სატრაპია, ხოლო პაფლოგონური ცხენოსანი არმია აღარ ემორჩილება სპარსელთა მოთხოვნას სალაშქროდ წვევაზე და ფეხს ითრევს.

„კოლხებმაც დაიწესეს საჩუქრები და ასევე მათმა მეზობლებმაც ვიდრე კავკასიის მთამდე (რადგანაც ამ მთებამდე ვრცელდება სპარსეთის მმართველობა, ხოლო კავკასიისდან ჩრდილოეთისაკენ მდებარე ქვეყნებმა არაფერი უნდათ იცოდნენ სპარსელებისა) (ჰეროდოტე წიგნი III თაღია-97, თბილისი 1975წ)

ის რომ კოლხები(თუნდაც მისი აღმოსავლეთი ნაწილი ბათუმსა და ტრაპიზუნდს შორის) განუზომლად უფრო შორს მყოფი სპარსეთის იმპერიისაგან, საჩუქრებს უგზავნის სპარსეთს, გვაფიქრებინებს რომ ჰეროდოტეს მიერ მოწოდებულ პოლიტიკურ ერთეულთა, სატრაპიათა შორის იბერიაც უნდა ფიგურირებდეს. აშკარაა, ისევე როგორც დარიოსი, არც ჰეროდოტე იცნობს იბერებს ამ დასახელებით, თუმცა რამდენიმე მტკიცებულება არსებობს, რომ მის ჩამონათვალში იბერია ფიგურირებს, თუმცა სხვა სახელით....

1) ჰეროდოტეს ჩამონათვალში მე-19-ე სატრაპიაში გაერთიანებულია შემდეგი ქართველური ტომები: მოსხები, ტიბარანები, მაკრონები, მოსინეკები და მარები. როგორც ცნობილია, ყველა ეს ტომი, გამოკლებით მოსხებისა, აღწერილი აქვს ტრაპიზუნდის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ანატოლიის ზეგანზე 50 წლის შემდეგ. რაც შეეხება მოსხებს, ჰეროდოტე აქ ყველა შემთხვევაში ტაოხებს გულისხმობს, რომლებიც აქვე ხვდება ქსენოფონტეს და რომლებზეც სიტყვასაც კი არ ძრავს იგივე ჰეროდოტე. რასაკვირველია მოსხები (მესხები) და ტაოხები ერთი და იგივე ტომია, თავად ტაოხი მთიელს ნიშნავს მხოლოდ. ცხადია, მე-19-ე სატრაპიის სახელით ჰეროდოტე გაცილებით სამხრეთით მდებარე ტომებს აღწერს, ვიდრე დღევანდელი სინამდვილის მესხებს და მით უმეტეს იბერებს.

2) ის რომ ჰეროდოტეს ეპოქის იბერია უკვე დღევანდელ ტერიტორიაზე მდებარეობდა, იმავე ლეონტი მროველის „ქართლის ცხოვრება“ ამტკიცებს, რომლის მიხედვით ნაბუქოდონოსირ -II ის მიერ დარბეული ებრაელობა მცხეთას შემოეფარა, რომელიც მე-6-საუკუნის დასაწყისს ხდება ქრისტიმდე.

მართალია მცხეთა -ეს მესხთა ქალაქს ნიშნავს, თუმცა გადამწყვეტი მნიშვნელობა ამას არც უნდა ჰქონდეს: ჩამოსახლების მერე იბერები (ქართველი) საკმაოდ მალე იკავებენ ჰეგემონურ მდგომარეობას. შესაბამისად, დარიოს მეფის ეპოქისათვის იბერ-ქართველი იბერიაში (არახოსიაში) მჭიდროდ ფეხმოკიდებული ჩანან.

3) წარმოდგენელია კაცმა, ისტორიის მამად ცნობილმა, რომელმაც თვით ურალის (რიპეის) მთების არსებობაც და ადგილმდებარეობაც კი ზუსტად იცის (რომელიც 450 წლის შემდეგ არანაკლებ ცნობილ ისტორიკოსს, სტრაბონს ზღაპარი ჰგონია) არ იცოდეს იბერიის და იბერთა ტომის არსებობის შესახებ, თუმცა სავარაუდოდ სხვა სახელით.

....და სად, რომელ ადგილს, ვის სახელს შეფარულად აცხადებს მას ჰეროდოტე? სკრუპულოზურ ყურადღებას მოითხოვს მე-17-ე სატრაპია, რომელიც:

„პარიკანიები და ასიელი (აზიელი) ეთიოპები იხდიდნენ 400 ტალანტს, ესაა მეჩვიდმეტე სატრაპია“ (იქვე -94)

საქმე იმაშია, რომ პარიკანიები უკვე დაფიქსირებულია ავტორის მიერ მე-10-ე სატრაპიაში, ორთოკორიბანტებთან ერთად! ყველა ნიშნით, ეს „ისტორიის“ შემდგომი დროის გადამწერის შეცდომა უნდა იყოს და ორიგინალ ტექსტში სულ სხვა სუბიექტზე,

კერძოდ ფონეტიკური მსგავსების სიტყვაზე, ჰირკანიაზე საუბარი! ჰიპოთეზა სარწმუნო ხდება, როდესაც იმავე ავტორის მიერ სპარსეთის მხარეს აღწერილ მეომართა სიას გადავხედავთ:

„ჰირკანიელები სპარსების მსგავსად იყვნენ შეიარაღებული, ხოლო წინამძღოლად ჰყავდათ მეგაპანოსი, შემდეგ ბაბილონის მეურვე“ (იქვე, წიგნი -VII, პოლიმნია-62)

ცხადია ჰირკანიელები, რომელიც ჰეროდოტეს საომარ მწყობრში ყავს მოხსენებული და რომელთაც დამოუკიდებელი წინამძღოლი უჩანთ (რაც მათი მრავალრიცხოვნების უცილობელი ნიშანი ჩანს) ასევე მოხსენებული უნდა ყოფილიყო მის მიერ სატრაპიების აღწერისას და ის ზემოთ ხსენებული პარიკანიები უნდა იყოს ეთიოპებთან ერთად.

...და ახსენებს თუ არა ჰირკანებს ისეთი ზუსტი დ ცნობილი დოკუმენტი, როგორცაა ბახისტუნის წარწერები, შესრულებული ქვაზე იმავე დარიოს- 1 ბრძანებით?

„ამბობს მეფე დარიოსი: პართია და ჰირკანია გადამიდგნენ მე და შეუერთდნენ ფრატაფერნს“ (ბახისტუნის წარწერები, თარგმნა ვ. აბაევისა)

მართალია აქ მეფე დარიოსი პართიასა და ჰირკანიის აჯანყებაზე მოგვითხრობს, თუმცა მის მიერ აჯანყებულთა დამარცხებისა და დასჯისას მხოლოდ პართიას ახსენებს. სავარაუდოა, რომ აჯანყებაში უფრო აქტიურ როლს პართია ასრულებს. შეუძლებელია ეს მომენტი ჰირკანთა მცირერიცხოვნებით აიხსნას, რომელსაც ჰეროდოტეს მიხედვით დამოუკიდებელი სარდალიც კი უჩანს, რომელიც მათი მრავალრიცხოვნების დამადასტურებელია.

„დანარჩენი მიდია, პარიკანია და და ორთოკორიბანტები იხდიდნენ 450 ტალანტს. ესაა მეათე სატრაპია.“

(ჰეროდოტე; წიგნი III -92) მავანი ვ.ვ.სტრუვე (ეტიუდები, გვ 256) გვთავაზობს პარიკანიების ნაცვლად წავიკითხოთ ჰირკანები (იქვე, შენიშვნა 57)

სტრუვეს მთელი მოსაზრება ემყარება იმ ფაქტს, რომ პარიკანიები ჰეროდოტეს სატრაპიების ჩამონათვალში ორგანაა მოხსენიებული: ერთი მეათე სატრაპიაში, მეორე მეჩვიდმეტეში. რასაკვირველია ერთ-ერთი პარიკანია-ეს ჰირკანია უნდა იყოს, რომლის მრავალრიცხოვანი შეიარაღებული მეომარი მონაწილეობს სპარსეთ-საბერძნეთის ომში. სტრუვეს მოსაზრებით, ჰირკანები-ეს მეათე სატრაპიაში ნახსენები პარიკანიები უნდა იყვნენ, ვინაიდან ისინი ფიქსირდებიან კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე და გაცილებით ახლოს იმყოფებიან მიდიასთან, ვიდრე წითელ ზღვასთან, სადაც იმავე ჰეროდოტეს მიერ (ადრე) დაფიქსირებული იყო ასიელი (აზიელი) ეთიოპები. რომელთა გვერდით ხელმეორედ ფიქსირდებიან პარიკანიები!

...მაგრამ სუსა- კისიელები ჰეროდოტესათვის და ელამიტები მეფე დარიოსის „ბეხისტუნის წარწერებისა“ იმავე ჰეროდოტესთან უკვე მე-8-ე სატრაპიაში ფიქსირდებიან ...მაშინ ვინაა მე-17 სატრაპიაში მოხსენებული ასიელი ეთიოპები?

ერთადერთი სატრაპია დარიოსთან ბეხისტუნის წარწერებში, რომელიც არ შეგვიფარდება ჰეროდოტეს ჩამონათვალთან, არახოსიაა! ასიელი (აზიელი) ეთიოპები-ეს არახოტები! ქუმები...ამასთან, პირდაპირ მიანიშნებს ქუმების წარმოშობასაც, ისინი (უფრო სწორედ მათი ნაწილი, გარდა იბერებისა) აქ ელამიდან არიან გადმოსულნი...ელამიდან, რომლის დედაქალაქ სუზას მემნონ-ეთიოპის (როგორც ჩანს აზიელი ეთიოპის) ქალაქად აცხადება იმავე ჰეროდოტე....

....და თუ აზიელ ეთიოპებთან დაფიქსირებული პარიკანია-ესა ჰირკანიაა, როგორ შეიძლება ისინი ერთ სატრაპიაში ირიცხებოდნენ, რაც მათი ტეროტორიების უცილობელ მოსაზღვრეობას გულისხმობს?

**თუ ქვის გაპობას მოინდომებ,ქვა ბზარს თვითონ გიჩვენებსო
(აღმოსავლური სიბრძნე)**

1)დარიოსისეულ ბეხისტუნის წარწერებში, საკა (საკასტანი სტრაბონისა, რომელიც აშკარად მოძველებული ცნობებით სარგებლობს) და ზრანკა-ეს ორი სხვადასხვა სატრაპიაა.

2)ჰეროდოტესეულ ჩამონათვალში საკა და ზრანკა (რომელიც აქ კასპებად იწოდება) უკვე ერთ სატრაპიაში ჩანან გაერთიანებული (რაც მათი უახლოესი სისხლისმეირი ნათესაობის აშკარა ნიშანი ჩანს)

3) ალექსანდრე მაკედონელის მოლაშქრეთათვის (და რასაკვირველია მემატიანე-მემუარისტებისათვის) ეს გაერთიანებული სატრაპია უკვე დრანგიანაა.

4)პლინიუს უფროსის მონაცემებით შედგენილი რუკის მიხედვით (იხ. რუკა N13) დრანგიანა-კასპიის ზღვის სამხრეთ- დასავლეთ სანაპიროზე მდებარეობს.

5)როგორც ჩანს არახოსია კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროებს სწვდება კიდეც, სადაც მათი (იბერების) და ჰირკანების შეხების წერტილი მდებარეობს (და რომ ეს წერტილი აშკარად არსებობს, მტკიცდება იმავე პერიგეტის ციტატითაც.(იხ. იბერები) ამასთან, დრანგები (კასპები, ზრანკა) -ეს არახოსიელთა სახლიკაცები, კოსეელები ჩანან, რომელთა ურთიერთდახმარება ჩვ. წ. აღრიცხვამდე VII საუკუნესაც უცხო არაა!

სრული საფუძველი გვაქვს ვამტკიცოთ, რომ აზიელი ეთიოპები ჰეროდოტესი-ეს იბერ-ქართლია, მათთანვე ნახსენები პარიკანიები-ჰირკანები! (აფრიკელ ეთიოპთა კუმანთა ტომის და აზიელი „ეთიოპების“,ქართველი ქუმების სახელწოდებების ფაქტიური თანხვედრის საკითხის კვლევა სცილდება წიგნის ფორმატს)

არახოსია-ჰირკანების ერთ სატრაპიაში გაერთიანება-ეს დროებითი მოვლენა ჩანს, უკვე მაკედონელის ლაშქრობისას ჰირკანია ისევ პართიასთან ჩანს გაერთიანებული, ხოლო

არახოსია (აზიელი ეთიოპები) მისსავე უახლოეს ნათესავეებთან, დრანგებთან (საკვებსა და კასპებთან)

საინტერესოა, რომ ჰეროდოტე აზიელ ეთიოპებთან ერთ სატრაპიაში ათავსებს ჰირკანებს, რომელთაც იგივე დარიოსი პართიასთან მიმართებაში ახსენებს და რომელიც სავარაუდოდ იმავე სატრაპიაში შემავალია. ...და რა სიტუაციაა ამ მხრივ იმავე ალექსანდრეს მემატინებთან, არისტობულსა და პტოლომაიოსთან? ფლავიუს არრიანეზე დაყრდნობით, რომელიც ცნობებს ამ ორი მემუარისტის ჩანაწერებიდან აკეთებს, ჩვენთვის საინტერესო სატრაპიების განაწილება ასეთია: ბარსაენტმა არახოზიის სატრაპმა მოიყვანა არახოტები და ეგრეთ წოდებული მთის ინდები.

პართელები, ჰირკანები და ტაპურები-ყველა ეს ცხენოსანია- მოიყვანა ფრატაფერნმა.

ცხადია, ჰირკანები აქ ისევეა მოხსენებული პართებთან ერთად იმავე კონტექსტში, როგორც მათ დარიოს 1 ახსენებს.....მაგრამ უკვე სხვა ეპიზოდში, იმავე არრიანე უკვე ასე მოიხსენიებს ბარსაენტს, არახოსების სარდალს:

„მათ აცნობეს მას(ალექსანდრე მაკედონელს) რომ ნაბარზანმა, მხედრობის ჰილარხმა (სარდალმა), გაქცეულმა დარიოსთან ერთად, ბესმა, სატრაპმა ბაქტრიისა და ბარსაენტმა, სატრაპმა არახოტებისა და დრანგებისა, დააპატიმრეს დარიოსი“

(ფლავიუს არრიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა; წიგნი III, 21-1)

ბარსაენტი, არახოსიის სატრაპი, ფლავიუს არიანეს მიხედვით ერთდროულად დრანგების სატრაპიც ყოფილა! ზუსტად ამ მომენტს უნდა ასახავდეს პერიგეტის ზემოთ მდებარე შენიშვნა, რომ იბერებმა სასტიკი ომი აჰკიდეს ჰირკანებს, რომლების მეზობლებიც ისინი ამოჩნდნენ დრანგიანას (ზრანკას, კახეთის) მეშვეობით.

„მერე 30 დღის განმავლობაში მან დაიპყრო ყველა ქალაქი ამ სატრაპიაში და გაემართა ჰირკანიაში. ის აქ დაბინავდა დრანგიანას სასახლეში და დაასვენა ჯარი“

(დიოდორე სიცილიელი, წიგნი XVII –LXXVIII)

შეუძლებელია იფიქრო, რომ ჰირკანიაში მხოლოდ ერთი სასახლეა, თუმცა ჰირკანიაში ალექსანდრე მაკედონელის რეზიდენციად ფლავიუს არრიანე ზადრაკურტის სასახლეებს!....თუმცა დიოდორე სიცილიელს აქ ორმაგი ტექსტი უჩანს, რომელიც სრულიად ცვლის სიტუაციას:

„მერე 30 დღის განმავლობაში მან დაიპყრო ყველა ქალაქი ამ სატრაპიაში, დატოვა ჰირკანია და გაემართა დედაქალაქისაკენ დრანგებისა, სადაც გაატარა გარკვეული დრო“ (იქვე) და მიაღწია იმ ადგილას, სადაც მდებარეობს მათი მეფეების სასახლე. ბარსაენტი, რომელიც მაშინ ამ ქვეყანას მართავდა, ერთ-ერთი მკვლეელი დარიოსისა, გაიგო რა ალექსანდრეს მოახლება, გაიქცა ინდებთან, მცხოვრებთან მდინარის იქით. ინდებმა

**დაიჭირეს და გაუგზავნეს ალექსანდრეს, რომელმაც დასაჯა ის დარიოსის
ლალატისათვის“ (ფლავიუს არრიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა; წიგნი III, 25-8)**

აქ უკვე ფლავიუს არრიანე ზარანგებს აღნიშნავს (ისევე რაგორც ადრეულ დროში დარიოსისეული წარწერაში) ბარსაენტი არახოტებისა და ზარანგების (ზრანგების) სატრაპი.

**“არიასთან ერთად იხდიდა ხარკს დრანგიანაც (თვით კარმანიაში) განლაგებული
ძირითადად მთების სამხრეთის კალთებზე, მაგრამ მას აქვს ისეთი ნაწილები,
რომლებიც უახლოვდებიან ჩრდილოეთის მთებს არიის მოპირდაპირედ“
(სტრაბონი. წიგნი XI; X-1)**

სპარსეთის იმპერიის ანტიკურ რუკაზე, დრანგიანა (არახოსიისიასთან ერთად) ნაჩვენებია ინდოეთის მიმდებარე ქვეყნებად, თუმცა ზემოთ მოყვანილი არგუმენტების საფუძველზე, ზუსტად ვიცით რომ არახოსია-ეს იბერიაა! იბერია, რომლისაგან ინდოეთს ათასეული კილომეტრი აშორებს!....და კიდევ, არც ერთი ანტიკური ისტორიკოსი არ საუბრობს სპარსეთის ისეთი „ლეგიტიმური“ სატრაპიის დაპყრობის შესახებ, როგორც არმენიაა, თუმცა მისი არ დაპყრობა კიდევ ერთი ნონსენსია ალექსანდრე მაკედონელის მიერ! არმენიის სატრაპია-ეს გედროსია ჩანს, რომელსაც თავად სტრაბონი ახსენებს დრანგიანასა და არახოტიის გვერდით! მისი სიტყვებით (რასაკვირველია მაკედონელის მემუარისტების მიერ ჩაწერილ- გახმოვანებულის მიხედვით) პაპოპამისის მთებიდან და პაროპამისელთაგან სამხრეთით მდებარეობს არახოტია, კიდევ უფრო სამხრეთით გედროსია, თუმცა ტრადიციულად ყველა ამ რეგიონს ინდოეთში (დიდ ინდოეთში) ათავსებს.

.....და ტერმინი ზრანგები, ქრება თუ არა ისტორიის თვალსაწიერიდან?

ამ სიტყვაში, თუ ბერძნულ დაბოლოებას, გი-ს მოვამორებთ, სიტყვის ფუძე ზრან-ი რჩება. მე-10-ე საუკუნის არაბული წყაროები აღნიშნავენ მთის მეომარ ხალხებს, რომეთაც ხაზრანებად ახსენებს. ხა-ზრან-ი, რომელიც ამავე წიგნშია გაშიფრული საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, მხოლოდ და მხოლოდ ფშავ-ხევსურების აღმნიშვნელი ჩანს! ფლავიუს არრიანე ვერ გარკვეულა მემუარისტთა მიერ აღწერილ სიტუაციაში, რომ ზრანგები თავად წარმოადგენენ ინდებს (მთის ინდებს) ფიქრობს რომ საქმე ნამდვილ ინდებთან და ინდოელებთან აქვს. ასევე ერევა ისიდორ ხარასკელს, რომელიც არახოტებს და მთის ინდებს ურევს ერთმანეთში, თუმცა ამ შემთხვევაში შეცდომა გაცილებით ნაკლებია-ერთი და მეორეც აღმოსავლურ- ქართული ტომებია, ერთ სატრაპიაში შემავალი. “ინდოელებისა“ და არახოტების მეზობლობა-ნათესაობის საკითხში გარკვევა უჭირს სტეფანე ბიზანტიელსაც, რომელიც სავარაუდოდ მე-6-ე საუკუნეში ცხოვრობს:

„არაქოტები, ქალაქი ინდოეთისა, მდინარე არაქოტასაგან, რომელიც კავკასიიდან გამომდინარეობს, როგორც ამბობენ ფავორინე და სტრაბონი XI წიგნში. არიან აგრეთვე სხვა არაქოტებიც, მასაგეტები მახლობლად (იგულისხმება ფაქტიურად საკაშენა), როგორც ამბობს სტრაბონი XI წიგნში“

(გეორგიკა, ტომი III; სტეფანე ბიზანტიელი, გვ-276, 1936 წ)

სტეფანე ბიზანტიელის ცნობითაც, არაქოტები და ინდები-ეს ერთი და იმავე ხალხია, თუმცა სტრაბონის გავლენით მას ისინი ინდოეთში ეგულება., თუმცა სტეფანე ბიზანტიელმა იცის სხვა არახოტების არსებობაც, რომელიც მას მასაგეტების გვერდით ეგულება, კავკასიაში.

„ამ ნეტარი კონსტანტინეს დროს წმინდა ნათლისღება მიიღეს აგრეთვე შინაგანმა ინდებმა და იბერიელებმა. სომხებმაც სრულიად ირწმუნეს ქრისტე თავის მეფე ტირიდატესთან ერთად მათი ღვაწლმოსილი მოწამისა და მთავარეპისკოპოსის, დიდი გრიგოლის მეშვეობით“ (იქვე, ტომი IV ნაწილი II გიორგი ამარტოლი, გვ 311, 1952 წ)
დასავლურ ლიტერატურას, მოყოლებული ჰესიოდედან, ეთიოპებისათვის არც არასდროს დაუმახია ინდები, მით უმეტეს შინაგანი ინდები. ცხადია გიორგი ამარტოლი ტექსტში მხოლოდ კავკასიის შესახებ საუბრობს...

შინაგანი ინდები-ეს ფშავ-ხევსურებია; ასიის ეთიოპები-იბერები (ქართლი)

სატრაპ ბარსაენტის გადაცემამ ინდების (ფშავ-ხევსურების) მიერ ალექსანდრე მაკედონელისათვის გვაფიქრებინებს, რომ ბარსაენტი ტომით სპარსელია (თანამომძმის გადაცემა საერთო მტრისათვის, უბრალოდ ვერ ეწერება ფშავ-ხევსურთა ადათ-წესებში) ამ კეთილი ნების შესტმაც ვერ უშველა მთის ინდებს, რომელთა წინააღმდეგ დამსჯელ ექსპედიციას თავად ალექსანდრე მაკედონელი სარდლობს. ის რამდენჯერმე დაიჭრა კიდეს, შეიძლება ითქვას, რომ თავის ცხოვრებაში ყველაზე ახლოს ჩახედა სიკვდილს თვალებში....

„ხოლო ის ეთიოპები, რომლებიც მზის აღმოსავლიდან იყვნენ (ორივე ეთიოპები იღებდნენ ლაშქრობაში მონაწილეობას) ინდოელებთან იყვნენ დაყენებული. ეს ეთიოპები შესახედავად ერთმანეთისაგან არაფრით განსხვავდებიან, გარდა ენისა და თმებისა, მზის აღმოსავლელი ეთიოპები სწორთმიანები არიან, ხოლო ლიბიელ ეთიოპებს ყველ ხალხებზე უფრო ხუჭუჭი თმები აქვთ. ის ეთიოპები, რომლებიც აზიიდან იყვნენ, ძირითადად ინდოელებივით იყვნენ აღჭურვილი, მხოლოდ თავებზე ეხურათ ცხენის თავიდან გადამრობილი ტყავი, გატყავებული ყურებიანად და ფაფარს ხმარობენ ისინი მუზარადის ბიბილოს მაგივრად, ხოლო ცხენის ყურები სწორად ჰქონდათ დაყენებული. ფარების მაგივრად ეჭირათ წეროს ტყავი“

(ჰეროდოტე, წიგნი VII, პოლიმნია-70)

ჰეროდოტე აქ მკაფიოდ აღნიშნავს აზიელი და აფრიკელი „ეთიოპების“ სხვაობას ენასა

და თმაში. რაც შეეხება კანის ფერს, ამ თემაზე ყურადღების გამახვილება მხოლოდ მეორე საუკუნეში, ფლავიუს არრიანეს ეპოქის შემდგომ ხდება. რაც შეეხება ბოლო წინადადებას ფარის შესახებ, შეუძლებელია ის ჰეროდოტეს კალამს ეკუთვნოდეს, ესოდენ რეალისტურ მწერალს: წეროს ტყავი მის პატრონს ვერ იცავს მტაცებელი ფრინველის ჭანგებისაგან, არამცთუ მეომარს მოწინააღმდეგის ფოლადის იარაღისაგან. ეს წინადადება გვიანი საუკუნეების ეგზოტიკის მამებართა ჩანართი ჩანს. ცხადია მე-17 -სატრაპია, პარიკანიელების (პირკანების) გამოკლებით-ეს იბერიია!

„ნაბუქოდნოსორმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ძლიერი იყო, მას შემდეგ რაც საომარი ჯარი შეკრიბა, მიაღწია ლიბიელთა ქვეყანაში და იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ. გააცამტვერა და დაიმორჩილა, ერთ წილი ნაწილი . გადაადგილა მან პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე, იქ დაასახლა. (ევსევი კესარიელი. ქრონიკები. გეორგიკა წიგნი IV-1 გვ. 30) „აგრეთვე მეგასთენე ამბობს თავის „ინდოეთის“ მეოთხე წიგნში, რომელიც მოგვითხრობს ამის წინათ მოხსენებულ ბაბილონელთა მეფის შესახებ, რომ ის სიმამაცით და საგმირო საქმებით ჰერაკლეს აღემატებოდა, იმდენად აღემატებოდა, რომ ლიბიის და იბერიის მეტი წილი, ამბობს იგი , დაიპყრო.“

...და ვინ იყო ეს იდუმალი მეგასთენე რომელიც რატომღაც ყველაზე მეტ ინფორმაციას ფლობს იბერებზე და რომლის „მოსაზრებას“ თუმცა დამახინჯებულად, სხვა ანტიკური ავტორები ახმოვანებენ? შემორჩენილი ინფორმაციის მიხედვით , ძველბერძენი მოგზაური არახოსიის მცხოვრებია, მეგასთენე ჩვენამდე მოღწეული უძველესი წყაროებით იონიელი ბერძენია.

„იონელებს, სანამ პელოპენესის ამ ნაწილში ცხოვრობდნენ.... ეწოდებოდათ პელაზგი-აიგილები... (ჰეროდოტე წიგნი VII პოლიმნია 94)

მეგასთენე მოქალაქეა იმ არახოსიისა, საიდანაც მაკედონელის სარდალყოფილის, სელვეკის დავალებით დიპლომატიური მისიით იმოგზაურა ინდოეთში. (დაახლოებით 293 ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე) დაწერა ჩვენამდე მოუღწეველი ნაშრომი ინდოეთზე, რომლითაც სარგებლობენ დიოდორე სიცილიელი, სტრაბონი და არრიანე.... და საიდან არის ცნობილი „ბერძენი“ მეგასთენესათვის ცნობები იბერთა პირველი საცხოვრებელის შესახებ? ერთადერთი ცნობა ანტიკურ ბერძნულ ისტორიოგრაფიაში? პასუხი მარტივია! მეგასთენე არა იონიელი ელინი, არამედ არახოსიაში, იბერიაში დამკვიდრებული ალექსანდრე მაკედონელის მოლაშქრე „მეგობარი“ ჩანს, მასთან ერთად ნამყოფი ინდოეთის ლაშქრობაში, თემით იბერი. საკუთარი თემის ისტორიის ცოდნა, განათლებული იბერიელისათვის უცხო საგანს არ უნდა წარმოადგენდეს.

აქედან, იბერიიდან, აგზავნის ელჩობას სელვეკი ინდოეთში და აქვე იბერიელი და იბერიაშივე მცხოვრებლები მეგასთენესათვის არაა უცხო იბერიელთა ისტორიული გზის გარკვეული მონაკვეთი და არა შორეულ ავღანეთში მცხოვრებისათვის. მისთვის რასაკვირველია იბერები-ეს უკვე იბერთა ტომია და არა არახოტები თუ თეთრი ინდები,

(როგორც პარტები ეძახიან, ისიდორე ხარასკელის მიხედვით), თუმცა იბერთა პელაზგური ტომებისათვის მიკუთვნებულობა მისთვის უცნობი ჩანს.

....და რატომ იბერები? როგორ ტრანსფორმირდება პელაზგთა ტომობრივი სახელი იბერში?

პლინიუს უფროსისაგამ მომდინარე თეორიის მიხედვით, მთაგრეხილის ნაწილის სახელი იმ ტომის იდენტური ხდება, რომლებიც აღნიშნული მთაგრეხილის სიახლოვეს ბინადრობენ. იგივე შეიძლება ითქვას მდინარეზეც.

თითქმის უდავო უნდა იყოს, რომ მდინარე ტიგროსის სახელი ინდოევროპული (ბერძნული) ლექსიკის გავლენით ნაწილობრივ შეცვლილი ჩანს. სიტყვა ტიგროსი (13) ვეფხვის მდინარეს უნდა ნიშნავდეს, რომელიც უსათუოდ ბინადრობდა აქ და რომლის სახელიც მდინარეს დაენათლა.

ეს აქედან, მეზობელი ლიდის ტერიტორიიდან ევროპაში, იტალიაში მიგრირებულმა პელაზგოფილებმა და მეიონებმა, ადგილზე დახვედრილ უდიდეს მდინარეს ტიგროსი დაარქვეს, რაც ადასტურებს მდინარე ტიგროსის უძველეს ვარიანტად მის ჩათვლას (14)

აქედანვე საუკუნეებით გვიან, ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორის მიერ განდევნილმა პელაზგოფილთა სხვა ნაწილი, უკვე პონტოს (შავი) ზღვის სანაპიროზე სინოპას ნახევარკუნძულის მიმდებარე ტერიტორიაზე, მონათესავე ხალიბთა და მოსინეკთა შორის, დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული, ტიბარანია ჩამოაყალიბა.

ამავე ტერიტორიიდან იმავე ძალის მიერ აყრილმა მეორე ტალღამ ტაოსა და მესხეთის გავლით, დღევანდელი იბერიის ტერიტორიაზე, ათასეული წლის წინ ჩამოაყალიბებულ იბერიის სამეფოს აპლიერებს, უცხოელთათვის არახოსიად, თეთრ ინდოეთად ცნობილს (15)

რაც შეეხება ალექსანდრე მაკედონელის მიერ ღალატით „დაქირავებული ინდი მეომრების“ ამოწყვეტას, სრული პასუხისმგებლობით ვაცხდებთ, რომ იბერიის დანაოჭებულ ზეგანზე ერთმანეთს ძირითადად პელაზგური და დორიული გენი ებრძოდა;

1)ალექსანდრე მაკედონელი, პელაზგი აქილევსის პირდაპირი შთამომავალი დედის მხრიდან, თავად დორიელი.

2)პელაზგოფილი ეტრუსკები თუკიდიდეს სიტყვებით, იგივე ფლავიუს არიანეს ეპირელი და ანთემუნტელი მეგობრები.

3)პელაზგთა დასავლეთი შტო, ილირიელი მეომრები, ზანები და ზიხები.

4)თავად იბერები, საბერძნეთის ტერიტორიიდან შუამდინარეთში გადასახლებულ და გამოდევნილნი ნაბუქოდნოსორ მეფის მიერ, პელაზგოფილები, დორიელები.

5) ქუმები, იგივე ქართველი-დორიელები...

სამწუხაროდ მრავალი პელაზგოფილის და დორიელის მზე დაბნელდა სამუდამოდ იმ დღეს.... სხვათაშორის ორივე მხრიდან!

ხემ თქვა რკინა ვერაფერს დამაკლებდა ჩემივე ჯიში რომ არ ეხმარებოდესო!.....

ისტორიული ექსკურსი

ვის გულისხმობს ფლავიუს არრიანე (უფრო სწორედ მაკედონელის მემუარების ავტორები) „მეგობრების“ ქვეშ? მათი ვინაობა არ ჩანს არც დიოდორე სიცილიელის და არც ფლავიუს არრიანეს მიერ აღწერილ მაკედონელის ლაშქრობის ისტორიაში. „მეგობრები“ ფლავიუს არიანეს მიხედვით ჩანან როგორც მხედრები, ასევე ფეხოსნებიც. მეგობრების რიცხვში, ფლავიუს არრიანეს სიტყვებით, ცალკეული მაკედონელებიც შედიან, შედიან აგრეთვე ცალკეული ბერძნებიც, თუმცა „მეგობრების“, გამორჩეულად უძლიერესი მხედრების ძირითად ბირთვს სრულიად სხვა ხალხი უნდა წარმოადგენდეს. მათ შესახებ მინიშნებას ისევ არრიანეს ნაწერებში ვპოულობთ:

„წინა მარჯვენა ფლანგზე მათ მოპირდაპირედ იდგა ფილოტა, პარმენიონის ვაჟი, „მეგობარ“ მხედრებთან, მათ უკან იდგა ამინტა, არაბეის შვილი. მხედარ-შუბოსნებთან ერთად....გვერდით იდგნენ „მეგობრებიდან“ ფაროსნები ნიკანორის მეთაურობით, პარმენიონის შვილისა....მარცხენა ფლანგზე პირველი იდგა თესალიური მხედრობა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა კალატი, გარპალის ვაჟი, მას უკან იდგნენ მოკავშირეთა მხედრობა, რომელიც მოყავდა ფილიპს, მენელაოსის შვილს, მათ უკან თრაკიელები, რომელიც მოყავდა აგაფონს“ (ფლავიუს არრიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა, წიგნი 1; 14-1)

მართალია ფლავიუს არრიანესთან ლაპარაკია მხედარ და ქვეით „მეგობრებზე“, ჩვენთვის საინტერესო საკითხის გასარკვევად აქცენტს მხედრობაზე, კავალერიაზე გავაკეთებთ: ფლავიუს არრიანე აქ ზუსტად ჩამოთვლის მხედრობას ეთნიკური მიკუთვნებულობის მიხედვით, რომლებიც არ წარმოადგენენ „მეგობრებს“:

თესალიური მხედრობა, მოკავშირეთა (ბერძნული) მხედრობა, თრაკიული მხედრობა. ჩამოთვლილია ალექსანდრე მაკედონელის კავალერიის ყველა ეთნიკური ნაწილი, რჩება ერთადერთი ალტერნატივა: „მეგობარი“ მხედრები მაკედონელები არიან,თუ ისინი არ მოიაზრებიან არრიანესეულ შუბოსან მხედრებში ამინტას სარდლობით! მაგრამ.....

„ალექსანდრე მიდიოდა წინ, და როგორც კი (სავალი) ოდნავ გაგანიერდა, მან წინ წასწია მხედრები, ეგრეთ წოდებული „მეგობრები“, თესალიელები და მაკედონელები“

(იქვე, წიგნი 2: თავი 8-9)

ცხადზე ცხადია, რომ მეგობარი მხედრები არც ეთნიკური მაკედონელები ყოფილან! შესაბამისად მაკედონელი მხედრობა წინა ამონარიდში შუბოსნებად იგულისხმება.

.....და ვინ შეიძლება ალექსანდრე მაკედონელის მხედარ „მეგობრებში“ იგულისხმებოდეს? რასაკვირველია მხოლოდ და მხოლოდ ისინი, ვინც მაკედონიის სამეფოში არ შემავალია და ალექსანდრე მაკედონელის არც ხელქვეითია და არც მოკავშირე! ვერსიის სისწორის ქრესტომათიული მაგალითია ალექსანდრეს თანამებრძოლის, „კანონიკური სარდალის“, კენის ისტორია: ამ აღიარებულ სარდალს ფლავიუს არრიანე ასევე „მეგობრის“ ზედწოდებით იხსენებს:

„ამ დროს ავადმყოფობით გარდაიცვალა კენი, ერთ-ერთი უერთგულესი „მეგობარი“ ალექსანდრესი“ (იქვე; წიგნი VI თავი 2)

...მაგრამ კენი ხომ წმინდა სისხლის მაკედონელია?! -როგორც ირკვევა არა!

„მაგალითად მან (ატტალმა) დახმარება გაუწია დემეტრიოს, სელევკის შვილს, დაემარცხებინა ომში ალექსანდრე, ანტიოხის შვილი. ხოლო რომაელთა მხარეს იბრძოდა ფსევდო-ფილიპის წინააღმდეგ და ლაშქრობაში თრაკიის წინააღმდეგ დაამარცხა დიაგელი, კენების მეფე“ (სტრაბონი; გეოგრაფია, წიგნი XIII; IV-2)

როგორც ეტყობა, სარდალი კენიც ზემოხსენებული ტომის წარმომადგენელია, რომელიც ყმადნაფიც (სატელიტურ) მდგომარეობაშია მაკედონიასთან. ფაქტიურად ისინი არც მაკედონელები ჩანან, თუმცა ვერც მოკავშირის (როგორც ცალკეული ელინური პოლისები) სტატუსამდე ამაღლებულან! ის, რომ მაკედონიას გააჩნია დაქვემდებარებული და სატელიტი ქვეყნები, აღნიშნული აქვს თუკიდიდეს:

„მაკედონელებად ითვლებიან ლინკესტები, ელიმიოტები და სხვა ტომები ზემოთა მხარეში, მაკედონელთა მოკავშირე და ვასალები, თუმცა მართული საკუთარი მეფეების მიერ“ (თუკიდიდე; პელოპონესის ომების ისტორია, წიგნი II-99)

(მკითხველო, ელიმიოტები იგივე ელამელთა ტომი ჩანს, გამომდინარე შედეგებით....)

მაკედონიის გვერდზე და მახლობლად კი ეპირი ჩანს ის სახელმწიფო, რომელიც არც საბერძნეთში შემავალი ქალაქი-პოლისია და არც ალექსანდრე მაკედონელის ოფიციალური მოკავშირე. ეპირი მაკედონელის ფაქტობრივი მეორე სამშობლოა (მკითხველს შევახსენებ, რომ ალექსანდრეს დედა ოლიმპიადა, ეპირის მეფის ქალიშვილი გახლდათ, რომელსაც საგვარეულო ხე აქილევსიდან მოყავდა!) ზუსტად ეს სახელმწიფო არ იხსენიება ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ დაწერილ არც ერთ დოკუმენტალურ-ლიტერატურულ ძეგლში, თუმცა მაკედონიის დაპყრობითი ომებში არ მონაწილეობა მაკედონელმა მისგან განუზომლად შორს მდგომ ლაკედემონსაც კი არ აპატია! ცხადზე ცხადია, რომ ალექსანდრე მაკედონელის „მეგობარი“ მხედრობის ძირითად ბირთვის ეპირელი (კოლხყოფილი და როგორც ჩანს ჯერ კიდევ არა მთლიანად ელინიზირებული) მხედრობა წარმოადგენს. ზუსტად ისინი წარმოადგენენ ქართული მატიანის „არიან ქართლს“. მართალია მხედარი „მეგობრების“ ძირითადი ბირთვი ეპირელები ჩანან, თუმცა ფლავიუს არრიანე ანთემუსიელ „მეგობრებსაც“ ასახელებს, განსხვავებით სხვებისაგან მრავლობით რიცხვში:

„აკსაის იქით, სტრიმონამდე ისინი ფლობენ ქვეყანას, წოდებულს მიგდონიად. აქედან მათ განდევნეს ედონები. მაკედონიამ დაიმორჩილა და ფლობს ახლაც სხვადასხვა ადგილებს, ადრე სხვა ტომების საკუთრებას, როგორცაა ანფემუნტა, გრესტონია, ბისალტია და საკუთრივ მაკედონური მიწების დიდი ნაწილი.“

(თუკიდიდე; იქვე. წიგნი II-99)

წიგნზე დართული თანამედროვე განმარტებით, ანფემუნტა - ეს ადგილმდებარეობაა მდინარე აქსაის და სტრიმონს შორის. განმარტება საკმაოდ ზოგადია. საქმე ისაა, რომ მდინარეებს აქსაის და სტრიმონს შორის მოქცეულია მაკედონიის საკმაოდ დიდი ნაწილი. რაც ანფემუნტას ადგილმდებარეობის ლოკალიზაციას აძნელებს, ხოლო ანფემუნტელთა ეთნიკურ მიკუთვნებულობას საერთოდ ვერ ხსნის! ანფემუნტის ადგილმდებარეობის ლოკალიზაციისათვის და ანფემუნტელთა ეთნიკური მიკუთვნებულობის განსასაზღვრავად ვსარგებლობთ რამდენიმე მოსაზრებით.

1)თუკიდიდეს ციტატიდან ჩანს, რომ ის ანფემუნტას გამოყოფს საკუთრივ მაკედონიური ტერიტორიიდან, ანფემუნტელებს -მაკედონელებისაგან. წიგნი პელოპონესის ომების ისტორიაზე დაწერილი ჩანს ომის დამთავრების შემდგომ. შესაბამისად ანფემუნტაც ამ ომის შემდგომ პერიოდში ჩანს მაკედონიის მიერ მიერთებული-ინკორპორირებული.

2)მაკედონელი სამხედრო ვალდებული, ყოველგვარი „მეგობრობის“ გარეშე უნდა გაჰყოლოდა თავის სუზერენს, ალექსანდრე მაკედონელს ომში და ეს მისი პირდაპირი მოვალეობა იყო.

3)ალექსანდრეს თანაშემრდილი თანატოლი მაკედონელები, ყოველგვარი ეპითეტის „მეგობრის“ გარეშე იკავებენ საკვანძო თანამდებობებს მის მიერ მოწყობილ ლაშქრობაში.

4)ზემოთ მოყვანილ ციტატაში თუკიდიდე თავად უწოდებს ანთემუნტას სხვა ტომების საკუთრებას.

ამრიგად „ მეგობრების“ მაკედონურობა ფაქტობრივად გამორიცხებულია და მათი ვინაობა არამაკედონელებში უნდა ვეძებოთ. შესაბამისად ანფემუნტა ომის პერიოდში საერთოდ ვერ მოიაზრება მაკედონიის სახელმწიფოს მაკედონურ ტერიტორიებთან გაიგივებულად, პელოპონესური ომის დროს, ანფემუნტა უკვე მაკედონიის ვასალი ჩანს! ის რომ მაკედონიას გააჩნია დაქვემდებარებული და მოკავშირე ქვეყნები, აღნიშნული აქვს თვითონ თუკიდიდესაც. (იხ.ზემოთ)კიდევ ერთხელ ახსენებს ანფემუნტას თუკიდიდე:

„უფრო დასავლეთით-ბოტიკიასა და პიერიაში - თრაკიელები არ წავიდნენ, მაგრამ დაიწყეს გავერანება მიგდონიისა, გრესტონიისა და ანფემუნტასი.“

(თუკიდიდე. იქვე II-100)

ცხადია, ანფემუნტა - მიგდონიის მახლობლად მდებარე ტერიტორიაა, ისევე როგორც გრესტონია, მაგრამ მათთან ცალკე მდებარე და არა მაკედონელებით დასახლებული. ტერიტორიები აშკარად არათრაკიული ჩანს, ისევე როგორც მოსახლეობა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას თრაკიელთა (ოდრისთა) მეფე სიტალკი არ დაარბევდა.

„ქალაქში იყვნენ ასევე არგილიდან ჩამოსახლებულები (ანდროსის კოლონია) და ზოგიერთი სხვები, რომლებიც თანაუგრძნობდნენ შეთქმულებას.... განსაკუთრებით ეხმარებოდნენ მოღალატე არგილელები. ცხოვრობდნენ რა ამფიპოლის ახლოს, ისინი დიდი ხნის წინათ იწვევდნენ ეჭვს ათენელებში ამ ქალაქზე თავიანთი პრეტენზიების გამო. არგილელებმა უკვე დიდი ხნის წინ დაიწყეს მოლაპარაკებები თავიანთ თანამემამულეებთან ამფიპოლში ქალაქის ჩაბარებაზე.“ (თუკიდიდე იქვე წიგნი IV-103) თუკიდიდე თვლის, რომ ედონელები და არგილები -ეს სხვადასხვა ხალხია და ამფიპოლის ათენის დამოკიდებულებებისაგან განთავისუფლება მხოლოდ არგილიელთ ინტერესშია.

„ბრასიდმა ამფიპოლის ალების შემდეგ, გაილაშქრა მოკავშირეებთან ერთად ნახევარკუნძულზე, აკტე-დ წოდებულა (ხალკიდის აღმოსავლეთი ნახევარკუნძული). ...მთავრდება (აკტე-ს ნახევარკუნძული) ეგეოსის ზღვაში შეჭრილი მაღალი მთით ათონი. იქ არსებობს შემდეგი ქალაქები: სანა, ანდროსელების კოლონია, პირდაპირ არხთან ევბეის სანაპიროს წინ; ფისი, კლეონი, აკროფიო და დიი. მათი მოსახლეობა ბარბაროსულია და ორენოვანი. მცირე ნაწილი- ხალკიდელები, ძირითადად კი ესენი-პელაზგებია, ეტრუსკული წარმომავლობისა, რომლებიც ცხოვრობდნენ ლემნოსში და ათენში; ბისელტი, კრესტონი და ედონელები.“ (თუკიდიდე იქვე, წიგნი IV-109)

ერთმნიშვნელოვანია, რომ ავტორიტეტული წყარო თუკიდიდეს სახით პელაზგების და ეტრუსკების უმჭიდროეს ნათესაობას (ფაქტიურად იდენტურობას) აღნიშნავს!

კონტექსტის მიხედვით თითქოსდა გაურკვეველია ბისელტების, კრესტონელების და ედონების პელაზგურობის საკითხი, ეხება თუ არა თუკიდიდეს წინადადება მათ:

„რომელ ენაზე ლაპარაკობდნენ პელაზგები, ამის თქმა არ შემიძლია დანამდვილებით. ხოლო თუ შესაძლებელია იმ პელაზგების მიხედვით, რომლებიც ახლაც არიან და ცხოვრობენ ტირსენტა ზემოთ ქალაქ კრესტონში და რომლებიც ოდესღაც ემეზობლებოდნენ ახლა დორიელებად წოდებულებს (მათ ეკუთვნით ის მიწა, რომელიც ახლა თესალიოტიდად იწოდება) ანდა თუ შეიძლება მიხვედრა იმ პელაზგების მიხედვით, რომლებიც ჰელესპონტში ცხოვრობდნენ, პლაკიესა და სიკელიეში და რომლებიც ათენელებთან იყვნენ მჭიდროდ დაკავშირებულები და ასევე პელაზგური დასახლებული პუნქტების მიხედვით, რომლებმაც სახელები გამოიცვალეს, თუ ამის მიხედვით შეიძლება მიხვედრა, მაშინ პელაზგები ლაპარაკობდნენ ბარბაროსულ ენაზე. თუ მთელი პელაზგური ტომი ასეთი იყო, პელაზგური მოდგმის ატიკურმა ტომმა, ელინური რომ გახდა, თავისი ძველი ენაც დაივიწყა. რადგან არც კრესტონელების ენა

ჰგავს მეზობელთაგან ვინმეს ენას. არც პლაკიელების, ხოლო ამ ორი ქალაქის მოსახლეობის ენა კი საერთოთ, ცხადია რომ როდესაც გადავიდნენ ამ ადგილებში, შეინარჩუნეს ენის თავისებურებები და ამას იცავენ.“ (ჰეროდოტე ისტორია წიგნი 1 - კლიო -57 თბილისი 1975წ)

....ყურადღება! ჰეროდოტე ქალაქ კრესტონის მოსახლეობას აღწერს, როგორც პელაზგებს, ჩრდილოეთ საბერძნეთში მდებარეს, მისივე სიტყვებით პელაზგების ყოფილ სამშობლოში....მაგრამ იგი მიანიშნებს აქვე, მათგან ქვემოთ (სავარაუდოდ სამხრეთით) მცხოვრებ ტირსენებსაც, რომლებიც აქვე ცხოვრობენ, საბერძნეთის და არა იტალიის ტერიტორიაზე! ყველა ნიშნით, ესენი თუკიდიდეს პელაზგყოფილი ეტრუსკები ჩანს! მინიშნება ჰეროდოტეს და თუკიდიდეს ცნობათა ერთობლიობისა, შეთანასწორებული ასევე არქაულ ცნობებთან, პელაზგყოფილ ტირსენების ვინაობის გარკვეულ გასაღებს იძლევა! (აქ შევჩერდეთ! ტირსენყოფილი ეტრუსკების თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) ჰეროდოტეს კრესტონი - ეს ის თემია, რომელიც თუკიდიდეს ბისელტებსა და ედონებს შორის აქვს მოხსენებული, თუმცა ჰეროდოტე დანარჩენების პელაზგობას არ აღნიშნავს. ის, რომ თრაკიელი (ოდრისი) სიტალკი არბევს გრესტონიას, ანფემუნტას, მიგდონიას და ამავე დროს ხელს არ ახლებს ბისალტიას, ამ ტომის თრაკიულობაზე უნდა მეტყველებდეს. მართალია კრესტონებს და ბისელტებს ერთი მეფე ყავთ, მაგრამ ეს მეფე, სახელით თრექსი თრაკიელი ჩანს, შესაბამისად ბისელტები, **თრაკიელებია (ჰეროდოტე VIII-116)** ...და არგილიელები ვინ არიან, ქალაქ ამფიპოლის ათენისაგან გამოხსნაში ესოდენ მოწადინებული? ჰეროდოტეს მიხედვით, აგილელები (ამ სათემო სახელისაგან ჩანს ნაწარმოები მათივე ქალაქის სახელი) ეტრუსკები (ტირსენები) არიან (**ჰეროდოტე წიგნი 1 კლიო -167**)

„ედონები და ბისელტები ცხოვრობდნენ ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში (იგულისმება მაკედონია) სტრიმონამდე. ამ თემებიდან მხოლოდ უკანასკნელნი სახელდებოდნენ ბისელტებად, ხოლო ედონებიდან ერთნი ატარებდნენ სათემო სახელს მიგდონები, მეორენი ედონები, მესამენი სიფონები, ყველა ამ ხალხებზე დაამყარეს თავიანთი ბატონობა ეგრეთ წოდებულმა არგეადებმა, ასევე ხალკიდელებმა ეგზეიდან. (სტრაბონი; წიგნი VII ფრაგმენტი 11)

სტრაბონის ნახსენები არგეადები სხვა არავინაა, თუ არა იმავე თუკიდიდეს „საეჭვო არგილიელები“ რომლებსაც ეს კუთხე სტრაბონის ეპოქისათვის უკვე დაქვემდებარებული უჩანთ. როგორც თუკიდიდე აღნიშნავს, მათ ამ კუთხის მიმარ პრეტენზიები თუკიდიდეს პერიოდშიც ჰქონიათ და სავარაუდოდ მაშინვე შესძლეს მისი დაქვემდებარება. ეს მხარე, თესალიასა და მაკედონიას შორის V-IV ს. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, მთლიანად პელაზგური- ეტრუსკულია, პროტოიბერიული. უდავოა, რომ ანფემუნტა ამ რეგიონში მდებარე ტერიტორიაა, თუმცა ანთემუნტასა და ამფიპოლს შორის პირდაპირ ტოლობის ნიშნის დასმა შეუძლებელია:

1)თუკიდდე თითქმის გვერდი-გვერდ ხმარობს ტერმინს ანფემუნტა და ამფიპოლი, თუმცა ერთმანეთთან არ აიგივებს მათ.

2)თრაკიელთა (ოდრისთა) მეფე სიტალიკი, რომელიც ათენის მოკავშირის როლში გვევლინება, არბევს მაკედონიის მეფის პერდიკას დაქვემდებარებულ ტერიტორიებს, მათ შორის ანფემუნტს, მაგრამ არა ამფიპოლს! ამფიპოლი ამ დროისთვის ათენის ხელქვეითი ქალაქია, შესაბამისად არ შედია ანფემუნტში.

3)ქალაქ ამფიპოლს ახლო-მახლოს არგილები ცხოვრობენ, რომელნიც ქალაქში მცხოვრები არგილების მეშვეობით ცდილობენ ათენელების გავლენისაგან განთავისუფლებას. ცხადია ქალაქი არგილის ტერიტორიაზეა განლაგებული.

4)არგილი ქალაქ სტაგირთან ერთად იხდის 1000 დრახმას ყოველწლიურად (რასაკვირველია არა ნებაყოფლობით) ათენის კავშირის მონაწილეა და ვერ იქნება მაკედონიის მეფის ხელქვეითი.

~5)თავად ქალაქი ამფიპოლი არც თუ შორეულ წარსულში ჩანს დაპყრობილი ათენელებისაგან: ამფიპოლის დაპყრობი ათენელი გაგნონი ცოცხალია და ელჩის რანგში იმყოფება თრაკიის მეფე სიტალიკთან.

6) თავად ხალკიდა და ანდროსი, იმ დროისათვის უკვე დორიული ჩანს. არგეადების დორიულობა ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზია იმისა, რომ პელოპონესის ომში ისინი ლაკედემონს (სპარტას) უთანაგრძნობენ. ასევე დორიული ჩანს ქალაქი სტაგირიც, რომელიც იბრძვის ათენის (იმულებითი) კავშირიდან გამოსასვლელად. ასევე (დორიელ) ხალკიდელთა და ანდროსელთა კონფლიქტი (იონიურ) ერეტრესათან, მათი ტომობრივი სხვაობის მაჩვენებელი უნდა იყოს.

ცხადია, ათენის მოკავშირე სიტალიკი ათენის ხელდებულ ტერიტორიებს არ დალაშქრავდა. არ დაურბევია მას არც ქალაქი ამფიპოლი და არც ათენის კავშირში მყოფი არგილიელები ქალაქი არგილით. ტერიტორიებს რომელსაც ოდრისების (თრაკიელების) მეფე სიტალიკი არბევს (რომელიც ამ დროისთვის მაკედონიის მეფე პერდიკას გავლენის ქვეშ იმყოფება და რომელსაც თუკიდდე ჯიუტად თრაკიულ ქალაქებად მოიხსენიებს) თუკიდდე ასე ასახელებს; მიგდონია, გრესტონია და ანთემუნტა.მიგდონია, სტრაბონის მიხედვით, მოიცავს თავად მიგდონებს, სიფონებს და საკუთრივ ჰედონებს.(მიგდონია-სიფონია-ჰედონიის საკითხი ცილდება წიგნის თემას) გრესტონია:კრესტონია, ეს ადგილობრივ პელაზგები ჩანს, რაც შეეხება ანფემუნტას, მის ეთნიკური შემადგენლობა ჯერჯერობით უცნობია. გარდა თუკიდდესი, ანთემუნტას ახსენებს სხვა ანტიკური ავტორი, პლინიუს უფროსიც; (16)

„მარშრუტის სიგრძე კუნძულის (სომოსი) ირგვლივ 600 სტადიონი (90კმ) უძველეს დროში, როცა კუნძულზე ცხოვრობდნენ კარიელები, ის იწოდებოდა პარფენიად, მერე-ანთემუნტად.“ (სტრაბონი წიგნი XIV-1-15)

როგორც ირკვევა, ანთემუსია და ანთემუნტა ერთი და იმავე მნიშვნელობის ტერმინია და მიშვნელობით გადაფარავს ერთმანეთს. ჩვეულებრივ ის იმ ხალხს ჰქვია, რომელიც ამ სახელს არქმევს თავის საცხოვრისს, მიუხედავად იმისა, იცვლის თუ არა ამ საცხოვრებელ ადგილს.

„გორდიენა, როგორც ამბობენ, დაასახლა გორდიიმ, ტრიპტოლემის ძემ; შემდგომ აქ დასახლდნენ ასევე ერეტრიელები, სპარსელთა მიერ დატყვევებულნი.....ევფრატსა და ტიგროსს შორის მოედინება კიდევ ერთი მდინარე-ბასილი, ხოლო ანთემუსიის ახლოს მეორე-აბორა....გადადიან ევფრატზე მგზავრები ანთემუსიის ახლოს“ (იქვე; წიგნი XVI, 1-25-27)

მკითხველის ყურადღებას ერთ ბერძნულ პოლისზე, ერეტრეზე გავამახვილებ, რომელიც აქტიურად ეხმარება სპარსელების წინააღმდეგ აჯანყებულ მცირე აზიელ იონიელებს (ათენელებთან ერთად). იონიური აჯანყების დამარცხების შემდეგ, მათი დატყვევებული ნაწილი სპარსელებმა შუამდინარეთში დაასახლეს, რომელსაც ამ უკანასკნელებმა, როგორც ჩანს, ანთემუსია დაარქვეს.

„ერეტრეა, უძველესი ქალაქი საბერძნეთში, განლაგებული კუნძულ ევბეის დასავლეთ სანაპიროზე. ერეტრეა წარმოადგენდა დიდ პოლისს ასევე დიდი ხანი მეტოქეობდა ხალკიდასთან. უძველესი მოსახლეობა დაფიქსირებული 3000 ჩვ. წ. აღრიცხვამდე. 825 წელს, დიდი ხანძრის გამო, ერეტრიელები იძულებული გახდნენ მიეტოვებინათ თავიანთი სახლები და ევბეის ყურესთან ახლოს დასახლებულიყვნენ....თავიანთ სანფლობელოებს მიუმატეს კუნძული ანდროსი, ტენოსი, კეოსი და ბეოტიური მიწები....ხალკიდიდან დამოუკიდებლად დაფუძნებულ იქნა კოლონია კუნძულ კორკირაზე, მაგრამ აქ ისინი შეავიწროვა კორინთომ. კოლონისტების უკან მიღებაზე მეტროპოლიამ უარი განაცხადა, ამიტომაც ისინი განსახლდნენ ორიკზე და აბანტიადაზე (ილირიაში) და მეტონზე ხალკიდაში....განიცადა რა საერთო ჯამში დამარცხება ხალკიდასაგან, ერეტრიამ დაკარგა თავისი მფლობელობა ბეოტიაში და კიკლადებზე (კუნძულებზე) და ნაყოფიერი მიწები ევბეაზე....თუმცა ერეტრიელებმა გააგრძელეს აქტიური კოლონიზაციის პოლიტიკა, უპირველეს ყოვლისა თრაკიულ სანაპიროზე. იონიური აჯანყების დროს(500-494 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) მხარდაჭერა მხოლოდ ერეტრეამ და ათენმა გამოუცხადეს....ამიტომ სპარსეთის სარდლებმა, დატისმა და არტაფერნმა 490 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, მთლიანად დაანგრიეს ერეტრეა და მცხოვრებნი მონებად წაასხეს.....343 ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, ერეტრეა ხვდება მაკედონიის კონტროლ ქვეშ.

341-338 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, ხვდება ათენის ძალაუფლების ქვეშ, მაგრამ ხერონის ომში ფილიპე მაკედონელის მიერ ელინთა დამარცხების შემდეგ, ერეტრეა საბოლოოდ ხვდება მაკედონელთა ძალაუფლების ქვეშ“ (ვიკიპედია, იბეჭდება შემოკლებით)
ვიკიპედიის ეს ცნობა საკმაოდ მრავალ ფაქტს დამაჯერებლად ხსნის:

- 1) მართალია ამ ცნობის პედალირებას არ ვაპირებთ, თუმცა 3000 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, საბერძნეთის ტერიტორიაზე სულ ორი ტომი ოპერირებს: ხალდეები-ეოლიელები და კოლხები-იონიელები
- 2) კუნძულ კორკირაზე კოლონიის გაყვანა, კორკირაზე, რომელიც ძალიან დაშორებული ევბეას და ფაქტიურად ზღვის მეორე მხარეზეა, შემთხვევითი არ ჩანს: ერიტრეას მოსახლეობა, ისევე როგორც ადრე კორკირისა, კოლხური ჩანს.
- 3) კოლხურ კუნძულ კორკირიდან ასევე კოლხი მოახალშენე ერიტრეელების განდევნა ასევე ყოფილი კოლხი კორინთელების მიერ, უბრალოდ გავლენის სფეროს გადანაწილებას გავს.
- 4) კორკირიდან განდევნილი ერიტრეელები ქალაქ ორიკს აფუძნებენ ილირიაში, რომელსაც ასევე კოლხურს უწოდებს პლინიუს-უფროსი
- 5) ეს სპარსელი სარდლების მიერ წასხმული ერიტრეელების დაარსებული ჩანს შუამდინერეთის ანთემუსია, რომელსაც სტრაბონი აღწერს. ამასთან, როგორც ეტყობა, ერეტრეელები ამ სახელს არქმევენ ყოველ ახალ ადგილს, სადაც ფაქტურად მათი მოღვაწეობის სიძიმის ცენტრი გადაინაცვლებს ხოლმე.
- 6) ისტორიაში ცალსახად აღინიშნება ერეტრეელების მიერ თრაკიის სანაპიროს კოლონიზაცია.
- 7) და ბოლოს, ერეტრია, მთლიანად ხდება მაკედონიის ვასალი ქალაქი-პოლისი 338 ჩვ. წ. აღრიცხვამდე.

„ იქიდან წამოსული ჰიპიესს ამინტეს მაკედონელმა შესთავაზა ანთემუნტი, ხოლო თესალიელებმა იოლკოსი“ (ჰეროდოტე, ისტორია, წიგნი V-94)

ჰეროდოტეს ეს ციტატა ეხება ეპოქას არა უგვიანეს 480 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე შესაბამისად ამინტეს მაკედონელი ჰიპიესს სამფლობელოდ ერეტრეას ვერ შეთავაზებს, ამ დროისათვის ის დამოუკიდებელი პოლისია! შესაბამისად, ამინტესი ჰიპიესს ანთემუნტს, ერეტრიის ნაწილს, კოლონიას სთავაზობს, რომელიც ამ დროისათვის უკვე მის კუთვნილ თრაკიის ტერიტორიაზეა. იმდენად რამდენადაც ერეტრეა (ანთემუნტასთან ერთად) მხოლოდ 338 წელს ჩვ. ერამდე ხვდება მაკედონელთა გავლენის ქვეშ, როგორც ეტყობა გარკვეულ ავტონომიას ჯერ კიდევ ინარჩუნებს. ეს

ავტონომიურობა (თითქმის ისეთივე, როგორც ეპირს) მათ აძლევს უფლებას არ ჩათვალონ თავი მაკედონელთა ხელქვეითად, თუმცა ვერც მოკავშირის სტატუსამდე მალდებიან. უყოყმანოდ შეიძლება ფაქტის კონსტატაცია, რომ ალექსანდრე მაკედონელის „ანთემუნტელი მეგობრები“-ეს ერეტრიელი კოლხები არიან! ეს ხალხები, ანთემუნტელი კოლხები, ეპირელი კოლხყოფილები და ეტრუსკოფილი პელაზგები (ქართული მატთანეს არიან ქართველნი) წარმოადგენენ ძირითად მასას ალექსანდრე მაკედონელის ეგრეთ წოდებული ცხენოსანი მეგობრებისა. ამავე რანგში ჩანან კენებიც. ბედის ირონიით, იბერიაში უხსოვარი დროიდან დაფუძნებული იბერები, პელაზგთა შთამომავალი და მათთან შერწყმული ქართველები, ისევ პელაზგური გენის მიერ იქნა დამარცხებული: ალექსანდრე მაკედონელის, ანთემუნტელი კოლხების, პელაზგოფილი ეტრუსკების, კოლხყოფილი ეპირელების და პელაზგივე ილირიელების მიერ. ... და რას წარმოადგენენ ალექსანდრე მაკედონელის ეპირელი და ანთემუნტელი მეგობრები, პელაზგოფილი ეტრუსკები საომარი თვალსაზრისით?

„ალექსანდრემ დაუყენა „მეგობრებს“ ორი ჰიპარხი: ჰეფესტონი, ამინტორის ძე და კლიტი, დროპიდის ძე და გაყო „მეგობრების“ პოლკი ორ ნაწილად; მას არ უნდოდა ჩაეხარებინა ხელმძღვანელობა ასეთი დიდი კავალერიისა ერთი კაცისათვის, მით უმეტეს, თავისი მნიშვნელობით და ხარისხით ის იკავებდა პირველ ადგილას კავალერიაში.“ (ფლავიუს არიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა წიგნი III-27)

პელაზგოფილ ეტრუსკებს თავიანთი სარდალიც კი უჩანთ ალექსანდრე მაკედონელის „კანონიკური“ სარდალთა შემადგენლობაში: აპოლოდორ ამფიპოლეელი, რომელიც რასაკვირველია ამავე ქალაქიდან და ასევე პელაზგი ეტრუსკი ჩანს, უფრო მეტიც, ცნობილია კიდევ ერთი აპოლოდორი (მორბენალი) რომელიც ასევე მაკედონელის სარდალი ჩანს (თემა სცლდება წიგნის ფარგლებს).

რეზიუმე: როგორც მტკიცდება, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა კავკასიასა და საქართველოში ეჭვს გარეშე დგას. მის მიერ იბერიაში გადახდილი ბრძოლების შესახებ მოულოდნელი, ხელშესახები და სენსაციური ცნობები ამოტივტივდა! კიდევ ერთხელ ხდენა ნათელი იბერიელი ხალხის თავგანწირული ბრძოლა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის..... უფრო მეტიც, ამოტივტივდა ალექსანდრე მაკედონელის პროტო -ქართველი მეგობრებისა და მეომრების დიდი რიცხვი, რომლებიც სავარაუდოდ მაკედონელის ლაშქრობაში რიცხოვრივად მეორე ადგილზე ჩანან, თავად მაკედონელების მერე. თვისობრივად ქართველური კავალერია, როგორც ეპირელებისა და ანთემუნტელი „მეგობრებისა,“ ასევე თესალიელებისა, მთელ მაკედონურ არმიაში კონკურსგარეშე დგანან და მხოლოდ ერთმანეთთან თუ იყოფენ პირველობას! არანაკლები სიმამაცისა და მხედრული შემართებისა ჩანან იბერიელი პროფესიონალი მეომრები, რომლებმაც სასტიკი ბრძოლა გააჩაღეს მომხდურის წინააღმდეგ. იბერიელ

მომართა სიმამაცე და სიქველე 2343 წელი ფერფლწაყრილი ელოდა ქართველი ხალხის მიერ შეფასებას და დაფასებას....და კიდევ, არიან ქართველი-ეს არანელი ქართველი არ არის, არამედ გაცილებით შორიდან, საბერძნეთ-მაკედონიის ტერიტორიის გასაყარიდან ჩამოსული ალექსანდრე მაკედონელის თანამებრძოლი პელაზგოფილი თუ ეტრუსკოფილი „მეგობრები“. არიან ქართველნი ჩანან აგრეთვე ალექსანდრე მაკედონელის ილირიელი მოლაშქრეებიც, დასავლეთ პელაზგური შტოს წარმომადგენლები....

შენიშვნები

1)საყურადღებოა, რომ ფლავიუს არიანე ჩამონათვალში ჯერ ახსენებს ბაქტრიის მეზობელ ინდებს, რომლებსაც ბაქტრიისვე სატრაპი ბესი ხესი ხელმძღვანელობს (ნამდვილი ინდები).და ეგრეთ წოდებული მთის ინდები, არახოტები, რომელსაც არახოსიის სატრაპი ბარსენტი ხელმძღვანელობს. დარწმუნებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჩვენამდე მოუღწეველ მემუარებში მაკედონელის თანამებრძოლებისა, ისინი ასევე ცალ-ცალკე არიან მოხსენებული.

2)კრამიტისას აღნიშნავს სახლების სახურავებს მოგვიანებით სტრაბონიც, როცა ის ალბანეთსა და იბერიას აღწერს.

3)ისიდორე ხარასკელზე ავტობიოგრაფიული ცნობები შემონახული არ არის, ვარაუდობენ, რომ ის ახალ წელთაღრიცხვის I-საუკუნის გეოგრაფია, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება. ქვეყანას, რომელიც ყველა ნიშნით იბერიაა, ის არახოსიას უწოდებს. (თანაც ზუსტად უთითებს მის მდებარეობას, განსხვავებით სტრაბონისა, რომლისთვის არახოსია ავღანეთშია) როგორც მინიმუმ, მითრიდატული ომების შემდეგ, ამ ტერიტორიაზე ორი სახელმწიფო წარმონაქმნი ფიქსირდება, იბერია-ალბანეთის სახელით, რომელთა არსებობა ხარასკელმა არ იცის, და რომელიც მითრიდატულ ომებზე ადრინდელი მოღვაწე ჩანსდა კიდევ, ისიდორე ხარასკელის მიერ კამბედანა დაფიქსირებულია მიდიის სამხრეთის საზღვრამდე. ამ სახელით ახსენებს იგი კამბისენას, რომელიც სტრაბონთან ფიქსირდება მიდიის უკვე ჩრდილო საზღვარზე. ჩანს კიზიკელებს გამოყოფილი რომელიღაც თემი მიგრირებს ელამიდან კასპიის ზღვის მიმართულებით. ტომი შემდგომი საუკუნეების მანძილზე კამბეჩოვნად იხსენება (დღევანდელი ქიზიყი) ის, რომ ტომი სტრაბონთან უკვე ისიდორე ხარასკელის მითითებულზე გაცილებით ჩრდილოეთით მოიხსენიება, ცხადყოფს რომ „პართიული სადგომების“ შედგენის თარიღი მთელი საუკუნით (და შესაძლოა მეტიც) უსწრებს სტრაბონის შრომებს.შესაბამისად, ისიდორე ხარასკელის მოღვაწეობა შესაძლებელია შეფასდეს II-I საუკუნე ჩვენ. წ. აღრიცხვამდე, მითრიდატულ ომებამდე. რაც შეეხება მდინარეების, ევფრატისა და ხაზურის შეერთების ადგილას არსებულ ფონს და იქ გადასულ პართიულ ლაშქარს უკვე I საუკუნეში, გვიანდელი ჩანართი უნდა იყოს, ისევე როგორც ტიგრან არმენიელის ხსენება.

4)ალექსანდრე მაკედონელი კავკასიაში ორი ქალაქი, ორი ალექსანდრია აქვს დაარსებული: პირველი ალექსანდრია-ეს ტარკი ჩანს დღევანდელ დაღესტანში. მეორე ალექსანდრია-ბებ ალ ბაბი იგივე დერბენტი, დიოდორე სიცილიელის მიერ მოხსენებული პირველი ქალაქიდან ერთი დღის სავალზე. თუ ვის ტოვებს აქ მეციხოვნეობად, ეს უკვე სხვა ისტორიაა!

5)ამ ეპიზოდში კვინტუს კურციუს რუფს, რომელიც იმავე მემუარტ სარგებლობს, რომლითაც დიოდორე სიცილიელი (უცილობლად პტოლომეოსის მემუარტით) რომლის წყაროშიც იგივე წყვეტა ჩანს ალექსანდრეს მიერ ჩატარებული მუხანათური საომარი ოპერაციისა იბერ მეომართა კასტის წინააღმდეგ. რუფი სრულიად უსამართლოდ და შეიძლება ითქვას გაუაზრებლადაც კი სვამს ეპიზოდს ლაკედემონელთა ბრძოლისა მაკედონელთა წინააღმდეგ, უკვე ლაკედემონელთა ტერიტორიაზე. აღნიშნულ ბრძოლას ალექსანდრე მაკედონელის მეფისნაცვალი ანტიპატრე აწარმოებს. ეს მაშინ, როდესაც პტოლომეოსის მირ აღწერილ მემუარში ერთმნიშვნელოვნადაა აღნიშნული, რომ ამ „ინდების“ წინააღმდეგ ბრძოლას თავად ალექსანდრე მაკედონელი ხელმძღვანელობს.

6)აორნის სახელით ორი ქარაფიანი ადგილი აქვს აღწერილი დიოდორე სიცილიელს, რომელთაგან ერთი ნამდვილად არახოსიას-იბერიას ეხება.

7)სავარაუდოა, რომ ეს ადგილი მეტაფორიზირებული ზედაზენის (და არა ზედა ზადენის) მთა უნდა იყოს. თავისთავად საინტერესოა დიოდორე სიცილიელის (და მისი წყაროს) მოსაზრება, რომ მთის სამხრეთის ნაწილს ინდოეთის ყველაზე დიდი მდინარე ინდი რეცხავს. ინდი ინდოეთის ყველაზე დიდი მდინარე არ გახლავთ, ხოლო ზედაზენის სამხრეთით გამავალი მდინარე მტკვარი მართლაც „თეთრი ინდების“, არახოტების ყველაზე დიდი მდინარეა.

8)ფლავიუს არიანე მაკედონელთა „გათეთრებას“ ცდილობს. ომში უიარაღოდ თვით უკანასკნელი ინტენდანტიც კი არ მიდიოდა და მიდის....

9)პაროპამისელების ქალაქს სტრაბონის გავლენით ფლავიუს არიანე ჯიუტად და არასწორად ბაქტრიაში ათავსებს.

10)ფლავიუს არიანე ამ შემთხვევაშიც ცდება. ნიკეა, ქალაქი ეს მაკედონელის სარდალის მიერ გვიან დაარსებული ქალაქია და ალექსანდრე მაკედონელი იქ ვერ მოხვდებოდა.

ასევე საეჭვოა მოტივი, სალოცავად დაბრუნება ჰირკანიიდან ასე შორეულ მანძილზე. თუ მაკედონელი ნამდვილად გამოჩნდა მცირე აზიაში, ეს მის გამაფრთხილებელ და პრევენციულ ჟესტს უფრო ჰგავს მოსალოდნელი მემბოხეების წინააღმდეგ მის სამშობლოში მაკედონიაში. რაც შეეხება ნიკეას, ეს ის მიდიური ქალაქი ჩანს, სადაც თვითმარქვია მაგი და მისი ძმა მოიკლა.

11)სპილოები რომლებიც ადგილობრივებთან გამარჯვების შემდეგ საჯინიბოებიდან გამოიყვანეს, ფლავიუს არიანეს იმპროვიზაციის შედეგი ჩანს, მათ არ ასახელებს დიოდორე სიცილიელი.

დღევანდელ საომარ სიტუაციას თუ შევადარებთ, საომარი სპილოების საჯინიბოში გამოკეტვა ომის წინ, ტანკების პარკში გამოკეტვა და საომარ სიტუაციაში არმონაწილეობის ტოლფასია.... თუმცა ფლავიუს არიანესთან სპილოები სავარაუდოდ ყოველთვის ინდოეთთან ასოცირდება.

ესენი სულ სხვა ინდები, კერძოდ თეთრი ინდები, არახოტები, იბერიელები არიან, რომელნიც ყოველ ბრძოლაში თავიანთი მკლავის და გულის იმედით გადიოდნენ...

12)დრანგიანა-ზრანკას (კახების) უკვე ევროპეიზირებული დასახელებაა ...დრანკ-უპირველეს ინდო-ევროპულ ენაზე დალევას, გადაკვრას ნიშნავს...სიმპტომატურია, რომ დასავლეთ ქართველურ ენაში, მეგრულში შემორჩენილია სლენგი, დრანგივით დალევას, რომელიც ასევე ზალპით გადაკვრას, გადაყლურწვას ნიშნავს...

13)გულუბრყვილოდ ჩანს სტრაბონის მოსაზრება, რომ მიდიურ ენაზე ისარს ტიგრისს უწოდებენ. ისარივით ჩქარია მდინარე ტიგროსიც და სახელიც ამის მიხედვით დაერქვაო. მდინარეს ისრის სახელს არსად და არასდროს არ არქმევდნენ. გარდა ამისა, ძალიან საეჭვოა ბარის მდინარე ტიგროსი ისარივით ჩქარი იყოს.

14)დიდია ალბათობა, რომ იბერიულ ენაზე უმაღლესი რანგის მტაცებელს ტიბრი ერქვა და არა ინდოევროპული ტიგრი. საბუთი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ლექსიკაშია საძებარი, სადაც ძირძველ ქართული სიტყვები მეტნაკლები სიზუსტითაა დაცული. აქ უმაღლესი რანგის მტაცებელს დღესაც ბა-ბრი ეწოდება და არა ბა-გრი.“

ის რომ ტიგროსი ტ-იბროსად იყო ცნობილი მცირე აზიაში, ხოლო ებრაელები ამავე მდინარის სანაპიროზე მცხოვრები თემი, პომპეუს ტროგის „ეპიტომადაც“ ნათლად ივეთება, რომელიც I საუკუნის რომაელ ისტორიკოსს, პომპეუს ტროგს ეკუთვნის და ჩვენამდე მოღწეული მესამე საუკუნის რომაელი ისტორიკოსის იუსტინის ნაშრომით „ებრაელთა ტომი იბრ-ად იწოდებოდა.“ (ეპიტომა წიგნი 36; 2-1)

15)იბერ-ქუშთათა მიგრაციის მე-7, მე-6-ე საუკუნის მიჯნაზე უახლესი არქეოლოგიური გათხრებიც ადასტურებენ.

16) „დანარჩენი სანაპირო დაკავებულია ველური ტომებით, მელანხლაინებით და კორაქსებით, კოლხური ქალაქი დიოსკურიადა მდინარე ანემუნტასთან“

(პლინიუს უფროსი; წიგნი VI, V-15)

არსად, არავინ ისტორიაში მდინარე ანემუნტს არ ახსენებს! თხრობის მანერიდან გამომდინარე, პლინიუსი მის მიერ მოძიებულ სხვადასხვა ავტორთა ყველა ცნობას აღწერის ობიექტზე, ერთსა და იმავე ადგილას ათავსებს. ამიტომაც ძალიან ხშირია მის ნაწერებში პარალელური დროში (ხანდახან სივრცეშიც) განვრცობილი ცნობები, რაც სინამდვილის აღქმას აძნელებს. ინფორმაციის თვალსაზრისით, მისი ცნობები

ფასდაუდებელია. ამჯერადაც პლინიუს უფროსის ხელქვეშ ჩანს ცნონა იგივე თუკიდიდეს ზემოთ ხსენებული ნაწარმოებიდან, რომელსაც ის არასწორად ინტერპრენირებს:

„ბრასიდი მივიდა ქალაქთან ჯერ კიდევ ღამე და გაჩერდა ჯართან ერთად დიოსკურების სამსხვერპლოსთან, ქალაქიდან სამი სტადიონის მოშორებით, (ქალაქ) ტორონას სხვა მოსახლეობისაგან და გარნიზონისაგან შეუმჩნევლად“

(თუკიდიდე, ისტორია პელოპონესის ომებისა, წიგნი IV-110)

მკითხველს შევახსენებთ, რომ აქ ლაპარაკია ჰედონიის მეორე ნაწილზე, სიფონიის ქალაქ ტორონას დაღამქრვაზე!

უდავოა, პლინიუს უფროსის წარმოდგენაში, ანფემუნტა და სიფონია, ეს ერთი და იმავე ობიექტია, მისი შეცდომა ქალაქ დიოსკურიასა და დიოსკურების სამისნოს გაიგივებაში გამოიხატა. ამიტომაც ახსენებს ის მდინარე ანფემუნტას (სავარაუდოდ აქ მდინარე ბესლეთი იგულისხმება) კოლხების ქალაქ დიოსკურიადასთან.

დურძუკეთი, ალბანეთი, სანარია, ჰერეთი, ლეკეთი

“ხოლო ამან ალექსანდრემ მოსწყვიდნა ყოველი ნათესავი შერეულნი, თვინიერ ქართლოსიანთა და ურიათა, და დაიპყრა საქართველო და დაუტევნა ლაშქარი რ ჩ და ზედა მთავარი აზონ” (ქართლის ცხოვრება, ტომი IV; გვ-54, თბილისი 1973 წ)

რ ჩ ქართული ალფავიტის აღთვალვის სისტემით-ეს 100000-ია. რასაკვირველია აქ ტრადიციულ შეცდომასთან გვაქვს საქმე, სინამდვილეში ციფრი ერთიათად ნაკლები უნდა იყოს.

“ ამ ქალაქში მან დაასახლა 6 ათასი ბარბაროსი, 3 ათასი იმ ხალხის რიგებიდან, რომლებიც მოაცილებდნენ ჯარს და ის მოქირავნენი, რომლებმაც თვითონ მოინდომეს. თვითონ არმიასთან ერთად წავიდა ბაქტრიაში, იმიტომ რომ გაიგო, ბესმა (ბაქტრიის სატრაპმა) სამეფო გვირგვინი დაიდგა და ჯარებს აგროვებსო. ასე ჰქონდა საქმე ალექსანდრეს” (დიოდორე სიცილიელი; წიგნი XVII-38)

დიოდორესეული ციტატის კონტექსტიდან ძნელია განისაზღვროს, შედის თუ არა იმ ექვსი ათას ბარბაროსში სამი ათასი გამცილებელი თუმცა ბარბაროსების, გამცილებელების და მოქირავნეთა ჯამური რიცხვის თითქმის თანხვედრა ქართველ მემკვიდრეებთან გვაფიქრებინებს, რომ ქალაქში დასახლებულთა ჯამური რიცხვი სულ 10000 სული იყო. დიოდორე სიცილიელი ისე ხატავს სიტუაციას, თითქოს აქ კავკასიაში, პაროპამისში. მაკედონელის ლაშქრის მხოლოდ დაღლილი, სამხედრო სამსახურისათვის უვარგისი მეომრები და ბარბაროსები დარჩნენ, რაც რბილად რომ ვთქვათ, სწორი არა ჩანს (1)

ფლავიუს არიანეს მიერ აღწერილ ალექსანდრე მაკედონელისეულ ეპოპეაში, რომელიც მაკედონელის თანამედროვე და თანამებრძოლი არისტობულის მემუარების მიხედვით აქვს დაწერილი, მინიმუმ ორგზის ჩანს სკვითებთან, სტეპის ამ მომთაბარე ტომებთან მაკედონელის ლაშქარის საომარი კონტაქტი. პირველ შეტაკებაში ალექსანდრე მაკედონელმა დაამარცხა სკვითთა შედარებით მცირერიცხოვანი რაზმი, უკუაქცია და გაფანტა ისინი. მეორე შეტაკება უკვე მაკედონელის გარეშე მოხდა. სოგდთა და სკვითთა გაერთიანებულმა რაზმმა სასტიკად დაამარცხა და გაანადგურა მაკედონელთა რაზმი, რომელსაც ჰიპარხი კარანი მეთაურობდა. აღსანიშნავია, რომ სკვითებთან ეს შეჯახებები ხდება კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე.

მიუხედავად დროებითი ზავისა და სიმშვიდისა, მორსმჭვრეტელი ალექსანდრე მაკედონელი აქ, ქალაქ ალაქსანდრიას აფუძნებს. რასაკვირველია ქალაქი ხანდაზომულ მეომართა თავშესაფარს არ წარმოადგენს. შემდეგში ეს ცნობილი კასპიის (აღმოსავლეთ სანაპიროს) კარიბჭეა, რომელსაც მომთაბარე სკვითური ტომების მიდიაში (შესაბამისად მაკედონელთა ზურგში) შემოჭრისაგან იცავს.

რაც შეეხება ევროპელ სკვითებს, რომელთა დელეგაცია მეოტიდიდან მოდის, მათთან საზავო ხელშეკრულება შედგა კიდევ. სავარაუდოდ ამავე სკვითებთან ადრე დასაზვერად გაგზავნილმა მაკედონელის ხელქვეითებმა მათი მრავალრიცხოვნების ცნობა ჩამოიტანეს. დიდი სტრატეგოსი, ალექსანდრე მაკედონელი უკვე ამის შემდეგ, დიოდორე სიცილიელის ცნობის მიხედვით, უკვე სხვა ქალაქს იმავე სახელით ალექსანდრია აფუძნებს, ისტორიკოსებისათვის იგი ცნობილია კასპიის (დასავლეთის)

კარად. ციხის დანიშნულება ასევე მაკედონელთა დაპყრობილი ტერიტორიების (შესაბამისად მაკედონელის ახალი იმპერიის) ზურგიდან დაცვა ჩანს. ამ ამოცანის შესრულება, როგორც ეტყობა ოდრისებს დაევალა, იგივე თრაკიელებს.

უფრო მეტიც, იგივე დიოდორე სიცილიელის სიტყვებით, პირველი ალექსანდრიიდან ერთი დღის სავალზე მეორე ქალაქიც გაშენდა იმავე სახელით, უთუოდ პირველის სამხედრო დუბლიორი და მეშველი ძალა საჭიროების შემთხვევაში. აი ამ ამოცანის შესრულება კი ილირიელ მეომრებს დაევალათ, მაკედონელის უახლოეს მოკავშირეებს.(2)

ერთ-ერთ ალექსანდრიაში გვიანი შუა საუკუნეების თურქი მოგზაური ევლია ჩელები დერბენტს გულისხმობს, ხოლო მაკედონელისეული მეორე ქალაქი (უფრო სწორედ პირველი) ჩრდილო კავკასიაში ტარკი ჩანს(3)და ვინ შეიძლება ყოფილიყო ალექსანდრე მაკედონელის თანმხლები და თანამებრძოლი 6 ათასი ბარბაროსი? კითხვაზე პასუხს დიოდორე სიცილიელის ნაშრომში ვპოულობთ:

“მაკედონური ფეხოსანი აღმოჩნდა 12 ათასი, მოკავშირეები 7 ათასი,დაქირავებულები 5 ათასი, ყველა ისინი პარმენიონს ემორჩილებოდნენ. ოდრისები, ტრიბალები და ილირიელები მოჰყვებოდნენ მათ 5 ათასი. მემშვილდოსნები, ეგრეთ წოდებული აგრანები, ათასი--ასე რომ მთელი ფეხოსანი იყო 30 ათასი”(იქვე; წიგნი XVII-17)

ოდრისები, მაკედონელთა ჩრდილოელი მეზობლები, ისტორიაში კარგად ცნობილი თრაკიული ტომია, რომელთაც მცირე დროით დამოუკიდებელი სამეფოც კი ჰქონდათ (431-424 ჩვ წ.აღრიცხვამდე)

ტრიბალები-ბალკანეთის მთებს შორს განლაგებული ტომები იყო დიოდორე სიცილიელი და სტრაბონი მათ თრაკიულ ტომებად თვლიან, თუმცა მოგვიანებით მათ სტეფანე ბიზანტიელი ილირიკულ ტომად მოიხსენიებს. ტერიტორიულად ტრიბალები საკმაოდ დაშორებულნი იყვნენ მაკედონიიდან. (ტრიბალთა სახელს დღეს ტოპონომი ტრბოვლე ინარჩუნებს) მესამე კომპონენტი ბარბაროსულ ლაშქარში ილირიელები არიან, ალექსანდრე მაკედონელის სიჭაბუკის „სამშობლოდან“

დიოდორე სიცილიელის მიხედვით, პაროპამისთან დატოვებული ხალხი ალექსანდრე მაკედონელმა ორ ქალაქს, ორ ალექსანდრიას შორის გადაანაწილა. ქართული წყაროების მიხედვით, ქართლის გამგებელად, პატრიკად, აზონი დაინიშნა, მე არიან ქართლის მეფისა, სავარაუდოდ უკვე ელინიზირებული მეომარი. აზონი ალექსანდრე მაკედონელის კანონიკურ სარდალთა შორის არ იხსენება, ის ანთემუნტელი მეგობრების რიგებიდან ჩანს (4) ქვეყნის სამართავად მას ილირიელ მეომართა გარდა, რომლებიც მის დაქვემდებარებაში იგულისხმება, სხვა დასაყრდენიც უჩანს:

“და დაუტევა ქართლს ერისთავად და მის თანა სპანი იგი მპყრობელად ქართლსა”(ქართლის ცხოვრება; ლეონტი მროველი, გვ-23, თბილისი-2012 წ)

სავარაუდოა, რომ აზონისათვის დატოვებული სპა მისივე თანამემამულენი არიან, როგორც ადრე გამოვარკვიეთ, ანთემუნტელი მეგობრები, იგივე არგილიელები და პელაზგ ყოფილი ეტრუსკებია.აზონმა ხელისფლების შენარჩუნება დიდი ხნით ვერ შეძლო:

“...და კაცი ძნელი და მესისხლე, და ესრე დააწესა და ამცნო სპათა მისთა, ვითარმედ: ყოველმან ქართველმან, რომელმან პოვოს საჭურველ- მოკალით იგი! და ჰყოფდეს ესრეთ ჰრომნი ქართველთა ზედა . და ვინცა ვინ გამოჩნდის

ქართველთაგან კეთილი და ჰასაკოვანი, მოკლანი. და იყო ჭირი დიდი ნათესავსა ზედა ქართველთასა (იქვე)

მიუხედავად იბერთა და „ჰრომაელთა“ გენეტიკური ერთობისა, აზონი და აზონაურნი უფროხიან იბერ მოსახლეობას, უკრძალავენ მათ იარაღის ტარებას და გამორჩეულს, მათ პოტენციურ მოწინააღმდეგეებს ხოცავენ კიდეც!....და მომწიფებული ჩანს აზონის წინააღმდეგ აჯანყება, რომელსაც იბერიელი ფარნავაზი აწყობს, მცხეთის მამასახლისის ვაჟი (5)

“მაშინ შეიერთეს და ეზრახნეს ოვსთა და ლევთა (6) ხოლო მათ განიხარნეს, რამეთუ არა სთნიდა ხარკისა მიცემაი აზონისა, და გამოიყვანეს ოვსნი და ლევნი, და განიმრავლეს სპანი ეგრისით. და შეკრიბეს ურიცხუნი სპათა და მოჰმართეს აზონს, ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თვისთა და შემოიკრიბნა. მაშინ ათასი მხედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდეს აზონისაგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ყოველნი ქართველნი განუდგეს აზონს, ხოლო სპანი, რომელიც დარჩეს, ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ზედა ბოროტისმოქმედი იყო. და წარვიდა აზონ და მივიდა კლარჯეთს, და განმაგრდა იგი სიმაგრეთა კლარჯეთისასა (იქვე; გვ-28)

ერთობ ინფორმაციულია ლეონტი მროველის ეს ამონარიდი, თუმცა არცთუ უშეცდომო. როგორც წესი, მემატიაწე წერს საკუთარი ეპოქის გადასახედიდან (ამ შემთხვევაში მე-11-ე საუკუნიდან) და იმ დროისათვის დამყარებული რეალობიდან.

1) ოვსები (ოსეთი) გაცილებით გვიან ჩნდებიან ჩრდილო კავკასიაში და აზონის წინააღმდეგ მიმართულ აჯანყებაში მონაწილეობას ვერ მიიღებდნენ, თუმცა ამ აჯანყების აქტიური მონაწილე პაროპამისელები (დურძუკები-ალანები) შეიძლება ყოფილიყვნენ.

2) ლევები (და არა ლეკეთი) ისეთივე შთამომავალი ჩანს პელაზგთა, როგორც დანარჩენი საქართველო და ასევე თანამოლაშქრენი ალექსანდრე მაკედონელისა. უფრო მეტიც, ლევები ისეთივე ილირიული ტომი ჩანს, როგორც ზანები და ზიხები. ისინი არა მოხარკენი, არამედ პირდაპირი ქვეშევრდომნი ჩანან აზონისა.

3) ეგრისი ლეონტი მროველის დროინდელი დასახელებაა, ის არქაული კოლხეთია (ლაზები აქ ჯერ არც ფიგურირებდნენ) და ასევეა მოხსენებული იმ ეპოქის წყაროებში (7)

4) ლეონტი მროველის ვერსიით, აზონისაგან გამდგარ ათას "ჰრომაელ" მხედარს ადრე ავი წაკიდებოდა აზონისაგან, ამიტომაც განუდგნენ მას. არაადეკვატური უნდა იყოს მმართველი, დესპოტი, რომელიც ერთადერთ საკუთარ საყრდენ ძალას უცხოეთში (ასეთად თვლის საქართველოს აზონი, რომელიც ადგილობრივებს იარაღის ტარებასაც კი უკრძალავს) "ბოროტს წაჰკიდებს"

5) საფიქრალია, რომ აჯანყებული პელაზგყოფილების (იბერების, კახების, კოლხების, ლევების) მნახველი, თავად ეპირელებიც და პელაზგყოფილი ეტრუსკებიც ამ უკანასკნელთა მხარეზე დადგნენ.

6) სავარაუდოა. რომ აზონის კლარჯეთში გამაგრება თავიდან ამ უკანასკნელის იბერიიდან საკმაო დაშორებით უნდა ყოფილიყო განპირობებული და არა ამ კუთხის აზონისადმი განსაკუთრებული სიმპათიით.

“ხოლო წელსა მეორესა აზონ მოირთო სპანი საბერძნეთით, განძლირდა ფრიად და მოჰმართა ფარნავაზს....და ესე ყოველი შეკრიბა ფარნავაზმან და მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისა, რომრლსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს

ჰური” (აქვე)

ერთობ საყურადღებოა, რომ ლეონტი მროველი არ აღნიშნავს საბერძნეთიდან მოერთებული ძალის „ჰრომაელობას“. მართალია ალექსანდრე მაკედონელიც მროველისათვის საბერძნეთიდანაა დამრული, შესაბამისად ეპირელებიც და ანთემუნტელი მეგობრებიც საბერძნეთის მცხოვრებნი გამოდიან (სინამდვილეში ანთემუნტა მაკედონიად ითვლება) თუმცა მროველი მათ ჰრომაელებად ნათლავს.

მროველის ცნობების განხილვა აუცილებელი ჩანს სხვა ცნობებთან მიმართებაში. ქართველი მკვლევარის, პავლე ინგოროყვას მიხედვით, უძველეს ქართულ საისტორიო მატრიანეში, რომელსაც „მოქცევაი ქართლისაი“ ეწოდება, და აგრეთვე მიმდგომსავე ქართულ ტექსტებში (შატბერდისეულ-ჭელიშური ნინოს ცხოვრება, არსენი მეტაფრასტის ტექსტი) დაცულია საისტორიო გადმოცემა ქართველი ხალხის გადმოსახლების შესახებ სამხრეთიდან „არიან ქართლიდან“ (8)

“აზონი, ძე არიან ქართლის მეფისა...წარვიდა არიან ქართლად მამისა თვისისა და წარმოიყვანა ათასი სახლი მდაბიო უფლისა ათნი სახლნი მამამძუძუნი, და დაჯდა ძუელ მცხეთას” (პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ-80, თბილისი 1954 წ)

საყურადღებოა, რომ მოყვანილი ცნობა არ აღნიშნავს აზონის მიერ არიან ქართლიდან წამოყვანილი ხალხის დასახლებას მცხეთას (ქალაქი ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის პერიოდში ისედაც საკმაოდ ხალხმრავალი ჩანს)

წინამდებარე ორი ეპიზოდის შეპირისპირება გვიჩვენებს, რომ აქ აბსოლუტურად სხვადასხვა ეპიზოსთან გვაქვს საქმე: აზონის მიერ საბერძნეთიდან სპის მორთვა და არიან ქართლიდან ქართველთა ჩამოსახლება სრულიად სხვადასხვა ეპიზოდებია!

- 1) ინგოროყვასეული ვარიანტი ხალხის გადმოსახლებაზე აკეთებს აქცენტს, რომელიც არიან ქართლიდან ჩამოსახლა აზონმა და არა საბერძნეთიდან.
- 2) მნელია მდაბიო უფლისა დაუძახო ხალხს, რომელნის ლეონტი მროველის მიხედვით თვით რომაელებს არ ეპუებოდნენ და ეკირთებოდნენ. სავარაუდოდ, აზონის ჩამოყვანილი ეს ათასი ოჯახი ილირიელია.
- 3) ფარნავაზის მიერ ორგანიზებული აჯანყების დროს, როდესაც თვით „ჰრომაელი ათასი მხედარიც“ კი გადაუდგა აზონს, ის არ დარჩენილა ულაშქროდ, უბრალოდ მისი ლაშქრის და მომხრეების რაოდენობა არა ჩანს იმდენი, რომ გაერთიანებულ საქართველოს და ჩრდილო კავკასიას წინ აღდგომოდნენ.
- 4) წინა პლანზე წამოიწევა საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი ტომის და რომელი ქვეყნის ყოფილი მოქალაქენია ალბანეთი (გვიანდელი ჰერეთი) თუ გავითვალისწინებთ უძველეს შეხედულებას ალბანთა იტალიური წარმოშობის შესახებ, საკითხი თავად მოითხოვს დასკვნას: საქართველოს ალბანეთი ის მოსახლეობა ჩანს, რომელიც აზონმა ჩამოსახლა არიან ქართლიდან და რომლის სამშობლო საბერძნეთის გაგრძელებაზე მდებარე ილირიკად წოდებული ადრიატიკის ზღვის სანაპიროა! (9)
- 5) აზონის მიერ „ბერძენთაგან“ სპის მორთვა სრულიად სხვა ეპიზოდია, ხოლო მის მიერ წარმოებული ომი აშკარად თავდაცვითი ხასიათისა, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ბრძოლა ქაჯთა ციხესთან გაიმართა (10)

აზონის ჩამოყვანილი ტომების პირველი ტალღა ეპირელებისა, ილირიელები და ალბანები ჩანან, რომლებიც ძირითადად კახეთის რეგიონში ჩანან ჩამოსახლებული. რაც შეეხება მეორე ტალღას უკვე მეშველად ძალად ჩამოყვანილებს აზონის მიერ, არტაანში

ჩანან განსახლებული. ორიოდ საუკუნის ადრე ამ კუთხის მცხოვრებლებს კოლებად იხსენიებს ჰეკატე მილეტელი, თუმცა ამ კუთხის სახელი მოგვიანებით კოლა-არტაანი ჩანს!

არტები-ეს ადრიატიკაში მცხოვრები ეპირელები და ილირიელებია, რომელთა ნაწილი ლაშქრობაში თან მოყავდა ალექსანდრე მაკედონელს და აღმოსავლეთ საქართველოში დაფუძნდა, რომელის დასახელება ჯერ კიდევ ჩანს კახურ სოფლებში ართანას და არტაანის სახით.

....და როგორ ხვდებიან ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ახალ მოსულ ხალხს, მართალია ასევე მათსავე გენისა და სისხლისას, და მაინც განსხვავებულს დამხვდურთაგან? (გარდა ზემოთ მოყვანილი კერძო შემთხვევისა, რომელიც სახელისუფლებო ტერორად შეიძლება მოინათლოს)

“ინებს დამეგობრება მათ თურქთა, რამეთუ აქუნდა შიში სპარსთაი, და შემწეობისათვის დაიმეგობრნეს თურქნი იგი და განიყვნეს ყოველთა ქალაქთა შინა... მას ჟამსა სადაითაცა ვინ მოვიდეს ძვირისმოქმედთაგანი--საბერძნეთით გინა ასურეთით, გინა ხაზარეთით--ოტებულნი. ყოველნივე დაიმეგობრიან ქართველთა შემწეობისათვის სპარსთა ზედა” (ქართლის ცხოვრება; ლეონტი მროველი, გვ 26. 2012 წ თბილისი)

ცხადია საქართველოს გაძლიერებისათვის უცხოტომელთა დამმეგობრებელი ქართველი წინააღმდეგი არ იქნებოდა, თუ ამავე მიზეზით აქ მისი სისხლისმიერი ნათესავი ჩამოსახლდებოდა.

თუ სამხრეთ საქართველოში კოლებთან (პ.ინგოროყვა მათ სრულიად სამართლიანად კოლხებად თვლის) ასევე დასავლეთ ქართველური ტომები ჩანან ჩამოსახლებული, სხვა სიტუაცია ჩანს აღმოსავლეთ საქართველოში: გარდა ეტრუსკებისა, რომლებიც ძირითადად აღმოსავლური, იბერყოფილი ტომები ჩანან, აქაც დასავლური ტომების პრიმატი იგრძნობა.

“აღბანელებთან იაზონმა ზავი შეკრა; ამზობენ, აღბანები ოდესღაც იტალიიდან ჩამოყვნიენ ჰერაკლეს, აღბანეთის მთებიდან, როდესაც იგი ჰერმიონის სიკვდილის შემდეგ მოერეკებოდა მის საქონელს ილირიაზე გავლით” (პომპეუს ტროგი; ეპიტომა, ფილიპეს ისტორია, წიგნი II XL, თავი-3)

ცხადია აღბანები ჰერაკლეს არ ჩამოყოლია, თუმცა სტრიქონების ავტორის ეპოქაში იტალიის საზღვარი ჩრდილოეთით ქალაქ პოლამდე მიდიოდა, ტრიესტის ყურეში და რომლის დაარსებასაც კოლხებს მიაწერდნენ, ხოლო ილირიაში უკვე რომაული გარნიზონები იდგა. ტროგის განცხადება საფუძველს მოკლებული არ ჩანს იმ განსხვავებით, რომ აღბანელები იტალიელები კი არა ილირიელები ჩანან.

სად, რომელ ტერიტორიაზე დასახლდნენ ილირიკიდან აზონის მიერ ჩანოყვანილი ხალხი გარდა აღბანეთისა და ვისი სახელით ფიგურირებს საქართველოს ისტორიაში?და აი აქ იხსნება ქართული ისტორიის კიდევ ერთი მივიწყებული ფურცელი, რომელიც ამ ისტორიას სხვა კუთხით გვიჩვენებს. ამოსავალი წერტილი აქაც ქართული ტოპონომიკა ხდება.

.....ალაზანი-იყო ამ ტოპონომის გაშიფრვის მცდელობა. ერთ-ერთი ვერსიით ის ალაჰ-ზანს აღნიშნავს. ალაჰი მე-7-ე საუკუნის რელიგიურ-ლიტერატურული ტერმინია.

ალოზონიოსი-ასე ახსენებს შვიდი საუკუნით ადრე სტრაბონი, რომელსაც ეს სახელი მისი წინამორბედისაგან, არტემიდორის თხზულებებიდან უჩანს ამოღებული უთუოდ, მითრიდატე-პომპეუსის დროის ისტორიკოსისაგან.

ტოპონომის გაშიფრვის გასაღები მასშივე დევს. ალა-ზანი, ზანების ალა, ზანების ფრთას ნიშნავს ბერძნულ-რომაულ ენებზე....სავარაუდოა, რომ სწორედ აქეთკენაა ალექსანდრე მაკედონელის მიერ დატოვებული ილირიელი მოლაშქრეების გამრავლება-განსახლების არეალი.

.....თეორია სამტკიცის გარეშე ჰიპოთეზაა მხოლოდ, დამტკიცებული თეორია-უკვე შემდგარი ფაქტი....

“ამ დროს ვონონმა, კილიკიიდან მის გამეგებაზე მე უკვე ვსაუბრობდი ზემოთ, სცადა გაქცეულიყო არმენიაში, რომ იქიდან გადასულიყო ალბანებთან და ჰენიოხებთან, ხოლო იქიდან თავის ნათესავ სკვითებთან” (ტაციტი; ანალები, წიგნი II-68)

ტაციტი აქ ზანების (ჭანების) აღსანიშნავად ტერმინ ჰენიოხს ხმარობს, რომლებსაც ის კოლხეთის შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროდან იცნობს, თუმცა ერთი და მეორეც ნამდვილად ზანია. არც შემდგომ საუკუნეებში არ ქრება ამ ტერიტორიებზე ჭანთა სახელი, ბერძენი ავტორები მათ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მცირეოდენი ინტერპრეტაციებით ახსენებენ: ტრაპეზუნდის მხარეში მათ სანებს უწოდებენ, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე სანიგებს, ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთ საქართველოში-სანარებს. გეოგრაფიის მამად წოდებული კლავდიოს პტოლომაიოსი აღნიშნავს, რომ ალბანებს იქით სანარები ცხოვრობენო.მე-7-ე საუკუნის არმენი ანონიმი გეოგრაფი ასე ახსენებს მათ:

„ წანარნი, რომელთაც უჭირავთ ალანთა კარი და წილკანის კარო”-ო მე-9-ე საუკუნის არმენი ისტორიკოსის, იოანე დრასხანაკერტელის ცნობით, წანართა დიდი ქორეპისკოპოსი , ალანთა კარის ახლოს, გუგარათის დიდ ნაწილს ფლობდა” (ლათინური ასო C, სხვადასხვა ქართულ წყაროებში ხან ჩ. ხან წ, ხან კი ჭ ხდება)

“სასაზღვრო ციხე--სიმაგრე ტფილისსა და უკვე ზემოთ ციხე-სიმაგრე ალანთა კარს შორის მდებარეობს ჭანართა სამეფო. რომლის მეფესაც ეწოდება ქურისქური (ქორეპისკოპოსი).....ამ ქვეყანაში ისინი ბატონობენ მრავალ ადგილობრივ ხალხებზე. წანარების სამეფოს იქით მდებარეობს შაქი” (არაბი ისტორიკოსი მას'უდი)

“ალბანეთის ერისთავს, კრევატიდთა ერისთავს, ანუ ეგრეთ წოდებულ კრევატასს, კედონიის ერისთავს, ჭანარიის ერისთავებს-ერისთავს შირვანისას, რომელიც მდებარეობს ალანთასა და ჭანარიას შუა, ერისთავს აჟიისა, სადაც არის კასპიის კარები, ხრისას ერისთავს , ვრეჟანის ერისთავს , მოკანის ერისთავს (საცოდნელია რომ მოკანიდან იწყება მეოტიდა)

(გეორგიკა, ტომი IV, წიგნი 2, კონსტანტინე პორფიროგენტი, გვ292, თბილისი 1952 წ) ბიზნტიის იმპერატორის გზავნილი საუკუნეების სიმორიდან დამაფიქრებელია, მას თანამდებობრივი მოვალეობა აიძულებს რომ მისი მიმდებარე ქვეყნების გეოგრაფია საკმაოდ კარგად იცოდეს;

1)ის, რომ პორფიროგენტის სიტყვებით მოკანიდან იწყება მეოტიდა, გამომხაურებას პოვებს მოვაკანის ერთ- ერთ ძველ სახელწოდებასთან და სულაც არ ნიშნავს მეოტიის ტბასთან მის ტერიტორიულ კავშირს (11)

2)ტოპონომი იმ ერისთავისა, აჟიისა, რომლის ტერიტორიაზე კასპიის კარებია

განლაგებული, დღეს კახეთის რეგიონში ფიქსირდება, რაც შესაძლოა კასპიისპირა მოსახლეობის ნაწილის კახეთისაკენ მიგრაციის შედეგი იყოს კიდევ.

3)პორფიროგენტი ჭანარის ორ ერისთავს აღნიშნავს, რაც აბსოლუტურ უნისონში მოდის არაბი ავტორის მიერ ასევე ორი ჭანური რეგიონის აღნიშვნასთან: ერთი, სანარია მდებარეობს არაგვის ხეობაში, მეორე სანარე-მდინარეების, მტკვარისა და არაქსის შეერთების ქვემოთ.

4)ის, რომ შირვანის სამეფო მდებარეობს ალანისა და ჭანარის შუა, პირდაპირ მიანიშნებს იმ ფაქტზე, რომ ბიზანტიის იმპერატორს ალანია დერბენტის ახლოს, უშუალოდ მასთანვე ეგულება! როგორც იმავე დროის არაბი ავტორებისაგან ცნობილია, დერბენტთან უშუალო სიახლოვეს სერირის სახელმწიფოა, რომელსაც არაბი ავტორები არცთუ იშვიათად სერირალანსაც უწოდებენ! მაგრამ ალანებს იმავე პორფიროგენტი აღწერს აზოვის ზღვის სანაპიროზე! როგორც ეტყობა, სწორია რუსი მეცნიერების მტკიცებულებანი, რომ ტერმინ ალანების ქვეშ ხშირად სრულიად სხვა ხალხებიც არიან გაერთიანებული, კერძოდ სერირელები, ტაუსტანელები.(12)

ბიზანტიელებსა და სპარსელთა შორის საზავო ხელშეკრულების დადებისათვის განხეთქილების ვაშლი სვანეთის თემა გახდა. ბიზანტიელთა მოსაზრებით, სვანეთი მათ ეკუთვნოდათ, ვინაიდან სვანეთის სუზერენი ლაზიკის მეფის მორჩილი იყო. ხოლო თავად ლაზიკა-ბიზანტიის ხელდებული. სპარსეთის ელჩის ზიქის სიტყვებით:

„ სვანები თვითთავადნი იყვნენ და არასდროდ კოლხების ძალაუფლებას არ ექვემდებარებოდნენ. პეტრემ (ბიზანტიის ელჩმა) კვლავ უთრა ზიქს: თუ გასურს ზიქი რომ საზავო ხელშეკრულებაში სვანეთის სახელი არ აღბეჭდო, დაწერ რომ მიბრუნებ ლაზიკეს მისდამი დქვემდებარებულ ტომებითურთ. ზიქმა უპასუხა: მე რომ ეს ვქნა, შენ საშუალება მოგეცემა იბერიის შესახებაც იდავო” (იქვე; ტომი III, მეანდრე პროტექტორი, გვ-214-215, თბილისი 1936 წ)

ბოლო ფრაზა საკმაოდ დიდ გაუგებრობას იწვევდა ქართველ მეცნიერებში, ვინაიდან ამ ფრაზის დამაჯერებელი განმარტება არ არსებობდა. ჩვენის მხრივ აღვნიშნავთ, რომ აღნიშნული პერიოდისათვის იბერიის ქვეშ მთელი აღმოსავლეთ საქართველო იგულისხმებოდა. ზემოთ მოყვანილი დასკვნების საფუძველზე, მთელი აღმოსავლეთი საქართველო, თვინიერ იბერიისა, გაჯერებული იყო ზანური ელემენტით.

ის რომ ქართულ საისტორიო წყაროებში მუწუს წყალი მოხსენიებულია ბზიფის ხეობაში, აფხაზეთში, მაწის წყალი და მაჭი კახეთში, მაჭახელა და ხელვაჩაური აჭარაში, ამ რეგიონთა ეთნოსების უმჭიდროეს დამოკიდებულებაზე მეტყველებს(13)

ეს ხაზრანებმა (ხევსურებმა) ააფრიალეს აჯანყების დროშა არაბთა ბატონობის წინააღმდეგ, რომელსაც სანარებმა უპირველესი თანადგომა გამოუცხადეს და რომელი აჯანყების მითვისებას უსამართლოდ ცდილობს ვაინახთა ჩაჩნური ტომი. მკითხველს შევახსენებ, რომ არაბებს და ვაინახებს ერთმანეთისაგან ამ დროისათვის 1000 კილომეტრი და არანაკლები წლები აშორებთ, ეს უკანასკნელნი ქართული აჯანყების პერიოდისათვის ყირიმში ცხოვრობდნენ.(იხ. ახაიელები)

„ამ მეგრელებს აქვთ საზღვარი ყაიტარებთან, რომლებიც კასპიის მთებთან ცხოვრობენ“ (იოსაფატ ბარბარო; მოგზაურობა ტანაში, პარაგრაფი43)

მკითხველს შევახსენებ, რომ აქ მოხსენიებული მეგრელები ბატში (დღევანდელი ანაპა) მცხოვრები ხალხია, ზიხები და მათ მართლაც არასდროს პირდაპირი საზღვარი

ყაიტალებთან არ უჩანთ, გარდა იმისა, რომ მათი თანატომელები ზიხები და ლაზები (ზანები) მართლაც ცხოვრობენ ყაიტალების გვერდით დერბენტთან და საერთოდ დაღესტანთან.

“ზოლო მას ჟამსა იყო ლეკეთს კაცი მგრძნობელი, ნათესავი ზანიზიხისი. მან გრძნებით თვისითა დააბრმო ქვეკაპოს მეფე და სპაი მისი, და ვერა შევიდა ლეკეთს, უკუმოიქცა და მაშინლა განუნათლდა თვალნი”

ქართლის ცხოვრება; ლეონტი მროველი, ტომი 1.გვ-19. თბილისი 2012 წ)

რასაკვირველია შელოცვა ლეგისა, თუნდაც ლეკისა, სპარსულ ლაშქარს, იმ დროის N 1 ლაშქარს მსოფლიოში, უკან ვერ გააბრუნებდა.....მაგრამ გაერთიანებული ლაშქარის ხსენება ზანთა და ზიხთა (ილირიელთა) რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრის არცთუ უარეს ნაწილს წარმოადგენდა და რომელმაც უახლოეს წარსულში რამდენჯერმე სასტიკად დაამარცხა სპარსული არმია, დიდი ფაქტორია იმისათვის, რომ იგი უბრძოლველად უკან გაბრუნდეს.....

“როგორც ამბობენ, ალბანეთის ზემოთ ცხოვრობენ ამაზონები. ფეოფანი, რომელიც პომპეუსთან ერთად ლაშქრობდა, ეწვია ალბანთა ქვეყანას, ამბობს რომ ალბანებსა და ამაზონებს შორის ცხოვრობენ სკვითური ტომები, გელები და ლეგები“ (სტრაბონი; წიგნი 11, 5-1)

როგორც ცნობილია, ბერძნულ-რომაული საისტორიო წყაროები მათთვის უცნობ ტომს ჩვეულებრივ სკვითურად ნათლავენ. ფეოფანის აღწერილი, ალბანეთს ზემოთ ჰერები ცხოვრობდნენ.

გელი-ამ სატომო სახელის ქართული ინტერპრეტაცია უეჭველად ჰერია!

გელი-ეს სვანური ლექსიკის მგელია (შეადარეთ ქართული მგელი, მეგრული გერი) გელი-ამ სიტყვის პირდაპირი თარგმნა სპარსულ ენაზე, გორგი-გორჯი, სახელად მთელს აღმოსავლეთ საქართველოს დაენათლა!

....და იგივე ხალხის ნაწილს დღესაც ინ-გილო ჰქვია....

ლეგი-ქართული ინტერპრეტაციით ლეკია, ევლია ჩელებისეული ლაკზი.

დიდი რაოდენობით ქართული გვარები აღმოსავლეთ საქართველოში, პრეფიქსით ჯანი-უთუოდ გვარის მატარებელთა ჭანურ წარმომავლობაზე მეტყველებს....

ასევე ჭანური უნდა იყოს ტერმინი ბაზალეთი, რომელი სიტყვის მნიშვნელობა უკვე დაკარგული ჩანს.....

ისტორიული ექსკურსი

კასპის ზღვას და კასპებს პირველად ჰეროდოტე ახსენებს, რომლის მიხედვით კასპები ამავე დასახელების ზღვის სამხრეთ- დასავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობენ. პლინიუს უფროსის გონებამახვილური ახსნით, ეს ხალხები აძლევენ თავიანთ სახელს მთაგრეხილს, ზღვის სანაპიროს თუ სხვა დასახლებულ ადგილს. ამ შემთხვევაშიც ანალოგიურ სიტუაციასთან გვაქვს საქმე და ზღვის სახელმძღვანელო კასპებისვე ტომი ჩანს. ტომი ქართულ ეთნიკურ სივრცეში ჩანს განზნეული (მაგალითად მარტო კასპის რაიონიც კი ერთ-ერთი წონადი სამტკიცია). კასპები მონაწილეობდნენ სპარსულ-ბერძნულ დაპირისპირებაში (V ს. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) და რომელნიც ჰეროდოტეს სიტყვებით:

**„საკები და კასპები 250 ტალანტს იხდიდნენ, ესაა მეთუთხმეტე სატრაპია“
(ჰეროდოტე, წიგნი III თალეია-93)**

(კასპები ლაშქრობდნენ ტყაპუჭ -ჩაცმულები, მათ ჰქონდათ ლერწმის ადგილობრივი მშვილდები და აკინაკები. ისინი ასე იყვნენ აღჭურვილნი, წინამძღოლად ჰყავდათ არიომარდოსი, არტიფოსის ძე“ (იქვე, წიგნი VII; პოლიმნია-67)

ის რომ კასპებს ცალკე სპარსელი სარდალი ჰყავდათ, და არავისთან კოოპერირებენ ბრძოლის ველზე, მათ მრავალრიცხოვნებას მიანიშნებს.

....და სულ რაღაც 150 წლის შემდეგ, იმავე სპარსელების და მაკედონელების დაპირისპირებისას, ისინი თითქოს აღარსად ჩანან....თითქოს....

აუცილებელი ჩანს რამდენიმე ისტორიული ცნობის შეპირისპირება, რომ კასპების სავარაუდო ისტორიულ გზას მივაკვლიოთ.

1) უძველესი ისტორიული წყაროების მიხედვით (იხ. იბერები, დიონისე პერიგეტი) ჩამოვიდნენ იბერები თანამედროვე იბერიის ტერიტორიაზე და სასტიკი ომი აჰკიდეს ჰირკანებს, რომელსაც ერთმანეთთან უშული კონტაქტის გარეშე ვერ შესძლებდნენ.

2) როგორც იმავე ჰეროდოტეს „ისტორიიდან“ გავარკვევით, იბერები მართლაც უშუალოდ ემეზობლებიან ჰირკანებს. უფრო მეტის, ისინი დარიოსის სპარსულ იმპერიაში ერთ სატრაპიაში შედიან კიდევ. (იხ. იბერები)

3) საომარ მწყობრში იბერიის (ასიელი ეთიოპები) და ჰირკანების ცალ-ცალკე სალაშქროდ გამოსვლა, მათ ტერიტორიულ მეზობლობას მიანიშნებს მხოლოდ და არა ტომობრივ ნათესაობას.

4) იბერია ემეზობლება კასპის ზღვის სანაპიროზე მდებარე ჰირკანიას და მასთან ერთად ჰქმნის მეზვიდნეტე სატრაპიას. მეთექვსმეტე სატრაპია, კასპია და საკასენა შესაძლებელია განლაგებული იყოს მხოლოდ იბერია-ჰირკანიის სატრაპიის ხაზის დასავლეთით.

5) მართალია უფრო გვიანდელი ცნობებით მაგრამ იმავე სტრაბონთან, საკასენა-ეს არაქსის ხეობაა! შესაბამისად კასპებიც და საკებიც კასპის ზღვის სანაპიროს საკმაოდ მოშორებულნი ჩანან.

თავად კასპები, რომლებმაც თავიანთი სახელი დაანათლეს ამ ზღვას, მისი სამხრეთი სანაპიროდან უკვე რამდენადმე სამხრეთ-დასავლეთით ცხოვრობენ.

ასეთი ჩანს კასპების დისპოზიცია იმ ეპოქისათვის, როდესაც ისინი მონაწილეობდნენ სპარსეთის იმპერიისა და ბერძნული სამყაროს დაპირისპირებისას.

.....და ალექსანდრე მაკედონელისა და დარიოსის სპარსული იმპერიის ომების დროს სადღა არიან? კასპის ზღვის ახლოს (სავარაუდოდ მისგან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, სადაც მდებარეობდა მარგიანა რომელიც სავარაუდოდ მარების პოლიტიკური წარმონაქმნი უნდა იყოს) დიოდორე სიცილიელი, რომელიც ეყრდნობა ალექსანდრე მაკედონელის მემუარისტთა ჩანაწერებს, აღწერს მარდებს და მათსავე გვერდით კოსეებს, რომლებიც მონაწილეობას იღებენ არბელასთან მომხდარ ბრძოლაში:

„მასთან იყვნენ [აივას მატარებელნი], მრავალრიცხოვანი და გამოჩეული ვაჟკაცობით, მათ გარდა მარდები და კოსეები, რომლებიც საკუთარი ფიზიკური სიდიდით გაოცებას იწვევდნენ. მათთან ერთად იბრძოდა სამეფო დაცვა და ყველაზე უმამაცესი მეომარი - ინდები. მაღალი ყიჟინა დასცეს მათ მტრებს, იბრძოდნენ ვაჟკაცურად და აღმატებული ძალის მეშვეობით დაიწყეს მაკედონელთა ძლივა“

(დიოდორე სიცილიელი , წიგნი XVII თავი-LIX)

მეომარი ინდები-როგორც გაირკვა, ამ ტერმინით მაკედონელის თანამოლაშქრენი ფშავ-ხევსურებს, ფხოველებს ახსენებდნენ. დიოდორე სიცილიელი აქ მეომარ კოსეებს ახსენებს, თუმცა ჯერ კიდევ თითქმის 200 წლის წინ შესრულებული წარწერები ბეხისტუნისა, რომელიც დარიოს პირველს ეკუთვნის , ამ ეთნოსის შესახებ დუმს. იმავე წარწერაში კახების ეთნოსი, (ჩვენივე კვლევების თანახმად) ზრანკას ქვეყნის სახელითაა მოხსენიებული. აქვეა საკას ქვეყანა , ფშავ-ხევსურების, ფხოველების სახლიკაცები. მოგვიანებით, 80-იოდ წლის შემდეგ, ამავე ზრანკას უკვე კასპებს ეძახის ჰეროდოტე (14)და მათ საკებთან ერთად მეხუთმეტე სატრაპიაში აერთიანებს. საკ-კასპთა გაერთიანებულ პოლიტიკურ ერთეულს ალექსანდრე მაკედონელის თანამოლაშქრე მემუარისტებთან უკვე დრანგიანა ეწოდება.

იგივე სტრაბონთან, რომელიც მისი წინამორბედი არტემიდორის ცნობებით სარგებლობს, მითრიდატული ომების ისტორიკოსისა, უკვე აღწერილია ალბანეთი და მიდია. აღწერილია საკმაოდ დაწვრილებით და საქმის ცოდნით....მაგრამ ამავე დროს სტრაბონი აღწერს კოსეას, როგორც მის დროს არსებულს:

„ჩრდილოეთით კარმანიას ესაზღვრება პერსიდა, ამ უკანასკნელს უერთდება პარატეკანა და კოსეა კასპის კარამდე „(სტრაბონი;ტომი XVI, 1-17)

სტრაბონის სიტყვებით, კოსეა თვით კასპიის კარამდე ვრცელდება (საუბარი კასპიის აღმოსავლეთ კარიბჭეზეა, დასვლეთ კარიბჭეს სტრაბონი საერთოდ იგნორირებს)

„პოლიკლიტი ამტკიცებს, რომ ევფრატი არ იქსაქსება, იმიტომ რომ მოედინება ფართო ვაკეზე: ერთი მთა მდებარეობს მისგან 2000 სტადიონის მანძილზე, ხოლო კოსეისა თითქმის მხოლოდ 1000-მდე (180 კმ)(იქვე1-13)

სტრაბონის სიტყვებიდან გამომდინარე, კოსეა გადაჭიმული ჩანს სპარსეთის ყურიდან კასპიის ზღვამდე, თითქმის მთელი ათასი კილომეტრი!....და როგორ გამორჩა ამხელა ტერიტორიაზე გადაჭიმული ქვეყანა ბეხისტუნის წარწერებში, რომელიც დარიოს პირველის საბრძანებლოს სრულიად აღწერს?

„კოსეელები, ისევე როგორც მთიელი ტომები, უმრავლესობა მოისარია, მუდმივად დაკავებული ძარცვით...ყოველ შემთხვევაში, ისინი გამოვიდნენ ელამელების დასახმარებლად, მებრძოლი ბაბილონელებთან და სუსელებთან, 13 ათასიანი ლაშქრით (იქვე; 1-18)

....და ყველაფერი თავის ადგილას დგება. თავის ნაშრომებში სტრაბონი ბაბილონს აიგივებს ასირიასთან, რომელიც ამ უკანასკნელს მე-7-ე საუკუნეში მთლიანად ანექსირებული უჩანს. იმდენად რამდენადაც ელამელთა საბოლოო დამორჩილება ასირიის მიერ 640 წელს ხდება ქრისტემდე, კოსეელთა დახმარება ელამელებისადმი ამ წელზე უფრო ადრეა სავარაუდებელი. სტრაბონს აქ მისი დროისთვისაცკი არქაული ცნობა მოყავს და თანამედროვედ ასაღებს! კოსეა უკვე დიდი ხანია აღარ არსებობს, თვით დარიოს პირველის მეფობისაც კი, მისი ჩრდილოეთი ნაწილი ზრანკაა.

ჰეროდოტესათვის ის კასპია! სრულიად სამართლიანად მიანიშნებს ეს ობიექტური ისტორიკოსი, რომ კოსეას (კასპების)) ტერიტორიის თავისებურებიდან გამომდინარე, მისი ჩრდილოეთი ნაწილი-ეს მე-15-ე სატრაპიაშია გაერთიანებული საკებთან, სამხრეთი ნაწილი მე-11-ე სატრაპიაში. (და რასაც შეცდომად უთვლიან ისტორიკოსები) ცხადია, დიოდორე სიცილიელის კოსეებში დრანგები (კასპები, კახები) უნდა

ვიგულისხმობთ.

არბელასთან ომის საკუთარ ხედვას გვთავაზობს ფლავიუს არრიანეც, თუმცა ისიც იგივე მემუარებით სარგებლობს:

„როცა ჯარები ერთმანეთს შეეჯახა, ნათელი გახდა, რომ დარიოსი თავისი გარემოცვით:სპარსი [აივას მატარებელნი], ინდები, ალბანები (15)კარიელი-გადასახლებულები და მშვილდოსანი მარდები დგანან ალექსანდრეს და სამეფო ილის წინ“ (ფლავიუს არრიანე, ალექსანდრეს ლაშქრობა, წიგნი 3; 13-1)

ფაქტიურად ორივე ცნობა იდენტურია და ასეც უნდა იყოს, სავარაუდოდ ორივე ერთი და იმავე მემუარით სარგებლობს. თავად არრიანესეული ინდებიც მეომარი ინდები ჩანან, (მთის, თეთრი ინდები, ფშავ-ხევსურები, ფხოველები) თუმცა ერთი განსხვავება სახეზეა: დიოდორე სიცილიელი კოსეებს აღნიშნავს, ფლავიუს არრიანე -ალბანებს.

როგორც გაირკვა, ალბანები ის ხალხია, რომელნიც ალექსანდრეს მხარეს იბრძვიან ეპირელი „მეგობრების“ და ილირიელი მოლაშქრეების სახელით. ცხადია ალბანელები შეტაკებაში დარიოსის მხარეს ვერ იბრძოლებდნენ. ფლავიუს არრიანეს მიერ ალბანელების დასახელებას სპარსელთა რიგებში მხოლოდ ერთი სარჩული შეიძლება ჰქონდეს:ფლავიუს არრიანე რომაელი მეფისნაცვალთა კაბადოკიისა, რომელსაც საკუთარი ფეხით (თუ ნავით) შემოვლილი უჩანს მთელი შავი ზღვის სანაპირო, მათ შორის კოლხეთი. როგორც ჩანს, მან ზედმიწევნით იცის კასპიის ზღვისპირა ტერიტორიებიც, სადაც მისი დროისათვის არც კასპების (და არც კოსეების) ხსენება არ ჩანს. აქ ტონის მიმცემი უკვე ალბანთა სახელმწიფო და ალბანთა ილირიული ტომები წარმოადგენენ. რასაკვირველია, ალექსანდრე მაკედონელის მემუარების ავტორთა ჩანაწერებში დრანგთა ტომი უნდა ყოფილიყო, რომელთა ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხი ფლავიუს არრიანეს დროისათვის უკვე ალბანთა სახელსატარებს.

როგორც სტრაბონის ვერსიით ირკვევა, კოსეა იწყება კასპიის ზღვის ახლოს და მთავრდება ორ ასეულ კილომეტრზე ევფრატისთან. ისინი საკმაოდ დიდ ტერიტორიებს აკონტროლებდნენ და მათი მრავალრიცხოვნობაც ეჭვს არ უნდა იწვევდეს: ჯერ კიდევ სპარსელთა და ბერძენთა დაპირისპირებისას (V ს, ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) ისინი (უკვე კასპთა სახელით) დამოუკიდებლად გადიან საკუთარი სპარსელი მეთაურის სარდლობით. მით უმეტეს, როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, ნებით თუ ძალით, მათ დატოვებული უჩანთ კასპიის ზღვის სანაპირო (რომელ ზღვასაც სახელი თავად დაანათლეს) და ზღვიდან სამხრეთის მიმართულებით ჩანან უკან დახეულები. სავარაუდოა, რომ ზღვიდან უკან დახევის მიზეზი ჰირკანები იყვნენ, რომლებიც ამ ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე დასახლდნენ და ზღვასაც საკუთარი სახელი დაანათლეს . ჰირკანების აქ დასახლება მიეწერება სპარსელთა პირველ მეფეს, კიროსს, რომლის მიზანიც სავარაუდოდ იბერ-კახთა და პართ-ბაქტრთა განცალკევება წარმოადგენს: ამ მონათესავე ტომების მოსაზღვრეობა სპარსთა ახალშექმნილი იმპერიისათვის მიზანშეუწონლად ჩაითვალა. .ჰირკანების კასპიაზე ჩამოსახლება და კასპთა ნაწილის დახევა ზღვის სამხრეთ-დასავლეთი სანაპიროსაკენ, VI ს.აუკუნის შუა წლებით ჩვ.წ. აღრიცხვამდე უნდა დათარიღდეს, მაშინ როდესაც ქართველი (ქუშები) აქ გამოჩნდნენ და დიონისე პერიგეტის სიტყვებით, სასტიკი ომი წაკიდეს ჰირკანებს.

“შემდეგ ამბობენ, რომ არმენია, წარსულში პატარა ქვეყანა, გააფართოვეს

არტაქსერქსისა და ზარიადრეს მეომრებმა....მიდიელებს წაართვეს კასპიანა, ფავნიტიდა და ბოსოროპედა“ (სტრაბონი, წიგნი XI; XIV-5)

სტრაბონის მიერ ნახსენები ფაქტი, მიდიისათვის არმენიის მიერ პროვინციების, მათ შორის კასპიანას ჩამორთმევა II საუკუნის დასაწყისს ხდება ჩვ. წ. აღრიცხვამდე.

სავარაუდოა, რომ სტრაბონი აქ უკვე რეგიონის შესახებ მსჯელობს და არა თავად კასპების, უკვე ალბანელებად წოდებულების შესახებ.(როგორც ზემოთ ვთქვით, კასპებს უკვე მიტოვებული უჩანთ კასპიანა, თავიანთი ყოფილი სამფლობელო და დასავლეთისაკენ არიან გადაადგილებული) რაც შეეხება კამბისენას (უკვე კამბისენას, კამბეჩოვანს, ქიზიყს) იმ დროისათვის ისიც არმენიის შემადგენლობაში იყო.

გარკვეული დროის შემდეგ, ალბანეთი ორ პოლიტიკურ ერთეულად ყალიბდება: კახები-კასპყოფილები (წარმოქმნილი ტოპონომიც აშკარად გამოხატულად ხი, ქართული ბოლოსართით ჩანს ნაწარმოები) და ჰერები-იგივე გელები.

დროთა განმავლობაში ტოპონომი კახი თითქმის მთლიანად ითავისებს და აძევებს ტოპონომ ჰერს ხმარებიდან.

რეზიუმე: ზან-ზიხები, ლეგები, არასრული ჩამონათვალი ჩანს იმ ქართველური ტომებისა, რომლებიც ილირიკიდან თან ჩამოყვნიან ალექსანდრე მაკედონელს დაემკვიდრნენ თავიანთ ამ ახალ სამშობლოში და დროთა განმავლობაში არაერთხელ შეასრულეს დადებითი როლი ერთიანი საქართველოს ჩამოყალიბება-განმტკიცებაში.

დედა საქართველოს მოწყვეტილი მათი ნაწილი, დღეს უკვე სხვა ტერიტორიაზე, სხვა სახელმწიფოს დროშის ქვეშ აგრძელებს ცხოვრებას და მოღვაწეობას....

მათმა დიდმა ნაწილმა ეჭვადაც კი არ იცის, თუ ვისი გორისანი არიან.....

.....და წიაღსვლანი.....

განსხვავებული სურათი იხატება აღნიშნულ რეგიონთან მიმართებაში, მე-17-ე საუკუნის თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების აღწერილობის მიხედვით.

ჩრდილო კავკასიის ტერიტორიაზე იგი აღწერს ბერბერებს ტომის საცხოვრისს. იგივე ხალხი აქვს აღწერილი მასვე ტამანის ნახევარკუნძულზე, ტემრიუკ-კერმენის მახლობლად. ჩელების სიტყვებით კუნძულიდან ნახევარი საათის სავალზე ჩრდილოეთისაკენ (16) აზოვის ზღვის სანაპიროზე, ბერბერებს (ყოფილ) მიწა წყალზე, გზააბნეული მეფის სლ-სალის მიერ აშენებული ციხე-სიმაგრის ნანგრევებია. მათვე მიაწერს იკერმანისა და იზმაილის ციხეების აგებას.

მე-15-ე საუკუნის მოგზაური და ისტორიკოსი, იტალიელი იოსაფატ ბარბარო ყირიმში გოტების პოლიტიკურ წარმონაქმნს აღნიშნავს, მათ გვერდით კი ალანებისას. უფრო ადრე, მე-14-ე საუკუნეში შეხვედრია მათ გიიომ დე რუბრუკვასი ამავე ნახევარკუნძულზე. ჩელებისეული ბერბერებს ტომის აღწერა აზოვისპირეთსა და

ჩრდილოეთ კავკასიაში აშკარად მიაჩნებოდა ალანთა ტომის იდენტურობას ბერბერესთან. მისი აღწერილობით, ბერბერეს ხალხი ცხოვრობს ქაბარდას გვერდით. ეს ოთხი ძმის სამფლობელოა. ორი მათგანი ყაბარდოს ქვეშევრდომია, ორი დანარჩენი დაღესტანისა. ბერბერეს ოლქის ჩრდილოეთით კალმიკები ცხოვრობენ. მათი ოლქები გადაჭიმულია მდინარე თერგამდე, ხოლო მათი ქვეყანა ათი გადასვლის მანძილის ტოლია. ოთხ ძმას ყოველს ორ-ორი ათასი შეიარაღებული მეომარი ჰყავს.

ვინაიდან ისინი მუსულმანები არ არიან, ზოგჯერ მათზე თავდასხმას აწყობს დაღესტანის ფადიშაჰი. შემდეგი ტომი ყაბარდოელებია, ჩელების სიტყვებით „ნამდვილი ჩერქეზები“, მათი მოსაზღვრე ქვეყანა, ეს უკვე ტაუსტანია. ეს მისი სიტყვებით „ვეებერთელა ქვეყანა“, განმარტებული რუსულენოვანი კომენტატორის მიერ როგორც მცირე ყაბარდო!

„ეს საოცრად დიდი ქვეყანაა, მისი ერთი მხარე ჩრდილოეთისკენაა გადაჭიმული მოსკოვის მიწებამდე. მეორე მხარეს აღმოსავლეთით ესაზღვრება დაღესტანის ფადიშაჰის ქვეყნები. სამხრეთით ბოლო ამ ქვეყნისა ელბრუსის კალთებქვეშ ესაზღვრება დადიანის სამფლობელოს“ (ეგლია ჩელები: ჩრდილოეთ კავკასიის მიწები, ვოლგისპირეთი და დონისპირეთი. თავი 3, გამოცემა 1979წ <რუსულად>)

წინამდებარე ნაწყვეტისათვის აუცილებელია რამდენიმე განმარტება - შეზღუდვა:

1) როგორც ჩელების ნაწარმოების კონტექსტიდან ჩანს, ტერმინ ელბრუსის ქვეშ კავკასიონის ცენტრალური, უმაღლეს მთათა სისტემა აქვს მხედველობაში, და არა მწვერვალი ელბრუსი.

2) ტექსტის რუსულენოვანი კომენტატორის განმარტება, რომ ტაუსტანი დაღესტანის ძველი დასახელებაა, ჭეშმარიტებას აბსოლუტურად აცდენილია. ამავე ისტორიულ ჩანაწერებში ტაუსტანი და დაღესტანი იხსენება როგორც გვერდი-გვერდ მდებარე პოლიტიკური ერთეულები.

3) ტექსტის იგივე კომენტატორის მიერ უკვე სხვა ადგილას გაკეთებული განმარტების მიხედვით, ტაუსტანი მცირე ყაბარდოა! აზრი აქაც აშკარად აცდენილია ჭეშმარიტებას, რამეთუ ჩელებისეული ვებერთელა ქვეყანა ტაუსტანი არ შეიძლება ისედაც პატარა ყაბარდოს უფრო მცირე ერთეულს წარმოადგენდეს! სულ სხვა საკითხია, რომ ტაუსტანის რაღაც ნაწილი დროთა განმავლობაში გადაიქცა მცირე ყაბარდოდ (ანალოგიურად ჩრდილო შავზღვისპირელი ზიხების მეგრული ტომისა, რომელსაც ისტორია უკვე დიდი ხანია ჩერქეზებად იხსენებს)

„აღმოსავლეთის მხარე ამ მთებისა - ირანის მიწებია, რომლებიც მოიცავენ აზერბაიჯანს, ტიფლისს, ტუმანისს, სერირალანს და გილანს....ამ მაღალი მთის ძირას ანუშირვანმა ეკასირების დინასტიიდან ააშენა ციხე-სიმაგრე, რომელსაც დაარქვა დემირ-კაპუ (დარუბანდი)

ამ ციხე-სიმაგრის საზღვრიდან ელბრუსის მთამდე ანუშირვანმა ააშენა მეტისმეტად მტკიცე კედელი, რომელიც მთავრდება კედელთან, აშენებული ისკანდერის მიერ ამ ელბრუსის მთაზე.....აღმოსავლეთით ამ ქალაქიდან, დემურ-კაპუდან, დევს ხაზართა ქვეყნის ქალაქები, ელერგის მიწები და ქვეყანა ლანისა. ამ დროისათვის ეს ქვეყნები მოსკოვის ხელისუფლების ქვეშაა, და წარმოადგენს ოლკუმენის ოლქს, რომელიც გადაჭიმულია თერგის ციხე-სიმაგრემდე....დემირ-კაპუ რჩება სპარსელების ხელში. მთა ელბრუსიდან ჩრდილოეთით ცხოვრობენ კაიტალები, ისინი მოსკოვის მეფის

ქვეშევრდომები არიან. სამხრეთით ელბრუსიდან ცხოვრობენ ქრისტიანი ხალხები, რომლებსად ეწოდებათ ლაზგი ან ლეგზი. მათ ყავთ ორმოცდა ათი ათასი მეომარი, სპარსელთა ქვეშევრდომები.... აღმოსავლეთით ამ მაღალი მთებიდან მდებარეობს ციხე --სიმაგრე ტიფლისი და ტუმანისი...ამ დროისათვის ეს ორი ციხე სპარსელების ხელშია“ (ევლია ჩელები;იქვე)

ჩელების მიერ ჩრდილო კავკასიის აღწერა რამდენიმე საინტერესო პასაჟს მოიცავს:

1)დემურ კაპუ-ეს დერბენდის ციხე სიმაგრეა, რომლის უპირველესი გამაგრებული პუნქტი ალექსანდრე მაკედონელის ქმნილებაა (მიუხედავად სტრაბონის მტკიცებისა, რომ ეს უკანასკნელი კავკასიაში არ ყოფილა. ყველა ნიშნით, მაკედონელის მიერ კავკასიაში, პაროპამისში აშენებული მეორე ქალაქიც ესაა.

2)ევლია ჩელები, ისევე როგორც ყველა სხვა მოგზაური, საფუძვლიანად ჩანს გაცნობილი ადრეული მოგზაურების ჩანაწერებს მისი სამოგზაურო ტრასაზე მდებარე ობიექტების შესახებ და უყოყმანოდ იყენებს მათ, გარდა საკუთარი დაკვირვებისა: ხაზართა ქალაქების შესახებ ინფორმაცია მას მე-10-ე, მე-13-ე საუკუნის არაბთა მოგზაურობის ჩანაწერებიდან უჩანს ამოკრეფილი. ასეთივე ხასიათისა ჩანს მისი სიტყვები სერირალანის შესახებ, რომელის დმანისსა და გილანს შორის აქვს მოხსენებული.

3) ელბრუსის სამხრეთით მდებარე ქრისტიანული მიწების შესახებ ჩელების ცნობები ასევე არაბი ავტორების ნაწერებიდან ნასესხები ჩანს.

“ელბრუსიდან სამხრეთით განლაგებულია დადიანის ქვეყანა, ხოლო უფრო სამხრეთით აფხაზების მიწებია და ორივე განლაგებულია შავი ზღვის პირად....დასავლეთისაკენ დევს ჩერქეზისტანი, რომელიც ჩვენ უკვე აღვწერეთ მასზე გავლილებმა. ეს ოლქებია, რომლებზეც დასახლებულია ჩერქეზები ყაზარდოსი და ტაუსტანისა” (იქვე)

ციტატა აშკარად ამოვარდნილია ტექსტიდან, ჩელების კალამს არ უნდა ეკუთვნოდეს და აშკარად გვიანდელი ჩანართია:

1)ციტატის ავტორს აშკარად ელბრუსი-მწვერვალი აქვს ნაგულისხმევი, და არა მწვერვალთა ერთიანი მაღალი ქედი. ეს მწვერვალ ელბრუსის სამხრეთითაა დადიანის ქვეყანს (სამეგრელო) და ამავე მწვერვალიდან უფრო დასავლეთითაა აფხაზეთი.

2)ელბრუსიდან დასავლეთისაკენ მართლაც დევს ჩერქეზისტანი, მაგრამ არა ყაზარდო და ტაუსტანი, ეს უკანასკნელები ელბრუსიდან (მათ შორის მწვერვალიდანაც და ქედიდანაც) ჩრდილოეთით მდებარეობენ.

3) ევლია ჩელები მთელი თხრობის მანძილზე მკაფიოდ ანსხვავებს ერთმანეთისაგან ჩრდილო შავიზღვისპირეთის ჩერქეზებსა და ყაზარდოელებს (ტაუსტანის ჩათვლით) თუმცა მათ ნათესაობის თემას ვერ გაურბის, ისინი ერთ (უკვე ერთ) ენაზე საუბრობენ. ამ შემთხვევაში კი ერთი ხელის მოსმით ისინი ყაზარდოსა და ტაუსტანელების გვერდით მოიხსენებიან.

4)თხრობიდან ამოვარდნილი ჩანს იმერეთი, რომელსაც ჩელები აჩივ ბაშების სახელით არაერთგან ახსენებს და ამის მიზეზიც სახეზეა: როგორც ზემოთ ვთქვით, ციტატის ავტორი ათვლის წერტილად ელბრუსს იღებს, რომლისგანაც იმერეთი შორს, აღმოსავლეთისაკენ იმყოფება და მასთან არავითარი შეხების წერტილი არ ეძებნება.

5)წერილის ამ კონტექსტში, ავტორი დადიანის ქვეყანაში სამეგრელოს გულისხმობს, თუმცა ამ ტერმინით ევლია ჩელები ჩვეულებრივ სამეგრელოს არ აღნიშნავს! სამეგრელო

მის ნაწერებში სამეგრელოდგეა მოხსენიებული.

ევლია ჩელები ტაუსტანში ორ ქალაქს აღწერს: ტაუსტანს, ქვეყნის დედაქალაქს აწმყოში და მსოფლიოში ერთ-უდიდეს ქალაქს ირაკ-ი-დადიანს, უკვე ნანგრევებად ქცეულს:

“ ყველა გზა მიდის ელბრუსისაკენ. ეს ადგილი ითვლება ტაუსტანის მოსაზღვე ოლქად. აქედან მოვიტოვეთ რა ელბრუსის მთისწინეთი სამხრეთით, მივდიოდით შვიდი საათი აღმოსავლეთით....ეს ქალაქი იწოდება აგრეთვე ტაუსულტანად. ეს ძალიან კეთილმოწყობილი უძველესი ქალაქია. ამბობენ რომ მისი დაფუძნება დაკავშირებულია ჰორმოზდთან, ანუშირვანის შვილთან (579-599 წ) და ეს სინამდვილეა. მრავალრიცხოვანი უძველესი შენობები აგებული ჩანს ბახისტანის მდინარის სანაპიროზე. დარჩა ათასამდე დიდი შენობა ხის გადახურვით. დანარჩენი თემურ--ლენგმა დაანგრია. სახლები მთელ ჩერქეზისტანში გადახურულია ისლით, მაგრამ შენობა პშუკოში (სოფელში) ყველა დიდი შენობაა ქვის კედლით და ხის გადახურვით. ამ ადგილებში ქალაქის გარეთ არის ხილის ხეები. ელბრუსის ძირში ბაღები და ვენახები არაა. ეს ქვეყანა წარმოადგენდა თავიდან დაღესტანის საფადიშაჰოს, რომელსაც უწოდებდნენ ტაუსტანს...ენები აქ ქართული და ჩერქეზულია. მისი არმია შედგება თორმეტი ათასი აზნაურისაგან, შეიარაღებული ორი ათასი თოფით და ყველა ისინი მუსულმანები არიან (17)

....მაგრამ ამასთან ისინი ითვლებიან ჩერქეზულ ტომად (18) ყველა დროში ისინი ქართველ ხალხთან კავშირში იყვნენ, ამიტომ მათი ენა განსაკუთრებულად ამჟღავნებს კავშირს ქართულთან, ირანულთან და კუმუკურთან. მათმა ვაჭრებმა და რაიატებმა იციან მოსკოვური ენაც...ხუტბას ისინი აღავლენენ დაღესტანის ფადიშაჰის სახელზე და მის გარდა ქუჩუკ საკბანზე . მათი ცხოვრების წირი ისეთივეა, როგორც სხვა ცნობილი ბატონებისა. მუსულმანი აქ ცოტაა. ხელქვეითები ძირითადად ჩერქეზი ურჯულოები (კიაფერები) არიან. მომდინარე აქ ბახისტანი იწყება ქართულ მიწებზე დადიანისა და ჩაედინება მდინარე თერგში.

(ევლია ჩელები; იქვე, თხრობა ტაუსტანზე)

ჩელების მიერ მოწოდებული ინფორმაცია ყურადღებით და კრიტიკულ განხილვას მოითხოვს:

1)ევლია ჩელები ყაზარდოდან მოძრაობას და აღწერას აგრძელებს აღმოსავლეთის მიმართულებით ჩრდილო კავკასიის მთისწინეთში, ზეგანზე.

2)ჩელების აღწერილი ქალაქი ტაუსულტანი, დღევანდელ ჯულატი ყაზარდოს და ოსეთის ტერიტორიაზე, სრულიად უსამართლოდ და უარგუმენტოდ მიკუთვნებული ოქროს ურდოსათვის ტექსტის რუსულენოვანი კომენტატორის მიხედვით (19) და რომლის აშენებასაც ევლია ჩელები სპარსეთის მეფეს ჰორმიზდს, ხოსრო ანუშირვანის შვილს მიაწერს (ასევე უსამართლოდ 20)

3)ბახისტანის მდინარედ ჩელები მდინარე თერგის ზემო წელს თვლის, სადაც ქალაქი ჯულატია აშენებული, და რომელი მდინარე მართლაც საქართველოდან იწყება.

4)ჩელების სიტყვები, რომ მდინარე დადიანის ქართულ მიწებზე იწყება, სავარაუდოდ ნიშნავს იმას, რომ ის მეგრულ მიწებზე იწყება, რომელთა სინონიმად ჩელები ჩვეულებრივ დადიანს თვლის (21)ცხადია აქ ხევის მეგრულენოვან მოსახლეობაზე ჩანს მინიშნება.

5)ის, რომ ტაუსტანელთა ენა განსაკუთრებულად ამჟღავნებს კავშირს ქართულ ენასთან,

დამაფიქრებელია; რამდენადაც ცნობილია, ქართულ ენას ანალოგი უჩანს მხოლოდ მეგრულისა და სვანურის სახით, რომელთაგან პირველს სავარაუდოდ ჩელები საკმაოდ კარგად იცნობს, ხოლო მეორესთან შეხება ამ კერძო შემთხვევამდე არ ჰქონია. დასკვნა მხოლოდ ერთადერთი შეიძლება იყოს: ტაუსტანელთა ენა სვანურია! ძალიან დიდი ალბათობით, ჩელების ფრაზის გაგრძელება ამ ენის თავისებურების შესახებ, სადაც ის სპარსულთან და კუმიკურ ენებთან კავშირზე საუბრობს, აშკარად ჩამატებული ჩანს.

6) ჩელების ცნობა, რომ ტაუსტანელები ითვლებიან ჩერქეზებად, მათ სვანურობას და შესაბამისად ქართულ ტომებთან ნათესაობას კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს.

7) ტაუსტანის არმია შედგება თორმეტი ათასი აზნაურისაგან. არსად, არასდროს და არავის ყოლია პრივილიგირებული მეომრების, აზნაურებისაგან შემდგარი არმია, თვინიერ საქართველოსი. უფრო მეტიც, ტერმინი აზნაური ქართულია. (22) (ყოფილა ერთი არაქართველი აზნაური, მომღერალი. როგორც ირკვევა, ის ახალციხელი სომეხი ყოფილა, ხოლო აზნაური-მხოლოდ ფსევდონიმი)

8) ჩელების ცნობის მიხედვით, რელიგიური მოწყობა თითქმის ისეთივე უჩანთ, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში. მმართველი ელიტა მუსულმანი (ჩანს ირანის აშკარა გავლენით) ხოლო ქვეშევრდომები „ურჯული“, არამუსულმანი ჩერქეზები. ასეთი პოლიტიკური წარმონაქმნი ჩრდილო კავკასიაში მხოლოდ ერთადერთი შეიძლება ყოფილიყო: იგივე ლეონტი მროველის მიხედვით, ეს დურძუკეთია, სვანთა თანატომელები და რომელსაც სახელი ინგუში რუსული ვერსიით მხოლოდ მე-19-ე საუკუნეში დაენათლათ რუსების მიერ, ახალი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. ვეებერთელა ქვეყნის, ტაუსტანის საზღვრებს ასე მიაწინებებს თურქი მოგზაური; დასავლეთით ყაზარდო (რასაკვირველია მცირე ყაზარდოსა და ჯულატის გამოკლებით) სამხრეთით ელბრუსის მთა, აღმოსავლეთით დაღესტანის საფადიშაჰო, ჩრდილოეთით რუსეთის სამფლობელოები.

.....და ირაკ-ი-დადიანი....

მისი სიტყვებით, ეს დაღესტანის დიდი ქალაქია. დედამიწაზე ირაკი სულ ოთხია, მათ შორის ერთი ირაკ-ი-დადიანი. ის ჩელების სიტყვებით აგებულია ბიბლიური მოსეს მიერ, შემდეგ მისი მშენებლობა გააგრძელა ჰორმიზდმა, ანუ შირვანის ძემ. შემდეგ იყო სპარსული დინასტიის ეკასირების სატახტო ქალაქი, შემდეგ მონღოლი ჰულაგუ ხანის დედაქალაქი, საბოლოოდ გახდა დაღესტანის დედაქალაქი (23)

„ქალაქი იყო იმდენად კეთილმოწყობილი, რომ ამ დროისათვის კვალი მისი შენობებისა ჩანს ორი გადასასვლელის მანძილზე..... უძველეს დროში ეკასირების ეპოქაში, ქალაქში იყო ორას ათასი მესაკუთრე არაჩვეულებრივი სახლისა.... ეს იყო მეჩეთები და მედრესეები, დარულ-ხადისი და სკოლები, სახლი სადაც იკრიბებოდნენ ყურანის მკითხველები, დერვიშების მონასტრები, სასახლეები დიდებულებისა და ქარავან-სარაები, სახლები ხოჯებისა, სახლები განდევნილებისა და სხვა კეთილმოწყობილი სახლები, აბანოები, ქრისტიანული მონასტრები და დახლები, სადაც ვაჭრობდნენ საჭმელითა და ქსოვილით. ერთ დღეში შეუძლებელი იყო მითითებული შენობების გარშემოვლა.... მაგრამ ირაკ-ი-დადიანი დევს ნანგრევებში.... ჩვენ გადავედით მაღალ მთაზე, წოდებული ტაუსად, რომელიც მდებარეობს ორი საათის სავალ გზაზე სამხრეთით დანგრეული ქალაქიდან. ახლაც კი მრავალი მახვილწვერა გუმბათი მწვანე, ყვითელი, წითელი და ცისფერი ჭიქურით ამშვენებს ქალაქის ნანგრევებს. და რამდენიმე

ასეული ათასი გუმბათი დგას ნანგრევებს შუა, მიმართული წვეროთი ცისკენ.....მაგრამ თუ რაღაც იმსახურებს განსაკუთრებულ ყურადღებას ამ ქალაქში, ეს მისი სასაფლაოებია.....იქაური სასაფლაო იკავებს მთელ ორ ფარსახს (11კმ) (იქვე)“ მკითხველის ყურადღებას გავამახვილებთ მხოლოდ ქალაქის და სასაფლაოს მდებარეობაზე: ის დევს ტაუსას მაღალი მთიდან ორი საათის სავალზე ჩრდილოეთით. „ცნობილია, რომ თემურ-ლენგის მიერ მავერენნახრიდან ლაშქრობის დროს ყირიმის მიწაზე თოხთამიშ ხანის წინააღმდეგ, ირაკ-ი-დადიანის მოსახლეობა ქართველური იყო. ესენი იყვნენ ძლიერი დამამაცი ხალხი. ისინი არ დაემორჩილნენ თემურ ხანს, ამიტომაც თემურ -ხანმა ალყა შემოარტყა ირაკ-ი-დადიანს. შვიდ დღე-ღამეში გადააქცია რა ქალაქი და მისი შვიდი ციხე- სიმაგრე ნანგრევებად, მოკლა ბახისტანის სულთანნი, რომელიც ფადიშაჰი იყო. ამ დროისათვის ქალაქი ტაუსტანის სულთანის მფარველობაშია.....ხალხი სავსებით არაა, მხოლოდ ერთ ნაწილში ცხოვრობენ ტაუსტანელები, ისიც მხოლოდ ერთი თემი.“ (იქვე)

.....და აღწერილობა იმავე ადგილისა, უკვე თითქმის საუკუნენახევრის შემდეგ: „....დიდი მლაშე ტბა, რომელსაც რუსები ეძახიან მაჯარასიმს ანუ უნგრულს...,მდებარეობს დაბალ და განიერ ვაკეში, საიდანაც იღებს თავის საწყისს მანიჩი.....კუმიდან 22.5 ვერსტის მოშორებით.....მდინარე კუმა აღწევს აქ 4 არშინის სიგანეს, მაგრამ არ ტბორავს დაბლობს, რომელზედაც ადვილი შესამჩნევია უძველესი მცირე არხების კვალი.....სტეპის ამ ამაღლებაზე მდებარეობს მრავალი ძველი გუმბათოვანი სასაფლარი, რომლის ქვემოთ ოდესღაც იდგა ძველი თათრული ტაძარი მართკუთხა ფორმისა, აშენებული აგურისაგანეს ნანგრევები იწოდება ქვემო მაჯარად.....აქ მდებარეობს ნარჩენები თათართა შენობებისა, შესამჩნევი პირველი შეხედვისთანვე და ცნობილი დიდ ანუ ზემო მაჯარად, 1781 წელს ეს ნაგებობები, ნაწილი მთლიანი, ნაწილი დანგრეული, ითვლიდა 32 ნაგებობას.....ამ დროიდან ახლო მახლო აშენებულ იქნა სოფლები და ფორტები, რომელთა ასაშენებლად აქედან იქნა გადატანილი მშვენიერი აგური.....სრულიად შესაძლებელია და ნარჩენების მიხედვით, ისინი გაშენებული იყო რიგში, სავარაუდოდ ეს იყო დიდი ქალაქის ქუჩები. მაგრამ უფრო დაკვირვებული შესწავლისას გამოირკვა, რომ ეს იყო ცნობილი სასაფლაო, კუთვნილი ცნობილი ადამიანებისა. მსგავსი კვალი შესამჩნევია მთელ (მდინარე) კუმის გაყოლებით ყველა მიმართულებით, მდინარის ორსავე მხარეზე, განსაკუთრებით მარჯვენა მხარეზე, სამხრეთის მხრივ.....შენობები შემონახული მთლიანად არის მხოლოდ საფლავზე და მეჩეთები მუსულმანური ნაციისა, შესაძლებელია თათრული წარმომავლობისა. თუ განვსჯით მხოლოდ დასახელების მიხედვით, მიკუთვნებული ამ ადგილას, მაშინ ჩვენ ჩავთვლიდით, რომ ეს რეზიდენცია ვენგრთა ან კუმანებისაა.....ეს განსაზღვრა შეიძლება შევუფარდოთ ყველა აგურის შენობის ნანგრევებს, განლაგებული მაღალ მთაზე დიდი ჯანჯიკის ახლოს, წოდებული ჩერქეზებისაგან მაჯარ უნად, ანუ მაჯარის სახლად.....შენობა მდებარე 200 საყენით კუმის სანაპიროდან და 250 ბივალიდან (მდინარე) გამორჩეულია შემოხვეული ვენახით და გამოირჩევა დანარჩენი სამისაგან არქიტექტურით, ზომით და გუმბათით. შენობა სიგრძეში 36 ინგლისური ფუტია და სიგანეში 25.....ასეთივე საფუძველი 16 კვადრატული ფუტი მდებარეობს ამ და სხვა შენობას შორის, რომელიც 35 ფუტის სიგრძისაა და 25 სიგანისა, ის დაშორებულია პირველისაგან 57 ნაბიჯით და აქვს მრგვალი გუმბათი-ფორმა მიღებული

თათრებში....100 ნაბიჯით . შემდეგ ამავე მიმართულებით იყო სხვა ფუნდამენტი სიგრძით 35 და სიგანით 25 ფუტი. მას იქით დაახლოებით 92 ნაბიჯზე ჩრდილოეთით....ჩვენ აღმოვაჩინეთნანგრევები მრგვალი შენობისა, 61 ნაბიჯის გარსემოწერილობით. მეხუთე რიგში ასი ნაბიჯის მოშორებით მდებარეობს ორი სრულიად მთელი შენობა, ამავე სტილით აშენებული.....აქვს 26 ფუტი სიგრძეში და 24 სიგანეში, გამოშვერილი პარისტულით და სიმაღლით 8 ფუტი, ორნამენტირებული ყოველი მხარეს ოქტაგონალური კოლონებით. მეორე შენობა პირველისაგან დაშორებულია 75 ნაბიჯით, და აქვს ყოველ მხრივ ზომა 25 ფუტი, ხოლო ვესტიბულში 8 ფუტის სიმაღლისა, შემკობილია ორი ოქტაგონალური კოლონით....სამი მხრივ ოთხივე კუთხეში მათ აქვთ გუმბათოვანი ბრტყელი ნიშები, რომლებიც იმაგრებენ გუმბათს და აქვს რვაკუთხედის ფორმა. აღმოსავლეთის და ჩრდილოეთის ნიშაში მე შევამჩნიე მცირე ღიობი, ფანჯრების შემცვლელი.....ვაკეში, შენობებს და ნანგრევებს შუა ჩვენ ასევე ვნახეთ რამდენიმე ამოთხრილი საფლავის ქვები სიმაღლით 6 და 8 ფუტი კუთხოვანი ფორმისა, ისინი გამოთლილი იყო კირქვისა და ქვიშნარის ნარევისაგან, მსგავსი ბერძნებისა და ებრაელებისა და განლაგებული იყო ჰორიზონტალურად , უწარწეროდ. სამხრეთისაკენ მდებარეობს მრავალი გაფანტული საფლავზედა ბორცვები ძალიან დიდი ზომისა. (პალასი პ. ს. მოგზაურობა ასტრახანიდან კავკასიის ხაზამდე. 1793-1794წ. პუბლიკაცია 1974 წ <რუსულად>)

მკითხველის ყურადღება მინდა მივაქციო ფაქტს, რომ ავტორი აღწერს ქალაქ მაჯარს და მის სასაფლაოებს მას შემდეგ, რაც დანგრეულ-დაშლილი ქალაქში მოპოვებული საშენი მასალით, აგურით, რამდენიმე სოფელი და სამხედრო ფორტი იქნა უკვე აშენებული! მართლაც გრანდიოზული ქალაქი ყოფილა ირაკ-ი-დადიანი, აღწერილი თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების მიერ. დახასიათებული როგორც იმ ეპოქის მსოფლიოს გამორჩეული ოთხ ქალაქთაგან ერთ-ერთი!

ირაკ-ი-დადიანის ჩელებისეულ აღწერაში ფანტასტიკაც საკმაო ჩანს, თუნდაც ის, რომ არსებობდა ეპიტაფია 200 წლის მამაკაცისა, 245 წლის ქალისა და 300 წლის რაინდისა, საფლავები სპარსეთის მეფის ჰორმიზდისა, ჩინგიზ ხანის შვილებისა და შვილიშვილებისა.

მკითხველს კიდევ ერთხელ შევახსენებ, რომ ამ ქალაქის მემკვიდრეებად თავს ინგუშები, მალყარები და ყარაჩაელები თვლიან! რასაკვირველია ამავე ქალაქის მემკვიდრეებია ღლიღვი და ქისტი, თუმცა მათი რიცხვი შესაძლებელია გაცილებით მეტიც კი იყოს! (24)

ტაუსულტანისა და დაღესტანის საზღვრების გარკვევაში დაღესტანის აღწერილობა დაგვეხმარება:

„მდინარე აკსაი გამოსული საქართველოს მთებიდან, ჩაედინება მდინარე თერგში. ქალაქ ჩარბახს, ამ მდინარის ნაპირზე განლაგებულს, კუმისური მოსახლეობა უწოდებს ჩარბახს, ხოლო ლეკური ჭარბაკს. 1578-79 წელს, ოზდემირ ოსმან ოღლუ ფაშამ (25) წაართვა ქართველებს ეს ქალაქი და სიმაგრე დაანგრია, მიწები გადასცა დაღესტანის სულთანს“ (ევლია ჩელები; იქვე, თავი-4)

ჩელების ეს ინფორმაცია ერთობ საყურადღებოა:

1)ის, რომ პირიქითა კავკასიის ნაწილი (ჭარი) ოსმან ფაშამ (ვახუშტი მას ლალა-ფაშას უწოდებს) ქართველებს წაართვა, ამკარად მიანიშნებს, რომ ეს ქართველები სხვა არავინაა,

თუ არა გელებს ტომი, რამეთუ მათ ახალ სამოსახლო ადგილას ინგილოებს, ყოფილ გელებს ეძახიან(26)

2) ის რომ დაღესტანის ფადიშაჰის მფლობელობაში მყოფ ჩარბახს ლეზგიური მოსახლეობა ისევ ჭარბაკად იხსენიებს, კიდევ ერთხელ მიანიშნებს ლეზგების ეთნიკურ მიკუთვნებულობაზე: ისინი ზან-ზიხთა ერთ-ერთი შტოა.

3) ჭარი-ეს პირიქითა კავკასიაში არსებული პოლიტიკური ერთეული (საერისთავო ჩანს, და არა კაკ-ენისელის ნაწილი, საინგილო

ზუსტად ამ ჭარში მომხდარ პოლიტიკურ კატაკლიზმის ამსახველი ჩანს მუჰამედ რაფისეული გახმოვანებული ვერსია "ტარიხ დაღესტანად" ცნობილი ნაწარმოებისა, რომელიც სავარაუდოდ თაობების განმავლობაში ხალხური ზეპირსიტყვიერების საშუალებით ჩანს შემონახული და რასაკვირველია დამახინჯებულცი:

"ისინი სრული თანხმობით გამოვიდნენ მეომართა ამ ოლქებში სპილოებით, აქლმებით, სწრაფი ცხენებით. როცა დაღესტანის მცხოვრებლებმა გაიგეს ამის შესახებ, შეიკრიბნენ ერთად წყეული ურჯულოები დაღესტნისა და მეომრები უვარგისი ურუსებისა, რომლებიც დაღესტანელების თანხმობით თანაბრად იყოფდნენ სიკეთეს, სიავეს, მნიშვნელოვან საქმეებს, ქალაქ ჯურთან განზრახვით, მოეგერიებინათ ისლამი, თავი დაეცვათ (მომხდური) ჯარისაგან და დაეზარალებინათ მუსულმანები იძულებით და ძალით. მუსლიმანებმა გააგზავნეს ასი მამაცი მეომარი, რათა მათ ეთვალთვალათ წყეული ურჯულოების ჯარისათვის და გაეგოთ მათი მდგომარეობა. მათ დაამყარეს თვალთვალთ ურჯულოებზე, გაიგეს რომ ისინი მათზე მამაცები არიან " (История Дагестана. Мухамед Рафи)

მუსლიმანებმა უკადრისი გზით შეძლეს ჯურელთა (ჭარელთა) დამარცხება, მოწამლეს მათი მეომრები (ერთობ გაზვიადებული ცნობით 700000 მეომარი)

ერთმნიშვნელოვანია, რომ აქ საუბარია დაღესტანის ქრისტიან მცხოვრებლებზე, გელებზე, რომლებიც ჭარს იკავებენ, რომელი ჭარიც ქართველებს (ტაუსტანს) წაართვა ჩელების სიტყვებით ოსმან ფაშა ოზდემირის ძემ (ქართული წყაროების ლალა ფაშამ) და დაღესტანს გადასცა (27)

თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების და მუხამედ რაფის ცნობა ჭარის შესახებ უნუსონში მოდის ლეონტი მროველისეულ ქვემოთ მოყვანილ ცნობასთან, რამდენიმე საუკუნით ადრე დაწერილს ჩელებიზე, ხოლო აღწერილი სცენა უკვე ათეული საუკუნით ადრინდელ ეპიზოდს შეიჩავს:

" ამისა მეფობასა (მირვანი, ფარნავაზის შვილიშვილი) დურძუკთა დაივიწყეს სიყვარული ფარნავაზისა და საურმაგისა, გარდმოვიდეს დურძუკეთს მყოფნი და გაერთნეს თანა ჭართალეთსა მსხდომნი კავკასიანნი, მოტყუენეს კახეთი და ბაზალეთი....და შევიდა მირვან დურძუკეთს, და მოაოხრა დურძუკეთი და ჭართალი. და შეაბნა კარი ქვითკირითა, და უწოდა სახელად დარუბალ " (ქართლის ცხოვრება; ლეონტი მროველი, გვ-32-33, თბილისი 2012 წ)

ციტატა ორაზროვანი ინტერპრეტაციის საშუალებას არც კი იძლევა: დურძუკეთი და ჭართალი გვერდიდვერდაა, კავკასიონის ქედს იქით, მირვანის მიერ შებმული ქვითკირის კარს იქით და რომლის სახელი დარუბალ-დარიალანის აშკარა პროტოტიპი-პირველსახელი ჩანს.

პროვინცია ჭარის დაარსებას ასე გადმოგვცემს ვახუშტი ბატონიშვილი:

„ხოლო მთის ძირას არის ფიფინეთი, სადაც დაასხა მეფემან ლევან ლეკნი, რათა უზიდონ ზაფხულს კავკასიადამ ყინული და იყო არჩილამდე ასრეთ“

(ქართლის ცხოვრება; ტომი-4, კაკისა და ელისენისათვის, გვ539, თბილისი-1973 წ)

„ხოლო ლევან მდიდარი და ქვეყანა აღვსილ იყო მშვიდობით, არამედ უკეთუ კავკასთა ლეკნი ლევანს არ მორჩილობდნენ, გარნა ვერცარას ჰყოფდნენ საგნოს მისსა. გარნა თქმულ არს რამეთუ ჟამსა ლევანისასა მოუხდა ლეკი ვინმე დაღესტანს გაღმა მხარისა და წარიყვანა ზროხა ერთი. ჰსცნა ესე ლევან, შემოიკრიბა იდუმალ სპანი გაღმა მხარისა და წარვიდა ეტიკით, ვლო დღე და ღამე, მიუსდა და შეიპყრა კაცი იგი დედაწულითა და ქონებითა, და მოვიდა მესამე დღესა მუნვე და მოსწყვიდა იგინი, რათა არა კადნიერ იქმნეს სხუანი კუალად კირთებად კახეთისა. ამანვე ლევან მოიყვანა ლეკნი და დაასხა ფიფინეთს (28) ზიდვად ყინულისა ზაფხულს კავკასიადამ, რომელთაგან შეუდგა ბოროტი ქვემორე თქმული „ (იქვე; გვ-574-75)

ვახუშტის ეს ორივე ცნობა, ერთი და იმავე ეპიზოდის ისტორიისა, კრიტიკულ ყურადღებას იმსახურებს:

1) როგორც ვახუშტის სიტყვებიდან ჩანს, ქართალელი (პირიქითა) ლეკები კახეთის მორჩილი არასდროს არ ყოფილან. ჩელების სიტყვებით კი ჭარი ქართველებს ჩამოართვა თურქმა ფაშამ და გადასცა დაღესტანის ფადიშაჰს. ერთადერთი ქართველური პოლიტიკური წარმონაქმნი, რომელსაც ჭარი ესაზღვრება და სავარაუდოდ შედიოდა კიდევ მის შემადგენლობაში (29) ეს მხოლოდ და მხოლოდ ტაუსტანია, სერირის ყოფილი სამეფო.

2) ზემოთ მოყვანილი ცნობა ვახუშტისვე სიტყვებით, მას ხალხური ზეპირსიტყვიერებიდან უჩანს ამოღებული.... გარნა თქმულ არს.... ერთი ძროხის ქურდობისათვის ომის დაწყების პრეცედენტი ალბათ მსოფლიოს არს ახსოვს.

3) ძროხის ქურდობისათვის მთის კანონი (მეგლი ერისთავთა) რომელიც საუკუნეების წინ არის მიღებული, არც ერთ შემთვევაში ადამიანის (მით უმეტეს მთელი ოჯახის) მოკვდინებას არ ითვალისწინებს. მით უმეტეს ძროხის საფასური (და გაცილებით მეტი) ქურდის ქონების სახით მეფეს დაბრუნებული უჩანს.

ხელალებით შეუძლებელია გამორიცხვა, რომ ლეკთა (სავარაუდოდ გელთა) ნაწილი მეფე ლევანის დროს ჩამოსახლდა კაკ-ელისენში (დღევანდელი საინგილო) თუმცა მათი დიდი ნაწილი (პირიქითა) ჭარის დაღესტანის მფლობელობაში გადასვლასთან დაკავშირებით ჩანს ჩამოსახლებული. სავარაუდოდ ეს გელთა (და არა ლეგთა) ის ნაწილია ვისთვისაც მიუღებელი აღმოჩნდა არაქართველურ სახელმწიფოში ცხოვრება მათ აქეთ, კახეთისაკენ გადმოინაცვლეს და ახალ სამშობლოს იგივე სახელი დაარქვეს. მაგრამ.....

..... ჩვენთვის ხომ ფერეიდანელი ქართველი-სპარსია!

..... ჩვენთვის ხომ ტრაპეზუნდელი ლაზი-თურქია!

..... ჩვენთვის ხომ ყუბანისპირელი ზიხი-ჩერქეზია!

..... ჩვენთვის ხომ ვეინახურ შეთვისებული დურძუკი-ინგუმი!

..... ლეგი ლეკია, დაღესტანელი, ინგილო-თათარი!

გენიალურ ქართველ პოეტს უთქვამს, ვინც მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია-ო. სავარაუდოდ ჭარის ქართველური (გელური) მოსახლეობა მდინარე აკსაის ორსავე სანაპიროზე ცხოვრობდა და წარმოადგენდა სერირის სამეფოს აღმოსავლეთ ნაწილს. დიდი ალბათობით, ეს არაბი მოგზაურების მიერ არა ერთგზის აღნიშნული ფილანი

უნდა იყოს, რომელსაც ხან ცალკე ერთეულად აღწერენ, ხან სერიის სამეფოს ნაწილად(30). სავარაუდოდ უკვე დეზინტეგრირებულმა სერიის სამეფომ, რომლის დიდ ნაწილსაც ტაუსტანი წარმოადგენს, ვერ ან არ შეძლო ფილანის ინტერესების დაცვა თურქი ფაშის წინაშე. ჩელების სიტყვებით, 1665 წლისათვის ტაუსტანის ელიტა მაჰმადიანია, ხოლო მოსახლეობა კიაფერი (ურწმუნო) თუმცა მათი გამაჰმადინება მხოლოდ დროის ამბავია, რამეთუ მომხდური გარდა სამხედრო იარაღისა, ეკონომიურ ბერკეტებსაც კარგად იყენებდა:

. “ამ ქვეყანაში არ არის ტიმარები, მხოლოდ მეომარი ტომები თესავენ და იღებენ მოსავალს, მაგრამ აშარს (გადასახადს) ფადიშაჰს არ უხდებიან, ხოლო შარიათით კუთვნილი აშარი მიეკუთვნება მათ როგორც **ჯამაგირი**” (ევლია ჩელები; ჩრდილოეთ კავკასიის მიწები, ვოლგისპირეთი და დონისპირეთი, თავი3. 1979წ)

ცხადია საგადასახადო შეღავათი მძლავრი ეკონომიური ბერკეტია, რომლის მეშვეობით პირიქითა (და უკვე პირაქითა, ბელაქანის მეზობელი) ჭარის მიმაგრება ხდება დალესტანის ფადიშაჰის ხელისუფლებაზე და შემდგომი მათი მუსულმანიზაცია.

.....და რომელი აღმსარებლობის მატარებელი ჩანს კავკასიის მთებს იქითა ქართველი თემურ ლენგის მიერ ჩრდილო კავკასიის დალაშქვრამდე?

„1363 წლის ახლოს მატრეგას საარქივებისკოპოსოს შიგნით გამოიყოფოდა კასპიის მთის საეპისკოპოსო, რომელიც მოიცავდა დალესტანის ტერიტორიის ნაწილს. 1392 წელს ფრანცისკელთა ორდენის მონაცემებით, ის ითვლიდა 10000 კათოლიკედ მოქცეულ მორწმუნეს. ხოლო კაიტალთა ქვეყანაში წარმოიშვა ხუთი საეპისკოპოსო ცენტრი: CHOMEK, THUMA, TARAH, DEGVEL, MICAHA “ (დასავლეთ ევროპელი მოგზაურების ცნობები მე-15-ე საუკუნის დალესტანის შესახებ; <რუსულად>)

უნდა აღინიშნოს, რომ რუსი მეცნიერები თავს არიდებენ ამ საკითხში სინათლის შეტანას, თუმცა პასუხი კითხვაზე, თუ ვინ შეიძლება იყოს კავკასიის იქითა ქრისტიანი ხალხი, ზედაპირზევე დევს:

1)ჯერ კიდევ მე-18-ე საუკუნის იმავე რუსულ ენოვან ლიტერატურაში მოიპოვება ცნობები ტარკიდან ჩერქეზეთში (ადიღეში) ბავშვთა მოსანათლავად ჩამოსული სასულიერო პირის შესახებ. ცხადია ზემოთ მოყვანილი ცნობის TARAH-უეჭველად ტარკია!

2)1363 წელს ჯერ კიდევ შესაძლებელია ვიგულისხმოთ, რომ სერიის სამეფოში შემავალი, მაგრამ ფაქტიურად ლეგთა დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეული გუმიკი-GOMEK ქრისტიანულია!

3)1392 წელს დაფიქსირებული ხუთი საეპისკოპოსო ცენტრიდან, გარდა ტარკისა, დანარჩენი ოთხი დიდი ალბათობით სერიის, დურმუკთა და ლლიღ-ქისტთა ტერიტორიაზე ჩანს განლაგებული! THUMA-ხუმრაჯი ჰქვია სერიირ დედაქალაქს არაბ მოგზაურთა ჩანაწერებში, იგივე ხუმა-რაიჯი, ხუმას ციხე!

4)DEGVEL-დასახლებული პუნქტი აგვალი არის აღნიშნული დალესტანის ტერიტორიაზე, რომელიც ადრე სერიის სამფლობელოში უნდა ყოფილიყო. ქვეყანა ტაუსტანის აღწერილობაში სულ რამდენიმე ორიენტირია, რომელიც მითითებას გვაძლევს ამ (ქართველური) ქვეყნის სავარაუდო ადგილმდებარეობაზე:

“არაბულ ენაზე ამ მთას ჰქვია აბულჯიბალი--მთების მამა. სპარსელები უწოდებენ

ამ მაღალ მთებს კუხ--ი--ალბორზი, იმიტომ რომ ამ მაღალი მთისწინეთში დასახლდნენ მთიელები ბორზის ტომიდან. ბერძნულ ენაზე ამ მთებს ჰქვია პეტრე აჯანი. მონგოლურ ენაზე ტილტავი. კახტანთა ენაზე პუმტუ--და --დადიანი” (ევლია ჩელები, იქვე)

ჩელების ვერსიით აქ უძველესი ენა კახტანურია, რომელიც მთას ირაკ-და-დადიანს უწოდებს. დადიანი-ეს სიტყვა ჩელებისთან ყოველთვის და ყველგან დასავლეთ ქართველურ ეთნოსთან ასოცირდება. ძნელი არა ჩანს თანამრდროვე რუკაზე ამ აღწერილობის დასაწყისის მონახვა, რომელიც სპარსულ ენაზე ამ მთისწინეთში დასახლებულ მთიელთა ტომს ბორზს (31) უწოდებს. სოფელი ბორზოი (ვეინახურად მგელი) მდებარეობს ჩეჩნეთის რესპუბლიკის ითუმ-კალეს რაიონში, ცენტრიდან ათი კილომეტრით ჩრდილოეთით, მდინარე არლუნის მახლობლად.

შეიძლება ითქვას, პირველი რეალური ორიენტირი ტაუსტანის ვეებერთელა ქვეყნისათვის ჩელების ეპოქაში (მე-17-ე საუკუნის მესამე მეოთხედი) ნაპოვნია მეორე რეალური ორიენტირი-ეს მდინარეებია. ჩელების სიტყვებით, ტაუსტანის მდინარეები, ბახისტანი და ბალიკბაი საქართველოს მთებში იწყება და მდინარე თერგში ჩაედინება. მეორეს მხრივ, ტაუსტანელთა დედაქალაქი, ასევე ტაუსულტანად სახელდებული მისივე სიტყვებით, მდინარე ბახისტანის სანაპიროზეა გაშენებული. როგორც ცნობილია, ირაკ-და-დადიანის სახელს ერთადერთი პრეტენდენტი ყავს, მდინარე თერგის სანაპიროზე მდებარე უძველესი ქალაქის, ჯულატის ნანგრევების სახით. დაკვირვებული მკითხველისათვის ძნელი არ უნდა იყოს მიხვედრა, რომ ჩელები ბახისტანად თერგის ზემო წელს თვლის, რომელიც მართლაც საქართველოს მთიანეთში იწყება და სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ მიემართება, ხოლო შემდეგ მკვეთრად უხვევს აღმოსავლეთისაკენ.

ჩელებისეული მეორე მდინარე, ბალიკბაი, რომელის ასევე საქართველოს მთიანეთში იწყება, მდინარე ასა უნდა იყოს.

მესამე რეალური ორიენტირი, ეს ჭარია, ჩელების სიტყვებით ჭარბახი. პირველადი ჭარი, პირიქითა ჭარი, კავკასიის ქედს ჩრდილოეთით მდებარე, რომელიც ოსმან ფაშამ (ოზდემირის ძემ, სხვათაშორის ჩერქეზმა) წაართვა ქართველებს და დაღესტანს გადასცა. ეს ჭარი (ჭარბახი) მდინარე ჩელებისვე სიტყვებით, მდინარე აკსაის სანაპიროზე დევს, სავარაუდოდ ორსავე ნაპირზე. ის რომ ოსმან ფაშამ პროვინცია ჭარი ქართველებს (ტაუსტანელებს, რამეთუ კახეთის მეფის ძალაუფლება აქ არ ვრცელდება) წაართვა და დაღესტანს გადასცა, აშკარად მიანიშნებს, რომ თვითონ ტაუსტანი ამ დროისათვის დაღესტანისაგან დამოუკიდებელი პოლიტიკური წარმონაქმნია.

მეოთხე რეალური ორიენტირი ჩელებისვე ნაშრომში-ეს კუმიკების (კუმანები-ყივჩალები) დედაქალაქი ენდერეია. რუსული სარწმუნო წყაროებით, ენდერეი დაღესტანის რესპუბლიკის ხასავ-იურტის რაიონში მდებარეობდა. დღესაც თავისუფლად შეიძლება მისი მონახვა თანამედროვე 20 კმ-იან რუკაზე, აღნიშნული რაიონის უკიდურესად დასავლეთ ნაწილში, მდინარე აკტაშის სანაპიროზე:

“ დასავლეთით ამ ქალაქიდან (ენდერეიდან)-ტაუსტანის ჩერქეზული მიწებია”
(ევლია ჩელები, იქვე თავი -4)

გამომდინარე თვითმხილველის, ევლია ჩელების აღწერილობიდან, მე-17-ე საუკუნის ქართველური პოლიტიკური წარმონაქმნი ტაუსტანი, მართლაც ვეებერთელა ქვეყანა,

საკმაოდ დიდ სივრცეზე ჩანს გადაჭიმული:

მისი საზღვრები ჩელების მიხედვით, დასავლეთით ყაზარდო და ბერბერეს ოსური წარმონაქმნი ჩანს, ჩრდილოეთით მისი საზღვრები მოსკოვიტების (რუსების) მიწებამდეა გადაჭიმული მდინარე კუმის ჩათვლით, აღმოსავლეთით მისი საზღვარი კუმისკების პოლიტიკური წარმონაქმნი ჩანს, სამხრეთიდან მისი საზღვარი მთავარი კავკასიონია, რომლის იქით, ჩელებისვე სიტყვებით, ელბრუსის ძირში ესაზღვრება დადიანის მიწებს. ცხადია ეს მიწები ხევის ჰერულ-გელური (მეგრულენოვან) მოსახლეობას ეკუთვნის. ის რომ მდინარე ბახისტანი (თერგი, ტაუსტანის მთავარი მდინარე) იწყება დადიანის (ჰერთა, მეგრელთა) ქართულ მიწაზე, ერთმნიშვნელოვნად მიანიშნებს სტეფანწმინდის ჰერულ მოსახლეობაზე. ტაუსტანის რიგით მეორე მდინარე, ბალიკბაი (ასა) იწყება საქართველოს მთებიდან და ჩაედინება მდინარე თერგში. მესამე მდინარე სუნჯაა, რომელიც ჩელების სიტყვებით იწყება აჩიკ-ბაშების (იმერლების) ქართველურ მიწაზე (სავარაუდოდ იმერლებში აქ ჩელები რაჭველებს გულისხმობს) მეოთხე მდინარე, აკსაი, ჩელების სიტყვებით ასევე იწყება ქართულ მიწებზე. თამამად შეიძლება ითქვას რომ, ტაუსტანს სამხრეთის მხრიდან და ელბრუსის გადაღმა მხრიდან ქართველური მიწები ეკვრის. სავარაუდოდ, რომ ანტიკური ეპოქის ტაუსტანის საზღვრები კიდევ უფრო შორსაა გადაჭიმული (32)

საინტერესოა შუა საუკუნეების არაბული ცნობები ჩრდილო კავკასიის შესახებ:

“ბახრამმა (გურმა) მიიტაცა გვირგვინი და სკიპტრა ხაკანისა, დაიმორჩილა მისი ქვეყანა, შემავალი თურქთა ქვეყანაში, და დააყენა დაპყრობილ მიწებზე მარზუბანი, რომელსაც აჩუქა ვერცხლის ტახტი”

(ატ-ტაბარი, მოციქულთა და მეფეთა ისტორია, თავი 10)

რატომღაც ჩათვლილია, რომ სპარსეთისა და ბაჰრამ მე-5-ე გურის წინააღმდეგ ეფტალიტებმა გამოლაშქრებაზეა საუბარი, რაც აბსოლუტურად არ შეეფერება სიმართლეს:

მოსაზრება დამყარებულია იმ ფაქტზე, რომ ბაჰრამ გურმა მოსაზღვრეს მარზუბან -ი- კუმანი უწოდა. ერთი შეხედვით თითქოსდა ყველაფერი სწორია, კუმანთა (კიდევ ერთი) სახელმწიფო დაფიქსირებულია შუა აზიის ტერიტორიაზე..... მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით:

1) სპარსეთში ბაჰრამ მე-5-ე გურის მმართველობა 421-438 წლებშია დაფიქსირებული.

2) კუმანთა (შუა აზიური) სახელმწიფოს განადგურების თარიღი 387 წლით არის დაფიქსირებული.

3) შესაბამისად არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენდა უკვე არ არსებული კუმანთა სამეფოსათვის (ქუმანთათვის) მესაზღვრის დანიშნვა ესოდენ დიდი ჩინით: ქუმან -ი- მარზუპანი.

ასევე არავითარი ყურადღება არ ექცევა ბაჰრამ გურის გადაადგილებას და მოქმედებას ხაკანის წინაარმდეგ ლაშქრობისას:

“... და მხოლოდ უფრო მეტად მიეცა ლხინს, დროსტარებას და ნადირობას. მერე ის გამოეწყო და გაემართა აზერბაიჯანისაკენ, დატოვა რა მმართველად ერთ- ერთი საკუთარ ძმა, სახელად ნერსე. გაიგეს რა ბახრამის გამგზავრება და მასზე, რომ დატოვა საკუთარი ძმა ნაცვალად, ხალხს ექვიც კი არ ეპარებოდა, რომ ის გარბის მტრისაგან და ღალატობს საუთარ სახელმწიფოს. მათ დაიწყეს თათბირი ხაკანთან

ელჩის გაგზავნის თაობაზე და მისთვის მორჩილების გამოსაცხადებლად.... ..

ბახრამთან მოვიდა მსტოვარი, რომელიც მან მიუგზავნა (ხაკანს) რომ მოეტანა ცნობები ხაკანზე და გაეგებინებინა მისი საქმეები და განზრახვა. მაშინ ბახრამი გამოემართა ხაკანის წინააღმდეგ იმ ხალხით, რომელიც მას ახლდა, დაესხა ღამე თავს, მოკლა საკუთარი ხელით ხაკანი და აოტა მისი ჯარი (ტაბარი, იქვე)

1) უხსოვარი დროიდან აზერბეიჯანი კასპიის ზღვის სამხრეთ დასავლეთის სანაპიროზეა განლაგებული, ხოლო ეფტალიტები, რომელთა ირანზე თავდასხმასაც რუსული წყაროები ვარაუდობს, კასპიის ზღვის სიახლოვეს არც კი ჩანან, ისინი გაცილებით აღმოსავლეთისაკენ, არალის ტბისაკენ არიან დაფიქსირებული.

2) ტაბარი ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავს სპარსეთზე ეთნიკურად თურქული ხაკანატის თავდასხმას და არა ეფტალიტებისა.

3) ბახრამი გალაშქრების წინ აზერბაიჯანში მოდის, შესაძლოა ეს ხაკანის (ეფტალიტების) ყურადღების მოსადუნებელ მანევრადაც კი ჩაითვალოს: ამ შემთხვევაში აზერბაიჯანიდან კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსაკენ გალაშქრებული ბახრამ გური სპარსეთის ძირითად ლაშქარსაც თან გაიყოლიებდა თურქებზე თავდასასხმელად, რომლის დისლოცირებაც აქვე, სპარსეთშია ნაგულისხმევი, ბაჰრამ-გურის ლაშქრობის ტრასაზე. ტაბარი ერთმნიშვნელოვნად მიანიშნებს, რომ ბახრამმა მხოლოდ მასთან მყოფი ხალხი წაიყვანა ღამეულ, მოულოდნელ შეტევაზე და ესოდენ სარისკო ოპერაციაში წარმატებასდაც მიაღწია,

ცხადია, ბახრამ გური კასპიის დასავლეთი სანაპიროსაკენ აწყობს ლაშქრობას და მისი ლაშქრობის ობიექტი ხაზართა ხაკანატია, რომელსაც ყველა ნიშნით ჯერ სახელი ხაზარი არ მიუღია, თუმცა ტიტული ხაკანი უკვე სახეზეა.

მხოლოდ ამ გამარჯვების შემდეგ აჯილდოებს ერთ-ერთ ადგილობრივ მეფეს ვერცხლის ტახტით და ანიჭებს მას ქუშან-ი- მარზუბანის წოდებას!

“ზაბ-ულ-აზვაბი დევს ტაბარისტანის ზღვაზე.....ეს ქალაქი ხაზართა ზღვაზე ემსახურება სარირს და სხვა ქვეყნებს კიაფერებისას (არამუსლიმანებისას) ”

(Караулов Н. А. ალ-ისტარხი, 930 წელი ქრისტესით)

საინტერესოა, რომ ალ-ისტარხი ხაზგასმით აღნიშნავს სარირელთა არამუსლიმანობას. რუსული წყაროების მიხედვით, მათ ქრისტიანობა ნე-5-ე საუკუნეში უჩანთ მიღებული. ალ-ისტარხის მიხედვით, ხაზართა სამეფოს დედაქალაქი მდინარე ვოლგაზეა (იტილი) გაშენებული და მასაც იტილი ჰქვია. მმართველი ელიტა ებრაული წარმოშობისაა. აქვეა მეორე ქალაქი სამანდერი (სავარაუდოდ ასევე ხაზარებით დასახლებული, თუმცა მაინც მათგან დისტანცირებული) რომელსაც ყავს საკუთარი მეფე, ებრაული წარმოშობისა და ხაზართა მეფის ნათესავი. ქალაქი სამანდერი გაიგივებულია დღევანდელ ტარკთან, მახაჩყალის მიმდებარედ. სამანდერის ადგილსამყოფელად ზოგიერთები ყიზლიარს მიიჩნევენ, თუმცა აზრი უფრო პირველისაკენ იხრება.

“სამანდერსა და სარირის საზღვრებს შორის ორი ფარსახის (11კმ) მანძილია. სამანდერსა და სარირს შორის მშვიდობაა. ხალხი სარისისა (ტახტისა) ქრისტიანებია. ამბობენ რომ ეს ტახტი ოქროსია, სპარსელი მეფის ყოფილი კუთვნილება, მაგრამ მათი მეფობის შეწყვეტისას გადატანილ იქნა სერირის ქვეყანაში და წაიღო ერთ-ერთმა სპარსელმა მეფემ, როგორც მე გავიგე, ბახრამ გურის შთამომავალმა” (იქვე)

ღია კარებში შესასვლელად მისი მტვრევა არასწორია, რასაც ამ ტექსტთან მიმართებაში

რუსი კომენტატორი აკეთებს: ალ-ისტარხი თვითონვე აცხადებს, რომ ეს ცნობა მისთვისაც საიმედო არაა და იგი ზეპირი გადმოცემიდან აქვს მოყვანილი, რასაკვირველია სერირის (ტახტის) ხალხი, ეს ის მენაპირებია, რომელიც ბახრამ გურმა დააჯილდოვა ამ ტახტით და მენაპირებად დააყენა!

“ ხოლო სერირი სახელმწიფოს სახელია და არა ხალხისა ” (იქვე)

მართლაც არც ერთი არაბი ავტორი არ ასახელებს სერირთა ტომობრივ მიკუთვნებულობას, თუმცა ზოგიერთი მათ მმართველს ფილან შაჰად მოიხსენიებს, ზოგიერთი აგრარაურან შაჰად.(33)

ოდნავ განსხვავებულ ვერსიას იძლევა არაბი გეოგრაფი იაკუტი და ეს გასაგებიცაა, ადგილმდებარეობის ამ ორ აღწერას შორის მთელი 300 წელია:

“ზაბ-ულ - აზვაბი პორტია ამ ზღვაზე. აქ თავს იყრიან ხაზარები, სერირები, შაზანები, ხაიზანები, კურჯები, რუკლანები, ზარიკრანები, გუმიკები ჩრდილოეთიდან, ასევე მოდიან ხალხი ჯურჯანიდან, ტაბარისტანიდან, დეილემიდან და ჯილიდან” (იაკუტი; 1179-1224წ)

ხაიზანები-როგორც ირკვევა ქართველი ფხოველებია, ფშავები და ხევსურები.

რუკლანები-მოსკოვიტები, რუსები

კურჯები-ქართველები.

აღსანიშნავია, რომ ავტორის აღწერილი ყველა ხალხი არ წარმოადგენს ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულს: გუმიკები და ზარიკრანები სერირის ვასალურ წარმონაქნის სახეს ტოვებს, რამეთუ მათ ერთი და იგივე რელიგია აკავშირებთ და საერთო სახელმწიფოს, სარირის შემადგენლობაში ფიგურირებენ.

“ეს ფაქტიურად ხეობის გამოსასვლელია, კაზკის (კავკასიის) მთებით შექმნილი, დაცული სიმაგრეებით, რომელთაგან ღირსშესანიშნავია ბაბ-სული, ბაბ-ალ-ლანი, ბაბ-ას- შაბირანი, ბაბ-ლაზიკა, ბაბ-ბარიკა, ბაბ-სამსახი, ბაბ საჰიბ--ას სერირი (ტახტის მფლობელები) ბაბ ფილან-შაჰი. ბაბ-კარუნანი. ბაბ-ტაბარსერან-შაჰი, ბაბ-ლირან-შაჰი, ბაბ- ლიზან -შაჰი, ბაბ-ანუშირვანი. ქალაქი სამანდერი დევს ბაბს იქით და მთელი ქვეყანა მას იქით ხაზართა მფლობელობაშია....ბაბს იქით მდებარეობს სუვარების სამეფო, ალ-ლაკზი, ალლანი, ფილანი, მასკატი, სახიბ-ას სერირი და სამანდერი“ (Караулов Н. К. იზნ-ხორდადბე; 912-913წ ქრისტესით)

არ შეიძლება ითქვას, რომ ხორდადბეს ცნობები გამოირჩევა დიდი სიზუსტით, თუმცა კვლევისათვის უდავოდ მნიშვნელოვანი ცნობებია:

1)მასკატი ბაბს იქით არ მდებარეობს, ის დასახლებულია არაბი სარდალის მურვან ყრუს მიერ დატყვევებული ხაზარების მიერ მდინარე სამურის პირას(34)

2) მის მიერ ცალკე ერთეულად ნახსენები ფილანი საკმაოდ მალე სერირის მფარველობისა და მმართველობის ქვეშ ექცევა.

3)სიმპტომატურია ხორდადბეს მიერ ბაბ-ალანის ხსენება, რომელიც კონტექსტიდან გამომდინარე, ქალაქ შაბირანის ახლოს უნდა იყოს საგულისხმებელი.

4)ერთობ მნიშვნელოვანია ხორდადბეს მიერ ბაბ-სამსახის, სამსახის ციხის აღნიშვნა, ტექსტიდან გამომდინარე, ეს სიმაგრე და მიმდებარე ტერიტორიები მხოლოდ ცენტრალურ კავკასიონზეა საძიებელი, რაშიც სხვა ავტორის ცნობით დავრწმუნდებით.

5)არაბი ისტორიკოსები ჰერულ სახელმწიფო წარმონაქმნებს სხვადასხვა სახელით იხსენებენ (მათ შორის ხორდადბეც) **ლაზიკა, აფხაზი, ლაიზანი(ლაირანი) ხანდახან**

სანარე და ჩერქეზებიც კი მათთვის სინონიმური სიტყვები ჩანს, თუმცა არც ერთ შემთხვევაში ისინი აბაზგებს, აბაზგეთს არანაირი ფორმით არ აღნიშნავენ. რაც შეეხება სერირს, ისინი მათ ერთხმად ტახტის ხალხს უწოდებენ.

“ზაზარეთიდან სარირამდე 12 დღის სავალია სტეპზე, ხოლო შემდეგ სამი დღე მაღალ კლდეებსა და ხეობებზე თვით მეფის ციხესიმაგრემდე. ეს ციხე-სიმაგრე დგას მთის მწვერვალზე, ოთხი ფარსახია სიგრძეში და ამდენივე სიგანეში (22x22კმ) და გარსემორტყმულია ქვის კედლით. მისთვის არსებობს ტახტი როგორც ოქროსი, ასევე ვერცხლისა. ციხე-სიმაგრის მცხოვრებნი ყველა ქრისტიანია, ხოლო დანარჩენი მცხოვრები ამ სახელმწიფოსი ყველა კიაფერი.....მათ მეფეს ჰქვია ავარი. მარჯვენა მხარეზე ამ ციხიდან გადაჭიმულია გზა მაღალ მთებსა და მრავალრიცხოვან ტყეებში, ამ გზით თორმეტ გაჩერებაზე მდებარეობს ქალაქი სახელით ხაიზანი”

(Караулов Н. К. იბნ-რუსტე; წიგნი ძვირფასი ქვებისა, ას-სარირი, 903 წელი ქრისტემდე)

1) იბნ-რუსტეს მიერ ნაჩვენები მანძილები, როგორც კონტექსტიდან ჩანს, დედაქალაქიდან დედაქალაქამდეა. 12 დღე მდინარე ვოლგის შესართავიდან დღევანდელი სტავროპოლის სტეპებზე და დაახლოებით 40-50 კილომეტრი ცენტრალურ კავკასიონზე, ასეთია გზა ბალანჯერსა და სერირის დედაქალაქს შორის.

2) დედაქალაქი სარირისა, ეს გრანდიოზული შემოკავებული ქალაქი შესაძლოა მხოლოდ ჯულატი იყოს, დღეს ყაბარდოსა და ოსეთში განლაგებული.

3) საინტერესოა რომ იბნ-რუსტესთან უკვე ორ ტახტზე, ოქროსა და ვერცხლისაზეა საუბარი, რაც უბრალოდ ფაქტის ჰიპერბოლიზაცია უნდა იყოს,

4) ის რომ მხოლოდ დედაქალაქის მცხოვრებნი არიან დასახლებული ქრისტიანებად, ხოლო დანარჩენი მცხოვრებნი წარმართებად, გვაფიქრებინებს რომ ქრისტიანიზაციის პროცესი ჯერას უსრულია: მართლაც როგორც ცნობილია, ჩრდილო კავკასიელთა მეზობელ ფხოვში, 300 წლის შემდეგაც ქრისტიანიზაციის პროცესს იძულებითი ხასიათი ჰქონდა, რომელიც თამარ მეფემ ივანე მხარგრძელის ხელით ჩაატარა.

5) იბნ-რუსტეს მიერ ას-სერირის მეზობლად მოხსენიებული ქალაქი ხაიზანი, ეს მასუდისეული ხაზრანების (ფხოველების) ქალაქია.

კიდევ ერთი საინტერესო წარმომადგენელი, ეს არაბი მოგზაური და ისტორიკოსი მას'უდია. საინტერესოა, რომ ამ არაბი მოგზაურისათვის არამუსულმანი ყველა კიაფერია:

“ ყველაფერი ეს (ციხე-სიმაგრეები) ემსახურება იმ ხალხებისაგან თავდაცვას, რომლებიც კაბკის მთის იქით ცხოვრობენ, როგორცაა ზაზარები, ალანები, თურქები, სერირები თუ სხვა კიაფერი ტომები” (Караулов Н. А. მას'უდი; ოქროს მდელი და ძვირფასი ქვების წყაროები, თავი 17; 966 წელი ქრისტესით)

როგორც ვხედათ, მას'უდის ერთ ქვაბში აქვს „მოხარშული“ ზემოთხსენებული ტომი და მათ სარწმუნოებისდა მიუხედავად კიაფერებს ეძახის.

“ზარზანის სამეფოს შემდეგ მოდის გუმიკის სამეფო, მისი მცხოვრებნი ქრისტიანებია. ისინი არ ემორჩილებიან მეფეს და მათ ყავთ რამდენიმე ბელადი. ისინი მშვიდობიანად არიან ალანებთან (35) გუმიკებს იქით მთების მიმართულებით სამეფო, სახელად ზერეკერანი (მეაბჯრეები) ამ რაიონს მოყვება სერირები, რომელთა მეფე ატარებს ფილან შაჰის ტიტულს. ისინი ქრისტიანები არიან....იწოდება ის საჰიბ ას-სერირად (ტახტის მფლობელები).....ამ სახელმწიფოს დედაქალაქს ჰქვია ხუმრაჯი,

ეს სამეფო შეიცავს 1200 დასახლებას....ეს ქვეყანა მიუვალა და დაცულია თავისი მიუვალობით: ის მდებარეობს კაბკის ერთ ხეობაში. მეფე გულიანად და წარმატებით ებრძვის ხაზარებს, იმდენად რამდენადაც ეს ხალხი ცხოვრობს ვაკეში, თვითონ მთებში” (მას’უდი; იქვე)

სიმპტომატურია, რომ სერირის ხალხის მეფე ატარებს ფილან-შაჰის ტიტულს. როგორც წინა ნაწყვეტებიდან ვიცით, საკუთრივ ფილანი მცირე, უმნიშვნელო პოლიტიკური წარმონაქმნია, დიდი ალბათობით ფილანის ხალხი(და ესენი ყველა ხალხებია გარდა სერირისა, რომელიც მხოლოდ სახელმწიფოს კრებსითი სახელ ჩანს) ერთ-ერთი შემადგენელია სერირის დიდი სახელმწიფოსი, რომელთა მეფე ხანდახან აგრაურან შაჰის სახელსაც ატარებს (ანალოგიურად ქართველთა მეფის ტიტულისა, რომელის საკუთარ ტიტულატურაში რამდენიმე ტომის, ხალხის სახელს აერთიანებს) ბარზბანი-ეს მარზუბანის, მენაპირის დამახინჯებული ფორმა ჩანს მხოლოდ და ამ შემთხვევაში სერირის მენაპირე, მისი საზღვრების დამაფიქსირებელი ჩანს მხოლოდ. ამავე ლოგიკით გუმიკის ქრისტიანული სამეფო სერირის შემადგენლობაში შემავალი ჩანს. ის რომ გუმიკი ქრისტიანულია, მტკიცდება სხვა წყაროებითაც:

“გუმიკის დაქცევა მოხდა ორშაბათს, რამადანის თვის დასაწყისში, ან-ნაჯმ ად-დინის დროს, და დაილუპა რწმენისათვის მთელი ჯარი გუმიკისა, გარდა ათას სამას ოცდა ცამეტი მეომრისა, ექვსას ოცდა ჩვიდმეტ წელს <1239-40წელი>”

(Мухамед Рафи. Тарих и дагестани)

თარიღის მიხედვით ცხადი ხდება, რომ გუმიკის დაქცევა მონღოლთა ხელით მოხდა, შესაძლებელია გუმიკელთა სარწმუნოებრივი მიკუთვნებულობა სადავოდ ჩათვალოს ვინმემ, თუმცა მა’სუდის ცნობა ამკარად მიაწინებს გუმიკელთა ქრისტიანობას. არ არის გამორიცხული, ზერეკერანი თავად გუმიკში შემავალი და მისივე გარეუბანია (გუნები, სავარაუდოდ იგივე გუმიკი და ზერეკერანი, როგორც ცნობილია გამორჩეოდა საუკეთესო ხარისხის აბჯართ დაღესტანსა და მთელს კავკასიაში) ქრისტიანულ გუმიკელთა (და ზერეკერანელთა) დისტანცირება ასევე ქრისტიან სერირებთან, მხოლოდ მათი ტომობრივი განსხვავებულობის მიზეზი ჩანს: გუმიკი და ზერეკერანი იმ ჰენიოხთა შთამომავალი ჩანს, რომელსაც ტაციტი აღნიშნავს.

“ალანების სახელმწიფო ესაზღვრება სერირის სახელმწიფოს. დედაქალაქს ჰქვია მა’ასი.....320 წლის (ჰიჯრით) შემდგ, ისინი მიიქცნენ ქრისტიანობიდან, გააძევეს ყოფილი ეპისკოპოსები, რუმის მეფის გამოგზავნილები.... ალანების სახელმწიფოს და კაბხის მთებს შორის არის ციხე-სიმაგრე და ხიდი, გადებული ვეებერთელა მდინარეზე. ეს სიმაგრე იწოდება ალანების ციხედ....იქ მოთავსებული იყო დარაჯა, რომლის მოვალეობა იყო დაეცვა კაბხის მთისაკენ მიმავალი გზა ალანებისაგან. ამ ხალხისათვის არ არსებობდა სხვა გზა, გარდა ხიდზე გამავალი, რომელზედაც ბატონობდა ციხე-სიმაგრე. სიმაგრე აშენებულია მიუწვდომელ კლდეზე და არამცთუ არ იყო საშუალება მისი დაპყრობისა, არამედ ციხეში მყოფთა ნებართვის გარეშე გავლაც კი. ამ სიმაგრის შიგნით, კლდის მწვერვალზე არის მტკნარი წყლის წყარო., ასე რომ ეს ციხე-სიმაგრე ერთერთი განთქმული სიმაგრეა მსოფლიოში თავისი მიუდგომლობით.....როცა მასლამა იბნ-აბდილმელეკ-იბნ-მურვანი მივიდა ამ რაიონში და დაიმორჩილა მცხოვრებლები, განათავსა ამ ციხე სიმაგრეში არაბული გარნიზონი, ამ დროისათვის ამ ადგილის დამცველი.....(მას’უდი, იქვე)

მასუდის ეს ინფორმაცია საკმაოდ დიდ საფუძველს იძლევა, განისაზღვროს თვით სარირელთა ტომობრივი მიკუთვნებულობაც კი:

1) სერიის, ამ ტახტის ხალხს დასავლეთის მიმართულებით ალანები (ოვსები) უჩანთ, ეს საოცრად მოძრავი ტომი. ისინი აღწევენ მეოტიდის ტბის ჩრდილო აღმოსავლეთის სანაპიროს, მათი კვალი ჩანს თვით ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო განშტოებაში, ყირიმის ნახევარკუნძულის დასავლეთ სანაპიროზე. მათი კვალის აღმოჩენა შესაძლებელია ცენტრალურ ევროპაში და თვით აფრიკის კონტინენტზე (ბერბერთა სახით) მასუდის ეპოქისათვის ისინი ემეზობლებიან სერიის.

2) ალანების სახელმწიფო ესაზღვრება სერიის, თუმცა ვერ აღწევს იმ მონაკვეთამდე, სადაც ციხე დგას. მართალია მას ალანთა ციხეს უწოდებენ (სავარაუდოდ ალანთა სიახლოვის გამო, როგორც ორიენტირი) თუმცა ისინი სრულიადაც არ ფლობენ მას, პირიქით, ციხე აშენებულია იმისათვის, რომ დაიცვას კაბხისაკენ (კავკასიონისაკენ) მიმავალი გზა იმავე ალანებისაგან.

3) მას'უდის ეპოქისათვის ალანები განდგომილნი ჩანან ქრისტიანობიდან. ეს პროცესი შესაძლებელია ცვალებადი იყოს კავკასიაში ძალთა ბალანსის ცვლილებასთან ერთად

4) ციხე-სიმაგრეს ამ დროისათვისაც არაბები ფლობენ.

კიდევ უფრო აზუსტებს მანძილებს არაბი ისტორიკოსი იბნ-რუსტე:

“გამოდიხარ რა სარირის სამფლობელოდან მარცხენა მხარეს, მიდიხარ სამი დღე მთებსა და მდელოებზე, და ბოლოს მიდიხარ ალანთა მეფემდე. თავად ალანთა მეფე ქრისტიანია, ხოლო მისი სამეფოს დიდი ნაწილი კიაფერი და ეთაყვანებიან კერპებს. შემდეგ შენ გადიხარ ათდღიან გზას მდინარეებსა და ტყეებზე, სანამ არ მიაღწევ ციხე სიმაგრეს წოდებულს ბაბ-ალ-ლანად. ის მდებარეობს მთების მწვერვალზე, ხოლო მთების ქვეშ გადის გზა, და ციხე სიმაგრის ირგვლივ მაღალი მთებია. ამ კედელს (ციხე-სიმაგრეს) იცავენ ყოველდღე 1000 კაცი მისი მცხოვრებლებიდან. ისინი განლაგებული არიან გარნიზონად დღე და ღამე”

(იქვე; იბნ-რუსტე, ალანები)

იბნ რუსტეს მიერ ნაჩვენები მანძილების მიხედვით, ალანები დარიალანიდან ათი დღის სავალ მანძილზე ცხოვრობენ. მართლაც კავკასიის მთებს ალანები თავს აფარებდნენ მხოლოდ სტეპებზე დიდი მტრის გამოჩენისას. შუა საუკუნეებში ალანებს რამდენიმე კონკურენტი-მეტოქე უჩნდებათ სტავროპოლის სტეპებში, რომელთა ქრონოლოგიური ჩამონათვალი ასე გამოიყურება: ყივჩაყები, მონღოლები, თემურ-ლენგის ურდოები, ახალმონღოლები.

ზემოთ ჩამოთვლილი მასალა საშუალებას იძლევა ჩამოვაყალიბოთ ის კრიტერიუმი, რომელსაც სერიის (ტაუსტანის) სამეფო უნდა აკმაყოფილებდეს:

!) სერიის არაა ოვსეთი (არაბი ავტორების ალანეთი) რომლებიც თითქმას ყველა ტექსტში სერიის გვერდიგვერდ მოიხსენება.

2) სერიის მდებარეობს ოვსეთიდან აღმოსავლეთით.

3) სერიის არაა ლეკური პოლიტიკური წარმონაქმნი და ისინი პარალელურად მოიხსენიება ასევე ყველა წყაროში.

4) სერიის ქრისტიანული სახელმწიფოა და ამ რელიგიას იგი ინარჩუნებს თვით მე-14-ე საუკუნეებშიც.

5) სერიის ლაშქარი მოწყობილია ქართველურ ყაიდაზე, მის ძირითად ბირთვს

აზნაურები წარმოადგენენ. (ამ სახელით პრივილიგირებული მეომარი, მსოფლიოში დაფიქსირებული მხოლოდ საქართველოში)

6) სერიის სახელმწიფოს ენა ერთ-ერთი ძირითადი ქართველური დიალექტია.

ჭეშმარიტად არაა საჭირო ღია კარების მტვრევა, ასეთი ტომი ჯერ კიდევ მე-11-ე საუკუნეში აღწერილი აქვს ლეონტი მროველს:

....და მივიდეს (საურმაგი, ძე ფარნავაზ მეფისა) დურძუკეთს დედიძმათა მისთა თანა....და ველარა იტევდა მათ დურძუკეთი. ამან საურმაგ წამოიყვანა იგინი, ყოველთა კავკასთა ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე მათგანნი წარჩინებულ ყვნა, და სხუანი დაასხა მთიულეთს დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი“(ქართლის ცხოვრება;

ლეონტი მროველი, ტომი 1, გვ.31-342 თბილისი, 2012წ)

მესამე ძირითადი ქართველური დიალექტი-ეს სვანურია! ის სვანური, რომელსაც სავარაუდოდ ლეონტი მროველის შემდეგ, მთელი ათი საუკუნე სვანეთის ბუნებრივი კარჩაკეტილობის გამო ლექსიკა არ შეუცვლია და რომელ ენაზეც იმავე მროველის მიხედვით დურძუკები ლაპარაკობდნენ! (სანამ მათი დიალექტი ვეინახურმა არ ჩაანაცვლა, ისევ და ისევ მათი გავლენით, თუმცა ჩელების მოგზაურობის დროისათვის ისინი რასაკვირველია პირველად ენას, სვანურს ინარჩუნებენ)

....არსებობს თუ არა სხვა ალტერნატიული წყარო, დამამტკიცებელი დურძუკ-სვანთა იდენტურობისა და რომელი სატომო სახელი ჩანს პირველი, დურძუკი თუ სვანი?

ასეთი წყარო არსებობს და თანაც არა ერთი.....სომხურ ანონიმიურ გეოგრაფიად ცნობილ ტექსტში, რომელიც მე-7-ე საუკუნით თარიღდება და რომელიც არ შეიძლება მე-8-ე საუკუნეზე (35)ადრიმდელი იყოს:

“შემდეგ კავკასიის ქედით, საქართველოსა და ალბანეთის მიმდებარედ კასპის ზღვამდე და მასში მდინარე სოანას-ის ჩავარდნამდე”

(Армянская география 7-го века; ახალი სია)

აქვე სავარაუდოდ ხელნაწერის არშიიდან მოხვედრილა სიტყვები: ასეთ მდინარეზე არაფერია ცნობილი.....ცნობილია და ისიც ათი საუკუნის შემდგომი ხელნაწერიდან:

„ ...და უდის შორის მდინარე თვისი და მოერთვის სონა მდინარეს, რომელი განვლის ჩაჩანს და მოერთვის ბორაღანს თერგის მდინარეს”

(ვახუშტი, ქართლის ცხოვრება,ტომი-4, გვ-553-4,თუშეთისათვის, თბილისი 1973 წ)

კავკასიის მდინარე სუნჯის უძველესი სახელი სოანისი-სვანებისა ყოფილა! მდინარე სუნჯას თანამედროვე სახელიც სავარაუდოდ ამ სატომო სახელისაგან ლებულობს დასახელებას, სუნ-ჩაი, სვანების მდინარე, ასე ნათლავენ სავარაუდოდ ამ მდინარეს თურქულენოვანი მემატეანენი, საიდანაც ამ უკანასკნელის დასახელება ჩანს მიღებული.

“მეოთხე ხალხი სოანებია, ცხოვრობენ მდინარე ბაქსანის სათავეებთან, მდინარეების, კუმისა და ყუბანის სათავეების ახლოს. აქვთ განსაკუთრებული ენა. ატარებენ მოკლე ტანსაცმელს (კაბას) გერმანულის მსგავსს. გრძელ თმებს ატარებენ. ბევრი მათგანი ახლაც ქრისტიანია. მათ ჰყავთ ბატონი. მათი გზა გადაჭიმულია მდინარე ბაქსანზე, სადაც ცხოვრობენ დიდი ყაბარდოს მფლობელები, მუჰამედ კორგოტკინი ძმებით და სამი დღის სავალია”

(ПОКАЗАНИЕ КНЯЗОВ; кумыкского и кабардинских)

როგორც ირკვევა, ჯერ კიდევ 1743 წელს, სვანები კიდევ ცხოვრობენ მამაპაპათა მიწის ნაწილზე მაინც. რასაკვირველია აქვე ცხოვრობენ დურძუკები (ინგუშები) რომელნიც ყველა ნიშნით უკვე ვეინახურ ენაზე საუბრობენ.

“სვანური თქმულებებით, მდინარეების, ყუბანის სათავეები და თერგის აუზის ნაწილი მათ წინაპრებს ეკუთვნოდათ.....1887 წლის ჩანაწერებით, ჯერ კიდევ 20-30 წლის წინათ სვანები იღებდნენ საიჯარო გადასახადს მიწისას ჩრდილო კავკასიელებისაგან. ეს იჯარა შეწყდა დასავლეთ კავკასიის რუსების მიერ დამორჩილების შემდეგ” (იქვე)

რეზიუმე: როგორც იტყვიან, კომენტარები ზედმეტია. სვანები და დურძუკ-ინგუშები ერთი და იგივე ტომია, რომლის მშობლიური ენა სვანურია! სერირი, ეს მათი სახელმწიფოა, ხოლო ინგუშეთი, მისი სამართალმემკვიდრე:

ტავლისტანი

„ტავლისტანის მცხოვრებნი გაყოფილია ორ მთავარ ხალხად -ზონტებად და ტავლისტანელებად. ზონტები ცხოვრობენ მაღალ მთებში საქართველოს ახლოს და აქვთ მრავალი სოფლები, ლაპარაკობენ საკუთარ ენაზე და ყველანი წარმართები არიან.....

ტავლინები ცხოვრობენ მაღალ და თითქმის ყოვეთვის თოვლიან მთებს შორის (შესაბამისად ტავ თუ ტაუ თათრულ ენაზე ნიშნავს მაღალ მთას) ესაზღვრება საქართველოს, ავარეთს და დაღესტანს. ეს მიწები გაყოფილია მრავალ ოლქად, იმიტომ რომ სოფელი მთებს შორის ხეობებში დევს მეზობლად, იმდენი რომ თავად არა აქვთ დათვლილი. მათი ენებიდან ცნობილია ხუთი, რომლებიც ერთმანეთს არა გაგს.... მცხოვრებლებს, იმის მიხედვით როგორ ზეგანზე ცხოვრობენ, აქვთ ნათესები, ვენახები და განვითარებული მეცხოველეობა.... ისინი იყენებენ ცეცხლსასროლ იარაღს სხვანაირი საკეტით, სხვანაირი პატრუქით....მაზრებში ყავთ უხუცესები, რომლებსაც თვითონ ირჩევენ...ისინი არ იმყოფებიან ვინმეს მფლობელობის ქვეშ, არ იხდიან გადასახადს და რამდენადაც მათი მთაგორიანი მიწებიდან გადასახადის მიღება არ ეიმედებათ, არავინ არ ცდილობს დაიმორჩილოს ისინი....

დაღესტანის მეზობელი მაზრები ემორჩილებიან - შამხალს.....თუმცა იმავე მიზეზით, რის გამოც ეს ხალხი არავისაგან ხელდებული არაა, ისინი მათსავე დამოუკიდებლობაში დატოვებული იქნება....ისინი ითვლებიან მუსულმანებად, მაგრამ მათ აქვთ მრავალი წარმართული ჩვევებიდა სინამდვილეში უფრო კერპთაყვანისმცემლები არიან, ვიდრე მაჰმადიანები”

(Гербер Иоган Густав. Записки о народах и землях; 1728 წ. ტექსტი-2010წ)

თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების 1660 წლის ახლო ჟამის ჩანაწერი მტკიცდება 60-70 წლის შემდგომ ჩანაწერშიც, თუმცა გარკვეული ცვლილებებით:

1)გერბერის მიერ აღრიცხული ხალხი ზონტები,ტაუსტანის და საქართველოს სიახლოვეს - სავარაუდოა რომ ვეინახები არიან, რომელთაც საკუთარი(განსხვავებული ტავლისტანისაგან) ენა გააჩნიათ, თუმცა ეს ხალხები უკვე ფაქტიურად ერთ მთლიან მასად მოიხსენიება. (გერბერის ჩამონათვალში არ ფიგურირებს ვეინახი და ჩეჩენი ხალხი, რაც ზონტებად მათ ხსენებით შეიძლება აიხსნას)

2)გერბერს მოხსენებული (უკვე მოხსენებული) აქვს ავარები, რომელიც 60-70 წლის წინ აქ არაა დაფიქსირებული....

3) ტავლისტანელთა ხუთი ენა აშკარად მიანიშნებს ამ უკანასკნელთა რიგებში ქისტ-ლლიღვების უცილობელ გულისხმობას.

4)ტავლისტანელები ჯერ კიდევ ამჟღავნებენ ადრინდელი წარმართობის და უფრო ადრინდელი ქრისტიანობის ნიშნებსაც კი.

5)ტავ-ტაუ, მთის ეს სახელი თათრული ენების მიერ ამ უკანასკნელთაგან ტავლისტანელების-ტაუსტანელებისაგან ჩანს შეთვისებული.

რუსულენოვანი მწერალი და მეცნიერი გიულდენშტედტი ქისტ და ინგუშ ხალხს ერთმანეთისაგან აღარ ანსხვავებს, მისი სიტყვებით ისინი ჩეჩნურ ენაზე საუბრობენ.... ასევე რუსულენოვანი მწერლის, იაკობ შტელინის სიტყვებით, ყაბარდო ფიქრობს, რომ ფლობს ჩეჩნეთს (1772წელი)

დროთა განმავლობაში, ტაუსტანისა და მიმდებარე მიწებზე აშკარა ხდება ვეინახური ენის დომინირება, საწყის ეტაპზე როგორც პატუა-საკომუნიკაციო ენა: რუსულენოვანი ისტორიკოსი იაკობ რეინეგსი (1779-1783 წ; პუბლიკაცია 2010წლისა) აღნიშნავს ჩეჩნური და ქისტური ენების არსებით დაახლოებას. საყურადღებოა, რომ ავტორი აღნიშნავს ჯერჯერობით ამ ორი ენის დაახლოებას, თუმცა ინგუშური ენა ჯერ კიდევ დამოუკიდებელია და ამ ორთან არავითარ სიახლოვეს არ ამჟღავნებს (ჯერ არ ამჟღავნებს). სავარაუდოა, რომ მოსახლეობის შეუდარებლად მცირერიცხოვნობის გამო ინგუშებთან შედარებით, ენის დაკარგვა ქისტებში გაცილებით ჩქარა ხდება. . საბოლოოდ, ინგუშური ენაც ამავე, ვეინახური მიმართულებით ვითარდება....

„მარჯვენა მხარეს თერგისა.....დასახლებულია ხალხით, რომელიც საკუთარ თავს ინგუშებს ეძახის(ეს სახელი მათ დაუმკვიდრდათ ადგილის მიხედვით, სადაც ისინი რუსებმა მე-18-ე საუკუნეში ჩამოასახლეს)საკუთარი ჩამომავლობა მოჰყავთ მაჯარიდან“ (იაკობ რეინეგსი, 1779 წ)

როგორც ვხედავთ, ის უცნობი ხალხი ჩრდილო კავკასიის ისტორიაში, რომელთაც დიდ და მცირე მაჯარის დასახლებით იცნობენ, დურძუკებია (უკვე ინგუშები)

„კუმიკები ამჟღავნებენ ულმობელ სიმულვილს ურჯულო ინგუშების მიმართ და ხშირად კლავენ მათ, იმიტომ რომ ისინი არ ღებულობენ მუსულმანურ რელიგიას, იმიტომ რომ უპირატესობას აძლევენ ქრისტიანობას“ (იქვე)

როგორც ვხედავთ, მე-18-ე საუკუნის ბოლოსათვისაც კი დურძუკები (ინგუშები) უპირატესობას ქრისტიანულ რელიგიას ანიჭებენ, თუმცა თავად რეინეგსი ამას რუსულ წახალისებით ხსნის. სინამდვილეში, ინგუშები მე-5-ე საუკუნის შემდეგ ქრისტიანები იყვნენ ქისტ-ლლიღვებთან ერთად, და ჯერ კიდევ თემურ -ლენგის ლაშქრობისას მე-14-ე საუკუნის ბოლოს ასევე ქრისტიანები ჩანან. მე-18-ე საუკუნეშიც ინარჩუნებენ რიგი ქრისტიანული სარწმუნოების ნიშნებს და სრულიად ბუნებრივი ჩანს მათი მიდრეკილება წინაპართა სარწმუნოების მიმართ.

....მაგრამ არსებობს ტომი, რომელიც სერირის სახელმწიფოს ადრინდელ ადგილმდებარეობას იკავებს და სერირის სახელმწიფოს სამართალმემკვიდრედ თვლის თავს. საუბარი ეხება ავართა ტომს:

“ავართა შესახებ

ბევრი ხეტიალის სემდეგ მოვიდნენ ისინი ალანთა ქვეყანაში და ემუდარნენ ალანთა წინამძღოლ საროსის, რომ მათი საშუალებით გასცნობოდნენ რომაელებს, იმანაც აცნობა ავარების შესახებ იუსტინეს, გერმანეს შვილს, რომელიც ამ დროს ლაზიკეში მდგომ ჯარს წინამძღოლობდა, ხოლო იუსტინემ იუსტინიანე მეფეს..... როდესაც იქ ვალენტიანიანე მივიდა და გადასცა საჩუქრები და უთხრა რაც მეფემ დააბარა, ისინი ჯერ უიგურებს შეებრძოლნენ, შემდეგ ზალებს, ჰუნთა ტომს, ხოლო საბირები კი გაანადგურეს”

(გეორგიკა. ტომი III; მეანდრე პროტექტორი, გვ 209-210. თბილისი 1936წ)

....მაგრამ ბაჰრამ-გურის ზეობის პერიოდი (421-438წ) , როდესაც სერირის სამეფო მარზუბანად დაინიშნა, მთელი ასი წლით უსწრებს იუსტინიანეს მეფობას (527-536) როდესაც მან ავარებს დასახლების ნება დართო (თუ სად, ამას მოგვიანებით განვიხილავთ)

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ავარები ისტორიის თვალსაწიერზე ბაჰრამ გურის მიერ სერირის მარზუბანად დანიშნიდან 100 წლის მერე გამოჩნდნენ, ამდენად მათი მენაპირეობა და სერირობა გამორიცხულია!

რაც შეეხება მეანდრე პროტექტორის მიერ მოწოდებულ ცნობას, რომ ავარებმა გაანადგურეს საბირები, რბილად რომ ვთქვათ, სიმართლეს არ შეესაბამება.

სუვარებს (საბირებს) იტილთან (ვოლგასთან ახსენებს არა ერთი არაბი ავტორი, მათ შორის მუკადენსი:

“ქალაქები მისი ბულგარი,სამანდერი,სუვარი, ბაგანდი, კაიშვა, ხამლიჯი, ბალანჯერი და ბაიდუ...სუვარი ამავე მდინარეზეა (ვოლგაზე) საცხოვრებლად აქ გამოიყენება კარვები; სუვარებს დიდი ნათესები და ბლომად პური აქვთ” (36) (Караулов Н. А. აღ-მუკადენსი. საუკეთესო დაყოფა კლიმატების განსაზღვრისათვის 985 წელი ქრისტესით)

რაც შეეხება ავარებს, მათი ისტორია მოგვიანებით სპეციალურ განხილვის საგანი გახდება.

მართალია ქართულ ისტორიულ ლიტერატურას არ გააჩნია ევლია ჩელების თანადროული ისტორიულ-გეოგრაფიული სურათი კავკასიის ქედს იქით მდებარე რეგიონებისა, მაგრამ ანალოგიური ლიტერატურა, შექმნილი მთელი 80 წლით გვიან არსებობს. ეს ბატონიშვილ ვახუშტის ქართლის ცხოვრებაა, რომელიც უშუალო დაკვირვების გარდა, მდიდარ ისტორიულ წყაროებს ეყრდნობა.

გარნა სდებენ ამის გამო კახნი ძურძუკთა, ღლილუთა და ქისტთა თვისად, გარნა მათ არა უწყიან ესე მიერ ჟამით, ოდეს განდგნენ”

(ვახუშტი; ქართლის ცხოვრება, ტომი IV, გვ-532-534, თბილისი-1973წ)

უკიდურესად საყურადღებოა, რომ კახელები მე-18-ე საუკუნის პირველ მეოთხედშიც კი დურძუკებს, ღლილვებს და ქისტებს თავისიანად თვლიან. ამ ხალხებიდან , როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ, სერირი სვანურ დიალექტზე საუბრობდა, ხოლო ქისტებსა და ღლილვებს სავარაუდოდ საკუთარი დიალექტი უჩანთ, სვანურ-ინგუშურისაგან განსხვავებული. რაც შეეხება მათ განდგომას კახეთისაგან და საერთო ქართული სახელმწიფოსაგან, ეს ყველა ნიშნით თემურ ლენგის ლაშქრობების შედეგი უნდა იყოს.

“ ამის ზეით ბოეთანს, ერთვის ალაზანს ბელაქნის წყალი. ამ წყალსა და გიშის - წყალს შორის , ალაზანამდე და კავკასამდე, არის ელისენი, არამედ აწ ქურმუხს

აქეთი.....მზრვარავს ელისენს აღმოსავლით მთა კავკასი, კულმუხსა (ქურმუხი) და მას შორის; სამხრით ალის -სულტნის საზღვარი; ჩრდილოეთით წყალი ბელაქნისა; დასავლით ალაზანი. ხოლო ბელაქნის წყალი გამოსდის ხუნზახსა და ამას შორის კავკასს, მოდის აღმოსავლიდამ დასავლეთად” (იქვე, გვ-540)

ერთადერთი მდინარე, რომელიც აღნიშნულ პირობებს აკმაყოფილებს, ეს მდინარე კაბალაა, რომელიც დაღესტანში იმავე დასახლებულ პუნქტ ხუნძახსა და ოზოდას ჩაუვლის. მკითხველისათვის გასაგები რომ იყოს, ეს კახეთის უკიდურესი აღმოსავლეთი წერტილია, ხოლო მის დასავლეთით იგივე დაღესტანის შემადგენლობაში მყოფი ტაუსტანი (მურძუკეთი) იგულისხმება.

..... მიუხედავად იმისა რომ ამ ხალხს ქართული წყაროები დურძუკებსა და სვანებს უწოდებს, არაბული სერიუს, რუსული ინგუმებს, როგორც ევლია ჩელების თხრობიდან ირკვევა, ისინი საკუთარ თავს მე-17-ე საუკუნის შუამდე ტაუსტანელებს უწოდებენ..... და რატომ ტაუსტანელებს?

ამ საკითხისათვის სინათლის მოსაფენად, ისტორიის წიაღში უკუსვლა და ფაქტების ნამცეც-ნამცეც მოძიებაა აუცილებელი.

.....ისტორიული წიაღსვლანი.....

“დიაოხი-ქართველურ ტომთა ძველადმოსავლური ტიპის გაერთიანება, რომელიც წარმოიქმნა ძვ.წ. მე-12-ე საუკუნეში შავი ზღვის ამოსავლეთ სანაპიროზე და განადგურებულ იქნა კიდევ ერთი ქართველური სამეფოს, კოლხას მიერ ძვ.წ.მე-8-ე საუკუნეში. დიაოხი იხსენიება ასურეთის, ბერძნულ და ურარტულ წყაროებში.

დიაოხის დაპირისპირება ასურეთთან

ამ პერიოდში მას უხდება დაპირისპირება ასურეთთან, კერძოდ ტიგლათფილესერ პირველთან (ძვ.წ. 1115-1077წ) ამას მოწმობს ძვ.წ. 1112 -ით დათარიღებული წარწერა, რომელშიც ტიგლათფილესერ პირველი იხსენებს 60 მეფის გაერთიანებას (ნაირის ქვეყნები) სწორედ ეს გაერთიანება დაამარცხა ასურეთმა და ჩრდილოეთის, ანუ შავ ზღვამდე სდია

დაპირისპირება ურარტუსთან

ტიგლათფილესერის გარდაცვალების შემდეგ ასურეთი სუსტდება, მაგრამ დიაოხს ახალი მეტოქე უჩნდება ურარტუს სახით. ურარტუ საფრთხეს უქმნის არა მარტო დიაოხს, არამედ ასურეთის სამეფოსაც. ამიტომ თუ ეთიანეთს ეომებოდნენ დიაოხის მეფე საიენი და ასურეთის მონარქი ტიგლათფილესერი, ამჟერად მათმა შთამომავლებმა, ასიამ და სალმანასარ მე-3-ემ კოალიცია შექმნეს და ერთობლივი ძალით დაუპირისპირდნენ ურარტუს. ძვ.წ. მე-9-ე საუკუნის ბოლოს და მე-8-ე საუკუნის დასაწყისში ურარტუმ დაამარცხა ასურეთი და დიაოხი მარტო აღმოჩნდა მის წინააღმდეგ. დიაოხი ჯერ კიდევ მენუამ (810-786ძვ.წ) დაამარცხა და დახარკა, რომელსაც ჩვენ ერთ-ერთი წარწერიდან ვიგებთ, სადაც მენუა უტუფურსს ახსენებს, ხოლო დიაოხს ძლიერ ქვეყანას უწოდებს. ამავე უტუფურსს უხდება ბრძოლა მენუას ძის არგიშთის (786-764 ძვ.წ) წინააღმდეგ, მანაც დაამარცხა ეს ქვეყანა და დახარკა.

დაპირისპირება კოლხასთან

დასუსტებულ დიაოხს ამჯერად კოლხასთან წინააღმდეგ უხდება ბრძოლა, რომელიც დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა. ადრეკლასობრივ კოლხას არ გასჭირვებია ძლიერ დაკნინებული დიაოხის დამარცხება. ძვ.წ.მე-8-ე საუკუნეში დიაოხის ქვეყანამ არსებობა შეწყვიტა, იგი კოლხას სამეფომ გაანადგურა. აღნიშნულ ფაქტს ადასტურებს არგიშთი პირველის მემკვიდრის სარდურმე-2-ის წარწერა, რომელიც ამ ტერიტორიაზე ლაშქრობისას აღარ ახსენებს დიაოხს, მისი წარწერაში მხოლოდ კოლხა იხსენება. (ვიკიპედია)

აღნიშნული ისტორიულ დასკვნები უფრო ჰიპოთეზად შეიძლება ჩაითვალოს, ვფიქრობთ მას არასწორად აქვს მინიჭებული სტატუსი, ქართველი ერის ისტორიულად დამტკიცებული საწყისები ვუწოდოთ (ის საწყისები, რისი წაკითხვის უფლებასაც ისტორია ჯერჯერობით იძლევა, ჯერჯერობით!)

ერთის მხრივ ქართველური ტომების (შესწავლილი და მათთვისვე მიკუთვნებული) არქაული ისტორია არ და ვერ იძლევა სარწმუნო ცნობებს მათი სახელმწიფო თუ პოლიტიკური მოწყობის შესახებ, რაც ერთობ ამნელებს ისტორიული ფაქტების (ის რაც მათვე შეეხება) სწორ შეფასებას.

მეორეს მხრივ, უამრავი მსგავსი ხასიათის ცნობა და ლიტერატურა არსებობს ეტრუსკთა (ტირსენთა) სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური თუ რელიგიური მოწყობისა და თვით მენტალიტეტის შესახებაც კი. როგორც ზემოთ მოხსენებულ ნაშრომში მტკიცდება, ეტრუსკები ქართველური წარმოშობის ტომები არიან. ამ რეალობის გათვალისწინებით, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ დიაოხის ტომები ეტრუსკების მსგავსი პოლიტიკური მოწყობის წესებით სარგებლობენ.

“ძველი იტალიის და კორსიკის კულტურა, თავად ეტრუსკები იყენებდნენ ტერმინ რასენას.....მარადიული ქალაქი რომი 575 წელს დაარსა ტარკვინიუს პრისკუსმა (ეტრუსკმა)....ეტრურიის ცენტრად ითვლებოდა ქალაქი ტარკუნა.ქალაქის დაარსებას მიაწერენ ტირენეს ძმას თუ შვილს ტარკონს (თარხონს)რომელმაც დაარსა 20 პოლისი (ქალაქი სახელმწიფო) ქალაქების დაარსებისას ეტრუსკები იცავდნენ რომაულის მსგავს რიტუალს. (უფრო სწორად პირიქით, რომაულმა შეითვისა ეტრუსკული რიტუალები) აირჩეოდა იდეალური ადგილი, ითხრებოდა ჭა (მუნდუსი?), სადაც იყრებოდა შესაწირავი მსხვერპლი. ამ ადგილიდან ქალაქის დამაარსებელი გუთნით, რომელშიაც შებმული იყო ძროხა და ხარი, ავლებდა ხნულს, რომელიც საზღვრავდა მომავალი ქალაქის კედლებს.....ეტრუსკული ქალაქი პოლისები არაფრით იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებული, გარდა რელიგიისა” (ვიკიპედია)

როგორც ანტიკური ისტორიიდან ირკვევა, ქალაქ რომის დამფუძნებელი ეტრუსკები, მეორე, მესამეხარისხოვან როლს სჯერდებიან რომისვე იმპერიაში. პირველობას რომაელები (თრაკიულ-რუმინული) ტომები იკავებენ, ხოლო ოდესღაც უმძლავრესი ეტრუსკები ჯერ ბერძენთა გაერთიანებულმა ძალამ დაამარცხა, შემდეგ რომაელებისამ. თმობენ პოზიციებს ეტრუსკები ლათინებთან და სამნიტებთან მიმართებაშიც. მხოლოდ ამდენი წარუმატებლობის მერე გაანალიზეს ეტრუსკებმა მიზეზი, რომელიც ამ ტომის თავისუფლებამოყვარეობისა და ინდივიდუალიზმში იყო საძიებელი (მათ ერთიანი ცენტრალიზირებული სახელმწიფო არ შექმნეს).მხოლოდ ამის შემდეგ შეძლეს

ეტრუსკულმა ქალაქებმა გარკვეული კონფედერაციის შექმნა დამოუკიდებელ ქალაქ-პოლისებს შორის, თუმცა სახელმწიფოს მშენებლობისათვის ხელაყრელი დრო უკვე დაკარგული იყო, სულ უფრო იკრებდა ძალას რომაელთა სამეფო და იმპერია, რომელიც სათავეს ეტრუსკებისსვე დაარსებული ქალაქი რომიდან იღებდა.

ყოველივე ზემოთ ნათქვამის ფონზე, უცნაურად მოჩანს მტკიცებულება, რომ მთელი 8-9 საუკუნით ადრე მცირე აზიის ტერიტორიაზე, ეტრუსკების უძველეს სამშობლოში და მათსავე წინაპრებთან სამეფო თვითმპყრობელური წყობილება და დიდი სამეფო გაერთიანებები არსებობდა!

ის რომ ეს “სამეფოები” ქალაქი პოლისებია, და არა ცენტრალიზირებული, დიდი ფართობზე გადაჭიმული სახელმწიფოები, ისევ და ისევ უძველეს ლურსმნულ წყაროებშია მოცემული:

ღვთაება ხალდი გაემართა სალაშქროდ დიაოხის ძლევამოსილი ქვეყნის წინაარმდეგ--ღვთაება ხალდი ძლიერია, ხალდის იარაღი ძლიერია, ღვთაება ხალდის ძლიერებით გაემართა სალაშქროდ მენუა იმფუნის ძე, წინ მიუძღოდა მას სამეფო ქალაქი, ბრძოლით დავიპყარი. ქვეყანა გადავწვი, ციხე სიმაგრეები (დავანგრე) მივედი სესეთის ქვეყანამდე, ქალაქ ზუამდე, ქალაქი უტეხაი”

(წარწერა ამოკვეთილი კლდეზე ქალაქ არზრუმის მიდამოებში. მე-9-ე საუკუნის დასასრული და მე-8-ე დასაწყისი ქრისტემდე; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები გვ-375. თბილისი1970წ)

მნიშვნელოვანია, რომ ცნობის მიხედვით, ურარტუს მეფე მენუამ, სანამ ის მივიდოდა სესეთის ქვეყანაში, უკვე დაანგრია და გადაწვა დიაოხი მისი დედაქალაქით სასილოთი. შესაბამისად შემდგომი ქალაქები, ზუა და უტეხაი(ალბათ უტეხი) სესეთის ქვეყნის ქალაქებია.

“...მივედი ბიას ქვეყანამდე...ხუშანის ქვეყანამდე, გავემართე მე სალაშქროდ დიდის ქვეყნის წინააღმდეგ, ქალაქ ზუას წინააღმდეგ, ქალაქი ზუა, დიაოხის ქვეყნის სამეფო ქალაქი, მე გადავწვი; წარწერა დავდგი ქალაქ ზუაში, წავედი მე ქვეყნის კარით აშკალაშის ქვეყნის წინააღმდეგ, 105 ციხე--სიმაგრე დავანგრე, 453 ქალაქი კი გადავწვი ” (იქვე; გვ -377, 785 წ ქრისტემდე)

ამ ლაშქრობას მეფე მენუას შვილი, მეფე არგიშთი აწყობს. საყურადღებოა, რომ სესეთის ქალაქი ზუა, უკვე დიაოხის დედაქალაქი, მენუას მიერ გდამწვარი დიაოხის დედაქალაქის, სასილოს ადგილს იკავებს. სავარაუდოა, რომ სესეთის ქვეყანა, ქალაქი პოლისი დიაოხის გავლენის სფეროში შემავალია, აუცილებლობის შემთხვევაში დიაუხის სიმძიმის ცენტრის აქ გადმოტანა უპრობლემოდ ხდება.

.....და ერთობ საყურადღებო ცნობა ხუშანის ქვეყნის შესახებ, რომელცაც მოგვიანებით დავუბრუნდებით.....

“დიაოხის მეზობელ იგენიახის ტერიტორიაზე (ჩილდირის ტბის მიდამოებში) არგიშთი პირველის მემკვიდრე სარდურ მე-2-ე ერთი დღის განმავლობაში ხელთ იგდებს 35 ციხე--სიმაგრეს და 200 ქალაქს“ (იქვე; გვ-381)

ისტორიის მამად ცნობილი ჰეროდოტეს მიხედვით, თვით მსუბუქად აღჭურვილი ქვეითისათვისაც კი დღიური გასასვლელი მანძილი საშუალოდ 30 კმ-ს უტოლდება, ხოლო სარდურის მეომრებს ბრძოლით გაცილებით ნაკლები მანძილის გავლა თუ

შეეძლოთ. იგენიახის ქვეყნის ზომები აშკარად არ აჭარბებს 500-1000 კვადრატულ კილომეტრს, რაც დღევანდელი რაიონის ტერიტორიის ტოლფასია. სარდურის მიერ ნახსენები ქალაქები აშკარად სოფლის (ხუტორული, სტანიცური, კახეთის სოფლებისათვის დამახასიათებელი) ტიპის დასახლებაა. თავად ქვეყანა, ქალაქი პოლისი, მიმდებარე სახნავ-სათესით, სამოვროთ, სათიბითა და ტყით არის წარმოდგენილი.

დიაოხის გავლენის ქვეშ მყოფი ტომები ცენტრალიზირებულ სახელმწიფოს არ ქმნიან! ქართველურ ტომებში იმდენად ჩანს გამოხატული თავისუფლების მოყვარე ხასიათი, ინდივიდუალიზმი, დემოკრატიის პირველადი პრინციპები, რომ ისინი ქალაქი პოლისის შექმნით კმაყოფილდებიან!

დიაოხისადმი მეზობელი ქალაქი პოლისების მერ ომში დახმარების მცდელობა სუფთა პრაგმატული მიზეზით და მიზნით ჩანს ნაკარნახევი: ყოველ ქალაქ პოლისს თვალნათლივ აქვს შეგნებული, რომ ასირიის (თუ ურარტუს) იმპერია დიაოხზე არ გაჩერდება, მისი დაქვევის და გადაწვის შემდეგ არც მათი მომავალი ჩანს სახარბიელო. დიაოხი აქ მართლაც ამ ქართველური ქალაქების ლიდერის, მათ შორის მორალური ლიდერის როლს თამაშობს.

.....და რა სიტუაცია ჩამოყალიბდა ამ დროისათვის შუამდინარეთსა და ანატოლიის ზეგანზე, სადაც ქართველი ტომები და მათი მოწინააღმდეგე ასირიელები ოპერირებენ? ყურად საღებია ქუშების ელამიტური სახელმწიფო სპარსეთის ყურეში, რომელსაც ხელეწიფება მთელი კავკასიიდან და ფინიკიიდან (ფინიკიელების თემა აშკარად ცილდება წიგნის ფორმატს) ნარჩევი მეომრების ორგანიზირება ელინებთან (ევროპულ სამყაროსთან) საბრძოლველად.

ამერიკელი ასტრონომების უკანასკნელი გამოთვლების მიხედვით, რომელიც ჰომეროსის პოემის ვარსკვლავურ პასაჟებს ეყრდნობა, ოდისევსის ითაკაზე დაბრუნების თარიღი 1178 ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, შესაბამისად ტროას ომის დაწყების თარიღი 1198 წ. მეფე (როგორც მას ბერძნული წყაროები უწოდებენ) მემნონის მიერ აღმოსავლეთ ქართველური ტომების ნარჩევი მეომრების ორგანიზირება და ჩამოყვანა კავკასიის უშორესი მთებიდან 1188 წლით უნდა დათარიღდეს (ტროას ომის დასასრული) (ავტორის უკანასკნელი კვლევით, ტროას ომის თარიღი სინამდვილეში მთელი ასი წლით ძველია)

ისტორიის მამა ჰეროდოტე, სუსას (სუზას) მემნონის სამეფო ქალაქად ასახელებს....

.....და რას წარმოადგენს ქალაქი სუსა და ვინ განაგებს მას ამ დროისათვის?

“სუზი--ერთ-ერთი უველესი ქალაქი მსოფლიოში. განლაგებულია თანამედროვე ხუზისტანის პროვინციაში ირანში. 3-1 ათასწლეული ჩვ. ერამდე , დედაქალაქი ელამისა. მე-6-ე, მე-4-ესაუკუნეს ჩ. წ. აღრიცხვამდე --სუზიანას ცენტრი, ერთ -ერთი დედაქალაქი აქამენიდთა დინასტიისა. მე-3-ე საუკუნე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, მე-3-ე საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვით პართიის სამეფოს საზაფხულო დედაქალაქი. სახელი მიიღო შროშანისაგან (ელამურად სუსანი) ისტორიაში ცნობილია როგორც ელამის სახელმწიფოს დედაქალაქი შუმერული დოკუმენტებით ცნობილია, რომ ქალაქი მიძღვნილია ინანასადმი, ურუკის მფლობელისადმი(?) თავად სუსას მფარველი ღმერთი იშუშინაკი იყო.

ტერიტორია მიიტაცეს აქადებმა. ელამელთა აჯანყების შედეგად მოიპოვა

დამოუკიდებლობა. შემდგომ სუსას იკავებს ურის მესამე დინასტია. 2004 ჩვ.წ აღრიცხვამდე, ელამის მეფემ კინდატუმ გაანადგურა ური და გახადა სუსა თავისი დედაქალაქი. 1175 ჩვ.წ .აღრიცხვამდე, ელამიტების მეფე შუტრუკ--ნახუტუს მეთაურობით გაძარცვეს ბაბილონის ტაძარი, კერძოდ, მოიტანეს სუსაში ნადავლის სახით ბაბილონის სტელა მეფე ხამურაბის კანონებით. ბაბილონის მეფემ, ნახუქოდონოსორ პირველმა 50 წლის შემდეგ შურისძიების მიზნით გაძარცვა სუსა” (ვიკიპედია, თავისუფალი ისტორია)

მეფე მემნონის სატახტო ქალაქად აღიარებული სუსა ელამელების დედაქალაქია და ტროას ომის ეპოქისათვის ამ რანგში ის მინიმუმ მთელი ათი საუკუნეა იმყოფება)! (არაფერს ვამბობთ ელამელთა მეფის ორმაგ სახელზე, რომელთაგან პირველი მთელი ასი პროცენტით ემთხვევა კახური კილოკავის ჩოჩორს, ვირის შვილს, და რომელი ეპითეტიც ამ უკანასკნელმა ასევე მთელი ასი პროცენტით დაიმსახურა ტაძრის გაძარცვისათვის) ქუმ (ეთიოპ) მემნონის სახელმწიფო-პოლისს და ელამს შორის, ყველა მეცნიერული პრიორიტეტების დაცვით, ტოლობის ნიშანი უნდა დაისვას!

ელამი--ეს ტომია ქუმებისა(37)

ხუზისტანი-დღევანდელი ეს სახელი ირანის პროვინციისა მეწამულინ ზღვის სანაპიროზე, სხვა არა უნდა იყოს რა, თუ არა ირანიზირებული ფორმა ხუზისტანისა, ხუმების , ქუმების ქვეყნისა. სიმპტომატურია, რომ სპარსეთის მეფე დარიოსისა და ალექსანდრე მაკედონელს შორის დაპირისპირებისას, არახოტები (იბერები) და სუზელები (სუსელები) ერთმანეთის გვერდიგვერდ დგანან და იბრძვიან მაკედონელის არმიის წინააღმდეგ (38)

(იხ.კვინტ კურციი რუფი; ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა, წიგნი IV, თავი 5-12) ელამის სახელმწიფო და ქუმები-ეს ის ხალხია, რომელსაც დიოდორ სიცილიელი კელტებს უწოდებს და რომლებსაც დასავლეთ ქართველურ ტომებთან, იბერებთან და ხალდეებთან მტერ-მოყვრული ურთიერთობა აკავშირებს! აქ, შუამდინარეთსა და ანატოლიის ზეგანზე ხდება მათ შორის საომარი შეტაკებები, რომელიც დროთა განმავლობაში დანათესავებასა და თანაცხოვრებაში გადაიზარდა. აქედან ეწყობა იბერ-ქუმთა (ასევე ასაკენტთა და ფინიკიელებად ცნობილ ხალხთა) შორეული ლაშქრობა პირენეის ნახევარკუნძულზე. აქედანვე ხდება მათ მიერ ერთობლივი ათვისება იტალიისა თუ სიცილიისა (იხ. ეტრუსკები)

არც შემდგომ პერიოდებში ჩანს შეწყვეტილი საომარი შეტაკებები მათ შორის, მაგრამ საკმარისა საერთო მტერი გამოუჩნდეთ ასირიის სახთ, ისინი (ელამი და ბაბილონი)საერთო ძალით ცდილობენ მასთან გამკლავებას. ასირიის სამეფოს გაძლიერება ფაქტიურად იბერ-ხალდთა და ელამელთა დასუსტების პირდაპირპროპორციული ჩანს: უკვალოდ არ ჩაუვლია ამ ოთხი (იყო სხვებიც...) ეთნოსის მიერ პირველად პირენეის ნახევარკუნძულის ათვისებას (სავარაუდოდ XXI საუკუნეს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე) ხოლო შემდგომ აპენინის ნახევარკუნძულისა (XIV საუკუნეს ჩვ.წ.აღრიცხვამდე) ქვეყანა მეომრების (და ხალხის) რესურსემცირებულ-გამოფიტული ჩანს. ელამი-ქუმის ეს სახელმწიფო პერმანენტულ ომში ასირიასთან ხშირად მარცხდება, თუმცა ბაბილონის მხარდამხარ და მის მოკავშირედ განაგრძობს ბრძოლას. რამდენჯერმე ფაქტიურად წინასწარ განწირულ ომშიც კი ჩაერთო ელამი ასირიასთან, ბაბილონის საშველად. არ აძლევენ ისინი ასირიას დამარცხებულ და და

გამოქცეულს ბაბილონიდან მეფის მემკვიდრეებს, თუმცა ამისთვის ასირიისაგან რამდენჯერმე განიცადეს აოხრება....და საბოლოოდ, ასირიისაგან ლტოლვილი ელამელთა ნაწილისაგან ყალიბდება ქუშის ახალი სამეფო, რომელიც ქართვების ტომს უღებს საფუძველს (იხ.ეტრუსკები)

ის, რომ ნაირის სამეფოები და მათი ფლაგმანი დაიენი (დიაოხი) ქართველური (იბერიული) სამეფოებია, ეჭვის გარეშე უნდა იდგეს:ასირიელთა ლაშქრობა სირიიდან ჩრდილოეთისკენაა მიმართული, ამასთან ასირიის ლაშქარს 16 მთის გადალახვა უწევთ, რასაკვირველია ეს ელამი არაა, რომელიც დაბლობზეა გაშენებული. მათი განლაგების ადგილი მდინარებს ყარა- სუსა და მურად-სუხეა, სადაც ჩვენივე მტკიცებით იბერთა საზღვარი თვით მე-7-ე საუკუნის ბოლომდეც კი ფიქსირდებოდა (იხ. იბერები) ასირია იბერებ-ქუშებზე (მიგრაციით დასუსტებულზე)ლაშქრობს. რასაკვირველია ასირიულ წყაროებში ნახსენები ზემო ზღვა-ეს შავი ზღვაა და სხვა კანდიდატურა არცა ყავს: ასირიელები მშვენივრად ანსხვავებენ ზღვასა და ტბას. ზუსტად ტბისკენ, ცალკე მდებარე წყლის სივრცისაკენ მიანიშნეს მათ ელამელთა მეფის, უმბახაბუას ლტოლვა, სადაც ამ უკანასკნელმა ქუშის ახალი სამეფოს ჩაუყარა საფუძველი, მომავალი ქართლის ჩანასახს! ქალაქი პოლისების ფლაგმანის როლს დაიენი (დიაოხი) ირგებს. თუმცა ასირიის მძლავრ შემოტევას ვერ უძლებს. აქ თავი და თავი ამავე პოლისების სუსტ სამხედრო კოორდინაციასა და დეზინტეგრაციამია საძიებელი. საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ ასირიის ქვეყნის არც ერთი ლაშქრობა არ აღნიშნავს ხუშების ქვეყანასთან კონტაქტს ჩრდილოეთის მიმართულებით, თუმცა ცნობები ამ ქვეყანაზე მოიპოვება ურარტუს ცნობებში, უკვე მთელი სამი საუკუნით გვიან. ქუშის ეს სამეფო არ არის ელამი და მისგან სულ სხვა მიმართულებით, ვანის ტბის მიდამოებშია საძიებელი. ეს ქუშის მეორე სამეფოა ჩანს, მოგვიანებით ფორმირებული იმავე ქართველური ტომების მიერ და რომელიც საკუთარი სიძლიერის ზენიტს, როგორც ბიბლიიდან ჩანს, მე-7-ე, მე-6-ე საუკუნეში აღწევს ქრისტეს წინ.

რაც შეეხება საკუთრივ დიაოხის სამეფოს, ის ერთობ დასუსტებული ჩანს ურარტუსაგან რამდენჯერმე დალაშქვრის შემდეგ. ეს ამ დიაოხის, ქალაქი პოლისის ცალკეულ ნაწილს, ტაოხებს შეეჯახა ბერძნული მოქირავნე ჯარი ქსენოფონტეს ფაქტიური მეთაურობით ანატოლიის ზეგანზე და რომელსაც სისხლისღვრის გარეშე არც ჩაუვლია. აქვე შეეჯახა ბერძნული ჯარი მაკრონებს, სვანურენოვან ტომს (ისტორია მოთხრობილია ამავე წიგნში) რომელიც ბედნიერი შემთხვევის წყალობით სისხლისღვრის გარეშე დასრულდა.

ტაოხთა იბერიული ტომი ქსენოფონტესთან შეხვედრიდან 13 საუკუნის გასვლის შემდეგ ფაქტიურად აქვე აყალიბებს ძლიერ ქართველურ სახელმწიფოს, ხოლო მაკრონთა ტომი გაცილებით ადრე, 8 საუკუნის შემდეგ აყალიბებს ძლიერ სახელმწიფოს აქედან შორს ჩრდილო კავკასიაში, ფაქტიურად იმავე სახელწოდებით, ტაუსტანი (ტაო-თა, ტაუ-თა ქვეყანა)

საყურადღებოა. რომ მე-7-ე, მე-6-ე საუკუნის მიჯნაზე ჩვ.წ.აღრიცხვამდე, მცირე აზიის ტერიტორიაზე თითქმის ერთდროულად სამი ქართველური სახელმწიფოს, ურარტუს, ქუშისა და ხავილას სახელმწიფოების განადგურება-დამარცხებას და მათ დეზინტეგრაციას აქვს ადგილი. სიმპტომარურია, რომ ამავე პერიოდისათვის (590 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) ასეთივე ქართველური სახელმწიფო ანალოგიურ პროცესს განიცდის უკვე ევროპის, იტალიის ტერიტორიაზე:

„...თვითონ ისინი (გალები) გადავიდნენ ალპებზე ტავრინის ხეობით და დურისს ვაკობით, დაამარცხეს ტუსკები მდინარე ტიცინთან....მათ დაიკავეს ის ადგილები, სადაც მდებარეობს ქალაქი ბრიკსია და ვერონა.....ისინი გადავიდნენ ტივებით პადზე, გადარეკეს არა მარტო ტუსკები, არამედ უმბრებიც მათი მიწებიდან, მაგრამ აპენინზე არ გადასულან“ (ტიტუს ლივიუსი; წიგნი V-34, 35)

(ციტატის საწყისი V-33 ნახეთ იბერებთან)

ტიტუს ლივიუსის ეს „ხასიათი და ენაგაფუჭებული“ ტუსკები-რეტები, წყლის ორი წვეთით ჰგავან მესამე ქართველურ ტომს, სვანებს (და ინგუშებს) რომელიც იმავე ლივიუსის სიტყვებით, ენეტების-ჭანების გაგრძელებაზე იკავებდნენ ადგილს შიდა იტალიაში, ადრიატიკის ზღვის უკვე სამხრეთ სანაპიროზე, თვით ქალაქ ანკონამდე. ადგილზე დარჩენილი ტომის ნაწილი, იმავე ლივიუსის სიტყვებით, ალპებისაკენ იხევს.(დღევანდელი რეტო-რომანიელები) ხოლო დამარცხებული ნაწილი მცირე აზიის ტერიტორიაზე ეძებს ახალ სამშობლოს. რეტების ეს ტალღა იმავე მცირე აზიის ტერიტორიაზე გაყოფილი ჩანს:ერთ ნაწილს ტროადასთან აფიქსირებს იგივე სტრაბონი(თუმცა ისინი ტროელთა შთამომავალი ჰგონია, იხ. პელაზგები და ეტრუსკები) ხოლო მეორე ნაწილი, მაკრონების სახელით, ანატოლიის ზეგანზე ხვდება ბერძენ მოლაშქრეებს და ამავე შეხვედრის აღმწერ ქსენოფონტეს. ამავე ზეგანზე სხვა ქართველური ტომების, ტაოხებისა, ფასიანების და ხალდების დასწრებულობა, საინტერესო მოვლენის საფუძველი ხდება: ფასიანთა(ზასიანთა, მალყარულთა) იბერიული ტომები ჩრდილოეთ კავკასიისაკენ მიგრირებენ უკვე მაკრონებთან ერთად!

ნიშანდობლივია, რომ ქართული წყაროები სამხრეთ საქართველოში მცხოვრებ ხალხს ტაოელებს-ტაოს მცხოვრებლებს ეძახიან, თუმცა ეთნიკურად ისინი იბერები ჩანან, ქუშებთან საფუძვლიანად ასიმილირებული. ტაო აქ ადგილმდებარეობის აღმნიშვნელი ჩანს და არა სატომო სახელი.

ტავრი-ასე უწოდებენ მათა სისტემას ბერძნები და რომაელები ევროპასა და აზიაში, მათ შორის იმ ნაწილსაც რომელიც მცირე აზიაშია განთავსებული. სავარაუდოდ, ძველ ქართულ ენაში, ტაუ მათა სისტემის, მთიანი ქვეყნის აღმნიშვნელი ჩანს. აქედან სავარაუდოდ მათა სისტემისათვის მთელ ევრაზიაში ტავრი შერქმეული. რომელიც ბერძნებს შეთვისებული უჩანთ. ყოველ შემთხვევაში, ტავრის ასე თუ ისე მისაღები განმარტება ინდოევროპულ ენებს არ მოეძებნებათ. (ტაუსა-ს უწოდებენ ტაუსტანელები დიდ მთას ევლია ჩელების მიხედვით ჩრდილო კავკასიაში. თვით ელბრუსის მთის სახელწოდება ყარაჩაი-ჩერქეზეთში, რომელიც ამ უკანასკნელებს ტაუსტანელებისაგან ათვისებული უჩანთ, მინგი-ტაუ-ა! (თანამედროვე ქართული სიტყვა მთა-ტაუსაგან თაუსაგან მიღებული ჩანს!)

„ ტაული მთიელსა ნიშნავს.....თათრები ეძახიან მთელ რაიონს სუნჯიდან შავ ზღვამდე გიაურტაუ-ს, ე.ი. ურჯულოების მთას“ (კლაპროტი; ოსები, 1967 წ. გამოცემა, ნაწილი 2) უფრო დიდი და ავტორიტეტული წყაროს ძიება ფაქტიურად შეუძლებელიცაა:

ტაოელები-ეს იბერი მთიელები ჩანან, მთიანი ქვეყნის მცხოვრები.

ტაუსტანელები-ეს მაკრონი (სვანი) მთიელებია, ასევე მთიანი ქვეყნის მცხოვრებლები. ანტიკური ტაოხები, რომლების შუა საუკუნის ტაოხებზე გაცილებით აღმოსავლეთისაკენ (როგორც ირკვევა სამხრეთისაკენაც) არის სავარაუდებელი (39) ასევე მთიელები ჩანან. 16

უზარმაზარი მთის გადალახვა მოუწია ტიგლათფილესერ პირველს, სანამ დაიენის (დიაოხის, ტაოხის) სანახეებს მიაღწია!

არის თუ არა, გარდა ევლია ჩელებისა ავტორი თუ წყარო, რომლებიც ტაუსტანელთა ამ რეგიონში ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე მიაწინებენ?

“საჰიბკირანი წავიდა უფრო შორს და გაჩერდა მდინარე სავიჯითან (სუნჯა) თოხთამიშ ხანი იდგა თავისი ლაშქრით მდინარე თერგის მეორე სანაპიროზე, სანგრებს თხრიდა, ზღუდავდა მესერით და საზიდრებით, ემზადებოდა ომისათვის. საჰიბკირინის ჯარი მოვიდა თანდათანობით და მოწინააღმდეგედ დადგა. თოხთამიშის ლაშქარმა, შენიშნა რა მისი სიდიდე და ბრწყინვალეობა, ვერ გაუჩერდა და დაიხია უკან მდინარე კურაიაზე (სტავროპოლის მხარის მდინარე) და კვლავ დაიწყო (დამატებითი) ჯარის მოგროვება. ყოველ მხრივ დაგზავნა კაცი არმიის შესაგროვებლად. მაგრამ საჰიბკირინმა მონახა ფონი თერგზე, მთელი ჯარი გადასული მეორე მხარეს გაჩერდა. მაგრამ ამ დროს საჰიბკირინის არმიაში გათავდა საკვები და შიმშილობა დაიწყო. საჰიბკირინმა გაიგო ამის შესახებ. წავიდა მდინარის გაყოლებით ჩოლატის (ჯულატის) რაიონისაკენ, რომ არმიისათვის საკვები ეშოვნა” (შერიფ ად-დინ ალი იეზიდი. წიგნი ამირა თემურის გამარჯვებებისა; წიგნი-6, საჰიბკირინი შეიარაღებული არმიის დათვალეიერებას აკეთებს-რუსული თარგმანი) ჯულატი, ზემო და ქვემო-განლაგებულია თანამედრობე ყაზარდოსა და ალანიაში.-ოქროს ურდოს დიდი ქალაქი-ასე ახასიათებს ტექსტის კომენტატორი ამ ქალაქს და სასტიკად ცდება კიდევ. ქალაქი არ შეიძლება ოქროს ურდოს ეკუთვნოდეს. (იხ. შენიშვნა N17) ირაკი-დადიანი, ევლია ჩელების აღწერილი ქალაქი, რომელსაც თემურ-ლენგის ლშქრობისას ქართველური წარმოშობის ხალხი იცავდა, რომელსაც ჩელების პერიოდშიც თორმეტი ათასი შეიარაღებული აზნაური უჩანს, და რომლის ენა ახლოს დგას ქართულთან-ეს ძურძუკებია, ბოლო დროის ინგუშები, რომელთა მშობლიური ენა როგორც ზემოთ ვთქვით, სვანურია!

“ ბედნიერი საჰიბკირინი ჰაზავათის მიზნით გაემართა ბორიბერდისა და ბაროკანის მხარეს, რომლებიც იყვნენ ასევის ტომის წარმომადგენლები (40). ამ გზაზე იყო ტყე, ჩეხავდნენ მას, გაჰყავდათ გზა. ჰაჯი სეიფ ად-დინ-ბეგმა, დატოვა ალალი და ჯიჰადის მიზნით გაემართა ელბრუსის მთისაკენ. იქაური ციხე სიმაგრეები იყო მთაში, ამიტომაც მიდიოდნენ მიუვალი ხეობებით და ებრძოდნენ რელიგიურ მტრებს” (იქვე; თავი -7. საჰიბკირინი გაემართა ელბრუსის მთისაკენ)

გარდა იმისა, რომ ავტორი ასახელებს ასევის ტომს (ოსებისას) ის უფრო აზუსტებს ამ ინფორმაციას, როდესაც მათ ბორიბერდსა და ბაროკანს უწოდებს.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ თემურ ლენგის ეს ლაშქრობა პირდაპირი გაგრძელებაა ზიხეთის (ჩერქეზეთის) დალაშქვრისა, სავარაუდოდ იგი ჩრდილოეთ კავკასიის დასავლეთი ფერდობებისაკენაა მიმართული აქვე მთების ძირში, როგორც ევლია ჩელები აღნიშნავს, ბერბერეს ტომის გზააზნეული მეფის, სალ-სალის ციხე-სიმაგრეებია. რაც შეეხება ძურძუკეთის ციხე-სიმაგრეებს, მათ შესახებ შემდეგ პარაგრაფში გადმოსცემს ავტორი:

“საჰიბკირინმა ისევ დატოვა ალალი და იქიდან გაემართა ციხე-სიმაგრე კულა და ტავუსისაკენ. ეს სიმაგრეები ელბურზის მთაზე იდგნენ. აქ მთების მწვერვალზე აშენებული იყო მიუდგომელი ციხე, ძალიან მაგარი, მისასვლელი გზა ძალიან

რთული იყო, ციხე ძალიან მაღლა. ციხე სიმაგრე ტაფუსი ასევე მთის მწვერვალზე იყო, ქედის მესამე უნაგირზე, თვალთ მიუწვდომელი. თუ მას უყურებ, ვარდება ქუდი, იქ ვერ წვდება ვერც ისარი, ვერც ზარბაზნის ბირთვი”
(იქვე; ბედნიერების მომტანი თემურ-ბეგი მიემართება კულასა და ტაუსის ციხე, „სიმაგრეებისაკენ“)

კომენტატორი ამ ციხეებს ევლია ჩელების მოშველებით ოსეთში ათავსებს, მუხედავად იმისა, რომ ჩელები ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავენ მათი ტაუსტანის კუთვნილებას. თემურ ლენგის მიერ აღებულ ციხე სიმაგრეებს აღწერს აზერბაიჯანელი ავტორი ბაკიხანოვიც: მისი სიტყვებით ეს ციხე-სიმაგრეებია ბერიკ-ტოუ, ალხაზ-ტოუ, ჩუბან-ტოუ! რასაკვირველია ეს სიხე-სიმაგრეები ტაუსტანისაა, ხოლო მათი დასახელების დაბოლოება., ტერმინ ტაუს დამახინჯებული, სახეცვლილი ვარიანტი!

ეს თემა დურძუკებზე (სვანებზე) ამ სიტყვებით გვინდა დავამთავროთ: არ არს იგი საიდუმლო, რომელ არ გაცხადდეს!

ისტორიული ექსკურსი

„სახელი ბასიანი წარმოიშვა მათი სახელგანთქმული წინაპრისაგან. ადრე ისინი ცხოვრობდნენ მდინარე კუმის სტეპებში. მათი დედაქალაქი იყო მაჯარი.. ომების შედეგად მათ დაიხიეს დღევამდელ ადგილამდე, მდინარე მალკის მიხედვით, სადაც მათი ნაწილი გაჩერდა, იწოდებიან მალკარებად ანუ ბალკარებად. 1207 წელს, ისინი დაიქვემდებარა ქართველმა დედოფალმა თამარმა, განავრცელა მათში ქრისტიანობა, რომლის კვალი დღევანდელამდე დარჩა. ქართველებისაგან განთავისუფლებული ბალყარელები ყაზარდოელების ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდნენ.....ამ გადასახადს ბასიანები იხდიან, როცა ქაზარდაში მიდიან მარილზე, ღომზე, გამხმარ თევზზე, ქსოვილსა და სხვა ნივთზე, რომლისთვისაც ისინი გასაცვლელად აძლევენ შალს, უხეშ მაუდს, ჭვავს, თექის გადასაფარებელს, მელიისა და კვერნის ტყავებს, გოგირდს, დენტს, რომელსაც თვითონ ამზადებენ. ზამთარში ისინი მიერეკებიან თავიანთ ფარებს ყაზარდოში, რომელიც მათ ჩერქეზებზე დამოკიდებულს ხდის. როცა მათი მოსავალი უხვია და საძოვრები გაბიზინებული, ისინი უპირატესობას აძლევენ მარილის შეძენას იმერეთსა და საქართველოში, ან ხდიან თავად მთის მარილიანი წყაროებიდან; ამ წლებში ისინი საქონელს თავისთან აზამთრებენ და არა მარტო არ დადიან ყაზარდოში, არამედ ამ უკანასკნელებს უკრძალავენ თავიანთთან მოსვლას, რაც წარმოშობს ხშირ კამათს და განუწყვეტელ ომებს.....ისინი პატივს მიაგებენ ღმერთს, წოდებულს არა ალლაჰად, არამედ ტეგრად, რომელიც ითვლება სიკეთის შემოქმედად, და ასევე წინასწარმეტყველ ილიას....მათი თავადები იძულებულ იყვნენ მიეღოთ ისლამი“
(Клапрот; Питешествие по Кавказу и Грузии, 1974 წ-ნაწილი 1)

კლაპროტი დაკვირვებულ და თანამიმდევრულ მკვლევარს საოცარ, სენსაციურ ცნობას სთავაზობს:

1)მალყარის (ბალყარის) დედაქალაქი მაჯარია, ინგუშთა (დურძუკთა, ტაუსტანელთა) ცნობილი ქალაქი (მათივე სიტყვებით) შესაბამისად ეს ხალხი სერირის სახელმწიფოს ქვეშევრდომები ჩანან!

2) მალყართა სახელი ბასიანი-არავითარი ბელადის სახელი არა ჩანს! ეს უკანასკნელად ბასიანის მთებში შეხვდა მაკრონთა ტომს ქსენოფონტე მე-5-ე, მე-4-ე საუკუნეს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, და რომელიც როგორც ზემოთ გაირკვა, მკვიდრდება ჩრდილო კავკასიაში სერირის სახელმწიფოს სახელით. მაკრონებს მიკედლებული ჩანს ბასიანთა (მალყართა) იბერიული ტომიც!

3)არავითარი საჭიროება ამ ხალხის გაქრისტიანებისა მე-13-ე საუკუნეში საქართველოს დედოფლისა და ხელისუფლების წინაშე არ მდგარა, ისინი მე-5-ე საუკუნიდან უკვე ქრისტიანულ აღმსარებლობას მისდევენ.

4)მალყარები, სავარაუდოდ მოციქულ ისას (იესო ქრისტე) აღიარებენ, და არა ილიას. რაც შეეხება ტეგრს, რომელსაც ისინი უზენაეს ღვთაებად რაცხავენ, ადვილი გასაშიფრია მონღოლთა უზენაესი უფალი ტენგრი. სავარაუდოდ, მალყარელები ვერ გადაურჩნენ მომლოლურ გავლენასაც.

5)ის რომ მალყარელთა მიხედვით, ისინი გაერიდნენ ომებს, მიანიშნებს იმ ეპოქას, როდესაც ხალხი დასახლდა აქ: ჩანს მალყარები თემურ-ლენგის მიერ სერირის დაწიოკებისას, მე-14-ე საუკუნის მიწურულს, უკვე აქ ცხოვრებენ, სერირის სახელმწიფოს შემადგენლობაში. ყაზარდოელები მე-15-ე საუკუნის ბოლოდან ჩანან ყირიმიდან მიგრირებული. ხოლო ქრისტიანული ძეგლების კვალი მათ კუთვნილ მიწებზე-ეს სერირის ქრისტიანული სახელმწიფოს ნამსხვრევებია!

6)რასაკვირველია ქართველები ჩერქეზებს ეძახის ამ ხალხს, რამეთუ ტაუსტანის მთელი ხალხი ასევე ჩერქეზებს მიეკუთვნება, თუმცა ლინგვისტური მონაცემით აშკარად განსხვავდება მათგან.

7)ინგუშებთან, ქისტებთან, ღლიღვებთან ერთად ბალყარები იმ ხუთ ძირითად ეთნოსში შემავალი ხალხები, რომელსაც იაკობ რეინეგსი ინგუშებთან და მათშივე აღწერს!

არ უნდა იყოს გასაოცარი ყოველივე ზემოთ თქმულის ფონზე ქართული მთიელი ტომების, სვანების დივიდენდები ზემოხსენებულ მეზობელსავე ტომებთან კავკასიის იქით: ეს მათი გენეტიკური მახსოვრობის შედეგი ჩანს, როდესაც ისინი ათეული საუკუნე ერთ სახელმწიფოებრიობას აშენებდნენ....

... და კიდევ...

„ყარაჩაელები-შავი წყარო....თათრები ეძახიან მათ ყარა-ჩერქეზი, ანუ შავი ჩერქეზი, რამდენადაც ისინი ჩერქეზთა ქვეშევრდომნი არიან. ქართველები მათ შუა საუკუნეებშიც ეძახდნენ მათ ყარა-ჯიქებს, ისე რამდენადაც ჯიქი ანუ ზიხი სინონიმებია და ნიშნავს ჩერქეზს. ისინი თვლიან, რომ დატოვეს მაჯარი იმისათვის, რომ დაეკავებინათ ახლანდელი მდგომარეობა, ჩერქეზების ყაზარდოში მოსვლამდე. მათ თავიანთი სახელი მოყავთ ყარაჩა ბელადისაგან, რომელიც დასახლდა მდინარე ყუბანის სანაპიროზე...ყველა ყარაჩი იყო წარმართი, ისევე როგორც ბალყარები და ჩეგემები. თუმცა ახლა სხვა რწმენას ვერ ნახავ, გარდა მაჰმადიანობისა. ეს ხალხი არ უხდის არავის არავითარ გადასახადს....ყარაჩები მიეკუთვნება კავკასიაში ყველაზე ლამაზ მცხოვრებთა რიცხვს, და გაცილებით უფრო გავს ქართველს, ვიდრე სტეპში მომთაბარე თათრებს. ისინი კარგი აგებულობისანი არიან და ახასიათებთ ძალიან თხელი სახის ნაკვეთები, რომელსაც კიდევ უფრო ამშვენებს შავი თვალები და თეთრი პირისკანი. მათ შორის სავსებით ვერ შეხვდებით განიერ, ბრტყელ სახეს და ღრმად ჩამჯდარ თვალებს, როგორც ნოღაელებს....ყარაჩები არ არიან გატაცებული ძარცვით, როგორც მათი მეზობელი ჩერქეზები და აბაზინები. მათში იშვიათად გაიგონებ სიტყვას ძარცვას და მოტყუებას. ისინი ცხოვრობენ სუფთა ფიჭვის მორებისაგან აშენებულ სახლებში (იქვე) პირდაპირი ცნობა ყოველთვის საინტერესოა და არც კლაპროტი წარმოადგენს გამონაკლისს:

- 1)ყარაჩაები ყაზარდოელთა კავკასიის ქედზე საკმაოდ გვიან მოსვლას ადასტურებენ.
- 2) ისინი ქალაქ მაჯარის ყოფილ მოქალაქეებად თვლიან თავს.
- 3) თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების მიერ კავკასიის ჩრდილო კალთების აღწერისას გაკვრით არის ნახსენები ოგუზური ტომები, რომლების სავარაუდოდ ყარაჩაულ ეთნოსს წარმოშობს.
- 4)ყარაჩი, იმ დროის ყირიმის სასაუბრო ენაში, იმავე ევლია ჩელების მიხედვით, ვაჟკაცს უნდა ნიშნავდეს. სავარაუდოდ, ეს საერთო თურქული ტერმინია.
- 5)რასაკვირველია, ოღუზი თურქი შეხედულებით მომგებიანად გამოირჩევა სტეპის ახალმომლოლ-ნოღაელისაგან.

.....და სხვები

“დავუბრუნდეთ ახლა კაზხის მთის აღწერას....ალანების გვერდით ცხოვრობენ აფხაზები, ქრისტიანული რელიგიის მიმდევრები, და ჩვენი დროისათვის მათ ყავთ მეფე. მეფე ალანებისა მათზე ძლიერია და მათი ოლქები ვრცელდება კაზხამდე. აფხაზების ახლოს მდებარეობს ჯურის სამეფო, დასახლებული ქრისტიანული სარწმუნოების დიდი ტომით. ჰქვიათ მათ ხაზრანები. მეფეს, რომელიც მათ მართვთ ამ დროისათვის, უწოდებენ ტაბ'-ს და ცხოვრობს ადგილზე, წოდებული მესჯიტ--ზულ კარნან. მერე ხაზრანის სამეფოს გვერდით მდებარეობს სამსახა, რომლის მოსახლეობა ქრისტიანია შერეული წარმართებთან. მათ მეფე არა ჰყავთ.

სამსახას მეზობლად, თბილისსა და ალანების სიმაგრეს შორის, რომელიც ჩვენ უკვე ვახსენეთ, მდებარეობს სამეფო სახლი სანარია, ხოლო მათ მეფეს ჰქვია კურისკური.

ეს ხალხი ქრისტიანობის მიმდევარია....არცთუ ისე შორს სანარიიდან მდებარეობს შაქლები, ქრისტიანული ტომი, რომელთა შორისაც ცხოვრობს მრავალი მუსლიმანი, დაკავებული ვაჭრობით და ხელოსნობით....მათ იქით მდებარეობს კილახის სამეფო, მისი დედაქალაქის მოსახლეობა მუსულმანია, მაშინ როდესაც ირგვლივ სოფლების მოსახლეობა ქრისტიანია....ის შეხებაშია მუკანის (მოვაკანის) სამეფოსთან, რომელზედაც ვამბობდით და რომელიც დაიმორჩილა შირვან-შაჰმა” (Караулов Н. К მას’უდი,იქვე)

მას;უდის მოყვანილი ციტატა მართლაც სენსაციურია, თუ მას გულდასმით და ყურადღებით განვიხილავთ:

1)ალანების (ოსების) გვერდით აფხაზები ცხოვრობენ და ცხოვრობენ ისინი არა მთის გადაღმა, სამხრეთ კავკასიაში, არამედ ალანების გვერდით ჩრდილო კავკასიაში, და მათ აქვე აღნიშნავს მას’უდი. როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ, მუსულმანი ავტორები ზანურ ტომს-ზიხს (მიგს, დიხს) ჩერკესს უწოდებს, ხოლო იგივე ზანური ტომის წარმომადგენელი ლაზი მისთვის აფხაზია! ტერმინი აზაზგი მისთვის საერთოდ უცნობია! მას’უდისეული აფხაზი ალანების უშუალო მეზობელი ჩრდილო კავკასიაში, ეს ლაზთა იმ ტომის შთამომავალი ჩანს, რომელიც კავკასიის ამ კარიბჭის დასაცავად დატოვა და დაასახლა ილირიელ მოლაშქრეთაგან ალექსანდრე მაკედონელმა. ეს მათი ოლქები ვრცელდება კაბხამდე (კავკასიონამდე) ჩრდილოეთის მხრიდან! უბრალოდ ძნელია, ამ აფხაზებში დღევანდელი ხევი, სტეფანწმინდა ვერ იცნო!

2)ამ აფხაზების ახლოს მდებარე ჯურისის (გურისის) სამეფო კაბხის-მთავარი კავკასიონის მიმდებარედ, ეს ფშავ- ხევსურეთია, ძველ ქართული წყაროების ფხოვი, ხაზრანად სახელდებული, ხოლო მისი საცხოვრებელის სახელწოდება, მესჯიტ ზულ-კარნაინ, პირდაპირ მიანიშნებს აქ ზულ-კარნაინის, ორრქიანის, ალექსანდრე მაკედონელის ოდესღაც ყოფნას (და რასაკვირველია არა გასართობად)

3) ხაზრანის (ფხოვის) სამეფოს გვერდით მდებარე სამსახა-ეს მხოლოდ მთა-თუშეთი შეიძლება იყოს ! ანალოგიურ დასახელების სოფელთა ხომლს ახლც შეხვდება კაცი პირიქითა თუშეთში.

4)მას’უდის ნახსენები სანარიის სამეფო საკმაოდ ზუსტად ლოკალირდება, ეს დუშეთის და თიანეთის რაიონია, მდინარე არაგვის შუაწელი. როგორც სახელი გვიჩვენებს, ჭანური ტომის წარმომადგენლები.

.....ამ კუთხიდან იყო ის სამასი არაგველი მოლაშქრე, ვაჟასეული კაი ყმა, რომელიც არაგვის ხეობიდან დაგვიანებით მოსული, მართლაც არაგვივით (41) შეეღება ალა-მაჰმად-ხანის ურდოებს თბილისის აღმოსავლეთ კარიბჭესთან, კრწანისის ველზე....არაგვის წყალივით არ დაიშურეს სისხლი საერთო ქართველური დედაქალაქისათვის და ქვიშაზე დასხმული არაგვის წყალივით გაიპარა სამშობლოსათვის შეწირული მათი სისხლი და სიცოცხლეც...

დანარჩენი, შაქის, კახეთის და მოვაკანის სამეფოები ლოკალიზაციას არ საჭიროებენ.

ამავე ქალაქს, მესჯიდუ ძულ კარნაინს ახსენებს ახსენებს სხვა არაბი ავტორიც:

“და მესამე ნაწილი; ქალაქები ჯურზანისა, ტიფლისი და ქალაქი ცნობილი სახელით მესჯიდუ ძულ--კარნაინისა” (Караулов Н. А. აღ-იაკუბი; წიგნი მეფეთა, 904 წ)

ამავე ქალაქის ხსენება უკვე სხვა არაბი ისტორიკოსის მიერ, აშკარად ამტკიცებს მაკედონელის სახელობის ქალაქის არსებობას ხევსურეთში და ამტკიცებს მისივე

ლაშქრობას ფხოვისაკენ.

“ალანების მეზობლად კაბხსა და რუმის ზღვას (კავკასიონსა და შავ ზღვას) შორის მდებარეობს ტომი, სახელით ქეშაკი. ეს ტომი კეთილმოწყობილია და ემორჩილება მაგთა რელიგიას. ჩვენს მიერ აღწერილი ტომებიდან არ არსებობს ამ ქვეყნებში ხალხი, რომელშიც შეიძლება შეგხვედროდა ტიპი უფრო ნათელი კანით, თეთრი სახით და უფრო ლამაზი ქალები და კაცები....ალანები სიძლიერით აჭარბებენ ამ ტომს, და ის ვერ შეძლებდა შეენარჩუნებინა საკუთარი დამოუკიდებლობა ალანების პირისპირ, თუ არა გამაგრებები, მათ მიერ მოწყობილი ზღვის სანაპიროზე. ამ ზღვის შესახებ სხვადასხვა აზრია; ზოგიერთის სიტყვებით, ეს რუმის (შავი) ზღვაა, ხოლო სხვების სიტყვებით, ზღვა ნიტასი (მეოტია)....რაც შეეხება მათ სისუსტეს ალანებთან შედარებით, ეს იმის გამო, რომ მათ არა ჰყავთ საერთო მეფე. ცნობილია, რომ თუ ეს ხალხი, მოლაპარაკე ამ ენაზე გაერთიანდებიან, ვერც ალანები, ვერც სხვა ხალხი ვერაფერს დააკლებს” (იქვე)

მასული ისევ მორიგ სენსაციას გვთავაზობს:

- 1) როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არაბი ავტორები ზიხთა ტომს ჩერქეზებს ეძახიან.
- 2) ალანების მეზობლები ოდითგანვე ჯიქები (ზიხები, ძიგები) ჩანან, და ზუსტად მათი შთამომავლობა გამოირჩევა საოცრად ნათელი, თითქმის მწითური ელფერით.

...და განვიდეს პაჭანიგეთსა, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაჭანიგეთი, მოსაზღვრედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისას წიაღ და ჯიქეთი მუნვე იყო. შემდგომად ჟამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიგნი და ჯიქნი თურქთაგან, და წარვიდეს პაჭანიგნი იგი დასავლით კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკვიდრნეს ბოლოსა აფხაზეთისასა” (ქართლის ცხოვრება; ტომი I, ჯუანშერი, გვ-188, თბილისი-2012წ)

არა მარტო ჯუანშერი აღნიშნავს ჯიქების ჩრდილო კავკასიაში დასწერბულობას, ასეთივე აზრს გამოთქვამს ვახუშტიც (იხ ზიხებთან)

- 3) ზიხების მიერ მოწყობილ გამაგრებებზე ზღვის სანაპიროზე საუბრობს იმპერატორი ბიზანტიისა კონსტანტინე პორფიროგენტი, მას’უდის თანამედროვე, სადაც ზიხები ალანების თავდასხმისაგან აფარებენ თავს. (იხ ზიხები)

4) მას’უდი საუბრობს ქეშაკთა ტომის შესაძლო გაერთიანებაზე, რომელიც მათ მოუწყვლადს გახდიდა გარეშე მტრებისაგან-კერკეტებს, ყაბარდოულ ტომს არც ერთ შემთხვევაში არ შეეძლო გაერთიანება, ისინი სულ ერთი ტომი და ერთი თემი იყო-ქაბარდა, განსხვავებით ზიხებისა, რომელნიც ერთ ათეულ ტომს მოიცავდა.

- 5) მასული ქეშაკებს რუმის (შავ) ზღვაზე აღნიშნავს. როგორც იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობებით ირკვევა, კერკეტები (პაპაგია-ყაბარდოელები) ამ დროისათვის აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობენ. მართალია მას’უდი ვერ არის გარკვეული ბოლომდე, ქეშაკები რომელ ზღვაზე ცხოვრობენ, შავსა თუ მეოტიდაზე, თუმცა ეს მხოლოდ ზიხთა ტომების საცხოვრისი უწევს ორივე ზღვას.

მას’უდისეული ქეშაკები- ეს დასავლეთ ქართული ტომებია, ილირიკიდან ჩამოსახლებული ზიხები!

“მდინარე კურა (მტკვარი) იღებს სათავეს ხაზრანის(ხევსურეთის) ქვეყანაში, გაივლის ჯურჯინის სამეფოს, გაივლის რა აფხაზის ფარგლებს, აღწევს მოსაზღვრე ქალაქს თბილისს....მიადწევს რა სანარეს, ის ღებულობს არ-რასს“ (Караулов Н К მას’უდი, იქვე)

მასული აქ მცირეოდენ, თუმცა არაბი მოგზაურისათვის დასაშვებ შეცდომებს უშვებს:

1)მდინარე მტკვარის სათავედ ის მდინარე არაგვს მიიჩნევს და არა მტკვარის ზემოწელს.
2)მისი სიტყვებით, მდინარის სათავე ხაზრანშია (ზოგიერთი არაბი ავტორი ხაზრანს მხოლოდ ქალაქად მიიჩნევს განსხვავებით მასულისა) და გაივლის ჯურჯინის (ჯურისის) საზღვრებს, ასევე აფხაზის ფარგლებს, რომლის ქვეშაც მას'ული აქ აფხაზთა მეფის მიერ დაპყრობილ შიდა ქართლს გულისხმობს.

3) მას'ული მდინარე მტკვარისა და არაქსის შესართავთან კიდევ ერთ ქართველურ ეთნიკურ დასახლებას აღნიშნავს-სანარე. განსხვავებით სანარიასაგან, რომელსაც საკუთარი მმართველი, ქურისკური ყავს, აქ არაბი მოგზაური ასეთს არ აღნიშნავს. ის, რომ ერთი ტომი აღნიშნულია სანარიად, მეორე სანარედ, მიანიშნებს რომ ეს უკანასკნელიც ჭანური ტომია (42))რომელიც მისგან მნიშვნელოვანი მანძილითა დაცილებული და ამ უკანასკნელთან არავითარი ადმინისტრაციული მოწყობა არაბ ავტორს არ აღუნიშნავს.

გაცილებით მწირია სხვა არაბი მოგზაურის, იბნ-ხაუკალის ცნობები ცენტრალური კავკასიონის ქვეყნების შესახებ:

“ამ დროისათვის მეტ-ნაკლებად გამორეული მათი მეფეები შემდეგია: შირვან-შაჰ მუჰამედ--იბნ--აჰმედ--აზდელი, მას შემდეგ აფხაზის მეფე, რომლის სამეფო გადაჭიმულია კაბკის ზოგირთ განტოტებამდე, და ოლქები, მისი საკუთრება, იწოდება აფხაზ შაჰად. მისი მეზობელია სანარიის მეფე, სახელწოდებით სანახერიბი”(Караулов Н. А. იბნ-ხაუკალი, წიგნი გზებისა და მეფებისა)

ხაუკალი აქ შირვანსა და მის მიმდებარე ტერიტორიას აღწერს და ერთადერთი რითაც ეს ცნობა საყურადღებოა და მნიშვნელოვანი, კიდევ ერთხელ ხსენება აფხაზი და აფხაზ შაჰისა, რომელიც ხშირად შარვანის მეზობლად მდებარე ოლქსაც აღნიშნავს, ის მეზობელია სანარიისა, მდებარე მტკვრისა და არაქსის შესართავთან და სრულიად სხვა სამართალსუბიექტია!

მართალია ზემოთ მოყვანილი მსჯელობა სათანადო ცნობების მოყვანით აშკარად გამოსულია ჰიპოთეზის რანგიდან და ფაქტიურად საქართველოს ისტორიის არსებულ გვერდებს სულ სხვა ინტერპრეტაციას აძლევს, მაგრამ დამტკიცებული თეორია არ ჩანს სრულყოფილი, თუ ის ვერ ხსნის იმავე ისტორიკოსების მიერ მოყვანილ ერთ რეალობას:

ვისი მარზუბანად, მენაპირედ არის დანიშნული სერირის სახელმწიფო სპარსთა მეფის ბაჰრამ გურის მიერ? მარზუბანი, რომელსაც სპარსელები მარზუბან -ი-ქუშმანს უწოდებენ, მენაპირეს ქუშების ტომთან, ხალხთან.

ცხადია ქუშების ტომი სერირის უშუალო მაზობელი და მოსაზღვრე უნდა იყოს, რათა ამ უკანასკნელმა შესძლოს მასზე დაკისრებული მოვალეობის შესრულება. სერირი სპარსეთსა და ხაზარეთს შორის მარზუბანად არ გამოდგება, რამეთუ ხაზარეთს პირდაპირი საზღვარი უჩანს სპარსეთთან. სერირის მეზობლები, რომელთა თავდასხმას საკუთარ ტერიტორიებზე უფრთხოდა ირანი (ირანის შემადგენლობაში შედიოდა დაღესტანიც) სულ ორი ჩანს: ხაზრანები და ალანები.

.....მამასადაძმე, ალანეთი და ხაზრანი (ხევსურეთი) რომლის მარზუბანის ფუნქცია სერირის შესასრულებელია.....

მე-7-ე საუკუნის სომხური ანონიმი გეოგრაფის მცირე ფორმატიანი ნაწარმოების მიხედვით:

“13) ალანია.....17)არგავეთი (არგვეთი); 18) მარგოლი (მეგრელი)....23 დვალი..... 26) ცანარი, რომელთა მიწაზე არის გადასასვლელი ალანიისა და ცეკანისა (წილკანისა) 27) თუში; 28) ხუში; 29)კუსტი; 30) კაციჭამიები; 31) ცხავატი; 32) გუდამაყარი;....34) დიდოელები; 35)ლეკი;
(ზემოთ დასახელებული ნაშრომი, აზიის სარმატია; ძველი სია)
სია, სადაც ხუში თუშსა და ქისტს შორის არის მოხსენიებული. ეჭვის სფუძველს აღარც ტოვებს, სომხური გეოგრაფიის **ხუში-ეს ხევსურია,**
..... და დურბუკები (ინგუშები) ხევსურებს დღესაც ხუშს ეძახის!
.....და როდის. რა გზებით ხვდება ხევსური, (ზოგიერთი წყაროების, მათ შორის არაბულის) ხუში ამ ტერიტორიაზე?
კითხვაზე პასუხის გასაცემად, აგრეთვე მცირე ისტორიული ექსკურსია აუცილებელი

ისტორიული წიაღსვლანი

სტრაბონის ცნობების მიხედვით (იხ, პელაზგები) ეგვიპტის ფარაონმა სესოსტრისმა (მე-14-ე საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, ილაშქრა ევროპისაკენ. უფრო შორს წავიდა ტეარკონ (თარხონ ქუში, ხუში და არა)ეთიოპიელი, რომელმაც ჰერაკლეს სვეტებს (გიბრალტარს) მიაღწია. თუმცა დიოდორე სიცილიელის მიხედვით, თარხონის ლაშქრობა გაცილებით შორეული ჩანს: მისი სიტყვებით, ესპანეთის იბერია, ეს იბერთა (აღმოსავლეთისა) და კელტთა ურთიერთშერეული მოსახლეობაა. ხოლო ლუზიტანიელები (პორტუგალიელები) სუფთა იბერიული. ისევ დიოდორე სიცილიელის სიტყვებით, **სიცილია იბერიიდან ჩამოსულმა სიკანებმა დაასახლეს.** (იხ, იბერები)) ცხადზე, ცხადია, რომ იბერიდან მოზრუნებული სიკანები ასევე ქუშების ან იბერების უახლოესი თემი არის. ვინ და რომელი ტერიტორიიდან მოაწყო ეს ლაშქრობა პირენეის ნახევარკუნძულზე? საკითხი თანამიმდევრულ განხილვას მოითხოვს:

- 1) ის რომ ტროას ომის ვერაგულად მოკლული გმირი მემნონი და შორეული პირენეის დამლაშქრავი თარხონი, ორივე ეთიოპიელია (რასაკვირველია ქუში) ცხადად მიანიშნებს, რომ ორივე ლაშქრობის საწყისი პუნქტი ერთია, ელამი, რომლის დედაქალაქი სუსა(43), ცნობილი აგრეთვე მემნონის სატახტო ქალაქად,სავარაუდოდ მემნონის ლაშქრობის საწყის პუნქტისა!
- 2) როგორც ისტორიიდან ცნობილია, 2004 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე, ელამელთა მეფემ კინდატუმ, გაანადგურა ქალაქი პოლისი ური, განთავისუფლდა შუმერთა ბატონობისაგან და გახადა ელამის დედაქალაქი სუსა.
- 3) ამავე დროს, ფაქტიურად ტროას ომის შემდეგ 1198 -1188.ჩვ .წ. აღრიცხვამდე, ელამი რამდენიმე საუკუნე დაკნინებას განიცდის. თარხონის(44) ლაშქრობა პირენეისაკენ, მხოლოდ 2004-1200 წლების დიაპაზონშია შესაძლებელი.(ზოგიერთი ირიბი მონაცემებით, ეს ლაშქრობა არა უადრეს XX საუკუნის ჩვ. წ. აღრიცხვამდე მოხდარი უნდა იყოს)
- 4) დიქტის კრეტელის მიხედვით (იხ,იქვე) ტროას ომში ევროპელ მეომართა წინააღმდეგ ეთიოპ (ქუშ) მემნონს აზიის ნარჩევი მეომარები აქვს წამოყვანილი: ფინიკიელები და ინდი მეომრები კავკასიიდან (45). როგორც ანალიზით ირკვევა, მემნონის მიერ

კავკასიიდან მხოლოდ იბერი და ქუში მეომრები ჩანს გაწვეული.

5) ეტრუსკთა თარხონი (იხ.იქვე) მთელი 6-7 და მეტი საუკუნით გვიანდელი ეპოქის პერსონაჟი ჩანს, თუმცა ორივეს ეპითეტ თარხონად (მთავარსარდლად) მოხსენება, ერთიანი ეთნიკური სივრცის მიმანიშნებელი ჩანს.

6) ქუმელთა ტომი ელამის სამეფოსა და მის მიმდებარედ მოიაზრება, სპარსელ აქამენიდთა დინასტიის პერიოდში სუზიანად წოდებულ რეგიონში, მდინარე ტიგროსის (ტიბროსის) შესართავთან და ქვემო წელთან.

7) თარხონ ეთიოპიელის (ქუმის) ლაშქრობის ძირითადი დამკვრელი ძალა იბერთა ტომი ჩანს, რომელთა სახელის მიხედვით ნახევარკუნძულს იბერიისა ეწოდა.

8) როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ (იხ. იბერები) ხალხები (არა მარტო იბერები) საკუთარ სატომო სახელს მდინარე ტიგროსის პირას მოსახლეობით იღებენ, თუმცა მხოლოდ მის ზემო წელში(46)

9) ასირიელები ომით თვით ზემო ზღვამდე მიდიან, თუმცა ქუმებს საერთოდ არც ახსენებენ: ისინი ამ ხალხს ელამელებად ან სუზიელებად იცნობს..

სულ სხვა სიტუაციაა, როდესაც ამავე მიმართულებით შეტევებს ახორციელებს ურარტუ, (მართალია უკვე ასირიის დაკნინების პერიოდში) ხუში, ხუშალხი, ხუსა, ასეთია ურარტული წყაროები ამ ტომებზე, რომლებიც სავარაუდოდ ასირიისაგან უკვე განთავისუფლებულნი ჩანან.

10) თვით ასირიის სამეფოს აღზევება ამ ტერიტორიების არსებით დაცარიელება-დასუსტებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული: იბერებისა და ხუმის ტომის დიდი ნაწილი, ანტიკური ავტორების ცნობით, პირენეის ნახევარკუნძულს, სიცილიის და კავკასიის მიწებს ითვისებს.

11) ელამის მოსახლეობის ნაწილი, კერძოდ სიკანთა ტომი იბერთადა ქუმთა ტომისაგან დისტანცირდება, მათ მიერვე ათვისებული პირენეის ნახევარკუნძულზევე, ხოლო სიკანთა ერთი (სავარაუდოდ სხვა) ნაწილი იკავებს სიცილიას იკავებს. (იხ. პელაზგები) სავარაუდოდ, სიკანები იბერთა და ქუმთა უახლოესი, მაგრამ მაინც მონათესავე, განსხვავებული ტომია.

12) იბერებიდან ასევე დისტანცირებული ჩანს გურ ასაკენების (ხევსურული) ტომი, რომელთა წინააღმდეგ ალექსანდრე მაკედონელის გალაშქრებას ასევე ცალკე, (არახოტებისა და ინდებისაგან) გამოყოფს ფლავიუს არიანე (იხ.იბერები) თარხონის ლაშქრობის შედეგად პირენეის ნახევარკუნძულზე დამკვიდრებული და შემდგომ სიცილიაში გადმოსახლებული სიკანები (ანტიკურ ავტორთა აზრით) პირდაპირ და უშუალო კავშირში ჩანან ხაზრანებთან, ფშავ-ხევსურებთან, კავკასიის ასაკენ მოსახლეობასთან;

13) კავკასიაში, გურია ასაკენების წინააღმდეგ სალაშქროდ წასული ალექსანდრე მაკედონელის რეზიდენციაც ადასტურებს იმავე ხაზრანებთან (ფხოველებთან) მის ყოფნას, რომელ რეზიდენციასაც მას'უდი აღნიშნავს.

.....და რა გზით ხვდებიან ხუმები, ასაკანები ხევსურეთის მთებში?

სავარაუდოა, რომ კავკასიის ათვისება თარხონ -ქუმის ექსპედიციის პარალელური პროცესია, მცირე აზიის ჭარბი მოსახლეობა ეძებს განსახლების დამატებით ტერიტორიებს, ითვისებს სულ ახალ ახალ და დაუსახლებელ ადგილებს, ფაქტიურად ასახლებს....დაუსახლებელ დედამიწას...კავკასიის დასახლება იბერებით

ჩვ.წ.აღრიცხვამდე არაუგვიანეს XV საუკუნეს უნდა მომხდარიყო...

“და შემდგომად მცირედისა ჟამისა სულა, ერისთავმან კალმახისამან, გრიგოლ, ერისთავმან არტანუჯისამან, შეაერთეს სიტყუაი და შეიწვნეს მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მესხნი და უხმეს მეფესა ბაგრატს”

(ქართლის ცხოვრება, მატიაზე ქართლისაი, გვ-239, თბილისი 2012წ)

სულა კალმახელი, ეს ქართველი (უკვე ქართველი) თავადი, ბაგრატ მეფის ერთ-ერთი დასაყრდენი და საქართველოს ერთიანობისათვის მოღვაწე, ამ კერძო შემთხვევაში წარუმატებლობას განიცდის, მარცხდება და ტყვედ უვარდება ლიპარიტს....თუმცა:

„სულა კალმახელი და ყოველნი მესხნი გამოექცეს ლიპარიტს და შეიპყრეს დღივს ლიპარიტ და ძე მისი ივანე.....მოვიდა ბაგრატ და ამის მსახურებისა ნაცვლად მეფემან უბოძა სულას მამულობით ციხისჯუარი და ოძრხე”(იქვე; გვ- 241)

„....ციხე კალმახი მდებარეობდა ტაოში (უკიდურესი სამხრეთ საქართველო) მე-9-ე საუკუნეში ბაჰლაუნდების ფეოდალური გვარი დაეუფლა უშვილოდ გადაგებულ სამცხის (ოძრხის) დიდი ფეოდალის, გიორგი ჩორჩანელის მამულს და იწოდა ჩორჩანელად (ჩორდვანელად) შემდეგ ამ ახალ საგვარეულოს გამოეყო ლაკლაკთა საგვარეულო განშტოება. როგორც ჩორჩანელებში, ისე ლაკლაკებში გავრცელებული იყო სახელი სულა....ბაგრატ მე-4-ემ სულას უწყალობა ციხისჯვარი და ოძრხე, ხოლო მეორე შტო დამკვიდრდა (მათსავე მამულ) კალმახში.....ჯაყის ციხე და ჯაყელობა მიიღეს ამავე ციხისჯვარელებმა და ამის შემდეგ იწოდა ციხისჯვარელ-ჯაყელად. მათი შთამომავლობა სამცხე - საათაბაგოს განაგებს ჯაყელის გვარით” (ვიკიპედია, თავისუფალი ისტორია)

საინტერესოა, რომ სუკალ-მახების კვალი ფიქსირდება საქართველოს ორ უკიდურეს წერტილში: ჩრდილოეთ საქართველოში, ხაზრანში (ფხოვეში) და სამხრეთ საქართველოში, ტაოში. უნდა ითქვას, რომ სუკალ-მახების კვალი გაცილებით რეალური და ხელშესახებია სამხრეთ საქართველოში. უეჭველია რომ ქუშების ექსპედიციას სამხრეთ საქართველოსაკენ, XVI-XV საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე დიაპაზონში უნდა ჰქონოდა ადგილი. რაც შეეხება ასაკენებს, მათ ლაშქრობის უფრო კონკრეტული დრო და მიზანი უჩანს: ჩვენი გამოკვლევით, ეს VI საუკუნეა ჩვ, წ, აღრიცხვამდე. (ასაკენების-ფხოველების ამ ლაშქრობის პერიპეტეები, მოკავშირეების თუ მოწინააღმდეგეების თემა ერთობ არაორდინალურია და აშკარად სცილდება წიგნის ფორმატს)

.....უკიდურესად საინტერესო და ყურადსაღებია ის ფაქტი, რომ ელამელთა ხაზოვანი (ანზანური) დამწერლობის ნიმუშები მთელი ოთხი საუკუნით წინ უსწრებს კრეტის ანალოგიურ დამწერლობას.....(48)

.....და როგორ შეიძლება ფხოველებს, გურულ ასაკენებს დანათლოდათ სახელი ქუში, რომელიც მონათესავე, თუმცა სულ სხვა ეთნოსისა ჩანან?

არახოსიის სატრაპია, უკვე ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქისათვის მოიცავს საკუთრივ არახოსიას, აგრეთვე დრანგიანას (იგივე ზრანკას) რომელიც თავის რიგებში აერთიანებს დრანგებს და საკებს. საკები-ეს ასაკენტა საერთო დასახელებაა, თუმცა მაკედონელის მემუარების ავტორები ცალკე ახსენებენ თეთრ ინდებს, მთის ინდებს, გურ ასაკენებს, რომელიც ასევე შედის არახოსიის სატრაპიაში. გარეშე მდგომთათვის, როგორცაა

სომხური გეოგრაფიის ავტორი , თავად სერირელები და თვით სპარსელები, მათთვის ფხოველები ასოცირდებიან ქუშებთან, არახოტიის სატრაპიის მთავარ შემადგენელთან-ქუშებთან!

.....და არსებობს თუ არა დამამტკიცებელი საბუთი იმისა, რომ ქუშებს ამ ახალ (ფხოვის) რეგიონშიც შენარჩუნებული აქვთ სამხედრო პოტენციალი, რომელიც საფრთხეს წარმოადგენს სპარსეთის მიერ ხელდებული ტერიტორიებისათვის? რასაკვირველია იმ ფაქტორის გათვალისწინებით, რომ აღმოსავლეთ საქართველო ფაქტიურად სპარსეთის სატრაპიას წარმოადგენს!

„მერე ხაზრანები ამხედრდნენ მის წინააღმდეგ. ის გაემართა მათ დასაშოშმინებლად და იბრძოდა სანარიელებთან. მან დაამარცხა ისინი და ბევრი მათგანი დახოცა, მერე მან აიყვანა მძევლები და ძელზე გააკრა....ის შევიდა პროვინცია ჯურზანში და გაემართა ადგილისაკენ სახელით ჯავახ“ (История Ширвана и Ал-баба, პარაგრაფი 2) როგორც ტექსტიდან ირკვევა, არაბი სარდალი გაემართა ხაზრანებთან (ასევე უწოდებს მათ მას'უდი და აქვე მიანიშნებს მათ საცხოვრისს) საბრძოლველად. რასაკვირველია მას პირველი შეტაკება სანარიელებთან (დუშეთის და თიანეთის რეგიონი) უნდა ჰქონოდა, რომელიც მამინაც (და დღესაც) ხაზრანელთა (ფხოვის) წინ და მიმდებარედ იმყოფება. ის, რომ არაბი სარდალი ამ სადამსჯელო ექსპედიციის დასრულების შემდეგ მიდის ჯურზანში, კერძოდ ჯავახეთში, დაეჭვების საბაზსაც კი არ ტოვებს, ჯურზანი და ხაზრანი-ეს ორი განსხვავებული რეგიონია!

...ბუღამ ზამთარი გაატარა დაბილში, შემდეგ მოაწყო ლაშქრობა ქართველებზე და აფხაზებზე, მუდმივ დაამარცხა ისინი. მან ბევრი ხალხი დახოცა , ტყვედ აიყვანა და მოიპოვა მდიდრული ნადავლი. შემდეგ ის გაემართა ალანებისა და ხაზრანების წინააღმდეგ, დაამარცხა ისინი და დაადო სულადობრივი გადასახადი“ (იქვე,პარაგრაფი 5)

ის რომ ავტორი ხაზგასმით გამოყოფს ქართველებსა და აფხაზებს, საქართველოს ბარის მცხოვრებლებს ხაზრანებსა და ალანებისაგან, კავკასიის მთიანეთის მცხოვრებლებისაგან და მიემართება მათთან საომრად, კიდევ ერთი წონადი საბუთი ხაზრანების თვითმყოფადობისა და სიძლიერისა დროის იმ ეპოქისათვის.

როგორც ჩანს, სერირის მენაპირეობა გულისხმობს დაღესტანის დაცვას, რომელიც მოხსენიებული პერიოდისათვის უკვე სპარსელების ხელდებული ჩანს. შესაბამისად დაღესტანი სპაესეთის განაპირა რეგიონად მოიაზრება და რომლის ქართველი მთიელებისაგან დაცვასაც ის სრირელთა ხელით ცდილობს.

ხაზრანებს ახსენებს სხვა არაბი ისტორიკოსი მუკადენსიც (985 წ) რომლის მიხედვით ყურანისეული ჭაბუკი მოიკლა ხაზრანში.

ხაზრანების (ფხოვის) სამხედრო პოტენციალი რამდენადმე შესუსტებული ჩანს მე-11-ე საუკუნისათვის და ამის მიზეზი მოსახლეობის ნაწილის მიგრაცია უნდა იყოს.

მართალია ქართული წყაროები ხაზგასმით არ აღნიშნავენ ბიზანტიასთან პოლიტიკურ დაპირისპირებას, თუმცა ასეთ ფაქტს ყველა ნიშნით უნდა ჰქონდა ადგილი სამხრეთ საქართველოში, და რომელი დაპირისპირების გადასაჭრელად ხაზრანის (ფხოვის) და სანარიას მეომრების მხარდაჭერა და მათივე ნაწილის ჩასახლება გახდა აუცილებელი.

სავარაუდოა, რომ მრავალ ჭირნახულ ტიბარანიას მხოლოდ ამის შენდევ დაერქვა სახელი გურია (49)

ლეგეთი (ლეკეთი)

მთის ამ რესპუბლიკის მოსახლეობა, 21 საუკუნის დასაწყისის აღწერით, 2576000 ადამიანია. დაახლება რესპუბლიკისა, როგორც ირკვევა თურქული სიტყვა დაღ-იდან მოდის, რაც მთას ნიშნავს, შესაბამისად დაღესტანი-მთების ქვეყანას. ტერმინი მე-14-ე, მე-17-ე საუკუნეებში მყარად მკვიდრდება როგორც წერილობით წყაროებში, ასევე ზეპირსიტყვიერებაში. ძველი და შუა საუკუნეების ქართული წყაროები, შესაბამისად მას ლეკეთად აფიქსირებს თუმცა აღწერის შედეგით როგორც ირკვევა, ლეკები და მათი მონათესავე თემები(ტაბასარანელები, ალულები, რუთულები, წახები) აღნიშნული მოსახლეობის მხოლოდ მეთედს შეადგენს

.... იმ საომარი მოქმედებებში საქართველოს წინააღმდეგ, დავლას გამოვიდებული მთიელისა, რომელიც საქართველოში ლეკიანობად იხსენება, მინიმალურად თუ შეიძლება ამ ტომის დადანიშნულება, რომელიც მათი რიცხოვნებისა გამო ამ ქვეყნის უმცირესობას შეადგენდნენ. ლეკების ტომი ფაქტიურად ვერც კი მიიღებდა ამ საომარ მოქმედებებში მონაწილეობას, ტერიტორიული სიშორის გამო-ისინი კასპიისპირა რეგიონში ცხოვრობდნენ და ცხოვრობენ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ლეკები გელებთან, ამ ზან-ზიხურ ტომებთან ერთად ილირიული, დასავლეთ ქართველური ტომებია (ასევე პელაზგები). აღექსანდრე მაკედონელის ილირიელი მოლაშქრეების შთამომავალი არიან, სკვითთაგან საკუთარი იმპერიის საზღვრების უზრუნველსაყოფად დერბენტის ვიწროებში მისგანვე დასახლებულ-დაბინავებულნი. მაკედონელის ეს ტრადიცია გაგრძელებული ჩანს ირანის მეფეების მიერ:

“ამ ადგილას დასახლებული იყო დამცველები, გადმოსახლებული სხვადასხვა ოლქებიდან და საიმედონი მისი (ხოსროს) აზრით. მთელი დასახლებები , რომელსაც ისინი ფლობენ, მიკუთვნებული იყო მათთვის სარგებლობაში, ყოველგვარი გადასახადის გამორიცხვით.....დამცველებად აქ დასახლებულთა შორისაა ტაბასარანის ტომი, ამ უკანასკნელის სიახლოვეს ტომი ცნობილი ფილანებად და ლაკზებად. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი და გულადები არიან. მათ გარდა აქ არსებობს ტომი ლირანი, შარვანი და სხვა”

(Караулов Н. А. აღ-ისტარხი, იაკუტი, -არმენია, არანი და აზერბაიჯანი;)

ფილანი-ეს სავარაუდოა რომ გელთა ტომი ან იგივე ხალდები(სანარები)უნდა იყვნენ. რაც შეეხება ტაბასარანის თემს, ფაქტიურად ასევე ლეკებს, სხვაობა მათ დიალექტებს შორის საუკუნეების მანძილზე იზოლაციას უნდა მიეწეროს. ტაბასარანელები ტაბარისტანიდან ჩამოსახლებულნი ჩანან:

„ ტაბასარანი, რომლის მცხოვრებლბნი დერბენტის ოლქის საუკეთესო მეომარნი არიან, გადმოსახლებულია ტაბარისტანიდან)

(Бакиханов Абас Кули-мирза. გიულისტანი და ირანი; ნაწილი1)

ჩვენის მხრიდან დავუმატებთ, რომ ტაბარისტანი (ის ტაბარისტანი, რომლის დაპყრობაზეც საუბარია არაბულ წყაროებში) დერბენტიდან კასპიის ზღვის ზუსტად მოპირდაპირე მხარეზე იმყოფებოდა და დანარჩენი ლეკეთისაგან მნიშვნელოვანი მანძილით იყო დაცილებული (იხ. აბაზგები) საინტერესოა, რომ ამ უკანასკნელთა მიწაზე

დაფიქსირებულია ტოპონონი, ტურუნჯა და ტამიში! (განვმარტავთ, რომ პირველი მათგანი მტრედს ნიშნავს დასავლეთ ქართულ ენაზე, ხოლო მეორე-სოფელია ოჩამჩირის რაიონში)

.....და ვინ არიან დაღესტანის დანარჩენი (ისტორიულად გარკვეული) მოსახლენი?

როგორც ისტორიიდან ცნობილია, დაღესტანის მოსახლეობის ერთი დიდი ნაწილი კუმიკებია, რუსეთის ფედერაციაში 503 ათასი მცხოვრები, აქედან დაღესტანში 431 ათასი. კუმიკები თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების მიხედვით, დაღესტანის სამეფოს ძირითადი მცხოვრებლებია მე-17-ე საუკუნის შუა წლებისათვის (რასაკვირველია ტაუსტანელთა ჩაუთვლელად, რომლებიც დამოუკიდებლობის ნიშნებს იმ ეპოქისათვისაც კი ინარჩუნებდნენ)

თუ პომპონიუს მელას უნივერსალურ ფორმულა გავიხსენებთ ტომების შესახებ, ცხადია ეს ტომი დაღესტანის ტერიტორიაზე ჩელებიზე ადრეც უნდა იყოს დაფიქსირებული:

“ბაბ--ვალ--აბვაბის მცხოვრებლები განიცდიან შევიწროებას მეზობელი სახელმწიფოსაგან, სახელდებული ჯიდანდან, ხაზართა ქვეშევრდომებისაგან, რომლის დედაქალაქია სამანდერი, მდებარე ბაბიდან რვა დრის სავალ მანძილზე. ის ჯერ კიდევ დასახლებულია ხაზარული ტომებით, მაგრამ მას შემდეგ რაც პირველ ხანებში ის დაიპყრო სულეიმან--იბნ--რაბია--ალ--ბაგალიელმა, სამეფო ტახტი გადატანილ იქნა იტილში, შვიდი დღის სამგზავროზე. იტილში ცხოვრობენ ამ დროს ხაზართა მეფეები”

(Караулов Н. А. მას'უდი; თავი მე-17-ე) 966წ ქრისტემდე.

ჩანს მე-10-ე საუკუნისათვის სამანდერი ფაქტიურად ცალკე სახელმწიფოს, ჯიდანის დედაქალაქია, რომელსაც საკუთარი მეფე ჰყავს. მიუხედავად ჯიდანის ფაქტიური დამოუკიდებლობისა, დედაქალაქ სამანდერში ხაზარული ტომებიც ცხოვრობენ და სამეფო ხაზარეთის ხელდებულია. ზუსტად ასეთივე სიტუაცია ჩანს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, სადაც მიუხედავად ზიხთა (დასავლეთ ქართველური ტომის) ფაქტიური დამოუკიდებლობისა, ისინი ხაზართა სამეფოს ხელდებულნი ჩანან და თავად ქართული წყაროებიც მცირე ხაზარეთს უწოდებს.

აუცილებელია აღვნიშნოთ, რომ ალ-ისტარხის ჩანაწერებში (930 წელი ქრისტემდე) სახელმწიფო ჯიდანი არ ფიგურირებს, თუმცა მასთანაც სამანდერს საკუთარი მეფე ყავს, ხაზართა მეფის ნათესავი. სახელმწიფო ჯიდანის დაარსების თარიღი 930-960 წლით უნდა განისაზღვროს. ფაქტიურად ეს სამეფო, ჯიდანი, ნახსენები პერიოდის შემდეგ უწყვეტ არსებობას განაგრძობს:

“ ხაზარებს აქვთ აგრეთვე ქალაქი სახელით სამანდერი და ის მდებარეობს ხაზარებსა და ბაბ-ალ-ბაბს შორის....მერე მოვიდნენ რუსები, ყველაფერი

დაანგრის და გამარცხეს, ხაზართა ხალხის კუთვნილება.....ყველაფერი ეს დაიღუპა ქვეყანასთან ერთად, და ის საკმაოდ უხვი იყო ვენახებით.....მისი მცხოვრებლები იყვნენ მუსულმანები და სხვები. ქალაქში მათ ჰქონდათ მეჩეთები, ქრისტიანებს ტაძრები, ებრაელებს სინაგოგები. ცხოვრობენ ხაზარები კარვებში, ხოლო შენობები მოწნულია წკნელისაგან, წვერწამახული სახურავებით. მათი (სამანდერის) მეფე იუდეველია და ხაზარების მეფის ნათესავი”

(Караулов Н. А იბნ- ხაუკალი; წიგნი გზებისა და სამეფოებისა, ხაზარების ზღვა) 978 წ.

მართალია ხაუკალი არ აღნიშნავს სამანდერის (ჯიდანის) სამეფოს არსებობას, მაგრამ მისი სიტყვები, რომ სამანდერს ყავს მეფე, ხაზარეთის მეფის ნათესავი, ამ უკანასკნელის ფაქტიურ დამოუკიდებლობას მიაჩნებდა.

“სამანდერი--დიდი ზღვისპირა ქალაქია, მდებარე ხაზარეთის მდინარისა და ბაბ--ულ--აბვაბს შორის. სახლებად აქ გამოყენებულია კარვები. მცხოვრებთა დიდი ნაწილი ქრისტიანია...ეს ქალაქი ხაზარზე (ქალაქი) უფრო დიდია: მასში ბევრი ბაღია, ვენახის ზვრები და ხეები. სამანდერში საცხოვრისი ხისაა, მოწნული ლაქაშისაგან, სახურავები წვერწამახული და იქ ბევრი მეჩეთია”

(Караулов Н. А. აღ-მუკადენსი; საუკეთესო დაყოფა კლიმატების შესასწავლად) 985 წ ფაქტიურად ხაუკალის და მუკადენსის ცნობები ანალოგიურია. განსხვავებით ხაუკალისაგან მუკადენსი არ აკეთებს აქცენტს რუსების მიერ სამანდერის დანგრევა-გამარცვაზე, რამეთუ არაბი ავტორების სიტყვით, ნიადაგის საუკეთესო თვისებების გამო სულ სამიოდ წელში განადგურებული ბაღები აღდგენილ იქნა. გარდა ზემოთ თქმულისა, მუკადენსი სამანდერში იუდეველებს და სინაგოგებს არ აღნიშნავს, რაც აშკარად მიაჩნებდა ქალაქზე ხაზართა ძალაუფლების შესუსტებაზე., ხოლო მოსახლეობის საცხოვრისის არსებითი განსხვავება, ასევე შერეული მოსახლეობის უცილობელი ნიშანია.

“რაც შეეხება ქალაქ სამანდერს, ის ოდესღაც მსხვილი გაფურჩქნადი ქალაქი იყო. ის აშენებული იყო ანუშირვანის მიერ. აქ იყო ბაღები და ვენახები, რომელთა რიცხვი უთვალავი იყო. მერე ქალაქს თავს დაატყდა რუსთა ტომი და დაღუპა იგი. ასე რომ ქალაქის აყვავება გაქრა წარსულში” (იდრისი; ქვეყნიერების გადაკვეთის მძაფრი მსურველის სიხარული, ნაწილი 2, მე-5-ე კლიმატი მე-7-ე სექცია) **1165 წ** მართალია იდრისი დანგრეული და განადგურებული ქალაქ სამანდერის შესახებ ყვება, თუმცა ქალაქი მალევე აყვავებული ჩანს: სამანდერს აყვავებულ ქალაქად აღწერს იაკუტი ნახევარი საუკუნის შემდეგ, სადაც 4000 ბაღია და რომლის საზღვრები სერირის სამეფომდე აღწევს. რაც შეეხება აქ მაცხოვრებელ ხალხებს:

“ბაბ --ულ--აბვაბი პორტია ამ ზღვაზე. აქ თავს იყრიან ხაზარები, სერირები, შანზანები, ხაიზანები, კურჯები, რუკლანები. ზერეკერანები და გუმბიკები ჩრდილოეთიდან. (ასევე მოდიან) ხალხი ჯურჯანიდან, ტაბარისტანიდან, დეილემიდან დ ჯილიდან”

(Караулов Н. А. აღ-ისტარხი-იაკუტი, არმენია, არანი და აზერბაიჯანი)- 1224 წ იაკუტის მიერ ჩამოთვლილი ხალხებიდან, რუკლანები-ეს რუსებია, კურჯები-ქართველები- გურჯები, სერირი-ეს მურმუკ-სვანებია, ხაიზანები-ხევსურები. რაც შეეხება იაკუტის მიერ ნახსენებ შანზანებს-ამ ხალხებში იაკუტი უთუოდ ჯიდანის სამეფოში მცხოვრებლებს გულისხმობს, რომელსაც მოგვიანებით შანდანებს უწოდებენ.

“მერე გახდა მმართველი (შარვანისა) მისი შვილი ალი ბ. ხაისან მუამედი. ის შეთანხმდა ალ ბაბის ემირთან, რომ ერთად თავს დაესხან შანდანს. მათ შეუერთდა მრავალრიცხოვანი მოხალისეები და ყურანის მკითხველები სხვადასხვა ადგილიდან. როცა ისინი მივიდნენ შანდანის გასასვლელთან, მოხდა შეტაკება, რომელიც მუსულმანთათვის სავალალოდ დამთავრდა. ალი ბ. ხაისანი და ალ ბაბის ემირი აიყვანეს ტყვედ 10 ათას მუსულმანთან ერთად. ურწმუნობმა გაიყვეს ტყვეები შანდანებს, სერირებს და ხაზარებს შორის. ისინი, რომლებიც მოხვდა სერირელთა

ხელში, სამი თვის შემდეგ გამოსასყიდის გარეშე გამოუშვეს. ...მაგრამ ისინი, ვინც მოხვდა ხაზარების და შანდანების ხელში, გაიყიდნენ და მხოლოდ ცოტა მათგანს თუ ეშველა. ალ-ბაბის მოსაზღვრე ურწმუნოთა ტომებიდან, მუსულმანების უბოროტესი მტერი შანდანელები იყვნენ. ნახსენები შეტაკება მოხდა 912 წელს.

(აღმოსავლეთის ისტორია; ისტორია შირვანისა და ალ-ბაბისა. პარაგრაფი 8)

მართალია ერთი შეხედვით თითქოს არც კი ჩანს შეტევის მიმართულება, თუმცა შემტევები-ეს შირვანი და დერბენტია, ხოლო თავდამცავი მხარე, ხაზარები, სერირელები და შესაბამისად შანდანიც მხოლოდ დერბენტიდან ჩრდილოეთით შეიძლება იყოს. ცხადზე ცხადია, რომ მასუდისეული ჯიდანის და ამ ეპიზოდში მოხსენებული შანდანი ერთი და იმავე სამეფოა, ხოლო ხოლო შანზანი-მისი ერთ-ერთი ფორმა.

“და აპრილსა დაესხნეს შაბურანს დარუბანდელსა და მისწყედეს ქურდნი, ლაკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი და აღიხუნეს შირვანის ციხენი, ხოზაონდი და მიმდგომი მათი ქვეყანაი”

(ქართლის ცხოვრება; დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, გვ-277, თბილისი-2012წ)

აქ ქართველი მემატიანე ტერმინ ყივჩაყნი დარუბანდელისანი-ს ქვეშ იმ ხალხს აღნიშნავს, რომელსაც არაბი ისტორიკოსები ჯიდანს, შანზანს და შანდანს უწოდებენ.

დავით აღმაშენებლის მემატიანე მოწინააღმდეგეს „ყივჩაყნი დარუბანდელისანი“-ს უწოდებს, ყივჩაყთა მეორე ნაწილისაგან განსასხვავებლად, რომელიც დავით აღმაშენებელმა ყივჩაყთა სტეპიდან გადმოიყვანა საქართველოში. აღნიშნული მასა ყივჩაყებისა სულ 7 წელი დარჩა საქართველოში და ყირიმის ნახევარკუნძულზე მიგრირდა (იხ წიგნის ბოლო)

“მეორე მოვიდა სულტანი შირვანს, შეიპყრო შირვანშა, აღილო შემახიახოლო ესმა რაი მეფესა, სწრაფ ხმა - უყო ყოველთა სპათა თვისთა....ყივჩაყი ოდენ აღთუალულ იყვნედ მაშინ და იპოვა შემზმელი კაცი ორმეოცდაათი ათასი....მასსავე დღესა სულტნისა თანა მიმავალი ათაბაგი რანისა აღსუნღული ძალითა მრავლთა მოსრეს მონათა მეფისათა, ვითარ ოთხ ათას კაც....იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე ღამესა გაიპარა და სასდუნით მეოტი სხვთგზით წარვიდეს სოფლად თვისად (იქვე)

ისტორიული წყაროების მიხედვით, ქართულ-ყივჩაყურ ლაშქარს შორის შუღლისა და უთანხმოების ჩამოვარდნის გამო, დავით აღმაშენებელმა უომრად მიატოვა შირვანი, რომელიც მეორე თვეს ხელახლა ასაღები გაუხდა. ქართველი მეცნიერები ქართველ-ყივჩაყთა შუღლის და უთანხმოების მიზეზს პირველ მეომრობის, მეწინავეობის პრეტენზიაში ხედავენ, რაც აბსოლუტურად არასწორი ჩანს: ძალიან დიდი ალბათობით ყივჩაყებმა არ ისურვეს ხმლის აღმართვა თანატომელების წინააღმდეგ, რომელიც მოპირდაპირე კოალიციაში აუცილებლად მოიაზრება. უფრო მეტიც, დარუბანდელი ყივჩაყები არა მარტო თანატომელები ჩანან დავით აღმაშენებლის ყივჩაყებისა, არამედ ნაცნობები და უშუალო მოყვრებიც კი.

.....და ვინ არიან დარუბანდის ყივჩაყები?

ყივჩაყების მეორე და უფრო ძველი სახელი ბერძენ და რომაელ ისტორიკოსთათვის , ეს კუმანებია. კუმანი და კუმიკი ერთი და იმავე ტომის სახელის სხვადასხვა ინტერპრეტაციაა მხოლოდ. კუმიკები, დღევანდელი დაღესტანის რესპუბლიკის შემადგენელი ტომი, უკვე მე-10-ე საუკუნისათვის ჩასახლებული და მტკიცედ

ფეხმოკიდებული ჩანს. თავდაპირველად დაღესტანის სტეპურ ნაწილში, კასპიის ზღვის მიმდებარედ, რომელთა ორგანიზირებული ჩასახლება დაღესტანის მთიან რეგიონებში გაცილებით გვიან ხდება,

მესამე დიდი ჯგუფი მოსახლეობისა-ეს დარღოელებია. ტომი ინდოევროპული წარმოშობისა და სავარაუდოდ მათი ჩასახლება დაღესტანის ტერიტორიაზე სპარსეთის ძლევამოსილ მეფეს, ხოსრო ანუშირვანს (მე-6-ე საუკუნე) უნდა უკავშირდებოდეს. დიდი ალბათობით, არაბი ავტორების მიერ არა ერთგზის და ერთგან ნახსენები ხაშდეკები-ირანული წარმოშობის დარღოელებია,

დაღესტანის მეოთხე ეთნიკური ჯგუფი -ეს ყაიტალებია. ტომი მონღოლური წარმოშობისა და მათი დაღესტანში განსახლება მხოლოდ მე-13-ე საუკუნის შემდგაა სავარაუდებელი, მონღოლური ლაშქრობების კვალდაკვალ.

დაღესტანის რესპუბლიკის მოსახლეობის მეხუთე ჯგუფი-ეს ნოღაელებია, ახალმონღოლები, თემურ-ლენგის ლაშქრობების შემდგომ გავრცელებული რუსეთის სტეპებში და დაღესტანში.

ჩვენთვის ყველაზე უფრო საინტერესო ხალხთა ჯგუფი დაღესტანში-ეს საქართველოს უშუალო მეზობელი (დღევანდელი რეალობით) ავარიელებია.

ქართული ლიტერატურა და მეცნიერება ამ ხალხს ხუნძახებად მოიხსენიებს, მაშინ როდესაც ისინი მთელი დანარჩენი მსოფლიოსათვის ავარებია.

მიზეზი ლეონტი მროველის ქართლის ცხოვრებაშია საძიებელი.

“და დაეშენა უობოს, და მათნი მათესავი არიან ოვსნი. და იგი არს ოვსეთი, რომელი ნაწილი იყო კავკასისა. ხოლო დურძუკ, რომელი უწარჩინლეს იყო შვილთა შორის კავკასისა, მოვიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთასა, და უწოდა სახელი თვისი დურძუკეთი, და მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა. ხოლო მასვე გზობასა მისცა მამის ძმისწულსა მისსა ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანისა, აღმოსავლით, ზღვიდან დარუბანდისით, მდინარემდე ლომეკისა, და მისცა ტყე რანისა და მოვაკანისაი. და დაეშენა იგი მუნ, რომელი ნაწილი იყო ლეკანისა. ხოლო ხოზონახ, რომელ უწარჩინებულეს იყო ნათესავთა შორის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთასა, აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ხოზონახეთი”(იქვე; ლეონტი მროველი, გვ-17)

ლეონტისეული ეს ხოზონახი და ხოზონახეთი ჩათვლილია ავარეთად, ვინაიდან ამ უკნასკნელს ეკუთვნის დღევანდელ დასახლებულ პუნქტი ხუნჯახში (ხოზონახეთი) რასაკვირველია ლეონტი მროველის ქართლის ცხოვრება არ და ვერ წარმოადგენს მატთანეს კლასკური გაგებით, რამდენადაც ამ უკანასკნეში გაძნელებულია თარიღის დასმა მიახლოებითაც კი.....და არა იმიტომ, „რომ ქართლის ცხოვრება“-ში მოთხრობილი სიუჟეტები არ უნდა შეეფერებოდეს რეალობას-წიგნში გადაშლილი რეალობის დროს, წელთააღრიცხვის სისტემა საერთოდ არ არსებობდა....თვით ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის დროს, მისი თანამოლაშქრე და მემუარული ჩანაწერების (თუ მომდევნო ეპოქის) ავტორები ალექსანდრეს ლაშქრობის ეპიზოდებს, დროში რომის სენატის მიერ

მიღებულ აქტებს და მოქმედებებზე აბამენ...

რჩება შთაბეჭდილება, რომ ლეონტი მროველი სარგებლობს რამდენიმე არქაული წყაროთი ერთდროულად და განურჩევლად წინა -უკმო ეპოქისა, აღწერილი და მოყვანილი აქვს ეპიზოდები ქართველურ ტომთა მოქმედებისა...და მაინც მროველის ჩანაწერებში გარკვეული სინათლის შეტანა შესაძლებელი ჩანს, ისევე და ისევე იმ ეპოქის მსოფლიო ევრაზიის რეალობის გათვალისწინებით.

ისტორიული წიაღსვლანი

როგორც ისტორიული ცნობების და გადმოცემების ანალიზმა გვაჩვენა, ქართველური ტომები კავკასიაში მე-15-ე საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე ფიქსირდებიან.

“ხოლო შვილთა შორის თარგამოსთა გამოჩნდეს კაცნი რვანი, გმირნი. ძლიერნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს;პირველს ერქვა ჰაოს, მეორესა - ქართლოს, მესმესა - ბარდოს, მეოთხესა-მოვაკან, მეხუთესა -ლეკან, მეექვსესა -ჰეროს, მეშვიდესა - კავკას, მერვესა -ეგროს” (იქვე. გვ 10)

ლეონტი მროველის ეს ცნობა რიგითია იმ მრავალთაგანი, რომელიც უძველეს მსოფლიო ისტორიაში არსებობს და რომელიც ცდილობს მოგვცეს ახსნა კაცობრიობის გენეოლოგიური სიცოცხლის ხის შესახებ. მროველის მიერ მოწოდებული ცნობა იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ გვიჩვენებს თუ როგორი წარმოდგენა არსებობდა მისი ეპოქისათვის ქართველურ ტომთა სისხლისმიერი ნათესაობის შესახებ. თუ აპრიორი დავუშვებთ, რომ მროველი სარგებლობს თვით მისთვისაც უძველესი ცნობებით, თარგამოსის შვილები შეუძლებელია აქ, კავკასიაში დაბადებულ-გაზრდილად მივიჩნიოთ, ვინაიდან მათ მიერ კავკასიის რეგიონის ათვისება არ ხდება ერთდროულად, თუმცა მათი საერთო წინარე სამშობლო ხმელთაშუა ზღვა, სპარსეთის ყურე და ანატოლიის ზეგანი ჩანს.

“(შემდგომად) ამისა რამდენიმე წელიწადთა მოვიდა ამბავი, ვითარმედ მოსე განვლო ზღუაი ისრაელთაი და იზრდებიან იგინი უდაბნოსა მანანაითა” (იქვე. გვ-19)

მროველის მიერ მოხსენებული მოსე წინასწარმეტყველი-ეს დამტკიცებული ფაქტებით მე-12-ე საუკუნის მოღვაწეა ჩვ.წ.აღრიცხვამდე. მროველის სიტყვები, „მოვიდა ამბავი“ მიანიშნებს ქართველთა უკვე აქ, კავკასიაში ყოფნას მოსეს გარდმოსვლამდე და ეს ეს ხალხი მხოლოდ იბერები, ხუშები და კასპები (კახები) უნდა იყვნენ. შესაბამისად მროველის მატთანე, რომელიც ქართველური ტომების ქმედებებს აღნიშნავს თვით ხაზართა ძლიერების ხსენებამდე, აშკარად სხვა ცნობაა, რამეთუ ხაზარები ისტორიის თვალსაწიერზე გაცილებით გვიან, მე-4-ე საუკუნეში ჩვ.წ. აღრიცხვამდე ხვდებიან. პირველსა და მეორე სიუჟეტს შორის მინიმუმ ათეული საუკუნე ჩანს. (50)

“აფრიდონ ეუფლა ყოვლისა ქვეყანასა სპარსთასა....და ერისთავობდა აფრიდონ მრავალთა წელთა, ხოლო ოდეს განუყო აფრიდონ ყოველი ქვეყანაი სამთა ძეთა მისთა, მაშინ რომელსა ძესა მისცა სახლად სპარსეთი, მასვე ხუდა წილად ქართლი” (იქვე. გვ-18)

სპარსეთი, როგორც შემდგარი სახელმწიფო, და მისი პირველი ხსენება-ეს მე-6-ე საუკუნეა ქრისტემდე. მროველის მატთანეში, ფაქტიური და რეალური პირველი სიუჟეტი, ეს ცნობაა (51)

“ხოლო შვილთა ზედა კავკასისთა უფალ იყო დურძუკ, ძე ტირეთესი” (იქვე; გვ-16)
როგორც ადრე ითქვა, დურძუკ-სვანები, ეს მაკრონთა ტომია, რომელიც მე-5-ე, მე-4-ე

საუკუნის გასაყარზე ძვ.წლით ანატოლიის ზეგანზე შეხვდა ბერძენ მოქირავნე მოლაშქრეებს. მით უმეტეს, ისინი გამვლილი 70-80 წლის განმავლობაში გადაადგილებული ჩანან კავკასიის მთებისაკენ, იკავებენ მის ჩრდილო -აღმოსავლეთის ნაწილს და რომელსაც მაკედონელის თანამოლაშქრე მემატთანენი პაროპამისს უწოდებენ.

„ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქვეყანასა საბერძნეთისასა“ (იქვე; გვ-22)

ეს უკვე ყველასათვის ცნობილი მე-4-ე საუკუნეა ჩვ.წ აღრიცხვამდე.

“მაშინ პოვეს ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა, ხოლო ეგრისწყალს ქვემოთ დარჩა ბერძენთა” (იქვე.)

ეს ცნობა ფაქტიურად აკონკრეტებს იმ ეპოქას, რომელსაც ლეონტი მროველი აღწერს:

“ეგრისწყალიდან ვიდრე მდინარემდე მცირე ხაზარეთისა ესე საზღუარი არს საბერძნეთისაი ალექსანდრობითგან” (იქვე; ჯუანშერი, გვ-157)

ცხადია ეს ეპოქა ლეონტი მროველის ნაწარმოებში ეხება მაკედონელის შემდგომ ეპოქას და მდინარე ეგრისწყალიდან (ღალიძგიდან) მდინარე ყუბანს შორისი ტერიტორიის საბერძნეთის ხელდებულობას აღნიშნავს.

მროველის ქრონოლოგიურად მონდევნო ციტატა:

“და შემდგომად ამისა მრავალთა წელიწადთა კუალად განძლიერდეს სპარსნი, და განდიდნა მეფე სპარსთა, რომელსა ერქუა ქვეკაპოს. ხოლო ჟამსა იყო ვინმე ლეკეთს კაცი მგრძნობელი, ნათესავი ზანიზიხისი.” (იქვე, ლეონტი მროველი; გვ19)

როგორც ზემოთ ვთქვით, ზანიზიხისი, ეს ალექსანდრე მაკედონელის მოლაშქრეთა, ზანური და ზიხური ტომის შესაძლო გაერთიანების ხსენება ჩანს, რამაც სავარაუდოდ ხელი ააღებინა სპარსელთა მეფეს მათდამი დაპირისპირებაზე. შესაბამისად ეპიზოდი III საუკუნეს ეხება ჩვ.წ.აღრიცხვამდე.

შემდგომი ეპიზოდი მროველისეულ ქართლის ცხოვრებაში, ეს მეფე ფარნავაზია და მისი შემდგომი მეფეები.

ჩვენს თვითმიზანს არ წარმოადგენს ლეონტი მროველისეული ქართლის ცხოვრების ქრონოლოგიური დალაგება, თუმცა საინტერესოა შემდეგი ციტატა ამავე ნაწარმოებიდან:

“მას ჟამსა შინა განძლიერდეს ხაზარნი და უწყეს ბრძოლად ნათესავთა ლეკანისთა და კავკასისთა.....ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესავი თარგამოსიანთა და გრდავლეს მთაი კავკასისაი და მოტყუენნეს ყოველნი საზღვარნი ხაზარეთისანი.....ამისა შემდგომად ხაზართა იჩემეს მეფე და დაემორჩილნეს ყოველი ხაზარნი მეფესა მას, ჩინებულსა მათსა, და წამოიზღუანნიეს იგი და გარდმოვლნეს ზღვისკარი და დარიალან, რომელსა აწ ჰრქვან დარუბანდი....ხოლო ოდეს პირველად გამოვიდა თანა ძე მისი, სახელით უობოს....და დაეშენა უობოს. და მისი ნათესავნი არიან ოვსნი. და იგი არს ოვსეთი, რომელი ნაწილი იყო კავკასისა. ხოლო დურძუკ, რომელი უწარჩინებულეს იყო შვილთა შორის კავკასისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალს შინა მთისასა, და უწოდა სახელი თვისი დურძუკეთი, და მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა....ხოლო ხოზონახ, რომელი უწარჩინებულეს იყო ნათესავთა შორის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა, აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ხოზანახეთი” (იქვე; გვ-16-17)

ჩვენი, როგორც მკვლევარის უპირველესი მიზანია გავარკვიოთ დრო, ისტორიული პერიოდი, რომელიც მოიცავს ლეონტი მრეველის ამ ამონარიდის ეპოქას.

“ ხაზარები მომთაბარე ტომებია, დასავლეთ თურქეთის ხაკანატი. ისინი

იკავებდნენ კავკასიისწინა რეგიონს, ქვემო და შუა ვოლგისპირეთს ჩრდილო-დასავლეთ ყაზახისტანს, აზოვისპირეთს, ყირიმის ნახევარკუნძულის აღმოსავლეთ ნაწილს, ასევე სტეპებს და ტყე-სტეპებს აღმოსავლეთ ევროპისა თვით დნებრმდე. სახელმწიფოს ცენტრი პირველად მდებარეობდა დაღესტანის ზღვისპირა რაიონში, შემდგომ გადაადგილდა მდინარე ვოლგის ქვემო წელში. მათი ენა თურქული, სავარაუდოდ ეკუთვნოდა ოღუზურ ჯგუფს, რომელთაგან პირველნი გამოჩნდნენ ევროპაში 463 წელს. მათ ევროპულ სამშობლოდ ითვლება ბარსილია, თანამედროვე დაღესტანში, კასპიისპირეთში” (ვიკიპედია

ხაზარების პირველი ხსენება (ამ სახელით) ირან-ბიზანტიის იმის პერიოდში (602-628 წ) ხდება. ამავე ომის მიმდინარეობისას 627 წელს, ხაზარებმა გაძარცვეს კავკასიის ალბანეთი. როგორც ჩანს, ხაზარეთის სახელმწიფოს ისტორიის ფურცლებზე მოხვედრა ზუსტად ამ ომის შედეგად ჩანს განპირობებული, როდესაც ის ბიზანტიის იმპერიის მოკავშირე ხდება, რომელმაც განაპირობა მისი ბიზანტიურ ისტორიულ წყაროებში მოხვედრა. ის, რომ ხაზარეთი მხოლოდ მე-7-ე საუკუნეში ხვდება ისტორიის ფურცლებზე, სრულიადაც არ და ვერ ნიშნავს მის არარსებობას წინა საუკუნეებში. უფრო მეტიც, როგორც ზემოთ დამტკიცდა, ხაზარეთი არა მარტო არსებობს ფიზიკურად მე-5-ე საუკუნეში, სპარსეთში ბაჰრამ-გურის ზეობისას (420-438 წ) არამედ ის სახელმწიფო წარმონაქმნს წარმოადგენს საკუთარი სამეფო ხელისუფლებით და რომლის წინააღმდეგაც ამ უკანასკნელს ომიც უწევას. (თუმცა მათ ჯერ მხოლოდ თურქებად იხსენებენ). აპრიორი ძნელია დაუშვა, რომ ბაჰრამ გურის წინააღმდეგ მებრძოლი თურქთათვის (ხაზართათვის) ეს რიგით პირველი მეფეა, თუმცა ერთი დასკვნის გაკეთება უშეცდომოდ შეიძლება: 425 წლის სიახლოვეს (ხაზართა გამოლაშქრება ბაჰრამ გურის მეფობის დასაწყისშივე მოხდა)- ხაზარებს უკვე მეფე ყავთ!

(როგორც ირკვევა, ხაზარები გაცილებით ადრე დამკვიდრდნენ ჩრდილო კავკასიაში და არავითარი ეთნიკური ნათესაობა თურქულ ეთნოსთან არ უჩანთ. ხაზართა ეთნოგენეზისის განხილვა სცილდება წინამდებარე წიგნის თემას)

ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ ლეონტი მროველისეული წინა ციტატა ეხება არა უადრეს 425 წელს, გამომდინარე ციტატიდან ისტორიული დასკვნებით:

1)დურძუკი შვილი კავკასისა, ხაზართა ამ ექსპანსიამდე ცხოვრობდა გაცილებით აღმოსავლეთისაკენ, კასპიისპირეთისაკენ (პაროპამისისაკენ) სადაც მათზე ლაშქრობას აწყობს ალექსანდრე მაკედონელი და საიდანაც ისინი ხაზართა ზეწოლით გადაადგილდებიან დასავლეთით.

2)ოვსების კავკასიაში ჩამოსახლების პერიოდს ზუსტად ხაზართა გავლენას უკავშირებს ლეონტი მროველი, რომელის მათ ხაზართა უახლოეს ნათესავად რაცხავს.

3) ლეონტი მროველი ამ პერიოდისათვის, 425 წლისათვის ერთმნიშვნელოვნად აღნიშნავს ხუნძთა ჩამოსახლებასა და მათ მიერ ქალაქ ხოზანახეთის აღშენებას! (მართალია ლეონტი მროველი ხუნძებს ლევთა ნათესავებად რაცხავს, მაგრამ ჩვენი ვარაუდით ის სერირის შემადგენლობაში მყოფი ეთნოსი ჩანს და სერირელებისვე მონათესავე...)

.....და შეიძლება იყოს თუ არა ხუნძები ავარიელები?

ავარიელთა ისტორიაში პირველი ხსენების შესახებ ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ,

როდესაც ავარებმა ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს (527-565 წ) დასასახლებელი ადგილი თხოვეს ალანთა მეფის, საროსის მეშვეობით. იმ პერიოდისათვის, როდესაც ავარები ჩრდილოეთ კავკასიის სიახლოვეს გამოჩნდნენ, ხუნძები მინიმუმ უკვე ასი წელია ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობენ (როგორც ირკვევა, გაცილებით მეტი) და ქალაქ ხოზონახეთსაც (ხოზონდი) აშენებენ.

....და სად მისცა დასახლების ნებართვა ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ ავარებს? კითხვაზე პასუხს არაბი ისტორიკოსის, იბნ-რუსტეს ნაშრომებში ვპოულობთ:

“97. მეოთხე კლიმატი.....კალიკალა, შიმშატი.

98.3 მეხუთე კლიმატი....გაივლის ხაზართა ქვეყანას, გადაკვეთს ტაბარისტანის ზღვას რუმის ქვეყანამდე და გადის ჯურზანს (code: xazrani; fergh:xarzani)

მეშვიდე კლიმატი...მოიცავს თურქთა მიწებს, მერე მოიცავს ტაბარისტანის ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მდებარე ქვეყნებს...

რაც შეეხება ქვეყნებს, გადაჭიმულს კლიმატებს იქით და ბოლო საზღვრამდე ჩვენთვის ცნობილი დასახლებული ადგილებისა....მოიცავს მიწებს ალლანებისა და აბარებისა” (Караулов Н. А. იბნ-რუსტე; სახელები ქვეყნებისა ქალაქებისა და ხალხებისა კავკასიაში, შემავალი შვიდ კლიმატურ ზოლში)

გასაგებ ენაზე რომ ვთქვათ, არაბები დასახლებულ სამყაროს წარმოიდგენდნენ შვიდი კლიმატური ზოლის სახით, რომელიც მათი სამშობლოდან სხვათა ტერიტორიამდე ვრცელდება, მათთვის ნაცნობი ტერიტორიებიდან უცნობისაკენ.

1)მეოთხე კლიმატი გაივლის არმენიის ზეგანზე, მდინარე არაქსის პარალელურად, სადაც გაშენებული იყო ქალაქი კალიკალა.

2)მეხუთე კლიმატი რასაკვირველია მეოთხის ჩრდილო-დასავლეთით მოიაზრება, გადაკვეთს არმენიისა და აზერბაიჯანის ტერიტორიებს.

3)მეექვსე კლიმატი კიდევ უფრო ჩრდილო-დასავლეთითაა, გადაკვეთს ხაზართა ქვეყანას, ჯურზანს (გოდე და ფერგიუსონი, სავარაუდოდ ტექსტის თანახმად, კიდევ უფრო აზუსტებენ, მიუთითებენ საქართველოს ყველაზე უფრო ჩრდილო წერტილს, ხევსურეთს) და აღწევს რუმის ტერიტორიას ციხისძირ-შეკვეთილის რაიონში (სადაც იმ დროისათვის ბიზანტია-საქართველოს საზღვარი გადიოდა)

4)მეშვიდე კლიმატი მოიცავდა კასპიის ზღვის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე მიწებს, თვით ნიტასის -აზოვის ზღვამდე, სადამდეც წვდებოდა არაბების გეოგრაფიული ცოდნა.

როგორც ვხედავთ, სამეფოებისა და მიწების განლაგება იბნ-რუსტეს მიერ ნაჩვენებია მკაცრად აღმოსავლეთიდან ჩრდილო-დასავლეთით. ცხადია კლიმატებს იქით გადაჭიმული მიწები ალლანებისა და აბარებისა როგორც მინიმუმ, დღევანდელი დისპოზიციით სტავროპოლის სტეპებში მდებარეობდა!

აქვე აღნიშნავს მათ არაბი დიდმოხელე და ისტორიკოსი ხორდადბეც:

„ამ ქვეყანაში მდებარეობს კიდევ ბაბრი, ტაილასანი(52) ხაზარი, ალანი, სლავი და აბარი (ავარი)” (იქვე; იბნ-ხორდადბე, ცნობა ჯერბის შესახებ)

მიმდევრობით აბარი (ავარი) თვით სლავებს შემდეგ (შესაბამისად შორს ტაილასანიდან-სერირიდან) არის მოხსენიებული; თვით სერირსა და ალანებს შორის ათი დღის სავალს აღნიშნავს არაბი ავტორი!

.....და მართლაც, ამავე ტექსტის N 16 განმარტებაში აბარების (ავარების) შესახებ სიტყვა-

სიტყვით წერია: აბარი-ავარი, ხალხი მცხოვრები სამხრეთ რუსეთში, რუსულ მატიანებში ისინი წოდებულია ობრებად (ПОГИБОША АК ОБРЕ) -ეს ხალხი, ერთ დროს ძლიერი და ცნობილი, ჩაიყლაპა სხვა ხალხების მიერ.

“კავკასიის ავარების ხანი იწოდება ავარ უცმიად (ნუცალად) 1727 წელს ის მივიდა რუსულ ბანაკში, სურდა როგორც ის ამბობდა, ენახა ხალხი, ასე სახელგანთქმული, რომელთა მეფემაც ერთ დროს დაუბრუნა მათ წინაპრის დაკარგული სამფლობელო, რომელზეც მას აქვს სიგელი, მოცემული ამ შემთხვევასთან დაკავშირებით რუსი მეფისაგან. თუმცა სიგელის დათვალიერებისას აღმოჩნდა, რომ ის მიღებული იყო ბათო ხანის მიერ რუსეთის მფლობელობისას”

(Бакиханов Абас –Кули-Ага; Гулистан и Ирам, შესავალი)

ცხადია ავართა ხანისათვის ბათო ხანის მიცემული სიგელი მიწის იმ მფლობელობას შეეხება, რომელიც სტავროპოლის სტეპში ჩანს განლაგებული, და არა კავკასიაში, სადაც მე-17-ე საუკუნის 60-იანი წლებისათვისაც კი ტაუსტანს აღნიშნავს თურქი მოგზაური ევლია ჩელები და ენასაც კი არ ასველებს ავარეთზე.

რბილად რომ ვთქვათ, ხმები ავარი ხალხის გარდაცვალების შესახებ გადაჭარბებულია, ისინი დღეისათვის სერირის სამეფოს ყოფილ ტერიტორიას იკავებენ.

სოფელ ობოდას (მდებარეობს ქალაქ ხუნძახთან) შეთანხმება (АДАТИ АВАРЦЕВ) შედგენილი 1667-68 წლებში, აშკარად და ზუსტად გვიჩვენებს ავართა აქ ჩამოსახლების თარიღს: ჯერ კიდევ თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების 1666 წლის ახლოს მოგზაურობისას, ავართა შესახებ ხსენება არ არის, იმ პერიოდისათვის ეს ტაუსტანის ტერიტორიაა.

არცთუ ისე დიდი ხნის შემდეგ, მე-18-ე საუკუნის დამდეგს, ზუსტად ამ ტერიტორიაზე აღნიშნავს ვახუშტი ავარებს (ჰავარს).

....და კიდევ, მათ X საუკუნეში ჯერ კიდევ ადრიატიკაში, დალმატიის სიახლოვეს აღნიშნავს ბიზანტიის იმპერატორი, კონსტანტინე პორფიროგენტი....

რაც შეეხება ჩრდილო კავკასიის მთიელთა (ავართა) შემოტევას ქართულ პროვინციებზე, რაც ლეკიანობის სახელითაა ცნობილი, ის ზუსტად მე-18-საუკუნის 20-იანი წლებით თარღდება, და ის ზუსტად ემთხვევა ვახუშტის აღწერის პერიოდს, დროის 50 წლიანი მონაკვეთი ამ უკანასკნელთ აკლიმატიზაციისათვის და მოსამაგრებლად თუ დასჭირდათ.

მოსაზრება იმის შესახებ, რომ სერირის ყოფილ ტერიტორიაზე (უკვე ავარეთში) შემორჩენილი წარსული ქრისტიანობის ნიშნები, მე-13 ე, მე-18-ე საუკუნეების ქართული მისიონერული მოღვაწეობის შედეგი ჩანს, ღიმილის მომგვრელია: ეს საუკუნეები ხასიათდება საქართველოში ქრისტიანობაზე არანახული ზეწოლით, რომლის შედეგად საქართველოს მეფეებიც კი იძულებული იყვნენ მიეღოთ მაჰმადიანობა (მოსახლეობა ყოველთვის ქრისტიანული რჩებოდა). ქრისტიანული სიწმინდეების ნიშნები დღევანდელი ავარეთის ტერიტორიაზე სერირის სამეფოს (სვან-ინგუშები, ქისტები და ლლიღვები) ეკუთვნოდა და არავითარი მისიონერული საქმიანობა ქართველებისა ბუნებაში არ ყოფილა!

რაც შეეხება ტერმინ ნუცალს, რომელიც ავარიელ ბელადთა უცვლელ ატრიბუტს წარმადგენდა გვიან საუკუნეებში, მართლა ქართული ჩანს, თუმცა ეს რეგიონი საქართველოს იურისდიქციაში არც არასდროს ყოფილა. ტერმინი სავარაუდოდ

მოსახლეობის სახენაცვალობის, შეცვლის მიმანიშნებელია, რასაც ანალიზის შედეგის მიხედვით მე-17-ე საუკუნის ბოლოს უნდა ჰქონოდა ადგილი.

...და ვინ არის ხოზონახეთის მოქალაქენი, რომელსაც ქართული ისტორია (ერთადერთი) მსოფლიოში) ჯიუტად ხუნძებად-ავარიელებად ნათლავს?

“და დაჯდა წუქეთს და აღაშენა კასრი, და ხევსა ლაკუასტისა აღაშენა ციხე და პოვნა წუქეთს მთავარნი, რომელთა მიეზიმა ვახტანგ მეფესა წუქეთი.

და იყო მაშინ, რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისასა, სახელით აბუხუასრო, და არ ინება მისგან წაღება წუქეთი” (ქართლის ცხოვრება, ჯუანშერი, გვ-198, თბილისი 2012 წ)

ამ ტერმინს არ იყენებს ლეონტი მროველი, თუშეთი აქ პირველად არის ნახმარი და მასთან ერთად ხუნძეთი. სავარაუდოდ, თუშეთ- ხუნძეთი აქ გარდამავალი ტერმინი უმდა იყოს, ტერმინს არ იყენებს მოგვიანებით დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსიც კი:

“და აპრილსა დაესხნეს შაბურანს და დარუბანდელსა და მოსწყდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი და აღიხუნეს შარვანის ციხენი, ღასანნი და ხოზაონდი და მიმდგომი მათი ქვეყანა” (იქვე; დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი გვ-277)

საინტერესოა, რომ ხუნძთა ორ ციხეს აღნიშნავს აღმაშენებლის მემკვიდრე, თან დარუბანდის სიახლოვეს მაშინ როდესაც მას’უდის მიხედვით ამ ხალხს სამსახა (სამი ციხის პატრონი- სამციხე) ჰქვია და რომელი დასახელებაც თუშების ჩამომავლობის საიდუმლოს ხსნის ... (თუშების გენეზისის კვლევა სცილდება წიგნის ფორმატს) სავარაუდოა, რომ ხუნძ-თუშთა ძალაუფლება უფრო აღმოსავლეთითაც ვრცელდებოდა, ვიდრე მოგვიანებით ვახუშტის ეპოქაში.

„ხოლო ნასრა შეიპყრნა სამნი ციხენი სამცხეს: ოძრხე ჯუარისციხე და ლომსიათი, გუარამისვე აღშენებული“(იქვე; მატთანე ქართლისაი, ტომი 1 გვ-213)

ეს უკვე სხვა სამცხე და სამი ციხე ჩანს, რომელიც ქართული წყაროების მიხედვით გუარამ მამფალის აგებულია მთელი ასი წლით ადრე სამცხეში (თუ ოძრხეში?), ვიდრე არაბული წყაროების სამსახა, მდებარე კავკასიის მთიანეთსა და დერბენდის სიახლოვეს.

„მოიყვანა ქუთათისისა სამოქალაქოისი ლაშქარი, და გურიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი, მოყვანა ხუფათსა, დაუდგნეს ფილაკავანი და ჰბრძოდეს“ (იქვე; გვ-237)და ვინ არიან ეს ლომსიანნი მებრძოლები? გურულების (ხაზრანების, ფხოველების, ფშავ-ხევსურთა) გვერდით მათი ხსენება და ბრძოლა მიანიშნებს, რომ ესენი მათივე მეზობელი სანარები არიან, ხოლო ლომსიანნი-ლომისის ხატის ყმათა აღმნიშვნელი იყო ყოველთვის! თქმულება ლომისის სალოცავის დაარსების შესახებ, გაცილებით ძველ შრეებში ჩანს საძიებელი, ვიდრე სულთანის ჯალალედინი და მე-13-ე საუკუნე. გუარამის აშენებული ციხე ლომსიათი-ეს მე-9-ე საუკუნეა, რა დროსაც ლომისის სალოცავი უკვე დაფუძნებული ჩანს, ხოლო ლომისელების (სანარები) ნაწილი ოძრხეში (სამცხეში) მცხოვრებნი.

დიდი ალბათობით ქართველი ხალხის ის მტარვალი, რომელიც დასაჯა წმინდა გიორგის ხატმა, მურვან ყრუ იყო, რომელმაც არა ერთგზის დალაშქრა საქართველოს კუთხეები, მათ შორის სანარია. ფშავ-ხევსურთა დასახლება გურიაში ქართველ მთიელთა ჭარბი მოსახლეობის ბარისაკენ გადანაცვლების პროცესი ჩანს. სავარაუდოა,

რომ ასეთივე პროცესს ადგილი ჰქონდა სხვა ქართველ მთიელებთან მიმართებაშიც.

შარვანი

“შარვანი-ისტორიული ოლქი კავკასიაში, კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. გადაჭიმულია ჩრდილოეთიდან დერბენტიდან სამხრეთში მდინარე მტკვარის დელტამდე. მე-15-ე, მე-17-ე საუკუნემდე დასახლება -შარვანი. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე მე-2-ე საუკუნიდან მე-8-ე საუკუნემდე უკვე ჩვ.წ. აღრიცხვით, შედიოდა კავკასიის ალბანეთში. სამეფოს მოსახლეობას წარმოადგენდა ტომთა კავშირი, მოლაპარაკე ლეზგიურ ენაზე” (ვიკიპედია, თავისუფალი ისტორია)

ვერსია რეგიონის სახელის სპარსელი მეფის, ხოსრო ანუშირვანის სახელთან დაკავშირებით უსაფუძვლო ჩანს-როგორც ზემოთ ითქვა მას შარვანი ჰქვია, ხოლო სპარსელი მეფის სახელის ნაწილი შირვანია!.

მართლაც. მე-10-ე საუკუნიდან მოყოლებული არაბი ავტორები რეგიონის აღმნიშვნელ სიტყვად მხოლოდ და მხოლოდ შარვანს იყენებენ.

ამ უკანასკნელთაგან განსხვავებით, გეოგრაფიულ-ისტორიული დოკუმენტი, ცნობილი არმენიულ ანონიმ გეოგრაფიად, უპირველეს სიაში N 44-ად შირვანს ასახელებს (არა შარვანს) ამასთან დოკუმენტის ავტორი აღწერს **ხალხებს** აზიის სარმატიაში , და არა სახელმწიფოებს! გასაგებად რომ ვთქვათ, ანონიმ ავტორს ამ უპირველეს დოკუმენტში, რომელშიც შირვანი იხსენება, შარვ-ები ტომად ჰყავს გამოყვანილი.

დოკუმენტის განმეორებით ტექსტში, რომელიც გაცილებით გვიან და საქმის ნაკლები ცოდნით ჩანს შედგენილი, შარვანი უკვე სამეფოს რანგში იგულისხმება.

ასევე ტომად იხსენიებს არაბი მოგზაური და ისტორიკოსი შარვანს:

„ (დერბენტის) აქ დასაცავად ჩამოსახლებულთა შორისაა ტაბარსარანის ტომი, ხოლო ტომები მეზობლად ცნობილია ფილანებად და ლაკუებად. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი და მამაცია. გარდა ამისა, აქ არის ტომი ლირანი, შარვანი და სხვა “ (Караулов Н. А. აღ-ისტარხი, იაკუტი)

შარვანის დალაშქრვა ქართველებს პირველად დავით აღმაშენებლის მეფობისას უჩანს:

“და მეორესა თუესა,- ესე იყო ივნისი, - კულად წარვიდა შარვანს და აღილო გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისაი, სიცხეთა მათ საშინელთა , მოირთო შარვანი და აღავსნა კეთილითა ყოველნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანნი”

(ქართლის ცხოვრება; დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, გვ-277, თბილისი 2012)

განმეორებითი ლაშქრობა უჩანს მეფეს ერთი წლის შემდეგაც, თუმცა შეტევის მიზანი ამჯერად შარვანის დაუმორჩილებელი ციხეები და ქალაქები მოჩანს:

“და აპრილს დაესხა შაბურანს დაარუბამდელსა და მოსწყვედეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი და აღიხუნეს შარვანის ციხენი, ღასანნი და ხოზაონდი და მიმდგომი მათი ქუეყანაი” (იქვე)

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხოზაონდის ციხე და მისი მიმდგომი ქვეყანა თუშების კუთვნილება ჩანს, პირიქითა კავკასიისა, რომელიც არ შემოდიოდა საქართველოს იურისდიქციაში აღმაშენებლის ეპოქისათვის და უთუოდ ამ უკანასკნელის მონაგარი

ჩანს. ყივჩაყნი დარუბანდელისანი-კუმიკები, დარუბანდელი ყივჩაყები არიან და არა დავით აღმაშენებლის მიერ ჩამოყვანილი. რაც შეეხება ქურდთა ჩამოსახლების ისტორიას, ქართლის ცხოვრებას ეს ეპიზოდზე შემონახული უჩანს:

“და მოვიდეს მუნით აბაშეთს...ხოლო აბაშნი...საზღვრთა ზედა არს სპარსთასა; და წამოსტყუენეს აბაშეთი ყოველი, და განყვნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: ნახევარი დაუტევნა ადგილსავე ზედა თვისსა და ნახევარნი წარმოიყვანა, ვითარ სახლი ათასი, და განყვნა იგი ადგილითი ადგილად. და ესენი არიან ქურდნი ნათესავნი იგი, რომელნი წამოსტყუენა აბაშთაგან” (იქვე; გვ172) ქურდები, უძველესი წყაროების ქურდები ის ხალხი ჩანან. ვინც სპარსეთის მეფემ ხოსრომ ტყვედ წამოიყვანა და საკუთარ სამფლობელოში სხვადასხვა ადგილას დაასახლა, როგორც ეტყობა შარვანშიც. ის, რომ სპარსელმა სუზერენმა მართლაც შარვანში ჩაასახლა ქურდების ნაწილი, ჩანს შუა საუკუნეების წყაროებიდანაც კი:

“იმავე წელს თურქები შემოიჭრნენ შირვანში. ისინი თავს დაესხნენ ქვეყანას, გაძარცვეს ქურდების ოლქები და წამოიღეს დიდი ნადავლი სულიერი თუ უსულო საგნების სახით” (История Ширвана и Ал – баба; პარაგრაფი 20)

სულ სხვა ისტორიისა ჩანან იეზიდები, რომელსაც ქართული საზოგადოება რატომღაც ქურდებთან თითქმის აიგივებს:

“იეზიდ იზნ ასადს უნდოდა საკუთარი სახელის უკვდავყოფა. მან ააშენა ერთი დიდი ქალაქი, სახელით იაზიდია, დატოვა მრავალი ხალხი თავისი ქვეშევრდომებიდან ” (Дербент- Наме))

ტექსტის რუსულენოვანი კომენტატორის შენიშვნის მიხედვით, პოლიტიკური ცენტრი შირვანისა, აშენდა 918 წელს. არაბი ავტორების მიერ ინტენსიურად გამოყენებული სიტყვა იეზიდი, რომლითაც ისინი ჩვეულებრივ სამხედრო მეთაურებს აღნიშნავენ, არაბთა წარჩინებული თემის, იეზიდთა წარმომადგენლები უნდა იყვნენ. დღევანდელი სინამდვილის იეზიდები საქართველოსა და აზერბაიჯანში, შირვანის ყოფილი დედაქალაქის ის მცხოვრებლები ჩანან, რომელიც ქალაქ იაზიდის დამაარსებელის მიერ უნდა იყოს დატოვებული.

„ჯუმადის 1 იმავე წლისა (აპრილი 1066 წ)ფარიზურზი გაბრაზდა თავისი დედაქალაქის ხალხზე და მიუსია მათ ურჯულო ხუზები (ხუმები, ფშავ -ხევსურები) რომლებმაც გაძარცვეს ის და აყვანეს ტყვედ იქ მყოფი მუსულმანი კანონიკები....შემდეგ საფარიში (იანვარი 1067წ) შირვანშაჰმა დაიჭირა რიგი მცხოვრები იაზიდისა, მათ შორის ხაჯიბ ალ - ლაშქარი.....მერე ყარა- ტეგინმა მეორედ გარემოიცვა იაზიდია “(იქვე)

როგორც ვხედავთ იაზიდია საკმაოდ გამოყენებადი ტერმინია რეგიონში არაბების ბატონობისას, რომელსაც დავით აღმაშენებლის ეპოქაში საბოლოოდ დაესვა წერტილი. არც ქალაქი იაზიდის ხსენება დარჩა, თუმცა ამ ქალაქის მცხოვრებთა არაბული ტომის იეზიდთა თემისადმი კუთვნილება საეჭვოც არ უნდა იყოს.

რაც შეეხება ლეკებს (ლეგებს და არა დაღესტანელებს მთლიანად) ვიკიპედიიდან ზემოთ მოყვანილი ცნობებიც ადასტურებს შარვანის მოსახლეობის ლეგური (ილირიული) ეთნოსისადმი მიკუთვნებულობას. თითქმის ამავე აზრისა არიან შუა საუკუნეების არაბი ავტორებიც:

“სახელმწიფო შარვანის დასაყრდენს ლაკზების (ლეკების, ლეგების) სამეფო

წარმოადგენს, მრავალრიცხოვანი ტომი, მცხოვრებნი ამ მთის მწვერვალებზე”

(Караулов Н. А. მას'უდი. ოქროს მდელოები და ძვირფასი ქვების წყაროები, თავი -17)

არაბი ისტორიკოსი მიერ ლეკების შარვანის სახელმწიფოს დასაყრდენად გამოცხადება მათ შორის უცილობელ გარკვეულ კავშირზე უნდა უნდა მიუთითებდეს, თუმცა მათ შორის განსხვავებაც საგრძნობი უდა იყოს. (შარვების ტომის სავარაუდო გენეზისი სცილდება წიგნის ფორმატს)

ჩვენთვის ასევე საინტერესო ჩანს სხვა ქართველური ტომები, რომელსაც შუა საუკუნეების მრავალი ავტორი ახმოვანებს შარვანის და მიმდებარე ტერიტორიებზე.

ერთ-ერთი ასეთი ერთეული, არაბი ავტორის მას'უდის გახმოვანებული სანარეა, მდებარე მისივე სიტყვებით მდინარეების, მტკვარისა და არაქსის შესართავთან (იხ. ზემოთ). მას'უდის მიერ ნახსენები სანარეს (არა სანარეას) სტატუსის გამოსარკვევად ისევ და ისევ არაბი ავტორების წყაროების მოშველიება ჩანს აუცილებელი:

“შამახიდან შარვანამდე სამი დღის გზაა, შარვანიდან აფხაზში ორი დღის გზაა, აფხაზიდან ჯასარ - სამურამდე 12 ფარსახი (65 კმ) ჯახარ - სამურიდან ბაბ -ულ- აბვაბამდე 20 ფარსახი (105 კმ) ” (იქვე; ალ-ისტარხი; არმენია, არანი, აზერბაიჯანი) ცხადია, მას'უდისეული სანარე აფხაზი არაა, რამეთუ მის მიერ მითითებულ სანარესა და შარვანს შუა სულ 20-30 კმ-ის მანძილია!

“ დერინკა ლაკებისა და მეჯმა - ალ - ნახრაინი. შემდგომ ამის უკან ლირანი, და ამ ქვეყანაში დიდი გამაგრებული ციხე - სიმაგრეა“ (იქვე, იაკუტი)

მეჯმა-ალ-ნახრაინი, რუსულენოვანო კომენტატორის მიერ განმარტებულია როგორც ორი მდინარის, კურასა და რასის (მტკვარისა და არაქსის) შესართავი.

ცხადია სანარე-ეს არაბი ავტორებისათვის ლირანია, -იგივე ლაიზანი -(ლაზებისა) ხოლო მისი მფლობელი აღინიშნება როგორც ლირან ანუ ლაიზან შაჰი!

“ალი რჩებოდა მმართველი (შირვანისა) სანამ 917 წელს მას არ აუჯანყდა მისი ნათესავი, რომელიც ლაიზანის მმართველი იყო. მიზეზი ის იყო, რომ როდესაც ხაისამ ბ ხალიდი გახდა დამოუკიდებელი მმართველი შარვანში, მისი ძმა იეზიდ ბ ხალიდი გახდა ასეთივე დამოუკიდებელი მმართველი ლაიზანისა”

(История Ширвана и Ал-Баба)

როგორც ტექსტიდან ირკვევა, 900-იანი წლებისათვის შარვანი და ლაიზანი ფაქტიურად ერთნაირი სტატუსით სარგებლობდა, სანამ ფაქტიურად არ ხდება შარვანის მმართველის მიერ ლაიზანის ანექსია.

“მან (შარვანის) სუზერენმა მისცა ლაიზანი როგორც ლანი, ერთ-ერთ თავის შვილს....მისმა (შარვანის) მემკვიდრე შვილმა მასუდმადანიშნა თავისი საკუთარი შვილი ახმედი ლაიზანში, ხოლო მეორე შვილი საისამი - ტაბარსარანში“ (იქვე) შარვანის მბრძანებელმა ფაქტიურად მიითვისა მეზობელი ტერიტორიები....

ამ ეპიზოდით „ლაიზანის,“ სანარეს, როგორც დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულის ისტორიული ეპოპეა მთავრდება, თუმცა სავარაუდოდ საქართველოს მხოლოდ ამ რეგიონში....

“გზა ბარდადან ბაბ - ულ - აბვაბამდე : ბარდიდამ ბერზენჯამდე 18 ფარსახია (100კმ ბარზენჯიდან მდინარე მტკვარის ფონით შამახიამდე 14 (ფარსახია 75 კმ) შამახიდან შარვანამდე 3 დღის სავალია: შარვანიდან აფხაზამდე 2 დღის სავალია; აფხაზიდან ჯასარ (კაშხალი) სამურამდე 12 ფარსახი (65 კმ) ჯასარ სამურიდან ბან - ულ - აბვაბამდე

20 ფარსახი (110 კმ) (Караулов Н. А. იბნ-რუსტე)

ტექსტი საკმაოდ დაკვირვებულ განხილვას მოითხოვს:

1) ყურადსაღებია, რომ ამავე ავტორის სიის სხვა ვარიანტში, შარვანის ნაცვლად შაბარანი დგას და ეს აბსოლუტურად სწორი ვარიანტი უნდა იყოს: ავტორის მიზანს მისივე სიტყვებით წარმოადგენს გზის აღწერა ბარდადან ალ-ბაბამდე, სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. ალოგიკურია, იმგზავრო ბარდა-ბერზენჯიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით, მიხვიდე შამახამდე, საიდანაც ალ-ბაბი ასევე ჩრდილოეთითაა და მთელი 90 კილომეტრი იმგზავრო საბოლოო პუნქტის მოპირდაპირე მიმართულებით, სამხრეთისაკენ. ცხადია, შარვანი აქ არასწორადაა მოხსენიებული.

2) ამავე ავტორის სხვა სიაში, მანძილი ჯასარ სამურიდან ალ-ბაბამდე 10 ფარსახზე ნაკლებია აღნიშნული და სავარაუდოდ ეს ვარიანტიც სწორი ჩანს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისე გამოდის, თითქოს მდინარე სამურის გადასალახავად სათავეებამდე მისვლა იყოს საჭირო, რაც მდინარის ზომებიდან გამომდინარე არარეალური ჩანს.

3) ჯასარი-ეს სიტყვა კაშხალს აღნიშნავს....სავარაუდოა. რომ რეგიონის მცხოვრებლებს მდინარე თავდაცვითი ნაგებობისათვის აქვთ გამოყენებული: ხელოვნური პრიმიტიული კაშხალის საშუალებით, რომელის თხემზე გადასვლაც კი არ შეიძლება, აგუბებენ მდინარე სამურს, აფერხებენ მის ჩადინებას ზღვაში, ხელოვნურად სწევენ მდინარის დონეს მაღლა და ამნელებენ მასზე თავისუფალ გადასვლას. გზა მიმავალი ალ-ბაბისაკენ, უკვე მდინარის შუა წელთან ახლოს, ათეულ კილომეტრზე ზღვიდან დაშორებით მოჩანს შესაძლებელი.

გამომდინარე ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებიდან, ასევე ალ-ისტარხის სიებზე დაყრდნობით, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ აფხაზი-ეს კუბის სახანოა. (ამავე მოსაზრებებია გამოთქმული ტექსტის რუსულენოვანი კომენტატორის მიერ) თუმცა ერთი შესწორება აუცილებელია: კუბის სახანო გაცილებით გვიან შექმნილი პოლიტიკური ერთეულია, აფხაზი მოვაკანის ნაწილი და სერირის სამეფოში შემავალი ჩანს. რაც შეეხება მათ ეთნიკურ მიკუთვნებულობას, აღმოსავლეთის ავტორებში ეთნონიმ აფხაზით სულ ორი სუბიექტი სარგებლობს: ზანები და ზიხები. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ტერმინ ზიხს ლეკეთთან მიმართებაში ლეონტი მროველიც იყენებს, რაც მათ იქ უცილობელ ყოფნას მიანიშნებს. ასევე მე-19-ე საუკუნის აზერბაიჯანელი ისტორიკოსისა და განმანათლებლის, ბაკიხანოვის მიხედვით, შარვანის და მიმდებარე ტერიტორიებისათვის ეს ეთნოსი უცხო არ უნდა იყოს.

„.....(ცხოვრობენ) სამურის პირს დასავლეთის მხრიდან. , დაბლითა მთებს რუტულს შორის და მაღალ მთას შალბურზას შორის. მათ აქვთ ხუთი მაზრა და თითოეული შედგება რამდენიმე სოფლისაგან. მათი ენა ლეკურია და სხვა არც ენასთან მსგავსება არა აქვს...(წარმოება) იკვებებიან მესაქონლეობით და აქვთ მთებს შორის მცირე ნათესები. ამიტომაც მათ აქვთ საჭიროება პურისა, რომელსაც ცვლიან ისინი საქონელში კუბაში. თუმცა ყველა ქურდი და მძარცველია, მაგრამ კუბაში თავდასხმას და ქურდობას არასდროა არ ჩადიან,“

(გერბერ იოჰან გუსტავი; ჩანაწერები ხალხებზე და მიწებზე. 17-1728წ)

მართალია ავტორი აქ ლეკების მიერ კუბაში ძარცვასა და ქურდობაზე თავშეკავების მიზანს კუბელებთან ურთიერთობის არგაფუჭებას თვლის, თუმცა სავარაუდოდ ლეკებისა და კუბელების, ყოფილი ზიხების ახლო ნათესაობაზე უნდა მიანიშნებდეს....

.....და ბოლოს, ვინ არის შარვანთან ახლოს მდებარე ის ეთნოსი, რომელიც ჩერქეზების სახელით არიან ცნობილი და რომელთა წინააღმდეგ საღვთო ომის გასამართავად მიემართება შეიხი ჯუნეიდი და აქვე პოულობს აღსასრულს? გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ლაიზანის და აფხაზის სამეფოები უკვე დიდი ხანია დამოუკიდებელი ერთეულები არაა, შარვანის სამეფოში შემავალი ჩანს და დიდი ხნის გამუსლიმანებული.

“ხოლო მოვაკანს მისცა მტკუარსა ჩრდილოით, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე ზღვამდე, და ამან ალაშენა ქალაქი მოვაკნეთი, და დაემკვიდრა მუნ”
(ქართლის ცხოვრება; ლეონტი მროველი, გვ-10, თბილისი 2012 წ)

გვიანდელი ქართველი ისტორიკოსების მიერ მიჩნეულია, რომ მცირე ალაზანი-ეს იორია, თუმცა როგორც ჩანს, ლეონტი მროველი ასე არ ფიქრობს:

“ხოლო ჰეროსს მისცა ქვეყანა მტკუარისა ჩრდილოით, მცირისა ალაზნის თავითგან ვიდრე ტყე-ტბადმდე, რომელსა აწ ჰქვია გულგულა. და ამან ჰეროს ალაშენს პირველად ქალაქი შესაკრებელთა ორთავე ალაზანთასა, და უწოდა სახელი თვისი ჰერეთი” (იქვე)

ქართველი მკითხველისათვის ცნობილია, რომ მდინარე იორი გაცილებით დასავლეთით მოედინება ვიდრე ალაზანი. ბოლო ციტატის მიხედვით, მიწა ალაზანსა და მცირე ალაზანს შორის ჰეროსის წილხვედრია, რომელსაც მცირე ალაზნის მხრიდან ესაზღვრება მოვაკანი და ამ უკანასკნელის მიწები გრძელდება თვით კასპიის ზღვამდე აღმოსავლეთის მომართულებით. შესაბამისად მცირე ალაზანი უნდა მდებარეობდეს მხოლოდ ალაზანისაგან აღმოსავლეთის მიმართულებით. ასეთი მდინარე მხოლოდ მდინარე კაბალა ჩანს. შესაბამისად მოვაკანი- დღევანდელი გადასახედიდან იკავებდა ბელაქანის და ზაქათალის რაიონებს თავად კასპიის ზღვამდე (დღევანდელი აზერბეიჯანის ტერიტორია)ხოლო ჰერეთი ს ტერიტორია გაჰყვებოდა მოვაკანის ტერიტორიას ჩრდილოეთიდან.....

ლეონტი მროველის თანამედროვე არაბი ისტორიკოსების ცნობით, მოვაკანის ზღვისპირა ნაწილს იკავებდა პოლიტიკური წარმონაქმნი აფხაზი.მართალია არაბი ისტორიკოსები აფხაზს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულად ცნობენ, სავარაუდოდ ასე არ ფიქრობს ბიზანტიის იმპერატორი, კონსტანტინე პორფიროგენტი:

“.....ჭანარიის ერისთავებს, ერისთავს შირვანისას, რომელიც მდებარეობს ალანისა და ჭანარიას შუა....მოვაკანის ერისთავს (საცოდნელია რომ მოვაკანიდან იწყება მეოტიდა” (კონსტანტინე პორფიროგენტი, იხ.ზევით)

მოყვანილი ციტატა ადრეც იყო განხილული, თუმცა ამ კონკრეტული შემთხვევისათვის ცალკე მოითხოვს გაშიფრვას:

- 1)იმპერატორი საქართველოს ტერიტორიულ მოწყობაში საკმაოდ კარგად ჩანს გარკვეული: მან იცის, რომ აქ ორი ჭანარიაა (სანარია) ერთი არაგვის ხეობაში, მეორე მტკვრისა და არაქსის შესაყართან.
- 2)შირვანს მართლაც ერთი მხრიდან ჭანარია ეკვრის, მაგრამ მის მეორე მხარეს, როგორც პორფიროგენტი აღნიშნავს და ამ ციტატიდანაც ჩანს, მოვაკანი ეკვრის. როგორ შეიძლება მოვაკანი ერთდროულად ალანიაც იყოს და აქედანვე იწყებოდეს მეოტიდა?
- 3)იმპერატორი საკმაოდ კარგად ჩანს გარკვეული იმ დროისათვის უკვე გამოკვლეულ გეოგრაფიულ რეალობებში. სავარაუდოდ მან ზუსტად იცის, რომ კასპიის ზღვა დაკეტილი ზღვაა და მეოტიდა მას არ უერთდება. სავარაუდოდ, აქ წერის მექანიკურ

შეცდომასთან გვაქვს საქნე, იმპერატორს სურდა ეთქვა, რომ აქ იწყება ალანია! ამ შემთხვევაში შარვანი მართლაც ალანიასა (სერირალანს) და ჭანარიას შუა მდებარეობს.

4) აზერბაიჯანელი განმანათლებლის, ბაკიხანოვის წუხილი, რომ შუა საუკუნეების ავტორები მუკანის სტეპს ალანებს მიაწერენ, არასწორია, ალანებს (სერირალანებს) მოკანის ტერიტორიას მიაწერენ (მათ შორის პორფიროგენტიც) რომელიც ქართულ მოვაკანს შეესატყვისება იმ ტერიტორიებით, რომელიც ზემოთ ჩამოვთვალეთ.

5) რუსულენოვანი მეცნიერები აღნიშნავენ, რომ ალანების სახელქვეშ ხშირად ჩდილო კავკასიის ადგილობრივი ტომებიც მოიაზრებიან. ძირითადი და მთავარი ამ ტომებში დურძუკები არიან, რომელთა სამეფოსაც ხშირად ისტორიკოსები სერირალანსაც უწოდებენ. გასაგებად რომ ვთქვათ, ყველა ასი (ოსი) გამოუკლებლივ ალანია, თუმცა ყველა ალანი ოსი არაა!

6) ამ კერძო შემთხვევაში, კონსტანტინე პორფიროგენტის თუ არაბი ისტორიკოსების ალანები, რომლებიც მოვაკანს და კასპიისპირეთის ნაწილს ფლობენ, სერირალანები არიან. ამ სერირალანში შემავალი ჩანს აფხაზი (მომავალი კუბის სახანო) და შაქი, რომელიც არაბი ავტორების სიტყვებით, ქრისტიანულია.

7) ამ ხალხებს, სერირალანელებს (უკვე ტაუსტანელებს) ჩერქეზებს უწოდებს მე-17-ე საუკუნეში ევლია ჩელები. ამ ჩერქეზების ნაწილის, შაქის წინააღმდეგ ჩანს გამოლაშქრებული (რომელიც იმავე არაბულ წყაროებში ქრისტიანულად იხსენება) საღვთო ომის გამოსაცხადებლად შეიხი ჯუნეიდი და აქვე აქვს აღსასრული ნაპოვნია.

8) სავარაუდოა, რომ ქართული ისტორიოგრაფია ერთმანეთში ურევს ალან-ოსებს და ალან-დურძუკებს. საკითხი განსაკუთრებულ შესწავლას მოითხოვს (53)

რეზიუმე: საქართველო სხვადასხვა დროს ჩანს დასახლებული, ასევე სხვადასხვა (თუმცა მონათესავე) ტომებით. პირველმოსახლე საქართველოს ტერიტორიაზე XXI-XV საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე უნდა ეკუთვნოდეს. თავად საქართველოს დასახლება გრძელდებოდა თვით XVI საუკუნეშიც კი, უკვე ქრისტესით. ძნელი სათქმელია, თუ რომელი საუკუნუდან ვითარდება (სრულყოფილი) ანბანური დამწერლობა, თუმცა მსოფლიოში მისი გავრცელების პიონერები ქართველური ტომები ჩანან. ელამის სამეფო, მდებარე შუმერების მეზობლად, ანბანური (სრულყოფილი) დამწერლობის აკვანია! (ანბანური (სრულყოფილი) დამწერლობის წარმოშობას საკუთარი სპეციფიკა ახასიათებს, რაც სცილდება წიგნის ფორმატს) დამწერლობა, რომელიც შუმერულმა ლურსმულმა დამწერლობამ რაღაც ეპოქით განდევნა კიდეც. დღეის მდგომარეობით ელამის ტერიტორია ირანშია მოქცეული ხუზისტანის და ლურისტანის პროვინციის სახით, დამოუკიდებელ ენას ინარჩუნებდა მე-10-ე საუკუნემდე.

ალქსანდრე მაკედონელის დალაშქრული პაროპამისი-ეს ინგუმ-სვანებია, რომელთა პირველსამშობლო იტალია იყო, ვენეტების და კენების გაგრძელებაზე, ადრიატიკის უკვე სამხრეთ სანაპიროზე. ტომის პირველსახელი რეტები ჩანს, რომლის ნაწილი დღესაც ცხოვრობს შვეიცარიაში ამავე სახელით. იტალიიდან გამოდევნის და მცირე აზიაში ხეტიალის დროს ტომს მაკრონები (დიდები) დაენათლა. სპარსეთის მეფეების მიერ უკვე სერირად წოდებულნი, დანიშნული იქნა მარზუბანად, მენაპირედ, რომელთაც

ხაზრანების (ფშავ-ხევსურების) სპარსეთის პროვინციებისაკენ ლაშქრობის აღკვეთა დაევაღათ. დიდი ხანი ინარჩუნებდნენ ქრისტიანობას და დამოუკიდებლობას, საკუთარ სახელმწიფოს ტაუსტანს, მთიელებისას უწოდებდა. მათი ძლიერება და სახელმწიფოებრიობა თემურ-ლენგმა შეიწირა. ამავე, სერირის სახელმწიფოს ნაწილი გახლდათ ლლიღვ-ქისტი და მალყარელები (ეს უკანასკნელი ტომი ყველა ნიშნით იბერები ჩანან)....სერირის სახელმწიფოს სავარაუდოდ სხვა ვასალური სამთავროებიც უჩანს.....

სტეფანწმინდას, ხევის მოსახლეობა დასავლეთ ქართველური, ლაზური გახლდათ და მას აფხაზეთი ეწოდებოდა....ასევე დასავლური, ჭანური ჩანს სანარია და სანარე...ჰერეთის მთელი მოსახლეობა, რომელიც დასავლეთ ქართველური, ლაზური , ზანური ჩანს. დასავლეთ ქართველური ჩანს ლეგთა ტომიც, რომელსაც ქართული ისტორია ლეკს უწოდება....თვით შარვანიც ლეგური სამეფო ჩანს....ლეკიანობა საქართველოში გვიანდელი პრიმატი ჩანს დ არავითარი კავშირი ლეკებთან არ უჩანთ.....

შენიშვნები

1) სინამდვილეში დიდ სტრატეგს, ალექსანდრე მაკედონელს მოლაშქრეები ზურგის უზრუნველსაყოფად უჩანს დატოვებული. ან მიზნით უღელტეხილებზე და ვიწროებში მისი განკარგულებით შენდება საფორტიფიკაციო ნაგებობები, რომელსაც სავარაუდოდ ილირიელი მოლაშქრეები იკავებენ. რასაკვირველია არ შეიძლება საუბარი იმაზე, რომ მაკედონელი დამკვრელ ძალებს ტოვებს ამ ადგილებში, ინდოეთისაკენ საომრად მიმავალი. ამასთანავე, დაჭრილი თუ ავადმყოფი მეომრები დროებით მაინც ზურგში რჩებიან, თუნდაც გამოჯანმრთელდებოდნენ. რაც შეეხება ხანშიშესულ მაკედონელ მეომრებს, მათ უკან, მაკედონიაში გაგზავნაზე არაერთი ისტორიკოსი მიუთითებს. მაკედონელის მიერ დატოვებული ილირიელი მოლაშქრეები ოდრისთა, ლეგთა და ზანების (ლაზების და ზიხების) ტომები ჩანს, ქართველთათვის ლეკებად და ჰერებად ცნობილი.

2) როგორც ცნობილია, მაკედონია და ილირია მეზობელი და მიმდებარე რეგიონებია. პლუტარქეს ცნობით, მამაზე, ფილიპეზე გაბრაზებული ჭაბუკი ალექსანდრე ილირიაში გარბის ბრაზის გასაქარვებლად, რასაკვირველია თანატოლებთან და მეგობრებთან, საიდანაც ფილიპეს დიდი მცდელობით დიდი ხნის შემდეგ ბრუნდება. პლუტარქესვე აღწერილი მაკედონელისეული ცხოვრების შესახებ მოთხრობილია, რომ ალექსანდრე დიდ დროს ატარებდა საქეიფო სუფრასთან, თუმცა უფრო ლაპარაკობდა (რასაკვირველია სადღეგრძელოებს!) ვიდრე სვამდა. უფრო მეტიც, ალექსანდრეს დედა ოლიმპიდა, ეპირის (ყოფილი კოლხეთის) მეფის ქალიშვილი გახლდათ, რომელსაც საკუთარი წარმომავლობა ნეოპტოლომისაგან, აქილევსის შვილისაგან მოჰყავდა!

3) დიოდორე სიცილიელის სიტყვებით, მეორე ქალაქი პირველიდან ერთი დღის სავალით ჩანს დაცილებული. ალექსანდრე მაკედონელის სამხედრო შორსმჭვრეტელობა ამ ეპიზოდთანაც ნათელია: გაიგო რა ევროპელ სკვითთა მრავალრიცხოვნობა, მაკედონელი პირველი ქალაქის მაშველს საჭიროების შემთხვევაში იქვე აფუძნებს. აფუძნებს იმ ამგარიშითი, რომ მან საჭიროების შემთხვევაში მოასწროს პირველის, ტარკის საშველად მოსვლა. სტრატეგიული თვალსაზრისით ცხადია, რომ მეორე ქალაქი - ეს დერბენტია, როგორც ამას არა ერთი ავტორი აღნიშნავს

4) „ანთემუნტელი მეგობრები“ - იხ. იბერები

5) მცხეთას, როგორც იბერიის პირველქალაქს, დედაქალაქს, სავარაუდოდ ამ ტერიტორიების მეფისნაცვალი მართავს. მეფინაცვალი სპარსეთისა ამ დროისათვის არახოსიაში, იბერიაში, ბარსაენტი ჩანს, რომელიც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს დარიოსის მიერ ალექსანდრე მაკედონელის წინააღმდეგ გამართულ ომებში, არახოტებთან და ინდებთან ერთად (იხ. ფლავიუს არრიანეს ნაწარმოები მაკედონელის შესახებ) უფრო მეტიც, დარწმუნებულნი დარიოსის უუნარობაში წინააღმდეგობა გაუწიოს მაკედონელის ლაშქარს, ბაქტრიის სატრაპ ბესთან ერთად აპატიმრებენ დარიოსს, რომელიც ბარსაენტის და სატიბარზანის ხელით მოიკლა კიდეც. თავად ბესიც, ბარსაენტიც და სატიბარზანიც სხვადასხვანაირი სიკვდილითვე ზღავენ სპარსეთის მეფის მოკვლას.

6) ოვსებს-როგორც ლეონტი მროველი აღნიშნავს, არ შეეძლოთ ქართველთა ამ აჯანყებაში მონაწილეობის მიღება, ისინი მხოლოდ 7-8 საუკუნის მერე თუ გამოჩნდებიან

კავკასიაში..ცხადია ქართველი მემატთანე ერთმანეთში ურევს ოვს-ალანებს და დურძუკ-ალანებს, რომელსაც გვიანდელი წყაროები სერირალანსაც უწოდებს და რომელიც ამ აღნიშნული პერიოდისათვის უკვე ბინადრობდნენ ჩრდილო კავკასიაში.

7)მე-5-ე საუკუნის ისტორიკოსი ჰეროდოტე კოლხეთის საზღვრად ფაზისს (რიონს) ასახელებს და რეგიონს კოლხეთად ნათლავს.

8)ქართველთა სამხრეთიდან ჩამოსახლების ფაქტი უცილობელი ჩანს იმ ფონზე, რომ მთელი ხმელთაშუა ზღვის კულტურა (შესაბამისად ევროპის კულტურის მამოძრავებელი ძალა) პელაზგები ჩანან, საბერძნეთ -ილირიკისა და მცირე აზიის მოსახლეობა. ქართველების მიგრაციის მინიმუმ ხუთი ტალღაა შესამჩნევი. იხ.

წინასიტყვაობა

9)მოსაზრება ალბანთა იტალიელობის შესახებ, რაციონალურ მარცვალს შეიცავს. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ 230 წ, ქრისტემდე, რომაელთა (იტალიელთა) ჯარი შევიდა ილირიკაში და დაიმორჩილა ისინი, შეიძლება ჩაითვალოს რომ ილირიკა იმ ეპოქიდან იტალიაა. პომპეუს ტროგი, ავტორი ალბანთა იტალიურობისა, საკუთარ ნაწარმოებს გაცილებთ გვიან ჰქმნიდა, თუმცა ალბანების ილირიულობა უალტერნატივოა.

10) ქაჯთა ციხეს ასე განმარტავს ქართველი მეცნიერი, პავლე ინგოროყვა:

“ქაჯეთის ციხე - საქართველოს შემოსავალ კარებთან, ქართლის ყელთან (შემდეგ დროინდელი გურჯი ბოლაზი)

ჩვენის მხრიდან დაეუმატებთ, რომ გურჯი ბოლაზი საქართველოს უკიდურესი სამხრეთი წერტილი იყო, დღევანდელიობისათვის ცნობილი გეოგრაფიულ-ისტორიული მონაცემებით. შესაბამისად აზონისა და ფარნავაზის ომი, მროველის მიერ მოთხრობილი, საქართველოს საზღვარზევე ჩატარდა, რაც აზონისათვის თავდაცვითი ომის ტოლფასი ჩანს.ფაქტიურად,მეფე ფარნავაზი თავდამსხმელის როლში გვევლინება.

11)საკითხი დეტალურად განხილულია ამავე თავის ბოლოში.

12)აღნიშავს კიდევ არაბი ავტორი, რომ სერირი სამეფოს სახელია და არა ხალხისა.

13)მუწუ და მაწი ზანური სიტყვა ჩანს, რომლის მნიშვნელობა უკვე დაკარგულია, თუმცა ბზიფის და კახეთის შესაბამისი რეგიონის, ჰერეთის მოსახლეობის იდენტურობა საეჭვოც კი არ უნდა იყოს. რაც შეეხება მაჭს, ბედნიერი შემთხვევის წყალობით ჩვენს მიერ იქნა ამოხსნილი, რომ ეს სიტყვა აგარაკის ასევე უძველესი, ზანური შესატყვისია. მაჭახელა-ეს სიტყვის არასწორი ინტერპრეტაცია ჩანს მხოლოდ და სწორი ფორმა მაჭახენაა, ხენების მაჭი, ხენების საზაფხულო სადგომი. ამავე დატვირთვისა ჩანს სიტყვა ხელვაჩაური, რომლის სწორი ფორმა ხენ -ვაჩაური უნდა იყოს.

14)როგორც ჩანს, ჰეროდოტე მაინც ახერხებს კასპების სატრაპიის ძველი (სპარსული) სახელის ხსენებას:

„კასპიები ლაშქრობდნენ ტყაპუქ -ჩაცნულები; მათ ჰქონდათ ლერწმის ადგილობრივი მშვილდები და აკინაკები.....სარანგები გამოირჩეოდნენ შეღებილი ტანსაცმლით, მათ ეცვათ მუხლებამდე ფეხსაცმელი და ეჭირათ მიდიური მშვილდები და შუბები. სარანგებს განაგებდა ფერენდატეს მეგაბიძოსის ძე...“

(ჰეროდოტე; წიგნი VII-67)

აქ ჰეროდოტე სარანგების სახელით იმავე ზრანკას მოიხსენიებს, რომელიც ბეხისტუნის დარიოსის წარწერებში ასე იხსენიება.

15) ფლავიუს არიანეს მიერ ალბანების ხსენება არბელასთან სპარსელების და მაკედონელების ომში, ამ ომში კახების (აღმოსავლეთ საქართველოს) მონაწილეობის უცილობელი ნიშანი ჩანს, თუმცა ისინი რასაკვირველია სხვა სახელით მონაწილეობდნენ ამ ომში. რამდენადაც ისინი ამ ომში მონაწილეობდნენ, ეს უცილობელი ნიშანია იმისა, რომ ისინი ბეხისტუნის წარწერებში (რომელიც აღწერს ირანის იმპერიის ყველა ხალხებს) ისინი აუცილებლად უნდა ფიგურირებდნენ. სამწუხაროდ სტრაბონის ავტორიტეტმა (რასაკვირველია გადაჭარბებულმა) არასწორად ამორიცხა აღმოსავლეთ საქართველო ევროპა-აზიის ამ მეორე დაპირისპირებიდან. (სხვათაშორის, ასევე არასწორად ამორიცხა საქართველო მათი პირველი დაპირისპირებიდანაც)

16) კუნძულად ევლია ჩელები ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილს თვლის, რომელიც შემოსაზღვრულია ორი ზღვითა და ორი მდინარით: ჩრდილოეთიდან მეოტიის ზღვით, დასავლეთიდან შავი ზღვით, სამხრეთიდან მდინარე ყუბანის შუა ტოტით, და აღმოსავლეთიდან იმავე მდინარის მარცხენა ტოტით.

17) ის, რომ თოფებით შეიარაღებული (სავარაუდოდ აზნაურული რაზმი) 2000 მეომარი მუსულმანია, სავარაუდოდ მიანიშნებს ტაუსტანის ელიტის გამაჰმადიანების შეუქცევად პროცესს, მალევე მოსახლეობის დანარჩენ ფენაზეც გადადის, თუმცა ამ პერიოდისათვის ისინი კიაფერები არიან.

18) ტაუსტანელები ნამდვილი „ჩერქეზები“ ვერ იქნებიან თუნდაც იმიტომ, მათ საკუთარი ენა გააჩნიათ, ჩელების სიტყვებით ქართულის ახლო მონათესავე და არა ჩერქეზული, ყაზარდოული. ამდენად, ჩელებისვე სიტყვებით. ისინი ჩერქეზებად მხოლოდ ითვლებიან.

19) ჯულატი უბრალოდ ვერ იქნება ოქროს ურდოს ქალაქი. ისინი ქალაქებს არ აშენებდნენ და ცხოვრების მომთაბარე სტილით გამოირჩეოდნენ. მათი ქალაქი ქეჩის კარვებია, ხოლო ამ კარვების განლაგების ადგილი დემტი- კიფჩაგის სტეპები და არა ზეგანი კავკასიის მთიანეთში.

20) სპარსეთის მეფე, ჰორმიზდი თუ სხვა ვიღაცა, აქ ქალაქს არ და ვერ ააშენებს. სპარსეთის საზღვარი და გავლენის სფერო დერბენტში მთავრდება, სადაც მასვე მუდმივი დარაჯა უყენია სხვატომელების შემოსვლისაგან სპარსეთის დასაცავად, სხვის ტერიტორიაზე. საკუთარი საზღვრებიდან ასეულობით კილომეტრის დაშორებით, ქალაქს არავინ არ აშენებს.

21) ის, რომ ხევი მეგრულენოვანია, თვალნათლივ ჩანს არბი ავტორის, მას; უდის მიერ კავკასიის მთების აღწერისას. როგორც ჩანს ალექსანდრე მაკედონელი ზურგის ტერტორიების დაცვის უზრუნველყოფას ილირიელ მეომრებს და ანთემუნტელ მეგობრებს და ანდობს. დარიალის დაცვა, რომელსაც ადრე ხევსურები იცავდნენ, მას ლაზთა ტომისათვის უჩანს მინდობილი, დერბენდისა-ლეგთა ტომისათვის, თუმცა მისი უდიდესი მნიშვნელობის გათვალისწინებით, დუბლიორად ასევე თრაკიელები უჩანს მიჩენილი. კასპიის აღმოსავლეთიკარიბჭის დაცვა, მას ასევე ილირიელი დალმატებისათვის უჩანს მინდობილი, თუმცა დაცვის ობიექტის მნიშვნელობისა და სიდიდის გამო, ასევე ლეგური და ზიხური ტომებიც უჩანს ჩართული. რაც შეეხება სანარებს, რომლებიც იკავებენ ტერიტორიებს არასაკვანძო ადგილებში,

კავკასიის ტერიტორიაზე გაცილებით გვიან ჩანან შემოსული. ისინი პართიის ასევე ქართველური სამეფოს ნამსხვრევები ჩანან, რომელიც თავის მხრივ ურარტუს ასევე ქართველური სახელმწიფოს ნამსხვრევებზე ჩანს აღმოცენებული.

22) როგორც ქართული ენა ხსნის, აზნაური-აზონაურს ნიშნავს, აზონის თანმხლებ პრივილიგიურებულ ეტრუსკ (პელაზგ, არგილიელ)პრომაელ მეომარს, როგორც გავარკვიეთ, ალექსანდრე მაკედონელის ცხენოსან მეომარს „ანთემუნტელი მეგობრებიდან“ და ეპირელებიდან. ცხადია, მეომართა ეს კასტა მხოლოდ საქართველოში და ქართველებში არსებობდა!

23)ჩელების მიერ ირაკ-ი-დადიანის ეკასირების, ხოლო შემდეგ მონღოლი ჰულაგიდების სატახტო ქალაქად გამოცხადება, თურქი მოგზაურის შეცდომა ჩანს. ის სხვა ირაკი ჩანს ეკასირების და ჰულაგიდების სატახტო ქალაქი, ერთი იმ სამიდან, მაგრამ არა ირაკ-ი-დადიანი., რომელიც ამ დინასტიის კუთვნილებაში არც კი შედიოდა. სპარსეთის საზღვარი დასავლეთით დერბენტზე გა დაღესტანზე გადიოდა. რაც შეეხება დაღესტანის დედაქალაქობას, ირაკ-ი-დადიანი ალბათ კიდევ იყო ასეთი, როდესაც თავად ლეკეთი ერთ-ერთი კონფედერაციული პოლიტიკური წარმონაქმნის სახით შედიოდა სერირის გაერთიანებულ სამეფოში.

24)სერირის ქვეყნის მოქალაქეებს სავარაუდოდ კიდევ ის ხალხები უნდაწარმოადგენდეს, რომლებიც გარდა აღნიშნული ტომებისა (დურმუკი ქისტი, ლლიღვი, მალყარი) ჩრდილოეთ კავკასიაში, ტაუსტანის ყოფილ მიწებზე დახვდნენ ნახჩოებს, კერძოდ: პირიქითა თუშები, შუბუტები, ჯარახები-ჭარელები, ცორები (ჩორები-მოხევეები) და თვით ჩეჩნებიც კი....

25)ვახუშტი ამ თურქ სარდალს ლალა -ფაშას ეძახის და მის მიერ პირიქითა ჭარის დარბევაზე არფერს საუბრობს. ეს გასაგებიცაა: ლალა ფაშამ მართალია ქართველებს წაართვა ტერიტორია, თუმცა ეს საქართველოში არ მომხდარა და ვახუშტის ყურადღების ცენტრში არც ექცევა.

26)ქართული ვერსიით, ინგილო ახალმოქცეულს ნიშნავს. ვერსია სწორი არ უნდა იყოს, ინგილო ყოფილ გელს, ჰერს უნდა ნიშნავდეს.

27) ევლია ჩელების და მუჰამედ რაფის ცნობებიდან გამომდინარე, ჭარი ერთმნიშვნელოვნად კავკასს იქითა პოლიტიკური წარმონაქმნი ჩანს.

28) დასავლეთ საქართველოს წალენჯიხის რაიონი ის ტერიტორიაა, სადაც თავს იყრის ლტოლვილი მოსახლეობა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროდან. სავარაუდოდ, აქ აღმოსავლეთ საქართველოს ჰერული მოსახლეობის ჩამოსახლების ნიშნებიც უნდა ჩანდეს. მცირერიცხოვანი გვარი ბელქანია-ეჭვის საფუძველსაც არ ტოვებს, ისინი ბელქანიდან გამუსლიმანებას გამორიდებულნი ჩანან. ასევე მცირე გვარი, ჭარაია-ამავე მიზეზით ჩამოსახლებული ჰერი უნდა იყოს.....და შედარებით მრავალრიცხოვან გვარი ფიფია.....ვფიქრობთ, რომ ისინი პირიქითა ჭარიდან გადმოსახლებული ის ჰერული მოსახლეობა იყოს, რომელიც ამ სახელს-ფიფინეთს ამღევს ვახუშტის მიხედვით საკუთარი ჩასახლების ახალ ადგილს (ფიფინეთი ვახუშტის მიხედვით, მდინარეების, კაბალასა და ალაზანის შეერთების ადგილია, შემდგომში ჭარად სახელდებული) ...სავარაუდოა, რომ ასევე გამუსლიმანებას გამორიდებული ტომი, წალენჯიხის რაიონს შეეხიზნა. სავარაუდოდ, ეს ფილანების ის ტომია, რომელმაც საკუთარი სატომო სახელი საუკუნეებს გამოატარა სერირის შემადგენლობაში....ფილან შაჰის ტიტულს ატარებს

ერთი პერიოდი სერირის გამგებელიც....ამ გვარიდან სვანეთში მიგრირებული მცირერიცხოვანი თემი გვარს ფილფანს ატარებს, რაც საკმაოდ ახლოს დგას ფილანთან....

29) როგორც ზემოთ ვთქვით, ჭარი-ეს სავარაუდოდან ფილანთა ტომი უნდა იყოს, რომელთა შედარებით მცირერიცხოვნებაზე საუბრობენ არაბი ავტორები.

30)სერირის სამეფოს ძირითადი კომპონენტი-ტაუსტანი(მას ტაილასანადაც მოიხსენიებს ზოგიერთი არაბი ავტორი) სვანურენოვანი ჩანს, თუმცა მის შემადგენლობაში მყოფი ფილანი გელური ტომი ჩანს, ხოლო გუმიკი და ზერეკერანი, მეჯავშნეები-კენური.

31)სიტყვა ბორზი ფიგურირებს ელბრუსის (იალბუზის) დასახელებაში მე-14-ე საუკუნიდან. ჩელების სიტყვებით, სახელს იმ ტომის მიხედვით ღებულობს, რომელიც ამ მთის ძირში სახლობს. ანალოგიური ჩანს დიდოელთა თვითწოდებაზე, ცუნტალი-რაც არწივს ნიშნავს. სავარაუდოდ ელბრუსის მთის ძირას დაბინადრებული ტომი საკუთარ სახელად მგელს ირჩევს. ტომი სავარაუდოდ ვეინახებში გაითქვიფა ,მათ აქ დამკვიდრებასთან ერთად, ხოლო ბორზი, როგორც მგლის სახელი ვეინახურმა ენამ შემოინახა.(არ არის გამორიცხული, ტომი სკვითური, სლავური იყოს, მხოლოდ ამ ენაზე იხსნება მისი მნიშვნელობა)

32)ამ ტომის ოპერირების სივრცე გაცილებით დიდი ჩანს ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის ეპოქაში, როდღესაც მისი საზღვრები სამ მხარეს დაუსახლებელი ჩანს: ოსები, ყაზარდოელები, მოსკოვიტები, ხაზარები, კუმისკები გაცილებით გვიან გამოჩნდნენ კავკასიაში. თვით ლეკები (ლეგები) აქ ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შედეგი ჩანს.

33)ქალაქ აგრარაურანს აზერბაიჯანელი ისტორიკოსი მდინარე სულაყის მარჯვენა სანაპიროზე ათავსებს, რაც კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ტაუსტანელთა (სერირის სამართალმემკვიდრის) ტერიტორიების სივრცელს.

34)როგორც არაბული წყაროებიდან ცნობილია, დასახლება მასკატი ხაზარულია. მისი დასახლება მოხდა მურვან-ყრუს მიერ ხაზარეთიდან წამოყვანილი ტყვეებით, რომელთა სამართავადაც ხაზარეთიდან უკვე ნებაყოფილებით, მმართველიც კი ჩამოდის. შესაბამისად ანონიმის გეოგრაფიული ტრაქტატი შედგენის თარიღი მხოლოდ მასკატის დაფუძნების შემდეგაა შესაძლებელი, 737 წელს ქრისტესით.

35)სავარაუდოა, რომ აქ სერირის ალანები იგულისხმება, სერირისა, რომელსაც არაბი ავტორები ხშირად სერირალანს უწოდებენ. ბარზბანთან, სერირის აღმოსავლეთ საზღვრებთან ალანების-ოსების ბინადრობა გამორიცხულია.

36)რაც შეეხება საბირებს, ისინი ევროპული (ნორდული) ტომები ჩანან, რასაც ერთ-ერთი საბირის შემორჩენილი სახელი **ოგნარი** უნდა ადასტურებდეს.

37)ხუმებისს და ეთიოპების აღრევის მიზეზის შესახებ უკვე ვისაუბრეთ (იხ პელაზგები)

38)საომარი მოქმედებების მსვლელობისას, გვერდი-გვერდ მებრძოლი ხალხების კომუნიკაციის საშუალებების, კერძოდ ენის ურთიერგაგებადობის აუცილებლობის შესახებ უკვე ვისაუბრეთ (იხ.კენები) ითვლება, რომ ელამის ენა ფუნქციონირებდა ჩვ.წ აღრიცხვამდე მე-4-ე საუკუნემდე! თუმცა ზოგიეთი მონაცემით, ის შესაძლებელია შემონახული ყოფილიყო შუა საუკუნეებშიც კი. ასე მაგალითად: ალ-ისტარხის მიხედვით, პროვინცია ხუზისტანში, გარდა არაბულისა და სპარსულისა, მოსახლეობა ლაპარაკობდა აგრეთვე ხუზურ ენაზე!

39)ზემო (შავ) ზღვამდე მივდიე მოწინააღმდეგესო, იკვებნის ასირიელი მეფე, თუმცა

დიაოხის დამარცხებაზე ლაშქრობის დასაწყისშივე გვამცნობს. იგულისხმება, რომ დიაოხის დასახმარებლად მოსული რამდენიმე ათეული მეფე ზუსტად ზღვასა და დიაოხს შორის ცხოვრობს., თუმცა დღევანდელი ტაო საკმაოდ ახლოსაა ზღვისაგან.

40) ოსთა ოთხ სხვადასხვა ტომს სხვა არაბი ავტორებიც აღნიშნავენ,

41) არაგვი დასავლურ ქართველურ-მეგრულ ენაზე ეძგერე-ს ნიშნავს.

42) სანარიის ორ ერისთავს აღნიშნავს კონსტანტინე პორფიროგენტიც.

43) ქალაქ სუსას სამრფო, ქალაქს, მემნონის ქალაქს უწოდებს ისტორიის მამად ცნობილი ჰეროდოტე, ხოლო მისი „ეთიოპობა“ ჰესიოდეს „თეოგონიიდან“ ღებულობს სათავეს. როგორც ადრე განვაცხადეთ, აქ უბრალოდ ელამელი ხუმების აღრევა ხდება აფრიკის ეთიოპიის კუშნებთან.

44) თარხანი-სხვათა ენაა, თავისუფალს ნიშნავს (სულხან საბა ორბელიანი)-თარხანი სულხან -საბას სიტყვებით უცხოურია, თუმცა სავარაუდოდ ის ქართველურიდან შეთვისებული ჩანს და მნიშვნელობა შეცვლილი. საბაზე საუკუნით ადრე ქართულს ზუსტად სცოდნია, თუ რას ნიშნავს თარხანი....

როგორც ცნობილია, გიორგი სააკაძის პირდაპირი შთამომავალი თარხან-მოურავის გვარს ატარებს. გიორგი სააკაძის მამა, სიაუშ სააკაძე, უკვე დიდაზნაური, მეციხოვნე აზნაური ჩანს, თავად გიორგი თავადის წოდებაში აღმატებული. გიორგი სააკაძე დაბადებით ჩანს თავისუფალი და მისი გათავისუფლება არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენდა... თარხან მოურავი არა თავისუფალ-მოურავს არამედ სარდალ-მოურავს უნდა აღნიშნავდეს! დაახლოებით რუსული ტერმინ ვოევოდას შესატყვისს! ასევე სარდალი ჩანს თარხონიც, ხუმელებშიც, იბერებშიც და ეტრუსკებშიც, ერთი და იმავე ტიტულის მატარებელი....

45) ის, რომ დიკტის კრეტელი კავკასიიდან ჩამოყვანილ ინდ მეომრებს ახსენებს, აშკარად მიანიშნებს მისი ნაწარმოების დაწერის თარიღსაც: როგორც ეტყობა კავკასიელ მთიელებს პირველად მაკედონელებმა უწოდეს თეთრი ინდები, მთის ინდები. დიკტის კრეტელი სავარაუდოდ გაცნობილია ამ ლაშქრობის აღწერას, შესაბამისად ის მაკედონელის ლაშქრობის შემდეგი ეპოქის მწერალია,

46) არსებობს იბერთა სახელდების სხვა ვერსიაც, რომელიც შესაძლოა უფრო პრიორიტეტული იყოს. (თემა ასევე სცილდება წიგნის ფორმატს)

47) ტერმინი სულ-კალმახის წარმომავლობა და მნიშვნელობა გაურკვეველი იყო თვით ქართული ენისათვისაც და არც არასოდეს გამხდარა მსჯელობის საგანი.

48) უკანასკნელ პერიოდში ფხოვში (ხევსურეთში) აღმოჩენილი ე, წ. საკრალური ნიშნები, ჩაყოლებული უძველეს საცხოვრებელ კომპლესთა კედლებში, სავარაუდოდ გამოხმაურებას პოვებს ელამური ხაზოვანი დამწერლობის ნიმუშებთან.

49) “ და იბირნა აფხაზთა მეფემან კახნი, აშოტ, მთავარი მარილელი, დისიძე კვრიკე მეფისაი, და ხახულა გურთა (!) ჯუარისციხითა. და მოეყარა აფხაზთა მეფე ქალაქსა და ემტერა კახთა”

(ქართლის ცხოვრება; მათიანე ქართლისაი, გვ-236, თბილისი 2012წ)

იბირა-გადაიბირას ნიშნავს, მეფეს კახთა ნაწილი გადაუბირებია და ამავე ნაწილის დახმარებით უცდია დანარჩენი კახეთის დაპყრობა.

ჯუარისციხე-ეს ციხესიმაგრეა ყვარელის რაონში, დღემდე შემონახულია ნანგრევები.

„კულად უტოსხვეს ზეით ერთვის ალაზანს ხევი, გამომდინარე პანკის-კუეტარას

შორის მცირისა მთისა. ამ ხევს სამხრით არს მარილისი”

(ქართლის ცხოვრება;ვახუშტი, ტომი 4, გვ 549-550, თბილისი, 1973 წ)

....და ალბათ არავითარი ძახილის ნიშანი , რომელიც ახალ გამოშვებაშია მხოლოდ, საჭირო არ არის! ბაგრატ მეფეს კახეთის მთიანეთის ნაწილი უჩანს გადაბირებული, ხოლო მასთან ერთად გური (გურია, ხაზრანი) რომელიც პანკისის და ყვარელის მიმდებარედ მდებარეობს და აქვე აღწერს მას არაბი მოგზაური მას’უდი.

“ამოიარა და მოვიდა ქუთათისს და მოიყენა ქუთათისისა სამოქალაქოის ლაშქარი, და გურიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოიყვანნა ხუფათსა, დაუდგნეს ფილაკავანნი და ჰბრძოდეს” (ქართლის ცხოვრება, მატთანე ქართლისაი, გვ-237)

როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ ერთი საუკუნის წინ, კონსტანტინე პორფიროგენტის აღწერით, საქართველო -ბიზანტიის საზღვარი სოტეროპოლისზე (ციხისძირი) გადიოდა (ი. ტიბარანები) ბაგრატ მეოთხის ეს ბრძოლა ზუსტად ტიბარანიის (მომავალი გურიის) დასაბრუნებლად ჩანს გაჩაღებული, რომელიც იმ ეპოქისავის გაცილებით აღმოსავლეთით ფიქსირდება. შესაბამისად, მისი ლაშქარი ვერ იქნება ტიბარანიისა, რომლის ბერძენთაგან დასაბრუნენლად ის იბრძვის. მისი ჯარი, გარდა იმერეთისა, გურულთა (ხაზრანთა) და ლომსიანი (ასევე მთიელყოფილი სანარები) მოლაშქრეებით ჩანს შევსებული. ამ კომპანიის შედეგად ჩანს ტიბარანია ერთიანი საქართველოს სივრცეში მოქცეული და გურიად სახელდებული (შესაძლოა ეს ხევსურთა ამ საქმეში დამსახურებისათვის დაერქვა კიდევ, თუმცა უფრო საფიქრალია, რომ მათი ერთი ნაწილი ფუძნდება აქვე)

რაც შეეხება ჯუანშერის მიერ გურიის ხსენებას მურვან ყრუს ლაშქრობის პერიოდში, ის საკუთარი პერიოდის რეალობას აღწერს მხოლოდ: ივანე ჯავახიშვილის სწორი მტკიცებით, ის მე-11-ე საუკუნის მოღვაწეა. (მურვან-ყრუ მართლაც გაივლიდა ამ ტერიტორიას, თუმცა მას იმ პერიოდისათვის სხვა სახელი ერქვა უთუოდ)

50)ლეონტი მროველის ეს ამონარიდი იმით არის ქართველი მკითხველისათვის საინტერესო, რომ მროველის მიხედვით საქართველოში ამბავი მოდის მოსეს მიერ ებრაელების ამოყვანია შესახებ, 1200 წ ქრისტემდე. რასაკვირველია იგულისხმება, რომ საქართველო ამ დროისათვის დასახლებულია ქართველებით და ეს დასტურდება კიდევ: საქართველოს დასახლების მეორე ტალღა, სუკალ-მახების (შესაბამისად ქართული მოსახლეობის) გამოჩენა საქართველოში მინიმუმ სამი საუკუნით უსწრებს ებრაელების ამოყვანას მოსეს მიერ ეგვიპტიდან!

51) როგორც შედარება გვიჩვენებს, ქართველთა პოლიტიკური საზოგადოება კავკასიაში, მინიმუმ დუჟინი საუკუნით ძველი ჩანს სპარსეთის სახელმწიფოებრიობაზე, თუმცა ერთი განსხვავებით: ქართველები, როგორც წესი., არ ქმნიან ცენტრალიზირებულ სახელმწიფოს.....

52)ხორდადბეს ტაილასანი სხვა არაფერი უნდა იყოს, თუ არა ჩელებისეული ტაუსტანი.

53)ქრისტიანული დურძუკეთი, სერირი, ტერიტორიის სიდიდით და დემოკრატიული მოწყობის პრინციპებით (მის შემადგენლობაში გარდა დურძუკებისა, სხვა ხალხებიც ჩანან, ფაქტიური თვითმმართველობის ქვეშ, დამახასიათებელი პროტო- ქართველური სინამდვილისათვის) საქართველოს ტოლსწორი ქვეყანა ჩანს, საიდანაც ქართველ მეფეთათვის სადედოფლოების შერჩევა სრულიად რეალური და ადექვატური მოჩანს. რასაკვირველია, სადედოფლოების შერჩევა ხდება ოსეთშიც, თუმცა სავარაუდოა, რომ

უფრო ხშირ შემთხვევაში, საქართველოს დედოფლები სერირელები ხდებიან. ქართული ისტორიოგრაფიისათვის აღრეული ჩანს ოსისა და ალანის მცნება: როგორც ზემოთ ვთქვით, ყველა ოსი გამოუკლებლივ ალანია. თუმცა ყველა ალანი ოსი არაა, რუსი მეცნიერები ალანს კრებსით სინონიმად მიიჩნევენ, რომელშიც ოსების გარდა კავკასიის რამდენიმე ადგილობრივი ეთნოსი შედის. საქართველოსათვის, ეს ეთნოსები სავარაუდოდ ინგუში, ქისტი და ლლიღვი, გუმიკი და ფილანი უნდა იყოს, ჩრდილოეთ კავკასიის ქრისტიანული მოსახლეობა. რუსი ავტორისათვის, იაკობ რეინფესისათვის (1779 წ) ალანები-ეს ლლიღვები ჩანს. რასაკვირველია ალანები მხოლოდ ლლიღვები ვერ იქნებოდნენ, თუნდაც პირველის მრავალრიცხოვნების და მეორის მცირერიცხოვნების მიზეზით, თუმცა ტერმინ ალანის კრებითობადობა აშკარად სახეზეა.

ლაზები:ზან-ზიხები,ჭანები

აქსიომაა,რომ ერთმანეთისაგან რამდენიმე ათას კილომეტრზე დაშორებულ სხვადასხვა რეგიონში თუ ერთი და იგივე ენაა გავრცელებული,ამ ენის პირველსამშობლო მხოლოდ ერთადერთი რეგიონი შეიძლება იყოს,სხვა ყველა ამ რეგიონიდან ჩამოსახლებული ხალხებითაა დასახლებული. კერძო შემთხვევაში საქმე გვაქვს უნიკალურ მოვლენასთან,რომ პირველსამშობლოში ხალხი,ტომი,ინარჩუნებს ეთნიკურ განზოგადობას,თუმცა ენა სრულიად დაკარგულია.ქრესტომათიული მაგალითია ვენეციის ოლქი,რომლის ენაც (წარმომავლობაც!)თითქმის (1) მთლიანად დაკარგულია,თუმცა ამას ოლქისთვის ხელი არ შეუშლია 2014 წელს ჩაეტარებია რეფერენდუმი დამოუკიდებლობის შესახებ.

ზანი და ზიხი სავარაუდოდ თვითდასახელებაა ილირიული ტომისა,რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შედეგად ფუძნდება აღმოსავლეთ საქართველოში.ვინაიდან არც ერთ ანტიკური ეპოქის ისტორიკოსთან სატომო სახელი ზანი არ ფიქსირდება,ჩვენი ამოცანაა მოვძებნოთ ის ილირიული ტომი მისი რომაული დასახელებით,რომელიც კავკასიაში ფუძნდება ზანის სახელით. ყურადღებას იქცევს კახეთის რეგიონი (და არა მარტო) უცნაური დასახელების საცხოვრებელი პუნქტებით:არტანო,ართანა,ასევე მესხეთის მხარეში გავრცელებულიარტანო, არტანუჯი.ეს უკანასკნელი ლეონტი მროველის სიტყვებით,აზონის,არიან ქართლის მეფეყოფილის თავშესაფარი ხდება,საიდანაც დამხმარე ძალების მოზიდვის შემდეგ,რევანშისათვის ემზადება (2) საფიქრებელია,რომ არტები იმ ილირიული ტომის რომაულ-ბერძნული სახელია,რომელიც კავკასიაში ზან-ლაზ-ზიხების სახელითაა ცნობილი.საბოლოო დასტური ამ საკითხის ასეთ გადაჭრაში თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების თითქმის ბიოგრაფიული ცნობებია,რომელიც მე-17-ე საუკუნის შუა წლებში დღევანდელი ქალაქ სოჭის ტერიტორიის მახლობლად არტების ტომს აფიქსირებს.(ეს არტების სახელი იკითხება ქართულ არტანაში,ართანაში,არტანაში და არტანუჯში.იგივე სახელი იკითხება ბერძნულ-რომაულ ლიტერატურაში. ამბრაკის ყურის მეორე,სავარაუდოდ უფრო არქაულ დასახელებაში, არტების ყურე. არტების ყურე მდებარეობს უშუალოდ ადრინდელი კოლხეთის, ეპირის მიმდებარედ,საბერძნეთის ტერიტორიაზე. იგივე არტები ფიქსირდება სპარსელთა (სავარაუდოდ ერთ-ერთი ტომის) პირველსახელში და რომელზეც საუბარი შემდგომ გვექნება....და სხვაგანაც,სრულიად მოულოდნელ ტერიტორიაზე.....) ცხადია არტები იმ მრავალრიცხოვან თემებს,ტომებს შორის ერთ-ერთია,რომელიც ილირიის ტერიტორიაზე ინდოევროპული (სლავური) ტომებისაგან სასტიკ შევიწროებას განიცდის და რომლის ისტორია მეტ-ნაკლებად მოხვედრილია რომაელი ისტორიკოსების თვალთახედვის

არეში.პირველი ხელმისაწვდომი ცნობა ილირიაზე ,ეს ჰეროდოტესთანაა,მე-5 საუკ.ჩვ.წ. აღრიცხვამდე;

„ხოლო ზნე-ჩვეულებები მათ (ასირიელებს) ასეთი აქვთ,ყველაზე ბრძნული ჩვენი აზრით,რომელსაც შევატყვე ილირიელი ენეტებიც მისდევენ“ (ჰეროდოტე,ისტორია თავი 1, კლიო-196 ,თბილისი 1975)

აქ ჩვენთვის საინტერესოა ილირიელების ფიზიკური ხსენება და უფრო მეტად ის,რომ ისტორიკოსი ენეტებს (შემდგომში ვენეტებს) ილირიელთა რიგებში ახსენებს,რაც მათი ეთნიკური და ტერიტორიული ერთიანობის აშკარა ნიშანია. ილირიკა,როგორც ირკვევა,იწყებოდა დღევანდელი ევროპის ალბანეთიდან ადრიატიკის ზღვის სანაპიროს გაყოლებით,მთელი ვენეციის ყურემდე და ისტრუბამდე. (რაც შეეხება ასირიელების და ენეტების ჩვევათა მსგავსებას, ასირიელები სამართალმემკვიდრენი ხდებიან ხალდებისა, რომელიც ყველა ნიშნით ენეტიკიდან მიგრირებული ენეტები ჩანან)

„ილირიელთაგან ჩრდილოეთის მიმართულებით მოედინება მდინარე ანგროსი,ჩადის ტრიბალიკონის დაბლობში ,აქ ერთვის მდინარე ბრონგოსს,ხოლო ბრონგოსი კიდევ ისტროსს“ (ჰეროდოტე,იქვე თავი -IV მელპომენე -49).

საკმაოდ ძნელია უძველესი ტერმინების განსაზღვრა,თუმცა ტრიბალიკონის დაბლობი ჰეროდოტესი დღევანდელ ქალაქ ტრბოვლე-სთან ასოცირდება,მდინარეები ანგროსი და ბრონგოსი შესაბამისად მურა და დრავა უნდა იყოს.ჰეროდოტეს ეპოქაში ილირია ერთ მთლიან ორგანიზმად აღიქმება და ტრიბალთა სავარაუდოდ თრაკიული ტომი,რომელიც სახელს აძლევს დაბლობს (თუ პირიქით) ასევე ილირიელებში იგულისხმება.

„ალექსანდრეს წინაპარი მეშვიდე თაობაში პერდიკესი იყო.მან მაკედონელებზე ძალაუფლება შემდეგნაირად მოიპოვა: არგოსიდან ილირიაში გაიქცა სამი ძმა,ტემენოსის ჩამომავალთაგანი:გავანესი,აეროპოსი და პერდიკესი.ისინი ილირიული ქვეყნიდან გადმოვიდნენ ზემო მაკედონიაში.“(ჰეროდოტე.იქვე თავი- VIII ურანია -137).

ამ ნაწყვეტიდან ცხადი ხდება ,რომ მაკედონია არ წარმოადგენს ერთიან პოლიტიკურ სივრცეს.მართალია არც ილირია წარმოადგენს ასეთსავე სივრცეს ,თუმცა მისი ერთიანობა შორეულ წარსულში ,როდესაც რეგიონს ეს სახელი დაერქვა ,უდავო უნდა იყოს. ჰეროდოტე,რომელიც მეტ-ნაკლებად აღწერს შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროს,კოლხების დასავლეთის საზღვრად მდინარე ფაზისს (ფოთი) ასახელებს,სანამდისაც კოლხთა ტომის მრავალწლიანი მიგრაცია იყო მიღწეული. კოლხთა ჩრდილო-დასავლეთით პირველი მოსახლეობა ,რომელსაც ის აფიქსირებს სინდები და სინდიკეა,დღევანდელი ტამანის ნახევარკუნძულზე.

„ამ ხნის განმავლობაში წყალს რომ გადააქცევ ტალახი არ ჩნდება,ხოლო ცეცხლს თუ დაანთებ გაჩნდება ტალახი.ზღვა იყინება და აგრეთვე კიმერიელი ბოსფორიც,ისე რომ

თხრილის მცხოვრები სკვითები ყინულზე გადადიან ეტლებით გაღმა და ლაშქრობენ იქ მყოფი სინდების წინააღმდეგ“. (ჰეროდოტე.იქვე წიგნი - IV მელპომენე -28).

ჰეროდოტე თხრილში გულისხმობს მონაყოფილების და მათი შთამომავლების მიერ გაკეთებულ თხრილს, (პერეკოპი) რომელიც მონებმა და მათმა შთამომავლებმა გათხარეს ყირიმის ყელზე, რათა ხელი შეეშალათ მომხდურთ (ადრე იქ მცხოვრები სკვითები) შემოღწევისათვის ხერისონესის (ყირიმის ნახევარკუნძული) ტერიტორიაზე (3)

„სრუტიდან ფაზისამდე (ეს ხომ პონტოს ყველაზე გრძელი მანძილია) ცურვას უნდებიან 9 დღესა და 8 ღამეს. ეს იქნება 1110000 ორგია, ხოლო ამ ორგებიდან გამოდის 111000 სტადიონი, ხოლო სინდიკიდან თემისკირამდე (პონტო აქ ყველაზე უფრო ფართოა) მანძილი სამი დღისა და ორი ღამის საცურაოა. ეს იქნება 33000 ორგია, ხოლო სტადიონებით რომ ვიანგარიშოთ 3300 სტადიონი. ეს პონტოც, ბოსფორიცა და ჰელესპონტიც ასე გავზომე და ყველაფერი ისეა, როგორც ზემოთ ვთქვი“.

(ჰეროდოტე.იქვე, მელპომენე-86).

რატომღაც ჰეროდოტეს ამ თავის, მელპომენე-85-86-ზე არავინ არ ამახვილებს ყურადღებას, თუმცა ეს პარაგრაფები, აშკარად გვიან, არა უადრეს წელთა აღრიცხვების მიჯნაზე უნდა იყოს ჩამატებული და ასეც უნდა იყოს განმარტებული (4) შემდეგი ისტორიკოსი, რომლის თვალთახედვის არეში ილირიული ტომი ხვდება, თუკიდიდეა, ჩვ.წ. აღრიცხვამდე V საუკუნე.

„იონიის ყურეში (ადრიატიკის ზღვის დასაწყისი) შესვლისას ხელმარჯვნივ არის ქალაქი ეპიდამი. მეზობელ მხარეში ცხოვრობენ ტავლანტები-ბარბაროსული ტომი ილირიული ტომიდან“. (თუკიდიდე. ისტორია. წიგნი 1-24).

ბარბაროსები-ასე უწოდებენ ყველა არაბერძენ ტომს ელინები, მისი მიხედვით შეუძლებელია განისაზღვროს ტავლანტების ვინაობა, ავტოხთონი ქართველურია თუ ასევე ინდოევროპული, მხოლოდ არაბერძენული.

„სხვათა შორის, სანამ ბრასიდი და პერდიკა თათბირობდნენ შემდეგ მოქმედებაზე, მოვიდა ცნობა რომ ილირიელებმა უღალატეს პერდიკას და გადავიდნენ არაბეისთან. ამიტომაც ორივე მეთაურმა ჩაიფიქრა უკან დახევა ილირიელების შიშით, რამდენადაც უკანასკნელნი ძალზე მეომარი ტომი იყო“. (თუკიდიდე. წიგნი 4-125).

მაკედონელთა სარდალი პერდიკაც რომ არ მივიღოთ მხედველობაში, იმ მაკედონელებისა, რომლებიც ერთი საუკუნის შემდეგ ევრაზიის კონტინენტს აზანზარებენ, ბრასიდის, სპარტელ მებრძოლთა მეთაურის სიმამაცე ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. ორივე მათგანმა თავისი ჯარებით ძლივს დააღწია თავი ილირიელთა შემოტევას და დიდ გამირობად ჩათვალა მცირე დანაკარგებით უკან დახევა. ამასთან. თუკიდიდესთან ილირიკა ჯერ კიდევ ჰომოგენურ, ერთგვაროვან მასად და ტომებადაა ჩათვლილი. ეჭვგარეშე დგას დიოდორე სიცილიელის ცნობა, რომ ალექსანდრე

მაკედონელის ლაშქარში 5 ათასი ბარბაროსი, სკორდიქსი, ტრიბალი და ილირიელი მონაწილეობს. სკორდიქსი-ეს მაკედონელთა მეზობლებია ზეგანზე და არა ზღვის სანაპიროზე, სადაც ილირიელები დომინირებენ. რაც შეეხება ტრიბალებს, ისინი ილირიკიდან დასავლეთით, საკმარის შორს მოიაზრებიან. ცხადია, სკორდიქსეები და ილირიელები, როგორც მაკედონიის უშუალო მოსაზღვრეები და მეზობლები, გაცილებით მეტ მოლაშქრეს გამოიყვანდნენ, ვიდრე შორეული ტრიბალები. დიოდორე სიცილიელის ცნობით, აღნიშნული მასა ჯარისკაცებისა თითქმის მთლიანად კავკასიაში რჩება. ქართული წყაროების ცნობით, მათი მეთაური აზონია, არიან-ქართლის მეფის შვილი. მისივე ინიციატივით ჩამოყვანილ იქნა 1000 ოჯახი (დაახლოებით 10 000 სული) უფრო მეტიც, ფარნავაზთან პირველ ომში დამარცხებული აზო თავშესაფარს არტანუჯში პოულობს. სავარაუდოა რომ ქართველი მემატთანე ამ შემთხვევაში უკიდურესად სარწმუნო წყაროებით სარგებლობს. ჰეკატე მილეტელი აქ მხოლოდ კოლების ტომს აღნიშნავდა. თუ არტები უკვე მოსახლეობენ აქ, ესენი მხოლოდ იმავე აზოს გადმოყვანილი შეიძლება იყოს, ვინაიდან, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა სულ სხვა მარშრუტით მიმდინარეობდა. ასეა თუ ისე კოლებს შეფარებული აზო, რომელიც რევანშისტების ემზადება, რასაკვირველია ვერ დაეყრდნობოდა კოლთა ჯარებს და ახალ ლაშქარს (და მოახალშენების) ისევე ადრიატიკიდან მოწვევას ეცდებოდა. მისი ახალი ლაშქარი ფარნავაზის გაერთიანებულ ლაშქარზე (იბერებს პლუს კასპები და ზანები) ნაკლები არ უნდა იყოს. სავარაუდებელია, რომ აზონმა რამდენიმე ათასი მოლაშქრე და მოახალშენე გადმოიყვანა ადრიატიკიდან, რამაც ქართველური პოზიციების შესუსტება გამოიწვია ილირიკაში. (სავარაუდოდ, ენეტიკა, რომლის მცხოვრებლები რომის მოქალაქეები არიან, ამ ლაშქრობაში არ მონაწილეობენ). აზონის დამარცხების და სიკვდილის შემდეგ, მისი არმიის ცოცხლად დარჩენილი ნაწილი აქვე კავკასიაში რჩება უთუოდ.

შემდეგი ავტორი, რომელიც ჩვენთვის საინტერესო რეგიონს ეხება, ეს აპპიანეა თავის ნაშრომში „რომის იმპერია“. მართალია ქრონოლოგიურად აპპიანე შედარებით გვიანდელი ისტორიკოსია (95-175 წ. ჩვ.წ. აღრიცხვით) მაგრამ მისი ისტორიული წიაღსვლები ალექსანდრე მაკედონელის მოღვწეობის ეპოქას წვდება (მე-4 ს. ჩვ.წ. აღრიცხვამდე). იმედი ვიქონიოთ, რომ აპპიანე საიმედო და ზუსტი წყაროებით სარგებლობდა.

„ელინები თვლიან ილირიელ ხალხებად მათ, ვინც ცხოვრობს მაკედონიასა და თრაკიას ზემოთ, ხაონებიდან და თესპროტებიდან (დღევანდელ ალბანეთთან) მდინარე ისტრამდე (დუნაი). ასეთია ქვეყნის სიგრძე, ხოლო სიგანეში გადაჭიმულია მაკედონიიდან და მთიული თრაკიელებიდან პეონებამდე. იონიის ზღვიდან და ალპების მთების დასაწყისამდე როდესაც რომაელები ზომავდნენ ამ ქვეყანას, მათ განსაზღვრეს სიგრძე მეტი, ვიდრე ექვსი ათასი სტადიონი (1200 კმ) ხოლო სიგანე დაახლოებით ათას

ორასი სტადიონი (213 კმ) (აპპიანე.რომის ისტორია.მოვლენები ილირიაში 1-1).

ავტორი აქვე აღნიშნავს, რომ ილირიელი ხალხი მრავალი და მრავალრიცხოვანი იყო. (არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ავტორი ცხოვრობს იმ ეპოქაში, როდესაც მთელი ილირიკა (ვენეტიკის გამოკლებით) დაქუცმაცებული და დასახლებულია ინდოევროპული ტომებით, ხოლო ავტოხთონი (წინარე მაცხოვრებელი) ტომები უკვე განდევნილია ან ასიმილირებულია ინდოევროპულ ტომებში. აპპიანეს დასახელებული აქვს შემდეგი ტომები, მცხოვრები ილირიაში: ტავლანტები, პერრები, ენხელიეი, ავტარიატი, დარდანი, პარტენი, დესარტი, დარსები, პეონი, სკორდიქსი, ტრიბალი. მისივე ნაწერიდან ცხადი ხდება, რომ სკორდიქსი და ტრიბალი, პეონის შთამომავლებია ე.ი შემდგომი, მოსული ტომებია (შესაბამისად ინდოევროპული) და არა ავტოხთონები:

„მე ვერ შევძელი მიმეკვლია, საიდან წამოვიდა ეს სახელები, მაგრამ ისინი იყენებენ მას ახლაც, გადასახადი ამ ხალხებზე, ისტროსის სათავეებიდან პონტოს ზღვამდე, ისინი (რომაელები) იძლევიან გამოსასყიდად, როგორც ერთ მთლიანს და უწოდებენ მას ილირიულ გადასახადს. (5) რაც შეეხება იმას, როდის დაიმორჩილეს ისინი რომაელებმა, მე ღიად ვაცხადებ, რომ ვერ მოვნახე ზუსტი დასაწყისი (აპპიანე იქვე 1-6)“.

ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში ილირია დაუხარკავი ჩანს. მათი დახარკვა რომაელების მიერ გაცილებით გვიან მომხდარი ჩანს.

„ილირიელთა ტომი, როგორც ბუნებრივია ასეთ დიდ ქვეყანაში, მრავალი იყო, ცნობილია ახლაც. მათ ეკავათ დიდი ნაწილი სკორდიქსებისა და ტრიბალებისა, რომლებმაც ისე გამოფიტეს ერთმანეთი, რომ თუ ვინმე გადარჩა ტრიბალებიდან, გაიქცა ისტროსის იქით გეტებთან და ტომი, აყვავებულ ფილიპემდე და ალექსანდრემდე (იგულისხმება მაკედონელი) ითვლება ახლა ჩამქრალად... ასეთივე სახით არდიები, გამორჩეული თავისი საზღვაო ძალებით, მრავალ ზიანს აყენებდნენ ავტარიებს, უმძლავრესს ხმელეთზე, იყვნენ მათ მიერვე განადგურებული“

(აპპიანე იქვე 1-3)

აპიანე თავის შფასებებში გადაჭარბებული ჩანს:

1) მისივე ნაწარმოებში (და სხვებთანაც) ასევე გვხვდებიან არდიები, თუმცა სავარაუდოდ დიდად შემცირებულნი.

2) მართალია აპპიანე, მანამდე სტრაბონიც წარსულში ერთობ მნიშვნელოვანად მრავალრიცხოვან ტომად ასახელებენ ავტარიებს, მაგრამ იმდენად რამდენადაც სტრაბონთან მათი განთავსების ადგილი არაა მითითებული, ისინი ამ ტერიტორიაზე უკვე აღარ ჩანან!

3) აპპიანე უძლიერეს ტომად ასახელებს ავტარიებს, თუმცა სხვა ავტორებთან ამ ტომის შესახებ სხვა აზრებიც გვხვდება.

აპპიანეს მონაცემებიდან გამომდინარე, ორი ტომი, არდიები და ავტარიატები მოითხოვს განსაკუთრებულ ყურადღებას. არდიებს, საუკეთესო მეზღვაურებს, გადაშენებულად აცხადებს აპპიანე. ალექსანდრე მაკედონელის ილირიელი თანამებრძოლების უმრავლესობაც ლაზები ჩანან.....

მართალია არდიებს გადაშენებულად აცხადება აპპიანე, თუმცა:

„არდიები და პალაროები ძარცვავდნენ რომაელთა დაქვემდებარებაში მყოფ სხვა ტომებს. სხვა საქმეებით დაკავებულმა რომაელებმა გაუგზავნეს მათ ელჩები საყვედურის გამოსახატად, როცა მათ არ შეცვალეს მოქცევა, რომაელებმა გააგზავნეს ათი ათასი ფეხოსანი და ექვსასი მხედარი. გაიგეს რა ლაშქრობის შესახებ, მოუშზადებელმა ილარიელებმა გააგზავნეს ელჩები რომაელებთან. სენატმა მათ მოსთხოვა აენაზღაურებინა ზარალი მათთვის, ვისაც უსამართლოდ მოექცნენ. რამდენადაც მათ მოთხოვნა არ შასრულეს, მათ წინააღმდეგ გაემართა ფლავიუს ფლავკი და ომი ამ ერთი შეჭრით დამთავრდა. (აპპიანე იქვე 1-10)

ერთობ ყურადსაღები და საინტერესოა ცნობები ილირიაზე სტრაბონთან, ტომით სირიელ რომაელ ისტორიკოსთან.

„პანონიელების ტომია; ბრიევკები, ანდიზეტი, დიტონი, პირიუსტი, მაზაი, დესიატი (ბატონი-მათი უფროსი) და სხვა უმნიშვნელო და ნაკლებად ცნობილ ხალხებს, რომლებიც სამხრეთისაკენ გადაჭიმულია დალმაციაშდე და თითქმის არდიებამდე. (სტრაბონი იქვე 5-3-4)

სტრაბონის ამ ციტატიდან იკვეთება, რომ არდიები (განთქმული ზღვაოსნობით) დასახლებულნი არიან დალმატების გაგრძელებაზე, აღმოსავლეთის მიმართულებით ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე. მართალია აპპიანე გადაშენებულად თვლია არდიებს, სტრაბონი მაინც ახსენებს მათ:

„მერე მოდის დალმატების საზღვაო სანაპირო და მათი ნავმისადგომი სალონი. ეს ერთ-ერთი ტომია, რომელიც დიდხანს ეომებოდა რომაელებს..... ძალიან დიდი ქალაქია, რომლის მიხედვით ტომი იწოდება დალმატებად-დალიი..... შემდეგ მოდის მთა ადრიი, რომელიც დალმატებს ყოფს შუაზე, ერთი მიმართულებით ზღვისკენ, მეორე საწინააღმდეგო მხარეს, მერე მდინარე ნერონი - და ხალხები მასზე დაორიზები, ადრდები და პალარიები, ამ უკანასკნელთა ახლოს მდებარეობს კუნძული კორკირა, არდიების ახლოს არის კუნძული ფარი“. (სტრაბონი. იქვე 5-6)

მკითხველს შევახსენებ, რომკუნძული ფარი უკვე საკმაოდ ახლოსაა ყოფილ კოლხურ ტერიტორიასთან, ეპირთან.

„ყველაზე დიდი და უკეთესი ილირიული ტომი, იყო ავტარატები ოდესღაც ისინი აწარმოებდნენ გაუთავებელ ომებს არდიებთან მარილის გამო, რომელსაც გაზაფხულის დროში საზღვარზე მოიპოვებდნენ წყლებიდან რომელიც მიმდინარეობს ერთ ხეობაში. მარილი მოიპოვებოდა ჩვეულებრივ ხუთი დღის შემდეგ, ამ ორ ხალხას შორის არსებობდა პირობა მოეპოვებინათ მარილი მორიგეობით, როგორცკი დაირღვეოდა პირობა მცირეოდენით მაინც, მათ შორის იწყებოდა ომი. ავტარიატებმა დაიმორჩილეს ოდესღაც ტრიბალები, განლაგებული აგრძინებისაგან 15 დღის სავალ მანძილზე და ისტროსზე, გახდნენ სხვა თრაკიელების და ილირიელების მბრძანებლები. დაპყრობის გზაზე ის გააჩერეს თავიდან სკორდიქსებმა, მერე რომაელებმა, რომლებმაც დაიმორჩილეს თვითონ, სკორდიქსები, დიდხანს დიდი ძალის მფლობელები”

(სტრაბონი იქვე 5-12)

სტრაბონის ეს ციტატა მრავლისმეტყველია და მრავლის მომცემი

1) სკორდიქსები - ოდრისების დიდი სახელმწიფოს მთავარი მამომრავებელი ტომია. თავისი სიძლიერის ზენიტში ეს პოლიტიკური წარმონაქმნი მეფე სიტალკის ეპოქაში იყო, (431-424 ჩვ.წ აღრიცხვამდე) სტრაბონის ნათქვამი რომ ავტარიატები დაპყრობით ომების (სტრაბონი ავტარიატებს და მათ სიძლიერეს მხოლოდ წარსულ დროში ახსენებს ტომის საცხოვრისი კი ვერ ფიქსირდება სტრაბონის ეპოქაში) გზაზე გააჩერეს სკორდიქსებმა, ეხება სინამდვილეს რომელიც შეიქმნა V ს. ჩვ. წ. აღრიცხვამდე. თვითონ ოდრისების მეფე დაიღუპა 424 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე ზუსტად იმ ტრიბალებთან ომში როელიც დაამარცხა და დაიქვემდებარა ავტარიატთა ტომმა ოდესღაც.

2) ავტარიატებსა და არდიების დამოკიდებულებაზე სტრაბონს ზუსტად იგივე აზრი აქვს გამოთქმული, როგორც აპიანეს. ეს უკანასკნელი ილირიელ ტომებს შორის უმამაცესად არდიებსა და ავტარიატებს ასახელებს.

3) განსხვავებული აზრისაა ავტარიატებზე ფლავიუს არიანე .მისი

სიტყვებით,ალექსანდრე მაკედონელმა გაიგო გეტების დალაშქვრიდან უკან მობრუნებულმა. რომ მის მოლაშქრეებს გზაზე ავტარიატები უპირებდნენ თავდასხმას.აგრძინების მეფემ ,ლანგრმა მოახსენა რომ ავტარიატები ყველაზე მშვიდობიანი ტომია და მათზე ფიქრიც არა ღირსო. სუფთა ადამიანურად გასაგებია,რომ

ნებისმიერი ტომი ისტორიის სხვადასხვა მონაკვეთზე უმამაცესია ან პირიქით.

ერის,ტომის მაღალ თუ დაბალ ბრძოლისუნარიანობას უახლესი ისტორიის მაგალითები განსაზღვრავს.(8)

4) არდიებისა და ავტარიატების ტომები განლაგებულნი ჩანან დალმატებსა და ეპირელებს შორის, ამავე თანამიმდევრობით (თუმცა სავარაუდოდ ისინი თავიდან ილირიკის გაცილებით მეტ ფართობზე ჩანან დასახლებული, თვით დალმატების დასავლეთითაც კი)

5)სტრაბონის და აპციანეს მიხედვით,არდიებისა და ავტარიატების ტომი ფიზიკურად ქრება ადრიატიკიდან ,ის მხოლოდ ისტორიის ფურცლებზეა შემონახული.

ცხადია,ალექსანდრეს ილირიული მოლაშქრეების დიდი ნაწილი ,ეს არდიათა და

ავტარიატთა ტომია. აზონის მიერ 1000 იჯახის გამოყვანა მე-4 საუკუნე ჩვ.წ

აღრიცხვამდე,ამ ზღვის სანაპიროზე მათ ყოფნას არსებითად ასუსტებს.აზონის მიერ

მეშველის მორთვა ფარნავაზის წინააღმდეგ მეორე ომში ავტარიატთა და არდიათა

თითქმის სრულ გაქრობას იწვევს ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე.დარჩენილი ნაწილი

სავარაუდოა ისტრებსა და ენეტებში იქნა გათქვეფილი.თითქმის იგივე ითქმის

არდიებზეც(9)

„ არდიებს ბოლო დროს უწოდებენ ვერდეებს.უნდა აღინიშნოს,რომ რომაელებმა ისინი გადაასახლეს ზღვის პირიდან მატერიკის სიღრმეში და აიძულეს მიწათმოქმედებით დაკავებულიყვნენ,იმდენად რამდენადაც ისინი გამუდმებით აწუხებდნენ ზღვაოსნებს მეკობრეობით.არდიების ქვეყანა უსწორმასწოროა და უნაყოფო.ამიტომაც აქ არ არის მიწათმოქმედი მოსახლეობა,ასე რომ ეს ტომი შეიძლება მთლიანად დაილუპოს.ეს ხდება სხვა აქაურ ტომებთან: ოდესღაც ძალიან მძლავრი,ახლა ან ძალიან დასუსტდნენ ან გაქრნენ,გალატებთან ბოი და სკორდიქსი, ილირიელებთან ავტარიატები ,არდიები და დარდანები (10),თრაკიელებთან ტრიბალები“(სტრაბონი,იქვე 5-7).

არანაკლებ მნიშვნელოვანი და ნაყოფიერია სტრაბონის ეს ცნობა: სტრაბონს აქ პირდაპირ აქვს მითითებული ავტარიატებზე,როგორც ილირიელთა გამქრალ ტომზე,გამქრალს

როგორც ვხედავთ ადრიატიკის ზღვის სანაპიროდან. სტრაბონი ხაზს უსვამს ,რომ დარდანების ტომიც გამქრალია სკორდიქს-ილირიელებთან ერთად:

„ფილიპე მაკედონელმა იერიშით აიღო დარდანების ქალაქი სინტია,რომელსაც შეეძლო მაკედონისაკენ გზის გახსნა“ (ტიტუს ლივიუსი. XXVI-25,3)

ლივიუსის სიტყვებით სინტია დარდანის ქალაქია,სინტიელები შესაბამისად დარდანია.

„მხოლოდ მუზას არ ეშინია არცა მახვილის და

არცა სინტელი მეომრის,

არც ზღვის, არცა ქარების, არცა ბარბაროსების“

(ოვიდიუს ნაზონი “ტრისტია“ IV 1, 19)

სავარაუდოა,რომ სტრაბონთან დაკარგული სინტების ტომი , ოვიდიუს ნაზონის მიერ აღწერილ ნაწარმოებში, რომელშიც აღწერს მეზობელ ტომებს ქალაქ

ტომოსის(დღევანდელი რუმინული ზღვისპირა ქალაქ კონსტანცა) სიახლოვეს, ხვდება ტომების აღრიცხვის მისეულ ნუსხაში, სინტია და დარდანი-ეს რუმინული ტომებია!

6)სტრაბონი პირდაპირ მიუთითებს იმ მიზეზებზე,რამაც შეიძლება არდიების

(შესაძლოა პალარიების) ტომის გადაშენება გამოიწვიოს.ეს ზღვაოსანი ტომი,რომელსაც აპპიანეს სიტყვებით უძლიერესი ფლოტი ჰყავს, რომაელებმა უსწორმასწორო (მთებში) ადგილას გადაასახლეს, მწირ მიწაზე.

7)აპპიანეს ცნობები, რომ ადრეებმა და ავტარიატებმა ომებით გამოფიტეს ერთმანეთი და გადაშენდნენ აუცილებლად შეიცავს სიმართლის დიდ ნაწილს.მართალია, როგორც ირკვევა მათი გადაშენება ადრიატიკის ზღვის დანაპიროდან სრულიადაც არ ნიშნავს მათ გაქრობას პირისაგან მიწისა.აპპიანეს აღწერა არდიებისა და პალარიებისა ეხება III-I საუკუნეს ჩ.წ აღრიცხვამდე.სტრაბონი მათ შეჭირვებულ მდგომარეობას ხედავს ძველი და ახალი წელთა აღრიცხვის გასაყარზე, ხოლო მათი გაქრობა ადრიატიკის ზღვის სანაპიროდან ემთხვევა აპპიანეს მოღვაწეობას, ან ოდნავ წინ უსწრებს მას.

8)სტრაბონისეული შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს აღწერის ქრონოლოგიური მიმდევრობა: სინდები,კერკეტები,ახაიელები ,ჰენიოხები, ზედმიწევნით მიყვება არტემიდორისეულ აღწერას(II-საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) ამ ჩამონათვალში ადგილი არ მოიპოვება ზიხებისათვის , რაც თვალნათლივ აჩვენებს ამ ტომების არტემიდორის მოღვაწეობის შემდგომ ჩამოსახლებას.

9)სტრაბონისეული ნათქვამი ,რომ უფრო მეტი დაეჯერებათ მითრიდატული ომების მემატანეებს , რომლებიც მისი სიტყვებით ზიხებს პირველ რიგში ახსენებენ , ასევე პირდაპირ მიუთითებს,რომ ზიხთა დასწრებულობა უცხო არ არის შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე უკვე I საუკუნეს ჩვ.წ აღრიცხვამდე პერიოდიდან.

10) ზიხების მიგრაციის საწყის პერიოდად ადრიატიკის ზღვის სანაპიროდან | საუკუნე ჩვ.წ აღრიცხვამდე უნდა ჩაითვალოს , თუმცა მისი ეპოქისათვის ეს პროცესი ჯერ კიდევ უსრული ჩანს.

11) როგორც ფლავიუს არიანეს „მოგზაურობა შავი ზღვისგარშემო“ ცნობილია, 136 წლისათვის, უკვე ჩვენი წელთა აღრიცხვისა , ზიხები-ძილქები, დასახელებულია ტერიტორიულად სანიგების შემდეგ (ნაწილობრივ მათ, ახაიელების, კერკეტების და თვით სინდების ტერიტორიაზეც კი) დღევანდელი სოჭის ტერიტორიაზე, თვით ტამანის ნახევარკუნძულის ჩათვლითაც კი. (ფლავიუს არიანე სანიგების შემდეგ მხოლოდ ზიხების ტომს და მათ მეფეს, სტაქემფაკს აღნიშნავს).

ზიხების მიგრაციის მარშრუტის განსაზღვრა ძნელი არ უნდა იყოს: ადრიატიკის ზღვა მაკედონია, ბოსფორის სრუტე, შემდეგ მცირე აზიის ტერიტორია ტრაპეზუნტამდე, სადაც ზიხების ნაწილი „ჩამომჯდარი“ ჩანს (ტრაპეზუნტელი ლაზური ტომების სახით) შემდეგ ჭოროხი (ჯურუ) და გადაადგილება კოლხეთის ტერიტორიაზე და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე.

12) რაც შეეხება ლაზებს, მათი ნაწილი ჯერ კიდევ ალექსანდრე მაკედონელი ლაშქრობისას დასახლდა აღმოსავლეთ საქართველოში, ხოლო შავი ზღვის სანაპიროზე მათი მიგრაციის პროცესი რამდენამე ჩამორჩება ზიხებისას. სავარაუდოა, რომ მათი მიგრაცია რომაელების მიერ მათი ზღვის სანაპიროდან მოშორებით მწირ ადგილებზე გადასახლების შემდგომი პროცესია.

...და კიდევ, არდიებიდან არტებამდე-ართებამდე მხოლოდ მინიმალური განსხვავებაა...

ლაზები და ზიხები

რატომღაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებულია რომ ლაზები და ზიხები -ეს ორი სხვადასხვა ხალხია, რაც ძალიან შორს დგას ჭეშმარიტებისაგან. ცდომილების წყაროს ზიხთა საცხოვრებელი ადგილი უნდა წარმოადგენდეს, რომელიც ისტორიის თითქმის არც ერთ ეპოქაში, ერთიანი საქართველოს შემადგენლობაში არ ყოფილა. როგორც ანტიკური და ადრეული შუა საუკუნეების ბერძენ-რომაელი ისტორიკოსები აღნიშნავდნენ ისინი ავტონომიური “ზარზაროსი” ტომებია, თუმცა ტერმინი ზი-ხის გენეზისი უცილობლივ ისეთივეა, როგორც კოლ-ხი, ტაო-ხი, კა-ხი ნაწარმოებია სუფიქსი ხი-თ. განსხვავებული წარმოების ფორმის ჩანს ტერმინი ლაზი. ისე ისეთივე პრეფიქსით ჩანს წარმოებული , როგორცაა არა ერთი კოლხურ-ჭანური ადგილის თუ წარმომავლობის აღმნიშვნელი სიტყვა, მაგალითად: ლა-გოდები; ლა-ტალი; ლა-ხამულა; ლა-ილაში; ლა-ჯიმოლი; ლა-ზი (საგულისხმოა, რომ ლა-პრეფიქსი ხშირად ჩანაცვლებული ჩანს პრეფიქსით ლე: ლე-ჩხუმი; ლე-ძამამე; ლე-ხაინდრე; ლე-სიჭინე და სხვა მრავალი. ზიხის და ლაზის საერთო ძირი მარცვალი ზი-ჩანს, რაც უდავოდ მათ იდენტურობას მიუთითებს. (ზი-ხის და ლა-ზის იდენტურობა მტკიცდება აფხაზეთის

გლებობის დიდ საკათალიკოზო დავთარის გვარობრივი ჩამონათვალით, თუმცა ამაზე მოგვიანებით ვისაუბრებთ.

მართალია ტერმინ ზიხების ხსენება უცხო არ უნდა იყოს მითრიდატული ომების ისტორიკოსებისათვის (1 საუკუნე ჩვ.წ აღრიცხვამდე), რომელსაც სტრაბონი ახმოვანებს: „ზღვასთან განთავსებულია ბოსფორის აზიური ნაწილი და სინდების ოლქი .მას შემდეგ ცხოვრობენ ახაიელები, ზიგები, ჰენიოსები, კერკეტები და მაკროპაგონები“ . (სტრაბონი იქვე წიგნი XI- 2-1)

„სინდების ოლქის და გორგოპიის შემდეგ, რომელიც ზღვაზეა, მოჰყვება სანაპირო ახაიელებისა, ზიგებისა და ჰენიოხებისა“ . (იქვე 2-12)

...შემდეგ არტემიდორი ასახელებს კერკეტებს (სადაც არის ხომალდთა სადგომი და დასახლება) სიგრძით თითქმის 850 სტადიონი, მერე სანაპირო ახაიელებისა - 500 სტადიონი; შემდეგ ხმელეთი ჰენიოხებისა -1000 სტადიონი; შემდეგ დიდი პიტუნტი 360 სტადიონი თვით დიოსკურიამდე. მითრიდატული ომების ავტორები, რომლებიც იმსხურებენ მეტ ნდობას პირიქით ასახელებენ პირველად ახაიელებს, მერე ზიგებს, მერე ჰენიოხებს, მერე კერკეტებს, მოსხებს, კოლხებს, მცხოვრებს მათ ზემოთ ფტიროფაგებს და სოანებს და მრავალ მცირე ხალხებს კავკასიის მახლობლად“ . (იქვე 2-14)

სტრაბონისეული ცნობები ვერ იძლევა ზიხების დასახლების ადგილის ზუსტ მონაცემებს, თუმცა გარკვეული ტენდენცია სახეზეა:

1) არტემიდორი, რომლის ცნობები თითქმის ნახევარი საუკუნით უფრო ადრინდელია ვიდრე ნებისმიერი მითრიდატული ომების აღმწერებისა, ასახავს იმ რეალობას, რომელიც ჩამოყალიბებული ჩანს მისი ეპოქისათვის, ამასთანავე მის მიერ ზიგთა არდასახლება ცხადად მიაჩნებოდა, რომ II-I საუკუნეების გასაყარზე ჩვ.წ აღრიცხვამდე, ისინი ჯერ კიდევ ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთში საცხოვრებლად არ გადმოსულან.

2) აპპიანეს ცნობით მითრიდატე ევპატორმა, რომელიც თავს დაესხა კოლხების ჩრდილოეთით მცხოვრებ ახაიელებს დაკარგა თავისი ძალების ორი მესამედი შეტაკებებში. ყველა ნიშნების მიხედვით ჩანს, რომ ეს ბრძოლა მითრიდატეს გადახდა კერკეტების და არა ახაიელების წინააღმდეგ. მიუხედავად გამარჯვებისა კერკეტების მიერ ეს სანაპიროები დატოვებული ჩანს (11)

ლაზების პირველი ხსენება რომაელ ანტიკურ პოეტთან , ოვიდიუს ნაზონთანაა. გადასახლებული ქალაქ ტომოსში (დღევანდელი რუმინული ქალაქი კონსტანცია) თავის ნაწარმოებში „ტრისტია“ აღწერს მისთვის ნაცნობ უახლეს ტომებს: **jazyges et colchi vix pro hilemluz aquis tibazanaeque tuzba getalgue (43-18წ)** მართალია ტომთა ჩამონათვალი ქრონოლოგიურ რიგს არ ექვემდებარება, მაგრამ არც პოეტს მოეთხოვება გეოგრაფიის უზადო ცოდნა. ჩვენთვის საყურადღებოა, რომ ლაზებს ახსენებს, ახსენებს შავი ზღვის სანაპიროზე წელთაღრიცხვების გასაყარზე. აღნიშნული სანაპიროს აღწერის

მცდელობა აქვს პლანიუს უფროსსაც.მის აღწერაში უკვე ოფიციალურად მოხსენებულია ლაზები,შემდეგ ზიხები და თავად ხერსონესზე ქალაქი კიუტსი,რომელის მცხოვრებლები კვლევების შედეგად ისევ ზიხურ-ქართველურ ტომად გვევლინება.

„ ამ ადგილის მთებს იქით იბერიაა,ხოლო სანაპიროზე ჰენიოხები,ამპრევტები,ლაზები, მდინარეები აკამფსეონი, ისისი,ნოგრი,ბატისი“ (პლინიუს უფროსი წიგნი VI. IV. 12) ლაზები-პლინიუს უფროსის ჩამონათვალის მიხედვით, დღევანდელი ქობულეთის მიდამოებში ჩანს მოხსენებული, თუმცა ამას არსებითი მნიშვნელობა არც უნდა ჰქონდეს:

„ტანაისთან ცხოვრობენ.....ზაკეტები, ზიხები....“ (იქვე; VI-19)

თავად ხერსონესზე მართალია პლინიუს უფროსი ზიხებს არ ახსენებს, მაგრამ მოხსენებული აქვს ქალაქი კიუტსი,რომლის დამფუძნებელი და მცხოვრებნი მე-17-ე საუკუნეში ერთმნიშვნელოვნად ქართველურ ტომად ფიქსირდება.გარდა ამისა ამ ხალხის ისტორია ერთობ არაორაზროვნად არის გადაჯაჭვული ქართველურ ისტორიასთან თავად ბერძენთა შემოქმედებაში,რომელიც რამდენიმე საუკუნის წინ და რამდენიმე საუკუნის შემდეგაც არაერთი არქაული ლიტერატურული ძეგლის ფაბულაა არგონავტიკად სახელდებული(12) კომპეტენტური წყარო,რომელიც ფაქტიურად ფასდაუდებელი ინფორმაციის შემცველია,ეს ფლავიუს არიანე და მისი ნაშრომი „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“

“მიდრიტების (ფარსმანის ქვეშევრდომები) გვერდით ლაზები არიან,ლაზების მეფე მალასაა,რომელსაც ტახტი შენგან აქვს მიღებული,ლაზების მეზობლები აფსილები არიან(ფლავიუს არიანე.მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო-11.თბილისი 1961წ).

საინტერესოა,რომ ტერიტორიულად მიდრიტებიდან აფსილებამდე,ფაქტიურადაც თითქმის მთელი კოლხეთი სახელწოდებულია ლაზეთად. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული მოსაზრება, რომ ლაზთა ტომი კოლხეთის ტერიტორიაზე ჰეგემონი (უფროსი) გახდა,სინამდვილეს არ შეესაბამება. ლაზები, ემიგრირებული კოლხეთში, ფაქტიურად ხიზანის მდგომარეობაში გამოდიან, რომლებიც ვერავითარ შემთხვევაში ჰეგემონის როლს ვერ დაისაკუთრებდნენ.წარმოშობითი, ენობრივი და სავარაუდოდ რაოდენობრივი ფაქტორი (ილირიიდან ემიგრირებული ზანები(ავტარიატები და არდიები) გაცილებით მრავალრიცხოვანი ჩანან თავიანთ თანატომელ, (მაგრამ არა თემელ)კოლხებთან შედარებით,რამაც საკმაოდ დიდი ხნით კოლხთა სახელცვლილება გამოიწვია.

„აფსილების მეზობლები აბასკები არიან,აბასკთა მეფე რესმაგაა,ამასაც ტახტი შენგან აქვს მიღებული.აბასკთა მეზობლები სანიგები არიან,მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი. სანიგთა მეფემ სპადაგამ შენგან მიიღი ტახტი“ (იქვე). ის,რომ სებასტოპოლისი სანიგთა მიწაზე იმყოფება,განსაზღვრავს ამ მიწის სტატუსსაც:

1))მიუხედავად იმისა,რომ რომაელთა სამფლობელო სებასტოპოლისამდე ვრცელდება ,ქალაქი მათ გამაგრებულ ციხე-სიმაგრედ გადაუქცევიათ,მაინც აღიარებენ ,რომ მიწა სანიგთა (ჰენიოხთა)კუთვნილებათ.რომაელთა და რომაელი გარნიზონის აქ ყოფნა,სავარაუდოდ ჰენიოხთა თანხმობასა და კეთილგანწყობაზეა დამოკიდებული. „ესაა მთელი მანძილი ბიზანტიონიდან დიოსკურიამდე,თუ მისცურავ მარჯვნივ.აქ მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეს მცურავთათვის“.(იქვე17)

ცხადია,ჰენიოხთა არ შედის რომაელთა სამფლობელოში.სებასტოპოლისი-ჰენიოხთა მიწაზე არსებული ქალაქია,სადაც რომაელი გარნიზონია დაბანაკებული, მისი მოსახლეობა კი შესაძლებელია მხოლოდ აფსილები იყვნენ.არ არის გამორიცხული,რომ აფსაროსიდან ,მათი წინარე სამშობლოდან საქართველოში,რომაელთა სურვილით და ხელშეწყობით გადმოსახლებულები.

2))თუ სებასტოპოლი გაშენებულია სანიგთა (ჰენიოხთა) მიწა-წყალზე,რასაკვირველია ასეთსავე მდგომარეობაში ჩანს მიწა-წყალი,რომელზედაც აბასკები ცხოვრობენ, რომელთა ტერიტორია სებასტოპოლისს ჩრდილოეთითაა: „აქედან მდინარე მასატიკამდე ოთხმოცდაათი სტადიონია.აქედან მდინარე აქეუნტამდე-სამოცი.ეს მდინარე ჰყოფს ძილქებს (ზიხებს,ზიგებს) და სანიგებს.ძილქების მეფე სტაქემფაკია.ამასაც შენგანა აქვს ტახტი მიღებული. აქედან- ჰერაკლეს კონცხამდე ას ორმოცდაათი სტადიონი.აქედან ას ოთხმოცი სტადიონი ბორცვამდე ,რომელი იცავს (მოგზაურის)თრასკიული ქარისაგან და ბორეასისაგან.აქედან ძველ ლაზიკად წოდებულ ადგილამდე ას ოცი სტადიონია.აქედან ძველ აქაიამდე ას ორმოცდაათი.აქედან ნავსადგური პაგრამამდე-სამასორმოდაათი.პაგრამიდანჰიერონის ნავსადგურამდე -ას ორმოცი.აქედან სინდიკემდე-სამასი“.(იქვე 18)

საყურადგებო და მრავლისმომცემი აღწერილობაა:

1))აღნიშნული მანძილი,არიანეს ვერსიით,სულ 1990 სტადიონად არის გაზომილი,მაშინ როდესაც სტრაბონისეული(არტემიდორის) ვერსიით იგივე მანძილი 2700 სტადიონს აღემატება.ცხადია,სტრაბონის და არიანეს სინდიკე ერთი და იგივე პუნქტი არაა.

2))ერთი შეხედვითაც აშკარაა,რომ სტრაბონისეული და არიანესეული სინდიკე-ეს სრულიად სხვადასხვა ობიექტია.სტრაბონისეული ბატი,მდებარე სინდიკესაგან 400 სტადიონით აღმოსავლეთისაკენ,ეს ფლავიუს არიანესთვის სინდიკეა!

3))მიუხედავად იმისა,რომ მანძილები სტრაბონთან და არიანესთან განსხვავებულია ერთმანეთისაგან,თვით ტერმინ ძველ ლაზიკის(და ძველი ახაიას) დასახელებითაც ცხადად ჩანს,რომ ზიხები დასახლებული არიან სანიგების(ჰენიოხების) მიწების გარკვეულ ნაწილზე მდინარე დაგომისის ჩრდილო დასავლეთით.

4))ის,რომ აღნიშნულ ტერიტორიას უკვე არიანეს ეპოქაში ძველი ლაზიკა და ძველი აქაია ჰქვია,მიანიშნებს რომ ეს ტერიტორიები აღნიშნულ ტომებს აღარ ეკუთვნით...და მაინც რატომ ძველი ლაზიკა?კითხვაზე პასუხის გაცემას ამავე ისტორიული ნაწარმოების მე-5 - ე საუკუნისეული დუბლიკატით შევეცდებით:

„აქამდე მოდის პონტოს ბარბაროსული სამეფო ტიბარანიაში,სანიკესა და კოლხიდაში .მეზობელი მხარეები ავტონომიურ ბარბაროსებს ეკუთვნით (ანონიმი მე-5 ს -14).
ცხადია,ავტონომიური „ბარბაროსული“ ტომები მე-2-ე საუკუნეშიც ,ფლავიუს არიანეს ეპოქაშიც არსებობდნენ.არიანეს სიტყვები,რომ სებასტოპოლისი-ეს სანიგების მიწაა,მიანიშნებს რომ ამ ტერიტორიაზე რომაელთა გარნიზონი დგას,თუმცა ჰენიოხია(უკვე სანიგებად წოდებული) რომაელთ ხელქვეითები არ არიან,ისევე როგორც ზიხები, (სტრაბონისეული აქაელები,უკვე გადასახლებულები არიან) რომლებიც „ავტონომიურ ბარბაროსებად“ იხსენიებიან. ფლავიუს არიანეს ეპოქაში (ანონონიმის ეპოქაშიც და გაცილებით გვიანაც) კოლხეთი-ეს უკვე ლაზიკაა.ბუნებრივია რომ ამ სახელით იხსენიება ლაზიკის ჩრდილო აღმოსავლეთი ნაწილიც და მისი ნაწილის გადასვლა ზიხების ასევე ავტონომიური ტომის ტერიტორიაზე ,მიწაზე კუთვნილების შეცვლა,იწვევს აღნიშნული ტერმინის წარმოშობასაც.(13)

„ნავსადგური ჰიეროსიდან ან ნიკაქსიდან სინდიკემდე (ან სინდურ ნავსადგურამდე,ახლა ევდუსია რომ ჰქვია) ორას ოთხმოცდაათი სტადიონია,ორმოცი მილი...ახლა კი ე.წ ევდუსიანები ცხოვრობენ,რომელნიც გუთურ ან ტავრიდულ ენაზე ლაპარაკობენ.(ანონიმი იქვე 21-22).
ანონიმის მიხედვით,სინდიკეში მოსახლეობის ცვლილება აშკარად ჩანს,თუმცა სინდები ამ ტერიტორიიდან გაცილებით ადრე ჩანან გადასული(სავარაუდოდ ხერსონესზეც). ჯერ კიდევ ფლავიუს არიანე 132 წლისათვის ,ამ ტერიტორიაზე სინდიკეს აღნიშნავს,მაგრამ არა სინდთა ტომს.
ევსტათი -პლაკიდა,მცხოვრები პირველი საუკუნის ბოლოს და მეორე საუკუნის დასაწყისში რომში (არიანამდე) ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებთ ზიხებად მოიხსენიებს.

~ „გურგენმა (იბერიის მეფე) მოინდომა იუსტინე მეფის მხარეზე გადასულიყო და პირობა მიეღო ,რომ რომაელები არასდროს სპარსელების ხელში არ ჩააგდებდნენ იბერებს.მანაც დიდი სიამოვნებით მისცა ეს დაპირება და ბოსფორში გააგზავნა დიდძალი ფულით პრობე,გარდაცვალებული ანასტასის ძმისწული,პატრიკიოსი, რათა ჰუნების ჯარი ფულის საშუალებით დაეყოლიებინა და იბერთა დასახმარებლადგაეგზავნა. ბოსფორი ზღვისპირა ქალაქია ეგრეთ წოდებულ ევქსინის პონტოში რომ შედიხარ -მარცხნივ, ხოლო ქალაქ ქერსონესს,რომელიც არის რომაელთა მიწა-წყლის უკანასკნელი ადგილი,ოცი დღის სავალ გზაზე დაშორებული,მათ შუა მდებარე მთელი ადგილი ჰუნებს უჭირავთ. ბოსფორიტები კი ძველად თვითთავადად

ცხოვრობდნენ, ხოლო დიდი ხანი არ არის, რაც იუსტინიანე მეფეს მიეკედლნენ“.
(გეორგიკა. ტომი მეორე, პროკოპი კესარიელი, გვ. 49, თბილისი 1965წ).

ცნობა ერთობ ტევადი და ადვილად გასაშიფრია:

1)) ბოსფორი რეალობაში სულ ორი არსებობდა. თრაკიის ბოსფორი, სადაც კონსტანტინოპოლია გაშენებული და სავარაუდოდ ზემოთმოყვანილი ცნობა იწერებოდა. შესაბამისად ცნობაში მოხსენებული ბოსფორი მხოლოდ კიმერიული ბოსფორი შეიძლება ყოფილიყო.

2)) კონსტანტინოპოლიდან კიმერიული ბოსფორისაკენ გზასავალი ხელმარცხნივ, ოდესის მიმართულებით ცურვით 2-ჯერ ნაკლებია, ვიდრე ტრაპეზუნტის მიმართულებით მოძრაობისას, შესაბამისად კიმერიული ბოსფორი სინამდვილეშიც კონსტანტინოპოლიდან ხელმარცხნივაა.

3) პროკოპი კესარიელი ქერსონესს (ყირიმის სებასტოპოლისი) და ბოსფორს შორის მანძილს ოცი დღის სავალად აფასებს, რომელიც ძირითადად „ჰუნებს“ უჭირავთ, თუმცა ამ ჰუნების ვინაობას არ ასახელებს.

პირველი მსოფლიო საეკლესიო კრება ქალაქ ნიკეაში ჩატარდა. კრებას დაესწრო მთელი საქრისტიანო მსოფლიოს 313 წარმომადგენელი, მათ შორის ტრაპეზუნტისა და ბიჭვინთისა. (მოხსენებული ბიჭვინთის თემა განხილულია ქვეთავ სანიგებში) შემონახული უძველესი ნოტაციების მიხედვით, შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე ფიქსირდება სამი ქრისტიანული ეპარქია: ნიკოფსისის ჯიქეთის ეპარქია, ბოსფორის ჯიქეთის ეპარქია და ხერსონესის ჯიქეთის ეპარქია! ამ შემთხვევაშიც კონტექსტი საკმაოდ ადვილად განჭვრეტად ჩანს:

ა) ნიკოფსისის ჯიქეთის ეპარქია, რომელიც მდებარეობს ზიგთა (ჯიქთა) ტომის და საგინთა (ასე ახსენებს სანიგთა, ჰენიოხთა ტომს კესარიელი) ტომის შესაყარზე, ორივე ტომს ემსახურება ყოველგვარი გართულების გარეშე, რამეთუ ორივე ტომი დასავლეთ ქართულია!

ბ) ჯიქეთის ბოსფორის ეპარქია ემსახურება ბოსფორელ ჯიქებს და მცირერიცხოვან სხვატომელებსაც, რომლებიც სავარაუდოდ ბოსფორზე (ტამანის ნახევარკუნძულზე, როგორც კონსტანტინე პორფიროგენტის ისტორიული ნაწარმოებით ირკვევა) ცხოვრობენ.

გ) ხერსონესის ჯიქეთი, ტერიტორია ყირიმის ნახევარკუნძულის მეორე მხარეს, აღმოსავლეთი სანაპირო ზოლის მცირე ხერსონესის - ქალაქ ფეოდოსიის ჩათვლით. სამხრეთით ხერსონესის ნახევარკუნძული (დღევანდელი სევასტოპოლისის ჩათვლით)

წარმოადგენს იმ შერეულ, ბერძნულ, სინდურ, ქართველური ტომების დასახლების ადგილს, სადაც სავარაუდოდ ჯიქები დომინირებენ, მათ შორის რიცხოვნობადაც კი

ხერსონესელი მოსახლეობის ძირითადი ნაწილიც ეთნიკურად დასავლეთ ქართველური ტომი ჩანს. ამ რეალობის ასახვას წარმოადგენს ბერძნულ მე-3-ე საუკუნის ლიტერატურაში ასახული გადმოცემა, რომლის მიხედვით აიეტი თოვლიანი სკვითის მეფეა, მედეა მისი ქალიშვილი, ხოლო კოლხეთი ჩანაცვლებულია სკვითეთით (სტრაბონისეული მცირე სკვითია, ხერსონესი, ყირიმის ნახევარკუნძული).

ხერსონესზე, მიტოვებულ ქალაქ ფეოდოსიასთან ქალაქ კიუტსის გაჩენა პირველ საუკუნეში (ქალაქს ამშენებელთა და მცხოვრებთა ენაზე რასაკვირველია ქუთაისი ერქვა) ამ რეგიონში ამავე დასახელების კოლხური (ისტრული) თემის ჩასახლების უპირველესი ნიშანია. გვიანდელივე ლეგენდებიდან გამომდინარე, ამ ტომს კოლხობის არცთუ უსამართლო პრეტენზია აქვს. ზუსტად ამ ფაქტმა მისცა საშუალება ზოგიერთ ჩვენს მეზობელს, ჩვენი წინაპართა სიქველე დაუმსახურებლად მიეწერა! (14) ცხადია, პროკოფი კესარიელისეული ჰუნები-ზიხები არიან... შემდეგი წყარო, რომელიც აღნიშნულ ტერიტორიას ეთნიკური ხასიათის მიხედვით აღწერს კონსტანტინე პორფიროგენტია, ბიზანტიის იმპერატორი მე-10-ე საუკუნეში:

„დუნაის ქვედა წელში, დისტრის მოპირდაპირედ, იწყება პაჭანიკია. მათი განსახლების ადგილი გადაჭიმულია სერკელამდე, ხაზართა ციხემდე, რომელშიც დგას 300 მეციხოვნე.... მდინარე დუნაიდან ზემოთ ნახსენებ ციხე სერკელამდე 60 დღის სავალია.... დნეპრს ზემო წელში ცხოვრობენ როსები, მოცურავენ ამ მდინარეზე, ისინი მიემგზავრებიან რომეებამდე (15). პაჭანიკია (16) იკავებს მთელ მიწებს როსებამდე. ბოსფორის, ხერსონესის, (17) სარატის, ბურატის და კლიმატების ოცდაათ მხარემდე... იქ არის დიდი ყურე, ნეკროპოლად წოდებული, რომელზეც შეუძლებელია გავლა. დნეპრიდან ხერსონესამდე 300 მილია, ხოლო მათ შუა-ჭაობი და გროტები, რომელშიაც ხერსონესელები მარილს მოიპოვებენ. ხერსონესიდან ბოსფორამდე განლაგებულია კლიმატის ციხეები, ხოლო მანძილი 300 მილი. ბოსფორს იქით მდებარეობს მეოტიის ტბა, რომელსაც მისი სიდიდის მიხედვით უწოდებენ აგრეთვე ზღვას. თვითონ მეოტიდის უბე მიიწევს ნეკროპოლის მიმართულებით, მდინარე დნეპრის სიახლოვეს, ოთხ მილზე, უერთდება იქ სადაც ძველებმა არხი გათხარეს, გაჭრეს ზღვამდე, შემოსაზღვრეს მთელი მიწები ხერსონესისა, კლიმატებისა და ბოსფორისა, გადაჭიმული ათას ან მეტ მილზე. დიდი ხნის გავლის გამო ეს არხი ამოივსო და გადაიქცა ხშირ ტყედ. და არსებობს მისი გავლის მხოლოდ ორი გზა, რომლითაც პაჭანიკები მოდიან ხერსონესში, ბოსფორზე და კლიმატებზე“ (კონსტანტინე პორფიროგენტი-თემებზე).

1)ხერსონესის (ყირიმის) ყელი და მისი მიმდებარე ვრცელი ტრამალები დაკავებულია მიგრირებული მომთაბარეების,თურქული ჯიშის ტომის,პაჭანიკების მიერ.(გვიან ამ ხალხს ბოშები ეწოდა)

2)როსები,სამეფო სკვითების ეს აშკარა შთამომავალნი (დღევანდელი უკრაინელები),დახეულნი ჩანან ხერსონესიდან და მთლიანად ნახევარკუნძულის ყელიდან,დნეპრის ზემო წელში.განსაკუთრებული დამაბული ურთიერთობა პაჭანიკებთან არ იგრძნობა,თუმცა როსებს მათ საკმაოდ დიდი ტერიტორიები წაართვეს.

3)ხერსონესის (ყირიმის ნახევარკუნძულის) ტერიტორია მთლიანად ავტონომიურია. მცხოვრებნი:ტავროსკვითები ,ბერძნები და ქართველური ტომი ზიხები(კიუტსების თემი) არიან.

„მეოტიდის ტბიდან გამოდის სრუტე ვურლიკის დასახელებით და მიედინება პონტოს ზღვისაკენ,სრუტეში დგას ბოსფორი,ხოლო ბოსფორის მოპირდაპირედ ეგრეთ წოდებული ციხე ტამატარხა. ამ გადასასვლელის სიგრძე სრუტეზე 18 მილია.ამ 18 მილის შუაში არის დიდი დაბალი კუნძული დასახელებით ატეხი.ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილზე,არის მდინარე,დასახელებით უკრუხი,გამყოფი ჯიქეთისა და ტამატარხისა,ხოლო უკრუხიდან მდინარე ნიკოფსისამდე ,რომელზედაც არის ციხე-სიმაგრე,მდინარის თანამოსახელე,გადაჭიმულია ქვეყანა ზიხია.მისი მთლიანი სიგრძე 300 მილია.ზიხეთის ზემოთ დევს ქვეყანა,წოდებული პაპაგიად,ქვეყანა პაპაგიას ზემოთ-ქვეყანა კასახია,(18)ხოლო კასახიის ზემოთ კავკასიის მთები.ხოლო მთების ზემოთ-ქვეყანა ალანია.ზიხეთის სანაპიროს გაყოლებით არის კუნძულები.ერთი დიდი კუნძული და სამი პატარა,მათთან ახლოს ნაპირთან არის სხვებიც,გამოყენებული ზიხების მიერ სამოვრებად და მოწყობილი მათ მიერ: ესენია ტურგანრიხი,ჩარვაგანი და სხვა კუნძული.სპატალას ყურეში არის კიდევ ერთი კუნძული,ხოლო პტელეაში-სხვა,რომელზედაც ალანების (19) თავდასხმის დროს ზიხები პოულობენ თავშესაფარს. სანაპირო ზიხეთის საზღვარებიდან, ესე იგი მდინარე ნიკოფსიიდან, არის ქვეყანა აბასგია-თვით სიმაგრე სოტეროპოლისა. ის გადაჭიმულია 300 მილზე (444კმ)“ (კონსტანტინე პორფიროგენტი, იქვე).

ტევადი, მრავლისმთქელი და არასწორხაზოვანი ინფორმაციაა, რომელიც ფრთხილ და დაკვირვებულ განხილვას მოითხოვს:

1)კონსტანტინე პორფიროგენტი ბოსფორში, ბოსფორის ყოფილი სამეფოს არაოფიციალური „ აზიურ“ დედაქალაქს, ფანაგორიას გულისხმობს, როლის ახლოს ტამატარხის ციხე-სიმაგრეა. (ახტენიზოვის ლიმანის გავლით).

2)პორფიროგენტის დიდი და დაბალი კუნძული ატეხი, ეს კუნძული ჩუშკაა, მდებარე ევროპისა და აზიის მოპირდაპირე ნაპირებს შორის.

3)ის, რომ ციხე-სიმაგრე ტამატარხა დაშორებულია უკრუხიდან 18-20 მილზე, მიანიშნებს, რომ მდინარე უკრუხის (ყუბანის) ერთი ტოტი შეერთვის ქერჩის ყურეს (როგორც ამას აღნიშნავს მე-17-ე საუკუნეში ევლია ჩელები)

4)მართალია ციხე-სიმაგრე ტამატარხის კუთვნილებას კონსტანტინე პორფიროგენტი არ ახსენებს, 968 წლის ხაკანატის სამეფოს დარბევამდე კიევის რუსის მიერ, ის მცირე ხაზარეთის შემადგენლობაში იყო.

5)მდინარე ნიკოფსიამდე და ავასგიამდე მანძილი კონსტანტინე პორფიროგენტის მდინარე უკრუხიდან , მისი მარცხენა ტოტიდან მეოტიის ზღვის სანაპიროზე, შემდეგ კი შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ აქვს აღნუსხული.

6)პაპაგია, რომელიც ზიხიის ზემოთ მდებარეობს, სავარაუდოდ კერკეტა ტომი ჩანს, მოგვიანებით ქაბარდად წოდებული

7)კასახია - ეს ერთმნიშვნელოვნად ახაიელები ჩანან

8)ზემოთ როგორც პორფიროგენტი ახსენებს, კავკასიის მთებია, მთებს გადაღმა ალანია.

9)ზიხების ირგვლივ მყოფ კუნძულებში, რომელიც იდენტიფიკაციას არ ექვემდებარება, ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო სანაპირო და მდინარე ყუბანის მარჯვენა ტოტს შორის მდებარე რომელიღაც კუნძული უნდა მოიაზრებოდეს. ხმელეთთან ახლოს მყოფი მცირე კუნძულები, გამოყენებულია ზიხების მიერ საძოვრებად, პორფიროგენტის მიხედვით მათივე მოწყობილი, არ გამორიცხავს კუნძულის ხელოვნურ შექმნასაც კი საძოვრების შემოსასაზღვრად. ალანთა საზღვრისპირა შეხების წერტილებში.

10)პტელეა - სავარაუდოა რომ აღნიშნული კუნძული ტამანის ნახევარკუნძულს ჩრდილოეთით განშტოების ირგვლივ ყოფილიყო, მდინარე უკრუხის (ყუბანის) შესართავის ახლოს ზიხთა მიერ საძოვრად გამოყენებული, სადაც მახლობლად ალანების (ოსების) საცხოვრებელიც ფიქსირდება.

11)ალანთა თავდასხმები ზიხებზე მთიელთა ტრადიციულ მარბიელი, დავლაზე დაგეზებული უნდა იგულისხმებოდეს, ესოდენ სრულად ასახული „ნართების ეპოსში“ და არა სერიოზული, მიბჯენითი ომები. კონსტანტინე პორფიროგენტთან ალანების თავდასხმას ზიხებზე ფიქსირდება, თუმცა ყაბარდოელებიც მე 10-ე საუკუნისათვის ალანების მიმდებარედ მცხოვრებნი ჩანან, აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე (იხ. კერკეტები) . სავარაუდოა, რომ კონსოლიდირებული ტომები, როგორცაა კერკეტა და ვეინახთა ტომები, საკმაოდ მრისხანე მოწინააღმდეგეა ალანებისათვის და მათზე თავდასხმას არც ანხორციელებენ. სულ სხვა საქმეა ზიხთა განცალკევებული ტომები, რომლებზედაც ალანთა თავდასხმაზე ჰყვება არაბი ავტორი:

„ ალანების მეზობლად კაბხს (კავკასიონს) და რუმის ზღვას შორის მდებარეობს ტომი, ქეშაკად სახელწოდებული. ეს თემი კეთილმოწყობილია და ემორჩილება მაგების რელიგიას. ჩვენგან აღწერილ ხალხში არ არსებობს არცერთი ხალხი, სადაც შეიძლებოდა შეხვედრა ტიპთან უფრო ნათელი კანით და ნათელი სახის ფერთ, და უფრო ლამაზი მამაკაცებით და ქალებით. არცერთ ხალხს არ ააქვს ტანი უფრო მოხდენილი, წელი უფრო ვიწრო, ბარძაყები და მენჯი უფრო მოხდენილი ფორმისა და უფრო ლამაზი ვიდრე ამ ხალხს. მათი ქალები გამოირჩევიან თავისი რბილი მიმართების დამოკიდებულებით. ისინი ატარებენ თეთრ ტანსაცმელს, რუმის ფარჩას, აბრეშუმის მატერიას, ოქროთი მოსირმულს. მათ ქვეყანაში ამზადებენ ტილოს მატერიას, ტალა-დ წოდებულს, როელიც გაცილებით ფაქიზია ვიდრე დიბაკი და გაცილებით მეტს ძლებს, ამ მატერიის ტანსაცმლის ფასი ათ დინარამდე მიდის. ასეთი მატერია გააქვთ მათი მეზობელ ხალხიდანაც, მით უმეტეს საუკეთესო ხარისხისთ გამოირჩევა ის, რომელიც ამ ხალხიდან გააქვთ. ალანები სიმძლავრით აღემატებიან ამ ხალხს, და ისინი ვერ იქნებოდნენ შემძლენი შეენარჩუნებინათ თავიანთი დამოუკიდებლობა ალანებთან, თუ არა მათი გამაგრებების, მოწყობილი ზღვის სანაპიროზე. ამ ზღვის შესახებ ვღებულობთ უთანხმოებას და ერთი სიტყვით ეს ზღვა რუმისაა, სხვისი სიტყვებით ნიტასის ზღვაა. ერთადერთი ცნობილია, რომ მათ კავშირი აქვთ ტრაპეზუნდთან ხომალდებით, და ისინი თავის მხრივ აღიჭურვებიან მათთან. რაც შეეხება სისუსტეს ალანებთან შედარებით, ეს იმის გამოა, რომ მათ არა ჰყავთ საერთო მეფე. ცნობილია, რომ თუ ხალხი მოლაპარაკე მათ ენაზე, გაერთიანდებიან, მაშინ ვერც ალანები, ვერც სხვა ხალხი ვერაფერს მოახერხებენ მათ წინააღმდეგ. მათი სახელი სპარსულად ნიშნავს: მკვებარა, უხეში და სინამდვილეში სპარსელებში სიტყვა კეში გამოიყენება ამაყი და მედიდურის მიმართ. (მას'უდი. ოქროს მდელი და ძვირფასი ქვების წყაროები. თავი მეჩვიდმეტე) ფაქტიურად მას'უდი მთისწინეთის და ბარის მოსახლეობას აღწერს, რომელიც როგორც თვითონვე აღნიშნავს, კავკასიონის მთასა და ზღვას შორის მდებარეობს. ერთობ საყურადღებოა, რომ ის ამ ზღვას სახელს ვერ არქევს, თუმცა შავი (რუმის) ზღვის შესახებ ის ინფორმირებული ჩანს. რასაკვირველია აქ აზოვის ზღვის მიმდებარე ტერიტორიაზეა საუბარი, რომელსაც როგორც იმავე პორფიროგენტის სიტყვებით ვიცით, ზიხები ფლობენ, მდინარე ყუბანის მარცხენა მხარეს მთლიანად. ამავე პორფიროგენტის უფრო კომპეტენტური ცნობებით, ალანებისაგან თავდასაცავად ზიხებს ისევ ბუნებრივი ზღუდე, მდინარე უკრუხი (ყუბანი) უჩანთ გამოყენებული და აზოვის ზღვის წყლიანი სივრცეები, რომელ კუნძულზეც იკავებენ თავთდაცვით პოზიციებს.

მას'უდი ლაპარაკობს ქაშაგ-ქეშეკთა ტომების მრავალრიცხოვნებაზე, როგორც ცნობილია, ასეთი მრავალფეროვნულ ტომთა სპექტრით მხოლოდ ზიხები გამოირჩეოდნენ. ყაბარდოელები-ერთი ცალკე მდგომი ტომი იყო, ისევე როგორც ახაიელები. მას'უდი აღნიშნავს, რომ ქეშაკების ტომები ბინადრობენ რუმის(შავი) ზღვის

სანაპიროზე, თუმცა დარწმუნებული არაა, რომ ისინი ნიტასის (აზოვის) ზღვამდეც ვრცელდებიან. ამ პერიოდისათვის, როგორც ირკვევა, კერკეტები (ყაბარდოელები) უკვე აზოვის ზღვასთან ფიქსირდებიან იმავე კონსტანტინე პორფიროგენტის მიერ. ეს ზიხები ბინადრობენ ერთდროულად ორივე ზღვაზე, და არა ყაბარდოელები. სახის და საერთოდ განსაკუთრებული ნათელი ფერებით, დღესაც მხოლოდ ზიხთა შთამომავალი თუ გამოირჩევა, განსხვავებით ახაიელისა და კერკეტისა. თვით სპარსული სიტყვა კეში ამკარად აჩვენებს, თუ საიდან და როგორ ჩნდება ეს ტერმინი ქართულში საწინააღმდეგოდ ევროპული წყაროების ზიხისა (ზიგისა) და როგორ მკვიდრდება სიტყვა ქაშაგი ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში, რაც ხელს უწყობს არსებითად დასავლეთ ქართულენოვანი ზიხის შემდგომ ჩერქეზიზაციის პროცესს.

უკიდურესად ნაყოფიერია ფრანგი მოგზაურისა და დიპლომატის, ვილჰელმ დე რუბრუკას (რუბრუკასი, რუბრუკვასი) ჩანაწერები, რომელიც ხერსონების ნახევარკუნძულს ეხება:

„ ... ის რომელიც მდებარეობს დასავლეთში ჰქვია სინოპოლი(20), ეს სულთანის ციხე-სიმაგრე და ნავსადგურია თურქეთში, და ის რომელიც მდებარეობს ჩრდილოეთის

ოლქში, ლათინები მას გაზარას უწოდებენ, ბერძნები კი მცხოვრებნი ამ ოლქში ზღვის სანაპიროზე, კესარიას უწოდებენ..... ჩვენ მივდიოდით გაზარის ოლქში, ანუ კასარიაში, რომელთა თითქოს სამკუთხედს წარადგენს, დასავლეთიდან ქალაქი კერსონა,..... შუაში კი დაახლოებით სამხრეთის მიმართულებით, კესარიას აქვს ქალაქი, სოლდაიად წოდებული (სუდაკი). რომელიც მართულია სანაპიროსაკენ ცერად და აქ მიადგებიან ყველა ვაჭრები, მომავალი თურქეთიდან ჩრდილოეთის ქვეყანაში, ასევე საწინააღმდეგოდ რუსეთიდან და ჩრდილოეთის ქვეყნებიდან, თურქეთში გასასვლელად.(21) ასე, რომ დასახლებული ოლქი გაზარია გარშემორტყულია ზღვით სამი მხრიდან, კერძოდ დასავლეთიდან სადაც მდებარეობს კერსონა, კლიმენტის ქალაქი, სამხრეთით საიდანაც მდებარეობს სოლდაია, რომელსაც ჩვენ მივადექით, ის თითქოს ოლქის წვეტია, ხოლო აღმოსავლეთისაკენ, სადაც ქალაქი მარიოტიდისია, ანუ მატრიკა, ტანაისის ზღვის ყურესთან. ამ ყურის ზემოთ დებარეობს ზიხია რომელიც არ ემორჩილება თათრებს, ხოლო აღმოსავლეთიდან სვევები(22) და ივერები, არა მორჩილი თათრებისა..... კერსონასა და სოლდაის შორის მდებარეობს ორმოცი ციხე-სიმაგრე. თითქმის ყოველ მთგანს აქვს განსაკუთრებული ენა. მათ შორის მრავალი გოთია, მათი ენა გერმანულია... ამ სტეპებში, თათართა(23)მოსვლამდე, ჩვეულებრივ ცხოვრობდნენ კომანები (24) და აიძულეს ზემოთ ნახსენები ქალაქები და ციხე-სიმაგრეები, ეხადათ ხარკი მათთვის” (მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში ვილჰელმ დე რუბრუკვასისა, ზაფხული 1253 წ. თავი1)

რუბრუკასის ჩანაწერებში რამოდენიმე საინტერესო მომენტი. გრძელდება ტრადიცია

ბოსფორის სამეფოს ქვეშევრდომთა, ბერძენთა, სინდთა, ზიხთა და ტავრების კონსოლიდაციისა. პოლიტიკური წარმონაქმნი ერთი საერთო სახელით, გაზარდად იხსენება. ზიხები, რომლებსაც რუბრუკვასი მატრეგაში (ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილი) უთითებს, თათარი-მონღოლებისაგან დამოუკიდებელი ერთეულია. ასევე თათართა არამორჩილნი ჩანან სვევები (სანები-ჭანები) და ივერები. რასაკვირველია აქ დასავლეთ საქართველო, ლიხს დასავლეთი იგულისხმება. იტალიელი მოგზაურის პლანო კარპინის მიხედვით, ობეზები (დასავლეთ საქართველო) არ ემორჩილება მონღოლებს, რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს ის ხარკს უხდის მონღოლებს და ისინიც არ ერევიან ქართველთა საშინაო საქმეებში.

„..... მოვიდნენ ჩვენთან ალანები, რომლებსაც აქ ასს ემახიან, ქრისტიანები ბერძნული აღმსარებლობისა, ბერძნული დამწერლობით და ბერძენი მღვდლებით, მაგრამ ისინი (ალანები) სქიზმატები არ არიან ბერძნების მსგავსად, პატივს სცემენ ყველა ქრისტიანს განურჩევლად.....” განვუმარტეთ მათ ეს დღესასწაული, რაც მათ ძალიან გაუხარდათ, იმიტომ რომ არ იცოდნენ არც ერთი ქრისტიანული რიტუალი, მხოლოდ ქრისტეს სახელის გარდა”. (იქვე თავი 13)

ალანები ევროპის კონტინენტზე უცხო ელემენტი არა ჩანს. ალანთა ტომები, საომარი რაზმები ჩნდებიან ესპანეთის, გერმანიის და თვით აფრიკის მიწა-წყალზეც კი. განსაკუთრებული სიახლოვე მათი გერმანულ ტომებთან შეიმჩნევა. ეს ხერსონესელი ალანები (ეჭვის შეტანაც კი შეუძლებელია იმაში, რომ ესენი ალანები, ოსები არიან, იმდენად ზუსტი ჩანს მათი დახასიათება რუბრუკვასის მიერ) თითქმის ერთადერთი ქრისტიანული ტომია, რომელიც საუკუნეების შემდეგაც ზოგადქრისტიანული პრინციპების ერთგულია და ცალკეულ მიმართულებებს ქრისტიანობაში არ ანსხვავებს. ასევე მათი რელიგიური საკითხების ცუდად ცოდნა მიანიშნებს, რომ ესენი მხოლოდ და მხოლოდ ოსები შეიძლება იყვნენ . ისინი ჩრდილოეთ კავკასიურ, შედარებით დიდ ალანთა მოწყვეტილნი არიან და პოლიტიკურ ცხოვრებას გოთების (გერმანიკული ტომის) გვერდით ხერსონესზე განაგრძობ. დიდი ალბათობით ისინი ფლობენ კლიმატის რამდენიმე ციხე-სიმაგრეს, რომლებსაც რუბრუკვასის მიხედვით, საკუთარი ენა აქვთ. ასეთივე მფლობელობა რამდენიმე ციხე-სიმაგრესი ზიხთა მიერ გამორიცხული არა ჩანს, ასევე როგორც ზიხური დასახლება კიუტი ხერსონების ნახევარკუნძულზე, ფეოდოსიის სიახლოვეს. და რომელი სახელიც ზიხეთის ხერსონესის ეპარქიაში ფიგურირებს და რომელთა არსებობაც გვიან შუა საუკუნეებში სხვადასხვა წყაროებით მტკიცდება ამავე ხერსონესის ტერიტორიაზე.

ზიხეთის პოლიტიკურ წარმონაქმნზეა საუბარი მე-14-ე საუკუნის პირველი მეოთხედის დოკუმენტზე, რომელიც იტალიელი მოღვაწის, ფრანჩესკო ბელდუჩი პატალოტის კალამს ეკუთვნის და სადაც ვენეციელთა კოლონიას, ტანას ექცევა საკმაოდ დიდი

ყურადღება. დოკუმენტი 1320 წ. არის არის შედგენილი. დოკუმენტი საშუალებას იძლევა გაირკვეს ისეთ საკითხები, როგორცაა მარცვლეულის გატანა აზოვის ზღვის მიმდებარე ტერიტორიებიდან. მისი სიტყვებით ტანადან ზაბაკის ზღვის მარჯვენა მხარეს, მდებარეობდა პორტი პიზანო, კობარდი, ლიბუროსიმი, იპოლი და ვოსპერო (ქერჩი) აზოვის ზღვის გასასვლელთან, გაზარიის მხარეს. ქერჩთან ვენეციელების გავლენის სფერო მთავრდება: შემდეგი პორტი დასახელებულია კაფა-გენუელთა პორტი.

„ზიხიის მხარეს“ მარცვალს ტვირთავდნენ პორტებში: ბალზამიკი, ტარო და ილ- პეშუ. ბოლო პორტი ამ ხმელეთზე წმინდა გიორგის პორტი იყო-დასატვირთად მოუხერხებელი და მასში მარცვლის დატვირთვა არ ხდებოდა. (როგორც ჩანს, ზიხების ეს პორტები მდებარეობენ აზოვის ზღვაზე, რაც ერთობ მნიშვნელოვანია ზიხთა საცხოვრებელი არეალის დასაკონკრეტებლად) ცხადია, პორტები დასახელებულია აზოვიდან შავი ზღვისაკენ მიმართულებით.. ცნობა მეტად საინტერესოა და გარკვეულ დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა: აზოვის ზღვის თითქმის შუა წელში, ზღვის მარჯვენა მხარეს მოხსენებული პორტი კობარდი პირდაპირი აღმნიშვნელია იმისა, რომ ზღვის ეს სანაპირო ათვისებულ აქვთ ჩერქეზთა ერთ ნაწილს, კერძოდ ყაზარდოელებს და ისინი დროის ამ მონაკვეთისათვის აზოვის ზღვის დასავლეთ ნაპირზე ცხოვრობდნენ.(25)

ზიხების მხარეს მდებარე პორტი ილ-პეშუში მარცვალი არ იტვირთება. დოკუმენტის მიხედვით, პორტი მარცვალის დატვირთვისათვის უსარგებლოა, რაც სინამდვილისგან საკმაოდ შორს უნდა იყოს. ჯერ კიდევ კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობით, ზიხები სამოვრებად იყენებდნენ მათ მიერვე გაკეთილშობილებულ ზღვისპირეთის კუნძულებს და არა მიწათმოქმედებისათვის. ზიხია, როგორც პოლიტიკური ერთეული არსებობს 1320 წლისათვის. და არსებობს ის აზოვის ზღვის მიმდებარედ, მდინარე ყუბანის მარჯვენა ტოტის სამხრეთით! როგორც წყაროების შედარება იძლევა საფუძველს, ზიხეთის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ სიძლიერეს ხალხთა დიდმა ჯიჰადგირმა, თემურლენგმა შეურყია საფუძველი.

როგორც ცნობილია, თემურ-ლენგის ლაშქარი რვაჯერ შემოიჭრა საქართველოში. წინა შვიდი ლაშქრობისაგან განსხვავებით, მერვე ლაშქრობის დროს თემურ-ლენგის ლაშქარი დასავლეთ საქართველოშიც მიყვა კვალდაკვალ ქართველთა მეფე გიორგის. ლაშქარი თავის გზაზე ყველაფერს ანადგურებდა, დაიხოცნენ არგვეთის გმირები, ძმები დავით და კონსტანტინე მხეიძეები. ლაშქარმა ქუთაისამდე მიაღწია, დალაშქრა გიორგი მეფის თავშესაფარი, სვანეთიც (სავარაუდოდ ქვემო) მეფემ ენგურის გადაღმა გადაასწრო. მხოლოდ ამის შემდეგ მოხერხდა თემურ -ლენგს და მეფე გიორგის შორის ზავის მიღწევა. ლენგი საბოლოოდ გაეცალა საქართველოს. ამ მერვე და უკანასკნელი ომშიც, სამეგრელო დალაშქრული არ ყოფილა! ცნობილია, რომ თემურ-ლენგმა ჩრდილოეთ

კავკასია საშინლად დაანგრია ბერქა ყაენთან დაპირისპირებისას, მაგრამ აღწევენ თუ არა ლენგის ჯარები ზიხიამდე?

„ გაზაფხული რომ დადგა, თემურ-ხანი სპარსეთიდან ტანაისის მხარეში მივიდა და ტავროსკვითები, ჯიქები და აბაზგები შეკრიბა, ბოსფორში დაბეზი დაანგრია.“

(გეორგიკა, ტომი VIII.- დუკა. გვ.26 თბილისი-1979 წ)

აღნიშნული ფრაგმენტი ცხადყოფს, რომ თემურ-ლენგის ჯარები აღწევენ ზიხიამდე (ჯიქებამდე) სარმატებში, დუკა სავარაუდოდ ალანთა ტომის იმ ნარჩენებს გულისმობს, რომელიც ლენგს აზოვის დასავლეთი სანაპიროსაკენ არ გაექცნენ.(26) თემურ-ლენგის ლაქრობას ჩრდილოეთ კავკასიასა და აზოვის სტეპებისაკენ (27) საკმაოდ დიდი ისტორიადემოგრაფიული ცვლილებები მოყვა რომლის ზოგიერთი ნიუანსი არასათანადოდაა გაშუქებული. თემურ-ლენგის ერთ-ერთი მემატაინის შერეფ-ედ-დინ ალი იეზდის მიერ მოწოდებულ „ წიგნი ამირა თემირის გამარჯვებებზე“ მოთხრობილია თემურ-ლენგის ლაშქრობების შესახებ ევრაზიის კონტინენტზე, მათ შორის კავკასიაში და ჩრდილო კავკასიაში.

აღნიშნული წიგნის მე-17-ე თავი ძირითადად დათმობილი აქვს ჩრდილო კავკასიისა და აზოვისპირა ტერიტორიების დაპყრობა-განადგურების თემას. თემურ-ლენგის სისასტიკის ძირითადი ობიექტი ჩრდილო კავკასიის ქრისტიანი მოსახლეობა წარმოადგანდა. მრავალი ციხე-სიმაგრე მთებში რომლებსაც პირობითად შეიძლება ციხე-სიმაგრე ელბრუსის მხარეს ეწოდოს, ეს სერირის და ოსების გამაგრებული პუნქტებია, რომლებიც საშინლად დაინგრნენ ამ ომში და მოსახლეობის დიდი ნაწილის განადგურებით დამთავრდა კიდევ(28).ვინც სარწმუნეობრივი ჯალათების ხელთ სიკვდილს გადაურჩა, კავკასიის მთების ხევ-ხუვებს შეეფარა, ხოლო უფრო დიდი ნაწილი, როგორც ეს იტალიელი მოხელის და ვაჭრის იოსაფატ ბარბაროს ნაწარმოებიდან ირკვევა, თავს აფარებს ზაბაკის ზღვის დასავლეთ ნაპირებს. თემურ-ლენგის ეპოქისათვის შეიძლება ითქვას, ჩრდილო კავკასიაში ოსური პოლიტიკური ერთეული აღარ არსებობდა. (ცალკეული მცირე დასახლებების გარდა.) მათი დიდი ნაწილი მდინარე დონის მარჯვენა მხარეს და აზოვის ზღვის გაყოლებით ჩანს ემიგრირებული. შეტაკებები აქვს თემურ-ლენგის ლაშქარს დაღესტანელი მოსახლეობის ნაწილთანაც (თოხთამიშის მომხრეები) ნაწილი ნებაყოფლობით ემორჩილება ლენგს და სრულ ხელშეუხლებლობას ღებულობს (იხილეთ ზემოთ მოხსენებული ნაშრომი შერეფ-ედ-დინ ალი იეზდისა)... რა მდგომარეობაა ამ მხრივ ჩერქეზეთში..... და ზიხეთში?

„..... დაიძრა და გაემართა ჩერქეზეთის მხარეს და გაემართა ყუბანისაკენს (იგულისხმება მდინარე) ყველა ბალახი ჩერქეზთა ქვეყანაში, აზაკასა და ყუბანს შუა, გადამწვარი იყო თვითონ ჩერქეზების მიერ..... ამიტომაც მრავალი ცხენი და საქონელი დაეცა, ვერ იშოვა

რა საძოვარ მიდიოდნენ 7-8 დღე გზაზე და ვერსად ვერ პოულობდნენ ბალახს. გაიარეს მრავალი ჭაობი და საფლობი, გავიდნენ ყუბანზე. გაჩერდნენ ამ გადასასვლელზე რამდენიმე დღე. საჰიბკირანმა (თემურმა) გაგზავნა მეფისწული მოჰამედ სულტანი, მეფისწული მირან შაჰი და ჯახანშას-ბეკი ჩერქეზეთის მხარეში და დაამატა: ეცადეთ წახვიდეთ ჩქარა. კარგი იქნება თქვენ იაროთ ჩქარა და ადრე დაიმორჩილოთ ის მიწები. მიფისწულები, ბრძანების თანახმად გაემართნენ აჩქარებულად გაიარეს მთელი ის ოლქი, მივიდნენ ჩერქეზეთის განლაგებაზე და თავს დაესხნენ იქ მყოფ ხალხს. ციური დახმარებით და ხელმწიფის ძალაუფლებით, მთელი ჩერქეზული ულუსი დაიმორჩილეს, წაიღეს უთვალავი ნადავლი, დაბრუნდნენ იქიდან მთელი და ბედნიერები, მივიდნენ საჰიბკირანის სამსახურად.” (შერეფედდინ ალი-იეზდი. წიგნი ამირა თემურის გამარჯვებაზე. თავი VII ჩერქეზეთის დაპყრობები)

წარმოდგენილი ცნობები ახალი ასპექტით წარმოდგინდება მაშინ როდესაც გავიაზრებთ, რომ ზიხები ასევე მეგრელენოვანი ტომია და მათი ჩრდილოეთი საზღვარი ზუსტად მდინარე უკრუხზე (ყუბანზე) -მის ჩრდილო ტოტზე გადის ის. რომ მარბიელი ლაშქარი მთელი და ბედნიერი დაბრუნდა მთავარსარდალთან, მიანიშნებს, რომ საომარ მოქმედებებს ადგილი არა ჰქონია. ცხადია, ზიხები თავდასხმას არ ელოდნენ და არც მომზადებული ჩანან. ტერიტორიები მდინარე ყუბანის მარცხენა ტოტიდან მისავე მარჯვენა ტოტამდე ხაზარების ხელდებული ჩანს ზიხთა ამ პოლიტიკური ერთეულის მმართველი ელიტა ებრაელები ჩანან (29). რაც შეეხება სტეპებს აზაკიდან, ისინი ზიხების გადამწვარი ჩანს (უცნობია, ეს სამეურნეო თვალსაზრისითაა გაკეთებული საძოვრების განახლებისათვის თუ ამ გზით ცდილობენ თემურის ურდოებისაგან თავის დაცვას) ყაზარდოელები ამ დროისათვის სავარაუდოდ ყირიმსა და აზოვის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობდნენ, სანამ მათ მყურდობა იმავე დამპყრობელმა მოგვიანებით არ დაარღვია. სწორედ აქედან, ზიხეთიდან უნდა უნდა იყოს ის უფალავი მეგრელი ტყვე რომელსაც ლაონიკე ხალკოკონდილე აღნიშნავს, რომელიც მონღოლ-თათრებმა აზაკისაკენ გაირეკეს.

„ მარჯვენა მხრიდან მოიტანა ცნობა: ჩვენ მივდევთ ოტურგუს (თოხთამიშის მომხრე ხელქვეითი). ის გაიქცა ჩვენგან მთა ელბრუსისაკენ. დაიმალა აბასად ცნობილ ადგილას. საჰიბკირანი შეჯდა ცხენზე, გადავიდა უღელტეხილებზე და მივიდა აბასაში. იქაური ხალხი გამარცვა და დაბრუნდა უკან. ” (იქვე)

თემურ-ლენგის მიერ უღელტეხილის გადალახვა და აბასაში მისვლა ნიშნავს, რომ ის ნადმვილად სამხრეთ კავკასიაში, აფხაზეთის მხარედ ცნობის მხარეს გადმოვიდა. უცნობია რომელ უღელტეხილზეა საუბარი, თუმცა ცხადია, რომ ლენგის თავდასხმა უკვე „ აფხაზეთზე, ” ლაზ-ჭანებზე მოდის, დღევანდელ გაგრასა და ტუაფსეს შორის ტერიტორიებზე, ე.წ. დიდი აფხაზეთზე.

„ ბედნიერი საჰიბკირანი ჰაზავათის მიზნით გაემართა ბორიბერდისა და ბაროკანის მხარეს, რომლებიც იყვნენ ასების ტომის მმართველები..... უქაური ციხეები იყო მთებში, ამიტომაც მიემართებოდნენ მიუვალი ხეობებით. და იბრძოდნენ რელიგიური მტრების წინააღმდეგ, ყველა ომში იმარჯვებდა საჰიბკირანის ჯარი....მოკლეს მრავალი ურწმუნო, დააქციეს ციხეები, აიღეს უამრავი ალაფი, დაბრუნდნენ დამარჯვებით. (იქვე. თემური მიემართება მთა ელბრუსისაკენ)

ასეთივე ბედი ეწია ოსთა მრავალ სიმაგრეს და რასაკვირველია მათ მოსახლეობასაც. არ უნდა იყოს საკვირველი, რომ ოსთა უვნებლად გადარჩენილი მოსახლეობა ზაბაკის ზღვის დასავლეთ სანაპიროსაკენ მიიღტვის. ასების ტომი ეს ოსებია, ალანები. თემურის მიმართულება მთა ელბრუსისაკენ ეს უკვე ქართველური ტომების, სერირის სამეფოს წინააღმდეგ მიმართულ ლაშქრობაა.

„ ხოლო აზიაში მოდებული არიან და ევროპაშიც, თრაკიასა და ბოსფორის მხარეში სახლობენ. როგორც თავიანთი სამეფოს, ურდოს მოახალშენენი. ბოსფორის მხარეში რომლებიც ცხოვრობენ, (მომთაბარე სკვითები) ისინი არბევენ მეზობელ მხარეს ჩერქეზებისას და მეგრელებისას და სარმატებისას, აუარებელი მონები მიჰყავთ ბოსფორში, კაფას ქალაქში და ეგრეთწოდებული მეოტიდის ტბისაკენ მიჰყავთ, იაფად ჰყიდიან მათ ვენეტებსა და გენუელებს და ასე ირჩენენ თავს.“(26)

(გეორგიკა. ტომი VIIIლაონიკე ხალკოკონდილე გვ.105 თბილისი)

ხალკოკონდილე აქ თათარ-მონღოლთა მოლაშქრეებს ახასიათებს, რომლებიც ხერსონესზე (ყირიმის ნახევარკუნძულზე) და მიმდებარე ტერიტორიებზე დამკვიდრდნენ. ცხადია, ხალკოკონდილეს მოხსენებული მხარე ვერ იქნება თურქეთის ბოსფორი, აქ მხოლოდ და მხოლოდ კიმერიულ ბოსფორზე შეიძება იყოს საუბარი, რომლის მახლობლად ჩერქეზები, სარმატები (ალანები) და მეოტიდის ტბა ფიქსირდება. და ვინ არიან ის მეგრელები, რომელსაც მომთაბარე სკვითები (ახალ-მონღოლები) დიდი რაოდენობით იჭერენ, კაფას და ტანას ბაზრობაზე ჰყიდიან? პასუხი მხოლოდ ერთადერთი შეიძლება იყოს, მონღოლები დარბეული ზიხეთის მეგრულენოვან მოსახლეობას ატყვევებენ და ჰყიდიან. სხვა ახსნა ამ სიტუაციისა უბრალოდ არ არსებობს! კიდევ ერთხელ მტკიცდება, რომ ზი-ხი, ეს ისეთივე დასავლეთ ქართველია, როგორც კოლ-ხი, სანი-ხი (ჭანი) და ლა-ზი.

ერთი შეხედვით თითქოს მარტივია მაგრამ რთულად გასაშიფრავი ისტორიული ნაშრომი „ მოგზაურობა ტანაში“, ვენეციელი პოლიტიკური მოღვაწისა, იოსაფატ ბარბაროსი, რომელიც ტანაში (ვენეციური ქალაქი მდინარე დონის შესართავთან) დიპლომატიურ მოღვაწეობას წლების განმავლობაში ახორციელებდა. წიგნის მთარგმნელის მიერ (განსაკუთრებით კომენტარებში) დაშვებულია უამრავი არსებითი სახის შეცდომები, რომელიც რეალურ სინამდვილეს არსებითად ამახინჯებს.

„ თათრეთის სტეპი წარმოუდგება ადამიანს, მდგომს ცენტრში, ასეთ საზღვრებში: აღმოსავლეთიდან (საზღვარი) მას აქეთ მდინარე ლადილი (30)., დასავლეთიდან და ჩრდილო-დასავლეთიდან-პოლონეთი, ჩრდილოეთიდან - რუსეთი, სამხრეთიდან იქ სადაც მიწა მიმართულია დიდი ზღვისაკენ-ალანია, კუმანია, გაზარია: უკანასკნელი ქვეყნები ყველა ესაზღვრება ზაბაკის (აზოვის) ზღვას. დასახლება ალანია წარმოიშვა ტომიდან, წოდებულ ალანებად, რომელთაც მათ საკუთარ ენაზე ჰქვია „ ას“-ი. ისინი ქრისტიანები არიან და განდევნილნი იყვნენ თათრებისაგან და გამარცხლები.“ „ქვეყანა დევს მთებზე, სანაპიროზე, სტეპებზე. იქ არის მრავალი ყორღანი, ადამიანის ხელით დაყრილი “ (იოსაფატ ბარბარო,,, მოგზაურობა ტანაში &5-7)

საყურადღებოა, რომ ალანები თათრების მიერ არიან განდევნილები შესაბამისად ბარბაროს აღწერილი ეპოქისათვის, ცხოვრობდნენ არა ოდინდელ სამშობლოში, არამედ დონისპირეთსა და აზოვისპირეთში, ასევე ყირიმზე. ყორღანები, რომელთაგან ერთი ბარბარომ და მისმა პარტიორებმა გათხარეს, მდინარე დონის აყოლებით 60 მილზე, ბარბაროსვე სიტყვებით ალანთა ბელადის ინდიაბუს ეკუთვნოდა, მაგრამ თათრების მოახლოებისთანავე დატოვა ეს ადგილები(31)

ის, რომ ბარბარო ოსების საცხოვრებელ ადგილად მთებსაც ასახელებს, აბსოლუტურად მართებული ჩანს: ისევ და ისევ თემურ ლენგის მემუარების ავტორის ჩანაწერების მიხედვით ირკვევა, იმ დროისათვის ოსები ქავკასიის ქედის სამხრეთი ნაწილის ჩრდილოეთ კალთებზეც ცხოვრობდნენ.

„ ვბრუნდები რა ტანაში, მე გავივლი დასავლეთის სანაპიროთი, ზაბაკის ზღვის გაყოლებით, ხოლო მისგან გამოსვლის შემდეგ მოვუხვევ მარცხნივ. მერე გავივლი ცოტაოდენს დიდი ზღვის სანაპიროზე პროვინციამდე, სამეგრელოდ წოდებულამდე“. (იქვე &41 გვ.53)

შეუძლებელია ვენეციელ კონსულს, თავისი დროის განათლებულ ადამიანს დააბრალო, რომ ის აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ და დასავლეთ სანაპიროს ერთმანეთში ურევს! აქ ერთმნიშვნელოვნადაა ლაპარაკი, რომ ის მიუყვება აზოვის ზღვის დასავლეთის სანაპიროს, დღევანდელი რუსეთის ქალაქ ტაგანროგისა და უკრაინის ქალაქ მარიუპოლის მიმართულებით!

„ თუ მიდიხარ ტანიდან ნახსენები ზღვის სანაპიროს გასწვრივ, სამი დღის შემდეგ სანაპიროდან სიღრმეში შეხვდები ოლქს, წოდებულს კრემუკად მისი მმართველები ატარებენ სახელს ბიბერდი.....(32) ის იყო კერტიბეის შვილი. მის ხელქვეით მრავალი დასახლებაა, რომლებსაც საჭიროების შემთხვევაში შეუძლიათ გამოიყვანონ ორი ათასი მხედარი. იქ ბრწყინვალე სტეპია, მრავალი კარგი ტყე, ბევრი მდინარე. დიდებულები ამ ქვეყნისა ცხოვრობენ იმით, რომ დაეხეტებიან სტეპში და ძარცვავენ. განსაკუთრებით

ქარავნებს, ადგილიდან ადგილზე მიმავალთ. აქაურ მცხოვრებლებს ჰყავთ ბრწყინვალე ცხენები, თვითონ ისინი ძლიერი ტანისანი არიან და ეშმაკები. სახით ისინი ჰგვანან ჩვენს თანამემამულეებს. პური ამ ქვეყანაში ბევრია, ასევე ხორცი და თაფლი, მაგრამ ღვინო არაა” (იქვე &542)

ის, რომ აქ სრულიად არ მოიპოვება ღვინო, ახსნადია მხოლოდ იმით რომ ეს ხალხი ასევე მუსულმანები არიან და ნაკლები საერთო აქვთ მოპირდაპირე მხარეს მცხოვრებ ჩერქეზებთან, რომლებიც როგორც ირკვევა მუსულმანურ აღმსარებლობას გაცილებით გვიან ეზიარნენ. (თვით სახელი კერტიბეი, შესაძლოა დაკავშირებული იყოს ქვემოთ მოხსენიებულ კვევრტეისთან, რომელიც თავის მხრივ კობარდს-კაბარდინს უკავშირდება) ხოლო ღვინო ისეთი ყოველდღიური პროდუქტია 400 წლის შემდეგაც როგორც ყოველი ქართველებისთვის.

„ ამ ხალხების მერე, დევს ოლქები, დასახლებული ტომებით, განსხვავებული ენებით, თუმცა ისინი არცთუ ისე დაშორებულია ერთმანეთისგან. ეს ტომებია: კიპკე, სობაი, თათარკოსია, კვევრტეი, ასი ე.ი. ალანები. რომელზედაც ვლაპარაკობდით ზემოთ. ისინი მოჰყვებიან ერთ მეორეს თვით სამეგრელომდე, თორმეტი დღის სამგზავროზე” (იქვე42) საყურადღებოა რომ ბარბაროს სიტყვებით ტომების, ჩამონათვალი მიმდევრობითია ,ხოლო ყველაზე ახლოს სამეგრელოსთან,ასევე ანუ ალანები არიან .კიპკე, ტატაკოსია, სობაი - ბარბარო მათ ახსენებს ზაბაკის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, შესაბამისად დღევანდელი მარიუპოლის მიმდებარე სტეპებზე, ის აშკარად უცხო სხეულია ჩრდილო კავკასიისათვის და ყუბანისათვის. მათ მხოლოდ ევლია ჩელები ახსენებს აღნიშნულ რეგიონთან მიმართებაში, დარაიონების გარეშე, რაც აშკარად მიანიშნებს, რომ ჩელების აღნიშნული ტომების სახელები ბარბაროს ნაშრომიდან აქვს ამოკრეფილი (ან გვიანდელი ჩამატებულია, როგორც არა ერთი ფრაგმენტი). სხვა სიტუაციაა კვევრტეისთან მიმართებაში. ზაბაკის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ადრე დაფიქსირებულია გემმისადგომი კობარდი-კობარდა. სავარაუდოა, რომ კობარდი-კვევრტეი-კობარდა ერთი და იმავე ტომის ყაბარდოს აღმნიშვნელი ტერმინია , ხოლო კვევრტეი უკვე ყირიმის მიმდებარე ტერიტორიაზე მობინადრე ყაბარდოელები. იოსაფატ ბარბარო არც ერთი სიტყვით არ ახსენებს ზაბაკის ზღვის აღმოსავლეთით მდებარე ზიხიას, რომელიც ამ პერიოდისათვის სავარაუდოდ ერთიან პოლიტიკურ ერთეულს აღარ წარმოადგენს, ვერ გაიმართა წელში თემურ-ლენგის ლაშქრობების შემდეგ.თავად-ალანია ბარბაროს სიტყვებითვე ფიქსირდება ზაბაკის ზღვის დასავლეთის სანაპიროზე, უკვე ყირიმში, კუმანებსა და თათრებს შორის, საიდანაც მხოლოდ ქერჩის სრუტის გადალახვის შემდეგ თუ მოხვდები სამეგრელოში.

„ ამ სამეგრელოს აქვს საზღვარი ყაიტალებთან, რომლებიც ცხოვრობენ კასპის მთებთან, ნაწილობრივ საქართველოსთან და დიდ ზღვასთან ასევე მთიან ქედთან, გამავალს

ჩერქეზეთში. ერთი მხრიდან სამეგრელოს აქვს მდინარე, წოდებული ფაზოდ, რომელიც გარს უვლის მას და ჩადის დიდ ზღვაში.” (იქვე 43)

ერთი შეხედვით უცნაური ჩანს სამეგრელოს და კაიტალების მეზობლობა, თუმცა როგორც გამოირკვა კაიტალების მეზობელი ლეგების და აფხაზების-ლაზების ტომი, ეს დასავლეთ ქართული ტომებია, რაც ბარბაროს ინფორმირებულობას უსვამს ხაზს, თუმცა ეს უკვე სხვა, „მეგრელყოფილი” ტომია.....და ის რომ კავკასიის მთიან ქედთან ბარბაროს დროსაც ფიქსირდება ჩერქეზები, მიანიშნებს იმას, რომ ისინი მხოლოდ სერირის (ჩელებისეული ტაუსტანის) ჩერქეზები უნდა იყვნენ, ვინაიდან ყაბარდოელები ჯერ კიდევ ყირიმში ცხოვრობენ (იხ.კერკეტები)

„ ამ პროვინციის მმართველს უწოდებენ ბენდიანს. ის ფლობს ორ ციხე-სიმაგრეს ხსენებულ ზღვაზე: ერთ ეწოდება ვატი(33) , მეორეს სევასტოპოლი. ამის გარდა მას აქვს სხვა სიმაგრეებიც. მთელი ქვეყანა ქვიანია და უმოსავლო(34)

... მე ვიყავი ვატში, სადაც მოვხდი ვინმე აცოლინე სკვარჩეფიგოსთან ერთად, გეუნუელთან, გამგზავრებულ კონსტანტინეპოლიდან ერთ თურქულ პალანდრიაზე (გემზე), რომ მივსულიყავი ტანამდე. (იქვე&43)

ბარბაროს ზუსტად ეს ციტატა ლომის წილს ასრულებს სამეგრელოს ისტორიის არასწორ შეფასებაში (უფრო სწორედ, სასურველის სინამდვილედ გასაღებაში და უფრო ზუსტად, ისტორიის გაყალბებაში რუსულენოვანი ისტორიკოსების მიერ) რამეთუ ამ ვატს (ანაპა-1-ს, რომელიც მდებარეობდა ქერჩის სრუტის უკიდურეს დასავლეთ ნაწილში, კონტინენტის მხარეს!) სამეგრელოდ აღნიშნავს ბარბარო! სამეგრელოდ, რომლის მცხოვრებნი, ბარბაროს და სკვარჩეფიგოს მასპინძლები, მეგრული ოჯახია!

„ ვბრუნდები რა კიდევ ერთხელ ტანაში (როგორც საწყისი წერტილი) მე გადავდივარ მდინარეზე, სადაც ადრე იყო ალანია(35) როგორც მე ვთქვი ზემოთ. მივდივარ რა ზაბაკის ზღვის სანაპიროს გაყოლებით მიმავალი წინ კუნძულ კაფამდე(36) მე აქ ვპოულობ მიწის ზოლს, რომელიც გადაჭიმულია , კუნძულს და მატერიკს შორის, როგორც ყელი ზღვაზე, ეწოდება ცუკალა. იქ არის უდიდესი მარილიანი ტბა, რომელიც უშუალოდ აქვე მყარდება. ხსენებულ კუნძულზე მოძრაობისას ყველაზე ადრე ზაბაკის ზღვის პირას მდებარეობს კუმანიაალანია... მერე კუნძულის კიდე სადაც მდებარეობს კაფფა: იქ იყო გაზარია: (იქვე 45)

საოცრად ბრძნული ანდაზაა კარგ მთქმელს კარგი გამგონე უნდაო! თარგმანის რუსულ კომენტარებში, ყველა ცნობა თავდაყირაა დაყენებული.

1)რუსი მთარგმნელების მიერ მეოთხე საუკუნის ავტორის ამიანე მარცელანეს მოშველიებით, ალანები (ეს აქტიური და მოხეტიალე, კარგი გაგებით, ტომი) ისევ ჩრდილოეთ კავკასიაშია განთავსებული, მაშინ როდესაც ბარბარო მათ

ადგილმონაცვლეობას თათართა ზეწოლით ზაბაკის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე სახელდებს და რომელთა მიტოვებული ყორღანები მრავლად მოიპოვებოდა ტანადან აღმოსავლეთით.

2) ყველა ვარიანტით ცუკალა, სადაც ბარბაროს სიტყვებით მარილის ადგილზე გამყარება ხდება და სადაც „კუნძულის“ ყელია, ეს მლაშე ტბა სივაშია! თუ რუს ისტორიკოსებს დავუჯერებთ, ბარბაროს ტანადან (დონი შესართავთან) ნახევარკუნძულს ყელამდე გადაჭიმულ ზაბაკის ტბის დასავლეთ სანაპირო, 300 კმ-ზე მეტი სანაპირო საერთოდ არ აღუწერია, მაშინ როდესაც ის თავის ნაწარმოებში ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ აღწერს ზაბაკის ზღვის დასავლეთის სანაპიროს! შარო საიდან მოდიხარო?!

3) ბარბარო, უკვე ყირიმის ნახევარკუნძულზე გადაადგილებისას ყველაზე ადრე კუმანის მიადგება, რაც აშკარად მიანიშნებს რომ ნახევარკუნძულს აღმოსავლეთი სანაპირო (ჯანკოი და მიმდებარე რაიონები) კუმანებს უკავიათ.

4) გაზარია, ეს ყოფილი ბოსფორის სამეფოს ადრეულ ფარგლებში მიქცეული ტერიტორიები ჩანს, ქერჩიდან ფეოდოსიამდე, გენუელთა კოლონიით, კაფით (36) ცხადია ალანია, რომელიც უშუალოდ ესაზღვრება კუმანის მე-15-ე საუკუნისათვის ძირითადად ყირიმის ყელს, მელიტოპოლის და აკიმოვკის მხარეს ყოფილა განლაგებული. ზაბაკის ზღვის დასრულების შემდეგ, როგორც იოსაფატ ბარბარო თავის წარმოსახვით მოგზაურობაში აღწერს, უხვევს მარცხნივ, ხვდება სამეგრელოს ტერიტორიაზე! გაივლის რა მცირე მანძილს დიდ (შავ) ზღვაზე! (ქერჩის სრუტის გადალახვის შემდეგ)

ზიხია, რომელიც სტრაბონის დროიდან ამ ტერიტორიაზე მდებარეობს, რომლის საზღვრებს აზუსტებს იმპერატორი ბიზანტიისა მე-10-ე საუკუნეში, კონსტანტინე პორფიროგენტი ტამანის ნახევარკუნძულზე, მდინარე ყუბანსა და ნიკოფსიას შორის იოსაფატ ბარბაროსათვის უკვე სამეგრელოა! პირდაპირი მტკიცებულება, ეს თვით ბარბაროს ზემოაღნიშნული ნაწარმოებია, ირიბი-რამდენიც გნებავთ!

1) რუსი ისტორიკოსები დაჟინებით ამტკიცებენ (ამავ ნაწარმოების წინასიტყვაობაშიც კი) რომ ხმელთაშუა ზღვიდან ტანასაკენ მომავალი ძირითადი სამგზავრო ტრასა შავ ზღვაში შემოსვლის შემდეგ, კონსტანტინეპოლ-ტრაპეზუნტ-ბათუმი იყო, შავი ზღვის სანაპიროს გაყოლებით. ძირითადი მიზანი ამ მტკიცებულებებისა ბათუმის სატრანზიტო პუნქტად და ბატ-ად აღიარებაა, რამეთუ ბატი (ვატი) მეგრული ქალაქი ჩანს! ამ პერიოდისათვის მიძებული საზღვაო ტრასა კი სიგრძით ორჯერ ნაკლები ჩანს და შემდეგნაირად გამოიყურება:

2) „ვენეცია, პოლა, ილირიისა და ალბანეთის სანაპირო სრუტ კუნძულ კორფუსთან კუნძულ ლავკასი, კეფალონია, ზაკინფი ანუ მანტო, კორინთი ყურის გვერდის ავლით პელოპონესის სანაპიროს გასწვრივ, კიარეცაა, მოდონი და კორონი, კონცხი მალეა, კუნძული კიტორა ანუ ჩერგო. ეგეოსის ზღვაში გზა იყოფა ერთი სირიასა და ეგვიპტეში, მეორე კონსტანტინოპოლში. მცურავნი კონსტანტინოპოლში მიდიოდნენ პელოპონესის დასავლეთის ხმელეთის გაყოლებით-მონემვასიის (მალვაზია) გვერდის ავლით, ნავპლია (ნეაპოლი რომანიისა) ნეგროპონტი, კიკლადების გავლით სალონიკში შეუსვლელად; კუნძული ლემნოსი (საიდანაც მიდიან ლესბოსში, ქიოსში და მცირე აზიის სანაპიროსაკენ) კუნძული თანადოსი (აქ აღნიშნულია მატერიკზე მდებარე ტროა, ილიონი) ჰელესპონტი და კონსტანტინოპოლი, ხოლო მის საპირისპიროდ პერა (იგივე გალეტა) მერე შესასვლელი შავ ზღვაში რომელზეც მიდიოდნენ მცირე აზიის სანაპიროთი ჰერაკლემდ(37). შავი ზღვის გადაკვეთის შემდეგ, მოძრაობდნენ ტავრიკის დასავლეთი სანაპიროთი, სადაც მდებარეობდა „გოთების მიწა“, მერე კაფა და „თათართა მიწების“ გვერდის ავლით ზაბაკის ზღვის შესასვლელამდე. ამ ზღვის აღმოსავლეთით ჩერქეზიაა, ხოლო ჩრდილოეთისაკენ „ცნობილი მდინარე-ტანა“

(ტექსტი გამოცემულია ნიკოლო იორგას მიერ. 1896 წ. XI საუკუნის ხელნაწერის მიხედვით. „მოგზაურობა ტანაში გვ.24)

ციტატის მთელ სიგრძეზე მოყვანა აუცილებელი გახდა იმდენად რამდენადაც მოცემულია ყველა პუნქტი ძირითად ტრასაზე. ტრასა წყდება ქალაქ ჰერაკლესთან, სინოპამდე არ მისულ 150-200 კმ-ზე. ახლდება უკვე ყირიმის დასავლეთის სანაპიროზე, რაც აბსოლუტურად გამორიცხავს ტრასას კონსტანტინოპოლ-ტრაპეზუნდ-ბათუმი-ბატი (ანაპა) - ზაბაკის ზღვის შესასვლელამდე. ტრასა სინოპი-ბატი, ეს უმოკლესი მანძილია შავი ზღვის გადალახვისას და ათვისებულია მინიმუმ XV საუკუნის წინ(38) ჩერქეზების ქვეშ აქ იგულისხმება როგორც ჩერქეზები „ზაბაკის ზღვის“ აღმოსავლეთი ნაპირებისაკენ, ასევე ტამანის ნახევარკუნძულის ზიხები-მეგრელები.

საინტერესოა კიუტების-ამ კოლხური ტომის კვალი ყირიმზე, რუსულ კომპეტენტურ წყაროებში.

კამპანია-ოლქი, განლაგებული კაფას ახლოს, ჰყავს ცალკე „ტატარი“ მმართველი, ზიხია-გერკესია (მოგზაურობა ტანაში. ბაზილევჩი. გვ 103. შენიშვნა 1)

ცხადია აქ არავითარ შეცდომას არ ააქვს ადგილი. ქალაქი კიუტი, ზიხურ-კოლხური ქალაქი აგრძელებს დამოუკიდებელ არსებობას, და მისი მმართველი მხოლოდ ზიხი-მეგრელი შეიძება იყოს! (39) ამ ორ ტომს შორის განსხვავებას უცხოელები ვერ იჭერენ, თუმცა ისინი რასაკვირველია ერთი ენის ორი მცირედით განსხვავებული დიალექტის ენებია!

„ კაფის შემდეგ ხმელეთის მოხვევის გაყოლებით დიდ ზღვაზე განლაგებულია გოთია, შემდეგ ალანია, რომელიც გადაჭიმულია „ კუნძულზე“ მონკასტროს მიმართულებით, როგორც უკვე ვთქვით გოთები ლაპარაკობენ გერმანულად..... მე ვფიქრობ გოთების და ალანების მეზობლობის შედეგად ალანები გახდნენ გოთალანები, (40)პირველები ამ ადგილზე იყვნენ ალანები, მერე მოვიდნენ გოთები, მათ დაიპყრეს ეს ქვეყანა და შეურიეს თავისი სახელი ალანებისას (იქვე &51(39).

რუსული წყაროები ალანთა ხერსონესის ნახევარკუნძულზე რომელიდაც ეპოქაში ცხოვრებას თითქმის ერთხმად უარყოფენ, თუმცა რუბრუკვასის ზემოთ მოყვანილი ცნობები აბსოლუტურად საწინააღმდეგოს მეტყველებენ.

შემდეგი მოგზაური და ვატთან (41) მიმართებით დიდი გაუგებრობის მიზეზი, ამბროზიო კონტარონია, ასევე იტალიელი დიპლომატი და მოგზაური რომელიც საქართველოს დასავლეთისა თუ აღმოსავლეთის მიდამოებში ამავე პერიოდში მოგზაურობს:

„ ვატი-ეს ციხე-სიმაგრეა პატარა ნავსადგურით, ეკუთვნის სინიორს, სახელად გორბოლა. ეს ქვეყანა დამოკიდებულია სამეგრელოზე. (ამბროჯიო კონტარინი, მოგზაურობა სპარსეთში &11)ქალაქი ფაზისი ეკუთვნის სამეგრელოს. მის მმართველს ჰქვია ბენდიანი (იქვე &13)

საინტერესოა, რომ ვატისა და ფაზისის კუთვნილების შესახებ კონტარინი სხვადასხვა სიტყვას ხმარობს, თუმცა მალევე გორგორას (ყვარყვარეს) ახალციხისა და ვატის გამგებლად ასახელებს. არავითარი საფუძველი არ არსებობს ეჭვი შევიტანოთ ამბროზიო კონტარინის მიერ მოწოდებულ ცნობაში, რომ ვატი (ბათუმი) დამოკიდებულია სამეგრელოზე, თუმცა მისი მფლობელი რეალურად გორბოლაა (ყვარყვარე), ახალციხისა და ვატის გამგებელი. ქართულ-ისტორიული წყაროების ცნობით, რომის პაპს ანტიოქიური კოალიციის შესაქმნელად ვინმე ლუდოვიკო ბოლინიელი გამოუგზავნია. ქართველებმა თურქების წინააღმდეგ მიმართულ მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობა მიიღეს. კოალიციის წინააღმდეგ მიმართული მონაწილეების სია ასეთია: მეფე გიორგისეული ვარიანტი:

1. მე მეფე გიორგი მეფე პერსთა.
2. ბედიანი სამეგრელოს მეფე
3. ყუარყუარე ქართველთა მთავარი.
4. რაბია ანაკოციის მთავარი.

ყუარყუარესეული ვარიანტი:

1. მე ყუარყუარე ქართველთა მეფე.
2. გიორგი მეფე პერსთა.

3. ბენდიანი სამეგრელოს მეფე.
4. რაბია ანაკოსის მთავარი.

ქართველი ელჩების მიერ მიწოდებული ცნობები:

1. ბენდას, სამეგრელოსა და აფხაზეთის მეფე.
2. ბაგრატ იბერთა, რომელნიც გიორგიანებად იწოდებიან.
3. მანია გურიის ერისთავი.
4. ფაბია ანგოსის ერისთავი.

ზემოთ მოყვანილ სიას უნდა დაემატოს ტრაპიზუნტის მეფის 30 000 ჯარისკაცი და სომხეთის პატრონი 20 000 ჯარისკაცი. ჯამური რიცხვი ანტითურქულ კოალიციისა 120 000 ჯარისკაცი.

ზემოთ მოყვანილი ცნობები რიგი დასკვნების გაკეთების საშუალებას იძლევა. ტრაპიზონის და სომეხი მოკავშირეების გამოსაყვანი 50 000 ჯარის გარდა, ქართველი მოლაშქრეების რიცხვი 70 000 ჩანს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გადაუწყვეტელი და პრობლემატური ჩანს საკითხი, თუ რატომ უწოდებს საკუთარ თავს ქართველთა მეფე გიორგი, პერსთა მეფეს? ასევე უწოდებს მას ყუარყუარე ათაბაგიც, თუმცა პარალელურად თვითონ აქვს პრეტენზია ქართველთა მეფობაზე!

გიორგი მეფე, ეს სუსტი მონარქი რომელმაც საკუთარი ტახტის დასაცავად 4 000 მეომარიც კი ვერ გამოიყვანა, რასაკვირველია 40 000 ქართველი მეომრის გამოყვანი არაა! ის საკუთარ თავს იმიტომ უწოდებს სპარსთა მეფეს, რომ 40 000 გამოსაყვან სპარსელ ჯარისკაცს თავის დამსახურებად თვლის. ქართველთა ლაშქრის გამოყვანას ყუარყუარე აპირებს უკვე თავისივე სახელით და ქართველთა მეფის ტიტულით! ამასთან, ყვარყვარეს ამბიცია ქართველთა მეფობაზე, ვატის-ბათუმის სამეგრელოსადმი დამოკიდებულობას საერთოდ გამორიცხავს!

ამიტომაც ქრება ყუარყუარე მესამე სიიდან, სადაც ამავე ქართველობის გამოყვანის პრეტენზია უკვე ბაგრატ მეფეს აქვს, რომელმაც მეფე გიორგი ჩაანაცვლა.

საყურადღებოა, რომ სამივე სიაში ფიგურირებს რაბია-ანაკოფის ერისთავი. ანაკოფია-ეს დღევანდელი გუდაუთის რაიონია, აბაზგთა (არლანთა-როგორც მათ ევლია ჩელები ასახელებს) სამშობლო, რომელსაც იმ ეპოქისათვის ავტონომიის პრეტენზია ჰქონდა. ერთმნიშვნელოვანია, რომ ანაკოფის იქით სამეგრელო (აფხაზეთი, რამეთუ ანაკოფიამდელი მიწები ჯერ კიდევ სამეგრელოა) გრძელდება (სხვა საკითხია-სადამდე!) და მის სუზერენად (ჯერჯერობით მაინც) ბენდიანი რჩება. საყურადღებოა და მრავლისმთქმელია ელჩების მიერ ევროპაში წარდგენილი ცნობა:

მართალია აქ ანგოსის (ანაკოფიის, აბაზგიის) მთავარი ცალკეა მოხსენებული, მაგრამ აქვეა მოხსენებული ბენდასი-სამეგრელოს და აფხაზეთის მეფე. ეს აფხაზეთი სხვა არავინ ჩანს, თუ არა ყოფილი განაპირა ლაზეთი. აფხა-ლაზეთი, რომელიც აბსოლუტურად გამოცალვებულია (ანაკოფიიდან, აბაზგიდან) და კიდევ ერთხელ თვალნათლივ აჩვენებს, ტერიტორიის რა ნაწილი იყო აფხაზეთი. აჩვენებს ეს ცნობა -რეესტრი იმასაც, რომ აბაზგიის ჩრდილოეთი მხარე ბენდიანის (ბენდასის) გამგებლობის ქვეშაა, რომ იოსაფატ ბარბაროს ვატი- რომელსაც ბენდიანი ფლობს, ეს ანტიკური ბატია, ანაპა- 1 და რომელიც მიერთებული ჩანს დადიანის მიერ.

ახალი სამფლობელოების კვალობაზე, დადიანის ტიტული დადიან-ბენდიანია, რომელსაც ის კარგავს ჭანეთ-ზიხეთთან ერთად 1533 წელს. ასევე ავტონომიის პრეტენზია უჩნდება ოდნავ მოგვიანებით, როცა ყუარყუარეს პოზიცია შესუსტებული ჩანს, მანია(მამია) გურიის ერისთავსაც.

ის, რომ გურიის ერისთავს ავტონომიის პრეტენზია აქვს, აშკარად გამორიცხავს ამ პერიოდისათვის ვატის (ბათუმის) მეგრელებით დასახლებას(42) როგორც ეს იოსაფატ ბარბაროს აქვს მოხსენებული. ცხადია ამბროზიო კონტარინის ვატი-ეს ბათუმია., მაგრამ იოსაფატ ბარბაროს ვატი-ეს ანაპა-1-ია, სამეგრელოს მთავრის, ბენდიანის სამფლობელო, ზიხეთი, რომელიც მეგრულ დიალექტზე საუბრობს.

ქართული ისტორიისათვის ფაქტიურად ეს უცნობი ფაქტები შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროსათვის ისტორიული პროცესების გადახედვის აუცილებლობას მოითხოვს(43) მაშინ, როდესაც გურიის სამთავრო გარკვეული ავტონომიით სარგებლობს სამეგრელოს შემადგენლობაში, აბაზგეთის სამთავრო (ანაკოფიის საერისთავო) სამეგრელოსაგან ფაქტიურ დამოუკიდებლობას აღწევს. ჩვენთვის (და ისტორიისათვის) უცნობია ის რეაქცია, რაც აბაზგეთს იქითა მეგრელებთან პროვინციებში ხდება. ერთადერთი ცნობა იოსაფატ ბარბაროსი, რომ ბატი-ანაპა ბენდიანის სამფლობელოა, მე-15-ე საუკუნის ბოლოს რეალობას ასახავს, მაშინ როდესაც სამეგრელოს მთავარი ჯერჯერობით ინარჩუნებს აფხაზეთს ნომინალურად მაინც. სიტუაცია მკვეთრად იცვლება მე-16-ე საუკუნის დასაწყისისათვის. აბაზგეთის ფაქტიური დამოუკიდებლობის მიღწევის შემდეგ. იქითა სამეგრელო მოწყვეტილი აღმოჩნდა თავის დანარჩენ სამეგრელოს. ყველა დაიმტერესებულ მხარეს საკუთარი მიზნები ამოძრავებს:

- 1)სამეგრელოს მთავარს-ერთიანობის და სამხედრო პოტენციალის, საკუთარი სამფლობელოების შენარჩუნება.
- 2)თურქეთი- იმ პერიოდისათვის იდუმალი მოწინააღმდეგე, ცდილობს გაატაროს პრინციპი, გათიშე და იზატონე.
- 3)აბაზგეთი (ანაკოფია) - საკუთარი დამოუკიდებლობის განმტკიცება.

4)სანიგეთი-(ნაჟანეული-ხორი) და სუბეში პოლიტიკურ დამოუკიდებლობის მიღწევას ბენდიანისაგან.

5)ზიხეთი- ასევე პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიღწევა ბენდიანისაგან.

6)კამიშები და უბიხები-ზღვაზე გასასვლელის გაჭრა, ოსმალებთან ურთიერთობისათვის. (პირველ რიგში სავაჭრო)

ერთმნიშვნელოვნად შეიძება ჩაითვალოს აბაზგეთის პოზიცია, როცა მან შეერთებული (მეგრულ-გურული) ლაშქარი 1533 წელს საკუთარ ტერიტორიაზე არ გაატარა(42) სავარაუდოა, რომ მათ სანიგებიც (ჭანები) მხარს უჭერდნენ. ასევე ერთმნიშვნელოვნაა პოზიცია სამთა (სადაშთა) და უბიხთა, რომელთაც აღნიშნულ ტერიტორიაზე (სოჭის რაიონი) ზღვაზე გასასვლელი მოიპოვეს.

ძნელი გასარკვევია სანიგთა და ზიხთა პოზიციები. სავარაუდოა, რომ ბენდიანისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვებას ეყოლებოდა როგორც მომხრეები, ასევე მოწინააღმდეგეები. ფაქტია, რომ მეგრულ-გურულმა სადესანტო შენაერთებმა, მიუხედავად პირველი დღის წარმატებისა, მეორე დღეს სასტიკი მარცხი განიცადეს. სულ სხვა როლში და ამპლუაში გვევლინება ისტორიული პიროვნება ცანდია ინალიფა(44)

ფაქტი ისაა, რომ უბიხთა აბზოური ტომები დებულობენ სანუკვარ მონაკვეთს ზღვის სანაპიროზე, რომელიც აქტუალური ხდება შავ ზღვაზე ოსმალეთის იმპერიის გამოჩენასთან ერთად.

სანიგეთ-ზიხეთი მოიპოვებს დამოუკიდებლობას ბენდიანისაგან, სანაპირო ტერიტორიების დათმობა -დაკარგვის ფასად და გრძელდება შემდგომი დეზინტეგრაცია,თუმცა რელიგიურ მთლიანობას აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) ეკლესიასთან ინარჩუნებს.

ბენდიანი-სამეგრელოს მთავარი კარგავს ტერიტორიებს და ტიტულს დადიან-ბენდიანი და იგი მხოლოდ დადიანის წოდებას ჯერდება. (46)

აი ასეთი რეალობაა ჩამოყალიბებული მე-17-ე საუკუნის შუა რიცხვებისათვის,როდესაც თურქი ემისარი და მოგზაური, ევლია ჩელები აღწერს დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთს. აუცილებლად ვთვლით, კიდევ ერთხელ გავიმეოროთ ჩელებისეული ვერსია აფხაზების წარმომავლობის შესახებ და მხოლოდ შემდეგ გავაგრძელოთ შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროს აღწერა:

„მას ჰყავდა ხუთი შვილი. პირველს ერქვა ჯებელ-ულ-გიმეტი. მეორეს არაბი,

მესამეს კისუ (ჰყავდა სამი შვილი კაისი, მევალი და ტაი); მეოთხეს ერქვა ლაკზი,

მეხუთეს აბაზი..... აქ ჯორუგის (ჭოროხის) სანაპირო ციხე-სიმაგრე გონიოთი

დაეთმო ლაზგებს... ძმა კისუს შეხვდა ჩერქეზეთის მთები... აბაზებს შეხვდათ ქვეყანა

წოდებული დღეს მათი სახელით. ასე რომ ჩერქეზები, ლაზები, აბაზები, ალბანელები, არაბული მუხლი ტაი და კისი ეკუთვნის კორიეშიტების გვარს.“ (ევლია ჩელები თურქი მოგზაურის მგზავრობა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე 172-173 ტომი IX -1875წ.).

ცხადია ჩელების კაცობრიობის ისტორია , აგებული არაბულ ყაიდაზე, ერთ-ერთი მრავალთაგანია ანალოგიურ გენიოლოგიათა შორის, შედგენილი სხვადასხვა ეროვნების ხალხთა მიერ და ჭეშმარიტებასთან ცოტა რამ აქვთ საერთო.

ჩელების და მათ მსგავსთა მიერ გახმოვანებული გენიოლოგიური ხეები კაცობრიობის ისტორიისა, გამოხატავს იმ ერებში იმ დროისათვის არსებულ შეხედულებებს. სავარაუდოა, რომ ასეთი გადმოცემები ეყრდნობა ეთნოგრაფიულ ლინგვისტურ თუ სოციალურ შეხედულებებს და მეტნაკლები სისწორით ასახავს ტომთა შორის არსებულ დამოკიდებულებებს აწმყოსა თუ წარსულში.საგულისხმოა რომ ჩელებისთვის ლაზები , ჩერქეზები, აბაზები, ალბანელები ერთი გვარისანი არიან. საყურადღებოა რომ თარგმანებში ერთგან ნახსენებია ლაზები, მეორეგან ლეზები ერთი დაიმავე ხალხის აღსანიშნავად,რომლებიც სამკვიდროდ ჯორუგსა და გონიოს ლეზულობენ, ცხადია აქ საუბარია მხოლოდ ლაზებზეა და სხვა არავისზე! ერთობ საყურადღებო მომენტია, რომ ერთი გვარის მიკუთვნებულობის პირობებშიც, ეთნარქები ნათესაობის ხარისხით აშკარად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ლაკზი, აფხაზი და ალბანი (47) ძმების შთამომავლები არიან, ჩერქეზი-ეს მათი ბიძაშვილია, ამ უკანასკნელთაგან ერთი მუხლით უფრო შორს მდგომი. თუ ჩვენს მიერ მიკვლეულ ახალ ისტორიულ სინამდვილეს გადავხედავთ, თეორია მათი ასეთი სახით ნათესაობის შესახებ აბსოლუტურად მისაღები ჩანს.

„ორდღიანი სიარულის შემდეგ დასავლეთისაკენ, ჩვენ მივაღწიეთ ჩანდების (ჭანების) მუხლის საზღვრებს.ისინი ნამდვილი აფხაზები არიან,რიცხვით 1500-მდე მამაცი ვაჟკაცი და უწოდბენ მთის ჩანდებს.მათი ნავსადგური- კაკური. მის ახლოს დევს სოფელი ხაკე გარშემორტყმული ბალებით ზღვის სანაპიროს გაყოლებით.შემდეგ მასთანვე სამი დღის სავალზე მოჰყვება საცხოვრებელი დიდი ჩანდებისა. ისინი 15000 ადამიანია 25 სოფელში და მათ ნავსადგომს უწოდებენ ჩანდალარს“ (იქვე, 174)

ჩელებისეული ხაზგასმა, რომ ჩანდები -ეს ნამდვილი აფხაზები არიან, ცხადს ხდის რომ აქაც და შემდგომაც აფხაზების ქვეშ მხოლოდ და მხოლოდ ლაზებს გულისხმობს!(48)

ჩელების სიტყვებით ჩანდების ნავსადგომი ჩანდალარია, რომლის პირველი სიტყვა თავისთავად ტომის აღმნიშვნელია, ხოლო სიტყვის მეორე ნაწილი-ეს აშკარად ლაზური (ჭანური) მნიშვნელობის სიტყვაა, ნავსადგომია აღმნიშვნელი და დროთა განმავლობაში დაკარგული (ჩაჩების და არლანების მიმართებაში ის ამ სიტყვას არ იყენებს, აღნიშნავს მხოლოდ ნავსადგომებს ლაკია და და ლაჩიგა).

„ჩანდებიდან ხმელეთის გაყოლებით დასავლეთისაკენ და ეთდლიანი მგზავრობის მერე მივედით კეჩილარების ტომთან: მათი ქვეყანა ნამდვილი სამოთხეა; მასში 75-მდე სოფელია, შემძლები 2000 დახელოვნებული მსროლელის გამოყვანისა. წყალი აქ ბრწყინვალეა დიდი მდინარე პსუ მომდინერეობს კავკასიიდან (მთებიდან) და ჩაედინება ზღვაში. წყალი მასში გრილია, ზაფხულში ის უხერხული გადასასვლელია, მაგრამ ზამთარში გემებისათვის უხიფათო მისადგომით. ორივე სანაპირო დაფარულია ბალებით, კეჩილარების სადგომებით, შემძლე 10000 მეომრის გამოყვანის, ძირითადად ცხენოსნებისა. ისინი საკმაოდ მდიდრები არიან და მტაცებლები. ჩვენ ვსტუმრობდით სოფელ გაკაში, აფხაზის სახლში სახელით საფარი-აღა. ჩვენთან მყოფებმა იანაჩარებმა მოგვიძაღეს სადილი 10 ცხვრისაგან, რის შემდეგაც, ჩვენ მოვდიოდით შემდეგ დასავლეთისაკენ არტების ტომისაკენ, რომლებიც კეჩილარებზე მრავალრიცხოვანი არიან, მაგრამ ნაკლებად მამაცები მასზე და ნაკლები მდიდრეკილებით ძარცვისაკენ, დიდ წილად დაკავებული არიან ბეწვეულით ვაჭრობით. ისინი აშენებენ მრავალ ღორს. მათ არა აქვთ სჯულის წიგნები, არც სექტები არც სიტყვის შენახვა იციან. მათი რიცხვი მიდის 30000-მდე. მათმა ბეგმა, 40 თუ 50 შეიარაღებული აფხაზის თანმხლებით, მოგვიტანა ჩვენ მოსასალმებლად 20 ცხვარი და 3 გარეული თხა. ის ჩაცმული იყო კაბაში. წოდებული <<kilchakli-gebe-checkmani>>წელზე ხმლით, ეჭირა ხელში მშვილდი და ისრები. ის ჯერ კიდევ ახალგაზრდა იყო და გამოირჩეოდა ვაჟკაცური შესახედაობით. მის მსგავსად მის ყველა მსახურს ჰქონდა დიდი თმა. ამ ტომის მისადგომს ეწოდება არტლარი(49) ჩვენ აქ გავატარეთ ღამე. აქ გემს არ შეეძლო დგომა ვინაიდან ადგილი სრულიად ღიაა.

მეორე ნავსაგდომს, სადაც გემებს შეუძლიათ თავშეფარება ექვსი თვის განმავლობაში, ეწოდება ლაიუში(50) (იქვე, 175-176)''

ცხადია კეჩილარის ტომი, დასახელების ლაზური სიტყვათა წყობით ლაზურია. საფარ-ალა თემის წინამდგომი ჩელების სიტყვებით სავარაუდოდ აფხაზია ე.ი ლაზი. მათი თემი არა ერთგზის ამოტივტივდება ისტორიის ფურცლებზე.

ლაზები ჩანან კეჩილარების მეზობელი არტებიც, რომელთაც შემლეს საუკუნეების მანძილზე თავიანთი ტომის სახელის შენარჩუნება. არტები- ეს ის ტომია, რომელთაც სახელი დაანათლეს ადრიარკატის ზღვას, ცხოვრობდნენ ილირიაში, რომელთა შესაძლო გაქრობაზე წინასწარმეტყველებდა სტრაბონი და რომელთა გაქრობას მოგვიანებით კონსტანტინეებდა აპიანე.

ვახდენტ რა ანტიკურ ისტორიკოსთა პერეფრაზირებას, ვიტყვით რომ ტომები ამ ქვეყნად არ ქრებიან. ისინი განაგრძობენ ცხოვრებას იქვე სხვა სახელის ქვეშ, გადადიან სხვა ტერიტორიაზე საცხოვრებლად თავიანთი სახელით ან ცხოვრობენ სხვა ტერიტორიაზე ასევე სხვა სახელით.

„ჩრდილოეთით, მთებს შორის მდებარეობს სადაშა, ქვეყანა სიდი-აჰმედ-ფაშასი. მცხოვრებლები კარგად ლაპარაკობენ როგორც აფხაზურ, ისე ჩერქეზულ ენაზე. ისინი რიცხვით 7000 მამაცი ვაჟკაცია, მიკუთვნებული ჩერქეზებს(51). აფხაზები და ჩერქეზები მართალია არ ენდობიან ერთმანეთს, მაგრამ ცდილობენ შეინარჩუნონ ნორმალური ურთიერთობა ვაჭრობის ხათრით, რომელიც წარმოებს არტების ნავსადგომიდან მონებით და სანთლით. ტაჩაგუზები (52) ასევე მოდიან სავაჭრო გემებით და ვაჭრობენ შეუფერხებლად.

ჩვენ მივდიოდით სამი გადასვლა დასავლეთის მიმართულებით, ზღვის სანაპიროს გაყოლებით, ტყიანი და მაღალი მთების კიდეში სადაც მრავალი სოფელი და მინდორია კამიშების ტომამადე. 10000 მამაცი ვაჟკაცისაგან შემდგარი. მათ არაერთხელ დაამარცხეს არტების ტომები და დაატყვევეს მათი ბეგები. ვინაიდან აფხაზები პარავენ ბავშვებს ერთმანეთს და ადამიანი, რომელიც არ ქურდობს და არ ძარცვავს ითვლება ცუდ ამხნაგად, ისე რომ მათზე თავიანთ ქალიშვილს არ ათხოვებენ. მთებში კამიშები ამრავლებენ ღორებს, ვირისხელას. ნავსადგომში ხომალდი არ შემოდის, ხალხის

შფოთიანი ხასიათის გამო.იქიდან აფხაზების ბავშვები იგზავნება

კონსტანტინოპოლსა და კაიროში.მათ აქვთ მეჩეთი.ჰავა სასიამოვნოა. ყველა სოფელი მიმართულია კიბლისკენ და სამხრეთისკენ.ნავსადგომში მოწყობილია ბაზარი.“(იქვე,176-177)

ველია ჩელები აშკარად ობიექტურობით გამორჩეული მემატთანე ჩანს.(გარდა შემთხვევებისა როდესაც ტექსტში აშკარად გვიანდელი ჩანართებია, მაგალითად აფხაზური ენის მაგალითები)

ჩელების სიტყვებით ჩრდილოეთით მთებს შორის მდებარეობს ჩერქეზული სადაში.სიტუაციის გამოხატვის ფორმა აშკარად მიანიშნებს, რომ სადაშები მთებში ცხოვრობენ, რომელიც ამ კერძო შემთხვევაში აშკარად ახლოსაა ზღვის ნაპირთან, მაგრამ არ ეკვრის მას.სადაშებს ნავსადგომი არ გააჩნიათ სარგებლობენ არტების ნავსადგომით და ამ გარემოებიდან გამომდინარე, ცდილობენ ნორმალური ურთიერთობის ქონას არტებთან. ხაზგასმით ავლნიშნავთ, რომ სადაშები ეს ჩელებისვე სიტყვებით ჩერქეზული ტომია,თუმცა აფხაზურად ლაპარაკობენ.

ტაჩაგუზები,რომლებიც გემებით მოდიან სავაჭროდ,რასაკვირველია არაადგილობრივი უცხო ტომია, ჩელებისვე მიხედვით ქედსიქითა ებრაელები, ვაჭრობის დიდოსტატები, სავაჭროდ შემოსული ნავსადგურში

კამიშები-ამ სახელის ქვეშ უბიხები იგულილისხმება.(53) ჩელები ვერ საზღვრავს მათ ეროვნულ კუთვნილებას და აბსულუტურად სწორია.ასევე ვერ საზღვრავს რუსი გენერალი დუბროვინი 200 წლის შემდეგ ჩელებისაგან და მათი ცხოვრების ნირით ჩერქეზებს მიაკუთვნებს .ენით რამდენადმე უახლოვდებიან აბაზგებს, რომელთა ეროვნულ მიკუთვნილებას ჩელები ასევე არ ასახელებს.(აბზოურ ტომებზე, აბაზგებსა და კამიშებზე, სანარელ სადაშებზე საკითხი დაწვრილებითი გაშუქებულია სათაურით „აბზოის ტომი და სხვები“)

ის,რომ კამიშთა ნავსადგომიდან მხოლოდ აფხაზი და არა ჩერქეზი ბავშვები იყიდებიან კონსტანტინეპოლსა და კაიროში, ამტკიცებს დუბროვინის კონფცეფციას- ისინი ერიდებიან ჩერქეზებთან კონფლიქტს,თუმცა ასეთ მორიდებას აფხაზების მიმართ არ ამჟღავნებენ.

„სამი გადასვლი შემდეგ ჩვენ მივედით სუჯალარის ტომამადე. 1000 მამაცი ვაჟკაცი. მათ ცოტა სახლები აქვთ კლდოვანი ნიადაგის გამო. აქვთ ნავმისადგომი, მაგრამ მე დამავიწყდა მისი სახელი. ჩვენ ღამე გავათიეთ როგორც სტუმრებმა გადაეკაში. შემთხვევით მოვხვდით ქორწილში და ისინი ჩვენ გაგვიმასპინძლდნენ მრავალგვარი კერძით. ღამაში გოგონები და ბიჭები მოგვიჩინეს მომსახურებაზე, ხოლო მეორე დღეს გონიოს აღამ, ჩვენმა თანამგზავრმა აჩუქა სახლის პატრონს ტიურბანი, რომელიც ისე დიდად დაფასდა, თითქოს გვირგვინი იყო. იმდენად რამდენადაც არ იყო ბაზარი, არც სასტუმრო სახლი, არც აბანო, არც მეჩეთი მათთვის უცნობია განათლებული ხალხის წესჩვეულებები. მათი სოფლები შედგება 40-დან 50-მდე სახლისაგან, მდებარე მთებში. გემებს სხვადასხვა ქვეყნიდან მოაქვთ დენთი, ტყვია, თოფი ძველი ფეხსაცმელი, მაუდის ნაჭრები, ქსოვილი, ბოკასინი (ასევე ნაჭრები) ქვაბები, სათევზაო ანკესები, მარილი, საპონი და სხვა საქონელი, რომელიც იცვლება ფულის გამოუყენებლად ტყვეებზე, კარაქზე, სანთელსა და თაფლზე. სუჯებიდან ჩვენ მოვდიოდით შემდეგ დასავლეთისაკენ, ზღვის სანაპიროს გაყოლებით დაწხეს ტომამდე, რომელსაც შეუძლია 2000 შეიარაღებული ვაჟკაცის გამოყვანა. ჩვენ გავჩერდით სამი დღე ნავსადგომში და ვცვლიდით ჩვენ ძველ ტანსაცმელს გოგონებსა და ყმაწვილ მონებზე. თვითონ მე ვიყიდე აფხაზი ბიჭი. (იქვე 176-178)“.

სუჯალარები ტომი ისევ და ისევ დასახელებიდან გამომდინარე ლაზური ტომი ჩანს. არ ჩანს შემთხვევითი რომ ჩელები აქ გამოყვანილი მონების ეთნიკურ შემადგენლობაზე არაფერს ამბობს. თუმცა მონებით ვაჭრობას აღნიშნავს : სავარაუდოდ მონები ჩერქეზული წარმომობისა ჩანან. (54)

სუჯებიდან წასული მოგზაურები უკვე დამბეს ტომში ხვდება, სადაც მონას, აფხაზს ყიდულობს. დიდი ალბათობით დამბეს ტომიც აზოური ჩანს, თუმცა ჩელები აფხაზების მიერ ერთმანეთის ბავშვების მოპარვას და გაყიდვის ფაქტებსაც აღნიშნავს.

„მეოთხე დღეს მოვდიოდით დასავლეთისაკენ და მივედით ბოზდუკების ტომთან, რიცხვით 7000 კაცია ბეგის მეთაურობის ქვეშ. ჩვენ წავასწართ ნავსადგომში ათ ხომალდს კონსტანტინოპოლიდან და მრავალს ჩვენი მეგობრების რიცხვიდან, ჩვენი დიდი გაკვირვების მიუხედავად. მენგლი-გურეის მიყავდა 3000 კაცი ბოზდუკებიდან

სალაშქროდ, რომლის დამთავრების შემდეგ მან მისცა კარგები და ჩერქეზულ მთა
ობურში, სადაც ისინი დარჩნენ. ეს ხალხი მამაცია, მოსაუბრე აფხაზურად და
ჩერქეზულად. მთა ობური ჰყოფს აფხაზ ბოზდუკებს ჩერქეზ
ბოზდუკებისაგან. მანძილი მათ შორის სამი გადასვლაა. ისინი ჰპარავენ ბავშვებს
ერთმანეთს და ყიდიან. ორი დღის სავალზე დასავლეთისაკენ საზღვაო სანაპიროზე
არის ნანგრევები ძველი ციხე სიმაგრისა სუბიში, სადაც ჩვენ გავატარეთ ღამე,
როგორც სტუმრებმა. მცხოვრებლები აკეთებენ მშვილდს და ისრებს, მათ ბეგს ჰყავს
3000 ადამიანი შეიარაღებული თოფით. ციხე-სიმაგრეს ნავსადგომს ჰქვია
სუბიში. (56) მთებში ბინადრობს დიდი რიცხვი დათვებისა, მელიებისა, ტურებისა,
ბეკასი. ეს აფხაზური ხალხი უცნაურად ასაფლავებს თავის ბეგებს. მიცვლაბეულის
სხეულს ათავსებენ ხის ყუთში, რომელიც მაღალი ხის ტოტებზე მაგრდება. თავს
ზემოთ ყუთში ტოვებენ ნახვრეტს, რომ ბეგს შეეძლოს როგორც ისინი ამზობენ, ცას
უყუროს. ფუტკრები ძვრებიან ყუთში და აკეთებენ თაფლს, მთლიანად ფარავენ
ყუთში მოქცეულ გვამს. როცა დადგება დრო, ისინი ხსნიან ყუთს გამოაქვთ თაფლი
და ჰყიდიან. ამიტომაც უნდა იყო ძალიან ფრთხილად თაფლის ყიდვის დროს
აფხაზეთში. ვიყიდეთ რა რამდენიმე ყმაწვილი, ჩვენ მივდიოდით აშელალის ტომის
მიმართულებით, რომელთა ბეგებს შეუძლიათ შეუძლიათ სალაშქროდ 2000 მამაცი
ვაჟკაცის გამოყვანა, მაგრამ ყველანი ისინი ისეთი ქურდებია, რომ აფხაზებს მათი
ემინიათ. აქ აგრეთვე არის ციხე-სიმაგრის ნანგრევები, რომლის ახლოს ნავსადგომი
აშელალია, სადაც მოდის მრავალი ხომალდი კაფადან და ტამანიდან, რომლებსაც აქა
გამოზამთრება არ შეუძლიათ. დღის სავალის მანძილზე მდებარეობს აშელალის
კუთვნილი სოფელი ატიმა, სადაც მათ შორის მრავალი მუსლიმანია თოფხანეს
აფხაზებიდან. ჩერქეზების მიწები აქედან ერთი დღის სავალზეა. ორი დღის სავალზე
მდებარეობს სუკსუს ტომი. მათ ბეგს ემორჩილება 3000 შეიარაღებული მამაკაცი. მათ
ჰყავთ ცხენები მაღალი ჯიშისა. ნავსადგომს ჰქვია გარდენა. მდინარე
სუკი, უფონო, გამოდის ჩერქეზების მთებიდან და ჩადინება შავ ზღვაში. მათ შორის
გვხვდება რამდენიმე მდიდარი. ორი დღის სავალის შემდეგ კიუტასების ტომის
საცხოვრისია, 7000 შეიარაღებული მამაკაცი ბეგების განკარგულებაში. მათი

მაღაზიები დაფარული რქებით და ნავსადგომში ჩვენ წავაწყდით მრვალ ხომალდს კაფადან და ტამანიდან.ჩვენ შევხვდით რამდენიმე ნაცნობს ყირიმიდან,რამდენადაც მხედრები ამ მხრიდან მუდმივ ურთიერთობაში არიან ჩერქეზეთთან. ცნობების გადაცემის სიადვილის გამო ეს ხალხი მდიდარია.ისინი ასევე თესავენ ჭვავს, მაშინ როცა სხვა აფხაზები თესავენ ფეტვს, რომელიც იძლევა ასჯერდ მოსავალს.კიუტასების სახლები გადახურულია ისლით.ჯგუფებს შემდგარი ათეულობით სახლებისაგან ეწოდება კაბაკი, რომელიც გარშემორტყმულია კედლებით ციხე სიმაგრის მსგავსად.ძაღვები ყარაულობენ ამ კაბაკებს ლომების დარად, საჭიროების და მიხედვით რამდენადაც ყველა საცხოვრისი მდებარეობს ტყეში და ყოველი სოფელი უფროთხის მეორეს. კიუტასების მეზობლად ცხოვრობენ შანები ჩერქეზებიდან, გამოყოფილი პირველებისაგან მხოლოდ მთით და ერთი დღის სავალით.ისინი ლაპარაკობენ ჩერქეზულად .(იქვე 178-180)“.

ბოზდუკები ჩელებისთვის აფხაზური ტომია, რომლის ნაწილი ჩერქეზეთშია გადასახლებული და გაჩერქეზებული.(55)

ციხე-სიმაგრე სუბეშთან მცხოვრები სუბეშელები ეს უყოყმანოდ ქართველური ტომია,(56) ზანები.მიცვალებულის დაკრძალვის ასეთი მეთოდი-ეს უძველესი ლიტერატურული წყაროებიდან ამოკითხული ცნობაა, რომელსაც ასევე ვახუშტი ბატონიშვილი ახსენებს და რომელსაც აწყმოსთან არავითარი კავშირი არ შეიძლება ჰქონდეს. ხალხისთვის რომელსაც ქრისტიანული რელიგიის აღმსარებლობა აქვს (უარეს შემთხვევაში ჰქონდა მაინც ადრე) დასაფლავების ასეთი წესი მიუღებელია. დასაფლავების ასეთი წესი აპოლონიოსის (როდოსელი) მიხედვით კოლხურია და სხვა არავისი.მისი სიტყვებით მიცვალებულ მამაკაცთა გვამებს ნიშნად პატივისა ხეზე ჰკიდებდნენ გასაშრობად, ხოლო ქალებს კი მიწას აბარებდნენ.უნდა აღინიშნოს რომ, კოლხეთის მრავალ თემს შორის ერთადერთი შკვითინები (შემდგომში სტრაბონისეული ჰეპტაკომიტები) არიან ის ტომები, რომლის სახელი ფუტკარსა და თაფლს საუკუნეების მანძილზე უკავშირდება(57)

აშელალელთა ერთ-ერთი თვისება ეს ხელოვნების დარგში აყვანილი ქურდობაა, დანარჩენი აფხაზური ტომისათვის მოუწვდომელი. ის რომ აშელალელთა ტომის

სოფელ ატიმაში ბევრი მუსლიმანია, აშკარა მიმანიშნებელია ოსმალეთის ექსპანსიისა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე: ყირიმის ნახევარკუნძულს ისინი თითქმის 200 წელია ფლობენ.

პრობლემატურია სუკსუს ტომის ეროვნული მიკუთვნებულობა, თუმცა საკარადოა, რომ ქართველური ტომები ინარჩუნებენ სანაპიროს სავაჭრო მონოპოლიას ანაპამდე გარდა აბაზგეთის (ანაკოფიის) და კამიშების (უბიხების) კუთვნილი სანაპიროსი, რომელიც განსხვავებით აბაზგების სანაპიროსი, 1533 წლის ომის შედეგად ჩანს მოპოვებული.

სუკი ეს დასავლურ ქართველურ ენაზე სერის, წაგრძელებული გორაკის აღმნიშვნელი ტერმინია. მაღლობზე, ერთ სერზე მცხოვრებ ხალხს სუკარებს-სუკელებს ეძახიან.

კიდევ ერთხელ ამოტივტივდა ისტორიის ფურცლებზე კიუტების ტომი. ეს ის ტომია, რომელიც პირველი საუკუნის მესამე მეოთხედში აშენებს საკუთარ ქალაქს, დასახლებას, მიტოვებული ფეოდალის ახლოს, რომელსაც კიუტსი ჰქვია. ამ ქალაქმა და ამ ტომმა მისცა საფუძველი მითს, რომ აიეტი და შესაბამისად მედეა სკვითებია (რადგან ისინი სკვითეთში ცხოვრობენ) ეს ზუსტად ის „კამპანია“- ჩანს, რომელსაც ცალკე მმართველი „ზიხი-გერკესი“ ჰყავს (იხ. ზემოთ) ოსმალეების მიერ ყირიმის ნახევარკუნძულის დაპყრობის შემდეგ შავი ზღვის ამ აზიურ სანაპიროზე გადმოზარგებულ-დასახლებული. წლების შემდეგ ამავე ადგილიდან აყრილი განითესება გურია-სამეგრელოში და კიდევ ერთ ამოუხსნელ გვაროვნულ საიდუმლოს ჰქმნის რეგიონში (58)

შანები, რომელსაც ჩელები ჩექეზებად ასახელებს, რომლებიც ყველაზე დასავლეთით, ქართველური ტომებისაგან ყველაზე შორს, შესაბამისად ახლოს ცხოვრობს ყირიმულ თათრებთან, ოსმალეებთან და ჩერქეზებთან, საკმაოდ კარგად არის შესწავლილი გვიანდელი რუსულ ლიტერატურაში და მოგვიანებით იქნება განხილული.

ევლია ჩელების მოგზაურობის მომდევნო პარაგრაფი, რომელიც აფხაზურ დიალექტებს, აღმოსავლურს და დასავლურს გადმოგვცემს, აშკარად გვიანდელი

ჩართულია (უცილობლოდ სხვის მიერ, რომელიც აფხაზურს და აბაზურს ვერ ანსხვავებს) ჩელები ერთმნიშვნელოვნად მიაჩნებენ, რომ მისთვის აფხაზური -ეს ჭანურ-ლაზურია, ჯორჯზე მცხოვრებთა ენა და არა არლანური-აბაზური ენა. ჩელების ჩანაწერების გამყალბებელი დასავლეთ „აფხაზურად“ უბიძგის ენას აცხადებს, რომელსაც ჩელები ხან აფხაზებს აკუთვნებს ხან ჩერქეზებს. ასევე გვიანდელი ჩანს მთის ტომების ჩამონათვალი მოხსენებული ვითომდა ჩელების მიერ. ჩელები, რომელიც დათვალისა და თანმიმდროებით აღწერს შემხვედრ ტომებს, ბოლოში თითქოსდა ახსენებს ახჩიპის ტომებს, რომლებიც მოგვიანებით გაგრის მთიანეთში ცხოვრობს, თუმცა ჩელების აქ უკვე დაფიქსირებული ჰყავს მთის ჩანდები, რომლებიც 1704 წლისათვის უკვე აღნიშნულ ტერიტორიაზე არ ცხოვრობენ. შესაბამისად ბოლო ჩანაწერები, მე-18 საუკუნის დასწყისზე ადრე ვერ იქნებოდა შესრულებული და არ ეკუთვნის ჩელების კალამს!

ქართველური ტომების აღნიშნულ ტერიტორიაზე ცხოვრება -ეს შემდგარი ფაქტია. ამ თემაზე პირდაპირი სამტკიცო არქანჯელო ლამბერტის მემუარული სტილის ნაწარმოებშიც თვალნათლივ ჩანს. შეგახსენებთ რომ არქანჯელო ლამბერტი ფაქტიურად ჩელების თანამედროვეა, მაშინ როდესაც დანარჩენი საქართველოსგან ტერიტორიულად აღნიშნული რეგიონი ფაქტიურად იზოლირებულია.

უაღრესად საინტერესოა საკითხი, ინარჩუნებს თუ არა დედა სამშობლოსთან მოწყვეტილი ნაწილი სასულიერო კავშირს ეკლესიასთან, ამ შემთხვევაში აფხაზეთის საკათალიკოსოსთან? აფხაზეთის საკათალიკოსოს ქვეშ მთელი დასავლეთ საქართველოს სულიერი სამყარო იგულისხმება. ბაგრატ მე-6 ისარგებლა რა იერუსალიმის ანტიოქიის პატრიარქის მიქაელის (1470-1484) ჩამოსვლით და მას აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) პატრიარქად ეპისკოპოსი იოაკიმე აკურთხებინა. მართალია პატრიარქ მიქაელის ჩამოსვლის თარიღი უცნობია, მაგრამ **შამადავლა დადიანის სიგელი** საკათალიკოსო სარგოს შესახებ, ამ თარიღის დაზუსტების საშუალებას იძლევა.

-----**დავამტკიცე**---- ჯვარი და ბისონი კეთილთა შევამკეთ და დავასუენეთ და ვირწმუნეთ იერუსალიმის და ანტიოქიის პატრიარქიასა მიქაელის სა-რ-ქოთა და

ომფორთა კათალიკოსი იოაკიმი ქრისტეს საფლავსა მარჯუენითა კათალიკოსად დავაყენეთ და საკათალიკოსოდ ესე გავაშინეთ.

იერუსალიმ -ანტიოქიის პატრიარქი აღსაყდრებული ჩანს 1470 წელს,ხოლო შამადავლა დადიანი გარდაცვალა 1474 წელს.სიგელი 1470-74 წლებს ეკუთვნის შესაბამისად აფხაზეთის საკათალიკოსოს დამოუკიდებლობაც ამ პერიოდთანაა საგულისხმებელი.

უაღრესად საგულისმოა აფხაზეთის კათოლიკოსის ტიტულის ცვლილება დროის სხვადასხვა მონაკვეთში, დაფიქსირებული ჩვენს დრომდე მოღწეული უძველესი საეკლესიო საბუთებით. ყველა სიგელი, რომელშიც მოხსენებულია უმაღლესი სასულიერო ხელისუფალი,ნახმარია ტერმინი კათოლიკოსი, უფრო იშვიათად აფხაზეთის კათოლიკოსი.ერთადერთი გამონაკლისი, ეს ერთ-ერთი უძველესი სიგელია, დათარიღებული 1619-1620 წლით, სადაც კათოლიკოსი ნახსენებია ტიტულით, ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის კათოლიკოსი.საფიქრებელია რომ დროით გაფუჭებული სიგელი გადაწერილია ახალ მასალაზე, უკვე ახალი სატიტულო დასახელებით. შემონახულია ასეთი სიგელების ნუსხა 1616 წლიდან 1664 წლამდე.

რასაკვირველია,საკათალიკოსო ტიტულში აფხაზეთის მოხსენება მიანიშნებს იმ ფაქტს, რომ აფხაზეთის (არა აზაზეთის-ანაკოფიის საერისთავო) რომელიღაც ეკლესია და შესაბამისად საეპისკოპოსო, აღნიშნული საკათალიკოსოს ეპარქიაა. მართლაც ყვაპუ შერვაშიძის საფიცარი წერილიდან მიწერილი გრიგოლ კათალიკოსისადმი, დათარიღებული 1696-1704 წლებით, მოხსენებული საკათალიკოსო ნაჟანუური და ხოირი. ჩვენი მიკვლეული ცნობების მიხედვით, ნახსენები ნაჟანუური - ეს ბიჭვინთა, გაგრა, ადლერის (არტლაარის) ტერიტორიებია, ხოირი -კოდორისა და ამტყელის ხეობის ზემო წელი. ევლია ჩელების ცნობებით, ჩაჩის (შერვაშიძის) ტომები, კოდორსა და ბიჭვინთას შორის არიან განსახლებული. ცხადია ნახსენები ტერიტორიები ავტონომიურია, თვითმმართველი. საკათალიკოსო სოფლები ნახსენები ყვაპუ შერვაშიძის მიერ, პირდაპირი ნიშანია რომ დასახლებული ტერიტორიების სულიერი წინამძღვარი თვითონ კათალიკოსია!მართლაც 1705 წელს

გრიგოლ კათალიკოსის შეწირულობის წიგნში, სადაც ის მიმართავს ბიჭვინთის ღვთისმშობელს, აღნიშნავს რომ **ნაჟანევს სფლი სკზო აყრილიყო**. ცხადია ნაჟანეური და ხოირი, ეს აფხაზეთის კათალიკოსის ხელდებული იყო. (უფრო დაწვრილებით საკითხი განხილულია „კენებთან“)

.....და ვინაა იქ, ჩრდილოეთში, ნაჟანეურის იქით, რომელიც 1664 წლიდან ინტენსიურად , თითქმის ყოველ მოხსენებულ სიგელში შეახსენებს თავის არსებობას აფხაზეთის საკათალიკოსოს და მის ტიტულს ასე გარდაქმნის: ჩრდილოსა და აფხაზეთის კათალიკოსი?

პასუხი ერთადერთია: ეს ზანთა და ზიხთა ქართველური ტომებია, რომელიც თურქ მოგზაურს ევლია ჩელების,საგულდაგულოდ დაუთვლია , მათი სახელები შემოუნახავს და აღუნუსხია! (ტერმინ ჩრდილოში ის ტომები მოიაზრება უთუოდ. რომლებიც სადაშებისა და კამიშ-უბიხების ჩრდილოეთით სახლობენ)

საიტერესოა რომ 1760 წლამდე ტიტულატურა შენარჩუნებულია. შემდეგ წლებში ტიტულატურა გაუგებარ, აბსტრაქტულ ფორმას იძენს. ცხადია, ზიხების გაუცხოებისა და ქართული სამღვდლოების მიერ მათი მივიწყების პროცესი სახეზეა. რუსულ წყაროებში დაფიქსირებულია ტომები დღევანდელი ადიღეს ტერიტორიაზე, რომლებიც თითქმის მე-18-ე საუკუნის ბოლომდე ინარჩუნებენ ქრისტიანულ რელიგიას.....(ამაზე ცოტა ქვემოთ)

ერთობ საყურადღებოა სერგი კაკაბაძის მიერ აღმოჩენილი დოკუმენტი, დათარიღებული 1621 წლით და ცნობილი აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დიდი დავთარის სახელით, დოკუმენტი შეიცავს ერთობ საყურადღებო ცნობებს:

გეოგრაფიული, ისტორიული, სოციოლოგიური, აგრონომიული თუ ლექსიკური მიკუთვნებულობა-მდგომარეობის შესახებ.

როგორც წინა მასალებით დამტკიცდა , ნაჟანეული და ხოირი, ეს დღევანდელი აფხაზეთის უკიდურესი ჩრდილოეთის რაიონებია. ნაჟანეული მცხოვრები ჩანდები და მათი ჩრდილოეთის მეზობლები (და თანამემამულეები) კეჩილარები და არტლარები, მოხსენებულია თურქი მოგზაურის ევლია ჩელებისეული შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს აღწერაში. აღწერის ფურცლებზე ვერ ხვდება ხოირი, მდებარე მდინარე

კოდორის და ამტყელის ზემო წელში, როგორც ზღვის სანაპიროდან დიდი მანძილით დაშორებული მხარე.

საყურადღებოა ჩელების მიერ აღწერილი ტერიტორიები სადაშის ჩერქეზული ტომის და კამიშის (უბიხები, აბაზგთა მონათესავე ტომი, რომელსაც რუსი გენერალი დუბროვინი ჩერქეზებს უფრო აკუთვნებს, მისივე სიტყვებით გამომდინარე უბიხთა ცხოვრების წირისგან) შემდეგ მდებარე ტომები, რომლებიც ამ დავთარში სავარაუდოდ გაერთიანებული ერთი, სუბემის თემის ქვეშ.

ყურადღებას იქცევს ერთი უცნაური სახის ბეგარა, რომელიც დაფიქსირებულია ზემოთ ხსენებულ დავთარში. საუბარი შეეხება გადასახადს, რომელიც მენავეობასთან, თევზჭერასთან და თევზის გადასახადთან არის დაკავშირებული.

1) ხონის გამოსავალში აღრიცხულია 2 თეთრი სათევზაო გადასახადი. შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ აქ 2 თეთრი, ეს გადასახადია თევზჭერის უფლების დაკანონებისათვის, თუმცა ამავე დავთარის მეორე ცნობა ამ მოსაზრებას აბათილებს: აღნიშნულია გადასახადი 2 თეთრის თევზი, რაც მხოლოდ და მხოლოდ 2 თეთრის ღირებულების თევზის გადასახადს უნდა ნიშნავდეს. ვინაოდან ეს გადასახადი ფიქსირდება მხოლოდ ხონში, რომელიც მთის რაიონია და არა ზღვისა. ცხადია აქ საუბარი მდინარის თევზის გადასახადზეა, რომლითაც საკათალიკოსო გლეხმა უნდა მოამარაგოს ადგილობრივი სამღვდელთა მარხვის პერიოდისათვის.

2) მეორე გზამკვლევი პუნქტი, ეს თილითია, პავლე ინგროყვას მიერ ჩათვლილი შუა სოფლის (დღევანდელი ოჩამჩირის რაიონში, მოქვის წყლის ხეობის ზემო წელში). დასახლებულ პუნქტად. რასაკვირველია დიდი ქართველი მკვლევარი ამ შემთხვევაში ცდება, თილითი ზღვისპირა სოფელი ჩანს. თილითის ნაწილში მოხსენებულია ტყაურუ, დასახლებული პუნქტი, რომლის მცხოვრებ ხუთ კომლს ერთი და იგივე ბეგარა ადევთ. როდესაც საუბარია ერთდროულად მენავეობასა და მეთევზეობაზე, ცხადია აქ ზღვა, ზღვაზე თევზჭერა და ზღვის თევზი იგულისხმება. თევზჭერა ხდება სამღვდელთა მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად მარხვის დღეებისათვის. გარდა მარხვისა, საშუალო და გვიანი საუკუნეების საუკუნეების

სამღვდელოების დიდი ნაწილი ვეგეტარიანელი იყო, ხოლო მათთვის აუცილებელი ხორცის რაციონი თევზეულით იცვლებოდა.

„ამის ზევით კიდევ ტეხურისვე კიდეზედ, არის სენაკის ეკლესია გუმბათიანი, კეთილშენი, საყოფელი აფხაზთა კათალიკოსისა“. (ქართლის ცხოვრება. ტომი მე-4-ე. გვ. 777). აფხაზეთის კათალიკოსის კათედრალური ეკლესია სენაკში ყოფილა, მაგრამ სად არის მისი რეზიდენცია, ყოველდღიური სამყოფელი?

„და ამ ფოთის ჩრდილო კერძ შესდის ზღვას ხორგის წყალი. მოილო სახელი ხორგისაგან, ზღვის კიდესა ზედა შენისა, სადაც.... არს სასახლე აფხაზთა კათალიკოსისა. ამ მდინარის ჩრდილოეთით ზღვის კიდეზე არის ხოფი. აქა არის ეკლესია გუმბათიანი, კეთილშენი და შემკული.... ამ წყალზედ ჩრდილო კიდესა ზედა არის და ხოფს ზევით არის ეკლესია ჩაისის, დიდი, გუმბათიანი, კეთილშენი და შემკული. ზის ეპისკოპოსი მწყემსი ამ წყლის სამხრის კერძოსი უნაგირამდე და რიონი ზღუამდე“ (იქვე)

აფხაზეთის კათალიკოსის საცხოვრებელი სასახლე ხობის რაიონში ჩანს, სოფელ ხორგასთან. ცხადია მოქეის ზემო წელიდან აქ თევზს (გაუფუჭებელს) ვერავინ ჩამოიტანს და არც არის პრაქტიკული. თევზი ზღვაში იჭირება, ამ სახის ბეგარადადებული გლეხის მიერ და მარაგდება ამავე რეგიონში განლაგებული მრავალრიცხოვანი სამღვდელოება.

შემთხვევით არა ჩანს რომ ჯამურ სიაში თილითი (ჭალასთან ერთად) მოხსენებულია მუხურის, სახაუჯელოს, ხეთას და სენაკს შორის. სავარაუდოა რომ მუხურის სახელი დღევანდელი განარჯია მუხურს აქვა შემონახული. ხეთა და სენაკი, ეს დღესაც არსებული დასახლებული პუნქტებია. საიტერესოა, რომ დასავლურ ქართულ დიალექტზე ტყაურუ, ეს ურების ტყის აღნიშვნელი ტერმინია. აქვეა მთა ურთა, რაც აგრეთვე ურების მთის აღნიშვნელი ტერმინია.

არც თუ ისე მოშორებით სოფელი ორული, რაც ასევე ტერმინ ურ-ულის დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს. ვფიქრობთ აღნიშნული ტერმინები იმ თემთან უნდა იყოს დაკავშირებული რომელსაც ური ერქვა. რაც შეეხება შამბიათა მენავე და მეთევზე თემს, ამ გვარის ქვეშ ზუგდიდის რაიონის სოფელი შამგონა და შამუგიათა

გვარი უნდა იგულისმებოდეს .აქვე ამ რეგიონში ფიქსირდება გვარი ხაჭალია, რაც მხოლოდ და მხოლოდ დავთარში მოცემულ ხაუჟელთან ასოცირდება.

როცა ფაქტიურად განსაზღვრულია აფხაზეთის დიდ დავთარში მოხსენებული დასახლებების ადგილმდებარეობა, საიდანაც მუხური, ხაუჟელი, თილითი, ტყაურუ იდენტიფიცირებულია როგორც ენგური-ხოზისწყალს შორის მდებარე რეგიონი, ხოლო ნაჟანეული და ხოირი-ეს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მდებარე დასახლებული ადგილებია, ლოგიკურია ვივარაუდოთ, რომ დავთარშივე ნაჟანეულსა და ხოირს შემდეგ ნახსენები სუბვი-ეს ჩელებისეული სუბემის რეგიონია!

3) სრულიად განსხვავებული სიტუაციაა დავთარში დაფიქსირებულ ნაჟანეულთან (ბიჭვინთა-გაგრა-ადლერი-სოჭი) მიმართებაში: **“მართებს მიხილიას უჩაიას გოჭკომე, ბეგარაის ტილო, ორი გობი ღომი, ორი ქათამი,ექვსი ფოხალი ღვინო, ნავტობაი, ყანობაი“.**(აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დავთარი).

ასთივე სახის ჩანაწერები , რომლებიც აფიქსირებს აღნიშნულ რეგიონში მებეგრე გლეხებს, რომელთა ძირითადი გადასახადი მენავეობაა, თევზჭერის მოვალეობის გარეშე. ბეგარა რომლის ძირითადი არსი მენავეობაა, თერთმეტი გლეხური ოჯახის ვალდებულებაა, რომლებიც ფაქტიურად პროფესიონალი მეზღვაურები არიან... და რაში სჭირდება აფხაზეთის კათალიკოსს ზღვის სივრცეების გადალახვა?

„ამ გადმოცემას ადასტურებს წმ. ანდრია მოციქულის სახელობის უძველესი სამ ნავიანი ეკლესია, აგებული ამ მხარის ერთ-ერთ სოფელში, რომელსაც ბიჭვინთა ეწოდება.ეს ეკლესია მთელი კოლხეთის მეტროლოპოლიას წარმოადგენს ,სადაც სიცოცხლეში ერთხელ თითოეული კათალიკოსი ან პატრიარქი ჩამოდის ყველა ეპისკოპოსის თანხლებით წმინდა ზეთის დასამზადებლად, რომელსაც ისინი მირონს უწოდებენ .აქ ჩამოდის მთავარიც მთელი თავისი კარით. (შარდენის მოგზაურობა გვ.132. თბილისი 1957წ.)

სასულიერო პირების გადაადგილება აბაზგიის (არლანი, ალანი) ტერიტორიაზე ,აბაზგიის მთავრის და მოსახლეობის დიდ წინააღმდეგობას არ უნდა აწყდებოდეს.ევლია ჩელების ცნობით, ჩაჩის ტომის-აფსილების (ჩაჩი -ეს შერვაშიძის აბაზგური შესატყვისია) მიწა მდინარე კოდორის მარჯვენა სანაპიროზეა

განლაგებული. . მისივე სიტყვებით აქ სალაპარაკო ენა მეგრულია.(თუმცა ისინი შერვაშიძის პოლიტიკური ერთეულის, აფხაზეთის შემადგენელი ნაწილია).

სამეგრელოს ეპარქიათა და ეპისკოპოსთა ჩამონათვალი, რომელიც ეკუთვნის პატრიოლსებ ძამპის, დიდი ხნით კოლხეთში მცხოვრებ სასულიერო პირის, ექვს არ უნდა იწვევდეს. ძამპის სიტყვებით, სამეგრელოს ექვსი ეპისკოპოსი ჰყავს დრანდელი-აფხაზეთის საზღვარზე, მოქველი; ბედიელი-შავი ზღვის სანაპიროზე;ცაიშელი; წალენჯიხელი ჭყონდიდელი-იმერეთის სამეფოსა და კავკასიის მთების მახლობლად.

ჩელებისა და ძამპის ცნობების შედარებით, ცხადი ხდება , რომ დრანდის საეპისკოპოსო (შესაბამისად ჩაჩი) კოლხეთის სულიერ საზღვრებშია,თუმცა პოლიტიკურად ის შერვაშიძის მფლობელობაშია და შესაბამისად აფხაზეთის ნაწილია.

სამეგრელო-აფხაზეთის მთავართა შორის არსებული დაპირისპირების გამო ,საერო ხელისუფლება ბიჭვინთის ტაძარში ჩასასვლელად მხოლოდ საზღვაო გზით თუ ისარგებლებდა. რაც შეეხება სამღვდელოებას , ჩაჩთა აშკარა ქრისტიანობისა და აბაზგთა ქრისტიანული ტრადიციებისადმი პატივისცემის გამო , სავარაუდოა რომ სამღვდელოების აბაზგეთის ტერიტორიაზე გადაადგილება აბსოლუტურად უსაფრთხო იყო. რაც შეეხება აფხაზეთის მთავრებს , შერვაშიძეებს , მათ მე-18-ე საუკუნეშიც კი საფიცრად ღმერთი და მისი წმინდანები ჰყვადათ.

ბიჭვინთაში ჩასული მღვდელმთავარი თუ არქიეპისკოპოსები რასაკვირველია სუბემის მრევლსაც მოინახულებდნენ . სწორედ აქ ფასდაუდებელი ჩანს იმ „მენავტობეთა“, პროფესიონალი მეზღვაურების სამსახური , რომელსაც სასულიერო იერარქია სუბემში ჩაჰყავდა. ბიჭვინთასა და სუბემს შორის უკვე უბიხთა ტომია განლაგებული. მათ სოფელში მეჩეთის არსებობა კი აშკარად მიანიშნებს უბიხთა მაჰმადიანურ აღმსარებლობას.

მართალია ევლია ჩელები აქ მცხოვრებლებს რამდენიმე ნაწილად ცალ-ცალკე განიხილავს, როგორცაა, სუჯალარიები, აშელალელები, სუბემელები, სუკელები, კიუტსები,ისინი ქართულ სასულიერო სივრცეს ერთი, სუბვის სახელით აქვს გამოხატული. სუბვის მცხოვრებთა ძირითადი გვარი კიტი-აა, რაც აშკარად კიუტთა

თემის კუთვნილების გვარია, თუმცა სხვა გვარებიც ფიგურირებენ. (იხ. აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხთა დიდი დავთარი)

.... და არსებობს თუ არა სხვა პარალელური ცნობები, დასავლეთ ქართველური ტომების მიერ ჩრდილო შავი ზღვისპირეთის ასეთი შორეული ნაპირების ათვისების შესახებ?

„ საქართველოს მეფეები წინათ ფრიად ძლიერნი იყვნენ მათი უფლებამოსილებები დიდზე იყო გავრცელებული, ამის გამო სახელმწიფო მათ უნდა განეგოთ მოხელეების შემწეობით. შემდეგ კი ეს მოხელეები რომელთა რიცხვშიც დადიანიც იყო აჯანყდნენ და სრული პატრონები გახდნენ ამ მხარეებისა, რომლებიც მათ სამოურავოდ ებარათ. რაც ამის თაობაზე მეგრელებისგან გამიგონია, ეხლაც მოგახსენებთ.

ამ დროს საქართველოს სამეფო გავრცელებული იყო ირანის მხრით თავრიზამდი და თურქეთის ანუ უკეთ რომ ვთქვათ სამცხის მხრით-არზრუმამდი. კოლხიდისაკენ კი საქართველოს სამეფო მიდიოდა კავამდი, რომელიც ხერსონესშია. ამ მხრით საქართველოს შეიცავდა თავის სამფლობელოში აფხაზებს, ანუ აბასკებს, ჩერქეზებს და ძიქებს. საქართველოს სამეფოს რომ ასეთი სივრცე ეჭირა, ამის ცხადი კვალი დღესაც იპოვება იქ. არზრუმის ქალაქის ახლობლად ახლაც მოიპოვება ქართული სოფლები, უწინდელ დროში თვით ამ ქალაქში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი, არზრუმელად წოდებული. კოლხიდის გარეთ, აფხაზებისა და ჯიქების ქვეყანაში, მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულნი და ქართულის ზედწარწერებით. მაგალითად ანაკოფიაში და ბიჭვინთაში არის კოლხიდის გურიის და იმერეთის პატრიარქის საჯდომი. ირანის მხრითაც თვით თავრიზამდი, სადაც ქართული ეკლესიების და ქართული სოფლების კვალი დღესაც ჩანს.

(არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. გვ.29 „ მთაწმინდა“ თბილისი 2011)

ის რომ საქართველოს სამეფო მიდიოდა კავამდე (ფეოდოსიამდე) ლამბერტის სიტყვებით მეგრელთა მონათხრობია. კავას მეგრულ ნაწილში სავარაუდოდ ზიხთა ქალაქი კიუტსი იგულისხმება , დაფიქსირებული პლინიუს უფროსი მიერ პირველ

საუკუნეში და რომელიც ჩელების სიტყვებით უკვე სუბეშთან ფიქსირდება, თურქთაგან და მაჰმადიანურ სარწმუნოებისაგან ოტებული 1475 წლის შემდეგ.

ლამბერტისათვის უკვე ტერმინი აფხაზი -აბაზგის აღმნიშვნელი ჩანს, ჩერქეზი კი ჭან-ლაზებისა, ძიქები-ზიხებისა!

ხერსონესის ნახევარკუნძულიდან და მისი მიმდებარე ტერიტორიებიდან მოსახლეობის იმიგრაციას ინტენსიური ხასიათი ჰქონდა. თვით ოსმალეთის ხელისუფლებაც კი შეეცადა ხერსონესის ხალხისაგან დაცლის პროცესის ხელის შეშლას, თუმცა ქრისტიანულმა მოსახლეობამ (და არა მარტო მათ) ძირითადად დატოვა კუნძული და მიმდებარე ტერიტორიები. მოგვეყავს იმ ხალხის ჩამონათვალი ვისი ადგილმონაცვლეობაც აშკარად ჩანს:

- 1) ზიხი კიუტები, ფიქსირდებიან უკვე აზიის კონტინენტალურ ნაწილში, ანაპასთან (ჩელების კიუტების დასახლება)
- 2)იტალიელები, რომელთათვის ბოსფორი ფაქტიურად ჩაიკეტა- გენუელები და ვენეციელები ტოვებენ ხერსონესს.
- 3)ასები, ანუ ალანები ტოვებენ ხერსონესის მიმდებარე ტერიტორიებს და უბრუნდებიან ჩრდილო კავკასიას.
- 4)ნავსადგური კობარდთან და თავად ყირიმზე განთავსებული ჩერქეზები გადმოდიან ზაბაკის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე და სამხრეთ კავკასიის მთისწინეთში.
- 5)ვაინახთა (ჩეჩნური) ტომი, რომელთა კუთვნილი ნახშუვანი დაფიქსირებულია დღევანდელი ქალაქ სიმფეროპოლის სიახლოვეს , მოგვიანებით, დაახლოებით 1666 წელს, კავკასიის მთიანეთს აფარებს თავს.
- 6)აღარა ჩანს გოთური (და ალანური) დასახლების კვალი ხერსონესის სამხრეთ-დასავლეთ ტერიტორიაზე.
- 7)რამდენადაც ცნობილია ბერძნები, მარიუპოლისაკენ მიგრირდებიან (ლაზური მოსახლეობის ნაწილთან ერთად) ბერძენ-ლაზების მარიუპოლისაკენ მიგრაცია ეჭვმიტანილი ფაქტია.
- 8)სინდთა ტომის კვალის გარკვეული ანარეკლი უნდა იყოს მეგრულში დაფიქსირებული ორი, ერთი შეხედვით ჩვეულებრივი გვარი, ბერისქუა და პაპასქუა. ორივე გვარი დედა

ქართულში ბერიშვილის და პაპაშვილის აღმნიშვნელია. ამ უკანასკნელი გვარის მეგრული ინტერპრეტაციაა პაპავა. შესაძლოა პაპასქუა რაღაცნაირად დაკავშირებული იყოს რუმინულ თითქმის ანალოგიურ გვართან, პოპესკუსთან, რომელიც სავარაუდოდ ასევე პაპაშვილს ნიშნავს. ანალოგიური დაბოლოებით გვარი რუმინეთში უამრავია, ქართულში (მეგრულში) მხოლოდ ეს ორი.

9)ერთი შეხედვით უცნობია ხერსონესი ფაქტიურად უძველესი მოსახლეობის, სინდების და ტავრების (შემდგომში სკვითურ მოსახლეობასთან შერევის შედეგად ტავროსკვითებად ცნობილი, ტომების ბედი, რომელსაც უკანასკნელი 20 საუკუნის მანძილზე ნახევარკუნძული არ მიუტოვებია. როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, მოსახლეობის ეს ნაწილი მიგრირებული ჩანს მდინარე დონის შესართავისაკენ, მათი პოლიტიკური წარმონაქმნის, გაზარია (კესარია, კასარია) და პორფიროგენტისეული კასახიის სახელწოდებათა შერწყმით უკვე კაზახია-კაზაკია ხდება. მე- 17-ე საუკუნეშიც ეს ხალხი მიწათმოქმედებას ნაკლებად ეტანება (ტავრები ბინადართ მეცხოველეები იყვნენ)(59) ფაქტიურად ხერსონესის კუნძულზე მხოლოდ მუსულმანური მოსახლეობა რჩება: თვითონ ოსმალები, კუმანები- ყივჩალები, დღევანდელი ყირიმელ-თათრები(60)და თათარ-მონღოლები, იგივე ნოღაელები.

„კოლხთა ძველ სამეფოს მცირე ტერიტორია როდი ეჭირა, როგორცაა დღეს. იგი ერთის მხრივ განვრცობილი იყო მეოტიის ჭაობამდე, მეორე მხრივ იბერიამდე”(შარდენის მოგზაურობა)

საინტერესოა რომ ფრანგი მოგზაური კოლხთა სამეფოს აღნიშნავს და არა სამეგრელოს, ის რომ კოლხეთის სამეფო აღმოსავლეთით იბერიას ესაზღვრება ცხადყოფს, რომ შარდენს მხედველობაში დასავლეთ საქართველო აქვს, რომელიც ძველ წყაროებში (თემურ-ლენგის თანამედროვე მუსულმანური ავტორები) აფხაზეთად იხსენიებს. კოლხეთი რომლის საზღვარი გაცილებით აღმოსავლეთით ჩანს, ვიდრე მეოტიდის ჭაობები, ასეთად მხოლოდ თემურ-ლენგის ლაშქრობების შემდეგ თუ ჩაითვლება, როდესაც სამეგრელოს მთავარი ბენდიანი ნოვოროსიისკს და ანაპასაც კი კი ფლობს. ეს სიტუაცია გრძელდება 1533 წლამდე, როდესაც ზიხეთ-სამეგრელოს შეტაკებაში

დადიანსა და გურიელს დაუმარცხდათ. შედეგად მდინარე ბზიფის ჩრდილოეთით (61) ტერიტორიები სამეგრელოს მთავრობისაგან დამოუკიდებელი ხდება.

გვერდი არ აუვლია საქართველოს ამ ნაწილს აღწერისთვის, დიდ ქართველ ისტორიკოსს და გეოგრაფს ვახუშტის ჩანაწერების ბოლო თავი 1744 წლით მთავრდება. მართებულად აღნიშნავს ივანე ჯავახიშვილი, რომ ვახუშტი შესანიშნავად იცნობს აღმოსავლეთ საქართველოს, შედარებით უარესად მის დასავლეთ ნაწილს. ტერიტორიების ცენტრიდან (თბილისიდან) დაშორების შესაბამისად, ვახუშტის ინფორმირებულობა კლებულობს, ხოლო ჩვენთვის საინტერესო ტერიტორიებისათვის, მდინარე ბზიფის ჩრდილოეთის სავსებით მწირი ცნობები აქვს:

„ ხოლო აფხაზეთს იქით, კაპპეტის წყლის დასავლეთს ბაგრატიონის ჟამს აქეთ აქემამდე უწოდებენ ჯიქეთს, არამედ გორგასლის ცხოვრება უწოდებს ჯიქეთს ამ ჯიქეთის ჩრდილო კერძოს, კავკასიის მთის იქით კერძს ზღუამდე. ამ აწინდელ ჯიქეთს ესაზღვრება : აღმოსავლეთით კაპპეტის წყალი (მდინარე ბზიფი), დასავლეთით შავი ზღვა, სამხრეთით იგივე ზღვა, ჩრდილოე კავკასია და არის ადგილი ესე ყოვლითურთ აფხაზეთისა: მოსავლითა და ცხოველით, წესით და ქცევითაცა. კაცნი უმეტეს მხევთ მსგავსნი, ყოფილან პირველად ქრისტიანენი, არამედ აწ უცნობელნი მისნი. გარდა იუწყე აფხაზთა და ჯიქთა სამოსელნი, და იარაღნი და საჭურველნი, ვითარცა ჩერქესთანი, რომელთა ზნეთა ჟამად იმერნიცა ხმარობენ.

(ქართლის ცხოვრება ტომი IV გვ.786-787. თბილისი 1973წ.)

ერთობ მწირი ცნობა, თუმცა საყურადღებოა გორგასლის პერიოდში ჯიქების კავკასიის მთების ჩრდილოეთით სახლობა, რაც სხვა წყაროებითაც მტკიცდება (62) ერთი საგულისხმო ნიუანსი ვახუშტის ნაშრომში მაინც იპოვება: მრავალ ხალხებს, თუმცა თემებს და არა ტომებს ჩამოთვლის თურქი მოგზაური ევლია ჩელები, თუმცა თითქმის ყველა ისინი ჩერქეზებისა და ჩელებისათვის გაურკვეველი მიკუთვნილობის არღანების(აბაზგების) და კამიშების (უბიხების) გარდა ყველა „ ნამდვილი აფხაზია“, ისეთივე როგორებიც ჯურუზე (მდინარე ჭოროხზე) ცხოვრობენ. ჩელების მსგავსად, ვახუშტისათვის ჯიქების მიწები მდინარე კაპეტთან(63) (ბზიფი) იწყება, დასავლეთიდან შავი ზღვა საზღვრავს და შესაბამისად ქერჩამდე აღწევს. ვახუშტის ტერმინში „ჯიქი“ აშკარად გამოხატულია აფხაზთა (ჭან-ლაზების) და ჩერქეზთა (ზიხების) ეთნოსები!

მნიშვნელოვანი ცნობები მოიპოვება ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის შესახებ ვინმე იტალიელთან, ქსავერიო გლავანისთან, რომელიც აღნიშნულ ტრაქტატს 1724 წელს წერს ყირიმის ნახევარკუნძულ ქალაქ ბახჩისარაიში. მისი სიტყვებით, ჩერქეზია 14 ოლქისაგან შედგება, რომლებიც სარგებლობენ ყირიმის ხანის მფარველობით, თუმცა ფაქტიური

დამოუკიდებლობით სარგებლობენ. მისი სიტყვებით ჩერქეზეთის აღწერის შედეგი ასეთია:

- 1)საგაკე (შაგაკე) =500 სახლი
- 2)ჟანე (შანე) =500 სახლი
- 3)ბიზედუ ორი დამოუკიდებელი ბეით (ბჟედუგი) = 1000სახლი.
- 4)გამირგაი, ანუ გამირიგოი ორი ბეით (კემგუი, თამირგოი) =2000 სახლი
- 5)ბასნეი (ბესლანები) =1000 სახლი

გლავანის სიტყვებით აფხაზური წარმოშობის თემები:

- 1)დუდარუკი=200სახლი
 - 2)ლაუკაზე=200სახლი
 - 3)ბიბერდი=120სახლი
 - 4)კიმლიკი=60სახლი
 - 5)ტრამი40სახლი
- ცალკე აქვს გამოყოფილი ბამილბეები (ხუთენოვნები)
- 6)ბასსილბაი=200 სახლი
 - 7)კაბარდა (ყაბარდო) = 3000 სახლი
- კუჩუკ-კაბარდა (მცირე ყაბარდო) =800 სახლი
- 8)ტაუზ-სულტან-კაბაკ (ტაუსულტანოვები) = 600 სახლი
 - 9)გილაკსანი=400 სახლი

ქუჩუკ-კაბარდა და ტაუსულტანოვების ყაბარდოელები, ჩელებისეული ტაუსულტანის ქართველური სახელმწიფოს ნამსხვრევები, ფაქტიურად ნახევარი ყაბარდოს მოსახლეობაა.

„ წესები მათი ჰგავს ფრანკებისას : ისინი ზრდილობიანნი არიან და მისალმების დროს ქუდს იხდიან, ქალები ღებულობენ უცხო მიწელებს სიხარულით, საკვების მისაღებად ისინი სხდებიან ფრანკების მსგავსად მაგიდასთან“ (კსავერიო გლავანი, ჩერქეზების აღწერა)

ცხადია გლავანი ცუდად იცნობს ყაზარდოელებს, ნამდვილ ჩერქეზებს, რომლებიც მისი ეპოქისათვის ბახჩისარაიდან შორს, შორეულ კავკასიის მთების ჩრდილო კალთებზე ცხოვრობენ (განსხვავებით ჩერქეზი-ზიხეოფილებისაგან, რომლების ყირიმის მიმდებარე ტერიტორიებზე ცხოვრობენ). რასაკვირველია დასაშვებია და სავარაუდოც, რომ ყაზარდოელები წარმართობის ეპოქაში საკვების მისაღებად მაგიდასთან ჯდებოდნენ კიდეც, თუმცა კავკასიის მთებში გადასახლების და მუსულმანობის მიღების შემდეგ, როგორც კლაპროტი აღწერს, ისინი მიწაზე მუთაქებზე მსხდომნი სადილობენ და დაბალი მაგიდებით მხოლოდ მხოლოდ ხორაგის შემოსატანად სარგებლობენ!

სტრიქონები გლავანის დაწერილი აქვს ყაზარდოს გამუსულმანებიდან 80 წლის შემდეგ. რასაკვირველია გლავანის მონათხრობი შეეხება ჩერქეზებს(შემდგომში ადიღეებს) და არა უკვე ყაზარდოელებს, რომლებშიც ისლამს ფეხი მყარად მოკიდებული უჩანს და რომლებიც რასაკვირველია აღმოსავლური წესის მიხედვით ფარდაგზე მსხდომნი მიირთმევენ საკვებს. ცხადია, ეს ორი სხვადასხვა ხალხია, თუმცა მონათესავე და საუკუნეების მანძილზე გვერდი-გვერდ მცხოვრები!

გლავანი ხარკს უხდის არქაულ ისტორიას, როდესაც აცხადებს, რომ ჩერქეზები (ზიხეები) მიცვალებულს არ ასაფლავებენ, ისინი მათ ხეზე ჰკიდებენ! გლავანიმდე მთელი საუკუნე ნახევრით ადრე, მეორე იტალიელის, გიორგი ინტერიანოს მიერ აღწერილია ზიხთა მიერ მიცვალებულის დასაფლავების წესი, რომლებიც მიცვალებულს მიწაში მარხავენ, მიცვალებულის კუბოდ შუაზე გაპობილ და ამოდრუტულ მორს იყენებენ!

„ მე თვითონ ვიზიარებ ამ აზრს, იმიტომ რომ მათი ენა არის გაფუჭებული იტალიური და როცა ისინი ლაპარაკობენ, კბილებს ერთმანეთს აჭერენ, როგორც გენუელები. მერე მათი ყველა ჩვეულება უახლოვდება ფრანკულს (იტალიურს) “(იქვე)

გლავანის დაკვირვება უსაფუძვლო ნამდვილად არ არის, და ზიხებთან მიმართებაში ის აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას ახმოვანებს! (იხ. ქვემოთ, მონპერესთან)

აღნიშნული ტერიტორიების შესახებ ცნობები მოიპოვება აკადემიკოს

გიულდენშტედტთან, რომალმაც იმოგზაურა საქართველოსა და ყაზარდოში. იოჰან

გიულდენშტედტი 1773 წელს ასრულებს კავკასიურ ექსპედიციებს, 1770 წლიდან

დაწყებულს. მართალია მისი მოგზაურობა საქართველოს მხრიდან იმერეთს და ხონს არ გაცილებია, რუსეთის მხრიდან მდინარე დონის შესართავს და ყაბარდოს ტერიტორიას, მაგრამ ცნობები მაინც საყურადღებოა და ინფორმაციის შემცველი, თუმცა გარკვეულ ლაფსუსებს თავს ვერ აღწევს:

„ აზხაზი, აფხაზეთი ანუ აზაზა“ ქართველები უწოდებენ ამ პროვინციას აფხაზი და აფხაზეთი. ასევე ეძახიან მათ მცხოვრებლებს, რომლებიც თავიანთ თავს აზაზაე-ს უწოდებენ. ჩერქეზები ეძახიან აზაზა-ს. უბველეს დროს ქვეყანას ჰყავდა თავისი მმართველები. მოგვიანებით ისინი დიდი ხნით იმყოფებოდნენ ქართველი მეფეების ხელისუფლების ქვეშ, შემდგომში განთავისუფლდნენ ქართველებისგან მაგრამ მათ არა ჰყავდათ ერთიანი მმართველობა. ზოგიერთი ოლქი ცნობს თურქულ მფლობელობას, სხვები ითვლებიან ჩერქეზი კნიაზების ხელქვეითად. მათი თავადები გაღარიბდნენ, ამიტომ თავიანთ ოლქებში ირჩევენ უხუცესებს, მაგრამ ამ თავისუფლების დროს ხშირად ომობენ ერთმანეთთან. ასეთია მათი სახელმწიფო წყობილება. მათში როგორც სხვა კავკასიელებში ქრისტიანობა ჩაქრა. ძველი ქრისტიანობიდან მათ გარდა ეკლესიებისა და მათი ნანგრევებისა, დარჩათ კვალი დიდმარხვის სახით, აღდგომა და ღორის ხორცის ჭამა. მათ ყავთ „ კალტაკოსი“(64) რომელიც ცხოვრობს ერთ-ერთ ძველ ეკლესიაში, უნდა გააჩნდეს უმწიკვლო რეპუტაცია და აკურთხოს ხორცი მარხვის შემდეგ. ეს ტიტული დამახინჯებული ქართული კათალიკოსია.

აფხაზურ და ჩერქეზულ ენებს ერთი ძირი აქვთ(65) მაგრამ იმდენად განსხვავებულია დიალექტით, რომ მათი ნათესაობის დადგენა ყველგან არ ხერხდება, რომლის აღმოჩენა დიდი სიძნელეა. დიალექტი სამხრეთ დასავლეთის, ჩრდილო დასავლეთის და ჩრდილო აღმოსავლეთის ოლქებისა რამდენადმე განსხვავებულია ერთმანეთისგან.

აფხაზეთი გაყოფილია სამ ნაწილად: 1) სამხრეთ-დასავლეთი, რომელიც განლაგებულია მთების ფერდობზე ზღვის მოპირდაპირედ მდინარე ყუბანის (მარცხენა ტოტი) და ენგურს შორის. ეს უკანასკნელი ჰყოფს მას სამეგრელოსაგან. ჩრდილო- დასავლეთი ნაწილი, 3) ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი, ალტა-ქესეკი

1) სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი , რომელიც არის საკუთრივ ძველი აფხაზეთი , მოიცავს ოლქებს: ხირპიტე, ჩაჯი, სადე და აიპგა, რომელსაც ჩერქეზები ეძახიან კუშხასიპი, ე.ი. მთისიქითა. ამ ნაწილს მართავენ თურქები ფაშას მეშვეობით და რომელიც ზის სიმაგრე სოკუნკულა-ში. და ამოირჩევა ჩვეულებრივი თავადური გვარიდან, მუდავიო(66). წინა ფაშა ატარებდა სახელს აბაი, რომელიც ქართველებმა გადააკეთეს საბარი და მოხვდა რუსულ ატლასში სახელით საბაელები.

2) ჩრდილო-დასავლეთი აფხაზეთი მოიცავს ოლქებს: ტუბი, უბიხი, შაპსიხი ან შაპსო, ახე და კოშუკი მდინარე ხუაჯთან და სახი ყუბანის მდინარესთან, რომელიც ესაზღვრება ჩერქეზულ ოლქებს ბჟანა და ხატუკაის. თურქებს აქვთ სიმაგრე

სოჩუკალა შავ ზღვასთან, ამ ოლქების მოთვალთვალე თუმცა ისინი ნაკლებად ემორჩილებიან მას.

3) ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი ყველაზე პატარაა. როცა წარსულში ყაზარდოელი თავადი გადასახლდა უფრო აღმოსავლეთისაკენ და თერგისაკენ, აბაზებმა მოიტაცეს ეს ოლქი და გახდნენ ყაზარდოელი თავადების ხელქვეითები. აღ-კასიკი ე.ი 6 ნაწილი რამდენადაც ისინი ითვლიან 6 თემს.

4) 6 თემი განლაგებულია ჩერქეზული ოლქებს ქაზარდა და ბესლანს შუა., ყუბანის მდინარეების იმჯიპს და უასპს შუა და კუმის ზემო წელში. მაზრებს ჰქვია კიზილბეკი, ტამი, შაგრაი, ბარაკაი და ბახსი 300 ოჯახით, ბაშილბეი 1000 ოჯახით, და საბარი. ამ მაზრებზე გარდა საკუთარი კნიაზებისა (თავადებისა) პრეტენზიას აცხადებენ ჩერქეზების თავადები და შთამომავლობა საკუთარი კნიაზებისა მუდავიოს და შარაშიების გვარისა, რომლებსაც ჯერ კიდევ უარი არ უთქვამს საკუთარ უფლებებზე და ამიტომაც ცხოვრობენ გამუდმებულ მეტოქეობაში. მათ გააძლიერეს თავიანთი მტრული დამოკიდებულება რუსეთისადმი, რისთვისაც გენერალმა ფონ მედემმა სასტიკად დასაჯა ისინი. მთავარი ქალაქი პროვინციისა ანაკოპისი, ადრინდელი ნიკოფსისი, სხვა დასახლებულ ადგილებს ჰქვია ანაკლეა(67), ბიჭვინთა, ბეღია, მოქვი, დრანდა, ილორი, ჭომი, ცალუბკა, ცუპუ, ბოვუდიაკი, ჯანკეტა-ხაბლე. დიდი სოფელი მდინარე პშაგასთან,

მას უზუცესს 1772 წელს ერქვა არსლან ბეკ ხერსიგუკაი.

(გიულდენშტედტი მოგზაურობა კავკასიაში

1)უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ გიულდენშტედტის ცნობები ეხება ე.წ. დიდ აფხაზეთს, ტერიტორიებს, მდინარე ყუბანს და ენგურს შორის. განსხვავებით ევლია ჩელებისა, აფხაზეთისათვის მას დამატებული აქვს (სავსებით უმართებულად და უსაბუთოდ) ტერიტორიები მდინარე კოდორიდან ენგურამდე, თუმცა მისი წინამორბედი ვახუშტი აფხაზეთის ადმინისტრაციულ საზღვარს აღმოსავლეთით მდინარე ეგრის წყალსა(ღალიძგა) და მდინარე მოქვზე აღნიშნავს. ასევე აღნიშნავენ ქრონოლოგიურად გიულდენშტედტის მომდევნო ისტორიკოსებიც.

2)გიულდენშტედტის ცნობა, რომ აფხაზები დიდი ხნის განმავლობაში იმყოფებოდნენ ქრთველი მეფეების ხელისუფლების ქვეშ და შემდგომ განთავისუფლდნენ. ეხება როგორც აბაზებს ასევე აფხაზებს (ჭანებს, ლაზებს) და ასევე ზიხებს, ზიხებს ჭანეთის იქით ნიკოფსიამდე, აფხაზეთის ჯიქეთს, როგორც მას ქართული წყაროები უწოდებენ.

მტკიცებულება იმისა, რომ ქართველებისაგან განთავისუფლებაში გიულდენშტედტი აბაზგ-აფშილებთან ერთად დასავლეთ ქართველურ ტომებს, ჭანებს, ზიხებსა და მარებს გულისხმობს, მისსავე ცნობებშია. მისი სიტყვებით ზოგიერთი ოლქი ცნობს თურქულ მფლობელობას, ხოლო სხვები ჩერქეზი კნიაზების ხელქვეითებად ითვლებიან. თუ აბაზგების (უკვე აბაზგების) და აფშილების კუთვნილ მიწა-წყალზე, სოკუნ-კალაში (სოხუმში) თურქებს ციხე-სიმაგრე გააჩნიათ და აკონტროლებენ ტერიტორიებს აბაზგ-აფშილეთისას, ასეთივე ციხე-სიმაგრე გააჩნიათ თურქებს შოჩუკალა (სოჭი) სხვა ოლქების მოთვალთვალე, თუმცა გიულდენშტედტის სიტყვებით ნაკლებად ემორჩილებიან მათ. გიულდენშტედტი აღნიშნავს აფხაზეთის ჩრდილო აღმოსავლეთი ნაწილის, ე.წ. ალტი-ქესეკის ექვსთემიანებზე ყაზარდოელ თავადების პრეტენზიას. არც ერთ დროში, არც ერთ ისტორიულ წყაროებში, არ დაფიქსირებულა ყაზარდოს თავადთა პრეტენზია აბაზგური წარმოშობის ტომებზე. სხვა სიტუაციაა, როცა ისინი ანალოგიურ პრეტენზიას გამოხატავენ ალტი-ქესეკის ქართველური ტომების მიმართ, რომლებიც ტერიტორიულად ბესლანებსა და ყაზარდოელებს შორის არიან მოქცეული და რომელზეც მმართველობას მათივე თავადები, მუდავითთა გვარიდან ახორციელებენ.

საკუთრივ აფხაზეთს, რომელიც ის ძველ აფხაზეთს უწოდებს და რომელიც მოიცავს ოლქებს: ხირპიტი, ჩაჯი, სადე და აიპგა. ამ აბზაცშიც გიულდენშტედტის აშკარა

ინფორმირებულობა იგრძნობა.

ა) გიულდენშტედტისეული ხირპიტი - ეს ამტყელის და დალის ხეობაა, თავად მარშანიანთა სამფლობელო, მარებისა და ხოირელების(ქართველური ტომების) სამშობლო.

ბ) ჩაჯი-ყველა ნიშნით ეს თავად შერვაშიძის დაქვემდებარებული თემებია. აქ უკვე გაერთიანებული ჩანს ევლია ჩელებისეული აფსილეთი-ჩაჩის ქართველური ტომი და არლანები-ასევე ჩაჩის (შერვაშიძის) აბაზგური ტომები.

გ) აიპგა- ეს გაგრის ზემოთა მთიანეთია, იმ დროისათვის ჭანებით დასახლებული.(შემდგომში ივანე ცანუბიას თემად სახელდებული)

დ) სადე- სახელწოდება და ადგილმდებარეობაც აშკარა მიმანიშნებელია, რომ გიულდენშტედტს აქ სადაშთა იგივე საძთა აბაზგური (ქართველური) ტომი ყავს მხედველობაში, რომელიც ტერიტორიულად თითქმის ეკვრის შარვაშიძის სათავადოს, თუმცა მის მფლობელობაში არც არასდროს ყოფილა.

დ) ჩრდილო დასავლეთი აფხაზეთი, გიულდენშტედტისეული: ტუბი, უბუხი, (უბიხი) კოშუკი, სახი-ასევე აბზოის ტომის თემები უნდა იყვნენ, თუმცა არააბაზგები.

ე) გიულდენშტედტისეული შაპსიხი, ბჟანა და ხატუკაი, საიდანაც შაპსი-ხი აფხაზეთს ეკუთვნის (ტომი სახელს ყველა ნიშნით მდინარე შეპსის სახელის მიხედვით ღებულობს, სავარაუდოდ ამავე მდინარეზე მობინადრე) ბჟანა და ხატუკაი მისივე სიტყვებით ჩერქეზული (უკვე ჩერქეზული) ტომებია, თუმცა ბჟანა-ბჟედუგები ჯერ კიდევ ევლია ჩელების მოგზაურობისას აფხაზურ ტომად განიხილება, თუმცა არსებობენ მთის მეორე მხარეს გადასული ბოზდუკები, უკვე ჩერქეზებიც.

ხატუკაიც, გიულდენშტედტის მიხედვით ჩერქეზული ტომი, ართუ შორეულ წარსულში ჩელების მოგზაურობისას ჯერ კიდევ აფხაზეთად იხსენება (ბოზდუკების მიმდებარე ტომი აფხაზების მხრიდან)

3) ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილი, გიულდენშტედტის სიტყვებით აფხაზურია (ქართველური) თუმცა მასზე ყაზარდოელებსაც აქვთ უსამართლო პრეტენზია.

მართალია გიულდენშტედტი სამხრეთ დასავლეთ აფხაზეთად (დიდ აფხაზეთად და არა აბაზგეთად) აცხადებს ტერიტორიებს ყუბანსა და ენგურს (ენგურს?!) შორის, მაგრამ დაკვირვებული მკითხველი შეამჩნევს რომ ეს მცნება მოიცავს მთლიანად ჩრდილო-დასავლეთ და ჩრდილო-აღმოსავლეთის ნაწილსაც. ამასთან, გიულდენშტედტს აბსოლუტურად არა აქვს აღწერილი ტომები, რომლებიც ცხოვრობენ მდინარე კოდორსა და ენგურს შორის. (აბაზგები და აფშილები მას უკვე ერთ ტომად ჩაჯად აქვს აღწერილი, ერთი პოლიტიკური მმართველის ქვეშ, თუმცა ეთნიკურად აბსოლუტურად განსხვავებული: ერთი აბზოის ტომია, მეორე კოლხური)

ცხადია აფხაზეთის პოლიტიკური (და ეთნიკური) საზღვარი მდინარე ენგურამდე არასდროს ვრცელდებოდა, ტომები კოდორიდან მდინარე ენგურამდე ქართველური ტომები იყო! ასევე არა ჩანს აღწერილი ავტორის მიერ ტომები, რომლებიც ცხოვრობენ სოჩი-ყალას ჩრდილო-დასავლეთით, თვით მდინარე ყუბანის აზოვის ზღვასთან შეერთების ადგილამდე. გიულდენშტედტის ერთობ ზედაპირული არასანდო და ზოგ შემთხვევაში ტენდენციურიც კი ჩანს.

გიულდენშტედტისეული თავადური გვარის წარმომადგენელ მუდავიო, რომელიც პირველობას ასევე თავადური გვარის შარაშიას (შერვაშიძე) შთამომავლობას ეცილება, სხვა არავინ შეიძლება იყოს, თუ არა ევლია ჩელებისეული „მეთაფლია აფხაზების“ მთავარი. იგივე მეორდება მე-19-ე საუკუნის შუა წლებში, როდესაც რუსი გენერალი მედოუზების ტომს ახსენებს დღევანდელი გაგრის მიდამოებში, სადაც ადრე ჭანები (დიდი და პატარა ჩანდები) ცხოვრობდნენ.

საყურადღებოა ფრანგი მოგზაურის ჟაკ-ფრანსუა გამბას ჩანაწერები, რომელიც მე-19-ე საუკუნის დასაწყისის რეალობას ასახავს. მისი ნაშრომი დათარიღებულია 1820-24 წლებით. ჩვენთვის საინტერესო ტერიტორიების აღწერა მოგვყავს თითქმის სრულად:

თავი II

„აფხაზეთის საზღვართან, დაახლოებით 60 კილომეტრზე გელენჯიკიდან მდებარეობს პშადის ყურე. დაახლოებით 30 კილომეტრზე პშადიდან სუბეშის ყურემდე საზღვარი ჩერქეზებსა და აფხაზებს შორის გადაჭიმულია ზუსტად ისე, როგორს ეს ნაჩვენებია დიდ რუკაზე. არ ვიცი დადგენილია თუ არა ეს საზღვარი რომელიმე პოლიტიკური აქტით, თუ შედეგია შემთხვევისა, თუ ის ბუნებრივად ყოფს ორ ხალხს, რომელიც ერთ, ჩვეულებით და ხასიათით აშკარად სხვადასხვა წარმომავლობისაა.

თავი III

სუბეშის ყურე პირველი ყურეა აფხაზეთის სანაპიროზე. ხმელეთზე მასსა და ადღერს შუა არის მხოლოდ მცირე ყურეები, სადაც ადრე შედიოდა თურქული ხომალდები, ბზისა და ბეწვეულის შესაძენად. ადღერის ახლოს მხოლოდ ერთი პლაჟია, რომელსაც ჩრდილოეთის ქარებისაგან იცავს კონცხი. მის მეზობლად იხსნება გაგრის სახელით ცნობილი ბრწყინვალე ხეობა. გაგრა აშენებულია ზღვის სანაპიროსა და ფრიალო

კლდეთა შორის და გამოყოფს სამხრეთ აფხაზეთს ჩრდილო აფხაზეთისა და ჩერქეზებისაგან. აშენდეს აქ ქვის ციხე-სიმაგრე, საკმარისია გარნიზონი 500 კაცი, რომ დაიცვას კავკასიის ხალხებისაგან ეს ნაწილი აფხაზეთისა, რომელიც ესაზღვრება სამეგრელოსა და ძველ კოლხეთს. ბიჭვინთა უკამათოდ ითვლება ადგილად, რომელსაც უძველესი გეოგრაფები და ისტორიკოსები პიტიუსს უწოდებენ.

ბიჭვინთაში დგას 15 სახლი, სადაც ცხოვრობს ამდენივე ოჯახი. ისინი დასაქმებული არიან მიწათმოქმედებით, ხოლო განსაკუთრებით ძველი, უმოქმედო მონასტრის მოვლით. აფხაზეთსა და ჩერქეზებს აქ ხშირად მოაქვთ შემოწირულობის სახით ნაწილი ნაძარცვავე საქონლისა. აქაური მცხოვრებნი უზრუნველყოფილნი არიან ალბათ იმიტომ, რომ ითვისებენ სხვის მონაგარს და ფიცის საფუძველზე აქვთ უფლება მრავალრიცხოვანი ხალხის შემოწირულობაზე. ბიჭვინთა დაშორებულია სუხუმ-კალედან დაახლოებით 60 კილომეტრით. რუსეთის განკარგულებაში ითვლება მხოლოდ სუხუმ-ყალა და მისი ვიწრო ზღუდე: ამ ზღუდის იქით ყველა ნაბიჯზე მათ ემუქრებათ საფრთხე, როდესაც ჯარისკაცები მიდიან შეშაზე, ისინი მიდიან კბილებამდე შეიარაღებულნი, რომ არ მოიტაცონ აფხაზეთმა. მიუხედავად ასეთი მდგომარეობისა შეიარაღებული თოფებით, ხანჯლებით და ხმლებით აფხაზები ძირითადად დიდ ჯგუფებად ყოველდღიურად მიდიან სიმაგრის ალაყაფთან. ციხეში შესვლამდე იხსნიან თავიანთ საბრძოლო აღჭურვილობას, მასპინძებისადმი მტრული დამოკიდებულობის ნიშანს-გამოსვლის შემდეგ ისევ იარაღებიდან. აქ ისინი მოდიან თავიანთი საქონლის გასაცვლელად. ექვსი წლის უკან სიმაგრის ზღუდის გარეთ იდგა 100-150 სახლი თუ ბარაკი, ზუსტად ეს იყო ბაზარი, სომეხი თუ ბერძენი ვაჭრების კუთვნილება. ნაცვალის ბრძანებით ეს სახლები დაანგრის, იმდენად რამდენადაც აფხაზები იყენებდნენ ამ სახლებს საფარად და ადვილად გამოსდიოდათ რუსი ჯარისკაცის მოტაცება.

ჩერქეზებისა და აფხაზების ხალხები უძველესი დროიდან ეწეოდნენ მეკობრეობას. ერთი პერიოდი მათ შეწყვიტეს მეკობრეობა, როცა ზღვაზე ბატონობდა ოტამანთა პორტა და არსად ქრისტიანული ნაციის ალამი სანაპიროზე არ ფრიალებდა. მას შემდეგ რაც გაიმარჯვა დედოფალმა ეკატერინემ, მისცეს მას უფლება ესარგებლა დარდანელის სრუტით და ყველა საზღვაო სახელმწიფოს მიეცა უფლება აქ მოსვლისა ჩერქეზებმა და აფხაზებმა კვლავ დაიწყეს მეკობრეობა.... იმდენად, რამდენადაც არ მინდა მივუძღვნა ცალკე თავი ხასიათს და აღმსარებლობას, ავლნიშნავ, რომ საზღვარზე (იგულისხმება სამეგრელო-სამურზაყანოს საზღვარი) ილორში კიდევ ერთი ძველი ეკლესიაა... უნდა ითქვას რომ ის არ ემორჩილება არცერთ ხელისუფლებას. აქ იშვიათად ნახავ დამუშავებულ მიწას და საერთოდ არ არის მოსახლეობა. ეს ნამდვილი უდაბნოა, თავიანთი ძველი რწმენიდან აფხაზებმა შეინარჩუნეს მრავალი..... დავუმატებ, რომ

მრავალმა აფხაზურმა ოჯახმა შეინარჩუნა ქრისტიანობა. სამეგრელო იყოფა სამ პროვინციად: პირველი-სამეგრელო წოდებული იგივე ოდიშად, მეორე პროვინციაა ლეჩხუმი. მესამე პროვინცია სამეგრელოსი გადაჭიმულია ჩრდილოეთ კოდორის კონცხამდე და საზღვრად ითვლება თანამოსახლე მდინარე კორაქსი, ხოლო აღმოსავლეთით ცეხელი (წებელდა) საკმაოდ მაღალი მთებით. ეს პროვინცია იწოდება ასევე სამურზაყანო და აფხაზეთად. ეს არის დადიანის ქვეყნის ნაწილი, შეიძლება გამოცხადებული თავდაცვის საშუალებად და გამოიყენება ბარიერად აფხაზებსა და მეგრელებს შორის. “ (ჯან-ფრანსუა გამბა. მოგზაურობა სამხრეთ რუსეთში) ფრანგი მოგზაურის გამბას ჩანაწერები საკმაოდ მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მატარებელია ისტორიისათვის:

- 1) გამბის მიერ ნახსენები საზღვარი ჩერქეზებს (წაიკითხე ზიხებს) და აფხაზებს (ლაზ-ჭანებს) შორის ზუსტად იქ ფიქსირდება, სადამდეც ვრცელდებოდა საქართველოს საზღვარი მისი ძლიერების ზენიტში ყოფნის დროს, კერძოდ მდინარე ნეჩეპსუხოსთან (იგივე ნიკოფსია) დღევანდელი ნოვომიხაილოვკას რაიონში. ამასთან აღსანიშნავია, რომ მის მიერ მისი ეპოქისათვის (1820წ.) დაფიქსირებული საზღვარი ჩერქეზებსა და აფხაზებს შორის დიდადაა განსხვავებული იგივე საზღვართან ევლია ჩელებისთან 170 წლის წინათ. ჩელების ეპოქისათვის ჩერქეზეთ-აფხაზეთის საზღვარი ანაპასთან გადიოდა, ახალი საზღვრიდან, ნოვომიხაილოვკიდან 160 კილომეტრით ჩრდილო-დასავლეთისკენ. თვალნათლივ ჩანს ჩერქეზული (პატუა) ენით ადგილობრივი, მეგრული ენის ჩანაცვლება მთელს ამ მანძილზე. თუ ჩელების პერიოდისთვის აქ აფხაზები (ლაზები) ცხოვრობდნენ, რომელთაც მშობლიური ენა აფხაზური იყო, მეორე საურთიერთობო ენა ჩერქეზული, 160 წლის შემდეგ ყველა ლაზი ჩერქეზ ტომს არის მიკუთვნებული.
- 2) გამბა უკვე ერთმანეთისგან გამოყოფს აფხაზეთის ორ ნაწილს. მისი სიტყვებით, გაგრა გამოყოფს სამხრეთ-აფხაზეთს ჩრდილო აფხაზეთისაგან.
- 3) გამბას მიერ ნახსენები 15 სახლი ბიჭვინთის ეკლესიასთან, რომლებიც ამ ეკლესიას ემსახურებიან აშკარად ჭანები ჩანან, ჩელებისეული დიდი ჩანდების შთამომავალნი. 1704 წლის ჭირის ეპიდემიას გარიდებული ჭანების ახალგაზრდა თაობა უკან აღარ დაბრუნებულა. ძველი თაობა ეპიდემიამ შეიწირა. საუკუნეზ მეტის შემდეგაც გაგრა და მიმდებარე ტერიტორია ფაქტიურად დაუსახლებელი ჩანს.(68)

4) ფრანსუა გამბა ორჯერ და სხვადასხვა ადგილას აღნიშნავს აფხაზეთ-სამეგრელოს საზღვარს.

ა) მისი სიტყვებით, სამურზაყანო-სამეგრელოს საზღვართან, სოფელ ილორში დგას უძველესი ეკლესია(69)

ბ) მისივე სიტყვებით, სამეგრელოს მესამე პროვინცია გადაჭიმულია ჩრდილოეთით კოდორის კონცხამდე, ხოლო საზღვრად მდინარე კორაქსი (კოდორი) ითვლება აღმოსავლეთისაკენ ციბელი (წებელდა) საკმაოდ მაღალი მთებით. უეჭველია რომ პირველი საზღვარი ილორთან, ეს სამურზაყანო-სამეგრელოს ადმინისტრაციული საზღვარია. ტერიტორია სოფელ ილორსა და მდინარე კოდორს შორის, რომელსაც გამბა სამურზაყანოს უწოდებს, ესაა ისტორიული სამურზაყანო (საუმცროსო, სააზნაურო), დღევანდელი ოჩამჩირის და გულრიფშის რაიონები. რაც შეეხება საზღვარს მდინარე კოდორთან, ის დადიანის და შერვაშიძის სამფლობელოების საზღვარი ჩანს. პროვინცია სამურზაყანო (ოჩამჩირე, გულრიფში) გამბას სიტყვებით ფაქტიურად გაუკაცრიელებულია და მეგრელ-აფხაზთა შორის ბუფერულ ზონას წარმოადგენს. მისივე სიტყვებით აღნიშნული ტერიტორია დადიანების ქვეყნის (სამეგრელოს) ნაწილია, თუმცა არ ექვემდებარება არცერთ ხელისუფლებას, არც აფხაზეთისას და არც სამეგრელოს.

„იმ დროს, როცა ჯერ კიდევ არსებობდა ეს სათავადო (ტამატარხა-ზიხეთი, ტამანის ჩრდილო ნაწილი მდინარე ყუბანის მარჯვენა ტოტამდე) რამდენიმე ჩერქეზული ტომი ჩამოვიდა მთიდან , განიფანტა აზოვის ზღვის სანაპიროზე და შეაღწია კიდევ ყირიმში. მთავარი და ცნობილი მათ შორის, ყაბარდოული ტომი დამკვიდრდა თათრებს შორის (თათრები-მონღოლები დაეპატრონნენ ყირიმს 1237 წელს)მდინარე კაჩსა და ბალიკბაის შორის (ყირიმში) ბალიკბაის ზემო წელი ახლაც იწოდება კაბარდად. ამ ორ მდინარეს შორის დასახლება ახლაც ინარჩუნებს თათრულ დასახელებას ჩერკეს-ტაუს, ანუ ჩერქეზების ვაკეს.....(70)ადილ ხანი, გადმოცემის თანახმად.....იდგა ამ ყაბარდოელების სათავეში ყირიმში მე-14-ე საუკუნის ბოლოს და მე-15-ე საუკუნის დასაწყისში.

ყაბარდოელებმა დატოვეს ყირიმი თავისი ნავეებით და მიადგნენ ხმელეთს სუჯუკ-კალეში (თანამედროვე ნოვოროსიისკი) აქედან ისინი გადავიდნენ მდინარე ყუბანის კალაპოტზე და გამოჩნდნენ ვაკეში, განლაგებული სამხრეთისაკენ და დააფუძნეს ქალაქი შანჩირი.....ფრანკები და გენუელები ბინადრობდნენ ყველა ვაკობში კვკასიის ჩრდილო

კალთებქვეშ და მეგობრულად ცხოვრობდნენ ამ ქვეყნის მცხოვრებლებთან. ფრანკთა საცხოვრისი ძირითადად განლაგებული იყო კისლოვოდსკის ვაკეში და ყუბანის იქითა მხარესაც კი ვრცელდებოდნენ. ფრანკების ერთ ბელადს შეუყვარდა ყაზარდოელი ბელადის ცოლი და სთხოვა დაეთმო ის.... ფრანკები შეიყარნენ ყაზარდოელებთან ერთად ეკლესიაში ყუბანს იქითა მხარეს (მოქმედების აღწერა ხდება თანამედროვე ყაზარდოში, საიდანაც ყუბანს იქითა მხარეს მყოფი ეკლესია-ეს მხოლოდ მდინარე ყუბანის მარცხენა სანაპიროზე, ზღვასა და ყუბანს შორის მდებარე ეკლესიადა შეიძლება იყოს!) კამარის პირდაპირ სადაც ბელადებმა მისცეს ერთმანეთს ფიცი. მერე მათ გაიმეორეს ეს ფიცი ყაზარდოელის წარმართული კერპის წინაშე. დადგა მესამე დღე, ყაზარდოელმა ბელადმა გამოაცხადა თავისი პირობა: მან მოითხოვა რომ ფრანკები ყუბანს იქით გადასულიყვნენ, რაც ფიცის პირობის თანახმად უნდა შესრულებულიყო! ფრანკების ნაწილი წავიდა ელბრუსის კალთებქვეშ, სადაც დაივიწყეს თავიანთი წარმომავლობა და აღმსარებლობა“ (ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერე. მოგზაურობა კავკასიის გარშემო. ჩერქეზი ხალხის ისტორია-1833 წ)

მოვერიდებით ეპიზოდის გამეორებას და აღვნიშნავთ რომ „ფრანკების“ და ადგილმდებარეობა კამარის შესახებ ინფორმაციის ხილვა შეიძლება თემა სათაურით კერკეტებ-თან. თავად ქართველურ ტომებს ლომის წილი მიუძღვის იტალიური ეთნოსის ფორმირებაში: ეტრუსკები, რეტები და ვენეტები-აი ის სამი ქართველური შტო, რომლის იტალიელობა უკამათოა! (იხილეთ თემა პელაზგებ-ზე) რაც შეეხება ზიხთა „იტალიელობას“, ანტიკური რომაელი პოლიტიკური მოღვაწის და რიტორის, ციცერონის მიხედვით, რომის (შესაბამისად იტალიის) იმპერია II-I-საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვმდე უკვე ფლობდა ილირიას, რაც აქედან შავი ზღვის სანაპიროზე მიგრირებულ ილირიელებს-ზიხებს აძლევს სრულ უფლებას თავი იტალიელებად (და ფრანკებად) ჩათვალონ (ციცერონის ციტატა ილირიის შესახებ იხ. პელაზგებთან) ფუნდამენტალური ნაშრომი კავკასიაზე, მის მცხოვრებლებზე და გეოგრაფიაზე, რუსების მიერ განხორციელებულ დაპყრობით ომებზე, მრავალტომეული აქვს შექმნილი რუს სამხედრო გენერალს და მწერალს, დუბროვინ ნიკოლაი ფეოდორის ძეს. წიგნის გამოცემის თარიღია 1871-1882წწ. ავტორი სარგებლობს უმდიდრესი სამხედრო არქივის დოკუმენტებით. ფაქტიურად, ტომეული ისტორიული შემაჯამებელი დოკუმენტია რუსეთის მიერ კავკასიაში ჩატარებული ომებისა და გატარებული პოლიტიკისა.

ჩერქეზები საკუთარ თავს ადიდეს უწოდებენ რაც მათივე დიალექტზე კუნძულებს ნიშნავს. რუსი გენერალი სამწუხაროდ სასტიკად ცდება! ჟან შარლ დე ბესეს მიხედვით, ადიღურ ენაზე კაცს მიგი ჰქვია! ა-მიგე-ე ასე უწოდებდა საკუთარ ადგილმამულს ალბათ ზიხი, რაც მიგ-ების მიწას ნიშნავს. სამწუხაროდ ეს ასო ინდოევროპულ თუ აზიურ ენებში არც იხმარება, თვინიერ იაპონურისა. ინდოევროპულმა დამეწროლობამ კი იგივე ადიგე გახადა, ხოლო საქართველომ აბაზგს იქითა ქართველობა საერთოდ დაივიწყა..... დღემდე მაინც. ამავე მნიშვნელობისა ჩანს არაბი ავტორების მიერ არაერთგზის და არაერთგან მოხსენიებული ტერმინი დიხისტანი-მიხისტანი, მიხების ქვეყანა..... ურიგო არ იქნება გავიხსენოთ, რომ საკუთრივ ქართულ სიტყვას მამაკაცის ქვედა სამოსელის სახელი დაკარგული უჩანს, ხოლო სიტყვა შარვალი -შეთვისებული. მიქვა- ასე ჰქვია მამაკაცის ამ ატრიბუტს დასავლურ-ქართულ, მეგრულ ენაზე. სავარაუდოა მისი ადრინდელი ფორმა მიგქვა-იყო, რაც მიგის, მამაკაცის ქვედა ჩასაცმელს ნიშნავდა..... დღესაც არის სამეგრელოში შემორჩენილი სლენგი: მუჰო ო-მიგვი-ნა, რაც სიტყვა-სიტყვით ასე ითარგმნება: როგორ მიგი-ვით (ყინჩად) დგახარო!

ქალაქ გეორგიევსკის ქვემოთ, კაზაკთა მიწებისაგან სამხრეთით დასახლდა ადიღეს მნიშვნელოვანი ტომი ყაბარდოელები (კაბარტაი) გაყოფილნი დიდ და პატარა ყაბარდოდ. დიდი ყაბარდო, მიბჯენილი სამხრეთიდან ოსეთზე, განლაგებულია მდინარეებს მალკასა და თერგს შუა, ხოლო მცირე ყაბარდო, იკავებს თერგის მარჯვენა სანაპიროს, მთისწინეთსა და (მდინარე) სუნჯის ნაპირებამდე, მიბჯენილია აღმოსავლეთით ჩეჩნეთთან.... წარსულ დროში, დიდი ყაბარდოს მცხოვრებნი გაყოფილნი იყვნენ თავადურ გვარს შორის: კაიტუკინი, ბეკ-მურზინები, მისოსტოვები და ატაჟუკინები. მცირე ყაბარდო შედგებოდა სამი საზოგადოებისგან: ბეკოვიჩები, ახლოელები და ტაუსულტანოვები.შეადგენენ რა ადიღეს ტომის ნაწილს და ლაპარაკობენ მათთან ერთად ერთ ენაზე, ყაბარდოელები არ ესაზღვრებოდნენ უშუალოდ ამ ტომის სხვა თემებს. ვლადიკავკაზის 1-ლი კაზაკურ პოლკის კაზაკები გამოყოფდნენ, მათ მათივე თანამემამულე ჩერქეზული (ადიღური) თემებისაგან. ყუბანის აუზი, მდინარეების ფერზი, გაგანე (დიდი ტეგენი) გაგენეზი (მცირე ტეგენი) და ვოაპრის მიერ მორწყული, დაკავებული იყო ბესლანელებით, მათგან ჩრდილო-დასავლეთით ვაკობზე, მორწყული მდინარეებით ჩეხურაჯი, ბელოგაიკი და შადე, ცხოვრობდნენ მოხომეცეები. დასავლეთით ამ უკანასკნელისაგან მდინარეებს სხაგუაშს და კშიშს შორის, ცხოვრობდნენ ხატუკაელები, ხოლო მათგან ჩრდილოეთით, მდინარეებს ყუბანს, ლაბასა და სხაგუაშს შორის დასახლდნენ კემგუითა ტომი, თემირგოელები, აბაძეების

გვერდით. აბაძეები ცხოვრობდნენ კავკასიის ქედის ჩრდილო კალთებზე, გადაჭიმულ მდინარეებს სხაგულას და სუპს შორის, რომელიც მათ შაფსულებისაგან ჰყოფდა. აბაძეები ყველაზე მრავალრიცხოვანი და მეომარი ტომია, იყოფოდნენ მთისწინა ანუ შორეულ და ვაკისა, ანუ ახლოს მყოფნი. მთისწინა აბაძეები იბრძოდნენ ძირითადად ქვეითად, ვაკეში მცხოვრებნი კი ყოველთვის ამხედრებულნი. მთავარი დასახლება ანუ აულები განლაგებული იყო მდინარე კურჯიპის, პჩეხე,ფშიში და ფსეკუაფსეს ხეობაში.....დაწყებული მდინარე სუპიდან ყველა ხეობა განლაგებული მდინარე შიპსიდან ჩრდილო-დასავლეთით, რომლებიც როგორც თავიანთი მეზობლები ჭაობებში იკარგებოდნენ, ყუბანის ირგვლივ, დაკავებული იყო შაფსულებით. უშუალოდ შაფსულების შემდეგ და მათგან აღმოსავლეთით, მდინარე ყუბანის მარცხენა სანაპიროზე მდინარე ფშიშამდე ცხოვრობდნენ ბჟედუგები, გაყოფილნი ორ მუხლად: ხამიშები, მცხოვრებნი შაფსულების საზღვრიდან მდინარე პსეკუასამდე, და ჩერჩენები- მდინარე ფშიშს იქით. მდინარე შიპსს იქით, მთელი კუთხე ყუბანის დაბლობსა და შავ ზღვას შორის მთავარი ქედის ორივე კალთები დასახლებული იყო ნატუხაჟელი ტომებით (პოტკუაჯი) გადაჭიმული ქედის სამხრეთ კალთებიდან და შავი ზღვის ნაპირამდე პატარა მდინარე ბუ ანუ ბუან-ამდე, გამდინარე გოლოვინის პოსტს ქვემოთ და შემავალი შავ ზღვაში. დაწყებული მდინარე აშედან, ნატუხაჟელთა საზოგადოება, მცხოვრები შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ჰქონდათ საერთო სათემო დასახელების გარდა სხვა, განსაკუთრებული, (უროჩიშეების მიხედვით: გოაიე ანუ შეხოკუაჯე; შემდეგ სამხრეთ-დასავლეთისაკენ მიყოლებით: ცეხუხი, შიმიტოკუაჯე.

	სულადობრივი რ-ბა 1835 წელს.	სულადობრივი რ-ბა 1858 წელს
დიდი ყაზარდო	24000	24284
მცირე ყაზარდო	6000	12756
გაქცეული ყაზარდოელები	4000	4707
შაფსულები	200000	160000
ნატუხაჟელები	60000	40000
აბაძეები	160000	40000
ხატიუკაელები	9000	6521
ბჟედუგები		4000
კემგუი-თემირგოი	15000	8168

ბესლანები	25000	5115
მოხოშველები	5000	5000
უბიხები	19000	25000
	527000	315549

კუნძულებზე, წარმოშობილი ყუბანის ორი ტოტის მიერ და ეწოდება ყარაყუბანის კუნძულები. ზუსტად ასევე ნატუხაჟელთა შორის ცხოვრობდნენ სამი მუხლი ადიღესი, რომელთაც დაკარგეს თავიანთი თვითმყოფადობა და გაითქვიფნენ ნატუხაჟებთან: ჩეხინი, ხაგაიკი, მცხოვრებნი ანაპის მიდამოში, ჩეხურაის აუზში და ხატუკე ანუ ადალე, მცხოვრებნი ტამანის ნახევარკუნძულზე, ხოლო ახლა მიმოფანტულნი სხვადასხვა ადგილას ნატუხაჟელებთან..... შემდეგი ცხრილი აჩვენებს ჩერქეზული მოსახლეობის რაოდენობას ორი სხვადასხვა პერიოდისათვის : ჩერქეზულ ტომს (ადიღე) ჩვენ უნდა მივათვალოთ უბიხებიც, მცხოვრებნი შავი ზღვის სანაპიროზე, ნატუხაჟელებისაგან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მდინარეებს ზიუზესა და ხამიშს (ანუ ხოსტა) შორის ორ უროჩიშეში, ვარდანესა და საშეში. წარმომავლობით და ენით უბიხები საერთოდ არ მიეკუთვნებიან ადიღეს ტომს: მაგრამ ხასიათით, ზნე-ჩვეულებით, საზოგადოებრივი წყობილებით და ბოლოს ჩერქეზული ენის გამოყენება მათი ბუნებრივი ენის თანაბრად, უნდა მიეთვალოს ჩერქეზულ ტომებს. (история войны и владычества русских на кавказе. дубровин н. ф. ტომი I წიგნი 1 გვ. 85-88, 1871-1888წ)

ფაქტიურად მწერალი იძლევა ცნობათა მთელ გამმას, რომელიც დაწვრილებით კრიტიკული განხილვის ღირსია: დუბროვინის ცნობა, რომ ადიღე ამ ტომების ყველა ენაზე კუნძულს ნიშნავს, რბილად რომ ვთქვათ არასწორია, ტერმინი ადიღე, როგორც ირკვევა აძიგეს, ძიგთა საცხოვრისს ჰქვია! დუბროვინის სიტყვებით კაზაკები და თათრული ტომები არჩევენ ყაზარდოელებს დანარჩენი ადიღელებისაგან. ასევე არჩევენ მათ ევლია ჩელები, რომელიც ყაზარდოსელებს ნამდვილ ჩერქეზებს ეძახის. და ასეც არის: ყაზარდოელები იმ კერკეტების შთამომავალნი არიან, რომლებიც 15 საუკუნის წინაა დაფიქსირებული შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, ადიღეები-პატუა ენა გათავისებული დასავლეთ ქართველური ტომის წარმომადგენლები, ზიხები და ჭანები. აბაზეხების მეზობლები, კემგუი-თემირგოი, რომელსაც საერთოდ არ ახსენებს ევლია ჩელები, ბიჭვინთა- გაგრასა და მიმდებარე ტერიტორიებიდან აყრილი დიდი და პატარა ჩანდებია, ყოფილი ჰენიოხები, ყოფილი კენები და ჰეროდოტესეული ხალიბები.

დუბროვინის სიტყვებით, აბაძეხები ყველაზე მრავალრიცხოვანი თემია ადიღელებს შორის. მისივე მოყვანილი ცხრილის მიხედვით რომლის სისწორეში თვითონაც არაა

დარწმუნებული ყველაზე მრავალრიცხოვან ტომად შაფსულები მოჩანს, რაოდენობით 200000-160000 კაცი, მაშინ როდესაც აბაძეხთა რაოდენობა 1858 წლის აღწერის მიხედვით არ აღემატება 40000-ს (ამავე რაოდენობებს ასახელებს მონპერეც, რომელიც სავარაუდოდ ასევე იმავე რუსული სამხედრო ცნობებით სარგებლობს) ცხადია, შაფსულების სიაში შეტანისას დაშვებულია შეცდომა, მძიმე ერთი ნიშნით მარჯვნივ ჩანს გადატანილი. სინამდვილეში მათი რაოდენობა 20-16 ათასზე მეტი არ უნდა ყოფილიყო. ასევე არასწორია ჩანს თავად აბაძეხთა რიცხოვნებაც, რომელიც 160000-40000 -ის დიაპაზონშია შეფასებული. შესაბამისად ადიღელთა და ყაბარდოელთა ჯამური რაოდენობა დიდი ცდომილების შემცველია!

რაც შეეხება მცირე ყაბარდოს ამ თემაზე ზემოთ გვქონდა საუბარი. მცირე ყაბარდო -ეს ჩელებისეული ტაუსტანის ვეებერთელა ქვეყნის ნაწილია, ამაზე თვით მათი ერთ-ერთი თავადის გვარი ტაუსულტანოვი მეტყველებს. როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ტაუსტანის ქვეყანა-ეს სვანური ტომია, რომლის ჩერქეზულ ენა ათვისებული ნაწილი ყაბარდოს მიეკედლა, ვეინახურ ენა ათვისებული ნაწილი განაგრძნობს დამოუკიდებელ არსებობას ინგუში ტომის სახელით, რომელიც მას ადგილდებარეობის მიხედვით დაენათლა, ძველი წარმოშობის დურძუკები.(ტაუსტანელები ჩანს მალყარები, რომლების განზოგადოებულობას ინარჩუნებენ) რუსული წყაროების მიხედვით მოხოშვეელები კემგუი-თემირგოის ნაწილს წარმოადგენს. დუბროვინისეულ ბჟედუხებში აშკარად იკითხება ჩელებისეული ბოზდუკები, რომელნიც მისივე სიტყვებით აფხაზები არიან, ხოლო მათი ნაწილი -უკვე გაჩერქეზებულია. ნატუხაელებს და მათ საცხოვრებელ ადგილს რაც შეეხება, მათ ტერიტორიაზე დუბროვინის ნახსენები შიმიტოკვაჯე სხვა არაფერია, თუ არა დღევანდლობის ჩემიტოკვაჯე, რომელიც უფროსი თაობის წარმომადგენლებს მრავალჯერ წაუკითხავთ გზისპირა ტრაფარეტზე სოჰსა და ტუაფსეს შორის. დუბროვინისეული ჟანე ორიგინალში შანეა. ეს ტომი ისევე როგორც ანტიკური წყაროს ავტარიატები, არ ჩანს გამქრალი პირისაგან მიწისა, კიდევ ერთხელ მოვახდენთ პომპონიუს მელას, პერიფრაზირებას, რომ ტომები არ ქრებიან, ისინი განაგრძნობენ არსებობას ან იქვე სხვა სახელის ქვეშ ან სხვაგან იმავე სახელით ან სხვა სახელით. შანებთან მიმართებაში, ადგილი აქვს მეორე ვარიანტს, მათი ნაწილის ადგილმდებარეობას და ამ საკითხს ოდნავ მოგვიანებით დავუბრუნდებით. ჩერქეზეთის ტერიტორიის საზღვრებს ასე აღწერს დუბროვინი:

„ ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ, ადიღეს ტომის მიწები გადაჭრილია მთავარი კავკასიის ქედით, რომელის როგორც ჩვენ ვხედავთ, იწყება ანაპრიდან-ყუბანის ყურის კუთხესთან შავ ზღვაში ადღერის კონცხამდე” (დუბროვინი იქვე გვ.88)

ფრანსუა გამბას მოგზაურობიდან რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, რუსი ავტორის დუბროვინის მონაცემებით, აფხაზეთ-ჩერქეზეთის საზღვარი მოტანილია ადღერამდე,

გადაადგილებულია აღმოსავლეთით თითქმის 130 კილომეტრით! რასაკვირველია გაუმართლებელია ის აზრი, რომ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ხდება მოსახლეობის კარდინალური ჩანაცვლება. უბრალოდ პატუა ენა, ჩერქეზული ვრცელდება უფრო ვრცელ ტერიტორიაზე, ქართველური, მეგრული ენის მივიწყების ხარჯზე. მოსახლეობა, რომელიც ფაქტიურად ერთგვაროვანია, ზან-ზიხები და ჭანები, გარემოებათა გამო უუცხოვდებიან მშობლიური ენის და თავად საქართველოს. საკმაოდ ადვილი შესამჩნევია განსხვავება ჩერქეზებს (ადილელებს) და ყაზარდოელებს შორის. უცხოელი ავტორები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ ადილეელები ევროპელთა მსგავსად მაგიდაზე სადილობენ, მაშინ როდესაც ყაზარდოელები მხოლოდ სანოვავის შემოსატანად სარგებლობენ დაბალი ტაბლებით. მიუხედავად ადილელებთა მუსულმანობისა, დუბროვინის მიხედვით ყუბანისპირა ჩერქეზები აყენებენ ღვინოს, თეთრსაც და წითელსაც, რომელიც ნებისმიერი ნადიმის თანხლებია. (დუბროვინი იქვე გვ.93) რაც შეეხება რელიგიის საკითხს, ჩელების სიტყვებით ყაზარდოელებმა ისლამი 1641 წელს მიიღეს, მაშინ როდესაც ეს პროცესი ადილეში მე-18-ე საუკუნის დამდეგისთვის არაა დამთავრებული.

„ანაპის დაკავების შემდეგ, თურქი სასულიერო პირების საშუალებით გაიზარდა რიცხვი ცრუ წინასწარმეტყველ მიმდევრებისა და თავყანისმცემლებისა, და ნელ-ნელა ისლამი მართლა დიდი წინააღმდეგობებით მკვიდრდება თემებს შორის, კავკასიის ჩრდილო ფერდობებზე დასახლებულებისა. ხალხური გადმოცემა ინახავს ნაამბობს, იმ წინააღმდეგობაზე რომელიც დაუპირისპირა ადილეს ხალხმა მუსულმანურ სწავლებას. შაფსულები, რომლებიც ხედავდნენ რომ ანაპაში, ყაზარდოში, ნოღაის სტეპებში ვრცელდებოდა მუსულმანობა, გადაწყვიტეს თვითონაც მიეღოთ მედინელი წინასწარმეტყველის სწავლება. მათ ააშენეს მეჩეთები და დაიწყეს ლოცვა სამხრეთისაკენ, ხოლო ნატხაჟელები ძველებურად ეთაყვანებოდნენ ჯვარს და ლოცულობდნენ აღმოსავლეთისაკენ. ახალი მოძღვრების თანახმად, გაავრცელონ თავიანთი რელიგია ხმლით, -შაფსულების საკმაო რაოდენობა თავს დაესხა ნატხაჟელებს, შეაგროვეს ყველა ჯვარი და დაწვეს. ამ უკანასკნელმა, შეურაცხყოფილმა ასეთი შემოჭრით, თავის მხრივ შეიჭრნენ შაფსულების მიწაზე, დაანგრეს და გაანადგურეს ყველა მათი მეჩეთი..... პირველ ათწლეულს ჩვენი ასწლეულისა, ჰასან ფაშა ანაპელი შემოვიდა ჩერქეზთა მიწაზე მნიშვნელოვანი არმიით და ხან მუქარით, ხან დიდი საჩუქრით, მოასწრო ყველა ჩერქეზის გადაბირება მუსულმანურ რელიგიაზე. (დუბროვინი იქვე გვ.96-97) ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, რომ ევლია ჩელები დიდი აფხაზეთის (შესაბამისად მისეული ნამდვილი აფხაზეთის, აფხა-ლაზების საზღვარი აღმოსავლეთით მდინარე კოდორთან, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთით ანაპასთან ფიქსირდება. იგივე საზღვარი ჟაკ-ფრანსუა გამბასთან 160 წლის შემდეგ უკვე სხვანაირად ფიქსირდება. თუ აღმოსავლეთის საზღვარი პრაქტიკულად ემთხვევა ჩელებისეულ საზღვარს სამეგრელოსთან, ჩრდილო-

დასავლეთის საზღვარი ადიღეს (უკვე) ჩერქეზებთან დასახლებულ პუნქტ ნოვომიხაილოვკასთან გადის, მდინარე ნეჩეპსუხოს ზღვის შერთვის ადგილთან (იგივე ნიკოფსია) საზღვარი 160 წლის შემდეგ ამდენივე კილომეტრითაა აღმოსავლეთით გადაადგილებული. 50 წლის შემდეგ, მე-19-ე მესამე მეოთხედისათვის, რუსი გენერლის და ისტორიკოსის დუბროვინთან, რომელიც, ხელმძღვანელობს ოფიციალური არქივის, ლულიეს, ბარონ სტალის და სხვათა ცნობებით, აფხაზეთის საზღვარი ჩერქეზებთან გაგრის ვიწროებში იწყება! სად ქრება ქართველური მოსახლეობა ზან-ზიხები და ჭანები გაგრიდან ანაპამდე (რომ არაფერი ვთქვათ ანაპის იქით მდებარე მატრეგას იგივე მატრახის-იგივე ტამანის ნახევარკუნძულს ზიხურ მოსახლეობაზე.) წამოჭრილ კითხვაზე პასუხის გასაცემად ისევ ჩელების ჩანაწერებს უნდა მივმართოთ. კვლევა საკმაოდ საინტერესო და ხელშესახებ შედეგებს იძლევა, რომელშიც უკვე ჩვენთვის საინტერესო სხვა ტერიტორიები და სხვა ხალხიც იხსენება, რომელიც ცდება ზიხთა თემს, მათ შორის მატრეგას ტერიტორიაზეც.

„ კავას ბეგლარბეგმა მოიყვანა აქ ორმიცი ათასი რჩეული მეომარი ჩერქეზისტანიდან: შაგაკე, ჟანე (შანე), მამშუხი, ტაკაკუ, ბუზდუკი, ბოლოტკაი, ხატუკაი, ბესნეი, კაბარდები (ევლია ჩელები. მიწები ჩრდილოეთ კავკასიისა, ვოლგის პირეთისა და დონისპირეთისა. ანაპრის ყურეში ლაშქრობა აზოვის ასაღებად.)

ჰამერის თარგმანის მიხედვით, მოხსენებული ჩერქეზი მეომრები იმ ოლქებიდანაა, რომელიც კავას გუბერნიაზეა მიწერილი. ამავე წყაროს რუსული კომენტარების მიხედვით:

ა) შაგაკე (ხაგაკაელები) - ანაპის მახლობლად მცხოვრები ჩერქეზული ტომია, რომელიც რუსული ვერსიის მიხედვით, 1812 წელს თითქმის მთლიანად გაწყდნენ შავი ჭირისაგან. შაგაკების გადარჩენილი ნაწილი შეუერთდა ნატუხაელებს. ნატუხაელები, ეს იმავე ჩელების წყაროების აფხაზეთია, სუბეშელები, აშელალები და სუკელები. რუსი გენერლის დუბროვინის მიხედვით, ეს ხალხი მე-18-ე საუკუნეშიც ქრისტიანობის შენარჩუნებას ცდილობდა მომძლავრებული ისლამისაგან, ცხადზე უცხადესია აფხაზ ხალხს შეერთებული შაგაკაელები ასევე აფხაზეთია, ზიხყოფილები, მიუხედავად ჩელების მიერ მათი ჩერქეზებად კლასიფიკაციისა. (სავარაუდოა, რომ მათი სალაპარაკო ენა ამ დროისთვის ჩერქეზულ-ყაბარდოულია)

ბ) ჟანე (chane-სხვა მთარგმნელების მიერ სწორად თარგმნილი შანე) - რუსული ვერსიის მიხედვით ასევე ადიღეული ტომი. მე-19 საუკუნის დასაწყისში, მეზობელ ყირიმელ და ნოღაელ თათრებთან განუწყვეტლივ შეტაკებებში დამცრობილი. რუსული ვერსიით, შანთა კატასტროფული შემცირების მიზეზი ასევე შავი ჭირი გახდა. გადარჩენილი ნაწილი ასევე შეუერთდა ნატუხაელებს. შანები, ზიხთა ეს პირველი ფორპოსტი, ევლია ჩელების მიერაც ჩერქეზებად (ადიღეელებად) არის შერაცხილი. სავარაუდოა, რომ მათი საურთიერთობო ენა (პატუა ენა) მე-17-ე საუკუნის მე-3-ე მეოთხედშიც უკვე ჩერქეზული

(ყაბარდოული) იყო, თუმცა შანი „ჩერქეზების“ ომს და ჭირს (როგორც ირკვევა მიგრაციისაც) გადარჩენილი ნაწილი ნატუხაელებს უერთდება, ასევე „აფხაზყოფილებს და ზიხყოფილებს“. ცხადია შანების ისეთივე ქართველური ტომებია, როგორც დანარჩენი ზიხყოფილები, ნატუხაელები.

გ) ბუზდუკი-რუსი კომენტატორის მიერ სრულიად სამართლიანად განმარტებული, გვიანდელი წყაროების ბჟედუგები, რომლებიც ადიღეს ტომში მოიაზრება. ჩელები ერთი მხრივ აღნიშნავს მათ აშკარა მსგავსებას აფხაზებთან (ქართველურ ტომებთან), ამასთანავე, აფხაზეთის აღწერაში მოხსენებული ჰყავს ბუზდუკი აფხაზები, რომლებიც ჩერქეზეთში დარჩნენ და გაჩერქეზდნენ. ცხადია ბუზდუკ-ბჟედუგი, ეს ისეთივე ქართველური ტომია, როგორც ზემოთ დასახელებული შაგაკე, შანე, თუ ნატუხელები. (ასევე სავარაუდოდ ჩერქეზული ენა შეთვისებული) ბოლოტკაი, რუსი კომენტატორის მიხედვით ასევე ადიღური ტომია. მისეული ვერსიით, ეს უძლიერესი ტომი თემირგოი-კემგუი უნდა იყოს. მოსაზრება აშკარად არასწორია. თემირგოი-კემგუის ტომი, როგორც ზემოთ განვმარტეთ, დიდი და მთის ჩანდების სახელით ჩელების მოგზაურობისას ომის ყირიმის თეატრიდან ძალიან შორს, ბიჭვინთა-გაგრის მიდამოებში ცხოვრობს. აღნიშნული ტომის ბოლოტკაის ტომთან დაკავშირება თეორიულად შესაძლებელი მხოლოდ 1704 წლის შემდეგ მომხდარიყო, როდესაც დიდი ჩანდების ახალგაზრდული ნაწილი გაერიდა შავ ჭირს და შესაძლოა ბოლოტკაის თემს შეეხიზნა.

ე) ხატუკაი, რუსი კომენტატორის მიხედვით, ასევე ადიღური ტომი, თემირგოელთა ნაწილი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თემირგოელთა ტამანზე და ყირიმის ნახევარკუნძულზე ბინადრობა მე-17-ე საუკუნის მესამე მეოთხედისათვის გამორიცხებულია, ისინი აფხაზეთში ცხოვრობენ. რაც შეეხება ხატუკაელების და თემირგოელების ნათესაობას, საკითხი არავითარ ეჭვს არ იწვევს, ორივე მათგანი ლაზურ-ჭანური ტომია!

ვ) მამშუხები, ტაკაკუ, კავკასიის ქედის ჩრდილოეთით მოსახლე ებრაელი ტომებია. ერთობ საინტერესოა მათი აქ მიგრაციის გზები (საკითხი აშკარად სცდება თემის ფარგლებს!) უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ცხოვრების მშვიდობიანი სტილისა, ჩელების სიტყვებიდან გამომდინარე, აუცილებლობის შემთხვევაში ისინი ომის ასპარეზსაც არ გაურბიან.

ზ) ბესნეი -ჩელების აზრით ხანის ნათესავებიარაიან,თუმცა ვერსია ძალიან საეჭვოა. შესაძლებელია ისინი ხანს ენათესავებიან, როგორც აღმზრდელი, ატალიკის რანგში. რუსი კომენტატორის აზრით, ბესლანები - ეს ადიღეს ტომია.(ჩვენი ვერსიით, ეს მონპერესეული „ფრანკების“ის ნაწილია, რომელიც დასახლდა ელბრუსის კალთებქვეშ და თავისი წარმომავლობა დაივიწყა! მართლაც ისინი დუბროვინთან ყაბარდოელების სამხრეთ-დასავლეთით ცხოვრობენ.

თ) კაბარიდა - ნამდვილი ჩერიქეზები (ასეც იხსენიებს მათ სხვა ეპიზოდში ევლია ჩელები)

ისტორიული კერკეტები, ქართველური ტომების ჭეშმარიტი და უახლოესი ნათესავი. ი) ტაუსტანი - რუსი კომენტატორის მიერ განმარტებულია როგორც მცირე ყაზარდო. ცნობა ერთობ არადამაჯერებელია (ტაუსტანის თემა განხილულია ჰერების თემასთან ერთად)

„რომ დაეცვა გარედან თავდასხმისათვის, თათრების ხანისათვის ნაბრძანები იყო, რომ სახიფათო ადგილას დაეყენებინა ყარაული. მისმა ბრწყინვალეობამ, ხანმა დააყენა ოთხივე მხარეს მუსულმანური ჯარის სანდო და ნარჩევი ყირიმის რაზმებიდან: ულუ-ნოლაი, კეჩი-ნოლაი, შაიდიკ-ნოლაი, ურ-მამბუკ-ნოლაი, შირინი, მაისური, სეჯეტი, მანკიტი, ნახშუვანი, ჩენიშკე, ბატი, ორი, ულანი, ბარდაკი არსლანბეგის ტომიდან, ჩობანიდან, დავიდან, ნავრუზიდან. ყველა ესენი ყარაულობდნენ.

(ველია ჩელები იქვე, აზოვისსამაგრის უშედეგო ალყა)

როგორც ჩანს, გარდა ყირიმელთა ლაშქრისა (მათი ნაწილი აქაც არის მოხსენებული, რამეთუ ორი, ჯენიშკე და ნახშუვანი ჩელების ყირიმის ნახევარკუნძულზევე აქვს აღწერილი, უკვე სხვა ეპიზოდში) კაფას გუბერნიას მიწერილი საიმედო რაზმებიც ყარაულობენ, რომელთა კოორდინაცია ყირიმის ხანს დაეკისრა. ტომთა უმრავლესობას ნოღაელები (ახალმონღოლები) წარმოადგენდნენ, თუმცა მათ შორის თათრებიც ურევია. ჩვენთვის საინტერესო სულ რამდენიმე ტომია:

1)ჯანიშკე-ქანიშკე-თემი და ციხე-სიმაგრე ყირიმის ნახევარკუნძულზეა, აზოვის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, ყირიმის ნახევარკუნძულის კონტინენტთან შეერთების ახლოს, ჩელების სიტყვებით, თათრები ერიდებიან ცეცხლსასროლი იარაღის, თოფის ხელში აღებასაც კი, თუმცა ეს ხალხი შეიარაღებულია თოფებით და იცავენ ყირიმის ყელს.

2) ბატი- ეს უკვე დღევანდელი ნოვოროსიისკის ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველური ტომების, ზიხების სამხედრო რაზმი ჩანს.(71)

3) ორი- ყირიმის ნახევარკუნძულზე ჯანიშკეს მეზობლად მდებარე ციხე-სიმაგრეა, რომელსაც ჩელების სიტყვებით, ასევე თოფოსანი მეციხოვნეები (არათათრები) იცავენ. ჩელები მათ ზოგჯერ ბერძნებთან აიგივებს (სავარაუდოდ პატუა ენის გამო).

(72)სავარაუდოა, რომ ამ ციხე-სიმაგრიდან გადმოსახლებული ტომი ტოვებს ტოპონომებს სამეგრელოში:

ტყა-ურუ (ურების ტყე)

ურ-თა (ურების მთა)

ორ-ულე (ორების ულუსი)

ტოპონომიკის ასეთი სიმყარე დროში გვიჩვენებს, რომ ჩამოსული ტომი რამდენადმე განსხვავდებოდა დამხვდურისაგან. სოფლის სახელი ორ-სანტია (ორ-სინტია) ხომ არ გვიჩვენებს, რომ ჩამოსახლებული ტომის ფესვები უძველეს სინდებში ვეძებოთ? აკი აღნიშნავს ჩელები, რომ ყირიმის ნახევარკუნძულის მცხოვრებნი ლაზები (ისეთივენი, რომელსაც ჩელები კარგად იცნობს ტრაპეზენტიდან) არიან, თუმცა მისივე სიტყვებით

საინტერესოა მათი დიალოგის მოსმენა, რომელიც ყველა მისთვის ცნობილი ენისაგან განსხვავდება! არ შეიძლება ყურადღების გარეშე დავტოვოთ სოფელი სინდიეთი ხელვაჩაურის რაიონში, რომლის ტოპონომიკა აშკარად უკავშირდება ყოფილ ბოსფორის სამეფოს ქვეშევდომთა სახელს (და სოფელი ჟანივარი იქვე)

4)მართალია ჩელები ცალ-ცალკე აღნიშნავს შირინებს და საცხოვრებელი ადგილს ნახშუვანს, თუმცა ასევე ჩელებისთან სხვა ეპიზოდში ჩანს, რომ ეს ერთი და იგივე ხალხია. მოპოვებული ინფორმაციით, ეს ნახჩოთა ვეინახური (ჩეჩნური) ტომია, რომელზედაც დაკონკრეტებით შესაბამისი ტომის აღწერისას ვისაუბრებთ.

ჩელების მოძრაობის მიმართულება ყირიმის სიღრმიდან ტამანისკენაა. ტამანის ერთი (ჩრდილოეთ) ნაწილს შაჰის კუნძულს უწოდებს, რომელიც სავარაუდოდ ყველა მხრიდან წყლით შემოზღუდულია. როგორც ჩელების აღწერილობის კონტექსტიდან ირკვევა, მდინარე ყუბანის ერთი ტოტი, ნახავრმილიანი სიგანის შესართავით უერთდებოდა შავ ზღვას ადახუნთან (ქერჩის სრუტესთან). ჩელების მიერ შაჰის კუნძულის აღწერა, რომლის გარშემოწერილობა სამოცდაშვიდი მილია (100კმ) ზუსტად ემთხვევა ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილის პარამეტრებს, ქერჩის ყურის ნაწილის ჩათვლით. ამ კუნძულზე მას აღწერილი აქვს ტამან-კერმენის სიმაგრე, რომელიც ციხე-სიმაგრეთა მთელ ციკლს მოიცავს: გარე სიმაგრე, ქვემო სიმაგრე, შუა სიმაგრე, თემრიუკ-კერმენტან. შაჰის კუნძულის ჩრდილო მხარეზე მოედინება დიდი მდინარის, ყუბანის ერთ-ერთი ტოტი. ჩელებისვე სიტყვებით, ტამან-კერმენის მთელი მოსახლეობა მთლიანად მუსულმანები და ჩერქეზებია.

ჩელების მოგზაურობის ტრასა შაჰის კუნძულის ჩრდილოეთით, აზოვის ზღვის სანაპიროზე გრძელდება. მისი სიტყვებით, აქ, ბერბერების მიწაზე აშენებულია ციხე გზააზნეული მეფის, სალსალის მიერ, ჩელებისვე ვერსიით სასანიდების ეპოქაში (226-551წ) ციხეს კალხასინჯა ერქვა. ამავე სალსალების მიერაა აშენებული იზმაილი და აკერმანი. კალხასინჯა დანგრეულ იქნა თემურლენგის მიერ.(73) ქრონოლოგიურად ჩელების მიერ შემდეგ ნახსენება პუნქტი ჩოქჩაა (ჩუშკა) ცხადია ჩელები მოგზაურობის და აღწერის მიმართულებას ცვლის, ტამანის სიღრმიდან, თემრიუკიდან ქერჩის სრუტემდე. შემდეგი პუნქტი ეს უკვე სოფელი სოვუკია, მთელი მოსახლეობა თავადითურთ ჩერქეზებია. მცირე სიმაგრე კიზილ-ტაში, აშენებული თურქების მიერ, შემოგარენის დასახლება 80-მდე ჩერქეზი. კიზილ-ტაშით შაჰის კუნძული მთავრდება. კუნძულის დასასრული სამხრეთის მხრიდან, მდინარე ყუბანის ტოტი, შემდინარე ქერჩის სრუტეში (სავარაუდოდ ახტენიზოვის ლიმანის დასავლეთით, დღევანდელი პრიმორისკოეს რაიონში) აქ მთავრდება სულტანის (შაჰის) კუნძული, ტუზლასა და ჩოკჩის მიმართულებით. აქ უერთდება დიდი მდინარე ყუბანი შავ ზღვას ნახევარი მილის სიგანის (750მ) ყურე-შესართავით და უერთდება იგი ადახუნის ყურეში (შესაბამისად ქერჩის ყურე) ჩელებისვე სიტყვებით, კუნძულის საზღვრიდან სამხრეთით,

ორი საათის სავალზე, ციხე-სიმაგრე ანაპა(74) ანაპას ორჯერ აღწერს ჩელები, ორჯერვე სხვადასხვა კონტექსტში. შესაბამისად აქ ორი სხვადასხვა ციხე-სიმაგრე ანაპა სხვადასხვა მდგომარეობაში. ჩელებისეული ეს (პირველი) ანაპა ტამანის მარცხენა, სამხრეთის ნახევარკუნძულის ბოლოში უნდა ვეძებოთ (დღევანდელი დასახლებული პუნქტი ტამანი). საყურადღებოა, რომ ჩელებისეული „შაჰის კუნძული“ -რუსული წყაროების „ტმუტარაკანი“-და ქართული წყაროების „მცირე ხაზარეთი“ ჩელების მოგზაურობის პერიოდისათვისაც ძირითადად ჩერქეზებით-ზიხებით ჩანს დასახლებული.

„ის ანაპა დააფუძნეს გენუელებმა, მაგრამ გადევ-ახმედ ფაშამ დაიპყრო იგი: არასაჭირო ციხეა, განაცხადა მან და დაანგრია ის, მაგრამ (ციხეში) არის სასიცოცხლო წყარო. თუ ეს ციხე- სიმაგრე იქნებოდა დასახლებული, მაშინ აქ ზემოთ ვერ გაივლიდნენ შავ ზღვაში აზოვის სრუტით. არც თუ ისე შორს, სახელწოდებულს ტუზლა-ბურუნად (განლაგებულია ციხე-სიმაგრე)“ (იქვე თავი II)(75)

ჩელების სიტყვებით, კუნძულ ტუზლაზე ცხოვრობდნენ მდიდარი და მხიარული ჩერქეზები. თათრებს ამ მიწებზე ცხოვრება ეკრძალებოდათ, რადგანაც კაფას ვილაეთი ითვლება ანატოლის მიწებად, რუმის მიწებად -ყირიმის საწინააღმდეგოდ მდებარენი. ეს ანაპა ზუსტად ის ციხე ჩანს, რომელსაც იოსაფატ ბარბარო ბატს უწოდებს, რომელიც რაღაც დროით დადიან-ბენდიანის შემადგენლობაში შედის და სადაც ის მეგრულ ოჯახში სტუმრობს გენუელ აცოლინე სკვარჩეფიგოსთან ერთად.

„ციხე სიმაგრე ყიზილ-ტაშიდან, რომელიც ადახუნის ყურეზეა, ის გაჭირვების გარეშე გადავიდა უდიდეს მდინარე ყუბანზე, მომზადებული გემებით. მე უბადრუკი გადავედი მოპირდაპირე მხარეს“ (იქვე)

კონტექსტიდან კარგად ჩანს, რომ ჩელები გადავიდა ტამანის ნახევარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში და მოგზაურობას იწყებს მდინარე ყუბანის მარცხენა შენაკადის მარცხენა მხარეს, შაგაკესა და ჩობანის ტომებიდან, რომლების შავი ზღვის სანაპიროდან ერთი დღის სავალზე არიან დაშორებული (30-50კმ) ჩელები თხრობას მდინარე ყუბანის მარცხენა (დღეს არ არსებული) ტოტის გადალახვის შემდეგ აგრძელებს. მისი სიტყვებით ნოღაელთა ჩობანის ტომი დაუნათესავდა შაგაკეს ჩერქეზულ ტომს და დასახლდა მასსავე მიწაზე . ჩელების სიტყვებით, ეს ჩერქეზული ტომი შაგაკე ნოღაელებთან ერთად ფაქტიურად ერთი ხალხია. შაგაკეს მცხოვრებნი არც ურწმუნოები (ქრისტიანები) არიან და არც მუსულმანები. მათი რელიგია, ჩელების მიხედვით ცეცხლთაყვანისცემლობაა. შაგაკეს უკვე რეალური საბინადრო ადგილი შავი ზღვის სანაპიროდან ერთი დღის სავალზეა, სავარაუდოდ დღევანდელი ჯიგინკის ტერიტორია. ჩობანის ნოღაური ტომის საბინადრო ადგილი, ეს დღევანდელი სტაროტიტაროვსკაია უნდა იყოს. შაგაკეს ჩერქეზული ტომს საცხოვრისი შემოსაზღვრული აქვს ხეებითა და წკნელებით, რომლის შიგნითაც მთელი უბანი ცხოვრობს. ჩელების სიტყვებით, შავი ზღვის სანაპიროზე

შაგაკვეს ტომის ჩერქეზების გარდა სხვა ჩერქეზები არ ცხოვრობენ. შაგაკვეს თემი მოითვლის სამი ათას შეიარაღებულ მეომარს, მთლიანად მათი რიცხვი სავარაუდოდ ათი ათასია. რაც შეეხება ჩოზანის ტომს, მას აშენებული აქვს ციხე-სიმაგრე, სადაც ზამთრის პერიოდში იზამთრებს, თავს აფარებს ჩერქეზებისაგან თავდასხმის დროს, დანარჩენ დროს მთებში და სტეპებში ატარებს. ჩოზანის ნოღაელები მოითვლიან რვა ათას შეიარაღებულ მეომარს, ხოლო მთელი მოსახლეობის რიცხვი სავარაუდოდ ოცდაათიათასს აღწევს. ფაქტიურად ნათელი ხდება შაგაკვეს ჩერქეზული ტომის და ჩოზანის ნოღაური ტომის დაახლოების მიზნებიც და შედეგებიც. ეს ქართული ანდაზის, დათვი რომ მოგერიოს ბაბა დაუძახეო, რეალური გამოხატულებაა!

ცხადია შაგაკვეს 3 ათასიანმა თემმა მორიგება არჩია ომს ჩოზანის 8 ათასიან თემთან. ჩელებისვე სიტყვებით, თუ ნავრუხის ნოღაური ტომს აშენებული აქვს ციხე-სიმაგრე და საჭიროების დროს სარგებლობს ამ ციხით, ჩერქეზების ტომს ციხის დაკავების, ფლობის უფლება არ აქვს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მომაგრდებიან და აჯანყდებიან. ნათელი ხდება ოსმალური პოლიტიკა, რომ მედგარი ჩერქეზებს მეომარი სული როგორმე მოითოკოს. ოსმალეთის ეს პოლიტიკა ბუმერანგად დაუბრუნდა მათვე, როცა ამ ტერიტორიაზე მეორე დიდი მოთამაშე რუსეთი გამოჩნდა! რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ იარაღი მხოლოდ ზიხყოფილმა ჩერქეზებმა აღმართეს და არა ოსმალეთის მიერ ჩამოსახლებულმა სხვა ტომებმა, რომელთაც რუსეთის მფლობელობაში შესვლა ირჩიეს და ამით მხოლოდ პატრონი გამოიცვალეს. მათ თავიანთი ჯოგები მდინარე ვოლგისაკენ გაირეკეს და ადგილმდებარეობას გაერიდნენ. ჩერქეზები დამოუკიდებლობისათვის, სამშობლოსათვის იბრძოდნენ რომელ ტერიტორიაზეც მათი წინაპრები უკანასკნელ ოცი საუკუნეს ცხოვრობდნენ... ჩელების შემდეგი აღწერის პუნქტია ეს ციხე-სიმაგრე ანაპაა. ანაპა რომელიც ჩელების სიტყვებით, არა გენუელების აშენებულია, არამედ ისკანდერ ზულკარ- ნაინის დროისაა (ალექსანდრე მაკედონელი) და რომელიც თითქოსდა გენუელების აშენებულ ანაპის ბედის საწინააღმდეგოდ, გადევ-ახმედ ფაშას არ დაუნგრევია:

„როდესაც თემურმა დაიპყრო ერაყი და დადიანი,(76) ყაზანი და 700 სხვა ქალაქი, წავიდა ყიმში მჯდომი თოხთამიშ -ხანის წინააღმდეგ, გაანადგურა ამ ქვეყნის შემოგარენიც, თუმცა ციხე (ანაპა) დარჩა როგორც იყო... ანაპა ძალიან მტკიცე სიმაგრეა, ფრიალო კლდეზე ზღვის სანაპიროზე, აფხაზეთისა და ჩერქეზების საზღვარზე თუმცა აქ ახლა სულიერი არ ჭაჭანებს... შიგნით იზამთრებენ შაგაკვეს ტომის,მცხოვრებთა შემოგარენში თხები... თუ შეაკეთებ ციხეს და გამოიყენებ, შეიტან შიგ სამყოფ არსენალს და განათავსებ ლაშქარს, ადვილი საქმე იქნებოდა აფხაზეთისა და ჩერქეზების მიწები გადაქცეულიყო მორჩილ ოლქებად. (ეს საჭიროა) იმიტომ, რომ ნოღაელ მცხოვრებთ ჩერქეზისტანისა მოაქვთ აქ თავიანთი საქონელი და ჰყიდიან:“ (ევლია ჩელები იქვე ანაპირს აღწერა)

კიდევ ერთხელ ნათელი ხდება, რომ ჩელების ორი სხვადასხვა ანაპა აქვს აღწერილი. ორ სხვადასხვა ადგილს რომელმაც დიდი გაუგებრობა გამოიწვია ისტორიის გეოგრაფიაში...

„ ამ ადგილას თავდება ელბრუსისპირა სასაზღვრო რაიონი. შაგაკებისაგან აღმოსავლეთით დევს მთელი მიწა აფხაზეთისა, რომელიც გადაჭიმულია შავი ზღვის სანაპიროზე. ჩერქეზების ქვეყანა გადაჭიმულია ანაპისა და ოზურის მთების კალთებიდან ელბრუსის მთასთან შეერთებამდე, ყუბანის სანაპიროზე... ჩერქეზეთი იწყება ელბრუსის მთიდან და მთავრდება შაგაკეს ხალხით, შავი ზღვის სანაპიროზე, ხოლო შაგაკეს მთა ელბრუსს უერთდება. ისინი გადაჭიმულია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ, ელბრუსამდე, დაღესტნამდე, კუმიკების ქვეყნამდე დემირ-კაპუსა (დერბენტი) და სპარსეთის ქვეყნამდე“. (ევლია ჩელები იქვე თავი II გვ713)

ჩელების სიტყვებით, კავკასიის მთების დასავლეთ ნაწილი შაგაკეს ტომიდან და ანაპიდან დაწყებული, მდინარე ყუბანამდე, ეს ჩერქეზების ტერიტორიაა. მართალია ზიხებს ისტორია (მათ შორის ქართულიც) ჩერქეზებად თვლის თუმცა ისინი ნამდვილად დასავლეთ ქართველური ტომები, (ზანები, ზიხები, ლაზები, ჭანები) არიან. ახაელებისა და კერიკეტების მიგრაციის შემდეგ (ისინი უკანასკნელად ტამანის ნახევარკუნძულზე დაფიქსირდნენ) შავი ზღვის სანაპიროს ამ ნაწილს ისინი ფლობენ.(77)

მირზები (უფროსები) წითელი ფერის ტყავის წაღებს ატარებდნენ, რომლის ფერი და ფასონი უძველესი დროიდან ლაზეთ-ზიხეთიდან მიითვისა ბიზანტიის იმპერიამ და რომლის ჩაცმა იმპერიის ტერიტორიაზე ეკრძალებოდა ყველას, თვინიერ იმპერატორისა! ჩელების სიტყვით, ეს ხალხი ქურდობაში კარგადაა გაწაფული. ჩერქეზულ -ქურდული აღწერა ჩელებისთანაც არსებობს თუმცა ახლოსაც ვერ მივა არქანჯელო ლამბერტისთან აღწერილ ანალოგიურ სიტუაციასთან სამეგრელოში. ვინაიდან ორივე სუბიექტი ერთი და იმავე ხალხის ნაწილია, ჩავთვლით რომ უბრალოდ ლამბერტი უფრო ხატოვანი ენის მფლობელია!

„ყველა ჭამს მოხარშულ ცომს ფეტვისაგან (ღომი)... ფეტვის ოდნავ მოხარშულ ფაფას ჭამენ მთლიანად ცხელს, აწობენ საწებელში (საწებელში) ეს საწებელი თვითონ არის საკვები, განსაკუთრებული ცომი ნიგვზისა, აურევენ ცხელ მარილში, დებენ ფინჯანში და ასხამენ კაკლის ზეთს, აყრიან წითელ პილპილს. ამავე საწებელში ურევენ ნიგვზის წითელ ზეთს, ქონიან ყველს და ღომს, აწობენ რა საწებელში ჭამენ... თავს, რქებს, ღვიძლს, ფეხებს, თირკმელს და თირკმლის ქონს, ქონიანი ცხვრებისა და ბატკნებისა, რეცხავენ შვიდპირ სუფთა წყალში.“ (ევლია ჩელები იქვე)

საწებელი-საერთო ქართველური სიტყვა ჩანს. საწებელი- ასე ეძახიან დღესაც სამეგრელოში. საკლავის შიგანის რეცხვის პრინციპი შვიდკეც წყალში, ასევე უცხო არაა

მეგრული სამზარეულოსთვის. მათი საყვარელი ცხენის ფერი რუხია, დატალული ვაშლისტოლა ლაქებით - ეს ყველა ქართველისთვის საყვარელი ლურჯა ცხენია! ჩელების სიტყვებით, ანაპის პორტიდან მარგალიტიც გაჰქონდათ, რომლის რეწვას და მოპოვებას მოსკოვიტი (რუსი) მეზღვაურები ეწეოდნენ.

მოგზაურობის თითქმის დასაწყისშივე ჩელები შანების (chane) დიდ და პატარა ჩერქეზულ ტომთან ხვდება. დიდი შანები - ეს ათი ათასი შეიარაღებული ვაჟკაცი, მცირე შანები- ეს სამი ათასი ასევე შეიარაღებული მეომარი. როგორც რუსული წყაროები აღნიშნავს ეს უმამაცესი ჩერქეზული ტომები თათრებთან პერმანენტულ ომს და საბოლოოდ შავი ჭირის ეპიდემიას ემსხვერპლა. ჩელების მიხედვით, კი რომელმაც კარგად იცის ამ ტომის პერმანენტული ომების ისტორია, ამ ომების ადრესატად სადაშ-აფხაზებს ასახელებს. ცხადია, ჩელები ჩქმალავს მამაც ჩერქეზთა ომს მუსულმან თათრებთან და მას სადაშ-აფხაზებს აბრალეხს!(თავად სადაშებიც განსხვავებული აფხაზები ჩანან და მათ შესახებ სხვა თავში ვისაუბრებთ) სადაშ-აფხაზები დღევანდელ სოჭის რაიონში ცხოვრობდნენ, დიდი და პატარა შანებისაგან 2 ასეული კილომენტრის მოშორებით და მათ შორის საომარი კონტაქტი გამორიცხული იყო!

მდინარე ყუბანის მარცხენა სანაპიროზე, უკვე ხაგაკაის ჩერქეზული ტომის კუთვნილ მიწებზე, ნოღაელები სახლობენ:ჩერქეზული ტერიტორიებზე ოსმალთა მიერ დამყარებული ძალთა ბალანსი სახეზეა! ხატუკაელები-ჩელების სიტყვებით ასევე ჩერქეზები არიან, რვა ათასი კარგად შეიარაღებული მეომრით. მათსავე მიწაზე ცხოვრობს ნავროზის თათრები (ნოღაელები) ათი ათასი შეიარაღებული მეომრით. ჩერქეზებისაგან თავდასაცავად აშენებული აქვთ ციხე-სიმაგრე (ანალოგიური ციხე - სიმაგრის აშენება ჩერქეზებს ეკრძალებათ)

ციხე აკიფს-კერმენი ჩელების მიხედვით ააშენეს გენუელებმა,(თუმცა სავარაუდოდ ის ზიხების აშენებული უნდა იყოს)მასზე მიშენებულია ციტადელი, ჩერქეზების მოსათვინიერებლად. შემდეგი სოფლიდან, კაბაკ სეზაიდან, რომელიც ასევე ხატუკაელებს ეკუთვნის, ხანის(მასთან ერთად ჩელების) გასაცილებლად ათასი ჩერქეზი და სამი ათასი ნოღაელი გამოყვეს. ოსმალური ძალთა ბალანსი კიდევ ერთხელ თვალსაჩინო ხდება. ჩელების მიხედვით, ჩერქეზთა ეს ტომი დიდი ხნით ერთ ადგილას არ ცხოვრობს. თუ მოკვდება რამდენიმე თანასოფლელი, ისინი ამბობენ რომ ეს ადგილი უბედურია და გადადიან სხვა ადგილას, წვავენ რა ძველ საცხოვრისს და გამაგრებულ,ადგილს. ეს უკანასკნელი კი ასეთია:

„სოფელი პედასის გარემო წარმოადგენს სიმაგრეს თითქოსდა ოთხი რიგის მიწაყრლისა და ვეებერთელა მორებისაგან. ასეთია მთელი რიგი სოფლები ახლო-მახლო მიდამო ჩერქეზეთში (ევლია ჩელები, იქვე)

ჩელების სიტყვებით, თუ ჩერქეზს ურჯულოს დაუძახებ, მოგკლავენ, თუმცა ისინი ღორს ჭამენ თვით კუდუსუნის ძვლამდე, იცავენ მარხვას, ნამაზს არ ასრულებენ. მათ ვინც

ღორები არ ჰყავთ, ისინი სოფელში არ აცხოვრებენ. განთქმულნი არიან ლამაზი გოგონებით(78) კაბაკი პედასი, ასევე ხატუკაელების ტომია, მათ ერთი მთა ჰყოფთ აფხაზებისაგან:

„მთას იქით ცხოვრობენ არატ-აფხაზები, სადამა აფხაზები, ჯენბა აფხაზები, კამიშ აფხაზები, სოფუკმ აფხაზები, აშეგა აფხაზები, იუკარ აფხაზები, კარიშან აფხაზები. საერთოდ ყველა ტომი აფხაზებისა მტრულადაა განწყობილი ამ მომთაბარე ჩერქეზი ტომებისაგან“ (ველია ჩელები, იქვე)

მცირეოდენი სახელცვლილებით ყველა ეს მთასს იქით მცხოვრები აფხაზური ტომებია, რომელიც აფხაზეთის ხსენებისას აღწერილი აქვს ჩელების:

არატა აფხაზები-ადრე ნახსენებია როგორც ა'რტი

სადამა აფხაზი-სადამები

ჯენბა აფხაზები-ჩანდები, დიდი და პატარა

კამიშ აფხაზი-კამიშები, უბიხები

სოფუკ, იუკარ აფხაზები -სუკის აფხაზები

აშეგა აფხაზები-აშელალის ციხესთან მცხოვრებნი

კარიშან აფხაზები-სავარაუდოდ დუბროვინის მიერ ნახსენები ხამიშები

აფხაზი ტომების მტრობა ამ მომთაბარე ჩერქეზული ტომისადმი ადვილი ასახსნელი ჩანს: ჩერქეზი (ზიხი) ტომები არასდროს მისდევდნენ მომთაბარე ცხოვრებას, ცხადია ტომი უკვე ფაქტიურად გათათრებულია, აფხაზები მათ ნოღაელებად თვლიან რომლებმაც მათი ნათესავი და მოყვარე ზიხების ტომის ოკუპაცია მოახდინეს და მათ გავრცელება -დასახლება ყველა დაშვებული თუ დაუშვებელი მეთოდებით შეებრძოლებიან!

ჩელების შემდეგი აღწერის ობიექტი ადამეს, მამშუხის და ტაკაკუს ტომებია. ეს ტომები ჩერქეზულ ტრადიციებში ვერ ჯდება და როგორც წესი, ისტორიკოსები მათ მთის ებრაელებს აკუთვნებს (79) თვინიერ ადამეს ტომისა.

შემდეგი ჩელებია აღწერაში ბოლოტკაის ტომია, რომელზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ და აღარ გავმეორდებით. მათ აღსაზრდელად მუჰამედ-გირეის ვაჟი დაიტოვეს, ჩელების სიტყვებით, ბევრი მათგანი თავს მუსულმანს უწოდებს, თუმცა ღორის ხორცს მიირთმევენ. მათ გაგრძელებაზე ცხოვრობს მოსკოველებისაგან გამოქცეული ნოღაელი რვა ათასი კაცი.

შემდეგი მოსახლეები, ეს ბუზდუკები არიან, ჩელების სიტყვებით მათ ბევრი აქვთ საერთო აფხაზებთან, ბუზდუკები მიცვალებულს არ მარხავენ, მსხვილ მორს ამოღარავენ თავსა და ბოლოში ნახვრეტს უკეთებენ და ხეზე ჰკიდებენ. კლავენ მიცვალებულის სახელით ხუთ ან ათ ღორს. მათ ჰყავთ შეიარაღებული სამი ათასი კაცი. ჩვენი მხრივ დავუმატებდით, რომ ბუზდუკები (ბჟედეგები) კი არა ჰგავან აფხაზებს, თვითონ წარმოადგენენ მათ. რასაკვირველია, დასაფლავების ეს წესი ძველ კოლხურია და ჩელები

მხოლოდ უძველეს გადმოცემას იმეორებს, გადმოაქვს რა თანამედროვე დროში. (ისევე როგორც ვახუშტი) ჩელების მიერ ბოზდუკების (ბჟედუგების) აღწერა, რომლებიც მიცვალებულს არ მარხავენ, აშკარად ემთხვევა მის მიერვე აღწერილ სუბემის აფხაზებს, ბოზდუკთა უშუალო მეზობლებს, ჩანს რომ ტერმინი ბჟედუგის ქვეშ ფაქტიურად ჩელებისეული ორი თემია გაერთიანებული, ბოზდუკები და სუბემელები.

ჩელების მოგზაურობის დაწვრილებითი განხილვა, ააშკარავებს რომ მისეული აფხაზებს(იგულისხმება თავად აფხაზები,-ჭანები და აფხაზეთის ჯიქეთი) და ჩერქეზეთს- ზიხეთს შორის საზღვარი და სხვაობა ფაქტიურად არ არსებობს. ორივე ტომმა (ჩელებისათვის აფხაზმა და ჩერქეზმა) ბრწყინვალედ იცის ორივე ენა, აფხაზურიც და ჩერქეზულიც. როგორც ზემოთ ვნახეთ, გარდა ჭანებისა, აფხაზეთის ჯიქეთი და ჩერქეზეთის ჯიქეთი, ორივე ერთი და იგივე ტომია. განსხვავება აფხაზეთის ჯიქეთსა და თავისუფალ ჯიქეთს შორის ისდაა, რომ პირველი არ ემორჩილებოდა საქართველოს ცენტრალიზებულ მთავრობის ხოლო მეორე გარკვეული პერიოდი ერთიანი საქართველოს პოლიტიკური შემადგენელი იყო (ხოსტიდან ნიკოფსიამდე). და რატომ ცნობს ჩელებისეული ჩერქეზები თავს ადიღედ და არა ჩერქეზად? პასუხი საკმაოდ მარტივია: ზღვისპირა ჩერქეზი, ზიხყოფილი(საკუთარ თავს ამიგეს ეძახის! ეს რუსულ ენაში გახდა ის ადიგე, რომელ ენასაც ასო მ არ მოეპოვება! თავად ამიგე ზიხთა დიალექტზე მიგების სამყოფელს, მიგების სამშობლოს ნიშნავდა, ხოლო სიტყვა მიგი ამავე დიალექტზე მამაკაცს აღნიშნავს!

ნაშრომის ამ თავში, აუცილებლად ჩავთვალეთ განგვიხილა დუბროვინის ისტორიულ-ლიტერატურულ-დოკუმენტური თხრობის ის ნაწილი, რომელიც აფხაზეთის ტერიტორიის მისეული ვარიანტს აღწერს, თუმცა ამ თავში შემოვიფარგლებით აფხაზეთის ჩრდილო დასავლეთის ნაწილის აღწერით:

„ უშუალოდ უბიხების შემდგომ, შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთის სანაპიროს გაყოლებით გადაადგილებისას, მოგზაური გადასახლდება სრულიად სხვა სამყაროში... ეს კეთილისმყოფელი ქვეყანა დასახლებულია აზხაზური ტომებით, ანუ აზეგას ტომით. აზხაზები იყოფიან ჩერქეზთა მსგავსად მრავალ თემად, ყველა საკუთარი სახელით. ასე, ზღვის სანაპიროზე, მდინარე ხამიშიდან (ხოსტიდან) გაგრის ვიწროებამდე, ცხოვრობდნენ ჯეგეტები, რომლებიც საკუთარ თავს სამენს უწოდებდნენ. ისინი იყოფოდნენ მრავალ თავისუფალ საზოგადოებად, მათი რიცხვი არ აჭარბებდა 11000 სულს, მათგან აღმოსავლეთით და უბიხებისაგან სამხრეთით მდინარე მზიმთას მთიან ხეობაში, ბზიფში, ახჩიპსოუში, ფსხუში, აიბგაში, ბაგაგაში და ციჯაში ცხოვრობდნენ მედოუზები, ანუ მედოვიელები, რომელთა რიცხვი აღწევდა 10000 სულს. ისინი იყოფოდნენ სამ ძირითად შტოდ: პსხუ, ახჩიპსოუ და აიბგა“
(დუბროვინი ნ.ფ. ტომი I წიგნი II გვ1)

დუბროვინის ცნობები ასახავს მე-19-ე საუკუნის შუა წლების ისტორიულ რეალობას და უაღრესად საინტერესო მასალას წარმოადგენს განსჯისათვის: დუბროვინის მონაცემებით შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, განსხვავებით ჩელების ანალოგიური მონაცემებისაგან, რამდენიმე ტომი უკვალოდ დაკარგული (ადგილმონაცვლებული) ჩანს.

ა) აღარ ჩანან დიდი ჩანდები, რომლებიც ფაქტიურად ჩელების მიერ ამ ტერიტორიაზე დაფიქსირებულია. (ჩელების სიტყვებით კაკურიდან -გაგრიდან სამი დღის სავალზე მოსახლენი) მართალია ევლია ჩელები დაწვრილებით აღწერს შავი ზღვის სანაპიროს და მასზე მობინადრე თემებს მიმდევრობით, თუმცა მყარი საზღვრის დასმა მათ შორის ჭირს, ვინაიდან მას თემთა განლაგება ერთიმეორის მიყოლებით, დღის სავალი მანძილის მიხედვით აქვს კლასიფიცირებული. ზუსტი განსაზღვრა თემების ადგილმდებარეობისა რთულია.

ამ მხრივ გაცილებით ზუსტ მონაცემებს გვაწვდის ანონიმი ავტორი მე-V-ე საუკუნისა. ანონიმის მიხედვით ზუსტი საზღვარი ძილქებსა და სანიგებს (შესაბამისად ზიხებსა და დიდ ჭანებს) შორის მდინარე აქეუნტზე დევს, დღევანდელ დაგომისზე. შესაბამისად, მე-5-ე საუკუნისათვის ტერიტორია კაკურიდან (გაგრიდან) სოჭის ჩათვლით, დიდი ჭანდების კუთვნილ ტერიტორიაა!

კეჩების და არტების სადგომები, რომელსაც ჩელები აღწერის თავის მოგზაურობაში, მხოლოდ მდინარე დაგომისიდან ჩრდილო-დასავლეთით, დღევანდელ ლაზარევსკაიაში არის საგულებელი. ასევე სოფელი ლაია, რომელსაც ევლია ჩელები არტებსვე აკუთვნებს, ანონიმ ავტორთან დაფიქსირებულია მდინარე აქეუნტიდან (დაგომისიდან) 250 სტადიონის დაშორებით (37კმ) დღევანდელ რუკაზე ეს ადგილი წარმოადგენს ლაზარევსკაიას. დასახლებული პუნქტი ტუაფსესა და მდინარე დაგომისს შორის. თუ დავუშვებთ, რომ ევლია ჩელების პერიოდისათვის, მისეული ტომების განლაგების სქემა ემთხვევა მე-5-ე საუკუნის ანონიმის ანალოგიური სქემას, დისპოზიციაა ტომებისა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მე-19-ე საუკუნის შუა წლებისათვის კარიდანალურად შეცვლილი ჩანს.

როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ, 1704 წლისათვის, ჟამიანობისაგან ოტებულმა დიდმა ჩანდების ახალგაზრდულმა ნაწილმა დატოვა ტომის საუკუნობრივი საცხოვრისი ნაწილი და შორს, ჩრდილო დასავლეთისაკენ კემგუის, თემირიგოის (ზოგიერთი რუსული წყაროებით მოხოშვევლებისაც) სახელით აგრძელებს არსებობას, რაც შეეხება ტომის ასაკოვან ნაწილს სავარაუდოდ მათ ჭირთან ადგილზე გამკლავება გადაწყვიტეს... ვერ გაუმკლავდნენ...

ბ) დიდი ჭანდების მიმდებარე ტერიტორიებს, ჩელების მიხედვით კეჩები (გეჩები) იკავებენ, მათ სოფელს კეჩილარი ჰქვია. მათი მეზობლები არტებია (ართები) სოფელი არტლარით. არტებისივეა სოფელი ლაია, ანონიმის მიხედვით დღევანდელ ლაზარევსკაია. სავარაუდოა, რომ დიდი ჭანდების ტერიტორიების დაცარიელების

შემდეგ, ამ ტერიტორიას გეჩები და არტები იკავებენ. (თემირგოის უძლიერესი ტომის ტერიტორიის დაკავების მცდელობა არ დაფიქსირებულა მათ ამ ტერიტორიიდან ლტოლვამდე) ასევე უნდა გადმოადგილებულიყო ართების კუთვნილი სოფელი ლაიაც, რომელი ტომობრივი სახელი შემონახულია დღევანდელი ადღერის რაიონის სახით. დუბროვინის ცნობებით, ეს ორი თემი, კეჩი (გეჩი) და არტი (ართი) მათივე სოფელი ლაია-თი, უკვე აღარ ფიქსირდებიან აღნიშნულ ტერიტორიაზე. თუ პომპონიუს მელას ფრთიან ფრაზას გავიხსენებთ. ეს თემები სადღაც ასევე უნდა აგრძელებდნენ არსებობას. (ასეც მტკიცდება!)

გ) ამ ტერიტორიის ნაწილს ხამიშიდან (ხოსტიდან) გაგრის ვიწროებამდე, დუბროვინის სიტყვებით, ფლობენ ჯეგეტები (დამახინჯებული ქართული ტერმინი - ჯიქები) რომლებიც საკუთარ თავს სამებს-სამენებს უწოდებენ. სამები-სამენები სხვა არავინაა, თუ არა ჩელებისეული სადამ-აფხაზები ჩელები მათ ზოგჯერ ჩერქეზებსაც უწოდებს) როგორც ზემოთ ვნახეთ, ორივე დასახელება ჩელებისა აფხაზი-ჩერქეზი, მხოლოდ და მხოლოდ ლაზის და ზიხების სინონიმია, შესაბამისად აღარავითარი მნიშვნელობა არა აქვს რას უწოდებენ საკუთარ თავს თუ სხვები მათ. მთელი ეს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპირო დასახლებულია პელაზგური ტომის დასავლური შტოთი, უშორესი - ეს ჭანებია და ვენეცია, საშუალო - ილირია, ზან-ზიხები, ახლო ნაწილი კოლხეთი, ეპირი და არტების ყურე. (სხვა თემაა რეტების საკითხი, რომლების ჭანების მიმდებარედ ცხოვრობდნენ, უშორეს ეპოქაში80)

დუბროვინის მიხედვით, ნათელი ხდება, რომ სადამები რომლებიც ჩელების ეპოქისათვის გაცილებით შორს ჩრდილო- დასავლეთისაკენ ცხოვრობდნენ, გადმოადგილდებიან აღმოსავლეთისაკენ და იკავებს ტერიტორია, დაკავებულს არტების, კეჩების და დიდი ჭანების მიერ სხვადასხვა დროს, დუბროვინის სიტყვებით, ისინი მრავალ თავისუფალ საზოგადოებას წარმოადგენდნენ. სავარაუდოა, რომ სამების რიცხვში ჩელების მიერ ნახსენები სუჯებიც შედიან.

დ) დუბროვინის სიტყვებით მდინარე მზიმთას და ბზიფის ხეობებში, (პატარა ჭანების და ნაწილობრივ დიდი ჭანების ტერიტორიაზე) ცხოვრობდნენ მედოვიელები. მედოვიელები - ეს ქართული ტერმინი მეთაფლიათა პირდაპირი თარგმანი ჩანს, მეთაფლია აფხაზებს ახსენებს ევლა ჩელები სუბუშთან ახლოს, რომელთა ზედწოდება ათეული საუკუნეებს გამოტარებული ჩანს, როგორც ზემოთ ვახსენეთ. ეს „მეთაფლია“ აფხაზური ტომები გადაადგილებულნი ჩანან გაცილებით, აღმოსავლეთით თავიანთი კუთვნილ ტერიტორიებიდან (სუბემის მახლობლად). ამავე ტომის თავადის სახელი მუდავიო გიულდენშტედტთან 1772 წელს, გვიჩვენებს ამ ტომის მიერ აღნიშნულ ტერიტორიის ჯერ კიდევ წინა საუკუნეში ათვისებას. მედოვიელთა ტომის გამოძახილი დღევანდელ რუკაზეც ადვილი შესამჩნევ-დასაფიქრებელია (81)

თემების, ტომების დინამიკა აშკარად გვიჩვენებს მათ ტენდენციას აღმოსავლეთისაკენ გადაადგილებისა, თუმცა ერთმნიშვნელოვანი მიზეზები უცნობია. თურქი მოგზაური, ევლია ჩელები აღნიშნავს სადაშ- აფხაზების და არატ-აფხაზების ურთიერთმტრობას. მეომრული სულისკვეთების სადაშები არა ერთგზის ამარცხებენ და ატყვევებენ შედარებით მშვიდობიან არატებს და მათ ბეგებს.

შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ სადაშების ზეწოლით არტები აღმოსავლეთისაკენ დიდი ჭანდების გამოცარიელებული ტერიტორიისაკენ იხევენ, თუმცა ვერსია სრულად ვერ ხსნის კეჩის (გეჩის) თემის გაქრობა-მიგრაციის საკითხს. ამავე ტერიტორიიდან. ისინი არა ნაკლები მეომრული სულისკვეთების თემი ჩანს, ვიდრე სადაშები. ასევე ვერსია ვერ ხსნის მედოუზების, ამ სუბემელი მეთაფლია აფხაზების გამოჩენას მდინარე მზიმთასა და ბზიფის ხეობაში, რომელთანაც აქ მოსახვედრად, მაღალი საბრძოლო თვისებების და მეომრული სულისკვეთების სადაშთა აფხაზური ტომის და უბიხთა აზოური თემების გამოვლა მოუწევდათ. გამართლებული ჩანს რუსი გენერლის და მწერლის, დუბროვინის ვერსია, რომ აღნიშნულ ტერიტორიაზე ორი რელიგია, ქრისტიანობა და ისლამი შეეჯახა ერთმანეთს.

ჩრდილო-დასავლეთის ჩერქეზები (აფხაზები) შედარებით ადვილად გამუსლიმანდნენ (გამონაკლის თურქებთან მეომარი შანების ტომია, რომელიც დუბროვინის სიტყვებით ამ ომებში ფაქტიურად გაწყდნენ) სამხრეთ-აღმოსავლეთის აფხაზები (ნატხვაჯები დუბროვინის სიტყვებით) მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისშიც კი ცდილობდნენ ქრისტიანული ტრადიციების შენარჩუნებას.

სავარაუდოა, რომ არტები და კეჩები, ეს უძველესი ქრისტიანული თემები ისლამის მომღვრების მომძლავრებას გამოექცნენ... გამოექცნენ მაგრამ საით? და აქ იხსნება ისტორიის კიდევ ერთი საიდუმლო, მივიწყებული სინამდვილე, რამეთუ ყოველი ახალი - ეს კარგად დავიწყებული ძველია! საიდუმლოს ამოხსნისა და მივიწყებული ძველის გახსენების სათავე ძველი დასავლეთ ქართულ ფრთიან გამონათქვამებში უნდა ვეძებოთ და აი ისიც: „ჯვარალეფი არმა ართი“ - დედა ქართულზე ის ასე იკითხება: ჯვარელები ყველა ერთია!

შეგახსენებთ, რომ ჯვარი დაბაა წალენჯიხის რაიონში, ეს მთიანი სამეგრელოა. თავად ჯვარი თითქოსდა ამოგლეჯილა მიმდებარე რაიონების, გალისა და წალენჯიხის ტერიტორიებიდან და თავად წარმოადგენს მინი -რაიონს, ცენტრით დაბა ჯვარში.

ზემოთ მოყვანილი გამონათქვამი საკმაოდ ადრინდელი ჩანს. იმდენად ადრინდელი, რომ უკანასკნელი 3-4 თაობა, რომელთაც გადაეცემოდა ეს გამონათქვამი, ვერ ხსნიდა და ვერ ხსნის მას. რასაკვირველია, ართების ტომის ჯვარში ჩამოსახლების შემთხვევაში, ყველა ჯვარელი ართია, რამეთუ ეს სიტყვა ერთს ნიშნავს მეგრულ დიალექტზე!

დამხვედურის შეკითხვაზე, თუ ვინ არიან ისინი, პასუხს ართს მიიღებდნენ, რამეთუ ისინი მართლაც ართები არიან! (ცხადია კომუნიკაციის დამყარება არ გაჭირდებოდა, რამეთუ დამხდურიც და მოსულიც ერთსა და იმავე მეგრულ დიალექტზე მეტყველებდნენ!)

. . . და ვინ არიან არტები? ძველი მეგრული ფოლკლორი არამხუტუსთან შეჯახებაზე, რომელმაც ქალი გაიტაცა, არქანიასა და ქარდავას ასახელებს...სავარაუდოდ, ეს ფოლკლორი მათი ჯერ კიდევ ადრინდელ საცხოვრისში ჩანს შექმნილი...

მართლაც გვარში არქანია აშკარად იკითხება მათი ართების თემისადმი კუთვნილება, სავარაუდოა რომ მათი გვარის თავდაპირველი გახმოვანება ართანია იყო! ასევე აშკარად იკითხება გვარ ქარდავაში - მათი ართებისადმი მიკუთვნებულობა. გვარის სავარაუდო გახმოვანება ქ-ართ-ავა უნდა ყოფილიყო. ართების თემის კუთვნილება ჩანს გვარები: ეს-ართი-ა, ს-ართ-ანია, ქ-არჩ-ავა, ართი-ლაყვა, კ-არტ-ოზია, არდ-ია, ვ-არდა-ია, ნ-არდ-აია, ბ-ართ-აია და სხვა.

ქართველი მეცნიერის, პავლე ინგოროყვას მოსაზრება, რომ ლაიას ანალოგიური ტერმინი სამეგრელოშიც არის და სავარაუდოდ ლაის მეგრულ წარმომადგენლობას უნდა აღნიშნავდეს - ნაწილობრივ არასწორია! წალენჯიხის რაიონის სოფელი ლია, რომელიც დაბა ჯვარზენის მიმდებარედ არის განთავსებული, თავად ანტიკური და გვიანი შუა საუკუნეების ლაია, ლაიუშელთა, ამ ართი თემების გაშენებულ- დასახლებული ჩანს, რომელთაც ეს ტოპონომი ზიხეთ-ჩერქეზეთიდან გადმოუტანიათ! საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ არქანიების სოფელს წალენჯიხის რაიონში, მუჟა-თითქმის ზუსტი ანალოგი ეძებნება მათსავე ყოფილ სამშობლოში, ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე -მუჯა!

ჭანების სახელი იკითხება წალენჯიხის რაიონის სოფელ საჩინოში (საჩენო-საჭანო) მდინარე ჭანისწყლის მარჯვენა შენაკადზე. აქვეა ო-ჭანე- შესაბამისად საჭანო და აღნიშნული გვარიც საკმაოდ არის გავრცელებული. საინტერესოა ჩელებისეული დიდი და პატარა შანეს შემდგომი ბედი. პირველ შემთხვევაში (1785 წლის ნათრგმნ ტექსტში) რუსი მთარგმნელი სწორად თარგმნის ჩელებისეულ ჩანაწერებს და schane-ს თარგმნის მართლწერის პრინციპის მიხედვით შანედ. საწინააღმდეგო სურათია 1979 წლის

თარგმანში. აქ და შემდგომ ჩელებისეული schane-თარგმნილია როგორც ჟანე. ჩელებისათვის ცნობილია, რომ ისინი გამუდმებით ებრძვიან სადაშა- აფხაზებს. ერთის მხრივ, ჩელები გვერდს ვერ უვლის ჟანების თემას და მათ გულოვნებას, თუმცა მათ საომარი და გასაყოფი სადაშების ტომთან არაფერი არა აქვთ, - მათ მინიმუმ 200 კილომეტრი აშორებს ერთმანეთისაგან. რუსი ავტორების ცნობით, შანებს (ჟანებს) გამუდმებული ომები ჰქონდათ თათრებთან და თურქებთან, რასაც საბოლოოდ შეეწირნენ კიდეც. რუსების აქ (ყუბანში) გამოჩენის მომენტისათვის. შანეს ტომი მუდმივი ომებით და ჭირის ეპიდემიით გამოფიტნენ კიდეც (მათივე სიტყვებით).

ამ შემთხვევაში, ისევე როგორც სტრაბონის მონათხრობით ადრიტიკის ზღვის სანაპიროზე მცხოვრებიმა არდებმა და ავტარიატებმა გამოფიტეს ერთმანეთი და განადგურეს (თუმცა ისინი არ განადგურებულამ და მიგრირდნენ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსაკენ) შანების ნაწილიც მიგრირებული ჩანან მთიანი სამეგრელოს, წალენჯიხის რაიონისაკენ. აქვე, ამავე ჯვარის მიდამოებში, ო-შანე, საშანო, შანების უბანიც ფიქსირდება.(სავარაუდოა, რომ მუსულმანთა თუ რუსთა გაუთავებელმა შემოტევებმა, თანდართულმა ჭირის ეპიდემიამ, პირველი შანებს უბიძგა სამეგრელოში მიგრირებისაკენ, რამაც სხვა თემებშიც გამოიწვია ჯაჭვური რეაქცია) ამავე თემისანი ჩანან დღევანდელი აბაზგი შანბებიც... რასაკვირველია არტების, შანების და ჭანების მიგრაცია ეს რუსეთამდელი , შესაბამისად 1878 წლის მუჰაჯირობამდელი მოვლენაა.

პირდაპირი ცნობები თემების ჩამოსახლების თარიღზე არ არსებობს, თუმცა გარკვეული ირიბი მონაცემების მიხედვით ჩამოსახლების თარიღს ლოკალიზაცია მაინც არის შესაძლებელი.ერთმნიშვნელოვანია, რომ ჩელების მოგზაურობის პერიოდისათვის, მე-17-ე საუკუნეს მეორე ნახევარი, ზემოთხსენებული ტომები შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, კოდორიდან დაწყებული ტამანის ნახევარკუნძულის თითქმის ბოლომდეა დაფიქსირებული. დიდი ალბათობით 1704 წლის ეპიდემიამდე, რომელმაც დიდი ჩანდები (ჭანები) შეიწირა და განდევნა ბიჭვინთა- სოჩის მონაკვეთიდან, აღნიშნულ ხმელეთზე სტატუს-კვო ნარჩუნდება. ამაში სავარაუდოდ დიდი წვლილი ჩანდების (ჭანების) მოსახლეობას ეკუთვნის, რომლის სახელი აფხა-ლაზი მთელი კუთხეს აქვს

დანათლული, პირველი მოსახლისა, მაღალი საბრძოლო თვისებებით, რომელიც სტაბილიზატორის როლს ასრულებს აღნიშნულ ტერიტორიაზე, ანაჰამდე მაინც. (ყოფილი აფხაზეთის ჯიქეთი და მისი მიმდებარე ტერიტორია)

„როგორც ჩანს, თურქებმა მოახერხეს აფხაზეთისა და ჯიქეთის დამორჩილება, ჯიქეთშია შერვაშიძის მემკვიდრეთა (მანუჩარის, შერვანისა და ზურაბის) შეპყრობა და თურქეთში წაყვანა, აფხაზეთის გამგებლობა სოხუმის კომენდანტად დანიშნული ჯიქის-ასლან ბეი გეჩისა და შერვაშიძის მეტოქეების, თავად ძიაჰშიპების ხელში გადავიდა. შერვაშიძეებმა მალე მოახერხეს თურქებთან შეთანხმება. უკვე 1744 წელს მანუჩარ შერვაშიძე ბათომის ბეგად იჯდა, ზურაბი-სოხუმისა, ხოლო შერვანი ფაშის ტიტულით განაგებდა რიონს (ფოთის) ციხესა და ჭანეთს, რიზეს ამოღმა“

(საქართველოს ისტორიული ნარკვევები. ტომი IV. მასალები ი. ანთელავა, გ.ძიძარია, მასალები აფხაზეთის სამთავროს ისტორიისათვის)

როგორც მოცემული დოკუმენტური მასალიდან ირკვევა, 1730-1744 წელი, სოხუმის კომენდატი და აფხაზეთის გამგებელი (ძიაჰშიპების გვართან ერთად) ჯიქი ასლან-ბეი გეჩია. ცხადია ასლან-ბეი მინიმუმ უკვე აფხაზეთის მოქალაქე ჩანს, რომლის საზღვარი გაგრასთან მთავრდება! ჯიქებს უკვე დაკავებული უჩანთ დიდი ჩანდების (ჭანების) ტერიტორია გაგრიდან ხოსტამდე და თვით დღევანდელი სოჭის ჩათვლით. ჯიქი გეჩი – შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ ჩელებისეული კეჩების თემიდან იყოს, უკვე ჭანების ტერიტორია ათვისებული.

ის, რომ 1744 წლის შემდეგ გეჩი არ და ვერ ჩანს აფხაზეთის გაგმებლობაში, პირდაპირ მიანიშნებს კეჩების (და მათთან ერთად არტების) თემების მიგრაციის უკვე მთიან სამეგრელოში. ამ პერიოდიდან კეჩის, გეჩის თემის საგვარეულოს გვარი გეთია, გუჩუა ჩანს. სიმტომატურია, რომ გეთიების გვარი არსად არ ფიქსირდება აზნაურად, თუმცა აღნიშნულ გვარს გააჩნია საკუთარი საგვარეულო ციხე-სიმაგრე ჯვარის მიმდებარე ტერიტორიაზე. შესაბამისად გეთიას გვარი მეციხოვნე აზნაურისათვის საჭირო ყველა კრიტერიუმს აკმაყოფილებს. ფაქტი აშკარად გეთიების საქართველოსათვის კონტროლირებად ტერიტორიაზე გვიან ჩამოსახლებაზე მეტყველებს. თვით გიულდენ

შტედტის ჩანაწერები, რომლის მიხედვით შერვაშიძეთა გვარის მეტოქე - ეს მუდავიოთა (და არა გეჩი) თავადია, მეტყველებს რამდენიმე ფაქტზე 1772 წლისათვის:

1) კეჩების, გეჩების თემი ამ დროისათვის მიგრირებულია აფხაზეთისა და მიმდებარე ტერიტორიებიდან. მიგრირებულია, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ართების თემთან ერთად მთიან სამეგრელოში, წალენჯიხა-გალის რაიონების შესაყარზე!

2) გიულდენშტედტის სიტყვებით, მუდავიოთა თავადი პირველობას ეცილება შერვაშიძეთა გვარის, ცხადია მუდავიო შერვაშიძეს (მცირე) აფხაზეთის ტერიტორიაზე მეტოქეობას სუბემიდან ვერ გაუწევდა. მეთაფლია აფხაზების თემი უკვე მისი დროისათვის გადმოსული ჩანს მდინარე მზიმთასა და ბზიფის ხეობაში.

3) როგორც ისტორიული ნარკვევებიდან ირკვევა, შერვაშიძის გვარის მეტოქე - მუდავიო-შერვაშიძესთან ერთად ეს ძიაჰშიძების გვარია. გვარი აშკარად ჩერქეზული იერის ატარებს, რაც ერთმნიშვნელოვნად მიანიშნებს აფხაზი (ლაზი) სუბემელების მიერ პატუაენის გათავისებას. ძიაჰში-მისი ჩერქეზული გახმოვანების მიუხედავად, აშკარად აფხაზთა-ლაზთა ბელადი ჩანს! (ძიქა-ჰშიში. ეს უკანასკნელი კი მდინარეა ზიხეთში)

მეთაფლია აფხაზების ნაკვალევი, სავარაუდოდ 1873 წლის მუჰაჯირობის შემდგომი, ჩანს დღევანდელი გალის რაიონში. სოფელ გუდავას და ხუმუმქურს შორის, არსებობს დასახლებული პუნქტი, ხუმენი-ნათოფურუ, (ხუმენი-ნათაფლარი) რომლის ეტიმოლოგია თანამედროვეთათვის გაუგებარია. სავარაუდოა, რომ თვით სიტყვა ხუმუმ-სქური) ხუმფების წყაროს, ხუმფების ღელეს იგივე ხუმფების სკურს აღნიშნავს. ტერმინი ხუმენი-ნათოფურუ, მეთაფლია აფხაზების განსახლების აღმნიშვნელი უნდა იყოს, არცთუ მრავალმრიცხოვანი ხუმენიათა გვარისა. (ამავე თემის წარმომადგენელია სავარაუდოდ გვარი ხუმუა-ც)

რაც შეეხება გაგრის და მიმდებარე ტერიტორიის წინარე მცხოვრებლებს, ჩელეებისეული მთის ჩანდებს, მათი ნაწილი ასევე შიდა სამეგრელოში, მარტვილის რაიონში ჩანს მიგრირებული. არავითარი ახსნა არ აქვს კაკულიათა (რასაკვირველია წინა პერიოდის კაკურიათა) გვარს მარტვილის რაიონში, რამეთუ კაკური გაგრას ერქვა, ხოლო კაკურია - წარმომავლობის აღმნიშვნელი ტერმინი ჩანს მხოლოდ. ამავე წარმომავლობისა

ჩანს გვარი კაკუა (კაკუბა, კაკუბავა) რაც შეეხება მეორე შტოს გაგრის მიმდებარე ტერიტორიაზე მცხოვრები (სავარაუდო მთის) ჭანდებისა, ამ თემაზე აფხაზეთის თემატიკასთან ერთად გვექნება საუბარი.

რეზიუმე: უნდა გავითავისოთ, რომ შავი ზღვის ჩრდილო დასავლეთ სანაპიროზე მცხოვრები აფხაზები და ჩერქეზები, ეს ერთი და იგივე ხალხია, უძველესი წყაროების ზანები და ზიხები, რომელთა მშობლიური ენა მხოლოდ და მხოლოდ დასავლეთ ქართველურია, მეგრული. ისინი წარმოადგენენ პელაზგთა დასავლეთის შტოს წარმომადგენლებს. ადრიატიკის ზღვის სანაპიროდან კოლხეთის (შემდგომი ეპირი, საბერძნეთისა და ალბანეთის შესაყარზე) დასავლეთით მცხოვრებნი, გაფანტულად თვით დღევანდელი ვენეციის პროვინციამდე (ყოფილი ჭანეთი). შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ისინი გადმოდინან წელთაღრიცხვების მიჯნაზე. მათი ნაწილი, აფხაზეთის ჯიქეთის სახით შედის დარუბანდიდან ნიკოფსიამდე სახელმწიფოში, დანარჩენი ნაწილი ნიკოფსიიდან მთელი ტამანის ნახევრკუნძულის ჩათვლით, მე-15-ე საუკუნამდე ცხოვრობენ როგორც ავტონომიური ზიხების ცალკეული ოლქები. უფრო მეტიც, მათი ნაწილი ფლობს ეგრეთ წოდებული კაფას ნაწილს ყირიმის ნახევარკუნძულზე ცენტრით ქალაქი ფეოდოსია, რომლის ანარეკლი რუსულ ლიტერატურაშიც იპოვება ზიხია-გერკესიის სახით. ყოველი ჩერქეზი, რომელიც გადალახავდა მდინარე ყუბანს და ეომებოდა რუს დამპყრობელს, ტომით მხოლოდ და მხოლოდ მეგრელი იყო! ყაზარდოელებს, ნამდვილ ჩერქეზებს, რუსეთისაგან მდინარე თერგი ჰყოფდათ და არა ყუბანი. აღნიშნულ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა აგრეთვე ზან-ზიხთა მოყვარე და მეზობელი აბზოის ტომი, რომელზედაც წიგნის სხვა თავში გვექნება საუბარი!

შენიშვნები

1) როგორც წინა პარაგრაფებში, ანტიკური ისტორიული წყაროებზე დაყრდნობით დამტკიცდა, ვენეციელთა მშობლიური ენა ჭანურია, ლაზურისაგან ოდნავ განსხვავებული დიალექტი. ჭანური-ლაზური-მეგრული (კოლხური) - ეს ერთი და იმავე დასავლეთ-ქართული ენის დიალექტებია, ერთმანეთისაგან ამავე მიმდევრობითი გავრცელებული. სალაპარაკო ლექსიკის სხვაობაც კოლხეთიდან ჭანეთისაკენ უფრო და უფრო იზრდება....პიკი რეტებია, იგივე სვანები....

2) იმავე ლეონტი მროველის ცნობით, ფარნავაზთან პირველ ბრძოლაში დამარცხებული აზონი თავს აფარებს არტანუჯს (არტები სამი საუკუნით ადრე ჰეკატე მილეტელის მიერ ამ ადგილის აღწერისას არაა მოხსენებული) გადმოყავს დამატებითი კონტინგენტი ადრიატიკის ზღვის სანაპიროდან, უმართავს გადამწყვეტ, გენერალურ ბრძოლას ფარნავაზს, მარცხდება და ილუპება.

3) ჰეროდოტესეული სკვითებში ის ტომი იგულისხმება, რომელმაც მისივე სიტყვებით განდევნეს კიმერიელები ყირიმის ნახევარკუნძულის ტერიტორიიდან, მათივე დევნის დროს მივიდნენ მცირე აზიამდე, სადაც გაატარეს 28 წელი. უკუქცეული სკვითების ნახევარკუნძულზე არ შეშვება სცადა მათივე ცოლებისა და მონების შთამომავლებმა, რისთვისაც ყირიმის ნახევარკუნძულის ყელზე თხრილი მოაწყვეს (პერეკოპი).

4) სინდიკიდან თემისკრამდე მანძილი ზღვის პირდაპირი ხაზით გადაცურვის შემთხვევისათვის არის გაზომილი. ცხადია, ჰეროდოტეს ეპოქისათვის მხოლოდ სანაპირო ცურვა, კაბოტაჟი იყო განვითარებული, რაც მანძილის პირდაპირ გაზომვას გამორიცხავს.

5) საინტერესოა, რომ გადასახადს, რომელიც მთელ ილირიკაზე ვრცელდება, დუნაის სათავეებიდან შესართავამდე, პონტოს ზღვამდე, ილირიულს უწოდებენ .

6) ქალაქი ეპიდამი სხვა ბერძენ ავტორებთან - ეს კოლხური ქალაქია. მეფე აგრონის ეპოქისათვის, სავარაუდოდ კუნძული კორკირა და კუნძული ფარიც კოლხური უნდა იყოს.

7) აფსაროსში, გონიოსთან მის მოკვლაზე საუბრობს ფლავიუს არიანე საუკუნეზე მეტი ხნის შემდეგ.

8) ტომის ბრძოლისუნარიანობას მის მიერ ახლო ხანებში ნაწარმოები ომები განსაზღვრავს. რამდენიმე მიმდევრობითი გამარჯვების შემდეგ, ტომი თავდაჯერებული და მამაცი ხდება. მართებული იქნება შებრუნებული ვერსიაც. დიდი თურქობით დამარცხებული ქართული მხედრული შემართების გასაძლიერებლად, დავით აღმაშენებელს თითქმის მთელი თაობა დასჭირდა!

9) აპკიანე არდიებისა და ავტარიების მიერ ურთიერთ განადგურებაზე საუბრობს. ამასთან არდიები უძლიერეს ილირიულ საზღვაო ტომად ითვლება, ასევე ავტარიატებს ასახელებს როგორც სახმელეთო ბრძოლების დიდოსტატებს. სავარაუდოა, რომ ლაზები-ეს არდიებია, ხოლო ავტარიატები-ზიხები.

10) საინტერესოა, რომ სტრაბონი აქ დარდანებს ილირელებში ახსენებს და არა თრაკიელებში, თუმცა დარდანების თრაკიელებისადმი მიკუთვნებულობა მრავალ სხვა ავტორთან მტკიცდება

11) სტრაბონის მიხედვით, მცირე აზიიდან უკუქცეული მითრიდატე კოლხებმა მშვიდობიანად გააცილეს, ზიხების სანაპიროს გავლა მითრიდატეს ძალიან გაუჭირდა, ხოლო ახაიელებმა პატივით მიიღეს და ბოსფორში ჩააცილეს. ჯერ ერთი, აქ კერკეტები საერთოდ აღარა ჩანან, ხოლო მითრიდატესადმი მტრულად განწყობილი ახაიელები მას პატივით ვერ მიიღებდნენ. ცხადია, ამ მითრიდატეს ომი ჰქონდა ბოსფორელთა უშუალო მეზობელ კერკეტებთან. გამარჯვების მიუხედავად, მითრიდატესაგან შურისძიების მომლოდინე კერკეტები სანაპიროს გაცლილნი და კონტინენტის სიღრმისკენ გადაადგილებულნი ჩანან.

12)ვერსია, რომლის მიხედვითაც აიეტი სკვითებს მეფეა, მედეა- სკვითების მეფის ქალიშვილი, პირველი საუკუნის რომაელ პოეტს, ვალერი ფლავკს ეკუთვნის. მისი სიტყვებით, მოქმედება კოლხეთში ხდება, თუმცა ეს კოლხეთი რატომღაც სკვითიაშია გადატანილი... სკვითიაში იმიტომ, რომ ყირიმის ნახევარკუნძული, ეს თოვლიანი სკვითიაა, ქალაქი კიუტსი-კუტაია, იმ პერიოდისათვის მხოლოდ იქაა, ქალაქის დამაარსებელი კიუტები არიან და რადგან მოქმედება მაინც კოლხეთში ხდება, კიუტთა ტომს კოლხობაზე აქვს პრეტენზია... და პრიორიტეტი ამ ნახევარკუნძულზე, რომელიც ქერსონესის ზიხეთის ეპარქიაა.....

13)„ავტონომიური ბარბაროსები“ უკვე რომის ხელქვეითები არ არიან. ამასთან, ისინი ფლობენ ლაზიკის ძველ ნაწილს, თუმცა ეს ნაწილი განსხვავებული ლაზიკაა. მას „დედა“ ლაზიკისაგან მონათესავე, თუმცა არალაზური, აბაზგი ტომი ჰყოფს, ამიტომაც ლაზიკის ამ ნაწილს განაპირა მხრის ლაზიკა, აფხალაზიკა ჰქვია.

13)როგორც სტრაბონის აღწერიდან მტკიცდება მისი „სარმატები“ ეს მხოლოდ და მხოლოდ სამეფო სკვითებია. ალანების ხერსონესში (ყირიმში) ყოფნა ამა თუ იმ სახით, უარყოფილია და დამტკიცებულია რუსი ისტორიის მკვლევართა მიერ. ის, რომ მე-5-ე საუკუნის ახლოს, რომის იმპერია ამ რეგიონში ქირაობს 3000 მეომარს დიდ ბრიტანეთში სამსახუროდ, ამკარად აჩვენებს, რომ აქ ჰუნები არაფერ შუაშია, რომი ვერ დაიქირავებდა ჰუნ მეომრებს, როგორც რომის დაუძინებელ მტრებს. ამავე მე-5-ე საუკუნეში დომინანტ ძალად ხერსონესში ზიხი ფიგურირებს, რომელსაც პროკოპი კესარიელი ჰონებად მოიხსენიებს... თუ დიდ ბრიტანეთში „ჰუნების“ წინამძღოლის სახელს, არტურიოსს გავიხსენებთ, ცხადი ხდება თუ რა ტომისაა ეს „ჰუნები“, მით უმეტეს, მას ხელში ხმალი „ეს-ხალიბური“ უკავია, მსოფლიოში იმთავადვე ცნობილი ფოლადი... (ამ ხმლის სახელის იდენტიფიცირება ვერც ერთ ენაზე ვერ ხერხდება გარდა...)

14)ერთ-ერთი სპორტულ ღონისძიებაზე კოლხეთის „სკვითური“ მითი გაჟღერდა კიდევ...

15) კონსტანტინე პორიფიროგენტის მიხედვით, დნეპრის ზემო წელში მცხოვრებ როსებს, რომლებიც რომეებამდე მდინარით მიდიან, რამდენიმე ჭორომის (პოროგის) გადალახვა

უწევთ. ისინი იძულებული არიან ნავები ხმელეთზე ამოათრიონ, საკუთარი ზურგით ატარონ მდინარის თავთხელის დამთავრებამდე, ამასთანავე თავი დაიცვან ხმელეთზე მოზინადრე პაჭანიკების თავდასხმისაგან. უშვებენ რა ნავებს მდინარეში, მეორე ჭორომის მიღწევისთანავე იმეორებენ იმავე ოპერაციას. ხუთი ჭორომის გავლის შემდეგ აღწევენ დნეპრის შესართავს და რომეებამდე. ცხადია, შემდგომი ეს როსები იწოდებიან „ჭორომს იქითა“ ხალხებად, ზაპაროგიელებად ხოლო ზედწოდება კაზაკი სავარაუდოდ მათ გვიან, უკვე დონელი კაზაკებისაგან გადმოიღეს, რომელთა ცხოვრების წესი და ნირი აბსოლუტურად მსგავსი იყო.

16) პაჭანიკები, როგორც ტომი, პირწმინდად იქნა განადგურებული ბიზანტიის მიერ, მე-12-ე საუკუნეში, დიდი დომესტიკის, ეროვნებით ქართველი გრიგოლ ბაკურიანის ძის სარდლობით. გრიგოლ ბაკურიანი ღმერთს შენდობას სთხოვს იმ არაადამიანური ქმედებისათვის, რაც ბიზანტიის ჯარმა მისი სარდლობით განახორციელა.

17) უკვე წაშლილი ჩანს ზღვარი ბოსფორელებს (სინდებს-რუმინელებს) და სკვითო-ტავრებს შორის, ორივე ერთი საერთო სახელით, გაზარია იწოდება.

18) კონსტანტინე პორფიროგენტის ნახსენები პროვინციები ხერსონების ნახევარკუნძულზე გაზარია და კასახია მეოტიდაზე, ეს ის ტერმინები ჩანს, რომელთა ზედდებამ (აფხა-ლაზია, აბაზგიის მაგალითის მსგავსად) წარმოშვა ტერმინი კაზაკი-კაზაკია, რომელიც შემდგომში ხერსონესიდან და მიმდებარე ტერიტორიიდან თურქების მიერ განდევნილები „ზაპორიგიელთა“ მსგავს სოციალურ ფენას ქმნიან უკვე მდინარე დონზე.

19) კონსტანტინე პორფიროგენტი ალანებს ხერსონესის ნახევარკუნძულზე არ ახსენებს. ასევე არ ახსენებს გოთებს, თუმცა მათი დასწრებულობა მე-13-ე საუკუნეში აღნიშნულ ტერიტორიაზე უცილობელი ფაქტია, სავარაუდოა, რომ ისინი ბიზანტიის მიერ ნახევარკუნძულის პაჭანიკებისაგან გაწმენდის შემდეგ მიგრირდებიან ხერსონესზე.

20) სინოპოლი- ეს სინოპის კონცხია თურქეთში, ქართველ ტომთა, კენების (ხალიბების) ოდინდელი საცხოვრისი.

21) რუბრუკასის მიერ აღწერილი რეალობა თვალნათლივ აჩვენებს უძველეს საზღვაო ტრასას, რომელიც სინოპიდან სუდაკამდე ზღვის სივრცეების პირდაპირ გადალახვას ითვალისწინებს. ტრაპიზუნდი და ბათუმი (რუსეთისათვის ვატი-ბატი) ამ ტრასაზე ვერაფრით ხვდება!

22) სვევებს რუბრუკასის გვიანდელი ინტერპრეტატორი სვანებთან აიგივებს, რაც უხეში შეცდომაა. სვანები ენგურის ხეობის დასავლეთით არასდროს არ დაფიქსირებულან. სვევები- ამ ტერმინის ქვეშ ჭანები, სანები იგულისხმება უთუოდ.

23) რუბრუკასი ტერმინ თათრებში მონღოლებს გულისხმობს.

24) რუბრუკასის კომანები-ეს ყიფჩალებია, სხვათაშორის ის ყიფჩალები, რომლებიც დავით აღმაშენებელმა საქართველოში შემოიყვანა 1118 წელს და გავიდნენ საქართველოდან ყირიმში 1125 წელს იმავე დავით აღმაშენებლის სიმამრის, ათრახა შარალანის ძის მეთაურობით (რუსული წყაროების ოტროკი)

25) ყაზარდოელთა, ამ ნამდვილი ჩერქეზების (კერკეტების) მიგრაცია და ცხოვრება თვით ხერსონესის (ყირიმის) ნახევარკუნძულზეც მტკიცდება. მდინარე ბალბეკის მეორე სახელი, რომელიც ბაღჩისარაისა და სევასტოპოლს შორის მოედინება, დღესაც კაზარდაა!

26) თემურ-ლენგისაგან მდინარე დონის მარჯვენა სანაპიროზე ლტოლვილ ალანთა და მათი მეფის შესახებ მოგვითხრობს ვენეციელი ვაჭარი და დიპლომატი იოსაფატ ბარბარო მოგვიანებით, რომელმაც ერთ-ერთი ალანური ყორღანი გათხარა კიდევ.

27) გადახედვას მოითხოვს საყოველთაოდ მიღებული ვერსია, რომ თოხთამიშისა და თემურ-ლენგის გადამწყვეტი, გენერალური ბრძოლა მოხდა ტიუმენში, ციმბირის სტეპებში. თოხთამიშის ოქროს ურდოს დედაქალაქი (სერკელი-სარაი-ბერკე) და შესაბამისად პოლიტიკური წარმონაქმნის ცენტრი ევროპულ ნაწილში მდებარეობდა. აქვე მიმდინარეობდა ომები თოხთამიშის სამკვიდროს განადგურება-დაპყრობისათვის. აქვე მდებარეობს ტუმენის სტეპი (მოგზაურობა ტანაში გვ44) და რასაკვირველია გენერალური ბრძოლაც აქ გაიმართა!

რაც შეეხება ციმბირის ტიუმენს, წყაროების მიხედვით ის საუკუნით გვიან დასახლებული დასახლებაა, დაარსებული კაზაკთა ატამანის, ერმაკის მიერ. დასახლება სახელდებულია ტიუმენად, დაარსებულია ამავე სახელწოდების სტეპზე, რომელი დასახლების სახელი ერმაკის მიერ აზოვისპირა სტეპიდან ჩანს ჩამოტანილი.

28) სავარაუდოდ თემურ-ლენგის ჩრდილო-კავკასიურმა ლაშქრობებმა გატეხა წელში ჩრდილო კავკასიის ქართველური პოლიტიკური წარმონაქმნები, რომელთა ყოფილ სიდიადეს აღნიშნავს თურქი მოგზაური ევლა ჩელები 250 წლის შემდეგ.

29) ზუსტად ამ „მცირე ხაზარეთის“ ელიტა ჩანს ის ებრაული ტომები, მამშუხი და ტაკაკუ, რომელსაც აღწერს ევლია ჩელები კავკასიის მთიანეთის სამხრეთი ნაწილის ჩრდილო ფერდობზე.

30) ლადილი-მდინარე ვოლგა.

31) როგორც ცნობილია, თემურ ლენგი ღვთის რისხვას წარმოადგენდა არა მარტო საქართველოსათვის. ასეთივე როლი მიუძღვის მას სხვა ხალხების მიმართ. ალანები, რომლებიც ჩრდილოეთ კავკასიაში ცხოვრობდნენ, თემურ-ლენგის ურდოების მიერ იქნა განდევნილი მდინარე დონის მარჯვენა სანაპიროზე, მათ შორის მათი ბელადი ინდიაბუც, როგორც ამას იოსაფატ ბარბარო აღნიშნავს. ამ მეფეს გზააბნეული სალსალს უწოდებს მოგვიანებით ევლია ჩელები, ხოლო ალანი ხალხის აღმნიშვნელ ტერმინად მას ბერბერე უჩანს. ამავე თემურ-ლენგის „დამსახურება“ ჩანს ზიხთა პოლიტიკური წარმონაქმნის წაშლა მდინარე უკრუხზე (ყუბანზე) იოსაფატ ბარბაროსათვის ზიხთა-როგორც პოლიტიკური ერთეული აღარ არსებობს!... მაგრამ არსებობს ერთიანი სამეგრელო, რომელიც მისივე ჩანაწერებიდან ირკვევა!

32) იოსაფატ ბარბაროს სიტყვებით, კრუმუკი აზოვის ზღვის დასავლეთ სანაპიროს სიღრმეში მდებარეობს. ამავე ოლქის სიღრმეში, აზოვის ზღვიდან სანაპიროდან გაცილებით შორს სიღრმეში, შენარჩუნებული ჩანს თითქმის ანალოგიური ტოპონომიკური სახელი კრემენჩუგი, ხოლო მის მიერ ამ ოლქში აღწერილი მცხოვრები ბიბერდის ხალხი შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მიგრირებული!

33) ბარბარო საერთოდ არ ახსენებს ვატს-ბათუმს, რომელთანაც მას არაფერი არ აკავშირებს (საზღვაო ტრასაც კი). მისი ბატი -ეს ჩელებისეული ანაპა ჩანს, რომელიც გენუელების აშენებული იყო ქერჩის სრუტის შესასვლელში, კეტავდა მას და გადაეკ ახმედ ფაშამ დაანგრია! წარმოუდგენელია თუ რა ესაქმება კონსტანტინოპოლიდან ტანაში(იკითხე როსტოვში) მიმავალ გემს ბათუმში, როდესაც ეს ტრასა სინოპადან ყირიმის ნახევარკუნძულისაკენ ზღვის გარდიგარდმო გადაკვეთას ითვალისწინებს! ბათუმის ვატად სახელდება მეორე იტალიელის, ამბროჯიო კონტარინის :დამსახურება, ჩანს. ასეთი წაკითხვა შორსაა ჭეშმარიტებისაგან, მაშინ როდესაც მე-17-ე საუკუნის თურქი მოგზაური ჩელები ქალაქს ბათუმად ასახელებს, უფრო მეტიც, მისთვის ტრაპიზუნდი - ეს ქვემო ბათუმია!

34) ვისაც საკუთარი თვალთ უხილავს კოლხეთის დაბლობი, ვერაფრით ვერ იტყვის, რომ სამეგრელო მთაგორიანი და ქვიანია. სულ სხვა სიტუაციაა ქერჩიდან სოხუმამდე, რომელიც ამ ეპითეტს იმ დროისათვის ნამდვილად იმსახურებს.

35) თვით იოსაფატ ბარბაროს დროსაც ადრე აღანია უკვე დონის სანაპიროზე ყოფილა, (ლტოლვილი თემურ-ლენგისაგან) თუმცა მისივე პერიოდისათვის ის უკვე გაცილებით სამხრეთ-დასავლეთისაკენ, ყირიმის ნახევარკუნძულის მიმდებარედ ჩანს გადაადგილებული.

36) კაფა-ფეოდოსია რასაკვირველია კუნძული არ იყო, თუმცა ადრეც და ბარბაროს დროსაც მას ნახევარკუნძულს უწოდებდნენ ასევე ნახევარკუნძულის, ხერსონესის შემადგენლობაში

37) ჰერაკლეა-ეს დღევანდელი ირიგლია თურქეთის რესპუბლიკაში, 200 კმ სინოპას კონცხამდე. შავი ზღვის სანაოსნო ტრასა სანაპიროს მიუყვებოდა კიდევ 100 კმ-ის მანძილზე, შემდეგ პირდაპირ გადაკვეთავდა ზღვას მის ყველაზე ვიწრო ადგილას ყირიმის მიმართულებით.

39) კაფას-ფეოდოსის გვერდითაა განლაგებული კიუტთა, (ზიხ-არტების) ქალაქი კიუტი, რომლის ნაშენი აშკარად განსხვავდება ქალაქ ფეოდოსის ძველი შენობა-ნაგებობისაგან.

39) სტრაბონის ეპოქაში, საუკუნეების გარდამავალ მიჯნაზე, შავ-ზღვის გარდიგადმო უმოკლესი გზა უკვე საფუძვლიანად ათვისებული ჩანს. თვითონ სტრაბონი უთითებს, რომ უკვე არსებობს მეზღვარები, რომელთაც ორივე სანაპირო, პაფლაგონიის (სინოპის) კონცხი კარამბისი და ხერსონესის კრიუმეტოპონი ერთდროულად უნახავთ შავი ზღვის სიღრმიდან.

40) გოთებთან ერთად მცხოვრები ალანები- ეს უკვე სხვა ალანური ტომი ჩანს.

41) იოსაფატ ბარბაროს მიერ ნახსენები ვატი ის ციხე-სიმაგრე ჩანს, რომელიც ქერჩის სრუტის შესასვლელთან იდგა, ევლია ჩელების მიხედვით აგებული იყო გენუელების მიერ, ანაპა ერქვა და დანგრეულ იქნა გადეკ ახმედ-ფაშას მიერ.

42) ეს ტერიტორიები უკვე მინიმუმ XI-საუკუნიდან, ხუფათიდან არა საკუთარი სურვილით „ჩამოჩოჩებული“ გურულებს უკავიათ. სამეგრელოსა და ახალციხის საათაბაგოს შორის გურიაა მოქცეული და გურული მცხოვრებლებით დასახლებული. ბათუმი, „ვატი“ მეგრელებით დასახლებული ვერ იქნებოდა, (საკმარისია გავიხსენოთ გურულთა განზოგადოება ადგილობრივი სუზერენისაგან პროკოპი კესარელის ეპოქაში. გურიის დამოუკიდებლობისაკენ მისწრაფებას პაპისადმი გაგზავნილი თურქეთის წინააღმდეგ მიმართული სავარაუდო კოალიციის სიაც მეტყველებს.

43) ის, რომ აბაზგებმა არ გაატარეს მეგრულ-გურული ლაშქარი საკუთარ ტერიტორიაზე, ანაკოფიის საერისთაოზე, გახდა მიზეზი იმისა, რომ ეს ლაშქრობა მოხდა მეგრულ-გურულთათვის ესოდენ უჩვეულო მეთოდით, „საზღვაო დესანტის“ საშუალებით.

44) ცანდია- ეს აშკარად ჭანური წარმოშობის სახელია, ინალიფა-ინალის შვილი, ინალიშვილი. მნელია იმსჯელო მის თემურ მიკუთვნებულობაზე. ერთადერთი მინიშნება შესაძლებელია იყოს ის ფაქტი, რომ გასაჭირში ჩავარდნილი დადიანი მიენდო პირადად მას, სავარაუდოა, რომ დადიანი ფაქტიურად თანატომელს მიენდო, რომელმაც უღალატა. გვარი არსებულ სინამდვილეში მეგრულ თემთან ასოცირდება.

45)დასავლეთ-საქართველოს ეკლესიასთან ერთიანობას აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დიდი დავთარი და აფხაზეთის კათალიკოსის ზედწოდება „კათალიკოსი აფხაზეთისა და ყოვლისა ჩრდილოსი“ მეტყველებს.

46)ვახუშტის მიერაა მოწოდებული ინფორმაცია: მეფე რუსუდანის მერე შეცვლილი პოლიტიკური კონფიგურაცია შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე: მერმე აფხაზთა მეფე ლევანისაგან (ლეონისაგან) განიყო და ცხომის ერისთავი სხუა, ბედიისა სხუა, აფხაზთა სხუა, თამარ მეფემდე ესრეთ. შემდგომ რუსუდანისა - ოდიშისა დადიანი და ბედიელი მის აქეთასა, არრარა ცხომისა.

აფხაზთა მეფე ლევანისაგან აფხაზეთისვე დაყოფას შემდეგი სახე ჰქონია

ა)ცხომის საერისთავო,-ყოფილი აფსილეთი.

ბ)ბედიის საერისთავო-აფსილეთს აღმოსავლეთით მდებარე ლაზური სამფლობელოები, შემოერთებული მეფე ლეონის მიერ

გ)საკუთრივ აფხაზეთი, სოხუმს იქით ნიკოფსიამდე, რომელიც მანამდე აფხაზ-აბაზგეთის კონფედერაციას წარმოადგენდა. რაც შეეხება რუსუდანის შემდგომ აფხაზეთს ვახუშტის სიტყვებით, სამეგრელოს და მიმდებარე ტერიტორიას ფლობს დადიანი, მაგრამ ვერა სოხუმს.(თუმცა ასეთი კონფიგურაცია დასავლეთ საქართველოსი მხოლოდ მე-15-ე საუკუნის შუა წლებში შედგა, ამასთან სამეგრელოს მთავარი ფლობს მიწებს აბაზგეთის გაგრძელებაზე, თვით ნიკოფსიამდე) 1400 წლის შემდეგ, ავტონომიურ ზიხთა (მეგრელთა) პოლიტიკური წარმონაქმნის დასუსტების შემდეგ, ეს ტერიტორიები თვით ქერჩამდე მიერთებული უჩანს დადიანს, რომლის ტიტული სავარაუდოდ ასახავს ამ რეალობას - მას დადიან-ბენდიანის ზედწოდება აქვს!

მე-16-ე საუკუნის დამდეგს, მას შემდეგ რაც აბაზგეთის მთავარი მოიპოვებს ფაქტიურ დამოუკიდებლობას (აბაზგეთი ამ საქმეში მარტო არ ჩანს, დამოუკიდებლობის მაძიებელი ჩანს ჭანეთიც) ზიხეთი-აფხაზეთისა თუ ავტონომიური, მოწყვეტილი აღმოჩნდა ოდიშს. ზუსტად ეს ჩანს მიზეზი მეგრელ-გურულთათვის ესოდენ უცნაური, საზღვარი ლაშქრობის ჩატარებისა. მეგრელ-გურულელები ოდითგანვე კავალერიით ომს იყვნიენ მიჩვეულნი, ამ შემთხვევაში მათ ბრძოლა ფეხოსნებს უხდებათ, რამეთუ

ოლექკანდერებით ცხენოსანი ჯარის გადაყვანა წარმოუდგენელია. ომში დამარცხების შემდეგ, 1533 წელს, სამეგრელოს მთავარი კარგავს სიცოცხლეს, ხოლო მისი საგვარეულო ტიტული ბენდიანს, რომელიც არც არასდროს დაუბრუნებიათ!

47) ძნელი სათქმელია, რომელი ალბანეთი აქვს მხედველობაში ევლა ჩელების, კავკასიისა თუ ადრიატიკის ზღვის სანაპიროსი, თუმცა ეს რეალობას არსებითად არც ცვლის - კავკასიის ალბანი ადრიატიკის ზღვიდან ჩამოსახლებული ალბანის ნაშიერია!

48) მარტივად და გასაგებად რომ ვთქვათ, ჩელებისეული, ფაქტიურად ავტობიოგრაფიული ჩანაწერებზე დაყრდნობით, ყოველგვარი ზედმეტი მტკიცებულების გარეშე ცხადდება, რომ ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირა ტომები „აფხაზები“ - ესენი ლაზური ტომებია, გარდა არლანებისა და კამიშებისა!

49) არტლაარი - შემდგომში ჩვენთვის ეგოდენ ნაცნობი ადლერი, უკვე აღმოსავლეთისაკენ გადმონაცვლებული ტერიტორიულად.

50) ლაიუში - ეს არტების სოფელია, თურქული ზეწოლის (თუ რუსული მუჰაჯირობის) შედეგად გადმოსული წალენჯიხის რაიონში და აქვე დასახლებულ სოფელს მათ ლია შეარქვეს!

51) სადაშებს ევლია ჩელები ჩრდილოეთ კავკასიაში მოგზაურობისას აფხაზებს უწოდებს

52) ტაჩაგუზები-ჩელების მოგზაურობის ჩანაწერებში ეს ტერმინი გაშიფრული არ არის. კონტექსტიდან გამომდინარე, ტაჩაგუზები ვაჭრები არიან, ჩელები ტამანის და ჩრდილო კავკასიის აღწერისას აღწერს ებრაელთა ორ ტომს: მამშუხი და ტაკაკუ. რასაკვირველია, ტაჩაგუზები ტაკაკუს ტომის ვაჭრები ჩანან, თავიანთი ტრადიციული ხელობით დაკავებულები. (ტაჩაგუზების სახანოს აღნიშნავს თავის მოგზაურობაში ჩელები ქალაქ ასტრახანთანაც)

53) კამიში, ეს უბიხთა მამაცი აბზოური ტომია. ის, თუ რატომ განსხვავდება მათი ენა აბზოურისაგან, (ასევე აბზოურიდან) წონადი მიზეზები გააჩნია, ზუსტად ასეთივე მიზეზი გააჩნია კამიშებში მეჩეთების არსებობას და ამაზე სხვა თავში ვისაუბრებთ.

54)ჩელები მონების ეროვნულ მიკუთვნებულობას არ აღნიშნავს, თუმცა თავად სუჯების დასახელების ფორმა-სუჯალარი, აშკარად ამ უკანასკნელთა აფხაზთა ტომისადმი მიკუთვნებულობაზე მიანიშნებს. რაც შეეხება მონებს, სავარაუდოდ ისინი სადაშიდან მოტაცებულნი ჩანან, რომელთაც იმავე ჩელების სიტყვებით ყველა აფხაზური ტომი მტრობს(რასაკვირველია, სადაშების მიუღებლობას სხვა აფხაზების მიერ, გარკვეული მიზეზები უნდა გააჩნდეს. იხ.აბზოის ტომი)

55) ამ ეპიზოდში ჩელები თავისდაუნებურად აღწერს „აფხაზი“ზოზდუკის „გაჩერქეზების“ პროცესს, რაც ამ ეთნოსის, შემდგომში „ჩერქეზი“ ზყედუგების უცილობელი აფხაზობას (ზიხობას) ნიშნავს.

56) სუბეში - ამ სახელის ქვეშ აერთიანებს აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხობის დიდი დავთარი ჩელების მიერ აღწერილი „აფხაზების“ - მეგრელი ზიხების უმრავლესობას...

57)ჰეპტაკომიტების, იგივე შვიდსოფლელთა მიერ ველური თავლით რომაელი ჯარისკაცების მოწამვლის და ამოხოცვის ფაქტს აღნიშნავს სტრაბონი. ლაზურ თავლზე გავრცელებული ლეგენდა შუა საუკუნეების ბიზანტიელი ავტორების მიერ, ამტკიცებს , რომ ლაზური (კოლხური) თავლი მომწაროა. ამ თეორიას უპირისპირდება ფრანგი მოგზაური შარდენი, რომელიც კოლხური თავლის განსაკუთრებულ სიტკბოს აღნიშნავს.

58)როგორც „აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხობის დიდი დავთარიდან“ ცნობილია, ამ რეგიონის მოსახლეობის ძირითადი გვარი კიტიაა, რაც კიუტთან აუცილებელ კავშირში ჩანს.მიზეზთა და მიზეზთა გამო, კიუტთა ტომი გადმოდგილებული ჩანს შავი ზღვის სანაპიროზე აღმოსავლეთის მიმართულებით. მათი გარჩევა ადვილი ჩანს გურულ ეთნოსში ტი-თი დამთავრებულ გვარებით:ჯიბუტი, ჟდენტი, ღლომტი. მეგრულში ტია-ზე დამთავრებულ გვარებით:ხუბუტია, ჯუმუტია, გელანტია,ჩიკვატია, კორსანტია, ჩხეტია (ეს უკანასკნელი ლაზების თავადებად ჩანან მე-17-ე საუკუნეში, ხოფასა და რიზეს შორის მდებარე ტერიტორიაზე)

59) წიგნში „ წყნარი დონი“ , მიხეილ შოლოხოვი ხაზგასმით აღნიშნავს შავგრემანი კაზაკების წარმომავლობას კაზაკ პროკოფისა და თათრის ქალის ნაშიერებად. პროკოფის მემკვიდრე პანტელეი ჰყავდა, პანტელეის სამი შვილი, პეტრო, გრიგორი და დუნიაშა. პეტრო ქერა იყო დაბადებით და არც მისი მემკვიდრე ჩანს ნაწარმოებში. გრიგორის ერთი ბიჭი და დუნიაშას შვილები ნამდვილად ვერ შექმნიდა „შავ“ ფონს სლავ კაზაკებში. სულ სხვა სიტუაციაა, როდესაც დონის კაზაკთა ფორმირებაში გარკვეული წილი სინდ და ტავრ ტომებს უდევთ. ისინი თრაკიული (რუმინული-ბულგარული) წარმოშობის ტომებია და შესაბამისად შავგრემანები.

სამშობლოდაკარგული, უკვე კაზაკები, ვერ ურიგდებოდნენ არსებულ სტატუს-ქვოს. დონის კაზაკების უპირველესი და თვალსაჩინო მტრები ოსმალები იყვნენ, მათი სამშობლოს ოკუპანტები. აკი ებრძოდნენ და არა მარტო ზაბაკის (აზოვის) ზღვაზე თუ ყირიმში, არამედ მთელ შავ ზღვაზე, აღწევდნენ თვით კონსტანტინოპოლამდეც კი. ცხოვრების ამავე წესის გამო, ამავე სახელი კაზაკი დაენათლა პორფიროგენტისეულ დნეპრზე მცხოვრებ კაზაკებს, ზაპოროჟიელებს, ამ უკანასკნელთათვის პირველი ნომერი მტერი, ეს პოლონური შლიახტა გახლდათ, რომლებმაც კიევის რუსის და შესაბამისად ზაპოროჟიელთა სახელმწიფოებრიობა შეიწირეს, თუმცა ზაპოროჟიელი კაზაკები ოსმალებსაც მტრობდნენ და სრულ ჰარონიაში იყვნენ დონელ კაზაკებთან.

60) კუმანები - ყირიმელი თათრები, არა მარტო თავის დროზე დავით აღმაშენებლის მიერ საქართველოში ჩამოსახლებული ყივჩაღების თანამოსახელენი არიან, არამედ იგივე ყივჩაღური ტომია, მიგრირებული საქართველოდან ყირიმში 1125-26 წლებში. მათ მიგრაციის პროცესს ყირიმში თვით დავითის სიმამრი, ათრახა შარაღანის ძე ხელმძღვანელობდა(რუსული წყაროების ოტროკი). ყივჩაღთა საქართველოში ცხოვრების პერიოდი სულ შვიდ წელს მოიცავს 1118-25 წლები.

61) შარდენის მოგზაურობის პერიოდისათვის, კერძოდ მე-17-ე საუკუნის მესამე მეოთხედისათვის, სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვარი მდინარე კოდორზე ჩანს. თვითონ შარდენი სამეგრელოს ნაპირებს ისგაურში.(დღევანდელი სქურჩა) მეგრულ

ნავმისადგომზე მიადგება. ცხადია ეს საზღვარი შარდენის დროისთვისაც მხოლოდ პოლიტიკურია და არა ეთნიკური.

62)ზუსტად ასევე აღნიშნავს კავკასიის ჩრდილი მხარეს ჯიქთთა ცხოვრებას მონპერეც . საიდანაც ისინი ყაზარდოელთა მოთხოვნით გადმოსახლდნენ მდინარე ყუბანის მარცხენა სანაპიროზე.

63)სავარაუდოდ ამ მდინარის სახელი ადგილობრივ სლენგზე კაბეტი-დიდი უნდა იყოს. (ტერმინი დიდის მნიშვნელობით შემონახულია მხოლოდ აფხაზეთის და მიმდებარე ტერიტორიაზე)

64) ის რომ, შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე მცხოვრებ „აფხაზებს“(აქ საუბარია დიდ აფხაზეთზე, რომლის მცხოვრებთა აბსოლუტური უმრავლესობა, როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ, მეგრულენოვანი და მეგრული წარმოშობისაა, ლაზები) სასულიერო პირი „კალტაკოსი “ ჰყავს, აშკარად და ყველანაირად განსხვავდებიან ნამდვილი ჩერქეზების, ყაზარდოელებისაგან, რომლის ანალოგიურ სასულიერო პირს უძველესი დროიდან შოგენი ეწოდება! გიულგენ შტედტის ეპოქოსათვის, ჩერქეზები (ყაზარდოელები) დიდი ხნის გამაჰმადიანებული ჩანან.

65) გიულდენშტედტს ენათა ნათესაობაში აშკარად აფხაზური (დღევანდელი ადიღეს ენა) და ყაზარდოული აქვს მხედველობაში! ყაზარდოული დიალექტი და სავარაუდოდ, ჯერ კიდევ ცუდად გათავისებული იმავე ენა ადიღეელების მიერ!

66) გულდენშტეტკი აქ და შემდგომაც ასახელებს თავად მუდავიოთა გვარს, რომელსაც არც მანამდე და არც მის შემდეგ არცერთი ისტორიკოსი არ აღნიშნავს. გვარი იმავე თავადი მარშანიებისა ჩანს....

67) გიულდენშტედტი, რომლის მიერ აფხაზეთის აღწერილობა ძირითადად ემყარება აფხაზთა მეზობლების მონაყოლს(თვითონ აფხაზეთში არც ყოფილა, არც საქართველოს და არც რუსეთის მხრიდან განხორციელებული ექსპედიციების მიმდინარეობისას), საკმაოდ ბევრ ლაფსუსებს და უზუსტობას მოიცავს. მის მიერ ნახსენები ანაკლეა-ეს პლინიუს უფროსისეული ჰერაკლეა, ჰერაკლეს კონცხი უნდა იყოს. რაც შეეხება მდინარე

ენგურს, არც გიულშტედტამდე არც მერე სამეგრელო-აფხაზეთის ადმინისტრაციული საზღვარი არ ყოფილა . როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ადმინისტრაციული საზღვარი მდინარე ღალიძგა-მოქვზე გადიოდა, ძველი წყაროებით ეგრის წყალი, რომელიც ქართველი და არაქართველი მეცნიერის მიერ ენგურადაა მოხსენიებული (ვახუშტისეული ეგური).

68) მართალია, მოგზაური გამბა არაა ვალდებული თემების დაწვრილებითი აღწერა ჩაატაროს , მასგამ გაგრის მიდამოებში ის საერთოდ არ აღნიშნავს მოსახლეობას, ანალოგიურს დუბროვინისას 50 წლის შემდეგ. მიუხედავად ამისა გაგრამი ადგილობრივი მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი, ჭანი, ცანუბიები(ცანების) სახით შეიმჩნევა უკვე მუჰაჯირობის პერიოდისათვისაც კი

69)სოფელ ილორში მდგომი ეკლესია უდავოდ სამურზაყანო-სამეგრელოს პოლიტიკურ საზღვარს აღნიშნავს. ეთნიკურ საზღვარი სამეგრელო- აფხაზებს შორის გუმისთის ხეობაში გადიოდა!

70)ის, რომ მონპერეს მიხედვით ტაუ- თათართა ენაზე ვაკეს ნიშნავს, კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ამავე სიტყვის ქართველურ წარმოშობას, რომლის მიხედვით ეს უკანასკნელი მთას ნიშნავს!

71)იოსაფატ ბარბაროს და ჩელების ბატი აშკარად სხვადასხვა ობიექტებია.

72) ლაზებს ბერძნებთან ან თურქებთან სხვა ავტორებიც აიგივებენ. ასე მაგალითად, ინგლისის პოლკოვნიკი, წარმოშობით პოლონელი თეოფილ-ბეის (ლაპინსკი) სიტყვებით, ლაზები სანახევროდ თურქები, სანახევროდ ბერძნები არიან.**(Горци кавказа и их освободительная борба против русских 1861-62 г)**

73) ჩელების მიერ აღწერილი კალხასინჯას ციხე, რომელიც დანგრეულ იქნა თემურ-ლენგის მიერ, კიდევ ერთხელ ნათელყოფს ლენგის ზიხეთში(ჩრდილო-დასავლეთ სამეგრელოში) ლაშქრობის ფაქტს.

74) ადახუნის ყურე - ეს ქერჩის ყურეა, დღევანდელი გარკუშა-ვოლნა რევოლუციი, იუბილენი, სენნოი, პრიმორსკის ხაზზე. ჩელებისეული ორი საათის სავალი (რასაკვირველია ცხენით) ტამანის სამხრეთ ნახევარკუნძულზე, მისი უკიდურესი დასავლეთი ნაწილიდან პრომორისკოემდე, დაახლოებით 20 კმ ცხადია ჩელებისეული ეს ანაპა, რომელიც ქერჩის სრუტეში შესასვლელს კეტავდა და რომელიც გადაეკ ახმად-ფაშამ დაანგრია, სრუტის შესასვლელში უნდა მდგარიყო!

75) ცხადია ეს ციხე-სიმაგრე, სახელით ანაპა, უკვე დანგრეულია. ტუზლა-ბურუნი, ეს დღესაც არსებული კუნძული-მეჩეჩია, ასევე ანაპის სავარაუდო ციხე-სიმაგრის უშუალო მეზობელი სრუტეში. გარდა ამისა, გაურკვეველია, თუ როგორ შეეძლო დღევანდელ (მაშინდელი მეორე) ანაპასაც, გადაეკეტა ქერჩის სრუტე, მისგან მინიმუმ 50 კმ-ს მოშორებით.

76). ირაც-ი-დადიანის თემა აქტუალურია, საკითხი ჰერებთან კავშირში იქნა განხილული შესაბამის თავში.

77) სახეზეა აშკარა ნიშანი, თუ როგორ შეიძლება მთელი ტომები (ერი) სხვა ხალხების კლასიფიკაციაში მოხვდნენ. ორი საუკუნის წინ, აქ მცხოვრები ხალხები იოსაფატ ბარბაროსათვის ზიხები (მეგრელები) იყვნენ, ხოლო ევლია ჩელებისათვის ისინი უკვე ჩერქეზებია. აფხაზებთან საზღვარი ჩელების დროს მათ ანაპასთან უჩანთ. ორი საუკუნის შემდეგ, რუსი ისტორიკოსებისათვის ჩერქეზების საზღვარი უკვე გაგრასთანაა, და არ იმიტომ, რომ ისინი გაქრნენ. პომპონიუს მელას სიტყვებით ტომები არ ქრებიან, ისინი განაგრძობენ ცხოვრებას იმავე ტერიტორიაზე სხვა სახელის ქვეშ, ან სხვა ტერიტორიაზე თავიანთი სახელით, ან უკვე შეცვლილი სახელით. ზან-ზიხების და ლაზების შეთხვევაში, სამივე ეს ვარიანტი მოქმედებს.

78)ამავე სუბაის კაბაკს, სუბაშელებს ჩელები ოდნავ ადრე, მისი მოგზაურობის დასაწყისში, ჯერ კიდევ აფხაზებად ასაღებს.

79) მამშუხი და ტაკაკუ მართლაც მთის ებრაელების ტომი ჩანს (თემა ცილდება წიგნის ფორმატს). რაც შეეხება ჩელებისეულ ადამეს ტომს-ისინი მალყარელები ჩანან, ბასიანები>

80) რეტების თემა განხილულია სხვა თავში)

მისიმიანები

მისიმიანელთა ტომი ეს ქართველური ტომია, რომელიც მოიაზრება დღევანდელ დალის ხეობისა და ამტყელის ხეობის ზემო წელში. მისიმიანეთი, როგორც პოლიტიკურ-ტერიტორიალური ოლქი, ბიზანტიელთა თვალსაწიერში მე-6-ე საუკუნეში ხვდება, რამეთუ ის ზღვის სანაპიროდან საკმაოდ დაშორებულია და რჩება ისტორიკოსთა ყურადღების მიღმა.

ამ ტერიტორიაზე ანტიკური ისტორიკოსების მიერ შეცდომითაა დაფიქსირებული გირჩიჭამიების (ფტიროფაგების) ტომი, რომელსაც ისტორიის მამა ჰეროდოტე ურალის მთებთან (გადაზომვების მიხედვით რიპეის მთებთან) ათავსებს და სრულიად სამართლიანად. არცთუ ისე შორეულ წარსულში კედრის გირჩებიდან მოპოვებულ თესლს საკვებად იყენებდა იქაური მოსახლეობა.

რაც შეეხება სტრაბონის მიერ დასახელებულ სოანებს დიოსკურიის ზემოთ მთებში, როგორც ჩანს გამართლებულია ლეონტი მროველის ვერსია, რომლის მიხედვით:

„ხოლო ტყუენასა მას ხაზართასა ყოველნივე მშვიდობით დარჩომილ იყვნეს სიმაგრისაგან ქუეყანასა, და ვეღარ იტევდა მათ დურძუკეთი. მაშინ საურმაგ წამოიყვანნა იგინი, ყოველთა კავკასისა ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე მათგანნი წარჩინებულ ყვნა, და სხუანი დასხნა მთიულეთს დიდოელთაგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი“

(ქართლის ცხოვრება; ლეონტი მროველი, ტომი-I, გვ 31-32. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2012 წ)

ხაზართა შემოტევას დურძუკები მშვიდობით ჩანან გადარჩენილი (თუმცა ტერიტორიების ნაწილს ისინი უეჭველად დაკარგავდნენ) და გადარჩენ ისინი ქვეყნის (დურძუკეთის) სიმაგრის-მთაგორიანობის გამო, თუმცა ამ ნაწილს მთა უკვე ვეღარ იტევდა... როგორც ჩანს, მაკრონთა და მოსინეკთა ტომი (ნაწილი მაინც) გაერთიანებულა ანატოლიის ზეგანზე და მიგრირებულნი არიან (მალყარებთან ერთად) ჩრდილო კავკასიისაკენ. ალექსანდრე მაკედონელისეული მემუარების ავტორების პაროპამისში რასაკვირველია მოსინეკებიც მოიაზრება....

ქართველური და კავკასიური ტომების განსახლების გარკვეულ სურათს ჯერ კიდევ ჰეკატე მილეტელი გვაძლევს, ძვ წ მე-6-ე საუკუნეს:

190) ხოი, ბეხირების მეზობელი ტომი, აღმოსავლეთის საზღვარზე ცხოვრობენ დიზერები. (1)

191) მაკრონები, ამ დროისათვის სანები.

192) მარები, მოსინეკების მეზობელი ტომები.

193) ტიბარანების აღმოსავლეთ საზღვარზე ცხოვრობენ მოსინეკები, მათ აქვთ ქალაქი ხოირედესი.

194) ტიეია, ლევკოსირების ქალაქი.

195) ხალიბები, მცირერიცხოვანი ხალხი პონტოსთან, თერმოდონტზე, ხალიბების სამხრეთით ეკვრის არმენა.

196) სტემენა, ხალიბთა ქალაქი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰეკატესეული ეს ტექსტი ჩვენამდე მოღწეულია სვიდას ლექსიკონის საშუალებით, რომელიც განუზომლად გვიანაა შედგენილი და ზოგიერთი კომენტარიც იქიდან ჩანს ტექსტში შეტანილი. ასევე სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ჰეკატე მილეტელი არა მარტო ზღვისპირა ტომებს აფიქსირებს, არამედ აღწერს კონტინენტის სიღრმისაკენ მდებარე ტომებსაც(2).

როგორც სხვა წყაროებიდან ცნობილია, ხალიბები, ტიბარანები და მოსინეკები ზღვისპირა მაცხოვრებელი ტომებია, მაშინ როდესაც მაკრონები, მარები, ხოი და სავარაუდოდ ბეხირებიც კონტინენტის სიღრმეში მცხოვრებ ტომებს წარმოადგენენ.

"ხოლო სირიელები, რომლებიც მდინარე თერმოდონტთან და პართენიოსთან ცხოვრობენ, და მაკრონები, რომლებიც მათი მეზობლები არიან, ამბობენ, რომ კოლხთაგან ისწავლეს ეს ახლახან" (ჰეროდოტე-ისტორია, წიგნი II-104, ევტერპე)

ფაქტიურად ჰეროდოტე იმავე ადგილას აღნიშნავს მაკრონებს, თუმცა მის ამ ციტატაში ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტია მიჩქმალული: მაკრონებს წინდაცვეთა კოლხებისაგან აქვთ ნასწავლი, ჰეროდოტეს სიტყვებით ახლო ხანებში. თერმოდონტთან და პართენიოსთან კოლხები არც არასდროს და არც ვინმეს არ აღუნიშნავს! (მათ შორის ჰეკატე მილეტელს და თავად ჰეროდოტეს) ცხადია მაკრონებს თავიანთი მიგრაციის გზაზე უწევთ კონტაქტი კოლხებთან. მაკრონების, რეტების მიგრაციის გზის გათვალისწინებით, მათ ეს კონტაქტი ჰეროდოტესეულ თესპროტებთან უჩანთ, ეპირელებთან, რომელიც მაკრონთათვის ჯერ კიდევ კოლხურია!

გაცილებით შორს ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ ჩანს გადაადგილებული მაკრონთა ტომი ნახევარი საუკუნის მანძილზე:

50 წლის შემდეგ, როდესაც ბერძენ მოლაშქრეთა 14 ათასიანმა სამხედრო ჯარმა აქ ჩამოიარა, ტომთა დისპოზიცია აშკარად შეცვლილი ჩანს, რომელიც იმავე მაკრონებს უკვე ტრაპეზუნდს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ხვდება. მაკრონებისაგან წამოსული ბერძენი მოლაშქრეები ტრაპეზუნტის მახლობლად პირველად კოლხებს აწყდებიან. ტრაპეზუნტის შემდეგ მათგან საკმაოდ მოშორებით, ფაქტიურად იქ სადაც ჰეკატე მილეტელი აღწერს, ბერძენი მოლაშქრეები მოსინეკთა ორ სხვადასხვა, ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილ თემებს აწყდება. მოსინეკების ტერიტორიის გავლის შემდეგ, ბერძენი მოლაშქრეები თავიანთი საცხოვრისი ადგილიდან დაძრულ და აღმოსავლეთისაკენ გადაადგილებულ ხალიბებს ხვდებიან. საინტერესოა, რომ ბერძენთა და პაფლაგონიელთაგან ლტოლვილი და დისტანცირებული ხალიბები მეზობლებს, ტიბარანებს არ მიკედლებიან და უფრო შორეული მეზობლებს, მოსინეკების მფარველობაში ყოფნას ამჯობინებენ.

ხალიბთა და მოსინეკების ტომის გავლის შემდეგ, ბერძენი მოლაშქრეები სანაპიროზე ტიბარანებს და მათ ქალაქ კოტიორას გაივლიან. ტიბარანების გაგრძელებაზე. ხალიბთა ყოფილ ტერიტორიაზე უკვე ინდოევროპელ პაფლაგონიელთა ტომი ჩანს, რომელთაც ხალიბთა საცხოვრებელი მთლიანად ათვისებული უჩანს. უფრო მძიმე სურათი იკვეთება ოთხი საუკუნის მერე, უკვე სტრაბონის ეპოქაში:

"ტრაპეზუნდს და ფარნაკიის ზემოთ განლაგებულია არიან ტიბარანები, ხალდები, სანები, რომლებიც იწოდებიან მაკრონებად (3) და მცირე სომხეთი: აპეტები, ადრე წოდებული კერკეტებად ცხოვრობენ სადღაც ამ სიახლოვეს. ამ ოლქს ქვემოთ მთა სკიდისი, შეერთებული მესხეთის მთებთან, რომელიც კოლხეთის ზემოთაა

(მწვერვალებს იკავებენ ჰეპტაკომიტები) და მთა პარიადრე, რომელიც გამოჭიმულია სიდენის ოლქიდან, თემისკირა და მცირე სომხეთი, აყალიბებენ რა პონტოს აღმოსავლეთ სანაპიროს. ყველა მცხოვრებნი ამ მთიან ადგილას ველურები არიან, მაგრამ ყველაზე მეტად ჰეპტაკომიტები აჭარბებენ სხვებს. ზოგიერთები ცხოვრობენ ხეებზე ან კოშკებზე, მოსინებად წოდებულში. ისინი თავს ესხმიან მგზავრებს, ახტებიან რა თავზე პირდაპირ თავიანთი ფიცრული კარვებიდან, მოწყობილი ხეებზე. ჰეპტაკომიტებმა გაანადგურეს პომპეუსის სამი მანიპულა ჯარი, როცა ისინი გადიოდნენ ამ მთიან მხარეში. ბარბაროსებმა დაალაგეს გზებზე ჭურჭლები მათრობელა თაფლით, რომელსაც ხის ტოტებიდან ღებულობდნენ. მერე ისინი თავს დაესხნენ რომაელ ჯარისკაცებს, მათრობელა თაფლდალეულებს და გრძნობადაკარგულებს და ადვილად ამოხოცეს ისინი. ზოგიერთი ამ ბარბაროსთაგანი იწოდება ბიძერებად. (სტრაბონი, წიგნი 12: თავი 3-18)

სტრაბონის ზედმიწევნითი აღწერის შედეგად ჩანს, რომ ეს ჰეპტაკომიტები (შვიდსოფლელები-შკვითინები) მარცვავენ ხალხს, ახტებიან რა პირდაპირ ხეებზე მოწყობილი კარვებიდან. რაც შეეხება მცირერიცხოვან (სავარაუდოდ) მოსინეკებს, ისინიც იმავე მარაქაში უჩანს გარეული: მოსინის (კოშკის) მნახველი მგზავრი უკვე გაფრთხილებული ახლო-მახლო ადამიანის ყოფნაზე და შესაბამისად მოულოდნელობის ეფექტიც დაკარგულია. არაა გამორიცხული, რომ მოსინეკების მცირერიცხოვანი მასა დარჩენილიყო კიდეს ჰეპტაკომიტებთან. ისინი ჯერ კიდევ ფარნაკიასა (დღევანდელი გირესუნი) და ტრაპეზუნტის ზემოთ მთებში იკავებენ ადგილს. რაც შეეხება მარებს, არც ქსენოფონტე და არც სტრაბონი მათ არ აღნიშნავს, რაც მარების ტერიტორიის კონტინენტის სიღრმეში მდებარეობას გულისხმობს. სინოპიდან ფარნაკიამდე, სადაც პირველი ქართველური ტომის, ხალდთა საცხოვრისს აცხადებს სტრაბონი (ისიც კონტინენტის სიღრმეში). 300 კილომეტრი სანაპირო ზოლი ქართველურ ტომებს დაკარგული უჩანთ. ცოტათი ადრე ამ ტერიტორიებს მითრიდატე ევპატორი, ატალიდი მეფე აკონტროლებდა, სტრაბონის დროს უკვე რომის იმპერიის შემადგენელი ნაწილია. რასაკვირველია ქართველური ტომების უკან დახევა სანაპიროს გაყოლებით, იმულებითი ხასიათისაა და ინდოევროპული ტომს, ბერძნების ზეწოლის შედეგია. ბერძნების გადაადგილება თანდათანობითი ხასიათისა ჩანს. თავიდან სავარაუდოდ სავაჭრო ემპორიით იწყება, შემდეგ კოლონიის ხასიათს ღებულობს და ბოლოს ადგილობრივი მოსახლეობა, აღმოჩენილი მეორეხარისხოვანის რანგში, ტოვებს საცხოვრისს და უკან იხევს ბერძნებისაგან სანაპიროს გაყოლებით (გარდა ბერძნებში ასიმილირებული ნაწილისა) ადგილობრივი ტომების გადაადგილება თანხვედრილია ინდოევროპული ტომების ანექსიის მიმართულებასთან, თუმცა მასშტაბებით და სიჩქარით რამდენადმე ჩამორჩება მას. ასე მაგალითად, ჰეკატე მილეტელის და ჰეროდოტეს შემდეგ ინდოევროპელებმა 300 კმ-ით გადაიწიეს წინ, ამავე პერიოდისათვის კოლხურმა ტომებმა, რომელთა საზღვარი ჰეროდოტეს დროს ფაზისამდე აღწევდა, მხოლოდ დიოსკურიამდე შეძლეს გავრცელება, სამჯერ ნაკლებ მანძილზე.

როგორც აღვნიშნეთ, სტრაბონი თავის ისტორიაში დიოსკურიის ზემო მხარეს, დალისა და ამტყელის ხეობის აღწერას არ ეხება, თუმცა ჰეროდოტეს ისტორიის არასწორი ინტერპრეტაციის გამო, აქ (რასაკვირველია არასწორად) მიანიშნებს ფტიროფაგების არსებობას.

პირველი მინიშნება, რომ მოსინეკები და მისიმიაწელები შესაძლოა ერთი და იგივე ტომი იყოს, პლინიუს უფროსთან მოიპოვება:

"მდინარე თერმოდონტის იქით ცხოვრობენ კენტა ტომები, ხალიზები, დევს ქალაქი კოტიორა, შემდეგ ტიბარანები, მასინები ტატურიებული სხეულით"(4) (პლინიუს უფროსი 4-11)

მოსინეკები პირველად მოიხსენება მასინებად, თუმცა მათი განსახლების ადგილი ჯერ მხოლოდ ტრაპიზუნდამდეა მოღწეული.

"დიოსკურიადის იქით, სებასტოპოლიდან 70000 ნაბიჯზე, არის ჰერაკლეა. ხალხები ახაიელები, მარდები, კერკეტები, მათ იქით სერები, კეფალოტომები, ხოლო ამ ოლქის სიღრმეში ქალაქი პიტეუნტი, ჰენიოხების მიერ გაძარცვული"(პლინიუს უფროსი 5-16)

პლინიუს უფროსი ერთადერთი არაა, ვინც ჰეროდოტესეულ ქართველურ ტომებს მარებს და სპარსეთისაკენ მცხოვრებ მარდებს აიგივებს. (და ურევს კი?).

საყურადღებოა რომ მარდების ხსენება პლინიუსის მიერ რამდენადმე უსწრებს აბაზგი ტომების ხსენებას აღნიშნულ რეგიონში, თუმცა პლინიუს უფროსი მარდების პარალელურად უკვე სხვა ეპიზოდში და სხვა გეოგრაფიულ სივრცეში ახსენებს აბზოის მრავალსახელა ტომს.

"ამ მხარეში კლდეზე დგას ციხე, რომელიც იწოდება კუმანად, აგებული მრავალრიცხოვანი ტომების გადმოსვლის დამაბრკოლებლად. (პლინიუს უფროსი 12-30)

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ციტატა ეხება არა მარუხის (მარების) უღელტეხილს ალანებთან, არამედ უღელტეხილს, შემდგომში დარი-ალანად წოდებულს. აღნიშნული ციხე სიმაგრე მხოლოდ პლინიუსს აქვს მოხსენებული, მისივე აღწერის მანერიდან გამომდინარე, სავარაუდოა, რომ მის ხელთ არსებული ცნობები უღელტეხილებზე კავკასიის მთებში, მან ერთ ციტატაში მოაქცია. იმ დროისათვის, როგორც შემდეგი დროის ბიზანტიური წყაროები აღწერენ, ჩრდილოეთისაკენ სამი უღელტეხილი მაინც არსებობდა: დარი-ალანი, ქლუხორი და მარუხი. დიდია იმის ალბათობა, რომ დარი-ალანი, თავდაპირველად ალანთა კარი სახელდობრ მარუხის უღელტეხილს ერქვა.(5)

კუმანები-ასე ეწოდება ყივჩაღებს და ისინი ისტორიის ფურცლებზე და ამ სახელით მხოლოდ მე-11-ე საუკუნეში ჩნდებიან, ამდენად მათი სახელი ციხეს ვერ დაენათლებოდა. სხვა საქმეა კუმანია მოსინეკებისათვის, რომლებიც თითქმის ამავე დასახელების ქალაქის(6) სიახლოვეს ცხოვრობდნენ ტრაპიზუნდთან, სავარაუდოა, რომ თავიანთ გამაგრებულ პუნქტს უღელტეხილი მახლობლად მათ ასე უწოდეს. დიდია ალბათობა იმისა, რომ პლინიუსმა აქ აფხაზეთის მთებში მდებარე კუმანა იგულისხმა!

პლინიუსის ციტატიდან გამომდინარე, მარდების დასწრებულობა აფხაზეთის ტერიტორიაზე იმ დროისათვის უცულობელი ფაქტია, თუმცა სავარაუდოდ ჰეგემონიას აფხაზეთის მთიანეთში ჯერჯერობით მოსინეკთა ტომი იკავებს.

მარდების თემა ინდენად მჭიდროდ ჩანს გადანასკვული აბზოურ ტომებთან, განსაკუთრებით აბაზგებთან, რომ საჭიროდ ჩავთვალებთ მარდების მიგრაციის თემის დაკავშირება აბაზგურ და აბზოურ ტომებთან, რომელიც ცალკე თავში იქნება განხილული.

იმის მინიშნება, რომ აღმოსავლეთ შავ ზღვისპირეთში მოსინეკები (მით უმეტეს მარები) აღარ იმყოფებიან, ჩანს ფლავიუს არიანეს შავიზღვისპირეთის აღწერაში, რომელსაც ისინი ტრაპიზუნტთან საერთოდ არ დაუფიქსირებია.

ქართველური თემი მარებისა ის თემია, რომელიც ჰეროდოტეს მიხედვით:

"მოსხებს, ტიბარანებს, მაკრონებს, მოსინეკებსა და მარებს შეწერილი ჰქონდათ 300 ტალანტი.ესაა მეცხრამეტე სატრაპია." (ჰეროდოტე 3-94)

და მარები ნებაყოფილებით წყვილდებიან კოლხებთან ერთად სალაშქროდ, ერთი სარდლობის ქვეშ:

"მარებსა და კოლხებს განაგებდა ფარანდატეს ტეასპისის ძე (ჰეროდოტე 7-79) სალაშქროდ ერთად დაწყვილების სურვილი, ეს საერთო საკომუნიკაციო საშუალებაზე, საერთო ენაზე უნდა მიუთითებდეს-მოლაშქრეთა წარმატება დიდადაა დამოკიდებული ურთიერთშეთანხმებითი სწრაფი გადაწყვეტილებების მიღებაზე, რაც მიიღწევა ენობრივი ბარიერის არ არსებობისას. თავად ჰეროდოტე მარების წარმომავლობაზე აქცენტს საერთოდ არ აკეთებს.

საყურადღებოა, რომ არმენიული წერილობითი წყაროებიც კი ერთმანეთში ურევენ მარებსა და მიდებს: სომხური წყაროების მიხედვით, მარების სახელმწიფოებრიობა სპარსეთმა შეიწირა! თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ არმენია და მიდია უშუალოდ მოსაზღვრე სამეფოები ჩანს, არმენ მემატიანეთა ეს შეცდომა ერთი შეხედვით უცნაური ჩანს , თუმცა მანძილის და დროის გათვალისწინებით აბსოლუტურად გასაგები. სავარაუდოდ მარების ყოფილი ქალაქი, მარაში (ასევე სავარაუდოდ დღევანდელი კახრამან-მარაში) ბეხისტუნის დარიოსისეულ წარწერებში უკვე მიდიურ ქალაქად იხსენება. როგორც მტკიცდება ტერმინი მარი, მარდი და მარგი ეკვივალენტურია და ერთი ტომის აღმნიშვნელი.

არც შემდგომ საუკუნეებში ჩანს მარების სახელი დაკარგული აღნიშნულ ტერიტორიაზე: მდინარე ეფვრატის სანაპიროზე, დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე დღესაც აღნიშნულია ქალაქი კახრამან -მარაში (კახრამანი-ეს ქართული ყარამანის შესატყვისია) სავარაუდოა, რომ სწორედ ეს იყოს მარების მიერ ოცდახუთ საუკუნეს გამოტარებული ეთნონიმი და მათივე საცხოვრისის ნაწილი....

უკვე მარდებია (7) სავარაუდოდ აღწერილი პროკოპი კესარიელის ნაშრომებში და არა მარები:

"აბაზგების საზღვრების შემდეგ, კავკასიონის მთის გასწვრივ ცხოვრობენ ბრუხები, აბაზგის და ალანის შუა" (გეორგიკა, ტომი2 პროკოპი კესარიელი გვ 135 თბილისი 1965წ)

პროკოპისეული ბრუხები თავისი ჟღერადობით საკმაოდ ახლოს დგას მარუხთან, რომელსაც უთუოდ ამ ტომმა მისცა სახელი. აქვეა მდინარე მარყა, რომელიც უღელტეხილიდან ჩრდილოეთისაკენ მიედინება.

"სპათარმა თან გაიყოლია ორმოცდათი ალანი, თხილამურების საშუალებით გადალახა თოვლიანი კავკასიონი-სხვათაშორის მაისი იყო და იპოვა რომაელები. დიდად გახარებულმა ჰკითხა-სად არის ჩვენი ჯარით? ჯარები უკან გაბრუნდნენ, ჩვენ კი ვერ მოვახერხეთ რომანიაში გადასვლა და მოვედით ალანიაშიო." (გეორგიკა ტომი-4-1; თეოფანე ჟამთააღმწერელი გვ112-113თბილისი 1941წ)

მართალია თეოფანე ამტკიცებს, რომ მოქმედება აფსილიაში ხდება, მაგრამ ჯარისკაცი რომაელების სიტყვებით ცხადი ხდება, რომ მოქმედება ალანიის საზღვრებთან, მისიმიანეთში ხდება.

"აქ არის ერთი ციხე, , ეგრეთწოდებული რკინის ციხე, სადაც მცველად იჯდა ვინმე ფარესმანი, სარკინოზების მიერ დაყენებული."(იქვე, გვ 112) სპათარმა ალყა შემოარტყა ციხეს....მარინემ, აფსილთა შორის უპირველესმა კაცმა, გაიგო ციხეს ალყა აქვს შემორტყნულიო და შიშმა შეიპყრო, რადგან ეგონა სპათარს თან დიდძალი ჯარი ჰყავდა."
(იქვე)

თეოფანეს მტკიცებით, მარინე აფსილთა შორის პირველ კაცად ითვლება. უნდა ვივარაუდოთ, რომ აფსილები დიდად აფასებენ მარინეს, მაგრამ ის სინამდვილეში იმ ტერიტორიების სუზერენი ჩანს, სადაც აღნიშნული რკინის ციხე დგას, მისიმიანეთისა:

"ხოლო სიმონ და ანდრია წავიდნენ ალანიაში და ქალაქ ფუსტაში, (8)იმათ მრავალი სასწაული მოახდინეს იქ, მრავალი დამოძღვრეს და წავიდნენ აბაზგიაში."
(ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი, იქვე)

ამ პერიოდისათვის აფსილია ლაზთა ვასალური ქვეყანაა, ასეთივეა მისიმიანეთი. (ფუსტა სვანურად უფროსს, საუფროსოს ნიშნავს) ფუსტა, რომელიც აბაზგიასა და ალანიას შორის ჩანს მოქცეული, რასაკვირველია მისიმიანეთის ქალაქია. მარინე, ეს უცნაური სახელი კაცისათვის, ამ პიროვნების ტომობრივი მიკუთვნებულობას, მარობას უნდა აღნიშნავდეს, და არა სახელს. რასაკვირველია ბუნებრივი ბარიერების და მათზე გადასასვლელების გაკონტროლება, რომის იმპერიის უპირველესი ამოცანა იყო. ლაზიკის სახელმწიფო არავითარ ფინანსურ ვალდებულებას არ იღებდა რომის იმპერიის წინაშე, პირიქით, მატერიალურ მხარდაჭერასაც მისგანვე ელოდა ამ უღელტეხილების დაცვის პირობით. ხანდახან რომი, თავდაცვის უზრუნველსაყოფად, მთების იქითა მხარეს, ალანებსაც კი უგზავნიდა ფულს. ამ გადასასვლელების დაცვა ცალკეულ ტომისათვის იყო მინდობილი, რომელიც ლაზიკის მეფის განსაკუთრებული ნდობით სარგებლობდა.

ზუსტად ასეთი პირი ჩანს მარინე, მარი, რომელიც სავარაუდოდ მარუხის (დარინის) უღელტეხილს კეტავს და მხოლოდ ლაზიკის მეფეს ემორჩილება. ამიტომაც ის ამ მხარეში ფუსტა(9) უფროსი, ბატონი, რომელიც ცნობს ლაზი სუზერენის უფლებამოსილებას უღელტეხილის დაცვასთან დაკავშირებით და მხოლოდ ამ საკითხში ემორჩილება მას.

რაც შეეხება ბიძერებს და ხოის ხალხს, სავარაუდოდ ისინი ცალკე ტომებს არც წარმოადგენენ. ჰეროდოტე მათ არ ახსენებს არც ხარკის გადამხდელთა სიაში და არც საომარი მწყობრის აღწერისას. ისინი ცალკეული თემები უნდა იყოს, სხვა შედარებით დიდ ტომებს შორის.

ხოი-ეს სავარაუდოდ მოსინეკთა შუალედური რგოლი უნდა იყოს, რომლის სახელი ერზერუმთანაც ჩანს გვიან შუა საუკუნეებში (ურთგო არაა გავიხსენოთ სტრაბონის ფრაზა, რომლის მიხედვით არმენებმა მოსინეკებს წაართვეს ქსერქსენა) ხოირედესი-ეს მოსინეკთა ქალაქია. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ მისიმიანების გაერთიანებაში მოსინეკებიც მონაწილეობენ, სავარაუდოდ ორი განსხვავებული თემის სახით, რომლებიც ოდესღაც, ქსენოფონტეს ეპოქაში ერთმანეთს მტრობდნენ კიდევ.

მისიმიანელთა რიგებში მოიაზრება ხოის ხალხის ნაწილიც, როგორც მარების მეზობელი თემები.

საინტერესოა რომ მეგრული საცხოვრისის მთავარი აღმნიშვნელი ტერმინი, ფაცხა-წკნელისაგან მოღობილი (ხშირად შელესილი) საცხოვრისია, ყუდე-საყუდარი, სახლის აღმნიშვნელი ტერმინი არსებობს, მაგრამ თანამედროვე მეგრულში ფართოდ გამოყენებული სიტყვები: ო-ხორე, დო-ხორე, ნო-ხორე, მა-ხორო, მოსინეკური ტომიდან შემორჩენილი სიტყვები უნდა იყოს. თვით ქართულ ენაში შემონახული დურგლის სინონიმი ხურო, ამავე ტომების დიალექტი ჩანს.

ხორია-ასე აღნიშნავდნენ ანტიკური ავტორები მოსინეკთა კომპებს, რომლებიც ძირეულად განსხვავდება კოლხთა საცხოვრისი ფაცხისაგან. სტრაბონიც კი აღნიშნავს, რომ ისინი (მოსინეკები) თავზე ახტებოდნენ მოგზაურებს ხეებზე მოწყობილი ფიცრული კარვებიდან თუ კომპებიდან.

ცხადია, რომ ფიცრის მოპოვება და დახერხვა ამ ტომებისათვის მაშინაც არ ყოფილა უცხო. საფიქრალია, რომ ტერმინი ჯიხა-ხორი, მა-ხარი, ქლუ-ხორი ასევე მოსინეკური სიტყვებია.თავიანთი (და მონათესავე) ტომების საცხოვრისის ისინი ხოირს უწოდებენ (მოსინეკთა ქალაქს ათეულობით საუკუნის წინაც ხოირედესი ერქვა).მოსინეკები, ისევე როგორც უძველეს დროში, აქაც მარების გვერდით ჩანან დასახლებული, მარდებად სახელდებულთა. დიდი ქართველი მკვლევარი, ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ მოსინეკთა სალაპარაკო დიალექტი ახლოს უნდა იდგეს სვანურთან (მეგრულთანაც) და ეს ასევე ჩანს, თუმცა ენის ეს თავისებურება აქ შეძენილი არ უჩანთ.(გავიხსენოთ მაკრონების და მოსინეკების დაწყვილება საომარ დისპოზიციაში ჰეროდოტესთან(11)

ისტორიაში მიღებულია რომაული ვერსია, რომ მისიმიანელთა აჯანყება რომაელთა წინააღმდეგ უსაფუძვლო იყო, არ მართლდება. აჯანყების მიზეზი რომაელი მოხელე სოტერიქე გახლდათ. მისიმიანელებმა იეჭვეს, რომ რომაელი მოხელე სასაზღვრო ბუქლოსის ციხის მოსაზღვრე მხარეს, ალანებისათვის აპირებდა გადაცემას. მისიმიანელებმა გააფრთხილეს სოტერიქე, რომ მსგავსი მოქმედებისაგან თავი შეეკავებინა. რომაელმა მოხელემ ჯოხით აცემინა მოციქულები. შეურაცხოვილმა მისიმიანელებმა ღამე სოტერიქე, მისი შვილები და მხლებელი ჯარისკაცები პირწმინდად ამოწყვიტეს, ალანთათვის გამიზნული ფულიც გაიტაცეს.აჯანყებულმა მისიმიანელებმა დახმარებისათვის სპარსეთს მიმართეს, თუმცა ვერავითარი ქმედითი დახმარება ვერ მიიღეს და რომაელთა პირისპირ მართო აღმოჩნდნენ. მათ ძახარის ციხეს შეაფარეს თავი. რომაელებმა მისიმიანელები დაამარცხეს და ბევრი მათგანი განურჩევლად ქალი, კაცი, ბავშვი ამოხოცეს.დამარცხებული მისიმიანელებისაგან არა მარტო სოტერიქესათვის წართმეული ფული, არამედ რამდენიმე ათასი ნომიზმა, ოქროს მონეტა ამოიღეს, რომელიც სავარაუდოდ იმავე რომაელებისაგან მიღებული საზღვრის დაცვის გასამრჯელო უნდა ყოფილიყო. (გეორგიკა წიგნი III, აგათია სქოლასტიკოსი გვ36-175 თბილისი1936წ)

აგათია სქოლასტიკოსის მიხედვით, ბუქლოოსი მისიმიან-ალანეთის საზღვარზე მდებარე ციხეა, მისიმიანელთა კუთვნილი და რომაელ- მისიმიანთა ომის მიზეზი.მაგრამ:

"უფალი ამბა ანასტასი და ამ წერილის დამწერი შესხეს ცხენებზე და ასე გაამგზავრეს და ჩაამწყვდიეს:პირველი აბაზგების მახლობლად ერთ ციხეში,(12) რომელსაც სკოტორი ეწოდება, ხოლო მეორე სხვა ციხეში, ზემოთხსენებულ ალანთა

საზღვრებში რომ მდებარეობს და ბუკოლესი რომ ეწოდება"(გეორგიკა, წიგნიIV-1 თეოდოსი განგრელი ,გვ 42 თბილისი 1941წ)

ცხადია ბუკოლესი და ბუქლოოსი ერთი და იგივე ციხეა და ამ მომენტისათვის უკვე ალანიისათვის გადაცემულია, მის საზღვრებში იმყოფება..

სკვიმნია-ლექხუმი და რაჭა

სკვიმნიის (ლექხუმი) თემი და მისიმიანეთი ერთდროულად მე-6-ე საუკუნის დამდეგს ხვდებიან რომელი ისტორიკოსების თვალთახედვის არეში და ისტორიის ფურცლებზე.პირველად მას პროკოპი კესარიელი ახსენებს (გეორგიკა , ტომიII, გვ 197 თბილისი 1965წ). მოგვიანებით, წმინდა მაქსიმეს გადასახლებასთან დაკავშირებით ნახსენებია ციხე თავკრია, რომელიც უცილობლად სკვიმნიაშია საგულისხმებელი:

"ის (წაიყვანეს)სვანეთის ციხეში, ხოლო მე ეგრეთ წოდებულ თავკრიის ციხეში, აბაზგიის მახლობლად"(11) (იქვე, გვ43). ციხე თავკრიის ხსენება გვიჩვენებს, რომ აქ არსებობს საფორტიფიკაციო ნაგებობა, მისი თანმხლები ყველა ატრიბუტიკით. აქ უნდა არსებობდეს საფეოდალოც, რომელიც მხოლოდ სკვიმნიის კუთვნილება შეიძლება იყოს. სკვიმნიაში, რომელიც ლაზიკის დაქვემდებარებაშია, ისევე როგორც სვანია თუ აფსილია, მოსახლეობის გადადინება ერთი მხრიდან მეორეში, ჩვეულებრივი მოვლენა უნდა იყოს. ამ მიმართულებით სათანადო ყურადღება არაა მიქცეული ხოირომი (მისიმიანეთში) გავრცელებულ გვარზე, ლასურიაზე, რომელთა წარმომადგენლები დღეს აფხაზობენ. სავარაუდოა, რომ ამ გვარის გენიალოგიამ დასაბამი მისცა სკვიმნიის ლექხუმად გადაქცევის პროცესს. ის, რომ ამ გვარის დიდი ნაწილი მისიმიანეთიდან გადასული ჩანანს სკვიმნიისაკენ ამ უკანასკნელში დასახლებული პუნქტის, ლასურიაშის არსებობით მტკიცდება.

სიტყვა ლასურიაში კუთვნილებით ფორმას წარმოადგენს, მიანიშნებს რომ დასახლებული პუნქტი ეკუთვნის ლასურიებს., თუმცა აბაზგეთისაგან განსხვავებით, ამ გვარის ადამიანები იქ არ ფიქსირდებიან.დავესესხოთ ცნობლ ქართველ მეცნიერს, გ. ჩიტაიას. მისი თვალსაზრისით, წარმართულ საქართველოში თევზის კულტი არსებობდა:

"ქართლში ჩაწერილი ეთნოგრაფიული მასალებით: სათევზაოდ რომ წავიდოდით, ვიტყოდით-ღმერთო და ლასას მადლო, დაგვაჭერინე და პირველად შენ დაგიკლავთ თევზსო. მართლაც რომ დავიჭერდით, კარგ თევზს ამოვარჩევდით და ლასას შესანდობარს დავლევდით."

(შინამრეწველობა, M-2 მეთევზეობა, ხელნაწერების საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია. ისტორიის ინსტიტუტი.ეთნოგრაფიის განყოფილება გვ18-19)

ცხადია, ლასი აქ თევზის, თევზთა წინამძღოლის სინონიმია.

ლასი-(ჩხომი, ჩხუმი) თევზი, თევზთა წინამძღოლი, ლექხუმი- სათევზე. მართალია ლექხუმი მთიანი მხარეა და თევზის მრავალფეროვნებით ვერც დაიკვებხნის, მაგრამ როგორც დასახლება გვიჩვენებს, აქ ლასურიები- თევზები ცხოვრობენ. ლასურია-ეს გვარი აქ მთელ რიგ სახელწარმომქმნელად გვევლინება.

ისევე როგორც კოლი ჩანს კოლ-ხის ფუძეში, ლასი, ლას-ხის მწარმებელ სიტყვად გვევლინება.

ზუსტად ასე ჩანს ამ კუთხის არქაული სახელი, ლაშხეთი ჩამოყალიბებული. ამავე გვარის მატარებელი ჩანს ვახუშტისთან ოდიოზური ფიგურა, ავისმოქმედი და რისკიანი პიროვნება, ხოსია ლაშხი.

ლასი-ლაშხი.-ლასხიშვილი-ასე ჩანს ამ გვარის ჩამოყალიბების ისტორია, რომელიც ერთ პერიოდში ამ რეგიონის სუზერენიც კი იყო.

აშკარაა, რომ მოსახლეობის მიგრაციას სპონტანური ხასიათი ვერ ექნებოდა, მოსახლეობა თავისი სუზერენის ხელმძღვანელობით გადადის ახალ საცხოვრებელ ადგილას და მკვიდრდება იქ. უჯერო არაა გავიხსენოთ, რომ მოსინეკთა ტომი ქსენოფონტეს მიხედვით ორ თემად, ორ მოწინაარმდეგე ბანაკად არის გაყოფილი.სავარაუდოა, რომ მოსინეკთა ერთ-ერთი თემი ლეჩხუმია, მისიმიანეთიდან ჩამოსახლებული ლასურიები.

რაც შეეხება რაჭის საერისთავოს, ქართული ისტორიული წყაროები ფაქტიურად დუმან ამ საფეოდალოს წარმოქმნის წინარე პირობებისა და დროის შესახებ.

.....და ვინ შეიძლება ყოფილიყო რაჭის ერისთავი, რომლის აღზევებამ სკვიმნიის (ლეჩხუმის) საერისთავოს დაკნინება გამოიწვია კიდეც? ქართულ ისტორიაში დამკვიდრებული(დაუმტკიცებელი) შეხედულებებით, რაჭა ლიპარიტის შვილის, რატის სამკვიდრო ყოფილა. მთელი მტკიცებულება ემყარება იმას, რომ ტერმინი რაჭა ვითომდა წარმომდგარია სიტყვა რატა-დან, რაც რატის საკუთრებას ნიშნავს, ხოლო რატი-ეს ბაღვაშთა საგვარეულო სახელია!

როგორც ირკვევა, თავად ლიპარიტ ბაღვაშის სამფლობელო იყო: ატენის ციხე, თრიალეთი, მანგლისი და სკორეთი. ქართული ისტორიული ვერსიით, ლიპარიტ ბაღვაში, დასავლელი ფეოდალი, მფლობელი არგვეთისა, იმერეთიდან აღმოსავლეთში იქნა განდევნილი :ლეონტი მროველის მიხედვით, არგვეთი მოიცავდა დღევანდელ ხარაგაულის, საჩხერის , ზესტაფონის, თერჯოლას, ბაღდათს და ჭიათურის რაიონებს. უცნაურია მტკიცება, რომ დასავლეთიდან გამოძევებული დიდთავადის შვილს, რატის, სამემკვიდროდ რაჭა უბოძეს, როცა ეს გვარი თითქმის თავისი არსებობის მთელ მანძილზე მხოლოდ ასუსტებდა ცენტრალურ ხელისფლებას.

ყურადღებას იქცევს ერთი ქართველი დიდებული, მართლაც ბუმბერაზი პიროვნება, იოანე მარუშის ძე. მართალია მის ღვაწლს მაღალ შეფასებას აძლევს ქართველი ისტორიკოსი, ივანე ჯავახიშვილი. თუმცა ვფიქრობთ ის იმსახურებს უფრო რელიგიურ წარმოჩენას. საქართველოს ტერიტორიების დაქუცმაცებულობის დროს, მოიძებნა პიროვნება, რომელმაც ფაქტიურად ყოველგვარი ანგარების გარეშე საქართველოს გაერთიანების იდეა ჩაიფიქრა. მან ბაგრატი, შემდგომ ბაგრატ მესამედ წოდებული, ტაოს უშვილო მეფის, დავით კუროპალატის მემკვიდრედ ჩაიფიქრა. საინტერესოა მემატიანის დამოკიდებულება ამ მნიშვნელოვანი საქმისადმი. აი როგორ აღწერს მას:

"სწორედ ამიტომაც იოანე მარუშის ძე ეძებდა მეფედ ბაგრატსა" (მატიანე ქართლისაი)

აქ ჩანს იოანე მარუშის ძის ფაქიზი დამოკიდებულება საკითხისადმი. მემატიანის სიტყვებით იგი კი არ სთავაზობს დავით კუროპალატს მემკვიდრეს, არამედ ეძებს მეფედ ბაგრატს. როცა მძლავრი მეფის, დავით კუროპალატის მიერ მოწონებული იქნა ეს წინადადება და კახელებმა უომრად დაიხიეს უკან, დავით კუროპალატი მოვიდა და ქვახვრელთან დადგა, იოანე მარუშის ძემ კახური გარნიზონისაგან დაცლილი ციხე

გადასცა მას. აქ უკვე იოანე მარუმის ძე უფრო გაბედულად მოქმედებს, მისი იდეა იმარჯვებს და ციხეს უკვე როგორც გამარჯვებული გადასცემს მეფეს. იოანე მარუმის ძის გეგმა, რომ ბაგრატი გაერთიანებული საქართველოს მეფე გამხდარიყო, მალე ასრულდა. ბაგრატის უსინათლო ბიძას, აფხაზეთის მეფე თეოდოსის საქმეები აეწეწა და როგორც მემკვიდრე გვამცნობს:

"ინება რათა მოიყვანოს ბაგრატი მეფედ აფხაზეთისა" (იქვე)

ბაგრატის აფხაზეთში გამეფების საკითხს უკვე იოანე მარუმის ძე **წყვეტს** კიდევ, რაც აშკარად მიანიშნებს მის მიკუთვნებულობას აფხაზეთის პოლიტიკური ელიტისადმი. აფხაზეთისა, რომლის საზღვარი იმ დროისათვის ლიხის ქედზე გადიოდა. ქართული საისტორიო წყაროები გაკვრით მიანიშნებენ, რომ იოანე მარუმის ძე დასავლეთ საქართველოს ფეოდალია, აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოსული, თუმცა არც ერთი წყარო არ უთითებს სახელდობრ რომელი მამულის მფლობელი იყო იგი. ერთადერთი საფეოდალო, რომლის მიკუთვნებულობაც არა ჩანს, ეს რაჭის საერისთავოა, რომლის ხსენება საქართველოს ისტორიაში გვიანი საუკუნეებიდან იწყება. ყველა ნიშნით რაჭის საერისთავო იოანე მარუმის ძის სამემკვიდრეო ჩანს(14). მიზეზი მოსინეკთა დიდი ნაწილის გადასახლებისა მეათე საუკუნეში ახალი, რაჭის საერისთავოს წარმოქმნა უნდა იყოს. რაჭის ერისთავის, იოანე მარუმის ძის ჯილდო, გაერთიანებული საქართველოა! ტომით ქართველს, თემით მარს, რომელიც მოგვიანებით მარშანად მოიხსენიება ქართულ ისტორიაში, ერთიანი საქართველოს წინაშე უზარმაზარი დამსახურების მიუხედავად ჯილდოები არ მიუღია (არც მოუთხოვია), მისი ჯილდო ერთიანი საქართველო იყო. ზვიად მარუმის ძე, სავარაუდოდ იოანეს შთამომავალი, ბაგრატი მესამის შვილის, გიორგი პირველის ამირსპასალარი ხდება. ეს მან ჩამოასვენა და დაკრძალა ქუთაისში უდროოდ გარდაცვლილი ახალგაზრდა მეფე.

მოსინეკთა გადაადგილების ერთ ერთი საბუთი სვანური კომპეები უნდა იყოს, რომელიც მოსინეკთა ხის კომპეების უკვე ქვის ასლს წარმოადგენს(15). ხის ხურობითაც ოდითგანვე ცნობილი მხარე რაჭა იყო საქართველოში.

რაც შეეხება 1704 წლის ჟამიანობას ხოირში (მისიმიანეთში), რომელმაც ყვაპუს (16) სიტყვებით ხოირი ანუ მისიმიანეთი მთლიანად გაწყვიტა, და მხოლოდ ერთი მოსახლე გადარჩა, ბოლომდე სიმართლეს არ უნდა შეესაბამებოდეს. თუნდაც მარშანიათა გვარის არსებობა ამ სიტყვების უარყოფაა.

(სავარაუდოდ, მარშანიებმა მთებს და პირიქითა კავკასიონს შეაფარეს თავი გარკვეული დროით, შეიძლება წლებითაც კი) ამ თემთან დაკავშირებული გვარებია: მარშანია, მარშავა, მარლანია, მარხულია, ქიშმარია, მარგიანი და მარგველანი უნდა იყოს.

საყურადღებოა, რომ ყველაზე შორეული დასახლება ქალაქ ტყვარჩელში, აკარმარაა. ყველა ქართველურ დიალექტზე. ეს სიტყვა მარების კარს ნიშნავს. მოსინეკების ტომის წარმომადგენლები ჩანან ხორავებიც, რომელთა გვარი პირდაპირ აჩვენებს მათ დამოკიდებულებას ხოირზე.(17) საინტერესოა, რომ ამ გვარის ადგილობრივი სლენგი ხვარაა(გავიხსენოთ სიხუარი მარშანიები წმ, გიორგის ხატის წარწერიდან) ხოირელი საეკლესიო გლეხების გვარებია: ჩაგუა, ლასურია, მუზურგია, ქუნია, ჯიტავა, გრიგოლია, ჯიქია, ბიჭვანია, დამკოჩია, ამბალია, კაკუა, ქურია, კოსატაია, გამკერელია, ხერგუა.

საყურადღებოა ზემო სვანეთში დამკვიდრებული არცთუ ისე მრავალრიცხოვანი გვარები, ხერგიანი და ხორგუანი. შესაძლოა ისინი ხოირელ ხერგუათა შთამომავლებია, ჟამიანობას გამორიდეებული 1704 წელს. (ასევე მარგიანებიც) უაღრესად საინტერესოა კაკუა-კაკუბა-კაკუბავათა გვარის ისტორია. კაკუა, როგორც გვარი, დაფიქსირებულია ხოირში, აფხაზეთის საკათალიკოსო გლეხების დიდ დავთარში. ხოირელთა დაქვეითებისა და აბაზეთა ზეობის პერიოდში გვარი კაკუბა-დ ჩანს შეცვლილი (დამატებული აქვს თურქულენოვანი დაბოლოება ბაი, საკუთრივ აფხაზური შეკვეცილი ბოლო ხმოვანით). დროთა განმავლობაში, სოციალური უფლებების გათანაწილების შემდეგ, დართული აქვს მეგრული დაბოლოება ვა. მიღებულია სამმაგი გვარი კაკუბავა, ზუსტად ისევე, როგორც ეს ტრაპიზუნტულ ვარიანტშია, მაგალითად ჭანიხიტისი.

უნიკალურ ფაქტს აქვს ადგილი გალისა და წალენჯიხის მიმდებარე რაიონებში, შესაბამისად სოფლებს ღუმურიშა და მუჟავაში, კაკუბავებსა და არქანიებს შორის. მათ კოლექტიურ მახსოვრობას შემონახული აქვს გადმოცემა, რომ კაკუბავათა თემი, გზააბნეული მთებში და მომწყვდეული მითიურ გვირაბში გაუვალ ადგილას, იხსნა არქანიათა თემის წარმომადგენელმა. დღესაც კი, ხუთ წელიწადში ერთხელ, კაკუბავათა გვარს არა ნაკლებ ხუთ წლიანი ხარი ჩაყავთ სოფელ ღუმურიშიდან სოფელ მუჟავაში რამდენიმე ათეულ კილომეტრზე, იკვლება საკლავი და იმართება საერთო ქეიფი. უკვე რამდენიმე ათეული ხარია შეწირული უძველეს აღთქმას. კოლექტიურ მეხსიერებას დამახინჯებულად აქვს შემონახული კაკუბავათა ჟამს გამორიდეებული თემის შეფარება არქანიათა თემის მიერ. რასაკვირველია მთელი თემით კაკუბავები გაჭირვებას, ჟამიანობას უნდა გაქცეოდნენ და არა სოკოს სამებრად ჩანან გაუვალ მთებს შეხიზნული..... და კიდევ, ხოირელი კაკუბავების მეზობლები ჩანან არქანიებიც, რომლებიც ამ პერიოდისათვის იმავე ჩელების მიხედვით. ხოსტა- სოჭის მონაკვეთზე ცხოვრობდნენ. თავისთავად გასაგებია ის უდიდესი რისკი, რომელიც ამ უკანასკნელთა თემმა გასწია ჟამს გამოქცეული ხიზნების მიღებისას.

რა სიტუაციაა 1704 წლის შემდეგ აღნიშნულ ტერიტორიაზე? პირველი ცნობა 1772 წელს ეკუთვნის გერმანელ ორიენტალისტს და მეცნიერს გიულდენშტედტს. მეცნიერის სიტყვებით, მას იმერეთში ხონის დასავლეთით ფეხიც არ დაუდგამს და ისტორიული ცნობები სამეგრელოსა და აფხაზეთზე აქვე, ხონის ბაზრობაზე შემხვედრი მეგრელი მოვაჭრეებისაგან აქვს ჩაწერილი. ცხადია, გიულდენშტედის ჩანაწერები აფხაზეთზე ისტორიული თვალსაზრისით პრობლემატური ჩანს და განსაკუთრებით მას ხოირისათვის არაფერი მოეპოვება.

ქართველი პოეტი ბესარიონ გაბაშვილი მონაწილეობდა ეგრეთ წოდებულ რუხის ბრძოლაში, რომელშიაც აფხაზეთის გაერთიანებული ლაშქარი და ასევე სამეგრელო-იმერეთის გაერთიანებული ჯარი დაუპირისპირდა ერთმანეთს, 1779 წელს მდინარე ენგურთან. აგრესორის, დამპყრობელის როლში აფხაზეთი გამოდიოდა და როგორც წესი, ბრძოლა მოწინააღმდეგის, შესაბამისად სამეგრელოს ტერიტორიაზე, მდინარე ენგურთან გაიმართა და არა ღალიძგაზე, მოქვზე ან კოდორზე.

"ყირიმელთ, ჯიქელთ, ალანთა, კერმუგთა ამცნეს ცნობითა ყივჩაღთა შემოიწვევდნენ, ინდობდნენ სჯულის ძმობითა აფხაზნი შეეფიფიცოდნენ, ქრთამით და ეგრევ ძღვენითა და მეგრელთ სისხლი სწყუროდათ, თუმცა შეესვათ გობითა"

ამ ექვს ენაზე მოსაუბრე ჯარის, როგორც ბესიკი ახასიათებს, გაშიფრვაც შესაძლებელი ჩანს:

1)ყირიმელები-აქ უდავოდ ყირიმელი თათრები იგულისხმება, რომელთა არა მცირე რაოდენობა ჩანს დაფიქსირებული სხვადასხვა წყაროებში სოხუმის მიდამოებში

2)ჯიქელნი-ეს ზიხებია, რომლითაც მთელი შავი ზღვისპირეთის ჩრდილო სანაპიროა დასახლებული. რასაკვირველია, მათ რიცხვში უპირველეს ყოვლისა ხორელებიც მოიაზრებიან, უახლოესი მეზობლები აბაზგებისა.

3)ალანები-დასავლეთ საართველოში მე-18-ე საუკუნის მეოთხე მეოთხედისათვის ოსთა ლაშქარის გამოჩენა გამორიცხულია, ისინი ჩრდილო კავკასიაშიც განიცდიან შევიწროებას და ქართველ ფეოდალებს სთხოვენ ქედის სამხრეთით ჩასახლებას. აქ როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი, ასევე ბესიკიც ცდება-ევლია ჩელების მიერ არლანად მონათლული აბაზგი მას ალანში ერევა.

4)კემურგები-ეს რასაკვირველია დამახინჯებული სიტყვაა და ჭანთა ამ ტომს ჰენიოხი ერქვა,შემდეგი სანიგი, ჩანდი, რომელიც გაგრასა ბიჭვინთასა და ხოსტას შორის ცხოვრობდა. 1704 წლის ჟამიანობას გარიდებული, დასახლდა მაიკოპის ახლოს და ორმაგ დასახლებას კემგუის და თემირგოის ატარებს, ხალიბყოფილი....

5)ყივჩალები-ეს ტომი ასე დიდი ხანია უკვე აღარ იწოდება, ბესიკი სავარაუდოდ ალბათ ნოღაელებს ახსენებს, ახალმონღოლურ ტომებს, რომელთა არა მცირე რაოდენობაა აღრიცხული სხვადასხვა ავტორის მიერ აფხაზეთში.

6)აფხაზები- ამ ტერმინის ქვეშ სავარაუდოდ უბიხები იგულისხმება, ასევე აბზოის ტომი და სადაშები იგულისხმება, რომელთა ომში მონაწილეობა უბრალოდ აქსიომაა.

მიუხედავად დიდი მასშტაბისა და რეზონანსისა, ეს ბრძოლა საბოლოოდ მანც სამთავროთა შორის ომად უნდა შეფასდეს, თუმცა საქართველოს ისტორია მას თურქ-აფხაზთა შეთქმულებად აფასებს(საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტომი IV გვ 665 თბილისი 1973წ, სცია ფ1448, ს3412)

შემდეგი პიროვნება, ვისაც ჩვენთვის საინტერესო კუთხესთან შეხება ჰქონია, ეს ჟან ფრანსუა გამბაა 1826წ. იგი საკმაოდ ზუსტად აღწერს აფხაზეთ-სამეგრელოს საზღვარს, თუმცა ეს საკითხი ამ თავის თემა არაა.აღმოსავლეთით მას აღნიშნული აქვს ცებელი(წებელდა) საკმაოდ მაღლა მთებში.

საინტერესოა ფრანგი მოგზაურის თვალით დანახული აფხაზეთისა და სამეგრელოს შეხების წერტილები:

"სამეგრელო იყოფა სამ პროვინციად,

პირველი-საკუთრივ სამეგრელო, წოდებული ოდიშად

მეორე-პროვინცია ლეჩხუმი

მესამე პროვინცია სამეგრელოსი. გადაჭიმულია ჩრდილოეთ კოდორის კონცხამდე და საზღვრად ითვლება თანამოსახლე კორაქსი ძველი ავტორებისა, აღმოსავლეთით ცებელი, საკმაოდ მაღალი მთები. ეს პროვინცია იწოდება აგრეთვე სამურზაყანო და აფხაზეთად . ეს არის დადიანების ქვეყნის ნაწილი, მაგრამ შეიძლება ითქვას არ ემორჩილება არც ერთ ხელისუფლებას.აქ იშვიათად ნახავ დამუშავებულ მიწას და საერთოდ არ არის მოსახლეობა. ეს ნამდვილი უდაბნოა, გამოცხადებული თავდაცვის საშუალებად და გამოიყენება ბარიერად აფხაზებსა და მეგრელებს შორის."

(ჟან ფრანსუა გამბა. მოგზაურობა ამიერკავკასიაში 1826წელი)

საგულისხმოა, რომ გამბა წებელდას სამეგრელოს არ მიაკუთვნებს, თუმცა არც აფხაზეთისადმი მისი მიკუთვნებულობაა ხაზგასმული. რაც შეეხება სამურზაყანოს ნეიტრალურ ტერიტორიას, მისი დასავლეთი საზღვარი მდინარე კოდორი ჩანს, ხოლო აღმოსავლეთი საზღვარი მდინარე ღალიძგასა და მოქვზე გადის, როგორც ამას ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს (და რომელიც მეცნიერებს, მათ შორის ქართველებს არასწორად აქვთ ინტერპრეტირებული, ეგრის წყალს- ღალიძგას, მდინარე ენგურად თვლიან)

საკმაოდ ამომწურავი ცნობები მოიპოვება რუსი ისტორიოგრაფების, ბუტკოვის, დუბროვინის და პოტტოს ნაშრომებში. ამ კერძო შემთხვევაში ხოირს (დალისა და ამტყელის ხეობას) შევეხებით მხოლოდ.

"წებელდელები ანუ ზამბალები, მცხოვრებნი აფხაზეთის ზემოთ, მთის ზეგანზე, მდინარე კოდორის ზემო წელსა და უპირატესად დალის ხეობაში. ჩერქეზები ეძახიან წებელდელებს ხირპიტ-კუაჯს. ყველაზე ჩრდილოეთით განლაგებული არიან ბარაკაი(ან ბრაკაი)მცხოვრენი მთებში მდინარე გუაჰსს ზემო წელსა და მდინარე ბელაია (სხაგუაში) და ხაგურს (ხოოძი) ჩამდინარეშორის მდინარე ლაბაში. ეს თემი არაა მრავალრიცხოვანი, შედგება არა უმეტეს 1250 მცხოვრებისაგან. ის გაყოფილი იყო ორ თავადურ გვარს შორის. ბარაკაელებისაგან სამხრეთით, მდინარე ხაგურს ძემო წელში, მთა აშიშბაგის ფეხქვეშ, ცხოვრობდა თემი ბაგი, რომელნიც ცხოვრობდნენ ერთ აულში 600 სული მოსახლე. მათ გვერდით, პატარა ლაბის ზემო წელში, ცხოვრობდა ტომი ტაგარაი, ხოლო უფრო აღმოსავლეთით, დიდი ლაბის ზემო წელში, ყოფილი ახმეტოვსკის სამმართველოს ზემოთ, მუხლი ტამი. პირველის რაოდენობა, 600 სული იყო და უზდენი შოკუმის ხელქვეითები იყვნენ, ხოლო მეორე რაოდენობით 550 სული, ემორჩილებოდნენ უზდენ ზაურ-იფას. ამ ორი მუხლის სამხრეთით, მდინარეებს დიდსა და პატარე ლაბას შორის, ცხოვრობდა 500 სული კაზილბეკები (ანუ ყაზბეგ კუაჯე) რომელთა შორის ბატონობდა მარშანიას გვარი. სამხრეთ-ღმოსავლეთით მდინარე ურუჰსა და ზელენჩუკს ზემო წელში, ცხოვრობდნენ ბაშილბეები, ისინი მარშანიებს ემორჩილებოდნენ და მათი რიცხვი არ აჭარბებდა 1800 სულს. და ბოლოს, აბაზინელებს ეკუთვნოდათ ბასხოგთა ტომი, გაფანტული ცალკეულ აულებად და ცნობილი თათრებისაგან სახელით ალტი-ქწსეკი (ექვსთემიანები). ეს ხალხი მართლაც შედგებოდა ექვსი თემისაგან, თავიანთი მმართველების განკარგულებაში: ბიბარი, ლოო, დუდარუკი, კიაში, ჯანტემირი და კლიში. ბიბეროვების აული არსებობდა ურუჰზე 1829 წლამდე, როცა ის მთლიანად დანგრეულ იქნა რუსის ჯარის მიერ და მცხოვრებლები გადმოსახლდნენ ჩვენს საზღვრებში. ლოოს აული განლაგებული იყო ყუბანის მარჯვენა მხარეზე, მდინარე კუმის ახლოს. დუდარუკოები- ყუბანის მარცხენა მხარეზე, ბატალფაშინსკის სტანიცის პირდაპირ. კლიში-მდინარე პატარა ზელენჩუკზე, კანტემიროვის აული და კიაში, მდინარე კუმზე, მცირე უბნებით თვით კისლოვოდსკის ციხემდე. ბაშილბაი, თამი, კაზილბეკი. ბაგი, ბარაკაი და ბასხოგი სხვადასხვა ჩერქეზ მთავრებზე იყვნენ დამოკიდებული და უხდიდნენ მათ ხარკს. გახადეს რა ისინი თავიანთ მეხარკეებად, ჩერქეზი მთავრები არ სცნობდნენ ამ თემების მთავრებს, უარს ეუბნებოდნენ მათ ამ ტიტულზე."

(история войны и владычество русских на кавказе Н. Дубровин. том 1 книга 2 ст2-3 1871-1888г)

უნდა ითქვას, რომ წიგნის ავტორი, როგორც სამხედრო პიროვნება, სარგებლობს იმ მდიდარი რუსული სამხედრო არქივით, რომელიც დაუგროვდა რუსეთის მთავრობას 1780 წლიდან მოყოლებული.

შეთანხმებული ვერსიით (რუსული, ქართული და აფხაზური) მთიანი აფხაზეთი სამ ერთეულად არის დაყოფილი: წებელდა, დალი და ფსხუ, მდინარეების, კოდორისა და ბზიფის ზემო წელში. ყველა წყაროების მიხედვით, სამივე ამ ერთეულის გამგებელი თავადთა გვარი მარშანიაა. მარშანიების (და არა მარტო მათი) გვარის პირად ვერსიებსა და პრეტენზიაზე იტალიელობაზე უკვე ვილაპარაკეთ და აღარ გავიმეორებთ.

სიმპტომატურია რუსი გენერლის და მწერლის, დუბროვინის მტკიცება, რომ ჩერქეზი მთავრებმა ისინი დაიმორჩილეს და მეხარკეებად გაიხადეს. საყურადღებოა რომ მათ აფხაზებსაც კი არ უწოდებენ არამედ წებელდელებს, ზამბალებს და ამ სახელებით გამოჰყოფდნენ ძირძველი(მათი აზრით) აფხაზებისაგან.

რა შეიძლება იყოს მიზეზი ჩერქეზების მიერ მარშანიათა თავადური გვარის იგნორირებისა?

უპირველეს ყოვლისა განვსაზღვროთ, სავარაუდოდ რომელი ჩერქეზები იგნორირებენ მარშანიებს, როგორც თავადებს. მარშანიათა სამფლობელოების ფიზიკური მდებარეობა გვიჩვენებს, რომ მათი ტერიტორიები ფაქტიურად ესაზღვრება ქედსგადაღმა ყაბარდოელების ტერიტორიებს და თითქმის არავითარი შეხება არა აქვთ ადიღეველებთან. ცხადია მარშანიების სამფლობელოები ყაბარდოელი თავადების მიერაა დახარკული და მათივე მიერ ხდება ამ გვარის იგნორირება, როგორც თავადური გვარისა.

მოსაზრება, რომ მარშანიების ეს უძველესი თავადური გვარი, ხიზნის (ასასის) უფლებებით იმყოფება შერვაშიძეებთან, რბილად რომ ვთქვათ, სიმართლეს არ შეეფერება. ვერსია სათავეს ქართული წარმოშობის აბაზგი ისტორიკოსის ნაშრომიდან გამომდინარეობს:

"სხვა დანარჩენი თავადები (მარშანიები, ჩაბალურხვები, ემუხვარები) ცხოვრობდნენ საუფლისწულოს სხვადასხვა სოფლებში, ფეოდალური კომენდაციის საფუძველზე ასასის (სტუმრის) უფლებებით, ე.ი. მათ არ ჰქონდათ პირად საკუთრებაში მიწა და არც გლეხები ჰყავდათ"

(კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები. . ზ. ანჩაბაძე. მსხვილი ფეოდალური სენიორის სოციალურ-პოლიტიკური ევოლუცია მე-19-ე საუკუნის აფხაზეთში)

ის რომ თითო-ოროლა თავადი (მარშანია თუ ემუხვარი-ეს უკანასკნელი ხოის თემის თავადი ჩანს) შემოკედლებული შერვაშიძეთა ერთ-ერთ შტოსთან, არა და ვერ ნიშნავს, რომ ამ თავადურ გვარებს დაკარგული აქვს საკუთარი (მიწა) თავადური უფლებები. სავარაუდოდ ამ ერთეულ თავადებს გააჩნდათ წონადი საფუძველი საკუთარი ადგილ-მამულის დატოვებისა.

ის, რომ მარშანიები (სავარაუდოდ ემუხვარებიც) ინარჩუნებენ უზენაეს უფლებებს საკუთარ ძირძველ სამფლობელოებზე, ყოფილ მისიმიანეთზე, აშკარად და რელიეფურად ჩანს იმავე რუსი გენერლის, დუბროვინის ნაწარმოებში, ზემოთ მოყვანილ ნაწყვეტშიც კი. უფრო მეტიც, იმავე ანჩაბაძის ამავე ნაშრომში:

"კლასობრივი ბრძოლის ერთ-ერთი გავრცელებული ფორმა იყო ყმა გლეხების გაქცევა ფსხუში, ახჩიფსხუში, დალსა და წებელდაში, სადაც ფეოდალური ურთიერთობა უფრო სუსტად იყო განვითარებული" (იქვე)

ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა რეგიონი მარშანიების (და სავარაუდოდ იმავე ემუხვარების) სამფლობელოებია! თავად ისტორიკოს ანჩაბაძის სიტყვებიდან გამომდინარე, ამ რეგიონებში შერვაშიძეთა ძალაუფლება არ და ვერ ვრცელდებოდა, იმ დონეზეც კი, რომ გაქცეული ყმა დაებრუნებინა!

რა შეიძლება იყოს მიზეზი ჩერქეზთა (ყაბარდოელთა) მიერ მარშანიების თავადური გვარის იგნორირებისა?

1) უპირველესი მიზეზი მარშანიათა საგვარეულოს დამცრობისა, იმავე ოდიოზური ფიგურის, აფხაზეთის მთავრის ყვაპუს სიტყვებში უნდა ვეძებოთ, რომ ჟამისაგან საკათალიკოსო სოფელი ხირი ჟამმა ამოწყვიტა. მართლაც, ხირის ამოწყვეტიდან 160 წლის შემდეგაც, 1865 წლის სტატისტიკის მონაცემებით, აფხაზეთის მოსახლეობის რაოდენობა ოლქების მიხედვით ასეთი იყო:

სოხუმის ოლქი	2826 მოსახლე	16475 სული
ბზიფი	3726 მოსახლე	20090 სული
აბჟუა	5049 მოსახლე	32182 სული
წებელდის საპრისტავო	1436 მოსახლე	10443 სული

მართალია ჟამისაგან ხორელები, წებელდელები მთლიანად არ ამოწყვეტილან, მაგრამ მძიმედ დაზარალებულნი ჩანან. ყმა გლეხების მცირერიცხოვნობა, აი ერთ-ერთი მიზეზი რის გამოც შესაძლოა მარშანიათა გვარის თავადობა ყაბარდოელ დიდთავადთა თვალში საეჭვო შეიძლება ჩანდეს.

2) მეორე მიზეზი ამ გვარის(სავარაუდოდ ნაწილის) დამცრობისა ყაბარდოელთა თვალში, იმავე დუბროვინის ნაწერებშია საძიებელი. მდინარე, ლაბა, სადაც ის მარშანიათა სამფლობელოების ნაწილს აღწერს, უკვე კავკასიის ქედს გადაღმა მიედინება და შესაბამისად ხსენებული ოლქებიც იმიერ კავკასიაა, რომელზედაც საფუძვლიანი მფლობელობის პრეტენზია ყაბარდოელ თავადებს გააჩნდათ. დიდი ალბათობით, 1704 წელს ჟამიანობას გარიდებული ხორელთა ნაწილი, მდინარე ამტყელის ზემო წელიდან, საკუთარ თავადებთან ერთად აქ აფარებდნენ თავს, სადაც დარჩნენ კიდევ.

რასაკვირველია, ყაბარდოელ ფეოდალებს სრული და კანონიერი უფლება ჰქონდათ, მათ ტერიტორიაზე ჩამოსახლებული უცხო ტომიდან ხარკი მოეთხოვათ და როგორც დუბროვინი წერს, ითხოვდნენ კიდევ. რასაკვირველია, დახარკული მოსახლეობის თავადს ისინი უკვე თავის ტოლად ვერ და არ თვლიან.

2) რაც შეეხება მისიმიანეთის დალისა და წებელდის ნაწილს, აქ არამცთუ ყაბარდოს თავადებს, შარვაშიძესაც კი არავითარი (თუ ვერავითარი) პრეტენზია არ უჩანს. სავარაუდოდ ჟამიანობას ისინი ქლუხორის უღელტეხილისაკენ გაერიდნენ, თავიანთსავე ტერიტორიაზე.

3) უნდა აღინიშნოს ის პატრონყმური ურთიერთობის განსხვავებული სახე, რომელმაც თავად ანჩაბაძეც აღნიშნავს: სავარაუდოა, რომ იქაური გლეხების თავადისადმი დაქვემდებარებულობა. ამ უკანასკნელის მამულში ბეგარის სახით გარკვეული დროით მუშაობა წარმოადგენს მხოლოდ და არავითარ გადასახადს არ იხდის (ისევე როგორც არქაულ პერიოდში თავისუფალი მეთემე)

დასასრულს, მარშანიათა ძირძველი გვარის დასახასიათებლად, რამდენიმე შტრიხი:

- 1) მისიმიანეთი, ხოირი, ისეთ მძავრ მოწინააღმდეგესთანაც კი, როგორც რომია, ლაზიკის მეფისაგან დამოუკიდებლად წყვეტს ომისა თუ მშვიდობის საკითხს.
- 2) დამოუკიდებელი ჩანს იგი ისეთი მოკავშირის ძიებისას, როგორც სპარსეთის იმპერიას.
- 3) დამოუკიდებლად იცავს კავკასიის უღელტეხილებს, ქლუხორს, მარუხს, სავარაუდოდ სანჭაროსაც.
- 4) უდიდეს როლს თამაშობს საქართველოს გაერთიანების საქმეში და აღიარებს გაერთიანებული საქართველოს მეფის უზენაესობას.
- 5) საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ არ სცნობს სამეგრელოს მთავრის, ლევან დადიანის სუზერენობას და ებრძვის კიდევ მას ბზიფის წყალზე.
- 6) 1810 წელს არ სცნეს აფხაზეთის მთავრის, გიორგი შერვაშიძის ხელისუფლება.
- 7) ამავე წელს კუთხე არ შევიდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ.
- 8) რუსების შავი ზღვის აფხაზეთის სანაპიროზე გამოჩენის შემდეგ, პერმანენტული ბრძოლა ჰქონდათ მათთან.
- 9) საბოლოოდ, რუსეთთან ბრძოლაში დამარცხებულნი, მთელი ეს ხოირის, უძველესი მისიმიანეთის ქართველური ტომები, რუსეთისვე ძალდატანებით, გადასახლდა თურქეთში. ამ რეგიონში სულ 87 სული ჩანს დარჩენილი.....

რეზიუმე: საქართველოს ამ უძველესი კუთხია, მისიმიანეთისა შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

მისიმიანეთი, აფხაზეთის ეს მთიანეთი, დასახლებული ქართველური ტომებით, რომლებსაც ჯერ კიდევ ჰეკატე მილეტელი აღწერს, ჩ.წ. აღრიცხვამდე მე-6-ე საუკუნეს, მცხოვრებნი ძირითადად შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ისინი გაერთიანებული ჩანან მონათესავე ტომთან, მაკრონებთან. მათთან ერთად მიგრირდებიან ჩრდილო კავკასიაში, კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. აქც ხვდება მათი პოლიტიკური წარმონაქმნი ალექსანდრე მაკედონელს პაროპამისელთა სახელით და აქედანვე გადმოდინა საქართველოს მთიანეთში საცხოვრებლად ქართველთა პირველი მეფის, ფარნავაზის შვილის, საურმაგის მოწვევით. მოგვიანებით მათ უერთდებიან კასპიის ზღვის სანაპიროდან მიგრირებული მარდების ქართველური ტომი (აზაზგებთან ერთად)

შენიშვნები

1)თურქი მოგზაური მე -17-ე საუკუნეში აღნიშნავს დასახლება ხოის, ერზერუმის მახლობლად.სტრაბონის სიტყვებით, არმენიამ წაართვა მოსინეკებს ქსერქსენა, სავარაუდოდ ეს ყოფილი ქსერქსენა უნდა იყოს, რომელიც არმენიას ტერიტორიაზე რჩება, მაშინ როდესაც დანარჩენი მოსინეკები ჩრდილო კავკასიის გავლით, დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიებისაკენ ჩანან მიგრირებული.

2)ჰეკატე მილეტელი არა მარტო ზღვის სანაპიროს აღწერს, მას კონტინენტის სიღრმისაკენაც აქვს ტომები აღწერილი. მათ შორის კორაქსები, რომელიც მესხეთის მთებისაკენ იგულისხმებიან და რომელზეც ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ.

3)სანების მაკრონობა სტრაბონს ასევე სვიდას ლექსიკონიდან უჩანს ამოღებული და რომელიც ამ შემთხვევაში ცდება:სანები-ეს ჭანებია და არა მაკრონები

4)ერთ ერთი უტყუარი საბუთი იმისა, რომ მოსინეკები ვენეტიკიდან წამოსული ტომებია, მათი მეზობლობაა კოლხებთან, რომლების ადრიატიკა- იონიის საზღვარზე ცხოვრება საეჭვოდაც კი არა ჩანს. ხოლო მეორე საბუთი, ეს მოსინეკთა ტატუირებისადმი მიდრეკილებაა, რომლითაც ილირიული ტომები ოდითგანვე ცნობილი იყო ბერძენი თუ რომაელი ისტორიკოსებისათვის.

(ცხადია მესამე და მთავარი კომპონენტი, ეს ენათა მსგავსებაა იმავე კოლხურთან)

5)სავარაუდოა, რომ მარუხის უღელტეხილს ადრე სახელად დარინისა ერქვა:

"ალანიაში რომ მივიდნენ, მათ (რომაელებს) უნდოდათ მათთან მყოფ თურქებთან ერთად, ალანიის წინამძღოლ საროდისთან მისვლა....საროდიმ ურჩია ზემარქესა და მის კაცებს, არ წასულიყვნენ მისიმიანთა ქვეყანაზე მიმავალი გზით, რადგან სვანეთის მახლობლად სარსელები არიან ჩასაფრებული და შინ დაბრუნება უმჯობესია ეგრეთ წოდებული დარინის გზითო... მეზარგენი წავიდნენ, ხოლო ზემარქე დარინის გზით მივიდა აფსილიაში:მისიმიანთა გზა მან უარყო, დატოვა იგი მარცხნივ: ამ გზით საფიქრებელი იყო, რომ თავს დასხმოდნენ სპარსელები "

(გეორგიკა, ტომი 3; მენანდრე პროტექტოი გვ 236-237; თბილისი 1936წ)

დარიალის ხეობით და შესაბამისად უღელტეხილით, აბსილიაში ვერ მოხვდები, ცხადია აქ აბსილიაში მდებარე უღელტეხილებია ნაგულისხმევი.დატოვო ერთი უღელტეხილი(მისიმიანებისა) მარცხნივ და მეორეს საშუალებით მოხვდე აფსილიაში, მხოლოდ ერთ შემთხვევაშია შესაძლებელი:დარინი-ეს მარუხის უღელტეხილია, ხოლო მისიმიანთა უღელტეხილი-ეს ბუქლოოსია,-ქლუხორი, რომელიც ტოპონომ ხორსაც ინარჩუნებს.

6)კუმანია-ციხე. რომელსაც პლინიუს უფროსი კავკასიის კართან ათავსებს, მხოლოდ და მხოლოდ აფხაზეთში მდებარე კომანი, კამანი ჩანს.

7) მარდების, (მარი-დების) პოლიტიკური წარმონაქმნი კასპიის ზღვის ახლოს მარგიანა უნდა წარმოადგენდეს, სანამ ფრაატ I არ დაიმორჩილა ისინი და კასპიის იმ მთებთან დაასახლა, საიდანაც იწყება კასპიის ჩრდილო კარები.

8)ფუსტა, ფიუსტი, სვანურში ბატონის აღმნიშვნელია.

9)თავად რეგიონი, ფუსტა-მარების უშუალო ბინადრობის ადგილს უნდა ნიშნავდეს.

10)ის, რომ მისიმიანეთი ლაზიკის მორჩილი, სატელიტი სამთავროა, არა ერთ რომაელ ავტორს აქვს აღნიშნული. პოლიტიკური დაქვემდებარება მხოლოდ უღელტეხილის დაცვის პირობას უბდა ითვალისწინებდეს. მისიმიანეთი თავისუფალი ჩანს ომისა თუ მშვიდობის გადაწყვეტის საკითხშიც კი.

11)მართალია ჰეროდოტესთან მაკრონები და მოსინეკები ერთი სარდლობის ქვეშ ერთიანდებიან, თუმცა მათი დიალექტის სრულ ანალოგიურობაზე საუბარი არ არის. ქსენოფონტეს მონაყოფილი მეომარი, რომელიც მაკრონი აღმოჩნდა, მაკრონებთან თავისუფლად საუბრობს, თუმცა ასეთივე მომენტი არ დაფიქსირებულა ბერძნების მიერ მოსინეკების ტერიტორიის გავლისას. ცხადია, მათი დიალექტი მხოლოდ ნაწილობრივ თუ ამჟღავნებს მსგავსებას.

12)აბაზგიის მახლობლად მდებარე სკოტორის ციხე არ არის გამორიცხული, ტოპონომ კოდორის პირველი ხსენება იყოს ამ სახით.

13)თეოდოსი განგრელის სიტყვები, რომ იგი გადაიყვანეს აბაზგიის მახლობლად თავკრიის ციხეში, სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ეს უკანასკნელი უშუალოდ ეკვრის აბაზგიას. ავტორი მკითხველთათვის უცნობი ციხის ადგილმდებარეობის მითითებას ცდილობს მისთვის ნაცნობი მცნებით.მართლაც აბაზგია იმ პერიოდისათვის გაცილებით ცნობადი ერთეული ჩანს, ვიდრე თავკრია. ამასთან რომის მასშტაბიდან გამომდინარე, ორიოდ ასეული კილომეტრი, რაც ამ ადგილებს ერთმანეთისაგან აშორებს, მართლაც რომ იქვეა!

14)რაჭის საერისთავო, ეს ის ერთადერთია, რომლის ერისთავი მე-10-ე საუკუნის ქართული ისტორიისათვის უცნობია, ასევე უცნობია ამავე პერიოდის ისტორიული მოღვაწის, იოანე მარუშუს ძის კუთვნილი მამული, თუმცა ისტორია ერთხმად ამტკიცებს, რომის დასავლეთ საქართველოდან აღმოსავლეთში გადმოსული დიდებულია.რაჭის საერისთავოა ის ერთადერთი, რომლის მიკუთვნება ერთნაირი წარმატებით შეიძლება როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოსათვის.

მოსახლეობის უცილობელი გადაადგილება დასავლეთიდან აღმოსავლეთ საქართველოსაკენ (ასევე უცილობლად მათ სუზერენტან ერთად და მის კვალდაკვალ) იწვევს ახალი კათედრალური ტაძრების, ცაგერისა და ნიკორწმინდის აღმშენებლობის აუცილებლობას.

15) როგორც პროფესორი მაქსიმოვა აღნიშნავს, დიოდორე სიცილიელის მიხედვით, მოსინეკების კომპები, ხორია-დ წოდებული, შვიდსართულიანი ნაგებობებია (Максимова М И Античные города юго-восточной причерномория ст 132)

16) რაც შეეხება ყვაპუს დახასიათებას, ენგურის სანაპიროს მარჯვენა მხარეს გავრცელებული მეგრული სლენგი გაოჩნებული პირუტყვისადმი, სი ყვაპუში თია-აღმოსავლურ ქართული შე სამგლეს იდენტურია!

15) ხორავა, ხვარა-ეს ხოირელთა ტომის წარმომადგენლები უნდა იყვნენ, ხოლო ემუხვარი-ხოირელთა თავადი.

ა ფ შ ი ლ ე ბ ი

ქართულ სინამდვილეში აფშილები საინტერესო და გამოუცნობი ტომია. ისტორიის ფურცლებზე ისინი აბაზგებზე ოდნავ ადრე, ჩვ. წ. აღრიცხვის 1 საუკუნიდან იხსენებიან (ამ სახელით). ზოგიერთი ქართველი მეცნიერი მას ქართველურ ტომად მიიჩნევს, ზოგიერთი აბაზგთა მონათესავე ტომად. მათი ტომობრივი მიკუთვნებულობის შესახებ არგუმენტირებული მოსაზრება ჯერჯერობით არ არსებობს. აფსილთა შესახებ პირველ ცნობას პლინიუს უფროსი გვაწვდის:

„...140000 ნაბიჯზე ტრაპეზუნდიდან (196 კმ)მდინარე აფსარი თანამოსახელე ციხე-სიმაგრეთი შესართავთან“პლინიუს უფროსი; ბუნებრივი ისტორია, წიგნი VI, IV-12 პლინიუსის ნახსენები მდინარე-ეს მდინარე ჭოროხია, ციხე-სიმაგრე-გონიო.მართალია პლინიუს უფროსი აქ მხოლოდ მდინარე აფსარს და თანამოსახელე ციხე-სიმაგრეს ასახელებს, მაგრამ აქ აფსართა ადრინდელი ცხოვრება აქსიომია.

„აფსარიდან იგი (გლაგვი-მდინარე რიონი) დაშორებულია 70000 ნაბიჯით(98 კმ“ (იქვე-13)

უნდა ვიცოდეთ, რომ აქ პლინიუსი ორმაგ ნაბიჯს გულისხმობს, შესაბამისად მანძილი ჭოროხსა და რიონს შორის საკმაო სიზუსტითაა ნაჩვენები.

„...ხრისორი, აფსილთა ტომი, ციხე-სიმაგრე სებასტოპოლი 100000 ნაბიჯით (150კმ)ფაზისიდან“ (იქვე-14)

დამაფიქრებელი აქ მხოლოდ ერთი მომენტია, როგორც ეტყობა აფსილთა ტომი რომაული ციხე-სიმაგრის გვერდით ირჩევს ცხოვრებას. მას უკვე მიტოვებული უჩანს გონიოს ციხე და რომაელთა ახალ ციხესთან, სებასტოპოლთან დასახლებულან (სავარაუდოდ რომაელი გარნიზონის კვალდაკვალ, რომელიც ახალი სივრცეების ათვისებას ლამობს)

„შუადღემდე ჩვენ გავიარეთ ხუთას სტადიონზე მეტი და მივედით აფსაროსში, სადაც დგას ხუთი კოპორტა....ამბობენ რომ ადგილი აფსაროსი ძველად აფსირტედ იწოდებოდა. აქ აფსირტე მედეას მიერ იქნა მოკლული.“

(ფლავიუს არრიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო,-6)

აქ ფლავიუს არრიანე მიაწვდის აფსილების და აფსირტის (შესაბამისად კოლხების) თანატომელობას, თუმცა აფსაროსი აფსირტის მკვლევლობის ადგილი არ არის, ის ადრიატიკის ზღვის კუნძულ აფსირტიდებზე იქნა მოკლული. რასაკვირველია, აფსილები არც მის დროს ცხოვრობენ აქ, ისინი დიდი ხანია დიოსკურიასთან (სებასტოპოლთან)ცხოვრობენ.

„ლაზების მეზობლები აფსილები არიან, მათმა მეფემ მეფობა შენი მამისგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები არიან“ (იქვე-11)

....და მაინც, საეჭვოა ეს ტომი რომის კოლონიას წარმოადგენდეს: როგორც წესი, რომი თავის გამოყვანილ კოლონიებს რომისვე მოქალაქეობით აჯილდოებს, ანიჭებს მას რომაულ (პრივილიგიურულ) უფლებებს, ან ლათინურს. არაფერ მსგავსს პლინიუს უფროსი არ აღნიშნავს (ესპანეთთან მიმართებაში ის ამას როგორც წესი, აკეთებს) არ აღნიშნავს ამას არც ფლავიუს არრიანე. აფსილთა დამოუკიდებელი ტომის შესწავლა გავაგრძელოთ იმ მომენტიდან, როდესაც პროკოპი კესარიელის მიხედვით, აბაზგიაში შექმნილია კონფედერაცია(1), თანაბარუფლებიანი გაერთიანება აბაზგთა და სანიგთა შორის, რომელიც ბიზანტიურ წყაროებში საერთო სახელით, აბაზგით იხსენება:

" ნახევარმთვარის იმ ერთ დასაწყისში, რომელიც აზიისა არის, მდებარეობს ქალაქი პეტრა, ხოლო მის პირისპირ მეორე ნაპირას, ევროპის ნაწილში აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზების ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები იყვნენ, როგორც სხვა დანარჩენი ტომები, რომლებიც მე ამ წიგნში მოვიხსენიე "

(გეორგიკა, პროკოპი კესარიელი, გვ-128; თბილისი 1965 წ)

პროკოპი კესარიელის სიტყვები, როგორც მოვლენების თანამედროვისა, ერთობ წონადი ჩანს. მისი სიტყვებით, აბაზგ-სანიგები გაერთიანებული ჩანან და ერთობლივ ძალისხმევას უპირისპირებენ ბიზანტიის ვეებერთელა იმპერიას. აფსილები კი ლაზიკასთან ამჯობინებენ კავშირს, კოლხეთ ყოფილთან, მისი ვასალები ხდებიან, თუმცა ტერიტორია რომელზედაც ცხოვრობენ, არაერთი რომაელი და ბიზანტიელი ავტორის სიტყვებით, ჰენიოხებს (სანიგებს) ეკუთვნით. სავარაუდოა, რომ აბაზგ-აფსილთა არა მოკავშირეობას, ერთგვარ გაუცხოებასაც კი ენა უნდა იწვევდეს. ამ მიზეზით აფსილი, (ისევე როგორც მისიმიანელი) არ და ვერ შედის აბაზგ-სანიგთა კავშირში, რამეთუ ენობრივად მონათესავე სანიგებისაგან მას აბაზგთა ტერიტორია გამოყოფს. ამიტომაც აფსილია ლაზიკის ვასალური სახელმწიფო ჩანს და არა აბაზგია-სანიგეთის გაერთიანების სრულუფლებიანი წევრი. შესამჩნევი საზღვარი ჩანს აფსილ-აბაზგთა შორის იმავე მე-6-ე საუკუნეში(2)

"აფსილთა საზღვრების შემდეგ აბაზგის შესასვლელში ასეთი ადგილია. მალა მთაა გადაჭიმული, რომელიც კავკასიის მთიდან იწყება და თანდათან ეშვება, როგორც კიბე და ევქსინის პონტოსთან თავდება. ამ მთის ძირში აბაზგებს ძველთადაც აუსენებიათ უმტიცესი სიმაგრე ღირსშესანიშნავი სიდიდისა" (იქვე გვ.158)

ამავე წიგნში, პროკოპი კესარიელი აბაზგთა აჯანყების ჩაქრობასა და აფსილთა განდგომაზე საუბრობს(3):

" აფსილები ძველთაგანვე ლაზთა ქვეშევრდომები არიან. ამ ქვეყანაში არის ერთი ციხე, მეტად მტკიცე, ადგილობრივი მოსახლეები მას წებულესს (3)უწოდებენ" (იქვე გვ 162) პროკოპი კესარიელის სიტყვებით, აღნიშნული ციხე ვინმე ტერდატემ, რომელიც მეფე გუბაზზე იყო ნაწყენი, გადასცა სპარსელებს.. სპარსელების მეთაური ადგილობრივ გათხოვილ ქალს გაუმიჯნურდა. შეურაცხყოფილმა ქმარმა ღამით მოკლა სპარსელთა მეთაური და ამოხოცა მთელი სპარსული გარნიზონი. აფსილები გადაუდგნენ კოლხებს

(ლაზებს), რადგან ჩათვალეს რომ გაჭირვების დროს ისინი მათ არ დაეხმებოდნენ. რომაელმა სარდალმა, იოანე თომას ძემ უბრძოლველად შეძლო აფსილებთან მოლაპარაკება და ისინი კვლავ ლაზთა ვასალები გახდნენ. დიდი განსჯის საფუძველს იძლევა აგათია სქოლასტიკოსის ჩანაწერებიც:

"სოტერიქე ჩავიდა ეგრეთ წოდებულ მისიმინთან ქვეყანაში, რომლებიც კოლხთა მეფის ქვეშევრდომნი არიან მსგავსად აფსილებისა, ხოლო განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობენ და სხვა კანონებს მისდევენ" (გეორგიკა ტომი III- აგათია სქოლასტიკოსი გვ386 თბილისი1936წ)

მისიმინელთა ენის თავისებურება, რომლითაც ის სხვა ქართველური ენებისაგან განირჩევა, ძველთაგანვე ცნობილი იყო. თავისი ლექსიკით ის ენათესავებოდა მაკრონულ (სვანურ)ენას. მაკრონები და მისიმინელები ერთი სარდლის მეთაურობით იბრძოდნენ სპარსელთა ჯარის რიგებში. მისიმინთა ტომის ქართველურობა ექვის ვქვემ არავის დაუყენებია, არც აგათია სქოლასტიკოსი აყენებს მათ ქართველურობას ექვქვეს:

"ამ (მოლაპარაკების)მიზნით მათ გამოარჩიეს, რამდენიც შესაძლებელი იყო წარჩინებული კაცები აფსილიელთა ტომებისაგან და მოციქულად გაგზავნეს მისიმინელებთან. მათ სრულიად უარყვეს საერთაშორისო კანონები და მაშინვე მოკლეს ეს მოციქულები, თუმცა ისინი მათი მონათესავე და მეზობელ აფსილთა ტომს ეკუთვნოდნენ და არავითარი წილი არ მიუძღოდათ იმაში, რასაც მისიმინელები აბრალებდნენ რომაელებს და სოტერიქეს, პირიქით, ისინი აშკარად უმტკიცებდნენ მათ თავიანთ მეგობრობას იმ რჩევა დარიგებით, რომელიც მუდამ მათ სასიკეთოდ იყო მიმართული" (იქვე, გვ161-162)

ცხადია რომაელი ისტორიკოსი, თავისი, თავისი ერის შვილი, ცდილობს ტომთა განზოგადობას, დაქუცმაცებულობის ხაზგასმას, პრინციპის, გათიშე და იბატონეს გატარებას. და მაინც აგათია სქოლასტიკოსი ხაზს უსვამს აფსილთა და მისიმინელთა ტომის ნათესაობას. ეს უკანასკნელი საყოველთაოდ აღიარებული მოსაზრებით და ამ ნაშრომითვე დასაბუთებული მოსაზრებით ქართველური ტომია. ქართველურივე ჩანს მათი მონათესავე აფსილთა ტომიც.

მე-17-ე საუკუნის თურქი მოგზაური (და სავარაუდოდ ემისარი) ევლია ჩელები, რომელმაც იმოგზაურა შავი ზღვის სანაპიროზე, აღწერა აქ მცხოვრები ტომები, ტრაპიზუნდიდან ანაპამდე. უკვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, მდინარე კოდორის მარჯვენა მხარეზე გადასული ჩელები, თითქმის ყოველი ტომის აღწერისას ხაზგასმით აღნიშნავს ტომის ორენოვნებას (4) გამონაკლისს მხოლოდ რამდენიმე მათგანი წარმოადგენს. ერთ-ერთი ეს ჩაჩის (თავადი ჩაჩიბაიას) ტომია. ამ ტომის შესახებ ჩელები აღნიშნავს, რომ მათი სალაპარაკო ენა ის ენაა, რომელზედაც ლაპარაკობენ მდინარე კოდორის მეორე ნაპირზე! ჩელების ნაწერი აშკარად და ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ჩაჩის(აფსილთა) ტომის სალაპარაკო ენა მეგრულია და მხოლოდ მეგრული-დასავლეთ-ქართული)

სავარაუდოა, რომ აფსილები აფსირტიდების კუნძულების ყოფილი მოსახლენი არიან, სახელს კი აფსირტიდების კუნძულ აფსოლიდან ღებულობენ და რომლებიც აქ კოლხეთიდან ჩამოსახლებულნი ჩანან: აპოლონ როდოსელის მიხედვით, ისინი აიეტ კოლხეთის მეფის მიერ არგონავტებისათვის გამოდევნებული მდევრის ნაწილი ჩანს. არგონავტ იაზონის მიერ მათი სარდალის, უფლისწულ აფსირტეს მკვლელობის შემდეგ, მისია შეუსრულებელმა კოლხებმა აიეტის რისხვის შიშით სამშობლოში ვერ დაბრუნდნენ. (და ეს სამშობლო მათგან სულ ორი ასეული კილომეტრებითა იყო დაშორებული, ეფირი, კოლხეთყოფილი) მადევარი კოლხები აფსირტეს დაღუპვის ადგილას, ილირიაზე აფსირტიდების კუნძულზე, ასევე ადრიატიკის ზღვაზე დასახლდნენ:

იქით კი კოლხებს თავზარს სცენდა აიეტ მეფის სასტიკი რისხვა, ამიტომ ვეღარ გაბედეს უკან-კუტაიაში, შინ დაბრუნება, საწყლად გზაშივე განიბნა ყველა: ზოგი სად დარჩა და ზოგი სად; ერთნი დასახლდნენ იმ კუნძულებზე, სადაც გმირებმა დაჰყვეს ხანი და დღესაც იმათი შთამომავალნი-აფსირტელები ცხოვრობენ იქა სხვებმა ქალაქი იქ დააფუძნეს, სად ილირიის, დიდი მდინარის მუქ წყალთა შორის, გმირის კადმოსის და ჰარმონიის არის სამარე“ (აპოლონ როდოსელი, არგონავტიკა; წიგნი IV-511-517,გამომცემლობა მეცნიერება 1975 წ) ზუსტად ეს ხალხი ჩანს ფლავიუს არრიანეს მიერ აღწერილი აფსაროსთან, რომელმაც ეს აფსაროსი მიიჩნია აფსირტის მკვლელობის ადგილად, შესაბამისად კუნძულ აფსირტიდებად, თუმცა სინამდვილეში აფსაროსის და აფსირტიდების მცხოვრებნი სინამდვილეში ერთი-და იმავე ხალხის შთამომავალი ჩანს, კერძოდ, კოლხთა გაცუდებული მდევარი, ისევ და ისევ მედეას ვერაგობის მიზეზით. ზუსტად ისინი ჩანან აფსილეთის შემდგომი მცხოვრებნი, რომლებიც დისტანცირებენ აბაზგ-აფხაზთა ფაქტიურად კონფედერაციულ პოლიტიკურ ერთეულთან და ლაზიკის ხელდებულ ვასალურ პოლიტიკურ წარმონაქმნს წარმოადგენენ. ასევე დისტანცირება (თუნდაც მინიმალური) რაც მათ ლაზებისაგან, კოლხეთყოფილებისაგან განარჩევს-ეს მათი 12 საუკუნე ავტონომიური ცხოვრების შედეგი უნდა იყოს.

რაც შეეხება კოლხი მდევარის მეორე ნაწილი, რომელიც აპოლონ როდოსელისვე სიტყვებით ქალაქს აარსებს ილირიის დიდი მდინარის ნაპირას-ეს ქალაქ პოლას მცხოვრებნი არიან, კოლხური ქალაქისა, რომელთა სახელი და ისტორიულად გავლილი გზაც ცნობილია ანტიკური და გვიანი შუა საუკუნეების ისტორიკოსთათვის:

„არსებობს გადმოცემა, რომ ისტრების ტომს თავიანთი წარმოშობა მოყავს კოლხებიდან, რომელნიც მეფე აიეტმა გააგზავნა არგონავტების მადევრად, რომელთაც მისი გოგო მოიტაცეს....იმდენად რამდენადაც კოლხებმა ვერ მონახეს არგონავტები, ასე შორს გამოცურულებმა თავიანთი მეფის შიშით თუ იმის გამო, რომ მათ მობეზრდათ ხანგრძლივი ცურვა, დასახლდნენ აკვილიის ახლოს და დაერქვათ ისტრები მდინარის მიხედვით, რომლითაც ისინი მოცურდნენ ზღვიდან“

(ეპიტომა პომპეი ტროგისა, ფილიპეს ისტორია; წიგნი XXXII, 3-13)

კოლხების მიერ გამოცურულ ტრასაზე უკვე ვისაუბრეთ , რაც შეეხება მათ მიერ არგონავტების ვერ მონახვის ვერსიას, უფრო სარწმუნო ჩანს სხვა ავტორების მონათხრობი, რომელიც ზემოთ იქნა განხილული.

რაც შეეხება მადევარი კოლხების (უკვე ისტრების) მიერ დასახლებული ქალაქს-ეს პოლაა, დღევანდელი პულა შესაბამის რუკებზე ტრიესტის ყურეში. ქალაქს მრავალი ანტიკური მწერალი, მათ შორის სტრაბონი, კოლხურ ქალაქად ასახელებს, თუმცა ეს უკანასკნელი მას ცალკეულ წყაროებში ისტრების ქალაქად აღნიშნავს. ასევე აღნიშნავს კოლხური მდევარის კუნძულ აფსირტიდებზე დასახლებას იოანე ცეცეც (იხ, კოლხები) ახლა როდესაც მოინახა სამტკიცი პომპეი ტროგის ჩანაწერების სახით, შეგვიძლია ფაქტის კონსტატაცია, რომ ისტრები-ეს კოლხყოფილებია და არც სტრაბონი სცდება ამ შემთხვევაში.

რაც შეეხება ისტრების შემდგომ ბედს, ისტორია მისი თვალის მიდევნების საშუალებას იძლევა(იხ ზიხები)

რეზიუმე: ყველა ნიშნით აფსილები მეგრულენოვანი ტომები ჩანან, კოლხები და მათი მიკუთვნება აბაზგური ტომებისათვის-ქართული ისტორიისათვის დამახასიათებელი კიდევ ერთი თეთრი წერტილია.

შენიშვნები

- 1) პროკოპი კესარიელის სიტყვებით, აბაზგებს ორი მთავარი ყავთ. როგორც ჩვენ გავარკვეით, საუბარია ორ განსხვავებულ ტომზე, სანიგებსა და აბაზგებზე. მათი მთავრებია შესაბამისად სკეპარნა და ოფსიტე, რომლებიც სავარაუდოდ თანაბარი უფლებამოსილებით სარგებლობენ.
- 2) აფსილ-აბაზგების საზღვარი მე-6-ე საუკუნეში ტრაქეას ციხეა, შემდგომი ანაკოფია.
- 3) წებელდის ციხე აფსილთა ჩრდილოეთი საზღვარია მისიმიანელებთან.

სვანები

როგორც სხვა, მოსაზღვრე თემებიდან ირკვევა, სვანურად სახელდებული ტომიც, ისევე როგორც ყველა სხვა ქართველური ტომები, ადრე სხვა სახელს ატარებდა. სვანების შემთხვევაში, განჭვრეტად წარსულში ტომის სახელცვლილება ასეთი ჩანს: რეტი, მაკრონი, სვანი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რეტების საბინადრო ადგილი იტალია ყოფილა, ენეტების (ხალდეების) სამხრეთი-დასავლეთის მეზობლად (რომეოსა და ჯულიეტას გახმაურებული ქალაქი ვერონა მათ ყოფილ ტერიტორიაზეა გაშენებული)

„რეტებზე ფიქრობენ, რომ ისინი ეტრუსკთა შთამომავალი არიან, წინამძღოლი რეტის დროს გამოდევნილები გელებისაგან . მათ აქვთ ლათინური სამართალი. კატონი იძლევა მათი 34 ქალაქის სიას“ (პლინიუს უფროსი; ბუნებრივი ისტორია, წიგნი III-133) ...და კიდევ: „ფელეტა, ტრიდენტი, ბერუა,-რეტების ქალაქებია, ვერონა-რეტებისა და ზუგანებისა (იქვე;-130)

პლინიუს უფროსი (უფრო სწორედ მისი შემდგომი გადამწერი) სცდება, რეტები გალებმა გამოდევნეს და არა გელებმა (ხალდეებმა) მართალია რეტების დასახლების არეალი იტალიაში, ვენეციის გვერდითაა აღწერილი, მაგრამ ისინი დაფიქსირებული არიან სხვაგანაც, იტალიიდან-ვენეციიდან ძალიან შორს:

„მერე მოდის რეტი-ქალაქი განლაგებული გორაკზე და მის მიდებარედ ზღვის დაბალი სანაპირო, რომელზედაც ეანტის სასაფლაოდა სამსხვერპლოა მის მეუღლესთან ერთად....რეტის იქით მდებარეობს დანგრეული ქალაქი სიგეი, ახაიელების ყურე, ახაიელების ბანაკი.... ამ სანაპიროს სიგრძე რეტიიდან სიგეამდე და აქილევსის ობელისკამდე პირდაპირი მიმართულებით ზღვით 60სტადიონია (10კმ) მთელი სანაპირო გადაჭიმულია ილიონის ქვეშ: თანამედროვე ქალაქიდან და ახაიელების ნავსადგურიდან 12 სტადიონით (2 კმ) ძველისაგან, რომელზეც დევს 20 სტადიონით (3,4 კმ) მალლა და სილრმეში. იდას მთის მიმართულებით, სიგეიში მდებარეობს აქილევსის სამსხვერპლო და მოსაგონარი აქილევსისა, ასევე პატროკლესა და ანტილოხისა. ყველა ამ გმირებს, ისევე როგორც ეანტს, ილიონელები მსხვერპლს სწირავენ, თუმცა ჰერაკლეს პატივს არ სცემენ“ (სტრაბონი, წიგნი XIII; 1-30-31-32)

რეტები, აშკარად ერთი და იმავე ტომი, აღწერილია და მითითებულია ორ განსხვავებულ და ერთმანეთისაგან საკმაოდ დაშორებულ სივრცეებში: სამხრეთ ევროპასა და სამხრეთ დასავლეთ აზიაში. ანტიკური ავტორების მოსაზრებით, რეტები ეტრუსკული ტომია. მთავარი მახასიათებელი, ეს მმართველობის ზუსტად ერთნაირი ფორმაა, მმართველთა ერთი და იმავე დასახლებით, ლუკუმონი. იმავე ანტიკური ავტორების მიხედვით, მათი ენა მსგავსია (აშკარად მონათესავე) ეტრუსკულისა. ეტრუსკებს და რეტებს შორის განსხვავება მათი „გაფუჭებული ენა“ და ასეთივე ხასიათია!როგორც ირკვევა,

ეტრუსკები-ეს დასავლეთ ქართველურ ტომებთან, ხალდებთან, კოლხებთან და იბერებთან შერეული დორიული ტომია ინდოეთიდან, არა ინდო-ევროპელი. ეს ტომი ვერბალური თვალსაზრისით ისევე ჩანს დიფერენცირებული , როგორც დასავლეთ ქართველური ტომები. .(ამ ტომებისა და მათი საერთო წინაპარი ტომის კვლევა სცილდება ნაშრომის ფორმატს) შესაბამისად, ეტრუსკების ენაც ასევე დიფერენცირებული გამოდის ერთმანეთის მიმართ. ასე მაგალითად, ეტრუსკების ეტრუსკთა ენა დიფერენცირებული ჩანს ვეი-ს ეტრუსკებთან და კომპიენელებთან. ასევე დიფერენცირებული ჩანს ის ეტრუსკი რეტების ენისაგან (თემა დაზუსტებით განხილულია წინა მასალაში) რეტი-სვანი, დორიული ტომის წარმომადგენელი შერეული ჩანს ხალდეურ ეოლიურ ტომებთან (სხვათაშორის ჭანური-ხალდეური ენის ნაწილობრივი ათვისებით)ამდენად მისთვის პელაზგი გამირები, აქილევსი და აიანტი ახლობელი ჩანს. ახლობელი იმდენად, რამდენადაც ეს გამირები ახლობელნი არიან უკვე უკვე მათი სახლიკაცებისა-ხალდებისა, რომელთათვისაც აქილევსი და აიანტი ფაქტიურად თანატომელები არიან.

აზიელი პელაზგები ტროას მხარეზე იბრძვიან, ევროპელი (ბერძენი) პელაზგები, ელინელთა მხარეზე. შეუძლებელია აზიაში მცხოვრებმა რეტმა აქილევსის და აიანტის სამსხვერპლოზე მსხვერპლი შესწიროს და მოიგონოს გამირები, რომლებიც მის წინააღმდეგ იბრძოდნენ! აზიელ რეტს, შეუძლია მსხვერპლი შესწიროს ასევე აზიელ მემნონს,ტომით დორიელს, რომელიც ამავე ომში დაიღუპა და რომელიც გამირობით აქილევსსა და აიანტს აღმატებოდა კიდევ ! მაგრამ რეტი მსხვერპლს ამ უკანასკნელ ორს სწირავს! სწირავს იმიტომ, რომ თავად ევროპელი რეტის შთამომავალია! რასაკვირველია ისინი არ შესწირავენ მსხვერპლს ჰერაკლეს , რომელიც მემნონის მსგავსად დორიული წარმოშობისაა. ისინი აქილევსს და აიანტს მსხვერპლს სწირავენ, როგორც პელაზგებს, რომლის თანატომელებადაც თვლიან თავს. ამ ნონსენს თავი ვერც სტრაბონმა გაართვა, ჩათვალა რომ აქილევსსა და აიანტს სამართლიანი ომისათვის სწირავენ მსხვერპლს რეტები, თუმცა ასეთ პატივს ჰერაკლეს არ მიაგებენ, ჰერაკლეს რომელიც ევროპელ პელაზთა მხარეს მოიაზრება. პლინიუსის შენიშვნა, რომ რეტები გამოდევნეს გელებმა, სავარაუდოდ არასწორია, ისინი გალებმა გამოდევნეს. რეტები შედარებით გვიან მოსული ხალხი ჩანს ჭანების ტერიტორიაზე. კერძოდ ისინი იმავე ტირსენ ატისის ძის ექსპედიციის მონაწილენი ჩანან, რომლებმაც იტალია ჩვ.წ.აღრიცხვამდე XIV საუკუნეს დაასახლეს. ჭანებმა, IV-საუკუნიდან ჩვ.წ. აღრიცხვამდე მშობლიური ენა უკვე დაივიწყა (რომის მოქალაქეობის მიღებასთან ერთად ისინი იტალიკურ დიალექტზე გადადიან) რეტიული და ენეტიკური (ხალდეურ-ჭანური) ენები იმავე გრადაციით ჩანან ერთმანეთთან დაკავშირებული, როგორც კოლხურ-ლაზური.....

„ასტეპალიები, რომლებიც ფლობდნენ რეტის, პირველი დასახლეს პოლოი....თანამედროვე დასახლება (ილიონი-ტროა) და სამსხვერპლო დაფუძნებულია

ლიდიელების ბატონობის დროს.....ქალაქია (ილიონის) ტერიტორია გაიყვეს სიგეის და რეტის მცხოვრებლებმა და სხვა მეზობელმა ტომებმა“ (იქვე I-43)

სტრაბონია ეს ციტატა ზუსტ ორიენტირს იძლევა: სამსხვერპლოს დაარსება რეტების მიერ ზუსტად ემთხვევა ლიდიელების ზეობას, VI-ს ჩვ. ერამდე, როდესაც ეს უკანასკნელნი განიდევნა გალების მიერ ჩრდილო იტალიიდან (ვერონისა მიმდებარე ტერიტორიიდან) . აზიაში გადასული რეტების ტომს ერთი ნაწილი აგრძელებს მიგრაციას ჰელესპონტის გაყოლებით, აღმოსავლეთისაკენ და თითქმის 200 წლის შემდეგ ხვდება ქსენოფონტეს და მის მეომრებს ტრაპიზუნდს ზემოთ მდებარე მთებში, ანატოლიის ზეგანზე. ტომის მეორე ნაწილი, მიგრირებს ჰელესპონტიდან სმხრეთის მიმართულებით, მიაღწევს რა ქალაქ ტროას ყოფილ ტერიტორიას, აქ მკვიდრდება. აარსებს სამსხვერპლოს თავისი სახელოვანი წინაპრების, ევროპელი (საბერძნეთის) პელაზგების, აქილევსისა და აიანტის საფლავებზე და მათვე სწირავს მსხვერპლს. აქვე აღნიშნავს მათ აპოლონ როდოსელი ჩვ.წ აღრიცხვამდე III -საუკუნეს. მათი კვალი ისტორიის ანალებში იკარგება, თავად-საქართველოსათვის... სვანთა მეორე ეთნიკურ ჯგუფს (ჩრდილოეთისაკენ მიგრირებულთ) ჰეროდოტეც ახსენებს (თუმცა ისინი მასთან უკვე მაკრონთა (დიდეების) ტომებად არის სახელდებული)

„თვითონ ამბობენ, ეგვიპტელთაგან ისწავლეს, ხოლო სირიელები, რომლებიც მდინარე თერმოდონტთან და პართენიოსთან ცხოვრობენ და მაკრონები, რომლებიც მათი მეზობლები არიან, ამბობენ რომ კოლხებისაგან ისწავლეს“ (ჰეროდოტე; წიგნი 2, ევტერპე-104, გვ156, თბილისი 1975 წ)

„მოსხებს, ტიბარანებს, მაკრონებს, მოსინიკებს და მარებს შეწერილი აქვთ 300 ტალანტი (იქვე, წიგნი 3; თალეია -94, გვ 226)

„ლაშქრობდნენ ტიბარანები, მაკრონები და მოსინიკები, რომლებიც მოსხებივით ივნენ აღჭურვილი.... მაკრონებს და მოსინიკებს განაგებდა არტაიკტესი, რომელიც ჰელესპონტის სესტოსს მეურვეობდა. (იქვე წიგნი VII-პოლამნია-78)

ჰეროდოტეს ამ ნაწყვეტში საინტერესოა, რომ მაკრონთა (სვანთა) ტომი ასევე იხსენიება ქართველური ტომების გვერდი-გვერდ და , რაც მთავარია ჰეროდოტესთან ისინი მდინარე თერმოდონტის და პართენიონის ახლოს ფიქსირდებიან (სინოპა), მაშინ, როდესაც ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ქსენოფონტესთან ისინი სადღაც ტრაპიზუნტის ზემოთ მთიანეთში არის დაფიქსირებული. ცხადია, როგორც ყველა ქართველური ტომი, ახალი სამოსახლოს ძიებისას, ის სამხრეთიდან აღმოსავლეთისკენ მიუყვება ანატოლიის ზეგანს. მაკრონებს (სვანებს) პირადად ხვდება ნახევარი საუკუნით გვიან ბერძენი მოლაშქრე და ისტორიოგრაფი ქსენოფონტე, 14 ათასიანი მოქირავნე ბერძნული სამხედრო შენაერთით, რომელიც 401 წელს ჩვ. წ. აღ-მდე ბრძოლებით უკან იხევს შუამდინარეთიდან და გზას იკაფავს სამშობლოსაკენ, საბერძნეთისაკენ. ბერძენთა სვლის გეზი სამშობლოსაკენ ანატოლიის ზეგანზე გადის, სადაც მცხოვრები ტომები კარდუხები

(ქურთები), ტაოხები, ჭანები (ხალდეები), ფასიანები, კოლხები(და მათ შორის მაკრონებიც), არ ემორჩილებიან სპარსულ ხელისუფლებას, რომელსაც ბერძნები გაურბიან და რომლის შეიარაღებული ლაშქარი ცდილობს ბერძენთა განადგურებას. რომელიღაც მდინარის ფორსირებისას, რომლის გადალახვასაც ბერძენი მოლაშქრეები ლამობენ, წინ აღუდგება და წინააღმდეგობას გაუწევს მაკრონთა ტომი. მოწინააღმდეგეები ისე ახლოს არიან ერთმანეთთან, რომ ესმით ურთიერთგადაძახილი.

ბერძენთა რიგებში ლაშქრობის დასაწყისიდანვე მყოფი მონაყოფილი ხვდება, რომ მოწინააღმდეგის გადაძახილის აზრს გეზულობს და, რომ ის ამ ტომიდანაა. მონაყოფილი ქსენოფანტესთან, შენაერთის ფაქტიურ მეთაურთან მიდის, ყოველივეს მოახსენებს და სთავაზობს მოწინააღმდეგესთან მოლაპარაკებას. ქსენოფონტე თანხმდება. მოლაპარაკება შედგა, ფიცის ნიშნად მოწინააღმდეგე მხარეებმა შუბები გაცვალეს. საერთო ძალებით სწრაფად მოხერხდა გადასასვლელის მოწყობა, ბერძნული არმიის დაპურება, რომელმაც გზა განაგრძო საბერძნეთისაკენ. სამი დღე მიაცილებდნენ მაკრონი მეომრები ბერძნულ არმიას კოლხთა საზღვრამდე. არც მანამდე ტაოხებთან თუ ხალიბებთან (ხალდეებთან, ჭანებთან), არც მის შემდეგ კოლხებთან თუ მოსინიკებთან, მონაყოფილს, თავისი სამსახური, როგორც თარჯიმანისა მეთაურისთვის არ შეუთავაზებია. ცხადია, იგი მხოლოდ მაკრონთა ენას ფლობს. თარჯიმანი ფლობს ქართული ენის დიალექტს, რომელიც არც აღმოსავლეთ ქართულია (ტაოხები) და არც დასავლურ-ქართული: ჭანური. კოლხური ან მოსინეკური . ის შეიძლება მხოლოდ სვანური იყოს.

შესაბამისად, 401 წელს ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე მაკრონთა (სვანთა) ტომი ფიქსირდება ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთ მთიანეთში, რამდენიმე ათეული კილომეტრით კონტინენტის სიღრმეში და ჰეროდოტესთან დაფიქსირებული პარფენიიდან და თერმოდონტიდან რამდენიმე ასეული კილომეტრის აღმოსავლეთით. ცხადია, ტომი ახალი საცხოვრებლის ძიებითაა დაკავებული. შეხვედრის ეპიზოდის აღწერა რამდენიმე შორსმდევარი დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა:

- 1) მაკრონთა (სვანთა) ტომი აშკარად მამაცი და მეომარი ტომი ჩანს. ძალზე ძნელია მოულოდნელად შეეფეთო ბერძენთა ვეებერთელა არმიას, რომელმაც სპარსული არმიის ერთი ფლანგი უპრობლემოდ დაამარცხა და წინ აღუდგე მას. 2)
- ის, რომ მაკრონებმა (სვანებმა) გაბედეს ათიათასიანზე დიდი არმიის წინააღმდეგ ხელის აღმართვა და ბრძოლის ველიდან არ გაქცეულან, მათ მრავალრიცხოვნობაზე მეტყველებს.
- 3) მაკრონებმა (სვანებმა) შეძლეს ამ მრავალრიცხოვანი არმიის დაპურება, რაც მათ სიმდიდრეზე მეტყველებს.
- 4) მაკრონები(სვანები) სამი დღის განმავლობაში მიაცილებდნენ ბერძენ მოლაშქრეებს კოლხთა ტერიტორიამდე, რაც, ასევე მაკრონთა ტერიტორიის სივრცელეს ადასტურებს.

მნელია ზუსტი გრაფიკის აღდგენა სვანთა ამ მედგარი ტომის მიგრაციისა კავკასიის მთებისაკენ, თუმცა უშეცდომოდ შეიძლება მივუთითო, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარს 70 -ოდე წლის შემდეგ (332 ჩვ.წ.აღრიცხვამდე) ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთში შეეგება, უკვე მუდმივ საცხოვრებელ ადგილზე დაფუძნებული:

„ამ წელს ალექსანდრემ ილაშქრა პაროპამისელებზე. მათი ქვეყანა დევს უკიდურეს ჩრდილოეთში, მთლიანად ჩაფლულია თოვლში და მიუწვდომელია სხვა ხალხებისათვის უკიდურესი სიცივის გამო. მისი დიდი ნაწილი უტყეო ზეგანია, დაფარული სოფლებით. სახლების სახურავი კრამიტისაა წვეტიანი კეხით, სახურავებს შუაში დატოვებულია სივრცე, საიდანაც კვამლი გადის. იმდენად რამდენადაც სახლი ყოველ მხრივ გარშემორტყმულია მიშენებით, მისი მცხოვრებლები დაცული არიან სიცივისაგან. დიდთოვლობის გამო მცხოვრებლები წლის დიდ დროს სახლში ატარებენ, იმარაგებენ რა წინასწარ მარაგს. ვენახსა და ხილის ხეებს ზამთარს წინასწარ ფარავენ მიწით, რომელსაც აშორებენ მცენარეთა გაფურჩქვნის პერიოდისათვის. ქვეყანა არ ტოვებს შეხედულებას დამუშავებულისა და დარგულისა: ის დევს მბრწყინავ სითეთრეში თოვლისა და გამაგრებული ყინულისა. არ შეჯდება სადმე ფრინველი, არ გადაირბენს გზაზე მხეცი: ყველაფერი უჩემური და მიუდგომელია ამ ქვეყანაში. მაგრამ მიუხედავად ასეთი წინაღობებისა, მეფემ გადალახა ის მაკედონელთა მამაცობით და მედგრობით. გადასვლის სიმძიმემ ბევრი ჯარისკაცი, ასევე გამცილებელი ხალხი გამოფიტა და ჩამორჩა. ზოგიერთები დაბრმავდნენ თოვლის ბრწყინვალეებისა და სინათლის მკვეთრი არეკვლისაგან. არაფრის გარჩევა არ შეიძლებოდა მანძილზე, მხოლოდ კვამლით მაკედონელები საზღვრავდნენ თუ სად მდებარეობდა სოფელი. სახლებში ჯარისკაცებს ხვდებოდათ საკმაო საკვები და აღიგნდნენ ძალებს. მალე მეფემ დაიმორჩილა ყველა ადგილობრივი მცხოვრები. ამის შემდეგ ის მივიდა კავკასიის მთასთან და იქ განალაგა ბანაკი. ზოგიერთები უწოდებენ ამ მთას პაროპამისს. გადალახა რა ეს მთა 16 დღეში, გადასასვლელთან, რომელიც მიდის მიდიაში, დაარსა ქალაქი, რომელსაც ალექსანდრია-დაარქვა კავკასიის შუაში არსებობს ფრიალო კლდე, რომლის გარშემორწერილობა 10 სტადიონია (1.75 კმ) სიმაღლე 4 (0, 7 კმ) აქ ადგილობრივი მცხოვრებლები მიუთითებენ პრომეთეს მღვიმეზე, ზღაპრული არწივის ბუდე და ბორკილის კვალს. ალექსანდრემ დაარსა კიდევ ერთი ქალაქი, ერთი დღის სავალზე ალექსანდრიიდან. ამ ქალაქებში მან დაასახლა 6 ათასი ბარბაროსი, 3 ათასი იმ ხალხიდან, რომლებიც ჯარს მოაცილებდა და ის დაქირავებულები, რომლებმაც მოინდომეს აქ დარჩემა”

(დიოდორე სიცილიელი; წიგნი -17)

არ დავიწყებთ აქ ამ ეპიზოდის დაწვრილებით გარჩევას, ვიტყვით უბრალოდ რომ ეს ეპიზოდი შეეხება ჩრდილოეთ კავკასიაში ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობას, სავარაუდოდ კასპიის ზღვის ჩრდილოეთის მხრიდან შემოვლით. ლაშქრობის ობიექტი პაროპამისი გახლდათ, როგორც მას მაკედონელის თანამებრძოლები და მემატინენი

უწოდებენ. პაროპამისის მოსახლენი, როგორც ჩვენი კვლევებით მტკიცდება, დურძუკ-სვანთა ერთიანი ტომი გახლდათ! ამასთან, ისინი განლაგებული არია ჩრდილო კავკასიის მთისწინეთში, ზეგანზე. (საკითხი დაწვრილებით განხილულია დურძუკების თემასთან) შემდეგი ანტიკური წყარო, რომელიც სვანთა ტომს ახასიათებს, სტრაბონია, ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების გასაყარზე.

„ხალხთა რიცხვს, რომლებიც თავს იყრიან დიოსკურიადაში, მიეკუთვნება ფტოროფაგებიც, რომელთაც სახელი უსუფთაობისა და ჭუჭყის გამო მიიღეს, ახლოს ცხოვრობენ სოანებიც, რომლებიც არა ნაკლებ ჭუჭყიანები არიან, მაგრამ აჭარბებენ სიმძლავრეში. შესაძლოა, ისინი ყველაზე მოჩუბარი და ყველაზე მძლავრები არიან, ყოველ შემთხვევისათვის ისინი მბრძანებლობენ ყველა მათგანზე, რომლებიც კავკასიის მწვერვალებს იკავებენ, დიოსკურიის ზემოთ. მათ ყავთ მეფე და საბჭო 300 კაცის შემადგენლობით და , მათ შეუძლიათ გამოიყვანონ 200 ათასი შეიარაღებული კაცი. სინამდვილეში მთელი ხალხი წარმოადგენს ბრძოლისუნარიან, თუმცა არაორგანიზებულ მასას. მათ ქვეყანაში, როგორც ,როგორც ამბობენ, მთის მდინარეებს მოაქვთ ოქრო და ბარბაროსები მათ მოიპოვებენ საცრებითა და ბანჯგვლიანი ტყავებით. ამბობენ, აქედან წარმოიშვა მითი ოქროს საწმისზე. ზოგიერთები უწოდებენ მათ იბერიელებსაც-დასავლეთის მსგავსად-ოქროს საბადოებისგან-მდებარე ორსავე ქვეყანაში. სვანები ისრის ბოლოებად იყენებენ საწამლავს, უცნაურს თავისი თვისებებით, რომლებიც თავისი სუნით აწამებს თვით ისრებისგან დაუჭრელთაც. სხვა ხალხები, მცხოვრებნი კავკასიის ახლოს, იკავებენ უნაყოფო და უმნიშვნელო სივრცეებს. (სტრაბონი, წიგნი 11, თავი 2-19).

„ყოველი შემთხვევისათვის ამ ქალაქში იკრიბება 70 ეროვნება (ზოგიერთის მიხედვით, რომლებიც არ ზრუნავენ სიმართლეზე, 300-იც კი). ყველა ისინი ლაპარაკობენ სხვადასხვა ენაზე, იმიტომ რომ ცხოვრობენ ცალ-ცალკე და ჩაკეტილად, თავიანთი სიამაყის და სიველურის გამო (სტრაბონი, იქვე II-17).

სტრაბონი ის გეოგრაფი და ისტორიკოსია, რომლის ცნობები მაქსიმალურად არის რეალობასთან მიახლოებული. აღნიშნული ცნობები კი აშკარად რეალობას არის მოწვეტილი. დავიწყოთ იქიდან, რომ სტრაბონის სიტყვები „არაკეთილსინდისიერი მთხრობელის“ შესახებ, რომლებიც არ ზრუნავენ სიმართლეზე- აშკარად ტიმოსთენ როდოსელს შეეხება. ეგვიპტის მეფის პტოლომეოსის ფლოტის ხელმძღვანელს 270-260 წწ ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე, რომლის ნაწარმოებსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. შეეძლო თუ არა ტიმოსთენს ეს ციფრი დაესახელებინა დიოსკურიადაში მცხოვრები ტომების რაოდენობად?

„აქედან დასავლეთისაკენ, ზღვიდან ზღვამდე ორი სანაპიროა გადაჭიმული, რომელთა შესახებაც მე მოვყვები. აქაა ერთი ნაპირი, რომელიც ფასისის ჩრდილოეთით იწყება და მიემართება ზღვისაკენ პონტოსა და ჰელესპრინტოს გასწვრივ, ვიდრე ტროას

სიგეიონამდე. ხოლო სამხრეთით, იგივე ნაპირი მიემართება მირიანდიის უბიდან, რომელიც მდებარეობს ფინიკიასთან, ზღვასთან მდებარე ადგილამდე, ვიდრე ტრიაპიონის კონცხამდე. ამ სანაპიროზე ცხოვრობს 30 ტომი.(ჰეროდოტე, წიგნი IV მელაპომენე-38; გვ-262,თბილისი1975 წ.)

ჰეროდოტეს მიერ აღწერილი ნაპირი ევრაზიისა, უჩვეულოდ მჭიდროდ დასახლებული და მრავალფეროვანი სახელმწიფოების რაოდენობის მხრივ, ერთიათად მაინც აღმატება დიოსკურიადის სანაპიროს სიგრძეს. თუმცა, სულ 30 ტომს ითვლის. ცხადია, ვერც ტიმოსთენე აღრიცხავდა რეალურად 300 ტომს დიოსკურიადაზე, აქაც უეჭველად ციფრი 30 იყო, შემდგომში გადამწერების მიერ შეცდომით 300-ად ჩაწერილი და ისტორიას შემორჩენილი. ხდება თუ არა ანტიკურ დროში ასეთი შეცდომები საერთოდ? რასაკვირველია, ხდება და მათი შემოწმება აქვე არის შესაძლებელი.

„ასეთი იყო ბაბილონის ქალაქის სიდიადე, ხოლო ის ისეა მოწყობილი, როგორც ჩვენთვის ცნობილი არც ერთი სხვა ქალაქი, უპირველეს ყოვლისა ის გარშემორტყმულია ღრმა, ფართო და წყლით სავსე თხრილით, ხოლო შემდეგ კედლით, რომლსაც სიგანე აქვს 50 მეფური წყრთა, ხოლო სიმაღლე 220 წყრთა. მეფური წყრთა ჩვეულებრივ წყრთაზე სამი თითით მეტია. (იქვე, წიგნი I, კლიო -178, გვ.102, თბილისი, 1975წ).

საეჭვო რომ არაფერი იყოს, ამავე წიგნიდან მოგვყავს წყრთის განსაზღვრება:

„ამგვარად, ეს პირამიდები 100 ორგის სიმაღლისაა. 100 ორგია კი ექვს პლეთრიან სტადიონს უდრის. მაშინ, როდესაც ორგია შეიცავს 6 ფუტს ან 4 წყრთას. ფუტი 4 ციდაა, ხოლო წყრთა-6 ციდა.“ (1) (იქვე, წიგნი II ევტერიპე-149.გვ.176, თბილისი,1975წ).

ცხადია, სამეფო წყრთა 55 სმ-ზე ნაკლები არაა, ხოლო ჰეროდოტეს მიერ აღწერილი კედელი 120 მეტრი! რასაკვირველია, ამ სიმაღლე კედლის აგება იმ დროს წარმოუდგენელი და არასაჭირო იყო. კედლის სიმაღლე გაცილებით ნაკლები იყო! ზომაში ნაჩვენები ეს შეცდომა მხოლოდ გადამწერების ბრალი შეიძლება იყოს.

(„კედლის ირგვლივ დატანებული იყო 100 ბჭე, მთლიანად სპილენძისა და , ასევე სპილენძის წირთხილები და ზეწირთხილები. (იქვე,წიგნი I კლიო 179, გვ. 102, თბილისი, 1975წ.).კარები ყოველთვის გამაგრებული ადგილების სუსტ ადგილებს წარმოადგენენ, რომლებიც აუცილებელ დაცვას საჭიროებს. რასაკვირველია, ციფრი აქაც 10-ჯერ ჩანს გადიდებული.ბაბილონს, კედელს, სავარაუდოდ, სულ 10 ბჭე უნდა ჰქონდა!

„გაკეთებულია ის, საგანგებოდ გაკრიალებული და ერთმანეთთან შეხამებული ქვებისგან. არც ერთი ქვა არ არის 30 ფუტზე ნაკლები“.

ჰეროდოტეს საუბრის თემა აქ ეგვიპტური პირამიდებია. ყოველგვარი შეცდომა გამორიცხულია, მისივე სიტყვებით, მან თვითონ იმოგზაურა ეგვიპტეში და საკუთარი თვალთ იხილა ეგვიპტური პირამიდები. თითქმის ყველამ იცის, რომ ეგვიპტური

პირამიდების ქვის ზომები ძირითადად 3 ფუტის ტოლია და არა 30 ფუტის. რასაკვირველია, აქ შეცდომები ერთმნიშვნელოვნად გადამწერების სინდისზეა.

რასაკვირველია, ტიმოსტენს ტომების რიცხვი 30-ად ექნებოდა აღრიცხული, რომელიც გადამწერთა შეცდომების შედეგად 300-ად გადაქცეულა. სტრაბონმა საფუძვლიანად ჩათვალა, რომ ცნობები ნატყუარია და ტომთა რიცხვი 70-მდე შეამცირა. თუმცა ტიმოსტენის მიერ დასახელებული რეალური ციფრი 2-ჯერ და მეტად აქვს გადიდებული. საინტერესოა, რომ იმავე პლინიუს უფროსი, რომელიც ამავე ტიმოსტენს და მის მიერ დამახინჯებულ რიცხვს იმოწმებს, ტომების მრავლრიცხოვნების აღსანიშნავად მითითებს, რომ რომაელები საქმეებს 130 თარჯიმნის საშუალებით აწარმოებენ. სავარაუდოდ, რიცხვი აქაც 10-ჯერ არის გადიდებული უკვე პირადად პლინიუს უფროსის მიერ (130-მდე არათუ თარჯიმანი, არამედ ლეგიონერიც არ უჩანს რომაელებს დიოსკურიაში იმ ეპოქისათვის).

საინტერესოა სწორია თუ არა მითითებული 200 000 კაცი, რომლებიც სტრაბონის თქმით, სვანებს სალაშქროდ გამოყავს? საქმე იმაშია, რომ ასეთი ლაშქარი არათუ სვანებს, ერთიან საქართველოსაც არ გამოუყვანია არასდროს, იმის შემდეგაც, რაც მოსახლეობის რიცხვი 10-20-ჯერ ჩანს გადიდებული. გავიხსენოთ, რომ 5 საუკუნით გვიან, რომაელთა მოკავშირეს და სპარსელთა მოწინააღმდეგეს გუბაზ ლაზთა მეფეს სულ 7 000 მეომარი გამოჰყავს. საერთოდ, „ბარბაროსთა რიცხვის“ და მათი ჯარების უზომოდ გადიდება პირველი შემთხვევა არაა ბერძენი და რომაელი ავტორებისათვის. ჰეროდოტე ბერძნებთან მეომარი სპარსელების შიარალებულ ძალებს 5,5 მილიონად აფასებს! რასაკვირველია, ციფრები აშკარად გაზვიადებულია. თვით თუკიდიდე, პელოპონესის ომების (შიდაბერძნული, V საუკუნე ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე) ავტორი შიარალებულ ბერძნულ არმიებს სულ რამდენიმე ათასად აფასებს. ვერც სტრაბონი გაურბის მოწინააღმდეგის რიცხოვნობის ჰიპერბოლიზაციას:

„...მათ (ალბანებს) უფრო დიდი არმია გამოჰყავთ, ვიდრე იბერიელებს. ისინი აიარალებენ 60 000 ფეხოსანს და 22 000 მხედარს. ასეთი მრავალრიცხოვანი არმიით გამოვიდნენ პომპეუსის წინააღმდეგ. (სტრაბონი, წიგნი 11, თავი IV-5).

რასაკვირველია, ეს ციფრებიც უზომოდ გაბერილია. პომპეუსის და, შესაბამისად, რომაული არმიისა და იარაღის სადიდებლად, რომელთაც ესოდენ მრავალრიცხოვანი მტერი დაამარცხეს. ასეთი ლაშქარი 12 საუკუნის შემდეგ, ბასიანის ბრძოლაში თუ გამოიყვანა ერთიანმა საქართველომ. 88 000- ამ რიცხვიდან ამოვიღეთ. რასაკვირველია, ალბანეთი, რომელიც თითქმის მთელს ახლანდელ აზერბაიჯანს, კახეთს და დაღესტნის ნაწილს მოიცავდა, უფრო მრავალრიცხოვანი იყო, ვიდრე ცალკე აღებული იბერთა ტომის სამხედრო პოტენციალი. იბერთა სამხედრო პოტენციალი, სტრაბონზე დაყრდობით, ყველაზე მეტი 50.000 კაცად შეიძლება შეფასდეს. იბერთა თანატოლი

სამხედრო პოტენციალის მქონედ შეიძლება განისაზღვროს დიოსკურიადის ჯამური პოტენციალი. (სინამდვილეში დიოსკურიადის სამხედრო პოტენციალი რამდენადმე ნაკლები უნდა ყოფილიყო იბერთა ასეთივე პოტენციალზე).

სტრაბონისავე სიტყვებით, ტომები თავიანთი ველურობისა და კარჩაკეტილობის გამო, ცალ-ცალკე, ერთმანეთთან ურთიერთობის გარეშე ცხოვრობენ. სამხედრო ძალაც, რასაკვირველია, ცალ-ცალკე გამოჰყავთ. რამდენია სტრაბონისეული 70 ტომის თითოეულის ცალკე აღებული სამხედრო პოტენციალი? $50\ 000: 70 = 710$ შეიარაღებულ მამაკაცს. და თუ სვანებს 2000 შეიარაღებული მამაკაცის გამოყვანა ხელეწიფებათ, (თვით მე-11 საუკუნებამდე, საშიშროების შემთხვევაში თავდაცვაში უკლებლივ ყველა სვან მამაკაცს უნდა მიეღო მონაწილეობა) რასაკვირველია, ისინი, ყველა ცალ-ცალკე აღებულ ტომზე მძლავრი ჩანს ამ რეგიონში! სტრაბონის სიტყვებით სვანებს რომ საბჭო აქვთ 300 კაცის შემადგენლობით, ტრადიციულად 300 მახვშს უნდა ნიშნავდეს, დიდი ოჯახის უფროსს.

რასაკვირველია, სტრაბონის ნაშრომში თავიდანვე ციფრი 2000 იჯდა და არა 200 000. წიგნის შემდგომი გადამწერი რომელიღაცისთვის, რომელიც მიჩვეული იყო რომის თვალუწვდენელ მასშტაბებს და რომელი ჯარისკაცთა კოლოსალურ რაოდენობას, წარმოუდგენელია, როგორ შეიძლება ტომი 2000 მეომრით სხვებზე მძლავრი იყოს და „ასწორებს“ ამ ციფრს 200 000-ად. (2). სვანეთის მთების საცხოვრებლად და სამეურნეო საქმიანობისთვის შეზღუდული საყოფაცხოვრებო პირობების გამო, სვანებს 2000 კაცის დიდი დაძაბვით გამოყვანა თუ შეეძლო და არა 200 000-ის.

სვანური ტომის დღევანდელი განსახლების არეალი მათი შესაძლო მიგრაციის ხასიათი, ტომის რიცხოვნობა, პასუხგაუცემელ კითხვას ტოვებს: სვანური ტომის რაოდენობა, უკანასკნელი მონაცემების მიხედვით 25 000 (ოცდახუთიათას) სულს არ აღემატება. როგორ შეძლო ტომმა, რასაკვირველია ადრეულ საუკუნეებში გაცილებით მცირერიცხოვანმა, შეენარჩუნებინა ენა, თუ, რასაკვირველია, მას ამ ენის თანამოზიარე არ ჰყავდა მისივე ტერიტორიის სიახლოვეს (ფაქტიურად არ წარმოადგენდა უფრო მრავალრიცხოვანს). წარმოშობილ კითხვებს სრულყოფილად პასუხობს ლეონტი მროველის ერთი ცნობა. როგორც ვთქვით, უეჭველია, მას გააჩნია უძველესი, არქაული, არასისტემატიზებული და მაინც ნამდვილი და საიმედო ცნობები.

„ხოლო ტყუევნასა მას ხაზართასა ყოველნივე მშვიდობით დარჩომილ აყვნეს. სიმაგრისასა ქვეყნისასა და ველარა იტევდა ყოველივე კავკასიისა ნათესავთა ნახევარნი, და რომელიმე მათგანნი წარჩინებულ ყვნა, და სხუანი დაასხა მთიულეთს დიდოელთაგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელი არს სვანეთი“. (ქართლის ცხოვრება, ლეონტი მროველი, ტ-1, გვ 31-32, ბ. სულაკაურის გამომცემლობა)

რასაკვირველია ლეონტი მროველი სვანური ტომების რიცხვში თვლის ლაშხეთისა(ლეჩხუმისა) და რაჭაში იმდროისათვის არსებულ მოსახლეობას, ასევე მისიმიანეთს და თუშეთს, რაც ჭეშმარიტებისაგან შორს ნამდვილად არ უნდა იყოს:ისინი უახლოესი ტომები გახლავთ!

(სვანური ტომების ჩრდილო კავკასიიდან მიგრაციის შესახებ ზემოთაც ვისაუბრეთ)ლეონტი მროველის ვერსიით (როგორც მინიმუმ მისი ეპოქისათვის,მე-11-ე საუკუნე) ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიაზე სულ რამდენიმე ტომი ფიქსირდება, ქართველთა ნათესავი თუ არანათესავი.

1)დურძუკი, მე კავკასისა და შთამომავალი თარგამოსისა, რომელიც თავის ბიძაშვილთან ერთად ლეკანის კუთვნილ ტერიტორიაზე იკავებს, დარუბანდიდან ლომეკის მდინარემდე (თერგამდე).

2).ხოზონახი-ხუნძეთ, რომელსაც მროველი ლეკანის შთამომავლად და თარგამოსიანად თვლის, და ყველა ნიშნით ეს თუშთა მრავალსახელა ტომი უმდა იყოს.ლეონტი

მროველის დროისათვის კავკასიის ჩრდილოეთით ჯერ კიდევ არ ჩანან:

1)ყაზარდოელები, რომლებიც ამ დროისათვის ჯერ კიდევ ყირიმსა და აზოვის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ფიქსირდებიან.

2)ვაინახები, რომელთა საცხოვრისი ამ დროისათვის ასევე ყირიმის ნახევარკუნძული ჩანს.

3)კუმიკები-კუმანთა (ყივჩაღთა) პირდაპირი შთამომავლები, რომლებიც მოგვიანებით,მე-12-ე საუკუნიდან ჩანან ამ ტერიტორიაზე.

4) კაიტალები-მონღოლური წარმომავლობის ტომები,მე-13-ე საუკუნის მერე დამკვიდრებულნი ჩრდილოეთ კავკასიაში.

ასევე საინტერესო საკითხია სვანური თავადური გვარის, დადემქელიანის წარმოშობის ისტორია, რაც, სამწუხაროდ არასწორად ჩანს გაშუქებული ქართულ სინამდვილეში.

“ლაზებში ბატონო, ძველი წესი იყო, რომ სვანეთის სარდალი ემორჩილება ლაზს და მასთან ის აღრიცხული იყო სახარჯო სიაში და ლაზი კიდევ იღებდა მისგან ფუტკრის ნაყოფს, ტყავებს და ზოგ სხვა რამესაც, ხოლო, როდესაც სვანეთის მთავარი გარდაიცვლებოდა, ლაზების მეთაური ახელისუფლებდა მას. ვისაც უნდა მიეღო და დაეცვა გარდაცვლილის ძალაუფლება. იმავე დროს წერილობით აცნობებდა რომაელთა თვითპყრობელს მომხდარი ამბების შესახებ და ესეც სამაგიერო წერილით უბრძანებდა მას გაეგზავნა სვანთა მთავრობის ნიშნები, ვისთვისაც უნდოდა, მხოლოდ სვანი უნდა ყოფილიყო“.(გეორგიკა, წიგნი მესამე, მეანდრე პროტექტორი,გვ.224).

რასაკვირველია, ეს ტრადიცია ვასალური დამოკიდებულების შემდგომ ხანებშიც ჩანს

გაგრძელებული. შუა საუკუნეების შემდეგ, როცა სამეგრელოში მყარად დაიკავა დადია-დადიანთა საგვარეულო შტომ თავისი ადგილი, სვანეთის სარდალი, ანუ მეთაური ასევე დადიას ხელით დასმული პიროვნება უნდა ყოფილიყო, რაც შემდგომში სვანთა თავადის, დადეშქელიანის გვარს წარმოშობს: დადიშ-ხელიანი, დადიშქელიანი.

ასევე, სვანეთის ისტორიასთან მიმართებაში არსებული თეთრი ლაქა, რომელიც ერთ-ერთ დღესასწაულს შეეხება, გამოკვლევას და გასწორებას მოითხოვს.

ეს არის ლამპრობის დღესასწაული, რომელიც მისი მნიშვნელობის დაკარგვის გამო გაზაფხულის დღესასწაულად გამოცხადდა, თუმცა მას სულ სხვა ფესვები და წარმომავლობა უნდა ჰქონდეს. „გეორიკაში“- ბერძნული წყაროები საქართველოს შესახებ, მოცემულია სამი შერისხული და დასჯილი ბერის ლაზიკაში გადმოსახლების ისტორია. „გეორგიკაში“ მოცემულია აღნიშნული ისტორიის ორი ვარიანტი, რაც, არსებითად, საკმაოდ განსხვავებულია ერთიმეორისაგან და გაუგებრობებს იწვევს. როდესაც კონსტანტინოპოლის კეისრის ტახტი ირაკლის ეჭირა, ხოლო კონსტანტინოპოლის სასულიერო ტახტი-სერგის, ქვეყანას მწვალებლობა მოედო. წმინდა მაქსიმე მოწაფეებითურთ წინ აღუდგა ამ მიმართულებას. ბერები სასტიკად დასაჯეს. მარჯვენა ხელი და ენა სამივე ბერს მოაჭრეს და ლაზიკის ქვეყანას გაამწესეს. ლაზიკაში გამწესებული იყო სამი ერთნაირად დასჯილი ბერი:

1)წმინდა მაქსიმე აღმსარებელი.

2)ამბა (უფალი) ანასტასი .

3) ანასტასი ბერი (აპოკრისიარი).

ანასტასის (აპოკრისიარის) სიტყვებით, ჩასვლისთანავე ისინი ერთმანეთს დააშორეს. წმინდა მაქსიმე, რომელსაც არც სახედარზე შეჯდომა შეეძლო, აღარც საკაცეზე დაწოლა, დააწვინეს წნელებისგან მოწულ ლასტზე და მოათავსეს სქიომარის (სხვა ვარიანტით სხემარის, სხიმარის) ციხეში. რასაკვირველია სვანეთის ციხეში, ცხუმარში! შევნიშნავთ, რომ მის რომელიმე სხვა მხარეში და ციხეში გადაყვანის ფაქტი არც ანასტასი აპოკრისიარის და არც თეოდორ განგრელის წყაროებში არ მოიპოვება.

ანასტასის(აპოკრისიარის) ცნობით, უფალი ამბა ანასტასი ჩამწყვდეული იქნა სკოტორის ციხეში, აბაზგის მახლობლად, ხოლო თვითონ ანასტასი (აპოკრისიარი) ბუკოლესის ციხეში ალანთა საზღვრებში (მისიმიანეთში). რამდენიმე დღის შემდეგ ამბა ანასტასი გაგზავნილი იქნა სვანიდის ციხის (შესამლოა, იგივე ცხუმარის) მიმართულებით სკოტორიდან, ხოლო ანასტასი (აპოკრისიარი) თავკერის ციხეში, აბაზგის მახლობლად. (კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ტერმინი“აბაზგის მახლობლად“-ეს უცნობი ადგილის განმსაზღვრელი ჩანს ცნობილი ადგილით-აფხაზეთით).

სიმპტომატურია ის, რომ ორივე პატიმარი ერთმანეთს მუკორისში ხვდება,(3) აფხაზეთიდან მომავალი სვანეთის და თაკვერის გზაზე.სვანეთის (უკვე სვანეთის) ციხეში გადაგზავნილი ამბა ანასტასი გზაში გარდაიცვალა, სადაც სავარაუდოდ ის დაკრძალეს. ანასტასი (აპოკრისიარი) თაკვერის ციხეში ორი თავის განმავლობაში ყოფნის შემდეგ გადააგზავნეს აფსილეთისა და მისიმიანების მხარეში, ფუსტას ციხეში.(4) ფუსტელთა ციხიდან წაყვანილი პატიმარი ახალმა მთავარმა თავისი სახლის ახლოს მოათავსა. ერთი წლის შემდეგ, ისევ შერისხა დასჯილი ბერი და ისევ ფუსტას ციხეში გააგზავნა, შემდგომ ამისა გააგზავნა სხემარის (ცხუმარის) ციხისაკენ. მთავარმა უკვე შერისხული ბერი სხემარის ციხის გზიდან უკან დააბრუნა და თავისი სახლის მახლობლად მოათავსა ხუთი სხენის (სხენი=5.000 ნაბიჯის) მოშორებით.

აქ საკუთრივ ანასტასის (აპოკრისიარის) ხელით დაწერილი წერილი მთავრდება, ისტორიას თვითონ თეოდოსი განგრელი ასრულებს.

თუსუმესი (თუსავი) რქმევია იმ ციხეს, სოფელ მოქვის ზემოთ, ხუთი სიმიის მანძილზე ჯიხახორიდან, სადაც თავის უკანასკნელ, მესამე ექსორიაში მყოფს უცხოვრია ანასტასის (აპოკრისიარი), აქვე უწერია წიგნები და ნაშრომები ხელის უმტევნოდ და უთითებოდ, თავისუფლად და დაუბრკოლებლად ლაპარაკობდა ღვთაებრივი და უხილავი ენით, (რომელიც მას ძირში ჰქონდა მოჭრილი) და თეოდოსის თქმით, აქვე გარდაცვლილა იგი(მისიმიანეთში)

ზემოთ ნახსენები ციხე თუსუმე, სოფელი მოქვი, სახლი და გამაგრებული ადგილი მთავრისა, ჯიხახორი (ჯიხა-ეს ციხეა, გამაგრებული ადგილი) ანასტასი აპოკრისიარის თეოფანე განგრისეულ ნაწილში არ ფიგურირებს. სავარაუდოდ, ზემოთ ნახსენები ადგილების იდენტიფიკაცია თეოდორე განგრელის მიერ ხდება ლაზიკის პატრონის მონაყოლიდან:

„როგორც გვიამბო ჩვენ, საშინელი ფიცის ქვეშ, ლაზიკის პატრონმა ლებარნაკოსმა, რომელიც , ღვთის განგებით, ამის თანამხილველი ყოფილა და თავის თვალებს ძლივს უჯერებდა ამ დიდი საკვირველების უცნაურობის გამო“.
(გეორგიკა, ტომი, თეოდორე განგრელი,გვ.49,თბილისი).

...და წმინდა მაქსიმე..... ზოგიერთი მონაცემებით, იგი დეხვირელმა (ლექხუმელმა) გლეხმა მოკლა შემთხვევით. შესაძლებელია, ის მართლა წმინდა მაქსიმე იყო, გადაყვანილი სოფელ დეხვირში, თუმცა სავარაუდოდ ეს სრულიად სხვა მაქსიმე იყო, წმინდა მაქსიმეს სეხნიაა მხოლოდ.

ჩვენი მიზანი არ არის გამოვიკვლიოთ, რომელი ვერსია შეეფერება სიმართლეს. ფაქტია, რომ წმინდა მაქსიმე აღმსარებელმა ლაზიკაში გადასახლების დიდი პერიოდი ცხუმარის(სხიმარის, სხემარის, სქიომარის, სვანიდის, სვანეთის) ციხეში გაატარა.

„შემდეგ, წმინდა და ნეტარხსენებული მაქსიმე...რომლის ძეგლი ყოველ ღამეს ლამპრებს აჩენს, იხილება იმ დღიდან, როდესაც გარდაიცვალა, ვიდრე დღევანდლამდე... როგორც ამას გვამცნობს ზემოთ მოყვანილი წერილი.ჩვენ თვითონაც საკუთარი ყურით გვსმენია იმ ადგილების მმართველების და მცხოვრებლებისაგან, რომლებიც ფიცის ქვეშ გვიამბობდნენ დარწმუნებით ამ საკვირველების შესახებ. ხოლო იმათგან, რომელთაც საკუთარი თვალთ უნახავთ ეს ლამპრები, ერთი დღესაც ცოცხალია. იმავე სხიმარის

ციხის უფროსი მისტრიანე, რომელიც თავის ჯარისკაცებთან ერთად დარაჯობის დროს არა ერთხელ და ორჯერ, არამედ ხშირად უნახავს ეს ლამპრები და პირველს მას უამბუნია ყველასთვის“.(იქვე,გვ. 50-51).

ცხადია, დღეს არსებული ლამპრობის დღესასწაული, რომლის არსებითი მნიშვნელობა დაკარგული ჩანს, სხვა არაფერი შეიძლება იყოს, თუ არა წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის დღის ხსენება ასეთი სახით. დროთა განმავლობაში გაქრა წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის სახელის ხსენება და მისი ხსოვნისადმი მიძღვნილი მისტერიული სვანური დღესასწაული სვანი მოსახლეობის გონებაში. დღეს მას გაზაფხულის დღესასწაულს ეძახიან.

რეზიუმე: სვანური ტომის თემას აქ ამოწურულად ვერ ჩავთვლით. თემა ცალმხრივად ჩანს გაშუქებული და ის უსრულია, განხილულ უნდა იქნეს დურძუკთა (ინგუშ) ტომთან ერთად, რამეთუ ორივე ტომი მხოლოდ ერთი მთელის ნაწილია!

შენიშვნები

- 1) ციდა-აქ ხელის გულის სიფართე იგულისხმება მხოლოდ, რომელიც დაახლოებით ათი სანტიმეტრის ტოლადაა მიჩნეული.
- 2) საინტერესოა, რომ რომაული მცნება
2000=MM-ასე აღინიშნება
200000=MM-ასევე აღინიშნება, ერთი არსებითი განსხვავებით: ყოველი ასოს ზემოთ ორწერტილი ესმევა.
- 3) მუკორისი-არ არის გამორიცხული. წალენჯიხა-ჩხოროწყუს რაიონის გასაყარზე მდებარე სოფელი იყოს, საიდანაც შესაძლებელია როგორც ზემო სვანეთში (ცხუმარში), ასე ლეჩხუმისაკენ (თაკვრიისაკენ) გზის გაგრძელება.
- 4) ეს ნაწყვეტი წერილიდან ცხადჰყოფს, რომ ფუსტასციხე-ეს უშუალოდ მისიმიანეთში შემავალი ტერიტორიაზეა.

იმერეთი

საქართველოს ამ კუთხეზე და აქ მცხოვრებ თემებზე არაფერია ნათქვამი თვით პროკოპი კესარიელთანაც, რომელიც რომი- სპარსეთის დაპირისპირების კოლხურ თეატრს აღწერს, ჩვ.წ მე-6-ე საუკუნეს. ფაქტიურად დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე ომის პერიოდში ლაზები, იშვიათად სვანები და აბაზგებია წარმოდგენილი. იმერული (აღმოსავლეთ ქართულენოვანი) თემები კესარიელთან საერთოდ არ ფიგურირებს. იმერელთა აქ არ დაფიქსირება მე-6-ე საუკუნისათვის, მიმათითებელი ჩანს იმისა, რომ ისინი აქ მოგვიანებით გადმოვიდნენ აღმოსავლეთ საქართველოდან, არაბთა შემოსევის დროს, თუმცა ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით...

1) მურვან ყრუს წინააღმდეგ მებრძოლი არგვეთის საერისთავო. ერისთავების, დავით და კონსტანტინე მხეიძეების მეთაურობით, უკვე შემდგარი საერისთავო ჩანს, რაც ზემოთ ნახსენებ ვერსიას სრულიად გამორიცხავს.

2) საქართველოს მხარეების აღწერისას, ვახუშტი ბაგრატიონი ასე მოიხსენებს გურიას, კერძოდ მათ ენას:

"და ენა მათი, რომელსა უზნობენ, მესხური და არა იმერთაებრი"
(ქართლის ცხოვრება ტომი IV გვ 789 თბილისი 1973წ)

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იბერიულ, მესხური, გურული, ეს ერთი და იმავე ტომის სხვადასხვა თემების სალაპარაკო დიალექტებია. ვახუშტი ბატონიშვილი პირდაპირ მიანიშნებს, რომ იმერული დიალექტი ამოვარდნილია იბერიულ-მესხურ-გურული დიალექტებიდან, რაც იმერელების აღმოსავლეთიდან მიგრირების საკითხს ფაქტიურად გამორიცხავს.. დამტკიცებულად ვიცით რა კოლხურ -იბერიული წინარე საცხოვრისი, იმერთა გენეზისის განსაზღვრა დიდ სიძნელეს არც უნდა წარმოადგენდეს. საკითხის გარკვევაში პლინიუს უფროსის, ამ ერთი შეხედვით კონტრასტული ისტორიკოსის ერთ-ერთი ცნობა გვევლინება:

"მათ იქით, 30 მილის დაშორებით, არიან არმენოხალიბების ტომი და დიდი არმენია, ტრაპიზუნტის წინ სანაპიროზე-მდინარე პიქსეტი. მას შემდეგ ტომი სანი-ჰენიოხებისა, მდინარე აფსარი იმავე სახელწოდების ციხე -სიმაგრით შესართავთან (დაშორებული ტრაპიზუნტს 140 მილით. ამ ადგილას მთებს იქით იბერები, ხოლო ხმელეთზე ჰენიოხები, ამპრევტები, ლაზები, მდინარე აკამფსეონი, ისისი, ნოგრი, ბატისი, კოლხთა ტომები, ქალაქი მატისი, მდინარე ჰერაკლეა და მისივე სახელობის კონცხი და პონტოს (ყველაზე სახელგანთქმული მდინარე) ფაზისი.

(პლინიუს უფროსი. წიგნი 6; 4-12)

პლინიუს უფროსის ზემოთ მოყვანილ ციტატაში ჩვენთვის საინტერესო-ეს ამპრევტების თემაა!

არსად, არავის, არც ერთ ისტორიულ ნაშრომში ამპრევტების მეტ-ნაკლებად სწორად გაშიფრული ჰიპოთეზაც კი არ შემოუთავაზებია! ჩვენს მიერ განვითარებული ვერსიის თანახმად, იმერელთა თემიც საბერძნეთის მიმართულებითაა საძიებელი.

ერთი უცნაური დასახლება იქცევს ყურადღებას ეპირის (კოლხეთყოფილის) ახლოს, რომელიც დროის გარკვეულ მონაკვეთში ეფირის სამეფოს შემავალი მოიაზრება

კიდევ:ამფილოხია და მისი მთავარი ქალაქი არგოსი. ამფილოხია მდებარეობდა ამპრაკიის (ყოფილი არტების) (1)ყურეში და სავარაუდოდ ამ სახელსაც მისივე მიხედვით ანათლავენ ყურეს.ამ დასახლების შესახებ არაერთგვაროვანი აზრია გამოთქმული სხვადასხვა ანტიკური ავტორების მიერ:

„ქალაქ პოსიდეონიდან (რომელიც ამფილოქოს ამფირეოსია ძემ ააშენა კილიკიის და სირიის საზღვარზე) ვიდრე ეგვიპტემდე, გარდა არაბთა ნაწილისა(რადგან ის დაუხარკავი იყო)ხარკის სახით შემოდიოდა 350 ტალანტი.

(ჰეროდოტე, ისტორია, წიგნი III-91)

ჰეროდოტეს მიხედვით აქ მცირე აზიაზეა საუბარი, რომელსაც ამავე სახელის წიგნისეული განმარტება აძლიერებს: ამფილოქოსი-პამფილიელთა ბელადი ტროას ომში. და ისევ ჰეროდოტე:

„პამფილიელებმა 30 ხომალდი მოიყვანეს და ისინი ელინური იარაღით იყვნენ შეჭურვილი; ეს პამფილიელები იმათი ჩამომავლები არიან, რომლებიც მიმოიფანტნენ ტროიდან ამფილოქოსს და კალქანტთან ერთად წამოსულები. (იქვე, წიგნი VII-91)

ქალაქ ამფილოხიის დაარსების თითქმის ანალოგიურ ვერსიას გვთავაზობს თუკიდიდე: „ის დაარსა ტროას ომიდან დაბრუნებულმა ამფილოხმა, ამფიარეის ძემ, რომელიც უკმაყოფილო იყო საქმის მდგომარეობით არგოსში (ამფილოხის ძმამ ალკმეონმა მოკლა თავისი დედა ერიფილუ, შური იძია მამის, ამფიარეოსის გამო) (2) დაარქვა კოლონიას ძველი სამშობლოს სახელი.

არგოსი იყო ამფილოხიის ყველაზე დიდი ქალაქი, ხოლო მცხოვრებლები-ყველაზე მდიდარი. მაგრამ მრავალი წლის შემდეგ უბედურების გავლენით მოიწვიეს ამპრაკიელები, ამფილოხების მეზობლები, გადასახლებულიყვნენ მათთან და თავიანთი ელინური ენა პირველად ამპრაკიელებისაგან აითვისეს, მათთან მცხოვრებლებისაგან. დანარჩენი ამფილოხები -ბარბაროსებია. დროთა განმავლობაში ამპრაკიელებმა გააძევეს არგოსელები და თავად დაიკავეს ქალაქი. ამის შემდეგ ამფილოხებმა დაიწყეს მფარველის ძიება აკარნანებთან და მათთან ერთად დახმარებისათვის მიმართეს ათენელებს,რომლებმაც გამოაგზავნეს 30 ხომალდი ფორმიონის ხელმძღვანელობით. ფორმიონის მოსვლის შემდეგ ამფილოხებმა შტურმით აიღეს არგოსი და დაიმონეს ამპრაკიელები. ამ დროიდან ამფილოხები ცხოვრობენ აკარნანებთან ერთად ქალაქში.

„თუკიდიდე, პელოპონესის ომები, წიგნი II-68)

როგორც ნაწყვეტებიდან ჩანს, ჰეროდოტეს ვერსიით არგოსელი ამფილოქოსი ტროას ომიდან დაბრუნების შემდეგ საცხოვრებლად მცირე აზიაში გადადის და პამფილიელების კოლონიას უდებს საფუძველს, თუკიდიდეს ვერსიით ის საბერძნეთშივე აარსებს კოლონიას, ამპრაკიის ყურეში. ამ ანტიკური დროის გამოცანის ამოსახსნელად ისევ ჰეროდოტეს უნდა მივმართოთ:

„მან (სიკიონის ტირანმა) დორიულ ფილებსაც შეუცვალა სახელები. ეს იმიტომ რომ სიკიონელებს და არგოსელებს ერთი და იგივე სახელები არ რქმეოდათ....ფილების ამ სახელწოდებას ხმარობდნენ სიკიონელები როგორც კლეისთენესის მმართველობის დროს, ასევე მისი სიკვდილის მერე 60 წელიწადი....მოლაპარაკების შედეგად გამოცვალეს ეს სახელები და ფილებს დაარქვეს ჰილეები, პამფილები და დიმანტები...“
!ჰეროდოტე; ისტორია, V-68)

სიკიონელთა ერთი ფილეს პამფილთა სახელით სახელდება უკვე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე V საუკუნეს ხდება. ზუსტად ვერ მტკიცდება, არგოსელთა დაარსებულია თუ სიკიონელთა მიერ ამფილოხიის არგოსი (ერთმნიშვნელოვნად არა ამფილოხიის მიერ) თუმცა ერთიგ და მეორეც მეზობელი დორიული ტომები იყვნენ, ერთმანეთის უახლოესი სისხლისმიერი ნათესავები და სახელთა თანაზიარიც კი. თავად ამფილოხიის არგოსი საკმაოდ შორეულ წარსულში ჩანს დაარსებული თუკიდიდესათვის და თავად ჰეროდოტესათვისაც (3)

ის რომ თუკიდიდეს სიტყვებით ამფილოხიის არგოსი, გარდა ამპრაკიელებისა (კორინთოდან ჩამოსახლებულნი) ბარბაროსულია, მიაწინებს, რომ ქალაქის დამფუძნებლები დორიელები (უფრო პამფილიელები, რამეთი იონიური კორინთოს გადორიელება გაცილებით ადრე მომხდარი ჩანს, ვიდრე სიკიონელთა სახელდება პამფილებად) თავად გაბარბაროსდნენ, გაამფილოხდნენ.

...და ვინ შეიძლება თავად „ბარბაროსი“ ამფილოხები იყვნენ?

„ამფილოხია-ეს ისევ ეპირელებია“ (სტრაბონი; წიგნი VII, 7-8)

ის, რომ იმავე სტრაბონთან პირენეის ნახევარკუნძულზე მოხსენიებულია ქალაქი ამფილოხია, ცხადყოფს, რომ აქ ამფილოხთა ცალკე თემზეა საუბარი და არა პიროვნებაზე.

ამფილოხები მხოლოდ თარხონ ქუშის მიერ ჩვ.წ.აღრიცხვამდე XX (შესაძლოა უფრო ადრეც) განხორციელებული რეიდის მონაწილენია, კოლხური (იბერიული) ტომიდან. ის, რომ სტრაბონი ამფილოხებს ეპირელებთან ერთად ბარბაროსებად ნათლავს, ცხადყოფს, რომ ეს ტომები ჯერ კიდევ ფლობენ იონიურ (კოლხურ) დიალექტს, განსხვავებით უკვე ბერძენი იონიელებისა, რომელთაც ეს სახელი მეძველდროებით მიღებული უჩანთ.

თავად დორიულ კორინთო, რომლის მიერ ხელახლად კოლონიზირებული ამფილოხიის არგოსი VII საუკუნეს ჩვ. წ.აღრიცხვამდე , თავად წარმოადგენდა შორეულ წარსულში კოლხებით დასახლებულ მხარეს (4)

დორიული წარმოშობის ამპრაკიელები ბერძენ-სპარსელთა დაპირისპირებაშიც აქტიურ მონაწილეობას იღებენ:

„მეგარელებმა ამჯერადაც იმდენი ხომალდი მოიყვანეს, რამდენიც არტემისიონში, ამპრაკიოტები 7 ხომალდით მოვიდნენ საშველად, ხოლო ლევკადები-სამით, ესენი დორიული ტომები იყვნენ კორინთოდან“ (ჰეროდოტე, ისტორია; წიგნი VIII-45)

არც ქვეითების გამოყვანით ჩამორჩებიან დანარჩენ ელინებს, მათ 500 ჰოპლითი უჩანდ გამოყვანილი (იქვე წიგნი IX-2

ამფილოხებმა, როგორც თუკიდიდეს ზემოთ მოყვანილი ცნობის მიხედვით ირკვევა, პელოპონესის ომში დორილ-იონიურ ტომებს შორის ამ უკანასკნელის მხარე აირჩია. მათ აკარნანების და ათენელი სარდლის, ფორმიონის დახმარებით დაამარცხეს და დაიქვემდებარეს ამპრაკიოტები. ამფილოხიის არგოსში შემოიყვანეს მოკავშირები, აკარნანები (სავარაუდოდ იონიური ტომი) განუდგნენ დორიულ სპარტას და ათენელების მხარდამხარ დაუპირისპირდნენ მათ.

წელთაღრიცხვების გარდამავალი პერიოდისათვის, სტრაბონის ეპოქაში ამფილოხია ჯერ კიდევ დასახლებულია თუმცა:

"წარსულ დროში როგორც უკვე ვთქვი, მთელი ეპირი და ილირია მჭიდროდ იყო დასახლებული, თუმცა ეს ქვეყანა უსწორმასწოროა და გადასერილია მთებით (მაგალითად ტომარი, პოლიანი და რამდენიმე სხვა) ახლა დიდი ნაწილი უდაბურია და დასახლებული რაიონები წარმოდგენილია სოფლებით და ნანგრევებით" (სტრაბონი, წიგნი VII; 7-9)

რაც შეეხება ამფილოხების მეზობლებს, კორინთოს კოლონისტ ამპრაკიოტებს ამპრაკიიდან:

"ქალაქი და რაიონები აკარნანელებისა შემდეგია, ანაკტორია, განლაგებული ნახევარკუნძულზე აქციუმის მახლობლად. ეს სავაჭრო პორტია ნიკოპოლისა, დაფუძნებული ჩვენს დროში.....არის აგრეთვე ქალაქები, პალერი, ალიზია, ლეკვადა, ამფილოხიის არგოსი და ამბრაკია, რომელთა უმრავლესობა ან ყველა ნიკოპოლის გარეუბანია " (სტრაბონი. წიგნი X; 2-2)

სტრაბონის დროისათვის ამპრაკიოტთა კორინთული კოლონია უკვე მთლიანად შერწყმული ჩანს მეზობელ აკარნანიასთან, რომელთანაც თუკიდეს პერიოდისათვის ერთობ მტრული დამოკიდებულება უჩანდა. მიზეზი უთუოდ ერთიანი ელინური ეთნოსის ჩამოყალიბებაში უნდა ვეძიოთ.

მართალია კორინთელები ისეთივე კოლხები არიან, როგორც ეპირელები, მაგრამ უკვე დიდი ხნის ელინიზირებულნი ჩანან. თავად ამპრაკიელები, რომლებიც ამფილოხებთან საკმაოდ დიდი ინცენდენტი ჰქონდათ, აგრძელებენ ამფილოხებთან ერთად ცხოვრებას. ცხადია, იონიურად მეტყველ აკარნანია და დორიულ ამპრაკია უკვე ერთ, საერთო ბერძნული ენაზე საუბრობს. ამპრაკია არათუ აკარნანიის, მხოლოდ ერთი ქალაქის, ნიკოპოლის გარეუბანი გამხდარა. რაც შეეხება ამფილოხიას, სტრაბონის სიტყვებით ისინი ეპირელთა თანატომელები არიან და სტრაბონის ეპოქისათვის გარკვეულწილად ინარჩუნებენ ეთნიკურ განზოგადებულობას ელინებისაგან, თუმცა მისივე სიტყვებით ტომი უკვე ორენოვანი ჩანს.

ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ისტორიკოს პლინიუს უფროსისათვის ამპრაკიოტების, როგორც ტომის ხსენება აღარ არის, ამბრაკია პლინიუსისათვის მხოლოდ ზღვის ყურე და ქალაქია:

"მასზე (განლაგებულია) ეპირი, აკარნანია, ეტოლია, ფოკიდა, ლოკრიდა, ახაია, მესენია, ლაკონია, არგოლიდა, მეგარიდა, თრაკია....საკმაოდ ცნობილი ამბრაკიის ყურე....ყურეში ქალაქი ამბრაკია." (პლინიუს უფროსი, წიგნი IV პარაგრაფი 1-4) რაც შეეხება ამფილოხიას:

"შემდეგ აკარნანიის ქალაქები: ალუზია, სტრატოსი, არგოსი, წოდებული ამფილოხიისად"

(იქვე; პარაგრაფი 1-5)

ამფილოხიის არგოსი- პლინიუსის მიხედვით უკვე აკარნანიის ქალაქია, ცხადია ელინური: ამფილოხთა ეპირული ტომი და ამფილოხია როგორც რეგიონი უკვე ნახსენებაც არაა. (ისევე როგორც ამპრაკია და ამპრაკიოტთა კორინთული ტომი)

.....მაგრამ ამავე დროს პლინიუს უფროსის ისტორიის ჩანაწერებში კოლხური თემებისა და კოლხეთის აღწერისას ჩნდება გამოუცნობი თემი ამპრევტებისა,

გამომდინარე პლინიუს უფროსის აღწერის მანერიდან, დღევანდელი ბათუმ-რიონს შორის არსებულ რეგიონში. ძალიან დიდი ალათობით, პლინიუსისეული ამპრევტები-ეს ამფილოხთა ამპრაკიოტული დორიული ტომია, მიგრირებული ილირიული ქართველური ტომების კვალდაკვალ კოლხეთის მიმართულებით.

(აფსილთა და ამპრევტების გამოჩენა საქართველოს სივრცეში დროში აბსოლუტურად თანხვედრილი პროცესია და პირველად პლინიუს უფროსთანაა ფიქსირებული) სავარაუდოდ, დღევანდელი იმერლებისერთი ნაწილი-ეს დორიული (კორინთული) ამპრაკიოტების ტომია.

რაც შეეხება იმერელთა მეორე ნაწილს, ისინი კოლხთა სახლიკაცების-მარების შთამომავალი ჩანან (თემა სცილდება წიგნის ფორმატს)

რეზიუმე: იმერლები, ეს ქართულ ისტორიაში უხმაუროდ შემოსული ტომები, ამპრაკიოტები გახლავთ, ამფილოხიის არგოსის მცხოვრებნი, არტების ყურიდან. ისინი, ისევე როგორც დანარჩენი საქართველო, აღმოსავლურ ქართული და დასავლურ ქართული ტომების ნარევი ჩანს.

შენიშვნები

- 1) ამბრაკიის ყურის მეორე, ასევე ისტორიული და სავარაუდოდ უფრო ადრინდელი სახელწოდება არტების ყურეა. არტები-ეს ქართველური ტომებია, რომლებსაც თურქი მოგზაური ევლია ჩელები ქალაქ სოჩის მიდამოებში აღნიშნავს.
- 2) ძნელი სათქმელია, რატომ დასჭირდა შურის ძიება ამფილოქოსის ძმას ალკმეონს მამის გამო, როდესაც ეს უკანასკნელი ცოცხალი ჩანს და განთქმულ სამისნოს აარსებს საბერძნეთის თებეში (ბეოტიაში)
- 3) თავად ამპრაკია კორინთოს კოლონია ჩანს ტირან კიფსელოსის მიერ დაფუძნებული ჩვ.წ. აღრიცხვამდე 650-625 წელს. ცხადია, ამფილოხია კიდევ უფრო ადრეა დაფუძნებული.
- 4) კოლხეთის და **კორინთოს** მეფედ იხსენიება აიეტი ანტიკურ ბერძნულ ლიტერატურაში. რასაკვირველია, კოლხურივე ჩანს კუნძული კორკირა, ამას უბრალოდ მისი ტერიტორიული მდებარეობა განსაზღვრავდა.

აზოის ტომი.....და სხვები...

.....და ბოლოს, მას შემდეგ რაც იდენტიფიკაციას დაექვემდებარა თითქმის ყველა ქართული, ქართველური და კავკასიური ტომები, ანტიკურ ლიტერატურაში, ასევე აღმოავლურ ლიტერატურაში არსებულ მთელ რიგი ცნობები იძლევა საშუალებას, გამოკვლეულ იქნეს ჩვენივე მეზობელი და თანამემამულე, ასევე ნათესავი და მოყვარე, აზოის ტომის მიერ გამოვლილი ისტორიული გზა. მიყოლა იმ წერტილამდე მაინც, სადაც იგივე ქართველური და კავკასიური ტომების ისტორიულად ხილული საწყისები ჩანს. აზოის ტომი, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, პირველად პლინიუს უფროსის, ამ პრობლემატური გეოგრაფიის თვალთახედვის არეში ხვდება:

„ავსებს სივრცეს ეს ზღვა (კასპიისა) ვიწრო და გრძელი სრუტით და იქ სადაც ის იწყებს გაფართოებას, ის მოიხრება ნახევარმთვარის რქების მსგავსად, თითქოს ეშვება მეოტიდის ტბისკენო, ვარრონის სიტყვების მიხედვით ნამგლის მსგავსად. პირველი ყურე იწოდება სკვითებისად. ყურის ორსავე მხარეს ცხოვრობენ სკვითები და მისი საშუალებით უკავშირდებიან ერთმანეთს; ამ მხარეზე, ნომადები და სავრომატები მრავალ დასახელების ქვეშ, იმ მხარეზე -აზოი არანაკლები (დასახლების რიცხვით). მარჯვნივ ზღვის შესასვლელიდან ცხოვრობენ უდები-სკვითური ტომი, შემდეგ სანაპიროზე-ალბანელები, გადმოცემით რომელთაც თავიანთი წარმომავლობა იასონისაგან მოყავთ-ამიტომ ამ ნაწილს ზღვისას ჰქვია ალბანეთისა. (პლინიუს უფროსი. წიგნი VI; XV.38)

ერთი შეხედვით რამდენადაც ალოგიკურად არ უნდა მოჩანდეს აზოის ტომის კასპიის ზღვის სანაპიროზე ხსენება, ყველა შემთხვევაში შესწავლულ უნდა იქნეს ეს საკითხი სკრუპულოზულად, რამეთუ ეს ადგილი აზოის ტომის ბინადრობის პირველი დასახელებაა ისტორიაში. თავად კასპიის ზღვა პლინიუსის ეპოქის ისტორიისათვის ცნობილია როგორც (პლინიუსისვე სიტყვებიდან ჩანს). წყლის სივრცე, რომელიც ჩრდილოეთის (ყინულოვან) ოკეანეს შეერთებული გრძელი და ვიწრო სრუტით. ამ ეპოქის (სტრაბონის დროინდელი) რუკებიც არსებობს, რომელიც აბსოლუტურად ასახავს ამ რეალობას (1) პლინიუსის სიტყვებით, სრუტის ორივე მხარეს სკვითები „ცხოვრობენ ... და რომელ მხარეს ცხოვრობს აზოის მრავალსახელა ტომი? ყველაზე უკეთესი ორიენტირი საკითხის გამოსაკვლევად ალბანელთა ტომია. საინტერესოა, რომ ალბანელთა ტომს პლინიუსის მიხედვით იასონის შთამომავლებად მიიჩნევენ (2) პლინიუსის ეპოქისთვის, ალბანელთა ტომები ბინადრობენ კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე:

„ისინი (ალბანელები) ცხოვრობენ იბერებსა და კასპიის ზღვას შორის (სტრაბონი, წიგნი XI; IV-1)

პლინიუს უფროსს აქ დასახლებული აქვს უდები-მისი სიტყვებით სკვითური ტომი, რომელსაც სტრაბონი საერთოდ არ აღნიშნავს(3)და პლინიუსისვე სიტყვებით, ალბანელების გვერდით ცხოვრობენ. რაც შეეხება აბზოის ტომს, პლინიუსი მათ ზღვის „იმ“ მხარეს ასახელებს. გამომდინარე პლინიუსის თხრობის მანერიდან, აბზოის ტომის ადგილ-მდებარეობის დაზუსტება გამწვანებულია, თუმცა:

„...მოხსენებელთან ერთად ჩრდილო მხარეში არის ხუთი ტომი, რომელთა ეპისკოპოსი ოცდაოთხია; მათი კათალიკოსი არის დიდ ქალაქ დვინში, სპარსულ არმენიაში. სახელი მათი (პირველი) კათალიკოსისა, სჯულიერი და სახელოვანი კაცისა, იყო გრიგოლ. შემდეგ ქვეყანა გურზანი არმენიაში ბერძნულის მსგავსი ენით. მათ ჰყავთ ქრისტიანი მთავარი, რომელიც სპარსეთის მეფის ქვეშევრდომია, -შემდეგი ქვეყანა არრანი, აგრეთვე არმენიის ქვეყანაში, თავისი საკუთარი ენით, მორწმუნე და მონათლული ტომი, რომელსაც ყავს სპარსეთის მეფის ქვეშევრდომი თავადი. -შემდეგი ქვეყანა სისაგანი საკუთარი ენით, მორწმუნე ტომი, ამ ხალხში წარმართნიც მოიპოვებინ-ქვეყანა ბაზგუნი, საკუთარი ენით, რომელიც აღწევს კასპიის ზღვის კარამდე, რომელიც ჰუნთა ქვეყანაში არის.“ (გეორგიკა. ტომი III ფსევდო ზაქარია. კავკასიის ქვეყნების აღწერა. გვ17-18 თბილისი 1936წ)

მიხედვად ქართველი და არაქართველი მეცნიერების მცდელობისა, ვერ ხერხდება ავტორის დასახლებული ბაზგუნის ქვეყნის აფხაზეთთან გაიგივება;

- 1)ტერიტორიულად ეს ორი ობიექტი- ბაზგუნი და აბაზგია მნიშვნელოვნად დაშორებული ჩანს ერთმანეთისგან, მინიმუმ 1000კმ-ით მაინც (ისიც იმ პირობით, რომ პოლიტიკური გაერთიანება ბაზგუნი არ მდებარეობს დერბენტზე უფრო ჩრდილო-აღმოსავლეთით)
- 2)მინიმუმ ორი-სამი საუკუნით უსწრებს პოლიტიკური გაერთიანება ბაზგუნი იმ პერიოდს, როდესაც აფხაზეთი პოლიტიკური წარმონაქმნად დაფქსირდა,რამეთუ ფსევდო ზაქარიას ტრაქტატი შედგენილი ჩანს მე-5-ე, მე-6-ე საუკუნის მიჯნაზე.
- 3)ტრაქტატის შედგენის თარიღს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს თვით ბაზგუნის მდებარეობის განსაზღვრის მხრივაც, რამეთუ არაბთა შემოსევა ირანის და საქართველოს ტერიტორიაზე ჯერ დაწყებული არაა და შესაბამისად კასპიის ზღვის მიმდებარე რეგიონში პოლიტიკურ-ეთნიკური სიტუაცია მეტ-ნაკლებად სტაბილურია.

.....და კასპიის რომელ კარებს აღწევს ქვეყანა ბაზგუნი, კარებს მდებარე კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, თუ.....კარებს მდებარე ამავე ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე? ყურადსაღები მინიშნებაა ზემოთ ხსენებულ ციტატაში, რომ ბაზგუნის ქვეყანა კასპიის ზღვის იმ კარს აღწევს, რომელიც ჰუნთა ქვეყანასთანაა! იმავე ფსევდო ზაქარიას მოღვაწეობის პერიოდისათვის, კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე მდებარე კასპიის კარის, დერბენტის შემდეგ ხაზართა სამეფოს არსებობა აბსოლუტურად ცნობილი ფაქტი იყო! ფსევდო ზაქარია კი ბაზგუნის ქვეყნის არსებობას კასპიის ზღვის იმ კართან აღწერს,

რომელიც ჰუნებს ესაზღვრება! დიდი ალბათობით, ეს კასპიის ზღვისპირა აღმოსავლეთის კარიბჭეა! შესაძლებელია ბაზგუნის ტერიტორიულ მდებარეობის დაზუსტებაში შემდგომი ციტატა შეგვეშველოს:

„კარებს იქით Burgare საკუთარი ენით და ბარბაროსი ტომი, რომელსაც აქვს ქალაქი; ალანები, რომელთაც ხუთი ქალაქი აქვთ და Dadu სამეფოს მცხოვრებლები, რომლებიც მთებშია დაბინავებული და ციხეები აქვთ: Ungur, კარავში მცხოვრები ტომი, Ogar, Saber, Bugar, Kurladar, abar, Khazar, Dijarmar, Sirurgur, Bagarsik, Khulas, Abdal, Eftalit. ეს ცამეტი ტომი კარავებში მცხოვრებია; ისინი იკვებებიან საქონლის ხორციით და თევზით, გარეული ცხოველებით და იარაღის საშუალებით: ამათ გადააღმა ცხოვრობს Ammazazte-ს და ძაღლიკაცების ტომი. ჩრდილო დასავლეთის მხარეზე ამათგან, ამაზონები, ცალმუძუ ქალები, რომლებიც განმარტოებით ცხოვრობენ...ის ხალხი, ამათ მეზობლად რომ ცხოვრობენ, არიან ჰროსები, მამაკაცები გრძელი ასოებით...რომელთა ტარება ცხენებს არ შეუძლიათ, ვინაიდან მათ დიდი ასოები აქვთ“ (იქვე გვ18)

ტექსტის მინაწერის მიხედვით შემდეგი რამ ირკვევა: პტოლომემ, ეგვიპტის მეფემ, შიკრიკი გაუგზავნა პროვინციის მმართველებს და მოსთხოვა მათ ცნობები იქ მოსახლე ტომების შესახებ. პტოლომემ მიიღო ცნობები ყველა მხარის შესახებ, გარდა ჩრდილოეთ მხარისა, რომელთა შესახებ მკითხველს დამატებით ცნობებს აწვდის კომპილატორი-ფსევდო ზაქარია. ცხადია ეგვიპტისათვის ჩრდილოეთი-ეს მხოლოდ კავკასია და მისი მიმდებარე რეგიონი ვერ იქნება, ასეთი ჩანს მისთვის კასპიის ზღვის მთელი აღმოსავლეთი სანაპირო თვით არალის ზღვის მიმდებარე ტერიტორიითაც კი!

1) ერთი შეხედვით ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ ფსევდო ზაქარიას ტექსტში საუბარი ასი პროცენტით დერბენტის კარზე მიმდინარეობს, სადაც ნახსენებია კარებს იქით მცხოვრები Burgare, (ბულგარელები, ასე ეწოდებოდათ ხაზარებს ხანდახან, თუმცა მხოლოდ ხანდახან და ესეც იმ შემთხვევაში, როდესაც მათ შორს, ვოლგისაკენ დაიხიეს უკან)

2) ალანები, ხუთი ქალაქის მფლობელები, ოვსთა წინაპარნი.

3) გაუშიფრავი სახელწოდება Dadu სამეფოს მცხოვრებნი - ეს მხოლოდ და მხოლოდ არაბი ავტორების სერირი ჩანს, ჩელებისეული ირაკი-დადიანის მცხოვრებნი. ჩელებისვე სიტყვით, ვებერთელა ქვეყანა ტაუსტანი -ეს დღევანდელი ყაზახეთი, ინგუშეთი, დაღესტანის ნაწილი, ყიზლარი, ქისტთა და ლლიღვთა ტომის მიწები, დიდოეთი.

4) ზაქარიას მიერ დასახელებული ამაზონთა ტომი, ეს სრულიად რეალური ტომი ჩანს კავკასიურ (და არაკავკასიურ) სინამდვილეში, თუმცა ის ბაზგუნის ქვეყნიდან ჩრდილო-დასავლეთითაა ნაჩვენები (ამაზონების თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ტომი კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროსა და კავკასიაში (ამიერ თუ იმიერ) მცხოვრები არიან (არაფერს ვამბობთ კანონიკურ სამეფოებზე: გურზანზე (გურჯებზე) არანზე და სისაგანზე) რაც შეეხება დანარჩენებს:

5) ჩამონათვალის ბოლოში დასახელებული Eftalit-ი, ერთმნიშვნელოვნად ის ხალხებია, რომელიც დაფიქსირებულია ჯერ კიდევ კიროსის ლაშქრობისას, ხოლო შემდეგ ალექსანდრე მაკედონელის თანამებრძოლ-მემუარისტთა მიერ კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, არალის ტბის მახლობლად!

6) რაც შეეხება ცამეტ ჩამოთვლილ ტომს, სიტუაციის ალოგიკურობა აშკარად სახეზეა, კასპიის კარებს აქეთ აეტორს აღნიშნული აქვს ბულგარელები (ხაზარები) რომელთაც აღნიშნული პერიოდისათვის ცენტრალიზირებული სახელმწიფო გააჩნდათ, რომელიც სპარსეთ-ბიზანტიის კონფლიქტშიც კი დებულობდა მონაწილეობას. ალოგიკურია ცენტრალიზირებულ სამეფოში ფაქტიურად დამოუკიდებელი, კარავში მცხოვრები ტომის არსებობაც. მართალია დღევანდელი მდგომარეობით შეუძლებელია კარავში მცხოვრებ მომთაბარე ტომებთან შეხვედრა კასპიის ზღვის სანაპიროზე, თუმცა ასეთი და მსგავსი ტოპონიმების მოძიება შესაძლებელია რუქაზე ამავე ზღვის თურქმენეთის სანაპიროზე.

7) ძალიან ცუდის ზღაპრული ტომი არაერთი ანტიკური მწერლების ნაწარმოებებში გვხვდება, რომლებიც იმ დროისათვის უცნობ ტერიტორიებზე, არალის ზღვისა და ურალის მთებისაკენ მიგვანიშნებენ.

8) რაც შეეხება ჰროსებს, მამაკაცებს დიდი ასობით, აქ კუროზთან უნდა გვქონდეს საქმე. იუმორისტული დახასიათება მავანი იუმორის გრძნობის გარემეს მიერ პირდაპირი აზრით გაგებული ჩანს: რუსები (და რომ ჰროსები ისინი არიან, დიდი მიხვედრა არ უნდა სჭირდებოდეს) იმიტომ ვერ ჯდებიან ცხენზე, რომ ერთი რამე, კერძოდ ასო უშლით ხელს (იგულისხმება რომ ამის ასო (საჯდომი) არა აქვთ!)

ანტიკურ ისტორიაში ცნობილია კასპიის ზღვის ორი კარი: კასპიის ზღვის აღმოსავლეთის სანაპიროზე და კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. ამ ორი კარის ირგვლივ დიდი არეულობაა ანტიკურ ლიტერატურაში:

„აქ უნდა გავასწოროთ შეცდომა მრავალთა, მათიც კი, რომლებიც უკანასკნელ დროს იღებდნენ მონაწილეობას კორბულონის ლაშქრობაში არმენიაში. ისინი უწოდებენ კასპიისას იმ კარებს იბერიაში, რომელიც როგორც ჩვენ ვთქვით, იწოდება კავკასიისად: ეს სახელწოდება დგას იქიდან გამოგზავნილ სიტუაციურ რუკებზეც. და მუქარა იმპერატორ ნერონისა თითქოსდა ეხებოდა კასპიის კარებს, მაშინ როდესაც მათში იგულისხმებოდა ის, რომელსაც მიყავხარ იბერიის გავლით სარმატების მიწებისაკენ: ხომ ძლივს არსებობს რომელიმე მისადგომი კასპიის ზღვასთან, იმდენად მჭიდროდაა ის გარშემორტყმული მთებით. აქვთ მართალია სხვა კარი კასპიის ხალხებს, მაგრამ ამის შესახებ შესაძლებელია გავიგოთ ერთადერთი ალექსანდრე დიდის თანამგზავრების ნაამბობიდან“ (პლინიუს უფროსი; ბუნებრივი ისტორია, წიგნი VI.-XV-40) პლინიუს უფროსის მიხედვით, ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ იგი საერთოდ არ არის ინფორმირებული კასპიის ზღვის დასავლეთი კარიბჭის (დერბენტის) არსებობაზე. მის

მიერ ნახსენები კასპიის ზღვის სხვა კარიბჭე, რომელსაც კასპიის სხვა ხალხები ფლობენ, ამკარად ზღვის აღმოსავლეთ მხარეს მდებარე ჩანს!

„გზა ალექსანდრესი და მისი მეომრებისა ცენტრალურ აზიაში მიემართებოდა სხვადასხვა უღელტეხილებით კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე“

-ასეთია ამ სტრიქონების რუსულენოვანი კომენტარი, თუმცა პლინიუს უფროსი არა უღელტეხილებზე, არამედ ჭიშკარზე გვეუსაუბრება, კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ ჭიშკარზე!

„...სხვა მთები აღმართულია აღმოსავლეთისაკენ, სახელდობრ ისინი, რომლებიც განლაგებულია კასპიის ზღვის ზემოთ თვით მიდიამდე, როგორც ატროპატენის მიდია, ასევე დიდ მიდიამდე. ყველა ეს ნაწილი მთებისა, როგორც ისინი, რომლებიც გადაჭიმულია კასპიის კარამდე და ისინი, რომლებიც კიდევ უფრო აღმოსავლეთითაა, ეხება არიას, იწოდება პარახოაფად....ამგვარად, მე ვათავსებ ტავრის ამ მხარეს მიდიას (რომელშიც შედის კასპიის კარები) და არმენიას“ (სტრაბონი; წიგნი XI; XII-4)

.უნდა ითქვას, რომ სტრაბონის ეს ციტატა შეიცავს ამკარა შეუთავსებლობას: კასპიის კარებს იგი ფაქტიურად პარახოაფის მთებში ათავსებს (და არა კავკასიისაში!) ამავე დროს ათავსებს კასპიის კარებს მიდიაში (და არა ალბანეთში, რომელიც ყველა ნიშნით მისი დროისათვის აღწევდა კასპიის ზღვას: ალბანეთი მისივე სიტყვებით კასპიის ზღვისპირა ქვეყანაა!) კასპიის სტრაბონისეული კარების დაზუსტება მისივე სხვა ციტატით უფრო მართებულია, თუმცა ის ამ შემთხვევაში ირიბად მიაწინებს მის ადგილმდებარეობას:

„კასპიის ქვეყნების შემადგენლობაში შედის კომისენა და ხორიენა, ასევე მთელი ოლქები კასპიის კარამდე, რაგ-ამდე და ტაპირების ქვეყანამდე, ადრე მიდიის კუთვნილებაზე. რაგის ახლოს მდებარეობს ქალაქები აპამეა და ჰერაკლეა. კასპიის კარიდან რაგამდე , აპოლოდორის სიტყვებით 500 სტადიონია (89 კმ) ხოლო პართიის დედაქალაქ ჰეკატომინიდან 1260 (223კმ) (იქვე; III-5)

პართიის დედაქალაქი ჰეკატომინა-საკმაოდ ცნობილი გეოგრაფიული პუნქტია. იგი მდებარეობდა კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ და სამხრეთ სანაპიროს შესაყარის და დასახლებულ პუნქტ მეშხედს შორის (100 კმ-იანი რუქა ინტერნეტში) აქედან მანძილი დერბენტამდე, კასპის დასავლეთ კარიბჭემდე მინიმუმ ოთხჯერ აღემატება სტრაბონის (და აპოლოდორის) მიერ დაფიქსირებულს. ყველა ნიშნით ჩანს, რომ ანტიკური გეოგრაფების, აპოლოდორის, სტრაბონის და პლინიუს უფროსისათვის კასპიის კარები-ეს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარეა!

არც ეს მოვლენა ჩანს გაუგებარი და აუხსნელი-დერბენტი იმ დროის მიმდინარე პოლიტიკური პროცესისაგან საკმაოდ მოშორებით, ჩრდილოეთით მდებარეობდა.

პოლიტიკური ცენტრიდან, რომიდან და პარტიიდან დაშორებული დერბენტი (და ტარკი) ჩაფიქრებული სკვითების მესაზღვრედ-არააქტუალურია.

.....და ბოლოს, დამარცხებული დარიოსი კასპიის კარებისაკენ გარბის. მიუხედავად დამარცხებისა, დარიოსი უგზო-უკვალოდ არ გარბის-ის მიისწრაფვის ცენტრალური აზიის, ბაქტრიისაკენ (დღევანდელი თვალსაზრისით უზბეკეთი). შესაბამისად კასპიის კარად ცნობილი ადგილი დარიოსის ეპოქისათვის-კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარე ადგილია. დერბენტი-ეს მეორადია, იმავე ალექსანდრე მაკედონელის დაარსებული. თავად კარების დაარსების საკუთარი ისტორია აქვს, რომელიც დღევანდელ ისტორიაში სათანადოდ არცაა შეფასებული:

კარები იმ საზღვრების გაყოლებაზე , რომელიც დაიპყრო და საკუთარი იმპერიისათვის მოხაზა ალექსანდრე მაკედონელმა, მისივე მოწყობილი იყო. ფაქტიურად, საზღვრები ეწყობოდა ორი საზოგადოების გზაგასაყარზე. ეს გახლდათ საზღვარი მიწათმოქმედ და მომთაბარე მოსახლეობის შორის. ამ უკანასკნელის მიერ სამიწათმოქმედო ზონის საზღვრის გადმოლაზხვა ნიშნავდა მიწათმოქმედის შრომის სრულ ანუღირებას. ამასთანავე, აღმოსავლეთისკენ, ინდოეთში სალაშქროდ მიმავალი ალექსანდრე მაკედონელი ვერ დატოვებდა დაუცველად გადასასვლელებს, სადაც შესაძლებელი იყო მისი არმიისთვის სახიფათო ძალის უკანა მხრიდან შემოვლა-თავდასხმა. ასეთ ძალად, როგორც მისი მემატეანები აღწერენ, მას სკვითები მიაჩნდა, როგორც აზიელი ასევე ევროპელი.

ასეთივე უღელტეხილი, საცალფეხო სავალი კლდეებსა და მიმდებარე ვაკობებს შორის რამდენიმე იყო, რომელიც ანტიკური მწერალთათვის გადაუჭრელ გორდიას კვანძს წარმოადგენს. ეს გადასასვლელები სასტიკად არის აღრეული სხვადასხვა ავტორის მიერ.ის, რომ სტრაბონისეული კასპიის კარები გულისხმობს კასპიის აღმოსავლეთის კარებს და არა სამხრეთისას, აშკარად იკითხება ამინე მარცელანესთან:

„სპარსეთის საზღვრები, კასპიის კარები, ალბანები (სპარსეთი) ჩრდილოეთის მხარეს კასპიის კარამდე, ესაზღვრება კადუსებს, სკვითების მრავალ ტომს და არიმასპებს, ცალთვალა ველურ ხალხს, დასავლეთის მხრით ემიჯნება არმენელებს და ნიფატებს, აზიაში მობინადრე ალბანელებს, მეწამულ ზღვას, სკენიტ არაბებს, რომლებსაც შემდგომში შთამომავლობამ სარკინოზები უწოდა.“ (გეორგიკა; ტომი I ამინე მარცელანე XXIII -6-13. გვ. 121. 1961წ).

ამონარიდიდან თვალნათლად იკითხება, რომ კასპიის პირველი (დასავლეთის) კარები ისაა, რომელსაც ალბანეთი ესაზღვრება, ხოლო მეორე (აღმოსავლეთისა)ესაზღვრება კადუსიებს, სკვითებს და თვით არიმასპებს, რომელნიც ჰეროდოტეს ეპოქიდან არალის ზღვის მიმდებარედ მოიაზრებიან, კასპიის ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთის სანაპიროზე! ცხადზე ცხადია, რომ ამინე მარცელანეს მიერ ნახსენები კასპიის კარები ორია და ერთი

ამავე სახელწოდების ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარეობს და არა სამხრეთზე, რომელ მხარეს ალბანეთის საცხოვრისი იწყება და რომელსაც ამიანე დასავლეთის მხარედ ნათლავს. დასასრულს უნდა ვთქვათ, რომ ამიანე შემდგომ ნაწყვეტში უკვე ქალაქ ჰერაკლესაც ახსენებს, რომელიც ქალაქ რაგთან ახლოსა, რაც ამ აღწერის რეალურ ხასიათს მიაჩნებოდა.

ასეთივე არეულობა არსებული კარიბჭეების შესახებ შემდგომი დროის მწერლობაშიც. ასე მაგალითად, იოანე ცეცე წერს, რომ ალანები მეოტიდისა და ტანაისის მიდამოებში არიან, მათვე უკავშირებს მეოტიდიდან აგრერიგად დაშორებულ გასასვლელს ჰირკანიელებისა და კასპებისას, სადაც ისინი თურმე ასევე არიან და რომელი კარებიც ალექსანდრე მაკედონელმა ჩაკეტა. **(გეორგიკა. ტომი VII -გვ36. თბილისი 1967წ).** რასაკვირველია ჰირკანელთა და კასპთა გადასასვლელი ერთი და იგივე არც შეიძლება იყოს. ერთი კასპის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარეობს, მეორე დასავლეთ სანაპიროზე. ასევე ურევს ერთმანეთში საქართველოდან ჩრდილოეთისაკენ არსებულ გადასასვლელებს პროკოპი კესარიელიც. მას აღწერილი აქვს იბერთა კარი, შემდგომში დარი-ალანად წოდებული. თუმცა მას ისევე ურევს კასპის კართან, როგორც ამას 500 წლის უკან პლინიუსი აღნიშნავდა. **(გეორგიკა. ტომი 2. გვ.46 თბილისი 1965წ)**

ბიზანტიელ და რომაელი ისტორიკოსები ერთ რამეში ერთმნიშვნელოვნად თანაბარ პოზიციებზე დგანან: გადასასვლელი გამაგრებულია ალექსანდრე მაკედონელის მიერ! გადასასვლელი, რომელსაც სტრაბონი კასპის კარებს უწოდებს, ამ ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზეა, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის ახალშექმნილი იმპერიის ზურგს იცავს, სოგდი თუ სკვითი მომთაბარეებისაგან. იგივე კარი იცავს მოგვიანებით პართიის, ხოლო შემდგომ სპარსეთის სახელმწიფოს იმავე მომთაბარეებისაგან!

....და ვინ შეიძლება დაეტოვებინა ალექსანდრე მაკედონელს მოახალშენებად ამ მისთვის მნიშვნელოვან სასაზღვრო მონაკვეთზე? ის რომ კასპის დასავლეთის კარიბჭეს და ჩორის გადასასვლელთან ილირიელები მკვიდრდებიან და იცავენ (6)აშკარად მიაჩნებოდა, რომ იქაც კასპის ზღვის აღმოსავლეთ ზოლსაც ალექსანდრე მაკედონელისათვის მაკედონიის ეგზომ საიმედო მეზობელი, ილირიელები იცავენ!

.... და აი აქ წამოტივტივდება ზუსტად სახელი აზოის მრავალსახელა ტომისა, რომელიც პლინიუს უფროსს აქ, უშუალოდ კასპის ზღვის აღწერისას აქვს ნახსენები, ესაა ის ბაზგუნის სამეფო, რომელსაც ახსენებს ზაქარია მიტილენელი **(გეორგიკა. ტIII)** და რომლის დარაიონებასაც ამაოდ ცდილობენ ქართველი თუ არაქართველი ისტორიკოსები. ბაზგუნის ამ პოლიტიკურ წარმონაქმნს არა ერთგზის აღნიშნავენ არაბები, რომლებიც დაპყრობითმა ომებმა ჩამოიყვანა ქვეყნიერების ამ ნაწილში. უცხო არაა ბაზგუნის პოლიტიკური წარმონაქმნი იმდროინდელ რუქებზეც და ის აბასკუნის სახელით იხსენიება.

აბაზგთა ხსენება ისტორიის ფურცლებზე, პირველად ფლავიუს არიანესთანაა 131 წლის ქრისტესით, მე-2 -ე საუკუნე

„აფსილების მეზობლები აბასკები არიან. აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი. (ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო -11)

ფლავიუს არიანე ხაზგასმას არ აკეთებს, თუ როდის ჩანს აბასკები ჩამოსულნი ამ ტერიტორიაზე, თუმცა პლინიუს უფროსის ნაშრომი, რომელიც თარიღდება ახალი წლის 78 წლით, აბაზგებს აქ არ ახსენებენ:

„ზოგიერთი (ავტორი) თვლის, რომ ის (დიოსკურია) დაფუძნებული იყო კასტორისა და პოლუქსის მეეტლების, ამფიტის და ტელხინის მიერ, რომელთაგანაც, ცნობილი ფაქტებით მოჰყავთ თავიანთი ჩამომავლობა ჰენიოხებს. ქალაქი ჰერაკლეა მოშორებულია დიოსკურიიდან 100 მილი, ხოლო სევასტოპოლიდან კი -70 მილით. (შემდეგ ცხოვრობენ) ახელები, მარდები, კერკეტები.....“ (პლინიუს უფროსი წიგნი VI; V-16)

უშეცდომოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აბაზგთა ტომი დღევანდელ ტერიტორიაზე დაფუძნებული ჩანს I-II საუკუნეების გასაყარზე (7) ოდნავ უფრო ადრე ჩანს ჩამოსული მარდთა (მარიდთა) ტომი, თუმცა ამ ტომთან კონტაქტი არ უჩანს ფლავიუს არიანეს და მიზეზიც გასაგებია. ტომი შორს კავკასიის მთებისაკენ იკავებს საცხოვრებელ ადგილს, მაშინ როდესაც არიანისეული აღწერა მხოლოდ და მხოლოდ სანაპირო ზოლს ეხება.

ტაბარანმა-შემოინახა სახელი არაირანული ტომისა, რომელმაც შემდგომში მიიტაცა მარდების განსახლების ტერიტორია (ქალაქ ამულის მახლობლად ტაბარისტანში, კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე) რომლებიც ჩაასახლა აქ არსაკიდმა მეფემ თრდატ I-მა. (62-88წ) ვიკიპედია.

მეფე თრდატის მიერ კასპიის სამხრეთ სანაპიროზე ჩამოსახლებული ტაბარები, რასაკვირველია ჩამოსახლებამდე აქვე პართიაში მცხოვრებნი ჩანან, თუმცა დაუდგენელია მათი ვინაობა და პართიის ტერიტორიაზე მოხვედრის ისტორია. (სავარაუდოა, რომ ტაბარისტანელთა ამულთან ახლოს ჩამოსახლების პროცესის შედეგი იყოს მარდთა და აბაზგთა მიგრაციის პროცესი აფხაზეთში, რომლებიც იძულებულნი არიან ახალი სამშობლო ეძიონ) საინტერესოა აბაზგების მიერ ისტორიულად გამოვლილი გზის განხილვა, თუმცა არა ნაკლები საინტერესოა მარების ისტორია, მით უმეტეს, ამ ორი ტომის ისტორია მჭიდროდ ჩანს გადანასკვნელი იმ მომენტიდან, როდესაც აბზოთა ილირიული ტომი კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მკვიდრდება.

ისტორიული ექსკურსი

მარები, ეს ჯერ კიდევ ჰეროდოტესთან, მეცხრამეტე სატრაპიაა, გაერთიანებული ქართველურ ტომებს, მოსხებს, ტიბარანებს, მაკრონებსა და მოსინეკებს შორის. სატრაპიაში გაერთიანებული ჩანს როგორც აღმოსავლური ქართული, ისევე დასავლეთ ქართული ტომები, რაც ამნელებს მათ ეთნიკურ მიკუთვნებულობას გარკვევას. მაგრამ ამავე დროს თავისუფალი არჩევნების არსებობისას, ისინი კოლხებთან წყვილდებიან, მათთან ერთად იბრძვიან ერთი სარდლის მეთაურობით. დიდი ალბათობით მარები (უკვე) დასავლეთ ქართველური ტომები არიან.

პლინიუს უფროსი დიოსკურიის მიდამოების აღწერის დროს მარდებს აღწერს და არა მარებს! გაურკვეველია მარები და მარდები (ბერძნული გამოთქმით სავარაუდოდ მარიდები) ეს ერთი და იგივე ტომია, თუ სახვადსხვა? ჰეროდოტეს მიხედვით, მარდები მომთაბარე ტომებია, მას ისეთ ტომებს შორის ასახელებს, როგორცაა, დაიები, დრიპიკები და საგარტიები.

**„უმრავლესობა სკვითებისა კასპიის ზღვიდან დაწყებული, იწოდება დაიებად.“
(სტრაბონი . წიგნი XI; VIII-2)**

ჰეროდოტეს მიერ აღნიშნული ერთ-ერთ ტომს სტრაბონი უკვე სკვითს უწოდებს. აქვე ასახელებს სტრაბონი ამარდებსაც: „ზღვის გარშემო ჰირკანებს იქით ბინადრობენ ამარდები, ანარიაკები, კადუსელები ალბანელები.“ (იქვე VIII-8)
მარგუს და მარგების ტომს აღნიშნავს მეფე დარიოსის ბეხისტუნის წარწერები კლდეზე:

„10-19 ამბობს მეფე დარიოსი: მარგუს ქვეყანა ამბობდა. ერთი ადამიანი, სახელად ფრადა, მარგუელი, მათ გახადეს უფროსი. ამის შემდეგ მე გავაგზავნე სპარსელი, სახელად დადარშიში, ჩემი მონა, ბაქტრიის სატრაპთან (და ვუთხარი მას:მიდი და გაანადგურე ჯარი, რომელიც არ ცნობს ჩემს ძალაუფლებას. შემდეგ დადარშიში გაემართა ჯარით და გაუმართა ომი მარგუელებს. აჰურაზამდა დამეხმარა მე. აჰურაზამდას წყალობით ჩემმა ჯარმა გაანადგურა აჯანყებული ჯარი. 23-ე დღეს ასმადის თვეს (დეკემბერი 521 წ) მათ გამართეს ბერძოლა.

19-21 ამბობს მეფე დარიოსი. ამის შემდეგ ქვეყანა გახდა ჩემი. აი ეს გაკეთდა ჩემს მიერ ბაქტრიაში. (ბეხისტუნის წარწერები, სვეტი-3)

ზუსტად ეს მარგუ, მცხოვრებნი სატრაპია ბაქტრიაში ჩანან ის მარდები, რომლებსაც ევროპული (მაკედონური და შემდგომ რომაული) ისტორია მარდებს უწოდებს. დიდი ალბათობით, ამ ტომის ნაწილია ის მარები, რომელსაც აღნიშნავს ჰეროდოტე თავის ისტორიაში, და რომლებიც ტომთა თავისუფალ (ნებაყოფილებით) დაწყვილებაში საომარ რიგს კოლხთა გვერდით ირჩევენ. და რატომ კოლხთა გვერდით?

„კსიუსუსტრიდან და წარღვნიდან მანამდე, სანამ მიდიელებმა დაიპყრეს ბაბილონი, პოლიგესტერი თვლის 86 მეფეს და სახელებით ახსენებს ყოველივეს, ბეროსის წიგნის მიხედვით, და მათ მმართველობას ყველასას ერთად თვლის 3 მირიადი 3 ათს 91 წელი. ხოლო მათ შემდეგ, მათი მძლავრი დინასტიის შემდეგ მარებმა (მიდიელებმა) გააგზავნეს ჯარი ბაბილონის წინააღმდეგ, აიღეს იგი და დააყენეს იქ თავიანთი ნაცვალი. მათ შემდეგ ის ასახელებს მართა ნაცვალებს, სულ 8-ს, მათი მმართველობის დრო 224 წელი“ (ბეროსი; ბაბილონის ისტორია F-5) როგორც ზემოთ მოყვანილი ნაწყვეტიდან ჩანს, მარებმა შეძლეს ბაბილონის დაპყრობა და მართავდნენ მას (მეფის) ნაცვალთა ინსტიტუტით 224 წლის განმავლობაში.

„მარი-ქალაქი-სახელმწიფო, არსებული ევფრატის სანაპიროზე, ჩრდილოეთ სირიაში III-II ათასწლეულს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე. ყველაზე დასავლეთით მდებარე შუმერთა ქალაქებისაგან (თანამედროვე ქალაქი აბუ-კემელთან) პრაქტიკულად ხელუხლებელი სამეფო არქივი გადატანილ იქნა დამასკოსა და ალეპოში. მრავალი ექსპონატი ექსპონირებულია ლუვრში. დაიპყრო აქადმა XXIV-XXIII საუკუნეს ჩ.წ. აღრიცხვამდე, დაიპყრო ურის მესამე დინასტიამ XXII-XXI საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე. XXI საუკუნის ბოლოს აღიდგინა დამოუკიდებლობა. 1758 წელს მარი დაპყრობილ იქნა ბაბილონის მეფის, ხამურაბის მიერ. შემდგომში დამოუკიდებელ როლს არ თამაშობდა. (ვიკიპედია)

ვიკიპედიის ცნობებიდან ჩანს, რომ მარებს დამოუკიდებლობა XXI საუკუნის ბოლოს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე დაუბრუნებიათ..... თუმცა იმავე ბეროსის ცნობების მიხედვით არა მხოლოდ დამოუკიდებლობა დაუბრუნებიათ, არამედ ბაბილონიც დაულაშქრავთ! თუ იმავე ბეროსის ცნობებით ვიხელმძღვანელებთ, იმავე ბაბილონი მათ მეოცე საუკუნიდან მეთვრამეტე საუკუნის შუა წლებამდე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე უმართავთ კიდევ! რასაკვირველია ამდენი საუკუნე ხალდეურ (ქანურ) ეთნოსთან ურთიერთობის შემდეგ მათ ათვისებული უჩანთ ხალდეური ენა, კოლხურსა და იბერიულთან ერთად ერთი ფუძიდან აღმოცენებული. ამიტომაც ირჩევენ ისინი კოლხებთან დაწყვილებას საომარ მწყობრში (ასევე იკვეთება მათი გენეტიკური მჭიდრო ნათესაობა კოლხებთან, თუმცა თემა სცილდება წიგნის ფორმატს) რაც შეეხება მიდიელებს, ის შემდგომი დროის გადამწერების მიერ ჩანს შემოტანილი ცნობაში: მიდიელები ერთი ათეული საუკუნის შემდეგაც არ ჩანან ისტორიულ ასპარსზე გამოსული.

პარალელურ რეჟიმში ახსენებს ჰეროდოტე კოლხთა მეზობელ მარებს (და ეს მეზობლობა მხოლოდ და მხოლოდ ევფრატის ხეობაშია საგულვებელი) და სპარსთა ქვეშევრდომ მარდებს, თუმცა ცხადზე ცხადია-ეს ერთი და იმავე ეთნოსია! საბუთი მათი იგივეობისა ზედაპირზევე დევს: ბაქტრიაში არსებულ უდაბნოს მარებისა ეწოდება და არა მარდებისა ან თუნდაც მარგებისა! საინტერესოა, რომ ზუსტად მარდებმა მოიპარეს

სახელგანთქმული ცხენი ალექსანდრე მაკედონელისა, ბუცევალი. ალექსანდრე საშინლად გაბრაზდა მათზე და დედაბუდიანად ამობუგვას შეჰპირდა, თუ ისინი ცხენს არ დაუბრუნებდნენ. საბედნიეროდ ყველაფერი მორიგებით და შერიგებით დამთავრდა, უსისხლოდ.

უცნაურია, მაგრამ შუა საუკუნეების სომხური ლიტერატურა მარებს და მიდიელებს აიგივებს. ასევე არმენი ასოლაკი (XII-XIII საუკუნე) აიგივებს მარებს და მიდებს.

საუკუნეების მანძილზე სომხები შორს ჩრდილოეთისაკენ გადაადგილდებიან (რასაკვირველია არა ნებაყოფილებით) კარგავენ მარებთან და მიდებთან ტერიტორიულ მეზობლობას, როგორც ჩანს ასევე ინფორმაციას მათ შესახებ.

როგორც ზემოთ მივუთითეთ, ჰეროდოტე სამივე ეთნოსს ცალ-ცალკე აღნიშნავს, აღნიშნავს სხვადასხვა რანგში. მიდები, გარკვეული პოლიტიკური ავტონომიით უფლებამოსილნი ჩანან, თუმცა სპარსელების გვერდით ლაშქრობენ. ნაკლები პოლიტიკური ავტონომიის უფლებით ჩანან მარები, რომლებიც ლაშქრობაში კოლხების გვერდით არჩევენ დგომას. მარდების პოლიტიკურ უფლებას ჰეროდოტე არ აღნიშნავს, და სრულიად სამართლიანად: დარიოსის სიტყვებით ის მხოლოდ ბაქტრიის სატრაპიაში შემავალი, თუმცა მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელი ტომი ჩანს. ასევე გარკვეული დამოუკისებლობის ნიშნები გააჩნიათ ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში.

პართები და მიდები

განსხვავებული ხალხები ჩანს მიდიელები და პართები: ოქტავიან ავგუსტუსის რესპუბლიკური წყობილების შემდეგ რომის პირველი იმპერატორის ჩამონათვალშიც:

„პართიელებმა და მიდიელებმა მიაღწიეს ჩემთან თავიანთი ელჩების საშუალებით თავიანთი ხალხების სათავეებში დამემტკიცებინ მეფეები: პართებს-ვონონი, მეფე ფრაატის შვილი, მეფე ოროდის შვილიშვილი, მიდიელებს - არიობარზანი, მეფე არტავაზდის შვილი, მეფე არიობარზანის შვილიშვილი.“ (ღვთაებრივი ავგუსტის ქმედებათა ჩამონათვალი 33)

რა მოვლენები უძღვის წინ ამ ტომის ჩამოსახლებას იმ ეპოქაში და იმ ტერიტორიაზე, სადაც ერთი მათგანი მაინც ზუსტადაა დაფიქსირებული? პართიის სამეფოს შესახებ შემონახული ცნობები ერთობ მწირია და წინააღმდეგობრივი.

ერთ ერთი ვერსიით, პართია აღმოცენდა სელვეკიდთა დინასტიის ნანგრევებზე.

მომთაბარე ტომები, დახები შეიჭრნენ სელვეკიდების პროვინცია პართიაში, დაიმორჩილეს იგი, ხოლო შემდეგ თითქმის მთელი ტერიტორია ირანისა.

სხვა ვერსიისთ, ბაქტრიის მმართველი დიოდატმა და პართიის მმართველმა ანდრაგორმა დამოუკიდებლობას მიაღწიეს. დიოდატმა შეძლო ბაქტრიაში საკუთარი ხელისუფლების გაძლიერება, ხოლო ანდრაგორმა ვერა. ძალაუფლება პართიაში მოიპოვა პარნების მმართველმა არშაკმა.

მეორე ვერსიის მიხედვით, სელვეკიდების მეფისნაცვალი მძლავრობს ადგილობრივებზე. ძმებმა, ტირდატმა და არშაკმა მოაწყვეს შეთქმულება, მოძალადე დაიღუპა და პართელებმა მოიპოვეს დამოუკიდებლობა. არშაკი მართავს მხოლოდ 2 წელი, ტირიდატი 37.

მესამე ვერსიის მიხედვით, გასათვალისწინებელია ალექსანდრე მაკედონელის წვლილი პართიის ჩამოყალიბებაში. დაიპყრო რა პართია, ალექსანდრემ დაუნიშნა მმართველი ანდრაგორი სპარსელი ელიტიდან. მისგან წარმოიშვნენ პართიელი მეფეები. ის რომ რამდენიმე სხვადასხვა ვერსია არსებობს, ცხადად მიანიშნებს სრულყოფილი ცნობების არარსებობას.

„როცა დაიწყო აჯანყება ქვეყნებისა ტავრს აქეთ, რადგანაც სირიის და მიდიის მეფეები, რომლებიც ამ ქვეყნებსაც ფლობდნენ, დაკავებული იყვნენ სხვა საქმეებით, ნაცვალებმა რომელთაც მინდობილი ჰქონდათ ამ ქვეყნების მართვა, მაქვს მხედველობაში ეგტიდემი და მისი მომხრეები, უპირველეს ყოვლისა უბიძგეს ბაქტრიანას და ახლო მდგომ ქვეყნებს აჯანყებისაკენ; მერე არსაკმა, სკვითმა, სხვა დაიებთან ერთად, ეგრეთწოდებულ აპარნებთან, მომთაბარებებთან, მდინარე ოქსის იქით მცხოვრებნი, დაესხა პართიას და დაიპყრო.“ (სტრაბონი. წიგნი XI; IX-2)

სტრაბონის ვერსიის, არსაკი სკვითია, შესაბამისად პართიის მცხოვრებნიც სკვითები ჩანან, არა სპარსელები. უცნობია თუ რა მოსაზრებას ეყრდნობა სტრაბონი როდესაც პართიას სკვითებით დასახლებულ მხარედ მიიჩნევს. ის, რომ ძველი პართეები და სპარსელები სხვადასხვა ხალხია აქსიომაა, რომელსაც დამტკიცებაც კი არ სჭირდება. რა მიმართულებაა ამ მხრივ პართებას და სკვითებს შორის?

„პართელები, რომლებსაც თითქოსდა გაიყვეს მთელი მსოფლიო რომაელებთან ერთად და ამ დროისათვის უკავიათ ძალაუფლება აღმოსავლეთზე, წარმოიშვნენ განდევნილი სკვითებისაგან.“ (ეპიტომა თხუზულება პომპეუს ტროგისა ფილიპუს ისტორია წიგნი XLI თავი I)

ერთი შეხედვით ყველაფერი თავის ადგილას დგას, პართეები სკვითები ყოფილან, თუმცა საინტერესოა თუ ვინ არის ის განდევნილი სკვითები?

„VII ს.ჩვ.წ. აღრიცხვამდე ირანულენოვანი სკვითების ტომი, გაიარა რა კასპიის ზღვის სანაპიროზე, შემოიჭრა წინა აზიაში, სადაც ირანის აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე შექმნეს მომთაბარე სახელმწიფოს მსგავსი, რომლის ცენტრი ურმიის ტბასთან იყო. ...სკვითიის სამეფო დაეცა VI საუკუნის დასაწყისს ჩვ.წ.აღრიცხვამდე. ისინი დამარცხებული იქნა მიდიელი ტომების გაერთიანების მიერ. მას შემდეგ სკვითთა ნაწილმა გადალახა კავკასიის მთები უკუმიმართულებით, ხოლო ნაწილმა ჰეროდოტეს მიხედვით, გაიქცნენ მცირე აზიის დასავლეთ ტერიტორიაზე, სადაც გახდნენ მიზეზი მიდიასა და ლიდიას

შორის ომისა.“ (იქვე. შენიშვნა 1,1,6)

საკითხის არასწორად დაყენების ქრესტომათიული მაგალითია!

1)კასპიის ზღვის სანაპიროთი შემოჭრილი სკვითები აშკარად სლავურენოვანი ტომი ჩანს შემდეგი დროის სამეფო სკვითები და არა ირანულენოვანი.

2)სკვითების დიდი ნაწილი დაპატიჟეს კიაქსარესმა და მიდიელებმა, დაათვრეს და ამოხოცეს. (ჰეროდოტე 1-106)

3)კავკასიის მთებ გადალახული და 28 წლის შემდეგ ყირიმში, უკან მიბრუნებულ სკვითებს ომი მოუხდათ თავიანთი ცოლების და ბრმა მონაყოფილების შვილებთან. სამშობლოში, ყირიმში შესვლა მათ ომით მოუხდათ, გაქცეული სკვითების ეს ნაწილი ყირიმში ჩანს დაბრუნებული და არა კასპიის ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე. უფრო სავარაუდოა, რომ პომპეუს ტროგი სკვითებს გამოდევნის ეპოზოდად ჰეროდოტეს სხვა გამონათქვამს გულისხმობდეს:

„ყველა ეს ხალხი გარდა ჰიპერბორეებისა, დაწყებული არიმასპებიდან მუდამ თავს ესხმის მეზობლებს, ისე რომ ისიდონები გამოაძევეს თავისი მიწაწყლიდან არიმასპებმა, ისედონებმა- სკვითები, ხოლო კიმერიელებმა, რომლებიც ცხოვრობდნენ სამხრეთის ზღვასთან, დატოვეს თავისი ქვეყანა სკვითების მიერ შევიწროებულებმა“ (იქვე წიგნი IV-მელპომენა-13)

ცხადია, ტროგს ჰეროდოტეს ეს ციტატა უჩანს გამოყენებული, როდესაც ის გამოდევნილ სკვითებზე საუბრობს.... და როგორ ხსნის პომპეი ტროგი პართელთა სკვითობას?

„ეს ცხადი ხდება მათი თვითდასახელებით, რამეთუ სკვითთა ენაზე პართი გამოდევნილს ნიშნავს.“ (პომპეი ტროგი იქვე წიგნი 42-1)

პომპეი ტროგის სინდისზე იყოს რამდენად ნიშნავს პართი-განდევნილს, დევნილს თუმცა ერთი რამ უდავოა ტროგის არგუმენტი ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს!

„ამიტომაც მხოლოდ უნდა გიკვირდეს, როგორ შეიძლეს მათ თავიანთი სიმამაცით მიეღწიათ ასეთი წარმატებისათვის, რომ ისინი ბრძანებლობდნენ ხალხებს, რომელთა ძალაუფლების ქვეშ მონების ბრბოს წარმოადგენდნენ. სამჯერ დაესხა მათ რომი, რომელთა სათავეში რომის ბრწყინვალე სარდლები იდგნენ, -რომი მაშინ საკუთარი ძალების გაფურჩქვნის პერიოდში იყო და მხოლოდ ისინი ყველა ხალხებს შორის აღმოჩნდნენ ტოლები (რომაელებისა) არამედ დაამარცხეს ისინი. თუმცა უფრო დიდი დიდება, ვიდრე ზღვისიქითა მტრის დამარცხებისა, მოუტანა მათ რომ მოახერხეს დაწინაურება, მოქცეულებმა სახელმწიფოებს ასირიის, მიდიისა და სპარსელების შუა, ერთ დროს ცნობილ ბაქტრიის სახელმწიფოს გვერდით აყვავება, რომელსაც ათასობით ქალაქი ჰქონდა. გარდა ამისა, ის გამუდმებით ექვემდებარებოდა სასტიკ თავდასხმებს სკვითებისაგან, აწარმოებდნენ ომებს სხვა მეზობლებთან (პომეი ტროგი იქვე წიგნი 41 თავი1)

თვით პომპეი ტროგსაც უჭირს იმის დაჯერება, რომ ასეთ წარმატებებს პარტებმა, ყოფილმა მონებმა, რომელსაც სახელმწიფოს მართვის არავითარი გამოცდილება არა აქვთ, მიაღწიეს

თვით სკვითების უდიდესი მტერი, დარიოსი, რომელმაც სკვითიაშიც კი ილაშქარა (მართალია წარუმატებლად) მათ დასაჯელად სრულიად მშვიდად უყურებს პარტების ფაქტიურად დამოუკიდებელი ლაშქარის მისი არმიის შემადგენლობაში, რაც მათ სკვითობას საერთოდ გამორიცხავს.

პომპეის ტროგის სიტყვები, რომ პარტელები განიცდიან მუდმივ სასტიკ თავდასხმებს სკვითების მხრიდან, ასევე პარტელების სკვითური ტომისადმი მიკუთვნილობას აბათილებს. ...და საერთოდ, მათთვის უცნობ ტომს რომაელები და ბიზანტიელები სკვითებს აკუთვნებს. არა ერთ ავტორთანაა გამოცხადებული ხალიბები, ზიხები, თვით ლაზებიც სკვითური ტომიდან. (როგორც სტრიქონების ავტორმა გაარკვია, ზემოთ მოხსენიებულ განდევნილ სკვითებს არავითარი შეხება არ უჩანთ პარტებთან. თემა სცილდება წიგნის ფორმატს)

...და თუ სკვითები არა, მაშინ ვინ?

პართთა ტომების ვინაობის განსაზღვრისათვის ექსკურსი შორიდან უნდა დავიწყოთ. რამდენადაც ცნობილია, ხალხები რომლებიც ცხოვრობდნენ სპარსეთის მეფის, დარიოსის ჰისტასპესის ძის ეპოქაში, დაყოფილ იქნენ 23 ოლქად-სატრაპიად. ამ დროისათვის ჰირკანები, როგორც ცალკეული ტომი ცნობილია, თუმცა ისინი გაერთიანებული არიან პართიასთან ერთ სატრაპიაში. ოდნავ მოგვიანებით იმავე ჰირკანები ჰეროდოტესთან (ჩვენი გამოკვლევის თანახმად) უკვე აზიელი ეთიოპების (არაბოტების, იბერების) გვერდით სხვა სატრაპიაში გაერთიანებულად გვევლინებიან.

რამდენადაც ისტორიაში ცნობილია, ჰირკანები მომთაბარე ტომი იყო, სპარსეთის იმპერიის პირველი მეფის, კიროსის მიერ დასახლებულ-დაფუძნებული კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე. მეფე დარიოს პირველისა და განსაკუთრებით ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობისას, ისინი უკვე ბინადარ მცხოვრებლებად გვევლინებიან.

ცნობილია, რომ კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ჰირკანების დასახლებით, სპარსეთის ხელისუფლება ცდილობდა პართთა ძლიერების შეზღუდვას (პართთა ძლიერების ზრდა ამ პოლიტიკური ერთეულის ახალგაზრდობის უცილობელი ნიშანი ჩანს!) ცხადია პართიის მზარდი ძლიერების შეზღუდვა, ამ უკანასკნელთათვის მონათესავე ტომებთან კავშირის გაწყვეტით (ან შესუსტებით) არის შესაძლებელი!და რომელი ტომები ცხოვრობენ ამ მიმართულებით? თავად ჰირკანის გეოგრაფიულ-პოლიტიკური მდგომარეობა, როდესაც ის ხან პართიასთან, ხან კი იბერიასთან ჩანს გაერთიანებული სატრაპიაში, თვალნათლივ აჩვენებს: ჰირკანები პარტებსა და იბერ-

კახებს შუა ცხოვრობენ! ცხოვრობენ იქ, სადაც ისინი სპარსეთის პირველმა მეფემ (იმპერატორმა) კიროსმა დაასახლა ორ მონათესავე ეთნოსის გამყოფად, პართიისა და იბერ-კახებისა! (როგორც ირკვევა, ჰირკანის ასეთივე ფუნქციები აკისრია ბაქტრიასთან და ხორეზმთან მიმართებაშიც....)

მართებული ჩანს მოარული ფრაზის, მითხარი ვინაა შენი მეგობარი და გეტყვი ვინა ხარ შენ-პერეფრაზირება! მითხარი ვინაა შენი ნათესავი და გეტყვი ვინა ხარ შენ!

ურარტუ, უძველესი სახელმწიფო სამხრეთ-დასავლეთ აზიაში, განლაგებული არმენიის ზეგანზე. ურარტუს, როგორც ტომთა კავშირის არსებობა, დოკუმენტალურად დამტკიცებულია XIII საუკუნიდან, როგორც სახელმწიფო -VIII საუკუნიდან ჩვ.წ.აღრიცხვამდე. ურარტუმ შეწყვიტა არსებობა VI-საუკუნეს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე. პირველ მეოთხედში 1 ათასწლეულისა ჩვ. ერამდე, ურარტუ იკავებდა მთავარ ადგილს წინა აზიის სახელმწიფოებს შორის (ვიკიპედია)

ამ ქვეყნის დასახელების ახსნის მცდელობა მოცემული ვიკიპედიის ამავე ტექსტში:

- 1)ურარტუ- სახელმწიფოს ასირიელი დასახელება, არსებობს მოსაზრება რომ ის „მაღალ ქვეყანას“ ნიშნავს.
- 2)ბაიანლი -ადგილობრივი თვითდასახელება შიდა რაიონებისა, სადაც პირველად ხდება ტომების კონსოლიდაცია.
- 3)ვანის სახელმწიფო - ახალ დროში მკვლევარების მიერ გამოყენებული ტერმინი.
- 4)ნაირის ქვეყნები - ადრეასირიული სახელწოდება ტომებისა, მცხოვრები ურარტუს ტერიტორიაზე.
- 5)არარატი - არამი-ის არასწორი ინტერპრეტაცია.
- 6)ალაროდების ქვეყანა - ჰეროდოტე ახსენებს ურარტუს ალაროდების სახელწოდების ქვეშ.
- 7)ხალდია - იგივეა ურარტუსთან, ანტიკური ისტორიკოსების მიერ მოხსენებულ ხალდების ქვეყანასთან.
- 8)არატტა - უძველესი მთა გორიანი ქვეყანა, დასახლებული შუმერულ ტექსტებში.

ის რომ ურარტუ შესაძლოა მაღალ ქვეყანას ნიშნავდეს და ის , რომ ჰეროდოტე ალაროდებში ურარტუელებს გულისხმობს - სუფთა სუბიექტური მოსაზრებაა, რომელთაც არავითარი არგუმენტი არ ამყარებს და თავისთავად არარეალურ ჰიპოთეზათა რიგს მიეკუთვნება. რაც შეეხება დანარჩენ სახელებს, ყველა მათგანს არსებობის უფლება აქვს, არა ერთია არქაულ ისტორიაში შემთხვევა, როდესაც ერთი და იმავე ადგილი, ტერიტორია, სხვადასხვა ავტორების მიერ სხვადასხვა სახელებითაა მოხსენებული.

ის, რომ შუმერულ ტექსტებში დასახელება არატა-ეს ცენტრალური ირანის მთიანი რაიონების ქვეყანაა- რბილად რომ ვთქვათ სიმართლეს არ და ვერ შეეფერება. იმავე ბერძნულ ნახევრად მითოლოგიურ სიუჟეტებზე დაყრდნობით, ირანელთა მამამთავრი და ეთნარქი, პერსე, გაცილებით ახალგაზრდაა. არავითარი ცნობა, რომ იმ პერიოდისათვის ირანის მთიანეთი მაღალორგანიზებული ტომებით იყო დასახელებული, არ არსებობს. ირანის ტრიტორიაზე გაცილებით გვიან, შუმერთა ტექსტებში ნახსენები არატიდან ორი ათეული საუკუნის მერედა იქმნება ცენტრალიზებული სახელმწიფო!

რაც შეეხება ანტიკური ისტორიკოსების მიერ მოხსენებულ ხალდიას, ხალდების ქვეყანას, დიდი ალბათობით ეს იმავე ურარტუს სახელი უნდა იყოს, სხვა ისტორიკოსების მიერ ამგვარად მონათლული. ურარტუ - ასე მხოლოდ ასირიისთვისაა ეს სახელმწიფო ცნობილი. ასირია -ეს შუმერი -აქადის სამართალმემკვიდრე სახელმწიფოა, იმავე ტერიტორიაზე ამ სახელმწიფოების ძლიერების დაცემის შემდეგ აღმოცენებული. ური-ეს ქალაქია შუმერ -აქადში. სავარაუდოდ ქალაქი-პოლისი, თვითმყოფადი ქალაქი. ურ-შანაბი, ნახსენები შუმერულ ლიტერატურაში, ეს ვინმე შანაბი ჩანს, ქალაქი-სახელმწიფო ურიდან. ასეთივე წარმოშობისა ჩანს ტერმინი ნინ-ურთა. ლოგიკურია, რომ ურ-არტუ, ეს არტების სახელმწიფოს აღმნიშვნელი ტერმინი უნდა იყოს! ...და არტები ვინ არიან? ამაზე უკვე სხვა თავში გქვონდა საუბარი. არტები-ასე ეწოდება ქართველთა რამდენიმე ტომს, ადრიატიკისა და იონიის ზღვის სანაპიროზე. უფრო მეტიც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, საბერძნეთში მდებარე ამბრაკიის ყურის უძველესი სახელწოდება არტების ყურე იყო! არტები-ეს ყოფილი პამფილიელებია, დღევანდელ სინამდვილეში იმერელებად ცნობილი ტომი.... რაც შეეხება სამხრეთს (ასირიისაგან მოშორებულ ნაწილს) ისინი ხალდეური ტომები უნდა იყვნენ... (ურარტუს ქვეყნის ქართულობის უფრო წონადი არგუმენტიც არსებობს, თუმცა მისი განხილვა სცილდება წიგნის ფორმატს)

ურარტუ; -ეს არტების ქვეყანაა! ხალდეას სამართალმემკვიდრე, ხალდების და არტების ქვეყანა, ქვეყანა რომლის პოლიტიკური მზე VI საუკუნეში ჩვენს. წ. აღრიცხვამდე ჩაესვენა. ურარტუს სახელმწიფო პოლიტიკური რუქიდან მიდიამ წაშალა. (აღსამიშნავია პართების, და განსაკუთრებით პართიის სახელმწიფოში შემავალი კადუსიების -იგივე გელების, (ხალდების) ტომის პათალოგიური სიმულვილი მიდთა სახელმწიფოსი)

სიმტომატურია, რომ V საუკუნეში ჩვენს. წ. აღრიცხვამდე, ჰეროდოტეს მიხედვით პართია უკვე სპარსეთის პროვინციაა, ყოფილი ურარტუდან 1000კმ-ის დაშორებით. უფრო ადრინდელია ბეხისტუნის წარწერები მეფე დარიოსისა, სადაც პართია სატრაპიად და შესაბამისად პოლიტიკურ ერთეულად, გაერთიანებადაა

მოხსენიებული..თავად კიროსი, სპარსეთის იმპერატორი, რომელიც უკვე უფროთხის პარტიის ძლიერების ზრდას 559-530 წელს ჩვ. წ. აღრიცხვამდე მეფობდა! შესაბამისად, ურარტუს დაცემიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ, სულ რაღაც 1000 კმ-ის მოშორებით აღმოცენდა პოლიტიკური წარმონაქმნი, რომლის მზარდ ძლიერებას უფროთხის ახლად შექმნილი სპარსეთის იმპერია!

კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ პომპინიუს მელას ბრძნული სიტყვები: ერები არ ქრებიან ,ისინი განაგრძობენ ცხოვრებას ან იმავე ტერიტორიაზე სხვისი სახელის ქვეშ, ან სხვაგან საკუთარი სახელით, ან სხვა ტერიტორიაზე სხვა სახელის ქვეშ.და რომელ შემთხვევათაან გვაქვს აქ საქმე?

„ხოლო მოლაშქრენი იყვნენ: სპარსელები, რომაელებიც ასე იყვნენ აღჭურვილი.... ძველად მათ ელინები კეფენებს უწოდებენ. მაშინ როდესაც თავის თავს არტებს ეძახოდნენ, ისევე როგორც მათ ირგვლივ მცხოვრებლებიც მათ ასე უწოდებენ.“
(ჰეროდოტე ისტორია წიგნი VII პოლიმნია 61 თბილისი 1975წ)

ჰეროდოტე არტებს სპარსელთა სახელად მიიჩნევს. მართლაც უძველესი ლიტერატურა აღნიშნავს მსგავს სახელს სავარაუდო სპარსული ტომისას, თუმცა ეს დასახელება არატაა და არა არტი. ამასთან, დიდი ალბათობით შეიძლება ჩაითვალოს, რომ არტი პართთა სახელია და არა მთელი სპარსეთისა. თვით სიტყვაც კი პ-ართი და არტი ერთი და იგივე ფუძისა ჩანს. შესაბამისად, ეს ის მეორე შემთხვევაა, როდესაც ერი განაგრძობს არსებობას სხვაგან საკუთარი სახელით (თუმცა დასახელების მცირე ინტერპრეტაციული სახესხვაობით)

არ უნდა იყოს გაკვირვების წყარო პომპეი ტროგის სიტყვები, რომ სალხმა, რომელსაც სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის არავითარი ტრადიცია არ გააჩნია, უმოკლეს დროში შესძლო სახელმწიფოს დაფუძნება (პარტიისა) რომელმაც მსოფლიოში პირველად შესძლო თვით რომის იმპერიის დამარცხება მისი აღზევების პერიოდში. ამ ხალხს, პართებს, ყოფილი ურარტუელებს, სახელმწიფოს მშენებლობის რამდენიმე (ბაბილონ-შუმერულის გათვალისწინებით, რამდენიმე ათეული) საუკუნოვანი ტრადიცია აქვს! არ უნდა იყოს საფუძველს მოკლებული სპარსელ ისტორიკოსთა მოსაზრება, რომ ქართველები-ეს ერთ-ერთი ირანული ტომია! ოღონდ მცირე ინტერპრეტაციით, ირანელი ეთნოსის ჩამომყალიბებელ ტომებს შორის, ერთ-ერთი ძირითადი (სპარსებთან ერთად) პართები-ქართველური ტომი ყოფილა! (.....და სხვაც.....თუნდაც ხუზები, უკვე პართებისაგან დიდი მანძილის მოშორებით.....)

....და ისევ ალექსანდრე მაკედონელი....

ისევე როგორც იბერიაში სადაც მან მმართველი ელიტა „მეგობრების“ რიგებიდან დანიშნა, პელაზგოფილ ეტრუსკებისაგან, სავარაუდოა რომ პარტიის ელიტაც იმავე

„მეგობრების“ რიგებიდან დანიშნულიყო. რაც შეეხება მომთაბარეებისაგან, განსაკუთრებით ევროპელ თუ აზიელ სკვითებისაგან მისი ახალი იმპერიის საზღვრების დასაცავად და მაკედონელთა ინდოეთისაკენ მიმავალ ლაშქრის ზურგის უზრუნველსაყოფად, მაკედონელს ქმედითი ღონისძიებები უჩანს გატარებული. კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე, მან შეძლო დამცველი კედელის აშენება ზღვიდან მთებამდე, ადგილის სივიწროვის გამოყენებით. სიმაგრეში (დერბენტში) მან ილირიელ ლეგთა ქართველური ტომი დატოვა. მეორე მისგანვე აშენებულ ქალაქში, პირველიდან ერთი დღის სავალზე ჩრდილოეთით (ტარკი ჩრდილოეთ კავკასიაში) მან თრაკიელ ოდრისთა ლაშქარი დატოვა, ურთიერთ დამხმარედ და ქომაგად მომთაბარეთა ჭარბი ძალების შემოტევის შემთხვევისათვის. ის, რომ საზღვრის (ზურგის) დაცვაში ყველა შემთხვევაში ჩართულია ორი ან მეტი ავტონომიური ტომი, ალექსანდრე მაკედონელის გენიალურ პოლიტიკოსობას უსვამს ხაზს: ავტონომიური ტომები ნაკლებად შეძლებენ გაერთიანებას და სუზერენისაგან (ამ შემთხვევაში მაკედონელებისაგან) დამოუკიდებელი პოლიტიკის გატარებას!

განსხვავებული სიტუაცია უჩანს მაკედონელს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ზღვიდან მთამდე დამცველი კედელი აღმოსავლეთ სანაპიროზე არ აშენებულა, ხელსაყრელ ვიწრო ადგილის არ ქონის გამო. კედლის საკომპენსაციოდ დიდ სტრატეგს, მაკედონელს არა ორი, არამედ სამი დასახლება უჩანს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით დაფუძნებული: და რასაკვირველია სამივე მისთვის ეგზომ საიმედო ილირიელთაგან: დიხისტანი, ტაბარისტანი, აბასკუნი! (აბასკუნი ჯურჯანის, დეილემის პირველსახელი ჩანს) თვით სიტყვა აბასკუნი იდმდენად სპეციფიკურია, რომ შეცდომა გამორიცხებულია. ის აბასკთა საცხოვრისს უნდა აღნიშნავდეს, მით უმეტეს პლინიუს უფროსი აბზოის ტომის საცხოვრისს | საუკუნისათვის ზუსტად აქ ასახელებს. მისივე სიტყვებით მარები, მარიდები უკვე ფიქსირდება შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, ხოლო სულ რაღაც 50 წლის შემდეგ, უკვე ფლავიუს არიანე აბაზგთა ტომს, (სავარაუდოდ ერთ-ერთს აბზოის მრავალსახელა ტომთაგან, როგორც პლინიუს უფროსი აღნიშნავს) დღევანდელ გუდაუთის რაიონის ტერიტორიაზე აფიქსირებს.

....და ვინ შეიძლება იყოს აბზოის ტომის სხვა წევრი, გარდა აბაზგისა? კითხვაზე პასუხს ისევ სტრაბონის მიერ ტომთა მისეული სრული აღწერა თუ მოგვცემს. მართალია სტრაბონი აბასკთა ტომს ილირიკში უკვე აღარ აღწერს, თუმცა მისი ეპოქისთვის ის იქ უბრალოდ აცილებულიც კი ჩანს (8) მისთვის ის სხვა სახელით უნდა იყოს ცნობილი. სტრაბონის (და არა მარტო მის) მიერ აღწერილი ილირიკულ ტომებში ერთ-ერთი იპყრობს განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომელი ტომიც საუკუნეების მანძილზე ასევე იპყრობს ყურადღებას უკვე სპარსეთის იმპერიის შემადგენლობაშიც. და ზუსტად იმ ადგილის მახლობლად, სადაც ალექსანდრე მაკედონელმა სავარაუდოდ კასპიის

ჩრდილო სანაპიროს გაყოლებით, იმპერიის ზურგის დასაცავად ილირიელთა დასახლებები შექმნა და დატოვა:

„მერე მოდის სანაპირო დაღმატებისა და საღუზე სადგომი სალონი. ეს ტომი-ერთ ერთი იმათთაგანია, ვინც დიდი ხნის განმავლობაში ებრძოდა რომაელებს. დაღმატებს ჰქონდათ 50 მნიშვნელოვანი დასახლება და რამდენიმე ქალაქიც კი, როგორცაა სალონი, პრაამონი, ნინია და სინოტი, როგორც ახალი, ისე ძველი. ისინი მისცა ცეცხლს ავგუსტუსმა. აქ მდებარეობს მათ, გარდა, გამაგრებული ადგილისა ანდეტრი, ასევე დაღმი-დიდი ქალაქი, რომლის მიხედვით დაერქვა ტომს. მაგრამ ნაზიკამ (ნაზიკა კორკული 155წ ქრისტემდე) მცხოვრებთა მტაცებლობის გამო, გადაიქცა დიდი ქალაქი პატარად, ხოლო ტერიტორია, ცხვრების საძოვრად,“ (სტრაბონი. წიგნი VII თავი V-5)

მართალია სტრაბონის სიტყვებით ქალაქი არქმევს სახელს ტომს, მაგრამ მისი ეს შეფასება სწორი არ უნდა იყოს. ამ ტომისთვის იმდენად ძვირფასი ჩანს მათი საკუთარი თვითწოდება, რომ ის არა ერთგზის აღინიშნება სხვადასხვა ისტორიკოსების მიერ სხვადასხვა დროს სპარსეთის ტერიტორიაზე:

„ეს დოლიმიტები ბარბაროსები არიან და სპარსეთის შიდა ადგილებში მოსახლეობენ, მაგრამ არასდროს არ ყოფილან სპარსთა მეფის ქვეშევრდომები. ისინი ციცაბოსა და სრულად მიუვალ მთებში დაფუძნებულან და ძველიგანვე ვიდრე დღეინდელად დღემდე თვითთავადობა შეუნარჩუნებიათ; ხოლო როგორც დაქირავებული ჯარისკაცები, ისინი მუდამ ლაშქრობდნენ სპარსელებთან ერთად მათი მტრების წინააღმდეგ. ისინი ყველანი ქვეითად იბრძვიან, თითოეული მათგანი ატარებს მახვილსა და ფარს და ხელში სამი ხელშუბი უჭირავს. ისინი მარდად ხტიან როგორც კლდებსა და მთის მწვერვალებზე, ისე ტრიალ მინდორზეც. (გეორგიკა. ტომი II პროკოპი კესარიელი გვ 189-190 თბილისი 1965წ)

კესარიელის მიხედვით, ეს დოლომიტები სპარსეთში მცხოვრებნი კი არიან, მაგრამ სპარსეთის ქვეშევრდომებად თავს არ თვლიან, სპარსულ ჯარში მხოლოდ დაქირავებულების რანგში მსახურობენ. ამ ტომის შესახებ უფრო ამომწურავი ცნობები მოიპოვება ანტიკური ბერძნული ავტორთან, აგათია სქოლასტიკოსთან:

„დილიმნიტები წარმოადგენენ იმათ შორის ვინც მდინარე ტიგროსის იქით მოსახლეობენ სპარსეთის საზღვრებთან, უდიდეს ტომს და ძალიან მამაცი მებრძოლნი არიან და არა მხოლოდ მემშვილდეები და მტყორცნელები. როგორც ყველა მიდიელები, ისინი ხომ შუბსა და საროსებს ატარებენ და მხარზე მახვილი აქვთ ჩამოკიდებული. მარცხენა ხელზე პატარა ხანჯალს იბამენ და წინ ფარებსა და პელტებს იფარებენ. ისე რომ ვერც იმას იტყვი, რომ ისინი სრულიად მსუბუქად არიან შეიარაღებულნი. და ვერც იმას, რომ ისინი ჰოპლიტები არიან და ახლო საბრძოლველად გამზადებულნი. შორიდანაც თუ

შემთხვევა მოიტანს- ისვრიან ისრებს და ხელჩართულ ბრძოლაშიც მიდიან. მტრის ფალანგასაც მარჯვედ ებგერებიან ხოლმე და ამ ძგერებით მტკიცედ შეკრულ ფალანგას არღვევენ. მოხერხებულადაც შეცვლიან რაზმთა განწყობას და შექმნილ მდგომარეობას ეგუებიან. ისინი უცბად აირბენენ ხოლმე დაქანებულ ბორცვებზე, წინასწარ იკავებენ შემადლებულ ადგილებს და მარდად გამოძვრებიან უკან. კვლავ მიბრუნდებიან და მოხერხებულად აწვებიან სხვებს დადევნების დროს; ერთი სიტყვით, ყოველგვარი საომარ საქმეში გაჩვეულნი და გაწვრთნილნი არიან და დიდ ზიანს აყენებენ მოწინააღმდეგეს. მეტწილად სპარსელებთან ერთად ლაშქრობენ ხოლმე, მაგრამ იძულებით კი არა, როგორც ქვეშევრდომები; ისინი თავისთავადნი არიან და თავისუფალნი და ძალადობას არავისგან არ მოითმენენ.“ (გეორგიკა ტომი III აგათია სქოლასტიკოსი გვ 91-92. თბილისი 1936წ)

აგათია სქოლასტიკოსი ერთ რამეში სწორია, დილიმნიტები (და არა დოლომიტები) მართლაც სპარსეთის საზღვართან მცხოვრებნი ჩანან, თუმცა არა მდინარე ტიგროსის, შესაბამისად სპარსეთის, კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთის სანაპიროს მცხოვრები, პიროვნულად და თემურად თავისუფლების მოყვარული და თავისუფალი ტომი.

„ამ უკანასკნელს უბრძანა გამგზავრებულიყო ყაზვინში, თუ ალლაჰი დაიპყრობს ქალაქს მისი ხელით, მაშინ აქედან გაილაშქრებს დეილამიტების წინააღმდეგ.“ (ახმედ ალ-ბალაზური. წიგნი ქვეყნების დაპყრობისა. გვ. 321) „მათ გაგზავნეს დეილამიტებთან, თხოვდნენ მათ დახმარებას.მაგრამ დეილამიტები იდგნენ მთაზე, ხელიც არ აღმართეს მუსლიმებზე.... (იქვე)

ცხადია პროკოპი კესარიელის აგათია სქოლასტიკოსის და ბალამურის მიერ ნახსენები ხალხი ერთი და იგივეა, ისინი ცხოვრობენ ყაზვინსა და კასპიის ზღვას შორის. სიმტომატურია, რომ ბალამურის მიერ მათი საცხოვრებელი ადგილი აღწერილია მე-9-ე საუკუნეში. ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობისა და დეილამიტების აქ ჩამოსახლებას ბალამურის ეპოქიდან მთელი 13 საუკუნე აშორებს. ამ პერიოდისათვის ტომი საკმაოდ დიდ მანძილზე ჩანს ადგილმონაცვლებული პირველი დასახლების ტერიტორიიდან, ხოლო სატომო სახელს, რომელიც რასაკვირველია არა ქალაქის სახელის მიხედვით აქვს შერჩეული, მთელი ამ საუკუნეების მანძილზე ინარჩუნებს. ყველა ნიშნით, ეს აბზოითა მრავალსახელა ტომის ის კომპონენტია, რომელიც შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე დეილემებისსახელითაა ცნობილი. ამავე ტომის სრულუფლებიანი წევრი ჩანს აბაზგიც, რომელთა საერთო სახელი აბასკუნი გაცილებით ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ადგილს (დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულს) ერქვა კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე (9)

უნდა აღინიშნოს, რომ პლინიუს უფროსის მიერ ნახსენები აბზოის მრავალსახელა ტომიც არ ჩანს ერთგვაროვანი:

1) უდავოა რომ აბზოის მრავალსახელა ტომთა შორის პირველი-ეს აბაზგებია, რომელიც ამ საკითხზე სერიოზული ლიტერატურის არარსებობის მიუხედავად (გარდა მავანი რუსი ავტორის, ვორონოვისა აბაზგების ფინიკიელობის შესახებ) ისინი მართლაც წარმოშობით ფინიკიური ტომი ჩანს, დალმატების გვერდით მცხოვრებში ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე, თუმცა სიდონის ან ტიროსის ფინიკიასთან შორეული კავშირები თუ გააჩნიათ... ფინიკიელთა ამ ტომს სიკულები ეწოდებოდათ. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ფინიკიელი წარმოშობით ზუსტად იმ პროტოქართული ტომიდან ჩანს, საიდანაც აღმოსავლურ ქართული ტომები....(ამ საკითხს უფრო დეტალურად მეორე ტომში შევხებით.

2) აბზოის მრავალსახელა ტომებში ზიხებიც მოიაზრება (არაბული წყაროების დიხები-დიხისტანი) წარმოშობით ასევე აღმოსავლურ ქართული ტომები, სავარაუდოდ იმ ხალხის ნაწილი, რომელიც იმერლებად არიან ცნობილი.

3) დეილემები-უზიხები-დამბე, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი აბაზგთა ნათესავ ტომადაა ჩათვლილი, სინამდვილე სრულიად სხვას გვკარნახობს: დეილემები-ეს დასავლურ ქართველური ტომები, ხალდეები არიან, რომლის ისტორიული და გეოგრაფიული წარსული დიდად განსხვავებულია მეორე ხალდეურ-ჭანური ტომისაგან. სადამ-სამებისაგან...(დეილემის ტომის ბექრაუნდი განხილულ იქნება მეორე ტომში)

4) როგორც ჩანს, პლინიუს უფროსი აბზოის მრავალსახელა ტომში ლეგებსაც (ტაბარისტანელებს) მოიაზრებს.

კასპიის ზღვის აღმოსავლეთი და დასავლეთი სანაპიროების შესწავლისათვის აუცილებელია აღნიშნული რეგიონი განხილული იქნეს დროის რამდენიმე პერიოდში, რომლის განმავლობაში ცვლილებები ამ სანაპიროზე აშკარა ჩანს და რომლის აღრევა ერთმანეთში, ისტორიის არასწორი წაკითხვის მიზეზი ხდება:

1)პირველი პერიოდი - პოლიტიკური და ეთნიკური ცვლილებები ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შედეგად.

2)მეორე პერიოდი - ასეთივე ცვლილებები მე-7-ე საუკუნეში, აღნიშნულ ტერიტორიაზე არაბთა ლაშქრობების შედეგად.

3)მესამე პერიოდი - კასპიის ზღვის აღნიშნულ სანაპიროები მე-10-ე, მე-11-ე და მე-13-ესაუკუნეები, არაბული ლაშქრობების ტალღის მიქცევის შემდეგ

როგორც ცნობილია, აზიის დაპყრობილ ტერიტორიებზე ალექსანდრე მაკედონელს რამდენიმე ქალაქი (ძირითადად საკუთარი სახელობისა) აქვს აშენებული, თუმცა იგი ქალაქების აშენების იდეა-ფიქსით შეპყრობილი არა ყოფილა. (ამისთვის მას მაკედონიის ტერიტორიაც თავისუფლად ეყოფოდა). ალექსანდრე მაკედონელი მის მიერ დაპყრობილ-შექმნილი იმპერიის საზღვრების მონიშვნას, მის გამოყოფას მომთაბარე

სამყაროსაგან და დაცვას, აგრეთვე იმპერიის ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი ქალაქი პოლისების აშენებას ცდილობდა.

როგორც უდიდესი სტრატეგი, იგი ფიქრობდა ამ ახალი იმპერიის ვრცელი საზღვრების დაცვას შეზღუდული სამხედრო რესურსებით. ცდილობდა შესაძლებლობის მიხედვით ხალხის მინიმალური რესურსებით აზიის თითქმის მთელი სივრცის გაკონტროლებას. ამ მიზნის ნათელი მაგალითია ჩორის (დარი-ალანის) უღელტეხილის მიმდებარედ დასახლების შექმნა და გაკონტროლება (მიუხედავად სტრაბონის აბსურდული თეორიისა, როგორც მტკიცდება ალექსანდრე მაკედონელი იყო კავკასიაში და საქართველოში, და ეს უკანასკნელი გადასასვლელიც მისივე ილირიული ჯარის ნაწილების მიერ იქნა დასახლებულ-ათვისებული).

იმავე ალექსანდრე მაკედონელის სტრატეგიული ხედვის შედეგია დერბენტის კარიბჭის მოწყობა და დუბლიორი ქალაქის მშენებლობა ტარკში, ჩრდილო კავკასიაში. ზუსტად ანალოგიური შემთხვევა გვაქვს კასპიის აღმოსავლეთი სანაპიროსთან მიმართებაში, სადაც იგივე სტრაბონი კასპიის კარიბჭეს, კასპიის აღმოსავლეთ კარს აფიქსირებს. რამდენადაც ცნობილია, სპარსეთის, ხოლო შემდეგ ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიაში, განაპირა ჩრდილოეთი ოლქი ხორეზმი (დღევანდელი თურქმენეთი) იყო, რომელიც ადმინისტრაციულად ხორასანის ოლქს ეკუთვნოდა:

„ის ცნობილია როგორც ზღვა ალ-ბაბ-ვა-ლ-აბვაბისა, ალ- ხაზარი, ჯურჯანისა და ტაბარისტანისა. მის სანაპიროზე ცხოვრობენ სხვადასხვა (ტომები) თორქები. ერთ-ერთ მის სანაპიროს ეკვრის ხორეზმის ქვეყნის ოლქები, რომელიც (შედის) ხორასანის მიწებში.“ (აბუ-ლ-ჰასან ალ იბნ ალ-ჰუსეინ ალ-მასუდი. თავიXIV- მესამე ზღვაზე-ზღვა ალ-ხაზარია. კასპის ზღვა არაბულ წყაროებში) ბევრი ეძახის ამ ზღვას ალ-ხურასანისას, იმიტომ რომ ის ხორეზმის ქვეყნის (სანაპიროს) რეცხავს. (რომელიც შემოდის) ხორასანის ტერიტორიაში. (იქვე)

დანამდვილებით შეიძლება ითქვას რომ თურქმენეთის ტერიტორიის დასავლეთი, კასპიისპირა რეგიონი და სამხრეთი ნაწილი თურქმენისტანისა, შემოდიოდა სპარსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. ქალაქი ნისა, რომელიც მდებარეობდა რამდენიმე ათეულ კილომეტრზე თურქმენეთის დღევანდელ დედაქალაქ აშხაბადიდან, მაკედონელის თანამედროვეთა მემუარებზე დაყრდნობით, ბაქტრიის სატრაპიაში (სპარსეთის საგანგებლოში) შემოდიოდა, ხოლო ქალაქ მერვს, ასევე ათეული კილომეტრით დაშორებულს დღევანდელ ქალაქ მარიდან, ხორეზმის ტერიტორიაზე, ხორასანის ოლქში შემავალ ქალაქად ახსენებენ.

....და ალექსანდრე მაკედონელის დიდი სტრატეგობა რაში შეიძლება გამოიხატოს, თუ არა იმაში, რომ ყარა-ბოლაზ-გოლისა და კასპიის ზღვის გამომყოფ ხმელეთის

კილომეტრიან ზოლზე გამაგრებული ზღუდე შექმნა შესაბამისი კონტინგენტით და ამ მცირე, კილომეტრიანი ტერიტორიის დაკავებით უზრუნველყო 150 კმ სიგრძის სასაზღვრო ზოლის შექმნა იმავე ბოლაზის სამხრეთი სანაპიროს სახით. უფრო მეტიც, სავარაუდოა, რომ ზღვა და ლიმანი ხელოვნურად იქნა შეერთებული არხით, რომელიც პირველ თავდაცვით ზღუდეს წარმოადგენდა იმავე მაკედონელის იმპერიის მესაზღვრეთათვის. აზროვნების მინიმალური ლოგიკაც კი გვკარნახობს, რომ ილირიელი მოლაშქრეთა ერთი ნაწილი, ამ ზღუდეს იკავებს. მართალია გვიანდელი წყაროებით, მაგრამ ეს ვერსია მაინც მტკიცდება:

„აბასკუნიდან ალ-ხაზარის საზღვრამდე, ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე არაა არც სოფელი, არც ქალაქი, იმ ადგილის გამოკლებით, დაშორებული ორმოცდაათ ფარსახზე აბასკუნიდან და წოდებული დიხისტანად. ის ჰგავს სოფელს, რომელშიც მცხოვრებლები ცოტაა.(იქ) თითქოსდა ფარული ნავმისადგომია ზღვაში. იქ დგებიან ღუზაზე ხომალდები, როდესაც ზღვაში ძლიერი ღელვაა. ამ ადგილას თავს იყრის მრავალი ხალხი (სხვადასხვა) ოლქებიდან და რჩებიან აქ თევზჭერის ხათრით. მე არ ვიცი მეორე ასეთი ადგილი, სადაც იცხოვრებდა თუნდაც ვინმე გარდა სიიაკუხისა. მასზე ცხოვრობენ თურქი ოღუზების ტომი, რომლებიც დასახლდნენ აქ არცთუ შორეულ წარსულში მომხდარი უთანხმოების გამო მათსა და (სხვა) ოღუზებთან. ისინი გამოეყვნენ მათ და აირჩიეს (კუნძული) თავიანთ საცხოვრებლად, თავშესაფარად. კუნძულზე ვრცელი სამოვრებია და წყაროები.“ (კასპიის ზღვა არაბულ წყაროებში; აბუ-ლ-კასიმ იბნ ხაუკალი გვ.387. იქვე)

ხაუკალი აქ ალ-ხაზარის საზღვარს ახსენებს, რომელიც აბასკუნიდან (უკვე იმ აბასკუნიდან, რომელიც უშუალოდ კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზეა გაშენებული) დაშორებულია 50 ფარსახით (270კმ) შესაბამისად ალ-ხაზარი მხოლოდ ყარა ბოლაზ გოლი შეიძლება იყო და არა მთელი კასპიის ზღვა! მანძილი (ამ ახალი) აბასკუნიდან 50 ფარსახი აბსოლუტურად ემთხვევა ხმელეთის იმ ნაწილს, რომელიც ყარა-ბოლაზ-გოლასა და კრასნოდონის ყურეს შუა არის მოქცეული.

დიხისტანი ეს ხმელეთის ის ნაწილია რომელსაც დღეს თურქმენბაში ეწოდება!

კრასნოდონის ყურე, ეს დიხისტანელთა (ან ჯურჯანელთა) თითქოს ფარული ნავსადგომია, აბსოლუტურად დაცული ზღვის ღელვისაგან და გემების თავშესაფარი ღელვის დროს! იხ, რუქა N – 21 ...და რატომ ადარებს ხაუკალი ამ ტერიტორიას კუნძულ სიიაკუხს? პასუხი მარტივია, ეს უნიკალური ფორმის ნახევარკუნძულია, რომელიც სამი მხრიდან მთლიანად გარშემორტყმულია წლის სივრცით, კასპიის ზღვა, ყარა ბოლაზ გოლი და კრასნოდონის ყურით. სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ხაუკალის ამ აღწერას ალ-ისტარხიც.

უდავოა, რომ ალექსანდრე მაკედონელს ბუნების ამ საჩუქრით უსარგებლია და აღნიშნულ ტერიტორიაზე, იმპერიის საზღვრის დასაცავად, გასამხედროებული დასახლება უჩანს შექმნილი! სინ-სული, ასე ეწოდება ყარა-ბოლაზ-გოლის ყელს, ადგილი ზღვის და ლიმანის შეერთებისას (სავარაუდოდ ხელოვნურად მოწყობილი ალექსანდრე მაკედონელის მიერ)

ბაბ-სული ასე ეწოდება ხორდადბე ციხეს, თუმცა ის ამ ციხეს დერბენტის მხარეს უჩვენებს, რაც თავისთავად არასწორია, სული კასპიის ზღვის მხოლოდ აღმოსავლეთ სანაპიროზე ფიქსირდება იმავე არაბი ისტორიკოსების მიერ. ბაბ-სული, ეს სულის კარს ნიშნავს, სავარაუდოდ ბოლაზის ზღვასთან შეერთების წერტილის აღმნიშვნელს. (სავარაუდოდ, რომ ხორდადბეს აღნიშნული ბაბ-სული დერბენტის მხარეს, იმავე რუზბან სულის აშენებულია, რომელმაც არაბებთან შეთანხმებით, თავისი ოჯახის წევრებით და მახლობლებით დატოვა დიხისტანი და იქ მდებარე სულის ციხე) ... და საუკუნეების განმავლობაში უყურადღებოდ დარჩენილ ერთი ცნობა, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის ჩანაფიქრის ამოხსნაში უნდა დაგვეხმაროს:

„მდინარე (ბალხი) გადაჭრის ხორეზმს, ვარდება ხოროსანის ზღვაში, ხოლო შემდეგ შედის სინ-ში.“ (იბნ ალ-ფარიკ ალ-ჰამადინი, ქვეყნების წიგნი. იქვე)

მდინარე ბალხი-ეს ამუდარიაა, ყველასათვის ცნობილია, რომ ამ დროისათვის ის არ ვარდება ზღვაში... საკითხი გაცილებით ღმად გასააზრებელია... რომც ჩავარდეს ზღვაში, ამის შემდეგ თუ საით მიდის მდინარე და რა სინ-ში ვარდება, ვერავინ ამ ქვეყანაზე ვერ უნდა განსაზღვროს და თქვას, ვერც არაბმა ჰამადანიმ!

ამ გამოცანას სწორი პასუხი მხოლოდ ერთადერთია: ჰამადანის ხოროსანის ზღვა კასპიის ზღვა არ არის და შესაბამისად მდინარე ამუ დარიის ჩადინების ბოლო პუნქტი! ამ შემთხვევაში, ხოროსანის ზღვა (იგივე ალ ხაზარი)-ეს ყარა-ბოლაზ გოლი ჩანს, ხოლო ავადსახსენებელი სინ-ი ეს სული უნდა იყოს. ხელოვნურად მოწყობილი არხი ლიმანს და ზღვას შორის, რომელითაც ეს უკანასკნელი კასპიის ზღვას უერთდება. მდინარე ამუ-დარია, რომელიც უერთდება ყარა ბოლაზგოლს-ამ ლიმანის საშუალებით ვარდება კასპიის ზღვაში. იმავე ჰამადანისთან აღნიშნულია, რომ:

„ამ ზღვას ეწოდება ხოროსანის წრე. დიამეტრი მისი 100 ფარსახი, ხოლო თუ ვინმე შემოუვლის მას ირგვლივ 1500 ფარსახი) იქვე.“

რასაკვირველია აქ ზომებიც არასწორადაა მოცემული, ჰამადანის მიერ მოცემული ზომები თვით კასპიის ზღვის ზომებსაც რამდენადმე აღემატება, თანაც წრეს ან ელიფსოიდს მიახლოებული სხეულის პერიმეტრი (გარშემოწერილობა) შეუძლებელია დიამეტრს 15-ჯერ მეტად აღემატებოდეს! ჰამადანის მიერ პირველ შემთხვევაში ნახმარი ციფრი 100 ფარსახი- ზომის ერთეული მხოლოდ მილი უნდა იყოს, რომელი ერთეულის

ხმარებაც ჰამადანის ეპოქის მოგზაურთა და გეორაფთათვის ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, ხოლო პერიმეტრში აშკარა უზუსტობა იკითხება. (პერიმეტრი უკვე კასპიის ზღვისა ჩანს, ისიც რასაკვირველია მიღებში აღნიშნული) ასეთივე შეცდომაა ხორდადბეს ნაშრომში, რომელიც კასპიის ზღვის დიამეტრს (კუტრს) 500 ფარსახად აფასებს. ამ შემთხვევაშიც ეს გადამწერების შეცდომას ჰგავს, ეს ციფრი აშკარად მიღებში ჩანს გამოსახული. (თუმცა გარკვეული ცდომილებებით) (ფარსახი= 5,6 კმ)

შეუძლებელია ხოროსანის წრე უწოდო მთელ კასპიის ზღვას, რომლის ხმელეთის ზოლის მეათედს თუ ფლობს ხორეზმი, იმავე ხოროსანის მიწა. სხვა შემთხვევაა, როდესაც ამ სახელს დაუძახებ ყარა-ბოღაზ-გოლს, რომელიც მთლიანად ხორეზმის, შესაბამისად ხოროსანის ტერიტორიაზე დევს!

„..... ხორეზმი მდებარეობს მდინარე ბალხის შესართავთან, იმ ადგილას, სადაც წყალი მდინარე ბალხისა შედის დეილემის ზღვაში...“ (აბუ-ლ-აბას ახმად იბნ აბუ იაკუბ-ალ იაკუბი“იქვე)

...და როგორ შეიძლება ისტორიკოსმა დეილემის ზღვა უწოდოს კასპიის ზღვას იმ ნაწილში, რომელიც დეილემის სანაპიროდან მინიმუმ 400 კმ-ით არის დაშორებული? (მდინარე ბალხის შესართავი კასპიის ზღვის ფაქტიურად შუაწელშია ნაჩვენები) ვერ იქნება კასპიის ზღვის ცენტრალური ნაწილი დეილემის ზღვა, თუნდაც იმ მიზეზის გამო, რომ კასპიის ზღვის სანაპიროზე გაცილებით მრავალრიცხოვანი ხალხები ცხოვრობენ, რომელთაც განსხვავებით დეილიმატებისა საკუთარი სახელმწიფოებრიობაც აქვთ. დეილემის ზღვაში ისტორიკოსი ისევ და ისევ ყარა ბოღაზ გოლს უნდა მოიაზრებდეს, სადაც ალექსანდრე მაკედონელის ჩანაფიქრის მიხედვით ვარდებოდა მდინარე აბუ -დარია, რომლის სანაპიროზეც იმ პერიოდისათვის დეილიმატები ცხოვრობდნენ(და არა კასპიის ზღვის სამხრეთ დასავლეთ სანაპიროზე) რომელზედაც ეს ხალხი (დეილიმატები) მოგვიანებით ჩანან ჩამოსახლებული და სანაპიროსაც დეილემის სახელი გაცილებით გვიან მიღებული უჩანს.

ცხადია დეილემები ამ შემთხვევაში ყარა-ბოღაზ-გოლის (დეილემის ზღვის) სანაპიროსთან მცხოვრები ტომის აღმნიშვნელია. კიდევ ერთხელ იკვეთება ალექსანდრე მაკედონელის სტრატეგიული ნიჭი, როცა იგი იმპერიის და საკუთარი არმიის ზურგის უზრუნველყოფას უკვე აზიური სკვითების მომთაბარე ტომებისაგან, ხალხის შეზღუდული რესურსებით და ბუნებრივი ზღუდეების გამოყენებით ცდილობს. იბადება კითხვა, თუ დეილემის ზღვაში ვარდება მდინარე ბალხი(ამუდარია) საიდან შეიძლებოდა იგი აქ მოხვედრილიყო იმავე ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში?

„ჰირკანიაზე გადის მდინარეები ოხი და ოქსი, ზღვაში ჩასვლამდე, ამ მდინარეებიდან ოხი მოედინება მხოლოდ ნესეიზე, მაგრამ ზოგიერთების სიტყვებით, ოხი ვარდება ოქსში. არისტოტელი აცხადებს, რომ ოქსი ყველაზე დიდი მდინარეა მის მიერ აზიში

ნანახისაგან, ინდოეთის მდინარეების გარდა.... ძველები საერთოს არ ახსენებენ ოქსს. მაგრამ აპოლოდორი, ავტორი პართიის ისტორიისა, მუდმივად ასახელებს ამ მდინარეს როგორც პართიის საზღვრიდან ძალიან ახლოს გამდინარეს.... იმავე ინდოეთის მთებიდან, საიდანაც მოედინება ოხი, ოქსი და სხვა რამდენიმე მდინარე, გამოედინება იაკსარტიც და ამავე მდინარეების მსგავსად ვარდება კასპიის ზღვაში; ეს ყველა ამ მდინარეებზე ჩრდილოეთით მოედინება.“ (სტრაბონი, წიგნი IX. VII-3,4)

სტრაბონი თავისი გაურკვეველობით საკმაოდ დიდ განსჯის ველს ტოვებს;

1))მისი ფრაზა, რომ ძველები საერთოდ არ ახსენებენ ოქსს-პირდაპირ შეეხება ჰეროდოტეს. თვით არისტობული, რომლის ცნობებითაც ის სარგებლობს, ალექსანდრე მაკედონელის თანამოლაშქრეა და სტრაბონზე რამდენადმე უფროსი. ეპითეტი ძველი-ნიშნავს რომ სტრაბონი ითვალისწინებს ავტორს, რომელიც მის წყაროზე უფროსია და აღწერს ამავე ტერიტორიებს. ასეთი პირველ რიგში ჰეროდოტეა, რომლის მიმართ სტრაბონს გარკვეული შეუთავსებლობა უჩანს, რომელიც ამ უკანასკნელის მეტი ინფორმირებულობით უნდა აიხსნას. ამიტომაც ერიდება სტრაბონი ჰეროდოტეს სახელის ხსენებას და ამით ხაზს უსვამს მის აგდებულ (შურიან) დამოკიდებულებას ამ უკანასკნელის მიმართ.

2)არისტობული, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, ალექსანდრე მაკედონელის თანამებრძოლია, საინჟინრო და საფორტიფიკაციო სამუშაოთა დამგეგმავ-შემსრულებელი. ამ შემთხვევაში მის სიტყვას, როგორც სპეციალისტისა, ყველაზე მეტი ფასი აქვს. მისი სიტყვებით, ოხი ვარდება ოქსში, ხოლო ოქსი ერთ-ერთი უდიდესი მდინარეა შემავალი კასპიის ზღვაში. ოქსი-ეს მხოლოდ მდინარე ამუდარია შეიძლება იყოს, ხოლო ოხი, ერთ-ერთი შენაკადი (ამუდარია წარმოიშობა მდინარეების პიანჯისა და ვახშის შეერთებით, რომელშიც შემდგომშიც შედის ოთხამდე დიდი შენაკადი) ამუდარიის შესვლის გზა კასპიაში, ყარა-ბოღაზ-გოლის გავლით მხოლოდ ერთ შემთხვევაშია შესაძლებელი: ამუ დარია უერთდება სარიყამიშის ტბას და აქედანვე გამოსული შედის ყარა-ბოღაზ-გოლში! სარიყამიშის ტბა ყარა-ბოღაზ-გოლის ხაზი უჩანს გამაგრებული დიდ სტრატეგს, ალექსანდრე მაკედონელს. წყლის ორ სივრცეს, ყარა-ბოღაზ-გოლსა და სარიყამიშს შორის 150 კმ-ის სიგრძის სახმელეთო საზღვრის მოწყობა-გამაგრებით, რომელსაც ასევე უჩანს ხელოვნური ზღუდე, არხი. მდინარე ამუდარიის სახით სარაყამიშ-ბოღაზის გოლის ტერიტორიაზე, მაკედონელმა ფაქტიურად უზრუნველყო ზურგის პოზიციები ინდოეთში გალაშქრების წინ. სავარაუდოა, რომ ამ საფორტიფიკაციო სამუშაოებში არისტობულის არც ისე მცირე წვლილი ურევია.

3)რაც შეეხება ერატოსთენეს, იგი პატროკლეს (ალექსანდრეს ფლოტის ადმირალი) ცნობებს ეყრდნობა, რომელიც ასევე არისტობულის ცნობებს ემთხვევა, უფრო მეტიც ის ამტკიცებს საქონელ ბრუნვას ინდოეთიდან ამუ დარიას დინების მიმართულებით ჰირკანიის (კასპიის) ზღვისაკენ, თვით შავ ზღვამდეც კი.

4)სხვა რეალობის ამსახველია აპოლოდორი. მისთვის მდინარე ოქსი მხოლოდ პართიის საზღვართან ძალიან ახლოს გამდინარე მდინარეა! სავარაუდოა, რომ აპოლოდორის ეპოქისათვის ამუდარიას კალაპოტი უკვე ნაცვალა აქვს მისი უდიდესი ნააწილი სარიყამიშის ტბის ნაცვლად არალის ზღვაში ჩაედინება!

5)რაც შეეხება მდინარე იაკსარტს (სავარაუდოდ სირ-დარია) აქაც სტრაბონის შეცდომასთან უნდა გვქონდეს საქმე. სტრაბონის სიტყვებით, მაკედონელები თავიანთი ბელადის განსადიდებლად, ავრცელებდნენ მითებს, რომ მან ილაშქარა მეოტიდაში და კასპიის ზღვას მეოტიდად თვლიან, მისი სიტყვებით, ტანაისი (დონი) ვარდება მეოტიდაში, ხოლო იაკსარტი (ყველაზე ჩრდილო მდინარე, სირდარია)კასპიაში. მათ იაკსარტს ტანაისი დაარქვეს და ჩათვალეს რომ კასპია-ეს მეოტიდაა. აქაც სტრაბონის უდიდესი და დამაჯერებლობას მოკლებული მსჯელობაა მხოლოდ. მეოტიდის შედარება შეუძლებელია კასპიის ზღვასთან თუნდაც მათი ფართობრივი სხვაობის გამო. თვით ალექსანდრეს ფლოტის ხელმძღვანელი პატროკლე კასპიის ზღვას შავი ზღვის ტოლად მიიჩნევს, რომელიც რამდენადმე აღმატებულია მეოტიდაზე.... მაგრამ მეოტიდა ფაქტიურად ტოლი იყო არ დამცრობილი არალის ტბისა, რომელშიც იაკსარტი (სირდარია) ნამდვილად ჩაედინებოდა. ცხადია აქ სტრაბონის კიდევ ერთ შეცდომასთან გვაქვს საქმე.

დარწმუნებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სარიყამიშ-ყარა-ბოლაზ-გოლი ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში საწყალოსნო სივრცით ყოფილაა დაკავშირებული, ხოლო ამ მონაკვეთების დამცველად როგორც მინიმუმ, სამი ხალხი, სამი გამაგრებული პუნქტი უჩანს, დიხისტანი, ტაბარისტანი და დეილემი. ის რომ ყარა-ბოლაზ-გოლი და სარიყამიშის ტბა დაკავშირებული ჩანს (ხელოვნური) საწყალოსნო სივრცით, ჩანს ტაბარის აღწერილობაშიდაც;

„12000 მათგანი მან მიიყვანა ალ-ანდარხაზთან, ჯურჯანის მდინარესთან და თქვა თუ ვინმეს შურისძიება უნდა, მოკლას.“ (ატ-ტაბარი. მოციქულთა და მეფეთა ისტორია.

ჯურჯანის საბოლოო დამორჩილება)

ჯურჯანი, ჩვენი დასკვნით, გაშენებული უნდა ყოფილიყო ამ ორ ტბას შორის ხმელეთის ზოლზე, ხოლო ჯურჯანის მდინარე ანდარხაზი, მხოლოდ მათი შემაერთებელი შეიძლება ყოფილიყო. ფაქტიურად აპოლოდორის მიხედვით ამუ დარია უკვე არალის ზღვაში ჩამდინარედ მოიაზრება, თუმცა როგორც ჩანს VII საუკუნისათვის მაკედონელის მიერ გათხრილი არხი ჯერ კიდევ მოქმედია, მდინარე ამუ დარიის ნაწილი მოაქვს ყარა ბოლაზ გოლში და მას მდინარე ანდარხაზი ეწოდება.მართალია არსებობს მსგავსი დასახელების მდინარე ავღანეთის საზღვართან, ანდარხაზი, მაგრამ ჯურჯანის მდინარე ჯურჯანის მახლობლად უნდა მდებარეობდეს და არა მისგან ათასეული კილომეტრის მოშორებით. ნონსენსია ჯურჯანში აყვანილი ტყვეების დასახოცავად წაყვანა ათასობით

კილომეტრით მოშორებით მდებარე მდინარის სანაპიროზე. სტრაბონისავე სტილისა ჩანს ცნობა, რომელსაც უკვე მე-X-ე საუკუნეში არაბი ისტორიკოსი გვაწვდის:

„მდინარე კალიფი, იგივე ჯეიხუნი (ამუდარია) ეს მდინარეა ბალხისა, აკ-ტერმეზისა, ხორეზმისა. ის იღებს სათავეს მეხუთე კლიმატის წყაროებიდან, რიბათს იქით, წოდებულს ბადახშანად. ეს მდინარე მოედინება ხორეზმის ქვეყანაზე და ვარდება ტბაში, წოდებულს ალ-ჯურჯანია, ხოლო ალ-ჯურჯანია- ქალაქი-მდებარე შესართავთან. ეს ტბა ერთ ერთი ყველაზე დიდია დასახლებულ (მსოფლიოში) მისი (სავალი) მანძილია 40 დღე, ამდენივეზე (სიგანეში). ამ ტბიდან იღებს სათავეს დიდი მდინარეები, შემავალი ალ-ხაზარში.“ (აბუ-ლ-ჰასან ალი იბნ ალ-ჰუსეინ ალი მასუდი)

მასუდს აქ მხედველობაში რასაკვირველია არალის ზღვა აქვს, სადაც სინამდვილეში ვარდება ამ დროისათვის მდინარე ამუდარია, თუმცა არალის ტბიდან მდინარეები ალ-ხაზარში, კასპიის ზღვაში არ ვარდება..... რაც შეეხება ქალაქს ალ-ჯურჯანია, მისი მდებარეობა არალის ზღვასთან ანაქრონიზმია, ასევე როგორც არალის ზღვის მონათვლა ალ-ჯურჯანიად. ასეთი პასაჟი არც ერთ მის თანამედროვე ავტორთან არ მოიპოვება. დიდი ალბათობით, მასუდის მის ხელთ არსებული ცნობები ადრეული უჩანს. ალ-ჯურჯანია; ეს სარიყამიშის ტბის ადრეული სახელწოდება ჩანს, რომელშიც ადრე ჩაედინებოდა ამუდარია, თუმცა მასუდის ეპოქისათვის ის უკვე სხვა ტბაში, არალში ჩაედინება. ასევე სარიყამიშის ტბის მახლობლად მდებარე ჩანს ქალაქი ალ-ჯურჯანია (აბასკუნის-დეილემის ადრინდელი სახელწოდება) თუმცა არა ჯეიხუნის ტბაში შესვლის ადგილას, არამედ ამ ტბიდან გამოსვლის ადგილას, ყარა ბოლაზ გოლის მიმართულებით. მთიანი მასივი და მთის ჩქარი მდინარე სარიყამიშის მთის აღმოსავლეთით, ამ ტერიტორიების მტრისათვის მეტად ძნელად გასავალ ადგილებად ხდიდა, რაც ამცირებდა საზღვრის დაცვის აუცილებლობას. ამაში გამოიხატება სამი სასაზღვრო პუნქტის მოწყობით რამდენიმე ასეული კილომეტრი საზღვრის დაცვის უზრუნველყოფა.

მამასადამე, სამი სასაზღვრო პუნქტი, სამი ცალკეული ტომი (რაც მათ საერთო ღალატის გამორიცხვის პირობა ჩანს) დიხისტანი, ჯურჯანი და ტაბარისტანი, ეს სასაზღვრო დასახლებები განლაგებულია არა კასპიის ზღვის სანაპიროს პარალელურად, არამედ მართობულად ყარა-ბოლაზ-გოლი- სარიყამიშის ტბის მიმართულებით.

...და ვინ ყავს ალექსანდრე მაკედონელს ამ მისიის შესასრულებლად დატოვებული? როგორც ჩანს, ეს ხალხი ტერიტორიულად და ეთნიკურად მისი ახლობელი ხალხი, ილირიელივე მოლაშქრეები ჩანან.

დიხისტანი-აქ აშკარად გამოიყოფა სიტყვა დიხი, დიდი ალბათობით ის არაბი ისტორიკოსების მიერ დამახინჯებული სიტყვა-ზიხი უნდა იყოს, ძიხთა ტომი. დეილიმიტები-ჯურჯანელები სტრაბონის მტკიცების მიუხედავად ტომი ჯიუტად ცდილობს შეინარჩუნოს თავისი სახელი. და ის აზზოის მრავალსახელა ტომი ჩანს,

რომელსაც პლინუს უფროსი ახსენებს. როგორც ზაქარია მიტილენელის ცნობით ირკვევა, ამ ხალხის თავდაპირველი დასახელება აბაზგუნის ჩანს, მოგვიანებით ჯურჯანად სახელმეცვლილი.

ტაბარისტანი-სავარაუდოდ ლეგებისა ტომი ჩანს.

მნელია იმარჩიელო, თუ როდის ხდება აბაზგეთა ერთი ნაწილის მიგრაცია კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროსაკენ და ქალაქ აბასკუნის დაფუძნება, თუმცა ფსევდო ზაქარიას ეპოქისათვის V-საუკუნეს, ალექსანდრე მაკედონელისეული მენაპირეები ერთ ორგანიზმს, ბაზგუნის სამეფოს წარმოადგენს, რომლის სუზერენი რუზბან სული (დიხი) ჩანს. ასეთია რეალობა, დაკანონებული ალექსანდრე მაკედონელის მიერ, მე-4-ე საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე. განსხვავებული ჩანს სიტუაცია ატ-ტაბარისთან, რომელიც აღრიცხავს ისტორიულ ფაქტებს უკვე პართიის სამეფოს დაცემის შემდეგ (მე-3-ე საუკუნე ქრისტესით)

„სავადიდან არდაშირი გაემართა ისტარხში, იქიდან საჯესტანში, შემდეგ ჯურჯანში, შემდეგ აბრაშახარში, მერვში, ბალხსა და ხორეზმში, ხორასანის ბოლომდე. ბევრი ხალხი დახოცა და მათი თავი გაგზავნა ცეცხლის ღვთაების (ანახიტის) ტაძარში, მერე მერვიდან დაბრუნდა ფარსში, დაბრძანდა ჯურში, მაშინ მასთან მივიდნენ მეფეები კუმანისა, მეფე თურანისა და მეფე მუკრანისა, მორჩილების გამოსაცხადებლად.“ (ატ-ტაბარი, მოციქულთა და მეფეთა ისტორია თავი I)

საინტერესოა, რომ ირანის (პართიის სამართალმემკვიდრის) ისტორიული საზღვრები აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთისაკენ, ტაბარის სიტყვებით, ქალაქი მერვი და მდინარე ბალხი (ამუდარია) ითვლება ახალი სპარსეთის სამეფოს იმავე აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ საზღვრად. ასეთივე საზღვარი კასპიის ზღვის გაყოლებით, ყარა-ბოლაზ-გოლია სავარაუდებელი, რომელსაც მასული ხორასანის წრეს ეძახის და შესაბამისად ხორასანისვე ფარგლებშია სავარაუდებელი.

„როცა ხელისუფლება გადავიდა არდაშირის ხელში, პაპაკის შვილისა, მან ბრძანა მხეცურად მოეკლათ არშაკიდები, რომლიდანაც იყვნენ მეფეები სხვა ტომისა, სანამ მან ისინი არ გაანადგურა“ (იქვე თავი II)

რასაკვირველია აქ სხვა ტომების ქვეშ პართები იგულისხმება. ფარსის ტომის სასანიდები მხეცურად ხოცავენ პართელი არშაკიდების დინასტიის წარმომადგენლებს სანამ ტაბარის სიტყვებით სრულიად არ ამოწყვიტეს ისინი.

„პირველი ვინც გაბედა გაჯიბრებოდა ბაჰრამ გურს ძალაში, ხაკანი იყო, მეფე თურქებისა, იმიტომ რომ ის გამოვიდა მის წინააღმდეგ 250000 თურქით.... ბახრამმა მოიტაცა ხაკანის გვირგვინი და სკიპტრა, დაეუფლა მის ქვეყანას, შემავალი თურქთა ქვეყნის შემადგენლობაში, დააყენა დაპყრობილი ტერიტორიების მარზუბანი, რომელსაც აჩუქა ვერცხლის ტახტი“ (იქვე თავი X)

1)რატომღაც ტაბარის რუსი კომენტატორების მიერ ჩათვლილია, რომ ხაკანი -ეს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთი სანაპიროს თურქული გაერთიანების ბელადია, თუმცა ასეთი გაერთიანება კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ბაჰრამ გურის ზეობიდან საუკუნეების განმავლობაში არ გამოჩენილა. ხაკანი ჰქვია ხაზართა მბრძანებელსაც, რომლებსაც არაბი ისტორიკოსები თურქულ ტომებად იხსენებენ.

2)როგორც ტაბარის რუსულენოვანი კომენტატორის შენიშვნით ირკვევა, მოსაზღვრე რაიონის მმართველი, მენაპირე სატრაპი, ბაჰრამ-გურის დანიშნული იწოდა **მარიზბან-ი-კუშანად**. კუშანი-ეს იგივე ქუშანია, ქართველური პოლიტიკური ერთეულის აღმნიშნავი. (როგორც მტკიცდება, ამ კუშანის ქვეშ ხაზრანები-ხუმები, იგივე ფხოველები იგულისხმება! იხ, დურძუკეთში....)

3)დაინტერესებულ მკითხველს ვთხოვთ გაიხსენოს ბაჰრამ-გურის მიერ მარზუბანისთვის ნაჩუქარი ვერცხლის ტახტი, რომელიც ქართველური სახელმწიფოს, ას-სერირის მეფის ქვეშ ამოყვინთა! ას -სერირისა, რომელთაც ოფიციალურად ტახტის ხალხს უწოდებს შუა საუკუნეების არაბულიმწერლობა!

„მაშინ ფირუზმა ააშენა ქალაქი რეის ოლქში და დაარქვა მას რამ-ფირუზი (თეირანის ახლოს) სხვა ქალაქი-ჯურჯანსა და სულის კარს შორის, დაარქვა მას რუმენ-ფირუზი, ხოლო მესამე ქალაქი აზერბაიჯანის ოლქში წოდებული შახრამ-ფირუზად.“ (იქვე თავი XIVა)

კომენტატორის ცნობით, ამ უკანასკნელი ქალაქის მდებარეობა სრულიად გაურკვეველია, თუმცა ფაქტია, რომ სული კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარეობს.

„კიდევ ფირუზმა ააშენა სულ-ის ქვეყანაში და ალანების ქვეყანაში ქვის ნაგებობა, თავისი ქვეყნის განსაცალკევებლად ამ ხალხებისაგან, ხოლო ფირუზის შვილმა, კობადმა კიდევ ბევრი ნაგებობა ააშენა ამ ადგილებში და ბოლოს როცა გამეფდა ხოსრო, ბრძანა აეშენებინათ ულ-ის ქვეყანაში რიგი ქალაქებისა, ჯებირებისა და სხვა ნაგებობებისა ქვიდან, მოპოვებული ჯურჯანის ოლქში.“ (იქვე თავი XXII)

1)როცა ტაბარი აღნიშნავს ფირუზის მიერ ალანების ქვეყანაში ქვის ნაგებობების (კედლის) აშენებაზე, ის სერირ-ალანსა და დერბენტის კედლის შეკეთება-გადლიერებაზე უნდა საუბრობდეს.

2)ტაბარი როდესაც ლაპარაკობს საშიშროებას სულის ქვეყანის მოსახლეობიდან ხოსროს მეფობის საწყის პერიოდში, გულისხმობს რომ სულის ხალხი პართიის სამეფოს თანამდგომია.

3)ის, რომ ტაბარის ნაწერში სულ-ის ხალხი მოხსენებულია ულ-ად, კიდევ ერთხელ თვალნათლივ გვაჩვენებს თუ რაოდენ დიდ დიაპაზონში იცვლება ამ ხალხის დასახელება: სულ-ი, ულ-ი, სინ-ი;

4)სულ-ის ნაგებობის და ქალაქების აშენება ჯურჯანის პროვინციაში მოპოვებული ქვებით, ამ რეგიონების მჭიდრო სიახლოვის მინიშნებულია. სული მხოლოდ კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე შეიძლება იყოს, ჯურჯანის უშუალო სიახლოვეს....ან ჯურჯანშივე. ქვები ასეულობით კილომეტრის სიშორეზე არც არავის უთრევია, გარდა განსაკუთრებული შემთხვევისა და განსაკუთრებული ქვისა .X საუკუნის არაბი ისტორიკოსის, ხაუკალის სიტყვებით, დიხისტანი (პირველი მენაპირე ზღვის სანაპიროზე, სულ-ის ხალხი) ჰგავს სოფელს, რომელშიც ცოტა მცხოვრებია. რატომ? **„ხოსროს მიერ ტყვედ იქნა წაყვანილი სხვა ხალხი, სულ-ად წოდებული. ისინი მიიყვანეს მასთან და მან ბრძანა მოეკლათ ყველა, გარდა 80 რაინდისა მათგან: მან დატოვა ისინი ცოცხალი და ბრძანა დაესახლებინათ ისინი შახრამ-ფირუზში და მიეზიდათ ისინი თავინათ ომებში მონაწილეობის მისაღებად.“(იქვე)**

სპარსეთის მეფეს ხოსროს, დიხისტანის მოსახლეობა ფაქტიურად გაუწყვეტია (VI საუკუნე) რაც იმის მიმანიშნებელია, რომ ისინი ირანის (ფარსის) ხელისუფლებისადმი არალოიალური ჩანს. რაც შეეხება დარჩენილ 80 რაინდის განსახლებას, სავარაუდოა რომ ისინი არა აზერბაიჯანში აშენებულ შახრამ-ფირუზში განაწესეს, არამედ სულსა და ჯურჯანს შორის გაშენებულ რუმენ-ფირუზში, სადაც 100 წლის შემდეგ უკვე მათ შთამომავალს რუზბან სულის წინამძღოლობით, ებრძვის არაბი სარდალი.

ფაქტიურად სპარსეთის მეფის, ხოსროს ეპოქის გაგრძელებას წარმოადგენს არაბთა დაპყრობითი ომები სპარსეთის ტერიტორიაზე. პირველი შეეხება მე-6-ე საუკუნის რეალობას ხოლო მეორე მე-7 ე საუკუნეს.რიგი არაბი ავტორების მონაცემებით, დიხისტანის სულ-ის კარის მცველები, იმავე ადგილზე ფიქსირდებიან:

„აბასკუნიდან აღ-ხაზარის საზღვრამდე, ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე არაა არც სოფელი, არც ქალაქი, იმ ადგილას გამოკლებით, აბასკუნიდან ორმოცდაათი ფარსახის მოშორებით და წოდებული დიხისტანად. ის გავს სოფელს, სადაც ცოტაა მცხოვრებნი, (აბუ-ლ-კასიმ იბნ ხაუკალი).

50 ფარსახი მანძილი-რუკაზე გადაზომილი ზუსტად ის მანძილია აბასკუნიდან (უკვე ახალი აბასკუნიდან, კასპიის ზღვის აღმოსავლეთი და სამხრეთ სანაპიროს შეერთების ადგილიდან) ყარა-ბოლაზ-გოლამდე. დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ დიხისტანი იქვე მდებარეობს, სადაც მდებარეობდა ალექსანდრე მაკედონელის დროს და საიდანაც დაიწყო ლაშქრობა არაბმა სარდალმა. არაბთა ლაშქრობების უძველესი მემკვიდრის, ტაბარის მიხედვით, ჯურჯანის პირველი დამორჩილება ფაქტიურად სისხლისღვრის გარეშე გახდა შესაძლებელი:

„(18-639 წ)ამზობენ: სუვეიდ იბნ მუკარანი, განლაგდა ბანაკად ბისტუმში და დაიწყო მომოწერა ჯურჯანის მეფესთან, რუზბან სულთან, ხოლო შემდეგ გარემოიცვა ბისტუმში. რუზბან სულმა მიწერა მას, სასწრაფოდ შესთავაზა მშვიდობა იმ პირობით, რომ ის

გადაიხდის ხარკს, გამორიცხავს ჯურჯანთან ომის აუცილებლობას, მაგრამ დაეხმარება მას (სხვასთან) ომის დროს და სუვაიდი დათანხმდა პირობას.“ (ატ-ტაბარი. მოციქულთა და მეფეთა ისტორია. ჯურჯანის დაპყრობა) აღნიშნული აქტი, ფაქტიურად სამშვიდობო, საზავო ხელშეკრულება, ფაქტიურად ჯურჯანის მფარველობის და ვასალობის ხელშეკრულება არაბებთან გაფორმდა 639წ.

საინტერესოა, რომ დიხისტანის სუზერენი, რუზბან სული ჯურჯანის მეფედ არის მოხსენებული. თავად ხელშეკრულებაში ნახმარი ტერმინი „მცხოვრებნი დიხისტანისა და სხვა მცხოვრებნი ჯურჯანისა.“- ხაზს უსვამს ამ პერიოდისათვის მათ ერთ პოლიტიკურ სივრცეში ყოფნას, თუმცა აშკარად მიანიშნებს მათსავე ტომობრივ (თემურ) სხვაობას. ტაბარის ნაწარმოებებში „ჯურჯანის დაპყრობა“ სამ ნაწილად არის გადმოცემული და სამივე განსხვავებულ თემებს შეეხება. როგორც ვნახეთ, ჯურჯანის პირველი დაპყრობაში დიხისტანისა და ჯურჯანის გაერთიანებულ პოლიტიკური ერთეულის, ჯურჯანის სამეფოდ წოდებულის მშვიდობიანი ინკორპორაციაა ასახული არაბების მიერ. განსხვავებული სიტუაცია ჯურჯანის მეორე, უკვე სისხლიანი დაპყრობის დროს 650 წელს.

„(30=650წ) ამ წელს მოხდა ტაბრისტანის წინააღმდეგ გალაშქრება საიდ-იბნალ-ასას მიერ... სეიფი კი იბნ ომარი ჰყვება, რომ ისპეხბედმა დადო ხელშეკრულება სუვაიდ იბნ მუკარანთან მასზე, რომ ის არ დაესხმება ტაბარისტანს, თავის მხრივ გულუხვად გადაუხადა მას ფული, რაზედაც მე უკვე ვყვებოდი ომარის მმართველობაზე. რაც შეეხება ალ იბნ მუჰამედ ალ-მადაინს, ის ამბობს, როგორც ამბობს ომარი მისი სიტყვებიდან: არავის არ განუხორციელებია ლაშქრობა ტაბრისტანის წინააღმდეგ. ოსმან იბნ აფანის მმართველობაში მოსვლამდე, ხოლო მაშინ მის წინააღმდეგ გაილაშქრა სა'იდ იბნ ალ-ასმა (ტაბარი. იქვე ჯურჯანის დაპყრობა -2-) ტაბარი აქ ყვება თითქოსდა იმ უთანხმოებაზე, რაც არაბულ წყაროებში არსებობს ამ რეგიონის შესახებ. საქმე იმაშია, რომ წინა ეპიზოდში, ჯურჯანის მშვიდობიანი დამორჩილების დროს, თვით ტაბარისვე სიტყვებით, საქმე ეხება დიხისტანსა და ჯურჯანს, თუმცა არავითარ შემთხვევაში ტაბარსტანს. ეს ჯურჯანელები დათანხმდნენ მშვიდობის სანაცვლოდ ხარკის გადახდას და როგორც ეტყობა, ლაშქრობას ტაბარისტანამდე არც მიუღწევია. ამდენად ჯურჯანში მეორე ლაშქრობა, უკვე 650 წელს, იგივე ტაბარისტანში პირველი ლაშქრობა უნდა იყოს.

„ ის მივიდა ჯურჯანთან, ხოლო მისმა მცხოვრებლებმა დადეს მასთან მშვიდობიანი ხელშეკრულება 200 000 გადახდის პირობით. მერე მივიდა ტამისამდე. ყველა ეს-ქალაქებია ტაბარისტანისა, ჯურჯანის მოსაზღვრე, ხოლო ტამისა-ქალაქია ზღვის სანაპიროზე, მდებარეობს ის ჯურჯანის საზღვრებში....მას შემდეგ, რაც დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება სულთან და დაიპყრო ალ- ბუხეირი და დიხისტანი, მან დადო სამშვიდობი ხელშეკრულება ჯურჯანთან“ (ტაბარი, იქვე)

განსხვავებით 639 წლისა, 650 წელს რუზბანი უკვე ჯურჯანის მეფე არა ჩანს, ამ უკანასკნელთან სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო მის შემდეგ, რაც სულის კუთვნილი ტერიტორიები, ალ- ბუხეირი და დიხისტანი დაპყრობილია. ხელშეკრულება ჯურჯანის შესახებ ამჯერად რუზბან სულის მონაწილეობის გარეშე ჩანს დადებული და სულის ტერიტორიებისაგან განსხვავებით, ჯურჯანი არ დაუპყრიათ და მაინც, მტკიცედ იმის თქმა რომ ტაბარისტანი სარიყამიშის ტბის მიმართულებით დევს, ამ ნაწყვეტიდან შეუძლებელია. უფრო მეტიც, ქალაქ ტამისა, ჯურჯანის საზღვრებში მყოფი (შესაბამისად ჯურჯანის ქალაქი) ზღვის სანაპიროზეც კი დევსდა რომელი ზღვის?

როგორც ზემოთ მოყვანილი ხაუკალის ციტატიდან ვიცით, აბასკუნიდან დიხისტანამდე კასპიის ზღვის სანაპიროზე არც სოფელია და არც ქალაქი, შეუძლებელია ჯურჯანის და ტაბარისტანის კასპიის ზღვის სანაპიროზე მდებარეობა, რომელიც ტაბარისტან ჯურჯანის მეზობელი ტერიტორიაა. ცხადია აქ მე-7-ე საუკუნის დისპოზიციას ასახული, ხოლო ჯურჯანი-ეს სულის აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორიაა. ჯურჯანის ფარგლებში მდებარე ზღვისპირა ქალაქის, ტამისა კასპიის ზღვის სანაპიროზე მდებარეობა გამორიცხებულია: იგი დეილემის ზღვის სანაპიროზეა (ყარა-ბოლაზ-გოლი) მდებარე ქალაქია! უფრო ამომწურავი ინფორმაცია ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის შესახებ მოიპოვება იმავე ტაბარისტან, დასახლებით: ჯურჯანის საბოლოო დაპყრობა:

„(98=716წ) ამ წლის იეზიდ იზნ ალ-მუხალაბმა განახორციელა ლაშქრობა ჯურჯანსა და ტაბარისტანში.... იეზიდ იზნ ალ-მუხალაბი, როცა ის მივიდა ხორასანში, გაჩერდა იქ 3 თუ 4 თვე, მერე გაემართა დიხისტანისაკენ და ჯურჯანისაკენ, მან გაგზავნა თავისი შვილი მახლადა ხოროსანის სამართავად, ხოლო თვითონ მივიდა დიხისტანის განლაგებამდე, რომლის მცხოვრებლებიც ერთ-ერთი თურქული ტომი იყო. ის დარჩა მის ახლოს, გარემოცვა მისი მოსახლეობა. მასთან იყვნენ მცხოვრებლები კუფისა, ბასრისა, სირიისა და წარჩინებულები ხორასანისა და რეისა. სულ მისი ხელმძღვანელობის ქვეშ იყვნენ 100 000 მეომარი, გარდა კლიენტებისა, მონებისა და მოხალისეებისა. ისინი (მცხოვრებლები) აკეთებდნენ გამოხტომებს და ებრძოდნენ ამ ხალხს, მაგრამ ესენი უკუაქცევდნენ და ისინი შედიოდნენ თავიანთ სიმაგრეში, მერე დროგამოშვებით ისევ აწყობდნენ გამოხტომებს და გააფთრებით იბრძოდნენ.... როცა მათ უკვე ამოწურეს საკუთარი ძალები და არ ჰქონდათ მეტი შესაძლებლობა ებრძოლათ მუსულმანებთან და შეუძლებელი შეიქმნა მათთვის ალყა და გასაჭირი, სულმა, დიხისტანის უფროსმა გააგზავნა იეზიდთან სათქმელად: მე შევთანხმდები შენთან მშვიდობაზე პირობით, რომ შენ იძლევი გარანტიას ჩემი და ჩემი ოჯახისათვის ხელშეუხებლობას, და გაბარებ ქალაქს ყველაფრით, რაც მასშია და მის მცხოვრებლებს და იეზიდმა დადო მასთან ხელშეკრულება მიიღო მისი პირობები და დაიცვა ისინი.“ (ტაბარი, საბოლოო დაპყრობა ჯურჯანისა)

ამავე ლაშქრობის რამდენიმე დაწვრილებითი და ოდნავ განსხვავებული ვარიანტი აქვს

მოცემული იმავე ტაბარის, სსხვადასხვა წყაროების მიხედვით და სხვადასხვა ინტერპრეტაციით. ერთ-ერთი ვარიანტის მიხედვით, რომელიც ტაბარის სიტყვებით ყვება ვინმე ახმედი, რომელმაც გაიგო ეს ალისაგან, ალიმ კულები იბნ ხალეფ ალ-ამინისაგან, კულებამ ტუფეილ იბნ მირდასისაგან, ტუფეილმა ბიშრა იბნ ისისგან, ამ უკანასკნელმა საფვანის სიტყვებისაგან: მე მიაშბო აბუ-ხაქს ალ-აზდიმ სულეიმან იბნ კასირას და სხვების სიტყვებისაგან

„თქვა ალიმ: მე მიაშბო აბუ-ხაფს ალ-აზდიმ სულეიმან იბნ კასირის და სხვების სიტყვებისაგან, რომ სული, თურქი, ცხოვრობდა დიხისტანსა და ალ-ბუხეირში, კუნძულზე ზღვაში, რომლიდანაც დიხისტანამდე 6 ფარსახია. ორივე ისინი მდებარეობენ ჯურჯანში, ხორეზმის მხრიდან. სული ხშირად ესხმოდა თავს ფირუზ იბნ კულს, ჯურჯანის მარზბანს, ხოლო მათ შორის იყო 25 ფარსახი, აყენებდა ზიანს მის გარეუბნებს, შემდეგ ბრუნდებოდა ალ-ბუხეირსა და დიხისტანში. ფირუზსა და მის ბიძაშვილს, სახელით ალ-მარზბანი, მოხდა უთანხმოება. ალ-მარზბანი გამოეყო მას და დასახლდა ალ-ბაისანში. ფირუზი, შემინებულ თურქთა მოსალოდნელი თავდასხმით, ეახლა იეზიდ ალ-მუხალიბს ხორასანში, ხოლო სულმა მიიტაცა ჯურჯანი.“ (ტაბარი. იქვე)

ტაბარი არა მარტო დიხისტანისა და ჯურჯანის შედარებით ზუსტ ადგილმდებარეობას იძლევა, არამედ განმარტავს იმ სავარაუდო მიზეზებს თუ როგორ და რატომ შეძლო სულმა ჯურჯანის დაპყრობაც:

- 1)ყარა-ბოღაზ-გოლის წინ კუნძული საერთოდ არ არსებობდა და არც დღეს არსებობს. კუნძულში ტაბარი ალ-ბუხეირს გულისხმობს, თუმცა არაბების მიერ მისი აღებისას არავითარი ფლოტი არ დაუფიქსირებია. თითქმის უშეცდომოდ შეიძლება ითქვას, რომ ტაბარის ალ-ბუხეირი;- ეს ხმელეთის ის ნაწილია, მოქცეული კასპიის ზღვის, ყარა-ბოღაზ-გოლსა და მის ყელთან კასპიის ზღვასთან, მარცხენა (თურქმენბაშის) მხარეზეა. მისი სიგრძეც 6 ფარსახია, დაახლოებით 33.5კმ. როგორც ტაბარი აღწერს. ნახევარკუნძულის ბოლოდან, დღევანდელ თურქმენბაშამდე-ეს უკვე ტაბარისეული დახისტანია.
- 2)ჯურჯანამდე მანძილი ტაბარისვე სიტყვებით, 25 ფარსახია, 139კმ-ი. დღევანდელ რუქაზე გადაზომვით, ეს ქალაქი (დასახლება) მდებარეობდა ყარა-ბოღაზ-გოლის აღმოსავლეთით და სამხრეთი ნაპირების შეერთების კიდეში. აქვეა ზემოთ ნახსენები ქალაქი ტამისაც, ზღვის (ოღონდ დეილემის, ყარა-ბოღაზ-გოლის ზღვად ჩათვლის შემთხვევაში) სანაპიროზე.
- 3)მართალია ტაბარი ჯურჯანის მარზბანად ფირუზს ასახელებს, მაგრამ თვით სახელიც ფირუზის ბიძაშვილისა, ალ-მარზბანი, აჩვენებს რომ ნამდვილი მენაპირე ის იყო, და რომლის წასვლის შემდეგ ფირუზ-იბნ-კული ვერ უზრუნველყოფს ჯურჯანის დაცვას.
- 4)სულის თავდასხმა ჯურჯანზე სპონტანური ხასიათისა არა ჩანს. თვით ალ-მარზბანი

და რასაკვირველია ფირუზ იბნ კული სპარსელები ჩანან, არაბი ხელისუფლების მიერ დასმული ამ სახელო თანამდებობაზე ლოიალობისთვის. თვით ფირუზ იბნ კულის ხორასანში წასვლა და იეზიდ იბნ ალ-მუხალაბთან ხდება-შეჩვილება საკუთარი უმწიბობისა, ამის ნათელი მაგალითია.

5)თავად ჯურჯანის მცხოვრებნი არაბთა ამკარა მოწინააღმდეგენი ჩანან, თუმცა ტაბარი მათ თურქებთან არ ახსენებს.

„თურქები რჩებოდნენ ალყაში, ახერხებდნენ გამობტომებს, შემდეგ ბრუნდებოდნენ საკუთარ სიმაგრეში 6 თვის განმავლობაში, სანამ არ დაიწყეს ლაშში დარჩენილი წყლის დაღევა. მათ შორის გავრცელდა ავადმყოფობა მლაშე წყლის გამოყენების გამო და მრისხანებდა მათ შორის სიკვდილი. ასეთ მდგომარეობაში სულმა გაგზავნა ელჩები და მშვიდობას ითხოვდა. იეზიდ იბნ ალ-მუხალაბმა თქვა: არა, თუ მხოლოდ ის არ ჩაბარდება ჩემი მოწყალების იმედით. მაგრამ მან უარყო ეს წინადადება და გააგზავნა მასთან სათქმელად: მე დავგზავდები შენთან ჩემი შეწყალების პირობით, ჩემი ავლადიდების და სამასი კაცის, ჩემი ოჯახის წევრების და ახლობლების, და შენ მიიღებ ალ-ბუხეირს და იეზიდი დათანხმდა ამაზე. სული გამოვიდა თავისი ქონებით და სამასი მათგანით, რომელთა უსაფრთხოება მან ითხოვა და შეუერდა იეზიდს. იეზიდმა დახოცა **12000 ტყვე თურქი.“**

6)როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ალ ბუხეირი კუნძული არაა, ამ ნაწყვეტის მიხედვით, არაბი სარდალი კუნძულზე არ გადასულა და წყაროები არ გადაუკეტია, თუმცა მოსახლეობა მტკნარი წყლის დეფიციტს განიცდის და მლაშე წყლის სმისგან ავად ხდება. ცხადია ალ ბუხეირი ბოლაზისა და კასპიის შერთეების წერტილია.

7)სულის ხალხი და ახლობლები 300 კაცი ჩანს, რაც რეალობასთან აბსოლუტურად ახლოს მდგომი ციფრი ჩანს. 150 წლით ადრე, სულ-ების მეომართა რაოდენობა სპარსთა მეფემ ხოსრომ 80-მდე დაიყვანა! (სავარაუდოა , რომ რუზბან სული-ეს იოანე საბანისძის ნერსე ქართლის ერისთავის პროტოტიპი უნდა იყოს. რუზბან-ნერსეს და მის თანამებრძოლებს ცოლშვილი გახიზნული უჩანთ კასპიის დასავლეთ სანაპიროზე მდებარე აფხაზეთში და არა შავიზღვისპირა აფხაზეთში!)

8)სული, აღიარებული ჯურჯანის მეფედ, ისევ თურქთა დახარებით იცავს იმავე სპარსეთის სასაზღვრო ზოლს, თუმცა ეს საზღვარი უკვე არაბთათვის აქტუალური აღარცა ჩანს. საზღვრის დამცველი თურქებისაგან არაბებმა 12000 ამოხოცეს, თუმცა სისხლისმიერი დიხები (დიხისტანელები) ამ ომს ცოცხლად გადაურჩნენ(10)

იგივე ტაბარისთან გამწვანებულია ჯურჯანსა და ტაბარისტანში მიმდინარე საომარი პროცესების სრულყოფილი აღქმა, რამეთუ ის ერთსა და იმავე პროცესს რამდენჯერმე უბრუნდება. ტაბარისვე ცნობებიდან გამომდინარე, ჯურჯანის არც მეორე და არც საბოლოო დაპყრობისას, რუზბან სული ჯურჯანის მეფე უკვე არა ჩანს. (განსხვავებით ჯურჯანის პირველი დაპყრობისა). სავარაუდოა, რომ ტაბარი (თუ მისი წყარო)

ერთმანეთში ურევს დიხისტანის სუზერენებს 639-650 და 716 წლებში. რასაკვირველია ყველა მათგანს რუზბან ჰქვია(მემკვიდრეობით სახელი), თუმცა შესაძლებელია 639 და 650 წლების რუზბანი-ეს სხვადასხვა პროვინება უნდა იყოს, ხოლო 716 წლის რუზბანი კი ერთმნიშვნელოვნად სხვა პროვინებაა.....სავარაუდოდ პირველი რუზბანი, მართლაც ითვლებოდა ჯურჯანის მეფედ, ორი დანარჩენი კი არა.....აქედანვე ვერსიების სხვადასხვაობა იმავე ტაბარის ცნობებში.

„მერე ის გამოვიდა და მოვიდა ჯურჯანში..... ისინი შეხვდნენ მას საზავო ხელშეკრულებით და მან დაუყენა მათ ნაცვლად კაცი, აზდ-ის ტომიდან, რომლის სახელი იყო ასად იბნ აბდალაჰი, თვითონ შედგა ფეხი ისპეხბადის სამფლობელოში ტაბარისტანში. მასთან იყვნენ მუშები, რომლებიც კაფავდნენ ტყეს და ასწორებდნენ გზას. ისპეხბადმა დაიწყო მიმოწერა ჯურჯანის მცხოვრებლებთან, თხოვდა რომ თავს დასხმოდნენ იეზიდის ჯარს და მოეჭრათ მათთვის სურსათის მოსატანი და არაბებთან დამაკავშირებელი გზა და ამისთვის ჯილდოს პირდებოდა.....იეზიდ იბნ ალ-მუხალაბი, შეკრა რა ზავი სულთან, მოინდომა ტაბარისტანის დაპყრობა და გადაწყვიტა მის წინააღმდეგ გალაშქრება. მან დანიშნა აბდალაჰ იბნ ალ-მუსამარ ალ იაშკური ალ-ბაისანის და დიხისტანის მმართველად, დატოვა მასთან 4000, მერე მივიდა ჯურჯანის რაიონში, ტაბარისტანის სიახლოვეს და დანიშნა ასად იბნ ამრა ანუ იბნ აბდალაჰა იბნ ალ-რაბეე ანდარისტანის მმართველად, ხოლო ეს ოლქია ტაბარისტანის მახლობლად (ანდარისტანთან ჩანს დაკავშირებული იმავე მდინარე ანდარხაზის სახელიც.ავტორი) მან დატოვა იგი 4000-ის უფროსად. ხოლო იეზიდი შევიდა ისპეხბადის ქვეყანაში. მას შემდეგ როცა მუსულმანთა ავანგარდმა ჯერ გაიმარჯვა, ხოლო შემდეგ დამარცხებულ იქნა, ისპეხბადმა რომელიც მათგან ახალ საფრთხეს ელოდა, მიწერა ალ-მარზბანს, ფირუზ იბნ კულის ბიძაშვილს, რომელიც იმყოფებოდა ჯურჯანის შორეულ ნაწილში. ალ-ბაისანის მახლობლად: ჩვენ მოვკალით იეზიდი, შენ კი დახოცე არაბები, რომლებიც ალ-ბაისანში არიან.“ (ტაბარი. იქვე)

ალ მარზბანმა, რომელიც ტაბარისტანის ისპეხბადის ეს სურვილი გააცნო ჯურჯანელებს, რომლებიც ამ წინადადებას დათანხმდნენ და პირწმინდად ამოწყვიტეს არაბების 4000-იანი სამხედრო კონტინგენტი. ეს სამხედრო აქცია რუზბან სულთან საერთოდ არა ჩანს შეთანხმებული.....ცხადია ეს რუზბანი ჯურჯანელების მეფე არაა....

ტაბარის მიხედვით, ამას მოყვა არაბი სარდლის იეზიდის მიერ ტაბარისტანელებთან დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულება. უცნობია, თანხმდებიან თუ არა ტაბარისტანელები ხარკის გადახდას, თუმცა ფაქტი ერთია, ჯურჯანი მარტო დარჩა გამხეცებული არაბების წინააღმდეგ. თვით ტაბარის სიტყვები, რომ:

„.....მერე იეზიდი თავისი მომხრეებით გამოვიდა იქიდან, თითქოსდა გაქცეულები. თუ არა ეს, რაც გააკეთეს ჯურჯანის მცხოვრებლებმა, ის არ წამოვიდოდა ტაბარისტანიდან,

სანამ არ დაიპყრობდა.“ (ტაბარი. იქვე)

კონტექსტი გვაფიქრებინებს, რომ ტაბარისტანიდან მას არც არაფერი და ვერაფერი ვერ წამოუღია. თუმცა ფაქტია, რომ ტაბარისტანელებმა ანალოგიურ გაჭირვებაში მყოფი ჯურჯანელები არაბებთან მარტოდმარტო ომისთვის გაწირეს.... ჯურჯანიის აღწერა იმავე ტაბარის მიერ, ერთმნიშვნელოვნად აჩვენებს, რომ ის ზღვისპირა ადგილი არ არის:

„..... მივიდა ჯურჯანში, რომელიც ამ დროისთვის ქალაქი არ იყო, იყო მხოლოდ მთები, რომლებიც მას გარემოცავს, გასასვლელები და მწვერვალები, ისე რომ როცა კაცი დგას ერთ-ერთ გადასასვლელთან, მასთან ვერ მივა ვერავინ.“ (ტაბარი, იქვე)

რაც შეეხება ფსევდო ზაქარიასეულ ზაზგუნის სახელმწიფოს, რომელიც კასპიის (ჩრდილოეთ) კარამდე აღწევს, აქ უცილობლად სამივე პოლიტიკური წარმონაქმნის კოალიცია იგულისხმება. ეს ის ჯურჯანია, სადაც არაბმა სარდალმა ტაბარის სიტყვებით; **„ზოგიერთები ამბობენ, რომ იეზიდმა გაწყვიტა 4000 ჯურჯანის მცხოვრებთაგანი.“**

(ტაბარი. იქვე)

რაც შეეხება მე-10-ე საუკუნეში ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ რეალობას კასპიის ზღვის გარშემო, არაბი თანამედროვეების რუქებზე საკმაოდ ზუსტად არის ასახული ეს რეალობა და ის პოლიტიკურ-ეთნიკური ერთეულები, რომლებიც აღნიშნულ სივრცეში ოპერირებენ.

რუქა აბუ ისსხაკ იბრაჰიმ იბნ მუჰამედ ალ-ფარისი ალ-ისტარხის რუქა, შედგენილი X საუკუნის პირველ ნახევარში, არ იმსახურებს საკმარის ნდობას თუნდაც იმიტომ რომ N32 ობიექტად მოხსენებულია ქალაქი ასტრაბადი, რომელიც მე-16-ე საუკუნის მეოთხე მეოთხედის ქალაქია. შეიძლება ითქვას რუქა გვიანაა დართული ისტარხის ნაშრომისთვის.

უფრო მეტიც, გვიანდელი ჩართული ჩანს პირველი აბზაციც : „ალ-ხაზარის აღმოსავლეთის სანაპიროზე (მდებარეობს) ალ-დეილემის ნაწილი, ტაბარისტანი, ჯურჯანი და უდაბნოს ნაწილი, რომელიც (დევს) ჯურჯანსა და ხორეზმს შუა, ხოლო დასავლეთის (სანაპიროზე)-არანი და ას-სერირის ფარგლები, ქვეყანა ალ-ხაზარი და გუზების უდაბნოს ნაწილი; ჩრდილოეთისაკენ-გუზების უდაბნო სიიკუხის მხარეს, ხოლო სამხრეთით ალ-ჯილ და ალ-დეილემი.“ (ისტარხი იქვე)

როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, ალ-დეილემი; ეს ჯურჯანელთა ახალი დასახლებაა კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე. ხოლო გუზების უდაბნო უბრალოდ ვერ იქნება ჯურჯანსა და ხორეზმს შუა, რამეთუ ჯურჯანი თავად წარმოადგენს ხორეზმში (როგორც ხორასნი ოლქის ნაწილი) შემავალ ერთეულს, რომელიც თავად არის განფენილი კასპიის ზღვის და ხორეზმს შუა, ხოლო გუზების უდაბნო ჯურჯანიდან ჩრდილოეთისაკენაა, სადაც ხორეზმის მიწა არც არასდროს ყოფილა, მისი საზღვარი ჯურჯანსა და დიხისტანზე გადიოდა. გაცილებით მეტი ნდობის ღირსია რუქა რომელიც აბუ-ლ-კასიმ იბნ ხაუკალის

(X საუკუნის II ნახევარი. იხ.რუქა N-22) სახელითაა მოცემული აღმოსავლეთის ლიტერატურაში (კასპის ზღვა არაბულ წყაროებში)

რუქის აღმოსავლეთ მხარეზე ნაჩვენებია კასპის ზღვის მოშორებული ბუნებრივი ლანდშაფტის კონტურები, რომელიც წიგნის რუსულენოვან კომენტატორს გაურკვეველი მიკუთვნებულობის მთად აქვს მიჩნეული, თუმცა ავტორისეული მოშორებით აშკარად ჩანს რომ ეს საწყალოსნო სივრცეა, როგორც კასპია და არა მათა სისტემა, როგორც დეილემის მთები. აქვე, ავტორს N1 ქვეშ მოხსენებული აქვს ზღვა ალ ხაზარი, დიდი ზღვიდან საკმაოდ მოშორებით. სავარაუდოდ, ის ყარა ბოლაზ გოლს გულისხმობს, რომლის აღნიშვნა მას მარცხნივ და მოშორებით აქვს ნაჩვენები.

(რუქა საკმაოდ ცუდი ხარისხისაა, მისი ავტორისეული გაშიფრვა თან დაერთვის რუქას)

რასაკვირველია უსწორა იმის მტკიცება რომ მთელი ტაბარისტანი (მაზანდერანი, გორგანის დასავლეთ ნაწილი, გილიანის აღმოსავლეთი ნაწილი) -ესენი ყარა-ბოლაზ-გოლისა და სარა ყამიშის ტბის მიდამოებიდან აყრილი და ამ რეგიონში ჩასახლებული, ალექსანდრე მაკედონელი ილირიელი მოლაშქრეების შთამომავალნი არიან. კასპისპირა სამხრეთი ტერიტორიები მაკედონელის ლაშქრობის ეპოქაშიც ინტენსიურად დასახლებულია. გორგანი-ეს ჰირკანები ჩანან. თვით დეილემის მთების ტერიტორიებს დეილემიტების (ჯურჯანელების) ჩასახლებამდე მარდები ფლობდნენ, ის მარდები, რომელთაც უკვე შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე აფიქსირებს პლინიუს უფროსი, (უკვე ზედმეტიცაა იმაზე საუბარი, რომ კოლხთა სახლკაცები მარები და სპარსული ტომებს მიკუთვნებული მარდები ერთი და იმავე ტომია.) და სადაც ორმოცდაათიოდე წლის შემდეგ აბაზგთა ტომიც ფიქსირდება. უკვე ფლავიუს არიანეს მიერ.

ის, რომ ყარა- ბოლაზ -გოლთან მდებრე ჯურჯანი მცხოვრებლები ის ხალხია, ვინც შემდგომ კასპის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ მთიანეთში დეილემთა სახელითაა ცნობილი, თვალნათლივ ირკვევა ბალაძურის ნაშრომებიდანსც :

„ამის შესახებ ცნობა მივიდა იეზიდამდე, მან გააგზავნა ხაიანი, კლიენტი (მაული) მასკალი, ხოლო ის იყო დეილიმიტელი ტყვე, და მან უთხრა ისპეხბადს: მე შენი კაცი ვარ და (შენი მომხრე ვარ), თუმცა ჩვენ გვაშორებს რელიგია“ (ახმად ალ-ბალაძური) წიგნი ქვეყნიერების დაპყრობისა. ჯურჯანის დაპყრობა არაბების მიერ)

კლიენტად- მაულად, ითვლებოდა არაბებში პირი, არაარაბული წარმოშობისა, თუმცა მათ მფარველობაში მყოფი. ეს ხაიანი, ზედმეტსახელით ან-ნაბათი, იყო მეთაური ირანელებისა, ჩარიცხული არაბულ არმიაში და განსაკუთრებული რაზმის უფროსი, საკმაოდ დიდისა. ხორასანის ტომებთან შეტაკებაში ის და მისი შვილი მუტაკილი, ზოგჯერ გადამწყვეტ როლსაც კი თამაშობდნენ. კლიენტი მასკალის სიტყვები, რომ ის ტაბარისტანის ისპეხბადის კაცია, მათ ტომობრივ სიახლოვეს მიანიშნებს. ის რომ ხაიანი ისპეხბადს მათ შორის რელიგიური სხვაობის შესახებ მიუთითებს, რომელიც

მიუხედავად მათი ტომობრივი სიახლოვისა აშორებთ მათ ერთმანეთისაგან, ისევ და ისევ რელიგიური მოტივებიდან გამომდინარე ჩანს: მუსულმანი არაბები მათი მომხრე ხაიანისაგან რასაკვირელია ასევე გამუსლიმანებას მოითხოვდნენ. რაც შეეხება ტაბარისტანს რომლის ზეობის წლებად IX-XII საუკუნე სახელდება, შემდგომ საუკუნეებში უკვე ირანის პროვინცია მაზანდერამად არის ცნობილი . რატომ? ნუთუ მაკედონელის ილირიელმა მოლაშქრეების შთამომავალმა, რომელმაც 15 საუკუნეს გამოატარა საკუთარი სახელდება, ერთბაშად დათანხმდა ამ სახელის დაკარგვაზე? რასაკვირველია არა!

ილირიელ მოლაშქრეთა ეს ნაწილი, რომელიც საკუთარ თავს ტაბასარანს უწოდებს, იმავე ლეგის ტომისა ჩანს, რომელსაც ქართველებში დღესაც ლეკს ეძახიან. ტაბარისტანის თავისუფლების მოყვარე ტომი(11) დაღესტანისაკენ ჩანს მიგრირებული. დაბლობიდან მთებისაკენ, სწორი მოსაზრებით, რომ სტეპის მომთაბარე-დამპყრობლების ბატონობისაგან ამ პირობებში შეძლებდნენ თავდაცვას. დაღესტანის ტაბასარანი -ეს ტაბარისტანის მოსახლეობაა, რომელიც სარიყამიშის ტბის მიმდებარე ტერიტორიიდან მიგრირდება კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროსაკენ, არქმევს მას საკუთარ სახელს, ხოლო მონღოლთა ზეწოლის შედეგად კიდევ ერთხელ მიგრირდება, უკვე დაღესტანში და ახალ საცხოვრებელ ადგილს ამავე სახელს, ტაბასარანს არქმევს, ტაბასარანი-ტომი ლეგი, ისეთივე პირდაპირი შთამომავალი პელაზგთა ტომისა, როგორც მისივე მეზობელი და მოკეთე ჰერი! ენობრივი განსხვავება რაც იგრძნობა მასა და ლეკს (ლეგს) შორის იმ გაუცხოვების ბრალი ჩანს რის გამოც ორივე თემი თითქმის თხუთმეტი საუკუნე ერთმანეთისაგან ავტონომიურ რეჟიმში აწვითარებდა საკუთარ ენას,

რაც შეეხება აბასკუნს-ის ჯურჯანელთა პორტს წარმოადგენს (მასუდი, წიგნი ცნობათა და ცოდნათა 160.6)

როგორც ციტატიდან ჩანს, აბასკუნი ჯურჯანელთა (იგივე დეილემათა) პორტია მხოლოდ და მხოლოდ, ამდენად ის აბაზგუნი ვერ იქნება: აბაზგუნი-ეს მთლიანი ჯურჯანის სახელი ჩანს. უკვე ჯურჯანად ცნობილი ადგილი კასპიის ზღვის სამხრეთ ნაწილში, იგივე დეილემათა საცხოვრისს წარმოადგენს. რაც შეეხება მაზანდერანელებს, ისინი ინდოევროპული ენის მატარებლები ჩანს და ჰირკანთა (მომთაბარე) ტომის შთამომავალნი. (რასაკვირველია გარკვეული რაოდენობის დეილემისა და ტაბარისტანელების ტომების შერევა ჰირკანებში, ეს უბრალო აქსიომაა, ამას თვით ატ-ტაბარის გვარიც მოწმობს). რაც შეეხება დახისტანელებს, სულის ხალხს, როგორც ამავე ნაწერიდან ირკვევა დიხი-ზიხი, ეს მუსლიმანებისათვის ჩერქეზია, ხოლო ლაზი-აფხაზი.

„მაგრამ მან გაზარდა რიცხვი თავისი მიურიდებისა, გამოაცხადა საკუთარი თავი დამოუკიდებლად და 10 ათასიანი ჯარით გაემგზავრა შირვანში, ჩერქეზებთან ომის მიზნით სარწმუნოებრივ ნიადაგზე. წიგნში ფუტუხატ-და-ამინი ნათქვამია, რომ ის წავიდა შირვანის დასაპყრობად. როგორც არ უნდა ყოფილიყო, შირვანშაჰი სულტანი

ხალალი, ტაბასარანელების შეგულიანებული, ეწინააღმდეგებოდა მის წასვლას დაღესტანში. მძლავრი შეტაკებაში სამურის მარცხენა ნაპირზე, სოფელ კიპჩაკთან, შეიხი ჯუნეიდი მოკლული იქნა.“ (აბას კულ-აღა-ბაკიხანოვი. გიულსტანი და ირამი მეოთხე პერიოდი)

როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ მუსულმანთათვის დიხი (ზიხი) ეს ჩერქეზია, ხოლო ლაზი-აფხაზი. მიუხედავად ბაკიხანოვის მტკიცებისა, რომ შეიხი ჯუნეიდი ყაზარდოში წავიდა ჩერქეზებთან საომრად, ის შირვანის გვერდით სულ ორი დღის სავალზე აპირებდა ამ „ჩერქეზებთან“ შეტაკებას. რაც შეეხება დელიმიტებს, დელიემებს, მათი ნაწილი განაგრძობენ ცხოვრებას კასპიის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთის მთიანეთში (დღევანდელ სპარსული რაიონების, მაზანდერანის და გილიანის პროვინციების ნაწილი)

აქტიურად მონაწილეობენ დელიემი მეზობელი შარვანის პოლიტიკურ საქმიანობაშიც. რამდენჯერმე მოხდა დელიემების თავდასხმა შირვანზე, რომელსაც შედადიდების (იეზიდი) დინასტია მართავდა. თითქმის გაუგებარია ის გზა და მიმართულება, თუ როგორ აღმოჩნდება აბზოის ეს ტომი, (უბიხ-კამიშები) შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, ე.წ. აფხაზებსა და ჩერქეზებს შუა და რა გახდა მიზეზი იყო მათი მიგრაციისა შავი ზღვისაკენ.

„აგვისტოს ბოლოს, ჩვეულებრივ ლოცვის შემდეგ წამოწყების წარმატებისა, შამილი გამოვიდა დარლოდან სალატოვის სოფელ დილიმი-საკენ, სადაც მოისწრაფოდნენ ცხენოსანი თუ ქვეითი ჩეჩნები და სხვა მიმდებარე საზოგადოებიდან.“ (ოლშანსკი მ. ი. კავკასია 1841-1866 წლებში. ნაწილი 1)

დილიმი-ეს სოფელი სავარაუდოდ დელიემის, დელიმიტთა, პროკოფი კესარიელისეული დილიმნიტების სოფელი უნდა იყოს, რომელიც ამ სახელს ანტიკური პერიოდიდან უფრთხილდება და არ კარგავს. უცნობია ის, თუ რომელი ეპოქიდან ფიქსირდება დაღესტანის მთებში აღნიშნული სოფელი, თუმცა სავარაუდოა, რომ დელიმიტთა თავისუფლების მოყვარე ნაწილი ვერ ურიგდება ახალი ცენტრალიზირებული სახელმწიფოს შექმნას ირანში სეფიანთა დინასტიის სახით, 1502 წელს და მიგრირდება არაცენტრალიზირებული დაღესტანისაკენ (ამავე პროცესის მონაწილე ჩანან სადამ აფხაზები, ეს უძველესი სანარელები, ჭანები) და საცხოვრებლად დაღესტანის თავისუფალ მთებს ირჩევენ. სავარაუდოა, რომ ოდითგანვე საწყალოსნო სივრცის და ერთდროულად მთების მცხოვრები აბზოის ეს ტომი არაკომფორტულად გრძნობს თავს დაღესტანის მთების შიდა სივრცეში. მათი ნაწილი აქედანვე გადმოდის საცხოვრებლად შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, სადაც მათ კამიშების და დანბეს სახელით, მე-17-ე საუკუნის შუა წლებისათვის აფიქსირებს თურქი მოგზაური ევლია ჩელები. სავარაუდოა, რომ დელიემის ტომი საცხოვრისის ძიების ამ პერმანენტულ პროცესში მარტო არაა: ყურადღებას იქცევს იმავე ჩელებისეული აფხაზთა ტომი,

მცხოვრები უბიხებისავე გვერდით (ჩელების მიხედვით) სახელდებული სადაშ აფხაზებად. სადაშები აშკარად ამოვარდნილი არიან იმ კანონზომიერებიდან, რომელიც ჩელების პერიოდისთვის და უფრო გვიან, ჩამოყალიბებული ჩანს ამ სანაპიროზე: ისტორიაში არაა დაფიქსირებული სერიოზული კონფლიქტი უბიხებსა და სადაშებს შორის, თუმცა ამ უკანასკნელებს გაფუჭებული უჩანთ ურთიერთობა სანაპიროს ყველა აფხაზურ ტომთან. ცხადია, სადაში არაა იმ ისტორიული პროცესის მონაწილე, რომელსაც შეიძლება ზიხების მიგრაცია დავარქვათ. ზიხებზე ოდნავ მოგვიანებით ჩანან მიგრირებული მარდები და აბაზგები, თუმცა კამიშების(უბიხების) და სადაშების მიგრაცია არა უადრეს მე-16-ე საუკუნეს ეკუთვნის (13)თავად სადაშები დეილემთა მეზობელი სანარები ჩანან, უძველესი დროიდან სახელდებული აფხაზებად, თუმცა ისინი სრულიად სხვა პროცესის სამართალსუბიექტები ჩანან: სავარაუდოა რომ საქართველოში მათი მიგრაცია თანხვედრილია წილკანის სანართა მიგრაციასთან, რომელთაგან ისინი ბინადრობის ადგილით განსხვავდებიან. მას'უდის სიტყვებით ისინი მდინარეების, მტკვრისა და არაქსის შესაყართან ცხოვრობენ, ფაქტიურად იმავე დეილემთა მეზობლად. არც სადაშთა მუსულმანობისაკენ მიდრეკილება უნდა იყოს საოცარი, რომელთა შორისაც უკანასკნელი ათეული საუკუნე გაატარეს. დეილემთა და სანართა ჩრდილო კავკასიის გამოვლით მიგრაცია-ჩამოსახლება ჩანს დალექილი ქართველურ კოლექტიურ მეხსიერებაში, როდესაც საუბარია კავკასიის ჩრდილო მხრიდან ტომების ჩამოსახლებაზე მე-16-ე საუკუნეში.

ძალიან დიდი ალბათობით, ისინი, კამიშები და სადაშები წარმოადგენენ მთავარ ძალას 1533 წელს მომხდარ შეტაკებაში „აფხაზ-ჩერქეზ“- მეგრელებს შორის. ზუსტად ამაში უნდა იყოს ჩამარხული მიზეზი, თუ რატომ არ გაატარეს აბაზგებმა მეგრელთა ლაშქარი ხმელეთით, რომელიც მათი თანატომელების, აბზოის ორი დანარჩენი ტომის წინააღმდეგ სალაშქროდ იყო მიმართული. არ უნდა იყოს საკვირველი ენობრივი განსხვავება აბაზგ-უბიხთა ენას შორის, რომელთაც ერთმანეთისაგან იზოლირებით მინიმუმ თოთხმეტი საუკუნე გაატარეს.

ომის მიზეზებზე ამ თავში აღარ გავიმეორებთ, თუმცა ომმა არსებითად შეცვალა დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა. დეზინტეგრაციის პროცესი გაცილებით უფრო ღრმად ვითარდება. სამეგრელო და გურია, ეს უკვე ორი სხვადასხვა პოლიტიკური ერთეულია. ცალკე პოლიტიკური ერთეულია ანაკოფიის საერისთავო, რომელიც აფსილიასთან ერთად გამოეყოფა დასავლეთ საქართველოს. არ ჩანს მთის მოსახლეობის ყოფილი მისიმიანეთის, პოლიტიკური მდგომარეობა, თუმცა სავარაუდოდ ის როგორც შორეულ წარსულში, უბრალოდ გვერდზე დგება მიმდინარე პროცესებიდან და არ ცნობს აბაზგეთის შერვაშიძის ხელისუფლებას (არ ცნობს მის ხელისუფლებას 300 წლის შემდეგაც). ასევე დამოუკიდებელი ჩანს სანიგეთი, რომელიც სამხედრო ძლიერებით არ ჩამოუვარდებოდა ერთად აღებულ აბაზგეთსა და აფსილეთს

(ხოლო მისიმან-ხოირელებთან ერთად, აჭარბებს კიდევ) სანიგების მიმდებარედ, ზღვის სანაპიროზე კეჩების და არტების იგივე ლაზური ტომები ცხოვრობენ, უკვე აფხაზებად სახელდებული. მათი გვერდით კი სადაშები მკვიდრდებიან, ასევე აფხაზური ტომი, შირვანის ყოფილი მეზობლები. მათ გაგრძელებაზე, სადაშებთან ერთდროულად მკვიდრდება დეილემთა (აბზოის) უბიხური ტომი, მათსავე გაგრძელებაზე ზიხები ისევ აგრძელებენ დანარჩენი საქართველოსაგან დამოუკიდებელ არსებობას, როგორც თემურ-ლენგის შემოსევამდე.

აბზოის ტომის იქითა საქართველოს დანარჩენი საქართველო ნელ-ნელა ივიწყებს ; ჯერ ადმინისტრაციულად, შემდეგ რელიგიურადაც კი.....იდეოლოგიის თავისუფალ ადგილს ნელ-ნელა ისლამი იკავებს.... ენაც ნელ-ნელა დავიწყებას მიეცემა და მის ადგილას უცხო , ე.წ. პატუა ენა იკავებს, რომელთაც მოსახლეობა ურთიერთობს გარე სამყაროსთან, თურქეთთან თუ ყაზარდოსთან.... ნელ-ნელა, დამახინჯებული ჩერქეზული ენა-სლენგი, მშობლიური მეგრულს ჩაანაცვლებს! ამ პროცესს, საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ დამფიქსირებელი ყავს, მე -17-ე საუკუნის მეორე ნახევრის თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების სახით. მისი მოგზაურობის დეტალები სრულყოფილადაა გაშუქებული ზემოთ აღწერილ თემებში კენებისა და ზიხების შესახებ, ამდენად ზემოთ ნახსენები ავტორის ციტირების აუცილებლობა არ არსებობს.

ჩელების სიტყვებით, ჩერქეზები, ლაზგები, აფხაზები, ალბანელები ეს ერთი არაბული მუხლის კორეიშების საგვარეულოა, მისივე სიტყვებით, ლეზგები ჭოროხთან არიან განსახლებული , აფხაზები აფხაზეთში. ჩვენი მხრივ დაუმატებთ, რომ ჭოროხთან ნამდვილად ლაზები არიან განსახლებული, აფხაზთა ძმები და არა აბაზგები! აფხაზებმა ჩელების სიტყვებით მიიღეს ქვეყანა, მათ სახელით სახელწოდებული.

...და ვის გულისხმობს ჩელები აფხაზის ქვემ? რიგით პირველი ტომი აფხაზეთის მიწაზე ჩაჩია-იგივე აფსილი. ჩელები მიუთითებს, რომ იგი ისეთსავე მეგრულ ენაზე ლაპარაკობს, როგორც მდინარის მეორე მხარეს. სხვა ენაზე, მეორე ენაზე ის საერთოდ არ საუბრობს. აფსილთა ტომი როგორც ზემოთ ვთქვით, წმინდა მეგრულენოვანია, ილირიული ტომი. არლანის მუხლის შესახებ, რომელიც რიგით მეორეა და მდებარეობს ჩაჩების შემდეგ, ჩელები მათ რიცხოვნებას 10 000 მამაც ვაჟკაცს ასახელებს, მაგრამ.... ენის შესახებ საერთოდ არ საუბრობს.... მისთვის ეს ტომი გაუგებარი უცხო ტომია. ის მათ ეროვნებაზე თუ ენობრივ კუთვნილებაზე საუბარს თავს არიდებს! არადა ტომი აშკარად აბაზგურია, აბაზგურადვე მოსაუბრე და მისი საცხოვრებელი ადგილი ანაკოფიის საერისთავოა! და რატომ არიდებს თავს ჩელები მის ტომობრივ კუთვნილებაზე საუბარს თავს?

საკითხი მალევე ირკვევა, ორდღიანი მოგზაურობის შემდეგ ისინი ჩანდების (ჩანდები ეს იმათთვისაა ვისაც ანბანში ასო ჭ არ მოიპოვება, ჩვენთვის ქართველებისთვის ისინი ჭანდებია, ჭანიდები) საზღვარს აღწევს. მათ მთიელი ჭანდები ეწოდება და გაგრასთან ცხოვრობენ. ანონიმისაგან განსხვავებით სანიგების, ჭანდების საზღვარი ჭანდრიპშიდან მდინარე ბზიფამდე ჩანს გადმოწეული.... და რაც მთავარია, მათ ჩელები არსით ნამდვილ აფხაზს უწოდებს! რასაკვირველია, ჭოროხელი ლაზის ძმა, ასევე ლაზურ-ჭანური წარმოშობის სანიგი (ჭანიგი, ჭანიდი) შეიძლება იყოს მხოლოდ! შემდეგი უკვე დიდი და მრავალრიცხოვანი ჭანდები არიან, უნდა აღინიშნოს, რომ ჭანდები აფხაზეთის ტომებში ყველაზე მრავალრიცხოვანი არიან 16500 ვაჟკაცი მეომარი. ამ რიცხვს უნდა დაემატოს დალისა და ამტყელის ხეობის მოსახლეობაც (ხოირი) რომელთაც ჭანიდებთან ფაქტიურად ერთი პოლიტიკური კურსი უჩანთ.

შემდეგი მოსახლე ეს კაჩილართა ტომია, მართალია ჩელები ხაზგასმას აკეთებს მათ აფხაზური (ლაზური)ტომისადმი კუთვნილებას, აღნიშნავს, რომ სტუმრობდნენ აფხაზთან სახლში, სახელად საფარ- ალა. თვით კუთვნილების აღმნიშვნელი სიტყვა ლარი - სავარაუდოდ ჭანურ-ლაზური სიტყვა,

ჩანდა-ლარი

კეჩი-ლარი

არტ-ლარი

სუჯა-ლარი

შემდეგი ტომი არტებია, რომელიც ბევმა 50 შეიარაღებული აფხაზის თანხმლებით მოსაკითხავის სახით 20 თხა მიუყვანა, რასაკვირველია, ტომი ასევე აფხაზურია (ზან-ზიხურია) ჩრდილოეთით მათგან, მთებს შორის ცხოვრობენ სიდი ახმედ ფაშას სადაშები, აფხაზური (ჭან-ლაზური) და ჩერქეზულ ენაზე მოლაპარაკე. ეს უკვე ის გარდამავალი ფორმაა, როდესაც ტომი ენის ცვლილების ფაქტის წინაშე ადრევე ჩანს დამდგარი, ჯერ კიდევ შირვანთან ცხოვრების ეპოქიდან და შესაძლებელია ადგილობრივთა მიერ ენის ცვლილების ერთ-ერთი ძლიერმოქმედი ფაქტორია კიდევ.

ჩელების შემდეგი პუნქტი, ეს კამიშთა ტომია, რომელმაც ჩელებისვე სიტყვებით , რამდენიმეჯერმე დაამარცხა არტების საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ტომი. კამიში ეს უბიხთა აბზოური ტომია. სავარაუდოდ, ეს ზუსტად ის ადგილია, სადაც მოხდა ცნობილი 1533 წლის შეტაკება მეგრელ-გურულთა და „ჯიქთა“ ლაშქარს შორის, რომლის შედეგად აბზოურმა ტომებმა (კამიშ-უბიხი, და დანბე) ზღვაზე გასასვლელი მოიპოვეს , ხოლო ლაზ-ჭან-აბაზგებმა- ბენდიანის მმართველობა მოიშორეს და დანარჩენი სამეგრელოსაგან დამოუკიდებელი გახდნენ.

ზუსტად ისევე, როგორც არღანების შემთხვევაში, ჩელები სიჩუმით უვლის კამიშების ტომობრივი მიკუთვნებულობას, თუმცა აღნიშნავს, რომ მათი ნავმისადგომიდან აფხაზების (არა ჩერქეზების) ბავშვებს აგზავნიან კონსტანტინეპოლის და კაიროს ბაზრობებზე. კამიშებს (უბიხებს) უკვე აქვთ მეჩეთი, ისინი მუსულმანები არიან.

შემდეგი ტომი ეს სუჯალარაა, მხოლოდ ტომის დასახელების მიხედვით თუ არის შესაძლებელი მისი აფხაზებისადმი (ჭან-ლაზი) მიკუთვნებულობა, რადგან ზუსტად ასეთი ფორმით გამოითქმება: ჭანდალარი, კეჩილარი, არტლარი, სავარაუდოა რომ სოფელი და ტომი აფხაზური (ზან-ზიხური) იყოს. შემდეგი ტომი დამბე-ეს ნამდვილად აზოის ტომის სოფელი უნდა იყოს აქ ჩელები აფხაზ ყმაწვილს ყიდულობს.

ბოზდუკები შემდეგი ტომი, ჩელების სიტყვებით, არიან როგორც აფხაზები, ასევე ჩერქეზები, მენგლი-გირეის მოლაშქრენი, რიცხვით 3000, ნაწილი დარჩა ჩერქეზეთის მთებში, ობურში ლაპარაკობენ როგორც აფხაზურად ასევე ჩერქეზულად.

შემდეგი ხალხი ეს სუბემელებია ასევე აფხაზები (სავარაუდოდ კოლხები) ჩელების სიტყვები რომ ისინი ხეებზე ჰკიდებენ მიცვალებულ მამაკაცებს, ეს უძველესი მითია კოლხთა დასაფლავების წესის შესახებ მხოლოდ და რომელი ტექსტიც არაერთი გეოგრაფ-ისტორიკოსი სარგებლობს.

შემდეგი ტომი ეს აშელალები, იმდენად დაოსტატებული ქურდობაში, რომ თვითონ აფხაზებიც კი ერიდებიან (თვით სიტყვებშივე იკითხება მათი ეროვნული მიკუთვნებულობა). შემდეგი ტომი ა ტიმა, ჩელებისვე სიტყვებით აფხაზია (ზან-ზიხი) ტომი სუკ-სუ ასევე აფხაზური, მათ ტერიტორიაზე გადის ჩერქეზიიდან მომდინარე მდინარე და ჩაედინება ზღვაში. კიუტასი- კაფადან გადმოსახლებული ტომი, რომლის კოლხურობაზე პრეტენზიამ წარმოშვა მითი მედეას სკვითეთის სამეფოსადმი კუთვნილებაზე უკვე III საუკუნეში.

ჩელების სიტყვებით, ისინი თესავენ ჭვავს, მაშინ როდესაც სხვა აფხაზები თესავენ ფეტვს. კიუტასების მეზობელი შანები არიან. ჩელების სიტყვებით ისინი ჩერქეზები არიან (უკვე ჩერქეზები არიან) ერთი დღის სავალზე დაშორებული კიუტასებიდან ისინი უკვე მხოლოდ ჩერქეზულ ენაზე ლაპარაკობენ. თუ შევაჯამებთ ჩელების მოგზაურობის შედეგებს საბოლოო დასკვნა ასეთია.

- 1) ჩაჩი - აფსილეთი მეგრული(კოლხური) ტომი
- 2) არღანი - ანაკოფია, აბაზგური ტომი
- 3) მთის ჩანდები - ჭანები გაგრა
- 4) დიდი ჩანდები - ჭანები, დღევანდელი დაგომისის ტერიტორია
- 5) კეჩილარი - ზან-ზიხები
- 6) არტლარი - ზან-ზიხები

- 7) სადაში -ჭანები, სანარები შირვანის სამფლობელოდან.
- 8) კამიშები - უბიხები აბზოური ტომი
- 9) სუჯა ლარი - ზან-ზიხები
- 10) დანბე - აბზოური ტომი სავარაუდოდ
- 11) ბოზდუკები - ზიხებიც და უკვე ჩერქეზებიც
- 12) სუბემელები - შკვითინები, ჰეპტაკომიტები, მედოუზები, კოლხები
- 13) აშელალები - შკვითინები ან ზიხები
- 14) სუკსუ - შკვითინები ან ზიხები
- 15) კიუტასი - კოლხები
- 16) შანები - ჩერქეზები, ზიხყოფილები.

ზემოჩამოთვლილი ტომებიდან, გარდა აბაზგებისა დაფიქსირებული მეორე საუკუნიდან, აბზოური ტომია კამიში და შესაძლოა დანბეც. რაც შეეხება ჩელების ჩანაწერს მთიელი ტომების შესახებ, იგი უთუოდ გვიანდელ ჩანამატს, ნაყალბევს წარმოადგენს, ისევე როგორც აფხაზური ენის ნიმუშები. როგორც ზემოთ ვნახეთ აფხაზური ენად ჭანებისა და ლაზების ენას ცნობს და არა აბაზგებისას. გარდა ამისა, სადაშა აფხაზური ენის ნიმუშის დასახლება ამ ცვლილების ავტორის აშკარა შეცდომაა - სადაშებს აქ ჩელები უბრალოდ ჩერქეზებს მიაკუთვნებს, ამდენად მათ საკუთარი აფხაზური ენა არ უნდა გააჩნდეთ. (მით უმეტეს აბაზგური)

რაც შეეხება ანაპის ჩრდილო-დასავლეთით მცხოვრებ ტომებს, ჩელებისათვის ყველა ეს ტომი ჩერქეზულია. თუმცა ისინი ზიხეთის ყოფილ ტერიტორიაზე ცხოვრობენ, რომლებიც ზიხებით იყო დასახლებული თვით მე-15-ე საუკუნის ბოლომდეც კი. ცხადია აქ უდიდეს როლს თამაშობს სამეგრელოდან და სხვა მეგრული ტომებიდან დაშორება, მეზობელ ტომებთან სალაპარაკო ენის ფლობის აუცილებლობა. ორიოდე საუკუნის შემდეგ ჩელების აღწერილ მთელი „აფხაზური“ მოსახლეობა რუსების აღწერით უკვე ჩერქეზულად ითვლება, თვით გაგრის ვიწროებამდე.

მოსახლეობა რომელიც მდინარე ყუბანის მარცხენა სანაპიროზე ცხოვრობდა, გარდა აბზოური ტომებისა, ყველა მეგრულენოვანი იყო, ზანები და ზიხები. მოსახლეობის ერთი ნაწილი ემიგრირებული ჩანს საქართველოში, გალის და წალენჯიხის რაიონში. მათი კომპაქტური განსახლება შეინიშნება, განსაკუთრებით დაბა ჯვარის ირგვლივ მიმდებარე სოფლებში. როგორც ცნობილია, მე-19-ე საუკუნის ტრაგიკული მოვლენა, ცნობილი მუჰაჯირობის სახელით. შეეხო ჩრდილო კავკასიასაც, დადესტანსა და ჩეჩნეთის პოლიტიკურ-დემოგრაფიულ არეალს. მათი სიშორის გამო მუსულმანური თურქეთიდან, შავ ზღვასთან, შესაბამისი კონტაქტების შესაძლებლობა საკმაოდ შეზღუდული იყო. მით უმეტეს, შავი ზღვის ქართული სანაპიროს უკვე რუსეთი აკონტროლებდა, მუჰაჯირობის ამ ორი რეგიონში მასობრივი ხასიათი არა ჰქონია რაც

შეეხება ჩერქეზეთს-დიდსა და მცირე ყაზარდოს. მათ საკმაოდ ადრე ფიზიკად შეაფასეს მდგომარეობა და რუსეთის წინააღმდეგ იარაღი არ აღუმართავთ.(რასაკვირველია, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა რუსეთის მეფის, ივანე მრისხანეს ქორწინებამ ყაზარდოს მფლობელის ქალიშვილზე და ყაზარდოელი ახალგაზრდობის ჩარიცხვამ რუსი მეფის სამხედრო სამსახურში)

რუსეთი-დასავლეთ კავკასიის ომის ძირითადი სუბიექტები ჩერქეზები-ადიღეელები (იგივე ქართველური ტომი ზიხები) და აზოური ტომები(უზიხები, კამიში, დანბე) არიან, რომლებმაც ბოლომდე ვაჟკაცურად იომეს, რიცხოვრივი უპირატესობის გამო დამარცხდნენ. დამარცხებულმა მხარემ მორჩილება გამოუცხადა რუსეთს და უსაფრთხოება ითხოვა პასუხად რუსეთის იმპერატორის, ალექსანდრე II-ის ულტიმატუმი მიიღო: ან გადასახლება ყუბანისპირა (მარჯვენა სანაპირო) დაბლობში ან თურქეთში. მიზანი ერთი იყო: როგორც გენერალი ფადეევი აღნიშნავს, აუცილებელი იყო მთიელების მოშორება შავი ზღვის სანაპიროდან რამდენიმე ათეული კილომეტრით.

... და რუსეთის არმიისაგან დევნილი მოსახლეობა მიაწყდა ანაპისა და ნოვორასისკის ნავმისადგომებს. გადასახლების პირველი ტალღის მსხვერპლნი ეგრეთწოდებული ჩერქეზები აღმოჩნდნენ, ზიხყოფილები. მათზე დაწვრილებით საუბარი შესაბამის თავში (ზიხებში) იყო.. ყურადსაღებია რომ, გადასახლების ამ ტალღამ თითქმის მთლიანად გაიყოლია აზოური ტომის წარმომადგენლები, უზიხები (კამიში, დანბე) მათზე დაუვიწყარი ლიტერატურული ნაწარმოებიც აქვს შექმნილი **აბაზგ მწერალს, ივანე თარბას)**

გადასახლების მეორე ტალღა რომელიც 1867 წელს ეხება, როგორც ადრე მივუთითეთ, მთლიანად ეხება აფხაზეთის მთიან თემებს, დალისა და ბზიფის ხეობის ზემო წელს, სადაც ოდითგანვე ქართველური ტომები მარები და მოსინეკები ცხოვრობდნენ (შემდგომში ხორის თემი) და ამ პერიოდისათვის თურქეთში გადასახლებულები ასევე ქართველური ტომების წარმომადგენლები არიან. ვერ უშველა რუსეთის იმპერატორისათვის ერთგულების ფიცის მიცემამ ცანდებსაც (ჩვენთვის ისინი ჭანდები, ჭანიდები, ხალიბყოფილები არიან, რომელთაც მსოფლიოს რკინის მოპოვება ასწავლეს)

„1867 წლის 31 მარტს მეფისნაცვალ იმპერატორს წერდა, რომ ბიჭვინთის ოლქის მცხოვრებთ არ სურდათ თურქეთში წასვლა. აფხაზები ნებაყოფლობით ქრისტიანობასაც იღებდნენ, რომ დარჩენა მოეხერხებინათ“ (აფხაზეთის 1867 წლის მუხაჯირობა ბ.ხორავა) ის რომ ბიჭვინთაში მცხოვრები აფხაზები, ცანდები მზად არიან ქრისტიანობის მისაღებად საკვირველი არც უნდა იყოს . ისინი ხომ უძველესი ქრისტიანული თემის წარმომადგენლები იყვნენ. ვერ უშველათ! ყველა თურქეთში გადასახლეს გარდა იმათი, ვინც სამეგრელოს და აფხაზეთს შეეკედლა! (13)რაც შეეხება 1877 წლის გადასახლებას ,

იგივე ბ.ხორავას სიტყვებით მას ძალდატანებითი ხასიათი არ ჰქონდა, თუმცა სხვის ტერიტორიაზე თვალხარბი რუსეთის იმპერია ყოველნაირად ახერხებდა ადგილობრივთა გადასახლება- გადასახლებას.სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსის, პოლკოვნიკ არაპკინის მასალების მიხედვით ადგილი გასარკვევი ჩანს 1877 წლის აფხაზეთის მუჰაჯირობის მასშტაბები და ცალკეული თემების თურქეთში გადასახლების ისტორია.

ოჩამჩირის ოლქი	ომამდე		გადასახლდა	
	ოჯახი	სული	ოჯახი	სული
ა) სამურზაყანოს უბანი 9 თემი	11920	24461	-	-
ბ) კოდორის თემი				
ოჩამჩირა	493		49	
ფოქვეში	356		12	
გუფისა	650		47	
მოქვისა	392		57	
კვიტოულისა	319		56	
ტამიშისა	338		12	
ჭლოუსი	516		184	
ჯგერდისა	481		356	
ადიუბჟასი	390		298	
სულ	3935		1071	
ბიჭვინთის ოლქი				
ა) გუმისთის უბანი				
დრანდის თემი	455	2147		
პშაფი	90	434		
მაჭარი	69	289		
აბუაკვარა	226	1005		
აკაპისა	371	2001	ყველა	
იაშთუხასი	207	1049	გადასახლდა	
გუმისა	510	1049		
ემერისა	293			
სულ	2131	9985		
ბ) გუდაუთის უბანი				
გაგრის თემი	191	815	-	-
ლიძავა	110	462	36	160
ბლაბურიხვა	222	985	147	653
ოთხარისა	220	952	205	845
ბარმიშისა	222	1017	173	766
	320	1479	87	364

მუგუზირხვისა	315	1446	74	342
ხოფისა	266	1169	126	522
კალდახვარისა	362	1559	150	587
ლიხნისა	492	2147	378	1582
დურიფშისა	213	946	3	14
რუიუტისა	286	1408	36	163
აჭანდარისა	502	2325	26	110
აცინისა	507	2216	3	13
ყულანურხვას ანუხვისა	405	1817	-	-
სულ	5293	23545	1518	6385

ტერიტორია და პოლიტიკური წარმონაქმნი ქართველთა და აღმოსავლელი ავტორების მიერ აფხაზურად წოდებული, ბიზანტიელთა მიერ აბაზგიად წოდებული, დღეიდან მისი ხსენებასა ბერძნული საისტორიო წყაროებში (მე-6-ე საუკუნე ჩვ.წ.ალრიცხვისა) ჰომოგენიური სახელმწიფო არასდროს ყოფილა.

ბიზანტიური წყაროებით, მისი პირველი შემადგენელი ტომები სანიგები (ჭანები) და აბაზგები იყვნენ. პოლიტიკური ერთეულის გამსხვილების კვალობაზე, მას ემატება აფსილთა ქართველური ტომი, მდინარე კოდორის მარჯვენა სანაპიროზე და მარებისა და მოსინეკთა, იგივე მისიმინელების ტომი დალის და მდინარე ბზიფის ზემო წელში.

აფხაზეთი, როგორც მინიმუმ, ოთხი დამოუკიდებელი ტომის პოლიტიკური გაერთიანება იყო. საქართველოს დიფერენციაციის პროცესს გვერდი ვერც აფხაზეთმა აუარა.1460 წელს, საქართველოდან ევროპაში მისულ ელჩებს განუცხადებიათ, რომ ოსმალთა საწინააღმდეგო სამხედრო მოქმედებაში მონაწილეობას მიიღებდნენ.

ბენდას-სამეგრელოსა და აფხაზეთის მეფე, ბაგრატ იბერთა, რომელიც აწ გიორგინებად იწოდებიან მანია (მამია)გურიის ერისთავი და ფაბია ანგოსის მთავარი. (ივ.ჯავახიშვილი ტ III გვ. 292 თბილისი 1982წ)

ცხადია ფაბია ანგოსის (ანაკოფიის) ერისთავის სამეგრელოსაგან და თვით აფხაზეთიდანაც დამოუკიდებლად დასახელება მის ავტონომიურობას და ტომობრივ-ეთნიკურ განზოგადოების მაჩვენებელია. 1533 წლის მეგრულ-გურული და ჯიქთა ბრძოლის შემდეგ, რომელიც სავარაუდოდ ქ. სოჭის მიდამოში გაიმართა, არსებული მდგომარეობის უფრო მეტი დისბალანსი გამოიწვია. სამეგრელოს მთავარი (უკვე დადიანი და არა ბენდიანი) აღარ ითვლება აფხაზეთის სუზერენედ და მისი სამფლობელო მდინარე კელასურთან მთავრდება, აფსილის დასაწყისში.

უფრო შორს ჩანს წასული დეზინტეგრაციის პროცესი თავად აფხაზეთში. სანიგები და მარ-მოსინეკები (ნაჟანეულის და ხოირის საეპისკოპოსო) არ ცნობს სამეგრელოს მთავრის

და მით უმეტეს აბაზგიის მთავრის უზენაესობას. მოსახლეობის, მათ შორის ბრძოლის უნარიანი მოსახლეობის რაოდენობა რამდენადმე აჭარბებენ აბაზგთა და აფშილთა ცალ-ცალკე თუ ერთად აღებული მოსახლეობას. ხაზგასმა იმ ფაქტისა, რომ სანიგები (ჭანები) და მისიმიან-ფუსტელები (დალისა და ბზიფის ხეობის ზემო წელი) არ შედის გაერთიანებულ აფხაზეთში, არ ხდება. თვით 1704 წლის შემდეგ შავი ჭირის ეპიდემიამ სანიგი და მარი მოსახლეობა ნაწილობრივ გაწყვიტა, ნაწილობრივ აყარა თავიანთი ოცსაუკუნოვანი სამშობლოდან. ისინი აფხაზეთა მთავრების, შერვაშიძეების უზენაესობას მაინც არ აღიარებენ. უმცირესობაში დარჩენილი სანიგები, (რომელიც ისტორიკოსების მიერ აფხაზეთის მიწების ბატონ პატრონადაა აღიარებულნი) რომელთა რიცხვი 500 ოჯახს არ აღემატება, რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე ფიცს დებს და მზადაა აღიაროს ადგილობრივ სუზერენად თავადი შერვაშიძე, რაც იმას უცილობელი სამტკიცია, რომ ფიცამდე (1810 წლამდე) სანიგი შერვაშიძეთა უზენაესობას არ აღიარებდა.

რუსეთის იმპერატორის წინაშე ფიცი არ დაუდვია არც შერვაშიძეთა უზენაესობა უცვნიტ დალის და ბზიფის ხეობის ზემო წელში მცხოვრებ მარებს და მოსინეკებს თავადთა გვარის, მარშანიების წინამძღოლობით.და მაინც შერვაშიძის აფხაზეთი, როგორც მინიმუმ ორსუბიექტიანი პოლიტიკური წარმონაქმნი მაინც რჩება: თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების მიხედვით, თანაბარი სამხედრო პოტენციალის მქონე ორი ტომი, აბაზგთა აბზოური ტომი და აფსილთა მეგრულენოვანი ტომისაგან შემდგარი, მდინარე კოდორსა და ბზიფს შორის მცხოვრებნი.

შერვაშიძეთა მთელი მონდომება ტერიტორიებისა გაფართოებისათვის მთლიანად კოლხეთის მიმართულებით იქნება გადატანილი. დაპყრობილ იქნა ტერიტორია კოდორიდან მდინარე მოქვამდე, რომელსაც სხვადასხვა წყაროებით აბჟუა-შუა ქვეყანა ანუ სამურზაყანო ეწოდა. (ეს მტკიცდება წინარე სიებითაც რუსი ოფიცერისა)რაც შეეხება დანარჩენ ტერიტორიებს, ის თავად შერვაშიძეთა სამფლობელო არასდროს ყოფილა. ოჩამჩირის რაიონი, კოლხებით დასახლებული და კოლხების შემადგენლობაში მყოფი, მე-18-ე საუკუნის ბოლომდე სამეგრელოს ნაწილი, რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში შეუძლებელი ეთნიკურად შეცვლილიყო და აქ სხვა ტომს ეცხოვრა, თუნდაც იმიტომ რომ ამის დემოგრაფიული პოტენციალი აბაზგიის (ანაკოფის) სამთავროს არ ჰქონია. უდავოა, რომ აქედან მიგრირებული მოსახლეობის დიდი ნაწილი არა აბაზგური ეთნოსია.

ზუსტად ასევე გუმისთის უბანი, ეს ეთნიკური აფსილეთია, მეგრული წარმომავლობისა, იმავე ევლია ჩელების სიტყვებით. დარწმუნებით შესაძლებელია ითქვას, რომ ბიჭვინთის ოლქის გუდაუთის უბანი-ეს აშკარად აბაზგეთია! ბიჭვინთის ოლქის ამ რაიონიდან თურქეთში მიგრირებული მოსახლეობა ეს აბაზგური ეთნოსია. არ შეიძლება მთლიანად

გამორიცხოს ოჩამჩირისა და გუმისთის უბნების მოსახლეობის მცირე ნაწილის აბაზგური ეთნოსისადმი კუთვნილებაც. საერთოდ შეიძლება დავასკვნათ რომ 1877 წლის მუჰაჯირობის პროცესს აბაზგი მოსახლეობის 1/3 ნაწილი დაექვემდებარა, რაც ისეთი მცირერიცხოვანი ეთნოსისათვის უდიდესი ტრაგედიაა.

....და კიდევ 1877 წლებში, რუსეთ-თურქეთის ომში, აბაზგთა ნაწილი თურქების მხარეს იბრძოდა. პეტერბურგმა აბაზგი ხალხი დამნაშავე, არასაიმედო ეთნოსად გამოაცხადა და შეზღუდა მისი უფლებები, კერძოდ-აუკრძალა ზღვის სანაპიროსთან ათეულ კილომეტრზე დასახლება, თუმცა არავითარი თურქეთში გადასახლებით ის არ დასჯილა! აბაზგთა 1877 წლის მუჰაჯირობა მხოლოდ ნებაყოფილებითი ხასიათისა შეიძლება ყოფილიყო! გიორგი დიმიტრის ძე შერვაშიძის მცდელობით და ხელშეწყობით, რომელიც რუსეთის იმპერატრიცა მარია ფეოდოროვნას მორგანტული მეუღლე გახლდათ, შესაძლებელი გახდა აფხაზი (აბაზგი) ეთნოსისათვის დამნაშავე ხალხის სახელის მოშორება.

რეზიუმე: აბზოის მრავალსახელა ტომი, რომელსაც ისტორიაში პირველად პლინიუს უფროსი ახსენებს, (ახსენებს მას კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე) ისეთივე ილირიული ტომი ჩანს, როგორც ზანები და ლეგები, ისინი ალექსანდრე მაკედონელის ისეთივე მოლაშქრენი გახლდათ, როგორც ეს უკანასკნელები. აბზოის ტომი, ისევე როგორც ზანები და ლეგები, ალექსანდრე მაკედონელის დიდი ჩანაფიქრის ერთ-ერთი რეალური რგოლი ჩანან. ზიხებთან და ლეგებთან (დიხებსა და ტაბარისტანელებთან) ერთად ახალი მაკედონური იმპერიის ახალი საზღვრების დასაფიქსირებლად დატოვებულ-დასახლებული იქნა კასპიის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ჯურჯანად (აბასკუნად) სახელდებულნი. აბზოის მრავალსახელა ტომში ძირითადი დამრტყმელი ძალა დეილიმიტები ჩანან, რომელთა ნაწილს უბიხები წარმოადგენენ. მართალია ისინი მსახურობდნენ და ბრძოლაში მონაწილეობდნენ სპარსელებთან ერთად, თუმცა მხოლოდ დაქირავებულის რანგში (ისინი სპარსელთა უზენაესობას არ აღიარებდნენ!) ილირიაში მათი საცხოვრისი დასავლეთ ქართველურ ტომებს შორის იყო მოთავსებული, დღევანდელი დაღმატიის ტერიტორიაზე, ლაზებსა და ზიხებს გვერდით. (ადგილს სატომო სახელის მიხედვით მიეცა ეს ზედწოდება) აქედანვე არიან წარმოშობით აბაზგთა უახლოესი ნათესავები., ბასკები, რომელთა ესპანეთში ჩასახლება რომაელთა საყრდენი კოლონიის სახით მოხდა, შესაბამისად ისტორიული ბასკონია (იხ. შენიშვნა N8) დეილემთა ტომის სახელი აფრიკაშიც, სუდანის ტერიტორიაზე ფიგურირებდა, მაშველი ძალა გაგზავნილი სპარსეთიდან ადგილობრივი ხელისუფლების დასახმარებლად და იქვე დამკვიდრებული. თავად აბაზგები აფხაზეთის ტერიტორიაზე I-II საუკუნის გასაყარზე ჩანან ჩამოსახლებული, ჰენიოხთა (სანიგთა) მიწა-წყალზე, რასაკვირველია ამ უკანასკნელთა კეთილი სურვილისა და თანხმობის საფუძველზე. უბიხები, და მათთან

ერთად სადამ აფხაზები (სანარელები) არა უადრეს მე-16-ე საუკუნის ჩამოსახლებულები ჩანან, სავარაუდოდ ჩრდილო კავკასიის გზით.

რაც შეეხება მუჰაჯირობის პროცესად ცნობილ გადასახლებას, ის მთლიანად შეეხო უბი-კამიშ-დანბეთა აბზოურ ტომს, რომელთაგან აფხაზეთის მიწაზე საერთოდ არავინ დარჩენილა. საფუძვლიანად შეეხო ეს პროცესი ძიგებს (დიხებს) რომელიც ბედის ირონიით უკვე ჩერქეზებად იწოდება: მათი მცირე ნაწილი ზღვის ნაპირისაგან შორს, ყარაჩაევო-ჩერქეზეთში იქნა ჩასახლებული, დიდი ნაწილი თურქეთში იქნა გადასახლებული. არ აუარა ამ პროცესმა გვერდი აფხაზებს, იგივე ლაზებს, რომელთა ერთმა ნაწილმა სამეგრელოში პოვა თავშესაფარი, დანარჩენი მუჰაჯირობის პროცესის მსხვერპლი გახდა. რაც შეეხება აბაზებს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსეთის მთავრობის მიერ არასაიმედო ხალხად იქნა შერაცხული და აეკრძალათ რამდენიმე კილომეტრზე ზღვის სანაპიროსთან ახლოს დასახლება.....

შენიშვნები

1) ის, რომ კასპიის ზღვა არ არის დაკავშირებული ჩრდილო ცინულოვან ოკეანესთან არავითარი საწყალოსნო სივრცით, ცნობილია ყველა გეოგრაფიული ანბანის მცოდნეთათვის. (თუ რატომ გავრცელდა ასეთი მოსაზრება ანტიკური ისტორიო-გეოგრაფიულ წყაროებში, სცილდება დღევანდელი კვლევის საზღვრებს)

2) ერთობ მნიშვნელოვანია, რომ **ალბანელები** იასონის შთამომავლებად მიაჩნიათ. როგორც იმავე ანტიკური წყაროებით ირკვევა, იასონი (და მისი მშობლიური ქალაქები, ორქომენი და იოლკოსი) დორიულია და არა ელინური. არგოს სამხედრო ექსპედიციაში მონაწილე გამირთა ნაწილი ასევე პელაზგია. ბერძენთა და პელაზგთა აღმოსავლური შტო, რომელიც ოქროს საწმისის მოსაპოვებლად კოლხეთში (პელაზგთა სამხრეთელ შტოს) ტერიტორიაზე ლაშქრობს, იონიისა და ადრიატიკის ზღვის შესაყარზე. პელაზგიეს, აღმოსავლეთის პელაზგთა და ბერძენთა საერთო ლაშქრობიდან დაახლოებით 20 წლის მერე მერედა ეწოდა თესალია, იაზონის შვილის, თესალის სახელის მიხედვით, რომელიც კოლხთა ლაშქარის საშუალებით გამეფდა მამისეულ ტერიტორიაზე

3) კიდევ ერთხელ მტკიცებულება იმისა, რომ ბერძენ-რომაელები მათთვის უცნობ ტომს ყველას სკვითებს აკუთვნებენ. უდები-სკვითური ტომი არ არის, იგი აშკარად გამოხატული სემიტური ტომია, როგორც გენეტიკური, ისე ეთნიკური თვალსაზრისით.

4) ამ გადასასვლელს ჩორი ჰქვია (დაბალი ხმოვანით) რომელსაც ბ ატონი სიმონ ყაუჩიშვილი კასპიის (დერბენტის) კართან ურევს. საკმარისია გავიხსენოთ, რომ ამ გადასასვლელთან მცხოვრები ტომი და შესაბამისად გუშაგები ჰერები არიან, რომელთა ენა დასავლეთ ქართულია, რომ ყველაფერი საკუთარ ადგილზე დადგეს: საკმარისია დასავლურ-ქართულის ცოდნა მინიმალურ დონეზე ასევე მინიმალურ ფიზიოლოგიურ განათლებასთან ერთად და ვიზუალურად ნახვა ამ გადასასვლელისა, რომ დარწმუნდე, ეს მართლაც ჩორის გადასასვლელია!

5) ციხე სიმაგრე ამ დასახელებით დარიალის ხეობაში პლინიუსის ეპოქისთვის სუფთა ანაქრონიზმია, რამეთუ კუმანთა ტომები ქართველთა თვალსაწიერში კიდევ 10 საუკუნე ვერ ხვდება. სავარაუდოა, რომ ამ დასახელების ციხე იდგა დღევანდელ აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ჩრდილოეთ კავკასიის სტეპებისაკენ გამავალ საცალფეხო ბილიკებზე მარუხის უღელტეხილის პირდაპირ, რომლის მცხოვრები მოსინეკებისათვის კომანას-სულ სხვა დატვირთვა ჰქონდა მათსავე წინა სამშობლოს უშუალო სიახლოვეს ანალოგიური დასახელების დასახლებული პუნქტის არსებობის გამო.

6)ავტორისათვის ზუსტად არის ცნობილი როგორც მინიმუმ ერთი სასაზღვრო მონაკვეთი, თუმცა მისი განხილვა სცდება წიგნის ფარგლებს.

7)აბაზგთა ტომი უკვე დაფუძნებული ჩანს ახალი საცხოვრებელ ადგილზე, რაც გვაფიქრებინებს მათ შედარებით ადრე ჩამოსვლას, ფლავიუს არიანეს აღწერამდე.

8)„ასე მოვიქეცი მე, პირველი და ერთადერთი მათგანი, რომელმაც ჩემი თაობის დროს გამოიყვანა სამხედრო კოლონები იტალიაში თუ პროვინციებში... მე გადავუხადე ნაღდი თანხა მეომრების დასაჯილდოებლად. რომლებიც დავასახელე მუნიციპლებში სამხედრო სამსახურის დამთავრების შემდეგ.... მე გამოვიყვანე კოლონები აფრიკაში, სიცილიაში, მაკედონიში, ორივე ესპანეთში, ახაიაში, აზიაში, სირიაში, ნარბონის გალიაში და პისიდიაში. იტალიაში კი ოცდარვა კოლონია, რომლებიც ჩემს ცხოვრებაში იყვნენ გაფურჩქნული და მრავალრიცხოვანი ქალაქები, იყვნენ დაარსებული ჩემი ინიციატივით (RES GESTAE DIVI AUGUSTI; 16-28).

ის რომ ცეზარ ავგუსტუსს გაყვანილი ჰქონია კოლონიები ესპანეთში, ხოლო ერთ-ერთი აქედან ბასკეთია, მტკიცდება პლინიუს უფროსის ჩანაწერებიდან:

„ცეზარავგუსტა - კოლონია განთავისუფლებული გადასახადისაგან, გვერდით მოედინება მდინარე იბერი, და დგას იმ ადგილას, სადაც ოდესღაც იყო ქალაქი სალდუბა, ედეტანიის ოლქში შემავალი. ცეზარი-ცეზარავგუსტას ექვემდებარება 55 ტომი, მათ შორის მცხოვრებნი ბილობილისისა (მათ რომაული უფლებები აქვთ)..... (პლინიუს უფროსი. წიგნი III-24)

პლინიუსის ჩამოთვლილ ცეზარავგუსტას, აუცილებლად პროვინციის ცენტრს, რომლის შემადგენლობაში 55 ტომი შედის, მხოლოდ ბილობილისის მცხოვრებლებს აქვთ უმაღლესი-რომაული უფლებები. სხვა ტომები ძველ ლათინური უფლებებით კმაყოფილდებიან, რომელიც რამდენადმე დაბალია რომაულ უფლებებზე. უდავოა კოლონია ცეზარავგუსტა - ეს ავგუსტუს ცეზარის გამოყვანილი ერთ-ერთი კოლონიათაგანია, ხოლო ტომის (ქალაქის) თვითდასახელება ბილობისა - მხოლოდ თანამედროვე ბილბაო შეიძლება იყოს, ბასკეთის დედაქალაქი, რომელიც ცეზარავგუსტას ილირიკიდან, აზოის ტომის საცხოვრისი ტერიტორიიდან უჩანს ამოყვანილი. ცეზარი და სტრაბონი ფაქტიურად თანამედროენი ჩანან, ამდენად აზოის ტომი, საიდანაც ცეზარმა კოლონია ამოიყვანა, სტრაბონის ეპოქაში ჯერი კიდევ ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობდა. დიდი ალბათობით მათ სტრაბონი სხვა სახელით იცნობს....

9) სკრუპულოზული ყურადღებაა მისაქცევი არაბი ავტორების მიერ კასპიის ზღვის მიმდებარე რეგიონების აღწერას ყველა ის კომენტარი, რომელიც თან დაერთვის შესაბამის არაბულ ტექსტს, გაკეთებულია მე-18-ე, მე-19-ე და მე-20-ე საუკუნეებში.

შესაბამისად ისინი გამოხატავენ ამ პერიოდის გეოგრაფიულ-ისტორიულ მდებარეობებს რეგიონებისას, რომელიც შესაძლოა ათი საუკუნის წინ სხვა გეოგრაფიულ-ისტორიული პარამეტრებით გამოირჩეოდნენ. გასაგებად რომ ვთქვათ, არაბების ეპოქაში ჯურჯანი, ტაბარისტანი და აბასკუნი ჩანს მე-18-ე საუკუნის რეალობიდან 200-500 კმ-ის მოშორებით, რაც შენიშვნებში საერთოდ არაა გათვალისწინებული. ამდენად აუცილებელი მიგვაჩნია ამ დასახელების ტერიტორიების მონიშვნა იმ ადგილებზე სადაც ისინი არაბთა ზეობის ეპოქისთვის იმყოფებოდნენ.

10)ის, რომ სული-ეს მენაპირებია, ხოლო მათი მეთაური რუზბანი (სული) სავარაუდოდ მარზაპანია (მენაპირეთა სარდალი) ჩანს თავად ტაბარისტანაც: სულის კარიბჭე ასე აღნიშნავს ტაბარი შაჰ ფირუზის დაარსებულ ქალაქს. რასაკვირველია კარიბჭე ეწყობა იქ, სადაც ორი გარემოს ორი სამყაროს გამყოფი სივრცეა. სურ-ი არაბულად კედელია, ამტკიცებს აზერბაიჯანელი ისტორიკოსი მე-19-ე საუკუნის ბაკიხანოვი. შესაბამისად ბაბ-სული, ბაბ-სური - კედლის კარს (გადამღობავი კედლის კარს) უნდა ნიშნავდეს.

„როცა გამეფდა ხოსრო, მან ბრძანა აეშენებინათ სულის ქვეყანაში რიგი ქალაქებისა, სიმაგრეებისა და სანგრებისა და სხვა მრავალი ნაგებობა ქვეებისაგან, მოპოვებული ჯურჯანის ოლქში.“ (ატ-ტაბარი, მოციქულთა და მეფეთა ისტორია. თავი XXII).

ცხადია ჯურჯანის ოქლი იქვეა, სულის ქვეყანასთან, ყარა-ბოლაზ-გოლთან. არავის არ მოუვიდოდა აზრადაც კი, ქვის თრევა სამას კილომეტრზე, გვიანდელ ასტრაბადიდან (აბასკუნიდან) თურქმენბაშის ნახევარკუნძულამდე. უფრო მეტიც მასუდის ჩანაწერების მიხედვით, (წიგნი ცნობისა და ცოდნისა [60,6] აბასკუნი ჯურჯანის პორტია. იმავე რუსულენოვანი ავტორის განმარტებით ერთ დროს მნიშვნელოვანი ნახევარკუნძული კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ამავე სახელწოდების ნახევარკუნძულზე მდებარეობდა ჯურჯანის ნავსაყუდარი, ახლანდელ ასტრაბადის ოლქში. რასაკვირველია საზღვაო ლანდშაფტი, მით უმეტეს დახურულ ზღვისა, რომელსაც მიქცევა-მოქცევის პროცესი არ ახასიათებს ასე ჩქარა არ იცვლება (თუ იცვლება საერთოდ) ასტრაბადის- აბასკუნის წინ არავითარი ნახევარკუნძული არ არსებობს და არც არსებულა. უბრალოდ, ტერიტორიის, ჯურჯანის და აბასკუნის სახელებმა გადმოინაცვლა 300 კმ-ი სამხრეთისაკენ, აბასკუნი-ეს დღევანდელ რუქაზე ის ადგილია, რომელიც მოქცეულია ყარა-ბოლაზ-გოლსა და კრასნოდარის ყურეს შორის.

11)ტაბასარანის ტომის ნაწილი გაცილებით ადრე ჩანს გადასული დაღესტანისაკენ ჯერ კიდევ სარიყამიშის ტბიდან მიგრირების პერიოდში. ტაბასარანელებს ასახელებს არა ერთი არაბი ავტორი უკვე მე-X-ე საუკუნის დამდეგს დერბენტთან მიმართებაში. რომლის უშუალო სიახლოვესაც ისინი ჩანან დასახლებული.

12)ზიხეთი ბენდიანის (სამეგრელოს სუზერენის) დაქვემდებარებაში, როგორც ეტყობა თემურ ლენგის ლაშქრობის შემდეგ ექცევა (იხილეთ ზიხები) უკვე მე-15-ე საუკუნეში.

13)საინტერესოა მთის ჩანდების ვინაობა და მათი ბედი.....სანიგები-კემგუითა, იგივე თემირგოითა ეს უძლიერესი ტომი ჟამიანობას გარიდებულნი, ანაპისაკენ მიგრირებს, მხოლოდ მცირე ნაწილი სამეგრელოსაკენ და შემდეგ სვანეთისაკენ.....და ვინ შეიძლება იყოს ზემოთ ნახსენები 500 ოჯახი და მათი წინამძღოლი ივანე ცანუბია (ჭანია) თუ არა მთის ჩანდები(ჭანიდები)?....და რა ბედი გაუმზადა მათ უზენაესმა? სავარაუდოა, რომ მათმა დიდმა ნაწილმა შეძლო სამეგრელოსათვის (ნაწილობრივ აფხაზეთისათვის და აბაზეთისათვის) თავის შეფარება! ამ უკანასკნელებს ეს ჭანური (კენური) გვარის აბაზგურ ყაიდაზე გადაკეთების ფასი დაუჯდა! როგორც ცნობილია, გაგრის იმ დროინდელი დასახელება კაკური გახლდათ, ხოლო სავარაუდოდ ნაჭანეულის საკათალიკოსო დავთარში ნახსენები კაკუა-კაკურის მოსახლე უნდა იყოს! შემდეგი პერიოდისათვის, გვარი აბაზგურ ყაიდაზე, კაკუბად გადაკეთებული ჩანს! რაც შეეხება სამეგრელოსათვის თავშეფარებულ მთის ჩანდებს, მათ საკუთარ გვარად წარმომავლობა უმტკიცდებათ-კაკულია, ანუ კაკურია!

კერკეტები და ახაიელები

კავკასიელ მთიელთა ტომების იდენტიფიკაცია, რომელთა შესახებ ანტიკურ ლიტერატურაში ერთობ მწირი ცნობები მოიპოვება, მხოლოდ გვიან შუა საუკუნეების შემდეგ არის შესაძლებელი. აღსანიშნავია, რომ მათ შესახებ სერიოზული კვლევა თითქმის არ არსებობს ან თუ არსებობს მხოლოდ ფრაგმენტული ხასიათის და არასრულყოფილი. მაგალითად ამდაგვარი:

- 1) ჩერქეზები ჩარასა და კესისგან არიან წარმოშობილი. (ჩარა- იგულისხმება მდებარეობით სქესი, ხოლო კესი-მამრობითი). რუსული ვერსია მე-19 საუკუნისაა.
- 2) ჩერ-კესი (თურქული სლენგი) შარაგზის ყაჩაღს ნიშნავს. და ალბათ. ერთგვარად საკუთარი სამშობლოს შეუპოვრად დამცველი მთიელის დახასიათებას შეიცავს.
- 3) სერ-კესი-თავის მჭრელი....ყირიმელი თათრებისა და დაღესტნელი ბეების მიერ ახსნილი.
- 4) კერკეტი- მტკიცე, ძნელად გასატეხი ნაჭუჭის მქონე კაკალს ნიშნავს ქართულად. ჩერქეზის მნიშვნელობის ყველა ზემოთ მოყვანილი ახსნა, ცხადია, სერიოზულ კვლევად ვერ ჩაითვლება. ხატოვნად თუ ვიტყვით, ზემოთ მოხსენიებულ ენებზე ჩერქეზის მნიშვნელობისა და ეტიმოლოგიის გარკვევა ეგვიპტური იეროგლიფის ესპერანტოს ენაზე გაშიფვრას ჰგავს. არადა რაოდენ ბრძნული და თანადროული ჩანს პომპონიუს მელას განმარტება:

„იწყება რა აქედან მთები, გადაჭიმულია გრძელჯაჭვით რიპეის მთების შეერთებამდე. ერთი მხრით, ისინი მიმართულია ევქსინის (ზღვა) მეოტიდისაკენ და ტანაისისაკენ, მეორეთი-კასპიის ზღვისაკენ და იწოდება კერეენისად, იგივე (მთები) სხვა ადგილას იწოდება ტავრიულად, მოსხურად, ამაზონისად, კასპიისად და კავკასისად, დამოკიდებულია იმ ტომების სახელზე, რომელთა მიმდებარედაც ისინი მდებარეობენ.(პომპონიუს მელა, ხოროგრაფიაზე ; წიგნი I-109).

ცხადია, მთაგრეხილის ესა თუ ის მონაკვეთი იმ ხალხის სახელს ატარებს, რომელთა ტომიც ამ მთაგრეხილის კონკრეტულ ადგილას არის განსახლებული.

„თესალიის უძველესი მოსახლენი იყვნენ ძლევაძმოსილი ლაპითები და ცხენკაცი კენტავრები. ლაპითების მეფეს ქორწილი ჰქონდა.ის ქორწინდებოდა მშვენიერ ჰიპოდამიაზე. კენტავრები ევრიტითონის წინამძღოლობით ლაპითებს თავს დაესხნენ და ჰიპოდამიას მოტაცებას შეეცადნენ. გაჩაღდა სისხლისმღვრელი ბრძოლა. მამაცმა ლაპითებმა ცხენკაცი კენტავრები გაჟლიტეს და ჰიპოდამია გადაარჩინეს“.

მითი კენტავრების, იგივე ცხენკაცების შესახებ? ბუნება ასეთ ჰიბრიდს არ და ვერ

წარმოშობს. ეს ბერძნებმა ათასეული წლებით ადრე გაიაზრეს. მათივე ვერსიით, კენტავრები ეს ბარბაროსული (რასაკვირველია ცხენოსანი) ტომი იყო, რომელიც ლაპითებმა განდევნეს (ან გაანადგურეს). ჯერ კიდევ სტრაბონი ხვდება, რომ კერკეტები-ეს ბარბაროსთა ტომია და არავითარი ცხენკაცები:

„.....ოლქებში სადაც, პოეტის სიტყვებით გამოძევებული იყვნენ პირიფოეს მიერ კენტავრები; მაგრამ ისტორიკოსები ამბობენ რომ ისინი გაქრნენ. ეს გაქრობა შეიძლება ვივარაუდოთ ორნაირად: ან მოსახლეობა გაქრა და ქვეყანა მთლიანად დაცარიელდა, ან დასახელებული ტომი უკვე აღარ არსებობს, და მისი მისი გაერთიანება უკვე არ შემოინახა იმ სახით, როგორც იყო“ (სტრაბონი; წიგნი 9 თავი 5-12)

„მერე პერრები ჩააცხრეს და დაახევინეს უკან წყლიან სივრცეში, ქვეყნის სიღრმეში და ლაპითებმა დაიკავეს მათი ქვეყანა-ლაპითებმა იქსიონმა და პირიფოემ; ამ უკანასკნელმა მიიტაცა აგრეთვე პელიონი, გარეკა იქიდან ველური ტომი კენტავრებისა, ამ ოლქის მფლობელები“ (იქვე, თავი 5-19)

„სხვები ამბობენ, რომ კენტავრებმა, შობილებმა ნეფელესა და იქსიონისაგან, პირველებმა გახედნეს ცხენი, რისთვისაც ისინი მონათლეს ჰიპოკენტავრებად (ცხენ-კენტავრებად) და ჩათვალეს ისინი ზღაპრულ არსებებად ორმაგი ბუნებით. ისინი ნათესავეები იყვნენ პირიფოესა. კენტავრებმა მოსთხოვეს მამის კუთვნილი ძალაუფლების ნაწილი. პირიფოემ უარი უთხრა და კენტავრებმა წამოიწყეს მისი და ლაპითების წინააღმდეგ ომი. მოგვიანებით, როდესაც მოაგვარეს ეს დავა, პირიფოე დაქორწინდა ჰიპოდამიაზე, ბუგის ქალიშვილზე. მოიწვია ქორწილში თესეი და კენტავრები, რომლებიც შეზარხოშდნენ, შეეცადნენ ძალით დაემყარებინათ სქესობრივი კავშირი წვეულებაზე მოწვეულ ქალებთან. მაგრამ აღშფოთებულმა ამ უკანონობით, თესეიმ და ლაპითებმა დახოცეს მრავალი მათგანი, ხოლო სხვები განდევნეს ქალაქიდან“ (დიოდორე სიცილიელი; წიგნი-4-70)

ელინების ვერსიით, ამ საქმეს წერტილი ჰერაკლემ დაუსვა. კენტავრების განადგურება-განდევნის პერიოდიც ჰერაკლეს მოღვაწეობის ხანას ემთხვევა. მე-14-ე საუკუნე ქ.წ. თვით ცხენზე ამხედრებული ადამიანიც კი ერთობ ველური სანახაობა იყო ელინთათვის, რომლებიც ცხენს მხოლოდ სამხედრო ეტლებში შესაბამელად იყენებდნენ. ჩვეულებრივ ცხენის თავი მომქროლავი მხედრის ტორსის ფონზე ქრება ხოლმე და ადამიანი ცხენ-კაცის ერთარსებად ქცეულ გამოსახულებას ხედავს. ანტიკურ ბერძნულ ლიტერატურაში, ანალოგიური ბუნების ხალხს ცხენთამბრძოლებს, ცხენთამხედნავებს უწოდებდნენ. ასეთივე ცხენთამბრძოლი იყო კასტორი, ერთ-ერთი ძმა დიოსკურებიდან.

კენტავრების გაქრობის პროცესი ქ.წ. მე-14-ე საუკუნეში მიმდინარეობს. გაქრობის ადგილი კი ევროპის ნაწილია, სადაც კონტინენტური საბერძნეთი მდებარეობს, კერძოდ, ოსას და ოლიმპოს მთების სიახლოვეს, სადაც სტრაბონიც და პლინიუს უფროსიც ერთხმად აღნიშნავენ ლაპიდთა ტომის ბინადრობის ადგილს და რომლის ზუსტი

დასახელება კერკეტის მთაგრეხილის მიმდებარე ტერიტორიაა. ყოველივე ზემოთქმული ამკარად მიუთითებს, რომ კერკეტა ცნობილი პირველი სამშობლო საბერძნეთი, ელადა, კერკეტიაა!

„თითონ ფილირეს ვაჟი ქირონი მთის მწვერვალიდან დაბლა დაეშვა, ზღვასთან მივიდა, დადგა იქ, სადაც ტალღა ტყლაშუნით ეცემა ნაპირს. ჯერ წყალში ჩადგა წინა ფეხები, მერე ასწია მძიმე მარჯვენა, სალამს უთვლიდა მიმავალ გმირებს, გზას ულოცავდა, აძლევდა რჩევებს და უსურვებდა ბრძენი კენტავრი მათ უხიფათოდ შინ დაბრუნებას. ქირონს თან ახლდა თავისი ცოლი, ყრმა აქილევსი ეჭირა ხელთ და მაღლა სწევდა აღსაზრდელს, რათა მამამისს პელევსს ეხილა შორით. (არგონავტიკა წიგნი 1—552, თბილისი, 1975 წ.).

ეს შესტი ატალიკობისაა, მამამშობისა, უძველესია კავკასიურ ერებს შორის და სიმპტომატიურია, რომ კენტავრს აღსაზრდელად პელაზგი ყმაწვილი ჰყავს! უძველესი ელინების თვალსაწიერში ამჟამად კენტავრები (კერკეტები-ჩერქეზები) მოხვდნენ, თუმცა ეს სრულიად არ უნდა ნიშნავდეს სხვა მთიელი მხედრების არარსებობას ამ რეგიონში. ნიშანდობლივია ისიც, რომ არგონავტების გასაცვილებლად კენტავრი (მხედარი) ქირონი მთებიდან ეშვება ძირს. ევროპის კონტინენტიდან განდევნილი მთიელები მცირე აზიის ტერიტორიაზე უკვე წიგნიერი მემატიანის, ჰეროდოტეს თვალსაწიერში ხვდებიან:

„მატიენებს, სასპერებსა და აღაროდიელებს შეწერილი ჰქონდათ ორასი ტალანტი. ესაა მეთვრამეტე სატრაპია“. (ჰეროდოტე, ისტორია. თავი III, თალეა-94 გვ. 226, თბილისი, 1975წ), და კიდევ: „აღაროდიელები და სასპერები კოლხების მსგავსად შეიარაღებულები ლაშქრობდნენ. მათ განაგებდა მასისტიოსი, სირომიტრესის ძე“ (იქვე თავი VII -79).

აღნიშნული ცნობის მიხედვით აღაროდიელები მეთვრამეტე სატრაპიაში არიან მოქცეული, არმენია-მოსხებსა და კაზადოკიელებს შორის. ...და სავარაუდოდ რატომ იღებენ ამ დასახელებას აღაროდეები, მხედრები, მთიელი მხედრები და შემდგომი კავკასიელები? საქმე იმაშია, რომ ჰეროდოტეს ეპოქისათვის ცხენოსანი ჯარი უცხო სანახავი უკვე აღარ არის. უფრო მეტიც, რიგ არმიებს (მათ შორის სპარსელებს თუ სინოპში დამკვიდრებულ პაფლაგნიელებს (1) უკვე გააჩნიათ თავიანთი კავალერია. კავალერიით სარგებლობენ თვით ბერძნული თუ რომაული არმიები. ამასთან, კავალერია გამოიყენება როგორც ქვეითი კოჰორტების დიდი სისწრაფით მოძრავი ნაწილი და მათივე ფლანგის დამცველი ნაწილი.

„*ala prima Abasgozam, hibellos Oaseos maioris*“

პირველი ფრთა აბაზგებისა, ჰიბელიოსი, დიდ ოაზისში“.

Cohors nona Tsanorum-Nitnu.

მეცხრე კოჰორტა ჭანებისა, ნიტნუ.

(გეორგიკა, წიგნი IV, პირველი *Nototia dignitatum*).

ცხადია, აქ არც ჭანი და არც აბაზგი გამონაკლისს არ წარმოადგენს. ჭანები- ეს ფეხოსანთა კოჰორტაა, აბაზგები-ცხენოსანთა ფრთა. საყურადღებოა, რომ ალაროდები ერთიანი სარდლობის ქვეშ იბრძვიან სასპერებთან, სავარაუდოდ ქართველურ, მაგრამ საკამათოდ შექმნილ ტომთან ერთად. (ალა- ფრთას ნიშნავს ბერძნულად. ალაროდი- სავარაუდოდ, ცხენოსანი ტომის სინონიმად იქცა, სწრაფმოდრავი და დანარჩენი ლაშქრის ფლანგების დამცველი). ალალი-ქართულ სალიტერატურო ენაში პატარა, სწრაფი მტაცებელი ფრინველია. ქართულ ენაში ის სისწრაფის, სითამამის და სიმამაცის სინონიმადაა ქცეული.

შემდგომი მემატინე, ისტორიკოსი სტრაბონია, რომელიც საკმაოდ რელიეფურად ეხება ჩვენთვის საინტერესო ტომთა განსახლების არეალს, თუმცა ზოგიერთო ტომის თუ მისი ნაწილის ამოცნობა საკმაოდ გართულებულია. სტრაბონი ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ახაიელთა დასახლების არსებობის შესახებ, უშუალოდ ჰენიოხთა შემდეგ, რაც ასევე ტომთა დასახლების თანმიმდევრობასაც უნდა გამოხატავდეს. სინოპში შევიწროებული და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე დასახლებული ჰენიოხების მერე თავისუფალ ტერიტორიებს ახაიელები იკავებენ.

ახაიელთა ტომს ანტიკური ბერძნები აქაველებად თვლიან, ტროას ომის შედეგად გზააზნეულები და შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე დასახლებულები, თუმცა ამავე ბერძნულ წყაროებში ისინი უფრო გვიანდელი რომელიღაც ომის შედეგად გადმოსახლებულები მიაჩნიათ. სავარაუდოა, რომ ეს ახაიელთა კავშირის დაშლის შემდეგ უნდა მომხდარიყო, როდესაც ისინი ქართველური ტომების გვერდი-გვერდ ცხოვრობდნენ ფტოტიდაში, აქილევსის სამშობლოში..... (ახაიელთა წარსულის კვლევა აშკარად ცილდება წიგნის ფორმატს, ისევე როგორც ტორეტებისა) სტრაბონი ასევე მიუთითებს, რომ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ახაიელების მიმდებარედ კერკეტები მოსახლეობენ (ეჭვგარეშეა, რომ ისინი ელადური „კერკეტიიდან ლტოლვილიკენტავრები“ არიან) მათსავე დასახლებაზე მიუთითებს სტრაბონი ტრაპეზუნტის მიმდებარე ტერიტორიაზეც:

„შემდეგ - დანგრეული ისხოპოლი...აქ სადღაც მდებარეობს ერთი დასახლება, სახელდებული ზიგოპოლად... ტრაპეზუნტს ზემოთ არიან აპეტტები, ადრე წოდებული კერკეტებად.“ (სტრაბონი, წიგნი12, 3-17-18).

როგორც ჰელანიკე მიტილენელის ცნობით ირკვევა (იხ.კენებთან), კერკეტები და კერკეტები ერთი და იმავე სატომო სახელის განსხვავებული ინტერპრეტაციაა. (ალაროდთა ტომის შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსკენ მიგრაცია, ისევე როგორც ახაიელებისა, სცილდება წიგნის ფორმატს) ალაროდთა და ზიხთა გადასახლების

პროცესი სტრაბონის ეპოქისათვის ჯერ კიდევ უსრული ჩანს. ზემოთ ნახსენები ტომების თემას გვერდს არც პლინიუს უფროსი უვლის:

(შემდეგ ცხოვრობენ) ახაელები, მარდები (2), კერკეტები“...(პლინიუს უფროსი, წიგნი VI, V-11) და კიდევ: „ხოლო სანაპიროზე კერკეტების ახლოს (მდებარეობს) მდინარე იკაროსი, ახაელების ქალაქი გიერთ და (თანამოსახელე) მდინარით“. (იქვე V-17) აღსანიშნავია, რომ ახაელებს და კერკეტებს პლინიუს უფროსი იმავე თანმიმდევრობით ასახელებს, როგორც მისი წინამორბედი სტრაბონი და ასევე, იმავე თანმიმდევრობით, როგორითაც ეს ტომები შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ჩანან განსახლებული. რაც შეეხება მარდებს, მათ შესახებ ამომწურავი ინფორმაცია მოცემულია სხვა თემაში (იხ. მისიმიანები). ფლავიუს არიანე, რომის იმპერიის მეფისნაცვალი, რომელიც 132 წელს სკრუპულოზურად აღწერს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს, ამ ტერიტორიაზე ახაელებს და კერკეტებს უკვე არ ახსენებს.

„აქედან ძველ ლაზიკად წოდებულ ადგილამდე ას ოცი სტადიონია, აქედან ძველ აქაიამდე-ასორმოცდაათი“.(ფლავიუს არიანე, პარაგრ.12).

ფლავიუს არიანე „ძველ აქაიას“, შესაბამისად, ყოფილ აქაიას ასახელებს. ცხადია აქაიელები ამ ტერიტორიაზე აღარ მოსახლეობენ. არ ჩანან მათ გაგრძელებაზე სტრაბონის და პლინიუს უფროსის მიერ დაფიქსირებული კერკეტებიც. მათი შემდგომი საცხოვრისი, როგორც ჩანს, ფლავიუს არიანესათვის უცნობია. სანაპიროზე, სადაც სტრაბონი ოთხ სხვადასხვა ტომს აღნიშნავდა, მხოლოდ ჰენიოხები (სანიგები) და ზიხები მოჩანან. ამასთან, ახაელებს და კერკეტების საცხოვრისი ადგილი მთლიანად უკავია მესამე, ზიხების ტომს. ამ ტომების მიერ თვით ტერიტორიის პირველმფლობელი, ჰენიოხებიც ჩანს შევიწროებული. მათი ტერიტორიის ნაწილი, ძველ ლაზიკად წოდებული, რომელიც ამ ტომის **სხვა** სახელსაც უსვამს ხაზს, უკვე ზიხთა ტერიტორიაა. მართალია, ფლავიუს არიანეს თქმით, რომის სამფლობელოები დიოსკურიაში მთავრდება, მაგრამ რომის იმპერატორის მიერ აბაზგთა, სანიგთა და ძილქთა მეფეების ხელდასმა, რომისადმი ამ მეფეების ვასალურ დამოკიდებულებაზე მეტყველებს. განსხვავებით ბოსფორის მეფე კოტისისა, რომელსაც მეფობა რომის იმპერატორისგან არ მიუღია. თითქმის ანალოგიური ტექსტი აქვს მოცემული შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს აღწერისას ანონიმ ავტორს (ჩვ.წ. V ს.) იმ განსხვავებით, რომ მისთვის ახაიელთა, კერკეტთა განსახლების ახალი ადგილი ცნობილია, ანონიმი ავტორი, სტრაბონისგან განსხვავებით, სინდიკის ნავსადგურად ანაპას მიიჩნევს.(ისევე როგორც ფლავიუს არიანე)

„სინდიკის ნავსადგურის შემდეგ არის სოფელი, რომელსაც ეწოდება კოროკონდამე, მოთავსებულია ყელზე ან ვიწრო ზოლზე ტბასა და ზღვას შორის. მის მეზობლად კოროკონდამიტის ტბაა, ახლა ოპისა ეწოდება, ქმნის დიდ უბეს ექვსას ოდაათი სტადიონის, 84 მილის მანძილზე. თუ ტბაში შევა ვინმე და ნაპირის ირგვლივ

დაიწყებს ცურვას, ქალაქ ჰერმონესამდე იქნება ოთხას ორმოცი სტადიონი, 58 , 2/3 მილი. ჰერმონესადან სინდიკის ნავსადგურამდე, მეოტიდის გასწვრივ ცხოვრობენ ადამიანები, რომელთა ტომი სინდებად იწოდება... სინდების მერე კერკეტები, იგივე ტორეტები არიან... კერკეტების მეზობელი ქვეყანა აქაველებს უკავიათ... მრავალნი არიან და კერკეტების მტრებად ითვლებიან ” (ანონიმი ავტორი).

ანონიმი ავტორის მიერ სხვადასხვა ტომების განსახლების შესახებ მოწოდებული ცნობის თანამედროვე რუკასთან შედარება გვიჩვენებს, რომ მისეული ტბა ოპისა-ეს ვიტიანევის ლიმანია, კიზილ-ტაშის ლიმანთან ერთად (სავარაუდოდ მათ შიდა გადასასვლელი აკავშირებდათკიდეც. ჰერმანოსა-ქალაქი, ამავე ლიმანის ბოლოში, ლიმანსა და ტამანის ყურეს შორის, დღევანდელი ვინოგრადნის რაიონშია საძიებელი. სინდებით დასახლებული ტერიტორია-ეს ლიმანების ჩრდილო სანაპირო ჩანს, რომელიც ანონიმს მეოტიის (აზოვის) ტბისათვის უჩანს მიკუთვნებულ, თვით ანაპამდე. სოფელი კოროკონდამე, დღევანდელი დასახლებული პუნქტი ბლაგოვეშენსკაია ჩანს. ამ შემთხვევაში სინდების მეზობელი კერკეტები და ახაელები მდინარე ყუბანის შესართავის სიახლოვეს არიან სავარაუდებელი, უკვე აზოვის ზღვის სანაპიროზე. დისპოზიცია ნათელს ხდის თუ რატომ ვერ აფიქსირებს ახაიელებსა და კერკეტებს ფლავიუს არრიანე, რომელის აღწერილი ტრასიდან ეს უკანასკნელენი საკმაოდ შორს, ჩრდილოეთით რჩებიან. საყურადღებოა, რომ უკვე მეორე საუკუნეში, ახაიელები და კერკეტები ამოძრავებულნი ჩანან, ისინი ჩრდილოეთისაკენ მიგრაციას იწყებენ. სავარაუდოდ არა უკანასკნელ რიგში უნდა იდგეს არგუმენტი ზიხთა მასობრივი ჩამოსახლების შესახებ, რაც ამ უკანასკნელთა მიგრაციას იწვევს. რაც შეეხება ტორეტებს, ისინი კერკეტებისგან აბსოლუტურად განსხვავებული ტომი ჩანს, განსხვავებული აწმყოთი და მომავლით.

გარკვეული ინფორმაციის მატარებლად გვევლინება იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენტის ცნობა (მე-10 -ს.)

„ტამატარხიდან 18 თუ 20 მილზე არის მდინარე დასახლებით უკრუხი (ყუბანი), გამყოფი ჯიქეთისა და ტამატარხისა, ხოლო უკრუხიდან ნიკოფსიამდე, რომელზედაც არის ციხე-სიმაგრე, მდინარის თანამოსახელე, გადაჭიმულია ქვეყანა ზიხთა... ზიხეთს ზემოთ დევს ქვეყანა, წოდებული პაპაგაიად. პაპაგაის ზემოთ - ქვეყანა კასახია, ხოლო კასახიის ზემოთ კავკასიის მთები, ხოლო მთებს ზემოთ- ქვეყანა ალანია. (კონსტანტინე პოფიროგენტი, თემების შესახებ).

თუ პომპონიუს მელას ციტატის პერიფრაზირებას მოვახდენთ, შეუძლებელია იმის თქმა, რომ ისინი არაფრისგან აღმოცენდნენ და ასევე უკვალოდ გაქრნენ. ამ ორ მეზობელ ქვეყანაში-პაპაგაისა და კასახიაში, შეიძლება ერთმანეთთან არცთუ გულითად დამოკიდებულებაში მყოფი ახაელები და კერკეტები ამოვიცნოთ, რომელნიც მეოტადის ტბის უფრო ჩრდილო ნაწილისკენ, მდინარე ყუბანის მარჯვენა ტოტს არიან

გადაცილებული, პრიმორსკი-ასტირისკოეს მიმართულებით .ამ პერიოდიდან დაწყებული , ცნობები ამ ტომების შესახებ საკმაოდ ძნელი მოსაპოვებელია. როგორც წესი, მათი მოპოვება მხოლოდ სხვადასხვა ეპოქის და სხვადასხვა ავტორთანაა შესაძლებელი, ამდენად საფუძვლიანი ჩანს მათი ცალ-ცალკე განხილვა-შესწავლა.

კერკეტები-ყაბარდოელები

პორფიროგენტის შემდეგ, საკამაოდ დიდი ხნის განმავლობაში კერკეტთა თემა ტერა-ინკოგნიტაა. კვალიფიციური ცნობების მოწოდებას ფიქრობს მათ შესახებ ფრანგი მეცნიერი და ნატურალისტი დიუბუა ფრედერიკ დე მონპერე, რომელმაც 1833 წელს იმოგზაურა კავკასიაში., შეაგროვა მდიდარი გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული და ისტორიული მასალა კავკასიის ხალხების, მათ შორის ჩერქეზების შესახებ. მართალი მონპერე ვერ ანსხვავებს ერთმანეთისაგან „ნამდვილ ჩერქეზებს“ კერკეტებს და ზიხებს ერთმანეთისაგან, თუმცა გააჩნია მცდელობა დასავლეთ და ჩრდილო კავკასიის ამ „გორდიას კვანძის“ გახსნისა:

„იმ დროს, როცა ჯერ კიდევ არსებობდა ეს სათავადო (ტმუტარაკანი-ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილში მდებარე ზიხების ნაწილი)(4) რამდენიმე ჩერქეზული ტომი ჩამოვიდა მთიდან და განიფანტა აზოვის ზღვის სანაპიროზე და შეაღწია კიდევ ყირიმში. მთავარი და ცნობილი მათ შორის, ყაბარდოელი დამკვიდრდა თათრებს შორის (თათ-მონღოლები დაეპატრონენ ყირიმს 1237 წელს)მდინარე კაჩსა და ბალბეკს შორის. ბალბეკის ზემო წელი ახლაც იწოდება კაბარდად. ამ ორ მდინარეს შორის ვაკე დღემდე ინარჩუნებს თათრულ დასახელებას ჩერკეს-ტუს, ანუ ჩერქეზების ვაკეს....აბდულ ხანი გადმოცემის თანახმად....იდგა ამ ყაბარდოელების სათავეშიყირიმში მე -14 -ე საუკუნის ბოლოს და მე -15-ე საუკუნის დასაწყისში“

(Дюбуа, Фредерик де Монпере . История черкесской нации том 1)

მონპერეს, ამ სწავლულ მეცნიერს რამდენიმე აშკარად გამოხატული შეცდომა უჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს შესახებ ანტიკური თუ შუა საუკუნეების ცნობები მოძიებული უჩანს:

1)ჩერქეზულ ტომებს შუა საუკუნეებში აზოვის ზღვის სანაპიროს ასათვისებლად მთებიდან დაშვება არ სჭირდებათ: ანტიკურ პერიოდში და ადრეულ შუა თუ საშუალო საუკუნეებში ისინი ორივე ზღვის სანაპიროზევე ცხოვრობენ.

2)ყირიმში თათრებთან (მოლოლებთან) ერთად და მეწინავედაც კი შირინთა (ახაიელები) ტომი შედის, და არა ყაბარდოელები (კერკეტები). უფრო მეტიც, ყაბარდოელთა ტომის სახელი გაცილებით გვიანაც კი ყირიმს გარეთ ფიქსირდება. ცნობა იტალიელი მოღვაწის, ფრანჩესკო ბელდუჩი პატალოტის კალამს ეკუთვნის. 1320 წელს, სადაც აღწერილია მარცვლეულის გატანის საკითხი აზოვის ზღვის მიმდებარე ტერიტორიიდან. მისი სიტყვებით, ზაბაკის ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა პორტი პიზანო,

კობარდი, ლიბუროსიმი, იპოლი და ვოსპერო (ქერჩი) (იგულისხმება აზოვის ზღვის დასავლეთი სანაპირო) კობარდის ხსენება-ეს პირველადაა ისტორიაში. სახელი იმდენად სპეციფიკურია, რომ ჩვეულებრივი ასოთა თანხვედრა გამორიცხული ჩანს-ეს აშკარად კაბარდას, ყაბარდოელთა თვითდასახელებას ნიშნავს.საინტერესოა, რომ კობარდის ხსენება ხდება თითქმის საუკუნით ადრე, ვიდრე თემურ-ლენგის ლაშქრობებმა ძირფესვიანად შეცვალა აღმოსავლეთ აზოვისპირეთის პოლიტიკური და დემოგრაფიული სიტუაცია. დიდი ალბათობით, კონსტანტინე პორფიროგენტის ეპოქიდან, კავკასიელი ტომების მიერ აზოვის ზღვის გარშემოვლას აქვს ადგილი, ხოლო დასავლეთ სანაპიროს ათვისება კავკასიელთა მიერ ჩვეულებრივი მოვლენა ჩანს, რომელთა ერთ-ერთი პირველი ტალღა ყაბარდოელები (კერკეტები) და ახაიელები ჩანან. (იხ ზიხები).

3) გამომდინარე ზემოთ აღნიშნული მტკიცებულებიდან, ყაბარდოელთა მიერ ყირიმის ნახევარკუნძულზე მასობრივი შეღწევა მხოლოდ მე-14-ე საუკუნის შუა წლებიდანაა სავარაუდო.

ჩვენი დაკვირვებით, აზოვის დასავლეთ სანაპიროზე კერკეტთა გადასვლა ნებაყოფლობითი მიგრაციული პროცესი ჩანს. სავარაუდოა, რომ პორტი კობარდი აზოვის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე ზუსტად აჩვენებს კერკეტთა (ყაბარდოელთა) მიგრაციის ტრასას, მათ უკვე კონსტანტინე პორფიროგენტის ეპოქის შემდგომ, წლების განმავლობაში თანდათანობით შემოუარეს აზოვის ზღვას და აღმოჩნდნენ მის დასავლეთ სანაპიროზე, რის სამტკიცადაც მათი სახელობის (სავარაუდოდ მათივე) პორტი ჩანს ამავე სანაპიროზე.კაბარდელებს მოგვიანებით ათვისებული უჩანთ ყირიმის ნახევარკუნძულიც. უკვე მე-15-ე საუკუნიდან მდინარე ბელბეკის სათავე ხერსონესში, დღევანდელი სევასტოპოლის შემოგარენში სახელს „კაბარდა“ ატარებს. საინტერესოა, რომ მდინარე კაბარდა და პორტი კობარდი რამდენიმე ასეული კილომეტრითაა ერთმანეთს დაშორებული. სახელდებათა ასეთი განცალკევებულობა კაბარდის ტომის მიგრაციის მარშრუტის მიმანიშნებელია ყირიმის ნახევარკუნძულზე. ნიშანდობლივია, რომ ტომის საკუთარი თვითდასახელება კაბარდაა, მხოლოდ კაბარდა და სახელწოდება ჩერქეზი მეორე პლანზეა გადასული, ხოლო კერკეტი საერთოდ გამქრალი. ცხადია, კერკეტთა, (ჩერქეზთა) საკმაოდ დიდი ნაწლის ასიმილაცია ყირიმულ ეთნოსში , უცილობელი ფაქტი უნდა იყოს.

„ყაბარდოელებმა დატოვეს ყირიმი თავიანთი ნავებით და მიადგნენ ხმელეთს სუჯუკ-კალესთან (დღევანდელი ნოვოროსიისკი) აქედან ისინი გადავიდნენ მდინარე ყუბანის კალაპოტზე და გამოჩნდნენ ვაკეში განლაგებული სამხრეთისაკენ და დაარსეს ქალაქი შანჩირი“ (იქვე) ერთობ მნიშვნელოვანია ფრანგი სწავლულის მტკიცება, რომ **ყაბარდოელებმა გადალახეს მდინარე ყუბანი და მხოლოდ მის ჩრდილოეთ სანაპიროზე დასახლდნენ.** აქვე ასახელებს მონპერე ყაბარდოელთა (ყოფილ) ქალაქს შანჩირსაც,ისევე

როგორც კლაპროტი.....თუმცა მონპერეს სიტყვებიდან გამომდინარე, მათ აქაც ჰყავთ კონკურენტი:

„ფრანკები და გენუელები ჩრდილო კავკასიის ზეგანზე მეგობრულად ცხოვრობდნენ ამ ქვეყნის მცხოვრებლებთან. ფრანკთა საცხოვრებელი ძირითადად განლაგებული იყო კისლოვოდსკის ვაკეში და ყუბანს იქითაც კი ვრცელდებოდნენ, ფრანკების ერთ ბელადს შეუყვარდა ყაზარდოელი ბელადის ცოლი და სთხოვა ყაზარდოელს დაეთმო ის.....ფრანკები შეიყარნენ ყაზარდოელებთან ეკლესიაში, ყუბანს იქით, კამარის პირდაპირ, სადაც ბელადებმა მისცეს ერთმანეთს ფიცი. მერე მათ გაიმეორეს ეს ფიცი ყაზარდოელის წარმართული კერპის წინაშე. დადგა მესამე დღეც, ყაზარდოელმა ბელადმა გამოაცხადა თავისი პირობა: მან მოითხოვა, რომ ფრანკები ყუბანს იქით გადასულიყვნენ, რაც უნდა შესრულებულიყო....მათი ნაწილი წავიდა ელბრუსის კალთებქვეშ, სადაც დაივიწყეს თავიანთი აღმსარებლობა და წარმომავლობა....“(იქვე) მონპერეს ეს ჩანაწერი, მისივე სიტყვებით ჩაწერილი სტავროპოლში, განსახილველი ჩანს, როგორც ლეგენდა, ბილინა, რაც უპირველეს ყოვლისა წარსულში (ნამდვილად) მომხდარ ამბავს ნიშნავს და არა მოგონილ მითს:

1)პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ ადგილზე მოსულ ყაზარდოელებს აქ მოსახლეობა დახვდა. მოსახლეობა, რომლისაგან მათ ამ მიწების მოპოვება მოუხდათ, თუნდაც არატრადიციული საფასურის გადახდით.

2)აქ მოსული ყაზარდოელები წარმართები ჩანან, რასაც მათი წარმართული კერპი აჩვენებს. ყაზარდოელთა გამუსლიმანების თარიღი და გარემოება ზუსტად აქვს დაფიქსირებული თურქ მოგზაურს, ევლია ჩელების (იხ, დურძუკები)(5)

3)ის რომ „ფრანკების“ ნაწილი გარიგების შემდეგ გადაუდგა თანამემამულეებს და დასახლდა ელბრუსის ძირში, სავარაუდოდ ამ „ფრანკების“ წარმომავლობის უნდა ხსნიდეს(6)

4)სავარაუდოდ ეკლესია, რომელიც „კამარის“ პირდაპირ დგას, უნდა მიანიშნებდეს ჯერ კიდევ პლინიუს უფროსის დაფიქსირებულ კუმანიას და რომელიც მარუხის უღელტეხილის პირდაპირ მდებარე ციხე-სიმაგრე უნდა იყოს.

5) ფრანკების, ევროპელობის პრეტენზია მისიმიანებს და ზიხებს ქონდათ, რომელთა საცხოვრისი ადრიატიკის სანაპიროზე ჯერ კიდევ ქრისტემდე დიდი ხნით ადრე, რომაელთა (არასრული) ძალაუფლების ქვეშ იყო. „ფრანკების“ მიერ ეკლესიაში ფიცის მიცემა მათი ქრისტიანობის დამამტკიცებელი უცილობელი საბუთია!

6) ცხადია გასაგებია ის გარემოებაც, თუ რატომ ითხოვს ყაზარდოელი ბელადი „ფრანკების“ მხოლოდ ყუბანს იქით გადასვლას, ამ უკანასკნელებსაც მხოლოდ ეს სამშობლო და მიწა -წყალი გააჩნდათ!

(კლაპროტის მიხედვით, ყაზარდოელებში ახლაც არსებობს გამოთქმა: „ჩვენ დავთმეთ ჩვენი ცოლები ამ ქვეყნის მოსაპოვებლად“

ჩერქეზთა რაღააც ნაწილს აღწერს იოსაფატ ბარბარო (XVს.) ტანას ახლომახლო (მდინარე დონის შესართავი), რომლებიც მისი თქმით, მთებს აფარებენ თავს. სავარაუდოდ ესენი ზღვისპირა ჩერქეზები, ზიხები არიან. საკმაოდ გამარტივებული წარმოდგენა აქვს კერკეტა (ყაბარდოელთა) მიერ გამოვლილ ცხოვრებისეულ გზაზე თურქ მოგზაურს, ევლია ჩელების:

„პირველად ჩერქეზი ხალხი გავრცელდა შაგაკეს მიწაზე, შემდეგ კი ამ ხელშეუხებელ (უკაცრიელ) მიწაზე“ (Эвлия Челеби, Книга путешествий; Земли северного кавказа поволжья и подонья, -3- путь через земли большой и малой кабарды)

მართალია ჩერქეზი (კერკეტი-ყაბარდოელი) შაგაკეს (დღევანდელი ნოვოროსიისკი) ტერიტორიაზე არის დაფიქსირებული პირველად ისტორიაში სტრაბონის და მისი წინამორბედის მიერ, თუმცა ამ ხალხის მიერ შემდგომი განვლილი გზა აზოვის ზღვის სანაპიროზე და ყირიმში, თურქი მოგზაურისათვის უცნობი ჩანს. (7)

„სულ ჩერქეზი შაგაკე ათი ათასი ადამიანია. გარდა ამ ხალხისა, შავი ზღვის სანაპიროზე (სხვა) ჩერქეზები არ არიან....შაგაკედან კიბლესკენ დევს მიწები აფხაზებისა....

ჩერქეზისტანის ქვეყანა ანაპის ფერდობიდან და ობურის მთებიდან უერთდება მთა ელბრუსს, თვით მდინარე ყუბანამდე....ჩერქესისტანი იწყება მთა ელბრუსიდან და მთავრდება (მიწები) შაგაკეს ხალხით შავი ზღვის სანაპიროზე“ (იქვე-2-Описание пшuko черкесов шагаке)

თურქი მოგზაური ფაქტიურად არ ანსხვავებს ზღვისპირა ჩერქეზებს, ზიხყოფილებს ყაბარდოელებისაგან (კერკეტებისაგან), თუმცა:

„ჭეშმარიტად (ეს) ხალხი - გულის საყვარელია, მამაცი, მრავალრიცხოვანი, ფართოდ განსახლებული. მთელ ჩერქეზისტანში ის ითვლება ნამდვილად, გამორჩეულად და კეთილშობილად“ (იქვე; - 3 - Обстоятельство освобождения крепости Шад-кермен)

თურქ მოგზაურს აქ საუბარი აქვს ყაბარდოელებზე, რომლებიც ჩერქეზებს შორის მხოლოდ ერთნი ითვლებიან ნამდვილად! (ჩერქეზთა თემა გამოწვლილვით განხილულია ზიხებში)

რეზიუმე: ალაროდთა ტომის კაშკაშა წარმომადგენელი, ყაბარდოელები-კერკეტები, ეს ანტიკური ბერძნული ლიტერატურის კენტავრთა ტომი გახლავთ. ისინი ცხოვრობდნენ ცენტრალურ საბერძნეთში, ოსასა და ოლიმპოს მთებთან. ამ ტომის მამაკაცები პირველები ამხედრდნენ ცხენზე, რის გამოც ტომს კენტავრთა სახელი დაენათლა. თვით არგონავტიკის ეპოქაში, ისინი პელაზგთა უახლოესი ნათესავის როლში გვევლინებიან: კენტავრი ქირონი აქილევსის მამამძუძუ იყო. საბერძნეთიდან ლაპითთა ბერძნული ტომის მიერ განდევნილები, გადასახლდნენ მცირე აზიაში. (ის, თუ რა მიზეზებით და მიზნებით ხვდებიან შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, სცილდება წიგნის ფორმატს)

მათი მოძრაობა ზღვის სანაპიროს გაყოფებით ჩრდილოეთისაკენ უკვე პირველ საუკუნეში სახეზეა. გადაადგილდებიან რა აზოვის ზღვის სანაპიროზე, შემოუვლიან მას და ხვდებიან ყირიმის ნახევარკუნძულზე. სავარაუდოდ თურქული დაპყრობების კვალდაკვალ ტოვებენ ყირიმს და კავკასიის მთიანეთში მკვიდრებიან დურძუკების (ინგუშების) გვერდით, რომელთა ნაწილსაც თავადვე იერთებენ მცირე ყაზარდოს სახელით. განსხვავებით ზღვის სანაპიროზე მცხოვრები ზიხებისა, რომელთაც სახელი ჩერქეზი დაენათლათ, ისინი ყაზარდოელთა სახელს ინარჩუნებენ, რომელიც მათ ჯერ კიდევ ყირიმის ნახევარკუნძულზე მოხვედრამდე (როგორც ირკვევა, უხსოვარი დროიდან) დაენათლათ. ტომი ყოველთვის კერპთაყვანისმცემელი იყო, ხოლო მუსულმანობა 1641 წელს მიიღო,

ახაიელები

გარკვეული ინფორმაციის მატარებელია დომინიკელი ბერის დ' ასკოლის ჩანაწერები ყირიმის ნახევარკუნძულის შესახებ, რომელიც წლების განმავლობაში ეწეოდა მისიონერულ საქმიანობას კაფაში (ფეოდოსიაში):

„თათრებს მართავს ოთხი მთავარი უფროსი, ე.ი. ხანი თავისი უმთავრესი სულტანებით, და სამი სხვა თათრის კნიაზი, კერძოდ: შირინ-ბეი, კრიმ-ბეი და მანკოლ-ბეი, რომელთა სამფლობელოებს და ხელქვეითებს ნიშნავს ხანი. ეს ბეები თხოულობენ ქვეშევრდომთაგან მოსავლის მეათედ ხარკს. აღწარმოება მთლიანად მათ ხელშია, ბეის წოდება მათთვის მემკვიდრეობითია, თუმცა ისინი ითვლებიან ხანის ვასალებად, ამიტომ რომელსაც კანონის ძალით შეუძლია დასაჯოს ისინი ფიზიკურადაც, ჩამოართვას მას საკუთრება და გადასცეს სხვას“ (დ' ასკოლი. შავი ზღვისა და თათრეთის აღწერა. <რუსულად>)

დომინიკელი ბერი, ეზიდო დასკოლი გარგად ჩანს გათვითცნობიერებული ყირიმის პოლიტიკურ თუ სოციოლოგიურ მოვლენებში. ამ ამონარიდიდან ჩვენთვის საინტერესოა შირინ-ბეითა პოლიტიკური თუ სოციალური სტატუსი. ხანისა და მისი ოჯახის წევრების შემდეგ ყირიმის პირველი სუბერენი, შირინები არც თათრული და არც ნოღაიური წარმოშობისა არ ჩანან. ყურადღების გარეშე ჩვენთვის საინტერესო ტომები არ რჩება თურქ მოგზაურს ევლია ჩელებისაც:

„რომ დაეცვა გარედან თავდასხმებისაგან, თათრების ხანს ებრძანა სახიფათო ადგილას დაეყენებინა ყარაული. მისმა ბრწყინვალემა ხანმა ოთხივე მხრიდან მუსულმანური ლაშქარი დააყენა, გამორჩეული ყირიმის ლაშქრიდან მეომრები: ულუ-ნოღაი, კეჩი-ნოღაი, შაიდიკ-ნოღაი, შირინი, მანსური, მანკითი, ნაკშუვანი, ჯანიშკე, ბატი, ორი, ულანი, ბარდაკი, არსლანბეკის ტომი, ჩობანი, დავი, ნავრუზი. ყველა ისინი იდგნენ

ყარაულში. (ეგლია ჩელები; მოგზაურობათა წიგნი. ჩრდილო კავკასიის მიწები, ვოლგისპირეთი და დონისპირეთი. თავი-1-; 1979წ <რუსულად>)

ფაქტიურად ჩელები მთელი ყირიმის თათრულ(ვასალურ) ლაშქარს ჩამოთვლის, გარდა ჩამოსული ოსმალური ლაშქრისა.ჩვენთვის საინტერესოა ყირიმელთა ლაშქარის ჩამონათვალის ზოგიერთი რუსული ინტერპრეტაცია, რომელიც ამავე თავის N40 შენიშვნაშია მოცემული:

- 1)კეჩი- ნოღაი, მცირე ნოღაელი. დაფუძნებული ყაზარდოსა და აზოვს შორის, ნომინალურად თურქეთის სულთანის ხელქვეითი. დაუნათესავდნენ რიგ ჩერქეზ და ყაზარდოელ ტომის ბელადებს.
- 2)შირინი-პირველი იმ ოთხ თათრულ თემს შორის, რომლის სამხედრო-ფეოდალური კასტა, ყარაჩაი, განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა არა მარტო ნოღაურ, არამედ ყირიმის თათრებშიც.
- 3)ნაკშუვანი, ჯანიშკე, ბატი, ორი-თათრული რაზმების სახელწოდება. ცნობილია, რომ ნაკშუვანი-თურქული სახელწოდებაა ყირიმის ნახიჩევანისა. კავკასიის ნახიჩევანიდან გამოქცეულებმა ჯერ კიდევ ადრე შუა საუკუნეებში დაარსეს დასახლება ჩეტირდაგის მთის ძირას. მე-18-ე საუკუნის 70-იან წლებში, სომეხში ვაჭრები და ხელოსნები (განსაკუთრებით ცნობილი იყო ნაკშუვანის ბულატი) (8)გადასასლდნენ რუსულ სახელმწიფოში, დაფუძნდნენ მდინარე დონის შესართავთან. ამ დროს ეს რუსული ნახიჩევანი ითვლებოდა დონის როსტოვის ქალაქის ნაწილად.
ჯანიშკე-თანამედროვე გენიჩესკი.
ორი-პერეკოპი.

ბატი-ალბათ დამახინჯებული ეთნონიმი ტატისა. ტატებს ეძახდნენ ქრისტიანულ მოსახლეობას ტატის სანჯაყის ვილაიეთისა (მთიანი რაიონი სუდაკსა და ძველ ყირიმს შორის)-ბერძნები და სომხები, შეზღუდული თვითმმართველობით. (შენიშვნა N 40)
უნდა აღინიშნოს, რომ რუსულენოვანი კომენტატორის აქ მოტანილი განმარტება არც ერთი სიმართლეს არ შეესაბამება:

- 1)დიდი ალბათობით, რუსი კომენტატორის მიერ მცირე ნოღაელად შერაცხული ტომი კეჩი, ჩელების მიერ დღევანდელ სოჭის ტერიტორიასთან დაფიქსირებული კეჩი-ლართა ტომია., რომელიც ნომინალურად მართლაც ემორჩილებოდა თურქეთის სულთანს. კეჩის ტომი საზაფხულო სამოვრებზე ნახირს ყუბანისაკენ მიერეკებოდა და აქვე მომთაბარებოდა.ის რომ კეჩის ტომის ბელადი ჩერქეზ და ყაზარდოელ ბელადებს დაუნათესავდა, სრულიად რეალური ცნობა ჩანს: კეჩი-ჩელებისთან ჯერ კიდევ აფხაზ ტომად ითვლებოდა, თუმცა მისი უახლოესი მემკვიდრეები უკვე ჩერქეზ თავადებად გვევლინებიან (9)
- 2)შირინების მიერ პრივილიგიების მოპოვების გარემოებაზე თავად ჩელები

ამომწურავად საუბრობს შემდეგ ეპიზოდში, ხოლო მათი შესაძლო ვინაობა-ზუსტად ამ თავის თემა გახლავთ.

3)ამ ორ ნაკშუვანს სახელწოდების გარდა არაფერი არ აკავშირებთ. დონის როსტოვთან დაარსებული ნახიჩევანი მართლაც წარმოადგენს მე-18-ე საუკუნის სომხურ ქალაქს, თუმცა პირველ ნაკშუვანს სულ სხვა ისტორია უდევს საფუძვლად. ნახჩამატიანე-ჯერ კიდევ მე-7-ე საუკუნის ანონომი სომეხი გეოგრაფის მიერ მოხსენებული ტომია, აზოვის ზღვის სანაპიროზე. როგორც ირკვევა, ეს შავი ზღვის სანაპიროზე ანტიკური ეპოქიდან მცხოვრები ახაიელები არიან, რომელსაც უკვე აზოვის ზღვის სანაპიროზე კასახიას სახელით აფიქსირებს ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენტი (იხ. ზემოთ)და რომელნიც ყველა ნიშნით მე-13-ე საუკუნეში ჩეტერდაგის მთის ძირას მართლაც აარსებენ ამ დასახელების დასახლებულ პუნქტს.

4)ჯანიშკე-თანამედროვე გენიჩესკი; ამ დასახელების ქვეშ პირდაპირ იკითხება ჭანების (ლაზების) სახელი, რომელთა ბინადრობასაც ყირიმის ნახევარკუნძულზე არაერთგზის აღნიშნავს ევლია ჩელები.

ორი-პერეკოპი; ამ სიმაგრეს ჩელების სიტყვებით, თოფ-ზარბაზნებით შეიარაღებული ბერძნები (იკითხე ლაზები) იცავდნენ, რადგან ნოღაელი თოფ-ზარბაზნის ხმაზე ფრთხელება და საერთოდ არ ეკარება მათ.

ტატები-ასე ეძახის ჩელები ქრისტიანულ მოსახლეობას, თუმცა იგი მათ აბსოლუტურ უმრავლესობას ლაზებად თვლის.

ბატი-ეს ყველა შემთხვევასი იმ ტერიტორიიდან მოყვანილი ჯარი ჩანს, რომელსაც მოგვიანებით ნოვოროსიისკი ეწოდა.

„ბეგლარ ბეიმ კაფისა, ბექირ-ფაშამ მოიყვანა ორმოც ათასამდე შერჩეული ჯარი ჩერკესისტანისა: შაგაკე, შანე, მამშუგი, ტაკაკუ, ბუზდუკი, ბოლოტკაი, ხატუკაი, ბესნეი, კაბარტაი, ტაუსტანი, დაღესტნის მმართველისაგან, შამხალი სულტან-მახმუდისაგან ასევე შვიდი ათასი საზიდარი“ (იქვე)

ცხადია, საომარ მოქმედებებში ჩერკესისტანიდან მოწვეული რაზმები იღებენ მონაწილეობას.სავარაუდოდ, ზუსტად შაგაკეს რაზმი უნდა იყოს მოხსენებული ბატის სახელით. შირინების წარმომავლობისა და მათ მიერ პრივილიგიების მოპოვება ყირიმის ნახევარკუნძულზე ხატოვნად აღწერილი აქვს იმავე ჩელების:

„შირინების ბეები ხანის ქალიშვილების ნაშიერები არიან, რის გამოც ისინიც ჩინგიზიდების (ჩინგიზ ხანის შთამომავლები) გვარს მიეკუთვნებიან. შირინელი ბეი ხანებზე (ყირიმელ ხანებზე) უფრო ადრე იყო ყირიმის მფლობელი, იმიტომ რომ სანამ ჯოჩიმ (ჩინგიზ ხანის უფროსი შვილი, რუსეთის დამპყრობი) ყირიმის დამორჩილება დაიწყო, პირველი რომელიც ყირიმში ხმლით შემოიჭრა და დაიპყრო, იყო შირინ- ბეების

წინაპარი. ზუსტად მაშინ ჯოჯი გირეი ხანმა მისცა თავისი ქალიშვილი ცოლად ამ რაინდს და ამ წესის მიხედვით ჯოჯი ხანისა, ყველა ხანები ყირიმისა ამ დრომდე ათხოვებენ თავიანთ ქალიშვილებს შირინთა ბებზე. ამიტომაც შირინები ითვლებიან ხანის ნათესავეებად. შირინების ამ ბეის სამასი კეთილშობილი მირზა-ეს ტომი ყველა მისი ჯიშია, ცხოვრობენ ისინი ნახშუფანის ოლქში, ჩეტირდაგის მთის ძირას“

(იქვე, მოგზაურობათა წიგნი; ნაწილი 4, განყოფილება 2, ყირიმის წესების შესახებ. 1996 წელი <რუსულად>)

როგორც ჩელების ამონარიდიდან მტკიცდება, შირინები თათრები (მით უმეტეს ნოღაელები) არ არიან. ისინი შემოუძღვნენ მონღოლებს ყირიმში, მათი არმიის პირველმეომრები იყვნენ. რასაკვირველია, ისინი ყირიმის გარედან შემოუძღვნენ მონღოლებს და ყირიმის დაპყრობის მომენტისათვის ნახევარკუნძულს გარეთ მცხოვრებნი ჩანან. ამავე ვერსიას ამტკიცებს ჩანაწერები ბარონი ტოტტისა, უნგრელი წარმოშობის ფრანგი დიპლომატისა, რომელიც წლების განმავლობაში ასრულებდა საფრანგეთის მთავრობის კონსულის მოვალეობას ყირიმში:

„ხანის ოჯახის წევრები თავს თვლიან ჩინგიზ-ხანის პირდაპირ შთამომავლებად. ხუთი სხვა ოჯახი თვლის თავს სხვა ხუთი ხანის შთამომავლებად, რომლებიც ჩინგიზ-ხანს ნებაყოფილებით დაემორჩილნენ. მათი გვარები შემდეგია: შირინი, მანსური, სეჯედი, არგინი და ბარუნი. ჩინგიზ-ხანის გვარის წევრები ყოველთვის იკავებენ ხანი-სუზერენის ტახტს, ხუთი დანარჩენი წარმოადგენს ამ სახელმწიფოს დიდ ვასალებს“ (ბარონი ტოტტის მოღვაწეობა კონსულის რანგში ყირიმში 1767 წელს <რუსულად>)

შეიძლება ითქვას, რომ თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების ვერსია შირინების წარმომავლობის შესახებ, ასე წლის გვიანდელი წყაროებით აბსოლუტურად მტკიცდება. ჩელების მიხედვით, შირინ-ბებები აღშფოთდნენ ყირიმის ახალი ხანის მიერ დამატებით გადასახადის დანიშნვის გამო და თავიანთი უკმაყოფილება საჯაროდ გამოხატეს, რომელმაც ამბოხის ელფერი მიიღო. ყირიმის ხანმა საკუთარი გადაწყვეტილებები ახალი გადასახადების შემოღების შესახებ უკან წაიღო. შირინებმა ჩათვალეს რომ შეძლეს ახალი ხანის დაფრთხობა, რომ ის სუსტი მმართველია:

„ჩქარმა როგორც ქარი, შირინის თათრები რაოდენობით ორმოცი ათასი კაცი შეიყარნენ ქალაქ აკაიასთან, რომელიც განლაგებულია არცთუ შორს კარასუდან, მოითათბირეს და გადაწყვიტეს რომ დაარტყამენ ბახჩისარაის და მოკლავენ ხანს, კალკას, ვიზირს ისლამ-ადას“ (ევლია ჩელები; წიგნი მოგზაურობათა; თათრების ჯანყი ჩავგრის წინააღმდეგ, ნაწილი-5, პუბლიკაცია 1996 წელი)

ხანმა შეიტყო აჯანყების შესახებ და სამხედრო ძალით მომზადებული დახვდა მას. შირინ-ბებებმა ღია დაპირისპირება ვერ გაბედეს და დაიშალნენ. ამის შემდგომ, ხანმა მოსკოვის წინააღმდეგ საომრად აწვია შირინ-ბებები მათი ლაშქრით:

„როცა შირინების ამ ჯიუტ ლაშქართან მივიდნენ მოციქულები, რომ ისინი შეერთებოდნენ ალაჰის მოციქულთა სახელით მოსკოვზე ლაშქრობას, ამ ამბის მიმტანი მოციქულები გალახეს და განდევნეს. შირინები არ მოვიდნენ, არ დაემორჩილნენ ალაჰის მოციქულის კანონებს... პატივცემულმა ხანმა მტკიცე გადაწყვეტილება მიიღო, რომ შირინების ლაშქარი გასაწყვეტია, გამართა ალაჰის მოციქულის აღმები და გამოვიდა ბახჩისარაიდან სალაშქროდ... სადგომი ქალაქ ალ მარჯიტში, მეორე სადგომი ქალაქ კარასუში, მერე ხუთი საათის მოძრაობა კიზლისაკენ (და) ნახშუვანის ოლქი ანუ ქვეყანა შირინებისა. როდესაც შირინებმა ნახეს, რომ მათ საზღვართან მოვიდა ამდენი ათასი მძლავრი მეომარი, ისინი გაიქცნენ, სამას თათარ კალმიკთან ერთად, რომლებიც მუსულმანებია და ცხოვრობენ ყირიმში და სამას თავიანთ ცხენოსან თათართან ერთად, გაორმაგებულჩლიქანი ცხენებით (10) ყველა შირინ-ბეიმ, მუჰამედ გირეი-ხანის მსგავსად, მიატოვეს თავიანთი ნათესავები, ახლობლები და ქონება, არჩევანი გააკეთეს რა სიკვდილ-სიცოცხლეს შორის, გაიქცნენ ყირიმის ნახევარკუნძულიდან, არაბატის ფონის გავლით, რომელიც სიმაგრე ჯანიშკეს ახლოს მდებარეობს. ამ ფონით გაქცევის დროს ბევრი კალმიკი და ბევრი ყარაჩი დაიხრჩო, მაგრამ თვითონ შირინებმა თავიანთი სიცოცხლე დაიცვეს გაქცევით. როდესაც ამის შესახებ ცნობა ხანთან მოვიდა, მან შირინების დასადევნებლად გააგზავნა მათი მძლავრი მტრები მანსურლი და სამი ათასი ყარაჩი, მძლავრი გოლიათები და ყოჩალები. ისინი გადავიდნენ სასიკლიკის ფონით. ხაიხეტის სტეპში მანსურლი მისდევდა თავის საშველად გაქცეულ შირინებს, დაეწია სამას კალმიკს და ყველანი ამოხოცა. მაგრამ შირინები მხედრებთან ერთად, რომლებიც მოდიოდნენ მშვენიერ ცხენებზე ჩიტის ფრთებით, მიაღწიეს სიმაგრე აზოვს და თხოვეს თავშესაფარი სულეიმან ფაშას და მონლაგლი ფაშას, მაგრამ მათ დაკარგეს მთელი ქონება, დარჩნენ თითო ცხენის ამარა. ჩობან გირეი ხანმა ყველა შირინს დაატოვებინა ნათესავები და ახლობლები. შირინებმა ვერ შეძლეს აზოვის ციხე-სიმაგრეებში გაჩერება. უზენაესმა ღმერთმა აიძულა ისინი გაქცეულიყვნენ დაღესტანში, ყოფილ ხანთან, მუჰამედ გირეისთან. შირინ ბეების მდევარი მანსურლუ ჩობან გირეისთან მოვიდა და აცნობა, რომ შირინები აზოვის ციხე-სიმაგრეში ვერ ჩერდებიან და იქიდან დაღესტანში გარბიან. ხანმა მაშინვე ბრძანა გაელაშქრათ ყარა-სუს სტეპებზე და ნახშუვანის თემში არსებული მთელი ქონებისა და პროდუქტების კონფისკაცია მოეხდინათ. ასევე მან მოლაშქრეებს ხალხის ძარცვისა და აკლების, მათი ბაღების, ვენახების, სახლების, მიწის, ჯოგების მსახურების დასაკუთრების ნება დართო, რითაც ყირიმის ხალხი ძალიან გამდიდრდა“. (ევლია ჩელები. „ყირიმის ხალხი და მიმდებარე რაიონები“).

ჩელები სავარაუდოდ სწორად აღწერს შირინ-ბეების ქონების გატაცებას და იავარქმნას, რომელიც ჩელების მიხედვით 1667 წელს მოხდა. ყირიმის ხანმა მკაცრად და სამაგალითოდ დასაჯა ყირიმელი შირინ-ბეები. თუმცა მათი კვალი ამ დარბევით ყირიმში საბოლოოდ არ დაკარგულა: 1784 წელს, ყირიმის რუსეთის იმპერიაში გადასვლასთან დაკავშირებით, დედოფალ ეკატერინეს განკარგულებით ჩატარებულ

იქნა ამ უკანასკნელის კამერალური აღწერა. ამ პერიოდის მონაცემების მიხედვით, შირინთა თაობა სულ 30 ოჯახით არის წარმოდგენილი (ყირიმის კამერალური აღწერა 1784 წ, ნაწილი -6- <რუსულად>

ყირიმიდან შირინ-ბეების ლტოლვიდან მთელი 130 წლის შემდეგაც კი, შირინთა მოდგმა სულ 30 ოჯახით (ჩელებისეული მურზა) არის წარმოდგენილი, მაშინ როდესაც ჩელების ეპოქისათვის მათი რაოდენობა ათჯერ მეტი იყო დაფიქსირებული. მართალია ყირიმის ხანის მიერ შირინთა მოდგმა სასტიკად გაჩანაგებული და დარბეული ჩანს, მაგრამ შირინებმა შესძლეს წელში გამართვა: სავარაუდოდ მათ სხვადასხვა მეთოდებით ცოლ-შვილი წამოყვანილი უჩანთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი გამრავლება და თვით სახელის შენარჩუნებაც კი შეუძლებელი იქნებოდა. სამართლიანია დაისვას კითხვა, რამდენად სარწმუნოა ვერსია, რომ რომ რომაული წყაროების ახაია, მდებარე ტუაფსეს მახლობლად, სომხური ანონიმიური გეოგრაფიის ნახჩამატელები და ევლია ჩელებისეული ნაკშუვანელი შირინ -ბეები ერთი და იმავე ხალხია?

„პ.პალასი წერდა, რომ შირინები, ყველაზე მძლავრი ყირიმული ტომი, რომელსაც ჰქონდა რეზიდენცია ყარასუბაზარში, ხოლო მათი სამფლობელო გადჭიმული იყო ქერჩის ნახევარკუნძულამდე (pallas.p.s. observations.....ტ-2, გვ-308)

სავარაუდოა, რომ მასალა ევლია ჩელების ნაწარმოებიდან არის ამოკრეფილი, რამეთუ ამ უკანასკნელის მიხედვით ქალაქი კარასუ, რომელიც მდებარეობდა 40 კმ-ზე სიმფეროპოლიდან ჩრდილო -აღმოსავლეთით, ეკუთვნოდათ შირინებს და მათი სამფლობელო აღწევდა სივაშამდე ყირიმის ჩრდილოეთით (იქვე, გვ-130-131) ფრემიმ დაწერა, რომ შირინები ცხოვრობდნენ მთა აკაიას გარშემო, 6 კმ-ით ჩრდილოეთით ქალაქ კარასუდან.

Remu.F. Die Krim of ethnographischer Landschaftlicher beriehung Odessai-Leipzig 1872, s-189 (ევლია ჩელები; მოგზაურობათა წიგნი, პუბლიკაცია 1996 წელი. შენიშვნა N290)

„ჰაჯი გირეი და კრიმ გირეი გავაგზავნე მე, რომ გარემოიცივან კაფა და წყალი შეუწყვიტონ, მე თვითონ აკაიას მთასთან მივდივარ-უპასუხა მათ ხანმა“ (იქვე, ნაწილი მეოთხე, მესამე განყოფილება)

სხვა მტკიცებულების მოძიება ალბათ ზედმეტიცაა: ტუაფსედან ყირიმის ნახევარკუნძულამდე (აზოვის ზღვის შემოვლით) გადასულ ახაიელებს საკუთარი სატომო სახელი მთისათვის დაურქმევიათ (სავარაუდოდ ვაინახები ამ მთას ახაიას უწოდებდნენ) და რომლის ირგვლივაც დასახლებულან.(11)

არ იკარგება ყირიმიდან ლტოლვილი ნაკშუვანელი შირინების კვალი კავკასიაშიც:

„მთებში, არც თუ ისე შორს ვედენოდან, ცხოვრობდა დევგმირი ნოხჩე, რომელსაც ყავდა ოცი შვილი, ისეთივე მაგარი და მძლავრი, როგორც თვითონვე იყო. როცა ნოხჩე დაბერდა, მაშინ მისი შთამომავლობა, მისი შვილები და შვილიშვილები, აღმოჩნდნენ

იმდენად დიდი, რომ შეტაკებებისა და უკმაყოფილების გამორიცხვის მიზნით, მან ურჩია თავის შვილებს რომ გაფანტულიყვნენ საცხოვრებლად მთებში, არა უახლოეს ერთი დღის სავალისა ერთმანეთისაგან.....გაყოფილნი ოც ცალკეულ ოჯახად, ნოხჩეს შვილებმა თავიანთ დასახლების ადგილს დაარქვეს თავიანთი სახელი და იმ დროიდან ჩამოყალიბდა საზოგადოება დღეისთვის ჩვენთვის ცნობილი:იჩქერია, აუხი, ჩიბირლი, შუბუტ, შატო, ზუმსო, ქისტი, ცორი, გალაში, ღალღაი, ჯარახი და ინგუმი....როცა თერგამდე თავიანთი მოახლოების კვალობაზე, ისინი ცნობილი გახდნენ თავიანთი მტაცებლობით და ძარცვით, მაშინ ყიზლარის და მოზდოკის სომხებმა მათ დაანათლეს [ჩეჩენი] რაც მათ ენაზე ნიშნავს ავაზაკს, ბანდიტს. ჩვენ გადავარქვით სახელი ნოხჩეს შთამომავალთ ჩეჩნებად, დავარქვით რა თერგს იქითა ნაწილს ჩეჩნეთი.....ასეთია აზრი, თუმცა დამყარებული მოხუცთა ნაანბობზე, მაგრამ იმსახურებს დაჯერებას, მით უმეტეს ჩეჩნეთის ახლანდელი მცხოვრებნი საკუთარ თავს ჩეჩენს არ უწოდებენდა როგორღაც ერცხვინებათ კიდევ ეს სახელი. (12) ისინი უწოდებენ საკუთარ თავს თავიანთი მამათმთავარის ნოხჩეს მიხედვით, ან მათი შთამომავლის მიხედვით”

(ოლშანსკი მ.ი; კავკასია 1841 -1866 წელი განყოფილება 4 <რუსულად>)

რუსი გენერლის მოგონებების ეს ნაწყვეტი იმ ეპოქის ვერსიებს და რეალობას გამოსახავს, თუმცა სამართლიანია დაისვას შეკითხვა, თუ საიდან გაჩნდა ვეინახი ხალხის ეთნარქი, დევგმირი ნოხჩე კავკასიის მთებში?

„სპარსელები უწოდებენ ამ მაღალ მთებს კუბ- ალბორზს, იმიტომ რომ ამ მაღალი მთების კალთებქვეშ დასახლდნენ მთიელები ბორზის ტომიდან“ (ევლია ჩელები, წიგნი მოგზაურობათა; მიწები ჩრდილო კავკასიისა, ვოლგისპირეთისა და დონისპირეთისა, თავი -3- უდიდესი ქვეყანა ტაუსტანისა <რუსულად>)

ჩვენის მხრიდან დავუმატებთ, რომ ჩელების მიერ დასახლებული ეს დასახლებული პუნქტი ახლაც ადვილად იძებნება თანამედროვე 20 კილომეტრიან რუკაზე: ის რესპუბლიკა იჩქერიის ითუმ -კალეს რაიონის დასახლებული პუნქტია! ბორზ-ვეინახურ ენაზე მგელს ნიშნავს, და ეს სიტყვა სავარაუდო შეძენილი უჩანს დანხვდურ ტომთაგან, რომელთა დიდი რაოდენობა ვეინახურმა ეთნოსმა გაიწოვა. თავად გენერლის მიერ ნახსენები დევგმირი ნოხჩე, ვეინახი ხალხის კოლექტიურ მეხსიერებაში დალექილი ცნობა ჩანს მათი წინარე სამშობლოს, ყირიმის ნახშუვანის შესახებ (ახაია, სახელი).

ვეინახი ხალხი საკუთარ თავს ნახჩოს ეძახის, მის კოლექტიურ მეხსიერებაში ინახება ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ გარკვეული ხანი ქართველების გვერდით იცხოვრეს, რომ მათი საგვარეულო სპილენძის ქვაბი ინახება ყირიმში, რომელიც გამოკვერილია თითოეული ვეინახური ტაეპის მოტანილი სპილენძის ნაჭრისაგან, რომელზედაც ტაეპის სახელია ამოტვიფრული.....და ნამდვილი ვეინახი, ნახჩო ისაა, ვისი ტაეპის სახელი ამ ქვაბზე აღმოჩნდება ამოტვიფრული!რასაკვირვებელია ჭეშმარიტია ჩანს დებულება, რომ ვეინახები ახაიელების, ნახჩამატაიელების და შირინ-ბეების პირდაპირი

შთამომავლები არიან, ყირიმიდან ლტოლვილები და კავკასიის მთიანეთში დასახლებული მე-17-ე საუკუნის მესამე მეოთხედში, უფრო ზუსტად-1667 წ.

„ოსების მეზობლად და მათგან აღმოსავლეთით დასახლდა ჩეჩნეთის ტომი, შემოსაზღვრილი: ჩრდილოეთიდან მცირე ყაბარდოთი, მდინარე სუნჯით და კუმიკური სამფლობელოებით. აღმოსავლეთით ამავე სამფლობელოებით, მოულოდნელი წინააღმდეგობით და მდინარე აგტაშით, გამომყოფი ჩეჩნეთისა დაღესტანის ს ალატაუსაგან. სამხრეთით სულაყ-თერგის წყალგამყოფი ქედი გამოყოფს ჩეჩნეთს მთიანი დაღესტანისაგან, ხოლო შემდეგ თუშ-ფშავ-ხევსურთა ოლქები და ოსური საზოგადოება დარიალის სიმაგრემდე. დასავლეთის საზღვარი ჩეჩნეთისა მდინარე თერგი იყო. (დუბროვინი ნ. ი. ომების ისტორია და რუსეთის სამფლობელოები კავკასიაში; წიგნი-1-ჩეჩნები, გვ-368, 1871 წ <რუსულად>)

საკუთარ ნაწარმოებში გენერალი დუბროვინი ხაზს უსვამს, რომ ჩეჩნები მისი სიტყვებით აღმოცენებული იჩქერიის მთებიდან, თავიდან მშვიდობიანი მიწათმოქმედი ტომი იყო, რომელსაც თავდაცვის უზრუნველყოფაც კი არ შეეძლო და ამ მიზნით მოიწვია მეზობელი გავლენიანი თავადი ტურლოევი, თუმცა მისივე სიტყვებით, მოძლიერებისთანვე მათ ტურლოევი გარიყეს....რომ არაფერი ვთქვათ ვეინახთა დამოუკიდებელ ხასიათზე და საზოგადოებრივ მდგომარეობაზე ყირიმში, შეუძლებელია ამ მრავალ ჭირნახულ ტომს თავდაცვის უნარიანობის თვისებების არქონა შესწამო: ყირიმიდან სასტიკ დევნას თავდაღწეულ ხალხს თავდაცვის უნარიანობის მეზობლებისაგან შეთვისება ნამდვილად არ სჭირდება! ახალჩამოსახლებული ტომის მიერ ტერიტორიების ათვისებამდე გავლენიანი მფარველის მოძიება, თავადი ტურლოევისა და გენერალ დუბროვინის მიერ შეფასებული იქნა, როგორც ახალი ბატონების ძიება, რაც თავად ყირიმში ბატონყოფილი შირინებისათვის ადრე თუ გვიან მიუღებელი აღმოჩნდებოდა და აღმოჩნდა კიდევ.

„მიწის სივრცე, შემოსაზღვრული მდინარე სუნჯით, მდინარე არგუნით, გუდერმესით და ასით, დაკავებულია სუნჯელი ჩეჩნებით, რომელიც მდინარე გოიტით გაყოფილია ორ ნაწილად: სივრცე, რომელიც მარცხენა მხარეზე დევს, ატარებს მცირე ჩეჩნეთის სახელს, ხოლო მარჯვენა მხარე დიდ ჩეჩნეთისა. ამ უკანასკნელის შემადგენლობაში შედის მიჩიკოველები, მცხოვრები მდინარე მიჩიკის ორსავე მხარეზე“ (იქვე, გვ 368)

რასაკვირველია მთელი ეს ტერიტორიები ჩელებისეული უდიდესი ქვეყნის, ტაუსტანის (დურძუკეთის) ნაწილია, რამეთუ ჩელების აღწერის პერიოდისათვის ნახჩოთა ტომი ყირიმში ცხოვრობს და თითქმის მის ნახევარს აკონტროლებს.

„ნახჩოს სახელით იცნობენ ყაბარდოელები ჩეჩნებს, ყველა დანარჩენი ხალხი მათ ეძახის ისევე როგორც ჩვენ ჩეჩნებს, გამოყავთ რა ეს სიტყვა უკვე არ არსებული ამ დროისათვის აულის, დიდი ჩეჩენის სახელის მიხედვით“ (იქვე, გვ 369)

განსხვავებით სხვებისაგან, ამ ხალხს ყაზარდოელი ნახჩოს ეძახის და მიზეზიც ზედაპირზევე დევს: ყაზარდოელებმა კარგად იციან ამ ტომის ისტორია, ისინი მათ გვერდზე ცხოვრობდნენ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე, მათთანვე ერთად გადაადგილდებოდნენ ტამანზე, აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსაკენ, ამავე ზღვის დასავლეთ სანაპიროსაკენ. მხოლოდ ყირიმში მოხვედრისას ჩანს მათი გზები გაყოფილი. მოგვიანებით ყაზარდოული ტომი შეაღწევს ყირიმის ნახევარკუნძულზე, ნახჩოთა ტომზე ადრე ტოვებს მას და მათზე ადრევე მკვიდრდება ჩრდილო კავკასიაში (ყოფილი სერიის სამეფოს ტერიტორიაზე) დაახლოებით ორი საუკუნით გვიან, ტომი რომელსაც მათ გვერდით და მათივე მსგავსად უცხოვრია საუკუნეების მანძილზე, აქვე დაუმეზობლდა მათ! ცხადია ყაზარდოელი ფაქტიურად მსოფლიოში ყველაზე კარგად იცნობს ნახჩოს!

„მტაცებელი კუმიკები გავრცელებული კასპის ზღვიდან მდინარეებზე სულაყსა და აკსაიზე, სხვებზე ადრე შეხვდნენ ჩეჩნებს. ეს შეტაკება მოხდა მდინარე მიჩიკზე, ამიტომაც შეარქვეს ახალ მოვლენილ ტომს კუმიკებმა მიჩიკიტი, რომელი სახელითაც დღევანდელ დღესაც უხმობენ“ (იქვე, გვ-370)

თუ შევადარებთ ჩეჩნების დაყოფის დუბროვინისეულ სქემას, მდინარე გოიტის მიერ გაყოფილი ერთი ნაწილი, დიდი ჩეჩნებია კუმიკთა მიერ წოდებული მიჩიკიტებად.

„არცთუ ისე ადრე მოხუცი ტუზემცები ლაპარაკობდნენ, რომ ჩეჩენი ხალხი გამოვიდა იჩკერიის მთიდან ორი მთელი ერთი მეოთხედი საუკუნის წინ“ (იქვე, გვ-369)

მარტივი არითმეტიკული გამოთვლები გვიჩვენებენ, რომ მოხუცი „ტუზემცების“ ნაამბობი იჩკერიის მთებიდან გამოსვლის შესახებ შესახებ დროში აბსოლუტურად ემთხვევა შირინ-ბეების ლტოლვას ყირიმიდან.

„ძნელია განსაზღვრო, როდის მიიღეს ჩეჩნებმა მუსულმანური რელიგია, მაგრამ დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ ხალხის სხვადასხვა თემმა მიიღო ეს რელიგია ერთდროულად, ყოველ შემთხვევაში ისლამი გაბატონდა არა უადრეს წინა საუკუნის დასაწყისისა. ერთმა უმნიშვნელოვანესმა თოხუმმა ანუ ჩეჩურმა გვარმა მუსლიმანური რელიგია მიიღო დაახლოებით ასი წლის წინათ. ეს თოხუმი ცნობილია გუნოს სახელით, და უკანასკნელის წინა თაობა ჯერ კიდევ იცავდა ქრისტიანულ წესებს არა უგვიანეს 60 წლის უკან. --არ დავმაღავ შენგან, ეუბნება ჩეჩენი ზაური მაიორ ვლასოვს, რომ მე ზუსტად ვიცი, რომ ჩემი მეშვიდე წინაპარი ჭამდა ღორის ხორცს. მე არ მახსოვს ჯვრები, მაგრამ გამიგონია, რომ ჩვენ რაღაც სხვა სარწმუნოებისა ვიყავით, მაგრამ რომლისა არ ვიცი“ (იქვე , გვ383-384)

ცხადია, ზაურის ქრისტიანი წინაპარი ვერ იქნებოდა ნამდვილი ნახჩო, შირინ-ბეების შთამომავალი, რადგან ეს უკანასკნელები დიდი ხნის მუსულმანები ჩანან, მინიმუმ მონღოლი მეომრების მიერ ყირიმის დაპყრობის ეპოქიდან. მართალია დუბროვინი არ

განასხვავებს ერთმანეთისაგან სხვადასხვა წარმომავლობის ჩეჩენს და მათ ყველას ნახროს სახელით მოიხსენიებს, რეალობა სულ სხვა მიმართულებას გვაჩვენებს:

„ნაზრანელები, ანუ ინგუშები, ქისტები, ლლიღვები, ცორი და ჯარახი მიეკუთვნებიან შერეულ რელიგიას. დიდი ნაწილი ამ ხალხებისა გარეგნულად მართლმადიდებელი სარწმუნოებისაა, სხვები მაჰმადიანები და მესამენ სრულიად კერპთაყვანისმცემლები“ (იქვე, გვ-384)

მკითხველს შევახსენებთ, რომ ნაზრანელები ანუ ინგუშები, ქართულ ისტორიაში მივიწყებული დურძუკთა ტომია, რომელთა ენა ლეონტი მროველის მიხედვით სვანურია, ხოლო ევლია ჩელების მიხედვით ქართულის მსგავსი! რაც შეეხება ჯარახს, ის ქართველთათვის ლალა-ფაშა ოზდემირის ძის მიერ წართმეული პირიქითა ჭარის ნაწილი ჩანს, რომლის ერთი ნაწილი ვახუშტის სიტყვებით ლევან კახეთის მეფეს მიეკედლა და ბელაქამს გვერდით დაარსა ახალი ჭარი. ქართველური ჩანს აგრეთვე ქისტური და ლლიღვური ტომები, რომელთაც საკუთარი სალაპარაკო ენა შირინ-ბეების მოსვლამდეც გააჩნდათ და ქრისტიანულ სარწმუნოებასაც მისდევენ:

„იცავენ რა რამდენიმე ქრისტიანულ კანონს, ინგუშები ქისტები და ლლიღვები ახალ წელს ზეიმობენ ჩვენზე სამი დღით ადრე“ (იქვე , გვ-385)

ლლიღვებს საკუთარი საყდარიც კი აქვთ, არა მეჩეთი (იქვე , გვ-387)

განსხვავებულია ჯარახელების, ქისტების, ლლიღვების, ცორების და მერეჯინელების, რომლებიც შეადგენენ ინგუშების ოლქს, საცხოვრებლები- ეს ძირითადად ქვის კომპლექსია, ქვის წყობით, ცემენტის გარეშე და აქვს რამდენიმე იარუსი. ისევე როგორც წარსულის სვანეთში, ოჯახი იკავებს ზედა სართულებს, მაშინ როდესაც საქონელი დაბინავებულია ქვედა სართულზე. სულ სხვა ტიპისა ჩანს ჩეჩნური აულები, რომელიც სივრცეშია გადაჭიმული რამდენიმე კილომეტრზეც კი და ყველა სახლი ხისაა. გარდა ზემოხსენებული დურძუკებისა, მთელმა რიგმა ტაეპებისამ იცის საკუთარი არა ვეინახური წარმოშობის შესახებ, თვით დუბროვინის ეპოქაშიც:

„ასე მაგალითად, გვარი ზუმსოი საკუთარ თავს ქართველურ წარმოშობისად თვლიდა, კელოი-თუშურად; ვარანდინის გვარის ფუძემდებელი-ხევსურული წარმოშობისა“ (იქვე , გვ-373)

რეზიუმე:) ახაიელების (ვეინახების) გამოვლილი გზა და ასპარეზი თითქმის იდენტურია კერკეტებისა. ახაიელები, ისევე როგორც კერკეტები, ერთს და იმავე დროს და გამოჩნდნენ შავი (მათი ჩამოსახლების მიზეზი და მიზანი ასევე ცდება წიგნის ფორმატს)ქართველური ტომის ჰენიოხების მამულების გაგრძელებაზე იკავებენ ადგილს შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე. ამავე სანაპიროზე ილირიული ტომების, ზიხების მომრავლების კვალდაკვალ მოძრაობენ დასავლეთის მიმართულებით, იკავებენ

ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილო ნაწილს. აგრძელებენ მოძრაობას აზოვის ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს გაყოლებით, შემდეგ ამავე ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე. ყირიმის ნახევარკუნძულის მონღოლების დაპყრობის კვალდაკვალ, ყირიმის ხანის შემდეგ უმაღლეს იერარქიულ საფეხურს იკავებენ. ყირიმის ხანთან უშუალო უთანხმოების გამო, შირინებად სახელდებულებმა სასტიკი დევნის გამო დატოვეს ნახევარკუნძული თავს გაქცევით უშველეს 1667წლის ახლო პერიოდში. დამკვიდრნენ ჩრდილო კავკასიაში, მათი უძველესი მეზობლების, კერკეტ-ყაზარდოელების გვერდით. ტომი უახლოესი ნათესავია ქართული, იბერიული ტომისა.....

შენიშვნები

1) პაფლაგონიელთა, სინოპას მიმდებარედ მცხოვრებ ტომთა მეფე კორილაზე და მათ კავალერიას აღნიშნავს ქსენოფონტე, 400 წ. ქრისტემდე.

2) მარების, მარდების, მარგების და მიდიის შესახებ იხ. თემაში „აბზოის ტომი“

3) ჰერმონესა, სინდიკის ნასადგური და მეოტიდა

4) ტმუტარაკანის სამთავრო, რომელიც სლავებმა ომით მოიპოვეს, კონსტანტინე პორფიროგენტის მიხედვით ზიხების კუთვნილი მიწაა, თუმცა ის ნომინალურად ხაზარეთის ხელდებულ სამეფოდ იწოდებოდა, ქართული წყაროების „მცირე ხაზარეთი“

5) თურქმა მოგზაურმა ევლია ჩელებიმ 1665 წელს იმოგზაურა ჩრდილოეთ კავკასიაში. ამავე მოგზაურობისას, მის მიერ დაფიქსირებულია რომ ყაზარდოელები უკვე 25 წელია მუსულმანები არიან. შესაბამისად ყაზარდოელთა გამუსლიმანების თარიღი 1641 წელია.

6) სავარაუდოდ, „ფრანკებისაგან“ გამდგარი ტომი ბესლანები უნდა იყვნენ, რომლის ყაზარდოელებზე თუ ჩერქეზებზე მიკუთვნებულობის შესახებ იმავე რუს ავტორებში ერთი აზრი არ არსებობს. რაც შეეხება თავად „ფრანკთა“ ტომობრივ მიკუთვნებულობას, ის ჩრდილოეთ კავკასიაში ადრე მცხოვრები ზიხებისა, მოსინეკების და მარების ტომები ჩანან. მათ აქ ადრე ცხოვრებას აღნიშნავს როგორც ფრანგი მოგზაური, აგრეთვე ბატონიშვილი ვახუშტი.

7) კერკეტთა მიერ აზოვის ზღვის გარშემოსვლის ფაქტი ნაჩვენებია უტყუარი ცნობებით ანონიმისა, კონსტანტინე პორფიროგენტისა და პატალოტის ცნობების საფუძველზე.

8) ნახშუვანის ცნობილი ფოლადი მხოლოდ ყირიმული შესაძლოა ყოფილიყო, შირინ ბეების ქვეშევრდომთა გამოჭედილი. ინფორმაცია ცნობილ სომხურ ფოლადზე საერთოდ ბუნებაში არ არსებობს.

9) არცთუ ისე შორეულ წარსულში ადგილი ჰქონდა ასეთ ცნობილ ისტორიას: ჟანდარმერიისაგან დევნილი იოსებ ჯულაშვილი ყუბანში მივიდა მწყემსებთან. საჭირო იყო მისი სასწრაფოდ ყუბანის მეორე სანაპიროზე გარიდება, თუმცა ადიდებული მდინარე გადაულახავი დაბრკოლება ჩანდა..... მწყემსმა ჯარნაზ არქანიამ ორი ხარი რქებით გადააბა ერთმანეთზე, ხოლო იოსებ ჯულაშვილმა კუდებში მაგრად ჩაავლო ხელი. ჯარნაზის შოლტით შეხურებული ხარები შეიჭრნენ მდინარის ტალღებში და ახალგაზრდა რევოლუციონერი მეორე სანაპიროზე გაიყვანეს. არავის, არსად და არასდროს აზრად არ მოსვლია თუ რა მიზეზით მოხვდა ჯვარელი მეჯოგე საკუთარი ჯოგით ყუბანში.....

10) აქ თურქი მოგზაური ხატოვნად მიუთითებს შირინთა ცხენების საუკეთესო ხარისხზე. ჩელები საკუთარ ნაწერებში მიუთითებენ ცხენებზე, რომელიც შექმნა ალაჰმა და ის რამდენიმე ნიშნით გამოირჩევა ჩვეულებრივი ცხენისაგან: ის სხვა ფერისაა, გაყოფილი ჩლიქები აქვს და ზურგზე, ბეჭებთან ფრთები ეზრდება. რასაკვირველია აქ ზღაპრულ რაშებზეა საუბარი, ჩელები სიწრაფისა და გამძლეობისათვის შირინთა ცხენებს ამ რაშებს ადარებს.

11) სავარაუდოდ ოქროს ორი ცალი მონეტა, რომელიც მე-2-ე საუკუნეს ეკუთვნის ქრისტეს წინ, წარწერით „აკი“ და ნაპოვნია ტრაპეზუნდსა და ხონში (სოფელ კინჩხაში) ამავე ხალხის დამზადებული უნდა იყოს. (მიზეზთა და მიზეზთა გამო, ტომი მონეტის მომჭრელი ჩანს და ეს თემაც ცილდება წიგნის ფარგლებს)

12) ნოხჩეს ჩეჩენის სახელი ორმაგად ერცხვინებათ: იმავე გენერლის ცნობის მიხედვით ჩეჩენი ავაზაკსა და ბანდიტს ნიშნავს. გარდა ამისა ჩეჩენი ნახჩოთა სახელი არ ჩანს, ის ამ ტომისთვის შეძენილი სახელი ჩანს. იმავე შუბუტები, რომელსაც გენერალი საკუთარ ცნობებში აღნიშნავს, არ შეიძლება ნახჩო იყოს. ნახჩო აქ 1667 წელს გადმოვიდა ყირიმიდან, ხოლო შუბუტი დაფიქსირებულია აქვე ათი წლით ადრე 1657 წელს (**ჩეჩენ რუსთა ურთიერთობები, აქტი N94, N95, N96 <რუსულად>** ამავე მიზეზით ნახჩოსათვის სახელი ჩეჩენი შეძენილი ჩანს ადგილობრივი ტომის სახელის მიხედვით. ამავე ცნობების მიხედვით **N109, N114** – 1665 წლიდან დაფიქსირებულია დასახელება ჩეჩენი და ის იმავე თავადური გვარის ტურლოვეებისა ჩანს, რომლებსაც ნახჩოებმა თავიდან მფარველობა სთხოვეს.

ბოსფორი, ხერსონესი

კიმერიელები, სინდები, ტავრები და სკვითები

ბოსფორი და ხერსონესი პირველად ჰეროდოტესთან იხსენება, ფაქტიურად კაცობრიობის პირველ ისტორიულ ტრაქტატში. ხერსონესის (ყირიმის) პირველი მცხოვრებლებად ის კიმერიელებს ასხელებს, ყოველგვარი ეთნიკური მიკუთვნებულობის გარეშე. ისტორიოგრაფიაში შექმნილი მოსაზრება, რომ კიმერიელები გერმანიკული (ტევტონური) ტომია, სტრაბონს ეკუთვნის, ჰეროდოტეს შემდგომ მთელი ხუთი საუკუნით გვიან მცხოვრებ ისტორიკოსს და კიმერების (ტევტონური ტომი) და კიმერიელების ტომობრივი სახელის ნაწილობრივ მსგავსებას ემყარება მხოლოდ.

მსგავსი არაერთი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, როდესაც ეპოქალურად, ტერიტორიულად და ეთნიკურად დაშორებულ ტომებს მსგავსი დასახელება გააჩნდეთ. სატომო სახელის (შორეული) მსგავსება სულაც არ ნიშნავს ტომების იდენტურობას. სხვადასხვა ანტიკურ ისტორიულ წყაროებში გაბნეული მონაცემები საშუალებას იძლევა კიმერიელთა ტომობრივი მიკუთვნებულობის განსაზღვრისა და არა მარტო....

"ჩანს, რომ კიმერიელები, რომლებიც აზიაში გაექცნენ სკვითებს, დასახლდნენ იმ ნახევარკუნძულზე, რომელზედაც არის ახლა სინოპე, ელინური ქალაქი (ჰეროდოტე; ისტორია, წიგნი IV მელპომენე -12. თბილისი 1975 წ)

ჰეროდოტეს ცნობები კიმერიელების შესახებ ერთობ მნიშვნელოვანი ჩანს, ვინაიდან ისინი დაწერილია კიმერიელთა ლტოლვა-ლაშქრობიდან (630წ. ქრ.წინ) 180 წლის შემდეგ, როდესაც კიმერიელთა დასწრებულობა სინოპეზე ჯერ კიდევ შესამჩნევი უნდა იყოს. სინოპეს ნახევარკუნძულზე, თვით ჰეროდოტეს ეპოქისათვის ქართველური ტომები ხალიბები (კენები, ხენები) ცხოვრობდნენ, მათგან ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ზღვის სანაპიროს გასწვრივ, ასევე ქართველური ტომები, ტიბარანები და მოსინეკები იკავებენ.

"ხოლო ჰალისი მოედინება სამხრეთიდან, სირიელთა და პაფლაგონიელთა შორის, მოემართება ჩრდილოეთისაკენ და ეგრეთ წოდებულ ექსენის პონტს ერთვის (იქვე; წიგნი 1-6)

ჰეროდოტეს მიერ გადმოცემული ცნობით, პაფლაგონიელები სინოპის ნახევარკუნძულის სიღრმისაკენ უფრო მოიაზრებიან, თუმცა უახლოესი პერიოდისათვის მათ ზღვის სანაპიროს გაკონტროლებაც შეძლეს, სადაც მათ ქსენოფონტე თავისი ლაშქრით გადააწყდა 400 წელს ქრისტემდე. აღსანიშნავია და საყურადღებო ფაქტია, რომ პაფლაგონიელთა მეფეს, ბელადს, კორილა ჰქვია. თავად სკვითების შესახებ, რომლებმაც გამოდევნეს კიმერიელები ბოსფორიდან და გამოევიდნენ მათ აზიის უკიდუგანო კონტინენტზე, ჰეროდოტეს ასეთი აზრი აქვს:

"მომთაბარე სკვითები ცხოვრობდნენ აზიაში. ომში მასაგეტების მიერ შევიწროებულებმა გადაიარეს მდინარე არაქსი და მივიდნენ კიმერიელების ქვეყანაში (რადგანაც ეს ქვეყანა, სადაც ახლა სკვითები ცხოვრობენ, ამბობენ კიმერიელებისა იყო)" (იქვე; წიგნი IV-11)

როგორც ცნობილია, არამართო სკვითები, მთელი ევროპელი ხალხები აზიის კონტინენტიდან მიგრირებული ინდოევროპელები არიან, ამდენად ჰეროდოტეს ვერსია სინამდვილისაგან შორს არც უნდა იდგეს.

"გეროსის გადარმა არის სამეფოდ წოდებული სკვითების მხარე, სადაც არის უმამაცესი და მრავალრიცხოვანი სკვითები, რომლებიც სხვა სკვითებს თავის მონებად მიიჩნევენ. სამხრეთისაკენ ისინი აღწევენ ტავრამდე, ხოლო აღმოსავლეთით მიწაყრილამდე, რომელიც მოთხარეს უსინათლოებმა და მაიეტის ტბის სავაჭრო პუნქტამდე, რომელსაც კრემნო ეწოდება. (იქვე, წიგნი IV-20)

სამეფო სკვითების საზღვრების დარაიონება დღევანდელ რუკაზეც ადვილად გასაკეთებელი ჩანს: აღმოსავლეთით ეს მდინარე დონია, დასავლეთით მდინარე დუნაი.

"ისტროსიდან (დუნაი) დაწყებული ნაწილი არის სკვითია, იგი მდებარეობს სამხრეთისაკენ, სამხრეთის ქარის მიმართულებით და ვრცელდება კარკენტისად წოდებულ ქალაქამდე. შემდეგი ნაწილი არის იმავე ზღვასთან. ესაა მთელი ქვეყანა დასახლებული ტავრების ტომით და ვრცელდება ნახევარკუნძულამდე, რომელსაც ეწოდება კლდოვანი. ის შედის ზღვაში აღმოსავლეთის ქარის მიმართულებით. სკვითიას ორივე მხრივ საზღვრად აქვს ზღვა, სამხრეთით და აღმოსავლეთით, ისევე როგორც ატიკის ქვეყანას. ტავრები ისე ცხოვრობენ სკვითიაში, როგორც მაგალითად ატიკაში რომ სხვა ტომს ეცხოვრა და არა ათენელებს სუნიონის კონცხზე (მხოლოდ ისე, რომ ზღვაში უფრო მეტად ყოფილიყო კონცხი შეჭრილი) თორიკოსიდან სოფელ ანაფლესტოსამდე. ამის შესახებ მე იმდენ ხანს ვლაპარაკობ, რამდენადაც შესაძლებელია პატარა რამის შედარება დიდთან. აი ასეთია ტავრიკე." (იქვე; წიგნი IV-99)

ჰეროდოტე ფაქტიურად ზუსტ აღწერას და განმარტებას აკეთებს სკვითებისა და ტავრების განსახლების ადგილის შესახებ. სკვითების აღწერას ის დუნაიდან იწყებს, რომელიც კარკენტისად (დღევანდელი ევპატორიის მიდამოები) წოდებულ ქალაქამდე ვრცელდება-უკვე ყირიმის ნახევარკუნძულზე, ეს სკვითეთის ერთი ნაწილია. მეორე ნაწილი აღმოსავლეთით ყირიმის ყელის, არმიანსკ-მელიტოპოლი-მარიუპოლის მიმართულებით, თვით მდინარე ტანაისამდე (დონი). ვრცელდება. ტავრების საცხოვრებელი ადგილმდებარეობის გამოსახატავად ჰეროდოტე ატიკის თვალსაჩინო მაგალითს იშველიებს-ტავრები დღევანდელი ყირიმის ნახევარკუნძულზე სამხრეთის სანაპიროზე ჩანან, ევპატორია-ფეოდოსიის ხაზზე. უფრო აზუსტებს საღვრებს ჰეროდოტე შემდგომ ციტატაში:

"ტავრებს აქეთ, ტავრებს ზემოთ და აღმოსავლეთის ზღვისაკენ ცხოვრობენ სკვითები, რომელთაც უჭირავთ კიმერიის ბოსფორის დასავლეთი ნაწილი და მაიეტის ტბის მიდამოები მდინარე ტანაისამდე, რომელიც ერთვის ამ ზღვის ყურეს." (იქვე წიგნი IV-100)

ჰეროდოტეს სიტყვებით, სკვითები აკონტროლებენ ბოსფორის დასავლეთ სანაპიროს (დღევანდელ ქერჩთან) და მაიეტის (აზოვის) ზღვის მთელ ჩრდილო- დასავლეთ სანაპიროს დღევანდელ ქალაქ როსტოვამდე მდინარე დონზე.

ჰეროდოტეს ნაწყვეტების შედარება, სადაც ის გეროსის აქეთა სკვითებს სამეფოს უწოდებს, აშკარაა რომ სამეფო სკვითებში ის გულისხმობს მდინარე დუნაიდან დაწყებული, ხერსონესის ნახევარკუნძულის, მისსავე ყელთან და მდინარე დონამდე, აგრეთვე მდინარე დნეპრის მთელ ქვემო წელში მცხოვრებ სკვითებს. ფაქტიურად

აღნიშნული ტერიტორია მთლიანად ემთხვევა უკრაინის ტერიტორიას. რაც შეეხება რუსულ ტომებს, საოცარია და ფანტასტიკური ჰეროდოტესეული ცოდნა მათ შესახებ:

"ხოლო მდინარე ტანაისს რომ გადაივლი, უკვე სკვითია კი აღარაა, არამედ აქ არის პირველი სავრომატული ქვეყანა. ეს სავრომატული ქვეყნები იწყება მაიეტსის ტბის უკიდურესი წერტილიდან და ვრცელდება ჩრდილოეთის მიმართულებით 15 დღის სავალი გზის მანძილზე....ამათ ზემოთ მეორე მხარეში ბუდინები ცხოვრობენ....ბუდინებს ზემოთ ჩრდილოეთისაკენ პირველია დაახლოებით 7 დღის სავალი უდაბნო. ამის შემდეგ რომ გადაუხვევ უფრო აღმოსავლეთისაკენ, არიან თისაგეტები.... მათ მახლობლად ამავე ადგილებში ცხოვრობენ ხალხები, რომლებსაც სახელად ჰქვიათ იირკები....ამათ ზემოთ ცხოვრობენ სხვა სკვითები, რომლებიც სამეფო სკვითებს გამოეყვნენ და ასე მოვიდნენ ამ ადგილას" (იქვე; წიგნი IV-22)

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ჰეროდოტეს მიხედვით (იქვე; წიგნი IV-101) ერთი დღის სავალი გზა 200 სტადიონია (37 კმ), სამეფო სკვითებს გამოყოფილი ტომი დღევანდელ რუკაზე გადაზომილი, რიაზან- ნიჟნი ნოვგოროდის ადგილას ხვდება! უნდა აღინიშნოს, რომ საოცარი ჩანს ჰეროდოტესეული ეთნიკური გეოგრაფიის ცოდნა დედამიწის იმ ნაწილისა, რომელიც იმ პერიოდისათვის აბსოლუტურად გამოუკვლეველი ჩანს! ჰეროდოტეს მიხედვით, რუსები-ეს უკრაინელებთან ერთად იგივე სამეფო სკვითების ტომია, გამოყოფილი უკრაინელებს მრავალი საუკუნის წინ (არა უადრეს XVI-საუკუნე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე)

დასასრულს, სკვითების შესახებ კიდევ ერთი ცნობა, რომელსაც მთელი 25 საუკუნე შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ბიჭვინთასთან აიგივებდა ყველა ანტიკური (და მათი გავლენით თანამედროვე) ისტორიკოსი:

"ბუდინები ამ ქვეყნის მკვიდრნი არიან, მომთაბარეობენ და აქ მცხოვრებ ხალხთა შორის მხოლოდ ესენი არიან გირჩისმჭამელები" (იქვე; წიგნი IV-109)

ჰეროდოტეს აქ საუბარი აქვს შუა რუსეთის ზონაზე (იხ წინა ციტატა) სამხრეთის ფლანგის მიმართულებით, ურალის მთების დასავლეთის დაბოლოებასთან მცხოვრებ ხალხებზე. ჯერ კიდევ წინა საუკუნეში, ამ რეგიონის მცხოვრებლები გამოირჩეოდნენ კედრის გირჩის შეგროვებით, რომელთა თესლსაც საკვებად იყენებდნენ. რაც შეეხება ტავრებს, ჰეროდოტე მკვეთრად გამოყოფს სკვითებს და ტავრებს ურთიერთისაგან. ეს უკანასკნელები ყირიმში მოსული ჩანან კიმერიელთა განდევნის შემდეგ პერიოდში (მე-6-ე საუკუნეს ქრისტეს წინ). მოსახლეობა, რომელიც ფიქსირდება ბოსფორის სრუტის აღმოსავლეთით, აზიურ სანაპიროზე, ეს ჰეროდოტესეული სინდებია:

"ამ ხნის განმავლობაში წყალს რომ გადააქცევ, ტალახი არ ჩნდება, ხოლო ცეცხლს თუ დაანთებ, გაჩნდება ტალახი. ზღვა იყინება და აგრეთვე კიმერიული ბოსფორიც, ასე რომ თხრილს აქეთ მცხოვრები სკვითები ყინულზე გადადიან ეტლებით გაღმა და ლაშქრობენ იქ მყოფი სინდების წინააღმდეგ" (იქვე; წიგნი VI-28)

ჰეროდოტეს ნახსენები თხრილი (პერეკოპი) ისაა, რომელიც ბრმა მონაყოფილებმა და მათმა ნაბიჭვრებმა გათხარეს, რომ ხელი შეეშალათ მომხდურთათვის (ამავე ტერიტორიაზე ადრე მცხოვრები სკვითებისათვის, რომლებმაც კიმერიელები განდევნეს ყირიმიდან, გამოეკიდნენ (?) მათ და 28 წლის შემდეგ დაბრუნდნენ შინ) მათი ყოფილი ბატონების ნახევარკუნძულზე შემოღწევისათვის. სინდები-ეს ის ტომია, რომელიც ჰეროდოტეს აღნიშნული აქვს ბოსფორის აღმოსავლეთ სანაპიროზე.

"ხოლო მაიეტიდის ტბიდან მდინარე ფასისამდე და კოლხებამდე არის 30 დღის სავალი მსუბუქად შეიარაღებული კაცისათვის" (იქვე; წიგნი I-104)
სინდებიდან, ტერიტორია სინდებიდან ფასისამდე, ჰეროდოტეს საერთოდ არ უჩანს აღწერილი.

ხერსონესის შესახებ შემდეგი ისტორიულ-გეოგრაფიული ცნობები სტრაბონს ეკუთვნის, წელთაღრიცხვადა გარდამავალი ეპოქის ისტორიკოსს, რომელიც ერთი საუკუნის წინანდელი მწერალთა და ისტორიკოსთა ცნობებით სარგებლობს:

"მოტიის ტბის ირგვლივ ცხოვრობენ მეოტები. ზღვასთან განთავსებულია ბოსფორის აზიური ნაწილი და სინდების ოლქი" (სტრაბონი; წიგნი XI; 2-1)

ტერმინ ბოსფორის ქვეშ სტრაბონი ხერსონესსაც (ყირიმის ნახევარკუნძულის აღმოსავლეთი ნაწილი) გულისხმობს, რომელიც მისი დროისათვის ერთიან პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა:

"მოხსენებული მთიანი მხარის შემდეგ დევს ქალაქი ფეოდოსია. ქალაქი იკავებს ნაყოფიერ მიწებს და გააჩნია ნავმისადგომი, სადაც შესაძლებელია 100 გემის დატევა. ეს ყურე ადრე იყო საზღვარი ტავრებსა და ბოსფორელთა შორის...." (იქვე; წიგნი VII; 4-4)

როგორც სტრაბონის ციტატიდან ჩანს, ის ბოსფორის სამეფოს ტერიტორიის ნაწილად ხერსონესის გარკვეულ ტერიტორიასაც თვლის. აზიის და ევროპის ეს ნაწილი უკვე ერთიანი სახელმწიფოს ფარგლებშია მოქცეული და ამ პროცესს არა ერთი ასწლეულის ისტორია უჩანს. ჩვენთვის საინტერესოა ბოსფორსა და ხერსონესში მცხოვრები ტომების ეთნიკური შემადგენლობა, რომლის მინიშნების პოვნასაც სხვადასხვა წყაროებით შევეცდებით.

"შემდეგ მოდის მდინარე ბორისთენი (დნეპრი) სანაოსნო 600 სტადიონის მანძილზე. ახლოში გადის მეორე მდინარე ჰიპანისი (დნესტრი) და დევს კუნძული ბორისთენის ყურეში. თუ გასცურავ ბორისთენზე 200 სტადიონს, იქნება მდინარის თანამოსახელე ქალაქი. ეს ქალაქი იწოდება აგრეთვე ოლბიად (ანტიკური დროის ქალაქის ნანგრევები ნიკოლაევთან) აქვს დიდი პორტი და დაარსებულია მილეტელების მიერ. მთელი ქვეყანა განლაგებული დასახელებულ ნაპირზე ბორისთენსა და ისტრს შორის, შედგება უპირველეს ყოვლისა გეტების უდაბნოსაგან, მეორე მხრივ ტირაგეტების ოლქისაგან, რომლის შემდეგ მოდის იაზიგების სარმატები, ქვეყანა სახელწოდებული სამეფო სარმატებად და ურგების ქვეყანა, დიდწილად მომთაბარე მცხოვრებლებით (თუმცა ბევრი დაკავებულია მიწათმოქმედებით) ეს ხალხები, როგორც ამბობენ, ცხოვრობენ ისტრამდე (დუნაი) ხშირად მდინარის ორივე სანაპიროზე. ქვეყნის სიღრმეში ცხოვრობენ ბასტარინები და ტირაგეტები გერმანელების მოსაზღვრედ. ბასტარინები შესაძლებელია გერმანიკული ხალხები იყოს, გაყოფილი რამდენიმე ტომად. სინამდვილეში ერთნი იწოდებიან ატონებად, მეორენი სიდონებად; ისინი, რომლებიც ფლობენ პეკვას, კუნძულს ისტროსზე, ატარებენ სახელს პეკვინებს, ხოლო ყველაზე ჩრდილოეთისა, მცხოვრებნი ტანაისსა და ბორისფენს შორის—როკსოლანებს" (იქვე, წიგნი 7; 2-17)

სტრაბონისეული ამ ამონარიდიდან რამდენიმე დასკვნის გაკეთება შეიძლება:

1) სტრაბონის მიერ ნახსენები სამეფო სარმატები, იგივე სამეფო სკვითები არიან, ჰეროდოტეს ეპოქისაგან განსხვავებით უკვე ბორისთენს დასავლეთით

გადაადგილებულები. (სავარაუდოდ აქ დემოგრაფიული პროცესები, ხალხის გამრავლება გასათვალისწინებელი გასული 400 წლის განმავლობაში) ის, რომ სარმატები იგივე სკვითებია, რომ ტერმინი სკვითი თანდათანობით, ბუნებრივად გადადის ტერმინ სარმატში, თავად სტრაბონის ნაშრომშივეა ხაზგასმული:

"ხოლო ევპატორის კიდევ უფრო შორს, ქვეყნის სიღრმეში—სარმატები (ასევე სკვითები) (იქვე, წიგნი XI;2-10)

2)სტრაბონის ტანაისსა და ბორისტენს შორის მცხოვრები ტომები, როკსოლანები-იგივე სკვითებია, ჰეროდოტესეული სამეფო სკვითების ნაწილი, საცხოვრებელ ტერიტორია შენარჩუნებული და სახელგამოცვლილი, რომლებიც წინაპრებისეულ ტერიტორიების ნაწილს ისევე აკონტროლებენ.(თუმცა ბორისტენს-დნეპრს და დუნაის შორის მცხოვრებლებს უკვე სამეფო სარმატები-ასევე სკვითები ეწოდებათ)

3)ბასტარინები, რომელთა ტომობრივი მიკუთვნებულობა სტრაბონს ბოლომდე გამორკვეული არა აქვს და რომლის ნაწილს იგი სიდონებად ასახელებს, ეთნიკურად აზიის სინდურ მოსახლეობასთან ჩანს დაკავშირებული.

"როკსოლანები იბრძოდნენ მითრიდატე ევპატორის სარდლების წინააღმდეგ, ტასიას მეთაურობით. ისინი მოვიდნენ პალაკის დასახმარებლად, სვილურის შვილისა.....რაც შეეხება მომთაბარეებს, მათი ქეჩის კარვები მაგრდება ოთხთვალაზე, რომელშიაც ისინი ცხოვრობენ. კარვების ირგვლივ ბალახობს საქონელი, რომლის რძით, ყველით და ხორციით ისინი საზრდოობენ. ისინი გადადიან სხვადასხვა სამოვრებზე, ყოველთვის მორიგეობით ირჩევენ ბალახით მიდარ ადგილს, ზამთარში ჭაობებში მეოტიდის მახლობლად, ზაფხულში მინდვრებზე" (იქვე; წიგნი VII;3-17)

ცხადია, თვალმიუწვდენელი სტეპები როკსოლანებისათვის, ამ სამეფო სკვითებისათვის, გაზაფხულ-ზაფხულის გამოუღვევლ სამოვრებს წარმოადგენდა, რაც მათ საშუალებას აძლევდა მათივე კუთვნილი მიწები ხერსონესზე იჯარით გაეცა მიწათმოქმედთათვის. ამავე დროს მეოტიდის ჭაობები, შემოდგომა ზამთრისათვის მათი ჯოგების აუცილებელი საკვები ბაზა იყო, რომლებიც ზამთარში ამ ჭაობებში პოულობდნენ საკვებს.

"ეს ქალაქი (ხერსონესი-სევასტოპოლი) ადრე იყო დამოუკიდებელი, მაგრამ ბარბაროსების მიერ გამარცხული, იძულებული გახდა ეძებნა მმართველი მითრიდატე ევპატორის სახით" (იქვე; წიგნი VII; 4-3)

.....და რა გახდა მიზეზი ამ გაუთავებელი თავდასხმებისა, რამაც აიძულა ხერსონესის მმართველი, გადაეცა თავისი სამეფო მითრიდატე ევპატორისათვის?

"მომთაბარეები (სამეფო სკვითები-როკსოლანები) მართალია უფრო მეომრები, ვიდრე ყაჩაღები, მართავდნენ ომებს ხარკის (იჯარის) გამო. სინამდვილეში ისინი გადასცემდნენ თავიანთ მიწებს იმას, ვისაც უნდა ის დაამუშავოს და კმაყოფილდებიან, თუ იღებენ სამაგიეროდ გარკვეულ გადასახადს, მასაც ზომიერს, არა გასამდიდრებლად, არამედ იმისათვის, რომ დაიკმაყოფილოს ყოველდღიური მოთხოვნილება. მაგრამ იმათთან, ვინც არ იხდის ფულს, მოთაბარეები ომობენ. ამიტომაც ჰომეროსმა დაარქვა ამ ხალხს ერთდროულად სამართლიანები და ღარიბები. და მართლაც, თუ მათ სამართლიანად გადაუხდიან საიჯარო გადასახადს, ისინი არასდროს დაიწყებენ ომს, მაგრამ მათ არ უხდიათ სამართლიანად ხალხი, დარწმუნებული იმაში, რომ მათ გააჩნიათ საკმაო ძალა, რომ ადვილად მოიგერიონ

თავდამსხმელები ან შეუშალონ ხელი მათ შემოჭრას. სახელდობრ, ასე მოიქცა გიფსიკრატეს ცნობით ასანდრი, რომელმაც ააშენა ხერსონესის (ყირიმის) ყელზე, მეოტიდის ახლოს კედელი, სიგრძით 360 სტადიონი (61 კმ) და ააშენა ყოველ სტადიონზე 10 კოშკი" (იქვე, წიგნი VII; 4-6) (1)

სტრაბონისეული ან ნაწყვეტიდან ცხადია, რომ კედელი ყირიმის ყელზე აშენებულია მხოლოდ და მხოლოდ სკვითების წინააღმდეგ, ტავრები ამ კედლის შიგნით რჩებიან. (ამასთან, ეს სკვითებს შეარქვა ჰომეროსმა სამართლიანები და ღარიბები, რამეთუ სარმატების სახელის ტომის ხსენება ჰომეროსის დროს არც ყოფილა.) მართალია ტავრებიც მესაქონლეები არიან და არა მიწათმოქმედები, მაგრამ ისინი ნომადი (ბინადარი) მესაქონლეები ჩანან და არა მომთაბარე. გარდა ამისა, ტავრები ხერსონესის ვრცელ მინდვრებს თავიანთ კუთვნილებად ვერ ჩათვლიან, რამეთუ ამ მიწაზე გვიან მოსულეები ჩანან, სკვითების მიერ კიმერიელების გადარეკვის შემდგომ.

"მოხსენებული მთიანი მხარის შემდეგ დევს ქალაქი ფეოდოსია. ქალაქი იკავებს ნაყოფიერ ვაკეს და გააჩნია ნავსადგური, რომელსაც აქვს 100 ხომალდის დატევის საშუალება. ეს ყურე ადრე იყო საზღვარი ბოსფორელების მიწებსა და ტავრებს შორის. შემდეგი მხარე ასევე ნაყოფიერია პანტიკაპეამდე, რომელიც ბოსფორელების დედაქალაქია, მდებარე მეოტიდის ყურეში. მანძილი ფეოდოსიასა და პანტიკაპეას შორის 530 სტადიონია. ყველა ეს მხარე პურის მომყვანია; მასში არის დასახლება და ქალაქი ბრწყინვალე ყურით, ნიმფეას სახელწოდებით.... დიდი ხანი ქალაქს, ისევე როგორც ყველა მეზობელ დასახლებას მეოტიდის ყურის ახლოს ორივე მხარეზე, მართავდნენ მბრძანებლები, როგორცაა ლევკონი, სატირი და პარისადი, სანამ პარისადმა არ გადასცა ხელისუფლება მითრიდატეს" (იქვე, წიგნი VII; 4-4)

1) მართალია პანტიკაპეა ხერსონესისა (ყირიმის) ქალაქია, მაგრამ ამავე დროს ის ბოსფორის სამეფოს, მათ შორის სინდიკას ოლქის დედაქალაქიცაა. ცხადია ბოსფორის სამეფოს ევროპული ნაწილი, ეს სინდთა ტომის ექსპანსიის შედეგია ევროპაში, ყირიმის ნახევარკუნძულზე.

2) სტრაბონი მკვეთრად განასხვავებს ბოსფორელებს (სინდებს) და ტავრებს. მართლაც ბოსფორელები, ეს ყოფილი სინდიკეს სინდური მოსახლეობა ჩანს, ხოლო ტავრები იმავე სტრაბონის მიხედვით-კელტებია.

3) სტრაბონი აღწერს ამ ადგილების თვალსაჩინო ქალაქებს, ოლბიას, ხერსონესს (სევასტოპოლი), ფეოდოსიას, პანტიკაპეას, ნიმფეას, მაგრამ კრინტსაც კი არ მრავს ქალაქ კიუტსზე, რომელიც უშუალოდ ფეოდოსიის გვერდზე მდებარეობდა და რომელსაც აღწერს ფსევდო სკილაქს კარიანდელი და სტრაბონის მომდევნო ისტორიკოსი ქრონოლოგიურად-პლინიუს უფროსი. ცხადია ქალაქი კიუტსი სტრაბონის ეპოქაში არც არსებობდა, შესაბამისად მისი აღმნიშვნელი ფსევდო სკილაქსი მხოლოდ და მხოლოდ სტრაბონის შემდგომი პერიოდის ისტორიკოსია!

4) ის, რომ ბოსფორის სახელმწიფოს, როგორც სინდიკის სამართალმემკვიდრეს, აქვს პრეტენზია, რომ მიწები როგორც სინდიკეში, არამედ ხერსონესშიც მისი კუთვნილებაა, უკადრისობენ ხარკის გადახდას და მთლიანი ხერსონესის დაცვასაც კი ცდილობენ სკვითი როქსოლანებისაგან სამხედრო გზით, აშკარად მიაჩნებენ სინდების კიმერიელებთან, ხერსონესის ყოფილ მფლობელებთან მჭიდრო ნათესაობას.

"დიდი ხერსონესი ფორმით და სიდიდით ჰგავს პელოპონესს. ხერსონის მფლობელები ბოსფორის მბრძანებელია, თუმცა მთელი ეს მხარე გაუბედურებულია მუდმივი ომებით. ადრე ისინი ფლობდნენ მცირე ნაწილს მეოტიდის შესართავთან და პანტიკაპეას ფეოდოსიამდე, ხოლო დიდი ნაწილი (ნახევარკუნძულის) ყელამდე და კარკენტის ყურემდე ეკავათ ტავრების სკვითურ ტომს" (იქვე, წიგნი VII; 4-5)

1) სტრაბონი იმეორებს ჰეროდოტეს ციტატას ხერსონესის შესახებ, თუმცა ჰეროდოტესაგან განსხვავებით ხერსონესს არა ატიკას, არამედ პელოპონესს ადარებს.

2) სტრაბონი ამ ციტატაში აღნიშნავს სინდიკელთა ძალაუფლების თანდათანობით გავრცელებას ხერსონესის დიდ ნაწილზე.

3) თუ ჰეროდოტე მკვეთრად ანსხვავებს ტავრთა ტომს სკვითებისაგან, სტრაბონი მათ უკვე სკვითებთან აიგივებს და სკვითოტავრებს ეძახის, რაც ამ ორი განსხვავებული ტომის ურთიერთშერწყმის ნიშანია.

"მთიანი ზღვისპირა ოლქის გარდა, გადაჭიმული ფეოდოსიამდე, დანარჩენი ხერსონესი წარმოადგენს სწორ ადგილს და ნაყოფი მიწებია. განსაკუთრებით იგი მდიდარია პურით.... ამ ქვეყნის მცხოვრებნი აზიურ ოლქ სინდიკასთან ერთად უხდინან გადასახადს მითრიდატეს 180000 მედიმნ (2) პურს და 200 ტალანტ ვერცხლს. ხერსონესის მცხოვრებნი იწოდებიან «გეორგებად» ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, იმიტომ რომ სკვითური ტომები, მათ მაღლა მცხოვრებნი, იყვნენ მომთაბარენი (იქვე, წიგნი VII; 4-6)

სტრაბონის სკვითურ ტომებში ნახევარკუნძულს ზემოთ მცხოვრებ როკსოლანებს უნდა გულისხმობდეს. მართალია წინა ეპიზოდში ნახსენები სკვითოტავრები ასევე ნომადური ტომები არიან და შესაბამისად არამიწათმოქმედები, მაგრამ სავარაუდოა, რომ მითრიდატესადმი დაწესებული ხარკის გადახდაში ისინიც უნდა მონაწილეობდნენ, ფულადი გადასახადის სახით.

რაც შეეხება სტრაბონისეულ "გეორგებს", აქ მათი საქმანობა, პროფესია, მიწათმოქმედებაა ნაგულისხმევი და ქართველურ ტომთა დასახელებასთან არაფერი საერთო არა აქვთ.

"მთელი ეს მხარე, ასევე მთელი ოლქი ნახევარკუნძულის ყელიდან ბორისთენამდე იწოდებოდა მცირე სკვითიად, იმის გამო, რომ მრავალი ხალხი მცირე სკვითიიდან გადავიდა მდინარე ტირასზე და ისტრზე და დასახლდა იმ ქვეყანაში, თრაკიის (3) მნიშვნელოვან ნაწილს ეწოდა მცირე სკვითია" (იქვე, წიგნი VII; 4-5)

ეს ეპიზოდი ზუსტად ასახავს ხალხთა გადასახლების პროცესს, გამოწვეული დემოგრაფიული აფეთქებით. მცირე სკვითია-ეს სავარაუდოდ ასევე სლავური ტომები ჩანს, დასახლებული თრაკიაში (აღმოსავლეთ ევროპაში). მართალია სტრაბონი არ საზღვრავს ხერსონესისა და სინდიკის მოსახლეობის ეთნიკურ მიკუთვნებულობას, თუმცა ყველა ნიშნით ისინი ის ხალხი ჩანან, რომელთაც მოგვიანებით რუმინელები ეწოდათ, გარდა ტავრებისა (3)

"უკანასკნელს (მითრიდატე ევპატორს) სურდა გამხდარიყო ბარბაროსების მეთაური, მცხოვრებთა ნახევარკუნძულის ყელს იქით, ბორისთენამდე და ადრიამდე. ეს იყო მომზადება რომაელებზე გალაშქრების წინ. ასე რომ მითრიდატემ, ფრთაშესხმულმა ასეთი იმედით, სიხარულით გაგზავნა ჯარი ხერსონესის წინააღმდეგ და ერთდროულად დაიწყო ომი სკვითებთან, არა მხოლოდ სკილურთან,

არამედ ამ უკანასკნელის შვილების წინააღმდეგაც—პალაკსა და სხვების წინააღმდეგ (პოსიდონის სიტყვებით, ისინი 50 იყვნენ, აპოლოდორის მიხედვით-80) ამავე დროს მითრიდატემ შეძლო მათი დაქუცმაცება, ძალით და გახდა ბოსფორის მბრძანებელი, მიიღო რა ეს ოლქი ნებაყოფილებით მის მფლობელობაში პარისადისაგან"

(იქვე, წიგნი VII; 4-3)

რა მოტივაციით ხელმძღვანელობდა ბოსფორის მბრძანებელი პარისადი, როდესაც თავის სახელმწიფოს ნებაყოფილებით გადასცემდა მითრიდატე ევპატორს? მოტივი ანტიკურ ისტორიულ წყაროებში საერთოდ არა ჩანს. ისტორიული წყაროებით ცნობილია, რომ ბოსფორის შეერთებანდე გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ ევპატორის მამის ზეობისას, პონტოს სამეფოს შეერთებული აქვს პაფლაგონია (სავარაუდოდ ყოფილი ხერსონესელები). რასაკვირველია პარისადის მიერ ბოსფორის გადაცემა მითრიდატესადმი არ მოხდებოდა მატერიალური დაინტერესების გარეშე და აქ მცირე როლს არ უნდა თამაშობდეს პონტოს მეფის ზღაპრული სიმდიდრე, მაგრამ ერთ-ერთი ფაქტორი ხერსონესი-ბოსფორის პონტოს სამეფოს რიგებში შესვლისა, სავარაუდოდ პაფლაგონია-ბოსფორის თანატომელობამაც შეუწყო სელი.

.....და მაინც, სტრაბონი არ აჩვენებს მიწათმოქმედი სინდებისა და დანდარიების თუ ნომადი ტავრების ეთნიკურ მიკუთვნებულობას. მართალია ის ტავრებს უკვე სკვითურ ტომებად აღიარებს, თუმცა დაკვირვებული თვალისათვის მისი ნაშრომიდან გარკვეული ინფორმაციის მოპოვებაა შესაძლებელი.

ტავრი-ტავრები, ასე ეწოდება მათათა სისტემას თითქმის მთელ ევროპის კონტინენტზე. მიუხედავად ამისა, ისტორიულად სულ ორი ტომი ჩანს აღნიშნული დასახელების მატარებელი (ერთმანეთისაგან არცთუ ისე შორ მანძილზე). პირველი-ეს ჰეროდოტესეული ტავრებია ხერსონესის (ყირიმის) ნახევარკუნძულის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, ხოლო მეორე-სტრაბონისეული ტავრისკები, მცხოვრებნი ისტროსის (დუნაის) სანაპიროზე, რომლებიც დაკების მეფემ ბერებისტამ (82-44 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე) სრულიად გაანადგურა.

ტერიტორიული სიახლოვე, სატომო სახელის თითქმის სრული იდენტურობა, თითქოსდა საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ დასახელებული თემები ერთი ტომის წარმომადგენლებია. იმდენად რამდენადაც ტავრები ხერსონესზე მოგვიანებით (კიმერიელებისა და სკვითების შემდეგ) მოსული ტომი ჩანს, ჰეროდოტეს სიტყვებით ისინი მოქცეულნი არიან უცხო, სკვითურ გარემოში. ნიშანდობლივია, რომ ტავრებსა და მომიჯნავე ფეოდოსიელებს შორის თითქმის ყველა ისტორიკოსი მდგრად საზღვარს აფიქსირებს. სავარაუდოდ, ტავრები საქმიანობით და ტომობრივადაც განსხვავებულნი არიან მათგან. სტრაბონის სიტყვებით, ტავრები-ეს კელტური ტომია.(4) (ბოლო კვლევების შედეგად ტავრები სრულიად სხვა გენეზისის ტომები ჩანან, თუმცა მათთან დაკავშირებული კვლევა სცილდება წიგნის ფორმატს)

გაცილებით მეტი ცნობები მოიპოვება ბოსფორისა და ხერსონესის მცხოვრებ მეორე სუბიექტზე, "გეორგებზე" რამდენადაც ისტორიკოსების (მათ შორის სტრაბონის) მიხედვით, ბოსფორელთა ძალაუფლება ხერსონესზე თანდათანობით ვრცელდება, სტრაბონისეული ტომობრივი განზოგადოებულობა სულ ორი ელემენტით ამოიწურება: სინდები და დანდარიები(5)

დიდი ალბათობით, ორივე ეს ტომი თრაკიულ ჩანს, ისევე როგორც პაფლაგონიელები. დანდარიების ტომი პირველად დასახელებას ჰეკატე მილეტელს უნდა უმადლოდეს (მე-6-ე საუკუნე ჩვ.წ. აღრიცხვამდე), ამ სატომო სახელს იმეორებს სტრაბონი თავის გეოგრაფიულ ტრაქტატში და აპიანე "მითრიდატულ ომებში". სავარაუდოა, რომ დანდართა ტომი-ეს იგივე დარდანებია, ისტორიკოსების მიერ მრავალგზის ხსენებული.

უცნაურია და დაუფასებელი ამ დიდი ცივილიზაციის მატარებელი ტომის ისტორია.

ძველბერძნული ისტორიული მითოლოგიის მიხედვით, დარდანი ზევსის შვილია. ცხოვრობდა კუნძულ სამოთრაკიაში. უბედური შემთხვევის შემდეგ, იგი გადადის აზიის ტერიტორიაზე, ცოლად ირთავს ადგილობრივი მეფის, ტევკრის ქალიშვილს, ბატოსს. მათმა შვილმა დაარსა ქალაქი დარდანი, ამ ქალაქისა და ამ ტომის მიხედვით დაერქვა სრუტეს დარდანელი. **ტროელები—ეს დარდანთა ტომის წარმომადგენლებია!** დარდანი ითვლება ლაომედონტის, პრიამოსის, ანქიზეს მამად, შესაბამისად ჰექტორისა და ენეასის პაპად!

ანტიკურ ლიტერატურაში, ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე მცხოვრები დარდანები ტროადან გადმოხვეწილი მოსახლეობაა! უფრო მეტიც, იტალიის რომაული მოსახლეობა ფესვებს დარდანთა ტომის წარმომადგენელ ენეასში ეძებს! ბალკანეთის დარდანი მოსახლეობის შესახებ, ანტიკურ ბერძნებს სინამდვილე ყირაზე უჩანთ დაყენებული. ტომთა მიგრაციის ამ ეტაპზე და კონკრეტულად სამხრეთ ევროპაში, მიგრაციის პროცესის მიმართულემა თავიდან აზიიდან ევროპისაკენ ჩანს, მოგვიანებით-ევროპიდან აზიისაკენ (თემის ფუნდამენტალური განხილვა სცდება წიგნის ჩარჩოებს)

რასაკვირველია, კრიტიკას ვერ უძლებს ვერსია, რომ დარდანი უზენაესი ღმერთის, ზევსის შვილია. კუნძულ სამოთრაკიაზე ის სხვა რეგიონიდან ჩანს მოხვედრილი, კუნძულის სახელწოდებაშიც აშკარად იკითხება მისი თრაკიული ტომისადმი მიკთვნიულობა. გალიოპოლისის ნახევარკუნძული, რომელიც ქმნის დარდანელის სრუტეს ჰელესპონტსა და ეგეოსის ზღვას შორის და რომლის წვეტი სატევარივით ებჯინება ტროადას, ადრე თრაკიული ხერსონესი (ნახევარკუნძული) ერქვა, რაც ამ რეგიონში თრაკიელების დასწრებულობის აშკარა ნიშანია.

"ბერძნები თვლიან გეტებს თრაკიელებად. გეტები ცხოვრობენ ისტროსის ორივე ნაპირზე, ისევე როგორც მისიელები, რომლებიც ასევე თრაკიელებია და იგივედება ხალხებთან, ახლა მისიელებად წოდებულებთან. ამ მისიელებისაგან წარმოიშვნენ ის მისიელები, რომლებიც ცხოვრობდნენ ლიდიელების, ფრიგიელების და ტროელებს შორის. თვითონ ფრიგიელები—ესენი ბრიგებია, რომელიდაც თრაკიული ტომი, ისევე როგორც მიგდონები, ბებრიკები, მედო—ბითვინიელები, ფინები და როგორც მე ვფიქრობ მარიანდინებია. ყველა ამ ხალხმა დატოვა ევროპა, მხოლოდ მისიელები დარჩნენ" (იქვე, წიგნი VII; 3-2)

სტრაბონი აქ პირდაპირ აღნიშნავს ზემოთ ხსენებული ტომების ევროპულობას, ევროპიდან აზიაში მიგრაციას. თრაკიელები მოხსენებულია ჰომეროსთანაც, ტროელთა საშველად მოსულები. მართალია ტექსტიდან ძნელია განსაზღვრა, თრაკიელი მეომრები ევროპიდანაა ჩამოსული თუ უკვე ადგილობრივები, აზიელები არიან. თუმცა ომის ხასიათი, რომელმაც აზიისა და ევროპის დაპირისპირების სახე მიიღო, გვაფიქრებინებს,

რომ ტროელთა მხარეზე აზიელები იბრძვინ, მათ შორის თრაკიელები. და კიდევ :

"ბელადი პილემენი პაფლაგონიელებს მოუძლოდა, მკერდჯაგრანი

წამოყვანილი გენეტებიდან, სადაც ჯოგდებიან ველური ჯორები"2-851) (ილიადა)

ანტიკურ ბერძნულ ლიტერატურაში რატომღაც ჩათვლილია, რომ პაფლაგონელთა ბელადი ენეტებს მოუძლოდა წინ, მაშინ როდესაც ჰომეროსის ტექსტში თვალნათლადაა ნათქვამი, რომ პაფლაგონთა ბელადი წინ პაფლაგონიელებს მოუძლოდა, როგორც ზემოთ ვთქვით, პაფლაგონები (კიმერიელები) ამ ტერიტორიაზე გვიან მოვიდნენ (630წ. ქრისტემდე) ამდენად მათი მონაწილეობა ტროას ომში გამორიცხული ჩანს, ჰომეროსი თავისი ეპოქის რეალობას აღწერს. მიუხედავად თქმულისა, პაფლაგონები აშკარად თრაკიული ტომი ჩანს, რომელიც მწერლის ვერსიით მოიჩქარიან თანამემამულეთა დასახმარებლად.(6)

იგივე სტრაბონის მიხედვით, გალაბრიელები-ეს დარდანთა ტომია, მაკედონიელთა მიმდებარე ტომი. მრავალი მეცნიერის მოსაზრებით, იტალიური კალაბრია-ეს თრაკიელ გალაბრთა ახალშენია. ანტიკურ მწერალთა ნაწილი დარდანებს ილირიელებად თვლის, თუმცა ეს ტერიტორიული კუთვნილების აღმნიშვნელი ჩანს და არა ეთნიკური. პოლიბოსის და ლივიუსის მიხედვით, ილირიელები და დარდანები ორი სხვადასხვა ტომია, რაც მათ გარკვეულ ნათესაურ კავშირებს არ და ვერ გამორიცხავს: თვით ენეასის დედა ტომით პელაზგი გახლდათ.

ცხადია, ევროპელი დარდანები და აზიელი ტროელები-ეს ერთი და იგივე ტომია. რა დამოკიდებულებაში ჩანან ისინი ჩვენს მეზობელ დანდარიებთან და სინდებთან შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე? ის, რომ დანდარიები და სინდები უცხო სხეული არაა შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროსათვის, ირკვევა ანტიკური ცნობებითაც. რომელი პოეტი, ოვიდიუს ნაზონი (43-18 წელი ქრისტეს წინ) ჩვენთვის უცნობი მიზეზების გამო(7) გადასახლებულ იქნა ქალაქ ტომოსში (ახლანდელი ქალაქი კონსტანცა რუმინეთში) ოვიდიუს ნაზონი თავის **"ტრისტიაში" (წიგნი IV, 1-19) ამბობს:**

**"მხოლოდ მუზას არ ეშინია არც მახვილის, სინტი მეომრის,
არც ზღვის, არც ქარების, არც ბარბაროსების"**

....ცხადია, რუმინული ტომის სინტი და მასთან ტერიტორიულად საკმაოდ ახლოს მდებარე ბოსფორელი სინდი ერთი და იმავე ეთნიკური ტომის წარმომადგენელი ჩანს, თუმცა გაურკვეველია ამ ტომის სასიცოცხლო სივრცის, გავრცელების არეალის ფარგლები: შემოისამღვრება თუ არა იგი მხოლოდ ბოსფორითა და ისტროსის (დუნაის) სანაპიროთი?

"სიტალკემ ოდრისების მეფე) გადალახა კერკინის მთა, რომელიც ამაღლებულია სინტების და პეონების საზღვარზე" (თუკიდიდე, პელოპონესის ომები, თავი II; 98,1)

ოდრისების მეფე მაკედონიისაკენ მიემუშრება სალაშქროდ. პეონებისა და სინტების გვერდი-გვერდ ხსენება აშკარად მიანიშნებს, რომ სინტებში ამავე ტერიტორიაზე არაერთი ანტიკური ისტორიკოსის მიერ არაერთგზის აქვე ხსენებული დარდანთა ტომი უნდა იგულისხმებოდეს. გამოთქმული მოსაზრება შესაბამისი სამტკიცის გარეშე, მხოლოდ ჰიპოთეზად შეიძლება დარჩეს, თუმცა:

"გააჩანაგა რა მეზობელი ილირიკის მიწები (ფილიპე მაკედონელმა) ასევე სწრაფად შემოტრიალდა პელაგონიისაკენ და დაიპყრო ქალაქი სინტია, დარდანთა ქალაქი" (ტიტუს ლივიუსი, წიგნი XXVI, 25,3)

ექვმიუტანელად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სინტეზი-ეს დარდანთა ტომია! ერთადერთი და ბუნდოვანი, დარდან-სინტ-სინდ ტომებში რჩება საკითხი, სინტი-სინდი, სინტიკე-სინდიკე რამდენად ერთმანეთის სინონიმური მცნებებია. საკითხის გასარკვევად აუცილებელია სტრაბონის შრომების მოშველიება:

"ადრიატიკის ზღვის ახლოს მდებარეობს მთელი ადრია, ხოლო შუაში პეონია, მთლიანად მაღალმთიანი ქვეყანა. პეონია ორსავე მხარეზე შემოსაზღვრულია მთებით: თრაკიის მხარეზე—როდოპის მთით, ყველაზე მაღალი გემას შემდეგ. ხოლო მეორე მხარეს, ჩრდილოეთის მიმართულებით, ილირიის ნაწილებით, ავტარიატთა და დარდანთა ოლქით" (სტრაბონი, წიგნი VII; 5-1) საინტერესოა, რომ მაკედონიის და მისი მიმდებარე ტერიტორიების აღწერისას, სტრაბონი საერთოდ არ ახსენებს სინდებს. ტომთა აღწერისას ის ყველა შემთხვევაში დარდანს ასახელებს, ცხადია სტრაბონისათვის თუკიდიდესეული სინტია-ეს დარდანიაა!

.....მაგრამ თავად დარდანის, როგორც პოლიტიკური ერთეულის (და ტომისაც კი) არსებობა თვით სტრაბონისავე პერიოდში უკვე პრობლემატური ჩანს:

"არდიებს შემდგომში უწოდეს ვერდები. რომაელებმა ისინი ზღვის სანაპიროდ ხმელეთის სიღრმისაკენ შეავიწროვეს (იმიტომ რომ მათ ზიანი მოჰქონდათ მეკობრული თავდასხმებით) და აიძულა ისინი, დაკავებულიყვნენ მიწათმოქმედებით. მაგრამ ეს ქვეყანა ქვიანია, უნაყოფო და გამოუსადეგარია მიწათმოქმედებისათვის, ასე რომ ტომი სრულიად გალატაკებულია და თითქმის ამოწყდნენ. ასევე მოსდა სხვა ტომებთან მიმართებაში ამ ოლქებში. სინამდვილეში მძლავრი ტომები წარსულ დროში, ამ დროისათვის სრულიად დაქვეითებულია და გაქრნენ. ასე მაგალითად, გალატებს შორის—ბოიები და სკორდიქსები, ილირიელთა შორის ავტარიატები, არდიები და დარდანები, თრაკიელთა შორის—ტრიბალები. თავიდან ისინი იტანჯებოდნენ ერთმანეთს შორის ომით, ხოლო შემდგომში მაკედონელებთან და რომაელებთან შეჯახების გამო (იქვე, წიგნი VII; 5-6)

სტრაბონის მიერ გამქრალად გამოცხადებული არდიები და ავტარიატები შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ამოტივტივდა ისტორიულად, ხოლო სტრაბონის კალმით ასათსავე ბედს წეული დარდანებს, სინტებს, ასე ახსენებს ისტორია:

"გაგზავნა ამფიპოლში პუბლიუს ნაზიკა მხედართა და ქვეითთა მცირე რაზმით-- და სინტიკის დასარბევადაც" (ტიტუს ლივიუსი, წიგნი IV, 46,1)

სინტიკა-განმარტებულია როგორც სინტების ოლქი მდინარე სტრიმონის (დღევანდელი სტრუმი) ორსავე ნაპირზე. ჭეშმარიტად გენიალურია პომპონიუს მელას ფრთიანი ფრაზა, რომ ტომები არ ქრებიან, ისინი განაგრძნობენ არსებობას იქვე, სხვისი სახელის ქვეშ, ან სხვაგან ძველი სახელით, ან სულაც სხვა სახელით. დარდანების, სინტების მეორე ნაწილი, ოვიდიუს ნაზონის მიერ დაფიქსირებულია ზემოხსენებული სინტიკიდან 300 კილომეტრის სიშორეზე პირდაპირი ხაზით პირველისაგან, რუმინეთის ქალაქ ტომოსში (კონსტანცა) საინტერესოა ისტორიის ფურცლებზე შემონახული ის გზა, რომელიც სინტთა ტომის ამ ნაწილის მიერ ჩანს გამოვლილი:

"ის ხალხები, რომლებზეც ამბობენ რომ ცხოვრობენ ისტროსზე და არცთუ იშვიათად მის ორსავე ნაპირზე. ქვეყნის სიღრმეში ცხოვრობენ ბასტერანები, ტირაგეტების და გერმანელების მეზობლად. ბასტერანები აგრეთვე შესაძლებელია

გერმანული ტომი იყოს და იყოფა რამდენიმე თემად. და მართლაც, ერთი ნაწილი იწოდება ატმონებად, მეორენი სიდონებად" (სტრაბონი, წიგნი VII; 3-17)

სტრაბონის ზემოხსენებული ცნობით, სიდონები, რომლებიც ბასტერანების მეზობლად (ან მათ ნაწილად) მოიაზრება მდინარე ისტროსზე (დუნაი)გაცილებით ახლო მანძილზე ჩანან გადაადგილებული შავი ზღვის სანაპიროს მიმართულებით, ვიდრე დარდანთა სხვა ნაწილი, აღნიშნული სხვა ავტორების მიერ. სტრაბონისეულ სიდონებში აშკარად იკითხება ოვიდიუს ნაზონისეული სინტი მეომარი, რომელიც ამავე ისტროსის შესართავთან არის დაფიქსირებული.

.....და არიან თუ არა სტრაბონისეული სიდონები სხვა ავტორების (და თვით სტრაბონის სინტი თუ დარდანი?

ისტორიულად ცნობილია, რომ დარდანთა პოლიტიკური ერთეულის ბოლო ხსენება შემოიფარგლება 30-29 წლით ქრისტემდე, მას შემდეგ, რაც ისინი დაამარცხეს მათივე მეზობლებმა, ბასტერანებმა. ამ დამარცხების შემდეგ დარდანთა პოლიტიკური ერთეული აღარ არსებობს. ზუსტად ამ დამარცხების შედეგი ჩანს ბასტერანთა გვერდით (ან მათშივე) ნახსენები სიდონები-დარდანები. სტრაბონის მსჯელობა, რომ ბასტერანები შესაძლოა გერმანული ტომი იყოს, ხოლო მათსავე გვერდით მდებარეობს სიდონთა ტომიც, აშკარად მიანიშნებს ბასტერანების გვერდით სახელმწიფოება დაკარგულ სინტთა-დარდანთა არსებობასაც. თავისუფლებაში დარჩენილი დარდანები გაითქვიფა მათსავე მონათესავე მეზიელებში (მთელი თავი აქვს მიძღვნილი სტრაბონს ევროპელი და აზიელი მისიელების-მიზიელების ტომობრივ იდენტურობაზე)

თრაკიული ტომის, სინდ-დარდანთა მეორე ნაწილი სავარაუდოდ შემორჩა ისტორიას ბოსფორზე. ამავე თრაკიული ტომის სხვა თემი ჩანს ხერსონესიდან ლტოლვილი კიმერიელებიც(8) ეს სავარაუდოდ ბოსფორსა და ხერსონესში შემორჩენილი სინდ-დარდანთა (დანდართა) ტომი იკითხება სტრაბონის მიერ ხერსონესში "გეორგებად'."

საკმაოდ შორ მანძილზე ჩანს მიგრირებული და გაფანტული თრაკიული წარმოშობის სინდ-დარდანები (სინტები და დანდარები აბსოლუტური იდენტური ცნება ჩანს) სამართლიანია კითხვა, იყო თუ არა შორეული მიგრაციები ჩვეულებრივიმოვლენა ამ დროისათვის? კითხვაზე პასუხს სტრაბონის ნაშრომი იძლევა:

"ძირითადი თვისება ამ ტომებისა ამ ადგილას (ევროპაში) ისაა, რომ მათი თვისებაა ადვილად გადასახლდნენ მათივე ცხოვრების წესის უბრალოების გამო, რომ ისინი დაკავებული არ არიან მიწათმოქმედებით და არც საკვების მარაგს იქმნიან, ცხოვრობენ დროებითი სახის ქოხებში, კვების პროდუქტს მომთაბარეების მსგავსად იღებენ ძირითადად საქონლისაგან. ასე რომ მომთაბარეების მსგავსად ტვირთავენ თავიანთ ბარგი—ბარხანას საზიდრებზე და თავიანთი ჯოგებით მიემართებიან "
(იქვე, წიგნი VII; თავი 1-4)

ცხადია, ტომების, თემების მიგრაციას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა სახელმწიფოს ჩამოყალიბების გზაზე.ბრწყინვალე მაგალითი რუსეთია, რომელიც სამეფო სკვითებისაგან (დღევანდელი უკრაინელების წინაპარი) გამოყოფილ თემს შეუქმნია. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ დარდანების პოლიტიკური გაერთიანების გაცამტვერება სრულიადაც არ ნიშნავს დარდანთა და სინტთა ტომის სრულ განადგურებას. ისინი ამავე სახელით იხსენებიან მრავალი ანტიკური ავტორის შრომებში, მათი ნაწილი შესულია მეზიის რომაულ პროვინციაში. ერთობ საინტერესოა, რომ ქალაქი ოლბია (დღევანდელი

ნიკოლაევის მახლობლად) და მისი მიმდებარე ოლქები ბორისთენიტების (დნეპრელები) ტერიტორიაზე, მეორე საუკუნიდან შედის რომის იმპერიაში ქვემო მეზიის სახელით.

ქრონოლოგიურად შემდეგი ისტორიკოსი, ესპანელი პომპონიუს მელას ცნობების მიხედვით, მეოტის მიმდებარე ტერიტორიაზე **სინდონები** ცხოვრობენ, მათივე დაარსებულია ქალაქი სინდი.

"მერე გვერდზე მოდის არცთუ ისე ფართო ოლქი, განვრცობილი პონტოსა და ჭაობს შორის ბოსფორამდე. მდინარე კოროკონდა, შემავალი ერთი კალაპოტით ტბაში, ხოლო მეორეთი ზღვაში, აქცევს რა მას ნახევარკუნძულად. იქ არის ოთხი ქალაქი—გერმონესა, კეპი, ფანაგორია და თავად შესართავთან კიმერიკი" (პომპონიუს მელა, ხოროგრაფია, წიგნი I; 110-112)

მელას ნახსენები სინდონები, იგივე სინდები, აშკარად რეზონანსში მოდის სტრაბონისეულ სიდონებთან და გვიჩვენებს, რომ სინდთა ტომი არა მარტო ისტროსის გაყოლებაზე ცხოვრობს. ცხადია მელა უარესად იცნობს ხერსონესს, ვიდრე სტრაბონი. ქალაქი სინდი, რომელსაც მის გარდა არც ერთი ისტორიკოსი არ ახსენებს, სავარაუდოდ ყველასთვის ცნობილი სინდიკაა. მელას ნახსენები მდინარე, რომელიც ტერიტორიას (უეჭველად ტამანს) ნახევარკუნძულად აქცევს, მდინარე ყუბანი ჩანს, ორმაგი (გაყოფილი) ტოტით. ერთი ტოტი სავარაუდოდ იმავე ადგილას ერთვოდა მეოტის ტბას, როგორც დღეს ხოლო მეორე ტოტი ერთვოდა შავ ზღვას პრიმორსკოესა და მარტინსკის ტბას შორის(მე-17-ე საუკუნის შუა წლებში, თურქი მოგზაურის, ევლია ჩელების მოგზაურობისას, მდინარის ერთი ტოტი ჯერ კიდევ აქ ერთვოდა შავ ზღვას)

მელას მრავალი ცნობა, რომელიც ეხება გელონებს, ბუდინებს, ისედონებს და არიმასპებს, გრიფებსა და ა.შ. ჰეროდოტეს 500 წლის წინანდელიცნობების გადამღერებაა, ჰეროდოტესაგან განსხვავებით მანძილების გამოთვლის შესაძლებლობების გარეშე და მეცნიერებისათვის არავითარ ღირებულებას არ წარმოადგენს.

"მიწები, მიმართული ჭაობისაკენ, უკავიათ სატარხებს, მიმართული ბოსფორისაკენ-კიმერიული ქალაქები: მურმეკიონი, პანტიკაპეონი, ფეოდოსია, გერმესეი, ხოლო მიმართული ევქსენის ზღვისაკენ, ტავრები. მის იქით მდებარეობს ყურე მოხერხებული ნავმისადგომებით, რომელსაც ამიტომაც ჰქვია კალოს ლიმანი. ის შემოსაზღვრულია ორი კონცხით.....გვერდით ქალაქი ხერსონესია. მერე ზღვა უტევს ხმელეთს და მისდევს რა უკან დახეულ ხმელეთს, მიდის ადგილამდე, საიდანაც მეოტიდამდე ხუთი მილია და გადააქცევს (მიწას) რომელსაც ფლობენ სატარხები და ტავრელები ნახევარკუნძულად. ადგილი ჭაობსა და ყურეს შორის იწოდება ტავად, ხოლო ყურე-კარკინტისად. აქ მდებარეობს ქალაქი კარკინა, რომელსაც ჩამოუდის ორი მდინარე, გერირი და გიპაკარესი, ჩამდინარე ზღვაში ერთი შესართავით, გამომდინარე სხვადასხვა წყაროებიდან სხვადასხვა ადგილას. გერირი მოედინება ბასილდებსა და ნომადებს შორის, ხოლო გიპაკარესი-ნომადების მიწაზე. მერე მოდის ტყე, რომელიც ამ მიწაზე ყველაზე დიდია და მდინარე პანტიკაპესი, რომელიც ყოფს ნომადებსა და გეორგებს. შემდეგ მოდის ვიწრო ზოლიაქილევსის ბილიკი"(იქვე, წიგნი II; 3-4-5)

ამონარიდი მელას ნაშრომიდან რამდენიმე დასკვნის საშუალებას იძლევა:

1) ტერიტორიები, რომლებიც მდებარეობენ ხერსონესის ნახევარკუნძულის აღმოსავლეთ ნაწილში (დღევანდელი ლენინო, კალინოვკა, შელკინო, ბელინსკოე გლაზოვკამდე) სატარხებით არის დაკავებული.

2) სხვა ისტორიკოსებისაგან განსხვავებით, მელა ბოსფორის (სინდურ) ქალაქებს, მურმეკიონს, პანტიკაპეონს, გერმისეის და თვით ფეოდოსიას კიმერიულ ქალაქებს უწოდებს, რაც კიდევ ერთხელ ამტკიცებს კიმერიელების სინდებთან ნათესაობას. (9)

3) მელას მიხედვით, ნახევარკუნძულის სამხრეთი ნაწილი, მიმართული შავი ზღვისაკენ, ტავრებს უჭირავთ. სავარაუდოდ მათგან გამოყოფის მიზნითაა შეტანილი ბოსფორისაკენ მიმართულ ქალაქების სიაში ფეოდოსია, რომელიც არ არის მიმართული ამ უკანასკნელისაკენ და მისგან საკმაოდ შორს იმყოფება, თუმცა წარმოადგენს საზღვარს ბოსფორის სინდებსა და ტავრებს შორის.

4) მელა მხატვრულად აღწერს ხერსონესის სამხრეთ და დასავლეთ სანაპიროს. ზღვის ზეწოლის შედეგად წარმოიშობა თავად ხერსონესი (ყირიმის ნახევარკუნძული) რომლის ყელის სიგანე 8 კილომეტრია. ეს მანძილია ნახევარკუნძულის ყელზე, შავი ზღვიდან მეოტიის ტბამდე.

5) ტაფა-ეს დღევანდელი ჯანკოი და მისი მიმდებარე ოლქები ჩანს.

6) რატომღაც ჩათვლია, რომ მელას ქალაქი კარკინა-ეს დღევანდელი ევპატორიაა. ჰიპოთეზა სწორი არ ჩანს და რატომ:

ა) კარკინტის ყურე, რომელთან უშუალო სიახლოვეს მელა ქალაქ კარკინას აღწერს, გაცილებით ჩრდილოეთისაკენაა, ვიდრე ქალაქი ევპატორია.

ბ) მელას თხრობიდან გამომდინარე, ქალაქი კარკინა სამეზარეულო ჩანს იქ, სადაც ხმელეთი ზღვის ზეწოლით იხევს უკან.

გამომდინარე ზემოთთქმულიდან, ანტიკური ქალაქი კარკინას მდებარეობა დონუზლავის ტბის ჩრდილოეთითაა საძიებელი, ევპატორიიდან რამდენიმე ათეულ კილომეტრზე, დასახლებულ პუნქტ ჩერნომორსკოესთან. დონუზლავის ტბა ხმელეთში ღრმად შეჭრილი და ვიწრო კონტურით აშკარად ჰგავს მდინარეს, რომელსაც მელას წარმოსახვაში მდინარეების, გერირისა და გიპაკარესის გაერთიანებულ კალაპოტს წარმოადგენს. ტავრების და ბასილიდების საზღვარიც აქ უნდა ყოფილიყო, დონუზლავის ტბაზე, როგორც ბუნებრივ ბარიერზე ორ ტომს შორის. სავარაუდოა, რომ დონუზლავს ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მხრიდანაც ერთვოდა მცირე მდინარეები, რომელიც მელას გერირად და გიპაკარესად უჩანს მონათლული.

7) მდინარე პანტიკაპესს, რომელიც ნომადებს (ტავრებს) და გეორგებს (სინდებს) შორის მოედინება. ანალოგი მხოლოდ მდინარე ბულანჯაკის (10) სახით მოეძებნება, რომელიც ფეოდოსიიდან 25 კილომეტრის სამხრეთით მოედინება და გამოყოფდა ამ უკანასკნელს.

ერთადერთი ხელსესახები ცვლილება, რაც სტრაბონის მერეა მომხდარი კონტინენტის ამ ნაწილში, სატარხების გამოჩენაა, რომლებიც იკავებენ ფართობს ხერსონესის იმ ნაწილში, რომელიც მეოტიის ჭაობისაკენაა მიმართული. რატომღაც ითვლება, რომ ისინი ტავრებს მიეკუთვნება, რომლებიც ნახევარკუნძულის მოპირდარიერე მხარეს ცხოვრობენ. ანტიკური ავტორების მიხედვით, სატარხები სკვითური ტომია, თუმცა ისინი როგორც წესი, მათთვის უცნობ ტომს ყველას სკვითებად ნათლავენ. რასაკვირველია პირდაპირი მტკიცებულება არ არსებობს, თუ ვინ შეიძლება იყოს ეს ხალხი, თუმცა თუ მელას აღწერა

ემთხვევა ზამთრის პერიოდს, მეოტიის ჭაობები ხალხმცირობას არ უნდა უჩიოდეს: ზამთრისათვის იგივე ხალხი, რომელსაც ჰეროდოტე სამეფო სკვითებს უწოდებს, ხოლო სტრაბონი როქსოლანებს, მეოტიის ჭაობს თავიანთი ჯოგებისათვის ზამთრის სამოვრებად იყენებენ.

შემდეგი ისტორიკოსი, რომელიც აღნიშნულ რეგიონს აღწერს, პლინიუს უფროსია:

"ხმელეთზე კერკეტების მახლობლად მდებარეობს იკაროსი, ახაიელები ქალაქი გიარით და მდინარეთი 136 მილზე (200 კმ) ჰერაკლიდან. მერე კრუნოს კონცხი, მის უკან ციცაბო ამაღლებას იკავებენ ტორეტები, სახელმწიფო სინდიკა 67,5 მილზე (90კმ) გიარიდან და მდინარე სატარიიდან. (11) იქიდან კიმერიული ბოსფორის შესასვლელამდე 88, 5 მილი (121კმ) (პლინიუს უფროსი, წიგნი VI, 5-17)

პლინიუსის ეს ცნობა უაღრესად მნიშვნელოვანია და მისი სწორი გაშიფრვაა აუცილებელი.

1) ნაწყვეტი 5-16 მიხედვით, ქალაქ ჰერაკლეა დაშორებულია ქალაქ სებასტოპოლისიდან (სოხუმიდან) 100 მილზე (148კმ) მისი შედარება არიანესეულ შავი ზღვის სანაპიროს აღწერასთან, მკაფიოდ გვიჩვენებს, რომ ეს ჰერაკლეა არიანესეული ჰერაკლეს კონცხია დღევანდელ ლაჟვარდოვან სანაპიროზე, მდინარე შახესთან.

2) ახაიელების ქალაქი გიარი, რომელიც 136 მილითაა დაშორებული ჰერაკლიდან, დიოსკურიიდან შესაბამისად 236 მილზე (350კმ) ჩანს დაშორებული. თანამედროვე რუკაზე მასშტაბური გადაზომვა გვიჩვენებს, რომ ახაიელთა ქალაქი გიარი-ეს თანამედროვე ნოვოროსიისკია. სტრაბონის ეპოქიდან გასული 50 წელზე ცოტა მეტი ხნის განმავლობაში, ახაიელები მთელი 100 კმ-ით ჩრდილო-დასავლეთისაკენ ჩანან მიგრირებული. ახაიელთა ყოფილ ტერიტორიებს უკვე ზიხები იკავებენ.

3) პლინიუსი ახაიელებთან მეზობლად ასახელებს კერკეტებსაც. რადგანაც პლინიუსის მიერ ტერიტორიის აღწერა სოხუმიდან ნოვოროსიისკის მიმართულებით ხდება, კერკეტები ახაიელების აღმოსავლეთი მოსაზღვრე მეზობლები ჩანან.

სტრაბონის მიხედვით ბატიდან (ანაპიდან) მოყოლებული ზღვის სანაპიროზე კერკეტები ცხოვრობენ, და მხოლოდ მათ შემდეგ აღმოსავლეთით, ნოვომიხაილოვკას რაიონში ახაიელები. პლინიუსის ეპოქისათვის სურათი შეცვლილი ჩანს. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქმის ახაიელებმა შემოუარეს კერკეტების ტერიტორიას და უკვე კერკეტების დასავლელი მეზობლები გახდნენ.

4) კრუნოს კონცხის შემდეგ ციცაბო ამაღლებას, პლინიუსის მიხედვით თორეტები იკავებენ. (ტომის ეთნიკური მიკუთვნებულობის საკითხი ცდება ნაშრომის ჩარჩოებს) მართალია პლინიუს უფროსი მანძილს არ აღნიშნავს, თუმცა შესაბამისი ციცაბო ამაღლება მხოლოდ ანაპასთანაა.

5) სახელმწიფო სინდიკა 67,5 მილი (90კმ) ქალაქ გიარიდან-ეს მხოლოდ ტამანის ნახევარკუნძულის მარცხენა განშტოებაა, ტუზლას ლიმანთან.

6) კიმერიულ ბოსფორამდე მანძილი 88,5 მილი (121კმ) გადაზომილია გიარიდან (ნოვოროსიისკიდან) შესაბამისად ბოსფორის შესასვლელი სინდიკიდან, სინდთა ქალაქიდან $88,5 - 67,5 = 11$ მილია (16,5კმ) და ის ზუსტად უწევს დღევანდელ გადასასვლელს ქერჩზე.

7) პლინიუსის ნახსენები მდინარე სატარიი, გარკვეულ უნისონში ჩანს მელასეულ სატარხებთან და ზიხებთან, რომელთაც ამ სანაპიროზე თავად სტრაბონი აფიქსირებს.

პლინიუს უფროსი, განსხვავებით პომპონიუს მელასაგან ორით მეტ-ექვს ქალაქს აღნიშნავს: გერმონესა, კეპი, ფანაგორია, კიმერიკი, სტრატოკალა და აპატური.

"კიმერიის იქით ცხოვრობენ მეოტები, გალები, სერნები, სერრეი, სკიზი, გნისი, მერე ტანაისიდან, რომელიც ჩადინებისას ქმნის ორ შენაკადს, ცხოვრობენ სარმატები, წარმოშობილი როგორც ამბობენ მედებისაგან, თავისთავად გაყოფილნი მრავალ თემად. პირველი სავრომატები, გინეკოკრატუმენი, წარმოშობილი ამაზონებთან შეუღლებით, მერე ნევეზები, კოიტები, კიზიკები, მესენიანები, კოსტობოკები, ზაკეტი, ზიგი, ტინდარი, ტუსაგეტი, ტირკები თვით უდაბურ ადგილამდე, ძნელად მისადგომი ტყიანი ხეობების გამო, მათ იქით არიმაფები, რომლებიც რიპეის მთებს აღწევენ" (იქვე, VI-19)

პლინიუს უფროსი, როგორც ყოველთვის, სიურპრიზებს გვთავაზობს: იგი მის მიერ მოპოვებულ ცნობებს, განურჩევლად ავტორისა და ეპოქისა, ყველას ერთ "ქვაბში ყრის და ხარშავს". ასე მაგალითად, მის მიერ ნახსენები ტირკები და არიმასპები, ეს ჰეროდოტესეული იირკები და არიმასპები ჩანს, პლინიუსამდე 500 წლით ადრე ნახსენები, ისევე როგორც სკვითი-სატავკები (მის მიერ შემდეგ ეპიზოდში მოხსენიებული)-ეს პომპონიუს მელასეული სატარხები ჩანს, პლინიუსამდე ათეული წლით ადრე გახმოვანებული. მიუხედავად მისი ნაწერების ექსცენტრულობისა, ყველაზე ძვირფასი და მოულოდნელი-მის ცნობებში ჩანს მიმალული:

1) ვერსია, რომ სპარსული წარმოშობის ტომები, მიდები, სამშობლოში დაბრუნებული მედეას შთამომავალნია, ახლებურ გააზრებას მოითხოვს. პლინიუსის ზემოთ მოყვანილ ამონარიდში სპარსული წარმოშობის მიდები და თრაკიელი მედები ერთმანეთშია აღრეული.

2) კოიტები, ეს აშკარად ქართველური ტომებია, რომელსაც ქსენოფანტე ახსენებს მოსინაკებსა და ტიბარანებს შორის.

კიზიკი-ეს გამოუცნობი ტომი, დაფიქსირებულია მცირე აზიაში, შავი ზღვის სანაპიროზე, და როგორც ჩანს, ტამანის ნახევარკუნძულისკენაც....

ზიგები-გვიანდელი ბერძენი ავტორების დასახელებული ზიხები შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე (თვითდასახელება მიგი)

კოსტობოკები-დაკიაში (დღევანდელი რუმინეთის ტერიტორია) დაფიქსირებული ტომია.

მრავალი ტომი, ისევე როგორც პომპონიუს მელასთან, არ ექვემდებარება იდენტიფიკაციას, მისეული აღწერის რთული სტილის გამო, მრავალი შორეულ რიპეის (ურალის) მთებისკენაა საძიებელი.

რაც შეეხება პლინიუს უფროსის მიერ ხერსონესის აღწერას, ის ამას ევროპიდან აზიის მიმართულებით აკეთებს:

"კარკენტიდის მდინარედან იწყება ტავრია (ხერსონესი) ოდესღაც გარშემორტყმული ყველა მხრიდან ზღვით, მათ შორის იქაც, სადაც ახლა სტეპია. გაგრძელებაზე თანდათან მალღდება, გადადის კლდოვან მთებში. აქ ცხოვრობს 30 თემი, 23 მთიანი მასივის სიღრმეში, 6 ქალაქში.....მთების თხემზე ცხოვრობენ სკვითოტავრები, დასავლეთიდან ესაზღვრება ახალი ხერსონესი, აღმოსავლეთიდან სკვითი-სატავკები. კარკენტის შესართავთან, სანაპიროზე ქალაქები: ტაფრა— ნახევარკუნძულის ყელზე, შემდეგ ჰერაკლეა—ხერსონესი, რომაელებისაგან

მიღებული თავისუფალი ქალაქის სტატუსით, ადრე მას ერქვა მეგარია, ის გარშემორტყმულია ხუთმილიანი კედლით და აქაურ რაიონებთან შედარებით ყველაზე უკეთესად შეესაბამება ბერძნულ გემოვნებას. მას უკან პარფენიის კონცხი, პლაკეა—ტავრების ქალაქი ყურე, სიუნბოლი, კონცხი კრიუმეტოპონი, გამოწეული 170 მილზე ზუსტად პონტოს შუაგულში, აზიური კონცხის, კარამბიკონის მოპირდაპირედ....მერე ბევრი (კუთვნილი) ტავრებისა ყურე და ტბა, ქალაქი ფეოდოსია 150 მილზე კრიუმეტოპონიდან, ხოლო ხერსონესიდან 165 მილზე, მერე ქალაქი კიუტი, ზეფირი, აკრი, ნიმფეი, დია....პანტიკაპეი, დაარსებული მილეტელების მიერ ბოსფორის შესასვლელში, რჩება ყველაზე ადმატებული თავისი სიმძლავრით. მისგან ფეოდოსიამდე 87,5 მილია, ხოლო კიმერიელების ქალაქამდე იმ მხარეს, ორნახევარი მილი, როგორც უკვე ვთქვით. ზუსტად ასეთი მანძილი ჰყოფს აზიასა და ევროპას მისი ფეხით გადასასვლელ ადგილას, თუ სრუტე გაიყინება. კიმერიული ბოსფორის სიგრძე 12,5 მილია. მასზე ქალაქი გერმონესა, და მირმიკეა, სრუტის შუაში კუნძული ალოპაკა" (იქვე, წიგნი IV; 84-85-86-87)

პლინიუს უფროსის ეს ცნობა ტევად და მნიშვნელოვან ინფორმაციას მოიცავს;

1)პლინიუსის მიერ კარკენტიდის მდინარედ წოდებული, ბორისფენი (დნეპრი) ჩანს, განსხვავებით პომპონიუს მელასი, რომელიც კარკენტიდის მდინარედ დონუზლავის ტბას თვლის.

2)მდინარე კარკენტიდის შესართავთან, რომელიც პლინიუსისავე სიტყვებით ნახევარკუნძულის ყელზე მდებარეობს, ქალაქი ტაფრაა განლაგებული. რასაკვირველია, ეს მელასეული ქალაქი ტაფრაა.

3)პლინიუსი თითქმის არ ანსხვავებს ტავრებს და ბასილიდებს. მის ჩამონათვალში 30 ტომის შესახებ, უეჭველად ბასილიდთა ტომებიცაა ნაგულისხმევი. მათ გვერდზე, მთის თხემზე სკვითოტავრებიც ცხოვრობენ, ამაღლებული მთის თავზე.

4)ყურადღების მიღმაა დარჩენილი, რომ პირველად პომპონიუს მელა, შემდგომ კი პლინიუს უფროსი სინდთა ქალაქებს კიმერიულ ქალაქებად იხსენიებენ. ერთი საქმეა ბოსფორს დაუძახონ კიმერიული, რომლის ლანშაფტი და სახელი სავარაუდოდ უცვლელი ჩანს აქ კიმერიელების ცხოვრებიდან მოყოლებული.....და სულ სხვა საქმეა ქალაქებს დაუძახო კიმერიული, როდესაც გასული 700 წელი მათ საცხოვრისს ნაცარტუტად აქცევდა! ცხადია აქ სინდურ ქალაქებზეა საუბარი და მათი კიმერიულად მოხსენიება, ამ უკანასკნელთა მჭიდრო ნათესაობის კიდევ ერთი ნიშანია.

სინდები-ეს თრაკიული (რუმინული) ტომები კიმერიელთა უახლოესი მონათესავეები ჩანან, თავიდან ბოსფორის აღმოსავლეთის სანაპროზე ვიჭრო ზოლად შემორჩენილი, შემდგომ ეპოქაში გავრცელებული ყირიმის ნახევარკუნძულზე, მონათესავე ტომების სამშობლოში.

5)....და ჩვენთვის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი....ქალაქი კიუტის ხსენება, კოლხური ტომების ქალაქისა, რომელმაც საფუძველი მისცა ანტიკურ რომაელ პოეტს, ვალერიუს ფლავკს დაეწერა არასრული პოემა სკვითიის მეფის, აიეტის ქალიშვილ მედეაზე. ის, რომ პლინიუსის წინამორბედები, სტრაბონი და პომპონიუს მელა არ აღნიშნავენ ქალაქ კიუტს, მიანიშნებს იმაზე, რომ ეს უკანასკნელი დაარსებულია 23-78 წელი ქრისტესით.

(14)

სანდო და პასუხისმგებლობით შედგენილი ჩანს ფლავიუს არიანეს ცნობები. ჩანაწერები შედგენილია რომის იმპერიის პონტოს პროვინციის (აქვე შედის კოლხეთიც) მეფისნაცვალის ფლავიუს არიანეს მიერ, წარმოადგენს მასსავე სამართავად მიწოდებული პროვინციის საზღვაო სანაპიროს ინსპექციურების ანგარიშს და გამიზნულია იმპერატორთან წარსადგენად:

"ესაა მთელი მანძილი ბიზანტიონიდან დიოსკურიამდე თუ მისცურავ (პონტოში შესვლის შემდეგ) მარჯვნივ. აქ მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები პონტოს მარჯვენა მხარეს მცურავთათვის. რადგანაც გავიგე რომ კლტისი, ეგრეთწოდებული კიმერიული ბოსფორის მეფე გარდაცვლილა, მე შევეცადე ბოსფორამდე, თუკი რამეს მოისურვებ ბოსფორის მიმართ, შესაძლებლობა გქონდეს იმსჯელო ამ გზის ცოდნის საფუძველზე"

(ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო. პარაგრაფი-17; თბილისი 1961 წ)

1) ჩვ.წ. აღრისხვის 137 წელს, რომაელთა საზღვარი საქართველოს ტერიტორიაზე ავტორის სიტყვებით დიოსკურიაზე (სოხუმზე) გადის, თუმცა სულაც ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ დიოსკურიის გაგრძელებაზე მყოფი ტომები ამ დროს ქართველური არ იყო.

2) ბოსფორის მეფის სახელი კოტისი, რომელიც სინდური წარმოშობის მეფეების დინასტიური სახელი ჩანს, კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, თუ რომელი ტომია ამ დროს ბოსფორის სახელმწიფოში დომონანტი.

თავისი დროისათვის უდავოდ განათლებული პიროვნება (15) ფლავიუს არიანე, რომელიც უცილობლად გაცნობილი ჩანს იმ დროისათვის არსებულ ისტორიულ-გეოგრაფიულ ჩანაწერებს, აშკარად არასწორად კითხულობს პლინიუს უფროსის მიერ მოწოდებულ ცნობებს სინდიკის ადგილმდებარეობის შესახებ, რომელსაც ჰეროდატეს, სტრაბონის და პლინიუსის ცნობების საწინააღმდეგოდ ანაპაში ათავსებს, რომელიც ამ დროისათვის თორეტებით ჩანს დასახლებული:

"აქედან ნავსადგურ პაგრამამდე—სამას ორმოცდაათი, პაგრამიდან ჰიერონის ნავსადგურამდე—ას ორმოცი, აქედან სინდიკემდე—სამასი (სტადიონი) (იქვე)

აღნიშნული მანძილის გადაზომვა არსებულ რუკებზე აშკარად მიანიშნებს, რომ ეს მანძილი ემთხვევა პლინიუს უფროსის მიერ აღწერილი თორეტების დასახლებას, ნავმისადგომ ანაპას, რომელსაც სინდები არც აერასდროს არ ფლობდნენ(16)

ანაპის შემდეგი ტერიტორიების აღწერისას, ფლავიუს არიანე არ აღნიშნავს ადგილობრივი მნიშვნელობის მეფეებს, რაც იმ დროისათვის ჩამოყალიბებული პოლიტიკური კონიუნქტურის მაჩვენებელია. ბოსფორი-ეს მეფე კოტისის რომის იმპერიაზე ნახევრად დამოკიდებული, ვასალური სახელმწიფო ჩანს, ხოლო ბოსფორის შემდეგ მდებარე შავი ზღვისპირა ევროპული ტერიტორიები-რომის იმპერიის უშუალო სამფლობელო.

"პანტიკაპეიდან სოფელ კამეკამდე, ზღვასთან რომაა მოთავსებული, ოთხას ოცი სტადიონია, აქედან თეოდოსიამდე, გაუდაბურებულ ქალაქამდე—ორას ოთხმოცი სტადიონია. ეს იყო ძველი ბერძნული ქალაქი, იონიური, მილეტელთა ახალშენი. (17) მისი ხსენება მრავალ ლიტერატურულ ძეგლშია. აქედან სკვითოტავრების მიტოვებულ ნავსადგურამდე ორასი სტადიონი, აქედან ტავრიის ლამპადამდე-ექვსასი. ლამპადიდან ნავსადგურ სიმბოლონამდე (ტავრიდულია ესეც) ხუთას ოცი

სტადიონია, აქედან ტავრიდის ქერსონესამდე—ას ოთხმოცი. ქერსონესიდან კარკენტიდამდე—ექვსასი. კარკენტიდან ნავსადგურ კალოსამდე (ესეც სკვითურია)- კიდევ შვიდასი (სტადიონი) (იქვე)

წყაროების შედარება და გადაზომვები თანამედროვე რუკაზე გვიჩვენებს პუნქტების დღევანდელ მდებარეობას:

თეოდოსია-დღევანდელი ფეოდოსია(17)

მიტოვებული ნავსადგური სკვითოტავრებისა-დღევანდელი სუდაკი.

ლამპადა-ტერიტორია დღევანდელი იალტის სიხლოვეს.

სიმბოლონი-ბალაკლავა, სევასტოპოლის უშუალო სიახლოვეს.

ტავრიდის ქერსონესი-სევასტოპოლი.

კარკენტიდა-ევპატორია

კალოს ლიმანი-დღევანდელი დასახლებული პუნქტი ჩერნომორსკაია.

აღსანიშნავია, რომ ქალაქების სახელი ყველა ისტორიკოსისათვის ერთი და იმავე ადგილის აღმნიშვნელი არა ჩანს. კარკენტიდა-ეს სრულიად სხვადასხვა ადგილები ჩანს სტრაბონთან, პლინიუს უფროსთან და ფლავიუს არიანესთან (ისევე როგორც ანაპა)

"ნავსადგურ კალოსიდან ტამირაკამდე სამასი სტადიონია, ტამირაკას შიგნით არის პატარა ტბა. აქედან ტბის შესართავამდე სამასი სტადიონი. ტბის შესართავიდან ეონამდე-სამას ოთხმოცი, აქედან მდინარე ბორისთენამდე—ას ორმოცდაათი (იქვე, პარაგრაფი 20)

ანალიზის და გადაზომვების მიხედვით, ფლავიუს არიანეს ნახსენები ტამირაკა იქაა საძიებელი, სადაც დღეს ტბა ბაკალსკოე მდებარეობს, კოტოვსკოე, სლავნოე და ავრორას სამკუთხედში. როგორც ანალიზის შედეგი ცხადყოფს, არიანეს ყირიმის ყელისაკენ არ გაუცურავს, ტამირაკადან მისი საზღვაო კრუიზის მიმართულება მოპირდაპირე მხარისაკენ, დაბა ლაზურნოესაკენ ჩანს მიმართული. აქედან ეონამდე (ეონში არიანე მეჩქის გულისხმობს, ტენდროვსკის ყურის ბოლო წერტილს) ხოლო მდინარე დნეპრის მთელი ლიმანი-დნეპრად (ბორისთენად) არის ჩათვლილი.

ამავე პერიოდიდან ყირიმის ნახევარკუნძულის ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ქართველური, ლაზური ელემენტი, რომლის წამოჩინებაც აუცილებელია.

ანონიმი ავტორი მე-5-ე საუკუნისა, რომელიც ასევე შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს აღწერს, სრულიად იყენებს არიანესეულ ფაბულას და ნაბიჯ ნაბიჯ იმეორებს მის მოგზაურობას, აღწერის თანხლებით. ამასთან, ანონიმი ცდილობს დააფიქსიროს ადგილმდებარეობათა და მდინარეთა სახეცვლილება, აგრეთვე ტომების მიერ საცხოვრებელი ადგილების ცვლილების ყოველი შემთხვევაც. ის მიუთითებს რომ მდინარე აქეუნტის (დაგომისის) ნაპირიდან მოყოლებული, ტერიტორიას ჯიქთა (ზიხთა-ზიგთა) დასავლეთ ქართველური ტომები აკონტროლებენ.

ძველი აქაიადან ვიდრე ძველ ლაზიკამდე და შემდეგ ვიდრე აქეუნტის მდინარემდე, წინათ ცხოვრობდნენ ტომები, რომელთაც ეწოდებოდათ ჰენიოხები, კორაქსები და კილიკელები, მელანქლენები, მაქელონები, კოლხები და ლაზები, აჟამად კი ცხოვრობენ ჯიქები"(ანონიმი მე-5-წ საუკუნისა; პარაგრაფი 18)

ანონიმის აღწერის მიხედვით, ტერიტორიები ნოვოროსიისკიდან მდინარე დაგომისამდე ჯიქთა დასავლეთ ქართველურ ტომებს უკავიათ.

პაგრამის ნავსადგურიდან ძველ აქაიამდე (350 სტადიონი) წინათ ცხოვრობდნენ ეგრეთ წოდებული აქაიელები, ხოლო ამჟამად ცხოვრობენ ჯიქები (იქვე, პარაგრაფი-20)

ტერიტორიის მნიშვნელოვანი მონაკვეთი დაკავებული ჩანს ჯიქთა მიერ, ხოლო აქაიელები და კერკეტები, იმავე ავტორის მიხედვით გადაადგილებული ჩანან ტამანის ნახევარკუნძულზე. არის რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც ანონიმის თხრობა სცდება არიანეს ფაბულას, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში ეს ცდომილება აშკარად ნაშრომის გადამწერთა შეცდომად უნდა ჩაითვალოს, რომელიც არა ერთი ეყობოდა ანონიმ ავტორს საუკუნეების მანძილზე. ასე მაგალითად, არრიანეს პარაგრაფ 18-ში, ნანძილი ჰერაკლეს კონცხსა და თრასკიული ქარისაგან დამცავ ბორცვს შორის:

"აქეუნტიდან ჰერაკლეს კონცხამდე ას ორმოცდაათი სტადიონია, აქედან ას ოთხმოცი სტადიონია იმ ბორცვამდე რომელიც იცავს (მოგზაურს) თრასკიული ქარისაგან და ბორეასისაგან"(ფლავიუს არრიანე, მოგზაურობა შავი ძღვის გარშემო) იგივე მანძილი ანონიმ ავტორთან, პარაგრაფ 17-ში ასე გამოიყურება:

"მდინარე აქეუნტიდან ჰერაკლეს კონცხამდე (ახლა უკაცრიელი ჰქვია) ას ორმოცდაათი სტადიონია, ოცი მილი. ჰერაკლეს კონცხიდან იმ კომცხამდე, რომელზედაც ახლაცაა სიმაგრე, ბაგად წოდებული, ათი სტადიონია, 1, 1/3 მილი. ამ კონცხიდან იმ კონცხამდე, რომელიც დაცულია თრასკიისა და ბორეას ქარისაგან (სადაც ახლა იმყოფება ე.წ. ლაია) ოთხმოცი სტადიონია, 10. 1/3 მილი" (ანონიმი)

ანონიმი, რომლის თხრობის ფაბულა და ტომთა შორისი მანძილები ანალოგიურია არრიანესეულისა, მისეულ მანძილს ჰერაკლეს კონცხსა და თრასკიული ქარისაგან დამცავ ბორცვს შორის განსხვავებული უჩანს, თუმცა როგორც ირკვევა, აქ უბრალოდ შემდგომი გადამწერის შეცდომასთან გვაქვს საქმე (18)

3) ანონიმის სიტყვები, რომ "სინდურ ნავსადგულში" ადრე სინდები ცხოვრობდნენ, მხოლოდ არრიანეს შეცდომაზე ჩანს დამყარებული, რომელიც ერთადერთი ყველა ისტორიკოსებს შორის აღნიშნავს ანაპაში სინდების ნავსადგურს. არიანეს შეცდომას ობიექტური მიზეზი უნდა გააჩნდეს (19)

4) ანონიმის აღნიშვნა, რომ სინდების ნავსადგურს ახლა ევდუსია ჰქვია, ხოლო მოსახლეობა ლაპარაკობს ტავრიდულ ან გუთურ ენაზე, მხოლოდ ერთი ფაქტის კონსტატაციას ახდენს: ანონიმს, სავარაუდოდ ბერძენს ან რომაელს არ ესმის ამ ხალხის ენა. (ნაკლებად სავარაუდოა, რომ ეს ხალხი ტავრები ან გუთები იყვნენ, თუმცა თორეტების ეთნიკური მიკუთვნებულობის საკითხი ცდება წიგნის ფორმატს)

5) ის, რომ ჰერმონესადან სინდურ ნავსადგურამდე და მეოტიის გასწვრივ ცხოვრობენ სინდები, მეოტიისა, რომელიც ტამანის ნახევარკუნძულისგან ჩრდილოეთით იწყება, აშკარად მიანიშნებს კერკეტებისა და ახაიელების ცხოვრებას ამ უკანასკნელისაგან ჩრდილოეთით, მეოტიდის გასწვრივ.

6) კრიტიკას ვერ უძლებს კერკეტების და თორეტების გაიგივება ანონიმის მიერ. თუ კერკეტები მეოტიდის ტბის აღმოსავლეთი სანაპიროსაკენ მიგრირდებიან, ისევე როგორც ახაიელები, სრულიად საწინააღმდეგო მიმართულება უჩანს თორეტთა მიგრირების პროცესს. (თემა აშკარად სცილდება წიგნის ჩარჩოებს)

7) ანონიმს ახაიელები კერკეტების მტრებად უჩანს დაფიქსირებული, რაც მათ ეთნიკურ სხვაობას უნდა მიანიშნებდეს.

(ანონიმის მიერ მისი დროისათვის აღწერილ რეალობებს ოდნავ მოგვიანებით დავუბრუნდებით)

საინტერესოა, რომ ბასილი სოფენელის მიერ შედგენილი საეპისკოპოსოთა სიაში, მე-6-ე საუკუნის მიწურულს და მე-7-ე საუკუნის დამდეგს მოხსენიებულია ჯიქეთის სამი (სამი!) ავტოკეფალიური საეპისკოპოსო:

- 1) ეპარქია ჯიქეთისა-ქერსონესის ავტოკეფალია
- 2) ეპარქია ჯიქეთისა-ბოსფორის ავტოკეფალია
- 3) ეპარქია ჯიქეთისა-ნიკოფსიის ავტოკეფალია

(გეორგიკა, ტომი 4; წიგნი 2; ბასილი სოფენელი, გვერდი 129; თბილისი-1952 წ)

ნოტაცია 6-გვ139; მეორდება იგივე ეპარქიები

ნოტაცია 7-გვ140; მეორდება იგივე ეპარქიები

ნოტაცია 8-გვ 141; მეორდება იგივე ეპარქიები

ნოტაცია -10 გვ145; მოხსენიებულია ჯიქეთის საარქიეპისკოპოსო

ნოტაცია 10 ა. გვ150 მოხსენიებულია მატრახის (მატრეგის) საარქიეპისკოპოსო

ნოტაცია 10 დ. გვ180; N 22-ჯიქეთის ქერსონესის ეპარქია

N 39-ჯიქეთის ბოსფორის ეპარქია

N50-მატრახის ჯიქეთის ეპარქია

ჯიქეთის ნიკოფსიის ავტოკეფალი ყველა ნიშნით სუფთა ქართველური საეპისკოპოსო ჩანს, თუმცა დანარჩენი ავტოკეფალებიც ჯიქეთისად არის მოხსენიებული, რაც ამ უკანასკნელთა აშკარა პრიმატის მაჩვენებელია ხერსონესის და ბოსფორის ტერიტორიაზეც.

.....და მაინც, ბოსფორისა და ხერსონესის ტერიტორიაზე ჯიქეთა ტომის რაოდენობრივ და შასაბამისად თვისობრივ აღმატებულობაზე საუბარი შეუძლებელი ჩანს შესაბამისი მტკიცებულების მოშველიების გარეშე.

ისტორიული ექსკურსი

ვეფქრობთ დროა გადაიჭრას ზიხეთის ისტორიის ის გორდიას კვანძი, რომელსაც ათასწლეულის სიშორიდან გვიგზავნის ბიზანტიის იმპერატორი, კონსტანტინე პორფიროგენტი:

„მეოტიდის ტბიდან გამოდის სრუტე, სახელწოდებით ვურლიკი და მიედინება პონტოს ზღვისაკენ. სრუტეში დგას ბოსფორი, ხოლო ბოსფორის მოპირდაპირედ მდებარეობს ეგრეთ წოდებული ციხე-სიმაგრე ტამატარხა. ამ გადასასვლელის სიგანე სრუტეზე 18 მილია. ამ გადასასვლელის შუაში მდებარეობს დიდი დაბალი კუნძული, სახელით ატეხი. ტამატარხის იქით, 18 თუ 20 მილზე მდებარეობს მდინარე, სახელწოდებით უკრუხი, გამყოფი ზიხეთისა და ტამატარხისა, ხოლო უკრუხიდან მდინარე ნიკოფსიამდე, რომელზედაც მდებარეობს მდინარის თანამოსახელე ციხე-სიმაგრე, გადაჭიმულია ზიხეთის ქვეყანა, განვრცობილი 300 მილზე. ზიხეთს ზემოთ დევს ქვეყანა, წოდებული პაპაგიად, პაპაგიის ქვეყნის ზემოთ-ქვეყანა წოდებული კასახიად, ხოლო კასახიის ზემოთ მდებარეობს კავკასიის მთები, ხოლო ამ მთებს ზემოთ-ალანების ქვეყანა“ (კონსტანტინე პორფიროგენტი; იმპერიის მართვისათვის, თავი 42)

პორფიროგენტის ჩანაწერებში ჩვენთვის საინტერესო მომენტი-ეს ტამატარხის ციხე-სიმაგრისა და ზიხეთის დამოკიდებულებაა. იმავე რუსული წყაროების მიხედვით, VI-საუკუნეს ჩვ.წ აღრიცხვით-აღნიშნული ტერიტორია შედიოდა ბოსფორის სამეფოში.

VI-საუკუნეს უკვე ჩვ.წ. აღრიცხვით, ბიზანტიის იმპერიის ხელდებული ფედერაცია. იმავე საუკუნეში გადავიდა თურქული ხაკანატის (სინამდვილეში ხაზართა) გამგებლობის ქვეშ.

....და ხაზართა გამგებლობა რას ითვალისწინებს?

ხაზარეთის შესახებ განუზომლად დიდი მასალებია თავმოყრილი რუსულ საისტორიო ლიტერატურაში, რამეთუ ხაზართა კაგანატი განლაგებული იყო დღევანდელი რუსეთის ტერიტორიის ფარგლებში. აი ასეა დაფიქსირებული ხაზარეთის საზღვრები მისი ზეობის ზენიტში:

"ჩრდილოეთით დონეცისა და დონის ზემო წელი, დასავლეთით – დონეცის მარჯვენა სანაპირო და ჩრდილო აზოვის პირი. სამხრეთისაკენ აღმოსავლეთ ყირიმი და აღმოსავლეთ აზოვისპირეთი – ყუბანი და კასპიამდე მთისწინეთი, აღმოსავლეთით კასპიის ზღვა, ვოლგის მარცხენა სანაპირო სარატოვამდე, ვოლგა დონის შუამდინარეთი" (Петнева С. А)

როგორც ირკვევა, მე-9-ე საუკუნის დასაწყისიდან, ხაზართა სახელმწიფოში ცენტრალიზირებული მმართველობა მოშლილი ჩანს, მმართველობის ფორმა არაბთა ხალიფატის ანალოგიურ სახეს იღებს:

"მე-9-ე საუკუნის დასაწყისში ბულანის (პირველი იუდეველი მეფე) შთამომავალმა – ობედიამ, კაგანის მომდევნო პოსტი დაიკავა და საკუთარ ხელში მოუყარა თავი რეალურ ძალაუფლებას. ამ მომენტიდან ხაზარეთში დამყარდა ორმაგი მმართველობა, რომლის დროსაც ნომინალურად ქვეყანას მართავდა კაგანი ძველი სამეფო გვარიდან, მაგრამ რეალური მმართველობა ხორციელდებოდა ბეგების (მეფეების) მიერ ბულანების გვარიდან" (ვიკიპედია, ხაზარეთის კაგანატი)

იმავე რუსული წყაროებით, ტამატარხა ჯერ კიდევ ხაზარეთის ხელდებული პოლიტიკური ერთეული ჩანს (რომელსაც ქართული წყაროები მცირე ხაზარეთს უწოდებს) ვინაიდან კიევის რუსის კნიაზის, სვიატოსლავ იგორის ძის მიერ მისი დაპყრობა იმავე რუსულ წყაროებში დათარიღებულია 965 (ზოგიერთი წყაროებით 968-969) წლით. ის, რომ ტამატარხის ციხე-სიმაგრე პორფიროგენტის ეპოქისათვის ჯერ კიდევ ხაზართა კაგანატის ხელდებულია, ჩანს კონსტანტინესეული დასახელებით. კიევის რუსმა დაპყრობისთანავე ციხე-სიმაგრეს სახელი შეუცვალა და ტმუტარაკანი უწოდა. რუსი მეცნიერების კვლევის უნიკონში მოდის ძველი ქართული წერილობითი ცნობაც:

"ხოლო ეგროსს მისცა ქვეყანაი ზღვის ყურისაი და უჩინა საზღვარი; აღმოსავლით – მთაი მცირე, რომელსა აწ ჰქვია ლიხი, დასავლით – ზღუაი; მდინარე მცირე ხაზარეთისაი, სადა წარსწუდების წუერი კავკასიისა" (ლეონტი მროველი; ქართლის ცხოვრება, ტომი-1, გვ-11.თბილისი-2012წ)

ქართული საისტორიო წყარო იმ ქართველურ ეთნიკურ-პოლიტიკურ ერთეულს, რომელსაც ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენტი ზიხეთად იხსენიებს, მცირე ხაზარეთს უწოდებს! სავარაუდოა, რომ ეს დასახელება ხაზარული პრიმატია და ქართული წყაროები მას იმეორებს. დიდი ხაზარეთის ასევე დიდი მდინარე-ეს ვოლგაა, რომლის სანაპიროზედაც მათ მეათე საუკუნეში არაერთი არაბი ავტორი დასახელებს. მცირე ხაზარეთის ასევე მცირე მდინარე (შედარებით ვოლგასთან) ეს უკრუხია, იგივე ყუბანი. უეჭველია, რომ ლეონტი მროველი ეგროსის შთამომავალთა-მეგრელების

ეთნიკურ საზღვარს აღწერს, რომელის საზღვარი მდინარე ყუბანია და სადაც ნამდვილად უწევს წვერი კავკასის მთისა!

ზუსტად ეს უნდა იყოს ხაზარეთის კაგანატის მცირე ნაწილი, რომელსაც ბულანდი მეფე მართავს (არა კაგანი) და რომელიც გარკვეულ პოლიტიკურ ფუნქციას ასრულებს აფხაზეთის (არა აბაზგიის) ტერიტორიაზე:

"ხოლო რაჟამს მოუძღურდეს ბერძენნი, გადგა მათგან ერისთავი აფხაზთაი, სახელითა ლეონ, ძმისწული ლეონ ერისთავისაი, რომლისად მიეცა სამკვდროდ აფხაზეთი. ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრო აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სახელად იდგა მეფე აფხაზთა" (ქართლის ცხოვრება, მატიაზე ქართლისაი, გვ209, იქვე)

ჩანს, რომ მცირე ხაზარეთის (ზიხეთის) მეფე იმავე ბულანდიების გვარის წარმომადგენელია და უეჭველია ისინი ასრულებენ ლეონ მე-2-ის საყრდენ ფუნქციას რომელთა მეშვეობით აფხაზთა (ზიხ-სანიგთა და აბაზგთა) ხელისუფლება გავრცელდა ლიხის მთებამდე! (და არა ხაკანი ასტრახანიდან)

....და ვინ არის ხაზართა ხელდებული მცირე ხაზარეთის მოქალაქენი? რუსული წყაროების მიხედვით, ტამატარხის (უკვე ტმუტარაკანის) მოქალაქეები არიან ზიხები, ბერძნები, ალანები, სომხები, ებრაელები (და რასაკვირველია დამპყრობელი რუსებიც)

თავად ტამატარხის მცხოვრებნი რასაკვირველია ვერ იქნებიან რუსები, ვერც ალანები (ზიხებსა და ალანებს შორის მტრობას აღნიშნავს არა მარტო კონსტანტინე პორფიროგენტი, არამედ მისი თანამედროვე არაბი ისტორიკოსი მას'უდიც) არც სომეხთა სამეფო ჩანს დაშლილ-დაქუცმაცებული და დაპყრობილი, რომელმაც ეს ერი აიძულა ახალი სამშობლო ეძებნა ევრაზიის სხვადასხვა კუთხეში. რაც შეეხება ბერძნებს, მათი დასწრებულობა ყოფილ ბოსფორსა და ხერსონესში უბრალოდ აქსიომაა. ...და მცირე წრე დიდგვაროვანი ებრაელი მმართველებისა, რომელიც ევრაზიის ამ ნაწილში მრავალ ადგილას არის დაფიქსირებული.

რუსული წყაროების მიხედვით, ეს ნიკოფსიის ზიხეთის ეპარქიაა გადატანილი მატრეგაში-ბოსფორში, როდესაც სინამდვილეში სამი ეპარქიაა დაფიქსირებული ზიხეთისა ერთდროულად, მათ შორის ბოსფორისა. სინამდვილეში საქმე გაცილებით მარტივადაა: ბოსფორის ზიხეთის ეპარქიას გადაერქვა სახელი მატრეგის ეპარქიად!

ის, რომ ტამატარხაში (მოგვიანებით მატრეგად წოდებული) ზიხური ელემენტი დომინანტია, ვერც რუსული წყაროების უარყოფენ:

ანთიმოზი-არქიეპისკოპოსი **ზიხეთისა-1021წ**

არქიეპისკოპოსი ანტონი-1039-1054 წ

არქიეპისკოპოსი **ზიხეთისა** გრიგორი-1072წ

ანონიმი არქიეპისკოპოსი **ზიხეთისა-1081-1084წ**

კიევ-პეჩორის მღვდელი ნიკოლაი-XI საუკუნე

კიდეე ერთი არქიეპისკოპოსი მატრეგისა-1169 წ

უკვე მიტროპოლიტი **ზიხეთისა** ვასილი-1285 წ

არქიეპისკოპოსი **ზიხეთისა-ფეოდოსი XII-საუკუნის ბოლოს**

არქიეპისკოპოსი **ზიხეთისა** ნიკოდიმი-1394წ

არქიეპისკოპოსი **ზიხეთისა** და მატრეგისა-1396 წ

ცხადია, მატრეგაში, ტამანის ჩრდილო ნახევარკუნძულზე(ყოფილ ტამატარხაში) მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას ზიხები წარმოადგენენ თვით მე-14-ე საუკუნის ბოლოსაც კი.

თვით გიზოლფების დინასტიამ გენუელი დიდგვაროვნისა, რომელიც 1475 წლამდე (თურქების მიერ მატრეგას დაპყრობამდე) წარმოადგენდა მატრეგის სუზერენს, ეს უფლებამოსილება ზიხი თავადი ქალიშვილის (როგორც ეტყობა ერთადერთის) შერთვის შემდეგ მიიღო.

...დაქვეყნები პაპაგია და კასახია სად მდებარეობენ იმავე კონსტანტინე პორფიროგენტის ეპოქაში, რომლებსაც იგი ზიხეთის ზემოთ ათავსებს? და აი აქ საკითხის გასარკვევად ისევ უნდა დავუბრუნდეთ V საუკუნის ანონიმის „პერიპლუსს“

„სინდიკის ნავსადგურის შემდეგ არის სოფელი, რომელსაც ეწოდება კოროკონდამე, მოთავსებული ყელზე ან ვიწრო ზოლზე ტბასადა ზღვას შორის.მის მეზობლად კოროკონდამიტის ტბაა, ახლა ოპისა ეწოდება. ქმნის მეტად დიდ უბეს ექვსას ოცდა ათი სტადიონი 84 მილის მანძილზე (124) კმ. თუ ტბაში შევა ვინმე და ნაპირის ირგვლივ დაიწყებს ცურვას, ქალაქ ჰერმონესამდე იქნება ოთხას ორმოცი სტადიონი 58, 7 მილი (86 კმ)“ (ანონიმი ; პერიპლუსი-23, V ს.ახ.წ.აღრიცხვით)

ანონიმისოფელ კოროკონდამეს ვიტიანევეს ლიმანის დასაწყისშივე მიუთითებს. მის მიერ ნაჩვენები მანძილი-124 კილომეტრი მიუთითებს, რომ ის ვიტიანევეს და კიზილტაშის ლიმანს, ერთ-ოპისას ტბად აღიქვამს....და მაინც, მის მიერ ნაჩვენები მანძილი ორივე ლიმანის ჯამური გარშემოწერილობა შეიძლება იყოს, ვინაიდან ვიტიანევეს ლიმანის დასაწყისიდან კიზილტაშის ლიმანის უშორეს წერტილამდე პირდაპირი მანძილი 50 კმ-ს არ აღემატება.მართლაც, ანონიმს მითითებული აქვს, რომ თუ ვინმე შევა ტბაში და მის ირგვლივ დაიწყებს ცურვას, ჰერმონესამდე 86 კმ-იქნება. ჯერჯერობით ჰერმონესის ადგილ-მდებარეობის განსაზღვრა არ შეგვიძლია, რამეთუ არ ვიცით რომელი წერტილიდან იწყება ტბაში შესასვლელი

ჰერმონესადან სინდიკის ნავსადგურამდე მეოტიდის გასწვრივ ცხოვრობენ ადამიანები, რომელთა ტომი სინდებად იწოდება, ქვეყანას აქედან ჰქვია სინდიკე....სინდების შემდეგ კერკეტები...კერკეტების მეზობელი ქვეყანა აქველებს უჭირავთ...მრავალნი არიან და კერკეტების მტრებად ითვლებიან (იქვე 24)

სავარაუდოდ, აქ ანონიმს შეცდომა აქვს გაპარული, სინდები ოპისას ტბის გარშემო მცხოვრებნი ჩანან და არა მეოტიდისა.

„ჰერმონესიდან, უბიდან რომ გამოხვალ, გაივლი 515 სტადიონს, 68,7 მილს (101 კმ) მეოტიდის შესართავამდე და აქილევსის სოფლამდე“ (იქვე25)

ანონიმის ეს ცნობა უკვე შეცდომის დაშვების შესალებლობას თითქმის გამორიცხავს: მეოტიდის შესასვლელი და აქილევსის სოფელი-ეს ტამანის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთი დაბოლოებაა, საიდანაც გადაზომილი მანძილი 101კმ ოპისაში შემავალ უბემდე თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ ოპისაში შესასვლელი ვიტიანევეს ლიმანის დასაწყისშივეა აღმოსავლეთის მხრიდან.

„პირდაპირი გზით მცურავს სინდიკიდან ეგრეთ წოდებულ კიმერიულ ბოსფორის ქალაქ პანტიკაპეამდე მოუხდება გავლა ხუთას ოცდაათი სტადიონის, ანუ სამოცდათორმეტი მილისა (106, 5 კმ) (იქვე26)

ანონიმის ეს ცნობა საშუალებას გვაძლევს მარტივი არითმეტიკული მოქმედებებით შევამოწმოთ სინდიკის ნავსადგურისა და ოპისას ყელის ადგილმდებარეობა: ის სინამდვილეში ვიტიანეოს ლიმანის დასაწყისშივე იმყოფება.

ახლა, როდესაც ვიცით ოპისას ტბაში შემავალი უბის ადგილმდებარეობა, შესაძლებელია ანონიმისეული ჰერმონესას ადგილმდებარეობის მონიშვნაც: გადაზომვების მიხედვით ჰერმონესა უნდა ყოფილიყო ყიზილტაშის ლიმანის ჩრდილო ნახევარმთვარისებრი სანაპიროს თითქმის შუაში, სტაროტიტოროვსკაიას პირდაპირ. რაც შეეხება კერკეტებისა და ახაიელების საცხოვრისს, ისინი ამავე ლიმანში არ და ვერ მოიაზრებიან: წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ ასევე დააფიქსირებდა ფლავიუს არრიანე, რომელიც მხოლოდ მკაცრად ზღვის სანაპიროს აღწერს, რამეთუ ის ნავით მოგზაურობს. ანონიმის სიტყვები, რომ ისინი ცხოვრებენ მეოტიდაზე, როგორც ჩანს მხოლოდ მათ შეეხება.

ამავე ვერსიას ამართლებს კონსტანტინე პორფიროგენტის ჩანაწერები მათზე, სადაც ის ორივე ქვეყანას უშუალოდ ზიხიის ზემოთ აფიქსირებს. კერკეტებისა და ახაიელების ცხოვრება მდინარე უკრუხის (ყუბანის) მარცხენა ტოტის სამხრეთით გამორიცხულია: ეს ზიხების ქვეყანაა. ასევე გამორიცხულია მათი ცხოვრება ტამატარხაში (ტამანში) რამეთუ ეს მცირე ხაზარეთია, ასევე ზიხებით დასახლებული. ერთადერთი და სწორი წაკითხვა პორფიროგენტისა-ეს კერკეტების და ახაიელების უკრუხის მარჯვენა ტოტს ჩრდილოეთით ცხოვრებაა. (თუმცა ანონიმის დროს ისინი ჯერ კიდევ ყუბანის ამ ტოტის დასავლეთით ცხოვრობდნენ)

როგორც ჩანს ტამატარხა-მცირე ხაზარეთი ქართული წყაროებისა- სახელის ქვეშ ხაზარეთის მფარველობის (და მართვის) ქვეშ მყოფი ზიხეთი ითვლება. მისი საზღვარი ორივე მხარეს მდინარე უკრუხია (ყუბანი) რომელმაც ფაქტიურად განაპირობა გამგებული მხარის ციხე-სიმაგრედ ქცევა. ასევე, საქართველოს შემადგენლობაში მყოფი ზიხები-ეს აფხაზეთის ზიხებია. ამ ორ სუბიექტს შუა განთავსებული ზიხები-თავისუფალი ზიხები, რომელსაც ბარბაროსებს უწოდებს ბიზანტიის იმპერია თავისი ზეობის პერიოდში.

კონსტანტინე პორფიროგენტი ეთნიკური ზიხების საზღვრებს აღწერს, რომელიც იწყება არა უკრუხის (ყუბანის) მარცხენა ტოტზე, არამედ მის მარჯვენა ტოტზე. აქვეა მრავალრიცხოვანი კუნძულები, მათ შორის ჩანს მისი დასახლებული კუნძულები, ჩარვაგანი და ტურგანრიხი. აქვეა ის ადგილები, რომელიც ზიხებს უჩანთ თავდასაცავად თუ სამოვრებად მოწყობილი, რამეთუ რელიეფი ამის მშვენიერ შესაძლებლობას იძლევა. აქვე ემეზობლება ის ალანებს, რომელთა აშენებულ (გზააბნეული მეფე სალსალის) ციხე-სიმაგრეებზე საუბრობს თურქი მოგზაური ევლია ჩელები. ზუსტად აქედანაა ათვლილი ის 300 მილი, რომელიც ნიკოფსიასთან თავდება, სამივე ზიხეთის სიგრძე ზღვის გაყოლებით.

ზიხების პორტებს აღნიშნავს იტალიელი კომერსანტი ფრანჩესკო ბელდუჩი პატალოტი მეოტიის ტბაზე, სახელებით ბალზამიკი, ტარი და ილ-პეშუ. ცხადია, ზიხების ეს პორტები, აზოვის ზღვაზე მდებარენი, რომელიც მხოლოდ ტამატარხის (მატრეგას-ტამანის) ჩრდილოეთ ნახევარკუნძულზე შეიძლება ყოფილიყო, მეოტიდაზე.

ზიხური (ლაზური) მოსახლეობა მე_17-ე საუკუნის შუა წლებშიც ფიქსირდება ხერსონზე, რომ არაფერი ვთქვათ კაფას (ფეოდოსიის) ზიხურ-ლაზურ ნაწილზე და მათ უძველეს ქალაქ კიუტზე.

ქალაქ ბალაკლავას შესახებ თურქი მოგზაური ელღია ჩელები აღნიშნავს, რომ მისი მცხოვრებლები ძირითადად ლაზები არიან, რამეთუ მთიან ნიადაგზე თათრები ვერ ახერხებენ ცხოვრებას.

"ადგილს ყირიმის სამხრეთით ჩეტერდაგს იქით, მდებარეს კაფას ვილაიეთში, ეწოდება ტატების ქვეყანა. ამ დიდ ქვეყანაში ყინვები არაა და კლიმატი საკმაოდ სასიამოვნოა. იქაური ხალხი—ძირითადი ნაწილი ბერძნები და ჯოჯოხეთიდან მოსული ლაზებია, რამეთუ 300 მილზე ამ ადგილებიდან, შავი ზღვის მეორე სანაპიროზე მდებარეობს ტრაპიზუნდის ვილაიეთი, საიდანაც ახლაც მოდიან გემებით აქ დასასახლებლად"

(ევლია ჩელები; მოგზაურობათა წიგნი, ტატების მიწის აღწერა)

"აღმართულია აქ ვეებერთელა მთა, რომლიმ მწვერვალებიდან თავისუფლად შეიძლება ყირიმის ნახევარკუნძულის ხილვა, სამკუთხედის ფორმისა. სუდაკის აღმოსავლეთით და დასავლეთით მდებარეობს ტატების მთიანი ქვეყანა, განლაგებული კაფის ვილაიეთში. მრავალია აქ ციკაბო მთები და ხეობები. აქაური ხალხი—ეს ბერძნებისა და ლაზების ხალხია, საუბრობენ ერთმანეთში ბერძნულად. სულ აქ ხუთმეტი ათასი ტატია, ცნობილი მშვილდოსნები. ლაპარაკობენ ისინი ერთმანეთში ბერძნულად, თუმცა აქვთ სხვა ენა და კილოკავიც (20). ეს ქვეყანა ტატებისა დევს ყირიმის ნახევარკუნძულის სამხრეთით, კონცხის ბოლოს, სრულიად ფრიალო მთებთან. გააჩნიათ ტატებს თავისებური დიალექტი და სიტყვები. ეს არაა ბერძნული ენა, არაა ებრაული და ალანური, არამედ განსაკუთრებული დიალექტი. როცა ისინი ერთმანეთში საუბრობენ, ის საკვირველი მოსასმენია" (იქვე; ტატების მთიანი მხარის ქება, ტატების ენის თავისებურების შესახებ)

ევლია ჩელების აღნიშნული ბერძნები მცირე მილეტელები ჩანან(მილეტელთა გენეზისი სცილდება წიგნის ფორმატს)

ყირიმის ყელზე მდგარი ციხე-სიმაგრე ჩენიშკეში, რომელიც ყირიმის ხანია აშენებული ჩანს, ჩელების სიტყვებით ხანმა დაასახლა და დასაცავად გადასცა კომენდანტს 200 კაცით, შეიარაღებულნი თოფებითა და მშვენიერი ზარბაზნებით. სავარაუდოდ ციხე-სიმაგრის დასახლება დასახელებიდან გამომდინარე, ჭანური უნდა იყოს, რამეთუ ცეცხლსასროლ იარაღს ჩელებისვე სიტყვებით თათრები ვერ ჰგუობენ. ჩელების ჩანაწერები ცხადყოფენ ლაზების (ჭანების) დასწრებულობას ყირიმის ნახევარკუნძულის სხვადასხვა ადგილას, განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანი ჩანან ისინი კაფას ვილაიეთში.

ლაზ-ჭანების შესახებ ინფორმაცია დაზუსტებას მოითხოვს, რომლის საშუალებასაც ძველი ბერძნული წყაროები იძლევა კიდევ:

"რადგან თეოდორე გავრა (გაბრა) სამეფო ქალაქში ცხოვრობდა, ხოლო ალექსიმ იცოდა, რომ იგი თავზე ხელაღებული იყო და საქმიანობაში ფიცხი, მოისურვა მისი მოშორება დედაქალაქიდან და დანიშნა ტრაპიზუნდის დუკად (ეს ქალაქი წინათ თვითონ გავრამ წაართვა თურქებს) ეს გავრა ხალდიის თემიდან იყო....და თვით ტრაპეზუნდი რომ აიღო და როგორც საკუთარი წილხვედრილი მიითვისა, უძლეველი გახდა" (გეორგიკა; ტომი-6. ანნა კომნენე, გვ-111. თბილისი 1966წ)

ქალბატონი ანა კომნენე ტრაპიზუნტის სამეფოს ჩამოყალიბების სათავეებზე საბრობს.ასევე სრულიად მოგვყავს გამოცემის ავტორისა და სულის ჩამდგმელის, ბატონ სიმონ ყაუხჩიშვილის ახსნა-განმარტება ამ გვართან დაკავშირებით:

"ამ ნაწყვეტში მოხსენებულია გავრა (გაბრა) როგორც აქვეა ნათქვამი, ხალდიის თემიდან იყო წარმოშობით და საფიქრალია, რომ ამიტომაც გახდა ის ტრაპიზუნტის დუკა. მასზე, თეოდორე გაბრაზე და მის შვილებზე ბევრს ლაპარაკობს ანა კომნენე, რომ ის ხალდიის თემის წარჩინებული და შეძლებული წინაპრების შთამომავალი იყო. პაპანდოპულო—კერამევისი შენიშნავს, რომ ძველი ხალდიის ტერიტორიაზე და ღურზუფის რაიონში, სადაც ბერძნული მოსახლეობა ცოტა არ იყო, ძალიან გავრცელებულია გვარი გავრა და გავრადისი-ო (იხ. Любарский გვ 545) ჩვენის მხრიდან შეგვეძლო დაგვემატებინა, რომ ხალდიის თემი, თავისი ცენტრით ტრაპიზუნტში, ადგილობრივი მოსახლეობის, ქართველი ტომების (ლაზ-ჭანების) ორბიტაში შემოდიოდა. არ არის უგულვებელსაყოფი ისიც, რომ დასავლეთ საქართველოში გვარი გაბრიაძე (გაბრიჩიძე) ფრიად გავრცელებულია" (იქვე)

ჩვენის მხრიდან დავუმატებთ, რომ გვარი გავრას შესახებ არავითარი დამატებითი წყაროს მოძიება საჭიროც კი არაა. ის აქვეა, ყაუხჩიშვილის წიგნივე:

"იყვნენ უკიდურესთაგანიც და ცუდსიტყვაობაში ამსუბუქებულთაგან ისეთები, რომლებიც დამატებითი გაქირდვის მიზნით ემახდნენ მას მარმუწას და ამ სპარსულ სახელს იმ მიზნით ურთავდნენ, რომ ის (გერმანე) ტომით სრულიად ნამდვილად ლაზი იყო, სწორედ ისევე როგორც გაბრა" (იქვე; ტომი VII. გიორგი პახიმერე, გვ-63 თბილისი 1967წ)

ფაქტების შეპირისპირება გვიჩვენებს, რომ მარიუპოლელი და ღურზუფელი ბერძენი გავრადისები დასავლეთ ქართველური წარმომავლობისანი არიან, ტომით ჭანები.

რეზიუმე:

მოყვანილ მტკიცებულებათა საფუძველზე შეიძლება ჩაითვალოს, რომ კიმერიელები-ეს თრაკიული ტომებია (სინდური, რუმინული) რუსები, ეს სამეფო სკვითებს გამოყოფილი ტომი ჩანს XVIII საუკუნის წინ ჩვ. წ. აღრიცხვამდე, რომლის აღმოსავლეთ ევროპისაკენ მიგრირებული ნაწილი ღებულობს უკრაინელის სახელწოდებას. ლაზები-ეს ჭანური წარმოშობის ქართველური ტომი ჩანს ღურზუფში, რომლის ნაწილი მე-18-ე საუკუნეში მარიუპოლში ჩანს გადასული საცხოვრებლად. კაფაში (ფეოდოსიაში) მდებარე გაზარის პროვინცია-ეს ზიხური (ლაზ-ჭანური) ეთნიკური წარმონაქმნი ჩანს.

მიუხედავად რუსი მწერლის, მიხეილ შოლოხოვის ვერსიისა, ერთადერთი პანტელეი პროკოფიჩ მელეხოვი, დედით თათარი და შესაბამისად შავგვრემანი, ვერ შესძლებდა დონელ კაზაკთა გაშავგვრემანებას. ეს თრაკიული ტომის, სინდების დამსახურება უნდა იყოს, რომელთაც უკანასკნელი 20 საუკუნე სხვა სამშობლო არ უჩანთ, თვინიერ ყირიმის ნახევარკუნძულისა (და რასაკვირველია ტავრებისა). ადგილობრივ, სკვითურ (და ტავრულ) ეთნოსთან შერეული არ წყვეტს ბრძოლას საკუთარი სამშობლოს თურქებისაგან გასანთავისუფლებლად. ცხოვრების იმავე ნირის გამო, ზაპოროჟიელ სამეფო სკვითებს, რომლებიც მსგავსი ცხოვრებით ცხოვრობენ, კაზაკები დაერქვათ, ისევე როგორც თრაკიულ ტომებთან შერეულ ადგილობრივ მოსახლეობას.

შენიშვნები:

1) როგორც ჩანს, სტრაბონის ტექსტში აღნიშნული ცნობაში კომკების შესახებ, შემდგომი დროის გადამწერის შესდომაა გაპარული. აქ სავარაუდოდ, საყარაულო კომკების კედლის ყოველ სტადიონზე ამოყვანაზე უნდა იყოს საუბარი.

2) მედიმნი-პურის სავარაუდოდ რომაული საწყაო, რომელიც ორჯერ მსუბუქია ბერძნულზე, შესაბამისად 52 და 26 ლიტრი.

3) თრაკიულ ტომის პირდაპირი შთამომავალი-ეს დღევანდელი ბულგარული, რუმინული (და მოლდავური) ტომია

4) სტრაბონი ტავრისკებს ბოიებთან და სკორდიქსებთან ერთად და მათსავე სამეზობლოში განიხილავს, ასევე კელტურ ტომებთან. როგორც ზემოვ ვილაპარაკეთ, ტავრები და ტავრისკები-ეს ორი სხვადასხვა ტომი ჩანს.

5) ჰეკატე მილეტელის, სტრაბონისა და აპიანეს მიერ ნახსენები დანდარიები-დარდანთა ტომია, როგორც ირკვევა, ასევე თრაკიული.

6) ჰომეროსი ახსენებს პაფლაგონთა ტომს, რომლის საცხოვრებელი ადგილი ჰომეროსის თანამედროვეთათვის უცნობი ჩანს, ამდენადაც მას დასჭირდა ადგილის მითითება ენეტა ტომის მიხედვით, რომელთა მეზობელი პაფლაგონები არიან. ეს ეპიზოდი აშკარად აჩვენებს ენეტა პრიმატს სინოპას ნახევარკუნძულზე.

7) თავად ოვიდიუს ნაზონი ამ გადასახლებას ლექსების სითამამეს და შემთხვევითობას აბრალებს. სავარაუდოდ, ის შემთხვევით იმპერატორის ოჯახისათვის უხერხულ აქტს შეესწრო.

8) როგორც ჰომეროსი აღნიშნავს, ტროელთა (უკამათოდ დარდანთა) დასახმარებლად წამოსულ პაფლაგონებს პილიმენი მოუძღოდათ წინ. ასევე, ეგრეთ წოდებული დარდანიის ზავის პირობით, პაფლაგონია გაყოფილ იქნა ორ ადგილობრივ მეფეს, პილიმენსა და ატალს შორის (Первая Митридатова война. википедия) პაფლაგონ მეფეთა განმეორებადი სახელი გვიჩვენებს, რომ ეს დინასტიური სახელი უნდა იყოს. მეორე დინასტიური სახელი პაფლაგონებისათვის კორილა-კოტისის დიაპაზონში მერყეობს. როგორც ცნობილია, ქსენოფანტეს ლაშქრობის პერიოდში (400 წელი ქრისტემდე) პაფლაგონთა ბელადს კორილა ერქვა. კოტისი ჰქვია პაფლაგონთა ბელადს კტესიას მიხედვით. (კტესია; პერსიკა, წიგნი 7 თავი 11-7) კოტისი ჰქვია ბოსფორელთა მეფესაც ფლავიუს არიანეს მოგზაურობის პერიოდში. მეფეების დინასტიური სახელების აბსოლუტური იდენტურობა გვაფირებინებს, რომ პაფლაგონებიც და სინდებიც სახელმწიფოთა წარმომქმნელი თრაკიული ტომებია.

9) სავარაუდოა, რომ სინდები კიმერიელთა ის ნაწილია, რომელმაც უარი თქვა სამშობლოს დატოვებაზე. ცხადია კიმერიულ მოსახლეობას გადამალვა მხოლოდ ტერიტორიის აზიურ ნაწილში შეეძლოთ, ევროპულ ნაწილში ამის საშუალებას უკვე აქ მოზინადრე სკვითები არ მისცემდნენ

10)მდინარის სახელი ბულანჯაკი აშკარად გვიანდელი ჩანს, იმ ეპოქისა, როდესაც მე-15-ე საუკუნის დამდეგს ამ ტერიტორიაზე "ახალმონგოლები", ნოღაელების ტომი მკვიდრდება, რომელთაც ბუჯაკებს უხმობდნენ.

11)სატარი-ამ მდინარეს მხოლოდ პლინიუს უფროსი ახსენებს. მისი ადგილმდებარეობა გვაფიქრებინებს: ხომ არა იგი დაკავშირებული ზიხებთან, ხოლო ეს უკანასკნელი ტერმინ სატარხთან? მელას ნახსენები სატარხები, პლინიუსთან სატავკებად გარდაიქმნებიან. მართალია პლინიუსი არ ახსენებს ამ ტერიტორიაზე ზიხებს, მათი აქ ყოფნა აქსიომაა, რასაც მისი წინამორბედი და მომდევნო ისტორიკოსები ადასტურებენ. არცთუ შემთხვევითი უნდა იყოს ახაიელთა მიერ საკუთარი ტერიტორიების მიტოვება და მთელი 100 კმ—ით ჩრდილოეთისაკენ გადანაცვლება. სავარაუდოა, რომ მათ დისკომფორტი მეზობელმა ტომებმა შეუქმნეს და ეს მეზობელი ტომები მხოლოდ და მხოლოდ ზიხები შეიძლება იყოს. ამ შემთხვევაში, შესაძლოა პლინიუსის მიერ ნახსენები მდინარის სახელი სეტერი, რომელიც ახაიელთა გვერდითაა დაფიქსირებული, ზიხების იმ ტომის სახელის მიხედვით იყოს, რომლებიც ახაიელებისაგან გამონთავისუფლებულ ტერიტორიებს იკავებენ და რომელთა სახელი პლინიუსისვე სკვით სატავკებში იკითხება,

12)ძველბერძნული თქმულება, რომ მედეა სამშობლოში დაბრუნდა, მამას დაკარგული ტახტი დააბრუნებინა და მისი შვილებია მედეის ტომი, გარკვეული სიმართლის მარცვლის მატარებელი ჩანს: სპარსელ მიდეებს არც ერთ შემთხვევაში მედეები არ ეწოდებათ, ისევე როგორც მედეას მიდია. თქმულებას მიდეების მედეას ჩამომავლობიდან გამოცხადებისა, ყველა ნიშნით ბიძგი მისცა სპარსი მიდიელებისდა კოლხთა ახალი სამშობლოს ტერიტორიულმა სიახლოვემ. თუმცა არ არის გამორიცხული, მიდეები ევროპიდან მცირე ზიაში მიგრირებული მედეები იყვნენ. ანტიკური, აიეტისა და მედეას ეპოქის კოლხეთი ის ტერიტორია იყო, რომელსაც შემდგომში ეპირი ეწოდა., საბერძნეთ - ალბანეთის დღევანდელ საზღვარზე., საიდანაც სპარსელ მიდეებს ათასეული კილომეტრი ამორებთ. რასაკვირველია თქმულება, რომ მედეა დაბრუნდა სამშობლოში, კოლხთა ძველ სამშობლოს ითვალისწინებს. ჩვენთვის უცნობია, შეძლო თუ არა მან მამისათვის დაკარგული ტახტის დაბრუნება, თუმცა ამ შემთხვევაში მხოლოდ თქმულებას შეიძლება დავერდნოთ. რაც შეეხება მედეას შთამომავალ მედეებს, ისინი კოლხეთის (ეპირის) მეზობლად მცხოვრები თრაკიულად შერაცხული ტომებია, ისტორიკოსების, მათ შორის სტრაბონის მიერ აღწერილი ილირიკის მიდამოებში. რაც შეეხება მედეას შეუღლებას საიქიოში აქილევსთან, ლოგიკური მარცვალი აქაც არსებობს: აქილევსის შვილი ნეოპტოლომი გაძევებულ იქნა ფთიოტიდიდან, უცილობლად ქართველთა სამშობლოდან და საკუთარი გვარის გენიოლოგია უკვე ეპირში განაგრძო. (ეს მის პირდაპირ შთამომავლად თვლის საკუთარ თავს ალექსანდრე მაკედონელის დედა ოლიმპიადა!) რას შეეხება ეპირს, არაა გამორიცხული რომ ეს სახელი მან ნეოპტოლომისაგან მემკვიდრეობით მიიღო, რომლის სიყრმის სახელი პირი იყო!

13)ქალაქ კიუტის დაარსება შემთხვევითი არ უნდა იყოს, ზიხთა მიერ ჩრდილო შავი ზღვისპირეთის ათვისების პროცესი სავარაუდოდ ამით მთავრდება კიდეც. ის, რომ ქალაქი კიუტი, კიტეის სახით დაფიქსირებულია ფსევდო სკილაქს კარიანდელის ნაშრომში, კიდეც ერთხელ თვალსაჩინოდ აჩვენებს, რომ ეს უკანასკნელი პირველი საუკუნის ნაშრომია. რაც შეეხება ქალაქ კიუტს და კიუტთა ზიხურ ტომს, ეს ის ხალხია, რომელიც ყირიმში გამუსლიმანებას გამორიდეებული, ზიხეთში (ჩერქეზეთში) ჩასახლებული აღწერილი აქვს ევლია ჩელებს. აქედანვე იმავე პრობლემის გამო ლტოლვილი, იფანტება მთელ დასავლეთ საქართველოს (გურია-სამეგრელო) მოსახლეობაში. ამ თემის წარმომადგენელთა პირდაპირი და უცდომელი ნიშანია ტი-თი დაბოლოებული გვარები გურიაში და ტია-თი დაბოლოებული სამეგრელოში, რომელიც საბრდნიეროდ არც ისე ცოტა ჩანს.

15)უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პოლიტიკური მოღვაწის კალამს ეკუთვნის კიდეც რამდენიმე ისტორიული ნაშრომი თუ ტრაქტატი.

16)ერთადერთი ისტორიკოსი, ანონიმი მე-5-ე საუკუნისა და პლინიუსისვე სიუჟეტის მიმდევარი, იმავე პლინიუსს ნაწერებიდან გამომდინარე აღნიშნავს ანაპაში სინდთა ადრინდელ ცხოვრებას, რაც ყველა ნიშნით აშკარად არ შეესაბამება სინამდვილეს.

17)არიანეს კარგი ინფორმირებულობა შეცდომას გამორიცხავს, სავარაუდოდ ფეოდოსიასა და ტავრებს შორის გაუკაცურებული ტერიტორიები ტომთაშორისი კონფლიქტის ნიშანი ჩანს.

18) როგორც ანონიმის ჩანაწერიდან ჩანს, ორ კონცხს შორის მანძილს 180 სტადიონი, ანონიმი ორ ნაწილად ყოფს. ლოგიკურია, რომ 180 ვერ იქნება ჯამი 10 -სა და 80-სა! ანონიმის მიერ დასახელებული ციხე სიმაგრე ბაგადან, რომელიც ჰერაკლეს კონცხიდან მხოლოდ 10 სტადიონითაა დაშორებული, თრასკიული ქარისაგან დამცავ ბორცვამდე მთელი 170 სტადიონი უნდა ყოფილიყო, და არა 80. რასაკვირველია, ანონიმი ავტორის აღწერაში კონცხთაშორისი მანძილი 100 და 80 სტადიონით ჩანს შეფასებული, ტექსტის გადამწერის მიერ შეცდომით გადაწერილი, რომელიდაც ეტაპზე და საუკუნეების მანძილზე არ შესწორებული!

განცხვავებული სიტუაცია ჩანს სინდების (სინდეთის) ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას, ფლავიუს არიანე მათ დღევანდელ ანაპასთან აიგივებს, რომელსაც არც ერთი ეპოქის ისტორიკოსი არ ადასტურებს (თვით ანონიმიც კი) შემდომი აღწერა ანონიმი ავტორისა ემთხვევა არრიანესეულს, გარდა სინდებთან მიმართებისა:

"...ნავსადგურ ჰიეროსიდან ან ნიკაქსიდან სინდიკემდე (ან სინდურ ნავსადგურამდე, ახლა ევდუსია რომ ჰქვია) ორას ოთხმოცათი სტადიონი, ორმოცი მილი.

ამრიგად, სინდურ ნავსადგურიდან პაგრამამდე წინათ ცხოვრობდა ხალხი, რომელსაც კერკეტები ან ტორეტები ეწოდებოდა, ახლა კი ე.წ. ევდუსიანები ცხოვრობენ, რომლებიც გუთურ ან ტავრიდულ ენაზე ლაპარაკობენ.....ჰერმონესადან სინდიკის ნავსადგურამდე მეოტიდის გასწვრივ ცხოვრობენ ადამიანები, რომელთა ტომი იწოდება სინდებად. ქვეყანას აქედან ჰქვია სინდიკე. ეს სინდები ბარბაროსები

არიან, მაგრამ ზნე—ჩვეულებით მშვიდობიანნი. სინდების შემდეგ კერკეტები, იგივე ტორეტები არიან, სამართლიანი და კეთილი ტომია, ნაოსნობაში მეტად გამოწვრთნილი. კერკეტების მეზობელი ქვეყანა აქაველებს უჭირავთ....(აქაველები) მრავალნი არიან და კერკეტების მტრებად ითვლებიან."(ანონიმი; პარაგრაფი 21-22-24)

განსჯის ობიექტი ანონიმის აღწერაში საკმაოდ ბევრი ჩანს;

ა) წინა ამონარიდის განხილვისას უკვე ითქვა, რომ ანონიმის მიერ აღწერილი სანაპიროს წინა ფრაგმენტი დამახინჯებული ჩანს გადამწერის მიერ. ამ ფრაგმენტიდან ეს თეზა კიდევ უფრო მტკიცდება: ანონიმს არ შეეძლო მანძილი ნავსადგურ ჰიერონიდან სინდურ ნავსადგურამდე ორას ოთხმოცდაათი სტადიონით შეეფასებინა და მიეთითებინა, რომ ეს მანძილი ორმოცი მილის ტოლია! ორმოცი მილის ტოლი მანძილი სამასი სტადიონია და არა ორას ოთხმოცდაათი! ანონიმის გადამწერს ანონიმისეულ სამასი სტადიონისათვის მოკლებული აქვს ის ათი სტადიონი, რომელითაც მისი აზრით აღემატება ანონიმის მიერ ათვლილი მანძილი ფლავიუს არიანისას. (სინამდვილეში გადამწერის მიერ დამახინჯებული ჩანაწერით, ანონიმისეული მანძილი 90 სტადიონით ნაკლებია არიანისეულ მანძილზე იმავე პუნქტებს შორის)

ბ) ანონიმის გადამწერის მიერ გადაწერილი ტექსტის დამახინჯება აშკარად ჩანს, თუმცა ამ დამახინჯების ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარის პოვნაც კი არ წარმოადგენს დიდ სიმძნელეს: საქმე იმაშია, რომ გადამწერის მიერ ტექსტის დამახინჯება შეიძლებოდა მომხდარიყო მხოლოდ ათწილადი ათვლითი სისტემის გამოყენების პერიოდში, მართლაც:

10 სტადიონი=1,33 მილი

100 სტადიონი=13, 3 მილი

ცხადია აქ გადამწერს მძიმე გადაწეულად წაკითხული უჩანს, 100 სტადიონის ნაცვლად 10 სტადიონი აქვს დაფიქსირებული, ხოლო მილებში მანძილი 13, 3 მილის ნაცვლად მიღებული უჩანს 1,3 მილი. ამ ცდომილების გადაფარვას ცდილობს ის წინა ფრაგმენტში და არითმეტიკის ცუდი ცოდნის გამო ამძიმებს კიდევ ამ შეცდომას! ვინაიდან ევროპულ ათვლით სისტემაში ათწილადური ათვლითი სისტემა მე-16-ე საუკუნიდან ჩანს დანერგილი (ფლანდრიელი მათემატიკოსის სიმონ სტევენის მიერ) ცხადია შეცდომაც ამ საუკუნიდანაა სავარაუდებელი.

19) არიანეს დგევანდელ ანაპასთან ყველა ნიშნით იმავე ხალხი შეხვდა, რომლებსაც აქ ანონიმიც გადააწყდა, ერთისაც და მეორისთვისაც ამ ხალხის ენა იმდენად უცხო ჩანს, რომ ანონიმი მის იდენტიფიკაციაც ვერც ახდენს. ჩანს, ასევე მოუვიდა ადრე არრიანესაც და მან ჩათვალა, რომ მისთვის უცნობი ენა სინდურია, ხალხი სინდები, ხოლო ნავსადგური სინდებისა. (ტორეტების ვინაობის კვლევა ცდება წიგნის თემას)

საქართველოს ისტორიის არასწორად წაკითხული ფურცლები

მე-12-ე მე-13-ე საუკუნის მიჯნა, საქართველოს ფეოდალური სახელმწიფოს ისტორიის ოქროს ხანად არის შეფასებული. საქართველო კავკასიის ერთპიროვნული ლიდერია, პოლიტიკური გავლენის სფეროს ეცილება ბიზანტიის იმპერიას მცირე აზიაში, უფრო მეტიც, ბიზანტიისვე ტერიტორიაზე ჰქმნის დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულს, ტრაპიზონის იმპერიას. ტრაპიზონის იმპერიის დიდ ნაწილს, ქართველური ტომები, ლაზები და ხალდეები წარმოადგენენ. სამეფო ტახტზე დედით ქართველი ბაგრატიონების შთამომავალნი, კომნენები სხედან. საქართველოს ძლევამოსილი მხედრობა ლაშქრობას აწყობს შუა ირანში. დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს საქართველო წმინდა მიწაზე. საქართველოს მთელს პერიმეტრზე შექმნილია ბუფერული ზონა ყმადნაფიცი თუ მოხარკე ქვეყნების სახით. საქართველო ნაყოფიერ სამისიონერო საქმიანობას ეწევა ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების მიზნით. შენდება ეკლესიები, აკადემიის ტიპის სასწავლებლები, სარწყავი სისტემები, ხიდები. ითარგმნება ბერძნული სასულიერო და სპარსული საერო ლიტერატურა, იწერება ვეფხისტყაოსანი. საქართველოს ისტორიაში გაბატონებული ვერსიით, საქართველოს მოსახლეობის რიცხვი მე-13-ე საუკუნის შუა წლებისათვის 4,5-5 მილიონს აღწევს. საქართველოს იმდროინდელი მიღწევების ფონზე, ეს ვერსია საკმაოდ დამაჯერებლად გამოიყურება.

.....თუმცა, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ მსოფლიოს მოსახლეობის რიცხვი აღნიშნული პერიოდისათვის 300000000 (სამასი მილიონი) არ აღემატებოდა, აუცილებელია კრიტიკული თვალსაზრისით შევხედოთ ქართველ ისტორიკოსთა ამ მოსაზრებას. რა ფაქტებს ეფუძნება ვერსია საქართველოს მოსახლეობის ასეთი მრავალრიცხოვნების შესახებ?

“ცხრასა გლებსა სრულისა მიწის მქონებელს, ერთი ლაშქარს მიმავალი კაცი შეაგდიან. და გამოხდა სამეფოსაგან დავითისა [დავით ულუ] ცხრა ღუმენი მხედარი, თათართა თანა წარმავალი, რომელი არს ცხრა ბევრი” (ქართლის ცხოვრება, ჟამთააღმწერელი; გვ. 223-224; ტ2- 2012)

ჟამთააღმწერელის ეს ცნობა ეხება მონღოლთა მიერ ჩატარებულ აღრიცხვას, რომელიც ჩაუტერებიათ მონღოლებს მათ მიერვე დაპყრობილ ვრცელ ტერიტორიაზე, ბათო ყაენის ინიციატივით.

“ამათ ჟამთა შინა იქნა ესეცა, რამეთუ ყაენმან ბათო, რომელიც უდიდეს იყო ყოველთა ყაენთა, ინება გასწორება და აღთუალვა ყოვლისა ქვეყნისა” [იქვე]

როგორც ქართლის ცხოვრებიდან ჩანს, აღწერას ხელმძღვანელობდა სპარსელი ვინმე

არღუნი, რომელმაც საქართველოს, ადრიბეჯანის (აზერბეიჯანის) და ერანის აღწერის ზოგადი მეთვალყურეობა ხოჯა ნეჯმედდინს მიაწოდო. აღწერა დაწყებულია 1251 წელს, მუნქე ყაენის ტახტზე მომაგრების შემდეგ და დამთავრებულია 1254 წელს. ჟამთააღმწერელის ამ ცნობაზე დაყრდნობით, ივ. ჯავახიშვილი ასე საზღვრავს საქართველოს მოსახლეობის რიცხვს:

ბევრი=10000 (ათი ათასი)

ცხრა ბევრი=90000(ოთხმოცდა ათი ათასი)

90000 მხედარი, გამოყვანილია ყოველი მეცხრე კომლიდან

2

90000X9=810000 (რვაას ათი ათასი კომლი)

810000X5=4500000 (ოთხი მილიონ ხუთასი ათასი) სული

(კომლზე ნაგულისხმევია საშუალოდ ხუთი სული)

5000000 (ხუთი მილიონი) არის ნავარაუდები უფრო გვიანდელი ვერსიით

[საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ III- გვ566 - 1979წ]

სხვა პირდაპირი თუ ირიბი მონაცემები საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ იმ პერიოდისათვის, არ არსებობს. ვინაიდან საქართველოს მოსახლეობის აღწერის პარალელური ცნობები არ არსებობს არც სომხურ, არც სპარსულ, არც ბერძნულ და არც უიულურულ (მონღოლები უიულურული ანბანით სარგებლობდნენ) ისტორიის მატრიანებში, აუცილებელია არსებული ერთადერთი ცნობა კრიტიკული თვალსაზრისით იქნეს განხილული. ჟამთააღმწერელის ცნობის პირველი ნახევარი, გაწვევის წესს განსაზღვრავს:

”ცხრასა გლეხსა სრულის მიწის მქონებელს, ერთი ლაშქარს მიმავალი კაცი შეაგდიან”. გაწვევის ეს წესი მონღოლურია, მათსავე ულუსში მიღებული. მონღოლების ისტორიიდან ცნობილია, რომ საყოვალთაო გაწვევისას, მონღოლებს ყოველი 10 (ათი) იურტიდან (კარვიდან) 1–3 მეომარი გაჰყავდათ. **(მონღოლური იმპერიის არმია, ვიკიპედია)**

ეგვიპტეში ლაშქრობისას, (რომელიც წარუმატებლად დამთავრდა) სარდალმა ჰულაგუმ, მუნქე ყაენის ძმამ, მიიღო ორ- ორი კაცი ყოველი ათი იურტიდან([монголскаиа империя чингизидов. Чингизхан и его преемники. Александр Доманин])

ჟამთააღმწერილის ცნობის პირველი ნახევარი სწორია, მას სხვა, პარალელური წყაროებიც ადასტურებენ და ყოველგვარი კრიტიკის გარეშე დგას. ჟამთააღმწერელის

ცნობის მეორე ნახევარი “და გამოხდა სამეფოსაგან დავითისა ცხრა დუმენი მხედარი თათართა თანა წარმავალი, რომელ არს ცხრა ბევრი”–საკმაოდ დიდ ეჭვს ბადებს. ირიბი არგუმენტები, რომ ჟამთააღმწერელს ეშლება მცნება 1000 (ათასი) და 10000 (ათი ათასი), საკმაოდ ბევრია. (არ არის გამორიცხული, რომ ჟამთააღმწერელი მეომართა სრულ რაოდენობას, საქართველოს საომარ პოტენციალს მიუთითებდეს, და არა სამონღოლო სამხედრო ბეგარაზე გამსვლელ მეომართა რაოდენობას, რომელიც გვიანდელი გადამწერების მიერ დამახინჯებულადაა ინტერპრეტირებული)

არგუმენტი 1. მსოფლიო მოსახლეობის რაოდენობა მე–13–ე საუკუნის შუა წლებში, არ აღემატებოდა 300000000 (სამასი მილიონი). ციფრი რასაკვირველეს მიახლოებითაა, (დათვლილია არითმეტიკული რეგრესიით). თუ საქართველოს მოსახლეობა ამავე პერიოდისათვის 5000000(ხუთი მილიონი) იყო, ქართველთა წილი მსოფლიოს მოსახლეობაში 1,5% ყოფილა! დღეს მხოლოდ 0, 07%–ია, 20- ჯერ ნაკლები.

არგუმენტი 2 სამხედრო მეცნიერთა გამოთვლებით, ქვეყნის სამხედრო– საომარი პოტენციალი, მოსახლეობის 12– 15%–ის ფარგლებში მერყეობს. ხუთ მილიონიანი ქვეყნის საბრძოლო პოტენციალი 750000([შვიდას ორმოცდა ათი ათასი) მეომარია! სამ ნახევარ მილიონიანი საქართველოდან მეორე მსოფლიო ომში 560000 (ხუთას სამოცი ათასი) მეომარი იღებდა მონაწილეობას, სახაზო- საბრძოლო ნაწილებში. (ზურგის გასამხედროებელი ნაწილების ჩათვლელად).....და საკითხავია, ასეთი ქვეყნის პატრონს, დავით აღმაშენებელს რაში უნდა დასჭირდებოდა 15000 (ხუთმეტი ათასი) ყივჩაღური ოჯახის ჩამოსახლება საქართველოში?

არგუმენტი 3 ფეოდალური საქართველოს საჯარისო გაწვევა, კომლზე კაცი, ჟამთააღმწერელის ვერსიის მიხედვით, გამოიყვანდა 810000(რვას ათი ათასი) მოლაშქრეს მარტო გლეხობიდან. სინამდვილეში სულ ორჯერ, ბასიანისა და შამქორის ბრძოლებში შესძლო საქართველომ 80000(ოთხმოცი ათას) მეომრის გამოყვანა. 90000 (ოთხმოცდა ათი ათასი) მეომარს ასახელებს ჟამთააღმწერელი მონღოლთა წინააღმდეგ ლაშა გიორგის მიერ გამოყვანილი ლაშქრის რაოდენობას,თუმცა სომეხი ისტორიკოსი, გრიგოლ აკნერცი 60000 (სამოც ათასს)ასახელებს.

არგუმენტი 4 შუა ირანში ასასინების სექტის მიერ დაკავებული ალამუთის ციხე– სიმაგრის გარემოცვაში, მონღოლებთან ერთად , სამხედრო ბეგართა გაწვეული ქართველებიც მონაწილეობდნენ. მოალყეების კრებისითი რაოდენობა 120000(ასოცი ათასი) იყო. ალყა 7 წელი გაგრძელდა. მას, შემდეგ, რაც ასასინმა მიპარვით მოკლა მონღოლთა სარდალი ჩაღატა ნოინი, მონღოლებმა ეჭვი ქართველებზე მიიტანეს და დასახოცად მიუვარდნენ. 120000 მოლაშქრიდან 90000- ქართველი რომ ყოფილიყო (უმრავლესობა!), მონღოლები ძალადობას ვერ გაბედავდნენ, მაგრამ:

„და ვითარ მიმართეს, განკრთეს ქართველნი და უღონობას მიეცნენ და არა უწყოდეს, რამც ყვეს, ხოლო ზოგნი ომისა მიმართ განემზადებოდეს, და ზოგნი აყენებდეს, რამეთუ ფრიად მცირენი იყვნეს(ქართლის ცხოვრება; ჟამთააღმწერელი ტ-II-გვ202 2012 წ) ჰგავს,რომ ჟამთააღმწერელი შეცდა და ქართველნი არა 90000 (ოთხმოცდა ათი ათასი) იყვნენ, მონღოლთა თანა გამავალი, არამედ 9000(ცხრა ათასი)

არგუმენტი 5 სამხედრო ბეგარის დაკისრების შემდეგ 1254 წლიდან, არსად ფიქსირდება მონღოლთა გვერდით მებრძოლი ქართული მრავალრიცხოვანი მხედრობა. 1277 წელს, ეგვიპტის სულტან ფუნდუყდარ ბეიბარსის წინაარმდეგ ბრძოლაში მონღოლებს თან ახლავს აღმოსავლეთ საქართველოს მხედრობა 3000(სამი ათასი) მეომრი.

1280 წელს, მეორე ეგვიპტურ ლაშქრობაში, მონღოლებს თან ახლავს გაერთიანებული ქართულ– ბერძნული– სომხური ლაშქარი 30000 (ოცდა ათი ათასი)მეომრი.

1281 წელს, ისევ დაიწყო ომი ეგვიპტესთან. მონღოლთა ლაშქარი 25000 (ოცდა ხუთი ათასი) მეომარს ითვლის,ქართველთა რიცხვი სულ 5000 (ხუთი ათასი) მეომრით შემოიფარგლება.90000 (ოთხმოცდა ათი ათასი)–ს ხსენება არსად არ არის!

არგუმენტი 6 თვით მონღოლებიც დაიქსაქსნენ ევრაზიის ვრცელ კონტინენტზე, მათი ჯარიც ვერ არის ადრინდელივით მრავალრიცხოვანი. ჩრდილოეთის დიდი ყაენის დიდი ლაშქარი, რომელიც სამხრეთის ყაენს, აბაღას ებრძვის: **“მას ჟამსა გადმოვიდა დიდი ყაენი ბერქა გ ზასა დარუბანდისასა აურაცხელი ლაშქრით”(ქართლის ცხოვრება ტ-II-გვ254 , 2012 წ) სპარსი ისტორიკოსის სიტყვებით კი ეს “აურაცხელი” ლაშქარი 30000 (ოცდა ათი ათასი) მეომარს ითვლის(Рашид-ад-дин. Сборник летописей 3;1946. стр-68)**

არგუმენტი 7 1242 წელს ქართველებს და მონღოლებს შორის დადებული საზავო ხელშეკრულებით, საქართველო დაიყო 8 [რვა] დუმენად. დუმენი ისეთი სამხედრო–ადმინისტრაციული ერთეულია, რომლის სამხედრო პოტენციალი 10000(ათი ათასი) სამხედროვალდებულია.ყოველ ქართულ დუმენს შეუწარჩუნდა ქართველი სამხედრო მეთაური, ერისთავების სახით.

- 1.დუმენი.ჰერეთის, კახეთის და კამბეჩიანის თემები
2. დუმენი.ჩრდილოეთ სომხეთის თემები.
3. დუმენი . ჩრდილოეთ სომხეთის თემები.
- 4.დუმენი. ქართლის თემები.
- 5 დუმენი.ჯავახეთის თემები.

6. დუმენი.სამცხისა და მესხეთის თემები.

7. დუმენი. სამეგრელო აფხაზეთის თემები.

8. დუმენი. ლიხთ იმერეთის და რაჭა –ლეჩხუმის თემები.

1260–61 წლებში, მონღოლთა წინააღმდეგ დავით–ულუს აჯანყებას, ერისთავებისაგან მხოლოდ სარგის ჯაყელმა დაუჭირა მხარი. მეფემ და ერისთავმა, ერთი დუმენიდან სამცხის და ჯავახეთის თემებიდან, მხოლოდ 8000 (რვა ათასი) მეომრის გამოყვანა შეძლეს...მე–13–ე საუკუნის მიწურულს, სამცხის დუმენი, რომელიც “ხას–ინჯუდ” შეიწყალა ყაენმა, აშკარად გაფართოებული ჩანს.სამთავროს ფარგლებში ერთიანდება სამცხე,აჭარა,შავშეთი, კლარჯეთი, ტაო, კოლა, არტაანი, ჯავახეთის ნაწილი. სამთავროს ტერიტორიაზე შემოჭრილ და საზამთროდ დაბანაკებულ თურქებს 12000(თორმეტი ათასი) მეომრით თავს ესხმის და ამარცხებს სარგისის მემკვიდრე, ბექა. ჩანს 10000 (ათი ათასი) მეომარი მაქსიმალური სამხედრო პოტენციალია დუმენისა, კომლზე კაცი და არა მონღოლთა დაწესებული ერთი კაცი ცხრა კომლიდან. ერთხელ კიდევ ვრწმუნდებით,რომ 8[რვა] დუმენად დაყოფილ საქართველოს ექსტრემალურ სიტუაციაში თუ შეუძლია გამოიყვანოს 80–90 ათასი მოლაშქრე, რითაც კიდევ ერთხელ დასტურდება ჟამთააღმწერელის დაშვებული შეცდომა მონღოლთა ლაშქარში გასაწვევ ქართველთა რაოდენობაზე.

არგუმენტი 8 ჟამთააღმწერელის მიერ ნახსენები აღწერიდან ორი საუკუნის შემდეგ, 1459 წელს, პაპი პიუს მე–2–ის ელჩს, ლუდოვიკო ბოლონიელს ჩამოაქვს საქართველოში ევროპული გეგმა თურქებისაგან ბიზანტიის განთავისუფლებისა. ქართველებმა ელჩს შემხვედრი სამხედრო გეგმა შესთავაზეს, რომელიც თურქთა წინააღმდეგ მუსლიმანური ირანის გამოყენებასაც ითვალისწინებდა. აღმოსავლეთი ქრისტიანული კოალიციის ჯარები ასე გამოიყურება: ტრაპიზონის მეფე დავითი–30000(ოცდა ათი ათასი) მეომარი და 30 (ოცდა ათი კატარდა). მცირე სომხეთის მეფე–20000(ოცი ათასი) მეომარი. ქართველი მონაწილეები: გიორგი მე–7–ე 40000(ორმოცი ათასი), სამეგრელო– აფხაზეთის მთავარი ბენდიანი–10000(ათი ათასი), გურიის მთავარი და ანაკოფიის ერისთავი თავიანთი ჯარებით. რაც შეეხება სამცხის მთავარს, მას ჯავახეთიც შეუერთებია და 20000(ოცი ათასი) მეომარი გამოყავს., მონღოლური აღწერიდან ორი საუკუნის მერეც, საქართველოს კრებსითი სამხედრო პოტენციალი 80000(ოთხმოცი ათასი) არ აღემატება.

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ საქართველოს გადატანილი აქვს თემურ–ლენგის გამანადგურებელ ლაშქრობათა მთელი ციკლი, რომელმაც დიდი ნეგატიური გავლენა მოახდინა მოსახლეობის რაოდენობაზე. (თუმცა როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართველების გამოსაყვან 80000 მეომარში 40000 სპარსელი ჯარისკაციც ჩანს ჩათვლილი....)

არგუმენტი 9 საისტორიო წყაროები ხშირად არასწორად აფიქსირებენ რაოდენობრივ მაჩვენებლებს. ბასილი ეზოსმოდვარის ცნობით: **”ხოლო ამან მოუწოდა ყოველსა სიმრავლესა სპათა მისთა და შეკრიბა კაცი, ოთხმოცი ბევრი, რომელ არს რვაასი ათასი”**(**ქართლის ცხოვრება ტ-II-გვ 120, 2021 წ**) საინტერესოა, რომ ქართლის ცხოვრების ადრინდელ გამოცემაში ოთხმოცი ბევრი განმარტებულია როგორც 400000 (ოთხასი ათასი) საუბარი ეხება რუქნ-ად-დინის ლაშქრობას საქართველოში 1202 წელს, ბასიანში მომხდარ ბრძოლას. ამავე დროს, სპარსი ისტორიკოსის, მაჰმუდ ქერომუდდინ აყსარაილის ცნობით, რუქნ-ად დინმა საქართველოში ილაშქრა 20000(ოცი ათასი) მეომრით. სავარაუდოა, რომ რუქნ-ად-დინის დამარცხების მიზეზის ახსნას სპარსი ავტორი, რომელიც ამ ომიდან 70–80 წლის შემდეგ დაიბადა, მუსლიმანთა ლაშქრის სიმცირით ცდილობს. საქართველოს მხედრობის უკან საუკუნოვანი დაუმარცხებელი ომის ეპოპეაა. რუქნ-ად-დინის ცნობილი დიდი სამზადისი მიზნად ისახავს საქართველოს და ამიერკავკასიის დაპყრობას, მთელ წინა აზიაში გაბატონებას. რასაკვირველია მცირერიცხოვანი მხედრობით ამ ამოცანის შესრულება შეუძლებელი ჩანს და არც გამოცდილი სარდალი რუქნ-ად-დინი წავიდოდა ასეთ ავანტიურაზე. მით უმეტეს, ოფიციალური ომში გამოწვევა რუქნ-ად-დინის მიერ იქნა გამოცხადებული და ქართველებმა ეს გამოწვევა მიიღეს. ორივე მხარე მაქსიმალურად ცდილობს სამხედრო რესურსების მობილიზირებას. აშკარაა, სპარს ავტორს შეგნებულად აქვს შემცირებული მუსულმანური ლაშქრის რაოდენობა, დამარცხების გასამართლებლად. დამარცხების მიზეზის მიჩქმალვასვე ემსახურება მუსლიმი ისტორიკოსის, იბნ-ბიბის ცდა, ახსნას მარცხის მიზეზი შემთხვევითობით. მისი სიტყვებით, როდესაც ქართველთა ლაშქარს გაუჭირდა და სელჩუკთა გამარჯვება გარდაუვალი ჩანდა, სულთანის კარვის მატარებელ ცხენს ფეხი ჭაობში ჩაეფლო, კარავი დაემხო, რაც სელჩუკთა ლაშქარმა უბედურების მომასწავებლად ჩათვალა და გაიქცა. გაცილებით რეალურად აღწერს ომის ბატალიებს ბასილი ეზოსმოდვარი. მისი სიტყვებით, ქართველთა ლაშქარმა პირველმა შეუტია. ფიცხელ ომში წინა მებრძოლთ ცხენები გამოუკლეს. ნაწილი ქართველებიც დაქვეითდნენ და განაგრძეს ბრძოლა მეთაურთა მხარდამხარ. გაუჭირდათ ბრძოლა ქვეითებს, მოქცეულთ მტრის და საკუთარ ცხენოსნებს შორის. ქართველთა სარდლებმა, ერთ ფლანგზე დავით სოსლანმა, მეორე ფლანგზე ზაქარია მხარგრძელმა მხედრობა გაარიდეს ქვეით მეომრებს:

” და ვითარ ქართველთა განეშორნეს, რათა არა ცხენითა მათგან დაითრგუნნენ ქვეითნი ქართველნი”(**ქართლის ცხოვრება ტ-II. გვ 125 , 2012წ**)

ქართველი მხედრების ტაქტიკური გადაჯგუფება, რომელიც მცირე უკან დახევის გარეშე ვერ განხორციელდებოდა, მტერმა გაქცევად ჩათვალა. სწორედ ამას გულისხმობს იბნ-ბიბის ცნობა სელჩუკთა მოახლოებულ გამარჯვებაზე. სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა გადაჯგუფებული და საომარ წყობა გამართული ქართველი ცხენოსნების

შეტევა ფლანგებზე, და ბრძოლის სასწორიც ქართველთა მხარეს გადაიხარა. სავარაუდოა, რომ ამერ– იმერთა (შესაძლოა მოქირავნე ჩრდილო კავკასიელთა) ერთიანი ლაშქარი თითქმის 100000(ასი ათასი) მხედრითა იყოს წარმოდგენილი, ხოლო მუსულმანთა ლაშქარი არა ნაკლებ 200000(ორასი ათასი) მეომარს ითვლის. მუსლიმანთა ლაშქრის რაოდენობას აყსარაილი სავარაუდოდ ათჯერ ამცირებს, ბასილი ეზისმოდვარი კი ორჯერ (ზოგიერთი წყაროთი ოთხჯერ) ადიდებს.

ცხადია, ქართველებმა ამ წინასწარ გამოცხადებულ ომში მაქსიმალური საომარი პოტენციალი ჩართეს. წარმოუდგენელია, რომ ქართველთათვის ამ სამკვდრო– სასიცოცხლო ომში, ყოველი ცხრა კომლიდან ერთი მეომარი ყოფილიყო გაწვეული. რასაკვირველია, აქ უპრეცედენტო გაწვევა, ქართველთათვის ესოდენ ჩვეული კომლზე კაცია გამოყენებული, ქუდზე კაცი თავად– აზნაურობიდან. ჟამთააღმწერელის შეცდომა ამ ფაქტის განხილვითაც აშკარაა.

არგუმენტი 10 იერუსალიმის სრულიად მოსპოლვასა ტიტეს და უესპასიანეს მიერ, ჟამთააღმწერელიდა მრავლისმომთხრობი იოსიპოს წამოსტყუოს ესოდენ ძნელბედობასა ეუდელთასა, ვიდრე სამასსა ბევრსა, აღრიცხავს მამაკაცსა ოდენ სიყმილისასა და მახვილის მიერ აღსრულებულისა, რომლის მსგავსი იქნა ჟამთა ამათთა სარკინოზთა მიერ ქალაქსა ტფილისისასა” (ჟამთააღმწერელი ტ-II-გვ 176 , 2012წ) როგორც ცნობილია, რომის იმპერიის მიერ იუდეის დაპყრობა მოხდა ძვ წ მე–2–ე საუკუნის შუა წლებში. ისტორიის ანალებში ებრაელთა მსხვერპლი შეფასებულია 600000 (ექვსასი ათასი) ადამიანად. ჟამთააღმწერელი ხუთჯერ ადიდებს ამ ისედაც დიდ რიცხვს. ჟამთააღმწერელი ასე აღწერს თბილისის დაპყრობას ჯალალ–ად– დინის მიერ: **“ხოლო მრავალი სიმრავლე მამათა და დედათა იპოვა ახოვნად, რომელთა მიიღეს გვირვინი წამებისა, რომელთა აღრიცხვა შეუძლებელ არს სიმრავლისათვის, რამეთუ ვგონებ, ვითარმედ ათი ბევრი აღიწია რიცხვი მოკლულთა”**[ჟამთააღმწერელი, იქვე]

“ზორეზმელები გაეცნენ მტრებს და სპარსეთის საზღვარზე საქართველოს ქალაქ ტრიფელისს (ტფილისს) მოადგნენ, სადაც 7000 (შვიდი ათასი) კაცი ამოხოცეს“. (სიმონ დე სენ კვენტინის ცნობები საქართველოს შესახებ. ასცელინის ელჩობა. დავით ნინიძე)ავტორი, ჩვეულებრივ, ომში დახოცილ მხედრობას არ აღრიცხავს. ასეთივე კონტექსტში ახსენებს ქალაქ დარუბანდს:

„მოუხმეს მცხოვრებლებს და ყველა ამბოხებული დახოცეს, დააჭრეს ყურები, ძმარში ჩადებული აპკიდეს ორ საპალნე ცხოველს და ხანს უძღვნეს....ათასი მოკლულიდან ერთს თავს წააცლიდნენ და ყირამალა აღმართავდნენ მაღალ ადგილას, ნიშნად ათასეულისა. საქართველოში, თბილისის დარბევისას, (მონღოლებმა) იქ 7 ადამიანი 7 სხვადასხვა მაღალ ადგილას თავწაცლილი ფეხებით ზემოთ ჩაარჭვეს. თათართა მოსვლამდე ცოტა ხნით ადრე ზორეზმელებმა იმავე ქალაქში მოკლეს, როგორც ადრე ვთქვით, 7000

ადამიანი“

ცხადია, სამივე შემთხვევაში, სენ კვენტინი დახოცილ ხალხში მშვიდობიან მოსახლეობას გულისხმობს! ამასთანავე, სენ კვენტინის ცნობები უაღრესად საიმედოა, რადგან ის სავარაუდოდ ეყრდნობა მათივე ორდენის წევრების ინფორმაციას, რომლებიც ელჩობის საქართველოში მოსვლის პერიოდისათვის უკვე 7 წელია თბილისში მოღვაწეობენ!

რაც შეეხება სხვა ცნობებს თბილისის შესახებ:

მე-17-ესაუკუნის შუა ხანებში თბილისში ნამყოფი ფრანგი კომერსანტი, ტავერნიე წერდა: **“ტფილისი, რომელიც ქართლის სატახტო ქალაქია, კარგი მდებარეობა აქვს, საკმოდ დიდია და კარგად გაშენებული. აქ აბრეშუმის დიდი ვაჭრობა სწარმოებს”**(**ტავერნიეს მოგზაურობიდან, მოამბე N6-1898წ**)

1663 წელს, ქართლის მეფის მკურნალი, ქიოსელი ბერძენი, ანდრია ეპიფანე, გაგზავნილ წერილებში აღნიშნავდა: **“რომ თბილისში ძლიერ ბევრი ხალხია და მკვიდრების გარდა აუარებელი ვაჭრები არიან აღმოსავლეთიდან მოსული(მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. თბილისი 1902 წ გვ 225)**

“თბილისი ერთ-ერთი ულამაზესი ქალაქია, თუმცა დიდი არ არის (შარდენის მოგზაურობა გვ 316, 1975 წ) “ქალაქი თბილისი მჭიდროდ არის დასახლებული”(იქვე) 1680 წლის დასაწყისში, იტალიელი მისიონერის, დიონჯო კარლოს ცნობით, თბილისის მოსახლეობა 12000 (თორმეტი ათასი) აღწევდა” (დიონჯო კარლო თბილისის აღწერა ბ. გიორგაძის თარგმანი. მსკ. თბ. 1951წ ნაკვ.29.გვ 156)

1700 წელს, ფრანგი მოგზაური ტერნიფორის მიხედვით, 20000 სული მცხოვრები იყო.

1770 წელს, აღწერის მონაცემებით, თბილისის მოსახლეობა 4000 კომლი იყო.(ივ ჯავახიშვილი, ტ- IV-, გვ 446-447, 1996 წ)

ბუნებრივია, რომ ჯალალ-ედ-დინის თავდასხმისას, გარეუბნის ლტოლვილი მოსახლეობა თბილისის გალავანს შეაფარებდა თავს. ჯალალ-ედ-დინის მემატეანის, ალ-ნასავის მიხედვით, ხვარაზმელმა სულტანმა ქალაქის ერთი ნაწილი, მტკვრის მარჯვენა სანაპირო დაიპყრო, ისიც ადგილობრივი მუსლიმანების დახმარებით. ქალაქის გარნიზონმა ისნის ციხეს შეაფარა თავი. ჯალალ-ედ-დინმა დაუნდობლად გაჟლიტა ქალაქის მეორე ნაწილის მშვიდობიანი ქრისტიანი მოსახლეობა, ქართველები და სომხები. რასაკვირველია თბილისის მუსლიმანი მოსახლეობისათვის ხვარაზმელებს ხელი არ უხლიათ. თუ 1680 წელს, თბილისის მოსახლეობა 12000 (თორმეტი ათასი) არ აღემატებოდა, ძალიან საეჭვოა, მოსახლეობა 450 წლის წინ ათჯერ მეტი ყოფილიყო. სავარაუდოდ, თბილისის ერთი ნაწილის ქრისტიანულმა მოსახლეობამ, 10000 (ათი ათასი) ადამიანმა, ქართველმა და სომეხმა თავი შესწირეს ქრისტიანული სიწმინდეების დაცვას. ჟამთააღმწერელს ამჯერადაც აერია რიცხვი და მადლობა უფალს, რომ 10000, და

არა 100000 შეიწირა პირსისხლიანმა ჯალათმა და შარაგზის ავაზაკმა, ჯალალ– ედ– დინმა.

არგუმენტი 11 “ესე მაღალმან და ყოველთა ხელმწიფეთა უდიდესმან ხვარაზმმა, რომელი მაშინ დღეთა სიმრავლითა მიმხცოვანებულ იყო, და შვილისა ჯალალედინის და ხელთ ედვა სულტნობა და ქვეყანანი, რომელნი ეპყრა ჯეონს აქეთ ხუარასნისა და ერანისა, ცნა რა მოახლოება თათართა, მოუწოდა სპათა მისთა, ვითარ ექუსი ათასითა კაცთა, და წამოემართა ჩინგიზ ყაენსა ზედა. ხოლო იგი ხუარაზმმას წინა დაემთხვა. იქნა ძლიერი და ფიცხელი ომი, რომელი მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ სიმრავლე. და იძლივნეს ხვარაზმელნი, დაშთა რაზმსა შინა ბერი ხუარაზმმა, მცირედითა ლაშქრითა, და თათარნი გარე–მოადგეს. ცნა ესე სულტანმან ჯალალადინმა, რომელ იყო კაცი მხნე, ქველი შემმართი, უშიში, ვითარცა უხრცო, ძალითა საჩინო, წყობათა შინა უცხო, მოვიდა მცირედითა კაცითა შველად მამისა და მყის წამოიყვანა მამა, და ივლტოდეს ხუარასნად. ამის შემდგომად ებრძოდა კულადცა სულტანი, ჯალალადინ მრავალჯერ, რამეთუ სამჯარ ჯეონს იქით შეება და ოთხჯერ ხუარასანს, ჯეონს აქეთ. ვინაიდან ღმერთსა ცოდვათა ჩვენთვის მიეცა ყოველი ქვეყანა, იძლია სრულად და ივლტოდა” (ქართლის ცხოვრება; ჟამთააღმწერელი ტII- გვ 165–166 , 2012წ)

ჟამთააღმწერელს მხედველობაში აქვს ხვარაზმელთა და მონღოლთა პირველი შეტაკება, რომელიც მოხდა 1218 წელს, თურგაის სტეპში. ჩინგიზ ყაენის მიერ პირადი მტრების, მერკეტების გასანადგურებლად გაგზავნილი, ქართველთათვის ავადასხსენებელი სუბუდაი ბაღათური ლაშქრითურთ, მერკეტების დევნის პროცესში, ხვარაზმელთა სასაზღვრო ზოლში შემოიჭრა. ხვარაზმმა, რომელსაც უკვე გაფუჭებული ჰქონდა ურთიერთობა მონღოლებთან, 60000 (სამოცი ათასი) და არა 6000 (ექვსი ათასი) ნარჩევი ჯარით შეეგება მონღოლებს. სუბუდაი ბაღათური, რომელსაც თან მხოლოდ 30000 (ოცდაათი ათასი) მეომარი ჰყავდა, თანაც ჩინგიზ ყაენისაგან არ ჰქონდა მითითება ხვარაზმელებთან დაპირისპირებისა, ომისათვის თავის არიდებას შეეცადა. ომი ხვარაზმელთა ინიციატივით დაიწყო. მონღოლებმა ხვარაზმელთა მარცხენა ფლანგი და ცენტრი შეავიწროვეს, კინალამ ტყვედ ჩაიგდეს ცენტრში მყოფი ხვარაზმმა. მდგომარეობა ჯალალ–ად–დინმა იხსნა, რომელმაც დაამარცხა მონღოლთა მარცხენა ფრთა, გააქცია და დაფანტა. შემობრუნებულმა ცენტრშიც გაასწორა ბრძოლა. მეომარი მხარეები ღამემ გაყარა. სუბუდაი ბაღათურმა გაცლა ამჯობინა, თუმცა თავს დამარცხებულად არ თვლიდა.

პირველი სერიოზული დამარცხებაც ჯალალ–ად–დინმა აგემა მონღოლებს 1220 წელს. ბრძოლა პანდშერის ხეობაში მოხდა, პერვანის ველზე (თანამედროვე ავღანეთი) ორი დღის ბრძოლის შემდეგ მონღოლთა 30000 (ოცდა ათი ათასი) ზოგი წყაროებით 60000 (სამოცი ათასი) ლაშქარი, რომელსაც ჩინგიზ ყაენის ერთ–ერთი საუკეთესო სარდალი,

შიქი–ყუთუყუ, (ზოგი მონაცემებით ჩინგიზის შვილი, ტოლაი ხანი) სარდლობდა, სასტიკად დამარცხდა. (ჯუვეინი, თარიჰა ჯაჰანგოშა, გვ 135–136. **Насави ст124-125. Рашид-ад-дин 12 , ст220-222**) **ჯალალ–ად–დინის გაერთიანებული ლაშქარი 120000 (ას ოცი ათასი) მეომარს ითვლიდა.**

ლოგიკურია ვივარაუდოთ, რომ ჟამთააღმწერელს 1254 წლის მონღოლურ აღწერასთან დაკავშირებით ერთმანეთში, ისევე როგორც ზემორე შემთხვევაში, აერია მცნება 1000 (ათასი) და 10000 (ათი ათასი). ასეთ შემთხვევაში, საქართველოში 1254 წელს ფიქსირდება 81000 (ოთხმოცდა ერთი ათასი) და არა 810000 (რვაას ათი ათასი) გლეხური კომლი. ამასთანავე, ყურადსაღებია რომ ჩვენამდე მოღწეული მე–18–ე საუკუნოს აღწერის დავთრებში, კომლში სულადობრივი რაოდენობა საშუალოდ 6–10 სული ჩანს, და არა 5 სული, როგორც ამას ივ.ჯავახიშვილი თვლის.

ისტორიული წყაროები და არითმეტიკა

ისტორია არაზუსტ მეცნიერებათა რიცხვს მიეკუთვნება. ჟამთააღმწერელის ერთი ცნობის საპირისპიროდ, არსებობს დუჟინი ირიბი საწინააღმდეგო არგუმენტი. შესაძლებელია თუ არა მოიძებნოს პირდაპირი არგუმენტი, რომელიც დაამტკიცებს ჟამთააღმწერელის შეცდომას აღრიცხვის შედეგების დაფიქსირებისას? არგუმენტი არსებობს ზუსტი მეცნიერების, არითმეტიკის სახით. ჟამთააღმწერელის მიხედვით, 1254 წლის აღწერისას დაფიქსირდა 810000 (რვაას ათი ათასი) სრულფუძიანი გლეხური კომლი. საგლეხო მამულის, საკომლო ფუძის ოდენობა დროთა ვითარებაში ცვლილებას განიცდიდა. მე–17–ე, მე–18–ე საუკუნეში, ტენდენცია საკომლო მამულის, ფუძის შემცირებისაკენ იყო მიმართული. და მაინც, საკომლო მიწის ყველაზე გავრცელებული ოდენობა 60 (სამოცი) დღიურს უდრიდა. დღიური, მიწის ის რაოდენობაა, რომელიც ერთი დღის განმავლობაში იხვნება ერთი გუთნეულის მიერ. ის მერყეობს 0,4–0,45 ჰექტარის ფარგლებში. 1756 წლის ერთ საბუთში საკომლო ფუძედ ნაგულისხმევია 60 (სამოცი) დღიური მიწა.

1803 წლის დოკუმენტში პირდაპირაა აღნიშნული „ერთი საკომლო სამოცი დღის მიწააო“ (ხელნაწერების ინსტიტუტი ფ. Q.d N7866 მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორია წ2 გვ 213. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები გვ 533 ტ4, 1979წ)

რასაკვირველია, ჟამთააღმწერელის მიერ მე 13-ე საუკუნეში ნახსენები სრული საკომლო ფუძე ვერ იქნებოდა ნაკლები, ვიდრე მე–18–ე საუკუნეში

60 დღიური=60X0,4=24 ჰექტარი.

რასაკვირველია, 24 ჰექტარ საკომლო ფუძეში შედის საკარმიდამო, სახნავი, სათიბი, სამოვარი და ტყეც კი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მონღოლების მიერ საქართველო დაყოფილ იქნა 8 (რვა) დუმენად. დღევანდელი საქართველო განლაგებულია 5 (ხუთი)

დუმენის ტერიტორიაზე. ორი დუმენი, ჩრდილოეთ სომხეთის მიწები, თავისი ტერიტორიებითვე დაუბრუნდა ისტორიულ სამშობლოს, სომხეთს. ერთი დუმენის ტოლფარდი ტერიტორია, საინგილოს, კოლა –არტაანის და ტაო–კლარჯეთის სახით, საქართველომ მე–19–ე , მე–20–ე საუკუნეში დაკარგა. ჟამთააღმწერელის ცნობებზე დაყრდნობით საქართველოს დანარჩენ 5 (ხუთ) დუმენზე მოდის მოსახლეობის 5/8[ხუთი მერვედი] ანუ 500000 (ხუთას ათასი) სრულფუძიანი კომლი. ნახევარი მილიონი სრულფუძიანი კომლის განსახლებისათვის აუცილებელია:

$$500000 \times 24 = 12000000 \text{ (თორმეტტი მილიონი) ჰექტარი.}$$

ამასთანავე, საკომლო ფუძის მიწის ფონდიდან ამოსარიცხია ფართობები, რომელიც უკავია: მდინარეებს, ტბებს, გზებს, ქალაქებს, წარმოადგენს საეკლესიო საკუთრებას, საბატონო და სამეფო ტყეები, მთავარი კავკასიონის მთები და მყინვარები. ბუნებრივი პირობებიდან გამომდინარე, საქართველოს რეალური ფართი რამდენადმე აღემატება რუკაზე დაფიქსირებულ ფართს:

$$70000 \text{ კვ. კმ} \times 100 = 7000000 \text{ (შვიდი მილიონი) ჰექტარი}$$

და მაინც, მე–13–ე საუკუნეში, ამა თუ იმ სახით გამოყენებადი მიწის ფართი გაცილებით ნაკლები ჩანს, ვიდრე საკომლოდ აუცილებელი 12000000 (თორმეტტი მილიონი) ჰექტარი. მონღოლთა მიერ 1254 წელს ჩატარებულ აღრიცხვის შედეგების მხოლოდ ორი ვარიანტი არსებობს: სრულფუძიანი გლეხური კომლის რაოდენობა არის 810000 (რვაას ათი ათასი) და მონღოლთა ლაშქარში ყოველწლიური გასაწვევი 90000 (ოთხმოცდა ათი ათასი) მეომარი, ან 81000 (ოთხმოცდა ერთი ათასი) სრულფუძიანი კომლი და 9000 (ცხრა ათასი) გასაწვევი მეომარი. აშკარაა, რომ 810000 (რვაას ათი ათასი) სრულფუძიანი გლეხური კომლი საქართველოს ტერიტორიაზე ვერ განთავსდებოდა!

.....და მაინც, საკითხი იმდენად არაორდნარული ჩანს, რომ ჟამთააღმწერელის შეცდომის დაფიქსირება ირიბი (თუმცა აშკარად დამაჯერებელი არგუმენტებით) არ ჩანს საკმარისი, რომ საქართველოს რიცხოვნობის საკითხი (თუნდაც შუა საუკუნეებისათვის) დამტკიცებულად ჩაითვალოს.

ერთ-ერთი იმ აუცილებელ იმ სიდიდეთა განსაზღვრისათვის, რომელიც პირდაპირ მიუთითებს საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობას შუა საუკუნეებისათვის, კერძოდ 1336 წლისათვის, ბუნებაში ცნობილია: საქართველოდან მონღოლთა იმპერიისათვის კუთვნილი ხარკის აბსოლუტური სიდიდე ცნობილია: ის 120, 2 თუმანია! (თუმანი-დუმენი=10000) სულ რამდენიმე სიდიდის განსაზღვრაა აუცილებელი, რომ არითმეტიკული მოქმედებების საშუალებით განისაზღვროს საქართველოს მოსახლეობა დროის მოცემული პერიოდისათვის, როდესაც მოგროვდა ეს სამონღოლო ხარკი (1336 წელს)

- 1) ხარკის აბსოლუტური მოცულობა თითოეული კომლისათვის თუ ინდივიდისათვის
- 2) ხარკის აკრების ბაზა, ანუ საქართველოს სამეფოს ის ტერიტორია, რომელზედაც აიკრიფა ხარკი.

მოცემული სიდიდეები სრულიად საკმარისი ჩანს, რათა განისაზღვროს საქართველოს ხარკის გადამხდელი (შესაბამისად სრულიც) მოსახლეობის რაოდენობა. ზემოთ მოყვანილი სიდიდეების, ხარკის რეალური მოცულობის განსაზღვრა და მისი მეთოდი საინტერესო შეიძლება იყოს მხოლოდ სპეციალისტთა მეტად ვიწრო ჯგუფისათვის, ამდენად შეიძლება ვერ იქნეს ასევე საინტერესო რიგითი მკითხველისათვის, თუმცა თემის (თუნდაც შემოკლებულის) განხილვა აუცილებელი ჩანს ზემოთ დაყენებული ამოცანის საბოლოოდ და უკამათო მტკიცებისათვის!

სააღრიცხვო სისტემები შუა საუკუნეებში

ცენტრალიზირებული ფეოდალური სახელმწიფოს ერთ–ერთი აუცილებელი ნიშანი მოსახლეობის აღრიცხვის სისტემის არსებობაა. აღრიცხვის სისტემას ფეოდალურ სახელმწიფოში ორმაგი დანიშნულება ჰქონდა:

1. მოსახლეობის რაოდენობის დაფიქსირება, გადასახადის რაოდენობის განსაზღვრის მიზნით.
2. ბრძოლისუნარიანი მოსახლეობის აღრიცხვა, საომარი პოტენციალის განსაზღვრა.

პირველი ოფიციალური აღრიცხვა საქართველოში წერილობით დაფიქსირებულია 654 წელს, საქართველოში არაბების შემოჭრისას. ქართლის მესვეურებმა საღად შეაფასეს სიტუაცია და დაზავება არჩიეს. არაბთა სარდალი, ჰაბიბ – იბნ მასლამა, კმაყოფილი დარჩა ქართველთა წინადადებით, მორთმეული ძღვენის ღირებულება ხარკის ანგარიშში ჩათვალა და მოციქულს თავისი კაციც გააყოლა წერილით, რომელიც „დაცვის სიგელითაა“ ცნობილი. დოკუმენტის შინაარსი მე–9–ე საუკუნის არაბი ისტორიკოსების, ბალამორისა და ტაბარის თხზულებებშია შემონახული, რამდენიმე პუნქტის სახით. ჩვენთვის საინტერესო პირველი პუნქტია: „ქართველები აღიარებენ მორჩილებას და იხდიან ჯიზიას, კომლზე ერთ დინარს, ამასთან ეკრძალებათ კომლების გაერთიანება ჯიზიის შესამცირებლად, თავის მხრივ, არც არაბებს აქვთ კომლების გაყოფის უფლება ჯიზიის გასადიდებლად“ [ე. სიხარულიძე, არაბეთ–საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები ტ73 1959 წ გვ 170–172] რასაკვირველია, მოხდებოდა მოსახლეობის კომლობრივი აღრიცხვა, განისაზღვრებოდა გადასახადის აბსოლუტური მოცულობა. ჯიზიის დადგენილი კომლობრივი ხარკის ადმინისტრირება და არაბთათვის ჩაბარება ევალებოდა უკვე ადგილობრივ ხელისუფლებას. ხარკის აბსოლუტური რაოდენობა, გადაყვანილი ვერცხლში:

1ოქროს დინარი= 4,26 გრამს=10 ვერცხლის დნარი= 4, 26X7==29,8 გრამი (ვერცხლი)

ოქრო ვერცხლის ფარდობა იმ ეპოქისათვის 1:7 (**M.N. Sauvaire, Materialux pour l'histoire de la namilsmatitique et de la metrologie et di metrologe musulmanes: Journal Asiatique 1882, fevral- mars, გვ111. ივ ჯავახიშვილი, ტომი 9, გვ 585. 1996 წ)**

აღწერის სისტემა, რომლითაც მონღოლებმა საქართველო [და არა მარტო საქართველო] აღწერეს, საქართველოში მოქმედი სისტემის ანალოგიურია. მონღოლებამდე 131 წლით ადრე 1123 წელს ზუსტად ამ სისტემით მოხდა ყივჩაყთა აღთვალება, დავით აღმაშენებლის ნებით, შირვანზე ლაშქრობის წინ .

აღწერის ეს სისტემა მოქმედებდა მონღოლთა დაპყრობამდე დიდი ხნით ადრე, მოქმედებდა მონღოლთა განდევნის შემდეგაც, რუსეთის მიერ საქართველოს ინკორპორაციამდე. საქართველოში მონღოლთა ზეობის პერიოდში, მინიმუმ ორჯერ ჩანს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერა, 1254 და 1295 წლებში, ორმოცწლიანი ინტერვალით. თუ რა ინტენსივობით ტარდებოდა მოსახლეობის აღრიცხვა მე-17-ე საუკუნემდე, ქართულ ისტორიულ წყაროებში არ ჩანს. მე-17-ე საუკუნეში, ერეკლე პირველისგან 1689 ბოძებული საბუთიდან ჩანს, რომ თითოეული სადროშოს სათავეში მდგომი სარდარი ვალდებული იყო შვიდ წელიწადში ერთხელ, თავისი ხელქვეითი სადროშოს მოსახლეობა აღწერინებინა და ხალხის აღწერის დავთარი ჰქონოდა.

(იხ. დ. ფურცელაძის Грyз. Двор. грамота გვ10–12. ივ. ჯავახიშვილი)

მომთაბარე მოსახლეობისათვის, რომელიც მესაქონლეობას მისდევდა და თურქთა ტომებისაგან შემდგარი “ელი”–ის სახელითაა ცნობილი, დაწესებული იყო სამ წელიწადში ერთხელ აღწერა (**ივ ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია გვ27 ტ4 1996წ**) აღრიცხვის ეს სისტემა ითვალისწინებდა, როგორც კომლობრივ, ასე მამაკაცთა სულადობრივ აღრიცხვას. შესაძლებელია ქართული და მონღოლური აღრიცხვის სისტემების მსგავსება უბრალო დამთხვევაა, ორი მეტად მილიტარისტული საზოგადოების ცხოვრების წესისა. (მართალია საქართველო უფრო მეტად თავდაცვით ომებს აწარმოებდა, მგრამ ომების ინტენსივობით მონღოლებს ნამდვილად არ ჩამორჩებოდა)

ქართული ფულის გენეზისი

ფული და საზოგადოება

ფული როგორც საქონელთა საქონელი და გაცვლის უნივერსალური საშუალება, კაცობრიობის ისეთივე კულტურული მონაპოვარია, როგორც დამწერლობა. ანტიკური ბერძენი ისტორიკოსის, ისტორიის მამად წოდებული ჰეროდოტეს მიხედვით, მონეტები პირველად ლიდელეებმა, მცირე აზიის მკვიდრებმა მოჭრეს. სიმდიდრის სინონიმი,

კრეზი და ლიდიელთა მეფე კროსოსი ერთი და იმავე პიროვნება იყო. (როგორც ჩვენი კვლევებით გაირკვა, ლიდიელები სხვა არავინაა, თუ არა ეტრუსკთა წინაპრები, პელაზგთა აღმოსავლეთის შტოს მოქალაქეები, რომელთასამეფოს სახელი ლიდია-მათივე მეფის სახელის მიხედვით დაერქვათ.

„ადამიანთა შორის ლიდიელები პირველები არიან, ვინც ჩვენ ვიცით, რომლებმაც მოსჭრეს და გამოიყენეს ოქროსა და ვერცხლის ფული“ (ჰეროდოტე, ისტორია; წიგნი I, კლიო-94, თბილისი 1975 წელი)

ჰეროდოტესვე ცნობით, მონეტის მოჭრის ხელოვნება ლიდიელებისაგან ბერძნებმა შეითვისეს, ბერძენთაგან სპარსელებმა. სპარსეთის იმპერიის რიგით მესამე მეფე, დარიოს ჰისტასპესის ძე პირველი იყო, ვინც დაქვემდებარებულ ერებს ხარკი ძვირფასი ლითონის, ვერცხლის სახით შეაწერა. დარიოსის მეფობის საწყის პერიოდში, სპარსეთის პროვინციებში და ვასალურ სახელმწიფოებში მონეტის მოჭრის ხელოვნება არ არსებობდა, ვერცხლი წონით (ტალანტი) შემოსდიოდა. ხარკის სახით შემოსულ ვერცხლს გადაადნობდნენ, თიხის ამფორებში ასხამდნენ, გაციებულ ნაღობს თიხას აცლიდნენ და ინახავდნენ. მიღებული ზოდებიდან საჭიროებისამებრ ხდებოდა მონეტების ჩამოსხმა, ჭედვა.

ჰეროდოტეს სიტყვებითვე, სპარსეთის იმპერიაში ოქროს მონეტების მოჭრის პრეროგატივას მეფე, დარიოს პირველი ფლობდა, ვერცხლის მონეტებს სატრაპიის მმართველები, სატრაპები ჭრიდნენ, ხოლო სპილენძის მონეტას, ადგილობრივი ხელისუფლება. სპარსეთის პროვინციის მე-19-ე სატრაპიაშიც, რომელიც მთლიანად ქართველური ტომებით, მოსხებით და ტიბარანებით, მაკრონებითა და მოსინიკებით იყო დასახლებული, რასაკვირველია იჭრებოდა ვერცხლისა და სპილენძის მონეტები, თუმცა ის რიგითი სპარსული მონეტა იყო, სპარსული საზომითა და სტანდარტით, სპარსულ მონეტარულ პრინციპებზე დაფუძნებული.

ამავე პერიოდიდან, კოლხეთის შავი ზღვის სანაპიროზე, ბერძნულ ახალშენებში და სავაჭრო ემპორიებში, მიმოქცევაშია კოლხური თეთრის სახელით ცნობილი ვერცხლის და სპილენძის მონეტები. პირველი ახალშენები კოლხეთის სანაპიროზე მილეტელებს ეკუთნოდათ ჩვ. წ. აღ. მე-6-ე საუკუნეში.. მოგვიანებით სავაჭრო პროცესებში კუნძულ სომოსისა და ხიოსის წარმომადგენლები ერთვებიან. ანტიკური პერიოდის საბერძნეთი დამოუკიდებელი ქალაქი-სახელმწიფოებისაგან შედგებოდა, რომელთა უმრავლესობას ზომა-წონის საკუთარი ერთეული გააჩნდათ და მონეტებსაც განსხვავებულს ჭედავდნენ.

ანტიკური ბერძნული და რომაულ-ბიზანტიური

ფულადი სისტემები

ფულადი სისტემის უნიფიცირების შემდეგ, ანტიკურ -ბერძნული ფულადი სისტემა, დაფუძნებული წონის ერთეულ ტალანტზე (26,16 კგ) შემდეგ სახეს ღებულობს:

1 ბერძნული ტალანტი=26,16 კგ= 60 მინა (ვერცხლი)

1 მინა =0,436 კგ=50 სტატერი (ვერცხლი)

1 სტატერი=8,72 გრამი=2 დრახმა (ვერცხლი)

1 დრახმა=4, 36 გრამი=6 ობოლი (ვერცხლი)

1 პენტაბოლი=5/6 დრახმა= 5 ობოლი=3,63 გრამი (ვერცხლი)

1 ტეტრაბოლი= 2/3 დრახმა=4 ობოლი=2, 91 გრამი (ვერცხლი)

1 ტრიობოლი= 1/2 დრახმა= 3 ობოლი= 2,18 გრამი (ვერცხლი)

1 დიობოლი=1/3 დრახმა=2 ობოლი=1,45 გრამი (ვერცხლი)

1 ტრიდემიობოლი=1/4 დრახმა=1,5 ობოლი=1,09 გრამი (ვერცხლი)

1 ობოლი=1/6 დრახმა=0,73 გრამი (ვერცხლი)

1 ტრიდემიობოლი= 3/4 ობოლი= 0,55 გრამი (ვერცხლი)

1 გემიობოლი=1/2 ობოლი= 0,36 გრამი (ვერცხლი)

1 ტეტრატემორი=1/4 ობოლი=0,18 გრამი (ვერცხლი)

ვერცხლის რიგის შემდეგ აღრიცხვის სისტემა სპილენძის მონეტაზე გადადის:

1 ხალკი=1/8 ობოლი (სპილენძი)

1 ლეპტა=1/2 ხალკი (სპილენძი)

მონეტარიზმის რომაულ-ბიზანტიური სისტემა, რომელიც არსებითად განსხვავებულია ანტიკური ბერძნულისაგან, დაფუძნებულია წონის სხვა ერთეულზე, ფუნტზე (ლიბრა) და სხვა კრიტერიუმებზე. რომაულ- ბიზანტიური ფორმულა ასეთ პრინციპზეა დაფუძნებული: ერთი ფუნტი (ლიბრა)=327, 45 გრამი, სამონეტე ძვირფასი ლითონისაგან უნდა მოიჭრას: ოქრო - 72 ცალი, ვერცხლი - 96 ცალი, სპილენძი-128 ცალი მონეტა

$$327,45:72=4,55 \text{ გრამი (ოქრო)}$$

$$327,45:96=3,41 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$327,45:128=2,56 \text{ გრამი (სპილენძი)}$$

რომაულ პერიოდში, ოქროს მონეტამ მისი დიდი საცვლელი ღირებულების გამო, დიფერენციაცია განიცადა:

$$\text{ფუნტი (ლიბრა)}=327,45 \text{ გრამი}=12 \text{ უნცია}=\mathbf{288 \text{ სკრუპულა}}$$

$$\text{უნცია}=327,45:12=27,2875 \text{ გრამი}$$

$$\text{სკრუპულა}=\mathbf{27,2875:24=1,137 \text{ გრამი}}$$

მონეტები:

$$\text{პერპერა, ნომისიმა}=4 \text{ სკრუპულა}=4 \times 1,137=4,55 \text{ გრამი (ოქრო)}$$

$$\text{ვიქტორიატი}=3 \text{ სკრუპულა}=3 \times 1,137=\mathbf{3,41 \text{ გრამი (ოქრო)}}$$

$$\text{კვინარიი}=2 \text{ სკრუპულა}=2 \times 1,137=2,27 \text{ გრამი (ოქრო)}$$

$$\text{სესტერციი}=1 \text{ სკრუპულა}=1,137 \text{ გრამი (ოქრო)}$$

შიდა მოხმარებისათვის აქტიურად იჭრება ვერცხლის მონეტები, მილიარისი, ანუ მილისიმა.

$$1 \text{ ნომისიმა}=4,55 \text{ გრამი (ოქრო)}=12 \text{ მილისიმა (ვერცხლი)}$$

$$1 \text{ მილისიმა}=4,5 \text{ გრამი (ვერცხლი)}=2 \text{ სილიკვა (ვერცხლი)}$$

$$1 \text{ სილიკვა}=2,25 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

ქართული ფულის სათავეები

ფულის მიმოქცევა საქართველოს ტერიტორიაზე პირველად შავი ზღვის პირა რეგიონში ფიქსირდება. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ შავი ზღვისპირა მონეტებზე კოლხური მოტივების არსებობა შესაძლებელია აღნიშნავდეს მის ადგილზე მოჭრის ტენდენციას, მაგრამ ფაქტობრივი მასალებით ამ მოსაზრების შემაგრება ვერ ხერხდება. კოლხური

მოტივები შესაძლებელია გაჩნდეს იმ მონეტებზეც, რომელიც საბერძნეთშია მოჭრილი, მაგრამ განკუთვნილია კოლხეთისათვის. სიმპტომატურია, რომ რომაული გარნიზონის ხელფასების ასანაზღაურებელი ფული, მე-2-ე საუკუნეში მეტროპოლიიდან იგზავნება (ფლავიუს არიანე). ასევე, მე-6-ე საუკუნის დამდეგს, ალანების მოსასყიდი ფული ბიზანტიელ მოხელეს სოტერიუს ბიზანტიიდან ჩამოაქვს. ადგილზე ზარაფხანის არსებობის შემთხვევაში, ასეთი საჭიროება არ წარმოიქმნებოდა. ანტიკურ ეპოქაში და ადრეულ შუა საუკუნეებში, ფული გამზადებული სახით ჩანს შემოსული კოლხეთში.

ფულის, ნამდვილიქართული ერთეულის ბრუნვა შეინიშნება სამხრეთ საქართველოში, რაც თავისთავად კანონზომიერი მოვლენა ჩანს. (1)

საქართველოს ტერიტორიის დამოუკიდებელ ერთეულზე მოჭრილი პირველი ქართული მონეტა, მოჭრილი ქართველი მეფის მიერ მისივე სახელით, ტაოს მეფე დავით კურაპალატის მონეტებია, დაფიქსირებული წონით 3,1-3,5 გრამი. ერთი შეხედვით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ტაოს სამხრეთ-ქართველური სამეფო განიცდის უშუალო მოსაზღვრის, ბიზანტიის მონეტარული სისტემის გავლენას, თუმცა ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით: ტაოს სამეფოს მონეტარული სისტემაში სინთეზირებულია ერთი მხრივ ანტიკურ-ბერძნული მონეტარული ათვლითი სისტემა, მეორე მხრივ რომაულ-ბიზანტიური წონითი სისტემა. (სავარაუდოდ, ეს ლიდიური (ქართველური) მონეტარული სისტემის ნაწილია, რომლის სამართალმემკვიდრედაც ტაოს ასევე ქართული სამეფო გვევლინება! მონეტის მოჭრის პროცესში სტანდარტებისაგან გადახრის, ასევე მიმოქცევისას მონეტის ცვეთის გათვალისწინებით, დავით კურაპალატის ვერცხლის მონეტები მოჭრილი ჩანს ბიზანტიურ-რომაული წონითი სტანდარტით, როცა ერთი ფუნტი ლითონისაგან იჭრება 72 ცალი ოქრო, 96 ცალი ვერცხლი და 128 ცალი სპილენძის მონეტა:

$$327, 45:96=3,41 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

ამასთან, საუკუნეების შემდგომი ქართული მონეტების მწკრივშიც აშკარად იკითხება მონეტების ემისიის უძველესი პრინციპი, რომელიც უკვე ბერძნულ პრინციპად სახელდებული გვევლინება:

თუ ანტიკურ-ბერძნულ მონეტარულ სისტემაში დომინანტი მონეტა დრახმაა, ქართულ მონეტარულ სისტემაში დომინანტი მონეტა დრაჰკანია. ანტიკური-ბერძნული სათვალავი სისტემის ფუძე ობოლია, ქართული სათვალავი სისტემის ფუძე თეთრი:

$$1 \text{ დრაჰკანი}=3 \text{ სკრუპულა}=3 \times 1,137=3,41 \text{ გრ.}=6 \text{ თეთრი (დავით კურაპალატი)}$$

$$5/6 \text{ დრაჰკანი}=2,5 \text{ სკრუპულა}=2,5 \times 1,137=2,84 \text{ გრ.}=5 \text{ თეთრი (დრამი)}$$

2/3 დრაჰკანი=2 სკრუპულა=2X1,137=2,27 გრ.=4 თეთრი (არ მოჭრილა)

1/2 დრაჰკანი=1,5 სკრუპულა=1,5X1,137=1,7 გრ.=3 თეთრი (ბაგრატ მე-3-ე)

1/3 დრაჰკანი=1 სკრუპულა=1,137 გრ.=2 თეთრი (ბაგრატ მე-4-ე, გიორგი მე-2-ე)

1/4 დრაჰკანი=0,75 სკრუპულა=0,85 გგ.=1,5 თეთრი (ადმაშენებელი, გიორგი მე-7-ე)

1/6 დრაჰკანი=0,5 სკრუპულა=0,57 გრ.=1 თეთრი (ადმაშენებელი, გიორგი მე-7-ე)

მსგავსება იმდენად ზედმიწევნითია, რომ ერთი შეხედვით ალოგიკურ ბერძნულ

მონეტას 1,5 ობოლს, ეძებნება ანალოგი ქართულ მონეტარულ სისტემაში, დავით ადმაშენებელის და გიორგი მე-7-ეს 1,5 თეთრიანი მონეტის სახით. მე-10-ე საუკუნიდან, საქართველოს გაერთიანების კვალდაკვალ, სამხრეთ საქართველოს მონეტარული სისტემა ვრცელდება დანარჩენ საქართველოშიც. რასაკვირველია, ყველა მონეტა ერთდროულად არასდროს მოჭრილა, მაგრამ ზომა -წონის ეს მატრიცა შენარჩუნებული ჩანს საუკუნეების განმავლობაში

ფული როგორც სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობის საშუალება

სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობის მშვიდობიან საშუალებას ფული წარმოადგენს. ძვირფას ლითონზე მიბმული ფულის ერთეულის შემთხვევაში, ფულის ღირებულებას მასში შემავალი ლითონის რაოდენობა და სინჯი განსაზღვრავს. სახელმწიფოთაშორისი ანგარიშსწორების საშუალებად ვერცხლი და ოქრო გამოიყენებოდა. მე-11-ე საუკუნეში, ვერცხლის მოკვლეული საბადოების გამოფიტვის გამო, ევრაზიის კონტინენტზე ვერცხლი დეფიციტური ლითონი ხდება. ქართული მონეტების მაგალითზე ჩანს , თუ როგორ განუხრელად მცირდება ვერცხლის მონეტის წონა. დავით ადმაშენებელის ზეობისას, ის მინიმალურთან მიახლოებული წონისაა, სულ 0,85 გრამი. თამარ მეფის ზეობისას, ვერცხლის მონეტის ნაცვლად იჭედება სპილენძის მონეტა წარწერით, რომ ის ვერცხლია. ამ წარწერის ძალით, მისი ღირებულება გათანაბრებულია ვერცხლთან. ზუსტად ასეთივე სიტუაციაა ახლო აღმოსავლეთის მუსულმანურ სამყაროში. იქაც იჭრება სპილენძის დირჰემი წარწერით, რომ ის ვერცხლია და გაფრთხილებით, რომ ყველა ვალდებულია მიითვალოს ის ვერცხლად. რასაკვირველია, წარწერა მოქმედებს ფარგლებში, სადამდეც ვრცელდება ემისიონერის ძალაუფლება და ვერ გავრცელდება სხვა სახელმწიფოზე. თამარის მიერ მოჭრილი ვერცხლად სახელდებული მონეტის ფასი ისპაჰანში სპილენძის ეკვივალენტი იქნება, ზუსტად ისევე, როგორც ისპაჰანში მოჭრილ სპილენძის ანალოგიურ მონეტის ფასი თბილისში.

მე-11-ე, მე-12-ე საუკუნეში, ევრაზიის კონტინენტზე ოქროს სტანდარტის მოქმედება უცილობელი ჩანს. სახელმწიფოთაშორისი ანგარიშსწორების საშუალება მხოლოდ

ოქროთია შესაძლებელი. ლითონური ოქროს არსებობა საქართველოში ისტორიული წყაროებით მტკიცდება. არაბების შემოსევისას ქართლის მესვეურებმა არაბებთან ომს თავი აარიდეს და ხარკი ნებაყოფილებით იკისრეს. არაბი ისტორიკოსის, ბალამორის ცნობით, ხარკის რაოდენობა ერთ კომლზე 1 დინარით (ოქრო) განისაზღვრა:

1 დინარი (ოქრო)=4,26 გრამი(ოქრო)=4,26X7=29,8 გრამი (ვერცხლი)

ბალამორის წინამორბედი არაბი ისტორიკოსის, ტაბარის მიხედვით, ხარკი ოქროთი ეკისრება იმ ხალხებს, ვისაც ოქრო გააჩნია, დანარჩენ ხალხებს ხარკი ვერცხლის დირჰემებში დაეკისრა.

ის, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ბრუნვაში ორივე, ოქროს და ვერცხლის მონეტებია, ცხადია იმავე არაბული წყაროებიდან:

„ადერბეიჯანსა, არანსა და არმენიაში მიმოქცევაში მყოფი მონეტა ოქროსია, ისევე როგორც ვერცხლისა“ (Караулов Н. А. X-XI საუკუნის არაბი მწერლების ცნობები კავკასიაზე, აზერბეიჯანსა და არმენიაზე. ალ-ისტარხი, წიგნი გზებისა და სამეფოებისა არმენია, არანი და ადერბეიჯანი.)

თბილისი(შესაბამისად აღმოსავლეთ საქართველოც) ავტორს არმენიის დასახელების ქვეშ აქვს ნაგულისხმევი. რასაკვირველია, მონეტა დამოუკიდებელ და ერთიანი დავით აღმაშენებლის სამეფოსათვის აუცილებელი და რიგითი ატრიბუტი ჩანს!

საერთაშორისო ვალუტის, ოქროს მონეტის მოჭრა, დავით აღმაშენებლისათვის

ობიექტური აუცილებლობაა, როგორც საერთაშორისო ანგარიშსწორების ერთადერთი საშუალება (თუნდაც ვერცხლის დეფიციტის გამო იმ ეპოქისათვის) გარდა ამისა, დავით აღმაშენებელი, როგორც ერთიანი და დამოუკიდებელი საქართველოს სუზერენი მმართველი, უფლებამოსილია და ვალდებულიცაა მოჭრას სამეფო (ოქროს) მონეტა. ამ უფლება-მოვალეობით დავით აღმაშენებელს უსარგებლია კიდევ. ჟამთააღმწერელის სიტყვებით, როცა მეფე თავის აშენებულ ქსენონში მივიდოდა, სნეულებს ნახავდა, ავადმყოფებს ანუგეშებდა ხოლმე

„მისცეს თითოეულს ოქრო კმა (სამყოფი)“.....მაგრამ იყო კი ის „კმა ოქრო“ საქართველოში მოჭრილი? ჩვენი აზრით იყო და ამისი მტკიცებულების მოძიება შუა საუკუნეების ისტორიულ ჩანაწერებში შესაძლებელი ჩანს. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სულთა მატთანეს ჩანაწერებში ნაჩვენებია, რომ გრიგოლ ფანასკერტელს მონასტრისათვის უჩუქნია „ადგილი რვაას დრაჰკანად ნასყიდი“(გვ 31), არსენი მოძღვარმა „მოგვცა ორმოცდა ჩვიდმეტი სურული დრაჰკანი“ (გვ 68). [ივ.ჯავახიშვილი].

პირველისგან განსხვავებით მეორე ჩანაწერში „სურული“ (სრული) დრაჰკანია მითითებული. ხაზგასმა იმაზე, რომ შემოწირულია სრული დრაჰკანი, ნიშნავს იმასაც რომ აუცილებლად არსებობს არასრული დრაჰკანიც. როგორი შეიძლება იყოს არასრული დრაჰკანი? საქრისტიანოში ნომისიმა, წონით 4,55 და 4,45 გრამი, იჭრება მხოლოდ ბიზანტიაში. მასთან წონით მიახლოებული, 4,0-4,2 გრამი ოქროს მონეტები, „ზლატნიკი“, იჭრება რუსულ სამთავროებშიც. მუსულმანური კანონიკური ოქროს მონეტა 4,26 გრამია.

1252 წელს, ფლორენციაში მოიჭრა ოქროს მონეტა ფლორინი. მისი წონა იმეორებს რომაულ -ბიზანტიურ კანონიკურ ფორმულას მონეტების მოჭრის წესის შესახებ. ბიზანტიური ლიბრა წონით 327,45 გრამი, შეცვლილია ვენეციური ლიბრით 338 გრამი.

$$338:72=4,69 \text{ გრამი} \quad 4,69\text{გრამი}:4=1,174 \text{ გრამი}=1 \text{ სკრუპულა}$$

კათოლიკური ფლორენცია, მიზეზთა და მიზეზთა გამო არ ჭრის პერპერას, საქრისტიანოს უდიდეს ნომინალის აღმატებულ 4 სკრუპულიან მონეტას და კმაყოფილდება 3 სკრუპულიანი მონეტის მოჭრით:

$$1,174 \times 3 = 3,52 \text{ გრამი (ოქრო)}$$

ანალოგიურ მონეტას ჭრის ვენეცია 1280 წელს, დუკატად სახელდებული, თუმცა საქართველოში მას ვენეტიკურ ფლურს ეძახიან. თვით ბიზანტიის სამართალმემკვიდრე, ოსმალეთის იმპერიაც კმაყოფილდება სამ სკრუპულიანი მონეტის მოჭრით. სულტან მეხმედ მეორის ცეხინი (ოქრო), მოჭრილი კონსტანტინოპოლის დაპყრობის აღსანიშნავად, 1459 წელს, ბიზანტიური სტანდარტისა, 3,43 გრამი იყო.

საქართველო, ოქროს მოჭრის შემთხვევაში ისარგებლებდა ამავე, ბიზანტიური სტანდარტით. სავარაუდოდ, ზემოთ ნახსენები დრაჰკანი ვიქტორიატი უნდა იყოს, რომისა და ბიზანტიის N 2 მონეტა, რომელიც იშვიათად იხმარება რომსა და ბიზანტიაში. ვიქტორიატი ოფიციალურად განკუთვნილია მოკავშირე და სატელიტი ქვეყნებისათვის. (ურიგო არ იქნება გავიხსენოთ, რომ ბიზანტიის იმპერია კრძალავდა წითელი წაღების ტარებას, რომელიც კეისრის რეგალიების ერთ-ერთ ატრიბუტად იყო მიჩნეული, ხოლო მისი ტარება კეისრისა და ბიზანტიის უზენაესობის ხელყოფად)

$$\text{დრაჰკანი}=3 \text{ სკრუპულა}=3 \times 1,137= 3,41 \text{ გრამი (ოქრო)}$$

რასაკვირველია, ოთხ სკრუპულიან პერპერასთან შედარებით, სამ სკრუპულიანი ვიქტორიატი არასრული ოქროს მონეტაა. ოქროს მონეტის ეს წონა აუცილებელი ნორმა ჩანს შემდეგ საუკუნეებში მოსაჭრელ თუ მოჭრილი ქართული მონეტებისათვის. ვახტანგ მე-6-ეს ჩანაწერებში ლაპარაკია, რომ „ორი შაურის წონა ოქროს რომ მისი დაღი აჯდეს, ერთი ფლური არის“-ო, იქვე „ერთი მისხალი ორშურ ნახევარი წონა არის“-ო.

1 მისხალი=4,26 გრამი=2,5 შაური

1 შაური=4,26:2,5=1,704 გრამი

2 შაური=2X1,704=3,408 გრამი- ამ წონისა ჩანს ვახტანგ მე-6-ეს მიერ ნახსენები ოქროს მონეტა.)

თითქმის ამავე ზომის ოქროს მონეტის მოჭრას აღნიშნავს პაპუნა ორბელიანი:

„გამოგზავნა შაკ -სულთან იბრეიმს თავის სახელზე ზარაფხანა ქალაქში. დაჰკრეს სიქა ბრძანებისაებრ მისისა, მოსჭრეს სამ-აბაზიანი და შაური, ფლური ოცდა ათი შაურისა“.

30 შაური=30X1,704=51,2 გრამი (ვერცხლი)

ოქროსა და ვერცხლის ფარდობა მე-18-ე საუკუნისათვის 1:15

51,2:15= 3,41 გრამი (ოქრო)-ამ წონისაა პაპუნა ორბელიანისეული ოქროს ფლური.

დრაჰკანი, რომელიც თავიდან ვერცხლის დომინანტი მონეტის სახელი იყო, ვერცხლის მონეტების დაკნინების შემდეგ, ოქროს ქართული მონეტის აღმნიშვნელი ხდება. სხვა ქვეყნების მონეტების დასახელებისას, ზედსართავი დრაჰკანი ხდება მიმანიშნებელი იმისა, რომ ნახსენები მონეტა ოქროსია. ოქროს მონეტების, ქართულის თუ უცხოურის ბრუნვა შიდა ბაზარზე შეზღუდული უნდა ყოფილიყო, ოქროს მონეტების სწრაფი ცვეთის და შესაბამისად გაუფასურების გამო. ცნობილია, რომ ფლორენციაში ოქროს მონეტების ცვეთა-გაუფასურების თავიდან ასაცილებლად, მონეტები სპეციალურ ტყავის ბუდეში, პასპარტუში ჩასმულ -დაბეჭდილი იხმარებოდა. თვით ისეთ მდიდარ

ქვეყანაშიც კი, როგორც სპარსეთი იყო, მე-17-ე საუკუნეში აღებმცემობაში და ურთიერთობაში მხოლოდ ვერცხლის და სპილენძის ფული ყოფილა. (ოლარიუსი, ივ. ჯავახიშვილი)

ქართული ოქროს მონეტა დრაჰკანი ჯერჯერობით არ არის აღმოჩენილი, თუმცა ეს დრაჰკანის არსებობას ეჭვქვეშ ვერ დააყენებს. სრულიად შემთხვევით, ბედნიერმა შემთხვევამ შემოგვინახა დავით კურაპალატის ვერცხლის დრაჰკანები, რომელიც ლიპარიტის მიერ დამარცხებულ, დატყვევებულ და შეწყალებულ ვიკინგებს ავგაროზებად უქცევიათ და რომლის თითო ცალი შემონახულია მათ სამშობლოში, ფინეთში, შვეციაში, გერმანიასა და ესტონეთში.(2)

ქართული ოქროს მონეტა დრაჰკანის არსებობა სავარაუდოა მე-12-ე საუკუნის დამდეგს და მე-13-ე საუკუნის პირველ მეოთხედს შორის მაინც. ეპიზოდურად ოქროს მონეტები

სავარაუდოა ადრეც მოჭრილიყო, ხოლო მე 14-ე საუკუნის შემდეგ საქართველოში დადასტურებულია ფაქტიური ცნობებითაც.

მე-13-ე საუკუნის მეორე ნახევარიდან ევრაზიის კონტინენტზე ვერცხლის სტანდარტი მკვიდრდება. 1254 წლის შემდეგ საქართველო ხარკს უკვე ვერცხლით იხდის. ფლორენციაში ოქროს ფლორინის ვერცხლის ანალოგი იჭრება უკვე 1296 წლიდან. ვერცხლის მილიარისებს, წონით 4,45 გრამი, აქტიურად ჭრის ბიზანტია. ვერცხლისა იჭრება მუსულმანური დინარიც. საქართველოში აღარ იჭრება ოქროს დრაჰკანი, სავარაუდოდ დომინირებს ვერცხლის დრამი-დირჰემი. ქართულ შიდა ბაზარზე ხუთ თეთრად შეფასებული. ვერცხლის დრაჰკანის მოჭრა საქართველოში იწყება მე-14-ე საუკუნის დამდეგს. აღბუდას სამართალში ნახსენები, ხუთიანი ორი დანგი, ეს არის ახალი ქართული დრაჰკანი, უკვე მუსულმანურ წონით ერთეულზე დაფუძნებული. მოსაზრება, რომ ქართული მონეტარული სისტემა ასეთია და არა სხვაგვარი, მტკიცდება ქართული ისტორიული დოკუმენტებით, რომელსაც აქვე განვიხილავთ.

დოკუმენტი1

მე-14-ე საუკუნის ისტორიული დოკუმენტის, „ძეგლი ერისთავთა“ -ს ერთი ჩანაწერის მიხედვით: „**ვინც ჰეროვანი კაცი მოკლას ჰეროვანივე კაცმან, სამს წელიწადს გარდაიხუეწოს და სისხლი ორასის დრაჰკანი დაეურვოს-ათას ორასი თეთრი**“ [ქართული სამართლის ძეგლები, სამართალი მეფე გიორგისა, გვ 407].

ტექსტის მიხედვით: 200 დრაჰკანი=1200 თეთრს

1 დრაჰკანი=6 თეთრს!

დრაჰკანი ყველა შემთხვევაში სათვალავით 6 თეთრის ტოლია! ქართული ფულის სათვალავი სისტემა ანალოგიური ჩანს ანტიკური ბერძნული სისსტემისა (რასაკვირველია ეს ბერძნული გავს ქართულს და არა პირიქით, ჰეროდოტეს მიხედვით ქართველი მონეტარული სისტემის პრინციპების შემქმნელია, ბერძნული მიმბაძველი)პირველი დაფუძნებულია ერთეულ თეთრზე, მეორე ობოლზე!

ამ პერიოდისათვის საქართველოში ბრუნვაში მხოლოდ გიორგაული თეთრია: „**ბატონის პაპის ჩემის განაჩენი ყაზანაური თეთრი იყო. ამა ჟამთა შინა ყაზანაურობაი არღარაი იყო: დიდისა წარჩინებულის მეფის გიორგის ჟამის თეთრი გავაჩინეთ, ორიანი ხუთი დანგი წ....ი (წმინდაი) ვერცხლი**“ [წიგნი სამართლისა კაცთა შეცოდებისა ყოველსავე]

ხუთი დანგი=5X0,71 =3,55 გრამი ვერცხლი (დანგი=0, 71 გრამი)

რას შეიძლება ნიშნავდეს „ორიანი ხუთი დანგი“?

1)ორი ცალი მონეტის 1, 775 -ის ჯამს1, 75+1, 75=3, 55 გრამს

2)1, 775-იანი მონეტის ორმაგ ნომინალს2X1,75=3, 55 გრამს

ორივე შემთხვევაში სიტყვა „ორიანი“ უკვე განსაზღვრავს მონეტის წონით 1, 775 გრამის არსებობას უკვე გიორგი ბრწყინვალის სამართლის წიგნის შექმნის პერიოდისათვის!

ორივე ნომინალი, წონით 1,775 და 3, 5 გრამი გიორგი ბრწყინვალის მიერ ჩანს მოჭრილი. მისივე მოჭრილი ჩანს ერთ თეთრიანი ნომინალი, წონით 0, 59 გრამი, რომელიც პროფესორ კაპანაძეს დაკნინებულ ქართულ მონეტად მიუჩნევია .ტანდემური ან მონეტათა ტრიო, დიდ -მცირე მონეტის მოჭრა აუცილებელი პირობაა მონეტარული სისტემის შეუფერხებელი მუშაობისათვის (3)

მეფე გიორგი ბრწყინვალის სამართალში მოხსენებულ დრაჰკანს ივ. ჯავახიშვილი ერთმნიშვნელოვნად ოქროს მონეტად აღიქვამს(ასევე ამ მონეტას ოქროსად მიიჩნევს მე-17-ე საუკუნის ანონომი ავტორიც) თუმცა ზემოთხსენებული მონეტა აშკარად ვერცხლისა ჩანს (4)

დოკუმენტი2

იმპერიები და ხარკები

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არაბთა მიერ ქართველებისათვის დაწესებული ხარკი კომლზე ერთი დინარით განისაზღვრა:

1 ოქროს დინარი=4,26 გრამი (ოქრო)=4,26X7=29,82 გრამი (ვერცხლი)

(ოქრო-ვერცხლის კურსი იმ ეპოქისათვის მიღებულია 1:7)

არაბების ხარკის სიმძიმე ყველა ხალხებისათვის ერთი ზომისა როდი იყო. არაბი ისტორიკოსის, ტაბარის მიხედვით, სხვადასხვა ხალხებისათვის ხარკის ფულადი მოცულობა კომლზე 1-4 ოქროს დინარის ფარგლებში მერყეობდა.

4 ოქროს დინარი=4X4,26=17,04 გრამი (ოქრო)=17,04X7=119,28 გრამი (ვერცხლი)

1014 წლისათვის, ბასილი ბულგართმმუსრველის მიერ დამარცხებული ბულგარელებისათვის შეწერილი ხარკის ფულადი კომპონენტი :

6 მილიარისი=6X4,5=27 გრამი (ვერცხლი)

თუ კომლში ორ სულ ბრძოლისუნარიან (შესაბამისად გადახდისუნარიან) მამაკაცს ვივარაუდებთ, კომლობრივი გადასახადი ბულგართათვის:

$$27 \times 2 = 54 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

მე-16-ე საუკუნის მესამე მეოთხედიდან, ოსმალების მიერ დაპყრობილ სამცხე-საათაბაგოში, კომლზე დაწესებული ხარკის სიდიდე 25 აკჩე იყო:

$$25 \text{ აკჩე} = 25 \times 1,15 = 28,75 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

ვახტანგ მე-6-ეს ეპოქაში, მე-17-ე, მე-18-ე საუკუნის მიჯნაზე, ფულადი გადასახადი ერთ სულზე 5,5 აბაზი იყო, კომლზე საშუალოდ 11 აბაზი.

$$11 \text{ აბაზი} = 11 \times 6,82 = 75,02 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

(ვახტანგ მე-6-ეს აბაზი 6.82 გრამი იყო)

ცნობილია მონღოლების მიერ რუსებისათვის შეწერილი ხარკის აბსოლუტური ფულადი მოცულობაც. ერთობ მნიშვნელოვანია, რომ მონღოლთა მიერ შექმნილ ვრცელ

იმპერიაში, აღწერის პროცესს ერთი პიროვნება, ვინმე არლუნი კურირებს. აღწერა მიმდინარეობდა 1251-1254 წლებში. მოსახლეობისათვის შეწერილი ხარკი დიფერენცირებული, 4-10 დინარი ყოფილა. მე-13-ე საუკუნის სპარსელი ისტორიკოსის, ჯუვეინის სიტყვებით, 1261 წელს, არლუნის რეკომენდაციით და მონღოლ ყაანთა შეთანხმებით, გადასახადი უნიფიცირებული გამხდარა, შვიდი დინარი დავთარში დაფიქსირებულ თითოეულ სულზე. რატომღაც ითვლება, რომ მე-13-ე საუკუნის ბოლოს, ყაზან-ყაანის მიერ ჩატარებულ რეფორმამდე დინარი მხოლოდ ოქროსი იჭრებოდა, რაც საფუძველშივე არასწორია. მაშინდელი მემატრიანეების, ჯუვეინის, რაშიდ-ად-დინის ნახსენები დინარი, აკჩე-ი-რუკნი, ვერცხლის დინარებია. (აკჩე-თეთრი). დინარი იმ დროს ვერცხლისა იჭრება, უფრო მეტიც, რაშიდ-ად-დინის სიტყვებით

„რუმის (ვერცხლის) ფული, რომელიც უკეთესია ვიდრე სხვა ქალაქებისა, დაეცა იქამდე, რომ 10 (ათი) დინარის შენადნობი თუ მოიცავდა 2 (ორი) დინარის ვერცხლს, დანარჩენი სულ სპილენძი იყო“.

მონღოლური ხარკის ფულადი კომპონენტი საქართველოსთვის, ჯუვეინის თანამედროვე სომეხი ისტორიკოსის, გრიგოლ აკნერცის ცნობით, რომელიც ცხოვრობს სომხეთის საქართველოსადმი დაქვემდებარებულ ნაწილში, 60 (სამოცი) თეთრია.

რასაკვირველია, 7 (შვიდი) დინარი და 60 (სამოცი) თეთრი, ადეკვატური სიდიდეები უნდა იყოს.

7 დინარი=7X4,26=29,82გრამი (ვერცხლი)=60 თეთრი=10 დრაჰკანს

ერთი შეხედვით, 7 დინარი წონით საკმაოდ განსხვავდება 60 თეთრის, ანუ 10 დრაჰკანის ჩვენეული წონისაგან. მიზეზი მონღოლთა მიერ სპარსეთსა და საქართველოსთან დამოკიდებულობის ფორმებში უნდა ვეძიოთ. სპარსეთში მონღოლთა პირდაპირი მმართველობის ფორმა იყო შემოღებული. მონღოლები ცდილობდნენ ხელოვნური გზით შეექმნათ მონღოლური მმართველი არისტოკრატია. დაპყრობილ ტერიტორიებს ანაწილებდნენ დუმენის მეთაურებზე, ნოინებზე. ნოინები ათასისტავებზე, ათასისტავები ასისტავებზე, ასისტავები ათისტავებზე, ათისტავები ნუქერებზე. რასაკვირველია, ამ პირამიდის ყველა წევრი, ნუქერიდან ნოინამდე სარგოს და სარგებელს მონღოლთა მიერ აკრეფილი ხარკიდან, კერძოდ 7 დინარიდან ღებულობდა! სამოხელეო საქმიანობის სფეროს, უწიგნური მონღოლები მთლიანად სპარსელებს უთმობენ!

რაც შეეხება საქართველოს (გრიგოლ აკნერცი ეთნიკურად სომეხია, სომხეთისვე ტერიტორიაზე მცხოვრები, მაგრამ მის მიერ აღნიშნული ხარკი მხოლოდ საქართველოს შეეხება, რომლის შემადგენლობაში შედის ჩრდილოეთ სომხეთი, აკნერცის სამშობლოც. რაც შეეხება დანარჩენ სომხეთს, აქ ფულის ერთეული დრამია და აკნერცის ცნობებში ის ვერ იქნებოდა მოხსენებული) ის უფრო ვასალური სახელმწიფოა, ვიდრე დაპყრობილი. ასეთი სიტყვებით დაუხასიათეს მანგუ ყაენს ქართველები და სპარსელები:

“ ქართველნი სრულიად მოვიდეს, მეფე და ერთობილნი მთავარნი, რომელთა აქუს სჯული კეთილი, და ტყუილსა ევლტიან, მწამვლელი არცა თუ სახელ-იდების მათ შორის” და სპარსთათვის მიუმცნეს ესრეთ: “არიან სპარსნი ცრუ, მოღალატე და ფიცის არშემნახველ, და მრავალნი იპოვებიან მწამვლელნი და მამათმავალ ურცხვად”.

მანგუ ყაენის რეაქცია ასეთი იყო:

“ ვინაიდან ქართველნი წყობათა შინა კეთილად გიხილვან, და ტყუილი არა არს მათ შორის და მინდობა იციან, თქვენ თანა იპყრენით მტერთა თქუენდა ბრძოლად, ხოლო სპარსნი მოსწყვდენით, და მის ქუეყანისა თავადნი წარავლინეთ ყაენთა წინაშე”.

ჩრდილოეთის ულუსის ყაენის, ბათოს ნება კი ასეთია:

“უკეთუ ნათესავი ქართველთა ეგევითარ არს, ვბრძანებ, რათა ყოველთა ნათესავთა, რომელნი არიან მორჩილებასა ქუეშე მოლოლთა, უმჯობეს და უწარჩინებულეს იყვნეს, და მოლოლთა თანა მხედართა აღრაცხონ, მამული და საქონელი მათთა ხელთა შინა იყოს და ყოველსა შინა მისანდოდ იყვნენ”. [ჟამთააღმწერელი, ტომი 2. გვ.192-193. 2012წ]

სპარსეთიდან განსხვავებით, საქართველოს შიდა ფეოდალურ წყობას მონღოლები არ ეხებიან. საქართველო ფაქტიურად სატელიტ, ყმადნაფიც ქვეყანას წარმოადგენს, შენარჩუნებული აქვთ საკუთარი ქართული არისტოკრატია და შიდა სახელმწიფოებრივი მოწყობა. ზოგიერთ სომხურ ისტორიულ წყაროებში, საქართველო და მცირე სომხეთი, მონღოლთა მოკავშირე სახელმწიფოებად განიხილება კიდევ. ლოგიკურია ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში გადასახადი ერთი დინარით მეტია, ვიდრე სპარსეთში, და ეს ერთი დინარი ადგილობრივი ადგილობრივ ხარკის ამკრეფთა წილია მონღოლურ ხარკში. ოთხი საუკუნის შემდეგაც, ვახტანგ მე-6-ეს ზეობისას:

„ამათ აძეს მალი თავზედ შაური ოცდა ორი. ამათგან ხუთი აბაზი ბატონისა არის, შაურ-ნახევარი მოურავისა და მემალისა, ნახევარი შაური სალთხუცისა და მდივნებისა“. (დასტურლამა, დიღმის საბატონოს გამოსაღებისათვის). ასეთ შემთხვევაში, ხარკი საქართველოს რიგითი მოქალაქისათვის სავარაუდოდ 8 დინარია!

$$8 \text{ დინარი} = 8 \times 4,26 = 34,08 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 12 \text{ დრამს} = 10 \text{ დრაჰკანს} = 60 \text{ თეთრს}$$

რადგანაც გიორგი ბრწყინვალის სამართალში მოხსენებული დრაჰკანი (ვერცხლის) სრულ უნისონში მოდის გრიგოლ აკნერცის და ჯუვეინის ცნობებთან, ერთმნიშვნელოვნად შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ გიორგი ბრწყინვალის ფულად რეფორმამდე:

$$1 \text{ ქართული დრაჰკანი} = 3,41 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 6 \text{ თეთრს}$$

$$1 \text{ სომხური დრამი} = 2,84 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 5 \text{ თეთრს}$$

$$1 \text{ თეთრი} = 3,41 : 6 = 0,57 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$1 \text{ თეთრი} = 8 \text{ დინარი} : 60 \text{ თეთრზე} = 34,08 : 60 = 0,57 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

რეფორმის შემდეგ:

$$1 \text{ ქართული დრაჰკანი} = 3,55 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 6 \text{ თეთრს}$$

$$1 \text{ გიორგაული თეთრი} = 1,775 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 3 \text{ თეთრს}$$

$$1 \text{ თეთრი} = 3,55 : 6 = 0,59 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

(კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ გიორგაულის ქვეშ სავარაუდოა მონეტები წონით 0,57; 1,72; და 3,41 გრამი იგულისხმებოდეს, მოჭრილი გიორგი ბრწყინვალის მიერ აბუსაიდ ყანის სახელზე)

შუა საუკუნეების ქართული მონეტების სათვალავი რიგის აღმოჩენა, პასუხს იძლევა ივ. ჯავახიშვილის დასმულ კითხვაზე, თუ რა მიზეზითაა გამოწვეული ქართული თეთრის

და დრამის პარალელური ბრუნვა. დრამამ ქართული თეატრის სათვალავ რიგში დაიკავა კუთვნილი 5 (ხუთ) თეატრიანი მონეტის ადგილი, ამასთან ის თავსებადი იყო ახლო აღმოსავლეთის ფულად სისტემასთან, ანალოგიური მუსულმანური დირჰემისა, როგორც წონით, სავარაუდოდ ასევე გაფორმება-დიზაინით.

ასევე, ქართული მონეტების სათვალავი რიგი პასუხს იძლევა რიგ საკითხებზე, რომელიც არ იყო ჯეროვნად გაშუქებული.

კოლიზია -1

ივ.ჯავახიშვილის მიხედვით, 1218 წელს, ეტითანე კათალიკოსი ქართული ეკლესიის საკურთხევლად ანისს ჩავიდა, რომელიც დავით აღმაშენებლის ეპოქიდან საქართველოს შემადგენლობაში იყო მოქცეული. კათალიკოსის ანისს ჩასვლის მთავარი მიზეზი, ადგილობრივი მღვდელების მიერ მოსაცემელის გაზრდა ყოფილა. გვირგვინის კურთხევისათვის და მიცვალებულის დამარხვისათვის 100 დრამს ითხოვდნენ და იღებდნენ კიდევ, რაც ადგილობრივი ქართველი და ქალკედონი სომეხისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ივ. ჯავახიშვილი უკმაყოფილების მიზეზს ნიხრის გადიდებაში ხედავს, რაც არასწორი ჩანს. ქართულ სახელმწიფოში დომინანტი რელიგია იყო და არის მართლმადიდებლობა. მართალია, მოქმედება სომეხეთის ისტორიულ მიწა-წყალზე ხდება, მაგრამ ითვლება რომ იმ მომენტისათვის დომინანტი, სახელმწიფო რელიგია იქაც მართლმადიდებლობაა. ვერც ადგილობრივი მართლმადიდებელი მღვდელი გაბედავდა მართლმადიდებელ ქართველთა და სომეხთა დისკრიმინაციას. ანისში 100 დრამი მოსაცემელი ყველასთვის ერთნაირი ჩანს, თუმცა უკმაყოფილებას მხოლოდ მართლმადიდებელი სამწყსო გამოხატავს, და ჩანს შეთანხმების შედეგადაც მხოლოდ მათ შეუმსუბუქდათ მოსაცემელი.საქმე იმაშია, რომ მოსაცემელი თბილისშიც 100 ერთეული ჩანს, მაგრამ არა დრამი, არამედ, ტფილური. ტფილური ფულის ერთეული კი თეურია, დრამი კი თბილისში 5 თეურია! შესაბამისი მომსახურებისთვის თბილისში, 100 თეურს იხდიან, მაგრამ დრამებში ეს სულ 20 დრამია! რასაკვირველია, უკმაყოფილებას გამოხატავს ანისელი ქართველი თუ ქალკედონიანი სომეხი, რომელმაც იცის, რომ ამავე სახელმწიფოს მეორე მხარეში, ამავე მომსახურებისათვის, ამავე მრწამსის ხალხი ხუთჯერ ნაკლებს იხდის! ანელ ხუცესთა ნიხრად დადებული 100 დრამის მაგიერ, კათალიკოსს მხოლოდ “მალისაებრ მოსაცემი” ანუ ნებაყოფილებითი გადასახადი მიუჩნევია სამართლიანად. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ ტექსტი ძალიან დაზიანებულია და მისი ზედმიწევნით აღდგენა ვერ ხერხდება. კათალიკოსის სიტყვით, უთანხმოება ისე უნდა ყოფილიყო გადაწყვეტილი, რომ გვირგვინის კურთხევისათვის,

ისე მიცვალებლისათვის წესის აგებაში ხუცესს “ეგდენივე ასისა ტფილურისა” მიეცეს და რაოდენაც “ძალა ედვას პური აჭამოს”–ო ხოლო მიცვალებულს დასაფლავებაში მღვდელს “სხუაი წაღებაი ძალისაებრ” მისცენო, იმ ვარაუდით და ანგარიშით რომ ტფილური ასი დრამა იყოს: დანგი ერთი გ (3)”–ო. ივ.ჯავახიშვილი ასკვნის, რომ ეტითანე კათალიკოსს მოსაცემლის ოდენობა ისე შეუმცირებია, რომ სამი დანგის მაგიერ ერთი დანგის გამოღება დაუწესებია [ივ.ჯავახიშვილი, იქვე]. დასკვნა, რომ მოსაცემელი სამჯერ შეუმცირებიათ, სწორია, მაგრამ არა დანგზე დამოკიდებით.

ტფილური თეთრი= 2,84 გრამი=4 დანგი=5 თეთრი

სავარაუდოდ, დაზიანებული ტექსტიდან არასწორადაა ამოკითხული, (ან ქარაგმაა არასწორად გახსნილი), ფრაზის დაბოლოება უნდა ეწეროს: ტფილური ასი დრამა იყოს: დრამა ერთი გ (3). თუმცა ამით შინაარსი არ იცვლება, მოსაცემელი მართლაც სამჯერაა შემცირებული. ჩანს ეტითანე კათალიკოსი და ადგილობრივი სამღვდელოება კომპრომისულ ვარიანტზე შეთანხმდნენ.

1 ტფილური დრამა ანისში= 3 თეთრს და არა 5 თეთრს, როგორც თბილისშია მიღებული.

ამასთან გამოსაღების რაოდენობა დარჩენილა 100 თეთრი. ანისში ადგილობრივი, არაქალკედონიანი სომხები მოსაცემელს იხდიან 100 დრამის ოდენობით, ქართველები და ქალკედონიანი სომხები– 33,34 დრამს ანუ 100 შეთანხმებულ თეთრს, ქართველები და სომხები თბილისში, მიუხედავად მრწამსისა, 20 დრამს ანუ 100 თეთრს.

კაზუსი-1

1295 წელს, სპარსეთში ახალგაზრდა ყაზან ყაანი გამეფდა. დიდვაზირის, ებრაული წარმოშობის, რაშიდ–ად–დინის ინიციატივით და ყაზან ყაანის თანხმობით, იმპერიაში ფულადი რეფორმა ჩატარდა. მუსულმანური კანონიკური დირჰემი და დინარი რომელთა კანონიკური წონა შესაბამისად 2,98 და 4,26 გრამი იყო, მახინჯდებოდა თითქმის ყველა ქალაქის ზარაფხანაში. რეფორმის შემდეგ, დირჰემი და დინარი დაფიქსირდა ერთ სტანდარტზე როგორც სპარსეთში, ისე, ვასალურ სახელმწიფოებში.

1 დირჰემი=3 დანგი=3X0,71=2,13 გრამი (ვერცხლი)

1 დინარი =6 დირჰემი=18 დანგი=2,13X6=12, 78 გრამი (ვერცხლი)

ყაზან–ყაანის მიერ გატარებული რეფორმის შემდეგ, საქართველოში მცირე ხნით ყაზანური თეთრი ჩანს გაბატონებული.

„Даже в Грузии, где никогда не чеканили монеты во имя бога и посланника (его), стали по необходимости (ее) чеканить, ибо (другие монеты) помимо нее не имели (нигде) хождения, так что тем местам тоже пришлось чеканить эту монету, хотя они (грузины) и не признают власти (Газан-хана), а иначе их деньги нигде не принимали.“ (Рашид-ад-дин Джамал-ат-Таврих)

“პატრონისა პაპის ჩემის” განაჩენი ყაზანაური თეთრი იყო. ამა ჟამს შინა ყაზანაურობაი არღარაი იყო; დიდისა წარჩინებულის მეფისა გიორგის ჟამის თეთრი გავაჩინეთ, ორიანი ხუთი დანგი წ’-ი ვერცხლი და როგორცა თეთრი იყოს ანგარიშად, იმა წესითა აიღებოდეს. ამაღ არ ჩამოვამცირევით, რომე ავი საქმე- ნუ ვისგან-

გაადვილდების” [წიგნი სამართლისა კაცთა შეცოდებისა ყოველსავე გვ 405]

ყაზან ყაანი 1304 წელს გარდაიცვალა. მისმა სამართალმემკვიდრე, ოლჯაითუ ყაანი 1317 წელს გარდაიცვალა. ყაზანაური თეთრის მოქმედება 1296–1316 წლით უნდა განისაზღვროს. ამ პერიოდისათვის, ირანსა და მის სატელიტ ქვეყნებში მხოლოდ ყაზანაური თეთრის ბრუნვა ჩანს სავალდებულო. საქართველოში ბრუნვიდან ამოღებული ჩანს დრაჰკანი და დრამი. ყაზან ყაანის 3 დანგიანი დირჰიმის გაქრობის შემდეგ ხმარებაში შემოდის გიორგი ბრწყინვალის 2,5 დანგიანი მონეტა–გიორგაული თეთრი, ხუთდანგიანი დრაჰკანი და ერთ თეთრიანი ნომინალები. გიორგი ბრწყინვალე, რომელმაც სისხლისღვრის გარეშე გააერთიანა საქართველო, გაათავისუფლა მონღოლთა ხარკისაგან, არ ცდილობს საქართველოსათვის ტრადიციულ, ევროპულ წონით სისტემაზე გადასვლას, რასაც პრაგმატული მოსაზრება უდევს საფუძვლად. საქართველოს ძირითადი სავაჭრო პარტნიორები მუსულმანური სამყაროს ქვეყნებია, სახმელეთო გზა ბიზანტიისაკენ, მუსულმანურ რუმის სასულტნოს აქვს ჩაჭრილი, ხოლო ტრაპიზონი, თუმცა იმპერია ჰქვია, მაგრამ ფაქტიურად კომუნების საერისთავო უფროა.

ყაზანაური თეთრის გაქრობისა და გიორგაული თეთრის “გაჩენის” შემდეგ, სამართლის წიგნის მუხლებით გათვალისწინებული საურავების გადახდა უნდა მოხდეს უკვე გიორგაულით. ზემოთ მოხსენებულ ციტატაში აღბუღა და მისი კანონმდებლები თითქოსდა ბოდიშობენ, რომ ახალი მონეტებით საურავების გადახდა სისხლის ფასის გაძვირებას და შესაბამისად კანონის გამკაცრებას იწვევს. რა აქვთ მხედველობაში აღბუღას კანონმდებლებს?

უბრალო არითმეტიკული გამოთვლები გვიჩვენებს, რომ „ყაზანაური“ მონეტების „გიორგაული თეთრით“ ჩანაცვლება სისხლის საურავების რამდენადმე გაძვირებას იწვევს(5) ვინაიდან მონეტის ღირებულება, მასში შემავალი ძვირფასი ლითონის რაოდენობით განისაზღვრება, ერთსა და იმავე რაოდენობის საურავის გადახდისას, გიორგაული თეთრით გადახდით შემთხვევაში, საურავი 10%-ით ძვირი გამოდის. ამიტომაც ბოდიშობს აღბუღა და მისი კანონშენოქმედნი, თუმცა საკმაოდ

“მახვილგონივრულ” ახსნას პოულობენ, რომ ეს დანაშაულის პრევენციას შეუწყობს ხელს!

კაზუსი-2

ქართული სამართლის ძეგლები და მონეტარული სისტემა

ქართული სამართლის ორი ძეგლი, ბექა-ალბუღას სამართალით ცნობილი ძეგლი და სამართალი მეფის გიორგისა, ქრონოლოგიურად საკმაოდ ახლოს დგას ერთმანეთთან. ქართული სამართლის მესამე ძეგლი, ბატონისშვილის ვახტანგისა, მთელი 300 წლის გვიან არის შექმნილი. ერთობ თვალში საცემია ის გარემოება, რომ ერთსა და იმავე დანაშაულზე დაკისრებული საურავები პირველ ორ ძეგლსა და ვახტანგის სამართალს შორის კარდინალურად განსხვავებულია. სანამ წიგნების ანალიზს შევუდგებიდეთ, აუცილებელია გავარკვიოთ, რამდენად დიდი იყო ინფლაციური პროცესები ვერცხლთან მიმართებაში, განვლილი საუკუნების განმავლობაში. შედარებისათვის შეიძლება ქართული სამართლის ძეგლები გამოვიყენოთ. გლეხი კაცის სისხლი, ბექა-ალბუღას სამართლის მიხედვით, შეფასებულია 400 (ოთხასი) თეთრად. თითქმის ასევეა შეფასებული გიორგი ბრწყინვალის სამართლის მიხედვით.

$$400 \text{ თეთრი} = 400 \times 0,59 = 236 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

ვახტანგ მეფის სამართლის მიხედვით, იგივე დანაშაულის საურავი 12 თუმანია:

$$12 \text{ თუმანი} = 120 \text{ მინალთუნი} = 600 \text{ აბაზი} = 600 \times 6,8 = 4089,6 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

(ვახტანგის დროს აბაზი – 6,8 გრამს იწონიდა)

ვახტანგის სამართალით განსაზღვრული საურავის ფასი 17-ჯერ მეტია ფასზე, რომელიც დადგენილია სამი საუკუნით უკან. შესაძლებელია, ეს ინფლაციური პროცესების გავლენა იყოს, თუმცა ამის შემოწმება შესაძლებელი მოჩანს (6)

რა სიტუაციაა სხვა რანგის კაცის სისხლის შეფასებაში, სხვადასხვა სამართლის მიხედვით?

მხითარ გიშის სამართლის წიგნის მიხედვით, ქრისტიანის სისხლი 4745 დრამად არის შეფასებული. ქართული აღთვალვის სისტემით:

$$4745 \times 5 = 23725 \text{ თეთრი}$$

ლევონ მელიქსეთ-ბეგის ცნობით

“ქართული ტექსტი შესაბამისი სომხური დედნის მხოლოდ თავისუფალ თარგმანს წარმოადგენს, ზოგან შემოკლებული, ზოგან დამახინჯებული, ამის გარდა ენა ცხადჰყოფს, რომ მთარგმნელს იურიდიული ტერმინოლოგია არ სცოდნია და ამ საქმისთვის შესაფერისი არ ყოფილა” (ივ. ჯავახიშვილი, ტ 6, გვ. 115, 1982 წ)

“ეს არის ფასი კაცისა, და ქრისტიანთა რიგითა პატრონთა და რიგით მეორედ მოუმატონ და მოემატოს” (იქვე)

საკმაოდ უმინაარსო და ბუნდოვანი ტექსტია, ჩვენი აზრით, აქ მოყვანილი ფასი, 4745 დრამი=23725 თეთრი–არის საბაზო ფასი სისხლისა, რაღაც საშუალო, რაც ბექას სამართლით საპატიო აზნაურის სისხლის ფასს შეესაბამება. დაზარალებულის რანგის მიხედვით, საურავის ფასს უნდა მოაკლდეს ან მოემატოს.

$$4745\text{დრამი}=4745\times 2,98=14,140\text{ კგ (ვერცხლი)}$$

ბექა– აღბუღას სამართალის მიხედვით:

- 1.დიდებულის სისხლი–40000თეთრი=40000X0,59=22,800კგ (ვერცხლი)
- 2.საპატიო აზნაურის სისხლი–20000თეთრი=20000X0,59=11,400კგ (ვერცხლი)
- 3.აზნაურის სისხლი–12000თეთრი=10000X0,59=7,080 კგ (ვერცხლი)
- 4.ქოთლოსან–კარვოსანი, პატრონის მოხელე–12000 თეთრი=12000X0,59=7,080კგ (ვერცხლი)
- 5.მსახური, პატრონის განდიდებული–12000 თეთრი=1200X0,59=7,080 კგ (ვერცხლი)
- 6.ქოთლოსან –კარვოსანი, უხელო–6000=6000X0,59=3,540 კგ (ვერცხლი)
- 7.ქოთლოსან კარვოსანის შვილი, უვარგისი–1000 თეთრი=1000X0,59=0,590 კგ (ვერცხლი)
- 8.მსახური უბრალო–1000 თეთრი=1000X0,59=0,590 კგ (ვერცხლი)
- 9.გლეხი კაცი სახელიანი–1000 თეთრი=1000X0,59=0,590 კგ (ვერცხლი)
10. გლეხი კაცი უბრალო-400თეთრი=400X0,59 =0,236 კგ(ვერცხლი)

გერმისა:

- 11.ხელის ან ფეხის მოკვეთა–სისხლს მესამედი
12. ცალი თვალი–სისხლის მეოთხედი

13. თითის წარკვეთა–სისხლის 1/15

14 . კბილის ჩაგდება–სისხლის 1/15

ძეგლის დება მეფეთ–მეფის გიორგისა–ს მიხედვით, სისხლის საურავები თითქმის ანალოგიურია:

1. განმგებელი თუ მოიკლას– $6000 \text{ თეთრი} = 6000 \times 0,59 = 3,540 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

2. ხევისბერი თუ მოიკლას– $6000 \text{ თეთრი} = 6000 \times 0,59 = 3,540 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

3. ხევისბერის განაყოფი თუ მოიკლას– $3000 \text{ თეთრი} = 3000 \times 0,59 = 1,770 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

4. ციხისთავი თუ მოიკლას– $3500 \text{ თეთრი} = 3500 \times 0,59 = 2,065 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

5. ჰეროვანის თუ მოიკლას– $1200 \text{ თეთრი} = 1200 \times 0,59 = 0,708 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

ვახტანგ მეფის სამართლის მიხედვით:

1. დიდებული თავადის სისხლი– $1536 \text{ თუმანი} = 1536 \times 340,8 = 523,468 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

2. შუა თავადის სისხლი– $768 \text{ თუმანი} = 768 \times 340,8 = 261,734 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

3. მესამე თავადის სისხლი– $384 \text{ თუმანი} = 384 \times 340,8 = 130,867 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

4. გადიდებული აზნაურის სისხლი– $192 \text{ თუმანი} = 192 \times 340,8 = 65,433 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

5. შუა აზნაურის სისხლი– $96 \text{ თუმანი} = 96 \times 340,8 = 32,716 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

6. ცალმოგვი აზნაურის სისხლი– $48 \text{ თუმანი} = 48 \times 340,8 = 16,358 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

7. მსახურის სისხლი– $24 \text{ თუმანი} = 24 \times 340,8 = 8179,2 \text{ გრამი}$ (ვერცხლი)

8. გლეხი კაცეს სისხლი– $12 \text{ თუმანი} = 12 \times 340,8 = 4,089 \text{ კგ}$ (ვერცხლი)

გერშისა:

9. ხელის ან ფეხის მოკვეთა–სისხლის 1/3

10. ცალი თვალი–სისხლის 1/3

11. თითი–სისხლის 1/15

12. კბილი– სისხლის 1/15

“სხვა ჭრილობისა ასრე არის, ტანზედ, მკლავზედ, ბარკალზედ და წვივზედ თუ რასაცა ალაგას კაცი დაიჭრას დაუშავებლად, თორემ დაშავებისათვის ხომ დაგვიწერია, ეს ჭრილობა ქერის მარცვლითა გაზომონ, რამდენი ქერის მარცვლის ზომა გამოვიდეს, მარცვალზედ ერთი ზროხა გლეხისა არის. ძროხა ორ მინალთუნად ჩავარდების. მსახურს ქერის მარცვლის ჭრილობაზედ ოთხი მინალთუნი, ცალმოგვ აზნაურზე რვა მინალთუნი, შუა აზნაურზე–თექსმეტი მინალთუნი, დიდს აზნაურზედ– სამი თუმანი და ორი მინალთუნი, დაბალს თავადზედ ექვსი თუმანი და ოთხი მინალთუნი, შუა თავადზედ–თორმეტი თუმანი და რვა მინალთუნი, დიდებულზედ– ოცდახუთი თუმანი და ექვსი მინალთუნი”.

ბექას და აღბუღას სამართალით, უდიდესი საურავი 22 კგ და 800 გრამი ვერცხლია, უმცირესი 236 გრამი, ხოლო ვახტანგის სამართალის მიხედვით შესაბამისად უდიდესი 523 კგ-ზე მეტი, უმცირესი 4,092 კგ. ინფლაციური პროცესებიც ფაქტიურად უმნიშვნელოა.

საყურადღებოა ვახტანგის სამართალში მოყვანილი, სხვა ხელნაწერიდან შევსებული მუხლი

N23–286V “მე ასე მგონია, იმ ძველის განაჩენებზე სამართალი ძნელი იყოს, ამიტომ რომე მაშინ ქართველი ბატონიც დიდი ხელმწიფე ყოფილა დიდი ალაგი სჭერია, და მის თავადსაც მამული და მორჭმა ბევრი ჰქონებიათ, ამიტომ ასეთი განაჩენი უბრძანებიათ. ახლა მაშინდელზე ქართველის ბატონსაც ბევრი ადგილი აკლია და მისი თავადიც მამულზე დამცრობილა, გაყრილა და მისი სიდიდე თავადვე დაუჩაგრავს. იმ განაჩენით ან ამას სისხლი როგორ აელეხის და ან მიცემას როგორ შეიძლებს ვინმე” (სამართალი ბატონისშვილის ვახტანგისა გვ 487).

ბატონისშვილი ვახტანგი დარწმუნებულია, რომ საურავები სისხლზე ჩამოკლებული აქვს, მაშინ როდესაც სინამდვილეში საშუალოდ 20– ჯერ აქვს გადიდებული!

როგორ შეიძლება ეს აიხსნას? სამართლის წიგნი აშკარად ნაწვალეზია, როგორც ივ. ჯავახიშვილი იტყოდა, ნატყუარია, გადასწორებულია შემდგომი გადამწერების მიერ. ივ.ჯავახიშვილის სიტყვებით, ვახტანგის სამართლის წიგნის ბევრი ხელნაწერია შენახული, მაგრამ კარგი და ძველი მათ შორის ცოტაა. აშკარაა, ვახტანგის ტექსტის დედანში, თუმანზე ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა ყოფილიყო! თუმანის ადგილას აუცილებლად მინალთუნი იჯდა, რაც მეტნაკლებად აახლოებს საურავების ფასებს რეალურთან. მაგრამ სამართლის წიგნის კარი სისხლის განჩინებისა, მუხლი 18, ამ თვალსაზრისს ეჭვქვეშ აყენებს:

“გლეხი კაცის სისხლში ძროხა იყო გაჩენილი, რომე ერთი გლეხის სიკუდილისათვის სამოცი ძროხა იყო გაჩენილი, მაგრამ ჩვენ თეთრად[286Γ] გაგვიჩენია. (ციფრობრივი აღნიშვნა 286 Γ- მიანიშნებს, რომ ტექსტი სხვა ხელნაწერიდანაა შევსებული). ასევე კარი ასოთა და ჭრილობათა სისხლისათვის მუხლი 49[293რ].” სხვა ჭრილობისა ასე არის: ტანზედ, მკლავზედ. ბარკალსა და წვივზედ თუ რასცა ალაგს კაცი დაიჭრას დაუშავებლად, თორემ დაშავებისათვის ხომ დაგვიწერია, ის ჭრილობა ქერის მარცვლით გაზომონ, რამთენიც ქერის მარცვალის ზომა გამოვიდეს, მარცვალზედ ერთი ძროხა გლეხისა არის. ძროხა ორ მინალთუნად ჩავარდების” (იქვე)

ძროხის ფასი, 2 მინალთუნი=10 აბაზს (ვახტანგის დროინდელს)X6,82=68,2 გრამი ვერცხლი, თუ ძროხის მოცემულ ფასს შევადარებთ ცხენისა და ჯორის სამი საუკუნის წინანდელ ფასებთან, შესაბამისად 350 და 400 თეთრი (ივ. ჯავახიშვილი ტომი 9, გვ 557, 1996 წ) ძროხის ფასი აბსოლუტურად სწორი და მისაღები ჩანს. 60 (სამოცი) ძროხი ფასი კი ნამდვილად 12 (თორმეტი) თუმანი გამოდის.ამასთანავე, მეორეს მხრივ,მარდენის ქართველი გამყოლის, სავარაუდოდ გლეხის თვითშეფასება (მიახლოებით 544-588,6 გრამი ვერცხლი) აშკარად განსხვავდება ვახტანგისეულ 12 თუმნად, 120 მინალთუნად, 60 ძროხად და შესაბამისად 4092 გრამ ვერცხლად შეფასებულ გლეხის სისხლის ფასისაგან. აშკარაა, სადღაც ნაყალბევი ცნობაა გაპარული და ამ ყალბი ცნობის კვალს ისევ ივ. ჯავახიშვილის ნაშრომებში ვპოულობთ :

1459 წელს შედგენილ სამთავნელის სარგოს გარიგების წიგნში ნათქვამია: „უკეთუ კაცი მოკლას ვინმე, მკვლელმა ხუთი ხარი მიართვას“-ო (ქრონიკები 2-275.ივ ჯავახიშვილი, ტ. 6 გვ 517 1982 წ).

უეჭველია თავდაპირველად,ვახტანგის სამართალის წიგნშიც შესაბამისად 6 (ექვსი) ძროხა იქნებოდა მოხსენებული, (რაც ღირებულებით და ზომით 5 ხარს უტოლდება) და არა 60 (სამოცი). ექვსი ძროხის ფასი 12 მინალთუნია, და არა 12 თუმანი! შესაბამისად, 10 ჯერ შემცირდება სისხლის საურავი ყოველი პუნქტისათვის ვახტანგის სამართალში და შემდეგ სახეს მიიღებს:

- 1)დიდებული თავადი=52,32 კგ (ვერცხლი)
- 2)შუა თავადი=26,17 კგ (ვერცხლი)
- 3)მესამე თავადი=13,09კგ (ვერცხლი)
- 4)გადიდებული აზნაური=6,54 კგ (ვერცხლი)
- 5)შუა აზნაური=3,27კგ (ვერცხლი)
- 6)ცალმოგვი აზნაური=1,64კგ (ვერცხლი)

7)მსახურის სისხლი=0,818კგ (ვერცხლი)

8)გლეხი კაცის სისხლი=0,409კგ (ვერცხლი)

რაც შეეხება მუხლს 286F-ს, ვახტანგის სამართალში უფრო გვიანდელი ჩანართი ჩანს, ხევესურული თემის დაუწერელი კანონებიდან.

და მაინც აშკარად თვალშისაცემია, რომ ვახტანგისეული უმაღლესი საურავი, 1536 მინალთუნი, 52,32 კგ ვერცხლი. 2,3 ჯერ აღემატება ბექა-აღბუდას სამართალით დანიშნულ უმაღლეს საურავს.

მაშ,საურავის რომელ დაკლებაზე საუბრობს ბატონიშვილი?

საქმეც იმაშია, რომ ცოდნა, რომელსაც კარგად ფლობენ ბექა-აღბუდას სამართალშემოქმედნი მე-13-ე, მე-14-ე საუკუნეში, მე-17-ე, მე-18-ე საუკუნის მიჯნაზე, როცა ვახტანგის სამართლის ძეგლი იდებოდა, უკვე დავიწყებული ჩანს! არც ვახტანგ მე-6-მ, არც მისმა კანონმდებლებმა არ იციან, წინა საუკუნეებში არსებული ქართული ფულის, თეთრის სათვალავი სისტემის შესახებ. ამას რასაკვირველია გააჩნია ობიექტური მიზეზები. სავარაუდოდ, თემურ-ლენგის დამანგრეველი ლაშქრობების ციკლის შემდეგ, საქართველოს დაქუცმაცებასთან ერთად, ქართული ფულის მოჭრის პროცესიც კნინდება, მუსულმანურ ყაიდაზე გადადის! უკანასკნელად თეთრი, როგორც გადახდის საშუალება 1440 წელს ფიქსირდება:

„უსჯულო თემურს...მცხეთა და რაოდენნი საქართველოსა საყდარნი და ეკლესიანი და ციხენი იყუნეს, ყოველნი საფუძვლითგან დაექცივნესო“. საქართველოს მთავრობას საგანგებო ღონისძიებისათვის მიუმართავს. 15 წლით (1425-1440წ) მთელი საქართველოს მასშტაბით საგანგებო გადასახადი, მალი შემოუღიათ, კომლზე 40 თეთრის ოდენობით. მალი სამონღოლო ხარკის სახეობა იყო, ფულადი გადასახადი.. როგორც ცნობილია, მონღოლური ხარკის ფულადი კომპონენტი, დავთარში დაფიქსირებული ყოველი მამაკაციდან 60 თეთრის ოდენობის სულადობრივი ფულადი გადასახადიდან შემოსული თანხების ჯამია.ალექსანდრე მეფის 1440 წლის სიგელი იუწყება:

„ვიგულისმოდგინე ყოველთავე საქართველოსა ციხეთა და საყდართა აღშენებად. მას ჟამსა შემოსავალი ჩვენისა სახლისა არსით და იყო და ამაღ საქართველოს კუამლსა ზედან ორმოცი თეთრი მალად განვაჩინე და ასოცდარვად ქორონიკონამდე (ე,ი 1440 წლამდე) რაოდენნი საქართველოს ციხენი, საყდარნი და მონასტერნი არიან, ყოველნივე სრულად ახლად აღვაშენენ და შევაძკენ და აწ ჩვენსავე ჟამსა შიგან ამოგვიკვეთია“ (ქართული სამართლის ძეგლები, 2, გვ 126, ქრონიკები 2, გვ 248).

სავარაუდოა, რომ მონღოლთა ბატონობის დასრულების შემდეგ, ხარკის ეს სახეობა, მალი, საქართველოში გაუქმებულია. მეფე ალექსანდრეს ხარკის ეს სახეობა დროებით (15 წლით) აღუდგენია, ისიც შემსუბუქებული ფორმით.

15 წლიანი წარმატებული აღმშენებლობის პერიოდს, საქართველო საკუთარი ფულად - მონეტარული სისტემის გარეშე რასაკვირველია თავს ვერ გაართმევდა! აუცილებელი ჩანს ალექსანდრე მეფის მოღვაწეობის პერიოდში ქართული ზარაფხანის არსებობა, თუმცა 250 წლის შემდგომ მეფე ალექსანდრის მონეტაზე ვერავითარ მინიშნებას ვახტანგ მე-6-ე ვერ აკეთებს. ჰგავს, ალექსანდრე მეფის ეპოქაში მოჭრილი მონეტა ან გიორგაულის ანალოგებია, წონით 1,775-1,7 (გრამი), ან სპარსეთში და ოქროს ურდოში ამავე პერიოდისათვის ბრუნვაში მყოფი დირჰემი-თანგა, წონით-1,42 (გრამი). საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში, ოქროს (ჩრდილოეთის) ურდოში, სპარსეთში და მის სატელიტ ქვეყნებში, თანგა -დირჰემი, წონით 1,42 (გრამი)-ს ბრუნვაა დაფიქსირებული. ამავე ალექსანდრე მეფის 1433 და 1442 წლის სიგელებში ნახსენები ბაჟის გადასახადი თანგაში არის შეფასებული:

„ციხე არმაზისა...და მისი ძუელითგან გაჩენილი ბაჟი ორი თანგა საპალნესა ზედან (ისტ. საბ. 3, 15) ციხე არმაზისა.... და მისი ძუელთაგან გაცენილი ბაჟი ორი თანგა დიდსა საპალნესა ზედან....ესრეთ რომა ქარავანი შეღმა მივიდოდეს თუ ჩაღმა მოვიდოდეს და სიტცა მოვიდოდეს ტუირთსა ზედან ორსა თანგას აიღებდით“-ო.(იქვე, 3, 24-25). 1452 წლის შეწირულობის წიგნში ნათქვამია: „ვენახი მომყიდა, სამასი თანგა მივეც“-ო. (ისტ, საბ. 2, 10). გიორგი მეფის 1460 წლის სიგელში სწერია :„კზასზ მიხდა თანგა ხუთასი და კიდევ მოგუხდა სომი სამი“-ო. (ისტ. საბ. 3, 36). თანგა მე-16-ე საუკუნეშიც იხმარება. 1512 წლის ქვათახევის საბუთებში ნათქვამია : „ დაგუეჭრა და ავიღეთ შენგან ათასი თანგა და შენ შეგუიკუეთეთ ალაპი მისითა პანაშვიდითა“-ო (ქ' კბი 2 , 329). ბრეთის სახარების 1543 წლის მინაწერში წერია: „ ასისა თანგისა ცვილსა მართმევდეს“ ო (ქ' კბი 2, 386) (ივ. ჯავახიშვილი, ტომი 9, გვ 560. 1996წ).

ქართული ფულის ერთეული ამავე ზომა-წონისა უნდა ყოფილიყო, მისივე მინამსგავსი და ცნობადი მუსულმანური სამყაროსათვის. მალის რაოდენობა, კომლზე 40 თეთრი გვაფიქრებინებს, რომ თეთრის ქვეშ ერთი ცალი მონეტა იგულისხმება და არა სათვალავი თეთრი, წონით 0,59 გრამი.

ამ შემთხვევაში კომლზე მალის ალექსანდრესული გადასახადი ასე გამოიყურება:

40 თეთრი=40X1,42=56,8 გრამი (ვერცხლი)

სპეციალური გადასახადის აბსოლუტური სიდიდე კომლზე წლიური ერთი დროხის საფასის ეკვივალენტია.

გიორგი ბრწყინვალის მიერ ჩატარებული ფულადი რეფორმიდან 1 საუკუნის შემდეგ, ქართული თეთრის სათვალავი მნიშვნელობა უკვე საბოლოოდ ჩანს დავიწყებული!

საყურადღებოა, რომ შემდგომ საუკუნეებში მალის გადასახადი ისევ აღდგენილი ჩანს. ვახტანგ მე-6-ეს ზეობისას, მალი ანუ სულადობრივი გადასახადი 5 აბაზი და ორი შაური:

$$5 \text{ აბაზი და } 2 \text{ შაური} = 22 \text{ შაური} = 22 \times 1,704 = 37,49 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

ალექსანდრე მეფის ეპოქაში, ერთი თეთრი სავარაუდოდ ერთ ცალ მონეტად აღიქმება! შემდეგი სამი საუკუნე საქართველო, განსაკუთრებით ქართლი, პერმანენტული ომების ასპარეზს წარმოადგენდა! ამ საუკუნეებში ნახსენები ფულის ერთეულები, სომი, მარჩილი თუ შაური (შაჭური) ქართული ფულის ერთეულებს არ წარმოადგენს. არ არის ქართული არც შემდგომ საუკუნეებში მოჭრილი აბაზი და მისი თანამდევნი მახმუტი და შაური. ის, რომ თემურ ლენგის ლაშქრობების შემდეგ საქართველოში ფულის მოჭრა შეფერხდა, "სამართალი ბატონიშვილი ვახტანგისა"- თიც მტკიცდება:"

ისრეცა და ის გიორგაული თეთრი რა ერთისაც წონა ყოფილა, იმ ძველს წიგნებში სწერია და პირველის ჟამურს თეთრს გიორგაულს ემახდნენ. ის თურმე საქმობდა სისხლშიაცა და ა იმითი იცნობთ. კიდევ ერთი რიგი სხვა თეთრიც ყოფილა, კირმანაულს ემახდნენ."(კარი თეთრის გარიგებისა)

რასაკვირველია, გიორგაული თეთრი ქრონოლოგიურად პირველი ქართული მონეტა ვერ იქნებოდა, მაგრამ ესოდენ განსწავლულმა მეფემ ეს უკვე აღარ იცის! კირმანაული მე-13-ე საუკუნის მონეტაა, თუმცა მისი მინამსგავსი ვერცხლის მონეტა მე-14-ე საუკუნის დასაწყისშიც იჭრებოდა დასავლეთ საქართველოში. ბოლო გიორგაული, გიორგი ბრწყინვალის სეხნია გიორგი მე-7-ეს მიერაც ჩანს მოჭრილი, მე-15-ე საუკუნის დასაწყისში. ვახტანგ მეფე მის წონაზე ამახვილებს ყურადღებას, რაც აშკარად ამტკიცებს იმ პერიოდისათვის ქართული თეთრის რიცხვითი მნიშვნელობის დაკარგვა-დავიწყებას! ვახტანგის სიტყვები, რომ გიორგაული თურმე "საქმობდა სისხლშიაცა და ისრეცა" ამტკიცებს, რომ ბექა-აღბუღას სამართალში მითითებულ საურავებში ერთ თეთრს აღიქვამს როგორც ერთ ცალ მონეტას, ერთ გიორგაულს!

ბექა-აღბუღას მიერ დაკისრებულ საურავებს ის ასე კითხულობს:

1)დიდებულის სისხლი=40000თეთრი=40000X1,775=71,00კგ (ვერცხლი)

2)აზნაური დიდი=20000თეთრი=20000X1,775=35,5 კგ (ვერცხლი)

3) აზნაური=12000 თეთრი=12000X1,775=21,3 კგ (ვერცხლი)

4) ქოთლოსანი=12000 თეთრი=12000X1,775=21,3 კგ (ვერცხლი)

5) მსახური პატრონის განდიდებული=12000 თეთრი=12000X1,775=21,3 კგ (ვერცხლი)

6) კარგოსანი=6000 თეთრი=6000X1,775=10,65 კგ (ვერცხლი)

7) ქოთლოსანის შვილი უვარგისი=1000 თეთრი=1000X1,775=1,775 კგ (ვერცხლი)

8) მსახური=1000 თეთრი=1000X1,775=1,775 კგ (ვერცხლი)

9) გლეხი კაცი სახელიანი=1000 თეთრი=1000X1,775=1,775 კგ (ვერცხლი)

10) გლეხი კაცი, უბრალო=400 თეთრი=400X1,775=0,710 კგ (ვერცხლი)

ბექა-ალბუღას სამართლის წიგნის ასეთი წაკითხვის შემდეგ, რასაკვირველია ვახტანგ მეფე თვლის, რომ მან საურავები შეამცირა!

1673 წელს განახლებული სამთავნელის გარიგების წიგნის ძველ, 1459 წელს შედგენილი საბუთების გარდმოწერილ ნაწილში, როდესაც გადასახადი ფულად არის აღნიშნული, ყოველთვის დრამა იხსენება (იხ ქრონიკები 2. ს. ჯანაშიასგადმონაწერი. ივ ჯავახიშვილი, იქვე). ივ. ჯავახიშვილის აზრით, სამთავნელის სარგოში იგი ტრადიციით არის შემორჩენილი, ჩვენი აზრით კი ამ პერიოდიდან ქართული თეთრის სათვალავი სისტემა საბოლოოდ მივიწყებულია.

ის რომ ვახტანგ მე-6-ის დროს უკვე დაკარგულია ცოდნა ქართული თეთრის რაობის შესახებ, შემდეგი ფაქტიდანაც კარგად ჩანს: “ხელმწიფის კარის გარიგებისა” და გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადების უძველეს ხელნაწერში, რომელიც ე. თაყაიშვილმა აღმოაჩინა, ერთი საყურადღებო ცნობა მოიპოვება. კიდევ მე-17-ე საუკუნის მინაწერის სახით შენახული, გიორგი ბრწყინვალის ძეგლის დადების იმ მუხლის გასწვრივ, სადაც აღნიშნულია, რომ ჰეროვანის მკვლელობისათვის უნდა „ორასი დრაჰკანი დაეურვოს, ათას ორასი თეთრი“, ასეთი განმარტებაა: “თეთრი რა არის ანუ დრაჰკანი“-ს სხვა უფრო მქრქალი მელნითა და ხელით ნაწერი ამგვარი ცნობა მოსდევს: „ერთი დრაჰკანი: ფლური ერთი: თეთრად ორ მარჩილ ნახევარი და ერთი თეთრი ხუთიანი არის“ (სამართალი მეფის გიორგისა, მუხლი 11-13). ერთი დრაჰკანი აქ ერთმნიშვნელოვნად განხილულია როგორც ოქროს მონეტა, თანაც წონით არანაკლები 3,4 გრამისა, თუმცა კონტექსტიდან გამომდინარე ის შეიძლება მხოლოდ ვერცხლსა იყოს, როგორც ზემოთ დავამტკიცეთ. ბედის ირონია ის არის, რომ ზემოთ ხსენებული ერთი თეთრი ხუთიანი სწორედ ის დრაჰკანია, რომელიც სამართლის 11-13 მუხლში არის მოხსენებული)

....და რა ფულადი ერთეულით ხელმძღვანელობს შარდენის გამყოლი, საკუთარი სიცოცხლის თვითშეფასებისას? რასაკვირველია, თეთრის პირვანდელი მნიშვნელობა მისთვისაც უცნობია! მის მიერ მოთხოვნილი 20 ეკიუ, 400 ცალი ვერცხლის იმ მონეტის ეკვივალენტი ჩანს, რომელიც იმ ეპოქის საქართველოში დომინანტ მონეტას წარმოადგენდა. ამასთანავე, არ ჩანს გამოყენებული ახალი, აბაზზე დაფუძნებული ფულადი ერთეულიც! ჩვენ არ ვიცით, რომელ ეკიუზე შეთანხმდნენ შარდენი და გამყოლი, რომაულზე თუ ფრანგულზე, თუმცა გამყოლი უთუოდ კომპენსაციის (ვერცხლის) აბსოლუტურ წონაზე და სინჯზე იქნებოდა ორიენტირებული.

20 ფრანგული ეკიუ=20X27,19=543,8 გრამი (ვერცხლი)

სავარაუდოა, გამყოლი თხოულობს 400 ერთეულ შაპ აბაზის რეფორმამდელ მონეტას, რომელიც ვახტანგ მე-6-ეს სიტყვებისა არ იყოს „ის თურმე საქმობდა სისხლშიაცა და ისრეცა“, იმ ეპოქის საქართველოში:

543,8 გრამი (ვერცხლი):400=1, 36 გრამი (ვერცხლ)

ფულის ეს ერთეული, 1,42 გრამი (ვერცხლი) აბუსაიდის ორდანიგანი ვერცხლის სპარსული დირჰემია, რომელსაც ჩრდილოეთის ურდოშიც აქვს შესაბამისი წონის ანალოგი, თანგად სახელდებული და რომელთა ბრუნვა საქართველოში უცილობელი ჩანს მე-17-ე საუკუნის დამდეგსაც, თუმცა შესაძლებელია უკვე სახელშეცვლილი მონეტის სახელით.

ივ ჯავახიშვილის მოსაზრება, რომ სრული თეთრის გარდა ნახევარი თეთრიც არსებობდა, არ არის სწორი. ერთი თეთრის, წონით (0,57-0,59) გრამი-ს შემდეგ, სპილენძის მონეტა უმდა იდგეს შემდეგი კანონზომიერებით:

128 ცალი ერთი ლიბრიდან (327, 45) გრამი

327,45/128=2,56 გრამი (სპილენძი)

სავარაუდოდ, რომაულ-ბიზანტიურ (ანტიკურ) მონეტარულ სისტემაზე დაყრდნობით:

0, 57-0,6 გრამი (ვერცხლი)=6 ცალი 2,56 გრამი (სპილენძი)

6 ცალი 2,56 გრამი სპილენძი=12 ცალი 1,26 გრამიანი (სპილენძი)

მონღოლური ხარკი საქართველოში

როგორც ცნობილია, 1242 წელს მეფე რუსუდანმა დაზავება სთხოვა მონღოლებს. მოლაპარაკება ერთდროულად მიმდინარეობდა როგორც მონღოლთა ადგილობრივ მთავარსარდალთან, ასევე ბათო ყაენთან ვოლგაზე. მეფე რუსუდანმა ვოლგისპირეთში არსენ ჭყონდიდელი-მწიგნობართუხუცესი გაგზავნა. [საისტორიო მოამბე, 1925 წელი, გვ.131-132]. ზავის პირობებით, ლიხთამერ საქართველოში, როგორც ომით დაპყრობილ ქვეყანაში, ქართველ ხელისუფლებასთან ერთად უნდა მდგარიყვნენ მონღოლი მოხელეები და სარდლები (ნოინები) ჯარითურთ. ლიხთიმერეთი ამ მხრივ თავისუფალი იქნებოდა. საქართველომ იკისრა ხარკი, ყოველწლიური 50000 (ორმოცდაათი ათასი) პერპერის გადახდა, აგრეთვე მონღოლთა ლაშქრობებში მონაწილეობა. ფიზიკურად რა სიდიდეა 50000 პერპერა?

$50000 \times 4,55 = 227500$ გრამი (ოქრო)=227,5 კგ. მაღალი სინჯის ოქრო

თუ გავითვალისწინებთ ოქროს და ვერცხლის თანაფარდობას ევროპას (ბიზანტია) და საქართველოში 1:12

$227,5 \times 12 = 2730$ კგ მაღალი სინჯის ვერცხლი.

1251წელს, ჟამთააღმწერელის ცნობით, ბათო ყაენის ინიციატივით მოეწყო მონღოლთა მიერ დაპყრობილი ვრცელ ტერიტორიებზე მოსახლეობის აღწერა.ამ საქმის განხორციელება მიენდო ვინმე არღუნს. არღუნმა საქართველოს ,ადრიბეჯანის(თანამედროვე აზერბეიჯანის) და ერანის აღწერა ხოჯა ნეჯმედინს მიანდო. აღწერის პროცესი 1254 წლისთვის დასრულდა.

“ ხოლო ვითარ მოიწია საქართველოსა, დიდსა ჭირსა მიეცნეს ყოველნი მკვიდრნი სამეფოსა დავითისანი და იწყეს აღწერად კაცთაგან და პირუტყვთამდე, ყანით ვენახამდე, წალკოტით ბოსტნამდე. და ცხრასა გლეხსა სრულის მიწის მქონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავალი კაცი შეაგდიან. და გამოხდა სამეფოსაგან დავითისა ცხრა დუმენი მხედარი. და განაწესეს ძღვენი სოფლისაგან ათასისა მხედრისა მთავარსა კრავი ერთი და დრაჰკანი ერთი, ხოლო ბევრის მთავარსა-ცხოვარი ერთი და დრაჰკანი ორი, და მიზდი ცხენისა, თეთრი სამი, დღისა ერთისა. [ჟამთააღმწერელი, გვ 224. ტ2 2012წ]. ორი ცხვარი და სამი დრაჰკანი სოფლის ყოველწლიური ძღვენი ჩანს მონღოლი სარდლებისადმი, მიზდი ცხენისა-მჰდა-ქრთამი ცხენის დაღლისათვის.

როგორც ზემოთ ვნახეთ რაშიდ-ად-დინთან, საკომლო გადასახადი 1/10 მარცვლეულისა მიდის მონღოლური ხარკის დასაფარავად. რაც შეეხება სულადობრივ გადასახადებს, ჩვეულებრივ ის ფულადი სახით აიღება. თითოეულ სულს, რომელიც დავთარში იყო

შეტანილი (15-60)წ - 60 თეთრს ახდევინებდნენ (მალაქიას ცნობით), ანუ 7 (შვიდ) დინარს ჯუვეინის სიტყვებით. (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, გვ 55 ტ 3. 1982წ. მალაქია ბერი იგივე გრიგოლ აკნერცია, სომეხი ისტორიკოსი(1220-1275)წ ავტორი "მოისართა ტომის ისტორისა" ჯუვეინი-სპარსი ისტორიკოსი (1226-1283) ავტორი "ქვეყნიერების დაპყრობის ისტორიისა"

ორი უაღრესად მნიშვნელოვანი ცნობაა! ორივე ერთი და იმავე ეპოქის ისტორიკოსია. ქვეყნიერების დაპყრობის ისტორია ავტორმა დაასრულა უკვე 1261 წელს, ხოლო მოისართა ტომის ისტორია 1274 წელს. ეს ორი პარალელური ცნობა ერთობ მნიშვნელოვანია ქართული თეთრის ჩვენეული ვერსიის დასამტკიცებლად! ცხადია, 7 დინარი და 60 თეთრი ადეკვატური ფულადი სიდიდეებია!

$$7 \text{ დინარი} = 4,26 \times 7 = 29,82 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$60 \text{ თეთრი} = 10 \text{ დრაჰკანს} = 12 \text{ დრამს}$$

$$60 \text{ თეთრი} = 3,41 \times 10 = 34,1 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$60 \text{ თეთრი} = 2,84 \times 12 = 34,08 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$1 \text{ თეთრი} = 7 \text{ დინარი} : 60 \text{ თეთრზე} = 29,82 : 60 = 0,497 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

როგორც ზემოთ ვისაუბრეთ, ერთი დინარი ქართველი საგადასახადო მოხელეების და არისტოკრატების გასამღჯელო უნდა იყოს :

$$8 \text{ დინარი} = 8 \times 4,26 = 34,08 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 12 \text{ დრამს} = 10 \text{ დრაჰკანს!}$$

რადგანაც გიორგი ბრწყინვალის სამართალში მოხსენებული დრაჰკანი (ვერცხლის) სრულ უნისონში მოდის გრიგოლ აკნერცის და ჯუვეინის ცნობებთან, ერთმნიშვნელოვნად შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ გიორგი ბრწყინვალის ფულად რეფორმამდე:

$$1 \quad 1 \text{ ქართული დრაჰკანი} = 3,41 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 6 \text{ თეთრს}$$

$$1 \text{ სომხური დრამი} = 2,84 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 5 \text{ თეთრს}$$

$$1 \text{ თეთრი} = 3,41 : 6 = 0,57 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$1 \text{ თეთრი} = 8 \text{ დინარი} : 60 \text{ თეთრზე} = 34,08 : 60 = 0,57 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

რეფორმის შემდეგ:

$$1 \text{ ქართული დრაჰკანი} = 3,55 \text{ გრამი (ვერცხლი)} = 6 \text{ თეთრს}$$

1 გიორგაული თეთრი=1,775 გრამი (ვერცხლი)=3 თეთრს

1 თეთრი=3,55:6=0,59 გრამი (ვერცხლი)

1295 წელს, გამეფდა ახალგაზრდა ყაზან ყაანი, რომელმაც მუსულმანობა მიიღო. დაწესდა ჯიზიის გადასახადი არამუსლიმანებისათვის. ჯიზიის გადასახადი, რომელმაც ქართველი და სომეხი ფეოდალების დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია, იმავე წელს გაუქმდა. „ორიგინალურად“ გადაჭრა ეს პრობლემა ყაზანის მომდევნო, ოლჯაითუ ყაენმა (1304-1317წ).ჯიზიის გადასახადი საყოველთაო გახდა, როგორც არამუსლიმი, ასევე მუსლიმი მოსახლეობისათვის. 1307 წელს, სომხური წყაროების ცნობით, ჯიზიის გადასახადის სიდიდე 10 დან 40 თეთრამდე მერყეობდა.

ისტორიული მასალების კრიტიკული განხილვა შესაძლებლობას იძლევა განისაზღვროს ჯიზიის აბსოლუტური რაოდენობა ქრისტიანული, თვითმმართველი სამეფოების მოქალაქეებისათვის:

„6783 (1275) დიდი თავადი წავიდა ურდოში. როცა მივიდა დიდი თავადი ურდოში და მოიტანა ხარკი თავისი მიწებიდან ნახევარი გრივნა (98 გრამი ვერცხლი) კავიდან (გუთნიდან) ხოლო კავში ითვლებოდა 2 მუშა მამაკაცი (ხარკის გადამხდელი, სრულსაკოვანი მამაკაცი)“

(В. И. Татишев; История Росийская 8 (43) Василий- II-син Ярослава რუსულად)

როგორც ზემოთ აღინიშნა, სპარსი თანამედროვე ისტორიკოსი ჯუვეინი ერთმნიშვნელოვნად აცხადებს, რომ 1261 წლისათვის ხარკი მთელს მონღოლურ იმპერიაში უნიფიცირებული გახდა და დავთარში დაფიქსირებული ერთი სულისათვის 7 მუსულმანური დინარის ტოლფასი გახდა!

7დინარი=7X4, 2=29, 4 გრამი (ვერცხლი)

სიდიდე აშკარად განსხვავებულია დიდთავადის მიერ ურდოში ჩატანილი ხარკის აბსოლუტურ წონით რაოდენობასთან ერთი ხარკის გადამხდელისაგან სულზე-49 გრამ ვერცხლთან. სრული დარწმუნებით შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ურდოში ხარკის ჩატანის თარიღი აშკარად შეცდომით არის მითითებული და ის არ შეიძლება 1304 წელზე ადრე მომხდარიყო! 20 გრამი ვერცხლი,, რომელსაც რუსი გლეხი იხდის ერთ სულზე, მხოლოდ ჯიზიის გადასახადი შეიძლება იყოს! ამასთან ტატიშევის ტექსტი, რომლის მიხედვით დიდთავადს თავად ჩააქვს ხარკი ურდოში, აშკარად მიაჩნებებს, რომ ხარკის ამკრეფი მოხელეები თავად რუსებზე არიან, რაც ქართული და რუსული სამეფოების მონღოლების იმპერიისადმი ანალოგიურ პოლიტიკურ დამოკიდებულებაში ყოფნას მიაჩნებებს! ჯიზიის გადასახადი საქართველოს მოქალაქეებისათვის ასევე 20 გრამი

ვერცხლის ტოლფასი ჩანს, ხოლო დავთარში დაფიქსირებული ერთი გადამხდელისათვის გადასახადის რაოდენობა:

$$30+20=50 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

მონღოლური ხაზინის შემოსავლები

როგორც ცნობილია, მონღოლი ჰულაგიდების ძირითადი დასაყრდენი ირანი გახდა. მომთაბარე მონღოლების ზეობამ, დიდად შეაფერხა აზიის კონტინენტზე ერთ-ერთი ყველაზე დაწინაურებული სახელმწიფოს, ირანის ეკონომიკა. მე-13-ე საუკუნის ბოლოს, ირანის პირველი ვაზირის, წარმოშობით ებრაელი რაშიდ-ად-დინის სიტყვებით, დამუშავებული მიწების რაოდენობა 10%- მდე დაეცა. ირანის შემოსავალმა 100(ასი) მილიონი ვერცხლის დინარიდან 17(ჩვიდმეტ) მილიონამდე დაეცა.

ყაზან ყაენის გამეფებისთანავე, რაშიდ-ად-დინის გეგმით და უშუალო მონაწილეობით გატარდა რიგი რეფორმები, რომელიც ფინანსების გაჯანსაღებას ისახავდა მიზნად. ქვეყნის ძირითადი მონეტები, დინარი და დირჰემი, მონღოლების მიერ რამდენჯერმე იყო ზომა-წონაში შეცვლილი. ამასთან, ცალკეული ზარაფხანების მიერ მოჭრილი მონეტები დიდად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან წონით. ყაზან ყაენის და რაშიდ-ად-დინის რეფორმით, დირჰემის ერთიანი სტანდარტი იქნა მიღებული მთელი საყაენოსათვის:

$$1 \text{ დანგი} = 0,71 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

$$1 \text{ დირჰემი} = 3 \text{ დანგს} = 2,13 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

საქართველოში ამ მონეტას ყაზანურ თეთრს უწოდებდნენ.

მუსულმანურ სამყაროში ადრე მიღებული ფარდობა დინარსა და დირჰემს შორის:

$$7 \text{ დინარი} = 10 \text{ დირჰემს} \quad \text{და}$$

$$2 \text{ დინარი} = 3 \text{ დირჰემს}$$

შეიცვალა ახალი ფარდობით:

$$1 \text{ დინარი} = 6 \text{ დირჰემს} = 18 \text{ დანგს} = 18 \times 0,71 = 12,78 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

შეგვიძლია შევადაროთ, ირანის ეკონომიური მდგომარეობა მონღოლთა დაპყრობამდე, დაპყრობის შემდეგ ყაზან ყაენის რეფორმამდე, ყაზან ყაენის რეფორმის შემდეგ, ოლჯაითუ ყაენის ზეობისას.(7)

ისტორიაში გავრცელებული მოსაზრება, რომ ოლჯაითუ ყაენის არაეფექტური მმართველობის დროს რაღაც მანქანებით შემოსავალი ხაზინაში მაინც გაიზარდა, სინამდვილეს არ შეესაბამება. ჯიზიის გადასახადის შემოღებაც ხაზინის შევსებას ემსახურება, თუმცა ეკონომიკის ვარდნა მაინც ვერ იქნა აცილებული. ყაზან ყაენის რეფორმიდან მეოთხედი საუკუნის გასვლის შემდეგაც კარგად ჩანს მონღოლ(და ალბათ არა მარტო მონღოლ) საგადასახადო მოხელეთა თავაშვებულობა. გავეცნოთ ერთ მონღოლურ დოკუმენტს, რომელიც აბუსაიდ ყაენის "იერლიყი"-ს სახელითაა ცნობილი, ამოკვეთილია ქ, ანისის მანუჩეს მეჩეთის გარეთა კედლის ქვაზე, სპარსულ ენაზეა შესრულებული მე-14-ე საუკუნის ათიან წლებში.:

“აბუსაიდ ბაჰადურხან იერლიყი. ამჟამად დედამიწის პირის ფადიშაჰ მსოფლიოს სულტანისა, ქვეყნის და სარწმუნოების ამალელების ტახტ-საჯდომისაგან, როდესაც მსოფლიოს მცხოვრებნი აღმოსავლეთითგან დასავლეთამდის მისი მოწყალების და სამართლიანობის ჩრდილის ქვეშ იმყოფებიან, მისი განკარგულება და ბრძანება ასეთია, რომ რაკი ქვეყნის ზედაპირი მის ბრძანებასა და დივანის განკარგულება მისი კალმის წვერზეა დამოკიდებული, მისი დაკლება ან გადამეტება ვერავინ გაბედოს და ტამლისა დასამართლიანი ბაჟის გარდა, სხვა აღარაფერი არ გამოართვან და არავინ ყალანის, ნემარისა თარხის და სხვა რამის მომიზეზებით არა სთხოვონ, როგორც წინათ ქალაქს ანისში და საქართველოს სხვა ვილაიეთებში ყალანს, ნემარსა და უკანონო გამოსაღებელს და ტარხს ძალით ჰკრებდნენ და ავიწროებდნენ. გაოხრდა, მდაბიო ხალხი დაიფანტა, ამ ქვეყნის მამასახლისებმა ყალანისა და დერნაგირის (საქალაქო კარის ბაჟი) გამო თავიანთი უძრავი და მოძრავი ქონება და სახლ - კარი მიატოვეს და გაიქცნენ”
(E. Бартолд. Персидские надписи на стене Аниское мечети Мануче 5-7)

წარწერა ადასტურებს გადასახადის ამკრებთა ძველებური ძალმომრეობას, თუმცა ვერც ქვეყნების უზომო ძარცვამ ვერ შეძლო მომლოლური შემოსავლების არამცთუ ზრდა, არამედ ყაზან ყაენის დროს მიღწეული შემოსავლების დონის შენარჩუნებაც.

რაც შეეხება საკუთრივ საქართველოს, სპარსი ისტორიკოსის და გეოგრაფის, ჰამადალაჰ ყაზვინის ცნობიდან ვიცით, რომ 1336 წელს აკრეფილი ხარკის რაოდენობა 120,2 (ას ოცი მთელი, ორი მეთათედი) თუმანი ოლჯაითუ -აბუსაიდური დინარი, წონით 8,52 გრამი იყო. (ვ. გაბაშვილი. საქართველოში მონღოლთა ბატონობის ხანგრძლივობის საკითხებისათვის. აღმოსავლური კრებული 1. 1960 წ)

თუმანი-დუმენი=10000 (ათი ათასი)

120,2X10000X8,52=10,241 ტონა (ვერცხლი)

თუ გავიხსენებთ, რომ აღწერამდე ქართველები იხდიდნენ ხარკის სახით 50000(ორმოცდა ათი ათასი) ოქროს პერპერას , ანუ 2730 (ორი ათას შვიდას ოცდა ათი) კგ ვერცხლის ეკვივალენტს, გასაგები ხდება ჟამთააღმწერელის მიერ ნათქვამი " დიდსა ჭირსა მიეცნეს ყოველნი მკვიდრნი სამეფოსი დავითისანი". ქართველებს გადასახადი რამდენჯერმე გადიდებიათ! 1254 წლიდან 1307 წლამდე,

ჯიზიის გადასახადის შემოღებამდე, ხარკის აბსოლუტური სიდიდე 40%-ით ნაკლები იქნებოდა:

10241-ის 40%=4096 კგ (ვერცხლი)

10241-4096==6145 კგ (ვერცხლი)

2,25- გაზრდიათ ხარკის სიმძიმე ქართველებს 1254 წელს! 2730 კილოგრამიდან 6145 კგ-მდე!

ფაქტიურად, უკვე გვაქვს მონაცემები, რომელთა მიხედვით შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება: 1336 წელს ქართველებმა ხარკის სახით გადაიხადეს 10241 კგ ვერცხლი.

სულადობრივი ფულადი გადასახადი ჯიზიის ჩათვლით ერთ მამაკაცზე (15-60წელი) არის 50 გრამი. რაოდენობა მამაკაცებისა, რომელნიც დავთარში არიან დაფიქსირებული 1295 წელს (მომლოლთა მიერ ქართველების ბოლო აღრიცხვის თარიღი):

10241040/50=204821 (ორას ოთხ ათას რვაას ოცდა ერთი)სული

მონღოლური ხარკის გავრცელების არეალი საქართველოში

მე-14-ე საუკუნის დასაწყისიდან, სამეფო ტახტზე ახალგაზრდა და ენერგიული გიორგი მე-5-ეს ასვლით, საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა გამოსწორებას იწყებს. 1317 წელს, ახალი ყაენის, აბუსაიდის ტახტზე ასვლასთან დაკავშირებით, გიორგი მე-5-ე ურდოში გამოცხადდა. აბუსაიდ ყაენის ფავორიტმა, ჩობან ნოინმა მას ქართველი ისტორიკოსის სიტყვებით " მოსცა ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი და შვილნი დავით მეფისანი და მესხნი შვილი ბექასი".

ეს ნიშნავდა ყაენის კარის დასტურსა და ნებართვას, რომ გიორგი მე-5-ეს გაერთიანებინა მთელი იმერი და ამერი საქართველო, დაემორჩილებინა დავით (იმერეთის) მეფისშვილები და ყველა თავადი, მათ შორის სამცხის ერისთავიც. საქართველოს გაერთიანების კურსი, რომელიც აბუსაიდ ყაენმა და ჩოხან ნოინმა აიღო, მოწმობდა, რომ საილხანოსაც აღარ აწყობდა დაქსაქსული საქართველო, საიდანაც ხარკის სრული რაოდენობით აკრება ალბათ ვერ ხდებოდა. (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. გვ 642 ტ 3 1979წ).

გიორგი მე-5-ემ, შემდეგში ბრწყინვალედ წოდებულმა, დაელოდა რა ხელსაყრელ მომენტს, ფაქტიურად უსისხლოდ შეძლო ამ უფლების რეალიზაცია.

“ჰერ- კახთა და სომეხთა ერისთავნი, რომელნიც ჩინგიზთ (მონღოლებს) მიუდგნენ, კახეთს, ცივზედ მოიწვია და ამოსწყვიტნა [იქვე]

1329 წელს გარდაიცვალა მიქაელი, იმერეთის მეფე. გიორგი ბრწყინვალე ლაშქრით ჩავიდა ქუთაისში, მცირეწლოვანი მემკვიდრე მიქაელისა ბაგრატი, თან წამოიყვანა, მოისპო ორმეფიანობა საქართველოში.

1334 წელს, როდესაც მესხეთის მთავარი სარგის ჯაყელი გარდაიცვალა, მისი შვილი ყუარყუარე, გიორგიმ თვითონ დასვა მთავრად. სრულიად საქართველო მთლიანად აღდგენილი იყო [იქვე]

15 წელი დასჭირდა გიორგი ბრწყინვალეს, რომ მონღოლთაგან მონიჭებული უფლება უომრად და უსისხლოდ განეხორციელებინა. 1336 წელს საქართველოდან მონღოლთა ხაზინაში შესული ხარკი 120,2 თუმანი ვერცხლის დინარი სრულიად საქართველოსთან აკრეფილი ხარკია, დავთარში აღრიცხულ ერთ სულზე 8 (რვა) დინარის ოდენობით. საქართველოში ხარკის აკრეფის პროცესში მონღოლი მოხელეების, ბასკაკების მონაწილეობა მინიმუმამდე ჩანს დასული.

1266 წელს ჰულაგუ ყაენმა “ხას-ინჯუდ” შეიწყალა სამცხის მთავარი ბექა, რომელსაც ფაქტიურად მესამედი საქართველო ემორჩილება. “ხას-ინჯუს” მიწები ამორიცხული იყო დივნის (სახელმწიფო მიწების) ფონდიდან. ეკონომიურად ეს იმას ნიშნავდა, რომ ინჯუ-ხასად” შეწყალებული ფეოდალის სამფლობელოში დივნის მოხელენი, ხარკის ამკრეფნი ვერ შევიდოდნენ. (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გვ599 ტ 3. 1979 წ)

1260-61 წლის დავით ულუს აჯანყებას საბაზად მონღოლთა ხარკის ამკრეფ მოხელეთა უფროსის, ხოჯა აზიზის ბოროტმოქმედება და თავგასულობა დასახელდა. “მე აღარა მნებავს მონობა თათართა მძლავრობისათვის ხოჯა აზიზისა, რომელი დაადგინა ჩემ ზედა არღუნ, რამეთუ ვერ თავს ვიდებ ესოდენ შეურაცხებას” (შემთააღმწერელი, გვ 227 ტ 2, 2012წ).

ხოჯა აზიზი, არღუნ ყაენის სიმპათიების მიუხედავად, გადასცეს დავით ულუს, რომელმაც თავი მოაკვეთინა და ძელზე ჩამოაკიდებინა თბილისში. სავარაუდოდ ამავე პერიოდოდან, ხარკის ამკრეფი მოხელეები ქართლ-კახეთსა და მთიანეთში ადგილობრივი მოხელეები ჩანან:

“ერთი წლის შემდეგ ჟამურელებს უკვე დვალნი დაესხნენ , მაგრამ იქ მყოფი ბეგარის მკრეფელნი ცხრაზმელნი-ც დაეხმარნენ ჟამურელებს, ამიტომ შეშინებული დვალნიც გაიქცნენ და ქნოლოს ციხეს შეაფარეს თავი”. [“ძეგლის დადება”. თ . ჟორდანიას. ივ. ჯავახიშვილი გვ 164 ტ3 1989წ].

ჟამური-ქსნის საერისთავოს ეკუთვნის, ბეგარის მკრეფელნი ცხრაზმელებიც ამავე საერისთავოს მცხოვრებნი ჩანან, ქსნის ერისთავის მიერ გაგზავნილი ბეგარის ასაკრეფად. ლოგიკურია, რომ სამონღოლო გადასახადი, ერთი და იმავე გადასახადის ამკრეფი ორგანოს მიერ იკრიფება და შემდგომ ნაწილდება დანიშნულებისამებრ. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე გაგებით, საგადასახადო ორგანოს უმაღლესი პირი ინიშნება ცენტრალიზებული წესით მონღოლების მიერ. მე-13-ე საუკუნის ბოლოს საქართველოს საქართველოს საგადასახადო ორგანოს ხელმძღვანელი, ხაკიმი, დიდვეზირი რაშიდ-ად-დინის ერთ-ერთი შვილია, ერთი იმ თოთხმეტთაგანი, რომლებიც ილჰამების ირანის სხვადასხვა პროვინციებში დიდ თანამდებობებს იკავებენ. მისი მისამართითაა გაგზავნილი რაშიდ-ად-დინის წერილი, რომელშიც თხოვს და რჩევას აძლევს შვილს, რათა საქართველოსკენ დაძრულმა მონღოლთა ჯარებმა უსაფუძვლოდ ზიანი არ მიაყენონ რაიატებს, გლეხურ მეურნეობებს თუ ოსტატ ხელოსნებს. (ყველა ნიშნებით საუბარი მიდის 1299 წლის მონღოლთა ლაშქრობაზე, მიმართული დავით მე-7-ის წინააღმდეგ მთიულეთში). რაშიდ-ად-დინს, როგორც განათლებული და კულტურული ერის შვილს, გათავისებული აქვს მიწათმოქმედების და საერთოდ ბინადარი მეურნეობის უპირატესობა მომთაბარე მესაქონლეობასთან შედარებით. ადგილობრივი, მონღოლური ბინადარი ფეოდალური ფენის ჩამოყალიბებას ემსახურება რაშიდ-ად-დინის ჩაფიქრებული და ყაზან ყაენის სახელით განხორციელებული საადგილმამულო რეფორმა. მონღოლური მომთაბარე არისტოკრატის ბინადარ ცხოვრებაზე გადაყვანის მცდელობა იყო დუმენის უფროსებისათვის ლენის, იკტის მიცემა. ლენს ევროპული, მონტესკიესეული ფეოდის სახე აქვს, მისი გაყიდვა, გასხვისება მონღოლ მეთაურს არ შეუძლია. იტოვებს რა უზენაეს ხელისუფლებას, ის უნაწილებს იკტს თავის ათასისთავებს და იტოვებს აკრეფილი ხარკის დადგენილ წილს. ათასისთავები უნაწილებენ იკტს ასისთავებს, ასისთავები ათისთავებს, ათისთავები რიგით მეომრებს. ხელოვნურად იქმნება, ადგილობრივი, ბინადარი, მრავალსაფეხუროვანი ფეოდალური კლასი.

რაც შეეხება საქართველოს, როგორც ყმადნაფიც ქვეყანას, მის შიდა ფეოდალურ წყობაში მონღოლთა ჩანერგვა არ მომხდარა. რასაკვირველია, ისევე როგორც მონღოლი ფეოდალი, ქართული ფეოდალური კლასიც არ წარმოადგენს გადასახადის გადამხდელს, დავთარში შეტანილ პირს. მონღოლთათვის ფეოდალური კლასი ყველგან, მათ შორის საქართველოშიც, გადასახადისაგან თავისუფალია, "დარხანია". პირიქით, ფეოდალი თვითონ წარმოადგენს აკრეფილი გადასახადის ნაწილის მომხმარებელს. აღწერის დავთარში ფეოდალური ფეოდალური კლასი დაფიქსირებული არა ჩანს, რასაც თვით ჟამთააღმწერელიც აღნიშნავს: **"და ცხრასა გლეხსა სრულის მიწის მქონებელს, ერთი ლაშქარს მავალი კაცი შეაგდიან"** (ჟამთააღმწერელი, იქვე).

დავთარში არ არის შეტანილი აგრეთვე სასულიერო პირები, მიუხედავად მათი ასაკისა:

"ხოლო ხუცესთა და მონაზონთა და საეკლესიო განწესებათა არა შეაგდონ საზღავი, არცა ყალანი, აგრეთვე შეიხთა და დავრიშთა, და ყოველითა სჯულისა კაცნი, საღმრთოდ განჩენილნი, გაანთავისუფლნა" (ჟამთააღმწერელი, გვ 224 ტ2 2012წ).

ქალაქის მოსახლეობის, ვაჭრების და ხელოსნების დაბეგვრის შესახებ ცნობები ჟამთააღმწერელთან არ მოიპოვება. მალის ანუ სულადობრივ გადასახადს, ვახტანგ მე-6-ეს ეპოქაში ქალაქის მოსახლეობა სრულიად იხდის:

"გორის გამოსაღები და რიგის დებულება ასრე არს: ლაშქრობა აძეს, როდესაც ბატონს ეჭირვების და უბრძანებს, თორემ ისრე მაგ გვარს გადგომაზე არ დაეზახების. ამათვე აძეს მალი ექვსი აბაზი: ამ ექვსის აბაზისა ხუთი ბატონისა არის, ორი შაური ამილახორის, და ორის შაურისაგან ნახევარი სალთხუცისა და მდივნებისა, და ნახევარი მამასახლისისა არის". (დასტურლამა, გორის გამოსაღებისა და რიგის დებულებისათვის). სავარაუდოა, რომ ვაჭრებზე და ხელოსნებზე სამხედრო ბეგარა არ ვრცელდება. აკრეფილ სამონღოლო გადასახადში, ქალაქის მოსახლეობის წილი რასაკვირველია ჩათვლილია, ტამლისა და დერნაგირის სახით. გადასახადის ეს ნორმა, ჯამურად მეტია კიდევ, ვიდრე რვა დინარი დავთარში დაფიქსირებულ ერთ სულზე. ასე მაგალითად, სპარსი ისტორიკოსის და ფინანსისტის, ჰამადდალაჰ ყაზვინის მიხედვით, აზერბეიჯანის მიერ ირანის სახელმწიფო ხაზინაში შეტანილი ხარკი 2561700 (ორი მილიონ ხუთას სამოცდა ერთი ათას შვიდასი) ვერცხლის დინარია. აქედან სამი დიდი ქალაქის, თავრიზის (ირანის მაშინდელი დედაქალაქი) ხამხისა და მარალის წილი ხარკში შესაბამისად 870500 (რვას სამოცდა ათი ათას ხუთასი), 39000 (ოცდა ცხრამეტი ათასი) და 70000 (სამოცდა ათი ათასი) დინარია, მთელი ხარკის 38%-ზე მეტია.

შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ ხარკის ფულად ნაწილში ქალაქის მოსახლეობის წილი სრულიად არის დაფიქსირებული. იხდიან თუ არა გადასახადებს არასრულ მიწაზე მჯდომი კომლის სრულასაკოვანი მამაკაცები?

ის, რომ სრულ ფუძეზე ჯდომა ჟამთააღმწერელს პირდაპირ მიბმული აქვს სამხედრო ვალდებულებაზე, გვაფიქრებინებს, რომ არასრულ ფუძეზე მჯდომნი ამ ვალდებულებისაგან თავისუფალნი არიან. სავარაუდოა, რომ ისინი თავისუფალნი არიან აგრეთვე კომლობრივი, მარცვლეულის გადასახადისაგან, რომელიც მოსავლის 1/10 ნაწილს შეადგენს. ვინაიდან ეს ხალხი ქვეყნის მოქალაქენი და შესაბამისად მონღოლთა ქვეშევრდომები არიან, მონღოლმა რაღაც სახით სარგებელი უნდა მიიღოს! წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველა შეეცდება კომლის გაყოფის გზით დაჯდეს არასრულ ფუძეზე და მიაღწიოს გადასახადებისაგან განთავისუფლებას. ლოგიკურია, რომ ისინი რაღაც სახით დაბეგრინი იყვნენ და ეს მხოლოდ ფულადი გადასახადი უნდა იყოს! დასტურლამას მონაცემებით, არათუ არასრულ ფუძეზე მჯდომნი, თვით ბოგანოებიც მალის გადასახადით ნაწილობრივ დატვირთული ჩანან. ამ მოსაზრებების საფუძველზე, თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამონღოლო გადასახადის გადახდაში არ მონაწილეობს მხოლოდ სამღვდელთა და თავად-აზნაურთა კლასი, რომელიც პირობითად მთელი მოსახლეობის 17 % შეადგენს.

საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის

არითმეტიკული განსაზღვრა 1336 წლისათვის.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, დავთარში აღრიცხული სრულწლოვანი (15-60 წელი), მამაკაცების რაოდენობა 204821 (ორას ოთხი ათას რვაას ოცდა ერთი) სული იყო. ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით, მოსახლეობა ასე გადანაწილდება: ((0-15); (15-30); ((30-45); (45-60). შუა საუკუნეებში მამაკაცის ასაკი 60 წელი, ცხოვრების ხანგრძლივობის თითქმის მაქსიმუმია. ჩვეთვალთ, რომ დავთარში დაუფიქსირებელ მამრობითი სქესის მოსახლეობის (0-15) და (60 წელს ზევით) -30%-ის ფარგლებში მერყეობს.

204821-ის 30%=61448 სული

სულ მამრობითი სქესის მოსახლეობა:

204821+61448=266269 სული

ხშირი ომების გამო, მდედრობითი სქესის მოსახლობის წილი რამდენადმე მეტი იქნება მამრობითი სქესის მოსახლეობაზე. დასაშვები ჩანს პროპორცია 45:55

მდედრობითი სქესის მოსახლეობის რაოდენობა: 325440 სული

საქართველოს სრული მოსახლეობა 1336 წლისათვის:

$$266269+325440=591171 \text{ სული}$$

აღურიცხავი მოსახლეობა: სამღვდელოება 2%, თვადანაურობა 15%

$$591171 \text{ -ის } 17\%=100499 \text{ სული}$$

სულ მოსახლეობა:

$$591171+100499=691670 \text{ სული}$$

ამასთანავე, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ტერიტორიულად და მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობით, მოსახლეობის 1/4, ანუ 25% , ორი დუმენი რვიდან, ჩრდილოეთ სომხეთის მიწები იყო, ამ მიწაზევე მცხოვრები სომეხი მოსახლეობით.

$$691670\text{-ის } 25\%=172918 \text{ სული (სომეხი)}$$

თემურ ლენგის დამანგრეველი ლაშქრობების შემდგომ, სომეხი მოსახლეობა და ჩრდილოეთ სომხეთის მიწები, ჩამოშორდა საქართველოს.

საკუთრივ საქართველოს მოსახლეობა, 1336 წლისთვის ფიქსირდება 518752 სული. ათჯერ ნაკლები, ვიდრე აქამდე ითვლებოდა!

...და ყივჩაყები....

ახლა, როდესაც მათემატიკური მეთოდებით განვსაზღვრეთ საქართველოს მოსახლეობის მიახლოებითი რაოდენობა მე-13-ე, მე-14-ე საუკუნეებში, რომელიც 10-ჯერ ნაკლებია, ვიდრე არსებული ისტორიული ვერსია, დგება ერთობ საჩოთირო საკითხი, რომელიც შეეხება ყივჩაღთა მიგრაციას საქართველოში.

„ხოლო ყივჩაყნი დააყენა ადგილსა მათსა მარჯვესა, დედა წულითა მათითა, რომელ თანა იყოს წყობად განმავალი რჩეული ორმეოცი ათასი. ესენი განასრულნა ცხენებითა და საჭურვლითა; და კუალად მონანი, რომელ ყვეს რჩეული და განსწავლული

ღუაწლისა, ვითარ ხუთი ათასი კაცი, ყოველნი ქრისტიანე ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილი სიმხნითა”. (ქართლის ცხოვრება, გვ 271; ტ-1; 2012 წ)

მემატიანეს მიერ მოწოდებული ინორმაცია, ქართველ ისტორიკოსთა მიერ არასწორად იქნა ინტერპრეტირებული. ივ, ჯავახიშვილის ვერსიით, ერთ ყივჩაყ მეომარზე ნაანგარიშევა ოჯახისკიდევ ოთხი წევრი. სრულიად სამართლიანად მონასპაც ყივჩაყთა რიგებში აქვს მოქცეული და საერთო ჯამში:

$$40000+5000=45000 \text{ (ორმოც და ხუთი ათასი) კომლი ყივჩაყი.}$$

$$45000 \times 5 = 225000 \text{ (ორას ორმოცდა ხუთი ათასი სული) ყივჩაყი.}$$

ყივჩაყთა გადმოსახლებისას, მათი აღრიცხვა რასაკვირველია მოხდა ქართული წესით (რასაც ქვემოთ დავინახავთ). აღრიცხვის ამ სისტემით, ომში ვარგისად ითვლება მამაკაცი ასაკით(15-60) წელი. (სიტყვა მამაციც მამაკაციდან მოდის ალბათ, ფუძეში მარცვლის კვეციტ) რასაკვირველია, აქ 40000 (ორმოცი ათასი) კომლი კი არ არი სავარაუდო, არამედ 40000 სამხედრო ვალდებული, პოტენციური მეომარი, მამაკაცები ასაკით (15-60) წელი. მოსახლეობის ასაკობრივი დიფერენციაციის (1-15); (15-30); (30-45); (45-60), ადვილი გამოსათვლელია, რომ მამრობითი ასაკის მოსახლეობის რიცხვი არ აღემატება 55000 (ორმოცდა ხუთმეტი ათასი), ხოლო მთელი მოსახლეობა 115000 (ას ხუთმეტი ათასი).

ქართლის ცხოვრების ამავე აბზაცში ნახსენებია 5000 (ხუთი ათასი) მონასპა, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი ერთმნიშვნელოვნად ყივჩაყებად თვლის. მემატიანეს ისინი ახალ შემოსულ ყივჩაყებთან კონტექსტში აქვს მოსენებული და მითითებული აქვს, რომ ისინი უკვე ქრისტიანე ქმნილი არიან:

„ უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავის სიმრავლე და სიმხნე წყობათა შინა, სიმსუბუქე მიმოსვლისა, სიფიცხე მიმართებისა, ადვილად დასამჭვირველობა და ყოვლითურთ მიმზავებლობა ნებისა თვისისა; და ამათა თანა უადვილეს იყვნეს მოსვლად მახლობლობითაცა და უპოვრობითა; და რამეთუ პირველ მრავლითა წელისასა მიერ მოეყვანა სანატრელი და ყოვლად განთქმული სიკეთითა გურანდუხტ დედოფალი, შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა, ათრაბა შარაღანის ძისა“ (ქართლის ცხოვრება გვ270, ტომი-1, 2012 წ).

საყურადღებოა, რომ დიდგორის ომში დავითის მონასპა ჯარის ჩამონათვალში არსადა ჩანს, ~ თუმცა მონასპის მონაწილეობა უცილობელია. ჩანს, მემატიანე მათ ათავსებს 15000 (ხუთმეტათასი) ყივჩაყის რიგებში. 1223 წელს, შირვანზე ლაშქრობის წინ, ჩატარდა ყივჩაყთა სრული აღრიცხვა:

„და წარემართა სულტანსა ზედა; ყივჩაყნი ოდენ აღთვალულ იყვნეს ყოველი მაშინ და იპოვა შემბმელი კაცი ორმოცი და ათი ათასი“ (ქართლის ცხოვრება გვ 276, ტომი-1, 2012წ)

აღთვალულ ყივჩაყთა რიცხვში, უცილობლად მოიაზრება დავითის მონასპაც, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძნელი ასახსნელია ყივჩაყი მეომრების 10000 (ათი ათასი)-თ ზრდა 1118 წლიდან 1123 წლამდე პერიოდში. ყივჩაყთა პირველი ტალღა სავარაუდოდ გურანდუხტ დედოფალს შემოყვანა, გაქრისტიანდა და დავით აღმაშენებლის ერთგული დასაყრდენი ძალა გახდა მონასპის სახით. პირველი ტალღა არანაკლებ 2500 (ორი ათას ხუთასი) კომლს მოითვლის, 10000 (ათი ათასი) ბრძოლისუნარიანი წევრით, და 25000 (ოცდა ხუთი ათასი) სულით. ყივჩაყთა სრული რაოდენობა საქართველოში არ აღემატება $115000+25000=140000$ (ას ორმოცი ათასი) და არა 225000 (ორას ოცდა ხუთი ათასი),

როგორც ივ. ჯავახიშვილს აქვს აღნიშნული. დიდგორის ომში ყივჩაყთა მეორე ტალღა, ჩვეულებრივი ქართული გაწვევით, კომლზე კაცი გამოდის, მონასპა კი სრული შემადგენლობით იბრძვის:

$10000+5000=15000$ (ხუთმეტი ათასი) ყივჩაყი მეომარი.

... და მაინც სარისკო მოქმედებაა დავით აღმაშენებლის მხრივ, 12500 (თორმეტი ათას ხუთასი) კომლი უცხოტომელის შემოყვანა, როდესაც საკუთრივ ქართული მოსახლეობა 40000-45000 (ორმოცი-ორმოცდახუთი ათასი) კომლს არ აღემატება! ყივჩაყთა შემოყვანა დემოგრაფიული სურათის მკვეთრ ცვლილებას გამოიწვევდა, თუ...თუ ისინი საქართველოში დარჩებოდნენ!

“ იყო თავისი წინაპრის, მონომახის ღირსეული მემკვიდრე, რომელმაც (მონომახმა) დაასამარა თათარ-ყივჩაყები, გარეკა ხანი მათი ხანი ოტროკი (ათრახა შარაღანის ძე) აფხაზეთში (საქართველოში), რკინის კარებს მიღმა. ხოლო ხანი სირჩანი დარჩა დონზე, თევზჭერით ირჩენდა თავს. (ვლადიმირ) მონომახის სიკვდილის შემდეგ სირჩანმა, რომელსაც მხოლოდ ერთი კაციღა შემორჩა, სახელად ორ, გაგზავნა იგი აფხაზეთში (საქართველოში), რომ ეთქვა: ვლადიმირი მოკვდა, დაბრუნდით ძმებო, მოდით თქვენს მიწაზე, უთხარი ჩემი სიტყვები (ოტროკს, ათრახა შარაღანის ძეს), თან უმღერე ყივჩაყური სიმღერები, და თუ მაინც არ ინება წამოსვლა, აყნოსვინე მას სტეპის მწვანე ბალახი, რომელსაც ავშანი ჰქვია. მან (ოტროკმა) არ მოისურვა დაბრუნება, არც სიმღერებს მოუსმინა, მაშინ მისცა ორ მას მწვანე ბალახი, ავშანი. მან (ოტროკმა) უყნოსა რა ბალახს, ატირდა და ეთქვა: სჯობს მოკვდე და შენს მიწაში ჩაყარო ძვლები, ვიდრე უცხოეთში მორკმულად იცხოვრო. წამოვიდა თავის მიწაზე”. . (Галицко-Волынские летопись. Игнатьевский список; 13 век. პირველი აბზაცი).

დავით აღმაშენებლის და ვლადიმირ მონომახის გარდაცვალებამ ერთსა და იმავე 1125წელს, ხელსაყრელი პირობები შექმნა ყივჩაყთა რეპატრიაციისათვის საკუთარ სამშობლოში,სამხრეთ რუსეთის სტეპებში, დონის შესართავთან და ყირიმში. ისტორიკოს ჯ. სტეფნაძისმოსაზრებით, ყივჩაყები საქართველოში აღარ ჩანან1126 წლიდან, რაშიც სრულიად ვეთანხმებით.

ათრახა შარაღანის ძესთან ერთად სტეპებში წასული ჩანს ყივჩაყთა მეორე, მრავალრიცხოვანი ტალღა. პირველი ტალღა, დავითის მონასპა, დარჩენილი ჩანს საქართველოში ოჯახითურთ.ისინი არც შარაღანის ძეს ჩამოჰყოლია, ათეული წელია ცხოვრობენ საქართველოში, უკვე ადაპტირებულნი არიან ქართულ სივრცეში, ქრისტიანე ქმნილნი არიან, შეგუებული არიან ბინადარ ცხოვრებას, ემორჩილებიან მხოლოდ მეფეს, წარმოადგენენ პრივილიგირებულ სამხედრო ნაწილს (გვარდიას).

1130 წელს, დავით აღმაშენებლის უმცროსმა ვაჟმა ვახტანგმა, რომელიც დავითს ეყოლა წარმოშობით ყივჩაყი გურანდუხტ დედოფლისაგან, შეთქმულება მოაწყო უფროსი ძმის, კანონიერი მეფის, დემეტრე პირველის წინააღმდეგ. ვახტანგის გვერდით დგას დიდთავადი ივანე აბულეთის ძე, ორბელთა დინასტიიდან. როგორც სამეფო კარის ყველა გადატრიალებას,ამ შეთქმულებაშიც აუცილებლად მოიაზრება სამხედრო კომპონენტი. შეთქმულთა მხარდამჭერი ვერ იქნებოდა ორბელთა სათავადოს ფეოდალური ლაშქარი, ვინაიდან ამ შეთქმულებას ეწინააღმდეგებოდა ივანეს მამა, აბულეთი. ვახტანგის და ივანეს სამხედრო დასაყრდენად საქართველოში დარჩენილი ყივჩაყური მონასპა მოიაზრება, რომელიც სავარაუდოდ მხარს ეთნიკურად ნახევრად ყივჩაყ ვახტანგს დაუჭერდა.

დემეტრემ სასტიკად დასაჯა თავისი ნახევარძმა: თვალები დაათხრევინა (შეიძლება დაასაჭურისებინა კიდეც). ამის შემდეგ არც ვახტანგი და არც მისი შთამომავალი ისტორიაში აღარ იხსენება. ივანე აბულეთის ძე დილეგში გამოამწყვდიეს. სავარაუდოდ, არც ყივჩაყთა ექვმიტანილი ნაწილი დარჩებოდა დაუსჯელი, ბევრიც რეპრესიებს სტეპებში (შირვანში) გაქცევით აარიდებდა თავს. ყივჩაყთა ისტორია საქართველოში ამით არ მთავრდება. 1177 წელს, დემნა უფლისწულისა და იმავე ივანე ორბელის მიერ მოწყობილი აჯანყებისას, გაჭირვებაში ჩავარდნილ გიორგიმესამეს, პირველი დასახმარებლად მონასპის უფროსი, უკვე ნაყივჩაყარი ყუბასარი მიუვიდა 500(ხუთასი), ასევე ნაყივჩაყარი მეომრით. საყურადღებოა, რომ მონასპის რიცხვი 5000-დან 500-მდე ჩანს შემცირებული. მონასპა პრივილიგირებული, ხელფასიანი მეომარია და დაქირავებულისგან განსხვავებით, ადგილზე დამაგრებულია ალოდით (სამკვიდრო მამულით, ფუძით). ასეთი კომლის ინტერესში შედის მონასპის ხელფასიან რიგებში ოჯახის ბრძოლისუნარიანი წევრის მაქსიმალური ჩართვა.შესაბამისად, საქართველოში

დარჩენილი სულ 250 კომლი ყივჩაყი თუ მოიაზრება, არა უმეტეს 2000 (ორი ათასი) სული.

ივ. ჯავახიშვილი თვლის, რომ დავით აღმაშენებელმა ყივჩაყები შიდა ქართლში დაასახლა. ისტორიკოსები ქ. ჩხატარაშვილი და შ. მესხია, ს. ერემიანი თვლიან, რომ მათი დასახლება მოხდა ჩრდილოეთ სომხეთში და ჰერეთში. ვინაიდან მათი წასვლა, ფაქტიურად სრული შემადგენლობით სამხრეთ რუსეთის სტეპებში ეჭვს აღარ იწვევს, მათი განსახლების კვლევა კარგავს აქტუალურობას. რაც შეეხება მცირერიცხოვან მონასპას, რომლის რიგები მინიმუმ 10-ჯერ შემცირებული ჩანს დავით აღმაშენებლის შემდეგ, რასაკვირველია მეფესთან, მის სატახტო ქალაქთან მაქსიმალურად მიახლოებულ ტერიტორიაზე ჩანს განსახლებული „ადგილსა მათსა მარჯვენა“. ცნობილია, რომ ერის მეხსიერება ინახავს ისტორიულ ფაქტებს და ამა თუ იმ სახით და გადასცემს მას შთამომავლობას. ქართულმა ზეპირსიტყვიერებამ შემოგვინახა ლექსი:

შემომეყარა ყივჩაყი,

მინდორსა მუხრანისასა!

კიდევ ერთხელ ჩნდებიან ყივჩაყები საქართველოს თვალსაწიერზე. მონღოლების მიერ შევიწროებულებმა, მათ დასასახლებელი მიწები სთხოვეს მეფე რუსუდანს. ქართველებმა, რომელთაც სავარაუდოდ ახსოვდათ ყივჩაყების მიერ გადატრიალების მოწყობის მცდელობა დემეტრე პირველის დროს, უარი უთხრეს ყივჩაყებს დასახლებაზე. ყივჩაყებს სხვაგან მოუხდათ საბინადრო ადგილების ძებნა. (ეგვიპტე, სომხეთი) იმ დროს, როდესაც როდესაც აზიის უდიდესი დამპყრობელი, მონღოლები საქართველოს კარზე იყვნენ მომდგარი, ყივჩაყებისათვის უარის თქმა არასწორი პოლიტიკური ნაბიჯი იყო, თუმცამეფე რუსუდანი და მისი სამეფო კარი არასდროს გამოირჩეოდა შორსმხედველობით!

P. S. ეს მცირე ისტორიული კვლევა ჩატარდა იმ მიზნით, რომ ერთხელ და სამუდამოდ წერტილი დაესვას სპეკულაციას თემაზე, რომ შუა საუკუნეებში ქართველები თურმე 5 (ხუთი) მილიონი ვყოფილვართ, გავწყვეტილვართ მუსულმანებთან ომში, მე-18-ე საუკუნის ბოლოს გადაშენებამდე მივსულვართ და რომ არა ერთმორწმუნე რუსეთი, ისტორიის ასპარეზიდან გაქრობა გველოდა!

თუ რუსეთის იმპერიას რამეს გამოვრჩით, თუნდაც საქართველოს გაერთიანების სახით, ეს საქართველომ დაიმსახურა ქართველებისვე მიერ უშურველად დაღვრილი სისხლით, რუსეთის იმპერიის ყველა ომში, 1802 წლიდან მოყოლებული!

P.S.S, არა გვგონია ციფრებთან ასე ფრთხილ ივ. ჯავახიშვილს ჟამთააღმწერელის ცნობის მცდარობა ვერ დაეფიქსირებინა. მან უბრალოდ კრიტიკის გარეშე მიიღო ეს ჩანაწერი. რატომ? რა მიზნით?

დღესაც კი ზოგიერთი მეზობელი ქვეყნის ლიდერი საქართველო „ორ გუბერნიად“ აღიქვამს. ადვილი წარმოსადგენია გასაბჭოების შემდეგ რუსული „დერჟიმორდული“ განწყობილება. ჟამთააღმწერელის მცდარი ჩანაწერი კი საშუალებას აძლევდა ივ. ჯავახიშვილს, რომ ემტკიცებინა: ოდესღაც დიდი ყოფილა საქართველო!

რეზიუმე: ის, რაც ნიშანდობლივია ანტიკური ავტორებისათვის, კერძოდ უზუსტობანი ხალხების რიცხოვნობის ხსენებისას, დამახასიათებელია ქართველი მემატრიანეთათვისაც. განსაკუთრებით ცდომილება გრანდიოზულ ხასიათს ღებულობს ქართველ მემატრიანესთან, ჟამთააღმწერელთან. მიუხედავად დიდი წვლილისა ისტორიის წინაშე, ის ტექნიკურ მეცნიერებასთან, არითმეტიკასთან აშკარად მწყრალად არის! (თუმცა არაა გამორიცხული, აქ შემდეგი დროის გადამწერთა შეცდომასთანაც გვექონდეს საქმე) აშკარად იკვეთება ჟამთააღმწერელთან არითმეტიკული ტერმინების, ათასის და ათი ათასის აღრევა! ერთგან ის ჯალალ-ად-დინის მამის, ხვარაზმშას 60 000 (სამოციათასიან) ლაშქარს 6000 (ექვსიათასად) ნათლავს, ხოლო მეორე ადგილას, იმავე ჯალალ -ად-დინის მიერ თბილისში დახოცილ მართლმორწმუნე ქრისტიანთა რიცხვს ათ ბევრად, ასი ათასად აფასებს, მაშინ როდესაც უცხოური წყაროებით ამ საზარელმა ხოცვა-ჟლეტამ 7000 (შვიდიათასი) ქრისტიანი იმსხვერპლა. ზუსტად ასეთივე შეცდომასთან გვაქვს საქმე, როდესაც მონღოლთა აღწერის შედეგად ის საქართველოში 81000 (რვაას ათი ათას) სრულფუძიან კომლს აღწერს! (ასეთი რაოდენობის მოსახლეობა თავად რომის იმპერიაშიც კი არ დაფიქსირებულა!)

კანონზომიერია დაისვას შეკითხვა, 3000000(სამი მილიონიან) დავით აღმაშენებლის საქართველოს (8)რაში დასჭირდა 15000 (ხუთმეტი ათასი) კომლი უცხოტომელის, ყივჩაღის შემოყვანა საქართველოში მეშველი ლაშქარის სახით? თუ ქართველ ხალხს, პელაზგთა შთამომავალს, რომელმაც სტრაბონის სიტყვებით ომის ხელოვნებას აზიარა მთელი ევრაზიის კონტინენტი, თავდაცვის უზრუნველყოფა არ შეეძლო?

ის, რომ ჟამთააღმწერელი არითმეტიკაში ცდება, მთელი ამ თავის განხილვის და დამტკიცების საგანია, დაინტერესებული მკითხველი თავადვე დარწმუნდება ამ დებულების სისწორეში.

რაც შეეხება ყივჩაღთა თემას, ასევე ისტორიული მონაცემებით, ისინი სულ 7 (შვიდი) წელიწადს რჩებიან საქართველოში. მათი უდიდესი ნაწილი, 1125 წელს მიგრირებულია ყირიმის ნახევარკუნძულზე. ეს მათი, საქართველოდან მიგრირებული ყივჩაღების შთამომავალი ჩანს ეთნოსი, დღეს წოდებული ყირიმელ თათრებად და ისტორიას შემორჩენილი ყივჩაღური ლექსიკონიც ამის თვალნათელი დადასტურებაა!

როგორც ისტორიის ფურცლებიდან ირკვევა, ფულის მოჭრის ხელოვნებაც ქართველთა წანპრების, პელაზგთა (ლიდიელთა) ტომის პრიმატია! ქართული ფულის (ჩვენთვის ცნობილი) ისტორია სამხრეთ-ქართული სახელმწიფოდან, ტაოდან იღებს სათავეს მე-9-ე საუკუნეში. ქართული ფულადი სისტემა გაცილებით რთულია სპარსულ ფულად სისტემაზე და ამავე დროს უფრო სრულყოფილი, ვიდრე ბერძნული და რომაული მონეტარული ფულადი სისტემები. როგორც მონეტის მოჭრის პირველწყარო, ის საკუთარ თავში აერთიანებს ანტიკურ ბერძნულ და გვიანდელ რომაულ-ბიზანტიურ მონეტარული პოლიტიკის პინციპებს! ქართული (ჩვენთვის ცნობილი და მოღწეული) ფულადი სისტემა მოქმედებს მე-9-ე საუკუნიდან მე-14-ე საუკუნის ბოლომდე, და როგორც ეტყობა მისი მივიწყება -დაკნინების პერიოდი ემთხვევა თემურ-ლენგის ათეულ დამანგრეველ ლაშქრობას ამ საუკუნის ბოლოსათვის. მე-15-ე საუკუნიდან უკვე მონეტა საქართველოში სპარსულ პრიმიტიულ ყაიდაზე იჭრება!

შენიშვნები:

1) ის, რომ ტაოს სამეფო პირველი ქართველური სამეფო ჩანს (ჩვენთვის ცნობილ ისტორიაში), აშკარა კანონზომიერებაა!. ტაოში დამკვიდრებული დიდებულნი, გვარად ჩორდვანელები (ამავე გვარიდან მომდინარეობს დიდი თორნიკე ერისთავი, თორნიკე ბერი) ტრადიციულად სულა კალმახელის სახელს ატარებს. ცხადია ჩორდვანელების (სუკვალ-მახების) ლაშქრობა კავკასიისაკენ თარხონის მიერ პირენის ნახევარკუნძულზე ჩატარებული ლაშქრობის შემდგომი ჩანს. ის ჩატარდა წითელი ზღვის სანაპიროზე მდებარე ელამის სამეფოდან, არა უადრეს მე-19-ე, მე-15-ე საუკუნის ჩვენს წელთა აღრიცხვამდე (პერიოდი, როდესაც ელამის სამეფოს სუკვალ-მახები განაგებდნენ)

2) სკანდინავიის ქვეყნებში ქართული (ტაოს სამეფოს) ფულის უდიდესი ნომინალების პოვნა ისტორიულ ახსნას პოულობს: ბაგრატ მეოთხის მიერ ქართველი დიდფეოდალის წინააღმდეგ ვარანგების (ვარიანგების) საბრძოლო ძალის გამოყენებას ჰქონდა ადგილი. ბერძენთა იმპერატორის სამსახურიდან შინ მიმავალი 3000 (სამი ათასი) ვარიანგი ბაგრატ მეოთხემ ლიპარიტის წინააღმდეგ მიმართა. ვარიანგებმა არ მოისურვეს მესხთა საომარი ძალების დალოდება და თავიანთი ძალებით სცადეს ლიპარიტის დამარცხება. ლიპარიტმა სამტროდ მოსული ვარიანგები დაამარცხა, დაატყვევა, თუმცა მათი დახოცვა არ ისურვა. ამ უკანასკნელმა დამარცხებული მტრები დააპურა, კავკასია გადააცილა, საგზალიც მიუძღვნა. ამ ყველაფერთან ერთად მართალია მეფის მტერმა, მაგრამ სულის სიღრმეში ქართველმა არ გაძარცვა დამარცხებული მტერი, არც განაიარაღა! (წინააღმდეგ შემთხვევაში ვერც უიარაღო ვარიანგები ჩააღწევდნენ თავიანთ სამშობლოში და არც სავარაუდოდ ბაგრატ მეოთხის მიერ მოცემული ვერცხლის ტაოური მონეტები შემორჩებოდათ მათ და ისტორიას) სავარაუდოდ ქართველთა ამ დიდსულოვნების უსაზრვროდ მაღლიერმა ვიკინგებმა თითო ცალი ვერცხლის ქართული (ტაოური) მონეტები სახსოვრად დაიტოვეს, რომელთაგან სულ რამდენიმემ მოაღწია ჩვენამდე!

3) ფულის მოჭრის ხელოვნება იმთავადვე ითვალისწინებდა რამდენიმე დიდ- მცირე მონეტის მონიშვნას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ვერ ხდება დიდი ნომინალის მონეტის დახურდავება. ზუსტად ასეთ სიტუაციას ჰქონდა ადგილი კიევის რუსეთში. სახურდავებელი მცირე ნომინალის არ არსებობის გამო მონეტა ქუცმაცდებოდა სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით და მას წონითი ღირებულება ჰქონდა. ამ სახით დაქუცმაცებულ ფულს რეზანა ეწოდებოდა.

4) 1 დრაჰკანი-6 თეთრს

ვინაიდან ივ. ჯავახიშვილი 1 თეთრის ეკვივალენტად თვლის გიორგაულ 1 ცალ მონეტას, წონით 1,7 გრამს, მისეული წაკითხვით ოქროს დრაჰკანის ღირებულება სულ ექვსი თეთრია, წონით:

1 დრაჰკანი (ოქრო)- $6 \times 1,7 = 10,2$ გრამი (ვერცხლი)

დრაჰკანი ოქრო, კანონიკური ღირებულებით 3, 4 გრამი, ოქრო-ვერცხლის იმ დროინდელი ფარდობის გათვალისწინებით (1:15)

1 დრაჰკანი (ოქრო) = $3,4 \times 15 = 51$ გრამი (ვერცხლი)

რასაკვირველია ხუთჯერადი სხვაობა ორ მიღებულ შედეგს შორის თვალნათლად გვიჩვენებს, რომ ზემოთ აღნიშნული დრაჰკანი მხოლოდ და მხოლოდ ვერცხლისა შეიძლება იყოს, მისი სათვალავი ღირებულება ექვსი თეთრია, ერთი სათვალავი თეთრის წონა $3,4:6=0,57$ გრამი ვერცხლია (და არა 1, 7 გრამიანი გიორგაული თეთრი)

5) როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ქართული კანონიკური მონეტები აღბუღას პერიოდში ასე გამოიყურება:

1 დრაჰკანი = $3,55 - 3,41$ გრამი = 6 თეთრი

1 დრამი = $2,84$ გრამი = 5 თეთრი

1 ყაზანაური = $2,13$ გრამი = 4 თეთრს

1 გიორგაული = $1,775 - 1,7$ გრამი = 3 თეთრი

1 უკნინესი = $0,59 - 0,57$ გრამი = 1 თეთრი

ვენაიდან, ბექას სამართალის წიგნის შედგენისას, საქართველოში მოქმედი ერთადერთი ოფიციალური მონეტა ყაზანაური იყო, ეტყობა მას მიენიჭა 4 თეთრიანი მონეტის სტატუსი, რომელთანაც წონით ახლოს იყო, თუმცა ის საანგარიშო 4 თეთრზე [წონით 2,27 გრამი] რამდენადმი დაბალია.

განვიხილოთ კონკრეტული მაგალითი. ვთქვათ დამნაშავეს გადასახდელი აქვს 1200 თეთრის საურავი. როცა ყაზანაური გათანაბრებულია ოთხ თეთრთან, ერთი თეთრის

წონა ვერცხლი = $2,13$ გრამი: $4 = 0,53$ გრამი (ვერცხლი)

1200 თეთრი $\times 0,53 = 636$ გრამი (ვერცხლი) გადასახდელი საურავი

როდესაც გადახდა ხდება გიორგაულით, წონით 1,775 ნომინალით სამი თეთრი:

1,775:3=0,59 გრამი (ვერცხლი)

1200X0,59=708 გრამი (ვერცხლი) გადასახდელი საურავი

გადასახადი მთელი ათი პროცენტით ძვირი გამოდის!

6) 1672 წელს, საქართველოში იმოგზაურა ფრანგმა კომერსანტმა, შარდენმა, რომელსაც ერთობ ძვირფასი და საიმედო ცნობები გააჩნია ფინანსიური თვალსაზრისით:

“მამაკაცები ოცდახუთიდან ორმოცი წლის ასაკამდე, ღირდა მხოლოდ თხუთმეტი ეკიუ, ორმოცზე მეტი ხნისა – რვიდან ათამდე. ლამაზი ქალწულები – ცამეტიდან თვრამეტ წლამდე – ოცი ეკიუ, სხვები უფრო იაფად ფასობდნენ, ქალები – თორმეტად, ბავშვები – სამ ან ოთხ ეკიუდ”. [შარდენის მოგზაურობა გვ 212 1975 წ]

15 ეკიუ=15X27,2=408 გრამი (ვერცხლი)

20 ეკიუ=20X27,2=544გრამი (ვერცხლი)

(შარდენი ანგარიშისას ფრანგულ ეკიუს იყენებს,წონით–27,19 გრამი)

ტყვის ფასი ავტომატურად მისი სიცოცხლის ფასიც უნდა იყოს! ამაში ისევ შარდენის ცნობებიდან დავრწმუნდებით. როდესაც კომერსანტი შარდენი დაბრუნებას აპირებს სამეგრელოში, სადაც თურქები არიან შემოჭრილი და განუკითხაობა მძვინვარებს, ქართლელმა გამყოლებმა იმერეთს იქით წასვლაზე უარი განაცხადეს. ერთმა გამყოლმა, რომელიც სხვა დანარჩენი სამის სახელითაც ლაპარაკობდა, წერილობითი საბუთი მოსთხოვა შარდენს, რომ ტყვედ ჩავარდნის შენთხვევაში გამოისყიდოდა ოთხივეს, ხოლო გამყოლების დაღუპვის შემთხვევაში მათ ცოლებს გადაუხდიდა ოთხმოც ეკიუს. შარდენისგან ხელწერილის მიღების შემდეგ, მათ გზა გააგრძელეს. აქაც ზემოთ ნახსენები ოცი ეკიუ ერთ სულზე ფიგურირებს, ისიც სავარაუდო მომავალი მსხვერპლის მოთხოვნილი და შესაბამისად სისხლის მაქსიმუმი ფასი. **(შარდენის მოგზაურობა გვ281, 1975 წ)**

7) ფულადი შემოსავალი ირანის სახელმწიფო ხაზინაში მონღოლებამდე:

10000000X4,26 გრამი=426 ტონა (ვერცხლი)

(რეფორმამდელი დინარის წონა 1 მისხალი=6 დანგს=6X0,71=4,26 გრამი(ვერცხლი)

ფულადი შემოსავალი მონღოლთა მიერ ირანის დაპყრობის შემდეგ დაეცა:

17000000X12,78=217,26 ტონა (ვერცხლი)

(17000000- დინარი სავარაუდოდ უკვე რეფორმირებული დინარია)

ირანის შემოსავალი სახელმწიფო ხაზინაში თითქმის ორჯერ ჩანს შემცირებული.

ფულადი შემოსავალი სახელმწიფო ხაზინაში ყაზან ყაენის რეფორმის შემდეგ:

$$21000000 \times 12,78 = 268,38 \text{ ტონა (ვერცხლი)}$$

რეფორმების შემდეგ შემოსავალი მთელი 20%-ით გაზრდილი ჩანს, თუმცა მონღოლთა დაპყრობამდე შემოსულ შემოსავლებამდე ბევრი უკლია.

ყაზან ყაენის მემკვიდრემ, ოლჯაითუმ, ჯიზიის შემოღებასთან ერთად ფულადი სისტემაც შეცვალა. 1307 წლიდან დირჰემის წონა კლებულობს 1 დანგით:

$$1 \text{ დირჰემი} = 2 \text{ დანგს} = 2 \times 0,71 = 1,42 \text{ გრამი (ვერცხლი)}$$

ასევე იცვლება დინარის წონაც. 3 მისხალიანი დინარი ხდება 2 მისხალი:

$$1 \text{ დინარი} = 6 \text{ დირჰემს} = 6 \times 1,42 = 8,52 \text{ გრამი ვერცხლი}$$

ამ მანიპულირების შედეგად, ფულადი შემოსავალი სახელმწიფო ხაზინაში 28000000 (ოცდარვა მილიონი) დინარი ხდება:

$$28000000 \times 8,52 = 238,56 \text{ ტონა (ვერცხლი)}$$

ერთი შეხედვით შემოსავალმა ხაზინაში მოიმატა 7000000 (შვიდი მილიონი) დინარით, სინამდვილეში რეალურმა შემოსავალმა მთელი 12% ით მოიკლო, ვინაიდან მონეტის მატერიალური ღირებულება არა მონეტის წრეშია გამოხატული, არამედ ძვირფასი ლითონის წონითი რაოდენობით მონეტაში.

8)თუ თამარის ეპოქაში მოსახლეობის რაოდენობა 5000000 (ხუთ მილიონი) აღწევდა,მისი დიდი პაპის, დავით აღმაშენებლის დროს, სულ სამი თაობის წინ,მისი რიცხოვნობა მინიმუმ 3000000 (სამი მილიონი) მაინც უნდა ყოფილიყო! თანამედროვე სტატისტიკური გამოთვლებით,სამეფოს ასეთი რაოდენობის მოსახლეობის რაოდენობით, მინიმუმ 400000 (ოთხას ათასი) მეომრის გამოყვანა შეუძლია! (რაღა შორს წავიდეთ, მეორე მსოფლიო ომში საქართველომ 3500000 მოსახლეობით, სახაზო ნაწილებში 560000 მეომარი გააგზავნა) შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ დავით აღმაშენებლის საქართველოში, ქართველებს საომარი უნარ-ჩვევები საერთოდ დაუკარგავთ?!

სახელობითი გზათმკვლევი

ა

- 1) აბაევი ვასო- ოსი ენათმეცნიერი (1900-2001 წ)
- 2) აგათია სქოლასტიკოსი- ბერძენი ისტორიკოსი მცირე აზიის ქალაქ მირინადან (536-582 წ)
- 3) აკროპოლიტე გიორგი- ბიზანტიელი სახელმწიფო მოღვაწე, რიტორი და ისტორიკოსი (1217-1282 წ)
- 4) ალ-ისტარხი აბუ ისხაკ- არაბი გეოგრაფი (850-934 წ)
- 5) აპიანე- II საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსი, ავტორი დიდტანიანი ნაშრომისა „რომის ისტორია“(95-170 1)
- 6) არიანე- ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი და ისტორიკოსი (86-160 წ) იყო კაბადოკიის რომაული პროვინციის მმართველი 131-137 წლებში.

ბ

- 1) ბარბარო იოსაფატ-ვენეციელი ვაჭარი, დიპლომატი და სახელმწიფო მოღვაწე. 1436-51 წლებში ცხოვრობდა ტანაში (დღევანდელი დონის როსტოვის მიმდებარე ტერიტორია)
- 2) ბარტოლდი ვასილი-რუსეთში მოღვაწე აღმოსავლეთმცოდნე, აკადემიკოსი (1869-1930 წ)
- 3) ბაკიხანოვი აბას კული ალა-აზერბაიჯანელი ისტორიკოსი და ფილოლოგი XIX საუკუნისა
- 4) ბალამური-არაბი ისტორიკოსი (820-892 წ)
- 5) ბესე ჟან შარლი-უნგრელი მეცნიერი (1799-1838 წ) განახორციელა მოგზაურობა ჩრდილო კავკასიას 1829 წ. (ეძებდა უნგრულ არარსებულ კვალს ქალაქ მაჯარის ნანგრევებსა და ყარაჩაიში)

ბ

- 1) გამბა ჟან ფრანსუა-ფრანგი მოგზაური და ვაჭარი , საფრანგეთის კონსული თბილისში (1763-1833წ)
- 2) განგრელი თეოდოსი-იერუსალიმელი მონაზონი დაბადებული ქალაქ პაფლაგონიაში, სინოპაზე VII-საუკუნე.
- 3) გერბერი იოან გუსტავ-გეოგრაფი, ეთნოგრაფი, არტილერისტი და სამხედრო მოღვაწე რუსეთისა (1690-1734 წ)
- 4) გიულდენშტედტი იოჰან ანტონ-ბალტიელი გერმანელი რუსულ სამსახურში, ბუნებისმეტყველი და მოგზაური (1745-1781 წ)
- 5) გლავანი კსავერიო-საფრანგეთის კონსული ყირიმში, ხანის პირველი ექიმი ბახჩისარაიში (ნაწარმოები ჩერქეზულ ტომებზე დაწერილია 1724 წელს)

დ

- 1) დასკოლი ემიდიო დოტტელი - (დომინიკანელი) პრეფექტი კაფისა, თათრეთისა და სხვაგან 1634 წელს
- 2) დიკტის კრეტელი-ლეგენდის მისედევით, იდომენევსის თანმხლები ტროას ომში, ავტორი „ტროას ომის დღიურებისა“. IVსაუკუნეში თარგმნილია ბერძნული ენიდან ლათინურზე (ორიგინალი დაწერილია ფინიკიურ ენაზე)
- 3) დომანინი ალაქსანდრ ანატოლის ძე- თანამედროვე რუსი მწერალი და ისტორიკოსი.
- 4) დინი რამიდ-ად-ეზრაული წარმოშობის გამუსლიმანებული მოღვაწე, ისტორიკოსი, ექიმი, სწავლული, მონღოლთა დიდგვირი (1247-1318 წ)
- 5) დიოდორე სიციელი-ძველბერძენი ისტორიკოსი და მითოლოგი კუნძულ სიცილიიდან (90-30 წ ჩვ წელთა აღრიცხვამდე. საკუთარ ნაშრომებში გამოყენებული აქვს წყაროები სხვადასხვა ავტორთაგან; ჰეკატე მილეტელი, ჰეროდოტე, იერონიმე კარდიელი, დიონისი, დურისი, კლიტარხი, კტესია, მეგასტენე, პოლიბოი, პოსიდონი, ტიმეი ტავრომენიდან, ფეოპომპი, ეფორი და სხვა. სულ 87 ავტორი.
- 6) დუბროვინი ნ.ფ.-რუსი ისტორიკოსი, აკადემიკოსი, გენერალ-ლეიტენანტი (1837-1904)
- 7) ისტორიკოსი დუკა შვილიშვილია იმ მიხეილ დუკასი, რომელიც ნათესავი იყო დუკათა სამეფო ოჯახისა, აქტიურ მონაწილეობას ღებდა იოანე VI კანტაკუზენისა და იოანე V პალეოლოგს შორის ატეხილ დავაში. როგორც თავგამოდებული დამცველი

კანტაკუზენისა, ამ უკანასკნელის დამარცხების შემდეგ 1345 წელს იძულებული გახდა გაქცეულიყო კონსტანტინეპოლიდან და გადასახლებულიყო სელჯუკთა ემირთან ეფესოში. შვილიშვილი დუკას დაბადების და გარდაცვალების თარიღი უცნობია, თუმცა დაახლოებით შეიძლება ითქვას, რომ იგი უნდა დაბადებულიყო XIV საუკუნის ბოლოს და გარდაცვლილიყო 1462 წლის შემდეგ.

3

1)ვარონი მარკ ტერენცი-რომაელი სწავლული-ენციკლოპედისტი და მწრალი I საუკუნე ჩვ წ. აღრიცხვამდე. ვარონის ავტორიტეტი, როგორც სწავლულისა და ორიგინალური მწერლისა, თვით მისსავე სიცოცხლეშიც აუწერელი იყო. ის იყო ავტორი 600-მდე წიგნისა, რომლის მხოლოდ ფრაგმენტებია შემორჩენილი.

2) ვახუშტი ბატონიშვილი (ბაგრატიონი)- გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფი, ისტორიკოსი და კარტოგრაფი (1696-1757 წ)

3) ვირგილიუსი პუბლიი მარონი-(70-19)ჩვ.წ. აღრიცხვამდე. ერთ-ერთი უდიდესი პოეტი ძველი რომი

ზ

1)ზონარა იოანე- ბიზანტიის პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი და ისტორიკოსი (1159 წლის შემდგომი პერიოდისა)

თ

1)თუკიდიდე-ბერძენი (ათენელი) ისტორიკოსი (465-395 ჩვ. წ. აღრიცხვამდე) ავტორი ისტორიული მატეანისა „პელოპონესის ომები“. ამავე ომის მსვლელობისას ხელმძღვანელობდა ქალაქ ამფიპოლის დაცვას.

ი

1)ალ-იაკუბი-არაბი მოგზაური და ისტორიკოსი, ავტორი წიგნისა „წიგნი სამეფოთა“ (დაიწერა 893-94 წ)

2) იაკუტი- წარმოშობით მცირეაზიელი ბერძენი, მუსულმანი სწავლული, მწერალი და ფილოსოფოსი. დაიბადა 1178-80 წლების მიდამოებში, გარდაიცვალა 1229 წელს.

3)იდრისი-ემირი იდრისიდების მოდგმისა, უკვე ძალაუფლება დაკარგული. არაბი გეოგრაფი (1100-1165 წ)

4) იეზუდი შერეფედინ ალი-(1405-1447 წ) მისი ისტორიული ნაწარმოები თემურ-ლენგის ლაშქრობათა შესახებ დაწერილია 1425 წელს, თემურ-ლენგის ლაშქრობებიდან სულ ორიოდ ათწლეულის შემდეგ.

5) ინგოროყვა პავლე-(1893-1983 წ) ქართველი ლიტერატურათმცოდნე, ისტორიკოსი და პუბლიცისტი.

6) ალ-ისტარხი-(ავტორზე თითქმის არაფერია ცნობილი) დატოვა წიგნი „წიგნი გზათა და სახელმწიფოთა“ (წერდა 930 წლის ახლოს)

7) ინტერიანო ჯორჯიო- იტალიელი მოგზაური, გეოგრაფი და ეთნოგრაფი. დატოვა წიგნი ლიტერატურულ-მონოგრაფიული აღწერილობა ჩერქეზეთისა, გამოცემული ვენეციაში 1506 წელს. (ზუსტი ინფორმაციამისი მოგზაურობის შესახებ არ არსებობს)

3

1) კედრენე გიორგი-XI-საუკუნის ბიზანტიელი ქრონოგრაფი (სათაურის მიხედვით გიორგი კედრენეს ქრონოგრაფია წარმოადგენდა მსოფლიო ისტორიას ქვეყნის გაჩენიდან 1059 წლამდე)

2) კესარიელი ევსევი-რომაელი საეკლესიო მწერალი, ისტორიკოსი, საეკლესიო ისტორიის მამად ცნობილი (დაახლოებით 260-340 წ. პალესტინა)

3) კესარიელი პროკოპი-დაბადებული (490-507 წლებს შორის) პალესტინაში. რიტორი და სოფისტი, აღწერა რომაული ისტორია პატრიკიოს ველიზარის ომებისა რომსა და ლიბიაში. ცხოვრობდა იუსტინიანე მეფის დროს, ასრულებდა ველიზარის პირადი მდივნის თანამდებობას. თან ახლდა ყველა ომში და მისი საქმიანობაც აღწერა 527-541 წლებში, როგორც ლაზეთის, ასევე იტალიისა და აფრიკის ტერიტორიაზე წარმოებული ომების დროს.

4) კომნენე ანა-XII საუკუნის გამოჩენილი ისტორიკოსი, რომლის საისტორიო თხზულება (ალექსიადა) ძვირფას წყაროს წარმოადგენს ბიზანტიისა და მისი მეზობელი ქვეყნების ისტორიისათვის.

5) კონტარინი ამბროჯიო- წარჩინებული ვენეციელი. 1474 წელს გაიგზავნა ვენეციის რესპუბლიკის მიერ (პოლონეთის, კიევის რუსის და საქართველოს გავლით) სპარსეთის ასამხედრებლად თურქების წინააღმდეგ კოალიციაში მონაწილეობის მისაღებად.

6) კონსტანტინეპოლელი ეპიფანე- კონსტანტინეპოლის კალისტრატთა მონაზვნის ხუცესი. მოღვაწეობდა VIII საუკუნის ცმეორე ნახევარში.

7)კტესია-ძველბერძენი ისტორიკოსი (მოღვაწეობდა V საუკუნის მეორე ნახევარსა და IV საუკუნის დასაწყისში ჩვ. წ. აღრიცხვამდე) აღმოჩნდა სპარსელთა ტყვეობაში, სადაც გაატარა 17 წელი, იყო აქამენიდი მეფის, არტაქსერქსის პირადი ექიმი.

ლ

1)არქანჯელო ლამბერტი-იტალიელი მისიონერი, თეათინელთა ორდენის ბერი. 1630-49 წლებში რომის კათოლიკური ეკლესიის მიერ მოვლინებული იყო საქართველოს ერთ-ერთ კუთხეში, ოდიშში. (თეათინელთა ორდენი განლაგებული იყო დღევანდელი გალის რ-ნი სოფ. თაგილონის ტერიტორიაზე, რომელსაც ამ ორდენის სახელწოდების გავლენით თეათინელთა დასახლება ეწოდებოდა. (თაგილონი-ეს დამახინჯებული თეათილონია!) წიგნი სამეგრელოს შესახებ დაიწერა ლამბერტის სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ 1655 წელს.

2)ლივიუსი ტიტუსი- ძველი პერიოდის (59- ჩვ წ. აღრიცხვამდე, 17 ჩვ.წ. აღრიცხვით, პატავიიდან, ვენეციიდან) რომაელი ისტორიკოსი, ავტორი ნაწილობრივ შემონახული საისტორიო თხზულებისა „ისტორია ქალაქის დაარსებიდან“. გადმოცემული იყო ისტორია რომის დაარსებიდან (753ჩვ.წ აღრიცხვამდე) 9 ჩვ.წ. აღრიცხვით დამთავრებული.

მ

1)მას'უდი- X საუკუნის არაბი გეოგრაფი და მოგზაური. დაიბადა IX საუკუნის ბოლოს. ახალგაზრდობიდან მოგზაურობდა და თითქმის ყველა მუსულმანური ქვეყანა მოინახულა. კარგად იცნობდა კასპიის ზღვას და მიმდებარე ქვეყნებს, ასევე როგორც შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს. გარდაიცვალა ეგვიპტეში 956 წელს.

2)მეგასთენე -ძველბერძენად მონათლული მოგზაური, არახოსიელი (იბერი!) სელვეკ ნიკატორის დავალებით იმოგზაურა დიპლომატიური მისიით ინდოეთისაკენ (ჩანდრაპუტრისაკენ) ქალაქ პატალიპუტრაში, არა უადრეს 298 ჩვ. წ, აღრიცხვამდე. (ღვთაება ვაკხი მისი კალმის შედეგია!)

3)მელა პომპონიუსი-რომაელი გეოგრაფი (15-60 ჩვ.წ. აღრიცხვით)

4)მონპერე ფრედერიკ დიუბუა- (1798-1850წ)ფრანგული წარმოშობის შვეიცარიელი, არქეოლოგი, მოგზაური, ეთნოგრაფი და ნატურალისტი. იმოგზაურა ყირიმსა და კავკასიაში/

5)მუკადენსი-დაიბადა იერუსალიმში 977 წ. ბაბუა და მამა არქიტექტორები ჰყავდა,

თავად კი ვაჭრობასა და გეოგრაფიულ სარბიელზე მოღვაწეობდა. იმოგზაურა მრავალ ქვეყანაში.

ნ

1)ნაზონი ოვიდიუს- ძველრომაელი პოეტი (43 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე. 18 ჩვ.წ. აღრიცხვით. გარდაიცვალა გადასახლებაში ქალაქ ტომოსში (დღევანდელი რუმინეთის ქალაქი კონსტანცა)

2)ნასავი- ისტორიკოსი და პირადი მდივანი სულტან ჯალალ ად-დინისა XIII საუკუნე

პ

1)პალლასი.პ.ს- (1741-1811) გერმანული წარმოშობის რუსი სწავლული - ენციკლოპედისტი, ბუნებისმეტყველ და მოგზაური.

2)პატალოტი ფრანჩესკო ბელდუჩი- ფლორენციელი დიდვაწარი და პოლიტიკური მოღვაწე XIV საუკუნე.

3)პახიმერე გიორგი-ბიზანტიელი ისტორიკოსი (1242-1310წ)

4)პირეგეტი დიონისე-ძველბერძენი გეოგრაფი ალექსანდრიიდან (II-საუკუნე ჩვ.წ.აღრიცხვამდე)

5) პლინიუს უფროსი, გაი პლინიი სეკუნდი-(22-79 ჩვ .წ. აღრიცხვით) ძველრომაელი მწერალი. ისტორიკოსი, გეოგრაფი, ეთნოგრაფი და ბუნებისმეტყველი, ავტორი ნაწარმოებისა „ბუნებრივი ისტორია“. რომაული ფლოტის მეთაური, ემსხვერპლა ვულკან ვეზუვის ამოფრქვევას, რომლის დროსაც მიცურდა სანაპიროსთან საყვრელი ქალბატონის გადასარჩენად.

6)პლუტარქე-ძველბერძენი ფილოსოფოსი, ბიოგრაფი და მორალისტი (46-127 წ)

7)პროტექტორი მენანდრე-ბიზანტიელი ისტორიკოსი VI-საუკუნის მეორე ნახევრისა. მისი საისტორიო შრომები მოიცავს 558-582 წლებს (ქრონოლოგიურად აგრძელებს აგათია სქოლასტიკოსის ანალოგიურ ნაშრომს)

8)პსელოსი მიქაელ-ბიზანტიელი გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე. მეცნიერი და მწერალი, კეისრის (კონსტანტინე მონომახი) კანცელარიის უფროსი (1018-1071 წ)

9)პორფიროგენტი კონსტანტინე-ბიზანტიის იმპერატორი (908-959 წ)

ქ

1) ჟამთააღმწერელი თეოფანე-ანუ როგორც მას ჩვეულებრივ უწოდებენ, თეოფანე აღმსარებელი, ბიზანტიური ქრონოგრაფიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენელი, დაბადებული 760 წლის ახლო ხანებში.

რ

1) რაფი მუხამედ-დაუმტკიცებელი მონაცემების მიხედვით, დაღესტანელი ისტორიკოსი XIII საუკუნისა. მის კალამს მიაკუთვნებენ საისტორიო ნაწარმოებს „ისტორია დაღესტანისა“. რუსი ავტორების, მინორსკისა და ლავროვის დასკვნებით, წიგნში მოთხრობილი პროცესები მიეკუთვნება XVI საუკუნეს. (ნაწარმოების ფურცლებზე ავარების თემის წინ წამოწევა აშკარად მიანიშნებს, რომ ის დაწერილია არა უადრეს XVII საუკუნის მესამე მეოთხედისა)

2) რეინგესი იაკობ-საქსონელი გერმანელი (1744-1793 წ) მოგზაურობს ევროპაში. რუსეთის მთავრობის დავალებით მოაწყო 5 ექსპედიცია კავკასიაში.

3) რუბრუკვასი ვილლემი (1215-1270 წ) ავგუსტინელი ბერი, ლუდოვიკო IX –ის ნდობით აღჭურვილი პირი მონღოლთა ყაენ მუნქესთან. ამ უკანასკნელსა და საფრანგეთს შორის სამოკავშირეო ხელშეკრულების დასადებად. ყირიმის გავლით იმოგზაურა დიდი ხანის დედაქალაქ ყარაყორიუმამდე.

4) რუსტე იბნ-აღმოსავლელი სწავლული-ენციკლოპედისტი X საუკუნის პირველი ნახევრისა. მისი ნაწარმოები ეძღვნება ასტრონომიულ და გეოგრაფიულ თემებს.

5) რუფი კვინტ კურცი-რომაელი ისტორიკოსი, ავტორი ალექსანდრე დიდი მაკედონელის ისტორიისა (1-2 საუკუნე)

ს

1) სენ-კვენტინი სიმონ-რომის პაპის, ინოკენტი IV-ის მიერ მონღოლებთან გაგზავნილი ელჩობის ერთ-ერთი წევრი XIII საუკუნე.

2) სტეფანე ბიზანტიელი-ავტორი გეოგრაფიული ლექსიკონისა, ბიოგრაფიული ცნობები არ არსებობს. სავარაუდო მოღვაწეობის დრო (IV-VII) საუკუნე

3) სტრაბონი-ძველი ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფი. ავტორი „ისტორიისა“ (ჩვენამდე არ მოღწეული) და თითქმის ბოლომდე შემონახული „გეოგრაფიისა“ 17 ტომად (64 ჩვ აღრიცხვამდე -23 ჩვ.წ. აღრიცხვით) მცხოვრები ამასიაში (სინოპას მახლობლად)

დიდი გეოგრაფი და უფრო დიდი გეოგრაფიულ-ისტორიული შეცდომების სათავე და პირველავტორი.

ტ

- 1) ტაბარი, აბუ ჯაფარ მუჰამედ იბნ ჯარახ ატ-მუსულმანი ისტორიკოსი და ღვთისმეტყველი (839-923 წ)
- 2) ტავერნიე ჟან ბატისტ-ფრანგი დიდგვარი, ხუთჯერ იმოგზაურა ინდოეთში (1605-1689 წ)
- 3) ტატიშევი ვასილი ნიკიტას ძე-რუსი ისტორიკოსი, გეოგრაფი, ეკონომისტი და სახელმწიფო მოღვაწე. ავტორი ნაწარმოებისა „რუსეთის ისტორია“ (1686-1750 წ)
- 4) ტაციტი პუბლიუს კორნელიუსი-ძველბერძენი ისტორიკოსი (50-100 წ)
- 5) ტოტტ ფრანცი, ბარონი-საფრანგეთის სამსახურში მყოფი უნგრელი თავადის შთამომავალი (1733-1797 წ)
- 6) ტროგი პომპეი-ტიტუს ლივიუსის თანამედროვე რომაელი საისტორიო მწერალი ნარბონის გალიიდან. მისი შრომები დაწერილია დაახლოებით 7 ჩვ. წ. აღრიცხვით. მისი წინაპრები მსახურობდნენ პომპეუსთან სარტორიუსის და მითრიდატეს წინააღმდეგ, მამა მსახურობდა ცეზართან მდივნად და მთარგმნელად. მისი ნაწარმოებში „ფილიპეს ისტორია“ ცენტრალური ადგილი უკავია მაკედონიისა თემას, ფილიპე მაკედონელს და ალექსანდრე მაკედონელს)

ფ

- 1) ფსევდო ზაქარია-სავარაუდოდ მონაზონი ამიდიდან (V-VI საუკუნე)

ქ

- 1) ქსენოფანტე-ძველი ბერძენი (ათენელი) მეომარი და ისტორიკოსი (427-355 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე)

შ

- 1) შარდენი ჟან-ფრანგი იუველირი, ძვირფასი ქვებით მოვაჭრე და მოგზაური. იმოგზაური ყირიმის და საქართველოს გავლით სპარსეთში (1643-1713 წ)

ჩ

1) ჩელები ევლია- ოსმალთა მწერალი, მემატთანე და მოგზაური. დედა- კავკასიელი წარჩინებული მანდილოსანი (1611-1683 წ)

ც

1) ცეცე იოანე-მეთორმეტე საუკუნის კომენტატორი და პოლიპისტორი (1110- 1180 წ)

2) ციცერონი, მარკ ტულიუსი-ძვ რომაელი პოლიტიკოსი, ადვოკატი და პოლიტიკური მოაზროვნე. სახელგანთქმული ორატორი ძველი რომისა, კონსული (105-43 ჩვ.წ. აღრიცხვამდე)

ძ

1) ძამპი ჯუზეპე მარია-თეათინელთა ორდენის წევრი, მისიონერი. 23 წელი იმოღვაწა სამეგრელოში.

ხ

- 1) ხალკოკონდილე ლაონიკე- XV საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსი. დაბადებული ჩანს 1423 წლის ახლო ხანებში, ხოლო გარდაცვლილი 1490 წლის ახლო ხანებში.
- 2) ხარაკელი ისიდორე-ბერძენი მწერალი ქალაქ სუზიდან (სუზიდან?!) ამ საისტორიო მწერლის კალამს ეკუთვნის „პართიული სადგომები“ აქრასწორად ჩათვლილია, რომ ის ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა პირველ საუკუნეში, თუმცა მისივე ნაწარმოების მიხედვით ადვილი დასამტკიცებელია, რომ ის არა უადრეს II ჩვ.წ. აღრიცხვამდე ცხოვრობდა.
- 3) ხაუკალი აბულ-ყასიმ მუჰამედ იბნ-არაბი გეოგრაფი და მოგზაური X საუკუნისა.
- 4) ხომიატე ნიკიტა-XII საუკუნის შუა წლების ისტორიკოსი, სტრატეგოსი და ლოგოთეტი.
- 5) ხორდადბე იბნ-მუსულმანი გეოგრაფი ირანული წარმოშობისა (820-913 წ)

ჯ

- 1) ჯავახიშვილი ივანე- ქართველი ისტორიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე, თბილისის სახლმწიფო უნივერსიტეტის დამფუძნებელი. საქართველოს და კავკასიის თანამედროვე სკოლის დამფუძნებელი. (1876-1940 წ)
- 2) ჯვეინი ალა ალ-დინ ატა მალიქ იბნ მუჰამედი-ირანელი ისტორიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე. ჯუვეინის პაპა ხვარაზმშაჰ მუჰამედის დაახლოებული

პირი ყოფილა, ხოლო მამა და ძმა უკვე მონღოლებს ემსახურებოდა. თავად ჯუვეინი 15 წლიდან მონღოლთა სამსახურში იყო, ბაღდადის და ერაყის გმგებლობასაც მიაღწია. ჯუვეინი ავტორია თხზულებისა „ქვეყნიერების დაპყრობის ისტორია“ (თარხე ჯაჰანგოშა). მოღვაწეობდა 1226-83 წლებში

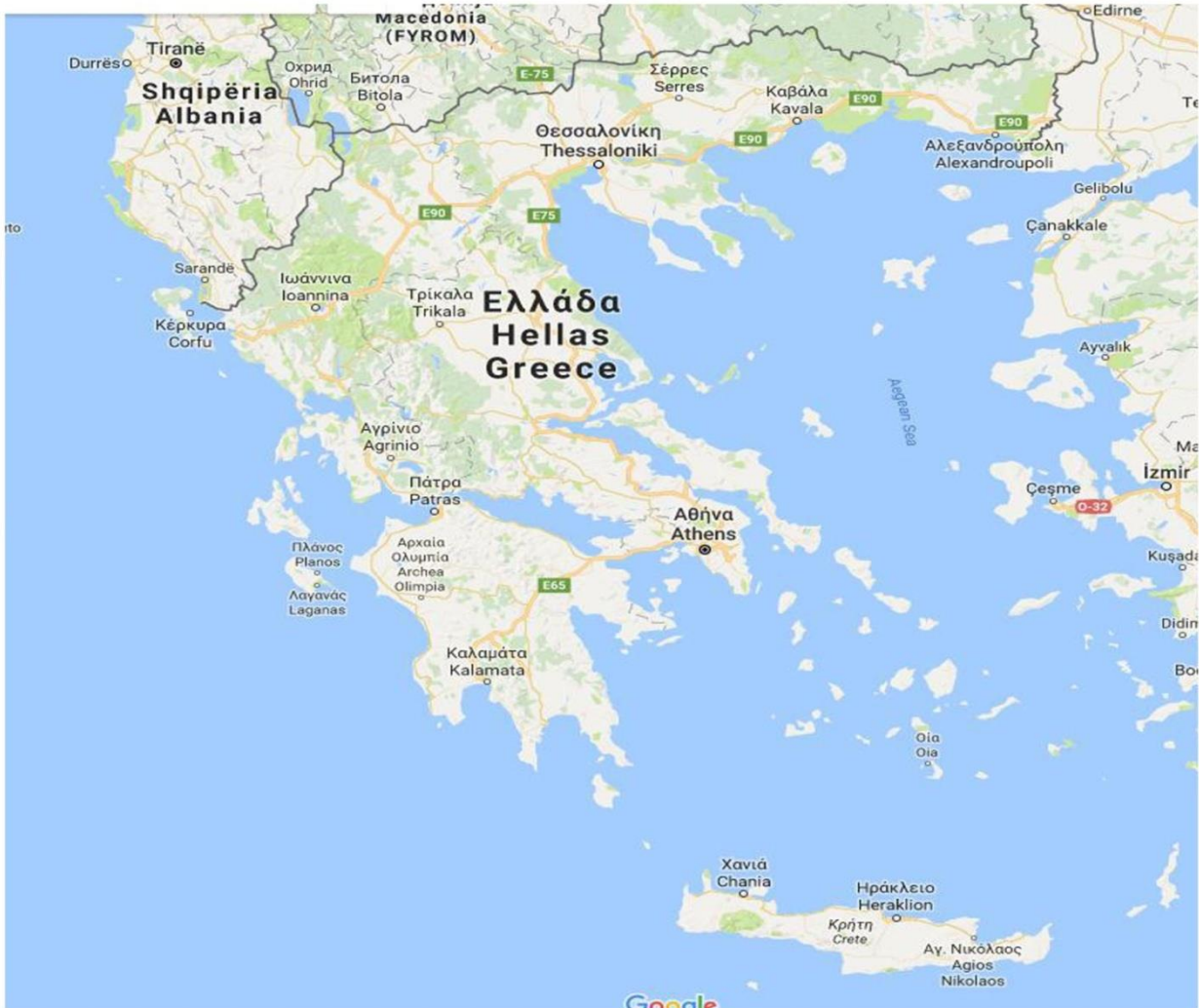
3

- 1) ჰამადანი იბნ ალ-ფარიკი- მუსულმანი სწავლული, ისტორიკოსი , ბიოგრაფი. მის კალამს ეკუთვნის „ისტორია მაიფარაკანისა“ (1274-1348წ)
- 2) ჰეკატე მილეტელი-ძველი ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფი. მისი თხზულებებიდან მხოლოდ ნაწყვეტებია შემონახული. ჰეკატე მილეტელის მოღვაწეობის წლებია დაახლოებით 550-480 ჩვ წ. აღრიცხვამდე.
- 3) ჰეროდოტე ჰალიკარნასელი-ძველი ბერძენი ისტორიკოსი, ისტორიის მამად ცნობილი. მოღვაწეობდა 484-426 ჩვ წ. აღრიცხვამდე.
- 4) ჰესიოდე- ძველბერძენი პოეტი და გენიალური მოაზროვნე. მოღვაწეობდა VIII-VII საუკუნე ჩვ. წ. აღრიცხვამდე.
- 5) ჰომეროსი-ლეგენდარული ბერძენი პოეტი, ავტორი პოემებისა ილიადა და ოდისეა. მოღვაწეობდა VII ჩვ. წ. აღრიცხვამდე.

რუქები

რუქა N 1- ელამი. სუზა-მემნონის ქალაქი. მეზობლები, შუმერი და ბაბილონი. დანარჩენი ქვეყნები, ასირია, არაბეთი, სპარსეთი, პართელები, მიდები და თვით კასიტებიც მოგვიანებით გაჩნდნენ ამ ტერიტორიაზე, 5-20 საკუნის შემდეგ....

საბერძნეთის მოსახლეობა ელინთა მოსვლამდე მთლიანად კელაზგური იყო. იგი მოცავდა ლაკონიკას, კონტინენტალურ საბერძნეთს, აღრიატიკის ზღვის მთელ ჩრდილო სანაპიროს, ილირიკისა და ენეტიკის ჩათვლით.

რუქა N 2 -საბერძნეთი

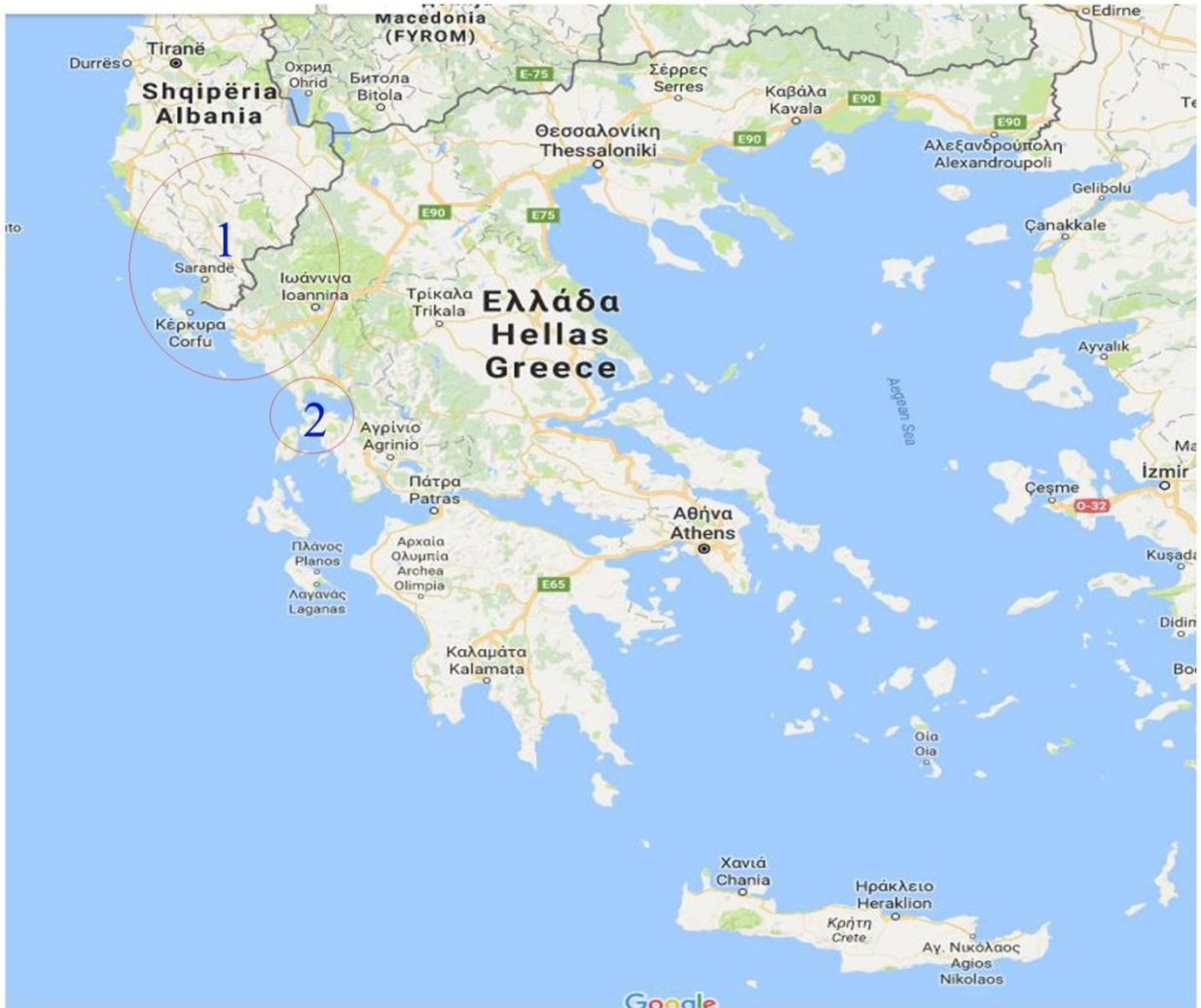

- 1 ელამის სამეფო
- 2 ვანის ტბა
- 3 ქუშის სამეფო
- 4 ხავილას სამეფო
- 5 ელომის სამეფო

რუქა N 3-ელამი, ხმელთაშუა ზღვა

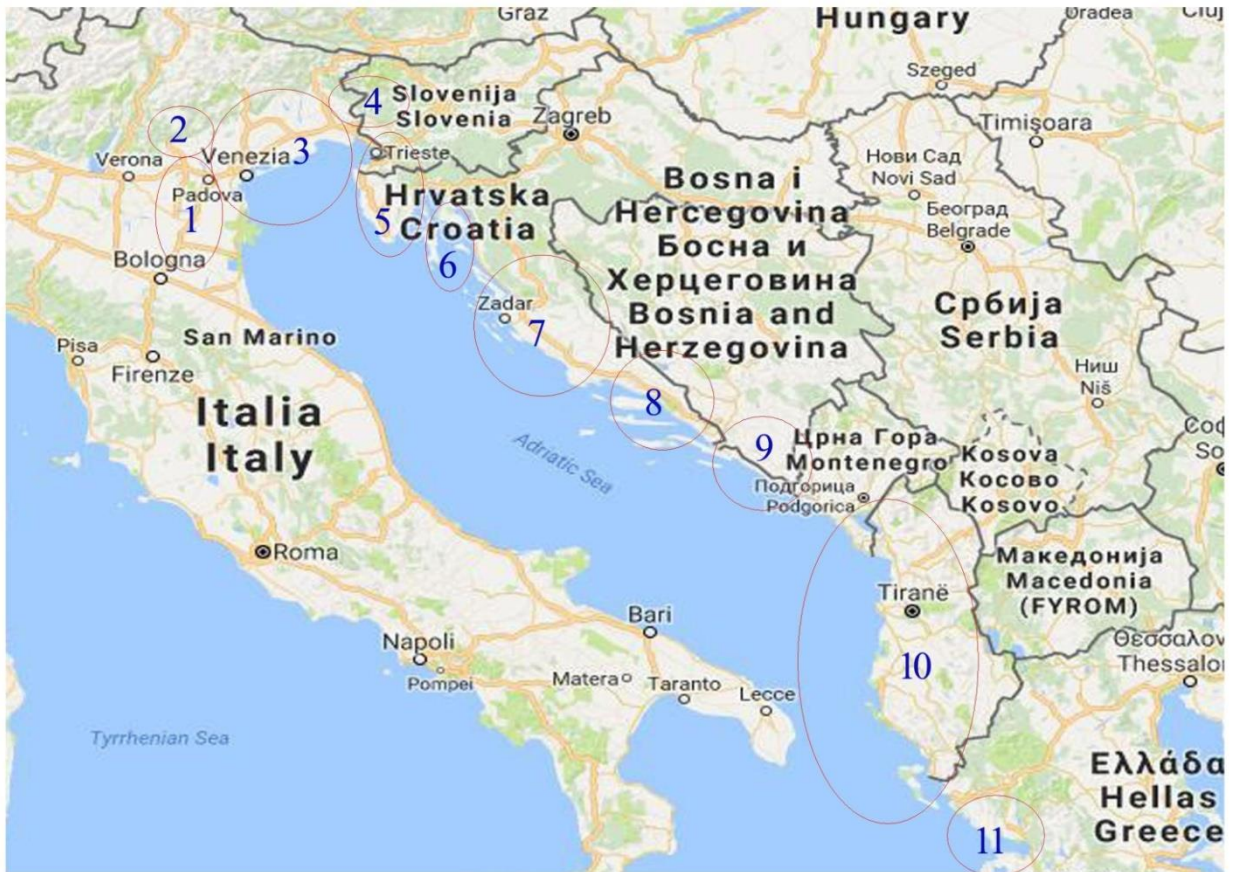
რუქა N 5-ლიდიის ქართველური სამეფო, საიდანაც ვრცელდება ქართველური მოსახლეობა (დორიულ ტომთან შერეული) იტალიაში, ეტრუსკებად, ტირსენებად სახელდებულნი

1. ეპირო

2. ამბრაკიის (არტემიის) ყურე

რუქა N 6-ეპირელები, მცხოვრებნი საბერძნეთის საზღვარზე, რომელთაც შორეულ წარსულში კოლხები ერქვათ. როგორც ბოლო კვლევებით იკვეთება, არტემსაც დიდი როლი უჩანთ ქართველურ პოლიტიკური წარმონაქმნის ფორმირებაში...

1. რეტია	6. აუსილუბი
2. კენომანი	7. ზიხეები
3. პენეტები	8. დეილუმი
4. კარნები	9. ლაზები
5. ისტრები	10. ეპირი
	11. ამბრაკიის ყურე

რუქა N 7 –ადრიატიკის ზღვის ჩრდილო სანაპიროს დასახლება ქართველური ტომების მიერ შორეულ წარსულში.

კენების მიგრაციის ტრასა

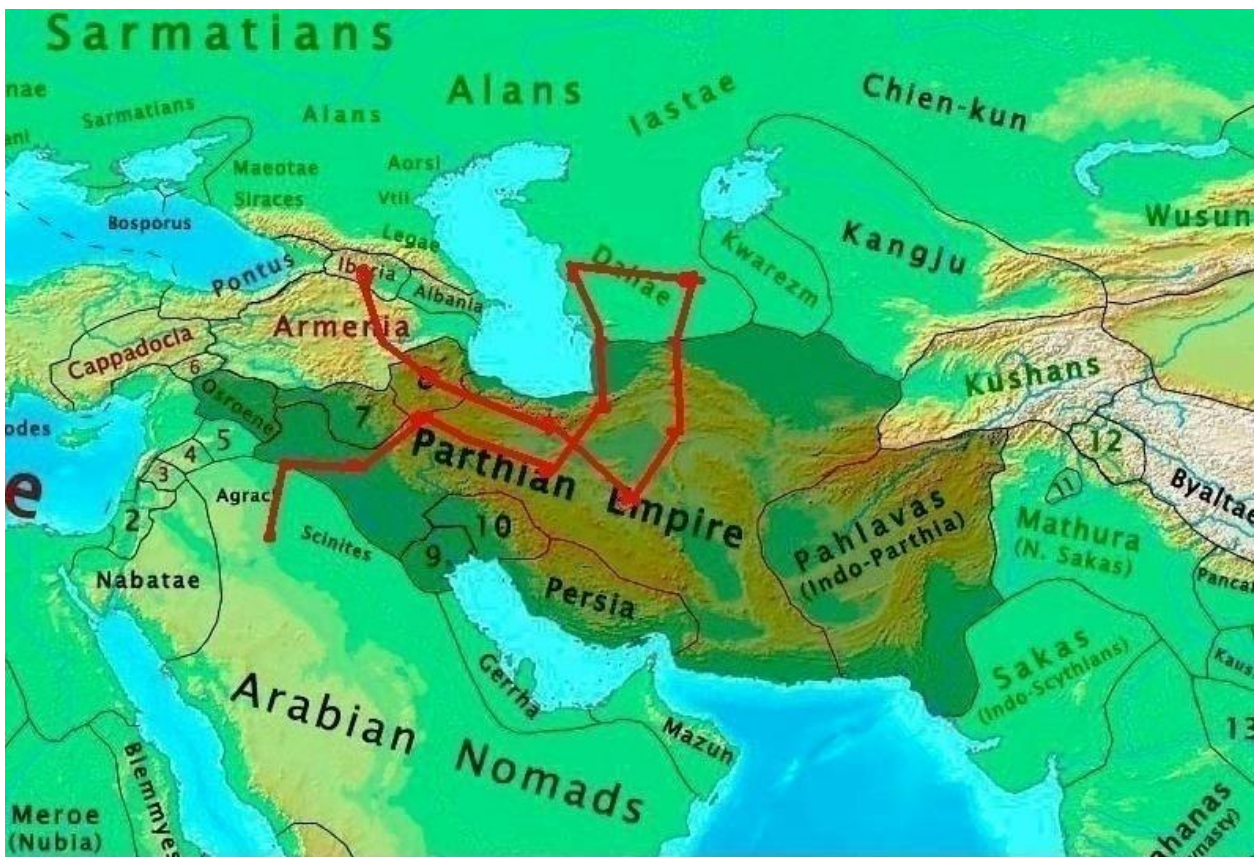
1. ენეტიკა (აღრიატიკის ზღვა)
2. კუნძული (ეგეა(ეპეოსის ზღვა)
3. თრაკია (ეპეოსის ზღვა)
4. სინოპა (შავი ზღვა)
5. ხენგაჩაური, მაჭახენა (შავი ზღვა)
6. ბაბრა სოჭის მონაკვეთი (შავი ზღვა)
7. კრასნოდარი (შავი ზღვა)
8. ზემო სვანეთი

რუქა N 8 -კენების მიგრაციის ტრასა აღრიატიკის ზღვიდან შავი ზღვის სანაპიროსა და ზემო სვანეთისაკენ

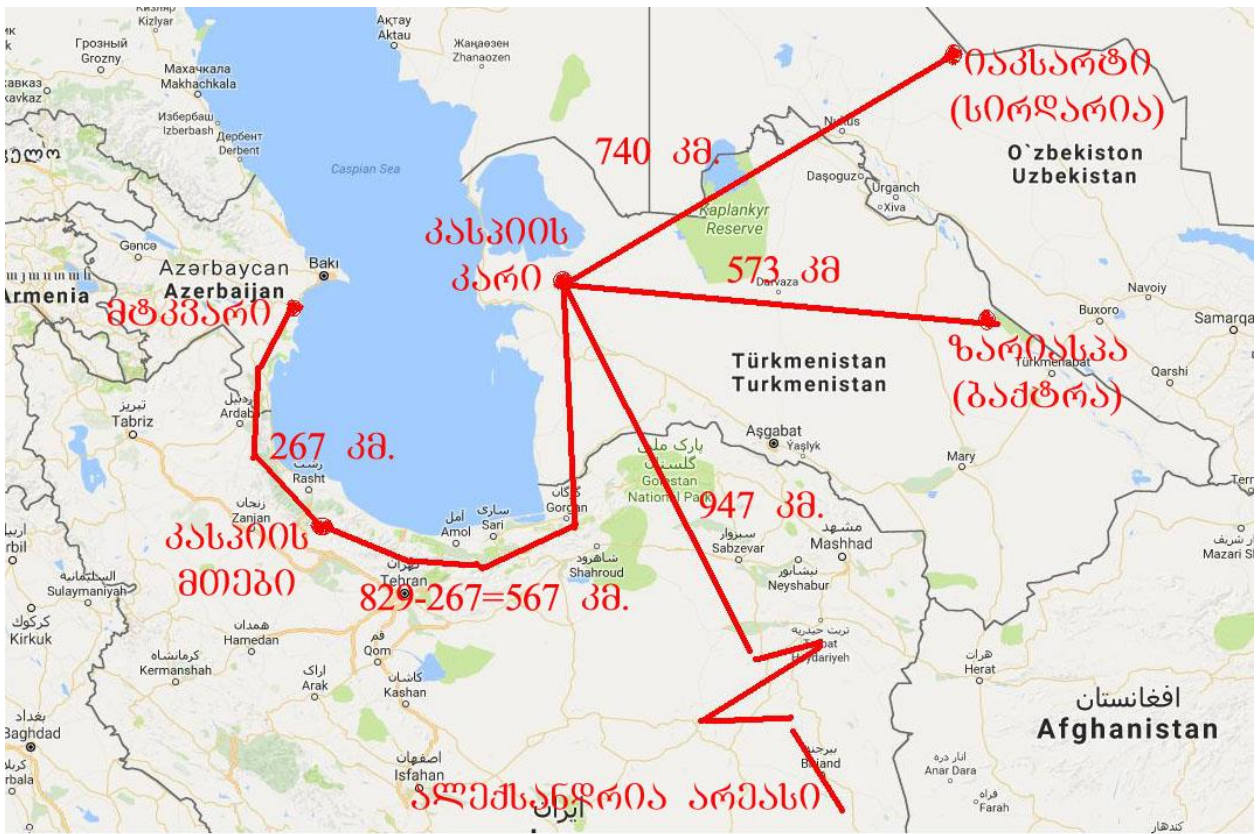
1. კავკასიისაკენ მიგრირებული ქუზი
2. კავკასიისაკენ მიგრირებული ელომი
3. სინოპისაკენ მიგრირებული ტიბარანი

რუქა N 9- ქართული და ებრაული ტომების მიგრაცია ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთიდან.

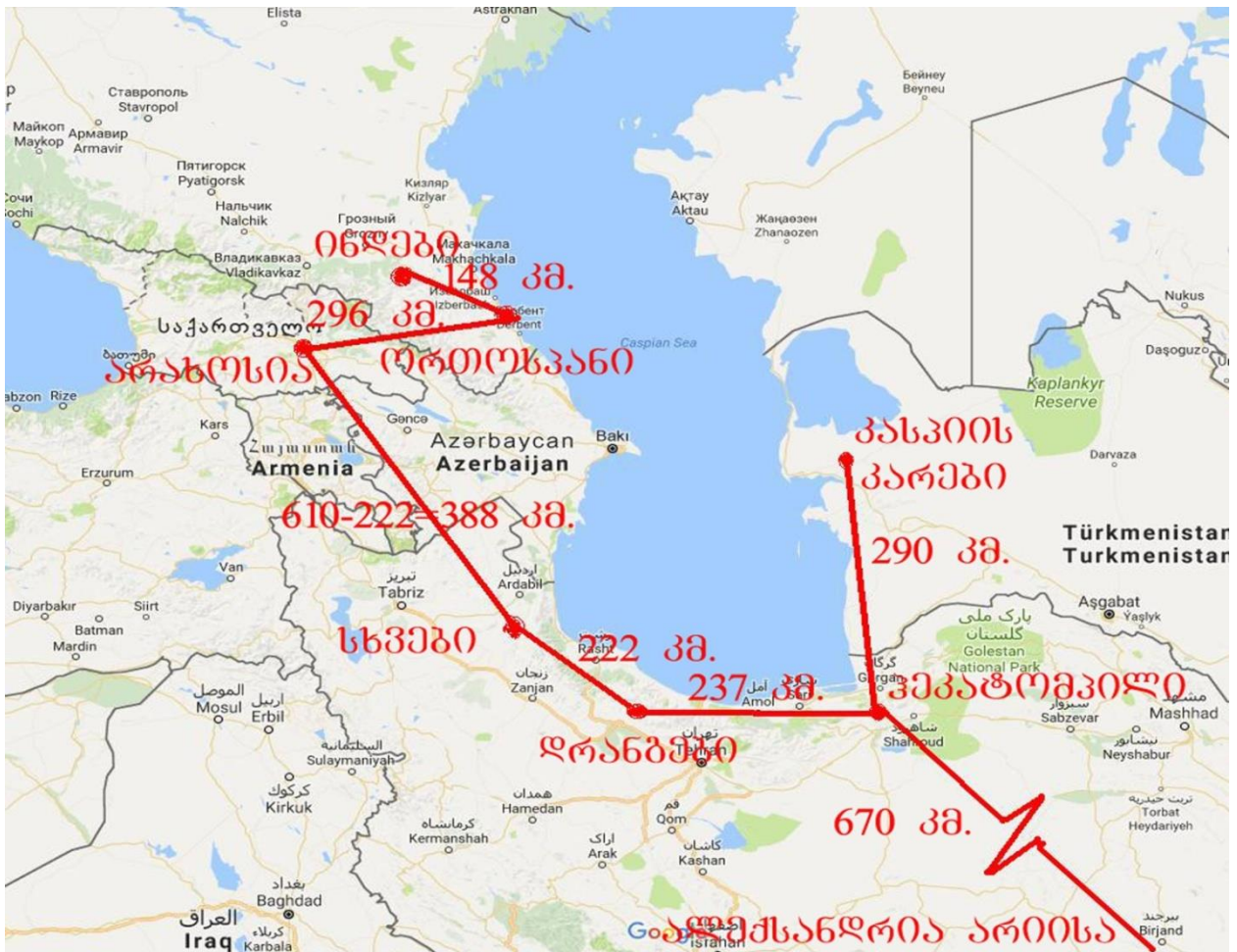
გზამკვლევი რუმა ისიდორე ხარასკელის
 კართიული საღვთოების მიხედვით

რუქა N 10-ისიდორე ხარასკელის მონაცემების მიხედვით
 შედგენილი. ხარასკელი, რომელიც ფაქტიურად რაგის (პართის
 მომავალი დედაქალაქ ჰეკატომპილის) მცხოვრებია, მდებარე
 უშუალოდ კასპიის სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროზე და
 განსხვავებით სტრაბონისა კარგად განსწავლული ადგილობრივ
 გეოგრაფიაში. მიღებული მოსაზრება, რომ ხარასკელი პირველი
 საუკუნის ისტორიკოსია, მცდარი ჩანს.

რუხა სტრაბონის (ერატოსთენეს) ცნობების მიხედვით

რუქა N 11 -ერატოსთენეს (რომლის მონაცემებსაც სტრაბონი ახმოვანებს) მიხედვით შედგენილი კასპიის ზღვის სანაპიროზე მცხოვრები ტომების დისპოზიცია.

რუქა სტრაბონის (ერატოსთენეს) ცნობების მიხედვით

რუქა N 12 – იმავე ერატოსთენეს მონაცემებით(სტრაბონის ხელნაწერებით მოღწეული) ცნობების მიხედვით ავტორის მიხედვით შედგენილი რუკა კასპიის ზღვის სამხრეთ და დასავლეთ სანაპიროსაკენ მცხოვრები ტომების დისპოზიციისა

აღსანიშნავია, რომ აქ სტრაბონის უხეშ შეცდომასთან გვაქვს საქმე, რომელსაც მაკედონელის მემუარისტების დასახელებული ასაკენები (მთის ინდები) ინდოეთის მცხოვრებლებად მიაჩნია.შესაბამისად ინდებს და ორთოსპანს (გზაგასაყარს, დერბენტს) კასპიის ზღვის ჩრდილოეთით ათავსებს, ბაქტრიის (დღევანდელი უზბეკეთი) ზემოთ , საიდანაც ინდებამდე (ავღანელებამდე) შედარებით ახლოსაა. ზუსტად აქედანაა მისეული რუქების და აღნიშნული მანძილების მცდარობა, რასაც მისსავე წიგნებში დართული კომენტარები მეტყველებს.

კასპიისპირა ტომების დისკოზიცია კლინიუს-უფროსის მიხედვით

რუქა N 13 -პლინიუს-უფროსის ცნობების მიხედვით კასპიისპირა ტომების დისკოზიცია, შედგენილი ავტორის მიერ. ფაქტიურად ემთხვევა სტრაბონისეულ რუქას, რომელიც შედგენილია სტრაბონის შეცდომის გათვალისწინებით

რუკა შებენილი დიაკონოსის მიერ 820 საუკუნეში

რუკა N 14 -სტრაბონის არასწორი ცნობებით შედგენილი რუკა დიაკონოვისა.

აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ არახოსია კურციუს რუფის მიხედვით, შავ ზღვამდე წვდება. დიაკონოვის დიდი მცდელობის მიუხედავად, ის ვერ ათავსებს არახოსიას ბაქტრიისაგან დასავლეთით, როგორც ამას ერატოსთენე აღნიშნავს და არახოტიისათვის მხოლოდ ბაქტრიისაგან სამხრეთით პოულობს ადგილს. რაც შეეხება გედროსიას, იმავე სტრაბონს ის ერთმნიშვნელოვნად არახოსიისაგან სამხრეთით აქვს მითითებული. შესაბამისად ის მხოლოდ არმენია შეიძლება იყოს, რომლის შესახებ ერთი სიტყვაც არაა დაძრული ალექსანდრე მაკედონელის მემუარების ავტორების მიერ.

რუქა N 15 -რეცია, რომელიც ფაქტიურად ემთხვევა დღევანდელი შვეიცარიის ტერიტორიას და სადაც ყოფილი რეტების 75 ათასიანი მოსახლეობა ფიქსირდება რეტო-რომანიული ენით. ეს იმ მოსახლეობის ნაწილია, რომლებიც ჩრდილო იტალიაში ცხოვრობდნენ ვენეტების (თანამედროვე ვენეცია) მეზობლად. ეს მათი ქალაქი იყო შექსპირისაგან ესოდენ ცნობილი ქალაქი რომეოსი და ჯულიეტასი-ვერონა...აქედან ფრანგების მიერ აყრილი რეტები ალპების მთებს შეეხიზნენ....მათი დიდი ნაწილი ასიმილირდა სხვა ერებში....დიდი ნაწილი კავკასიისაკენ მიგრირდება...

1. ტოსკანა (ეპრურია)
2. კამპანია
3. ეპრუსკყოფილი კელაზბები

რუქა N 16- ეტრუსკების (ჯერჯერობით) დაფიქსირებული საცხოვრისი ტერიტორია, თუმცა ისინი გაცილებით დიდ ტერიტორიაზე ფიქსირდებოდნენ...

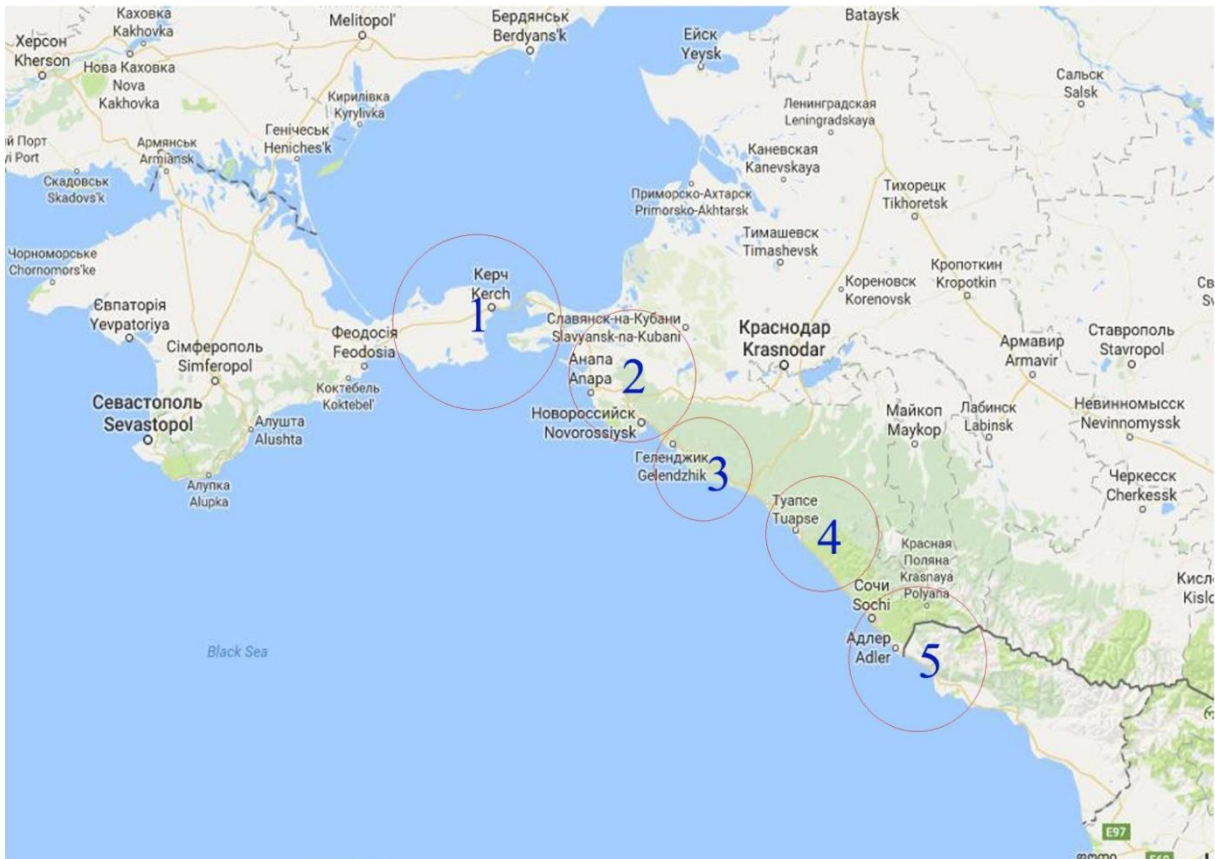
1. ელამი

2. კოსეა

რუქა N 17 – კოსეა, რომელიც სტრაბონის მონაცემებით გადაჭიმულია კასპიის ზღვიდან ზაგროსის მთებამდე ელამის მეზობლად (რიგ შემთხვევაში მისი პარამეტრები ემთხვევა არიის კონფიგურაციას სტრაბონისვე აღწერილს) მისი ეპოქისათვის კოსეა უკვე VI- საუკუნე არ არსებებდა, თუმცა ის აწმყოში აღწერს მას.რასაკვირველია კოსეა -ეს კასპიაა, დრანგიანა, ბეხისტუნის წარწერებია ზრანკას სატრაპია....

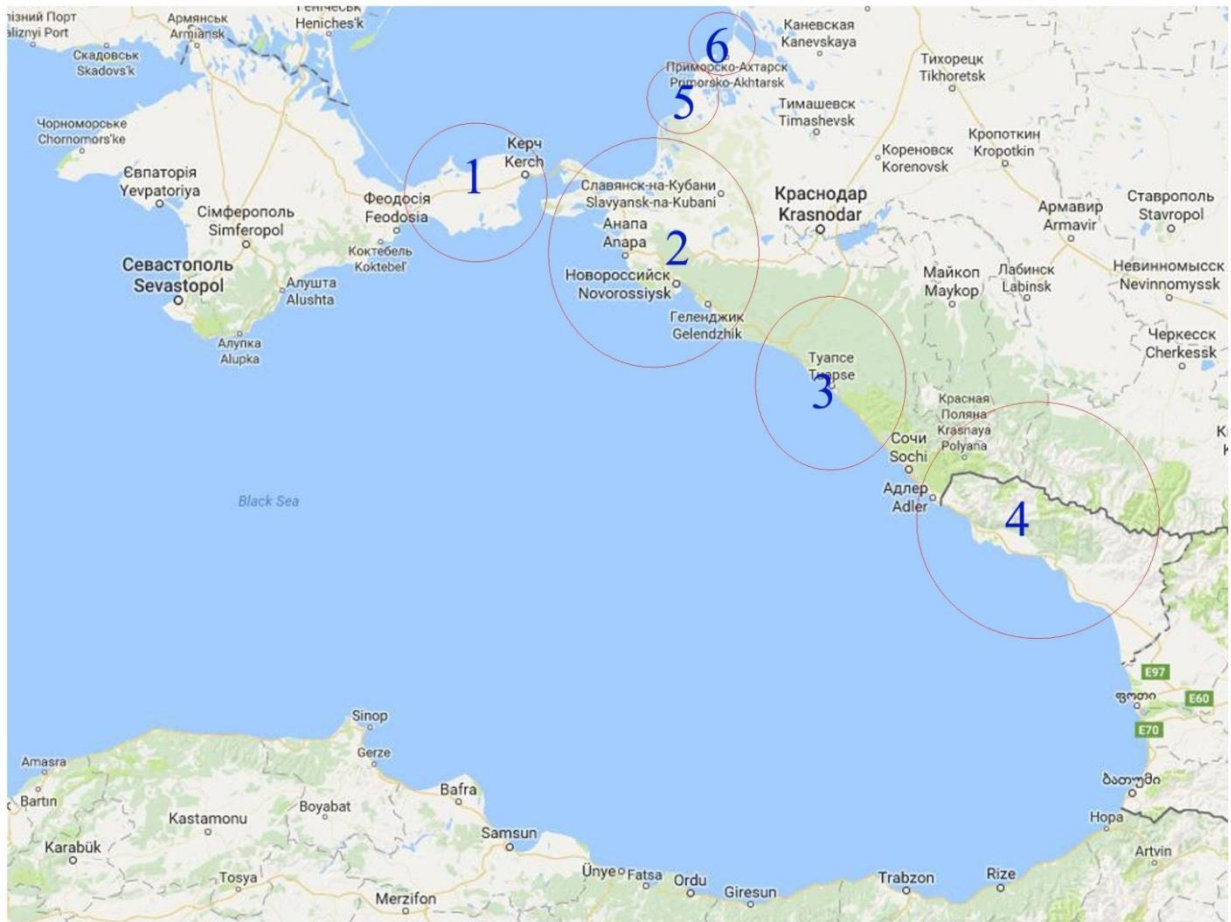

რუკა N 18 - ტიროლი, რომელიც დასახლებული იყო რეციული ტომით (სხვათაშორის, ძირითადად მათგანვე იყო დაკომპლექტებული გერმანელი ალპიური მსროლელები კავკასიის შტურმისას....საქართველოს მხრიდან მათ ძირითადად სვანები უპირისპირდებოდნენ....)

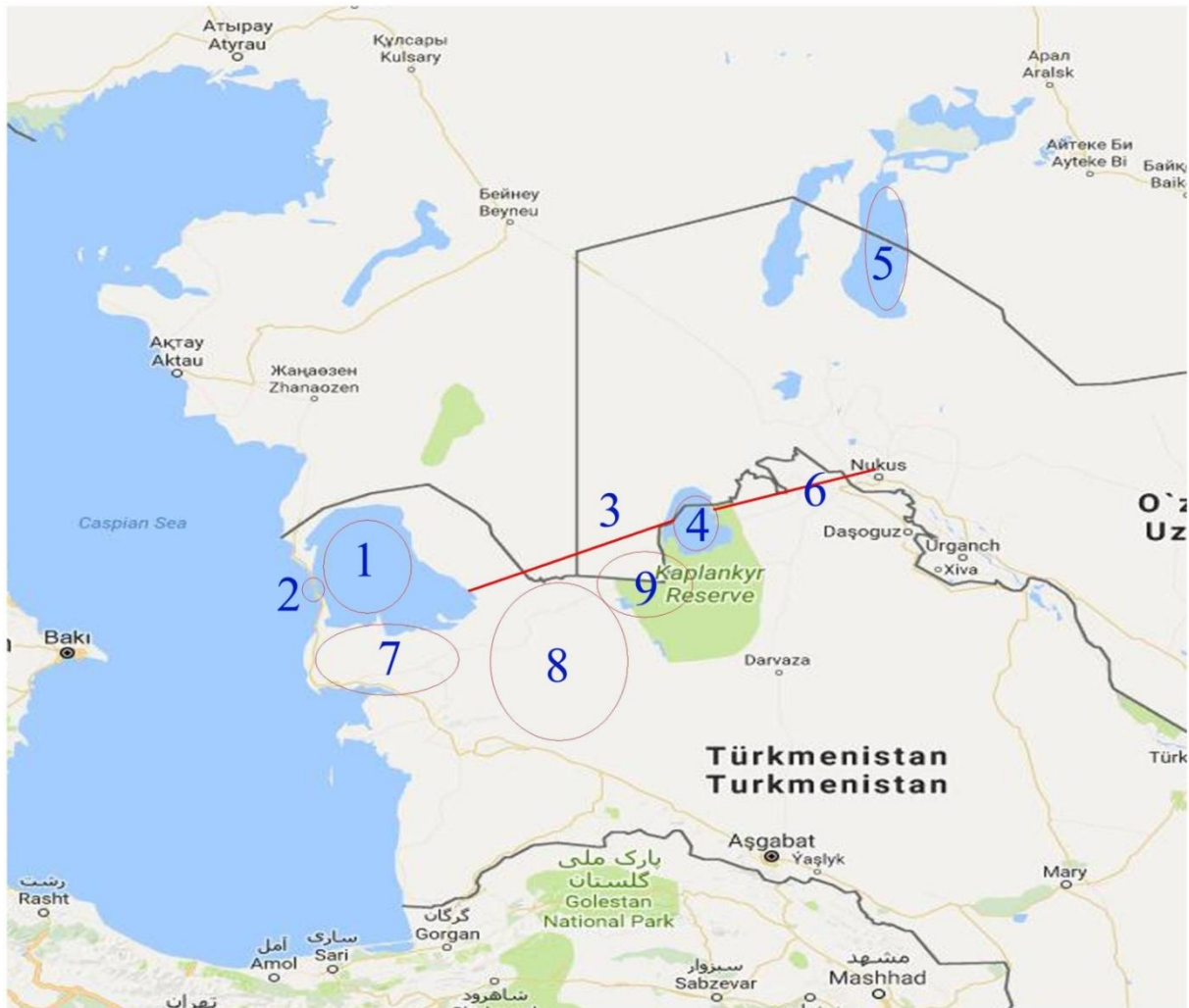
1. სინღუპი
2. თორუტუპი
3. კერკუტუპი
4. ახაიუღუპი
5. ჰენიოხუპი

რუქა N 19 - შავი ზღვისპირა ტომების დისპოზიცია სტრაბონის (არტემოდორის) მიხედვით I - საუკუნეს ჩვ.წ. აღრიცხვამდე.

1. ხერსონესის ზიხეთი
2. ბოსფორის ზიხეთი
3. ნიკოფსიის ზიხეთი
4. აფხაზეთი
5. პაპაბია
6. პასახია

რუქა N 20 - შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროს ტომების დისპოზიცია X-საუკუნემდე ჩვ.წ. აღრიცხვით, ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენტის აღწერით

1. ყარა-ბოღაზ ბოლი
2. სინ-სული
3. მდინარე ანღარხაზი
4. სარიყამიშის ტბა
5. არალის ტბა
6. მდინარე ამუღარია
7. დიხისტანი
8. ჯურჯანი
9. ტაბარისტანი

რუქა N 21 - ტომების დისპოზიცია ჩვ.წ. აღრიცხვამდე IV-III საუკუნეს, დაბალანსებული ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შემდეგ, რომელიც გაგრძელებული ჩანს VII საუკუნის არაბულ დაპყრობამდე

- 8)მუკანი, მულანის სტეპი შირვანიდამ მარცხნივ, შიდა წრეზე, ზღვის ნაპირას
- 18)პირველი მდინარის აღნიშვნა , არ-რასი, არაქსი.
- 19)მეორე მდინარის აღნიშვნა, ალ-კური, მტკვარი.
- 9)ალ-ბაბი, დერბენტი, მტკვარის მარცხნივ და ზღვის შიგნით.
- 10)აზერბაიჯანი-ალ ბაბის პირდაპირ წრის გარეთ და დასავლეთით .
- 11)ბარდა, აზერბაიჯანის მარჯვნივ, მასა და მტკვრის აღნიშვნას შორის.
- 12)ას-სარირი, ზღვის გარე წრეზე და აზერბაიჯანიდან მარცხნივ.
- 13) იტილი, ვოლგა, რუქის მარცხენა მხარეს, მდინარის მოკლე აღნიშვნის ზემოთ.
- 14)ხაზარანი, აქ ნამდვილად ხაზარეთი უნდა იგულისხმებოდეს, იტილის დასავლეთით.
- 15)ალ-ხაზარი, ეს კი ნამდვილად კასპის ზღვას აღნიშნავს, ზევით, გარეთა გახსნილ ნახევარწრეზე.
- 16)კუნძული სია კუხი, ზემოთა კუნძული რუქაზე.
- 17)კუნძული ალ-ბაბი, დაბლითა კუნძული რუქაზე.
- 20) ვარსანი, ქალაქი ალ-კურზე, მტკვარზე სამხრეთის მხრიდან.
- 21)დეილეშის მთები, ზღვის სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროზე.